

દસપત કાવ્ય.

ભાગ ૨ જો.

છબી વિષે દોહરો.

શું જોશો તનની છબી, એમાં નથી નવાઈ;
નિરજો મુજ મનની છબી, ભલા પરીક્ષક ભાઈ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી

હીરાલાલ ત્રીલોકવનદાસ પારેખ, બી. એ.,

આસિ. એકેડમી—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ઓછી

પ્રત ૧૦૦૦

ઈસ સન ૧૯૨૪.

સંવત ૧૯૮૧.

કિંમત ૧૫-૦૦

ક્રિ. ૧ - ૩.

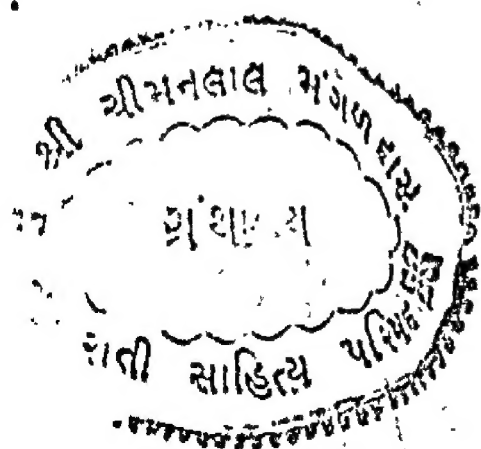
૬૫૬

(૬૫)

૧૦, ૨૨૫

શ્રી 'ગુજરાત' પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શાહ સોમાલાલ
મંગળદાસે છાપ્યું, ડૉ. પાંચકુવા-અમદાવાદ.

સર્વ હક્ક ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૧ લું-અંગ્રેજી રાજપ્રકરણ.

રાજ પ્રશંસા	૧
માઝા વગર મળે નહિ તે વિષે	૨
વેટે કામ ન કરવા વિષે...નગર માર્ગ	૨
જીના અમલદારોની દીલગીરીનું વર્ણન... ..	૪
પ્રજાનું દુઃખવર્ણન	૫
મધ્યમ જીવન	૮
અંગ્રેજી કાયદા વિષે... ..	૧૨
પીડાહરણ સ્તોત્ર	૧૨
વિકટોરિયા રાણી વિષે	૧૩
અન્નરાતમાં મહારાણીનું રાત્રી સ્થપાયા વિષે	૧૪
પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સના વાસ વિષે	૧૫
ગવર્નર જનરલ લોર્ડ મેઝોનનું મૃત્યુ	૧૫
પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ વિષે પ્રભુ પ્રાર્થના	૧૬
ગવર્નર સાહેબ રાજકોટ પધાર્યા તે વિષે... ..	૧૮
પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ ગ્રામામ્લિંગ આવ્યા તે વિષે	૧૮
કેસર હિંદ વિષે	૧૮
મહારાણીની પ્રશંસા... ..	૨૨

પ્રકરણ ૨ જું.

સ્વદેશવાત્સલ્ય તથા કળાકૌશલ્ય	૨૩
સુધારો કરવા વિષે	૨૩
સ્વદેશાભિમાન વિષે	૨૫
હિંદુસ્તાન ઉપર હુલ્લખાનગી ચક્રાવ્રત	૨૬
સમાચારપત્રને વિનંતિ	૩૨
પ્રજાકરપત્રને વિનંતિ	૩૨
જે પાપથી લક્ષ્મી સમુદ્રમાં પડી તે	૩૩
કપાસ વિષે	૩૪
દેશ સુધારા વિષે	૩૫
હુલ્લખનાં સામનો વિષે	૩૫
જાપાનાના વિષે	૩૫
બંબાઇક	૩૬
આગગાડી વિષે	૩૬
હવામ તથા કર્મ વિષે	૩૭
ઉર્મિવાદ	૩૭
કર્મવાદ ખંડન	૩૮
ધીમે ધીમે કામ કરવા વિષે	૪૦

ફાંસ કાઢતાં પેસે સાથ	૪૧
દેખાદેખી કરવા વિષે	૪૧
અપૂર્ણ ઉપાય વિષે... ..	૪૨
આળસ વિષે	૪૨
વિદ્યા મહિમા... ..	૪૩
નિર્ભય લખવાની રીત	૪૪
નિશાળ	૪૪
દેશાટન વિષે	૪૫
સંખ વિષે.	૪૫
સંપલક્ષ્ય સંવાદ	૪૬
દુઃખી જીવતર વિષે	૫૨
સુખી જીવતર વિષે... ..	૫૩
કેદ વિષે.	૫૫
બાદવારજીનાનું વર્ણન	૫૬
પંડિત મિત્રાચારી	૫૭
ગુર્જની મિત્રાચારી	૫૭
લડાઈનું મૂળ... ..	૫૮
વર્તમાનપત્રો વિષે	૬૧
સ્ત્રી વિષે	૬૨
પરસ્પર વિષે	૬૫
પતિવ્રતા	૬૫
નહારી સ્ત્રી	૬૬
શુક્રસંદેશ	૬૮
જિતમે કૃપા વિષે	૬૮
મરનારની પાછાડે રાવા વિષે	૭૦
જીવિતર્થિક વિષે	૭૩

પ્રકરણ ૩ જું.

ફાર્પિસ વિલાસ—... ..	૭૪
ફાર્પિસ વિરહ—	૧૧૭

પ્રકરણ ૪ જું.

લક્ષ્મી સંખંધી	૧૨૭
ગોટા માખસ વિષે... ..	૧૨૮
રાત્રિ વિષે,—દીપ્તિ	૧૨૮
રાત્રીનીતિ	૧૨૯
બોજરાત્રિ વિષે	૧૩૦
કુરાવ વિષે... ..	૧૩૧

શરવીર છત્રીશી...	...	...	...૧૩૨
હિંમત વિષે ...	...	...	...૧૩૫
રાજ વિદ્યાભ્યાસ ...	...	...	...૧૩૬
લાંચ વિષે ...	...	...	...૧૪૫
બુદ્ધિ વિષે ...	...	...	...૧૪૬
જોર વિષે ...	...	...	...૧૪૬
જોખનતું જોર ...	...	...	...૧૪૬
નિર્બળ વિષે ...	...	...	...૧૪૭
પેટ ભરવા વિષે...	...	...	...૧૪૭
ચડતી પડતી દશા વિષે ...	...	...	...૧૪૭
દુઃખ વિષે ...	...	...	...૧૪૮
કરજ વિષે ...	...	...	...૧૪૯
અંગ ઉધારનો ઝઘડો ...	...	...	...૧૫૦
કરજ ન કરવા વિષે ...	...	...	...૧૫૨
ફૂલણુલ વિષે ...	...	...	...૧૫૨
કરકંસર કરવા વિષે ...	...	...	...૧૫૩
કંજીસ વિષે ...	...	...	...૧૫૪
ગરજ વિષે ...	...	...	...૧૫૪
કીંમત વિષે ...	...	...	...૧૫૫

પ્રકરણ ૫ મું.

વિનય વિનોદ ...	...	...	...૧૫૭
કાવ્યતરંગ-અનેકાર્થ કાવ્ય ...	...	...	...૧૫૭
વિરોધાભાસ અલંકાર ...	...	...	...૧૭૧
વક્રોક્તિ અલંકાર ...	...	...	...૧૭૩
રતનાવળી અલંકાર ...	...	...	...૧૭૩
પ્રશ્નોત્તર વિષય ...	...	...	...૧૭૫
સમસ્યાપૂર્તિ ...	...	...	...૧૭૭
સમસ્યાઓ ...	...	...	...૧૭૭
વચન વિવેક બાવની ...	...	...	...૧૭૯
ભાષા વિષે ...	...	...	...૧૮૨
વસ્ત્ર માસ તથા દહાડા વિષે ...	...	...	...૧૮૩
અતિશય સર્વ અસાર ...	...	...	...૧૮૪

પ્રકરણ ૬ મું.

વેન ચરિત્ર ...	...	...	...૧૮૫
----------------	-----	-----	--------

પ્રકરણ ૭ મું.

નામાંકિત જનો વિષે ...	...	...	...૨૪૯
મુખાધના પારસીઓની ગરબી ...	...	...	...૨૪૯

સર જમસેદજીનો રાસડો ...	...	...	...૨૫૦
ધનજી કામાની ગરબી ..	...	...	...૨૫૧
મુખાધના દરજીનો ગરબો...	...	...	...૨૫૧
મુખાધના શેઠ નાનાશંકર વિષે ગરબી ...	...	...	...૨૫૪
રાવ સાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ વિષે ...	...	...	...૨૫૪
મુખાધના સર મંગળદાસ નથુભાઈ વિષે ...	...	...	...૨૫૬
નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ વિષે ...	...	...	...૨૫૭
રાવબહાદુર જગજીવનદાસ ખુસાલદાસ વિષે ...	...	...	...૨૫૮
ડાકતર વાયલી સાહેબ વિષે ...	...	...	...૨૫૮
ઈડરના મહારાજા જીવાનસિંહજી વિષે ...	...	...	...૨૫૯
મિસ મેરી કાર્પેટર વિષે ...	...	...	...૨૫૯
દક્ષતરદાર દાજીભાઈ સુંદરલાલ વિષે...	...	...	...૨૬૦
મિસ્તર કસનદાસ મૂળજી વિષે ...	...	...	...૨૬૦
રાવ બહાદુર બહેચરદાસ અંબાધાસ વિષે ...	...	...	...૨૬૧
લીંબડી મહારાજા જશવંતસિંહજી વિષે ...	...	...	...૨૬૨
કવિ નર્મદાશંકરના સરસ્વતી મંદિર વિષે ...	...	...	...૨૬૨
રાવ બહાદુર ભોળાનાથ સારાભાઈ વિષે ...	...	...	...૨૬૩
રા. બા. ભોળાનાથ સ્ત્રી વિદ્યાલય વિષે ...	...	...	...૨૬૩
અહીંના જડજન ટાગોર સત્યેન્દ્રનાથ બાળત ...	...	...	...૨૬૪

બાલનગરની ગરબી ...	...	...	...૨૬૫
નવી દુનિયા વિષે-અહલુત રસ ...	...	...	...૨૬૫
કાળજી વેગ વિષે.	...	...	...૨૬૬
લોર્ડ રીપન વિષે	...	...	...૨૬૭
ધી ઇમ્પ્રિયલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ વિષે કવિતા ...	...	...	...૨૬૭
આવાંબાઈ નરસીંગ હોમ વિષે, ગરબી ...	...	...	...૨૭૨
આયુષ ઘટવા વિષે ગરબી ...	...	...	...૨૭૨
લોર્ડ રે વિષે ...	...	...	...૨૭૩
સર ટી. સી. હોપ સાહેબ અમદાવાદ પધારેલા	...	...	...
તે વખતે કહેલી કવિતા ...	...	...	...૨૭૪
ખાન બહાદુર નવરોજજી વિષે કવિતા ...	...	...	...૨૭૪
મી. દાદાભાઈ નવરોજજી વિષે ...	...	...	...૨૭૫
ખાન બહાદુર જહાંગીરજી પેસ્ટનજી વિષે ...	...	...	...૨૭૬

પ્રકરણ ૮ મું.

હોપ વાંચન માળામાંની કવિતાઓ ...	...	...	...૨૭૭
માંગલિક ગીતાવલી	...	...	૩૦૧-૩૬૫

દસપત કાવ્ય.

ભાગ ૨ ભે.

પ્રકરણ ૧ લું.

ધ્રેણ રાજ્ય પ્રકરણ.

રાજ્યપ્રશંસા.

મનહર છંદ.

આદિત્ય કલ્પ સમ અંગ્રેજ રાજ્ય થયું,^૧
વિવિધ વિદ્યા ભણવા લાગ્યા વિદ્યારથી;
અનેક પ્રકારના ઉદ્યમે લાગ્યા લોક સહ,
ધારી ધર્મક્રિયા કરે લોક ધરમારથી;
ત્રાસ મટ્યો તરકરનો સૌએ ખુલાં દાર મુક્યાં,
ખાય પીએ મુખે મુખે વિચરે સુખારથી;
બાગ બંગલા બનાવે ભોગવે વૈભવ ભલા,
પુન્યકાળ જાણી પુન્ય કરે પરમારથી.
ધોર ચોર ધુવડ તો ઘરમાં ધસાઇ રહ્યા,
ઘાતક તે ઘાત બૂલ્યા બૂલ્યા રીત રાતની;
ધનહીન ધનવાન ધીમે ધીમે ધંધે ધાયા,
ધૈર્ય ધરો ધાક તણ કપટી કબજતની;
કમળ સમાન મુખ કમળ અમળ કુલ્યાં,
સમળ શીકલ થે અખુધ ખુદતાતની^૨;
બાનુ શો ભભકદાર બાલ્યો અંગરેજ બુપ,
બાજો ભલી જૂમિ મધ્ય શોભા ભાતભાતની.

દોહરા.

૧. રૂપ દેયતને લૂટતા, વળિ તરકરની નવત;
વાડ ખેતરો ખાય ત્યાં વનચરની શી વાત !

કેમ સુને વિદ્યા દળા, પ્રવિદિત બ્યાં ગમરાટ;
વશ્યો બ્યાં વિંટી વળે, કેમ સુને શુભ વાટ. ૪
કોઇ દયાખાનાં કરે, કિતાખખાનાં કોઇ;
ઉત્ત વવી શુભ કામની, એક એકનું જોઇ. ૫
વચ્ચ જોળિયે રંગમાં, તેવો લાગે રંગ;
અસર થઇ અંગેજની, તેમ પ્રજા નૃપ અંગ. ૬
રાજકુમાર ભણાવિયા, ક્યાં અધિક હુશિયાર;
સુખ રસ સિંચ્યો મૂળમાં, ઉતમ એજ પ્રકાર. ૭
વિસર્પા વિક્રમ ભોજ નૃપ, વિરુદ્ધ રમુકા રાજ;
થયું નથી થારો નહીં, એવું રાજ્ય છે આજ. ૮
કર્મ કરે તે ભોગવે, સર્વ ખીન્નને સૂખ;
કુર્મ જમણો કર કરે, ડાયાને નહિ દુઃખ. ૯
એવું છે આ રાજ્યમાં, સર્વ પ્રજાને આજ,
તે કારણ સૌકો કહે, નિશ્ચય તેથી રાજ. ૧૦

મનહર છંદ.

હતા મોટા મોટા જે અમીર કે ફકીર હતા,
હતા વળી પીર કે પીરાન પીર જાગતા;
દેવ મદારેવ નરદેવ કે બૂદેવ હતા,
પુજરીને મુગ આપે એવા મૂઝ માગતા;
બાગ લેવા ભોગ લેવા નિરોગીને રોગ લેતા,

૧. અંગેજની કંપની ઇ. સન ૧૬૦૦ ના સૈન્યમાં
નેપાર વાસ્તે આવી અને અંગેજે મુંબઈ ૧૬૬૨ માં
અને અમદાવાદ ૧૭૮૦ માં હતી લીધું.

૨. ખુદતાત-અંદાજ.

માગ્યા વગર મળે નહીં તે વિશે.

દાહરા.

- આ શાણી સરકારનો, નિર્મળ છે શુભ ન્યાય;
પણ બોલ્યા વિણ કોઈનાં, બોર નહીં વેચાય. ૧
મોગે તેને તો મળે, અદલ રૂડો ધનસાક;
એ અંતરજામી નથી, કેમ કરે દરિયાક. ૨
માતા પણ માગ્યા વિના, આપે નહીં અનાજ;
ધટમાં છુટાઇ રહે, કશું સરે નહિ કાજ. ૩

ચોપાઇ.

- બોર વેચવા નિસરી બહાર, ચાલી સ્ત્રિયો મળીને ચાર;
અણબોલી અમધી અથડાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૪
પડતો જીલમ ખમે જે પ્રજા, વાંકે વિના વેઠે તે સજા;
અરજ કરે દુઃખ અળગું થાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૫
જમતાં માગે તે જન જમે, નવં માગે તે ભૂખ્યો ભમે;
માગ્યા વિના ન પિરસે માય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૬
બણતર ગણતર ભારે બણ્યો, ધર બેસી રહે થઇ ધરજણ્યો;
ગુણ તેના ક્યાંઈ ન ગણાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૭
કરમાં અતીશે ઉમેદવાર, બોલિ શકે નહિ બોલ લગાર;
બેઠા સદા બગાસાં ખાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૮
કોઇ પડ્યો અંધારે કુવે, રહે ત્યાંજ જે છાનો રૂવે;
સોર કરે તો મળે સહાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૯
અંતરમાં આશા ધરિ રહે, જે કોઇ આગળ નવ કહે;
શી રીતે તે જાણિ શકાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૦
લૂટાયો વસ્તીમાં વસી, કોઇને વાત કહે નહિ કશી;
તેનું તો વળતર ન વળાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૧
એક શેરિયે કરિને સોર, બોલે કે બાઇયો લો બોર;
ફરી ન બોલે ફાગટ જાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૨
કષ્ટ ફરી ફરિ કોઇને કહો, રે માણસ શિદ્ધ મૂગાં રહો.
એમ કાંધે જડશે ઉપાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૩
આહાર ને ઉદમનાં કર્મ, સમે માગતાં શાની શર્મ;
પડે શરમ નહિ પેટ ભરાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૪
કલા વિના તો ન સરે કામ, દિલથી કહે દલપતરામ;
ગાંડો હૈયામાં ગોટાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૫

વેઠે કામ ન કરાવવા વિશે.

નગર ચર્ચા.

ગવરનર એલફ્રીન્સ્ટન સાહેબ આગમવાર્ણન
ભાગ ૧ લો.

સંવત ૧૯૧૨ ના માગશર સુદ ૧૩ સને ૧૮૫૫
ના ડીસેમ્બર માસની તા. ૨૫ મી બોમવાર :-તે
માસમાં સુદ પુનમને રોજ અમદાવાદમાં હાઇસ્કુલમાં
સભા ભરી હતી. તેમાં ગવરનર સાહેબના કારભારી
આજમ વિનાયકરાવ વાસુદેવજી, મહિકાંડાના દક્ષતર-
દાર હીરાલાલ બાળકૃષ્ણ, તથા હીમતરામ મૂળજી
વગેરે તથા શહેરના ગૃહસ્થો, મળીને આશરે ૧૫૦
સભાસદો હતા, તે વખતે આ કવિતા વાંચી સંભ-
ળાવી હતી; પછી અમદાવાદના વર્તમાનપત્રમાં
છપાઇ હતી.

દાહરા.

- શ્રી જગપતિને સ્નેહથી, વંદું વારંવાર;
વાત નગરચર્યા તણી, પ્રગટ કરું આ કાર. ૧
વિક્રમ સરખા ભૂપતી, પલટી પોતે વેશ;
ચર્યા શુભવા નગરની, હરખે જતા હમેશ. ૨
ચોટે ચોરે ચોવટે, પનધટ દરજી ઘેર;
તહાં નગર ચર્યા જઈ, શુભતા રૂડી પેર. ૩

ચોપાઇ.

જે સુખિયા કે દુખિયા લોક, સદા હરખ કે ઝાઝો શોક;
જશ અપજશ પોતાનો થાય, કેવો લોક વખાણે ન્યાય. ૪
કોણ જીલમ કો બિપર કરે, એ શુભવા આપે વીચરે;
એવી રીત અસલ જે હતી, આજ અહિંયાં થઇછે છતી. ૫

દાહરા.

- છચછા કરી ગવરનરે, જેવા સધળો દેશ;
સાથે લીધા સજ્જનો, જેની બુદ્ધિ વિશેષ. ૬
બેશી અગ્રીમોટમાં, પરવાર્યા જળપથ;
આવ્યા સુરત શહેરમાં, લખતાં વાધે અંથ. ૭
જેથું અમદાવાદ ભણિ, આવ્યાની કરિ આશ;
તુરતજ તેની દૃષ્ટિયે, રવિસમ થયો પ્રકાશ. ૮
કચરા કાદવ ઉડિ ગયાં, ગયા ટેકરા ખાડ;
ગઇ રસ્તાની ગંદકી, ગયાં હરકતી ઝાડ. ૯

ભુજંગી છંદ.

ધરો ઘેર ચોપે થયાં ચિત્ર સારાં,
ગયાં બિડિ ટટાં દરિદ્ર નહારાં;
થયાં બિજળાં બારણાં ગોખ જળી,

દોહરા.

ગમ્મ રિદિવાળાને દિને, વહેમીએ કો દાર;
પ્રગટિ દુતાશનિ તેથિ થમ, દીનાળી આ વાર. ૧૧
કાં અથવા પૂરી થઇ, નાણી ધસ્તી સાલ;
તેથી દીનાળી કરી, લઇ અંગ્રેજી ચાલ. ૧૨

ભુજંગી છંદ.

જડાં ત્યાં મળી શોધ વાતો બનાવે,
કહે સર્વથી શ્રેષ્ઠ સાહેબ આવે;
છડાં આવીને કાંઈ કરે નવાઇ,
લુચા ચોરટાની થશે ચોક્કસાઇ. ૧૩
નિશાળે કરે છોકરા વાત એવી,
બાળીને પરીક્ષા બધી રીત દેવી;
બણે બાળકી ચોંપથી ચિત્ત લાવી,
ધનામો બસાં આપશે ભૂપ આવી. ૧૪
થમ છાપખાના તણી આતુરાઇ,
સુધારો વધારો થશે એવું ચાઇ;
ધણી રીત શોભા કરી શેઠ શોધે,
તડાં શોધ લેવા મળે થોડ થોડે. ૧૫

દોહરા.

મૃગશિર શુદ્ધિ તેરથ તિથી, આગણીએ ને આર;
આબ્યા અમદાવાદમાં, મુંમળના સરકાર. ૧૬

ભુજંગી છંદ.

મળીને ગયા શોધ સાહેબ સામા,
છેતે તોપ બંદૂક વાજે દદામા;
કહે વાત ન્દાના વડા સર્વ દર્ખા,
વધે રતેદ નેણાં મરી મૂખ નર્ખા. ૧૭

દોહરા.

પંડિત એક ઉદાર મતિ, પરાપક્ષી નામ;
કરવા તેણે મન કર્યું, નામ બરાબર કામ. ૧૮
ફરિ અવસર આવેા વળી, ક્યાં મળશે કમ વાર;
દુઃખ પ્રાન્ન પોતાતણું, ક્યાં કરશે પોકાર. ૧૯

આપ દુઃખ સોઠો કહે, પરદુઃખ કહે ન કાય;
એ કારણ હું આદરું, જેથિ પુન્ય સદુ દોય. ૨૦
પરમેશ્વરની પ્રીતથી, ને કહું એવું કામ;
મળે મને સહ શોધથી, પરાપક્ષી નામ. ૨૧

ચોપાઇ.

એમ વિચારી ઉભો થયો, પુર ચરચા લેવાને ગયો;
જમ બેઠો ચોટા મોઝાર, તડાં કરે શોધો વેપાર. ૨૨
ગાંધી તંબોળી મણિવાર, નાથાવટિ નેરની સોનાર;
જડિયા ફડિયા ને કંસાર, કાપડિયા મુખડિયા સાર. ૨૩
માળી મોચી ધાંચી થેર, એ સરવેની પૂંજી પેર;
આજ રાજ અંગ્રેજી થયું, દુખ સુખ તેથી તમને રહ્યું. ૨૪
મિત્રપણાથી મુજને કહેા, હું સહેજે સાંભળવા રહો;
તે શોધોએ એવું કહ્યું, આગળ દુઃખ અમે બહુ સહ્યું. ૨૫
રાત્રની દરકત બહુ હતી, તેતો કાંઈ કહી નવ જતી;
મૂલ વિના લઇ જતા માલ, હાથ ધરે કરતા બેઠાલ. ૨૬
જે દારીગર બહુ દુશિયાર, તે તો દહાડી ખાતા માર;
એવા દહાડા આગળ ગયા, હવે અમે સૌ મૃખિયા થયા. ૨૭
કહું પ્રભૂને બેઠ કરજો, રહો રાજ આ વરસ કરોડ;
ગયું સર્વદુનિયાનું દુઃખ, પ્રભુએ આપ્યું પૂરણ સુખ. ૨૮
ને નહિ કરિયે કાંઈ કુચાલ, તો આપણ પડે બૂપાળ;
જુલો આજનો એવો ન્યાય, મુનેગારને દુઃખન થાય. ૨૯

દોહરા.

મ્હો આગળ થઇ મારગે, જય સ્વયં સરકાર;
મરજી હોય ને આપણી, ફરિયે ઉડી જુદાર. ૩૦
ખાંધી દીંચણ બેથિયે, ને નહિ મરજી હોય;
આપણને આ રાજમાં, કહે ન જોડો કોય. ૩૧
સાહેબનો સાહેબ વડો, હોય રાજનો રાજ;
વણ વાંકે નહિ આંગળી, થકે અડાડી આજ. ૩૨
એકાદે પાણી પિયે, જ્યાં ગદરી ને વાધ;
સીધે રસ્તે ચાલતાં, લેશ ન લાગે પ્રાધ. ૩૩
થયું નથી થાશે નડી, આતું રાજ કોઈ કાગ;
રામરાજ કરતાં બસો, આ પ્રગયો બૂપાળ. ૩૪
સાંભળિ પરાપક્ષરિયે, એવિ વાત સદુ દાઢ;
દરખ વધ્યો હવે મળો, ચાલો બીજી વાટ. ૩૫
આબ્યો ચોરો એક ત્યાં, હરત મળો તે કોર;
જડાં મુસાફર માનવી, ઉતરે આડે પટેર. ૩૬

૧. કાંઈ વહેમીએ એવી ગમ ચલાવી હતી કે આ વરસ
માં રાજચાળો આવવાનો છે માટે આ દિવાળીને રાજ
દોળી પ્રગટે તો રાજ ન આવે તેથી કેટલાંએક મામડાંઓમાં
દોળી પ્રગટી હતી.

જુલમસિંહ નામે જહાં, બેઠો રાજ એક;
ધરી હેઠી તરવાર છે. વદન ઉદારી છેક. ૩૭

ચોપાઈ.

પરોપકારી કરી જુહાર, બોલ્યો તે સાથે તે વાર;
આજરાજદ સુંદર આ થયું, દુઃખ સરવ દુનિયાતું ગયું. ૩૮
તમે ઉદારી બેઠા કેમ, કહિયે હોય જવારધ જેમ;
બહુ રાજ સૌને ભાવિયું, તમશિર શું સંકટ આવિયું ૩૯

જુના અમલદારોની દિલગીરીનું વર્ણન.

દાહરા.

જુલમસિંહ રાજ કહે, સાંભળ પંડિત રાજ;
અમને આ રાજ્યે ક્યાં, નિરખળ જેવા આજ. ૪૦
કરો હુકમ આસે નહીં, રદખત થઇ બેકેદ;
અમે વણિક જેવા થયા, એથી ઉપજે બેદ. ૪૧
અમલદારનો દાસ પણ, રહું કરતો રાજ;
કોટીધન પણ તુલ્ય હતા, એ વાતો ગઇ આજ. ૪૨
એક તેહનો દાખલો, કહું ધરજે કાન;
મોટો મહિમા અમલનો, સુણો ધરીને ધ્યાન. ૪૩

ચોપાઈ.

જગત શેઠ જાત્રાએ ગયા, કરિ નીરવ ધર સામા થયા;
વનમાં રથની ભાગી ધરી, દોડી દુરથી વસ્તી ખરો. ૪૪

દાહરા.

મુનીમને ત્યાં મોકલ્યો, બોલાવા લૂહાર;
લુહાર રાજી આરિયો, એજ ધડી એ વાર. ૪૫
મુનીમ કહેતાં લાલિયો, લુહારને એ કામ;
વાત કહી જઈ શેઠને, શું કરવું આ કામ. ૪૬
શેઠ કહે સોનાતણી, મ્હો ભાગી ઘો મ્હોર;
એક હજાર હજાર એ, આપો આણું દોર. ૪૭
ધનથી શું નહિ બની શકે, જે વાર્યું ને કામ;
મુનિવરનાં પણ મન ચળે, દેખે બ્યારે દામ. ૪૮
મુનીમ જઈ લુહારને, કહે કરો આ કામ;
સુખથી માગે એટલા આપું તુજને દામ. ૪૯
જગતશેઠ વણિ જાણ્યો, એ હમેશ ઉપકાર;
તે માટે રથની ધરી, સ્નેહે કરી સુધાર. ૫૦

ચોપાઈ.

કહે લુહાર સુણો આ વાર, એશું બોલ્યા વગર વિચાર;
ચાર દિવસ વીવાના બેય, દેહતણા પગ રાતા હોય. ૫૧
મનુષમાત્ર આખા ભવમાં, એકવાર તો રાજ થાય;
એથી રીત અસલથી રહે, સૌ લોકો વરરાજ કહે. ૫૨
મળે ચક્રવર્તી જે રાય, રસ્તો છોડી અગમો થાય;
વરરાજ છોડે નહિ વાટય, રાજથી મોટો તે માટય. ૫૩
મળે વરેવર સામા સામ, રસ્તો અર્ધ તજે તે કામ;
ગળથી પણ અમ્મી લાગ, એવો હું વરરાજ આજ. ૫૪
ગેહ શરમ નહિ આવી તને, કામ કર્યાતું કહે છે મને,
આપે શેઠતણાં ધરખાર, પણ નહિ કામ કરૂં આ વાર. ૫૫
આખો ભવ રળિ ભેળું કરે, વીવાની વખતે વાવરે;
મરી ફરી માણસ અવતરી, વખત જીવે વીવાની ફરી. ૫૬
શું કરવું તારું ધન ધણું, હું છોડું વરરાજપણું;
મુનિમ સાંભળી કુખિયો થયો જગતશેઠાસે તે ગયો. ૫૭

દાહરા.

વાત સર્વ કહિ શેઠને, શો કરવો ઉપાય;
કેમ લુહાર કહ્યું કરે, કેમ ધરી સજ થાય. ૫૮
રાજનો મહેતો રહે, એક ગામ મોઝાર;
તે પાસે મુનીમ તકાં, તૂર્ન ગયો તે વાર. ૫૯
વાત કહી સહુ વિગતથી, સુણિ મેતો કહે સોય;
આની શેઠ કહે મને, તુર્ન ધરી સજ હોય. ૬૦
મુનીમ જઈ કહે શેઠને, શેઠ સુણિને કાન;
ઉતારે મહેતા તણે, તુર્ન ગયા તજિ માન. ૬૧
મહેતાને મહિને મળે, મ્હોર પગારે ચાર;
જીવો અમલની આખર, એવી હતી એ વાર. ૬૨
સુણી વાત એ શેઠની, કરી હુકમ તતકાળ;
મહેતો કહે લુહારને, કરો ધરી સજ હાલ. ૬૩

ચોપાઈ.

કહે લુહાર આજ નહિ કરૂં, મારો તો આ ધડીયે મરૂં;
કહેતો તજી તુરત આગામ, કહે તોતજીલુહારતુંકામ. ૬૪
કહેતો છૂટું હંડળ દબ કહે તો બેસું કેદમાં જઈ;
જો હતરે આકાશથિ દેવ, પણ નહિકામ કરૂં આખેવ. ૬૫

દોહરો.

મહેતો કહે સિપાઇને, આંધો એક લુહાર;
લટકાવે બધે શિરે, મારો છડિતો માર. ૬૬

તુર્ત સિપાઇએ તે ક્યું, માર્યા ઇટકા ખાર;
ત્રાલ ત્રાલ મુખ ઓયરે, જોનારાં નરનાર. ૬૭

મારે આંકડ લોહની, તે પણ ખાંસરી થાય;
મારે હાથી વશ કરે, મારે સિંહ પળાય. ૬૮

શાહ ન ચોરે કોઈ દિન કશી જાણુશ હરગીસ;
માર મહોડે તેહ પણ. જોટિ ચોરિ લે શીશ. ૬૯

કરે મારથી કામ નર, નહિ કરવાતું છેક;
જતી સતી ને સર પણ, તજે મારથી ટેક. ૭૦

ધરિ સજ કરવા હા કહી, છુટ્યો તેહ લુહાર;
એ વર કન્યાએ મળી, કરિ ધરિ સજ તૈયાર. ૭૧

એક દામ આપ્યો નહીં, કશો ન માન્યો પાડ;
મહેતાને મજરો કરી, વણિક ગયા તે વાર. ૭૨

જગતશેઠ સમજ્યા તહાં, કરવાથી એ કાજ;
કોટીધન કરતાં ઘણી, અમલદારની લાજ. ૭૩

શેઠાઇ તજિ શેઠ તે, મહેતાગરિ ચહે મન;
એવી અમલની આપર, સુણો હતી એ દન. ૭૪

જુલમસિંહ મુખ ઓયરે; જુઓ તમે મહારાજ;
ગદ અમલની આપર, થયે વિલાયતિ રાજ. ૭૫

માગે છે મુજ આગળે, એક વાણિયો દામ;
અહિં અરજ એણે કરી. હું આગ્યો એ કામ. ૭૬

સસલે દોર્યો સિંહને, દાદર અહિને સાય;
બકરે હાથી આંધિયો; જોઓ આજનો ન્યાય. ૭૭

પરોપકારી ઓયરે, સાંભળ રાય સુખણ;
એતો આજના રાજનાં, કીધાં તમે વખાણ. ૭૮

સિંહ બકરિ બેળાં રમે, એ તો રામનું રાજ;
સઘળી પ્રજા સુખી થઇ; દેવ કૃપા થઇ આજ. ૭૯

હવે મને નિશ્ચય થયો, સુખી પ્રજા છે સર્વ;
સાચો સત યુગ વરતિયો, ગળ્યા દુહતા ગર્વ. ૮૦

ચોપાઇ.

પરોપકારી એવું ક્યું, એવામાં એક કૌતક; થયું;
રસ્તામાં જતી હતી નાર, કરના લાગી તે પોકાર. ૮૧

પ્રજાનું દુઃખ વણન.

લાગ ૨ જો.

ચોપાઇ.

જુલમ જુલમરે જુલમ અપાર, કરે જુલમ કંપનિ સરકાર;
ગરિબતણા દુખનો પોકાર, પરમેશ્વર ન થુણે આ વાર. ૮૨

પરોપકારી વિસ્મિત થયો, હીને એ આગળ ગયો;
અરે બેન શું બોલી તું, વિગત સમજવા ધ્રુવું હું. ૮૩

કામનિ કહે કાળૂપર માંકિ, ગામડિયો ગાહું લઇ ત્યાંકિ;
જતા સિપાઇએ પકડ્યો દાર, મારે છે સોડાના માર. ૮૪

જુવો તમે જઇ પંહિતરાય, એ નગરે જોયું નહિ જાય;
પરોપકારી જોવા ગયો, તે દેખીને વિસ્મિત થયો. ૮૫

વચનકા.

પટાવાળો—(ગામડીયા ગાડાવાળાને કહે છે) ચલતા
હે કે નહિ તેરી બેણક (એમ કહીને બેઠેન સામી
કે મા સામી બેઅદબી ગાળ દબને કેડમાં ફડદબને
સોટો માર્યો.)

ગાડાવાળો—વેયરે, વેયરે, મરી ગયોરે; આપવીયા
મરી ગયોરે, આવું છું શાખ્ય, આવું છું શાખ્ય, પણ
મારા સાત વરસના છોકરાને દરવાજા બહાર બેસારી
આગ્યો છું, તે રોષ અરશે.

પરોપકારી—શું છે, શા વસ્તે એને મારો છે ?
મીઝાં સાહેબ એને ક્યાં લેઇ જવો છે ?

પટાવાળો—ચલ, ચલ, તું તેરે રસ્તે ચલ્યા જ,
તેરે ક્યા કામ હે ?

ત્યાં ભેળા થયેલા લોકો બોલ્યા—નદી નદી
બાધ તમે એને બોલાવશે નહિ, એને સારા નરસા
માણસની વિગત નથી, બટ લેઇને ગાળ દેશે.

કાળૂપરનો ચડેલદાર બોલ્યો—એતા લોક કાપક
જમા હુવા હે મારો સાલેક; (એમ કહી લોકોના
પગ બણી ઘોકો ફેંક્યો એટલે બહાર લોકો નાકા
ને કોમના પગમાં ઘોકો વાગ્યાથી પડી ગયા, કોઈ
એક ખીજની આંટીમાં આગ્યાથી પડી ગયા, તેમાં
કોમની પાલડિયો ગઈ, કોમનાં ખાસાં પડ્યાં રવાં,
એક પાણીવાળાને માથેથી બેડું પડી ગયું, એક
સાત આઠ વરસના છોકરો બીન સાથે અધમ્યાથી

તેનું માથું કુટ્યું, અને લોહી નીકળ્યું. પેલો ચક્ર-લેદાર અને બીજો પટાવાળો ગાડાવાળાને ગાડા સુધાં પકડી ગયા.)

પરોપકારી લોકોને પૂછે છે—એ ગાડાવાળે કંઈ ગુનો કર્યો છે કે શું ?

લોકો—ભાઈ, પરમેશ્વરનો ગુનો કરીને એ લોકો અવતર્યા છે તે પટાવાળાનો માર હમેશાં ખાય છે. કોઈ સાહેબને ત્યાં કે કારકુનને ત્યાં ભાર ભરવા ગાડું જોઈતું હશે, તે સારૂ પકડી ગયા.

પરોપકારી—આ શહેરમાં ૫૦૦૦ ગાડાં હશે અને પરગામના ગાડાને શા વાસ્તે પકડી ગયા હશે ?

લોકો—શહેરના તો કેટલાક ખેડુ પણ કાયદામાં ભોમિયા થયા છે, તે પાંચ દહાડા ફેરા ખાધને પણ ભાડાના પૈસા સુકે નહિ; અને ગામડિયો બિચારો જાણે કે ક્યારે છુટકો થાય અને નાશી જઈ, તેથી ભાડું લેવા ઉભો રહે નહિ, એટલાજ સારૂ ગામડાનાં ગાડાંને પકડે છે અને શહેરના ખેડુને આટલો માર્યો હોય તો તેનાં પાડોશી, સગાં વહાલાં ભેળાં થાય, અને ઠેક સુધી જૂમ પહોંચાડે. પછી પરોપકારીએ વિચાર્યું કે દરવાજો જળને એના છોકરાની હકીકત જોઈ. પછી ત્યાં ગયો.

(દરવાજા બહાર એક એટલા ઉપર 'છોકરો ખેડા ખેડો દરવાજા સાસું' જોઈ રહ્યો હતો તેને.)

પરોપકારી—છોકરા તું કોણ છું, અને અહીં કેમ ખેડો છું?

છોકરો—કણબી સું, મારો ભા ગાડું લેધને ગામમાં જ્યાસે; તે મને આંહી ખેડારી જ્યાસે, તે હમણાં આવશે.

પરોપકારી—તું કયા ગામનો છું? અને તારા ગામનું બીજું કોઈ અહીં છે ?

છોકરો—હરસોલનો સું. મારો કાકો ગાડું લધને આવ્યા હતા; તે સિપાઈની બીકથી જતા રહ્યા, તે એ ગાડું જાય.

પરોપકારીએ દોડીને તે ગાડાવાળાને ઉભો રાખીને કહ્યું કે પટેલ તમારા ભત્રીજાને ઘેર લઈ જાઓ. અને એના બાપને તો પટાવાળો પકડી ગયો, માટે આવજ કે કાલે ઘેર આવશે.

પટેલ બાપો—અરે પ્રભુ, અરે પ્રભુ, એ છોકરાની મા ઘેર માંદી છે, ને એક દહાડાનું ખાવાનું

એના ઘરમાં નથી, માટે એક વાણીએ જે મણ બાજરી ભાડાને પેટે આપીને કહ્યું કે શહેરમાં આટલો મારો ભાર નાંખી આવ, તેથી બિચારો આવ્યો હતો. જ્યારે અમે શહેરમાં આવીએ છીએ, ત્યારે એ રીતે પકડાઈએ છીએ. એક બેવાર તો પટાવાળાને જે આના આપીને છુટ્યા, એકવાર એક મહેતાને ઘેર અમને પકડી ગયા, તે ગાડામાં બોલે ભરીને એક પોળમાંથી બીજી પોળમાં ગાઉ સુધી લઈ જ્યા, ત્યારે મહેતે પૈસા ચાર આપ્યા તેમાંથી વળી પટાવાળે પૈસો એક પડાવી લીધો.

એકવાર તો એક સાખ્યને બંગલે સવારમાંથી લઈ જઈને, ખેસારી રાખ્યા અને રાત પડી એટલે કહે કે જાઓ, તમારું કંઈ કામ નથી. પછી દાણાપીંડ-માં રાત રહ્યા, છુપે હેરાન થયા, અને વળી રાત્રે ફડકમાં ને ફડકમાં ઊંઘ આવી નહીં; કે જો વળી પકડાશું તો શા હાલ થશે. પછી દરવાજા ઉઘડતાં શહેર બાહાર સારા નશીબથી નીસરી ગયા.

એકવાર જે વરસ ઉપર અમારા ગામનાં ગાડાં આ શહેરમાંથી નીમજના સામે પકડાવ્યાં, અને રસ્તામાં ગારદીઓ અમારા બળદને મારે, અમને મારે, મા બેન સામી ગાળો દે, અને ખરચી ખાવા આપે નહીં. પછી ૪૦ ગાઉ સુધી જ્યા, પણ છુટકો ન કર્યો, તેથી અમે ગાડાં, બળદ મેલીને નાશીને ઘેર આવ્યા, અને અમારાં ગાડાં બળદએ ગારદીએ નીમજમાં વેચી ખાધાં. પછી અમે તો જીવતા છુટ્યા, એટલે એ ગાડાં બળદને ચઢાતા નહોતા, પણ અમારા ગામના ઇન્સપેક્ટરે એ વાત જાણી તેથી તેણે સાદરાના સાખ્યને લઈયું, અને સાદરાના સામે નીમજથી ગાડાં બળદની કીમતના થોડા ધણા રૂપિયા મંગાવી આપ્યા. અને વળી અમને હુકમ લઈયો જે હવેથી એ રીતે નાશી આવશે તો તમને શિક્ષા કરશું.

મહેતાજી, આ વખતમાં અમારી ગરીબ લોકની જૂમ સાંભળનાર કોઈ નથી. અમે દીકરાના સમ ખાધએ પણ બળદના સમ ખાધએ નહીં, એવા અમને બળદ વહાલા છે, તેને મૂકીને નાશી આવવું અમને સારું લાગ્યું હશે ? પણ પુરી હરકત હશે ત્યારે અમે

એમ કરતા હૈયું, અને જોને બાહું આપવું હોય, તો હજાર ગાડાવાળા તેને ઘેર પુછવા જાય કે તમે માંડ ગાહું બાટે રાખશો ? પણ સરકારનું બાહું આપવાનો અમને ભરસો નથી. પછી પટાવાળાના ડરથી ગાહું તો ત્યાંજ ઉભું રાખ્યું, અને પોતે ચાલીને પેલા છોકરા પાસે આવીને કહ્યું કે છોકરા સાલ્ય, તને ઘેર તેડી જઈ. છોકરાની આંખમાં આંસુ આવ્યાં અને રોતો રોતો બોલ્યો.

છોકરો—મારો બા ચાલે આવશે ?

(હે સભાસદો આ વાત બ્યારે મને સાંભરે છે, ત્યારે મને ધણી દિલગિરી ઉપજે છે.)

પરોપકારી—છોકરા તું જા, અને હમણાં તારી પછવાડે તારો બા આવશે.

પટેલ તમે સાચવીને એ છોકરાને લઈ જાઓ; અને જ્યાં એનો બા હશે, ત્યાં જામને હું તેને કહીશ. પછી છોકરાને લઈને તે ગયો, અને પરોપકારી શહેરમાં જોતો જોતો, કચેકટર સાહેબના બંગલા પાસે ત્રીજે પહોર આવ્યો. ત્યાં ત્રણ ગાડાં છુટ્યાં હતાં, તે બેડુ લોકોનાં મ્હો અતીશે ઉઘસી હતાં. જેમ હરણ પાસલામાં પકડાયાં હોય તેમ, એક ખીજના સામું જોતા હતા. એક તો નિસાસા મુકીને પરમેશ્વરને સંભારતો હતો, એક તો સાહેબના બંગલા સામું જોઈને વારે વારે કહેતો હતો કે હવે ક્યારે છુટકો કરશે, અને પેલો તો પોતાના છોકરાને સંભારીને દિલગિર થઈને કહેતો હતો કે માહરો છોકરો રોધ મરતો હશે.

પરોપકારી—પટેલ તમારા દીકરાને તમારો ભાઈ ગાડામાં બેસાડીને તમારે ગામ લેઈ ગયો, અને તમારી વાત મેં તેને કહી છે, માટે છોકરાની તમે ફિકર રાખશો નહીં.

પટેલ—સાઈ બાપસાળ, એતો તમે ઠીક કર્યું. પણ મારી બાયડી માંદી છે. આજ તો આંદોથી સાંજ-વેરો છુટકો થશે તો દાલે ઘેર જવાશે.

પરોપકારી—આગળ તો આ અમલની તારીફ કરીને કહેતો હતો, કે તમારાં કુખ હોય તે જામને અમલદારને જાહેર કરો, તે તમારી વાત સાંભળશે. તેથી પોતાની મરજી એવી થઈ કે આ વાત સાહે-

બને હું જાહેર કરું. પછી કોઈને પુછ્યું કે કચેકટર સાહેબ ક્યાં બેસે છે ?

જવાબ—દીધો કે આ બંગલાના મેડા ઉપર બેસે છે.

પરોપકારી—ત્યારે કોઈને શરિયાદ કરવી હોય, તે શી રીતે કરે છે ?

જવાબ—અરજી લખીને પેલી પેટીમાં નાંખો, એટલે કાલે અથવા પરમ દહાડે સાહેબ પાસે વંચાશે. પછી સાહેબના શીરસ્તેદારને અથવા કારકુનને ઘેર જઈ મુલાકાત કરો, અને પુછો કે મારા કામનું શું થયું ? એટલે ત્યાંથી ખુલાસો મળશે.

પરોપકારી—કોઈ વાત તુરત જાહેર કરવા જેવી હોય, તો સાહેબ પાસે કોઈ જઈ શકે છે ?

જવાબ—પૈસાવાળા લોકોને જતા દેખીએ છીએ ખરા. પણ ગરીબને તો કોઈ પેસવા દેતું નથી.

પરોપકારી—સાહેબ બંગલાથી કોઈ વખતે હેડે ઉતરે છે ?

જવાબ—ચાર વાગી ગયા પછી ફરવા સારું અહીં થઈને જાય છે ખરા.

પરોપકારી ચાર વાગી ગયા સુધી બેઠો, એવામાં કચેકટર સાહેબ ધમ ધમ ધમ ધમ પગ માંડીને હેઠા ઉતરીને ચાલ્યા. એટલે પછવાડે પટાવાળા બે ત્રણ ચાલ્યા. તે વખતે પરોપકારીએ જામને સાહેબને સલામ કરી, એટલે સાહેબે આજુ જોયું, પણ સામું જોયું નહીં, અને દારૂનો અથવા અગલનો ફેફ ચડ્યો હોય એવું દીઠું, તેથી તે વખતે પરોપકારીની બોલવાની દિગત ચાલી નહિ. સાહેબ તો વાપ જેવો લાગ્યો, અને તેની પાસેના માથુસ તો શિયાળ, દીપડા, નાદર, રીંછ, જેવા લાગ્યાં, પણ તેમાં કોઈ માથુસ દાઢું નહીં, અને જામનું કે હમણું હું કાંઈક બોલીશ તો તે આવીને મને જયકું બરશે એવું લાગ્યું, એટલે પટેલને બોલાવીને કહ્યું કે તું જમ પાડ, નહિ તો જામને આડો દિવો રહે, અને તારું કુખ જાહેર કર. એટલે તે પટેલે ડર તો લખો ખાખો પણ કુખને મારે દિમ્મત ચલાવીને પોકાર કરતો સાહેબની પાસે ગયો; એટલે પટાવાળા બોલ્યા હર, હર, હર, હર. સાહેબ તો ચાલ્યો ગયો એટલે ખીજ લોકો કહેવા

લાગ્યા કે એમ તે ફરિયાદ સાંભળે કે ? સાહેબ
ક્યારે આપણી બેલીમાં સમજે છે; અને મહેતા
કરે તે થાય છે, સાહેબ તો જોડું છે.

પરોપકારી—જોહો ! હો ! આ રાજ્યમાં જીવમ
નથી એમ હું જાણતો હતો, પણ જીવમ છે ખરો.

ગાડાવાળા—અરે હજી તો ક્યાં તમે જીવમ દીઠો
છે ? સરકારનો જીવમ જોવો હોય, તો સવારમાં
ઠાણપરા દરવાજા બાહાર જોવા જાઓ.

પછી પરોપકારી ચોતાને ઘેર ગયો.

મધ્યમ જીવમ.

ભાગ ૩ નો.

દાહરા.

હઠી પ્રભાતે ચાલિયો, પરોપકારી એક;
દરવાજા બાહર ગયો, ચરચા જોવા તેહ. ૧

શહેર થઈ કાંઈ વેગળે, દાદાહરિની વાવ;
તે જોવા સહેજે ગયો, ધરી ભલેરો ભાવ. ૨

બળતણનાં ગાડાં ભરી, દશ ગામડિયા લોક;
જાના બેઠા છે તહાં, આણી અતિશે શોક. ૩

પુછ્યું પરોપકારિયે, ઇલાં રહ્યા છો કેમ;
શુભિને ગામડિયે કહી, વાત જથારથ જેમ. ૪

સદા વેચવા આવતું, વણુ આવ્યે અણુ ચાલ;
ત્રાસ ધણો સરકારનો, લહે પડાવી માલ. ૫

મારિ કુટિ લઈ જાય છે, ન કરે મૂલ જરૂર;
એ હરથી ઉભા છિયે, ઇલાં શહેરથી દૂર.

ચોપાઇ.

પરોપકારી બોલ્યો તહાં, એવિ વાત કેમ માનું ઇલાં;
વનમાં લૂટી લેતા ચોર, તેવું પણ બાગ્યું છે જોર. ૭

વસ્તીમાં લૂટે સરકાર તે તો સાચું નહીં લગાર;
એવી વાત કરે છે જહાં, પદાવાળા આવ્યા તહાં. ૮

બે જણુ ઘોડા લઈને ફર્યા, ચલો ચલો એવું ઉચ્ચર્યા;
એક જણુ પંચાયત કરી, બે બે પૈસા લીધા ફરી. ૯

લઈ પૈસા ને પાછા ગયા, બીજાં ગાડાં કેડે થયા;
પરોપકારી પૂછે વાત, ગાડાં એક કહાં લઈ જતા. ૧૦

ખેડુ કહે સાહેબને તહાં, કાંતો કોઈ મહેતાને ઇલાં;
કોઈ વખત દે અરધા દામ, કોઈ વખત નહિ કુટી બદામ. ૧૧

દામ દેખે લેવું હોય, તો સોધે કહિયારો કોય;
મક્ત પડાવી ન લહે લેશ, અમે જઈ પૂછિયે હમેશ. ૧૨

દાહરા.

લાવે છે સૌ મહાજનો, મુંબઈના બહુ માલ;
પકડિ ગયા વણુ મૂલ્યે, તે ન સુણ્યું કોઈ કાળ. ૧૩

સુખદાયક ધનવંતને, છે સદાય આ રાજ;
જીવમ ધણો છે ગરિય શિર, એવું જાણો આજ. ૧૪

આથી હજાર ગણિ વળી, હરકત જોવી હોય;
લશ્કર આવે તે સમે, જીવો ગામડે જોય. ૧૫

પરોપકારી ઘેર ગયો, અંતર થઈ ઉદાસ;
વાત સુણી જે કાલથી, સાહિબ બશે પ્રવાસ. ૧૬

સાહિબનું જે ગામડે, સાંભળ્યું થશે મુકામ;
પરોપકારી ત્યાં જઈ, પ્રથમજ ક્યો વિરામ. ૧૭

લશ્કરના સામે તહાં, પરોપકારી જાય;
ખેડુ જહાં ખેતી કરે, ગોપ ચરાવે ગાય. ૧૮

દીડું લશ્કર આવતું, ત્યાં બોલ્યો ગોવાળ;
આજ આપણા ગામના, લોક થશે બહુ ન્યાલ. ૧૯

સંઘ દિસે ક્યાંકનો, રહેશે આંહી રાત;
વેચારો બહુ વસ્તુઓ, ઘણી હરખની વાત. ૨૦

ચોપાઇ.

પૈસા મળશે દૂધજતણા, એમ કહીને ફૂટે ધણા;
વેચારો બળતણ ને ઘાસ, વેચારો ગોરસ લી છાશ. ૨૧

ખેડુ હરખ ધરીને કહે, માંડું ગાડું બાડે લહે;
બાજરિ બેમણુ મુજને મળે, મહિનો એક સુખે નિકળે. ૨૨

દાહરા.

એવી વાત થતે સમે, મોદી કચરો નામ;
લશ્કર ભણિથી આવતો, દીઠો એણે દામ. ૨૩

પૂછે ખેડુ મોદિને, સંઘ જાય છે ક્યાંય;
શેઠ તમારી વગતણો, છે કોઈ તે માંય. ૨૪

બાડે જોડું માહરું, રખાવશે આ વાર;
દવા દમથ તમને ધણી, અતિ માનિશ આભાર. ૨૫

સંઘ નથી મોદી કહે, સાંભળ, મારી વાત;
છે સરકારી માણસો, રહેશે આંહી રાત. ૨૬

આજ રોજ મહારે ધણો, ખપશે આટો દાળ;
મહેર કરી પરમેશ્વરે, દિધી કમાણી હાલ. ૨૭

ખેડુ કહે મોટી શુભો, થયાં અસલ જે રાજ;
તમને પણ તે લૂટતાં, તમે મુખી છો આ આજ. ૨૮
હરકત નથિ આ રાજમાં, ધનવાળાને શીશ;
પૂરણ પીડા ગરિબની, જીવે ન શ્રી જગદીશ. ૨૯

ચોખાધ.

મોટી ગામ બણી તે ગયો, ખેડુ નાસવા તતપર થયો;
ગાયો લખ નાઠો ગોવાળ, જાણે આવી પહોંચ્યો કાળ. ૩૦
તહાં ગામમાં વાગી હાક, રહ્યા ગરિબના રાંધ્યા પાક;
ખેડુ કરે બહુ નાસાનાસ, તહાં દેડને પડિયો ત્રાસ. ૩૧
કુંભાર જાણે આવી ધાડ, સ્ત્રીને કહે વાસણ સંતાડ;
પટ્ટાવાળા જે આવશે, તે તો સવળાં લૂટી જશે. ૩૨
પટ્ટાવાળો—અમે હવાલદાર, અરે તેરી મા (એમ
કહીને ગાળ દે છે). સાલા કહાં સંતાઈ ગયા હે.
હવાલદાર—હાજર હું શાખ, હાજર હું, જે
કરમાવો સો તૈયાર.

પટ્ટાવાળો—અરે ગામકા પટેલ મુખી કહાં મર ગયા?
હે કે નહિ? લશ્કર આતા હે ને સાલા ધરમેં છુપ
રહા હે.

પટેલ—આ રીયો સ્થામ આ રીયો, જે જોઈએ તે
તૈયાર છે.

પટ્ટાવાળો—દોસેં મેખાં લાઓ.

પટેલ—આ સુતારને ઘેર ખસેં મેખો તૈયાર કરાવી-
ને રાખી છે.

પટ્ટાવાળો—અરે દેડ કહાં ગયા? મારો સાલેકું
પકડી લાઓ.

પટેલ—સ્થામ, અહીં તો દેડાંનું ઘર નથી. એક
ભંગીયોજ છે.

ભંગીયો—આઓ સ્થામ આઓ, શું કોસો? શું
કોસો?

પટ્ટાવાળો—હાઓ મેખાં, (મેખો ઉપાડીને ભંગીયો
લશ્કરના મકાનમાં નાંખવા ગયો.)

પટ્ટાવાળો—(મુખીને કહે છે) ઘાસ કહાં હે? લકડાં
કહાં હે? લાઓ, લાઓ જલદી લાઓ, નહિ તો
મારતા હું.

મુખી—મારશો શા વાસ્તે સ્થામ, જે જોઈએ તે તૈયાર
છે. આ ઘાસના બારા અને લાકડાં ઘેરવેશી

ઉધરાવીને અમે ભેળાં કરી રાખ્યાં છે, જોઈએ
તેટલાં લેઈ જાઓ.

પટ્ટાવાળો—હુસરા ભંગીઆ લાવ.

મુખી—શાખ અહીં તો ભંગીયાનું એકજ ઘર છે,
ખીજું નથી, માટે પેસો મેખો નાંખીને હમણાં આવશે
એટલે ઘાસના બારા અને લાકડાં પહોંચાડશે.

પટ્ટાવાળો—ઇસકી ચારત બોરત હે કે નહિ, સાલેકી?
મુખી—ખાયડી છે, પણ બિચારી માંદી છે.

પટ્ટાવાળો—માંદી હે તો ક્યા હુઆ? એ દ્રાણ ઇસકા
ખાવા ઉકાવેગા? અમે ભંગડી, ચલ ચલ તેરી ભેણ-
(એમ કહીને ગાળ દે છે.)

ભંગડી—શાખ હું તો માંદી મરું છું.

પટ્ટાવાળો—અરે નિકલતી હે કે નહિ? સાલો ચલ,
લકડાં ઉકાઓ. (ભંગડી થોડાં ધણાં લાકડાં ઉપા-
ડીને નાંખવા ગઈ.)

પટ્ટાવાળો—અમે સુતાર કહાં મર ગયા? યસો લકડા
ફાડનેકું. (સુતાર કહોવાડો લઈને આગળ થયો.)

પટ્ટાવાળો—અમે મુખી.

મુખી—હું સાહેબ.

પટ્ટાવાળો—અમે રાતકી બખત સાહેબકું અધમણ
દૂધ ઓર ચાર શેર મસકા ઝેરેગા.

મુખી—કેટલા સાહેબ છે?

પટ્ટાવાળો—એક સાહેબ હે.

મુખી—એક સાહેબ એટલું બધું શું કરશે?

પટ્ટાવાળો—જ સાહેબકું પુછનેકું. તકરાર કરતા હે
સાલા? (એમ કહીને ફડ લાત મારી.)

મુખી—અરે સાખ મારો છો શા સાર? જે જોઈએ
તે લ્યો, આપતાં કરતાં શા વાસ્તે મારો છો? ચાલો
બરવાડને ઘેર દૂધ અપાવું.

મુખી—એકા ગોકળીયા, અધમણ દૂધ ને ચાર શેર
માખણ અત્યારે શાખને વાસ્તે જોઈશે.

ભરવાડ—અત્યારે તે માખણ ચાંધી લાવું? અવારે
તો મગશે અને અધમણ દૂધ તો નથી, આ દરશોર
દૂધ મારે ઘેર તો થાય છે.

મુખી—લશ્કરમાં સો માખણ છે, ને દસ શેર દૂધ
શું યાગે?

ભરવાડ—માઈ ધર રહું, તમે જોઈ લ્યો, અને નો હોય તે ચ્યાંયા લાવું ? ચ્યાંય ચોરના નડ ?

મુખી—હશે, સ્યામ આટલે દૂધે અતારે તો ચલાવો અને સવારે વધારે અપાવશું. (વળી પટેલ પાલડી ઉતારીને મિયાંને યજે લાગે છે) મીયાં સ્યામ અમારી આખર તો તમારા હાથમાં છે; તમારૂં ગળ્યું મોહો કરાવશું. તમે કાંઈ ફિકર રાખશો નહિ.

પટ્ટાવાળો—અમે કુંભાર, વીસ મટકા ને ૪૦ ધડા લાઓ, ચોર પચીસ હડીયાં ને પચાસ સકોરાં. સાહેબ કે વારતે લાઓ.

કુંભાર—સ્યામ હું તો એકલવાયો છું; મારાથી જાણું ધડાતું નથી; માટે આ હોય તેટલાં લઈ જાઓ. પણ સ્યામ થોડાંક વાસણુ રહેવા દેજો; નહિ તો તમારા ને તમારા બીજા પટ્ટાવાળા આવશે, તે મને મારશે.

પટ્ટાવાળો—અમે મુખી, ૫૦ આટલા ચોર સો ગોદડાં લાઓ.

મુખી—જો સ્યામ, પચીસ આટલા અને ૫૦ ગોદડાં ઉધરાવીને બેળાં કર્યા છે, તે લેઈ જાઓ.

પટ્ટાવાળો—અમે દેડ, ચલો, ચલો, તંથુ ખડા કરના છે; ચોર સખ જગો સફા કરની છે.

પટ્ટાવાળો—અમે મોદી, સીધા લાઓ, ચલો પોંચાનેકું.

મોદી—પહોંચાડવા કોઈ આવતું નથી, ગરજ હોય તો લઈ જાઓ; અને નહિ તો ચલો તમારા સાહેબ પાસે જવાપ દેવા આવું. અને મોહોડે વિચારીને ખોલજો. મિયાં અમે ગાળ નહિ સાંખીએ.

પટ્ટાવાળો—અજા અમારા દુસરા બાઈ સીધા લેનેકું આપગા. સીધા અજા દેઈઓ, ચોર પૈસેકી ફિકર મત રખો.

મોદી—પૈસાની કોણુ ફિકર રાખે છે; મુંઝઈ જાઓ તો ત્યાંથી પણ અરજી મોકલીને પૈસા મગાવી લેવાની અમારી ત્રેવડ છે.

પટ્ટાવાળો—તમારા સામાન અજા નહિ હે વારતે લશ્કરમે હમારા મોદી હે વોસે અજા સીધા મિલતા હે, અમ વોસે લેગા.

મોદી—તમારી ગરજ.

પટ્ટાવાળો—અમે મુખી, ભારખાતેકા ગાડા ૨૫ રજરમે ચેયેગા.

મુખી—અરે સ્યામ પચીસ ગાડાં આ ગામમાં ક્યાંથી મળે ?

પટ્ટાવાળો—ગાડાં બિના તો નહિ ચલેગા.

મુખી—એ તો બધું તમારા હાથમાં છે; અમે સમજીએ તો તમારે સાહેબને કહેવું, કે આંહી નથી મળતાં માટે આવતે મુકામે બદલાવજો. અમે તમારો ગણુ નહિ ભૂલીએ.

પટ્ટાવાળો—અજા એ તો હમ કહેગા, લેકીન ૧૦ ગાડા તો જરૂર ચેયેગા.

મુખી—સારૂં સ્યામ, સાત આઠ ગાડાં જે થશે તે કરશું પણ તમારે અમારા ઉપર મહેરબાની રાખવી. (પટેલે રાતની વખતે સમજા બેઠકતને પોતાને ઘેર ભેગા કર્યા.)

પટેલ—કહો ભાઈ આ ફેરે કહેનો વારો છે ?

મુખો પટેલ—મારો વારો છે, પણ કાલ તો કોઈ બીજાને મોકલો; હું વળી બીજી વાર જઈશ.

મેલો પટેલ—બીજો તે કુણુ જાય વાર ? જેનો વારો હોય તે જાય, પારકી ચેમાં બીજો કુણુ બજે ? સૌને ગારદીની બંડુકના કંદા, અને સિપાઈની ગાળો વહમી લાગે છે. અમદાવાદનો શંક આબ્યો હતો, ત્યારે માઈ ગાંડું ભાડે ફરી ચુક્યું હતું, તેમાં વચમાં આડા પડીને બે આના ઓછા લેઈને પોતે જ્યાં, એ ચેમ સટ લેઈને સાઈ લાભું હતું.

મુખી—હવે બીજી તકરાર જવાલો, અને આ કરતા હૈયે તે વાત કરોને. મોત આબ્યું તે હવે મુવાવિના સુટકો સે ? પેલા જનવાળા આબ્યા હતા તે જોયા કે નહિ, વળી માર ખાઈને જશો તેથી સામે મહોડે જાઓને.

મુખો પટેલ—અમારા બે બજાદ તો માંદ થયા સે; અને બે બજાદ ને ગાંડું સે તે લેઈ જાઓ.

મુખી—ધણી વિના સુના બજાદ તે રહે વાર ? એવું ગાંડું ગાંડું બોલીએ તે શા કામતું ?

મુખો—ત્યારે શું મરીએ ? બેડા ને અમદાવાદનો મારગ દુર્યો તે લશ્કર તો રોજને રોજ લાગુ છે; એક

દહાડો નંપ કરીને બેઠા નહિ; હવે તો પરમેશ્વર મોત આપે તો સાફ, એટલે સુટકો થાય. માર ખાધ ખાધને હાડકાં તો ભાજી જ્યાં સે.

મુખી—આપણા બાપદાદા માર ખાતા આવ્યા સે અને આપણે ખાધજે છીએ, જેમાં કાંઈ નવામ્મ સે? પછી અડધી રાત ગમ્મ ત્યારે પાંચ ગાડાં તૈયાર કર્યા તેમાં ચાર ધરના ચાર બળદ અને પાંચમા ધરનું ગાડું, તે ગાડા સાથે ગાડીવાન જાય. એ રીતે પાંચે ગાડાં આવ્યાં, કારણ કે માર તથા ગાળો, વહેંચાતી ભાગ્ય આવે. ભંગીયાનો પહોર રાતે છુટકો થયો, તે ઘેર આવીને ખાવા બેઠો. ખાતો ખાતો કહે છે, કંપની સરકારનું નખોદ જલ્લે, જે એકે દહાડો હાસ કરીને બેસવા દેતા નથી. લશ્કર ઉપર લશ્કર આવે છે. ખાધને સુતો ત્યાં રાતના બાર વાગે સ્નાન બોલાવા આવ્યો; અંબે ભંગીયા, ભંગીયા ચલ, આધા લશ્કર આગેકા મુકામે જાનેવાલા હે, રસ્તા ખતાવ્યો. ભંગીયો ઉઠીને બે ગાઉ સુધી મૂકના ગયો. ત્યાં ખીજ સિપાઈ, અંબે ભંગીયા, ભંગીયા બોલતા નહિ હે? સાથેકી ખીડકી તોડ ડાલો; એમ કહીને કમાડ ભાગવા માંડયા, એટલે ભંગડી બોલી, શ્યામ એતો રસ્તો ખતાવા જ્યાસે, અને હું એક-લી ઘેર મું; માફ છોકરું રવે છે; હું માંદો છું. અંબે નીકલ તેરી બેણકું—(એમ કહીને ગાળ દીધી) ચલ આ બોળ હે સો કાન ઉઠાવેગા? તેરા બાવા? નીકળ નહીં તો મારતા હું. ભંગડી છોકરું તેડીને બહાર નીકળી એટલે દેખો સાલી નીકલતી નહીં હે. એમ કહીને ખાસડું માર્યું; ત્યાં પેલો ભંગીયો પાછો આવી પહોંચ્યો.

ભંગીયો—મારોછો શા વાસ્તે? મારોછો શા વાસ્તે? મરીએ કે હું? હમણું એક ગાંસડો તો હું બે ગાઉ સુધી મૂકીને આવ્યો; વળી ચેટલાકને મૂકવા જઈ? એ રીતે બે ત્રણ દેરા થયા. ભંગીયો ઘેર આવીને પોકે પોકે રોવા લાગ્યો. બાપલીવારે હું ક્યાં જઈ? મને મારી નાંછોરે! મારા બાપ! પરોપકારી સવારના પહોરમાં ઉઠીને લશ્કર સામે આવ્યો, તકાં ભંગીયો સામે મળ્યો તેને પૂછે છે.

પરોપકારી—અસ્થા ભંગીયા, તારે કાંઈ કમાણી થઈ કે?

ભંગીયો—હા સાખ, તમે આ ધરમશાળામાં રાતે સુતા હતા, તે બધું સાંભળુંજ હશે તો.

પરોપકારી—તને કાંઈ પૈસા મળ્યા કે નહિ?

ભંગીયો—આ શ્યામ આલશે ત્યારે હું સાખની નજરે થઈશ; તો બે ગાઉના એકજ દેરાના બે પૈસા મળશે. મારો મોટો ભાઈ હતો તે આ સરકારના જીલમથી સંસાર મુચીને ભગત થઈ જ્યો.

પરોપકારી—તમને કેટલું મળે તો એ ધંધો કરવાને તમે ખુશી છો?

ભંગીયો—અમને ગાંઝે ૩. ૧) આપે તોપણ અમે એ ધંધામાં રાજ નથી. એ વૈતરું કરવાનો અમારો ધંધો કોઈ દહાડો નથી. અમે તમારો માર કિ-પાડીએ તો તમે અમડાઓ છો; માટે વૈતરા કોડો તો ખીજ છે; તથા કોષ રજપુત અથવા કોળીને રાખેછે; પણ સરકાર જીલમથી અમારી પાસે તે કામ કરાવે છે. અમારા ગામનો એક વાણીજો નેસ્તીનો વેપાર કરતો હતો, તે પડ્યો મુચીને કા-પડનો વહેપાર કરવા લાગ્યો, પણ સરકાર તેની પાસે જખરનેસ્તીથી નેસ્તીનો વેપાર કરાવતા નથી, અને અમે વેક બેગાર તથા રસ્તો દેખાડવાનો ધંધો છોડીએ છીએ તો સરકાર અમને મારી મારીને એ ધંધો કરાવે છે. પૈસાવાળાનો સરકાર છે, ગરીબનો નથી, અને તમે દાનરતા છો માટે પરમેશ્વર માથે રાખીને સાચું બોલો કે એ ધંધો અમારો છે?

પરોપકારી—હું પરમેશ્વર માથે રાખીને કહું છું; કે કોષ રજપુત ભંગીયા પાસે માર કિપડાવતી નથી અને રસ્તો તો પુછતાં પુછતાં શોધી કાઢવાનો દસ્તુર છે; કદાપિ કાંઈ ખીજ જેવું હોય તો સિપાઈ રજપુત અથવા કોળીને વળાવે લે છે, તેને ગાંઝે એક આનો આશરે આપવાનો દસ્તુર છે.

ભંગીયો—આગળનાં લશ્કર આવતાં તે દરકોષ માણસને વેકે પકડતાં હતાં; અને આ રાત્રનાં ખીજ લોકને માથેથી દરકત બે; એટલે બધીએ દરકત અમારે ગરીબને માથે પડી છે, માટે અમારે તો આગલાં રાજ સારાં હતાં. પછી પરોપકારી લશ્કરમાં જઈને, મોટો કારનારી દેવી માણસ હતા.

૧. માજી રાજ્યની વખતથી ભંગીયા પગેરને માથે વેક કરવાનું કામ માણ્યું છે.

તેને કહે છે, ભાઈ સાહેબ, આ ગરીબ લોકો ઉપર મહા જીલ્લમ છે, માટે તમને કાંઈ દયા આવતી નથી ?

કારભારી—એ લોકો ઉપર પરમેશ્વરના કોપ છે ત્યારે આપણે એના ઉપર દયા લાવીએ તો પરમેશ્વરના શત્રુ થઈએ કે નહીં ?

પરોપકારી—વાહ વાહ, બહુ સાફ સમજ્યા છે. હવે તમને અમારે કાંઈ કહેવાતું રહ્યું નથી.

હાહારા.

પરોપકારી ધર ગયો, બીજે દિવસ પ્રભાત; નથી જીલ્લમ આ રાજમાં, ભૂલ્યો એવી વાત. ૧

આવ્યા અમદાવાદમાં, એલરીન્સ્ટન આપ; એ અવસર ભાષણ કરી, સઘળ કલો સંતાપ. ૨

બજારમાં સરકારની, જેવી વધિ છે લાજ; એવી સઘળી જાતમાં, વધશે તો ફિક આજ. ૩

ગયે વરસ સરકારને, ધન સાડી ત્રણ કોડ; જો કરજે જોઈતું હતું, કોઈને ન કહ્યું છોડ. ૪

ઝાહેરનામાં મોકલ્યાં, દેશ દેશ મોઝાર; વણુમાગ્યે તીજેરીમાં, આવ્યા દામ અપાર. ૫

તેમજ સઘળી વસ્તુઓ, માખણ દૂધ મજૂર; વણુ માગે નર આપવા, હરખે જાય હજૂર. ૬

એમિ વધે સરકારની, લોક સરવમાં લાજ; જીલ્લમ મટે હરકત ધટે, એમ આહું છું આજ. ૭

હુખ ગરિબનાં આ સમે, મેં કીધાં પોકાર; કોઈ વખત વેળી ન્યાયની, અડચણ કરિશ ઉચાર. ૮

બાર વરસ સુધી બને, મૂકદમાનાં કામ; જોઈએ આટો આવજુ, જોઈએ તજતું ગામ. ૯

અંગ્રેજી કાયદા વિષે.

મનહર છંદ.

કાયદાની કલમો ને આકટ અનેક થયા,
નિર્ણય ન તેથી સમજી શકાય ન્યાયનો;
જેમ સ્માર્ત ધર્મતણી રૂઝતિયો અનેક થઈ,
નિર્ણય ન સમજાય સ્માર્ત સંપ્રદાયનો;

કાયદામાં શબ્દ પ્રજા એવા તો કહણ છે કે,
મોટા મોટા વકીલો ન જાણી શકે માયનો;
વેદનાં વચન વિષે ઉપજે અનેક અર્થ,
એવો કાયદો છે આજ અંગ્રેજ રાયનો, ૧૦

હાહારા.

આ અવસર એટલું કહી, પુરિ કરૂં છું વાત;
જે ખોલો જગદીશની, ભાવ સહિત ખાત. ૧૧

દેશીનાં દુઃખ ટાળવા, કહું છું કરી પ્રજામ;
તે ધરજે સૌ ધ્યાનમાં, દાખે દલપતરામ. ૧૨

માજી રાજ્યોથી ધણું, છે રૂઢું આ રાજ;
પણ તેમાં જે ખામિ છે, તે ઉચરી મેં આજ. ૧૩

કૃષ્ણ આગળ માગિયે, કર જોડીને એમ;
આવું રાજ રહેજે સદા, જન સુખ પામે જેમ. ૧૪

શાહૂલવિકીડિત વૃત્ત.

હે ૧ હાથી શુણ તું ગવર્નરતણા, સાહેબનો હું કવિ
હું તું જે સમ ભાગ્યશાળી ભુમિમાં જે જીવિકા ન્યાહવી;
રાજ ગાયકવાડ પાસે પણ જો, ત્યાં હોત સેવા મળી,
તો આરોહણ હેમતું મળત ને, સો સ્વાર સાથે વળી. ૧૫

એ ભાષણ સાંભળીને આજમ વિનાયકરાવ વાસુ-
દેવજી ખોલ્યા કે, તમે જે આ હકીકત વાંચી તેનો
સાર હું મહેરબાન ગવરનર સાહેબને ઝાહેર કરીશ, અને
તે વિષે કાંઈ બદોબસત થશે એવી હું આશા રાખું છું.

સ્પીકા હરણુ સ્તોત્ર.

હાહારા.

આજ કરી મહારાજ તે, અમ પર કૃપા અમૃત્ય;
ટાળ્યો હિંદુસ્તાનથી, ટાંટો ભારત તુલ્ય. ૧

૧. ગવરનર સાહેબના હાથી ઉપર બેશીને આ
ભાષણ સાંભળવા સાફ આજમ વિનાયકરાવ વાસુ-
દેવજી તથા તેના ત્રણ મિત્રો આવ્યા હતા. તે હાથી
ની સાદાઈ જોઈને લોકો કહેતા હતા કે ગાયકવાડનો
હાથી હોય તો તેની સાથે કેટલો ડમાક હોય ! તે
વખતે આ શ્લોક કહો હતા.

૨. ઇસ્વી સન ૧૮૫૭ નો બળવો શમ્યા બાબત
૧૮૫૯ માં મુંબઈમાં ડાહટર લાઉના ધર પાસે પ્રજા
પ્રાર્થના કરવા સાફ રામમંદિરમાં મોટી સભા મળી
હતી, તેમાં ખોલવા સાફ ડાહટર લાઉની ફરમાસથી
આ સ્તોત્ર રચ્યું હતું.

વૈતાળિય છંદ.

હરિ ભારત તુલ્ય ભૂતજે, ઝગડો ઝેર બર્થો ક્યો ખજે;
પણ હે પ્રભુજી કૃપા કરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૨
જુગમાં ન જુલાય જેવડો, અતિ કીધો ઉપકાર એવડો;
ખરચી કરણા ખરેખરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૩
ભય ભંજન તું પ્રભુ બસો, ઉપકારી પણ તુંજ એકલો;
સ્મરતાં કાણુ સઘ સંચરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૪
જગતમાં વધિ બંડ જાત તો, વણ કલ્યાંત વિનાશ થાત તો;
હુનિયાં દિવમાં હતી ડરી, હરિ તે ધરી પીડા હરી. ૫
મુખદાયક દેવ આ સમે, અતિશે શું કહિયે હવે અમે;
વિતિ તે નહિ જાય વીસારી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૬
પગલે પગલે કૃપાનિધી, અમને એજ રીતે કૃપા કિંધી;
દષ્ઠ ભોજન ભાજનો ભરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૭
પ્રભુ તું જગમાં તાત છે, ધણી શક્તિ તુજમાં અઘાત છે;
તુજથી નથિ અન્ય ઉપરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૮
જુલિ જુલધર ભક્તિ ભાનને, ધન ધંધે ધરિ નિત્ય ધ્યાનને;
પણ આપનિ આ પ્રજા સ્મરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૯

હોહરા.

હે હરિ તે પીડા હરી, કરી કૃપા આ કાળ;
તેમ તમે ત્રિભુવન ધણી, સદા કરો સંભાળ. ૧૦
દેખે મુખ સહ દેશને, શુભમય દેખે જ્ઞાન;
વિદ્યાની વૃદ્ધી થજે, શુભ ઈશ્વાંડ સમાન. ૧૧
રાજ કરો વિક્ટોરિયા, નિર્મળ જેવું નામ;
આશિષ માગે એટલી, દિન દિન દલપતરામ. ૧૨
સંવત્ ૧૯૧૪ શિવ રત્ન વિષ્ણુ, કૃષ્ણ સ્તુતિસાર;
અવર પક્ષ આપાઠમાં તિથિ તેરશ ગુરુવાર. ૧૩

વિક્ટોરિયા રાણી વિષે.

સુરિંગીત છંદ.

હે દેવના પણ દેવ તું તતખેવ દિવમાં ધર દયા,
જે રાણીજીના રાજ્યી ધિર થે અમે સુખિયા થયા;

૧. ૧૯૧૪.

૨. સંવત ૧૯૧૫ ના કારતક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે
હસ્ત ઇશિયા કંપનીના હસ્તકથી મદારાણીએ દિલ્હી-
સ્તાનનો અમલ લીધો તેના આશ્ચર્યની સમા અમ-
દાવાદના કલેક્ટર સાહેબના બંગલામાં બસાઈ દલી
તે સમે આ દલિતા હતી દલી.

તું આપ નિત્યે નવિન વધતું તેજ તેના તલમાં,
મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૧
વડિ પ્રેમવાળી દિલ દયાળી બુદ્ધિવાળી બાપ છે,
બરપૂર ખૂમ બરાધ જેના ચિત વિષે ચતુરાધ છે;
નહિ દેશમાં લવચેશ દીસે કસુર જેના કાજમાં,
મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૨
જે કુદરતમાં પુટ તેના શત્રુ છે સંસારમાં,
જે કદ જનને કરે શરતા શરે બ્રહ્મ વિચારમાં;
સંહાર તેના સઘ તું કરનાર કૃષ્ણ આજમાં,
મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૩
તું હક કૃષ્ણ આપિ વખતે અરજ ઉરમાં ધારજે,
છળ કપટ ખજનાં કપટ છે તે ચપટ હરિ ભેસારજે;
એ વેરિયોના વાસને વીખેરિ નાખી વાજનાં,
મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૪
દિન દિન વિશેષ પ્રતાપ વધતો ચંદ્રનો શુદ્ધિમાં ચંદ્રે,
તેમજ રહે મહારાણિયું અતિ તેજ ચંદ્રનું તુજવડે;
રિપુ કૂળને નિર્મૂળ કરજે છોડ જેવા છાજનાં,
મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૫
અતિ રિક્તિ સિદ્ધિ અખુટ તુજ ભંડારમાંથી આપજે,
મનના મનોરથ પૂરિને વળિ કદ સધળાં કાપજે;
કરતાર આપો કુશળ એના સકળ રાજ સમાજમાં,
મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૬
બહુ વર્ષ સુધી અચળ એવું રાજ અમ ઉપર હતે,
વળિ વંશનો વિસ્તાર જન મુખકાર જગમધ્યે થજે;
કૃષ્ણ પ્રતાપે અમલ જામે દેશ ગેટ ધણીજમાં,
મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૭
નિર્દોશ તેના ન્યાય નિશ્ચય થે જગતમાં જામજે,
પ્રતિ દિવસ વાર હજાર જયજયકાર વાણી પામજે;
કરિયે અમે જાએ સ્વરે શુભગાન એના ગાજનાં,
મુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૮
ધરિ પ્રેમ પ્રભુની પ્રાર્થના હરિ મુખધિ એવું મામજે,
જય થજે જગમાં રાણીજીની શત્રુનું જળ ભાગજે;
શુભ સ્નેહથી ગાજે તમે સૌ સજન ગામે ગામના,
છે છંદ સુર નવ નવીન સ્વેલ દલપતરામના. ૯

૧. જમાં. ૨. કપડમાં. ૩. ચંદ્રનામાં.

ગુજરાતમાં વિક્ટોરિયા રાણીનું

રાજ્ય સ્થપાયા વિષે.

ભુજંગી છંદ.

શુભે સંવતે ઓગણી પંદરામાં,
વળી ખેસતે વર્ષ સારા સમામાં;
જહાં ગુર્જરી રાજધાની ખિરાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૦

ઉગ્યો સર્વને ઊર આનંદ એવો,
જડે રિદ્ધિ કે સિદ્ધિથી થાય જેવો;
વિવાથી વડો વાર છે એમ છાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૧

પ્રેરે લોકના થોડ મોટે ઉમંગે,
અતીશે દિસે ઉજળાં વસ્ત્ર અંગે;
ગયા શાહિઆગે સહ એજ કાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૨

મળ્યો સર્વ સાહેબનો સાથ સારો,
મળ્યા હોંશથી શેઠ લોકો હજારો;
મળ્યા સ્વાર પાળા મહાશબ્દ ગાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૩

વધ્યો હર્ષ વાંચી સુણાવી વધાઇ,
રહ્યા વાગિ વાળે રૂડા રાગમાંહી;
ઉઠી ગર્જના તોપને ત્યાં અવાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૪

જમ્યા ઘેર જૈ મોજનો ભાત ભાતે,
રચી દીપમાળા રૂડી એજ રાતે;
રહ્યા અક્ષરો ઓપિ એમાં રચ્યા જે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૫

મળ્યા રાજ? મેહેલમાં લોક મોટા,
સુણી બાંણો પામિયા પુષ્પ ગોટા;
કવીને^૨ નવી પાધશાલો નિવાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૬

રચ્યો દારૂખાનાતણો ખેલ ખાસો,
તકે તે જીજી લોક જૈ ત્યાં તમાસો:

દિસે જાણિયે દેશનો દેશ દાઝે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૭

દોહરો.

એમ બલો ઉત્સવ થયો, હરખ્યો સકળ સમાજ;
કર જોડી પ્રભુને કહે, રહો અચળ આ રાજ. ૧૮

દંડવિજય છંદ.

લંકપુરી સળગી અળગી,
મભકારથી રાવણની છબિ ભાજ;
કાં પ્રગટ્યો પ્રજા દેશ દવાનળ,
જવાળામુખી ગગને ચાઢ ગાજ;
લોચન ત્રિબું ત્રિલોચનનું,
ઉલટ્યું દલપત પટે ઉપમાજ;
રાજ સમાજનિ આગળ આજનિ,
રાત સમે બનિ આતસખાજ. ૧૯

સંદેહાલંકાર.

મનહર છંદ.

મેલો ઘેલો પેલો જીઓ આગખેલમાં ઉમેલો,
ગાદડે ગુંથેલો એવો આવે હતુમાનજ;
કાળા હાથ દારવાળા દાદી મોહું દીસે કાળું,
પાધડીના પલ્લો પુઠે પૂંછડા સમાનજ;
લોક નાસાનાસ કરે ત્રાસ પામી તેને હામે,
એને નાવે આંચ જેના રામજ જમાનજ;
ઠેકી હામ હામ આગ લગાડીને આધો ખસે,
હશે હતુમાનજ કે મુલ્લાં સુલેમાનજ. ૨૦

પ્રસ્ટ ઈંડિયા કંપનીના હસ્તકમાંથી મહારાણીએ
હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય લીધા પછી જ્યોર્જ ક્લાર્ક
ગવર્નર સાહેબ આદિ આવ્યા ત્યારે તેમને હોપ
સાહેબની મારફતે સને ૧૮૬૧ ના અક્ટોબરમાં
લખી મોકલેલું

કવિત.

શુણો સર જાજી ક્લાર્ક ગવર્નરજ,
આગે પ્રસ્ટ ઈંડિયા ખબરદાર થૈ ગયા;
સવાસો વરસ સુધી હિંદુસ્તાનમાં હુકમ,
ચલાવી ચોપૂટ રાણીજીને રાજ્ય દે ગયા;
ગામ ધામ દામ સેના સહીત તમામ સોંપી,
આહન ચોરી કરી અમુલ્ય ચીજ વહે ગયા;

કહે દસપતરામ દેખાડી આપું આ હામ,
સધળી સાખાથી તો લૂટીને તેજો દે ગયા. ૧

સોરઠા.

શ્રી સરકાર ઉચાર, લખવા લાયક બાણિયે;
કદી હવે શ્રીકાર, ઉપમામાં નહિ આણિયે. ૨
વિક્રમ સમ જે વાર, પ્રજા પ્રેમ પામે તમે;
મુખથી શ્રી સરકાર, લાયક ગણિ લખશું અમે. ૩

આ કવિતા મુંબાઈમાં શેઠ પ્રેમાભાઈ હીમાભાઈના
દરબાળાથી સલામાં બોલવા સાર ત્યાં રચી હતી.

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સના હાજન વિષે.

હાલુરા.

લાયક હાંડનનો પતી, પરણ્યો રૂડી પેર;
તે કારણથી ત્યાં થયો, ઘણો કિસવ સૌ ઘેર. ૧

મનહર છંદ.

જે અલેક્ઝાંડરિયા રાણી વખણાણી તેને,
પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ રાય પરનીઆ પ્રીતથી;
સર્વ સુખદાયક તે લાયક વિચારવતમાં,
મન્યો મહોત્સવ બ્યાં રચ્યો વિવા સુરીતથી;
જોવાને અનેક જન મળ્યાં ભીજલસમાંડી,
ખૂબ થયાં ખુશી તે ખરેખરાં ખચીતથી;
પામીને પ્રીતી અપાર આશીય કરે ઉચ્ચાર,
હિતે નરનાર ત્યાં હજાર વાર હીતથી.

ઝૂલણા છંદ.

સ્નેહનાં ચિન્હ સમ અંક સન્મુખતાથી,
સાલ ત્રેસદતણી સરસ બાણી,
જોડ અક્ષર તિથે? પ્રેમથી પરણીયાં,
દસમી માર્ય દિને રાય રાણી:
એજ શુભ હામનો સરસ કિસવ થયો,
પ્રથમ મે માસ તારિખ પ્રમાણી;
નિરખિ મુંબઈની શોભા બત્રી નવનવી,
કવિત રચિ શું કવિ કહે વખાણી.

હાલુરા.

સળગન સન્મુખ જો વસે, કિમત અધિક કદીય;
વિમુખ થયે કિમત શુભો, ત્રેસદના છયોય. ૪

૧. તિથે - તિથિયાં.

સરસ રિતે ચણુગારિયું, સવળું મુંબાઈ શહેર;
મહાજનની મિજલસ મજી, પ્રીતે રૂડી પેર. ૫
આતસખાણનો અધિક, ખાત્રો છીવો ખેલ;
અંતર અચરજ ઉપજે, રચના એવિ રચેલ. ૬

ઉદ્વિગ્ન છંદ.

આતસખાણ ન બાણિયે એ,
ધરિ રાખિ મહાજને ધર્મનિ માળ,
દિંદુનિ રીત? કરી હરખી,
પરણ્યો ગણિને દિંદુસ્તાનનો રાજ;
દંપતિને સવળો સુખદાયક,
લાયક હોમ છીવો શુભ લાજ,
દેવ રિઝી દસપત કહે,
કરણાથિ કરે, તન દ્રવ્યાથ તાળ. ૭

હાલુરા.

ધન પતાકાનાં ધર્માં, ઘર ઘર સરસ નિશાન;
બળે પ્રજા સ્વતંત્ર થે, સૌ થક્ય લુપ સમાન. ૮
દીપકમાળાની દિસે, રચના હામે હામ;
સ્વર્ગનિ શોભાએ કયોં, વસુધામાં વિશ્રામ. ૯
એ વર કન્યાની અધિક, હવે જગમાં જોડ;
એવી આશિષ ઉચ્ચકી, કવિજન આપે કોડ, ૧૦
બલિ ભાતે સુખ ભોગનો, કરો પ્રજનાં હામ;
આશ્વપ આપે એટલી, દિલથી દસપતરામ. ૧૧
રાજ તેજ રિક્તિ વધે, વધે પુત્ર પરિવાર;
હીતિ ને હાંતી વધે, વધે સુખ સંસાર. ૧૨
ધન્ય આશા પૂરશે, કરશે પૂરણ હામ;
એવી આશિષ અદરનિશ, દે છે દસપતરામ. ૧૩

ગવનર જનરલ લોર્ડ મેયોનું મૃત્યુ.

તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૦૨. તેની
દિલગિરી બચાવવા તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરીએ
હીમાભાઈ હન્સરીટયુટમાં સગા બસાઈ હતી, તે
વખને કહેલી કવિતા.

૧. મહાજન કે જે આતસખાણ નહિ પણ
દિંદુઓની રીત પ્રમાણે લાનદોમ કયોં કોણ
અને માન છે.

દોહરો.

અરે પ્રભુ શું આ થયું, કહેતાં કહિ ન શકાય;
દુઃખ ભરે આવી દિલગિરી, મનમાં કેમ સમાય ?

હરિગીત છંદ.

મનમાંહિ કેમ સમાય, દુઃખની દિલગિરી દિવડાવિશે,
લાયક ગવનર લાઈ મેયો, આરિયો દુષ્ટે રિસે;
નિર્મળ મતીનો ન્યાયવાળો, નમ્ર નિર્દોશી ભલો,
દિલનો દયાળૂ દેખિયો, અંતઃકરણનો ઊજળો. ૨
અત્યંત પર ઉપકારિ તે, હિતકારી હિંદુસ્તાનનો;
ઔદાર્ય ઉરમાં આણતો, શુણ્ણ જાણતો શુણ્ણવાનનો;
અધિનાથ કોડ અઢાર જનનો, પદાવ પામ્યો પુન્યથી,
જેનો અધિક જશ જામિયો, નહિ ખામી કશિયે ન્યૂનથી. ૩
વિકટોરિયા મહારાણિનો સરદાર થર શિરોમણી,
તેનાથિ લાભ મળ્યાતણી, આશા અમારિ હતી ધણી;
વગ ખૂબ તાણત વિષ વિધે, ઈલાંડ જમ આ દેશની,
તે દૂર થયો દુરમરણથી, કહું શી કથા તે કલેશની. ૪
સર્વદા રહેશે સ્મરણમાં, નહિ નામ એનું વીસરે,
અતિ શુણ્ણ અમારા ઉરથકી, નિશ્ચે કદી નહિ નીસરે;
શુણ્ણ દિલ વિશેદિલગિર થયા, શુણ્ણવાન જન ગુજરાતના
ભરિ સભા શોક જણાવિયે, કહિ બોલ બહુ એ વાતના. ૫
શુભ કામ કરિઆ કામમાં એ, કીર્તિ પામ્યો છે અતી,
ઉપકારિ એવા પુરૂષની, એ ધણ કરજે સદગતી,
સાક્ષી સકળ સંસાર, સાહેબના શુભ કામના,
માટે ભલું તું તેલું કરજે, દેવ દલપતરામના. ૬

પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ વિષે પ્રભુ પ્રાર્થના.

તા. ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨ ને રાજ
આખા ભરતખંડમાં પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સને સુખાકારી
થઈ તે માટે પ્રાર્થના કરી હતી; ત્યારે સર મંગળદાસ
નથુભાઈ વગેરે મુંબઈના નાનાંકિત ગૃહસ્થોએ મંગા-
વ્યાથી અહીંથી જે કવિતા રચીને મોકલી હતી તે
નીચે મુજબ,

દોહરો.

જય જય જીવન જીવના, તોધારાં આધાર;
જય જય ઝગમગ જ્યોતિમય, જય જય જગત્કાર. ૧

હરિગીત છંદ.

જય જય જગત કર્તાર, ભવભરતાર તું ભગવંત છે,
અત્યંત તું શ્રીમંત ને ઐશ્વર્યવંત અનંત છે;
તું તારનાર ઉગારનાર, નિવારનાર અનિષ્ટનો,
તું થાપનાર ઉથાપનાર, તું આપનાર અભીષ્ટનો. ૨
તું સકળ સ્વામી અચળનામી, ધામિ અવિચળ ધામનો,
શશિ સૂર્ય શૈલ સમુદ્ર સૌ, સજનાર તુંજ તમામનો;
પ્રભુ તુંજ ચરિત્ર વિચિત્ર ચિત્રિત, ચિત્ર જગત પવિત્ર છે,
ધ્વનિ વાયુ વારિ પ્રવાહની, દશદીશ તુંજ વાનિત્ર છે. ૩
તું તણતણો પર્વત કરે, પર્વતતણું તણુ તું કરે,
સ્મરતાંજ સઘ સહાય થઈ, તું હદ વિના હરકત હરે;
તુંજઅકળ માયાસકળથળથળપ્રભુ, પ્રથળ બળછેતુંજતણું,
ઘટ ઘટતણી ઘડિ સુત્રડ, ઘટના ઘટિત કાર્ય કર્યું ધણું. ૪
ભયભીતનો ભય ભાગિને, ભવ સુખ ભરે ભગવાન તું,
શુણ્ણ ગાન સુણીને કાનથી, દે છે અમર પદ દાન તું;
પ્રભુ ગરિબના પોકાર તું, શુણ્ણનાર સત્ય સમર્થ છે,
અકવાદ તુંજ જશ બાદ, વાદ વિવાદ સધળા બ્યર્થ છે. ૫
તું એક ઇશ હરેક જનનો, નામ બિન્ન અનેક છે,
તું સર્વની અરજી શુણ્ણ છે, નિયમ તારો નેક છે;
તે આ સમે મહારાજ અરજી, ધારિ ઉરમાં અમતણી,
વિકટોરિયા મહારાણિના, સુત, પ્રિન્સની પીડા હણી. ૬

દોહરો.

પીડા ટાળી પ્રિન્સની, હરખ્યો સકળ સમાજ;
કાજ અધિક ઉત્તમ કર્યું, એ પ્રભુજ તેં આજ. ૭

હૃદયણા છંદ.

એ પ્રભુ આજ તેં કાજ ઉત્તમ કર્યું,
રાજની રાખિ શોભાજ સારી;
કોટિ લોકોતણી અરજ ધરિ કાનમાં,
ધ્યાનમાં વાત સાક્ષાત ધારી;
ખૂદ તેં આ સમે ખાંતથી ખલક શિર,
ખડગ ધરિ આવતો ખેદ ખાલ્યો,
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાલ્યો. ૮

કાળ જેવીજ વિકરાળ જવર ઝાળથી,
લાલને હાલ ઉગારિ લીધો;
એહ આભાર તલભાર નહિ ભૂલિયે,
પાર નહિ એટલો પાડ કીધો;

ભયતણે ભંગ કરિ આજ અણભંગ,
અમ અંગ ઉમંગતો રંગ ઢાળ્યો.
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ઢાળ્યો.

૯

રાજ્ય માલિક પ્રિય લોક પ્રત્યેકનો,
ટેક ધર એક વીવેકવાળો;
શોભિતો સર્વદા શ્રેષ્ઠ જન સાથમાં,
જે રતીનાથ જેવો રૂપાળો;
પાળનારો ધણા પ્રાણિનો પેખિને,
ગ્રેમથી આ સમે તેજ પાળ્યો,
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ઢાળ્યો.

૧૦

સુદમથી સુદમ જે નંતુ આ જગતમાં,
શ્રેષ્ઠથી શ્રેષ્ઠ વળિ જે વસે છે,
સર્વનો સ્વામિ તું છે અને સર્વની,
સર્વદા તૂંજ સંભાળ લે છે,
ભૂપના ભૂપ તે ભૂપસૂત ભયથથી,
ભરતનો ખંડ ભયભીત બાળ્યો;
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ઢાળ્યો,

૧૧

તાર કશ્યાપિ ઉર આશ સધળી ફળે,
તારિ કશ્યાપિ ભય નાશ બાસે,
તારિ કશ્યાપિ સંસારિને થાય મુખ,
તારિ કશ્યાપિ સો કષ્ટ નાસે;
દાખિ દિલમાં દયા કુંવરના દેહને,
નેહની નજરથી તે નિહાળ્યો,
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ઢાળ્યો.

૧૨

ગ્રેમથી તુજ પગે લાગિને માગીએ,
કુંવરનાં કોટિધા કષ્ટ જાળે,
તેજ વરદાન દે તું મહા તેજધર,
અધિપતી જોજ અંગ્રેજ થાજે;
હુ હરિ હેતથી સર્વને હર્ષનો,
ખાંમુખાં આજ તે ખંગ વાળ્યો;
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ઢાળ્યો.

૧૩

છંદો.

રાણિ તનુજનો રોગ, તરત અરજ યુધિ ઢાળ્યો,
જનનો જીવન પ્રાણ, રોગથી તે સંભાળ્યો;
તેમજ તુજ જનતણી, હરિ હરકત તું હરજે,
વરસાવી અમિ વૃદ્ધિ, દૃષ્ટિ દરણામય કરજે;
આશા પરિપૂર્ણ પૂરજે, તું પ્રભુ પ્રજા તમામની,
આ અરજ ઉરમાં ધારજે, દિન દિન દશપતરામની. ૧૪

દોહરો.

સતાવિશ્વમી તારિએ, કૃષ્ણચારિ બોતેર;
પ્રાર્થના પ્રભુની કરે, રોગે મુંઝવ શહેર. ૧૫

એજ તારીએ અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સમા
બરાદ હતી, તેમાં મેં કવિતા સંભળાવી તે નીચે
પ્રમાણ:—

દોહરો.

બંડોનાં દુઃખ ભાગવા, તે છે તારી દેવ;
સહાયતા કરિ આ સમે, દુઃખ હરનારા દેવ. ૧૬

હારગીત છંદ.

હે દેવ દુઃખ હરનાર તું, તુંજ પરમ શક્તિ અપાર છે,
તું જગતનો કર્તાર, અગણિત સૃષ્ટિનો આધાર છે;
તેં આજ અમ ઉપર પ્રભુ, બદ્ધ કોટિધા કરણા કરી,
વિકટારિયા મહારાણિના, મૃત પ્રિન્સની પીડા હરી. ૧૭

હક સકળ હિંદુસ્તાનના, મજાસાની આશા એ થથી,
પરિપૂર્ણ પ્યારો પ્રજા સાને, તે કુંવર છે તે થથી;
તેં રોગ તેનો ટાળિયો, ઉપકાર એ બદ્ધ માનિયે,
તેં જરૂર જીવતદાન દીધું, વાત નહિ તે ન્હાનિ એ,
તેમજ અમે વળિ તુજકને, નમિ મુખથી એવું માગિયે. ૧૮

તે થાય સંજ્ઞ અમતણે, તુજને પગે લાગ લાગિયે;
રૂડી રીતે રૂંચતતણું, રક્ષણ કરે દિન રાત તે;
આતિ રોગથી સંભાળ રાખે, સર્વદા સાક્ષાત તે. ૧૯

સંકટ સરવે એ કુંવરનાં, પ્રભુ તું તતક્ષણ ટાળજે,
આવીજ રીતે હર ધરી, વળી સર્વદા સંભાળજે;
કશ્યાપ ધણી થય સકળ ઉપર, અખિય જગતના પ્રદતી,
રંગુમ દાય જોડી સર્વ જન, નય કરે નમઃદીક્ષની. ૨૦

ગવર્નર સાહેબ રાજકોટ પધાર્યા તે વિશે.

(રાજકુમાર કોલેજના રાજકુમારોએ રચાવી મંગાવેલી કવિતા. તારીખ ૩૦ મી નવેમ્બર સને ૧૮૭૪.)

દોહરો.

વિજયવંત પુરહાકિસ છે, મુંબઈના મહારાજ;
સોરઠ મધ્યે સંચર્યા, અધિક હેતથી આજ. ૧

હૃદયગીત છંદ.

સદભાગ્ય આ સોરઠતણાં, સાહેબ વિચર્યા સ્નેહથી;
કરૂણા નજરથી નિરખશે, તાજે જણાશે તેહથી;
જેણે સુધારો સરસ કરિને, રાજ્યધર્મ રખાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૨
ચોપાસ પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રસરે, હિંદિત રવિ આકાશમાં;
જનવૃંદ ત્યમ આનંદ પામ્યા, વિચરિ વિવિધ વિશ્વાસમાં;
નિર્મળ વધારી ન્યાયને, અન્યાયને અટકાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૩
કોલેજ રાજકુમાર કેરી, અધિક શૌભી આ સમે,
મણિ જેમ કુંદનમાં મળે, જન જાતિને જોતાં ગમે;
પ્રીતે ભલી પરીક્ષા કરી, વળિ પાઠ પણ વંચાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૪
સોરઠતણી શાભા દિસે, ઈંદ્રાપુરી સમ આજની;
અસ્વારિ આવી ઓપતી, મુંબાઈતણા મહારાજની;
પરમાર્થ મારગ પૂછ કરિને, હુઠ મારગ દખાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૫
ધન ધાન્યની વૃદ્ધિ થશે, વૃદ્ધિ થશે વિદ્યાતણી;
આપત્તિ ટળશે ને થશે, સંપત્તિ સંપતણી ધણી;
વિદ્યા વધારી વિધવિધે, અહુ બુદ્ધિવંત બનાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૬
ન્યમ ચંદ્ર દેખિ ચકોર હરખે, મોર હરખે મેહથી;
ત્યમ હર મનુષ્ય મન હરખિયાં, સાહેબના શુભ સ્નેહથી;
દર્શનતણો દે લાભ લોક, હરકને હરખાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૭
દીપોત્સવીથી દશ ગણો, દસગ થકી દશ સો ગણો,
હિસાહ ઉપજ્યો સર્વને હર, ૧૬૨મુહૂર્ત થકી ધણો;

૧. એક વાસ્તુમુહૂર્ત કરતાં પણ

સંચરી સોરઠ દેશમાં, નિજ ગુણ વિશેષ ગળવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૮
લાયક લખાશે લેખથી, દિન આજનો ઇતિહાસમાં;
ઉચ્ચો ભલે આદિત્ય આજ, અખંડ હર્ષ હિંસમાં;
ભગવાન તેતું ભલું કરે, ભૂપાળ કુંવર ભણવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૯
આવા દિવસ પ્રભુ નિત્ય આપે, એવિ દુઃખ આણિયે;
અંતરતણો ઉભરો બધો, વર્ણવિ ન શકિયે વાણિયે;
નિજ પ્રેમરૂપી પુષ્પથી, વિધવિધ પ્રકાર વધાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૧૦
દોહરો.

વળિ જ્યાં જ્યાં વચરો તમે, સુખ પામે સૌ કામ;
ઉરથી આશિષ એટલી, દે છે દક્ષપતરામ. ૧૧

પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મુંબાઈમાં આવ્યા તે વિશે.

દોહરો.

મહારાણીના મુગટના, જવાહીરમાં જેમ;
કોહિનૂર ચળકે ધણો, દિવસ આજનો એમ. ૧
સન અકાર પંચોતરે, વિમળ નવંબર માસ;
અષ્ટમદિન ઓપાવશે, અત્રેનો ઇતિહાસ. ૨
પ્રિન્સ વેલ્સ પગલું ભર્યું, પુર મુંબાઈ મોઝર;
અતિ હિસવ એથી થયો, હરખ્યાં સૌ નરનાર. ૩

કૈસરે હિંદ વિશે.

(તા. ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૭૭ ને રાજ અમદાવાદમાં શેઠ હીસિંગની બહારની વાડીએ દરબાર ભરાયો હતો, તે વખત કહેલી કવિતા.)

કવિત.

યસતણો અથ જેમ આજ અંગ્રેજતણો,
વિજળીનો તાર આખા ખંડમાં ફરી વળ્યો:

૧. આ બાબતના ૧૫૦ છંદ રચીને અહિંની પ્રાકૃતસિંગ રજવાના માસ્તર મોહનલાલ કલ્યાણજીની મારફતે અંગ્રેજીમાં તરજુમો કરાવીને વિલાયતમાં મોકલ્યા હતા તેની નકલ પણ ગેરવલે ગઈ.

વસ્તીમાં કે વન વિશે રાજા કે મેવાસી કોષ,
અટકાવનાર નહિ ત્રાસ તે વિશે ટલ્યો;
એમ આખો ખંડ છતી રાજસુય યજ્ઞ રચ્યો,
એથી ધણી રાજનો સમાજ આજ છે મળ્યો;
કહે દલપતરામ અસલ કદી આ કામ,
આવો એક છત્રધારી સૃષ્ટિમાં ન સાંભળ્યો. ૧

જંગલનાં જળાશય ઝાડ ને જંગલી લોક,
કરતાં ખરાબ ભય લૂપનો ન રાખતા;
તે માટે સિંહુરનાં ત્રિશુળ મૂળથી કરતા,
ભાળી ભય પામી આ છે દેવ એમ ભાખતા;
આ જુઓ અગ્નિ આજ તારતણા થંભને તો
નથી જો ત્રિશુળ તોય નથી તોડી નાંખતા;
એજ અંગરેજતણા તેજનો પ્રતાપ જાણો,
જેનું નામ સાંભળીને સામું નથી ઝાંખતા. ૨

દોહરા.

રાવણ સીતા લે ગયો, રામ આણુ હતી તોય;
આ અવસર અંગ્રેજની, આણુ ન લોપે કાય. ૩
જનભથી કે પાતાળથી, નીકળશે તૃપ દૂત;
એવું જાણી અંતરે, બકડી ભાગે ભૂત. ૪
જેમ હાથિ લે મુંઢમાં, અનાયાસ રસરવિદ;
તેમ રાણી આ દેશ લઇ, બની “કેસરે હિંદ”. ૫

કુલણા છંદ.

રાજ અધિરાજ વિકટારિયા રાણિયે,
કેસરે હિંદ ધલકાળ લીધો;
પ્રીત પરિપૂર્ણથી આજથી પાળવા,
વૃદ્ધનથી જાણિએ કોલ દીધો;
પરમ પ્રેમે હવે અધિક ગણિ પાળશે,
ટાળશે સર્વ સંતાપ પોતે;
એમ જાણી થઇ ભરતભૂમી ભલી,
જેમ શોભે શક્તી પૂર્ણ જ્યોતે. ૬

આજ આદિત્ય આભાસ ખાસે ભલો,
છે ભલી ભૂમિ સોનાથિ છાંદ;
જ્યાં જુઓ ત્યાં સુઆનંદ આનંદ છે,
વાયુની લહરિ એવીજ વાદ;
શી કહું સરસ શોભા અતી આજની,
રાજસુયજની રીત કીધી;

ઈંદ્ર દરબાર અનુસાર અતિ આપતી,
દિલિને આજ શોભાવ દીધી. ૭

લેખતાં દ્રવ્ય અધલાખતો દેવતાં વળી,
સરસ સ્તુતિવ્યનો હોમ થારો;
નાયશે અપસરા નારિ ગાંધર્વ જન,
પ્રીતથી ગીત ગુણ ગાન ગારો;
સિંહ ને વાઘ ને નાગ રત્નલમ વળી,
શેરખાં પાડખાં સર્વ મળશે;
જે કદી સંપત્તી નહિજ જોડે વસે,
તે તણાં પેર તતકાળ ટળશે. ૮

સ્વર્ગ સમ ભરતની સર્વ ભૂમી બની,
કાઠ કીધો ભલો કામ કામે;
શહેર પ્રત્યેકમાં સરસ શોભા બની,
દીપમાળા ધરી ધામ ધામે;
અહમદાવાદમાં આજ રચના બની,
જીવિત જોનારનું ધન્ય જાણું;
છાવણીમાં થઇ છોળ આનંદની,
વિવિધ રચના ધણી શી વખાણું. ૯

પાયદળ શસ્ત્ર ધરિ આવિ હું રત્નું,
હત કરી જાણિયે સૈન્ય આવ્યું;
શોભિતે વેશ સરદાર સર્વ મળ્યા,
સર્વને સૈન્ય તે ભાળિ ભાવ્યું;
તોપ બંદૂકના ત્યાં ભડાકા થયા,
વિવિધ વાજાં ત્યાં ખૂળ વાગ્યાં;
જાણિયે પૂરવને પર્વતો વન તર,
લાભ ગણિ ગળવા ખૂબ લાગ્યાં. ૧૦

જે સમે સૂર્ય પશ્ચિમ ભણી સંચર્યો,
કેસરે હિંદની ભેટ કરવા;
તે સમે શેઠ હકીસિંગની વાડમાં,
માંડિ મિજલસ ભલી ભાત ભરવા;
સાડુકારો તથા સાહેબો સી મળ્યા,
લાયકી નિરખવા ગોઝ લાગે;
રાજસુયજના જેમ મંડપ વિશે,
પ્રિય જનો જોડને પ્રેમ જાગે. ૧૧

અંગદાનાં તથા અંગદા બદાર પગ,
દિલિ દીનાની એવે અતીશે;

જેમ આકાશ પ્રતિબિંબ જળમાં દિસે,
તેમ તખતા વિશે સર્વ દિસે;
હોજ વિશાળ ત્યાં વર્તુળાકાર છે,
શોભિતા દીપ શુભ કીધ શીશે;
ચંદ્ર ફરતું દિસે જેવું ચોમાસમાં,
વર્તુળાકાર આકાશ વીશે.

૧૨

૧વાંચિયો પત્ર પછિ શુભ સમાચારનો,
સાંભળી હર્ષ ઉભરાય હૈયે;
ચંદ્રનાં કિરણથી જેમ ઉભરાય નિધિ,
ઉપમા અન્ય શી એવિ દૈયે;
સરસ સરદારને માનપત્રો દઇ,
કવિ તણાં યેગ સન્માન કીધાં;
સખ્ય લોકો તણાં તેમ સન્માન કરી,
પુષ્પ ગૂલાબજળ પાન દીધાં.

૧૩

દોહરો.

સમાસહોને માન દઇ, આપ્યાં ખીડાં એમ;
માનપત્રનાં માન દઇ, આપે ખલિતા જેમ.

૧૪

ઝૂલણા છંદ.

આજ આકાશ મંડળ દિસે ઓપતું,
ભૂમિ મંડળ વળી સરસ બાળ્યું;
રાજ મંડળ વળી રાજ દરબારમાં,
બભકતું આજ અતિશે નિહાળ્યું;
લહરિ આનંદની આજ ત્રણ લોકમાં,
જાણિયે રાજતું તેજ ખૂલ્યું;
સરસ શોભા ત્રણી કેની હું વર્ણવું,
એકની નિરખતાં એક જીવું.

૧૫

આજ આ શહેરમાં સરસ રચના રચી,
અવનીમાં જેમ વૈકુંઠ આબ્યું;
ધન્ય સાબરમતી નીર નિરમળ વહે,
ધન્ય શ્રીનગર ભૂપે ભજવ્યું;
દીપમાળા ભલી કામ કામે દિસે,
લક્ષમાં લાવતાં ચિત્ત લોભે;

વાવટાની છખી શી કહું વર્ણવી,
મેઘના ધનુષ સમ સરસ શોભે.

૧૬

છઠરિયે દાર ને છઠરિયે ચોક વળિ,
દીપમાળા બની લાલદારે;
ભદ્રના દાર ને ભદ્રના ચોકની,
દીકિ શોભા સઉથી વધારે;
દીકિ ત્રણ દારની પંક્તિ સોલામણી,
એની કહું ઉપમા એક એવી;
શોભિતા જેમ શણગાર સજીને ઉભી,
લક્ષિમ ને શારદા ૧શકિત દેવી.

૧૭

હાર હિરા મણી રચિત હથે ધર્મા,
ખૂપ હીરાતણા શીશ શોભે;
લટકતાં લૂમખાં હોય હીરાતણાં,
નિરખવા સ્થિર થઇ લોક થોભે;
દાર કેરી કમાનો દિવાથી ભરી,
દેવિયે દામણી જેમ ખાંધી;
દીપકો કમળ આકાર જે બાબૂએ,
સ્ત્રવણમાં ઝાલ જે જેમ સોંધી.

૧૮

કૈસરેહિંદ જીવે ઘણું એ રિતે,
અક્ષરો કામ કામે જણાતા;
જાણિયે અચળ એ છટ્ટીના અક્ષરો,
ધારયા આવી આપે વિધાતા;
ભદ્રનો ચોક છે યજ્ઞમંડપ બલો,
વેદિકા સમ નવો બાગ તેમાં;
સર્વ શોભા શિરે જાણિયે મુગટ છે,
જુકિત છે સર્વથી સરસ જેમાં.

૧૯

ત્યાં પતાકા ધજ તોરણો ખાંધિયાં,
જે કુવારા દિસે કલશ આપ્યા;
દીવડાં શીવડાં રત્ન દીપક રચી,
દીપ દીક્ષાળને જેમ આપ્યા;
જાણિયે એજ જળપ્રલયના સમયતું,
ઉમતુતણું નાવ ધસડાઇ આવ્યું;

૧. કલેકટર આરેડેલ સાહેબે.

૨. નગરશેઠની તરફથી દવિને શાલનો સિરપાવ આપતાં કલેકટર સાહેબે કહ્યું કે કવિરાજ આજ સારા અવસરે ઉપર હું તમને આ સિરપાવ આપું છું.

૧. ભરની દેવી જેને સિંહવાહિની અથવા વાધે-
શ્વરી કહે છે તે. ૨. કાન. ૩. જાણે કે સાબર-
મતીની રેલરૂપી જળપ્રલયમાં નાહાતું નાવ ધસડાઇ
આવ્યું હોય એવે આકારે છે.

પક્ષી પશુ ઝાડ વળિ સમૃદ્ધિ સહિતને,
પ્રલયથક્ષી હોય ઉગારિ લાવ્યું. ૨૦

સ્થીર છે ઝાડ કે તે કુવાચંબ છે,
વાવટા શઢ જન્યા સરસ તેમાં;
છે રૂડાં શિખરો સરસ સુધાન સમ,
દીપ મણિ માળ છે માલ જેમાં;
રક્ત ને પીત લીલા રૂડા રંગની,
ત્યાં પડે છે પ્રભા દીપ કેરી;
જેમ બાનુતણાં કિર્ણના ભાસથી,
ઈર્ધવતુ કાંતિ ઉપજે ધણેરી. ૨૧

નિર્મિથો પૂલ દીસે નદી ઉપરે,
એવિ પણુ યુક્તિ દેખાય એમાં;
કાચખા આદિ જળ જંતુ કૃત્રિમ તથા,
નાવ તરતું મૂક્યું ગરસ તેમાં;
ભદ્ર અવસર ભક્ષો આજ આ આવિયો,
સરસ ભભકે કર્યો ભદ્રકાળી;
જાણુવી તે કૃપા જગત કર્તાની,
ભરતની ભૂમિ થઈ ભાગ્યશાળી. ૨૨

અળકતી સરસ ઝોટા અને ચોક્કમાં,
દેખિયે દીપતી રૂદીપમાળા;
જાણિયે ધણિયે અંગપર ધારિયા,
હાર હીરામણીના રૂપાળા;
રાશિ નક્ષત્રનાં ચિત્ર રળિયામણાં,
ધૃત્વરે આભમાં જેમ કીધાં;
તેમ દીપાવદી દીપમાળાતણાં,
ચિત્ર વિચિત્ર શોભાવિ દીધાં. ૨૩

સૈકડો વર્ષમાં આજના દિવસ સમ,
દિવસ આનંદનો આજ આવ્યો;

હરખથી લે ધણું હેમ હીરા મણી,
વસ્તિયે જાણિયે છે વધાવ્યો;
આવિયા દેવ આકાશથી ઊતરી,
જાણિયે આજ ઉદરગ જેવા;
પૂર્વજે આજ શું અવનિમાં આવિયા,
પૂર્વ દોડેલ તે ખેદ ખોવા. ૨૪

કે ભલિ ભૂમિયે નેત્ર લાખો કર્યો,
નિરખવા આજ આનંદ આવો;
કે રૂડા રતનભંડાર આ ઉધાવ્યો,
આપવા લોકને સરસ લાવા;
કે પૂરા પુણ્યથી આજ પૃથ્વી વિશે,
મણિતણો અધિક વર્ષાદ વસ્યો;
દીપમાળા તણો સરસ દેખાવ તે,
કવિતણે દીલ એવોજ દર્યો. ૨૫

ઉજળાં વદન છે આજ સૌ લોકનાં,
ઉજળાં વસ્ત્ર પણુ આ પ્રસંગે;
ઉજળાં ચોક્ક ઝોટાં વળી આજ છે,
રંગિયાં રાણિનાં મુજસ રંગે;
કેદખાનાતણી આજ કાળપ ગઢ,
વાત પીળની ત્યાં શી કહેવી;
અવનિ આકાશ આભાસ છે ઉજળો,
જીકિત જાન સરસ જેવાનિ જેવી. ૨૬

હવજે ગાતિ ધણાં વર્ષ વિરોધરથા,
ખાળજે દેશને પ્રેમ આણી;
જગત કર્તાનિ કરણાથક્ષા તે થજે,
સર્વ સુધી શિરે એક રાણી;
પૂત્ર પરિવાર સૌ પરમ સુખ પામજે,
જામજે જગતમાં મુજસ તેનો;
ધૃત કરણાથક્ષી અધિક સુખપ્રદ થજે,
ઓ પ્રભુ વશમાં અમલ એનો. ૨૭

૧. તેમાં દિવા સમૃદ્ધિના તારા જેવા દેખાતા દતા.
૨. કલ્યાણકારી. ૩. તે દિવસ નગરોહને જાગેલે તથા
રોઠ માણેકજી મંચેરજી, રોઠ નવરોજી પેસ્તનજી, ખાન
સાહેબ નવરોજી કેકોખાદજી, રોઠ ખરોદજી નસરવાનજી
વાલીયા, રોઠ શઢાપુરજી રોરાખજી મોગલ, રોઠ લગુમાઈ
પ્રેમચંદ અને સ્વામિનારાયણના આચાર્ય એઓએ પોતાનાં
મહાન દિવાથી તથા વાવટાથી રાણુનાર્થી દતાં. કારંજવાળા
રોઠ કાવસજી મંચેરજીએ સરસ રોરાની બે દિવસ
સુધી કરી દતી.

જેહના અમલથી અધિક વચા વધી,
જેહને અમલ ભય સર્વ ભાગ્યો;
ભાગ્યશાળી પ્રજા આજ સુખ મોગલે,
જાણિયે આજ સતજીવ જગ્યો;
વરતીને આપતા વિવિધ વૈભવ મળ્યા,
વાદનો આજ વીમાન જેવાં;

૧. અમલવાદના કેદખાનાને પશુનાં વર્ષથી કાળો રંગ
લગાવતા દતા પશુ આ વર્ષથી રોગો રંગ લગાવ્યો.

જીવન સરવે ગયો જેથી જીવમીતણો,
કારમાં ઉપજ્યાં સૂખ કેવાં.

૨૮

પુત્રનું પ્રેમથી માત પાલન કરે,
આપણું હિત સદા એમ કરશે;
વિવિધ વિદ્યાતણી ખૂબ વૃદ્ધિ કરી,
હેતથી હરકતો સર્વ હરશે;
દેશિને શ્રેષ્ઠ અધિકાર તે આપશે,
પૂરશે આશ સૌ રૂડી રાણી;
ખૂબ દિલ ખુશિ થઇ બહુ સ્વરે ખોલજો,
સજ્જનો સર્વ જયકાર વાણી.

૨૯

દાહરા.

હરવી વર્ષ અઢારસે, ઉપર સત્યોતેર;
વર્ષ ખેસતે દિન બની, લાયક લીલા લેહેર.

૩૦

અળકે નભમાં ચંદ્રમા, અધિક તેજ આ વાર;
નિજ ૧ દિનની છપિ નિરખને, પામ્યો હર્ષ અપાર. ૩૧
અવર દિવસ કહિયે કિયો, ઉત્તમ આજ સમાન;
બંધિખાને બંધથી, છુટયા અંધિવાન.

૩૨

દેખે હક આ દેશિના, લેખે સુખે સલામ;
ઉરથી આશિષ એટલી, દે છે દલપતરામ.

૩૩

મહારાણીની પ્રશંસા.

મનહર છંદ.

પ્રથમ રહુની પછી કહીએ કુરૂની જીની,
રહી હતી સુતી રૂડી ગાડી ધર્મરાજની;

૧. સોમવાર.

૨. આખા હિંદુસ્તાનમાંથી સઘળા મળીને ૧૫૬૮૮
કેદીઓ છોડવામાં આવ્યા હતા.

ગુણી આજ વાણી વિક્ટોરિયા જે રાણી મહા,
રાણી કહેવાણી તેના તખત ને તાજની;
દેશમાં દોલત થાશે જતોનાં દરિદ્ર જાશે,
કથાઓ લખાશે તેના રૂઢા રાજ કાજની;
જોઈ જેમ શશી વર સાગરમાં ચડે પર,
ઉપજ્યો આનંદ ઉર ધન્ય ધડી આજની. ૩૪

વિશ્વમાં તો ક્યાંથી જોડ જડે વિક્ટોરિયાની,
દેવી જેવી હોય એવી સુંદર શોભીતી છે;
સતીપણું જેતું સર્વ કહે છે સીતા સમાન,
રૂપ જોઇ જાણીએ જે એજ દેવી રતી છે;
લાયક નશીબદાર જાણિયે લક્ષ્મી એજ,
વાણી વિષે શાણી તે સાક્ષાત સરસ્વતી છે;
કહે દલપતરામ જે જે ઉપમા તમામ,
કવિયો કહે છે તે તે તેજ લાગતી છે. ૩૫

મેઘના સમાન જેતું મન છે ઉદાર મોહું,
સાગર સમાન ગુણ ગંભીર ગણાઇ છે;
રાજનીતિ જાણવામાં જીવ્યો જે છે રામ જેવી,
પાંડવ સમાન શત્રુ જીતવા પંકાઇ છે;
જૂજોળ ખજોળ વિદ્યા બેદની બણેલી બલી,
સાધિની રચના જેના મનમાં સમાઇ છે;
કહે દલપતરામ આ જગત કરનારે,
જસે નરતત્વની બનાવી એક બાઇ છે. ૩૬

દાહરો.

મહારાણીના મુગટનું, તપો જગતપર તેજ;
સ્વતંત્રતા ને ન્યાય શુભ, આપે અમને એજ. ૩૭

પ્રકરણ ૨ જું.

સ્વદેશવાત્સલ્ય તથા કુળાદૌરલ્ય.

ઢાહરો.

રાજ થયું શુભ આજ તો, સરવે સુજન સમાજ;
સ્વદેશવત્સલ થઈ હવે, કરો સુધારા કાજ. ૧

મનહર છંદ.

સુધારો કરો સ્વદેશી સ્વદેશાભિમાન ધરો,
ચીન ને વિલાયતી હુનર લાવો ચાહીને;
આગગાડી જેવાં ળંગ્રો અનેક તૈયાર કરો,
ઉઘમ આદરો કર્મનો દિવાસો દાહીને;^૧
ધીમે કામ કરો દેખાદેખી દ્રવ્ય ન વાવરો,
વિદ્યાને વધારો અન્ય દેશ અવગાહીને;^૨
સંપ સજ્જે કંઈ તજે વર્તમાનપત્ર વાંચો,
શ્રીકૃષ્ણવણી કરો ભણાવી કરી હાહીને. ૨

ઢાહરો.

ખાજલગન બહુધા તજો, શુભ આલે ધરસુત;
ઉત્તમ લક્ષણથી ગણો, ઉત્તમ કુળના પુત્ર. ૩
ઉચ્ચ બુદ્ધિવર્ધક ખનો, ધરો દેશની દાંઝ;
સ્વદેશવત્સળ થૈ સહુ, કરો એમ શુભ કાજ. ૪

સુધારો કરવા વિશે.

ઢાહરો.

હજી મળી હજવે રહી, પુરો જણાવી ખાર;
સંભળાવજો સજ્જનો, ધિરે સુધારો સાર. ૧

ભુજંગી છંદ.

લખું વિનતી વાંચિને દેશિ લોકો;
જતી રિદ્ધિને દૂર રસ્તેથી રોકો;
અરે ખોલતો તોલ માની અમારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.. ૨
ચડી ચાર પાસે બધી રિદ્ધિ ચાહી,
ખજના ખુટીને ચયા ખૂચ ખાહી,
વિમાસી હવે વાત વેગે વિચારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૩

હુડા છેક થૈને તમે જોમ છાંડો,
મહા હીમતી થૈ હવે પાય માંડો;
અરે આપણી સંતતીને ઉગારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૪
થશે કદ જો જોમ મધ્યે કુટારો,
બર્યા લોકના ચોક મધ્યે હુટારો;
નહિ આવશે દુઃખનો એક આરો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૫
પ્રજા જો તમારી સુધારો ન પામી,
ગરીબીધિ જીવે કરીને ગુલામી;
અમેરીકનોની દશા જો ધારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૬
જયું ચીન વીલાયતે લાભ જણી,
નહિ તો થશે ધારણાં ધળધાણી;
ન રાજો હવે હકું જૂઠો નહારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૭
સજ્જે મિત્રતા સજ્જનો સર્વ સાથે,
મટે આપણ આવતી આપ માથે;
અરે અંતરે વાત આ તો ઉતારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૮
ખશી જાય જો નમ્મ પાણી અખૂટે,
નહિ તર્ફે ત્યાં તણી રેર વટે;
નહિ તો પછી કદનો ક્યાં કિનારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૯
દશા દૂર દેશો તણી તો તપાસો,
તહાં વીચરીને વશી રાતવાસો;
સુરીતે શિજો જે દશ રાજગારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૦
વશી સૂખમાં લોક લે ખૂચ લાવો,
તમે ચોંપથી ચાલ તેવા ચલાવો;
વડા દુઃખના ચાલ વેગે વિદારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૧

છુટે દુઃખ છે જો ઉપાયો છતાં તો,
સુખી સૌ વસો, શીઘ્ર દુઃખી થતાં તો;
નચિતે નડે તે પ્રબંધો^૧ નિવારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૨

અરે સાંભળો સભજનો શુદ્ધ આ મેં,
રમ્યા છે રૂઢાં છંદ દલપતરામે;
શુણી રાખજો ચિત્ત વીચાર સારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૩

દ્વાહારા.

દેશ ન આળસ રાખશો, જન વિદ્વાન વિરોધ;
મહેનત કરો હમેશ તો, સુધરે સદૃશ સ્વદેશ. ૧૪
ધાસ મોહિથી ઘડ થયા, પરુથી મનુશ સમાજ;
એમ સુધરતું આપિયું, છે નમુના હજી આજ. ૧૫
આગમોટ આ તો જુઓ, જૂનાં જુઓ જહાજ;
ફેરફાર કરતાં થયો, એમ સુધારો આજ. ૧૬
સુધરેલા સરખો ન થા, સુધરેલો થા વીર;
મીઠા^૨ જેવું નહિ ભલું, મીઠું ભલું નીર. ૧૭
સખળા જન આ જગતમાં, કદી ન સુધરનાર;
ખાકા ટિંખા વગરની, પૃથ્વી નથી થનાર. ૧૮

કેતકી પ્રબંધ.

મનહર છંદ.

વેદના જપાવે મંત્ર વેદનાજ પામે રોગી,
વેદ કને જોજો મટે વેદકને જોરથી;
ભોજન ધરાવ્યા વિના ભોજ ન ધરાય રાય,
ગાયક દિશો દિશાથી ગાય કદી સોરથી;
વરસે ન વાદળો તે વરસે^૩ નવા ઉચ્ચારે,
ન દીઠા મેં મોટા ધરા નદી દામે^૪ ઝમોરથી;
ધારો દલ પક્ષાથી સુધારો દલપત કહે,
થાય દૂધ ઢોંગથી ન, થાય દૂધ ઢોરથી. ૧૯

૧. પ્રબંધ-બંધી. ૨. મીઠા જેવું-લવણ જેવું.

૩. સોરના નવા ઉચ્ચારથી.

કેતકી,		
		
થા ર ઢો	ધ	ઢોંગ થી ન
	દૂ	
	ય	
	થા	
હે ક ન પ	લ	પક્ષાથી સુ
	દ	
	રો	
	ધા	
થી ર મો	મેં	મોટા ધરા
	થા	
	દી	
	ન	
રેચાઉવા	ન	વાદળો તે
	સેં	
	ર	
	વ	
થી ર સો	દી	શોદશાથી
	ક	
	ય	
	ગા	
યરા યરા	ધ	રાવ્યાવિના
	ન	
	જ	
	મો	
થી ર જો	ને	જો જો મટે
	ક	
	દ	
	વ	
ગીરોમેપા	જ	પાવે મંત્ર
	ના	
	દ	
	વ	
		

સ્વદેશાભિમાન^૧ વિશે.

ઉપેદવળા વૃત્ત.

મળી રહે છે ખગ એક માળે,
કરે સહુ સંપન્ન કદ કાળે;
તમે બધા તેમજ પક્ષ તાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧

કહું કયા શી મધમાખિ કેરી,
ધરો બનાવે મળિતે ધણેરી;
વિચારીતે વાત તમે વખાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૨

વંતેમરો ને વનમાં વસે છે,
હળી મળી શરૂ સમા ધસે છે;
સ્વનતિમાં સંપ રહે રચાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૩

કુસંપથી કદ કરોડ માથે,
જુઓ દિસ જંપ સુસંપ સાથે;
ખરે ખરો છે ખપનો ઉપાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૪

કુસંપથી પાંડવ દોરવોએ
હડી પડી લાભ લિલો ન કોયે;
ધણેજ તોરો ધરમાં ધલાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૫

સુસંપથી સર્વ સમૃદ્ધિ પામે,
કુસંપથી વૈભવ વિત વામે;
કરી પરીક્ષા પગમાં પિછાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૬

સ્વદેશનું સર્વ પ્રકાર સાદું,
તમે કરો તે ગણિતે તમાદું;
નરર એમાં જનધર્મ જાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૭

મયે કદી સંકટ એક માથે,
સન્ને તમે દિંમત તેહ સાથે;

વચાઈ જાવું કદિ તે વચણે,^૧
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૮

મળી રહ્યા હોત સ્વદેશ રાજ,
કહો કદિ કેમ સુકાત માજ;
પછી કરે શું મુગલો પડાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૯

જુઓ લિધી દોલિ બધી સન્નેરી,
સુખે રહો સાહેબદીન^૨ ગોરી;
કુસંપથી રાત નહીં દરાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૦

પિપ્પલિકા^૩ સંપ કદી કરે છે,
મહા અહીનો પણુ પ્રાણુ લે છે;
બસે અહી^૪ દોણ બમે બરાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૧

કરો બને તેમ ઉપાય કોરી,
તજો અરિયા ઉરમાંથી ખોરી;
કુસંપથી અર્થ નથી સધાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૨

કદી કયા આ નિજ દેશ કામે,
દિલ વિચારી દલપતરામે;
પ્રિયેચ્છુ પૂરાં વચનો પ્રમાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૩

ટાહરો.

સ્વદેશ તેમ સ્વદેશની લે નહિ ને સંભાળ;
ચોટે તેને સાંદે, ગોંડા કરી ગાળ.

૧૪

આ નીચે લખેલી કવિતા સુરતની એટલે લાઈ-
બેરીમાં પ્રથમ સંભાળની હતી. ચોતા ૧૫૦ દતા.
સમાપતિની પુરચીએ સ્ફુટના આસિરજીત માસ્તર
મહેરમાન ડી. ખી. કટિસ સાહેબ ગિરાજવા દતા.
સન ૧૮૫૬.

૧. એ કાલ સ્વદેશી કુસંપથી પિલાયો દોણ તે
તેની મદદે આપણે પીલાઈ જાવું તેની નિશ નહિ.
૨. શાદાજીન. ૩. પિપ્પલિકા-પીપ્પ. ૪. અહી-આપ.

૧. આ દેહણિ અભિમાનનો અર્થ મનરરી કરવો
નહિ પણ દેહ જાણવો.

હિંદુસ્તાન ઉપર હુનરખાનની ચઢાઈ.

સોરઠો.

વંદન કરી બહુ વાર, ગણિ વળિ પ્રભુ અગણિત શુભો;
સઉ સજ્જન આ દાર, મળિ સુંદર બાપણ શુભો. ૧

દોહરા.

શુભુજે સજ્જન સૌ તમે, એક વિવેકની વાત;
અંતર આંખો ઉધડે, જે શુભતાં સાક્ષાત. ૨

આજ આપણા દેશમાં, અફિણ મજાઠ કપાસ;
એ ત્રણ અતિશય ઉપજે, એમાં ઉદમ વાસ. ૩

એ થકિ દ્રવ્ય વિદેશનું, આવે છે આ દેશ:

એજ થકી આ દેશની, વધિ વિખ્યાતિ વિશેષ. ૪

પણ હુનર નરમાં નથી, નાથ વળિ સધળો શોધ;

કુળ ઉદમ સડકો કરે, ખીજો ન ધરે બોધ. ૫

કુળ ઉદમ તૂટે કદી, તો તૂટે નર તેહ;

અવર ન પુરિ ઉપજે, અચરજ જેવું એહ. ૬

ચીન વિલાયતમાં વધ્યા, હુનર પ્રગટ હનર;

એઓએ આ દેશની, નિર્ધન કરી બનર. ૭

ગિજનીવાળો લાક ગયો, સોમેશ્વર શોભાય;

એમ હુનરખાં હરી ગયો, મોટી લક્ષ્મી-માય. ૮

હુનરખાં વણુરાજનો, ઉચ્ચ ઝગડો આજ;

કાન ધરી પ્રીતે કરી, શુભુજે સઠળ સમાજ. ૯

સુંદર દેશ સુહામણો, તાજે હિંદુસ્તાન;

ઉદમપુર એમાં વસે, સુખ સંપત્તિ નિધાન. ૧૦

સઉ રાજનો રાજ્યો, રાજ કરે વણુરાજ;

અફિણ મનિહ એ અનુજ છે, જેની જગમાં લાજ. ૧૧

જમે ભરે પરદેશના, ભૂપતિ જેને ઘેર;

દશે દિશાઓ વશ કરી, ગઢપતિ કીધા જેર. ૧૨

સેવે ચાર વરણુ સદા, કસુર કરે નહિ કોય;

અગણિત જેને આંગણે, હય હાથી રથ હોય. ૧૩

કહું તેની કુળ દેવિકા, લક્ષ્મી નામ લખાય;

જે આસોવદિ તેરશે, પ્રેમ સહિત પૂજાય, ૧૪

જેને નિજ પગ સ્પર્શતાં, હિંદ દિલ દૂભાય,

સભા વિષે સાચો થવા, લક્ષ્મીના સમ ખાય. ૧૫

કષ્ટ દિન પ્રતિ દર્શન કરે, પોઢી ઉઠી પ્રભાત;
નિરખી ગિજના ચંદ્રને, નિરખે લક્ષ્મી માત. ૧૬

પ્રભુની પટરાણી ગણે, જેથી જગત અશોક;
પ્રતિદિન કંઠ પૂજ કરે, હેતે હિંદ દોહ. ૧૭

દરિયાની તે દીઠરી, મોટી જગતની માત;
દમડી પૈસા રૂપિયા, પ્રગટ રૂપ પ્રખ્યાત. ૧૮

અધિકો એથી સ્વર્ગમાં, દેવ ન દીસે કોય;
ઈંદ્ર સદા સેવક થઇ, લક્ષ્મીને વશ હોય. ૧૯

ચોપાઈ.

એ કુળદેવિ પ્રતાપે આજ, રાજ્ય ચલાવે શ્રીવણુરાજ;
કીર્તિ તેની શુભીને કાન, અષ્ટ^૨ પડ્યો નૃપ હુનરખાંન. ૨૦

જેનું ચીન વિલાયત રાજ, ધણી ધણી ફાળેને આજ;

ચંત્રખાન જેનો પરધાન, ભારે બળિયો ભૂત સમાન. ૨૧

તે પ્રતિ ખોલ્યો હુનરખાન, અંતરમાં આણી અભિમાન;

રોકડ આપણી લે વણુરાજ, તો શાલેએ આપણી લાજ. ૨૨

સાચું ખોલે તજને સોર, શાથી કરે વણુરાજ નેર;

વડે પ્રધાન શુભુ નૃપ વાત, મહાલક્ષ્મી એની કુળમાત. ૨૩

સદા પ્રસન્ન છે તેને શીશ, તેથી વશ કીધી દશ દીશ;

ખુખારી કહે હુનરખાન, હાથ કરે હું હિંદુસ્તાન. ૨૪

તોહું દેવળ લક્ષ્મી તણું, પરમ પરાક્રમ છે આપણું;

લક્ષ્મી લાવું પકડી કેશ, નહિ તો દેહ તણું પરદેશ. ૨૫

સ્વારી જેમ સુલતાને કરી, સોમેશ્વરી શોભા હરી;

એજ રિતે વરતાવું આણ, તો ખીખી જાયો સુજ જાણ. ૨૬

પછિ કરનેડી કહે પ્રધાન, સમર્થ નહિ વણુરાજ સમાન;

અખિલજગતજેનેવશઆજ, મોટોતમહિપતિમહારાજ. ૨૭

લક્ષ્મી શી રીતે લાવીએ, કેમ કુશળ પાછા આવીએ;

અફિણસિંહછે એનો ભાત, વિશ્વવિષેતપણુ વિખ્યાત. ૨૮

બળિયો એ બંનેથી કોય, હું જાણું જગમાં નહિ હોય;

મોટોજેદોયોજ^૩મજાઠ, પાછો હડી ન આપે પીઠ. ૨૯

સડિના શિરપર ધારે પાય, જોધો તે કયમ જીલો જાય;

એ છે ખરાખરીનો ખેલ, તે તલમાં નહિ પામે તેલ. ૩૦

પદ્યરી છંદ.

અતિઅગમદેશ હિંદુસ્તાન, વળિ વિકટ પંથ ભૂમી ભયાન;
સનિસૈન્યસંગજનુદેશદૂર, અનહદ શહેર ઉદમી પર. ૩૧

તેમધ્યધિગુ છે લક્ષ્મિધામ, હરિશકેકોણુ જનરાખિધામ;
 વિદ્યા વિચિત્રનો કંઠેકોટ, રખવાળ કારિગરએનીઓટ. ૩૨
 ગબંદત દેવિ દારે કમાડ, વેપાર ચંબ પ્રાદા પહાડ;
 સોનાની ખાણુશિખસુરંગ, નિર્ભળ હિરામણિભોતીનંગ. ૩૩
 ઉચરાય રાગ રૂઠા રસાળ, વાનિત્ર નિત્ય વાળે વિશાળ;
 ઝણુણાટ શબ્દઝાલર કરંત, ઘણુણાટ ઘંટકેરા અનંત. ૩૪
 મહાલક્ષ્મિ મધ્ય વીરજમાન, કહું રૂપતે તણું શુણો કાન;
 સહિ વસ્તુ મેળવી શકે સાથ, હુંજાણુંજે હશે ચાર હાથ. ૩૫
 દરશીઅદર્શબહુમધાય, તેમાટ લક્ષ્મિ ચપળા લખાય;
 જેનેપ્રસન્નનગમંદઅચાપ, પરિપૂર્ણ તેજ પામે પ્રતાપ. ૩૬
 જગદીશકેરિપટરાણિભણિ, વહિરપવાળીકવિયેવખાણિ;
 સેના અસંખ્ય રાણે સહાય, જનકોષતે જીતીનજાય. ૩૭
 હથિયાર જાત હાથે હજાર, તરવાર દાલ બરછી કટાર;
 ત્રીશળ ને છરા ધતુપ તીર, ધારી શકે ન અરિકરધીર. ૩૮
 દીઠા અનેક તે પાસ દાસ, એથી ન જીતવા થાય આસ;
 મહારાજઆજરાખિયેઉર, કો સમે કાજ. કર્યું જરૂર. ૩૯
 સહસા ન સૂધરે કોષ કામ, ધીરજે સાધીએ શરૂ ધામ;
 ધીરજે સાધીએ શ્રેષ્ઠ ગ્રંથ, ધીરજે કાપિયે પ્રાદપંથ. ૪૦

પ્લવંગમ છંદ.

કોષ પામિને પુનર હુનર નર ઉચર્યો,
 રે ગુણુવાન દિવાન, દિલે ક્યમ તું ડર્યો;
 શુણુ માંડે સામર્થ્ય, વ્યર્થ તજ શોક તું,
 ગુહી જવા દે નિરકર, ફિકર કર ફેક તું. ૪૧

હુનરતણો નર હોય, ફિટાડે ફોજને,
 આપે ઉચકે એક, બહુ મણુ બોજને;
 વાહન હમ રથ હાથિ, લક્ષ્મિ ના લેખ તું,
 બહુ અગ્રીરથ બોટ, અમારો દેખ તું. ૪૨

પવન પ્રમાણે ગમન, જગતમાં જેહનું,
 વળતી હવે વિચાર, બહુ બળ કેહનું;
 લક્ષ્મીના લખનાર, હજાર લખે મળી,
 એક અમારો છાપ-ખાત લખિ દે વળી. ૪૩

લક્ષ્મીના જન લાખ, નજર ઉચી કરે,
 પર્વત શિર પર્વત, વળી કદિ વીચરે;
 ગ્રહ ઉપગ્રહનો જીવન. નહીં દેખે નહીં,
 તે સહિ દેખે પુરત, હુકમ મારાધમી. ૪૪

મારા જનની ગાડિ, જમ જળ અંતરે,
 વચ્ચતણે વીમાન, ચડી નમ સંચરે;
 કાષ્ટ પૂતળા પાસ, સુકામ કરાવિયે,
 કાંઈ પડે નહિ કષ્ટ, વસ્તુ ઉપજાવિયે. ૪૫
 લક્ષ્મીને ભુજ ચાર, અમારે વીજ છે,
 ઉત્તમ કુળ અવતાર, ગતી દસ દીશ છે;
 બુદ્ધી મારી માત, રંગણુધિપ તાત છે,
 લાભ લક્ષ્ય બે ભાત, વિશ્વ વિખ્યાત છે. ૪૬
 વય છોટીમાં વસ્યો. છું હિંદુસ્તાનમાં,
 કીધી કાંઈ સહાય, મનુષ્યના જ્ઞાનમાં;
 શિખમાં પટ હથિયાર, સુરીત સુખારવા,
 જેતી કરિ ખોરાક, અધિક ઉદ્ધારવા. ૪૭
 ધાતુ ઔષધી શોધ, રાજની નીતિયો,
 ગ્રહમંડળ અતુમાન, ખગોળની રીતિયો;
 એ આદિક અતિ ગુક્તિ, વધારી વેગથી,
 સર્વે શિખળો શોધ, ભક્ષા રસ ભોગથી. ૪૮
 જ્યાં મર્યાદયન જોર જણાયું આકરું,
 ઘણો ઉડ્યો ગમરાટ, સુજ્ઞાન ઘટ્યું ખરું;
 હું માંડે લેખ કુટુંબ, વસ્યો આ દેશમાં,
 વધતે વર્ષે થયો છું. જ્ઞેયન વેપમાં. ૪૯
 હિંદુ મરી હું હાલ, ઘયો છું યુરોપિયન,
 કોષ ન જાણે મને, હતો આ હિંદુજન;
 ચીન વિદ્યાપત આજ, રાજ માંડે કહું,
 હિંદુની હરું દેવિ, અધિક તો આખરું. ૫૦

ટાહરા.

મંત્રિ દહે મહિપતિ શુણો, તે ન પુરતનું કામ;
 એ તો પુર નથિ આપનું, નથી બ પતું ધામ. ૫૧
 હુનરમાં બોલ્યો હવે, દરો કહું તે પેર;
 જેને આશા જીતી, ગસ જમ જેસો ઘેર. ૫૨
 અદિલુસિદ જે આપણું, જર જોરે લખ જાય;
 જેની બુદ્ધી જગતી, ખુદાથી કેમ ખમાય. ૫૩
 વગમરૂને દર ગોળ દમ, દગ જન દગે રતન;
 તેમજ જ્યાં જન તુગ્ધ મતિ, મરજિ રહે નિર્મન. ૫૪
 જમ દરી જર આપણું, અદિમુ મજાદ કપાસ;
 મન જાણો જીવતા સુઆ, અજ ન ખાણું પાસ ૫૫

૧. રૂઝ નહીસ પૂત પાણીની તરસ ખાણેલા છે.
૨. ટાળાનો ઉપરી. ૩ ટાહરું.

માનાવ મારા મુલકનાં, અક્ષલમઃ અતૂલ્ય;
પકડી અશ્વિણ કપાસને, દામ ન દેવે મૂલ્ય. ૫૬
વલુરાળની વસ્તિના, સૂતા પુરૂષ સદાય;
જડે નહીં નર જગતો, જે મુજને લખ જામ. ૫૭
કાષ પ્રબંધ ન ખાંધશે, જ્યાં લગિ પીતળ પાત્ર;
આંખો મીચી ઉધશે, માણસ તે શા માત્ર. ૫૮
તે માટે ત્યાં મોકલો, વડો પરાક્રમ વીર;
તોડે હિંદુસ્તાનને, એ વો કાષ અમીર. ૫૯
શુભિ બોલ્યો સરદાર નર, પંડે માદરપાટ;
લાલું લક્ષ્મી લૂટિને, એ તો તજે ઉચાટ. ૬૦
શર તને સાખાશ છે, બોલ્યો હુનરખાંન;
ચોંપ કરીને ચાલજો, છો છળભેદ નિવાન. ૬૧

ભુજંગી છંદ.

રૂઢી ફોજ ત્યાંથી ચડી શ્વેત રંગે,
ભરાયાં ધણાં નાવ ભારે ઉમંગે;
સન્યાં બાણ ચીનૈ ષટાકા સહાષ, ૬૨
લખ ફોજ ચાલ્યો મચાવા લહાષ.
તુટે જેથિ લક્ષ્મીતણો તુર્ત કીલ્લો,
હડે શસ્ત્ર લે વીર ચાલ્યો હઠિલ્લો;
ધણે જોરે હિંદુ તણે દેશ ચાલ્યા;
હણી હલ્લ્યા હિંદુઓને હહાલ્યા. ૬૩
કહે ત્રાહિ ત્રાહિ મુખે હિંદુ ત્રાહા.
ન ઉભા રહે હામ મેલીન ત્રાહા;
દિશે દીશમાં બાણ ફેંકે રૂઢાકા,
જનો જગતા શીર લાગે સહાકા. ૬૪
ધણે દેશ હિંદુ તણે ઘેરી લીધો,
ખરો કોટ લક્ષ્મી તણે ખંડ કીધો;
દિહાં દેવળે શીખરો તોહિ દીધાં.
કમાડો વળા દારનાં ખંડ કીધાં. ૬૫
રૂઢ્યો ફોજ લેને ઉઠ્યો હિંદુ રાજા,
રમ્યો જુદા રાખી મહાદેવિ માજા;
લડે લક્ષ રાખી હડે કાણુ હારી,
કરી ચોંપ ચાલે ભરી નાવ ભારી. ૬૬
મચી એક ખીજતણા દેશ માંહી,
કરે કીર્તિ વિસ્તાર પોતાને ત્યાંહી;
ન હારે ડરે કે ધરે પાવ પાછા,
કરે જુદા મારે મરે શર સાચા. ૬૭

લહે એક ખીજતણુ દ્રવ્ય લૂટી,
ખજનો ન એકે તણો જાંચ ખૂટી;
ન કો કોપને જુદામાં જામ જીતી,
ન કો કોપથી તે ફરે ફોજ ખીતી. ૬૮
ગડુડે વડી તોપ જંજળ જોળા,
હડુડે મહા મેધના જેમ ટોળા;
ધણે મૂળે ધમ્મકારાધિ ધર્તી,
ભણે ભલી જેમ સિંહુની ભર્તી. ૬૯
ધણાં ધૂધવે આગનાં કોકખાણાં;
ખખ્યાં ફેંકે તેનાં ન લાધે ઠેકાણાં;
તહાં કાયરો લોક ખૂણા તપાશી,
તજી હામ તે દામથી જામ નાશી. ૭૦
ચડાવે મુછે તાર જે રાણિજાયા,
રહે શત્રુ સામા બલા ક્ષત્રિરાયા;
તહાં ગાયકા નાયકા સિંહુ ગાવે,
મુઝાઉ સ્વરે જુદા વાળ ખજાવે. ૭૧
શુરા શત્રુને સામસામા પ્રચારે,
તજી આંશ જીવ્યાતણી શસ્ત્ર ધારે;
કહે માર મારો ફરે આંખ ફાટી,
ખરા આગળે જામ તે કાણુ ખાટી. ૭૨

જાહરો.

જાણુ થયું અસુરાણને, બોલ્યો તે બળવાન;
લક્ષ્મીને નહિ લહી શક્યા, તુટ્યો ન હિંદુસ્તાન ૭૩
સાંભળ તું સેનાપતિ, શત્રુ મુલક મોઝાર;
આ અવસર છે આપણી, કાઈ મદદ કરનાર ? ૭૪
શુણી સેનાપતિ ઉચર્યો, શુણો શાહ સુલતાન;
મચે છે શુભ આપણું, વહેમખાન શુણવાન. ૭૫
જેને આપણી જામિનથી, કીધો દેશનિકાળ;
મૂત જાડુ ને ભોળપણુ, જેનો વંશ વિશાળ. ૭૬
હાલ વસે છે હિંદુમાં, કણ અધિક કરનાર;
અવળો નિત્ય ઉપદેશ દધ, આપે કુમતિ અપાર. ૭૭
કામનિઓને તે કહે, વરજે^૨ વિદ્યાબ્યાસ;
કરવો નહિ નર કોપને, કહિ પરદેશ પ્રવાસ. ૭૮
ભણતરે જે ઝાઝું ભણે, નિર્ધન નિશ્ચે થાય;
વળિ ખડુ પુસ્તક વાંચતાં, બ્યર્થ વખત વહિ જાય. ૭૯

એ રીતે ઉપદેશ બહુ; વધતો આપે વહેમ;
આળસ ને અજ્ઞાન પણ, આપણું ધર્યો ક્ષેમ. ૮૦

હરિગીત છંદ.

પણ એક શત્રૂ આપણો; થવા ન દે મન ભાવતું,
એથીજ ઝાઝું જોર આપણું; ફોજનું નથી કાવતું;
સરદાર સાહિબ લોક તે, એ લોકનું અતિ પ્રિય કરે,
સમભાવ રાખે સર્વે શિર, દિલમાં દયા ધરથી ધરે. ૮૧

અજ્ઞાન આળસ વહેમના, થઈ શત્રુ સમ લાગ્યા રહે,
હિત ચહે હિંદુસ્તાનનું; તજ કપટ નિત સાચું કહે;
પુસ્તકોશાળા પાઠશાળા, વિરચિ વિદ્યા વિસ્તરે,
કદિ ગરથ ખરચે મોકતું, સહ લોક જોથી સધરે. ૮૨

અતિ શુભ વાતો આપણી, ભેદ ખની રહે ભાખતા,
સંચા ખજાના સર્વથળ, રતિએ શુપત નથિ રાખતા;
પેસાર ને નીકાળ તમ, દરબાર ચિત્રે ચિત્રમાં,

દેખાડિ દુનિયાને કરે છે, ચતુર હુનર ચરિત્રમાં. ૮૩

કોહાડી સાચે કાઠનો, હાથો મજે તર નાશ છે,
અરિ તેમ દેશી આપણા, જોતો તહાં સહવાસ છે;
સાહિબ સલામત ગરિબપરવર, શુભો હુનરખાનજી,

કોઈ વખત તમને આંધિને સોંપશે હિંદુસ્તાનજી. ૮૪

ભય ભારિ અમને એહતું, ખાનગી બિહિતા નથી,
મન સાચિ કરીને ચાનજો, જો કયા તમ આગળ કથી;
શુભિ બોલ હુનરખાન બોલ્યો, છેક વાત ન હંડિયે,

પડિયે જહાંગિ પરવશે, મન રાખી સામા મંડિયે. ૮૫

ખુદ મદદ તો કરશે ખુદા, ચિનદેશથી ચઢી ચાલવું,
હુટવું દેવળ લલિમતું, પોતાનું બોલ્યું પાળવું;
પણ જાણજો જો ચત્રમાં, તું પડિશ હિંદુ હાથમાં,

પડશે પછી તો આપણા, ભંગાણ સહજા સાથમાં. ૮૬

દોહરા.

ચઢી ફોજ બહિ ચિનથી, બહુ ગાળ્યું અક્ષોડ;
કાગળ કાચ બિલોર તજ, સોમલ રેશમ ખાંડ. ૮૭

ચાહ ફટકડી સાદડિ, કલાક આદિ અતેક;
ચડિ ચાલ્યા હિંદુતણી, તરત તળવા ટેક. ૮૮

તોરક છંદ.

ચડી ફોજ મહા બળિ ચીનતણી,
ભલિ ભાતથી હિંદુસ્તાન ભણી;
વજુરાજ વિચાર કરી ઉચરે,
હડવા કુણ આજ ઉમંગ ધરે. ૮૯

શુભિને શુરવીર અશીષુ ઉડ્યો,
કર મેલિ મુછે રિપુ શીશ રહ્યો;
ધનશામ સ્વરૂપ મુગ્ધુ ધણા,
તન રોગ હરે જન રોગિતણા. ૯૦

વણ કાજ ન રોજ મિલાપ ગમે,
દિન દીન મિલાપથિ દેહ દમે;
હણિ જોર વળિ ધન તુર્ત હરે,
કિરતી હણિ ગર્ધવ તુલ્ય કરે. ૯૧

સજિ સેન ચિતે ધરિ એજ ચઢ્યો,
ચિન ચોક વચે જાપ આપ અઢ્યો;
ધન હુંડી ધરે નિજ પૂર પ્રતી,
પરદેશ વિશે કરિ પ્રોઠ ગતી. ૯૨

દોહરો.

અશિષુસિંહ ચિન જાપરે, બહુ લડિયો નિર્બંધ;
ચિન હિંદુ વચ્ચે વધ્યો, ધરણી ઉપર ધંધ. ૯૩

શંખધારી છંદ.

ધરે ધંધ ભારી, મરે મર્દ નારી;
હરે ફોજ ટોળા, ઉડે આભ ગોળા. ૯૪

હરે દીલ કાચા, મરે ચર સાચા;
કહે માર મારો રિપુને વિદારો. ૯૫

તુટે હાથ માથાં, ખુટે ખૂબ ભાથા;
પટે જોર પરા, વટે વીર ચરા. ૯૬

હેયે હામ પૂરે, તજે તાસ દૂરે;
ખરે દીલ ખેલે, મહા બાણ મેલે. ૯૭

મળા મર્દ મંડે, રિપુ ખડ્ગ ખંડે;
ભયે ભૂમિ ભાસે ન મદોજ નાસે. ૯૮

પડે તૂટી પાળા: પુદા કોણ બાળા;
ધરે લોહ ધારા, પડે આરપારા. ૯૯

લડી માર લાગે, ભલા ગંગ ભાગે;
વિરો હાક વાગે, જહો જુદ જાગે. ૧૦૦

પ્રલેહાળ કેવો, ઉડે અજ્ઞ એવો;
ગિરી જોમ ફટે છતા ગર્ભ છટે. ૧૦૧

ચયો તો ન યાગે, મુમંચ ગતાયે;
વડો ધંધ વીલો, જુદો દિંડ ડાલો. ૧૦૨

તોટક છંદ.

વરતી અતિ આણુ અશીણુતણી,
ચિત ભૂમિ પગે પણુ ચાંધી ધણી;
પછિ હુંનરખાન પ્રભ સધળી,
મળિ પ્રોઠ વિચાર કરે પ્રખળી. ૧૦૩

હમણાં નાહ આપણુ હામ રહે,
ઉલટું ધન લૂટિ અશીણુ લહે;
જગવ્યો વડ સિંહ સુતો સુખમાં;
કર કીધ મણીધરના સુખમાં. ૧૦૪

સમન્ના વિણુ કામ અશુભ થયું,
કરિ કષ્ટ ચિનાધિશ એમ કહ્યું;
સજશે જન સંગ અશીણુ તણી,
ધન માલ લુટી વળિ પ્રાણુ હણી. ૧૦૫

લગરીક અશીણુ લહે ધરમાં,
કરિ કેદ કસો પગ ને કરમાં;
બહુ પ્રાણિતણી ધન પ્રાણુ હયાં,
કુખવંત અત્યંત મનુષ્ય કર્યાં. ૧૦૬

ભડ તોય હકથો ન અશીણુ ખસો,
કરિ હાથ રહો ચિતદેશ કિયો;
પછિ હુંનર ખજ બહુ પડિયો,
ચિત ચાહિ વિધાયતથી સડિયો. ૧૦૭

કરિ કોષ દિલે બડ જોદ્ધ કહે,
રણખેત લડો જ્યમ લાજ રહે;
કહિ વેણુ મુખે નહિ જો કરિયે,
બઠવા કરનાર બધા કરિયે. ૧૦૮

દોહરા.

યંત્રખાન મંત્રી કહે, હવે ન હારો હામ;
સાહિબશ્રીના શુકનથી, કરિશ સિદ્ધ સહ કામ. ૧૦૯

રચિ પર્વત જેની પછી, અગણિત બોટો આગ્ય;
હિંદુસ્તાન તરફ જવા, બાંધી સિંધપૂર પાગ્ય. ૧૦૦

નારાયણ છંદ.

વિચારિ મંત્ર મંત્રી યંત્રખાન ફોજ મેળવી,
તપાસિ કૈક શર વીર ધીર જોષ કેળવી;
અનેક રંગ અંગ નંગ છોટનાં ચલાવિયાં,
અપાર તાજ તેજ વાર ધાતુના બનાવિયા. ૧૧૧

વિચિત્ર ચિત્રવંત વજ્ર અજ્ર શસ્ત્ર ધારીયાં,
અનેક રાજ કાચનાં અસાચનાં ઉતારિયાં,

ધણીક કાઠનાં ધડી દડી બનાવિ સૂત્રની,
કરી ધણી કરામતો પ્રસિદ્ધ રૂથિવપુત્રની. ૧૧૨

સપાટ પાટિયાં ખીલા કરેલ સંચ કુંચિયો,
સિબ્યાનિ સોય ચાકુ ભાત ભાત જાત ઉંચીયો;
ગણ્યાં નહોં ગણાય કે ન થાય લેખું લેખતાં,
મનુષ્ય મોહબંધ થાય અંધ તુર્ત દેખતાં. ૧૧૩

ફરી ધણીજ ફોજ આવિ હિંદુ દેશ ફાડવા,
ઉભરિ ઉઘમીપુરી તમામ ધામ તોડવા;
લુટી અનેક ઉઘમીતણી બજાર આવતે,
તુટી ધણીક પેડિયો હથ્થારથી હડાવતે. ૧૧૪

ઉચારિ હાય હાય લોક પંથ જાય પાંશરે,
કહેજ ત્રાય ત્રાય ત્યાં સહાય કોણુ જો કરે;
મ્હેજ લૂટનાર લક્ષ્મિ મંદિરે મળી ચઢ્યા,
અશીણુ ર મજાક તે બિતા ફરેજ બાપડા. ૧૧૫

સમૂળ કોટ પાડિને ઉપાડિ લક્ષ્મી ખૂરતી,
અઘાય કેમ હાથ ઉભિ હિંદુ ફોજ ખૂરતી;
સજેલ શસ્ત્ર તોય તે પડ્યા અપાર શોકમાં,
નહોં ઉગારનાર ચારણુટ મૃત્યુ લોકમાં, ૧૧૬

સુશસ્ત્ર સાવળીતણાં વિશાળ શુદ્ધ સાળ તે,
કિધાં નકામ છોટ પાટ પેખી તુર્ત કાળ તે;
લલીત શસ્ત્ર સાણુશી ને એરણી લુહારનાં,
પડ્યાં નિહાળિ લોક પાટિયાં બહુ પ્રકારનાં. ૧૧૭

સુતાર શસ્ત્ર સારકી વાંસલા ને વીંઝણી,
થયાં ખરાળ પેખિ મેજ પેટિ ખૂરશી ધણી;
વિચિત્ર ચિત્ર દેખિ શસ્ત્ર બર્થ ચિત્રકારનાં,
અનેક કાચ કામથી નકામનાં કુંભારનાં. ૧૧૮

છુટ્યાં હથ્થાર લેખનાંજ જોષ છાપ યંત્રને,
થયા ખરાળ ખેપિયા તપાસી ડાગતંત્રને;
કુણુદિ રૂપિ કેદ છેક રૂળ કામ છોડતાં,
થયા ખરાળ નાતના વરાતું ખર્ચ જોડતાં. ૧૧૯

સુજે ન દીશ એક કે વિવેક આંખ ઉઘડે,
ઉશંદ છુળ આંખ પૂરિ કર્જ ખાડમાં પડે;
થયા અનંત લોક શોકવંત આ વિશ્વમાં,
સુઆ સમાન માનવી ધણુ જણાય જુદામાં. ૧૨૦

ઓપાઈ.

લૂટિ મુલક હિંદુનો લીધો, દશે દિશામાં ઉંઝો દીધો;
વશ કરી જન ઉઘમ પુરવાળાં, તેધર જડયાં વિલાપતીતાળાં.

જૂલણા હંદ.

જુલ્હ વણરાજ પરદેશિ વપસાજનો,
આજની વખતમાં અધિક એવો;
દિલ્લિ પ્રથિરાજને મહેમુદના મુલકથી,
ધોમ જાગ્યો હતો ધંધ જેવો;
ધીર શરવીર તે નીર માગે નહીં,
સ્થિર ઠરિ નવ શકે એક કામે;
મેહેલમાં બેસી જે મુછિયો મરડતા,
કરડતા દંત આવ્યા ન કામે. ૧૨૨
નાશિયા લોક વેપારિ ને આસિયા,
દાસિયા નાસતાં ફરિ ન દેખે;
ઢાલ તરવાર તનિ ભડ નરો ભાગિયા,
લશ્કરી લોક લાં કોણુ લેખે;
ધમધમે ધરણિ લાં કાયરો કમકમે,
ખમખમે ખડગ નર થાય ખેદી;
કેકના હાથ પગ કેકના ભાગિયા,
વાગિયાં બાણુ તનત્રાણુ^૧ મેદી. ૧૨૩
થાય ધડુડાટ રથ બાણુ સડુડાટ વળી,
તોપ ધડુડાટ ગડુડાટ ગોળા;
કટક કડુડાટ પડિ શીશ દડુડાટ દડી,
બોમ ફડુડાટ ધ્વજ રંગ ઘોળા;
પુષ્પની સેજમાં જે નરો પોદતા,
ઓદતા સાલ દુસાલ અંગે;
તે નરો તરફડે: ખૂબ રણક્ષેત્રમાં,
ચડમડે દેક ટપી એક ટંગે. ૧૨૪
ભાગિયાં હાડ પણુ લાજમાં લાગિયા,
લાગિયા દેક નર જુલ્હ લડવા;
જાગિયા દેક નર મોહમૂર્છા થકી,
પાગિયા ક્યાં દહી બેસે રડવા;
લૂટિયા દેકને દેકને કૂટિયા,
ચૂટિયા છોડ જ્યમ છાજ કરા;
કોઈ નધિ વાર કરનાર આ વારમાં,
જેને દરખાર જન ખાય કરા. ૧૨૫

કોઈની જનનિયે સુંઢ ખાધી નથી,
હામ હેએ ધરે આજ ટાણે;
જે કુનરખાનને પકડિ કર જકડિને,
આપણા દેશમાં તુરત આણે;
ક્યાં ગયા હિંદુમહારાજ પાટણપતિ,
જે લડયા ખૂબ પરમાસ લૂટયે;
બા સમે કેમ એ તુરત નથી આવતા,
ગામમાં લક્ષિમતું ધામ તૂટે. ૧૨૬
હિંદુ વટલાવતાં જવન બળ દાવતાં,
આવતા સઘ શીવાજી વહારે;
ક્યાં ગયા જે હવે હિંદુને જાળવે,
દરિદ્ર નિજ જાત જોરે વધારે;
કોણુ હિંદુ ધણી રાખિ ચિંતા ધણી,
જાતું પરદેશ ધન બંધ કરશે;
હડહડી ચાલિયું કેમ રહેશે હવે,
તુટિયું ટાંકું જળ કેમ ધરશે. ૧૨૭

દોહરો.

વિકળ સઠળ હિંદુ હવે, સુજે ન એકે દીશ;
બાપણુકાર સુભાખીને, કહે નમાવી શીશ. ૧૨૮

પધરી હંદ.

મંડળી સિંહનર એક નામ,
હથે છે એજ આલસ્ય ધામ;
લક કુંભકર્ણની નીદ્ર જાણિ,
મતો છે સોડ તે શ્રેષ્ઠ તાણિ. ૧૨૯
નહિ તો લિલેલ મુચકુંદ નીદ્ર,
પોદયો પવંગ શરવીર ધીર;
દીસે હજૂરમાં ચોકિદાર,
સડિ ભૂપ શેક ને સાદુદાર. ૧૩૦
તે સર્વનેજ નિજ ધામમાંદિ,
આલસ્યખાન રોકે છે ત્યાંદિ;
આડા છે વીર અજાન વહેમ,
કરે મંડળીક જાગે ન જોમ. ૧૩૧
તે મંડળીક છે શરવીર,
બદ્ધ જુલિયંત વનનર શરીર,
જાગતો થાય એકે ઉપાય,
તો જરૂર કુનરમાં જિતાય. ૧૩૨

લે યંત્રખાને ઉપાડિ ત્યાંથિ,
કપિ જેમ વૈધધર લંકામાંથિ;
લડનાર લોકને દે મનામ,
તો ફરિ વસાય ઉઘમયામ. ૧૩૩

થાણું થપાય વળિ ચિન વિલાત,
જાણુવા શત્રુ છળભેદ ધાત;
હુનરનાં લાવિ હથિયાર ખેંચી,
વળિ દેશિ લોકને દેજ વેંચી.
વણુ મંડળીક પ્રતાંડ મધ્ય,
નથિ હુનર જોડ કરનાર જુદ;
જગતાં વીર જો જશે કાળ,
કરશે દરીદ્ર હિંદુ વટાળ. ૧૩૫

દોહરા.

ભાષકનાં ભાષણુ શુણી, ક્યાં ઉપાયો કોડ;
નર મંડળી જગ્યો નહીં, સુતો તાણી સોડ. ૧૩૬

હરિગીત છંદ.

વડિ સોડ તાણી સુતો જાણી, નીદ્ર આણી નેણમાં,
તેને જગાવા મલમયાવા, વિવિધ આવા વેણમાં;
હુંમળ સમાને વર્તમાને, પત્ર કાને ધૂધવે,
ચોપાસ જ્યમકે ઢોલ ઢમકે, વિર ન ચમકે જાધવે. ૧૩૭

ભાષક ઉચારે વારે વારે, જન ચોકારે બહુ મળી,
ફિટકાર લાગે અંગ ભાગે, પણુ ન જાગે મંડળી;
ચિહ્નકાર વાણી વહે તાણી, ઉઠે જાણી જો થકી,
તોપો વછોડે કાન જોડે, નીદ્ર તોડે તે થકી. ૧૩૮
ઉપાય ભારે ક્યાં જ્યારે, પ્રાસુ લારે ફેરવ્યું,
ખોલ્યો ન વાણી જ્ઞાન આણી, મન ન જાણી મેળવ્યું;
હડી ગાજળ આશા જોષ તમાસા, ભણે ભાષા ભાષકો,
તે તપી તનમાં દેશિ જનમાં, ધારિ મનમાં ધાશકો. ૧૩૯

દોહરા.

જગ જગ ને જો હવે, મંડળીક મતિમાન;
લાવ લાવ તું લાગ લધ, પકડી યંત્ર પ્રધાન. ૧૪૦

કવિત.

હુનર હનર ફોજ ઝેરી પરદેશી લોકે,
લીધો હિંદુ દેશ લુટી ખ્યાત થૈ ખરેખરી;
થાય ન ઉપાય કરો લોક હાય હાય ગાય,
મનમાં મુઝાય વાત જોય તહીં ઉચરી;

પૈસાનો બ્યાંથી પેસાર બહુ થયાં બંધ દાર,
આજસ અપાર અનુદોગ હાથીએ કરી;
એજ ગજરાજ આજ કુંભ કાપવાને કાળ,
જોષએ જરૂર હડીસિંહ સિંહ કેસરી. ૧૪૧

(પરિકરાલંકાર.)

દોહરા.

યંત્રખાનના દારમાં, આજસ હસ્તી આજ;
કેસરિસિંહના સુત વિના, કોણુ હણે ગજરાજ. ૧૪૨
સુતો જગાડે મંડળીક, કરિ પૂરો પોઠાર;
કર જોડી તેને કડે, વંદન હું બહુ વાર. ૧૪૩

સમાચાર પત્રને વિનંતિ.

કવિત.

વાર વાર નમસ્કાર તને સમાચાર પત્ર,
કરે છું ઉચ્ચાર તે વિચાર ચિત્ત ધારજે;
સર્વ લોક હિતકાર કહેજે આ સમાચાર,
અર્થ તારા નામનો સમર્થ થૈ સુધારજે;
જાણીશું અપાર ઉપકાર તારો તો આ વાર,
આપશું આશીષ આવા સમાચાર ઉગારજે;
જામશે જો મંડળીક તીર દુઃખ જામશે તો,
લાગશે અધિક પુણ્ય તુજને અપાર જો. ૧૪૪

દોહરા.

વર્તમાન કાળે બની, વર્તમાન જે વાત;
વર્તમાન પ્રિય પત્ર તું, વેગે કર વિખ્યાત. ૧૪૫
આ આયુક્તા અધિપતિ, ચિત્ત ચિ ન કરજે ચૂક;
ઉઠાડ મંડળી ઉધથી, ચમકવી આબૂક. ૧૪૬
જમ જમે જમશેદ તું, શુભ ભાષણુનો સાર;
કહે તારો નામેરિને ચિત્તમાં કરે વિચાર. ૧૪૭
દરપણુ નામે દોસ્ત તું, જન મંડળિ જગાડ;
હાલ અવસ્થા હિંદુની, હલાપણુથી દેખાડ. ૧૪૮

પ્રભાકર પત્રને વિનંતી.

સવૈયા.

જ્ઞાન પ્રકાશ અવાસ કરી કર નાશ અજ્ઞાન અધારે,
જાણુ ઉઠાડ ઉઠાડ મહાબળિ, મંડળિ સિંહ મહાબુદ્ધ સારે;
ઉઘમરથાન નિરઘમિને, દરશાવ શુણી પરણીપત મારે,
સાર્થક નામ સદા કરી લે તું, પ્રભાકર પત્ર પ્રભાકર તારે. ૧૪૯

૧. જામે જમશેદનો નામેરી સર જમશેદજી જીજ્ઞાસક.

(શ્લેષાલંકાર.)

સવૈયો.

દેશ પ્રજા દિલને દહતાર, ઉઠ્યો ઉતપાત સમુદ્રથિ ગાળ,
લક્ષ્મિ હરી પરલોક ગયા લઇ, કોણુ હળાહળ લે થઇ રાણ;
આજધુરંધરતાધરિલે કોણુ, આજગતો બનિમાતપિતાણ,
રક્ષણવિશ્વવિચક્ષણુતે, કહાંઆજ ગયા મહારાજ શિવાણ.

નારાય છંદ.

શુણી સ્વદેશી સર્વ આ વિચાર ચિત્ત રાખજો,
સભા વિષે સદાય ભાવ આજ રીત બાખજો;
કરી ઉપાય કોડ મંડળીકને જગાડવો, ૧૫૧
પછી સ્વદેશમધ્ય ચંત્રપાન લાવિ પાડવો.
કપાસને કરોડ જોર આપવું સુધારિને,
વિશીષ્ણ તો સ્વદેશ જોર એ થકી વિચારિને;
ધણી દુકાન ચીન ને વિલાતમાં ચલાવવી,
તથાપિ ત્યાંનિ રીત રોજગાર મધ્ય લાવવી. ૧૫૨

દાહરો.

કદી કહેશે તો કશું, નથી અમારું કામ;
સાચું તો પણ આ સભા, દિલ ખોલ્યાનું કામ. ૧૫૩
મંડળી આ મળવા થકી, કોટિ થશે ઉપકાર;
ગાન પ્રભાકર પ્રગટશે, હિંદ દેશ મોઝાર. ૧૫૪
રૂડા દેશ શુજરાતમાં, જોડ વર્ષમાં જેમ;
જે પુસ્તકશાળા બની, બનશે અદકી એમ. ૧૫૫

છર્યો.

પુસ્તકશાળા થકી, નકી અજાનજ ટળશે,
સમય સમયપર શુદ્ધ, સભા સજ્જનની મળશે;
માસ માસમાં નવિન, પ્રવિન જન ભાષણુ કરશે,
શ્રોતા વધશે સદા, સક્ષણ જન એમ સુધરશે;
પછિ જાણુશેજ રાજ પ્રજા, વર્તમાન લેખ પાંચશે,
વળિ વિગતે વાત વિચારશે, પાંચ મળ્યા તો પાંચશે. ૧૫૬
કવિત.

જન સુધારાનું મૂળ જાણુવી વિદ્યા જરૂર,
વિદ્યાનું છે મૂળ શાળા પુસ્તકોની પાઠની;
પાઠની પુસ્તકોની શાળાઓને સદાય કરો,
કરો પરમારથ મળાવી મુડી ગાંઠની;

૧. અમદાવાદમાં નવા સરતમાં.

તારશે અગાન નદી તમારી પ્રજાને તેહ,
પ્રૌઢ નદી પાર હોડી કરે જેમ કાઠની;
આજથી ઉદ્યોગ બ્યારે આરંભશે અહોનીશ,
સુધરશે સર્વ પ્રજા વર્ષ મધ્ય સાઠની. ૧૫૭

જે પાપથી હિંદુસ્તાનની લક્ષ્મી
સમુદ્રમાં પડી તેનો

છર્યો.

સંપશ્વી એક સમે, પધાર્યા પૂનામાંહી,
રાજા બાહરાવ, કિયું સન્માન ન કાંઠી;
ચડ્યો ક્રોધ રૂપિ ચિત્ત, ભૂપનો ધનમદ ભાળી,
શાપ દિધો રૂપિ આપ, બજારી હાથે તાળી;
સાગરમાં હિંદુસ્તાનની, પડો લક્ષ્મિ આ પાપથી,
પછી તુરતજ લક્ષ્મિ ત્યાં પડી, સંપશ્પિના શાપથી. ૧૫૮

લક્ષ્મી મળવાનો ઉપાય.

સુસલમાન ને હિંદુ, શુણે મુજ દેશિ સમસ્તો,
કહિયે કાળો નાગ, ચીન વિલાયત રસ્તો;
તેનું કરો નેતરું, રવિયો બોટ બનાવો,
સાગર મંથન કરી, કરી લક્ષ્મી ઉપજવો;
નર હિંમતવાન મુખે રહો, પુછો જે કરે આય છે,
લક્ષ્મિ મળવાનો અશ્વલથી, એકજ એ ઉપાય છે. ૧૫૯

દાહરો.

જે દિન જાગે મંડળિક, દેશતણું દુઃખ જાપ;
બાપણુ પરિપૂર્ણ થયું, જય બોલો જગરાય. ૨૬૦

પુષ્પિતાગ્રા.

૭ ૦ ૯ ૧
મુનિ નમ નવ મૂ મિતાદ્ર પૌપે,
મુકુતશકસ્યાહિ વિક્રમજિતશ્ચ;
મચનુ શુભદમંચ ભાષણમે,
મદનાતિયો ઝાદિનેચ શુક્રપક્ષ. ?

૧. આ કવિતા રચ્યાને ૨૭ વરસ થઈ ત્યાં ને
લખવાને ખુશી થપજે છે કે તે દિવસ કરતાં દાઢ
ધણી સુધારો થયો છે. (આરતિ ૨ છ.)

૨. સંવત ૧૯૦૭ ના પોષ શુદ્ધ ૧૩ સુયતાર.

ગરબી.

દેશી મિત્રો દુઃખ સરવ ટાળોરે આપણા દેશનું;
કાંધકાજકરો રાજનવલ આબું છે હુનર નરેશનું. દેક.
દોલત ગઈ પરદેશી હાથે,
તે મોટી ભૂલ તમે માથે,
તમે સંપ ન રાખ્યો કોઈ સાથે. દેશી મિત્રો. ૧
આ વખત જીવો તમે વિચારી,
નિરધન થઈ ખેડાં નરનારી,
કંઈ ધુળ મળ્યા ધંધાધારી. દેશી મિત્રો. ૨
તમે દિવસે સૂવું દૂર ધરો,
ભલે વિધાના ભંડાર ભરો,
હવે જાગૃત થઈ કાંઈ જીવિત કરો. દેશી મિત્રો. ૩
તમે સગા કુટુંબમાં સંપિ ફરો,
વળિ દેવાદાર થતાંજ ડરો,
તમે નિત્ય ધટાડો નાતવરો. દેશી મિત્રો. ૪
ધન મળતાં તુરત ગરવ છાંડો,
તમે મોટાં કારજ નવ માંડો,
શુભ સમજો મદ મેલો ગાંડો. દેશી મિત્રો. ૫
સુધરાઈનો સ્વાદ સદા આજો,
મન ઉઘમમાં અહોનીશ રાજો,
શિદ્ધ ભાગ્ય લખ્યું થારો ભાજો. દેશી મિત્રો. ૬
પડતર ગૃહિત તે ખેડાવો,
ઉગશે જો ત્રણ વખત વાવો,
નિર ઉધમિ ઉધમમાં લાવો. દેશી મિત્રો. ૭
અદાલત અરજી અજાવો,
હુઆએને લાંચ ન સેપાવો,
દો ચુકવી ધરમેજો દાવો. દેશી મિત્રો. ૮
તમે ચીન વિજ્ઞાત ભણી ચાલો,
ઉશકેરીને હિંમત આલો,
ઠીક સમજો વેહેમ તજો દાલો. દેશી મિત્રો. ૯
લક્ષ રાખીને ધંધે લાગો,
શિદ્ધ ભડકીને પાછા ભાગો,
મહા પ્રભુથી પૂરી મદદ માગો. દેશી મિત્રો. ૧૦
વળી હૈયામાં હિંમત આણો,
જન સધળાને સરખા ભણો,
શિદ્ધ તુચ્છમતિથી મત તાણો. દેશી મિત્રો. ૧૧

પરદેશી હુનર પ્રગટ હરો,
મંચા ને યંત્રો સિદ્ધ કરો,
દલપતની વિનતિ દીક્ર ધરો. દેશી મિત્રો. ૧૨

દોહરા.

કંઈક લણી નોકર થયા, કમાય છે કંઈ બાળ;
દશા સુધારે દેશની, એ તો વિરલા બાળ. ૧
કંઈ જનને જાગીર છે, કંઈક કરે છે રાજ;
દશા સુધારે દેશની, એ તો વિરલા બાળ. ૨
એકલપેટા અતી ધણા, કરે સ્વારથે કાજ;
દાઝ ધરે ઉર દેશની, એ તો વિરલા બાળ. ૩
શું થયું ને શું થાય છે, શો થારો પરિણામ;
ભવિષ્ય ભાવ વિચારતાં, દાઝે દલપતરામ. ૪

કપાસ વિશે.

(સને ૧૮૬૩ માં અમેરિકામાં લડાઈ ઉઠ્યાથી
હિંદુસ્તાનના કપાસનું ઘણું મુલ આબું છે તે વિશે.)

દોહરા.

લડિ લડિને ઇંગલાંડની, આણી દોલત બાળ;
હુનરખાન હરાવિયો, રંગ તને વણુરાજ. ૧
હિંમત ધરી તેં હાલમાં, કીધું અદ્ભૂત કાજ;
લાબ્યો લક્ષ્મી લૂટિને, રંગ તને વણુરાજ. ૨
ખનિયાં મેડી માળિયાં, છેક હતાં જ્યાં છાજ;
તેં નિજ જન તાજ કર્યા, રંગ તને વણુરાજ. ૩
જીલ્લ કરીને જીતનો, તેં શિર ધરિયો તાજ;
હારી હુનર હેડો પડ્યો, રંગ તને વણુરાજ. ૪
વૈર ધરી બહુ વર્ષનું, દિલની કાઢી દાઝ;
વળતર સઘળું વાળિયું, રંગ તને વણુરાજ. ૫
હુનરતણાં હથિયાર પણ, લાબ્યો કરી ધલાજ;
સાંચાનો સંઘહ કર્યો, રંગ તને વણુરાજ. ૬

૧. કાટમાં શેઠ ગેરામજી જીજ્ઞાસીના મકાનમાં
સુંબાઈની જ્ઞાન પ્રસારક સમા લરાઈ હતી તેમાં
શેઠ રસ્તમજી નમશેદજી જીજ્ઞાસી વગેરે ધણા પારસી
શુદ્ધસ્થો તથા ઠક્કર ગોવિંદદાસ તેજપાળ વગેરે ધણા
હિંદુ શુદ્ધસ્થો ખીરાન્યા હતા. તેમાં પણ આ હુનર-
ખાન વિષેની કવિતા સંસળાવી હતી. ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં.

તેં પોતાના દેશની, સરસ કરી શોભાજ;
 સુવરણથી શોભાવિયો, રંગ તને વણુરાજ. ૭
 આ અવસર તારી અધિક, લાખ ગણી વધી લાજ;
 મરદ થઇ જશ મેળવ્યો, રંગ તને વણુરાજ. ૮
 વણુરાજ જગમાં વડો, ઉઠ્યો એમ અવાજ,
 અનન્ન કષ્ટક નમાવિયો, રંગ તને વણુરાજ. ૯
 યાગ ખગી ને યંગલા, શોભીતો ઘર સાજ;
 તે મેળવિયાં તેં ખડુ, રંગ તને વણુરાજ. ૧૦
 તું લાવ્યો ખડુ આ તરે, જરનાં ભરી જહાજ;
 મજુર કર્યાં શ્રીમંત તેં, રંગ તને વણુરાજ. ૧૧
 ભક્ષક પાણુ વૈભવપતી, કર્યાં ગૃહસ્થ ધણજ;
 દિલ સાચે દક્ષપત કહે, રંગ તને વણુરાજ. ૧૨

દેશ સુધારા વિશે.

છપા.

વીર વડો વણુરાજ, આજ પંકાયો પૂરો,
 લાખ ગણી થઇ લાજ, કાજ કીધું થઇ ચૂરો;
 જગમાં કીધી છત, રીત રૂઢી વળી રાખી,
 ભલાં ગવાયાં ગીત, પ્રીત પામ્યો ભય પાખી;
 પરવરિયો તે પરદેશમાં, ફાજ વિના પણુ દાવિયો,
 તે દેશતણી દક્ષપત કહે, લક્ષ્મી લૂટી લાવિયો. ૧૩
 સંધળે ઉઠ્યો સોર, જોર એવુંજ જણાવ્યું,
 વળતર વ્યાજ સંકીત, વિત્ત આ દેશ અણાવ્યું;
 કરી પરાક્રમ પુતર, હુતરને ખૂબ હરાવ્યો,
 વણુ અકચણુ આ વૈષ્ણ, તપ્ત ચડિ તાજ ધરાવ્યો;
 ખડુ નિજજનને ખખડીશ દહ, કહ સાજતાજ કર્યાં,
 દેખીતા દીન દરિદ્રિને, ધનવંતા કરીને ધર્યાં. ૧૪

હુતરનાં સાધનો વિશે.

દોહરો.

ઓ ધધર આ દેશપર, નજર કરો દિનનીચ;
 હુતર કળાનો હય હવે, દોડાવો જગદીચ. ૧

સ્વદેશિયો અતિ ઉદિત.

કળથી કટક કપાય છે, ચિતમાં જુઓ વિચારી;
 જોરથી જુદુ છતાં તો, સિદ્ધ કરત સરદારી. ૨

મનહર કંઠ.

સાધવા હરેક કામ સાધનનો શોધ કરો;
 સાધનથી ગરીબ છતે મોટા મહીચને;
 સાધન વિનાનો ચૂરો કહો તે ચું કરી ચકે,
 સાધનથી એકસો પૂરો પડે પચીસને;
 એક થોડો એકજ પુરપતે ઉપાડી ચકે,
 વીસ થોડા હોય તો વાહન થાય વીસને;
 દાખે દક્ષપત શ્રેષ્ઠ ગાદીનું^૧ સાધન હોય,
 જે થોડા ઉપાડી જાય પુરપ પાંચીસને. ૩

છાપાખાના વિશે.

દોહરો.

લહિયા સો લખતાં છતાં, વર્ષ એક વડી જાય;
 એક દિવસમાં એટલું, છાપથી જુઓ છપાય. ૪

મનહર કંઠ.

કાળાં કાળાં ગ્રેત પણુ પંડિતો કહે છે પ્રેસ,
 આવેલાં યુરોપમાંથી ભાસે પડે ભારે છે;
 દીકું તેનું ડાચું નથી દીસતા ઉપસા દાંત,
 હેકલા હરેક દાંત દાદને આકારે છે;
 ખવરાવે કોમ તોજ ખાય છે ન ખાય હાથે,
 ધરમ પરમદસ જેવો પોતે ધારે છે;
 ચાની ચાની ચાળીતીને કુચા જે તે કાઢી નાંખે,
 આંખે ચાવી લોકો રસ ઉરમાં ઉતારે છે. ૫

દોહરો.

ખજ ઉપજ્યાં રૂવિના, તરતીયુ નિપજ્યું તેજ;
 ખજક જુઓ જૂંપડમાં, એ ખોદાનો ખેજ. ૭

છાપાખ.

ખજક જુઓ ખોદાનો ખેજ, ખાજક પાણી ખનિયા ખેજ;
 ઘિર ગાડાં તે જંગમ થયાં, નીર નેવનાં મોને ગયાં ૭
 જે વિજળીનું ચપળા નામ, દરયા લાગી જનનું કામ;
 મંદેશાનાં કથનો કલાં, નીર નેવનાં મોને ગયાં. ૮
 મોગી થાંચી ટેક ચખાર, દીકા પૂરા પંસાદાર;
 રાજતવુજ રડવડાં રતાં, નીર નેવનાં મોને ગયાં. ૯
 દેવ વિમાન પડે પીછાન, માનવિયો પાખ્યા વૈમાન;
 જન લડી આકાશે વલાં, નીર નેવનાં મોને ગયાં. ૧૦

૧. ગાદી-આમનીબજાર.

દિનમાં શ્લોક લખાણ લખ, સહસ્ત્ર શ્લોક પૂરે શાખઃ
જડે કામ લલિયાનાં લલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૧
વણુકર યંત્રે વસ્ત્ર વણાય, જુક્તિ તે અદ્ભૂત જણાય
મનુષ્યશ્રમ દુખ સાંચે સલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં ૧૨
જે ચીથરાં ઉકરડા જોગ, એતો પણ કીધો ઉપયોગ;
કાગળકરી પુસ્તક પ્રગટિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૩
હય, પાડા, બળદોનાં હાડ, જેથી ખૂબ ભરાતી ખાડ;
એ પણ ઉપયોગે આવિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૪
જાતે નીચ હતા નાદાન, તે તો વડા થયા વિદવાન;
ઉત્તમ કુળ બમડી બુડિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયા. ૧૫
જે કુળનો કરતા ધિક્કાર, એ ઉત્તમ પામ્યા અધિકાર;
ચાહન તેને સૌએ ચલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૬
જળ ઠેકાણે થળ થૈ રહ્યું, થળને ઠેકાણે જળ થયું;
એ કહેવતનાં પણ પેખિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં ૧૭
પડતર ક્ષેત્ર થયાં ખેડાણુ, વળી રેતીમાં ચાલ્યાં વડાણુ;
જંબલમાં ખંચલ થૈ રલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૮
સધળો સમય ફરી ગયો આમ, દેખો કહે છે દલપતરામ
અતિશય અચરજ ઉપજાવિયા, નીર નેવનાં મોભે ગયાં ૧૯

બંબાણકે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

શરીરમાં શોણિત સંચરે છે,
વાયુ દબાણે સધળે ફરે છે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૧
પૃથ્વી વિષે આ જળ જે રહે છે,
વાયુ દબાણે નદિયો વહે છે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ યંત્ર બંબો. ૨
જુઓ કુવારે જળ નીકળે છે,
વાયુ દબાણે અતિ ઉછળે છે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૩
આકાશ મધ્યે જળ જે જમાય,
વાયુ દબાણે વરસાદ થાય;

એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૪
વરાળ જે આ જળની બને છે,
વાયુ દબાણે નભમાં ચઢે છે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૫
કરે તળાવે જળપાન હાથી,
ધણું ઉછળે જળ સુંદમાંથી;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૬
પેખો વળી સુંદર પીયઠારી,
વાયુ દબાણે જળ ફેંકનારી;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૭
સુવાંચ જો સજ્જનનાં શુણાય,
ત્રિધા તપેલું તન શાંત થાય;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૮

શાહુલવિકીરિત વૃત્ત.

દુંદામાં કહી વાત બ્રાત તમને, છે મર્મ ઉંડો ધણો;
બાખ્યા વર્ણવતાં વિશેષ વધશે, વિસ્તાર તો તે તણો;
આ બંબાણકનો વિચાર વિગતે, જો કાષ્ઠ જાણી કરે,
દાખે છે દલપતરામ દિલમાં, અત્યંત અર્થો હરે. ૯

દોહરો.

અગ્ની ચોલવવા કરો, બંબાનો ઉપયોગ;
અંતરગત અગ્ની હરે, ધીરજનો સંયોગ. ૧૦

આગગાડી વિશે.

ભુજંગી છંદ.

સન્નેરે સુધારો તજો વાત આડી,
સુધારાથિ થૈ આ જુઓ આગગાડી;
જુનો રાહ મુંબા જતાં જે ન છોડે,
કહો તે કહી જે શકે કહ્યો થોડે.

ગીતિ વૃત્ત.

નિરુપયોગિ ન ધારો, દાવાનળ સમ ધુણી ભલે દેખો;
છેમ સુધારો સારો, પાવક રથને સમીપ નહ પેખો. ૨

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સુધારતાં થાય સદા સુધારો,
ચઢે કળા ચાળવતાં વિચારો;
અરે જુઓ આ હતિ ક્યાં અગાડી,
સુધારકોએ સન્નિ આગ ગાડી, ૩

દોહરો.

રસ્તો પ્રથમ રચાવિયે, તો તે કારજ થાય;
ઉત્તમ રસ્તે અગિરથ, જુઓ ઝડપથી જાય. ૪

ગીતિ વૃત્ત.

રે રે નિર્જળ બળદો, ગર્વ ન ધરશો અસત્ય આ ટાણે;
પેખો પાવક પાણી, તાણી ગાડી અહીં તુરત આણે. ૫

ગંગા અથવા આગગાડી વિશે.

દ્વિઅર્થી^૧-મનહર છંદ.

જેમાં જુઓ ભરેલું છે ભલું નીરમળ જળ,
તે પાસે તપાસો હોમ ધુણીની ધુમાડી છે;
એની ઉપર થે બહુ જંદોરોતો આવે માલ,
જેને વેગે જુઓ ઝાઝી ઝડપ દેખાડી છે;
ન્યાંની પ્રાપ્તી ચાહી જતો તેમાં પ્રવેશ કરે,
ત્યાંની પ્રાપ્તી તો તેણે તેઓને પમાડી છે;
ચક્રવાક^૨ ન્યાં બહુ બિરાજે દલપતરામ,
શુન્ય^૩ વિના સદા જેતું નામ આ ગંગાડી છે. ૬

દોહરો.

અનેક યંત્રોનો કરો, એ રીતે ઉપયોગ;
સજનો દેશ સુધારવા, આપ કરો ઉદ્યોગ. ૭

ઉદ્યમ તથા કર્મ વિશે.

દોહરા.

કલ્પવૃક્ષ ધારે સુર્ય, આપે પ્રચ્છિત ભોગ;
મેં મનમાં નિશ્ચય કર્યો, કલ્પ વૃક્ષ ઉદ્યોગ. ૧
ઉપજે સુખ ઉદ્યોગથી, સુધરે વળી રવદેશ;
એ માટે ઉદ્યોગની, હીમત ધરો દમેશ. ૨
કથર પાણુ ઉદ્યોગિને, દે છે બક્ષિશ દાન;
આ અવસર યુરોપના, લોકજન ચડે વિમાન. ૩

મળવાની પાણુ નવ મળે, વણુ ઉદ્યોગે વસ્ત;
તરી તીર પામે નહીં, જો ન હલાવે હસ્ત. ૪
જોને આપ્યા હાથ પગ, છે તેને ઉદ્યોગ;
તરૂને જન્મે ત્યાંજ છે, ખાન પાન મુખનોગ. ૫
જો જન રાખત એકલો, કથર કૃત આધાર;
તો વાસણુ ને વજ્ર વળી, બનત નહિ ધરમાર. ૬
સુસ્ત થઈ નહિ બેસિયે, મગજ ન ધરિયે કોધ;
ચરણુ ગરમ શીતળ મગજ, લે વેદકનો બોધ. ૭

કર્મવાદ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રે સિંધુ રત્નાકર નામ તારું, કહે સક તે કુક કેમ ધારું;
ફળ્યો નહીં જે મુળનેજ ફેરો, નકીલશેવાંક નશીબ કેરો. ૮

દોહરા.

વાંક કરમના આંકનો, લાંકતણો^૧ નહિ વાંક;
મળે ન રાજ રાંકને, ટાંક લગે નવ ટાંક. ૯
કોણુ કળિ શકે દેવગતિ, બનશે કેમ બનાવ;
કોણુ કહેતું જે જશે, મહિપતિ મહારાવ. ૧૦

છંદા.

નર નારી બે હોય, પ્રજા તો ત્યાં પ્રગટારો,
છવ દેહ બે હોય ક્રિયા તેથીજ કરારો;
ખીજ નીર બે હોય, તોજ તરવર ત્યાં થારો,
દહન દાહ બે હોય, જોત થિર ત્યાંજ જણારો;
એમજ ઉદ્યમ ને કરમનો, કરો વિચાર વિવેકથી,
જોડે જોડું તો જોમળે, અર્થ સરે નહિ એકથી. ૧૧
નરનારી બે માંહિ, મરદનો મહિમા મોટો,
છવ દેહ બે માંહિ, ખીજ જોરાવર જણો,
ખીજ નીર બે માંહિ, ખીજ જોરાવર જણો,
દહન દાહ બે માંહિ, દહનને મુખ્ય પ્રમાણો;
એમજ ઉદ્યમ ને કર્મમાં, ઉદ્યમ ઉત્તમ જાણવો,
દિલમાં સમજો દલપત કહે, ઉર સંસાર નહિ આજુવો. ૧૨

સોરઠો.

કોષ કહે છે કર્મ, કો કથર કર્મજા કહે;
મર્મી જણે કર્મ, કાંઈક પણુ તે છે ખરું. ૧૩

૧. ચક્રવાક-પેડાનો ઉચ્ચાર અથવા સારસ પક્ષી.
૨. ઉનડ વગર અથવા અનુસાર વગર વાંચીએ તો આ ગંગાડીનું આગગાડી વંચાય.
૩. વિમાન-બહુન.

૧. કાલીયાવાદના પોલિટિકલ એન્ટ લાંચ સાહેબને લોકો લાંક સાહેબ કહેતા હતા તે સાહેબની તરફથી આજા બેગ ચવાથી આ દોહરો કહ્યો હતો. તેમાંથી સાર સમજવાનો એ છે કે કોષ માણસની તરફથી આજા બેગ કહેતા તેનો વાંક ન કાઢતાં પોતાના નશીબનો વાંક ભજવો; અને આ દોહરો યાદ લાવવો.

કર્મવાદ ખંડન.

દોહરા.

નશીબ નશીબ સૌકો કહે, પણ નક્કી નહિ આશ;
ચુલા શા માટે કરે, જો નશીબ વિશ્વાસ. ૧૪

શોધ દિધાથી સાંપડે, નહિ નશીબ આધાર;
શોધ કર્યાથી સાંપડ્યાં, આગગાડી ને તાર. ૧૫

કુંડળિયો.

આદરવો ઉદ્યોગ પણ, ધ્વજ પર આધાર,
રાખીને રહેવું ખુશી, લલચાવું ન લગાર;
લલચાવું ન લગાર, ધારવી ધીરજ ધરથી,
સજી સંતોષ સદૈવ, ન ડરવું જોખમ ડરથી;
દાખે દલપતરામ, કલેશ લવલેશ ન કરવો,
ધ્વજ પર આધાર, ધરી ઉઘમ આદરવો. ૧૬

દોહરા.

જન શ્રમ ને ધ્વજ કૃપા, સદૈવ જોખમે સાથ;
ખેતર વાવે શ્રમ કરી, ઉગાડવું હરિ હાથ. ૧૭

દીકી તેજ દિશા સુજે, યોધી અકલે આમ;
વિદ્યા ભણી વેપારની, હામ ન ધરે હગમ. ૧૮

નિજ ઉઘમ સૌ આદરે, ડરે ન દિલમાં કોય;
હાથી માવતને હણે, ખીજે તુરતજ હોય. ૧૯

સૌ સૌના ઉઘમ વિશે, શવે સૌનો દાવ;
થળમાં ચાલે ગાહલી, જળમાં ચાલે નાવ. ૨૦

જે કામે જને સજ્યો, તેણે કરવું તેજ;
જગ નાટકમાં નાટકી, ઉત્તમ ગણાય એજ. ૨૧

નિજ નિજ કારણમાં કુશળ, વિશેષ તે વખણાય;
નાચે બહુ તે નટ ભલો, ન્યાય કરે તે રાય. ૨૨

દુઃખ દિન હલકા કામની, લાજ ન ધરિયે લેશ;
જીવ્યો સર્પણ વેચિને, નર હરિશ્ચંદ્ર નરેશ. ૨૩

ભલો ભણેલો ભૂપતી, રૂડો હતો નળ રાજ;
તોય અધમ ધંધો અતી, કયો પેટને કાજ. ૨૪

ભણુતરથી ભાગે નહીં, ભૂખ તરશના ભોગ;
દિલગિરી ઉપજે દસ ગણી, જો ન જડે ઉદ્યોગ રપ

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

વાયુ ને વળિ અગ્નિ મિત્ર મળિને, ધંધો ધર્યો ઢોરનો,
દોડો મેં જળદેવ ધંટિ દળતાં, જે સ્નામ છે જોરનો;
દોડી દોડિ કરેજ દેવિ વિજળી, કાશીદનાં કર્મ ત્યાં,
શાસ્ત્રી પુત્ર સુતારકામ શિખતાં, શાન્તી ધરે શર્મ ત્યાં. ૨૬

દોહરો.

ગણે જુગની આખર, આપ આપને જર;
ભિક્ષુક લાજે મગુરિયે, ભિખતાં મરે મજૂર. ૨૭

હોય પ્રમાણિકપણું ધણું, વળી ઉદ્યોગી અંગ;
દરિદ્રતાને દુર કરી, સુખનો પામે સંગ. ૨૮

ચોપાઈ.

વેપારે લક્ષ્મીનો વાસ, કાં તો પૃથવીપતિની પાસ;
કદિ ખેતીમાં પામે કાચ, નિશચે ભીખ વિષે નવ હોય. ૨૯

દોહરા.

વાટે જતાં વિદેશમાં, ગરવે ભણતાં ગ્રંથ;
આપદમાં ઉદ્યોગનો, જડે પૂછતાં પંથ. ૩૦

આશ્રય કરિયે કોઇનો, એ છે રૂડી રીત;
વેલા પણ વાડે ચડે, નિર્ભય થવા નર્ચિત. ૩૧

ખેસે જાએ આસને, વાયસ પક્ષ પ્રતાપ;
પક્ષ વિના ગજરાજ પણ, ભોંય ઉભો રહે આપ. ૩૨

વિદ્યા ખીજ વિગત વડે, વાડી વિનય વવાય;
આવી મળે ઉદ્યોગજળ, તો ધનનાં તર થાય. ૩૩

શહેર વસતા કુળ વિષે, થાય ધનપતિ કોય;
સાગર વગર તળાવમાં, મોટો મગર ન હોય. ૩૪

ધંધો ન મળે ધનવિના, ધનવિણ મળે ન ધાન;
ધાન વિના ધીરજ તજે, વિણ મતિ ને વિકાન. ૩૫

સમતણી સેવા થકી, કે ભિક્ષાથી બ્રાત;
વળી વસતાં કુઆમમાં, જાય ન દરિદ્ર જાત. ૩૬

સુધરાધ ઉદ્યોગનો, વિશ્વ વિષે છે વાસ;
મૂળ તેહનાં એજ છે, કાં આશા કે ત્રાસ. ૩૭

સહાયતાથી સર્વદા, કરાય ઝાઝું કામ;
ચરખાથી દેખે ઘણું દ્રષ્ટિ દલપતરામ. ૩૮

મનહર, છંદ.

હોડી તુટી હોય તોય તેમાં લે ઉતાર્યોને,
એ તે ખાડીમાં જડા ઉતારવા કે તારવા;
વૈદક બણ્યા વિનાનો વૈદ બની વૈદુ કરે,
એ તે એતું શરીર સમારવા કે મારવા;
કામમય કથા કહી કહે જીતો કામ કોધ,
એ તો અગ્નિ ભારેલો ઉભારવા કે ભારવા;
દાખે દલપત શસ્ત્ર વિના ને સંશ્રામ સજે,
એ તે શત્રુસૈનને સંહારવા કે હારવા. ૩૯

દોહરા.

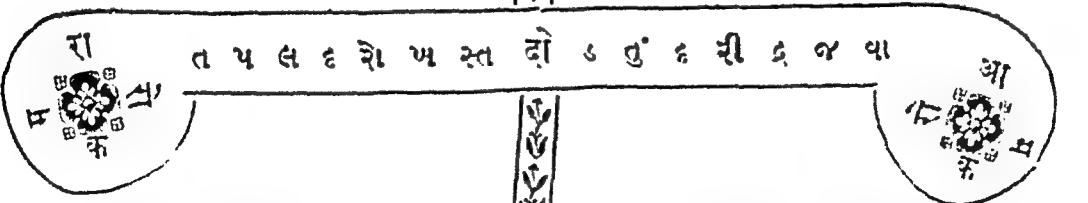
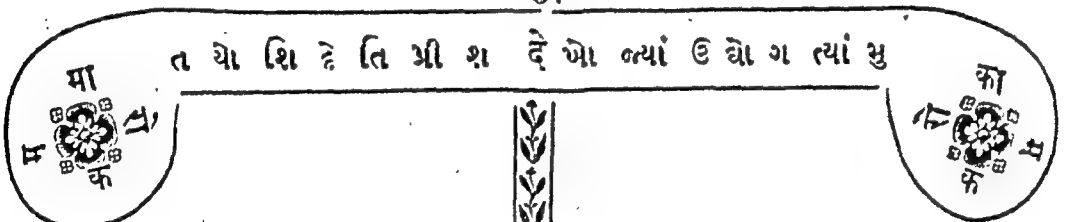
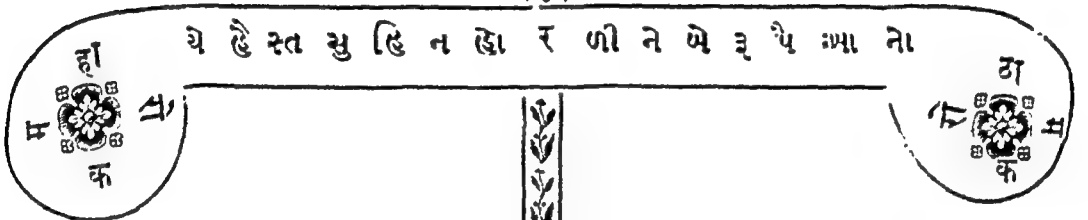
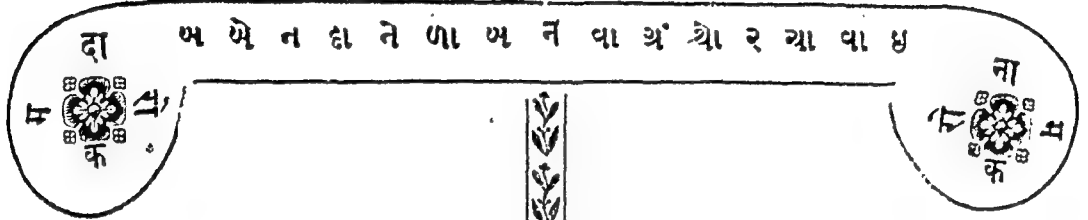
આજસ તજિ ઉઘમ કરો, ચિતમાં કરી વિચાર;
સુખ પામે જન સર્વદા, વળી સુધરે સંસાર. ૪૦

વૃક્ષ પ્રખંધ.

મનહર છંદ.

દોડતું દરિદ્ર જવા આમ કરો આમ કરો,
દેખો જ્યાં ઉદ્યોગ ત્યાં સુકામ કરો કામ કરો;

રણાને બે રૂપયાનો હામ કરો હામ કરો,
નવા ગ્રંથો રચાવા કનામ કરો નામ કરો;

નયજાને દાન બે બદામ કરો દામ કરો,
રહો નદિ સુસ્ત હૈયે હામ કરો હામ કરો;

દેશ પ્રીતિ દેશિયો તમામ કરો મામ^૧ કરો,
દોસ્ત ખરો દલપત રામ કરો રામ કરો.

૧ મામ-મમતા.

દોહરા.

જે નર તું આ જગતમાં, ધનની ઇચ્છા ધાર;
તો વસને વાસો કરી, વિશેષ જ્યાં વેપાર. ૪૨

ધીમે ધીમે કામ કરવા વિશે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ન ખણાય કુવો ક્ષણમાં ખણતાંજ,
ખણાય કુવો ખણતાં ખણતાં;
ન ચણાય હવેલિ પુરી પળમાંજ
ચણાય પુરી ચણતાં ચણતાં;
ન વણાય પુરૂં પટ તો પળમાંજ,
વણાય પુરૂં વણતાં વણતાં;
ન બણાય ધણું દિનમાં દલપત,
બણાય ધણું બણતાં બણતાં.

દોહરા.

ઝટ ફેરવી શકાય નહીં, સદા ચાલતો રાહ;
ઢાળે ફેરવતાં ફેરે, પાણી તણો પ્રવાહ. ૨
કૈંક કામ વખતે ખતે, ઉતાવળે નવ થાય;
રતવિણુ ફળ લાગે નહિ, કરતાં કોટિ ઉપાય. ૩
જે કારજ રસ્તે પડે, પછી એમાં શ્રમ અદ્ય;
જે પૈકાં ફેરે ચડે, ઘોડાને શ્રમ સ્વલ્પ. ૪
ઝડપ થાય ધડિ અધ ધડી, કામ તે ના ગણાય;
ધડિ અધ ધડિ દોડાય પણ, દિનભર નહિ દોડાય. ૫
કામ અજાણ્યું કાર્યું, કરવા ન ધરો અંત;
આળો કોઠે સાતમે, અભિમન્યુનો અંત.
પ્રથમજ છેલ્લે પગથિયે, પગ કદિ નહિ પરડાય;
એક એક ઉલ્લંઘતાં, ચઢિયે તેમ ચઢાય. ૭
સાહસ કારજ જે કરે, તેની નિંદા થાય;
પણુ જો આવે ક્ષવર્તુ, તો વિશેષ વખણાય. ૮
સિદ્ધિ ન પામે સમય વિણુ, કૈંક કામ કરનાર;
રસાળું ન ફળે રત વિના, રોતાં રાજકુમાર. ૯
કૈંક કામ કરનારનો, પછિ જશ વધે અપાર;
દેખે નહિ ફળ દૃષ્ટિયે, રાયણુ રોપણુહાર. ૧૦
અપકવ ફળનાં ખીજને, વાવે ફળ નહિ થાય;
ખીજ બિચાઈ ખગડશે, મિથ્યા મહેનત જાય. ૧૧

૧. આળો.

ઉત્તમ રચના એકદમ, સૃષ્ટિ વિરૂદ્ધની વાત;
જળચર પછિ તરે પછી પથુ, પછી રચી જન જાત, ૧૨
સુધક ધડે નહિ એકદમ, જુઓ જગતનો તાત;
હાસણુ ને વિકટોરિયા, જુઓ ખેય જન જાત. ૧૩
આણુધક થઈ પછિ સુધરે, પછી ખગડતું જાય;
જનમે ખાળ જુવાન થઈ, પછી શિથિલતા થાય, ૧૪
વણુ રસ્તે જન વિચરતાં, પાછો પડે સદાય,
દડો જેટલા જેરથી, અથડાયો હઠિ જાય. ૧૫
કૈંક કામ અભ્યાસના, પણ નહિ યુદ્ધિપ્રકાશ;
નટડી નાચે દોર પર, અકલ નહિ અભ્યાસ, ૧૬
જુગતે કરાવી જાણિયે, જડપણુ કરશે કામ;
વરાળ યંત્રો વિશ્વમાં, દેખો દલપતરામ. ૧૭
કળથી કારજ નીપજે, ખળથી તે ન કરાય;
આગગાડી દિન એકમાં, જુઓ દૂર ખડુ જાય. ૧૮
અપજશ^૧ પણુ શુભ કામનો, અપજશ નહીં ઉભસ;
અક્ષરમાં સો શુભ ગણે, કાજળની કાળાશ. ૧૯
પ્રતિપક્ષીને પણુ ગમે, ભક્ષો શિરસ્તો બાળિ;
પરધર્મી પ્રીતે કરે, હિંદુ તણી દિવાળી. ૨૦
નિજકૃત સૌ નર નારને, વઢાહું હોય વિશેષ;
આંદનિ આડો ચંદ્રવો, બાંધે જાણી ખેશ. ૨૧
નિરખે ફરિ ફરિ નિજ કૃતિ, આપે ગણી અનુપ;
સુતનિજ જાણ્યો સિંધિયે, રાજકુંવર અતુરપ. ૨૨
તેને કામ ન સોંપિયે, જે દિલગીર જણાય;
આંખે પાડે બાંધિયે, જો તે દુખણી થાય. ૨૩
વગર વિચાર્યું કામ કરિ, ધન મેળવવા ધાય;
તે ગમારની ગાંઠતું, ગોપીચંદન જાય. ૨૪

૧. સાંઝે કામ કરવામાં અપજશ મળે તોપણુ પરિણામે વખણાય.

૨. સિંધિ—સીદ્ધી, એક રાત્રના કુંવરને વરઘોડે ચડાવવો હતો ત્યારે રાત્રએ સીદ્ધીને કહ્યું કે આખા શહેરમાં ફરીને સૌથી રૂપાળું છોકરું શોધી લાવ એટલે તેના હાથમાં ચમર આપીને કુંવરની જોડે બેસારીએ, પછી સીદ્ધીએ ત્રણ દિવસ શહેરમાં ફરી આવીને કહ્યું કે મારા છોકરા જેવો કોઈ રૂપાળો છોકરો મારા જોવામાં આવતો નથી.

ચોપાધ.

જોગી પાસે ઠગ જન જન, સ્થિર રહે ત્યાં ચેલા થઈ;
 દુઃખ પડે તો થાય વિદાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્યરપ
 મતલબિયા થઈ આવે મિત્ર, પ્રથમ જણાવે પ્રેમપત્રિય;
 મતલબ સાધી માર્ગે થાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૨૬
 લલચાવી દેખાડે લાભ, અડપે ઉડળ લેવા આભ;
 ખુશી કરીને ફેલાવી ખાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૨૭
 જગમાં જોયા ઠગ જન જોડ, સ્વાર્થ સૂઝી રાખે રતેહ;
 અતેચ્છતિશય અવશુભુગાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૨૮
 કરજ કરી પરણાવે પૂત, તે જુદું મોંઢે ધરસત;
 પીડા પામે માતપિતાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૨૯
 છેતરિ લે છે છાના છેદ, અવર મનુષ્ય ન જાણે એક;
 કોષ આગળ નહિ વાત કરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૦
 કિમિયાગરનાં એવાં કામ, દેખાડે નજરે બહુ દામ;
 લોભી ધન લેવાને ધાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૧
 જે ચોરીનો રાખે માલ, તેમાં નશતણો ગણિ તાલ;
 લાભ, લાજ, તે માલ લુટાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૨
 કૃપણ મનુષ્યની તોફાર કરે, અતિ આશ્વા અંતરમાં ધરે,
 જુએ મરે, નહિ પેટ ભરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૩
 દે પૈસાવાળાને દાન, ભલિ વિષ રાજ થયા ભગવાન;
 પુણ્ય કશું તેથી ન પમાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૪
 ખાર જમીનમાં વાવે ક્ષેત્ર, નિરખે નહિ ઉઘાડી નેત્ર;
 લાભ કસો ત્યાંથી ન લણાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૫
 અરે સરવ સમજ હ્યો આમ, દિવસી દહેછે દલપતરામ;
 વગર વિચાર્યું ધન વવરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જન્ય. ૩૬

ઢોહરા.

એવું કામ ન કીજો, મજે ન જેમાં માલ;
 ઉલટું પેસે અંગમાં, ફાંસ કાઢતાં સાલ. ૩૭

ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.

ચોપાધ.

ગરીબ જનની હરકત ગણી, જે જમજો જોરાવર બધી;
 તેનો દાખ વધે વિકરાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧
 રદ કરવાને નાનો રોગ, કરે રસાયણનો ઉપયોગ;
 બગડે શરિર કરે બેલાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૨

એક વખત ઉગરવા આંચ, હુચ્ચાને જો દમજો લાંચ;
 ખચિત પછી નહિ છોડે ખ્યાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૩
 જે રાજ જાણે નહિ ન્યાય, ત્યાં જમ જો ફરિયાદી થાય;
 કલિયે ત્યાંથી ન થાય નિકાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૪
 વરને વશ કરવા ઉર ધરે, કામનિ મોળા કામજુ કરે;
 ઉલટું વેર વધેજ વિશાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૫
 ધનની મનમાં ધચ્છા ધરે, જુગટા જેવો ધધો કરે;
 ઉલટી તનની ઉતરે ખાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૬
 લોભી વેદ કને જે જાણ, આસડનો કરવા ઉપાય;
 ઉલટો રોગ વધારે વાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૭
 દિલમાં શિયાળિયાથી કરી, સિંદ શરણુ ધચ્છે ઉર ધરી;
 હાણુ કરે તનની તે હાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૮
 સાચવવા સોનાની મહોર, ચોરી કરવા રાખે ચોર;
 ચૂરખ ખોધ જેસે માલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૯
 દુષ્ટ ગુરને દમને માન, સુધારવા સોપે સંતાન;
 ચોગણિ ઉલટી વધે કુચાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૦
 કૃતાંત જનની સેવા કરે, ઉરમાં અતિશય આશા ધરે;
 તે ધોંગી મન જાણે દાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૧
 કરે વિચાર વિના જે કામ, દીવસી દહે છે દલપતરામ;
 તુરતજ તેનો અગડે તાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૨

દેખા દેખી કરવા વિશે.

ઢોહરા.

દેખા દેખી જે કરે, વણુ સમજ્યો તે વ્યર્થ;
 વગર ભણ્યો લીટા લખે, એમાં ન મજે અર્થ. ૧
 ધધર દત્તક ગુણુ વિના, દેખા દેખી ન થાય;
 સોનું તરે ન જળ પરે, કાષ્ટ થઈ જ તરાય. ૨
 જેનું કારજ જે કરે, ખીન્ને કરે અગાડ;
 તાળું કંધાડી નવ રાકે, દડકા કરે કુદાડ. ૩

ચોપાધ.

લાંબા જોડે ટુંકો જાણ, મરે નર્દા પણુ મરિા થાય;
 તે માટે તક જોઇ તમામ, શક્તિ વિચારી દરિયે કામ. ૪
 દેખાદેખી સાધે જોગ, પડે પડ પણુ વાધે રોગ;
 ગણે મૂર્ખમાં સમજું ગામ, શક્તિ વિચારી દરિયે કામ. ૫
 સંચાણો જાળ મજે ધાય, મગથી પછડી પાછો જાય;
 કાગ મરાય કરે જે આમ, શક્તિ વિચારી દરિયે કામ. ૬

શર મળી સંશ્રામે જાય, બાળકનું મન ઉત્કેશાય;
 ઠોકર ખાઇ મરે તે ઠામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૭
 શ્રીમંતો બહુ લાણાં લાલ, કુલણુજી દેખી કુલાય;
 દુખે મરે ખરચીને દામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૮
 જ્યાં વાગે તરલાયા દોલ, બોલે સૌ હિંમતના બોલ;
 મદિા મરે ધરે જો દામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૯
 સહસા કામ ન કરવું નહીં, અનુભવવું એકાંતે રહી;
 પછી થશે કેવો પરિણામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૦
 આગળ ચાલી પાછો ફરે, માણસ તેની મશ્કરી કરે;
 વળતી ન પડે પળ વિશ્રામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૧
 નાગા બાવાથી જે થાય, સંસારીથી કદી ન કરાય;
 બાવાને શેનું બદનામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૨
 જગો* કે નાગો જન જેહ, તમા વગરનો હોયજ તેહ;
 શીદ કોઇને કરે સલામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૩
 નટ દોરે નાચે ને શ્રે, જો બીજો જન એવું કરે;
 જાય જરૂર તે જમને ધામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૪
 સમજી દ્યો શીખામણુ સાર, ઠહું છું સાચું કોટીક વાર;
 દાખે સુખથી દલપતરામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૫

અપૂર્ણ ઉપાય વિશે.

દોહરા.

- કદી અપૂર્ણ ઉપાયથી, કામ ભલું ન કરાય;
 થૂકે કામળ સાંધિયે, જોતાં ઉખડી જાય. ૧
 તળાવ નદિયો તૂંબડે, આરપાર જીતરાય;
 સાગર સંપૂર્ણ ભર્યો, તે તો નહિ તરાય. ૨

શૈલ છંદ.

- નદી નાળુ તો તુંબડાથી તરાય,
 કહો સિંધુ તેથી તર્યો કેમ જાય;
 શિશુ રોગને સોયનો ડામ થાય,
 નમ્મિ ફળે ૧. રોગનો એ ઉપાય. ૩

- કેક કામ કરનારનો, કદી ના ખણાય,
 દેખે નહિ ફળ દષ્ટિયે, રાખ્યો ભણાય;
 અપકવ ફળનાં ખીજને, વાવે ફળાય,
 ખીજ બિચારું બગડશે, મિથ્યા મહેન. ૪

દોહરા.

- જો જણુ નીમ્યા હોય ત્યાં, એકે સરે ન અર્થ;
 જો કમાડ ને બારણે, વાચું એક તે વ્યર્થ. ૫
 કશું ન નિપજે એકથી, ફોગટ મન કુલાય;
 કમાડ તાળું જો મળી, ધરતું રક્ષણુ થાય. ૬
 જોઇએ તેમાં એક પણુ, જોઇ નહિ નિમાય;
 પાયા ઇસો ઉપગાં, મળી ખાટલો થાય. ૭
 એક રૂપેજો સાંપડે, નાણાવડું ન થાય;
 મળે મુંઠનો ગાંગડો, ગાંધી નહિ થવાય. ૮
 કારજ સહાયતા વિના, કરી શકે નહિ કોય;
 કહો હયોડો શું કરે, જો નહિ હાથો હોય. ૯
 નિશ્ચે નિયમ પ્રમાણુમાં, કસર કરી ન શકાય;
 રંગ જેટલો નાંખિયે, તેવું પટ રંગાય. ૧૦
 ચાકર અદ્ય પગારનો, હોય ન ચોખી ચાલ;
 જરૂર જણો જગતમાં, મૂલ પ્રમાણુ માલ. ૧૧
 પોતે કરવા ચોખ્ય તે, પરને સોંપે કામ;
 તે પણુ પછી પસ્તાય છે, દિલમાં દલપતરામ. ૧૨

આળસ વિશે.

દોહરા.

- આળસ ભૂંડી મૂતડી, વ્યંતરનો વળગાડ;
 પેસે જેના પંડમાં, બહુધા કરે બગાડ. ૧
 જન આળસના જખમથી, જે કોઇ જખમી થાય;
 પડે પથારી પાથરી, જીવન રહિત જણાય. ૨
 બ્રષ્ટ કરે બહુનારને, ઉપજ આળસ અંગ;
 ભાંકત કરતા ભંડતને, કરે બજનમાં ભંગ. ૩
 અધ ધડી પછી જમશ હું, દેતી દિલાસા એમ;
 વગર ખસેડી નવ ખસે, જળોજ વળગે જેમ. ૪
 આળસમાં દુઃખ અતિ ધણાં, ભર્યાં રહે ભરપૂર;
 તે માટે સજ્જન તમે, કરો દેહથી દૂર. ૫
 કદી આપણા કામનો, કોઇ કરે અટકાવ;
 તે જીલમી પર કીજીયે, જમ રાવણે રાવ. ૬
 જીલમી આળસ ઉપરે, ક્યાં કરિયે શ્રિયાદ;
 વ્યર્થ અમુલ્ય વખત કરે, ફોગટ કરી ફિસાદ. ૭

વિદ્યા મહિમા.

દોહરો.

વિદ્યા ખીજ વિગત વડે, વાડી વિનય વવાય;
આવી ઠરે ઉઘોગ જળ, તો ધનનાં તર થાય. ૧

શાફલવિક્રોડિત વૃત્ત.

વિદ્યા વેલડિતે વિચાર જળથી, સૌથી સદા કાળમાં;
શાખા પાન સમાન જ્ઞાન પસર્યું, આકાશ પાતાળમાં;
કૃત્યાં ફલ કળા કુશલ્ય ફળ તો, કૃત્યાં બહી ભાતનાં,
અમીના રથ આગબોટ બહુતો, યંત્રો જુદી જાતનાં ર

મનહર છંદ.

વિક્રાયતી વાજાં તાજાં સરસ રચેલાં સાજાં,
આવીને બિરાજ્યાં જોણે શોભા અતિ આણી છે;
ખીજ પદારથો સુગે સુગે મોઢે ખેશી રહે,
એથી શું આ ભૂમિકા વિશેષ વખણાણી છે;
શું થયું જો અંગ અંગ રૂપના તરંગ પણ,
વાણી શુણી જાણિયે જે શાણી ઠકરાણી છે;
જેમ રૂડો રાજમાં સુધારો કર્યો હોય તોય,
વાણીખાતા વિના તો સુધારો ધૂળધાણી છે. ૩

દોહરો.

જેમ વધે વિદ્યા ધણી, તેમ કરે તતકાળ;
તો કરણ તમ ઉપરે, કરશે દીનદયાળ. ૪

મનહર છંદ.

આહાર મેળવવા ઉપાય કામ કરવાને,
શ્વર સામે પોતાના શરીરને ઉગારવા;
કોઈ પ્રાણીને તો પરમેશ્વરે આપ્યાં છે શિંગ,
કોઈને તો દાંત દીધા જોરથી વિદારવા;
કોઈને પ્રભુએ આપ્યું પુંજડે પરમ બળ,
કોઈને તો નખ આપ્યા મહા બળે મારવા;
કહે દસપતરામ જગકરતારે આપી,
માણસને વિદ્યા સર્વ કારણ સુધારવા. ૫

દોહરો.

સાંભળ માત સરસ્વતી, તુજને લક્ષ્મી તુલ્ય;
બહુનારા ઉપમા બણે, બહુનારાની જૂઠ. ૬

મનહર છંદ.

કાચળી કથન કહે કાગળને દિમતથી,
કિમત વિચારી તારી દોસે જે બદામની;

હું તો સુણે વચ્ચું કદી ખચું ન હવેલી મેલી,
તું કરે ગુલામ જે ગુલામી બધા ગામની;
કાગળ કહે છે મારી પ્યારી તું વિચારી બોલ,
કંથની કમાઈથી કસોલ કરે કામની;
કાગળ જે આગળ નજર રાખતો ન હોય,
હોય તું તો એવી જેવી કાચળી હનમની. ૭

દોહરો.

ધન વિદ્યા અધિકારની, જોતાં હદ ન જણાય;
અંત નહિ આકાશનો, ગરડો ગોથાં ખાય. ૮
સર્વે કળાતું કામથી, ધરાય નહિ અભિમાન;
જુઓ કળા કુંભારની, શું જાણે પિદવાન. ૯
જે વિદ્યામાં જે કુશળ, તે જાણે તે મર્મ;
પંડિત જન જાણે નહિ, કુંભકારતું કર્મ. ૧૦
આવે જે ઉપયોગમાં, ઉત્તમ વિદ્યા એક;
બણ્યો ગણ્યો જુણે મરે, તો નર ન બણ્યો તેક. ૧૧
વિદ્યા, વનિતા, વેલિ, ધન, જુએ ન શુણ કે જાત;
જોને સદવાસે વસે, રહે તેથી રણિયાત. ૧૨
શુણ ફુગુંલ દિલ નવ ગણે, રૂપે નહિ રીઝાય;
વિદ્યા, વનિતા, વેલ, વસ, જ્યાં વળગે ત્યાં જાય. ૧૩
યુદ્ધિ ને તરવાર તે, વાવરે ત્યાં વપરાય;
સ્નેહીનાં કે શત્રુનાં, છેદે શિર છેદાય. ૧૪

છંદવિજય છંદ.

બાળક તું પ્રતિપાળકને, દુઃખ રાળક દેખિ બસે બનિ લેજે
જાણિ શાસ્ત્રીશ અન્યપણું તજી જાણીશ જુગતી અતિ જોજે
લોક અને પરલોકતણી ગતિ, તેમ ત્રિલોક તણી ગતિ તે જો;
દીન બની દસપત કહે નિત્ય, દેવિ સરસ્વતિમાં દિલ દેજે. ૧૫

દોહરો.

દશે ન વિદ્યા આદરે, ચોળે શુણ ન પ્રકાશ;
વીશે સુત સુધર્મો નહિ, તો સુવર્ણ ન આદા. ૧૬
બણિને સુધરે બાળપણ, તો જીવતર કિર્તી;
ચોમાસું સુધર્મો થઈ, સુધરે આપું વર્ષ. ૧૭
નહિ લૂખી છે ચોપડી, રસ જે મદ્ય મરીશ;
ચોપડી ચારો પંડતું, અક્ષર પદ પામીશ. ૧૮
વિદ્યા બાળાવનાર કે, જે એસડ પાનાર;
પ્રથમ શ્વર સમ લાગશે, પચ અંતે ઉપકાર. ૧૯

પટે દરિદ્ર તેહતું, બલિ વિધ હોય બણેલ;
કીકી છે તો કોષ દિન, મટે આંખનો મેલ. ૨૦

મનહર છંદ.

કાચલીમાં ખાતો તેણે કાચ લીધો જોવા મુખ,
નાચતો પંડે તે ઘેર નાચ તો પકાવે છે;
કાવાદવા કરતો તે કેવી રાખે કાવાદની.
કોઠીઆ? વેડતો તે તો કોઠિયા ધડાવે છે:
કોશ હાંકતો તે જવા કોશ હામ ધાલે નહિ,
કોટ વાળતો તે કોટવાળને અડાવે છે ;
કેળ વાવતો તે કેળવાધને થયો છે કેવો,
કેવડો ખાતો તે ઘોડો કેવડો દોડાવે છે. ૨૧

દોહરો.

તે નર સુધર્યો તે ભણ્યો, બુદ્ધિમાન પણુ તેહ;
જુલે નહિ ભગવાનને, હરે દોષથી જેહ. ૨૨
વિદ્યા સધળી વાંચિતે, અંતર સમજો આમ;
પ્રીતિ નીતી પાળવી, દાખે દલપતરામ. ૨૩

મનહર છંદ.

મરે મનસુઆ થાણું થાપવા ઠેકાણું શોધી,
ઠેકાણું તણ સુ ઠેકાણું જોધ કશીએ;
હર ધડી ચાલતી રમૂજ રૂપી હવા હોય,
જ્યાં સુખોધની ઉગસ વાડ ત્યાં વિલસીએ;
કુટિલ કપટી ન કપટ કરી શકે કોષ,
નીતિ ખુશખોષ જોધ ખોષ કેમ ખશીએ;
કરવાનું ગણી હામ કહે દલપતરામ,
તણ અન્ય આલય વિદ્યાલયમાં વશીએ. ૨૪

દોહરો.

સોતું ને શ્રીમંત જન, મેંધાં હજો હમેશ;
પણુ પંડિત પાણી પવન, સોંધાં હજો સુરેશ. ૨૫

નિખંધ લખવાની રીત.

મનહર છંદ.

શેનું ખને છે ને તેથી ખનાવાનું કારણ શું,
કારણ ખતાવો અંગો અંગના આધારનું;
આવે શા શા ઉપયોગે એ વિના શી અડચણો,
હોય તે ખતાવો ખીલું ને ને એની હારનું;

૧. કાઠીનાં સાર.

જંગલીથી સુધરેલા જનોમાં જેવું જણાય,
વદો એવું વર્ણન તે એના અતુસારનું;
કહે દલપતરામ ક્યાં ક્યાં છે લખેલું નામ,
જો લખો લખાણુ લખો એટલા વિચારનું. ૨૬
દોહરો.

દધએ જો દધાંત તો, શોમે સધળી વાત;
જેમ બલાં ભૂપણુ થકી, શોમે જીવતી જાત. ૨૭

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

જે વિદ્યા ધન ધાન્ય માન્ય કળદ, જે દેશકાળે જીએ;
તે વિદ્યા સુતને સદવ શિખવે, ખાલી ન વેળા ખુએ;
જે વિદ્યા બણવાથી બિહુક રહે, તે તો કશા કામની,
જૂની જેહ નદી થક જળવિના, તે તો નદી નામની. ૨૮

નિશાળ.

આર્યા વૃત્ત.

સુપાત્ર કરિ શોભાવે, સુધક ધડી ઘાટ સૌ થકી સારા;
કુપાત્રતા દૂર કાઢે, શિક્ષક કે શ્રેષ્ઠ કંસારા. ૨૯

મનહર છંદ—દ્વિઅર્થી.

ધડાતાં ધડાતાં અણુધડ જ્યાં મુધક થાય,
કડણનાં કાળજાં અમેદ જ્યાં મેદાય છે;
પાંકાં મટી સીધાં થાય મલિનતા મટી જાય,
ચોપડીને રહે તે ચળકતાં કરાય છે;
જીદી જીદી જાત એક સ્થાનમાં જોડાઈ જાય,
અને પછી જીએ એના અંગમાં ખીલાય છે;
રથ ધડા ખીજે હામ કહે દલપતરામ,
આ તો શાળા અરથ ધડાની જોળખાય છે. ૩૦

ઉપનાતિ વૃત્ત.

ખગોળ ભૂગોળતણાજ ગોળા, હસે રૂડા નારિ નિશાળ ડોળા
જીએ નકાશાપટ ચિત્રવાળાં, વિચિત્ર વસ્ત્રો રચિયાં રૂપાળાં. ૩૧

દોહરો.

શિક્ષક કહે છે શિખવે, બણુ વિદ્યા ભૂગોળ;
ખુખુ એશિયા ખંડની, ખરી કરી લે ખોળ. ૩૨

હરિગીત છંદ.

રશિયન તુર્કસ્થાન ચીન ધરાન એ તો ચાર છે,
ખપાન ને અફઘાન વળી તીબેટ ને તાતાર છે;
સીયામ હિંદુસ્તાન અર્ધસ્તાન એ અગ્યાર છે,
બ્રહ્મદેશ સુદાં એશિયામાં પેશિયા એ ખાર છે.

દોહરા.

બારે દેશ બધા ફરે, ઉઘમ ફરે અપાર,
પણ પ્રભુની કરુણાવિના, લાભ ન થાય લગાર. ૩૪
માટે સૌ ઉઘોગમાં, પુરો ધરીને પ્રેમ;
પ્રભુની કરુણા માગવી, મળે તે થકી ક્ષેમ. ૩૫

દેશાટન વિશે.

દોહરા.

વિદેશમાં વિચર્યા વિના, પેટ ન પૂર્ણ બરાય;
પશુઓ પણ પરભાતથી, નંગલ ચરવા જાય. ૧
ઘેર રહે લક્ષ્મી ધણી, હોશે કેમ હમેશ;
રાજા રાજ્ય વધારવા, વિચરે દૂર વિદેશ. ૨
વિધા સદ્ગુણ વિનયતા, હોય ચપલતા હામ;
હરે ન પરદેશે જતાં, દેખે તે નર દામ. ૩
વિદેશમાં વિચર્યા વિના, મળે ન મોટું માન;
સમુદ્રમાં વખણાત શું, સીપ તણું સંતાન. ૪
સુખે વિદેશે સંચરો, કરો બલેરાં કામ;
પ્રેમ ધરી વિધિ પાળતાં, નિર્મળ કરવું નામ. ૫
જો ધનની ધવ્ધા ધરો, તો ખર્ચ માનિ ખચીત;
મહા સમુદ્ર મથન કરો, એજ અનાદિ રીત. ૬
પ્રયાણ કરિ પરદેશમાં, પરવરિ લાગે પંથ;
કોટિ કળા કૌશલ્યના, શુભિજન લાવે ગ્રંથ. ૭

મનહર છંદ.

શોર્ય ધરી શરવીર ચંચરી સંગ્રામ સજો.
ઢાલ આડી ના ધરે તો કેમ રહે કોટમાં;
ઝાલી સમસેર પછી ઝાલતાં ન ઝાલ્યા રહે,
શઙ્ગતણું છેદે શીર ચાલી ચડિચોટમાં;
હાર જીતનો વિચાર હોય ન લગાર દેયે,
ખુશી ખુશી રહે ખુમ ખુમ લાભ ખોટમાં;
તેમ જો વિશેષ દાઝ દિલ લે રન્દેશતણી,
વેપ લે વિદેશિનો ને ખેલ આગખોટમાં. ૮

દોહરા.

સૌ જોજન સમચોરસે, દૂર તલ્યો જ્યાં દેશ;
સમજ પુરૂષ શા માત્ર છે, વેંત સાતનો વેપ. ૯
દુઃખમાં મોટમ મેલિયે, દુઃખમાં તલિયે દેશ;
અજાણો કરિયે અતિ દુઃખે, વરણ જાતિનો વેપ. ૧૦

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વાંચિ પ્રવાસની વાત વિશાળ, અહો ધનવંત વિચાર ધરોરે,
ઉંદર જેમ રહે દરમાં, ધરમાંજ બલાપ્ત તમે ન કરોરે;
દેશ વિદેશ વિશેષ જુઓ, દલપત કહે દિલમાં ન ડરોરે.
યુદ્ધિ પ્રકાશ પ્રકાશિત તેમ, તજી ધરવાસ પ્રવાસ કરોરે. ૧૧

દોહરો.

મુકામ કે વિશ્રામથી, છેટે જતાં ખચીત;
સર્વ ઝીજ સંભાળવી, આ ખે ખોલિ કવીત. ૧૨

મનહર છંદ.

પાણી પાત્ર, ગળણું, ને દોરી પાણિયાઈ માઈ,
ભોજન માટે રસોડું ભોજન ભાતાનું છે;
નાવણિયું એજ મારે નિત્યનો નાવાનો ચોક,
અખોટિયું એજ શણગાર સજવાનું છે;
દેવપુજા દિવાસળી, તે તો દેસ્થાનક છે,
પલંગ સમાન સંગે સુંદર બિછાનું છે;
દેખી લે મુસાફર તું કહે દલપરામ,
કોથળો મુસાફરીનું મંદિર મળનું છે. ૧૩
ખરચીનું નાણું છે તે જાણું છું ખજાનો ખાસો,
દક્ષતર ને દવાત તે દિવાનખાનું છે;
નહી પાન સોપારીનો વાટવો નન્દરખાગ,
દવાખાનું ખાસું પ્રૌઢ પોટકુ દવાનું છે;
મોટી, સોય, દોરા, છરી, તે તો અસ્ત્ર શસ્ત્ર સારાં,
છત્રિ છત્રપતિ તણું, ચિન્હ તે ક્યાં જાનું છે;
દેખી લે મુસાફર તું કહે દલપતરામ,
કોથળો મુસાફરીનું મંદિર મળનું છે. ૧૪

દોહરો.

પુરૂષ જાય પરદેશમાં, રણતાં પામે ઝઘ્ઘિ;
જન્મ જૂનિમાં જન્મ પછી, શોભાશે સમૃદ્ધિ. ૧૫

સંપ વિશે.

દોહરા.

સંપ સજો સજ્જન સહ, સંપે સૌ સુખ થાય;
સંપ વિના હિયોગ સૌ, જરૂર નિપજા જાય. ૧
જથા બંધ સંપી વસે, તેને દુઃખ ન થાય;
કદી દગાય ન દણુસણું, છુટી દુવાર દગાય. ૨
શ્રેષ્ઠ કાજ પણ સદ્ગતમાં, ઝાઝા મળી દગાય;
લાખ જાણ્યા અકેક દે, લાખ તરો દગ થાય. ૩

વિચરે અતડો એકલો, તેને હરકત થાય;
મરે એકલી સોગઠી, જુગ નહિ માર્યો જાય. ૪

ઈદ્રિવિજય છંદ.

ચોસરમાં ચતુરાધ ધણી, સમજે નહિ તે અમથું શિર ફેટે,
એકલિ સોગઠિને હણવા, છળ ભેદ ભરી બહુ સોગઠિ ફેટે;
જો જુગતે જુગ જાય મળી, પછિતેતણું મસ્તકતેનહિ વૂટે;
દોસ્ત શુભો દલપત કહે, શરિ જાય મરી ખરિ જો જુગકુટોપ
ત્રાહિત વીર વચ્ચે ન પડે, વચમાંહિ પડેલ મટે નહિ વાંધો,
દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળ જો રૂડીરીતથીરાંધો;
કાપડ સાજુ કાદ ન બનેજ, ગમે લમ ગાંઠ બરાબર બાંધો,
ત્રાહિત તંતુ મળે દલપત, મળે મુખદાયક સુંદર રાંધો. ૬

દોહરા.

અણબનાવવાળાં મળે, મરે એક કે બેય;
પાણી ને પાવક બન્યાં, કહોલ કેમ રહેય. ૭
બેની લડાઇમાં પડે, જન તે માર્યો જાય;
ધંત્રીના બે પડ વિષે, દાણા પડયા દળાય, ૮
સજ્જન આ સંસારમાં, સર્ગો ભલાં કે સંપ;
પડી ફાટ પાવાણુમાં, લાગ્યું વચમાં લંપ.^૧ ૯
સંપ કરે કીંમત વધે, ઘટે કરે મન રીસ;
થાય એક મુખ ફેરવે, ત્રેસઠના છત્રીસ. ૧૦

સંપલક્ષ્મી સંવાદ.

દોહરા.

પ્રગટ જગત જેણે કર્યું, ધરું તેહનું ધ્યાન;
સંપલક્ષ્મી સંવાદની, કથા શુભો સર્વ કાન. ૧
આ અવસર આ દેશમાં, સંપ ન દીસે લેશ;
ધરમાં કુળમાં નાતમાં, કરે કુસંપ કલેશ. ૨
બને ન ધણિધણિયાણિને, ખીજ તણી શી વાત;
દુઃખમાં તેથી દેખિયાં, દેશી જન દિન રાત. ૩
સૌ જન મન ધનને ચહે, ન ચહે સંપ જરૂર;
કાંઈ ન હરે કુસંપથી, એ અગાનજ ઊર. ૪
તે કારણ કહું કલિપતે, સંપલક્ષ્મી સંવાદ;
શુણિને સજ્જન સમજશે, વળિ તજશે ત્રિખવાદ. ૫

૧. પથરામાં ફાટ પડે તો ત્યાં લાંપડું ઘાસ લગીને
પોતાનું વતન કરે છે.

શેહેર સરસ મનસાપુરી, જીવક રાજ બ્યાંહ;
નિર્ધનશા નામે કરી, વસે વણિક તે માંહ. ૬
કલેશી તેની કામિની, ધરછે ભૂષણ અંગ;
કડવાં કથન કહી કહી, સદા લડે પતિ સંગ. ૭
પીટયા તુજને પરણીને, શું પામી હું સખ;
ખાવા પૂરણ પેટ નહી, ભોગવું અરધી ભૂખ. ૮
હાયે ચૂડો હેમનો, હમડે મુકતાહાર;
તે સ્વપને નહિ સાંપડયાં, એજે ગયો અવતાર. ૯
બહુ રણિ રણિને નર બીજ, ધણા ધડાવે ધાટ;
હું રાખું તુજ જીવતાં, અત્રતણા ઉચાટ. ૧૦

ચોપાઇ.

કલાં કથન કામનિયે મૂખ, શેઠ શુભી દિલ દાખ્યું દુઃખ;
વસ્તિતણ વિચર્યો તે વાર, માંડ્યું તપ જઈ વન મોઝાર. ૧૧
કિધું જતન શિવ મળવા કાજ, રિજયા રૂડા રામેશ્વરરાજ;
કહે મહેશ વણિક વર માગ, ભલાંજ પ્રગટયાં તારાં ભાગ્ય.
શાહ કહે શિવ થવા પ્રસન્ન, ધારું એટલું આપો ધન;
સધળું જે થકિ પામું સખ, દેખું નહિ કે દિનમાં દુઃખ. ૧૩
એ શુણિ શંભુ વિચારે ઊર, જણાય આ અગાની જરૂર;
માગે મુખથી ધન મુજ પાસ, સમજેછેધનમાં મુખવાસ. ૧૪
સંપ વિના ધન શું સખ કરે, ધીરજ ધારી વિચાર ન ધરે;
વળી શિવજી ઉચર્યાં શુભ વેણુ, દાસતણા દિલમાંસુખદેણુ. ૧૫
જન તું વણિક નગર કર વાસ, પરિપૂરણ હું પૂરીશ આશ;
વળિ સાંભળ શુભ ખીજવાત, પ્રગટે બ્યારે કાલપ્રભાત. ૧૬
નજરે તું નવિ દેખિશ નાર, પછી પુરૂષ પેખિશ તે વાર;
તે પાસે માગીશ તું જેહ, તુરત તને સાંપડશેતેહ. ૧૭
એમ કહી શિવજી થયા અદર્શ, હમડે વાણુક ન પામ્યોહર્ષ;
ઉર ધરી મેં શંકરની આશ, તેણે બતાવ્યું ખીજ પાસ. ૧૮
શિવ પણ દીસે લોભી સહી, કોડી ધરની કાઠે નહીં;
માગે માનત રોકડિ સાર, આપે ફળ ધંધે ઉધાર. ૧૯
એમ ઉચરતો જન તે જાય, થિરતા તો મનમાં નવ થાય,
દ્રવ્યવિના દુઃખ દેશે નાર, એમ વિચારી વશ્યો પુરબહાર. ૨૦

દોહરા.

શ્રી બાળક પક્ષી પથ, એમજ પુરૂષ અધીર;
તરૂણ કાચું તોડતાં, ધરે ન ધડિયે ધીર. ૨૦

જે જન જળ પાકે જમે, સ્વાદ સરસ લે સાય;
બહુ તર ઉપજે ખીજથી, હાણુ અપકરે હોય. ૨૨
વડો અધીરો વાણિયો, બેઠો નગર બહાર;
જામની કાઠી જાગતાં, વિધવિધ કરી વિચાર. ૨૩
આદિત્ય ઉગે ઉઠિયો, ત્યાં જઈ ગંગાતીર;
કર પદ મુખ શુદ્ધી કરી, નાહો નિર્મળ નીર. ૨૪
વજ્ર ધરિ વિચારિયું, વળી તપ કરૂં વિજ્ઞાન;
તેજ વખતમાં ત્યાં કણે, સ્ત્રી દીઠી તરકાળ. ૨૫

ચરચરી છંદ.

ધરતી પદ ધમધમાક, ઝંઝર ધ્વનિ ઝમઝમાક;
હણુહણુહણુ હમઝમાક, ઘેરે ઘણી ધુધરી;
ઝળળળ મુખ કાંતિ ઝળક, ખળળળ ભુંજ ચૂક ખળક
ભળળળ શશિ બાલ ભળક, નથડી નાકે ધરી:
થનગન તન ચાલ ચપળ, અણિહણિ શણુગાર સઘળ.
ધણુહણુહણુ ઘેર અઠળ, કીધો ચાલે કરી;
તાતા થૈ કરતી ગાન નાયતી નટની સમાન;
તિગડ તિગડતાક તાન, સજતી તે સુંદરી. ૨૬

દાહરો.

બાળી આંખો મદભરી, જૂલી તનનું બાન;
શરમ ધરમ સંક્ષેપ છે, અતિ ઝાઝું અભિમાન. ૨૭
ફુનિયાને નહિ દેખતી, ફરે ન પગ ચિર દામ:
વૈદ^૧ વૈદ મુખ બોલતી, બાળી સુંદર ભામ. ૨૮
પાછળ પટ સંકારતી, આગળ ઢાંકે અંગ;
પગ ઉઘાડા પાછલ્યા, ધરી ન જુએ ઢંગ. ૨૯
પૂછ્યું વણિકે પ્રીતથી, તે નારીને ત્યાંહિ;
કોણુ તમે છો ક્યાં થઈ, આજ પધાર્યા આંહિ. ૩૦
શુણિ બોલી તે સુંદરી, હું લક્ષ્મિ જગમાત;
આવી તુજ કારણુ અહીં, શિવ ત્રેરી સાક્ષાત. ૩૧

ચોપાદ.

આવીશ તુજધરભણીહુંઆજ, સારીશધનનાં સઘળાંકાજ;
શુણિહરખ્યો શાનિર્વન નામ, ત્યાં પુરપદોડા તે દામ. ૩૨
નેણુ ચિતળ રનેહે-ભરપૂર, દેખી આનંદ ઉપજે હાર;
મુખમા વાણી મધુરી ઘણી, તોડે અઝયણુ^૨રસ્તાતણી. ૩૩

સવૈયો.

પોપટ કોટિલ મોરની વાણી, કહે સઘળા કવિરાજવખાણી,
કામની કંઠ વખાણુ કરે કષ્ટ, આળક બોલીશું તોતળીખણી;
મોરલીનાદ ધિમો ધનગાજ, કહે કષ્ટ મીઠી કવિની કહાણી,
એસહુવાદટથાજગમધ્ય, મીઠી સઘળાથપીસંપનિવાણી. ૩૫

દાહરો.

મોરલિ નાદે નાગ જ્યમ, ડોલે દેપ વિસારી;
સંપનિ વાણિ સાંભળી, સૌ રીઝે સંસારી. ૩૫

સવૈયો.

કુત્સિતકાગકપોતનિવાણિ, કહે સઘળાકવિયોઅવખાણી,
જ્ઞાનમહીપ મની અજશબ્દ, કહે વળી, ભટ્ટ કવિનીકહાણી;
ગર્વવગીધઉલૂકગીરા, જગમાં અપશુકન કરીજનજણી,
એ સહુ વાદ વથા દલપત, કહે બડી ફરે કુસંપનિ વાણી. ૩૬

ચોપાદ.

નર રૂડો નિરખી નિરધાર, એ પ્રતિ વણિકે ક્યો ઉચાર;
શાથિ પધાર્યા શું તમનામ, કહો અહીં આવ્યા શે કામ. ૩૭
હું છું સંપ હરીતો દાસ, પુરાણિયે^૧ ત્રેયો તુજ પાસ;
જો હું ને લક્ષ્મિમાં જોઈ, તત્ત્વ સમજ તુ તો લે તેહ. ૩૮
શાહ કહે તુજમાં શો ભાલ, લક્ષ્મિ લખને થાઉં નકાલ;
બોલ અધિક તારૂં બળ હોય, વળી વિચારી સમજુંસોય. ૩૯

દાહરો.

સંપ કહે છે શેઠ તું, વિચાર મારી વાત;
સંપતણો મહિમા સદા, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત. ૪૦
સૂટી સમે સૌ માનવી, વસતાં વન મોઝાર;
ડરતાં એક ખીજ થઈ, નોતો સંપ લગાર. ૪૧
પહેરણુ છાલો પાંદડાં, ખાવા વનદળ ફલ;
વનમાં વશીને વેઠતાં, દેહે દુઃખ અનુલ. ૪૨
પછી આપી પરમેશ્વરે, સંપતણી મતિસાર;
એક ખીજની સદાયથી, બન્યાં બહાં ધરઆર. ૪૩
જેમ સુસંપ વધ્યો ધણો, અઝયણુ ભાગી એમ;
ખાંધ્યા બેદોખસ્ત બહુ, જન દુખી થાય ન જેમ. ૪૪
અજળ સજળ સૌ સુખી થયાં, દુઃખ થયું નૌ દર;
તે કારણુ સૌ સંપનું, જાણો તમે જરૂર. ૪૫

૧ ન્યાં લક્ષ્મિ હોય ત્યાં વૈદનો બહુ ખપ પડે છે.

૨. સંપ હરેક શીરરનાની ચક્રગણો તોડી નાખે છે.

સંપ થઈ સુખ ઉપજે, સંપથી જય કલેશ;
જે નરને ધર સંપ નહિ, લેશે સુખ નહિ લેશ. ૪૬
તે માટે તુજને કહું, અંતર રાખ્ય ઉમંગ;
લાલ્ય મેલી લક્ષ્મીની, સંપ તણો સજ સંગ. ૪૭
સાંભળી ભાષણ સંપતું, ચડી રમાને રીસ;
ખોલી ઉઠી ખેખાકળી, કોખ્યો જાણે ફણીશ. ૪૮
સાંભળ મુરખા સંપ તું, આણે કેમ અભિમાન;
નિર્ધનિયો નર લોકમાં, ક્યાં પામ્યો સન્માન. ૪૯
ધનથી મન ગમતું મળે, સુખ સૌ ધનને સાથ;
સર્વ રહે સેવક થઈ, હોય દ્રવ્ય જો હાથ. ૫૦
થળ થાનક જળ ધન કરે, જળ થાનક થળ થાય
ઉજડ વડા અરણ્યમાં, ધનથી શેહેર વસાય. ૫૧
વણકર ધનને વાસતે, આપે વસ્ત્ર અપાર;
ધનકારણ સોનાર પણ, સરસ ઘડે શણગાર. ૫૨
પામર ઉચકે પાલખી, ખેસે ધનિનાં બાળ;
હુકમ ચલાવે હામ ધરી, પૈસાથી મહિપાળ. ૫૩
સંપ કરીને શુદ્ધ જન, ઉપજાવે તર થોક;
ભલાં ભલાં ફળ ભોગવે, લક્ષ્મીવાળા લોક. ૫૪
આજ પછી અભિમાનના, ખોલીશ માં સુખ ખોલ;
નહિ તે નિર્લજ તું થશે, તરણા સરખો તોલ. ૫૫

છપ્પા.

સંપ કહે શાણ રમા, જનમ તારો હું જાણું;
વળી જાણે સૌ વિશ્વ, કેમ વિસ્તારી વખાણું;
પથ ખારાની પુત્રી, ભયંકર વિપતી ભગતી,
વિપ કરતાં વિશેષ, ઉઠે સંભારે અગતી;
વિષ પ્રાણુ હરે પોતે મરી, કરે એકને કલેશ છે;
તે જીવતી રહીને જગતમાં, દિધા ઉગ્મડી દેશ છે. ૫૬
કૌરવ પાંડવ કૂળ, મૂળથી નાખ્યાં મરડી,
રાવણતું પણ રાજ, ઝડપે તે નાખ્યું ઝરડી;
બહુ રાજનાં રાજ, સંપ તજવાથી તૂટ્યાં;
સરસ હતા સુવતાન, સંપ કીટે ધર કુટ્યાં;
પરિપૂરણ લક્ષ્મી પામિને, સંપ વિના નહિ સુખી રહે,
નિજ ધરમાં ધણા કુસંપથી, મોટા પણ મરવા ચહે. ૫૭

ટાહરો.

હરના ધરમાં હરધડી, થતું હશે તોજાન;
સંપ ન દેખી શંકરે, કીધું હશે વિષપાન, ૫૮

છપ્પા.

ગિરિજા ગંગા સોક્ય, હશે હરોજો લડતી;
ઇંદુ અગ્નિની જ્યોત, પરસ્પર નિશ્ચય નડતી;
વાધ વૃષભને વેર, મોર મણીધરને મારે,
સિંહ હાથિનું શીર, તોડવા તુરત વિચારે.
શિવ સેવક દાનવ દેવ બહુ, મારામારી કરિ મરે
ધરમાં એવો કનિયો ધણો, સહન થયો નહિ શંકરે. ૫૯
સમ ધાતુમય સરસ, શૈલ કૈલાસ વસે હર;
ધનપતિ ધાર્યો મિત્ર, કરે આશા કિંતર નર;
લંકા સરખાં લાખ, દાસને જાખશિશ દે છે,
ગરબો પુત્ર ગણેશ, રિદ્ધિ જેથી જન લે છે;
પણ જે જૈયર ચડખડ કરે, પલંગ ત્યાં કુણ પાથરે,
શિવશયન કરે સમશાનમાં, ભીખમાગિ ભોજન કરે. ૬૦

ટાહરો.

તન રોગી શિર શરૂતા, જર આવે તે જાય;
પણ જો સંપ કુટુંબમાં, શીતળ રહે સદાય. ૬૧

છપ્પા.

જુઓ ઇંદુને અંગ, રોગ ક્ષય લાગિ રહે છે,
રાહુ સમે શિર શરૂ, વાર ધણી ઘેરી લે છે.
ઢાળું લાગ્યું કલંક વિહંણી ગાળો આલે;
ગ્રોથ તિથીમાં લોક, ચક્ષુ આડાં કરિ ચાલે,
વળિ તેજ પ્રતાપ વધે ઘટે, કલેશ કદી નવ મન કરે;
જોઈ સંપ કુટુંબ નક્ષત્રપતિ, સદા શિતળ થૈને કરે. ૬૨

ટાહરો.

સંપ વિના સુખિ હોય જન, સૌ પૂરે જો સાખ;
તો પરિપૂરણ પેટ ભરિ, રમા ગરવ તું રાખ. ૬૩
જગમાં બહુ જન ધન વિના, સંપ થઈ સુખવંત,
સાખ પુરે સંસારમાં, એતી લોક અનંત. ૬૪
તો તારું અભિમાન તણ, રહેજે ચરમ સમેત;
વગર વિચાર્યું ખોલતાં, ફેગટ થઈશ ફળેત. ૬૫
સાખ ન પૂરે સર્વ તો, બહુ બકવે શું થાય;
આપ બહાષ આપ સુખ, ગંડક લોકો ગાય. ૬૬

ચોપાઘ.

કર બકવા તું સંપ કુપાત્ર, સુજ આગળ તું છે કુલમાત્ર;
વસું વિષ્ણુને અરધે અંગ, નહિ લવવા લાયક તુજ સંપ.
અતિજનમાં પામ્યો અપમાન, સમજ્યો નહીં આવીસાન
કાઠ્યો રાવણે પકડી કેશ, દુરજોધને તબજ્યો દેશ. ૬૭

બદ્ધના કુળમાં પણ જઈ, નાકો અંતે નિલેજ થઈ;
રહિ ન શક્યો જ્યાં માંડે રાજ, નિલેજ તને ન આવે લાજ.
જે જગમાં જન તારા હોય, તે મુજ સેવક તુલ્ય ન કોય;
તેને કર તું ચિત વિચાર, એ પછી અદકો કર ઉચ્ચાર. ૬૯
જે ધનવંત સભામાં જાય, સ કમ સભાસદ હિમા થાય;
આપે વળી ઉત્તમ આસન, નહિ સન્માન હાલે નિર્ધન. ૭૦
ધનિનાં યાજક નહાનાં વરે, નિર્ધનનાં કુંવાનાં શરે;
સૌકો સગા સધનના હોય, નિર્ધનિયાનું ન થશે કોય. ૭૧
વસે શ્રીમંત હવેલી કરી, નિર્ધનની દાસે છાપરી;
સરે સિપારસ રાજદાર, ગોડે જેને ગરથ અપાર. ૭૨
નિવડે ધનવંતાનો ન્યાય, જન નિરધનિયો માર્યો જાય;
લક્ષ્મિ વિના શ્રીવિષ્ણુ જોડે, સમર્થ રહિ શકે નહિ તેડ. ૭૩

દોહરો.

સંપ કહે તે સર્વ તુજ, કંદનિ વાતો દોહ;
સંપ વિના શ્રી વિષ્ણુ પણ, સદાય પામે શોક. ૭૪

છપા.

સંપ વિના ગોક્ષોક, શોક રાધા ચિરજનો
સંપ વિના અંતાપ, રૂઢમણિ સત્યભામાનો;
સંપ વિના શ્રી રામ, વસ્યા સીતા લમ્પ વનમાં
સંપ વિના મૃગ મારિ, ખોઈ સીતા ખળ જનમાં;
મહા સમર્થ તે પણ સંપ વિણ, હાલે દુઃખ લક્ષ્મીપતિ,
એવાને આંસું આવિયાં, કહો મનુષ્યની કુણ ગતિ. ૭૫

કૌશલદેશ નરેશ, જગત દશરથને જાણે;
સહિત રામ સુત ચાર, વડા કવિ વિવિધ વખાણે;
લક્ષ્મી મળી અવલક, બાકા જન કિરતી બાણે,
કેકે ને કૌશલા, રાણિયો સંપ ન રાણે;
તુપ મોત વિના મૃત્યુક થયું, સંપ વિના સુત વન ગયા,
વળિ જગમાંજુઓ વિચારિને, સંપતછમુખિકો થયા. ૭૬

દોહરો.

સંપ ગુણ કમળા કહે, તજ અભિમાન અલંગ;
સ્વતંત્ર સુખ જન જે ચહે, તજે તુરત તુજ ગંગ. ૭૭

છપા.

કિસકિંદાપુરિ બૂપ વળિ મુગ્રિવ ખે વાનર,
સેવ્યો જ્યાં લગિ સંપ, સૂખ પામ્યા ન સ્વતંતર;
કાપી સંપતું નાક, તજ્યો સુગ્રિવને જ્યારે,
રાખ્યું સ્વતંત્ર રાજ, વાળિ મુખિ વસિષ્ઠો ત્યારે;

સુગ્રીવ વાળિને મારી વળી, નિપટ્ટક સુખ અનુસરે,
નર ચહે પદવિ પૃથિનાથની, સંપ રાખીને શું કરે. ૭૮
જે લંકાપુરીનાથ, રાય રાવણુ જગ જાણે,
કુંભકરણુ બડ બ્રાત, વિભિશણુ જિજ્ઞે વખાણે;
સેવ્યો એકે સંપ, મુગ્રો તે રાવણુ સાથે,
તજ્યો વિલીપણુ સંપ, છત્ર માંડ્યું નિજ માથે;
જે તજે સંપ તે તુપ ખને, ન તજે નોકર થઈ કરે,
નર ચહે પદવિ પૃથિનાથની, સંપ રાખીને શું કરે. ૮૦

દોહરો.

સ્નાદ હશે જે સંપમાં, દરડે જેવી હોય;
કરશે ગુણુ કોઈ અવસરે, કહે તુરત નહિ કોય. ૮૧
ધનનો સ્નાદ સરસ ધણો, સાકરને અનુસાર;
મીઠી લાગે મૂખમાં, લમ્પ ચાખતાં લગાર. ૮૨
સંપ કહે સાકર વિષે, કુસંપ ગંધક તેજ;
મળતાં કાળો કોપણે, નિરખ્યો નકી ખનેજ. ૮૩

છપા.

સંવત તેર ત્રેપન, સાલ વિક્રમની જ્યારે,
દિશિ અલાહિદીન, તખ્ત પર એકો ત્યારે;
મંત્રી મલેકજેળ, રાજ્ય લેવા રૂચિ જેડી,
વિખ દમ માર્યો શાહ, શાહખાન અખ દોડી;
પણ એક માસદિન પંચ સુખ, ભોગવી બુંડી રીતે મુગ્રો,
તજી સંપ નહીં સુખ ઉપજે, જરૂર વિચારીને મુગ્રો. ૮૪

દિશિ આદિક દેશ, થયા જગમાં તુપ જે જે,
સેવ્યો નહિ જે સંપ, મુગ્રો વણુમોતે તે તે;
કોમને કુંવરે હણ્યો, હણ્યો કોમને નિજ બ્રાતે,
કોમને પ્રયાને હણ્યો, હણ્યો કોમને પિતુમાતે;
શુભ રીતે સંપ ન સેવતાં, રાજ રંદ પિડાય છે,
ધનથી સુખકો નથિ ધારતું, સંપ થઈ સુખ થાયછે. ૮૫

‘તથાસ્તુ’ બોલ્યા ત્યાં હરિ, નારદ ગયા તૃલોક;
 ‘પર્વતરૂપિ આબ્યા પછી, ફળેત થવા ફોક. ૯૦
 કર બેઠી હરિને કહે, દો મુજને વરદાન;
 કાયાની કાંતી વધે, સૂરજ કોટિ સમાન. ૯૧
 નારદનું ત્યાં નહિ, મર્યાદ સમ મુખ થાય;
 ‘તથાસ્તુ’ બોલ્યા તે શુભી, રાજ થયા મુનિરાય. ૯૨
 મંડપમાં મુની બે ગયા, સંપ તણ ચહી સૂખ;
 સુંદર રૂપ શરીરનાં, મર્યાદ જેવાં મૂખ. ૯૩
 બય પામી બહુ ભાળતાં, કન્યા તો તે કાળ;
 પાછી નાહી પદમણી, વદન દેખી વિકરાળ. ૯૪
 તે તો ત્રીજાને વરી, રૂપિ બે ગયા નિરાય;
 કુસંપ કીધે નવ સરી, એકે જણુની આશ. ૯૫
 એમજ જન આ દેશના, ગુણ પોતાના ગાય;
 અવગુણ અન્યોઅન્ય કહી, બે મર્યાદ મુખ થાય. ૯૬

ચોપાદ.

નિર્ધન એક હતો નરનિત્ય, વન વિચર્યો સુત નારી સહીત;
 ધરિ તપ બેઠાં રાખી ધ્યાન, દેવે પછી દીધાં વરદાન. ૯૭
 ઉમર માંહિ અકેકિજવાર, ઇચ્છા ધરી કરજો ઉચ્ચાર;
 ઇચ્છા પૂરણકરીશએજ, અધિકનઆપું કશો અવેજ. ૯૮
 પ્રસન્ન થઇ પાછાં જ્યાં જાય, રસ્તામાં દીકો કોઇ રાય;
 તેની રાણી થવા તતખેવ, દીલમાં સ્ત્રીયે સમર્પા દેવ. ૯૯
 રમાબ્રોબર પ્રગટ્યું રૂપ, બાળીને લોભાણે ભૂપ;
 ધણિયે મનમાં ક્રોધજ ધર્યો, ઇચ્છા કરી એવુંઉચ્ચર્યો. ૧૦૦
 રંડા રીંછડી રૂપે થાય, તતક્ષણ તેમ થયું પળમાંય;
 પછી રહી પુત્રપત્નીનીપાસ, અંતરમાંત્રણુથયા ઉદાસ. ૧૦૧
 પછી કીધી પુત્રે ઇચ્છાય, પ્રથમ હતી તેવી તે થાય;
 સંપૂરણ કદી દેવ પ્રસન્ન, સંપવિના નહિ સુખસંપન્ન. ૧૦૨
 વળી કહું વાત અલૌકિક એક, સાંભળી કરજો શેક વિવેક;
 વાકવએકગયો શિવપાસ, પ્રીતે પુજ્યાઆવણુઆસ. ૧૦૩
 દેવ કહે માગો વરદાન, બ્રાહ્મણ બોલ્યો ધરીને ધ્યાન;
 જે ટાણે હું ચિતવું જોડ, તુરત મળે મુજ વસ્તુ તેડ. ૧૦૪
 ત્રિનયનકહે અતેજનથાય, ઘણેહરખીલિજવરભણીજાય;
 સ્મરતાં વસ્તુ જડેસાક્ષાત, બેદજ જણ્યો તેનેબ્રાત. ૧૦૫
 તેપણુ ગયો ત્રિલોચનસ્થાન, પૂજ શિવ પામ્યો વરદાન;
 મારો વિર માગે જે પેર, બમણુંતેથીમળે મુજ ઘેર. ૧૦૬

દીધું એજ વચન મહાદેવ, તે પછિ ઘેર ગયો તતખેવ;
 મોટે માગ્યા સાતજ માળ, આને ચૌદ થયા તે કાળ. ૧૦૭
 મોટે માગી પંદર ગાય, આને એથી બમણી થાય;
 હય હાથી પાલખી પદંગ, સાંપડીયાં બે જણુનેસંગ. ૧૦૮
 સંપ વિના ઈર્ષા થઇ ઉર, દેખી દાઝ્યું દીલ જર;
 મોટોકહેમારૂંધરઆજ, અરધોઅરધબળો મહારાજ. ૧૦૯
 તેનું અરધ બળુ તતકાળ, આના બળ્યા સમૂળા માળ;
 મોટો કહે મુજવરતાં જન, સૌનું કુટેએક લોચન. ૧૧૦
 તેની આંખ અકેકી જાય, આનાં સઘળાં અંધાં થાય;
 હવે વિચારો એના હાલ, લક્ષ્મીમાં શો મોટો માલ. ૧૧૧

દોહરા.

સાંભળિ મનમાં શેકને, સંપથી થયો સનેહ;
 લક્ષ્મી જોઇ લાજ બણી, ઉચરી અવસર એહ. ૧૧૨
 સાંભળ નિર્ધન શાહ તું, સો વાતે એક વાત;
 બાસે તુજને જે બહું, તે તું લે સાક્ષાત. ૧૧૩
 શા માટે તું શેકિયા, વસ્યો આવી વનવાસ;
 કીધું તપ શા કારણે, શું માગ્યું શિવ પાસ. ૧૧૪

છપો.

પાણીની જે ખાસ, દૂધથી કમ દુઃખ ભાગે,
 હોય અન્નની ભૂખ, મૂખ મોતી કમ માગે;
 સુધરે લુણ્થી શાક, માંહિ સાકર શું કરવી,
 આગથિ પાકે અન્ન, દુલભાળા કમ ધરવી;
 કહે કમળા નિર્ધનશાહ શુણ, જેતું કામ તે જે કરે,
 તે કીધું તપ ધન કારણે, સંપવિ ઇચ્છા શું સરે. ૧૧૫

સવૈયો.

મોર ચહે ધનધોર ધગ, શશિતેજ છટા થકિશુંસુખપામે
 દર્શન ચંદ્ર ચક્રાર ચહે, ધનધોર ઘટા થકી તેજ વરામે;
 દીપક સંગ પતંગ ચહે, નહિ ગંગ તરંગ થકી દુખ વામે,
 નીરજ નીરથિહર થઇ, નહિ ધીરધરકદિ ક્ષીરનેદામે. ૧૧૬

દોહરા.

વેઠ્યું દુખ તે ધનવિના, એ ન વિસારીશ આપ;
 જે ચૂકિશ આ અવસરે, પછી થાશે પરિતાપ. ૧૧૭
 સાંભળિ નિરધનશાહની, કાયા ઉપજ્યો કંપ;
 લક્ષ્મી લેવા લાગિયો, સજ થૈ બોલ્યો સંપ. ૧૧૮
 વાત હેલિ તું વાણિયા, ઉર ધર ધરી ઉમંગ;
 પંછિ હું રસ્તે પરવરું, તું જા તેને સંગ. ૧૧૯

એક નગરિ ઉજ્જયિપુરી, રાજા વિક્રમરાજ;

નગરશેઠ નિમચદ્વલ, લાયક જેની લાજ ૧૨૦

સુખ સંપત્તિ સુમાર નહિ, મહિમા બહુ જગમાંહિ;

હવેલિ ઘોડા હાથિયો, કસુર ન દોસે કાંહિ. ૧૨૧

વખત એક રજની વિષે, સુખસજ્યા મોઝાર;

પોઠ્યં પિયુ ને પ્રેમદા, ઇંદ્ર શયી અતુસાર. ૧૨૨

પલંગ રૂડા રંગનો, કરેલ મેનાદાર;

શોભે ધર સૂવાતણું, ભાગ્યતણો ભંડાર. ૧૨૩

કાચ જડયા કંચન વિષે, ઝગમગ ઝાઝઝમાળ;

તારા સારા તુલ્ય ત્યાં, દીપે દીપકમાળ. ૧૨૪

શેઠ કહે શુભ સુંદરી, પગ મારા પીઠાય;

જે તું ચાંપે જોરથી, તો સુખ શાંતી થાય. ૧૨૫

કામનિ ક્રોધ કરી કહે, નહિ એ કામ કરાય;

શું સુખ તમથી સાંપડ્યું, પ્રિતે ચાંપું પાય. ૧૨૬

નથમાં મેં મણિ નિરખિયો, પટરાણીની પાસ;

ઉપજે જેથી અતિથણો, પાવક વિના પ્રકાશ. ૧૨૭

તે લેવા તમને કહ્યું, હક કરિ વાર હજાર;

કહિ કહી થાકી કાનપર, લિધી ન વાત લગાર. ૧૨૮

માગી ચીજ મજે નહીં, નિષ્ફળ મોઢું નામ;

શું કહે તારી સાલિળી, કાંઈ મારે નથિ દામ. ૧૨૯

ચોપાદ.

શેઠ કહે સાંભળ ધરિ સુખ, મણિ જે દનતે માગ્યોમુખ

જગમાં શોધુંજી જલથી, મણિએવોતોમળતો નથી. ૧૩૦

પૃથવિપતિની પત્ની પાશ, એ મણિની ક્યમ કરિયે આશ;

જો જાણું કોઇએતીજોડ, કહેખરિદાઇ લાખ કરોડ. ૧૩૧

ન મજે તેનો નહિ ઉપાય, દાસો હક લીધે શું થાય;

હકકરિયેનિજ કંથ હજુર, જેવી તેની શક્તિ જરૂર. ૧૩૨

કામનિ કહે ન મજે મણિ કેમ, જૂઠું કહિ સમજાવે જેમ;

જાણોહું મોળી નહિજાત, તરતું અંધી કષ્ટની વાત. ૧૩૩

જે નરતું પરજીમાં ચિત્ત, પરણી સંગ ન યાંચે પ્રીત;

એમાંઆવી અતેક વાત, જનમદુઃખણીઅતેક જાત. ૧૩૪

પૂર્વ જન્મનું પાપજ નડ્યું, પાનું તમ સાથે જે પડ્યું

આપે જન્મ જનતા જેહ, કર્મ ન આપેકોઇપણુ તેહ ૧૩૫

ભવ પૂરો સુખ દુઃખથી ભડે, કદી આશા તમથીનકડે;

સ્વપનેહું નહિ પામી સુખ, દેવે મુજને દીધું દુઃખ. ૧૩૬

દોહરા.

મણિને મામા મામિયો, મળી મારાં મા બાપ;

ભાઇ અને ભોભાઇએ, પરણાવ્યું આ પાપ. ૧૩૭

મામા મામી ભુમિમાં, પામ્યાં પાપે પાપ;

ભાભી પાપે પામિ ભે, ભે પામ્યાં મા બાપ. ૧૩૮

જે^૨ ખાશે તે જાણુશે, શેર અટકજે અન્ન;

કદિ કન્યાનાં નહિ કરે, લખેચરીયિ લગન. ૧૩૯

શેઠ કહે શેઠાણિ તું, શા માટે ધર શોક;

મુખે જેટલા માગ તું, રૂપેયા દહં રોક. ૧૪૦

સદાય માંડે શિયળવૃત, પટે ન પડતાં પ્રાણ;

મેણું પરજીતું મને, બહુ સાહે જેમ બાણ. ૧૪૧

એનાં કેમ તું ઉચરે, વાલી વાંકાં વેણ;

રાતાં આવાં રીસથી, ન ઘટે કરવાં નેણ. ૧૪૨

સુખમાં વશિયે સંપથી, ભામની ને ભરથાર;

મધુરે વચને માગિયે, સંપતિને અતુસાર. ૧૪૩

નારી તું ખ્યારી ધણી, અરણું જેવું અંગ;

મિલકત સવળી માહરી, આણું તને અભંગ. ૧૪૪

તોપણુ નિત્ય તું કરે, કારણુ વિના કલેશ;

ચંદ્ર ન આવે ચપડીમાં, હક લે બાળ હમેશ. ૧૪૫

આપણુ ઘટી અમાગિયાં, દેખી તેનાં દુઃખ;

સંઘ્રહિયે સંતોષ તો, સદાય ઉપજે સુખ. ૧૪૬

પામ્યો નહિ જે પગરખાં, દુઃખ પોકારે મૂખ;

પણુ બીજને પગ વિના, દેખી વિમારે દુઃખ. ૧૪૭

તૃષ્ણા ઝાઝી તેજ જન, હકડે બળે હમેશ;

તૃષ્ણાથી ત્રિષ્ટુવન ધણી, લઈ ન શકે સુખલેશ. ૧૪૮

શુભિચલ વિક્રમ નૃપ ગયો, પંડે પાંડવ દેશ;

ઇંદ્રપ્રસ્થ અવતોપિને, કરવા લાગ્યો કલેશ. ૧૪૯

પસ્તાવો બહુ પામીને, જોડ્યો મેલી લાજ;

આ દોલતની આગળે, રોક તુલ્ય મુજ રાજ. ૧૫૦

દોષ ક્યો નહીં દેવનો, નહીં મુજ બલાં નથીય;

ધરાવિ નામ ધંરાપતિ, ગતિમાં રહ્યાં ગરીબ. ૧૫૧

ગરિબી પોતાની ગણી, અની અંતર ધરી આશ;

સેવે વિર વૈતાળને, દીનપણે યથ દાસ. ૧૫૨

૧ આ દોહરામાં એવો એક અક્ષર નથી કે જે દોહા એકલા ક્યાં વચર જોડી શકાય.

૨. આ દોહરામાં એક એવો અક્ષર નથી કે જેનો ઉચ્ચાર કરતાં જે દોહા અકલે. એને નિરોધક કહે છે.

ચોપાઈ.

તે માટે રમા તજ રોપ, સુખ નહિ લેશ વિના સંતોષ;
 સુખ પિયરતું તું સંભાર, શરિરે વસ્ત્ર ન મળતું સાર. ૧૫૩
 કરતી મજુરી જેવાં કામ, વળિ ધડિયે ન મળે વિશ્રામ;
 એથીતો સુખ અદકુ આજ, ક્રિકર કરે હુકમથી કાજ. ૧૫૪
 ભામનિ શુભિથક ક્રોધ ભરેલ, જ્યમજળજેડયું તાતેલેલ;
 મારાં હુર્જીળ માને બાપ, એ મેલું મુજને ક્યમ આપવપ
 કુવે પડું જીવ દહ તતકાળ, વિખડાં વાટિ પીક વિકરાળ;
 કુટે શીશ કરે પાખંડ, પાપણિ બોલે વચન પ્રચંડ. ૧૫૬
 વળતી શેઠ વિચારે વાત, જીવતી સૂર્ય જનાવર જાત;
 સમજાવ્યો સમજે નહિ ન્યાય, મારવિના મારગ નહિ થાય. ૧૫૭
 ડર દેખી પશુ કરે વિચાર, પણ ન વિચારે નિરલજ નાર;
 શિક્ષા કરી વળિથારે શોક, કોધીમુજને કહેશે લોક. ૧૫૮
 ધીરજ તે માટે મન ધરૂં, ચાર ઉપાય ચતુર થક કરૂં;
 સામદામને ભેદ ગણાય, પછિયી ચોથો દંડ ઉપાય. ૧૫૯

દોહરા.

સમજણુ દેવી સામ તે, દેવી લાલય દામ;
 ભેદે ભય ઉપજવવો, દંડ સજે સંગ્રામ. ૧૬૦
 નારિ મારી વાત શુભ, સારી ધારી સ્નેહ;
 મળવો ફરિ આ સુઘકમાં, હર્લભ મનુષા દેહ. ૧૬૧
 આયુષ તો વળિ અલ્પ છે, ધડિ ધડિ ઘટનું થાય;
 પછિ તે પળ નહિ પામિયે, જે પળ વીતી જાય ૧૬૨
 માટે મોહું મન કરો, સદાય રહિયે શાંત;
 કાષ વખત કરિયે નહીં, કલેશ બુદ્ધિ કલ્યાંત. ૧૬૩
 એ રીતે અતિશય કર્યો, શેઠે સામ ઉપાય,
 કાન ધરે નહિ કામની, શી રીતે સમજાય. ૧૬૪
 મન માન્યાં આગળ મુક્યાં, ચરણા ચોળી ચીર;
 સામું ન જીવે સુંદરી, જ્યમ વિતરાગી વીર. ૧૬૫
 તારણિ છેક ન તાણુ તું, તાણે તૂટી જાય;
 સ્નેહ તુટે તો સાંધતાં, વચમાં ગાંઠ વળાય. ૧૬૬
 તજશું જે તમને અમે, કરશે શું પછિ કાજ;
 પરતાશે બહુ પ્રેમદા, માટે માનો આજ. ૧૬૭
 એમ કહી અવળે મુખે, સૂતો રાખી રીશ;
 અંક ફર્યા જ્યમ એ ધડી, ત્રેસદના છત્રીશ. ૧૬૮
 તોપણ રહિ નહિ તે વળી, બકરા કરતી બાળ;
 શુભતાં દિક્ષમાં શેઠને, ઝાઝી પ્રગટી ઝાળ. ૧૬૯

બહુ કહું જે બોલ નહિ, ધરિ શકતો નધિ ધીર;
 તોપણ મારે તારણી, તિક્ષણ વાયક તીર. ૧૭૦
 શેઠ હી સોટી લપ, માર્યો પૂરણ માર;
 બાળા તોપણ બોલતી, લે નહિ થાક લગાર. ૧૭૧
 પછી ધરતી પડોશના, આબ્યા લોક અધીક;
 સૌ દપકો દે શેઠને, કામ ન કીધું ઠીક. ૧૭૨
 દીલ સંભારી દૈવને, નર નાંખે નિશ્વાસ;
 બેડો આવી ખારણે, અંતર થક ઉદાસ. ૧૭૩
 મૃત્યુ માગે મુખ થકી, પરમેશ્વરની પાસ;
 સંપવિના સંપતિપતિ, તજિ જિવતરતી આશ. ૧૭૪

ચોપાઈ.

વળી ત્યાં કૈતકની વાત, નજરે ત્યં નિરખી સાક્ષાત;
 પરદેશી નરને વળિ નાર, સુતાં ઓટલે શેઠ હુવાર. ૧૭૫
 પિયુના ખ્યારી ચાંપે પાય, હેતે વાત કરી હરખાય;
 ધરણીપ્રીત જણાવે ધણી, ધન્યજન્મમનધારે ધણી. ૧૭૬
 સ્વામિ કહે સુંદરી શુભઆપ, બહુ ધનવંતો છે તુજ આપ;
 ત્યાંજનને સુખથી વસતું, દુખસુખથી દિન કાઢીશ હું. ૧૭૭
 શામાટે દુઃખમાં મુજ સંગ, વસી વણસાડે તનનો રંગ;
 હંપામીશ સુખના દીનનવા, તોતુજને આવિશ તેડવા. ૧૭૮
 નારિ કહે સુણિયે હો નાથ, હું નહિ તજી તમારો સાથ
 ભોગવું સુખમાં આવીભાગ, દુખમાં કરું તમારો ત્યાગ. ૧૭૯
 પૂરી કરું પ્રભુના ચોર, ક્યાં તે છુટું કર્મ કઠોર;
 વસું વિલેગ દિન એટલા, જીવતું જગમાં દીન કેટલા.
 સગપણ સત્ય ધણામાં ધણું, તેતો ધણિ ધણિયાણી તણું;
 પિયરતણી પાલખી દુખકાર, સસરાની શુળી સુખકાર. ૧૮૧
 એમ કરે વાતો ધણી, જાણે એજ ઉજણનાં ધણી;
 શુભિશુભિશેઠનું અંતરમણ્યું, સુખ આવું સ્વપને નહિ મણ્યું.
 અતિધિકધિકમારો અવતાર, સુખથી નહિ માંડ્યો સંસાર;
 આ ધનમાં અંગારો પડો, હે પ્રભુ સંપન્નને સંપડો. ૧૮૩
 જે સુખમાં આ બે જાણવસે, એ સુખ વિક્રમને નહિ હશે;
 જીવતરધન્ય એતું જગમાંદી, એથી સુખનથી અધિકું કાંદી.

દુઃખી જીવતર વિષે.

છંદો.

રહે શરીરમાં રોગ, વ્યસન આવી કાષ વળગ્યું;
 થયો ન વિચાર્યાસ, કરજ છુટે નહિ અળગ્યું;
 વસે કુટુંબ કુસંપ, કલેશ કામની નહિ છાડે;

પાપી પુત્ર કુપાત્ર, પુત્રી બાળાપણ રાંડે;
અહોનિશ વસતું ઉદ્યમવિના, તુષ્ણા અધિક અપાર છે,
આનંદમાં એવા પુરૂષનું, જિવતર તે દુષ્કાર છે. ૧૮૫

સુખી જીવતર વિશે.

રોગ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી,
પાળે આરા પુત્ર, સદા પરઆરા નિરાશી;
મધુર વાચ માનની, કરજ શિરપર નહિ કોડી,
ચિત્ત સદા સંતોષ, પ્રીત સજ્જન સંગ જોડી;
વળી દિવસ દિવસ વધતો દિસે, સંપ કુટુંબી વર્ગમાં,
પછી તેથકી હું નથીપ્રીછતો, સરસ કાંઈસુખસ્વર્ગમાં. ૧૮૬

દોહરો.

સઘળાં સંકટ સાંખિયે, કાઢી કર્મનો વાંક;
બૂંડી જેની ભારજા, એ દુઃખ આડો આંક. ૧૮૭

રાગ વેરાડી.

બાપજો જેની ભારજા છુટીરે, તેને પીડ અંતર હોડી; ટેક.
લાજ તણને લડાઈ કરે નિત્ય, બાળના શોક ભરાય;
સારા મનુષ્યના ધરતું વગોણું, જેણું જગતને થાય. બા. ૧
જેમ બિલાડી ઉઠતે જીવે એમ, નાથ સામા કરી નેણું;
પગથકી પ્રગટે માથાં લગી એવાં, વાંકાં કાઢે વેણુ. બા. ૨
ચાર ધડી પીયુ ચૌટે ટળે ત્યારે, સુખ ખંતેને થાય;
ઘડિયે આવીને ઘેર ખેસે ત્યારે, શેર શોદી સુકાય. બા. ૩
પંડિત શાસ્ત્ર ભણેલ પુરાણી, મોટી સમામાં મનાય;
માન તણ મુરખીના મોઢાના, તેજ દુંકારા ખાય. બા. ૪
પીયુ થકી તો ઘણીજ પોતાની, સમજણુ જણે સદાય;
દેવથાકે તો મનુષ્યના મુખની, શીખામણે શું થાય. બા. ૫
પહોર ચઢે દિન પોદીને ઉઠે, ચોંપે લડાઈનો ચાલ;
જે લડનાર ખીલું ન જડેતો, પડતાજે પોતાનાં આળ. બા. ૬
સ્નેહ કરી કદી સ્વામિની સાથે, બેશી ન બોલે વાત;
ધુમાડાની પેઠે ધુધવતી રહે, રોપભરી દિનરાત. બા. ૭
જેને વીતી હોય તે નર જાણે, આણે ગિજ્ઞ અહંકાર;
ડહાપણુ કેરો કોઈ ફનીઆમાં ગર્વ ન કરેશો લગાર. બા. ૮

દોહરા.

પછી પરદેશી બોલિયો, ભાવ સહિત શુષ્ક થાત;
દોષ ધણા નર દુષ્ટનાં, તે તું જાણજી વાત. ૧૮૮
શેઠ કહે સાંભળ કહું, દુષ્ટ પુરૂષના દોષ;
તે સુજમાં તણ માત્ર નથી, રખે ધરે તું રોષ. ૧૮૯

રાગ વેરાડી.

કહું નર દુષ્ટની કડાણીરે, શુણો સૌ સ્નેહજ આણી; ટેક.
મોહું વહેલું કામ સુધરે કે બગડે, માણસ માત્રની રીત;
પોતે કર્યું તેતો પાંચડું સમજે, નારીને મારે નિત્ય. કહું નર. ૧
સામુ નણુંદ દેરાણી નેદાણીના, સાચા જીદા શુણી બોલ;
વાંક વિના વંનિતાને તજે તો, તે નર ખરને તોલ. કહું નર. ૨
કાગડે ઘેરું છુડ શરે તેમ, ગોરી સદા ગ. ભરાય;
ધરનાં કરે સૌ દ્રેપ ધણેરો, તેથી જીદો નવ થાય. કહું નર. ૩
માનવિતું અપમાન કરે નિત્ય, ગાય નહારી ગાળ;
તુચ્છ ગણી તિરસ્કાર કરે તો, તેનરતું મહો બાળ. કહું નર. ૪
સાસરિયાની સાથે લડી, કાઢે રાંડ ઉપર તે રીશ;
સારામનુષ્યની શિક્ષા ન માને જેનેરકયાજગદીશ. કહું નર. ૫
સમજીતો ટંગે તુરત ટળે, કાંઈ ધરડું આવી કહે ઘેર;
જિહું કહેકે આહું જીએ તેનો, પારઆવે શી પેર. કહું નર. ૬
સ્વામિ સાંભળતાં વાંક વિના આવી, કામનિને લડે કોય;
સમજવીને સમાધાન કરેતડો, હીજડાજેવો હોય. કહું નર. ૭
પોતેતો ખાય પિયે ઘણું સાફ, ને વસ્ત્ર ધરે શુભ રીત;
નારિને આપે નિત્ય નહાંતો, કહો કેમ પ્રગટે પ્રીત. કહું નર. ૮
પીયરિયાં પટકૂળ ન પૂરે તો, સ્વામિ કરે સંતાપ;
સાચું કહુંજી એ કંથસ્વરૂપે, પૂર્વ જનમનું પાપ. કહું નર. ૯

દોહરા.

વળિ પરદેશી નર વઢે, જીવમાં રાખી જંપ;
બહુ મીઠું જો બોલિયે, શાથી વણસે સંપ. ૧૯૦
વિનય થકી વશ થાય છે, રાજ ને વળિ રાંક;
કદી ન સુજે કોમળે, પણ પોતાનો વાંક. ૧૯૧
એમ કહું એ અવસરે, ત્યાં નર એક નહોર;
મિયાં નીસર્યો મારજો, ખરોજ ટંડાખોર. ૧૯૨
પરદેશી પ્રત્યે પછી, બણે શેઠ ધરી ભાવ;
વાલપણા તે વિનયથી, લે આને બોલાવ. ૧૯૩
પછી તેણે ત્યાં પૂછ્યું, સ્નેહ કરી સલામ;
સાહિબ ખુદનું નામ શું ? કયા તોરે હે કામ ? ૧૯૪

રૂચિરા છંદ.

સુત તેનો સાથે દેખીને, પૂછ્યું પુત્ર તુમારા ને ?
ગદુજ રીસ કરી તે બેઠ્યો, નહિ મેરા તો તેરા હ ?
પુત્ર તમારા ને પરમેશ્વર, અધિક અધિક આશુપ આશે,
મિપાંદરેજોમરજિ તુમારી, અણી કંધરમારી ડાશે. ૧૯૫

સાલમપાક શિયાળે કરશે, થાશે પુષ્ટ સરસ ચેરા;
સુકા સુકા હમ લકડી હોગા, સાલે ક્યા લેતા તેરા ?
માણસ સાથેમાણસ બોલે, દોસ્તી કરે ન રહે મુંગા;
દોસ્તી તેરીજહાનમમે' ગમ,અમ બોલે તો માંંગા. ૧૯૬

દોહરા.

પરદેશી સમજ્યો પછી, કાજ કહ્યું છે એહ;
જેનો જન્મસ્વભાવ જે, ટળજો દુષ્કર તેહ. ૧૯૭
પછી તે પોતે શેઠ પણ, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
લક્ષ્મી સાટે સંપને, જાએ આઠે જામ. ૧૯૮
સાંભળ નિર્ધનશાહ તું, અંતર ધરી ઉમંગ;
સંપ તજ સંપત્તિનો, સ્વપ્ને ન કરીશ સંગ. ૧૯૯
પૂર્ણ તારૂં તપ પેખીને, વ્રુક્યા ત્રિલોચન રાજ;
તે માગ્યું ધન તુજ પણ, મને મોકલ્યો આજ. ૨૦૦
શુણીને નિર્ધનશાહ મન, નિશ્ચય થયો નિશંક;
સમજ્યો મહિમા સંપનો, ગણી રમાને રંક. ૨૦૧

ભુજંગી છંદ,

પછી સ્નેહથી સંપની હાથ ઝાલ્યો,
લમ સંપ સંગે ઉમંગેથિ ચાલ્યો;
જમ દૂરથી જોયું પાછું નિહાળી,
ધિમે ચાલતી આવતી લક્ષ્મિ બાળી. ૨૦૨
પુછ્યું સંપને એજ ક્યાં ચાલિ જશે,
કહે સંપ તે આવશે તુજ પાસે,
જમ હું વસું જ્યાં મનું સ્થાન જોઇ.
કરે વાસ લક્ષ્મી જુએ સર્વ કોઇ. ૨૦૩
પછી વેર તે મૂજ સાથે વધારે,
તળવી મને સ્થાન પોતે વધારે.
કહું તુજને આજથી એજ મારે.
કદી સંપ મેલીશ માં લક્ષ્મિ સાટે. ૨૦૪
સદા બોલજે સ્નેહથી સારિ વાણી,
વધે સંપ સંસારમાં જોથિ જાણી;
ક્ષમા રાખવી સાંખવી ભૂલ છોટી,
દયાથી વળી રાખવી દૃષ્ટિ મોટી. ૨૦૫
કદી ભાત પુત્રો જુદા ભાગ ભાગે,
મલે ભાગ લેતા નહી સંપ ભાગે;
વસે એકલા ને જુદાં દીવ જાણો,
નહીં સંપનું રૂપ એવું વખાણો. ૨૦૬

દિલે એકતા દૂર દેશે રહે છે,
કવિ સંપનું રૂપ તેને કહે છે;
કહું મૂળ કૂંસંપનું સજી કાને,
જુદા વાદ તાણી જુદા ધર્મ માને. ૨૦૭
રહે દેશમાં એ થકી સંપ રહેશે,
તજો તેજ માટે વૃથા વાદ જુદો;
રહેમાં રહે તે તમે ધર્મ પાળો,
તજ દેષ ટંડા બધા તુર્ત યાળો. ૨૦૮
થશે એક ધર્મી હરી જો કરે તો,
ન થાશે મનુષ્યો મધીને મરે તો;
વડો કોઇ કુટુંબીમાં મુખ્ય થાપો,
વળી નાતમાં મુખ્યતા એમ આપો. ૨૦૯
પછી તે તણી નિંત્ય મર્યાદ પાળો,
નહીં દેખશે તો દહાડો દુખાળો;
સમાધાનિ તે રાખશે સર્વ વાતે,
સદાકાળ તો પામશે સૂખ સાતે, ૨૧૦

દોહરા.

એ શીખામણ ઉર ધરી, શુણીને નિર્ધનશાહ;
સંપ સહિત ધર સંચર્યો, અલખત મળી અથાહ. ૨૧૧
સંપે સ્ત્રિના શરિરમાં, પૂરણ કર્યો પ્રવેશ;
અમૃત દષ્ટી ઉપજી, બાધ્યો સ્નેહ વિશેષ, ૨૧૨
સુખ બહુ પામ્યાં સંપથી. વિસ્તરિ કીર્તિ વિશાળ;
પ્રસન્ન પરમેશ્વર થયા, દુષ્કર દીનદયાળ. ૨૧૩
સંપલક્ષ્મી મંવાદ આ, જે શુણશે નરનાર;
સંપ પ્રસન્ન થયા થકી, સુખ લેશે સંસાર. ૨૧૪
આગણિસેને સાતને, બાદરવે ભરપૂર;
પૂર્ણ કથા કહિ પૂનમે, અધિક હરખ ધરિ ઉર. ૨૧૫
વાસી શ્રી વઢવાણુગ, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
શ્રીમાળા આજણુ સદા, દાખે દલપતરામ. ૨૧૬

ગરબી.

દેશમાં સંપ કરો સંપ કરો,
દીલે દેખી કુસંપથી કરો રે; દેશમાં
હારે જે કોઇ સંપ તજને સુખ માગે,
તેના સતેલા શત્રુ જાગે; દેશમાં

હારે તજે સંપ લકાલકી આવે,
તેમાં તુર્ત ત્રીજને શરેરે; દેશમાં સંપ. ૨
હારે જે કોઇ વિદ્યા જમીન સાર લકતા,
રાજ ખોધને રહ્યા હવે રહતારે; દેશમાં સંપ. ૩
હારે હજી હજી વિચારી નહોં જોશો,
ખરેખાતે છે હાથમાં તે ખોશોરે; દેશમાં સંપ. ૪
હારે તમે ટંટા ધરમના ટાળો,
જેજો ખારો લાગે તે ધર્મ પાળોરે; દેશમાં સંપ. ૫
હારે છગ દગા કપટ દો છોડી,
આખા દેશની થઇ આખર થોડીરે; દેશમાં સંપ. ૬
હારે કરી સંપ કાંઇ હુનર હલાવો,
ફરી દેશની વખત ફરવાવોરે; દેશમાં સંપ. ૭
હારે કોઇનું સાદું દેખીને શીદ દાઝો,
તેને છુટાડી મારવા ન ખાજોરે; દેશમાં સંપ. ૮
હારે વાંચો દક્ષપતરામની વાણી,
પક્ષપાતવિના સત્ય પ્રમાણીરે; દેશમાં સંપ. ૯

(સુરતની એંદુસ લાઇબ્રેરીની સભામાં ધણીવાર
કવિતા સંભળાવવાથી ત્યાંના વિદ્વાનો તથા અમલ-
દારોએ તા. ૧૯ મી આગષ્ટ સને ૧૮૫૧ ને રાજ
મોટી સભા ભરીને માનપત્ર આપ્યું અને ફરમાવ
કરી કે છેલ્લીવારનું હવે એક સારા વિષય ઉપર કવિ-
તાનું બાધણુ અમને સંભળાવવું જોઇએ. તે ઉપર-
થી સંપલક્ષ્મી સંવાદ રચીને સંભળાવ્યો હતો અને
તે માનપત્ર સુરત સમાચારમાં છપાયું હતું.)

કેફ વિશે.

દોહરો.

કેફ કિરીટ? ધરો ફરે, કે ફકિરીધર દોહ;
નરકે શીકે મુખ પડે, નર કેફી કહે લોહ. ૧

મનહર છંદ.

ગાંજે તજ ગાંજે તારા ગાતરને ગાજનાર,
ભાંગ તજ ભાંગ તારું બવન બમાવશે;
માજમ નહિ રે એતો દુતી છે મહાજમની,
માજમ તો કદી તને મોતને મેળાવશે.

તાડીને લગાડી આગ, પાસેથી નસાડી મૂક,
તાડી તને કદી ઉઠ્યા તાડથી પકાવશે;
મદિરાનો મેલ મંગ મદિરા તો મહા બૂંડી,
મદિરા માણસપણું સવળું મુકાવશે. ૨

દોહરો.

જે હોકાનો કાન છે, તે આગળ ધરિ મૂખ;
પૂછે પીનાર જન, મુખ આપીશ કે દૂખ. ૩

મનહર છંદ.

ઉલખામાં પાણી જુઓ ઉછળે છે જેમ જેમ,
તેમ તેમ પીનારના લોહીને ઉકાળે છે;
પાવકમાં ગાંજે કે ગડાક જેમ પ્રજળે છે,
તેમ તેમ પીનારનું કાળજી પ્રજળે છે;
અધિક અધિક જેમ જેમ ધુમ્ર ઉછળે છે,
પીનારની અક્ષયના કાંકરા ઉછળે છે;
મુખ મળવાની વાતતણો ગુડ લખ ખાજે,
ગુડ ગુડ ઉચારી હોકા ઉતર એ વાળે છે. ૪

ગીતિ વૃત્ત.

માજમ મહાજમ જેવી, ફરે અચેતન, ફરે શરિર શુદ્ધિ;
માજમના જમનારા, જનશે મરખ ગુમાવિને શુદ્ધિ. ૫

છંદવિજય છંદ.

પ્રશ્ન પુછ્યો નિજપ્રીતમને, એક જામનિમાં એક કામનીએ;
અક્ષલ હીણુ અને કે બને નહિ, જે મુખ મોલિ અશીણુ લીએ,
કંથ કહે ઘટતી નયિ અક્ષલ, કારણ હું કદું ધાર્ય લીએ,
કાષ પ્રવીણુ અશીણુ પિયે નહિ, અક્ષલ હીણુ અશીણુ પીએ.

દોહરો.

અશીણુઆના અંગના, નજરે નિરજો દાલ;
એ ઉપરથી જણાવે, અશીણુમાં શો માલ. ૭

છંદવિજય છંદ.

રામ ચડ્યા રણ રંગ વિષે ખગ રાવચુને રણમાં રંગદોળ્યો,
કંસતણો નિરવંશ કર્યો દરિ, ચાંચુની સમચાણુર ચોળ્યો;
મારકમાં પચુ પારથ વૃણુ, જુઓ દુરનેધનને રણુ રોળ્યો.
કેરજપૂત જવા રણુકારણુ, ક્યાંમ કદાપિ કદુંજો ન મોળ્યો. ૮

૧. જેનામાં અક્ષલ ન દોષ તેવાનુ અશીણુ પીએ છે
માટે તેવાની અક્ષલ ઘટેલ ક્યાંથી. જેમ કે નાગો દુરાય
નહિ, તેમ.

૨. ચાણુર—કંસને મદ.

૩. પારથ—અર્જુન.

દોહરા.

ચાહે જે 'ચૂડવને, ખુદિ નહિ બિલકૂલ; ૯
જે જરિયે મતિ હોય તો, દૂધ કરે ચંદ્ર.
દેશતણી પડતી દશા હજે ન સવળી સાન;
તજશે ભાંગ અફીણુ તો, પીશે બહુ મધુપાન. ૧૦
નિર્ભાગીને નાસતાં, વિપરિત સુજે વિચાર;
ચૂઝમાંથી ચાલિને, આલામાં પડનાર. ૧૧

બદવાસ્થળીનું વર્ણન.

દોહરો.

કેફ ન કરશો કોઈ કદિ, કેફ કલેશનું મૂલ;
જુઓ કેફ કરિ સો જાદવે, કર્યું નિકંદન કૂલ. ૧

ચોપાઇ.

પ્રથમ પ્રભુને કહે પ્રણામ, સુધરે જે ઘડી સઘળાં કામ;
કેદતણા અવગુણુ તે કહું, સ્નેહ ધરી સાંભળજે સહ. ૧

દોહરા.

પુરાણુ શ્રીમદ ભાગવત, એકાદશમે સ્કંધ;
તેના અધ્યા ત્રીશમે, સુણો સહિત આનંદ. ૨
બદવ જન્મજે ગયા, પવિત્રસ્થાન પ્રભાસ;
કેફ કરીને પરસ્પર, નિરમુલ કીધો નાશ. ૩
તે સાંભળી સકે સજ્જનો, જણી વિચારો વાત;
સુખને સોખત કેફની, કદી ન કરશે ભ્રાત. ૪
કેફ ઘડી ધર કેકનાં, ઉડી ગયાં અપાર;
દેવ સરીખા દુખિ થયા, શી ગણતી સંસાર. ૫
ભાંગ અફીણુ ગાંજે તજે, તજે મદીરા તાડિ;
પ્રગટ વસ્તુ પેશામ જેમ, દેખો નજરે દાડી. ૬

ચોપાઇ.

નથી જગમાં કેફીની લાજ, કરિ વિશ્વાસ ન ચોપે કાજ;
ભોગી ગરીબી કેરી હોય, કન્યા તેને નવ દેકોચ. ૭
સોખત કરતાં સહ જન કરે, રખે લોક નિદા ઉચ્ચરે;
કદી વસ્તુ ચોરી લે કાપ, કેરીને શિર ભાંતિ હોય. ૮
ભલું મનુશ હોય કીરતીવત, તુરત ન કોષ વિશ્વાસ કરેત;
જે કોષ કેરી વ્યસની થાય, પછી ઘણો મનમાં પસ્તાય. ૯
કેના ઉપર કાંદે રોષ, રોગતણે શિર દે છે દોષ;
હોય એકલો ત્યાં લજવાય, વધવા ખાત કરે ઉપાય. ૧૦

તે માટે સહ ચેતો ચિત, ન કરો એવા નરથી પ્રીત;
જે પરણી કેરીને નાર, તેના જીવતરને ધિક્કાર. ૧૧
કેરી વસ્તુનો ન કરો સંગ, ઉડી વળગશે આવી અંગ;
સાપ કેફ તે જળની રેલ, તેની સાથે ન કરો ખેલ. ૧૨

દોહરા.

ધનનો મનમાં મંદ ધરી, કેફ ન કરશો કોય;
બદવ કુળ થઇ જે ગતિ, સદા વિચારો સોય. ૧૩
કૃષ્ણ સરીખા કલપતિ, જે રાજ અધિરાજ;
દેવપુરી સમ દારિકાં, સુર વૈભવ સમ સાજ. ૧૪
છપન કોટિ વિસ્તાર નર, જગમાં કીધી જીત;
નરપતિ સઘળા આવિને, શીશ નમાવે નીત. ૧૫

ચોપાઇ.

સકળ હિંદનાં રાજ્યસ્થાન, નહિ કોષ દારામતી સમાન;
શક કરનાર સુધિહિર કલા, તેતો જેના સેવક થયા. ૧૬
શોભાપુરની શી કહું ભણી, કવિજન કોમ્પશ્યા નહિ ગણી,
મંદિર મેડી જરખાં માળ, સુવરજીભય શોભીત વિશાળ. ૧૭
ખન્યા ધરોધર આગળ ખાગ, પક્ષી કરે કલોલ અથાગ;
નિત્ય પ્રતિ થાએ નાટારંભ દેખી દેવદલ થાય અચંબ. ૧૮
કાંદે દિન આનંદે રહી, દેવતણો દિલમાં કર નહીં;
ખાંયપીયે ને કરે વિનોદ, મનમાં પૂરણુ ધરે પ્રભોદ. ૧૯
એક સમે સઉને થઇ આશ, તીરથ નાવા જલું પ્રભાસ;
સ્ત્રી ખાળક વૃધજન કહેવાય, શંખોદાર તીરથ તે જાય. ૨૦
એવો ઠીક કીધો ઠેરાવ અંતરમાં ઉપજ્યો ઉચ્છાવ;
કૃષ્ણતણી આરા તે લહી શણુગાર્યા ગજ ઘોડા તહીં. ૨૧
ધૂધરિયાળા રથ છે ઘણા, અળદ લલા ચીત્રેલા બણ્યા;
શોભિત મેના ને સુખપાલ, તેના બન્યો અલોકિક તાલ. ૨૨

હરિગીત છંદ.

બહુ ગડગડે નીશાન નોખત, ધોર રાખ્દ કરે ધણો;
વળી દોલ ભેરી ભૂંગળો, સ્વર થાય શરણાઇ તણો. ૨૩
મરદંગ તાલ ઉપંગ અંગ, ઉમંગથી વાગે જ્યાંહાં;
સારંગી વેણા વાંસળી, મંજરા ખંજરીઓ ત્યાંહાં. ૨૪
નાચે સુરભા નાયકા વળી, ગાયકા ગાવે ધણા;
અગણિત દીસે અસંવાર, ધરી હથિયાર કુળ બદવતણા. ૨૫
તરવાર દાલ દંટાર બરછી, મંજી ગુમી ને ગદા;
ત્રીશળને તીરકામઠાં, હળ મુશળ ફરશી લહી તદા. ૨૬

લગ્નના મૂળનો છંદો.

હાસ્ય ઋષિ ત્યાં હતા, એક અવસર એ દીશે,
જાદવ બાળક જઈ, કીધું અપમાન અતીશે;
નહોં છંડી છંછેડ, ક્રોધ ઋષિએ બહુ કીધો,
જશે તમારો વંશ, શાપ સરવેને દીધો;
જે જાદવનું જડમળ જશે, હાસ્યથી નિશ્ચે લેખજો,
તે માટે આતા સવિતમે, હાસ્ય દિશે નહિ દેખજો. ૧૪

ચોપાઇ.

કાંસી કરતા હડપર આવ્યા, લડવાની ઈચ્છા ઉર લાવ્યા;
એક કહે મુજમાં બળ ઝાઝું, ખીલે કહે તુજ સાથે બાઝું.
ત્રિજો કહે તું ગદ્દા તોલે, ચોથો મમ્મો ચરચો બોલે;
પકડ્યા એક ખીજના કાનો, મંડ્યા હસી મરદ જીવાનો
દેનાં કપડાં નાખ્યાં શરી, કૈને કુટ્યા આડા પાડી,
લઈ શસ્ત્રને લડવા લાગ્યા, નહોં શરમ લાવે થઈ નાગા.
મુચ્છને આતા કેદની કાણી, કેવી સખાવત એ વખણાણી,
લીધાં ધનુષને તીક્ષ્ણ તીરે, બાલા લઈ મંડ્યા બડવીરે
શુરજ ગદા ને દેરવી ફરશી, પથરાની વૃદ્ધિ રહી વરસી,
હળ મુસળ ને ભુંગળ ભારી, પાડ્યા કૈને પ્રજ પ્રહારી.
જે શસ્ત્ર જગ વશ કરી લીધું, તેથી કુળ નિકંદન કીધું;
શત્રુ શ્વિર મદિરા થૈ આપે, વાળું વેર એજ શર આપે.

હરિગીત છંદ.

પ્રણમ સાંબ શ્રીકૃષ્ણના સુત સામસામા તે લડે;
અંધર સામા જોજ છે, અનિરૂદ્ધ ને સાત્યકી અડે. ૫૧
સુભદ્ર ને સંગ્રામજીત, વળિ સુરથ ને સુમિત છે;
નર નિશાં ઉલમુક સહસ્રજીત, શતજીત નામ પવિત્ર છે;
દાશાર્હ જુષ્ણી જોજ અંધક, સાત્યતા મધુ અર્જુન;
માયૂર કુકરા શરસેનાં, વર્ગ જણો એ જુદા. ૫૨
ભાઇ સગાને ભાઇ મારે, પુત્ર મારે બાપને;
ભાણેજને મામા વિદારે, પથુ ન જાણે પાપને. ૫૪
સસરાં હજે જમાતને, જમાત સસરાને હજે;
સાથે બનેવીને હજે, દુઃખ બેહેનનું દિલ નહિ ગણે. ૫૫
નહિ પક્ષપાત વિચાર, કરવા ઘાત કંઈજે છે ધણુ;
મદ અંધ થૈ નિરખંધ લાગ્યા, ધંધમાં ન રહી મણુ;
જે પ્રાણથી પ્યારા દેના, તેને હજ્યા બેમાનમાં;
નિજ પુત્રના પક્ષ પ્રાણ હણનાં, ધારિ વાત ન બ્યાનમાં.

રથ હાથિ ઘોડા ભાગિ તોડ્યા, સારથિ નહિ સટકિયા;
તાસતા નાના બાળને, પગ ઝાલી ભૂતળ પરકિયા. ૫૮
જેમ વાંસ વનમાં આગ ઉડે, એમ રૂંડે અંતરે;
મધુપાનથી તન લાન ભૂલ્યા, ચિત થયાં પરતંતરે. ૫૯
કામદાં તૂટે તીર ખૂટે, દાંત ચુટે હાથિના;
રથ કાઢ ધારે ને પ્રહારે, પ્રાણ લે નિજ સાથિના. ૬૦
શ્રીકૃષ્ણ વારે બહુ પુકારે, ક્રોધ ધારે કાન ત્યાં;
નહિ બચ્યા નોકર ચાકરો, એવું ઉઠ્યું તોફાન ત્યાં. ૬૧
બળભદ્ર સામા બળ કરી, મદમત ચાલ્યા મારવા,
આવતા દેખી એહને, હલધર ઉડ્યા સંહારવા. ૬૨
જે બીજ માદરા રાપિયું, તે વેલ ઉગી લોહિની;
ધડ શીશ જુદાં ફળ થયાં, ચાલી નહોં મનિ કોઈની. ૬૩

ભુજંગી છંદ.

પડ્યા તફડે ભૂતલે કૈક શરા,
થયા કૈક પૂરા રક્ષા કે અધરા;
સુતા નિત્ય જે પુષ્પસન્નમ બિગાધ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૪
ચળે જે પ્રિયાનાં સદા રૂપ જોનાં,
બહુ પ્રીત દેખાડીને ચિત પ્રોતા;
ગયા કાગડા તેમનાં નેત્ર ખાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૫
રૂડા હાથમાં હેમ પોંચી બિરાજે,
બલા બાલુ બાંધી હમીવંત જાજે;
ઉડ્યા બાળ આકાશ તે હાથ સાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૬
મુખે જે નરો નિત્ય તંબોલ ખાતા,
બલાં તાન લૈ ગાનમાં ખ્યાલ ગાતા;
મુખે તેમના ધૂળ ઉડી ભરાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૭
ખમાજ ખમાજ છડીદાર કેતા,
સદા પાસ સેવા વિષે દાસ રેતા;
કિધાં રાન્ય નિકંદ શત્રુ નસાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૮
બશે નંદ વિસ્તારનો ગર્વ ધર્તા,
નહોં દૈવથી દીલમાં લેશ ઉતાં;
નહી અસિ દેવા રહ્યું કોઈ ત્યાંધ્ર,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૯

ફરિકરિ પુછે ધીરજ આપી, તે નહિ બોલી શક્યો તથાપિ;
હાય રામ કૃષ્ણ પુકારી, રૂદન કીધેથી સમજ નારિ,
મરણથયુંએમ પુછ્યુંન્યારે, મુખ નીચું કરિ હા કહી ત્યારે;
રામકૃષ્ણનું મૃત્યુ જાણી, હાહાકાર થઇ પુરવાણી.
ધર ધર શોક થયો અતિભારી, રૂવે ઘણું બાળક નરનારી;
મુણતાં તુરત પડયા કે ધરણી, વાતલખાઈશકે નહિવરણી.

દોહરા.

ધરણી વાત બને નહીં, જાણે સહ જોનાર;
રાંધી રહી રસોઇઓ, ઉપજ્યો શોક અપાર. ૧૦૨
રૂકમણી આદિક રાણીનો, વચન વિલાપ પ્રકાર;
કોણ સુણીને નહિ કરે, મદિરાને ધિકાર. ૧૦૩
રૂદન કરે બહુ રેવતી, હાય હાય કહિ મૂખ;
કંપે નહિ દિલ કેહનું, દેખી તેહનું દુઃખ. ૧૦૪
સારથિએ તે સરવની, ભેદન કરવા બ્રાંત;
જે રીતે જાદવ મુવા, વરણવિયું વૃત્તાંત. ૧૦૫
શોકાતુર સરવે થયાં, દુઃખનો વાર ન પાર;
કેરી વસ્તુને ક્યોં, શિર ધુણિ ધુણિ ધિકાર. ૧૦૬
મદિરા ભાંડ્ય અપ્રીણ પીએ, ગાંજખોર ગમાર;
તે નરને ધિકાર છે, ધિક તેની જળુનાર. ૧૦૭
પછી સૌના મનમાં વસ્યું, કરો પ્રભાસ પ્રયાણ;
પ્રીતમનાં મુખ પેળીને, ત્યાં જઈ તજ્યો પ્રાણ. ૧૦૮
પ્રભાસ જો પોહોઆં સહ; રણથલ જોઈ વિકરાળ;
દેવકી ને વસુદેવજી, તજ્યાં પ્રાણ તતકાળ. ૧૦૯
ગીધ બાજ ને કાગડા, બગલાં મુડદાં ખાય;
જોઈ જોઈ જાદવ રાણિયો, બહુ મુર્છાંગત થાય. ૧૧૦
કુટે નામ લે કેશનું, શાપે કેરી સંગ;
જેણે ભોગ વિલાસનો, કિધો અચાનક ભંગ. ૧૧૧
નિજ પ્રીતમનાં નારીઓ, નિરખીં મનોહર મુખ;
ખૂબ રૂવે જોળે લઈ, અનહદ ઉપજ્યું દુઃખ. ૧૧૨
સ્વામી હું સમજ નહીં, પીને જોશે પ્રાણ;
ઘોડે ચડીઆ જે ધડી, બાંધિ ધનુષ ને બાણ. ૧૧૩
નિરજો હતી હું નાથજી, શત્રુ ન જાણી શીશ;
મદિરા વેરણ મોહરી, રહી હતી કેઈ દીશ. ૧૧૪

રૂકમણી આદિક રાણિયો, તજી જીવત ઉછરંગ;
પાવક મધ્યે પરજળી, નિજ નિજ સ્વામી સંગ. ૧૧૫

ચોપાઇ.

મરણ થયાં બહુ માનવી કેરાં, ઘાત કરીને મુવાં ધણેરાં;
મદિરાને જીવ અર્પણ કીધો, ભોજનઉપર ભાતજીધો.
માત વિનાનાં બાળક નાનાં, રોઈ મરે કોણ રાખે છાનાં;
અરબુનહિચર્યા ધીરજઆણી, શેષ સ્વજનને અનાથજાણી.
બહુજનશિક્ષા આપી બચાવ્યાં, મૃતકસરવનાં કૃત્ય કરાવ્યાં.
એવે સમે રતનાકર રેલ્યો, ગદ દારિકાં કુખાવી મેલ્યો.
વજનાભ રાજ્યાસન ચાખ્યા, દેશ પ્રજાને પાલક આપ્યા,
બાકી રહ્યા બાળક વૃદ્ધ બાળા, તેને સંગ લઈ તતકાળા;
અરબુનપછી આગરેસિધાવ્યા, મારગન્યારેસોગાઉઆવ્યા;
કાયાએ કામનીઓ હુટી, નહીં અરબુને ખણાઈ સુટી,
જૈને કહ્યું યુધિષ્ઠિર પાસે, તુરત હિમાલે ગયા ઉદાસે;
દીક્ષીપતી પરીક્ષત કીધા, તેને દેશ પોતાના દીધા.
ખૂબ ખરાબ થયા સૌ હિંદુ, ઉડ્યા બધે મદિરાના બિંદુ
પુરેપુરે ને ગામે ગામે, રડે મનુષ મદિરાને નામે.
ધરે નિસાસા શીશ ધુણીને, મોત વિના કે મુવા સુણીને,
તે માટે તજ્યો સૌ તેને, આદરમાન ન દેશે એને.
જાંચ અપ્રીણ ને ગાંજો જાણો, તે મદિરાની પ્રજા પ્રમાણો;
દુઃખનાં મૂળ ઉપજે એથી, જાય મનુષની બુદ્ધિ જેથી.
કેરીનો વિશ્વાસ ન કીજો, સાઈ મનુષ નહીં સમજીજો;
જાદવ હતા બહુ જશવાળા, કેદ કીધાથી થયા મુખકાળા.
કિંચિત કરતાં કોઈદિન ભૂલ્યા, સેવી કેદ નહીં ફરશે પુલ્યા;
જે નર સાપ જતનથી આલે, પણ મૃત્યુ પામે કોઈકાળે.

દોહરા.

જો જાદવાસ્થળી સુણી, સમજીસાચે મન;
કરશે બાધા કેશની, તો પ્રભુ થશે પ્રસન્ન. ૧૨૭
જાદવનું દુઃખ સાંભળી, કેદ ન તજશે જેહ;
થઈ શત્રુ શ્રીકૃષ્ણનો, જરો નરકમાં તેહ. ૧૨૮
જો જાદવાસ્થળી સુણી, કરશે ચીત વિચાર;
પ્રભાસની જત્રા થશે, બેઠા ધરને બાર. ૧૨૯

૧. રામપરંપર્યશ્ચતદ્ દેહમ્ ગુહ્યામિમાવિશત્ ।
કૃષ્ણપત્ન્વોઽવિશત્તમિરુવિમણાચાસ્તદાત્મિકા ।

જે ભગવાનના મુખી, તને કેમો સ્વાદ;
 પૂર્વના થાય પ્રસન્ન બહુ, આમે આશિસ્વાદ. ૧૨૦
 એભણીએ ને સાતની, રીત નિથી સુધાર;
 સુરતમાં આવવું વે, કરિ કવિતા સુખદાર. ૧૨૧
 મજ વાસ વડવાવું છે, ગુણવંતુ ને ગામ;
 શ્રીનાથો આજીવું કરે, નામે દ્વપદનામ. ૧૨૨
 એણું અધિકું ને કયું, હયા કરો તણ રીત;
 એવા જાન સકેશ કરો, વાચવણ શ્રી ભગદીય. ૧૨૩

રાગ ધોળા.

સત્તાન સધળાએ, કરીતો સંગ ન કરો;
 સમગ્ર ડાળા સાપ સરીખો, પાપ ગણી પરદરેવેરે, સત્તાન. ૧
 દાઢ પીએ તે દેત સરીખો, કદી વિશ્વાસ ન કરીએ;
 ભાંચપીએતેમગીઆનેવો, તેથીવેગજાનરીએરે. સત્તાન. ૨
 પીએ તાડી તે ગ્રેન સરીખો અપીણુ આવ તે એવો;
 માંતભોરેતોમગીઆનેવો, તેપણુદણએતેવેરે સત્તાન. ૩
 સંગ ક્યંથી અંગ વળગશે, રંગ જાશે અદલાક;
 મનમાંદશેકમગણવાતે, ભંગ થશે સકે ભાકરે, સત્તાન. ૪
 પ્રથમ અપીણુના પેલા નહીં છે ધરનું પાશે ધોળા;
 વળગાડીને થશે વેગળા, રહેશે ચક્ષુ એળોરે. સત્તાન. ૫
 પાશે કે કણુ શુણુ ગાશે, પીશે ને તે વળી પાશે;
 વળશે ભરતેમનદુઃખથાશે, પછી કણુ પલ્તાશેરે. સત્તાન. ૬
 સકેને ભરખા કરવા હોશે, એણે વાત બતાવી.
 નાક કરે જેમ નાન વધારી, ભોળાને ભરમાવીરે. સત્તાન. ૭
 આવા બોધને મેલી કંઠા, કુચ્યા દુરશુણુ લેશે;
 સારા જાન સતોપથી મુણુતેરોપ વિસારીકેશિરે. સત્તાન. ૮
 દોષ તને સતોપથી મુણુતે, રાગ મને તો રાખે;
 દ્વપદનામ તો દુનીયા મધ્યેરે તેવું રાખેરે. સત્તાન. ૯

વર્તમાનપત્રો વિષે,

દાદરા.

વર્તમાન પત્રોથથી; રવેશદિન થાનાર;
 પછુ જો તેના દોષ યુગ, લાયક જાન કમનાર. ૧
 ન લખે નિંદા કોઈની, ન લખે નહીં વખાણ;
 પદ્મપાનથી નવ કરે, કલિએ બેચાતાણ. ૨

૧. ત્યાંની પરજીતાર સમાને વારને આ
 કવિના કરી હતી.

કર્યાં ક્યંત લખે નહિ, રિત નવ રાખે દેખ;
 સમાં ગણી મો યોદ્ધા, દે મધુરો કપરેશ. ૩
 પ્રાંત પ્રાંતમાં પરવરી, વિચરી વણે વાટ;
 સારી નરમી ક્યારેક, ચર્યા ચારણુ ભાટ. ૪
 એ પછુ કમ અમલનું, ગણાય ગામે ગામ;
 વર્તમાનપત્રો તણું, એ છે કિતમ કામ. ૫
 જલિ વિધિ ચારણુ ભાટને, દેતા છૂટ નરેશ;
 આણું અવળું ક્યારેક, રીત ન ધરતા દેશ. ૬
 રાગ તથા પ્રાંત વિષે, સંપ થવા સર્વત્ર;
 કરે સદા કિંદેણી, વર્તમાનનું પત્ર. ૭
 જેમ જ્યાં ધરમાં નહિ, રિત વિના દેખાય;
 વર્તમાનપત્રો વિના, જામ ચર્યા ન લખાય. ૮
 એ પુલક કનિદાસનાં, સમાચારનું એક;
 તે સમને સમજાવના, વાંચો ધરી વિવેક. ૯
 અદ્યકતી ચકતી કળા, દેશ તણી દેખાય;
 વળિ વિદ્યા ને દુનરતાં, સ્થાનક ધણું સ્થપાય. ૧૦
 મહે વળી મુગ દેશિને, અનિ કિતમ અધિકાર;
 વાલો એવી વાંચીએ, કરે જાગ કનરે. ૧૧
 વડેમ થો વિદ્યા વધે, બધે સુધારો થાય;
 દેશાટન કરવા વળી, જાન કિમતથી જાય. ૧૨
 સમાચાર એવા સમસ, વાર વાર વંચાય;
 એવો અવસર આજુરે, રૂઝા જામના રાય. ૧૩
 પ્રતિ દિન પ્રગટે પત્રમાં, વધામણીની વાત;
 એ હથેરનું એટલું, દેને દિન ને રાત. ૧૪
 અનિ એ પત્ર અમલનું, ગણાય ગામે ગામ;
 આશિય એવી કરચથી, દે છે દ્વપદનામ. ૧૫

(સુભાગ એવીએ વારને કહેકર નામેજની
 ફરમાસથી આ કવિના રચી હતી. તા. ૨૬ મે
 નવેમ્બર સને ૧૮૭૦)

શ્રી વિષે.

શ્રી ક્રેગવળી.

દાદરા.

મધુ અણુવો પુગીરે, નો કાણી જાનાર;
 મહેવ મુખ પાસે કરે, આશિવંદે દિવાર. ૧

ભુજંગી છંદ.

ભલી તો થશે ને હશે તે ભણેલી,
પદ્મ સદ્ગુણો શિખિ સારી બનેલી;
વિચારી વિવેકે વસૂ વાવરીને,
દિયો દાન વિદ્યા તણું દીકરીને.

૨

ધણું આપિયે ને ધરાણું ધરાવી,
પતિ તેનિ પાસેથી લેસે પડાવી;
નહિ ભતરે પાર તેથી તરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.

૩

સદા સદ્ગુણી ન્યાં હશે ત્યાં સમાશે,
ખરાબોલિ ને ખોલશે તે ખમાશે;
સ્વભાવેથી શોભાવશે સાસરીને,
ભક્ષા જ્ઞાનનું દાન દો દીકરીને.

૪

કુમાર થકી તે કંદી ના કુમારે,
દગાથી ન વૃત્તિ કદાપી કધારે;
છળે કાણુ તેને જશે છેતરીને,
લલા જ્ઞાનનું દાન દો દીકરીને.

૫

મળે મોટિ વિદ્યાથકી માણુસાર્ધ,
ટળે તેથિ અજ્ઞાન ને આળસાધ;
નહિ ફલ મધ્યે ફસે તે ફરીને,
દિયો દાન વિદ્યા તણું દીકરીને.

૬

ન ખેંચે હમેશાં પુર હોય પશ્તું,
કદી કાળ કાંડા થકી જાય કશ્તું;
નિભે તોય ભંડાર વિદ્યા ભરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.

૭

સુ વિદ્યાર્થી સંતોષ ને સૂખ પામે,
સુ વિદ્યાર્થી સારી સદા કીર્તિ જામે;
સુ વિદ્યા થકી ધૈર્ય રાખે ધરીને,
દિયો દાન વિદ્યા તણું દીકરીને.

૮

સુ વિદ્યા સખીની પડે સૂખ આપે,
સુ વિદ્યા કુમારીતણું કષ્ટ કાપે;
સુ વિદ્યાર્થી સંભાળી દેખે ડરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.

૯

ભણેલી ભલી ભાત ચાલે સમાળી,
ભણેલી ગણાશે સદા સગુણવાળી;
સુખે સંપન્ને રાખશે સંધરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.

૧૦

ભલીભાત જેણે ન વિદ્યા ભણાવી,
પિતા માતને પાપથી પેટ આવી;
અતી શાપ આપે પિડા ઉચરીને,
દિયો દાન વિદ્યાતણું દીકરીને.

૧૧

નહિ જે ભણી તે નકી નેણ હીણી,
સતી સદ્ગુણો તે રાકે કેમ વીણી;
અરે એજ મોટે અતી આદરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.

૧૨

અહો આપ દેશી જનો આજ આમે,
રચ્યા છે રૂઢા છંદ દલપતરામે;
હવે હાંશથી રાખો હૈડે હરિને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.

૧૩

હોહરા.

સ્ત્રિયો સુધરશે તોજ ફળ, ઉત્તમ થશે અથાક;
પૃથ્વી સુધરશે તોજ ત્યાં, પાકે સારો પાક. ૧૪
માણીતણી શોભા ધણી, બણી કણી રહો તોય;
નારી સારી નહિ દિસે, બણી ગણી નહિ હોય: ૧૫

સોરઠો.

ભણુતરથી ભ્રમ જાય, તો ભણુતર સાચું બણી;
ભણેલી ભોળી થાય, તો ભણુતર ભડકો ઉઠયો. ૧૬

પુરશી પ્રતિ પ્રશ્ન.

હોહરા.

તું તનુમ ધનવંતની, કે તુજ પિતુ કુળવાન;
શાકારણુ સરવે તને, મહીપતિ આપે માન. ૧૭

ઉત્તર.

જે શાળામાં માર્ધ હું, પામી સરસ સુધરાઇ;
જાત અસલ હું જંગલી, ગૃહસ્થ જોગ ગણાઇ. ૧૮

મનહર છંદ.

જંગલની ઝાડીઓમાં ઉપજી ઓલાદ મારી,
લીલપાસે બાળીને સોદાગરે સોદો કર્યો;
સોદાગર પાસેથી સુતારે પછી સોદો કરી,
શાળામાં સુધારી તોય સ્વાસ્થ્ય નહિ સર્થો;
પામવાને નેતર જેસારી બીજી શાળાવિષે,
પામી ત્યાર પછી વર શ્રીમંત મને વર્થો;
કાણુ પુછે કુળતણું સુલ દલપત કહે,
પામી માન તે પ્રતાપ કેળવણીના દર્થો. ૧૯

હંસવિનય છંદ.

તાત તમેદિનરાતર્યાહરિ, નિતિનિનિત્ય ક્ષી કરિનાઇ,
 જેમલુએમદુનંદનેલુકિયી, અર્જુનઆગમગાઠગિનાઇ
 તેમતમારિશિખામણુદંદુણીથીખિશિખામણુજેમસિવાઇ
 તેમવમાંનકિશ્વસિશ્વરુ, પરિશખિશ્વપાદપવિત્રપિનાઇ. ૨૦

પરિમંખ્યાલંકાર

મનદુર છંદ.

મણુ મણેશિયો તુલ્ય વડે શેઠ વાલ થાય,
 તેતો વાલ તોળવાનો નહિ જાત જાગતી;
 ગજથી ભગય શાંખી થાય ખેલ અસે ગજ,
 પાટી તેતો પદ્યગતી નહિ તે નિશાગતી;
 થડીઓ તો પાણીથી જગાય અતે ખાલી થાય;
 તેતો ઘરમાળ તણી કહે નહિ કાગતી;
 મુયાણી સદગ કળાવાળી દ્વયપત કહે;
 તેતો વિવાવાળી ન જણાવ નારી આગતી. ૨૧

૧. મુયાણી અથવા પ્રસવ કરાવનારી તે પણુ
 મુયાણી.

દોહરા.

ચતુરા ખીજ ચોપડી, જે નીતિ લુણ માય;
 મુધરે તેનો ચોખતી, નહિ તો તે રી નવ. ૨૨
 જાનનિયોનાં સોળમણુ, ખરે ખરો એ ખેલ;
 મગાધવામાં મન ધરો, એ સિદ્ધાવ ઉમેદ. ૨૩
 આગસન નિષેધ વિષે

આગ લગતા ચાલથી, ચાલ વણું નુસાન;
 પ્રાન જંદી નિર્જન જને, થક ન કહે વિદાન. ૨૪

પ્રતિષેધ અલંકાર.

મનદુર છંદ.

સમજુ સમજુ મળી સમજુને સમજાવો,
 કરો સારું કામ તે અન્યાય નથી કરવો;
 હો દારૂ ધેર ધેર રાવા કુટવાની રીત,
 તોડી નાંખવી તેતો સજુ નથી તરવો;
 કરજ કરીને વરા કરવાનું કાઠી નાંખો,
 તે તો ખોટી દુગરને દૂર નથી ધરવો;
 આગસન બંધ કરો કહે દ્વયપતરામ,
 તેતો કાઠ પ્રાણીનજો પ્રાણુ નથી ધરવો. ૨૫

વૃક્ષ પ્રખંધ કવિત.

બાળ પશુ પરણાવે પશુ ન વિચારે વાત,
નવીનજ દૂર દૂળ નજરે નિહાળિયે;

રે નિલાજ લોક તમે લાજ લેશ કાં ન રાખો
લેશ બુદ્ધિ હોય તો કુબુદ્ધિ એવી ટાળિયે;

❀ યે જિ બા ❀	((((	મન			
❀ જ આ જ મો ❀	((((	જન પસ	)))	❀ બા જ કો ના ❀	
❀ યે જિ બા ❀	((((	માઠી છેસ	)))	❀ ચા લ વા તો ❀	
❀ રા ક શી ખે ❀	((((	પમ ઘડી	)))	❀ ર ભ હ ઠે ❀	
❀ યે જિ ટા ❀	((((	ચાર પવી	)))	❀ આ ગળ થી ❀	
❀ જો રા ન કાં ❀	((((	બુદ્ધિ લેશ	)))	❀ હો ય તો કુ ❀	
❀ યે જિ હા ❀	((((	લાજ રેની	)))	❀ લો ક ત મો ❀	
❀ ત વા રે ચા ❀	((((	નજ નવી	)))	❀ દૂ ર દૂળ ❀	
❀ ❀ ❀ ❀	((((	પણ વાળ	)))	❀ પ રણા વે ❀	

એ વિચાર આગળથી ચારઘડી ખેંચી કરો,
ઘડીએ મરણ હો એમ છે? સંભાળિયે;

છે સંભાળી ચાલવાનો ભાળીએ સમોજ આજ,
એ સજન બાળકોના જનમ ન બાળિયે. ૨૫

ઇંદ્રવિજય છંદ.

બાળપણે પરણાવિયે બાળક આવક તે મહિ શી ખતલાવો.
મોટપણે કરતાં પરણેતર, જાવક તે મહિ શી સંમળવે;
જો ઉલટું સુલટું કશુંએ થયું, પૂરણ પાછળથી પસતાવો,
આવકજાવકભાવિકા બાળપ્રભપછિપાવકમાં રૂપધરાવો. ૨૭

ધરસૂત્ર વિશે.

મનહર છંદ.

પ્રમદાંધી પ્રધાન સાથે મળી પ્રભપાણ,
સંભાળે જે ઉપજ ને ખરચ શું થાય છે;
કદી બાળકા લહે કે કુટુંબમાં કલેશ થાય,
ફાળદારી દિવાનીના ફેસલા સુકાય છે;
જેને જેમ ધરે તેને તેવી રીતે રાખવાને,
સામ દામ ભેદ દંડ એ ચારે ઉપાય છે;
રાજ ચલાવે કે ધર ચલાવે તે ખરાખર,
ધરધણી પંણ મિત્ર ધરતણા રાય છે. ૧

દોહરા.

આંડી કાઢે આકલથી ધુંચ પડે ન મુંઝાય;
તાણીને તોડે નહિ, તો ધરસૂત્ર ચલાય. ૨
ધર સૂતરને કાળકે, ધણી ધુંચવણ વીર;
તાણી તોડે આકળા, ધિમે હૃદયે ધીર. ૩
તંત અત્યંત ન તાણિયે, તાણે પૂરી જાય,
જો તૂટ્યાં મન સંધિયે, વચે ગાંઠ પડિજાય. ૪
પરણીને ધર માં તાં, સદા સદનતા તાક,
પરમ્યા પહેલું પોખતાં, સામુ તાણે નાક. ૫
ચાખે કે ચાખે નહિ, તે ખતે પંસ્તાય;
એવું છે સંસાર મુખ, લક્ષ્મી લાહુ પ્રાપ્ત. ૬

પતિવ્રતા.

ઉપજાતિવૃત્ત.

પતિવ્રતા મુદર વસ્ત્ર દારા, પતિપ્રિયા તે શયણગાર સારા;
સંજાથડીભોમડુંજ શોભે, તો તે વિનાનું નર ચિત લોભ.

મનહર છંદ.

સ્વામી વશ થતો નથી સોળ શયણગાર સજે,
સ્વામી વશ થતો નથી અંગતણા રંગથી;
સ્વામી વશ થતો નથી પિપરના પેસામણી,
સ્વામી વશ થતો નથી સદા રહે સંગથી;

૧. ભાવિક-અવિધ્ય. ૨. પાવક-બાળસન કંથી
દેવતામાં. ૩. પ્રાપ-પણી. કરીને.

સ્વામી વશ થતો નથી પુત્રનો પ્રસવ થયે,
સ્વામી વશ થતો નથી ધૂત જેવા દંગથી;
કામનીને વશ કંથ ચાપ દલપત કહે,
પ્રેમ ઉર આણી પાળે આગતા ઉમંગથી. ૮
જાનીને તો વશ કરે જાનની ગાથાઓ ગાણ;
મનીને તો કરે વશ નિત્ય નત્રતાઈથી;
કૃપણને કરે વશ કરીને કમર ઘણી,
કોંઠીને તો કરે વશ ખામુખા કમાઈથી;
મુરખને કરે વશ મીઠી મીઠી વાતો કહી,
ફૂલણને કરે વશ પુલાતી પુલાઈથી;
કહે દલપતરામ કામની ચતુરા કંથ,
ચતુરને કરે વશ ચિત ચતુરાઈથી. ૯

છત્રીઉક્તિ.

ઇંદ્રવિજય છંદ

જો શિર છત્ર કરી મુજને, પકટે પતિ પ્રેમથી હાથથી હાથે,
તો મુજ પંડ પ્રકૃષિત થાય, સમાધ દાકાય ન ખે ભુજાયાથે;
હું પતિનો પગિતાપ દહું, વળી જોડ જણાય મુશોભિત સાથે,
કાપ કરોચાલિયો વળી જાપજ, જો પદ નીચ દિધું નિજનાથે.

દોહરા.

નિશ્ચય મન જે જનતણું, ટળે ન તેની રીત:
ચુસ્સો ક્યોં ધરે નહિ, પતિવ્રતાની પ્રીત. ૧૧
પતિ મુખ રવિ શશિ પતિ મુખ, પરમ્ભિ પૃથ્વીપ્રમાણ;
ચંદ્ર પ્રદણ નહિ આદિયે, સર્વ પ્રદણ શ્રુમ જાણ. ૧૨

સોરઠા.

જેવું મન જે સાચ, લલચાઇ લાગી રમું;
એ નથીજ ગાય, રહે લીન તદરૂપ યે. ૧૩
દદ બ્યાં લાચું બ્યાં, વળતી જીલું વીસર;
જાણ તરસતું ભાન, હલ્યામાંદિ રહે નદી. ૧૪

૧. પતિ મુખ ચર્ચા જેવું અને પત્નીપ્રખ ચંદ્ર જેવું
છે. તે ચંદ્ર ચર્ચના તેજથી પ્રકાશિત થાયછે, એ
ભેતી વચમાં પરસ્પરી પૃથ્વી આવી પડે તો ચંદ્ર
પ્રદણની પેઠે, પત્નીનું મુખ નિરતેજ યમ જાય;
અને તે ચંદ્ર પ્રદણ પડ્યું કહેવાય; પણ જો પર-
સ્પરી પૃથ્વી ઉપર પતિ, કૃષી ચર્ચનો પ્રકાશ પ-
ડે તો દેાય, ને ભેતી વચમાં પત્નીપ્રી ચંદ્ર આપે
તો ચર્ચ પ્રદણના જેવો દાખલો અને, મનસ્ય કે
પૃથ્વી નિરતેજ થાય; માટે તેમ થાય તો ચર્ચ.

મનહર છંદ.

સંસાર તરુનાં મૂળ પતિ અને પતની છે,
ગણી નેતાં ગણુનીમાં પ્રત્યક્ષ ગણાય છે;
સંપ ને સલાહ હોય એકેમાં સળો ન હોય,
તોજ તાણું તરુવર નેતાં તે જણાય છે;
શક્તિને ફેલાય મુખી સદૈવ દેખાય વળી,
વિશ્વ વિષે વિવિધ પ્રકારે વખણાય છે;
ખતેમાંથી એકલું જો અંતર સહેલું હોય,
તો તે દુઃખી દીસે કાં તો હયાતી હણાય છે. ૧૫

પતિઉક્તિ.

સોરઠો.

પ્રથમ સરસ પંકાય, ઝલે કસુંબાની જુઓ;
જલદી ઉડી જાય, કહો રંગ શા કામનો. ૧૬
“મતલબ કે તમારી પ્રીતિ પહેલાંહતીતેવીહમણુનથી.”

ઉત્તર-મનહર છંદ.

આપણા કસુંબગર કસુંબો ચઢાવે છે તે,
ચોડાજ દિવસ સુધી શોભા સારી ધારે છે;
વિલોકા વિલાયતી કારીગરોની કારીગરી,
પાકા રંગે કેવાં સારાં વસ્ત્ર શણુગારે છે;
ટુકે ટુકે થાય તો શું થાય રંગ જાય નહિ,
એવું કાણુ છે કે એના રંગને ઉતારે છે;
આપતણી પાત્રડીમાં કસુંબાનો કાચો રંગ,
પાકા રંગવાળી અંગ ઓઢણી અમારે છે. ૧૭

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રંગતણી ચટકી ચડી જે દિન,જ્યાં અડકાવ કરી ચટકી;
પાણિઉકાળિપખાળિજુઓ, વળિપ્રત્યરસાયજુઓપટકી;
તોડી વઢોડી મરોંડી જુઓ, કદિકાતરે કાપિ કરો કટકી;
કાટી ઉપાય કિયે દલપત, ન ટાળિ ટળે ચઢિ તે ચટકી.

મનહર છંદ.

આ ગતિ હું અહોનીશ માગતી, માતાને પગે
લાગતી લગાર બેઠે ભાગતી ભરમમાં;
ધારતી રૂંદમાં દેવી ભારતીનું બહુ રૂપ,
આરતી ઉતારતી ઉતારતી મરમમાં;
જાનમાં ધરતી કથા ગાનમાં હું ગાતી ગુણ,
જાનમાં ભાગતી પતિ ધ્યાનમાં ધરમમાં;
રાતમાં પોદી ઉડી પ્રભાતમાં પ્રજુને ભણ,
આતમમાં ઇચ્છતી મહાતમા કરમમાં. ૧૮

દોહરો.

મુજ પતિ મળ્યો મહાતમા, જાની ગુણુ બંડાર;
પામી પ્રભુ પ્રતાપથી, ઇચ્છિત મુખ સંસાર. ૨૦

નકારી સ્ત્રી વિશે.

મનહર છંદ.

કામનીના કામની કહેલી જે કથા મનીશે,
કામની છે શિક્ષા તે તો કામની તમામની;
કામની જે કરે નહિ ચિંતા ધર કામની તે,
નિર્લજ નકામની કિમત બે બદામની;
કામની કામની જેવી કંથમાં ન કરે પ્રીત,
કુભારના કામની તે ગદ્દિ જેવી ગામની;
સારાં કામ કાજ નિત્યે કરવા કામની કીધી,
કામની જે આજસુ તે કામની શા કામની. ૨૧
સારી સુધરાઇથી ધરાઇ સુધરાઇ બાઇ,
સંસારમાં તે તો સદભાગણુ ગણાય છે;
ભણી ગણી નહિ ભરચારથી ભુંડાપો પામી,
વિશ્વમાં તે વનિતા વેરાગણુ ગણાય છે;
ખારીલી જે નારી વાણી નકારી ઉચારી જાણે,
નારી નહિ એ તો કાળી નાગણુ ગણાય છે;
કુલટાના કંથને તો કહે દલપતરામ,
કેવન સદૈવ માસ કાગણુ ગણાય છે. ૨૨

વ્યાધાતાલંકાર.

કુભારજ કંથને મનાવા માટે કહે કેણુ,
હું તો ટુંથી હારી હવે માટે મારી માથું છું;
માણસો મળી મને કહે છે કંથને મનાવ,
માટે હું મનાવા આવી બ્રાત-તારી ભાથું છું;
તેં નો વાલ્યો આરો આંક ટાંક મારો વાંક નથી,
રાંક બની બધી રીસ રૂદ્યાની ત્યાથું છું;
રોપા તારી બધી રીસ મૂક કયું તારું કાળું મોહું,
પીટયા તને હું પચાસ વાર પગે લાથું છું. ૨૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જેસુંદરીગારિશુલાખજેવી, આખીપ્રજામાંવખણાયએવી;
કાંટાપતીનુદિલ્લેદિનાંજો, તેકાણુજાણેપતિદુઃખસાજો. ૨૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

શંખણિનારિનકી સુધરે ન, સહસ્ર ઉપાય સજોમનસાંચે,
અંતર ઠેક ઠરે ન શિખામણુ, દંભથી ભેદભણેભણિડાચે;

શુક સંદેશો.

ઉપનિવૃત્તિ પુત્ર.

સીતાસતી શોચતિ જે સમામાં, અશેક નામેવન પિંજરામાં,
ન નાસવાનો અવકાશ આવે, દશાસ્ય મોઝર દિલે ડરાવે. ૧
ફરેહરે ત્યાં ફળ ફૂલ ખાઈ, મુખે ન લે અન્ન અતે મિઠાઈ;
તમેવતે જેમ તપસ્વી તોપે, જીભે જગત્પાલક નામ જાપે. ૨
દિઠો સિતાએ સુહૃદો સ્વદેશી, સુખોલ્ય બોલ્યો તરુ શીશ બેસી;
સમે વિચારી વચનો સુહાતા, જરૂર બોલી જનકાત્મ જતા. ૩
અરે સુહૃદું અરજી ઉચારે, મટાડ મોટું દુઃખ દેખી મારે;
પિયુ વિનાની પરિપૂર્ણ પીડા, કરે દિલે દશન જેમ કીડા. ૪
વિહંગ સર્વે વર્ષાદ કાળે, વસે કુટુંબી મળિ એક માળે;
વસે વિદેશે તજ નારિ નાની, કહો સુહૃદ તે કહું રીત ક્યાની. ૫
અરે સુહૃદ ઉત્તમ અંગ તારે, કહું તને તે કર કામ મારે;
વિદેશમાં વલ્લભ જે વસ્યાછે, કળી મને ત્યાં ચિરથ દેસ્યા છે. ૬
છમાસમાં આવન આરા આપી, તકે ગપ તે નમળ્યા તથાપિ;
વિનેગની પીડ વિશેષવ્યાપી, જતાનથી પ્રાણ તથાપિ પાપી. ૭
હવે જમ તું પ્રિય નાથ પાસ, પીડાતણી વાત પુરી પ્રકાશ;
તમે વિનેગે તરણી તપે છે, પિયુપિયુ જાપ જિભે જપે છે. ૮

કહી કળાપો મનમાં કરે છે, કહી અતીશે દુઃખ ઉચ્ચરે છે;
કહી વધીજાય વિનેગજવાળા, ખળીખળીબોલખડે સુગાળા. ૯
અને કરે શું અમળા બિચારી, અગાધ લગ્ન જળમાં ઉતારી;
વહી શકે કેમ મુખેયિ વાણી, મરે બિચારી મનમાં મુંઝાણી. ૧૦
અપંગ અંગે અકળાયએવી, શુદ્ધી ૧૫ડી પિંજરપદ જેવી;
ઉપાય એકે ઉરમાં ન આવે, મનોરથો થે મનમાં સમાવે. ૧૧
વિનેગના પાસર કેમ પીતે, રહે સદા ચિતવતીજ ચિતે;
ભૂખી મરે ભોજન કેમ ભાવે, અંધીરતા તો ઉભરાઈ આવે. ૧૨
ભુએ વળી ત્યાં જલદામરે જાતે, રહે નહીં કષ્ટ કરું ખટતે
કહે વળી વાદળિને કહું કે, મને ઉપારી પિયુ પાસ મૂકે. ૧૩

પિયુ વિનેગે વધિ પ્રાંઠ પીડા, કહી શકે શું નહિ ખાળકીડા;
વળી વિશેષે વિજગી અખડી, મનોજ તે ગ્રાળમણા ન મરી. ૧૪
વિશ્વાસ તે ત્યાં વિજગી કરે છે, સમીપ સ્વામી સુખમૌસરે છે;
વિનેગણી કેમ સહે વિલોકી, રૂચીરેની ન રહેજ રોડી. ૧૫

તથા વળી મેધવતુષ તાકડું, જરૂર તે તો સ્મરયાપ નંદ્યું;
ત્યાં તજ મન્મથ માર દેશે, વિનેગણીનો અટ જીવ લેશે. ૧૬
મથર તેવી તક માંહિ બોલે, ફરી ફરી કાળજીજી દોલે;
ઉઠે સુણી અંતર માંહિકાળ, કટારના ધાવ થકી કરાળ. ૧૭
સમુદ્ર સાગી સરિતા વહે છે, સ્વનાથનો સંગ ચિત્તે ચહે છે;
વિનેગણી સ્ત્રી વરસાદ વારે, વિલોકિને ધીરજ કેમ વારે. ૧૮
દિલે હવાનાથ? દમાળુ દીસે, અથોઅ દેખી નશકે અતીશે;
કેપાય એનાચિત્તનીનઆવે, સ્વવક્ર રતે વાદળમાં છુપાવે. ૧૯
વિનેગણીયો વરસાદ લાગે, ફરી સ્તુતી કંથ મિલાપ માગે;
યથાઅઘતાં સુષિતે કવીતા, તથા છુપે વાદળમાં સવીતા. ૨૦
પ્રવાહ તે નાસ્તિક બોધ ગ્રંથો, સુપંથના જેમ કરે કુપંથો;
પ્રવાહ આંસુ દગથી પડે છે, સુધૈર્ધના મારગને નડે છે. ૨૧
વળી વિલોટી વનવાળિ વેલી, તરૂંતણે કંક તટે મળેલી;
વિનેગણી ઉરવિચાર આવે, મને પિયુ આમલક લગાવે. ૨૨
દયા હવે તો દિલમધ્ય લાવે, હવે વણી ચમ્પ ધર તફ આવે;
સુવાક્યએવાં પિયુને સુણાની, સ્વધામમાં લાવ સુહૃદમનાવી. ૨૩
વિનેગણીના દુઃખકેરિવાણી, વિશેષ સંક્ષેપ કરી વખાણી;
સુદૃષ્ટી કારણ જંદ આ મેં, રૂડા રચ્યા છે દલપતરામે. ૨૪

સોરઠો.

વરસે ખડું વરસાદ, વળી અખડે વીજળી;
આવે સંજ્ઞન યાદ, વધે વિરહની વેદના. ૨૫
નદી સ્વરૂપી નાર, સાગર સાગી ઉલટી;
પિયુ મળવાના પ્યાર, કતારે કેમ કર્યો. ૨૬

દોહરો.

પ્રચિત્ત એક અરથ વિના, સંધર્મ અશુભ જણાય
પુષ્પ ચંદ્ર ધન પતિવિના, વિરહલિયે ન સહાય. ૨૭
ઈંદ્રવિજય જંદ.

લંકાપુરી સરખું નિરખું પુર, ખાગ બન્યો તરુ થોડાજતેવો,
સ્વામી વિના દુઃખપાસિ પુરે, ધનધોરચડ્યો ઉપજેલયએવો
જાણુંચડ્યોસજિસેનડરાવન, રાક્ષસશ્રાવણરાવણએવો. ૨૮

મનહર છંદ.

ધરે છું હું ધ્યાન ને વિરહે છું વિદેશી જેમ,
કરે છું દિકરમાં સમરે છું શ્રી કંથને;
ભરે છું હું ધ્યાસ ને હચરે છું અરે મુસારી,
ડરે છું હું દેવથી આદરે છું જો અતને;
કરે છું કંકાસ તો હું કરે છું હરીશી હરે,
મરે છું મુંઝવેને છાવરે છું અત્યતને;
હરે છું હિમત તો ઉગરે છું આ અવસરે,
કરે છું ગાંડાઇમાં જો મરે છું વસંતને. ૨૯

દોહરો.

એ રીને સીતા સતી, ઉચરે નિજ દુઃખ આપ;
પ્રિયા વિન્નગે રામ પણ, વનમાં કરે વિલાપ. ૩૦

ઉપજાતિ વૃત્ત.

પ્રિયાપ્રિયા શબ્દજપૂર્ણ પ્રેમે, કલો મુખે અન્ય કહું નદેમે;
પ્રસેતણી પાવક જાળભગી, અપૂર્વ એવી ઉર આગલાગી. ૩૧

ઉપેદવળા વૃત્ત.

વસે વસુધા વિરહાગ્નિ કુંડ, પ્રસે પ્રમાણે પ્રજાને પ્રયંડ,
સદ સમેત્યાંસળગેસમિદ, પ્રિયાવિન્નગી પુરુષોપસિદ. ૩૨
રટયો મુખે એક અતીરતીયેર, સિતાસિતાશબ્દસિતાપતીયે,
ગમનમી છકરવાનિદોડા, પ્રિયાવિન્નગવનિપ્રોડ પીડા. ૩૩

ઈન્દ્રિજય છંદ.

ચિંતનચિંતયડયુંજ રહે, પકડયુંજ રહે કર પત્ર પ્રિયાન;
મંકટ નિત્ય નંડયુંજ રહે, અતડુંજ રહે સુખ સર્વ સમાન;
અંતરધ્યાન અડયુંજ રહે, રખડયુંજ રહે મનથેમસતાન;
પ્રેમનુંજ એરજડયુંજ રહે, ઉપડયુંજ રહે જો અવરદાનું. ૩૪
શોકથિ નાકિ સ્વતંતરતા, પરતંતરતા પરિપૂર્ણ પમાઈ,
વૈદવિવેક અનેક કરે પણ, એ છટા રહે છેક છવાઈ
જંતર મંતર તંતરથી, પરતંતરતા ન પડે પલટાઈ,
જોતિપળણુનમણિચક્રે, દસપતદશા દરસેદુઃખદાઈ. ૩૫

દોહરો.

જે ચાતી ને સદગુણી, વર્તે દંપતિ એમ;
રૂદે સીતા રામ સમ, ધરે પરસ્પર પ્રેમ. ૩૬
તમે વિચારીને તને, મિથ્યા કુળ અસિમાન;
રામ સીતાસમ નિરખિયુંજ, છો કન્યાનું દાન. ૩૭

સુખ પામે જે રચળ મુના, ઉત્તમ કુળ તો એહ;
કુલિતાને બહુ દુઃખ પડે, ગણો તુચ્છ કુળ તેહ. ૩૮

ઉત્તમ કુળવિશે.

દોહરો.

જે અખળા ઉત્તમ કુળે, પ્રીતે પરણી દોષ;
પૂરણ સુખ તે પામશે, કદ ન પામે કાય. ૧
ચોપાઈ.

જે કુળમાં સંપૂરણ સંપ, જે કુળમાં જનને બહુ જંપ;
કરે સદા કીર્તિનાં કામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧
અહેનિશા જેને આવાસ, વિદ્યા ને લક્ષ્મીનો વાસ;
ત્યાં સુખ દીસે આઠેઝમ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૨
ચોખાં ધારે અંગે ચીર, લહુજ જેનું મન ગંભીર;
તેવા જન ધર માંહિ તમામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૩
ઉત્તમ ધંધો જે આદરે, દેવ કલેશ યદી દીસે ડરે;
દેણું નહિ શિર એકે દામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૪
અંતરમાં ન ધરે અભિમાન, કદી ધરે નહિ નિંદા કાન;
કરે નહીં દ્વણનું કામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૫
કદીએ ચડયું નહોય કદાંક, સત્યપણું પાળે નિઃશંક;
ધર્મ તણું તે નિર્ભળ ધામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૬
અવ્યાગતને આદર કરે, સઉ જન સદાચરણ આચરે;
વહાલાં સગાંતણે વિદ્યામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૭
લોકોમાં લાખેણી લાજ, કરે સદા પરમારથ કાજ;
ભિક્ષુકે ન ગણાય ગુલામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૮
મહીપતિનું પામે સન્માન, ગણે અધા લોકો ગુણવાન;
દોષ ધણી દેવામાં દામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૯
જેની સ્ત્રી માળાપો પાસ, અશન વસનની ન કરે આસ;
અતિસુખઅખળાપામે આમ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧૦
મુંદરિયોને સવળું સુખ, દેણે નહિ સ્વપનામાં દુઃખ;
ગુણીને અધું વખાણે ગામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧૧
નામે ઉત્તમ કુળ તો ધણું, આ લક્ષણુ ઉત્તમ કુળતણું;
દિવથી કહે છે કે દસપતરામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧૨

દોહરો.

અદ્વિદ્યા સદગુણ સંધન, સદાચરણ સચિચાર;
ઉત્તમ કુળ તો એજ છે, જે ધર ધણી નરનાર. ૧૩

૧. વસંતનું સુખ ભોગનું તો શ્રેષ્ઠી કરે.

૨. પ્રીતિથી.

કુસંપ ને કંજુસપણું, માનનિને નહિ માન;
એજ અધમથી અધમ કુળ, નિર્ધન નિર્વિદાન. ૧૪

શાદ્દલવિકીડિત વૃત્ત.

કન્યાવિક્રમ જે કરે ધન લાઇ, પિત્તાર તેને ધરો,
કાર્તિના કદિ લોકથી કુળ જુએ, તે પાપિ પૂરો ખરો;
કાર્તિ દ્રવ્યતણો કરો જગતમાં, જે સ્વાર્થ સાધે નહિ,
કન્યાના સુખનો વિચાર કરશે, તે પુણ્યશાળી સહી. ૧૫

દોહરા.

હવે કહું આ દેશમાં, અવગુણ છે જે એક;
મરનારાની પાછળે, રૂવે કુટે બહુ છેક. ૧૬
તેથી તન દુઃખ ઉપજે, લાભ ન દીસે લેશ;
વિરૂદ્ધ તે છે શાસ્ત્રથી, વ્યર્થ કલેશ વિશેષ. ૧૭

ગરૂડ પુરાણનું અંગ.

મરનારાની પછવાડે રોવા કુટવાના નિષેધવિશે.
દોહરા.

મોક્ષ પતિ મોક્ષે વસે, મોક્ષતણો કાતાર;
નરનારીનો નરકથી, એજ કરે ઉદ્ધાર. ૧

મુખ્યા પછી સૌ માનવી, જે સ્થાનક સ્થિર થાય;
સારા ઉર્ધ્વ ગતિ સજે, અધમ અધોગતિ જાય. ૨

મુસલમાન અલ્લા કહે, ગોરા લોકો ગોડ;
હિંદુ માને હેતથી, પરમેશ્વરનો પાડ. ૩

એમ નરક ને મોક્ષનાં, નામો ભિન્ન અનેક;
પણ સૌ મનમાં પ્રીછજે, વસ્તુનાએ એક. ૪

મોક્ષ નરક માને નહીં, નાસ્તિક તેનું નામ;
એથી કુષ્ટ ન દેખિયે, દુનિયામાં કાષ્ટ કામ. ૫

જૂઠું બોલે જગતમાં, કરે ચોરી વ્યભિચાર;
અણુ આંધા પાળે નહીં, એજ નરક જનાર. ૬

સત્ય દયા પાળે સદા, ગુણ કરતાના ગાય;
પસ્તાએ દિલ પાપથી, માનવી મોક્ષે જાય. ૭

જનમે ત્યાંથી જાણવું, એક દિવસ મરનાર;
રહ્યા ન રાજ રંક કો, શોધિ જુઓ સંસાર. ૮

ઉપાય ચાલે આપણો, તે કરિએ તતકાળ;
પાછળ રોવું પીટવું, તેમાં શો છે માલ. ૯

વદાસાના તનમાં વધે, વાત પીત કદ રોગ;
તેને તુરતજ દાળિયે, કરી ઓસડ ગંગેગ. ૧૦

દોરા, ચીકી, આખડી, હૈરન, ભુતના જાપ;
વળગી એવા બહેમને, ઓસડ ન તળે આપ. ૧૧
ચોપાઈ.

કરતાં જતન કદી મરીમય, એ કે નવ ચાલે ઉપાય;
તે તેનું હિત હેડે ધરો, કામ સદા પરમારથ કરો. ૧૨
ભિક્ષુકને આપો ભોજન, અનાથ જનને આપો અન્ન;
તે પણ કરજ કરી નવ કરો, જે પરમેશ્વરથી દિલ કરો. ૧૩

દોહરા.

દુનિયાને દેખાડવા, ફૂટે રૂએ જે કાપ;
નિશ્ચે એ મરનારનો, હેતુ શત્રુ હોય. ૧૪

પ્રગટ ગરૂડ પુરાણમાં, વર્ણવી છે તે વાત;
સાંભળજો સનજન સહુ, સ્નેહ ધરી સાક્ષાત. ૧૫

પુછે ગરૂડ પરિબલને, કહો પ્રશ્ન કરી પ્રીત;
પાપી નરકના પંથમાં, દુઃખ પામે શી રીત. ૧૬

ખાય પીયે શું વાટમાં, શોધે કેનો સાથ;
વાત સર્વ વિસ્તારીને, કહો કૃપાળુ નાથ. ૧૭

સુણીને બોલ્યા શ્રીહરિ, સુણુ વિનતાના સુત;
પાપી જનને તેડવા આવે જમના દૂત. ૧૮

ભકુટી ભયંકર જેહની, મુસળ સરીખા દંત;
કાળા જેવા કાચલા, એવા દૂત અનંત. ૧૯

જેને જોતાં જીવને, તુરતજ ઉપજે ત્રાસ;
પકડી ચાલે આશીને, યમ રાજની પાસ. ૨૦

વિધન કરે બહુ વાટમાં, જમ કિંકર વિકરાળ;
સાંકળે મારે શરીરમાં, જળકળતી દવઝાળ. ૨૧

મુદ્દગળ માથામાં હણે, બાલે પાડે ભંગ;
ખાય કુવાડે કાપિને, એ પાપીનું અંગ. ૨૨

ચોપાઈ.

પુણ્ય કરે પાછળ જે અર્ધી, તે ભાવું પામે છે તહીં;
પણ ખુંચી જમકિંકરખાય, તેનેતેથી વિસામો થાય. ૨૩
સર્માં મળી સૌ રૂદનજ કરે, લીંટ લાળ આંસુ જે ઝરે;
તે આંસુ આવે છે તહીં, એ માટે નવ રોવું અર્ધી. ૨૪

૧. જમ તે મોત અને તેના દૂતે ભયંકર રોગ.

૨ સાંકળ-પાપીને નરકમાં અનેક પ્રકારનું દુઃખ હોય છે, પણ આ જગતમાં જેટલાં દુઃખ કહેવાય છે, તેની કવિની કલ્પનામાં જેટલાં દુઃખ આવી શક્યાં, તેટલાં કવિએ નરકનાં દુઃખ વર્ણવ્યાં છે.

કહે ગરૂઃ સુણુને શ્રીહરી, માનવ જે દ્રાષ જાયે મરી;
પાછળ જેવો જેને સ્નેહ, જે શિર છાતી ફટે તેહ. ૨૫
તેથી ત્રતકને સુખ દુઃખ હોય, સાંભળવા ઇચ્છું સોય;
કહે કૃષ્ણ સાંભળ ખગરાંજ, એહ કહું તુજ આગળઆજ.
મરનારાને મનમાં ધરી, શિર છાતી ફટે બળ કરી;
વાગે મરનારાને માર, તેથી પ્રાણી કર પોકાર. ૨૭
હાપહાપ માતાઓ ખાપ, પ્રગટ્યા મારા પૂરણ પાપ;
જમકિંકર મારે હથિયાર, દેખી ચોરું અંગ લગાર. ૨૮
અદર્શ મુજને વાગે માર, એથી ઉપજે દુઃખ અપાર;
શું કંઈ ને ક્યાં જાઉં હવે, એમ પુકાર કરે ને હવે. ૨૯
સુણી જમદત કહે તેહને, સગાં મળી સૌ ફટે તને;
તેનાં મુજને સાલે માર, એ અમતણું નહીં હથિયાર. ૩૦
બહુબળમાં જે વાગે ધાય, તે તો ફટે તારી માય;
છાતી માંહિ રૂધિર નીસર્યું, તે તો તારી સ્ત્રોએ ક્યું. ૩૧
જેને તું વાલાં જાણુતો, અંતર ઉમળકો આણુતો;
દેખ હવે આ તેનાં કામ, શત્રુધે દુઃખ દે છે આમ. ૩૨

દોહરા.

મુંગાઇ એ મારથી, પાપી કરે પોકાર;
ધર મુજ ઉપર માવડી, દિલમાં દયા લગાર. ૩૩
ખમા ખમા મુખ જોલતી, કપકા લાગે ઠેશ;
આજ મને તું મારતાં, દયા ન લાવે લેશ. ૩૪
દિન પલટે જે પુરૂષનો, વહાલાં વેરી યાય;
રક્ષા કાણુ કરે જહાં, વાડ વેલાને ખાય. ૩૫
મારે સાંઈ વાંચતાં, કરતાં સદા સદાય;
મારે મુજને આજ તે, દિલથી તજ દયાય. ૩૬
જો કાષ્ટ જન મુજને લડે, કહેતો જેની પાસ;
તે સર્વ શત્રુ થયાં, ક્યાં જઈ કંઈ પ્રકાશ. ૩૭
એમ કહે એ અવસરે, જમકિંકર વિકરાળ;
પાપ પરાણે પાપીને, આંધુ લિંટ ને લાળ. ૩૮

ચોપાઇ.

સગાં ચડે બહુ મન સંખાય, જમકિંકર મોં શહી પાય;
એ તારી માએ મોકલ્યું, તે તો તુજને લાગે ગણ્યું. ૩૯
સગાં મળી સદુ હેતજ કરે, તે પીધા વિના કેમ સરે;
અરેગરૂઃ એથી દુઃખ યાય, તેતો કાંઈ કહ્યું નવ જાય. ૪૦

શ્લોક-શ્લેષમાધુવાંધવમુક્ત, પ્રેતાંમુક્તયતોવચાઃ।।
તસ્માન્નરોદિતવ્યધિ, ક્રિયાકાર્યાવવાચિધિ: ॥૧॥

મોજો જન વિશ્વાસી હતો, આવી વાત નહીં જાણુતો;
સગાં મળી કરશે આ કામ, દુઃખમાંદુઃખદેશે આ કામ. ૪૧
લીટ લાળ મોકલશે દઇ, વળી ફટશે બેગાં થઇ;
અધિક સર્ગઆગળ ઇચ્છતો, પૂરણ સુખ તેમાં પ્રીછતો. ૪૨
આ અવસર પોકારે મુખ, જોઈમાં સમાં તો જોઈું દુઃખ;
પછે જમકિંકરને વળી, શા માટે ફટે આ મળો. ૪૩
મુજને દુઃખ દેવાને રડે, તેથી લાલ તેને રો જડે;
મેં કાષ્ટનું બગાડ્યું નહીં, દુઃખમાં દુઃખ દે છે દમ અહીં. ૪૪
કહે જમચર સુણ મહ ગમાર, સ્વારથિયો સવળો સંસાર;
ત્યારે તુજમાં સ્વારથ હતા, ત્યારે આ હેતે જોલતા. ૪૫
હવે ન સ્વારથ તુજમાં રહ્યા, તેથી સગા સૌ થતુ થયા;
તારું દુઃખ ન વિચારી જુએ, મનમાને તેમ ફટે રૂએ. ૪૬
પછડાએ પાખંડ આચરે, લોકોમાં દેખાડો કરે;
જેમજેમ લોકો જોવા મળે, કાષ્ટ ઝાલે તેમ ફટે બળે. ૪૭
લોકો સૌસૌને ધર જાય, ત્યારે તે વિસામો ખાય;
રોજ સવારે સાંજે રડે, લોકોમાં શોભા તે વડે. ૪૮

દોહરા.

દિલમાં હેત અહેત પશુ, રોજ રડ્યાનો ચાલ;
તેથી ઉપજે તુજને, દુઃખ મોટું વિકરાળ. ૪૯
સાંભળી શોકાતુર થ, પાપી કરે પોકાર;
કાષ્ટ મારી માને કહે, દુઃખ મારું આ વાર. ૫૦
કુટ્યા રડ્યાનું દુર કરી, લે પ્રભુ ફરું નામ;
ઉપજે જેથી અંગમાં, સુખ મુજને આ કામ. ૫૧
હેત હંવામાં રાખતી, તે નવ ભૂલે આજ;
મારા સુખ માટે તજે, એવી લોકની લાજ. ૫૨
કોધે જમાકર કહે, સુખ રહી ચાલ ગમાર;
હવે ન ઉપજે એહને, તુજપર દયા લગાર. ૫૩
રહેવું નિશ દિન લોકમાં, હવે ન તુજથી કાજ;
ધણું રૂએ ફટે ધણું, વધે લોકમાં લાજ. ૫૪

પોદી ઉડી પ્રજાતમાં, રોજ રડે નહીં એમ;
તો નિશ લોકો કરે, માટે ચાલે દમ. ૫૫
ગરૂઃ પુરાણ મુજે યજ્ઞા, જે જાટ વચિ મુખ;
જાણે છે મરનારાને, રડ્યા કુટ્યાથી દુઃખ. ૫૬
તોપણ દયા ન દિલ ધરે, સર્ગ સંખંધી કાપ;
ફટે રડે સૌમાં મળી, જેમ વખાણુજ હોય. ૫૭

રડ્યા કુટ્યાની રાડને, પૂરણ હોયે પ્રીત;
 નહાનપણાથી નિરખિયે, રામા કેરી રીત. ૫૮
 વ્રતના દિનમાં પણ કરે, કુટ્યા રડ્યાનું મન;
 મરનારાનો મીશર લાઇ, કેમ ન દૂટે તન. ૫૯
 વિવાહ દિન બોલાવતાં, નાવે ગાવા ગીત;
 વણુ બોલાવી આવીને, કુટે રડે કરી પ્રીત. ૬૦
 રાંડો જેવા રડવા, નિર્લજ છે કાંઈ કામ;
 કુટે કરે પાંખડ બહુ, લાઇ અતકતું નામ. ૬૧
 દક્ષિણુર દક્ષિમાં જમપુરી, બેબન નેઉ હજાર;
 પ્રતિદિન જાય હજાર ગાઉ, પહોંચે માસે ખાર. ૬૨

ચોપાઇ.

કહેશ્રીહરિ સાંભળ ખગરાય, જીવનેજમપુરિમાં લાઇજાય;
 જેવું કર્યું હોય જેણે પાપ, તેવો ત્યાં પામે સંતાપ. ૬૩
 રૌરવ મહા રૌરવ આદીક, કુંડ નરકના તહાં અધીક;
 જેણે જીલિ સાખો પૂરિયો, ચોર્યાં પરધન પરનારિયો. ૬૪
 પ્રભુ આગાઓ પાળી નહીં, તેવા દુઃખ પામે છે તહીં;
 જેવું દુઃખ એ નરકજતણું, રડ્યાકુટ્યાનું તેથી ઘણું. ૬૫
 લાળ લોટ જે પીવાં પડે, દુઃખ મોટું ઉપજે એવડે;
 જેમ બાળકને ઓષડ પાય, મોમાં વેણુલાલી માય. ૬૬
 નાક પકડીને રૂંધે શ્વામ, પાય પછાડે થાય ઉદાસ;
 એમ જમકંકર અંકુશ હણી, તોડેછે દાઢો તે તણી. ૬૭
 નાક હંપાવી લોટજ પાય, એ તો દુઃખ જોયું નવ જાય;
 તે માટે નિજ હેતુ હોય, તો તેને નવ રોશા કામ. ૬૮

દોહરા.

કુટે રડે કાંઈ દેખિયે, તો કરિયે તે કામ;
 મનુષ્ય બહુ બોલાવિયે, દૈને જાજા દામ. ૬૯
 લાલ ન દિસે લેશ તો, રડે કુટે શું થાય;
 દમની પીડા પામીયે, કાં તો આંખો જાય. ૭૦
 મહા દુઃખ મરનારને, આપણને પણ એમ;
 શોભા લેવા લોકમાં, કુટિયે રડિયે કેમ. ૭૧

૧. મીશ-ખાનું.

૨. દક્ષિણમાં રાક્ષસો રહેતા હતા, તે માટે દક્ષિણમાં જમપુરી કહી હશે; અને મરનારને જેમ જેમ વધારે દહાડા થાય, તેમતેમ દરરોજ હજાર ગાઉ દૂર ગયા જેટલો વિસારે પડતો જાયછે, અને ૩૬૦ દહાડા પછી લોકોની દીલગીરી છેક મટી જાયછે, તે ઉપરથી ૩૬૦ દહાડાનો જમપુરીનો રસ્તો કહ્યો હશે.

ધીરજ મનમાં ધારિને, રિયે કાંઈ ઉપાય;
 જેથી તેના જીવને, સુખ ને શાંતિ થય. ૭૨
 અંગ ગરડ પુરાણનું, કથા કહી જે આજ;
 સૌ જન સમજે સ્નેહથી, કરે વિચારી કામ. ૭૩
 સાંભળશે જે સ્નેહથી, દિલમાં ક્યા સહીત;
 સંપૂરણ સુખ પામશે, તે નરનારી નીત્ય. ૭૪
 કથા સુણીને નહિ કરે, દિલમાં ક્યા લગાર;
 પૂરણ પીડા પામશે, નિશ્ચયે તે નર નાર. ૭૫
 આગણીસે ને આઠમાં, સુદિ ચૌદશ શાનવાર;
 માસ અધિકમાં મેં કહી, ક્યા અધિક સુખકાર. ૭૬
 ઘણું વરસનાં કાટડાં, દેખો આ દેખાય;
 વાજળ કે વરસાદથી, તેહ પડી નવ જાય. ૭૭
 રહે ટકી રક્ષણ વિના, નિરુપયોગી નવ જાય;
 રહે કાટડાં ડોકરાં, ખપ તેના ક્ષય થાય. ૭૮
 જે રડતાં બાળક તણા, આળા પાડે બાળ;
 તો તે બાળકને ઘણી, રીસ ચડે તે કાળ. ૭૯
 વગરસંગી મળી નારિયો, રૂએ કુટે છે જેહ;
 તે પણ આળા તુલ્ય છે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૮૦

મરનારની પાછળ ન રોવાવિશે પદ.

જનજળી જીવડે સુકિતની જીકતી ન જાણી, એ રાજ.
 વાલાની વાંસે, રાગ તાણી નવ રાવું;
 જેથીતેનેજ પનઉપજે, જીવસાંસજીજીવુંરે; વાલાની. ૮૧
 ગાવિંદજીએ કર્યું ગરડને, કુટે રડે જે કાંઈ;
 મરનારાનેમહાદુઃખઉપજે, ધરેનિશાશારાધરે; વાલાની. ૮૨
 પીટ લાળ ને આંસુ ઝરે, તે જમયર પાય પરાણે;
 રૌરવમહારૌરવનાદુઃખથી, એદુઃખઅદુઃખજીવે; વાલાની. ૮૩
 કાંઈ છતી કૂટે શીર કૂટે, ચુટે કેશજ હાયે;
 એ સઘળી પરિપૂરણ પીડા, મરનારાને માથેરે; વાલાની. ૮૪
 લોક વખાણે કે ન વખાણે, તે સા સાંખી રહિયે;
 જે હૈયામાં હેત વધે તો, દુઃખ તેને શિદ દૈયેરે; વાલાની. ૮૫
 શત્રુતા સંપૂરણ હેય તો, રડો કુરો ન વિચારો;
 જીવતાવેરવળીતશકે તો, મરતાને વળિ મારોરે; વાલાની. ૮૬
 કુટ્યા થઈ જે કાંઈ દેખો તો, કુટો લાઇને પાણો;
 શામાટેનમેકુટીશરીરમાં, રાગઉપાધી આણોરે; વાલાની. ૮૭
 એવી શોભા મેલો અંજળી, વળગી રહો ન વહેમે;
 જેથીસુખ ઉપજે એ જીવને, પુણ્યકરોકાંઈત્રિમેરે; વાલાની. ૮૮

રોશો પશુ તેને નહિ જોશો, ખોશો આંખ તમારી;
દસપતરામ કહે દિલ શોધી, માનો શિક્ષા મારીરે; વાલાની. ૮

બુદ્ધિવર્ધક વિશે.

(આ કવિતા સને ૧૮૫૬માં બુદ્ધિવર્ધક સભામાં
કહી હતી. તે વખતે તેના સેક્રેટરી બાઇ ગંગાદાસ
કિશોરદાસ હતા.)

નારાયણ હંદ.

સુણો સહુ સ્વદેશી જ્ઞાન ગર્વના સમર્થકો,
ખતો બહુ હમેશ ખેશ દેશ બુદ્ધિ વર્ધક;
સ્વદેશ સુધર્માનિ સારિ વાત તે વિચારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧

નવી નવી વિશાળ તો નિશાળ જૈ કરાવવી,
ગણ્યાવિ ગામ ગામ હામ હામમાં કરાવવી;
નૃપાળ ચિત્ત કેવિ પ્રીતિ રીત તે સ્વીકારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૨

નિર્બંધ ને પ્રબંધ હંદ ચોપડી છપાવવી,
ખરેખરી ધરીજ ખૂબ ખતથી ખપાવવી;
નિખાર દૈ અનેક જ્ઞાન નીરથી નિખારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૩

કનીત પોથિયો કવિની પાસ તો કરાવવી,
રસીકતા અધીક ઠીકઠાકથિ કરાવવી;
વિભૂષણો વિચિત્ર ચિત્ર પ્રાસથી શૃંગારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૪

રમજનદાર સાર શોભિતી સભા રચાવવી,
મહા મહા મનોરથોની ધુમ ત્યાં મચાવવી;
સુવારતા વિવેકની અનેકધા ઉચારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૫

ખરાબ ચાલ ખંડિ સારિ ચાલ તે ચલાવવી,
હડે કદાપિ બોલ લેશ લાજ તો ન લાવવી;
સ્વદેશની અનેક જાત આખરે ઉગારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૬

વિવાતણા લજમણા પ્રયાજ ધણા ધટાડવા,
અપાર ઉઘમો રચી નિરૂઘમી મટાડવા;
મવા સદાય શ્રી પ્રભુનિ પ્રાર્થના શુભરવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૭

અભાગિયા બિખારિયોતું ખૂબ દુઃખ ભાગતું,
હમેશ એ ઉપાયમાંજ લક્ષ રાખિ લાગતું;

દયા કરી દરીદ્રિની દરીદ્રતા વિદારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૮

પ્રવીણ રાખિ પંડિતો સ્વધર્મ શુદ્ધ થાપવા,
વિરોધ ક્રોધ ઠાઠવા સદા સુખેષ આપવા;
પછી પુરાણિ પોથિયો સમગ્ર તો સુધારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૯

વિદ્યાપતી વરાળ યંત્ર મૂલ દૈ મગાવવાં,
વિવેકથી અનેક કામ કાળમાં લગાવવાં;
સ્વમિત્રને પવિત્ર વાત જીરમાં ઉતારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૦

કુટુંબિમાંહિ કલેશ લેશ ઉપજેજ કામને,
મનાવિને મટાડવો જરૂર જાણિ જોઈને;
લગાર આગ લાગતાજ કંડેકિ કારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૧

સભા સમે થકે ન આવી નામદાર નારિયો,
ખુણે પડી ખુણેજ કાળ બંધિમાં બિચારિયો;
બણ્યાવિ ભાત ભાત તોન વેદના નિવારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૨

સદા લિયો સહાયતા બંધા બધા જુપાળની,
કુબુદ્ધિ કટ કાપના કરો સ્તુતિ કૃપાળની;
પ્રજા હિતેચ્છુ વાત પૂરિ પૃથ્વીમાં પ્રસારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૩

દોહરો.

બુદ્ધિ વિશેષ વધારવી, કરવાં મોટાં કામ;
દૈયામાં હિંમત ધણી, રાખી દસપતરામ. ૧૪

છરેપો.

કરુણાનિધિ કરતાર, ધાર ઉર અરજ અમારી,
પ્રણુમીને તુજ પાસ, પ્રગટ કહિયે પોકારી;
હિંદુ સભાની હામ, પરમ પ્રભુ કરને પૂરી,
છે જે પ્રચ્છા છેક એક નવ રહે અધૂરી;

સ્થિતિ સુધરે સૌ શુભરાતની, કરે અધિક શુભકામને;
રૂદયામાં તે રજની દિવસ, રચિ છે દસપતરામને. ૧૫

દોહરો.

એકબિજના ધર્મની, તન્નો જોદાજોદ;
ત્યારે દેશ સુખી થશે, વધશે રાંપ રિતોદ. ૧૬

તે માટે પ્રથમ વિશે, તથા ધર્મ સિદ્ધાંત;
હવે પછી દૈ તે કનિચ, બાગે નેથી જાન. ૧૭

પ્રકરણ ૩ જું. કાર્પાસ વિલાસ.

હાલુરો.

કાવ્ય કળાનો જો કરો, અતિ ઉત્તમ અભ્યાસ;
સન્નિધિ તો આ સાંભળો, કહું તે કવિતવિલાસ. ૧

સૂચના.

શુન્નરાતમાં ઘણી ખરી નાતોમાં કવિયો થઈ ગયા છે. જેમકે પ્રવીણસાગર ગ્રંથમાં રાજકોટના રાજા મહેરામણજીની રચેલી પણ કવિતા છે એવું ઘણા લોકો કહે છે. જુનાગઢના દીવાનજી રણછોડજી-ભાઈ વડનગરા નાગર હતા, તેઓએ કવિતાના ગ્રંથો રચેલા છે. વસાઈના દેશાઈ વેણીદાસનો રચેલો સાહિત્યસિંધુ નામે મોટો ગ્રંથ વ્રજભાષામાં છે. એ રીતે કિસનબાવની એક વાણીએ રચેલી છે. એમ હરેક નાતમાં કવિયો થયેલા છે. તોપણ કવિતાનું કામ પાછાણ, જાટ તથા ચારણ એ મુખ્ય ત્રણ લોકોનું ગણાય છે.

શુન્નરાતના મોટા મોટા કવિયો મેળા થાય ત્યારે કેવી રીતે કવિતાની ચરચા ચલાવતા આવ્યા છે, અને કેવી રીતે સરદારોનાં મન રીઝવે છે, તેનો નમુનો ખતાવવા સારૂ આ પ્રકરણ લખ્યું છે. ઘણું કરીને રાજાને ત્યાં લગ્નમાં ઘણું કાવ્યો એકઠા થાય છે. ભાવનગરમાં દસરાને રાજા કવિયોનો મેળો કરવાનો ચાલ ત્યાંના રાજાની કેટલીએક પેઢીઓથી ચાલ્યો આવે છે.

આ સભામાં તો કવિતા રચનારા જુના લોકો હંડો પડ્યા છે, પણ તેઓની અસક્તની તથા આજની રીત આ પ્રકરણમાં બેળશેળ દેખાડી છે.

મહેરખાન અલેકઝાંડર કિન્નાક કાર્પાસ સાહેબે ઇસમાં સન ૧૮૫૨ની સાલમાં કવિયોનો મેળો કર્યો હતો, તે મેળાનું વર્ણન કર્યું છે, પણ તે સમે ઘણું કરીને તે લોકોએ વ્રજભાષામાં તથા ચારણી ભાષામાં કવિતા કહી હતી, અને તે કવિતા મેં લખી

રાખી નથી, તથા તે સમે મળેલા બધાનાં નામ મેં લખી રાખ્યાં નથી, માટે સાંભર્યાં તેટલાં નામ લખ્યાં છે, તથા ખીખ, ખીજે ઠેકાણે તે સાહેબને મળેલા હતાં તેમનાં નામ પણ આ પ્રસંગમાં આપ્યાં છે. એ મેળામાં બનેલી તેવીજ વાત લખી નથી, પણ તેમાં વધારે ઘટારે કરી છે માટે આ વાત કદિપત મિશ્રિત છે એમ જાણવું.

પ્રથમ સાહેબે સહને એવી ખખર આપી કે હાલ રમના ત્રણ ચાર દિવસ આવે છે તેમાં આ દેશના કવિયોની ચરચા સાંભળવાની જેઓની મરજી હોય તેઓએ અમારા તંત્રમાં દિવસના દશ વાગતાં સભા ભરાશે ત્યાં મુખેથી આવવું અને ત્યાં મરજી હોય ત્યાં સુધી બેસવું. વળી કવિયોને કહ્યું કે દેશી રાજાઓની ખાનગી સભામાં, કે જાહેર સભામાં જેવી રીતે તમે કવિતા બોલતા હો, અથવા જેવી રીતે વાદવિવાદ કરતા હો, તેવી રીતે બેઠકથી અમારી આગળ સભામાં બોલવાની તમને રમજ છે, કેમકે આ દેશનો ચાલ જોવાની મારી ધમ્મજ છે.

પંજી ઠરાવેલે દિવસે દસ વાગ્યાથી કવિયો તથા કેટલાએક સરદારો તે સભામાં આવવા લાગ્યા. સૌ કવિયોએ એવો ઠરાવ કર્યો કે, આ સભાનું માન સાહેબના કવિને આપવા સારૂ આપણી કવિતામાં રચનારને ઠેકાણે તેનું નામ લાવવું.

કાર્પાસ સાહેબ વિષે સન ૧૮૬૬ ના તથા ૬૭ ના શુદ્ધિપ્રકાશમાં છપાએલું છે, તથા મુંબઈની કાર્પાસ શુન્નરાતી સભાના મંત્રી રા. મનસુખરામ સુરજરામે કાર્પાસ જીવનચરિત્ર રચીને તે સભાની તરફથી પ્રગટ કરેલું છે તેમાં સર્વ હકીકત છે, તથાપિ થોડી આ નીચે લખી છે.

કાર્પાસ સાહેબ તારીખ ૭ મી જુલાઈ સન

૧. સંવત ૧૯૦૮ ની દિવાળી.

૧૮૨૧ માં લંડન શહેરમાં જન્મ્યા હતા. પછી તે-
મણે હેલીયરી પાઠશાળામાં અભ્યાસ કર્યો હતો.

તા. ૩૦ મી ડીસેમ્બર, ૧૮૪૨ ને દિને મુંબઈ
પ્રાંતની સિવિલ સર્વિસમાં તેમની નીમણૂક થઈ.
અને ૧૮૪૩ના નવેમ્બરની તા. ૧૫ મીએ હિંદુસ્તાનમાં
આવ્યા. તા. ૧૦ જાન્યુઆરી ૧૮૪૪ માં પરીક્ષામાં
પાસ થયા. પછી ત્રીજે દહાડે અહમદનગરના ત્રીજા
આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરની જગ્યા મળી.

તા. ૧૦ મી અક્ટોબર ૧૮૪૪માં ખાનદેશના ખીન્ન
આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર થયા. તા. ૬ ફી એપ્રિલ ૧૮૪૬માં
સહર અદાલતના આર્ટીંગ ડેપુટી રજીસ્ટ્રાર થયા.
પછી ત્રીજે દિવસે અમદાવાદના આસિસ્ટન્ટ જલ્લ
થયા, પણ મુંબઈમાં રહ્યા.

સન ૧૮૪૬ ના નવેમ્બરમાં અમદાવાદમાં આવ્યા.
તા. ૨૨ મી નવેમ્બર ૧૮૪૬ થી તા. ૨ જાન્યુઆરી
૧૮૫૦ સુધી જલ્લ અને શેશન જલ્લનું કામ
અમદાવાદમાં કર્યું.

તા. ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૮૫૦ માં સુરતના આસિ-
સ્ટન્ટ જલ્લ થયા.

તા. ૧ ફી મે ૧૮૫૧ માં અમદાવાદના પહેલા
આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર થયા.

સન ૧૮૫૨ ના ઓગસ્ટમાં મહીકાંદાના પોલિ-
ટિકલ એજન્ટ થયા.

સન ૧૮૫૭ ના જુનમાં અમદાવાદના આર્ટીંગ
જલ્લ થયા, અને તા. ૨૮ મી માર્ચ ૧૮૫૪ માં
વિસાયત ગયા.

સને ૧૮૫૬ માં રાસમાળાનું પુસ્તક લંડનમાં
રિચર્ડસન બ્લક્સના છાપખાનામાં છાપવ્યું, તે તે
વર્ષના નવેમ્બરમાં પાછા આવ્યા.

તા. ૧૦ મી જાન્યુઆરી સન ૧૮૫૭ માં સુરતના
જલ્લ થયા.

તા. ૨૪ મી માર્ચ ૧૮૫૮ માં ખાનદેશના જલ્લ
થયા.

તા. ૧૧ મી અક્ટોબર ૧૮૫૮ માં શહીઆવાડના પો-
લિટિકલ એજન્ટનો ચાર્જ લીધો. તા. ૨૫ મી માર્ચ
૧૮૬૦ માં સુરતના જલ્લ થયા. તા. ૨૩ મી ડીસેમ્બર
૧૮૬૧ માં સહર અદાલતના જલ્લ થયા.

બહુ વિચાર કરવાથી, અને ધણાં કામ માથે
લેવાથી મગજમાં રોગ થયો, તેથી તા. ૩૧ મી ઓગસ્ટ
સન ૧૮૬૫ ને દિને પુનામાં દેહ મુક્યો. ત્યારે તે-
મને ચાર પુત્રો ને બે પુત્રીઓ હતી. મોટાનું નામ
જન દેવર કાર્પસ, તે ઓગણીસ વર્ષની ઉમરનો,
ખીન્ને હેનરી ડેવિડ અરમ્મીન કાર્પસ, તે બંધ્ય
સંગ્રહસ્થાનની વખતે વિસાયતથી બંધ્ય આવ્યો હતો.
તેને સિંધમાં સરકે ખાતામાં નોકરી મળી છે. તેની
ઉમર કાર્પસ સાહેબે દેહ મુક્યો ત્યારે સત્તર વર્ષની હતી.

આ કવિતાવિદ્યાસના, નવ અંક સન ૧૮૬૭ ના
શુદ્ધિપ્રકાશમાં છપાયા હતા. તે શુ. વ. સોસાહીના
સેક્રેટરી મહેરખાન એમ. એચ. સ્ટ્રોટ સાહેબના
હુકમથી તેમાં વધારો તથા સુધારો કરીને આ
પુસ્તક સોસાહી તરફથી છપાવી પ્રગટ કર્યું છે.
સન ૧૮૭૦

દસ. ઠાઠા. શુ. વ. સો. આ. સે.

અંક ૧ લો.

સાહેબ—(પોતાના કવિને પુછે છે) આ કાવ્ય છે?

કવિ—એ રંગવિદ્યાશાસ્ત્રી છે. સુવેર નામના
ગામમાં રહે છે, અને આ જગ્યામાં નામકિત છે.

સાહેબ—શાસ્ત્રીનાવા, તમે કવિતા રચી જાણો
છો કે ?

શાસ્ત્રી—હું સાધારણ કવિના સંસ્કૃતમાં અને
ગુજરાતીમાં પણ થોડી રચી જાણું છું અને સર્વે
કવિઓનો દાસ છું. હું એ વાતનું અજિમાન
રાખતો નથી.

સાહેબ—વાહ, તમારી બોલવાની શોખિની સારી
છે. હવે પ્રાર્થના વિશે કાંઈ કહેવું હોય તો બોલો.
અને ગુજરાતી કવિતા બોલો તો સહે સમજ થશે.

શાસ્ત્રી— માલિની છંદ.

બવ ભવ હરનારા, પ્રાણ પ્યારા અમારા,
ગુણનાથ ગુણ તારા, સર્વ છે કૌંધિ સારા;

૧. ગોવિંદરામ શાસ્ત્રીને દર સાલ ૧૫૦ કે
૨૦૦ રૂપીઆ વ્યાપવા કરીને હરના મહારાજે
રાખ્યા હતા.

મંતુર જગચિતારા, ત્રાસના નાશકારા,
સંકળ કર સુધારા, ભેદી દે ભીતિ ભારા. ૧
વસંતતિલકા છંદ.

ઓ ધૃશ્વરા અગમ ઉત્તમ આપ ઉક્તિ,
જેથી જણાય જનરંજન ચોખ્ય યુક્તિ;
ગાવા નથી સરસ રાગ શિખી ગળાથી,
સખ્ય પ્રસન્ન કરવા કવિતા કળાથી. ૨

રાગીતશુભ અનુરાગચિ રાગ જામે,
કારીગરી બિજી બધી શ્રમપાત્ર પામે;
અભ્યાસથી કવિત ઉત્તમતા ન આવે,
તે તો કૃપાનિધિ, કૃપા કરિ તું કરાવે. ૩

સાહેબ—“ગાવા નથી સરસ રાગ શિખી ગળાથી” એ ચરણનો ભાવાર્થ શો છે ?

શાસ્ત્રી—હું આ સભાને મારા રાગથી કે સ્વરથી રંજન કરવાને ચાહતો નથી. ગાનારીઓનો અને ગાનારાઓનો એ ધંધો છે, માટે મારા કરતાં મણા સરસ સ્વરથી ગાનારીઓ અહીં ધણીઓ છે. હું તો કાવ્યકળાથી આ સભાસદોને રંજન કરવા ચાહું છું, એવો ભાવાર્થ છે.

શિવરામ ગાયક—સાહેબ, હું કાંઈ બોલવા ચાહું છું.

સાહેબ—બોલો.

શિવરામ—ઢાહુરો.

કવિજન કાવ્ય કરી મરે, શુણ આખે ગાનાર;
સોની ઘાટ ધરી મરે, રામ સને શણગાર. ૪

શાસ્ત્રી—વસંતતિલકા છંદ.

જો રક્તચંચુ^૧ શિખ્યાં વચનો ઉચ્ચારે,
કેનાં વખાણ કરિને કહિયે વધારે;
માધુર્ય તો શુકતણા સ્વરસારનું છે,
ચાતુર્ય તો વચનના રચનારનું છે. ૫

એક ઠાકોર—શાસ્ત્રી, તમે અમદાવાદ, વડોદરા, અને સુરત વગેરે શુભરાત બધી જોઇ છે કે ?

શાસ્ત્રી—હાજી, હું શુભરાતમાં સારી પેઠે રહ્યો છું.

ઠાકોર—ગીતિ છંદ.

રામ કહેરે કવિજન,
સરસ કિયું પુર સહુથી શુભરાતે;
સરસ કિયો નર નિપજ્યા,
આજ અને વળી અગાઉ શુભર્પા તે. ૬

શાસ્ત્રી—

શુભ રહેશ વિષે તો,
રાજનગરજ^૧ સહુથી સરસ દીસે;
સરસ નરસ કહું કેને,
રાજન, ગરજ સહુથી સરસ દીસે. ૭

સાહેબ—(આગગાડીનું ચિત્ર દેખાડીને પૂછે છે.) આ શું હશે ?

શાસ્ત્રી—અગ્નિરથ છે.

સાહેબ—એ વિષે તમે કાંઈ કવિતા કરેલી હોય તો કહો.

શાસ્ત્રી—શાસ્ત્રીલવિકીરિત છંદ.

આ અગ્નિરથ આપતા અનુપ છે, કે યજ્ઞશાળા કહું,
આચાર્ય કપતાન રૂત્વિજ બિજા, જે સેવકા તે સહુ;
જે લોકા શુભ યજ્ઞમંડપ વિષે, બેઠા સુશ્રદ્ધા ધરી,
વાસો ધમ્મિજત લોક માંહિ વસશે, દાન પ્રભાવે કરી. ૮

ઠાકોર—સારી નરસી સ્ત્રી વિષે બોલો.

શાસ્ત્રી—જે વેલનાં ઝેરી ફળ હોય, અને જે સ્ત્રીનાં દુષ્ટ સંતાન હોય, તે નકારી જાણવી.

શિખરિણી છંદ.

ન દીસે પુષ્પાળી, ફાળત ફળવાળી પણ, વળી,
રૂપાળી કે કાળી, ગળિત ફળવાળી પણ ભલી;
ફળો ને સંતાનો, વિષમય વિશેષેજ છતમાં,
લતા, ને તે નારી, જરૂરજ નકારી જગતમાં. ૯

માટે હું ઇશ્વર રૂપી સૂર્ય પાસે માગું છું.

આર્પા.

સુપતિન આપો ભવિતા, તેચિ તમારી રૂડી ગણું રવિતા;
કાંતો આપો કવિતા, એ પણ એવી અનભવિતા. ૧૦

ઠાકોર—ત્યારે આપણા દેશમાં તો એવી રીત છે કે, ઉંચ કુળની કન્યા પરણવી, તેનું કેમ ?

१. २५-२५.

ઉદ્ધોગથી જરૂર જમાવ જરૂર જામે,
સહભાગ્યથીજ જન સનજન સંગ પામે. ૧૭

ઉપભતિ વૃત્ત.

તિથોદક શુદ્ધ થવાય અંગે, આત્મા શુચી સનજન શુદ્ધ સંગે;
વિશેષથી વાત કરીવખાણું, સર્વોપરીજ ગમતિયું જાણું. ૧

સાહેબ—વાર, શાસ્ત્રીબાવા, તમારે કાંઈ પુસ્તકની કે ખીજી ઇચ્છા હોય તે મને કહેવું.

શાસ્ત્રી—આ દેશમાં આપનું મુખ્ય સંસ્થાન તો મુંબાઈ કહેવાય કે નાહ ?

સાહેબ—હાજી, આ ઇલાકા મુંબાઈ તાબામાં છે, માટે સરકારની મુખ્ય રાજધાની મુંબાઈ કહેવાય, અને હું પણ આશા રાખું છું કે થોડાં વર્ષમાં મુંબાઈની મોટી કાર્ટમાં મને નોકરી મળશે, અને મારે મુંબાઈમાં રહેવાનું થશે.

શાસ્ત્રી—તો મારે એટલી ચરજ કરવાની છે કે, એક અમારી સગી છે તે ઇલાકા દેશમાં રખડતી, હાલ જઈને મુંબાઈમાં રહી છે, માટે આપ મુંબાઈ જાઓ તો, તેની આપે સંભાળ રાખવી.

સાહેબ—તે બાઈ કોણ છે ? ક્રિયા નામથી જાણખાય છે ? અને પહેલાં ક્રિયા શહેરમાં રહેતી હતી ?

શાસ્ત્રી—પર્યાયાલંકાર—શાદ્ધલવિદીહિત.
જે જૂના કવિલોકકેરિ, જિવિકા આધે અયોગ્યા હતી,
હસ્તીનાપુરમાં પછી વસી, પછી ઉજ્જૈણમાં ચૈ છતી;
ધારાપૂર વિષે વસી, પછી વસી પૂના વિષે એકદા,
તેમું પુરમાં નિવાસ વસી છે, સંભાળ રાખો સદા. ૧૯

સાહેબ—હું સમજ્યો, ખરી વાત છે; મુંબાઈના શાહુકારો, કવિયોને સારી મદદ કરે છે, અને મેં ગુજરાતી કવિતાના ગ્રંથનો સંગ્રહ કરવા સારું, તથા ગુજરાતી નવાં પુસ્તકો રચવા સારું, અમદાવાદમાં એક સોસાઈટી ઉભી કરીને ઉપરાણું કર્યું, ત્યારે આશરે દશ હજાર રૂપૈયા એકઠા થયા, પણ મુંબાઈના ગૃહસ્થો શ્રીમંત અને ઉદાર છે; માટે ત્યાં મારે રહેવાનું થશે તો, ત્યાં એક સભા ઉભી કરીશ, અને આજામીઆજા એક લાખ રૂપૈયા એકઠા થઈ શકશે તેના વ્યાજસાથી ગુજરાતી ગ્રંથો રચવાનું કામ ચાલશે, અને ઇલાકા કવિયોને આશ્રય મળે એવું કરીશ

તથા એ સિવાય ખીજી રીતે પણ ગુજરાતના કવિયોનું જ્ઞાન વધારવાનો મારો મણો વિચાર છે, પછી તો ઇશ્વર ઇચ્છા.

પછી શાસ્ત્રીએ બે હાથે આશીર્વાદ કરીને ચોતાના લાપણની સમાપ્તિ કરી.

અંક ૨ જો.

પછી એક ખારોટ બેઠા હતા તેના સામું બેઠને સાહેબ પૂછે છે.

સાહેબ—આ ખારોટ ક્યાંના છે ?

કવિ—એ નડીયાદના લાલો ખારોટ છે, તે પણ કવિતાથી સરકારનાં મન સારી રીતે રીઝવી જાય છે.

સાહેબ—ખારોટ, બોલો બેઠએ તમે કેવી કવિતા રચેલી છે.

લાલો—સાહેબ મોટા મોટા કવિયોની આગળ હું તો હાંધીની આગળ કીડી જેવો છું, પણ એ અલ્લર બોલું તે સાંભળો.

વિષભાલંકાર. ૭૫૫.

ક્યાં પારશ કર કાંતિ, કાંતિ ક્યાં દિપક કરી,
ક્યાં મેરૂ મંડાણ, અને દશ તસુની દેરી,
ક્યાં છીલર સર નીર, બુઝો ક્યાં જળધિતણું જળી,
ક્યાં જૂ માંકણુ જોર, અને બાણાવળિનું બળ;
મદ્દગળ ગળેંદ્રની આગળ, કોણુ માત્ર કિડિની ગતી,
મતિમંત પાસ દલપત કહે, કોણુ માત્ર મારી મતી. ૨૦

સાહેબ—તમે મુંબાઈ દીડી છે ?

લાલો—હાજી, ત્યાંના ઇલાકા ગૃહસ્થોને રીઝવીને મેં સીરપાવ લીધા છે.

સાહેબ—મુંબાઈ વિષે એકદા કવિતા બોલો.

લાલો— સમાલંકાર. જૂલણા ૭૬૬.

શહેર મુંબાઈ મોટાથિ મોટું,

જહાં છાપડું એક નહિ છેક છોડું;

શેડિયા સર્વ જ્યાં મોટમોટા મસે,

કોટિ નાણુંતણું ચાપ કોડું;

દેહ મોટા ને દિલ મોટું દલપત કહે,

બાણું પણ મોટું, નવ ખામ્ય મોટું.

કહ્યું? મોટા, અને વૃષભુર મોટા
વળી હોય મોટાતથા સર્વ મોટું. ૨૧
એ કવિતાનો અર્થ મને સમજતે સાહેબ
મનમાં ખૂબ હસ્યા.

સાહેબ—તમે અહીં કાને ધેર ઉતારો. ક્યાં છે?

ખારોટ—હું કાલે પહોર રાત જતાં આગ્યો.
અને દિવાનજીનું માથુસ સાથે આવીને એક ખવા-
સને ધેર મારો ઉતારો કરાવી ગયું. પછી તે ખવા-
સે તો મારો સામાન નાંખી દેવા માંડ્યો, અને કહ્યું
કે મારે દીવાનજીની કાંઈ ગરજ નથી. તમને અહીં
ઉતરવા નહિ દેઉં. પછી મેં ધણી આજીજી કરીને
કહ્યું જે સવારે હું બીજે દેકાણે જઈશ, પણ આ-
જની રાત મને અહીં રહેવા દે, ત્યારે મને રહેવા દીધો.

ખવાસ—(બહાર ઉભો હતો તે ખૂસ પાડીને
બોલ્યો) એ તો મેં ઝોળખ્યા નહોતા, માટે એમ
કહ્યું. પછી તો વાતો કરતાં ખારોટને અને અમારે
ધણી માયા થઈ, અને તે અમારા સ્નેહી થયા.

લાલો—મનહર છંદ. રચાજસ્તુતિ.

સ્નેહીઓમાં સ્નેહી સાચો તારી તુલ્ય કેને કહું,
સજવન શય્યા સોંપી સુવાં સાડે સ્નેહથી;
રહ્યો ખેસી રાત સારી મહા બય પામી મારી
હોય તો બિચારી હારી દૂર થઈ દેહથી;
ચાહ પીવી પડી ન કે જીનની બદામ બેડી,
જમનીતા ચારે પોર જંગી શય્યા જોડથી;
ચિંતા તો તજી તમામ દાખે દલપતરામ,
તસદર તણો ત્રાસ રહ્યો નહિ તેહથી. ૨૨

ખવાસ—ખાટલામાં મોકલ્યું હશે તેમાં મારો
વાંક શેનો?

લાલો—હું તારો વાંક કાઢતો નથી, એ તો
વિધાતાનો વાંક.

મનહર છંદ—વ્યાજનિંદા.

તારો વાંક નહિ તેમાં વાંક તો વિધાતાતણો,
પશુ પડતાં પુરુષ પડીઓ તે પડીએ;
પછી વાંક પ્રસૂતાનો પાયું નહિ પોતે વિષ,
તેમાં શાનો તારો વાંક જાણીએ છલકીએ;

૧. અંગરખાની કસો.

૨. વધરાવળ, અને તેનો ભાવાર્થ એ કે, પોષણ
પણ મોટું.

જાણીતી સુયાણી નહિ સુયાણી અજાણી હશે;
બોલ્યો નહિ તને ઉન્હા પાણીને બકડીએ;^૧
શીતળાએ સાંભે શીદ કાંધો દલપત કહે,
લડવી થોડે લડાઈ, જો તે સાથે લડીએ. ૨૩

સાહેબ—દિવાળીના વર્ણનનું કવિત બોલો.

લાલો—દિવાળીનું, કે દેવાળીઆનું બોલું?

સાહેબ—તમારી મરજી.

ખારોટ—પૂર્વ ગુજરાતમાં દેવાદાર ઉપરથી દેવા-
ળીઓ કહેવાય છે, અને પશ્ચિમ ગુજરાતમાં જે કર-
જદાર પોતાની દુકાને ઝાઝા દીવા કરતો હોય તે
બંધ કરીને એક દીવો મૂકીને અવળી પાંચડી મૂ-
કીને ખેસે છે. તે દીવા ઉપરથી દિવાળીઓ કહેવાય
છે તે વિષે કવિત સાંભળો.

દિવાળીનું અથવા દિવાળીઆનું વર્ણન.

સ્લેષાક્ષર—મનહર છંદ.

મેવા ને મીઠાઈ ખાય ગીત ગાન તાન ગાય,
અતર કુલેલે લોઢા ભગવતા બાળીઆ;
સાણુએ ઘોઝેલા સાદ શરીરે પોશાક સજે,
ચોનાએ રસેલા પેરે શોભીતા ચોનાળીઆ;
નાયક નચાવે ને રચાવે રંગ રાગ રૂઝ,
દાડખાનાં છોડે ધેર ધણા રંગ દાળીઆ;
દેણું ન દે દોડકો, ને લેણું તો ન લેવાર જાય,
દાખે દલપત દેજો દેજોરે " દિવાળીઆ " ૨૪

સાહેબ—ગઈ દિવાળીને દહાડે તમે ક્યાં હતા?

લાલો—એક રાજા મને વારે વારે કહાવતો
હતો, કે તમે એકવાર મળવા આવજો, તેથી મઈ
દિવાળીને દહાડે હું તેને ગામ મળવા ગયો. મળ્યા
પછી તેણે મને ઉતારો આપ્યો અને તેના માથુસે મને
કહ્યું કે સીધું આવતાં વાર લાગશે માટે મુખડી
મોઢલીયું, તે દાલ દરાળ કરજો, પછી ધામે ધામે
રસોઈ દરાવજો. આ પાણીનું જેડું ભરાવી મુક્યું છે.
પછી તેણે જઈને ધાણીયથા મોકલ્યા અને સીધું
મોઢલવાનું જૂલી ગયો, તેથી સાંજ સુધી હું તો જુખ્યો
રહ્યો. સાંજે કાંઠારની કચેરીમાં ગયો, ત્યાં પૂજ્યું
ત્યારે મેં એક કવિત કહ્યું.

૧. બકડીયું તાંઆકુંડીના બાટનું વાસજી દોષ છે.

૨. સપરમે દહાડે દેણું લેણું આપવા, લેવાને
ચાલ નથી.

સાહેબ—તે કવિત બોલો નેમ્બે.

લાલો—મનહર છંદ. અનુમાનાલંકાર.

રાજનો મેળાપ આજ ધણે ધણે રોજ થયો,
સરસ પરવ વળી તે દિવાળી સરખું;
જાણું જે જરૂર બહુ લાવતું ભોજન થશે,
હિતમ પરવ આજ થાય ન અંગારખું;
પરવનો ગરવ તો સરવ વીસરી ગયો,
ખરે ખરું કહું કેણું કહું ન ક્ષમારખું;
પરવમાં પાણી ધાણી ચણુતો ધરવ કર્યો,
સરવ મળીને કરો પરવતું પારખું.

૨૫

સાહેબ—તમે અમદાવાદમાં જોવા લાયક જગ્યાઓ નેમ્બે છે ?

લાલો—હું પહેલવેલો એક સમે અમદાવાદમાં એટલાજ વાસ્તે ગયો હતો, કે ત્યાંની જોવા લાયક જગ્યાઓ જોવી. તે વખતે મારે ત્યાં કોઈનું ઓળખાણ નહોતું તેથી એક ધર્મશાળામાં ઉતારો કર્યો હતો. ત્યાં દુઢીઆ ધર્મતા બે સાધુ મારી નજરે પડ્યા. તેઓને મેં પૂછ્યું કે અમદાવાદમાં કઈ કઈ જગ્યાઓ જોવા લાયક હશે ? તે જગ્યાનાં નામ મને લખાવો, કેમકે અમારે જોવાની ઇચ્છા છે.

સાધુએ કહ્યું કે અમે નામ જતાવીએ તેથી તમે તે જોવા જાઓ ત્યારે રસ્તામાં તમારા પગતળે કીડી મંદાડી મરે તેવું પાપ અમને લાગે, માટે એ તો શું પંથ તમે વગડામાં પાણીના તરસ્યા ખૂંચ થયા હો અતે અમે તમને સામા મળીએ, અતે તમે અમને પૂછો કે ક્યાંક પાણી પીવાનું છે ? તે અમે જાણતા હોઈએ કે રસ્તાની ફલાણી બાજુ ઉપર કુવો કે માવ છે, તોપણ અમારાથી તમને કહેવાય નહિ, એવો અમારો ધર્મ કહણું છે. તમે અમારા જતા-આથી જતાં રસ્તામાં પગતળે ઝીણા જીવંત મારો, તથા કાચું પાણી પીએ તેવું પાપ અમને લાગે. અમારા ધર્મનું એક કવિત અમે તમને શીખવીએ તે શીખો તો તે તમારા અર્થનું છે.

અમે કહ્યું કે તે કવિત બોલો નેમ્બે. પછી તે કવિત બોલ્યા, તે તેમના કલા પ્રમાણે ખરેખર અમારા અર્થનું હતું, માટે અમે પેનસીલથી લખી લીધું.

સાહેબ—તે કવિત બોલો.

લાલો—પર્યાયિકાલંકાર—મનહર છંદ.

અંજનસલાકા, સ્વામિનારાયણની હવેલી
કાંકરીયું સરોવર જેવું નહિ કાંઈએ;
શાહઆલમ, કે શાહીબાગ ન સિધાવીએ તો,
મકરખોર કે જુમામસીદ શીદ નેમ્બેએ;
સતરના સાંચા, કન્યાશાળા, કે પુસ્તકશાળા,
વાવ દાદાહારની, જેતાં વખત બોધએ;
આવી અમદાવાદમાં એવું નહિ જેવું કશું,
સાધુ પાસે ધરમ શુણીને પાપ બોધએ. ૨૬
વળી તેણે એક દોહરો કહ્યો.
દોહરો.

સાત ગાઉ પર સરસ છે, જોવા લાયક જેઠ;
વાવ અડાળજ આગળે, જશે ન જોવા તેઠ. ૨૭

સાહેબ—પછી તમે શું કર્યું ?

લાલો—અમે સમજ્યા કે અમદાવાદમાં આટલા જગ્યાઓ મુખ્ય જોવા લાયક છે, એવું આ કવિતામાં સાધુએ આપણને સમજાવ્યું. પછી અડાળજની વાવ સુધાં એ બધી જગ્યાઓ અમે જઈને જોઈ આવ્યા. જો એવા હુશીઆર સાધુ મળ્યા ન હોત, તો એ માંની એકાદ જગ્યા જોવા વિના રહી જાત.

સાહેબ—ચાર, આગવાડીનું એક કવિત કહો નેમ્બે.

લાલો—સંદેહાલંકાર—મનહર છંદ.

આ તે આગગાડી છે કે ગણીએ ગરૂડગાડી,
નીરમી નિરંજને, છે જનમન રંજની;
ઊંટને ઉપાડી જાય, અશ્વથી અગાડી જાય,
બેલ બાજ લાજ, ગજરાજ ગર્વ ગંજની;
અપથી જાય, આખી ફેજને ઉપાડી જાય,
પામી મોટું માન તે, વિમાન માનસંજની;
કહે દલપત, મહીસાગરને કુદી જાય,
ઇજન કહું, કે હનુમાનની સા અંજની. ૨૮

કાકેર—ગુજરાતમાં જુદા જુદા ધર્મ ધણા છે,
તેમાંના તમે કયા ધર્મને માનો છો ?

લાલો—સઘળા ધર્મોનું બીજ એકજ સદાચરણ
છે, અતે ઉપરના વેષ જુદા જુદા છે.

૧. હડીબાઈનાં દેરાં.

૨. સરખેજ પાસે મહમદ બેગડાનો રોનો.

મનહર છંદ.

કાષ્ટ મુંડ મુંડાવે ને કાષ્ટ કાઢી નાખે,
કાષ્ટ રાખે ચોટલી ને કાષ્ટ રાખે ચોટલો;
સરવં ધરમનો મરમ સદાયરણુ છે,
દુરાચરણુ તે ઔઠ પાપતણુ ચોટલો;
આંખાના અનેક ઘાટ ઉપરથી આપે પથ,
માની જન જાણે જે આંખાનું ખીજ ગોટલો;
ધર્મશુરુ ધમકારા કરી દલપત કહે,
તાણે જુદા મત જેને જેમાં જડે રોટલો.

૨૯

સાહેબ—મુંબાઈના શ્રીમંતોમાં શુજરાતી કવિ-
તાના નિયમો, તથા રસ અલંકાર વગેરેમાં સારી
પેઠે સમજી શકે એવો દ્રાણુ છે ?

લાલો—દેશી કવિતાની યરાખર પરીક્ષા કરીને
ઉત્તમ, મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ કવિતા જુદી કરી આપે
એવો શ્રીમંતોમાં તો એક મારા જેવામાં આવ્યો છે,
કેમકે તે પિંગળ વગેરેના નિયમો જાણે છે.

મનહર છંદ.

છંદના અનંત શુભ એ તો જાણે ઐરાવત,
વિજયના વિશેષ શુભ ગરુડ વખાણે છે;
નંદીપતિનો મહિમા નહી જાણે નંદીરાજ,
સરજના શુભ સમમુખો ઉર આણે છે;
સેનાનીનાં સર્વ શુભ માહીત મયૂરરાજ,
વાધવાહિનીને વાધ પૂરણુ પીછાણે
વાણી દેવીનો વિવેક વહે દલપતરામ,
યથારથ જેમ છે તે હંસરાજ જાણે છે. ૩૦
પછી તે ખારોટ જવાની રજા માગી ત્યારે
સાહેબે તેને એક નોટ આપી.

શાસ્ત્રી—ખારોટ, તમે એનાં નાણાં લઈને શું
કરશો ?

લાલો—લખેશરી સાહુકાર હશે તેને ઘેર વ્યાજ
મૂકીશ.

શાસ્ત્રી—તે દટલું વ્યાજ આપશે ?

લાલો—ઝાઝામાં ઝાણું ચાર આના લેજે તે
આપશેજ.

શાસ્ત્રી—ત્યારે તે કરતાં મારા જેવા કાષ્ટ

પ્રાણલુને આપીશો તો પેલે ભવ તમને સો વર
રૂપેયા મળે.

પરલો—અરે વ્યાજ તો પર્વણી છે માટે વ્યાજ
આપે તેને તો પેલે ભવ હનર ગણા મળે.

લાલો—તમારી પાસે હું કાષ્ટ મુંડ દેખતો નથી
માટે તમારે નાણાં જોઈતાં હોય તો ખેંઠમાં લેવ
જાઓ. એક જણનું ખાતું પડાવજો, અને એક જણ
જામીન ચલો, એટલે તમને નહીં પૂછે કે તમારી
પાસે પુછ છે કે નથી, પણ હું તો તમને નહિ ધીરું.

સાહેબ—એમ કેમ તમને શાસ્ત્રીનો ભંડો
પડતો નથી ?

લાલો—ઉપમાલંકાર—મનહર છંદ,

પાસે મુંડ પેખ્યા પાખી આપતું ઉધારે ધન,
એ તો ખેંકવાળાઓનો કાયદો ઇલાયદો;
આપીએ આ ભવમાં તે પામીએ જે પેલે ભવ,
કેવો ઘણી અકલ્પથી ઘડી કાઢ્યો કાયદો;
એક કહે સો ગણા બીજો કહે હનર ગણા
કાવે તેમ બોલે ને જતાવ બડો કાયદો;
કહો સાણા સરદાર કેમ વિશવાસ આવે,
એ તો જેવો જુગટાનો જુલાઈનો વાયદો. ૩૧

પછી ખારોટ સલામ કરીને ગયા.

અંક ૩ જો.

ત્યાં એક ગઢવી વેગળથી જૂમ પાડીને એક
સોરઠો વારે વારે બોલતો અને પોતાના મોઢા મોઢા
ઉપર હાથ ફેરવતો આવે છે.

સોરઠો.

કરેલ કાર્તિક ગેર, દુનિયામાં તે દેખવા;

કાર્પસ રૂપે ફેર, બોજ પધાર્યો જૂમિમાં. ૩૨

સાહેબ—આ દ્રાણુ છે ?

કવિ—એના પદોને દેવરામજી નામનું ગામ
કવિતાના ઇનામમાં મળેલું છે. ત્યાં તે રહે છે, અને
તેનું નામ રજુહોડદાસ છે. તેણે ચવરામંડપના
વર્ણનનો રેણુ છંદ મળેલો સરસ કદેસો છે. તે

ગુજરાતમાં કવિતાના શોખી ગૃહસ્થોને મોટથી મેં
ધણે ઠેકાણે સાંભળ્યો છે.

પછી ગઢવીએ આવીને સાહેબને સલામ કરી,
ત્યારે સાહેબે પણ સલામ કરીને ખુશી સાગી
આગળી કરી, એટલે તે ઉપર ગઢવી બેઠા.

સાહેબ—ગઢવી, તમે સંસ્કૃતમાં સરસ કવિતા
રચી શકો કે નહિ ?

રણછોડ—સર્વે ગ્રાણીને અને પદાર્થોને, પ્રભુએ
મુખ્ય એક એક ગુણ વહેંચી આપેલો છે, તેથી એક
આખાના કાંઈ ફરિયાદ કરી હતી તે સાંભળો. —

અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

આખો કહે મને કૂલ પુલાવો ગુલાબ જેવા,
તો પ્રભુ સૌથી શોભા પાડ્યું હું સંસારમાં;
ખાલી એટલીજ ખામી કીધી છે નકામી સ્વામી,
તેથી હું હાઈ છું હોડ કરી તેની હારમાં;
અરે આખા મેં તો સૃષ્ટિ સર્વને ખુશી રહેવા,
નિરમ્યો એકાદ મુખ્ય ગુણ નર નારમાં;
દુનિયામાં કાંઈ કામ, દાખે દલપતરામ,
કરાવ્યા નથી બધાય ગુણ એક કારમાં. ૩૩

માટે ગુજરાતી ભાષાની પદ્ય કવિતા રચવાને
મુખ્ય ગુણ ઈશ્વરે મને આપેલો છે, તે ગુણ મારામાં
સારી પેઠે હોય, એટલે મારે સંતોષ પામવું કેમકે
સારામાં સારપ, અને લુગમાં લુંગપ ખરેખરી હોય,
તોજ તે ગુણ ઉત્કૃષ્ટ કહેવાય. તેમજ મારામાં ખરે-
ખરો એક ગુણ જોઈએ.

સાહેબ—લુગમાં લુંગપ પણ સંપૂર્ણ જોઈએ કે ?

રણછોડ—એમ ન હોય તો તે ખરેખરો લુંગ
કહેવાય નહિ.

તુલ્ય યોગિતાલંકાર—મનહર છંદ.

જગતમાં જગદીશ જેને આખો જેવો ગુણ,
તેવો ગુણ પૂરો હોય તોજ તેનું નર છે;
કાઠમાં કંકણતા, કપાસમાં કુમાર, અને
સંનજનમાં સમા આછી દુપણ અંકર છે;
લુચા લોક લુચાઈમાં કસી સંકાચાઈ કરે,
કહે દલપત એમાં એટલી કસર છે;
વિપમાં વિપમપણું જોટલું આછું જલ્લાય,
એટલી કિંમત આછી જણવી જરૂર છે. ૩૪

સાહેબ—તમે હાલ તમારે ગામથી આવ્યા
કે ખીજે આહિથી ?

રણછોડ—એક રાગ ઉદાર છે એવું સાંભળીને
હું ત્યાં ગયો હતો, પણ ત્યાં જાળને જોયું તો તેનું
નામ ઉદારજી હતું ખરું.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ખેલનિ, ખાંડનિ, ગાડિગણાય, કહો પણ તેપર ભાર ભરેયું,
ચિત્રવિશે ચતુરાઈ ચિત્રિત, કામનિ તે ધર કામ કરેયું;
કાજતણી તરવાર કરી પણ, તેયકિ શત્રુનું સેન મરેયું,
સુઘ સુણો દલપત કહે, નર નામ ઉદારયિ કામ સરેયું ? ૩૫

સાહેબ—ત્યારે તો તમારી ધારણા પૂરી થઈ
નહિ હોય, અને વળત નકામો ગયો હશે.

રણછોડ— મનહર છંદ.

કામની સિદ્ધિ થવાને જલ્લણીનો નાખ કરી,
કાઠી ધડી, તે કહો ન કામની કે કામની;
કામની લાલચે કરે દોસતી લુકારની, તે
આશા રાખે ઉના ઉના કામની કે કામની;
નામની તારીફ કરી રચકારને રીઝાવી,
લુલો ઘોડી લેશે તે ધનામની કે નામની;
જામની પદવી લેવા જાય જે હજમ પાસ,
કહે દલપત લે હજમની કે જામની. ૩૬

સાહેબ—પછી તેણે તમને કાંઈ આપ્યું કે નહિ ?

રણછોડ— મનહર છંદ.

અતિ અપમાન કરી દયા વિના લીધું દાન,
એવું દાન લીધાથી ન લીધું તેજ સાંઈ છે;
આળસ ન કીધી પણ કપટનું કીધું કામ,
એવું કામ કીધાથી ન કીધું તેજ સાંઈ છે;
પાણીની તરશ લાગે વિખતણું પીધું પાન,
એવું પાન પીધાથી ન પીધું તેજ સાંઈ છે;
કહે દલપત કંગવા પ્રભુનું લીધું નામ,
એવું નામ લીધાથી ન લીધું તેજ સાંઈ છે. ૩૭

સાહેબ—ત્યારે તેણે તમારી કવિતા સાંભળીને,
તે સારી છે કે નરસી છે એવું કાંઈ કહ્યું કે નહિ ?

રણછોડ—એક સંરણાધવાળો સાત વર્ષ સુધી
અભ્યાસ કરીને, રાગ રાગણી આલાપવા શીખીને,
એક શેકને રીઝવવા ગયો હતો તેનું મારે ઘયું.

સાહેબ—તે કવી રીતે ?

રણછોડ— મનહર છંદ.

એક શરણાધવાળો સાત વર્ષ સુધી શીખી,
રાગ રાગણી વગાડવામાં વખણાણો છે;
એકનેજ નયું એવી ટેક છેક રાખી એક
શેકને રીઝાની મોજ લેવાને મંડાણો છે;
કહે દક્ષપત પછી બોલ્યો તે કંલુસ શેક,
ગાયક ન લાયક તું ફેકટ કુલાણો છે;
પોણું છે તે બોલ્યું તેમાં ફરી તે શી ફરીગરી,
સાંભેલું બળવે તો હું બળું કે તું થાણો છે. ૩૮

વળી એક મેના અને પોપટના સોદાગરને પણ
એમજ થયું હતું.

સાહેબ—તે શી રીતે ?

રણછોડ— મનહર છંદ.

સોદાગર એક શુક સારિકાને સારી રીતે,
શીખવી કવિ નીત સારા સારા સ્વરમાં;
કોઈ બારે ભૂપતિને ભેટ કરવાને ચાલ્યો,
ગામડામાં વાસો વસ્યો ગોવાળના ઘરમાં;
તારીક સુણીને જેવા ત્યાં લોકો તમામ મળ્યા,
તોખી રીતભાત કશી ન આવી નજરમાં;
કહે દક્ષપતરામ ગામતો ગમાર બોલ્યો,
આવાં ઘણાં તોતર તો છે મારા છેતરમાં. ૩૯

વળી તે રાજના રાજ્યમાં એક એવો માણસ
છે, કે સહિતે હલકાં બોલ્યાં સંતાપીને, પોતે બણે
છે કે મનેજ બોલતાં આવડે છે.

સાહેબ—ત્યારે તમે તેને કાંઈ સમજાવ્યો કે નહિ ?

રણછોડ—એક મુસાફર વનમાં જતો હતો,
ત્યાં રસ્તામાં તેને એક રાજ સામો મળ્યો, તે રા-
જને તેણે બોલાવ્યો ત્યારે રાજના મુખમાંથી એવા
અદ્ભુત ભરેલા શબ્દો નીકળ્યા કે જ્યાં તેને સાંભળી-
ને અત્યંત આનંદ થયો. પછી આગળ જતાં એક
બીલ સામો મળ્યો. ત્યારે બણું કે, આવા વ-
નમાં કોઈ સાથે બોલવા આવવાનું નથી, માટે આ
બીલ સાથે ટાકી મીઠી વાત કરું અથવા તેને બો-
લાવું તો કીક, પછી તે બીલને બોલાવવાથી ઉઠતું
પસ્તાવું પડ્યું.

સાહેબ—તે શી રીતે ?

રણછોડ—અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

જંગલમાં જતાં એક દુરયદી રાજ દોકો,
બોલાવતાં તેના બોલ કાણુ લાગ્યા કાનને;
પછી એક સીલ જેમી પ્રીતે તેની પાસ જઈ,
બોલાવ્યો ત્યારે તે બોલ્યો બણે બૂધી લાનને;
તું કાણુ છે કેનો હોયો પિતા તારો મુઆ પછી,
માએ નાતરું ક્યું કે સાચે સાચું માનને;
દાખે દક્ષપતરામ સાંભળી સંતાપ થયો,
દિલમાં લગતું પડ્યું બોલાવી નાદાનને. ૪૦

માટે એવા લોકોની સાથે બોલવું નહિ તેજ કીક છે.

સાહેબ—ત્યારે શું કર્યું ?

રણછોડ— મનહર છંદ.

દેખતાં પરાયા દોષ ચક્રુ જે અંચળ થાય,
અંચળ તો આપણીજ આંખ આડું ધરીએ;
મિથ્યા મુખ સ્વાદ માટે કરે જે વિવાદ કોઈ,
રાખીએ વદન બંધ વેણ ન ઉચરીએ;
સમજ વિચારી કરી સંકાસ ઉઘાડીએ ન,
જો ઉઘાડીએ તો નાક બંધ કરી ફરીએ;
કહે દક્ષપતરામ જે કદાપિ કોઈ દામ,
ખળ મુખ બોલે ત્યારે કાન બંધ કરીએ. ૪૧

વળી એક ગામના ભસકણા આનને એક કવિ-
એ શિખામણુ દીધી હતી.

સાહેબ—શી શિખામણુ દીધી હતી ?

રણછોડ—અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

માનવીઓ મધ્ય અભિમાન ધરી આન કહે,
નગરીના લોક છેક નખળા નરમ છે;
હું તો ભણું સર્વને મને ભસી ન શકે કોઈ,
કેવું મોડું માડું બોણું ચડતું કરમ છે;
ત્યારે તેને તેજ દામ કહે દક્ષપતરામ,
બોલો એવો મોટો તારા મનમાં મરમ છે;
ભસવાનો ભાઈ તે તો તારાજ ધરમ ધાર,
સંજ્ઞાને ભસવાની અતિશે ઘરમ છે. ૪૨

સાહેબ—ત્યારે તેના રાજ્યમાં રૂપતને કનસાક
કેવો મળતો હતો ?

રણછોડ—ત્યાં જડન, કલેકર, મુનસર, વગેરે
હાવેલા છે ખરા, પણ તે જડનની કારટમાં આમે
જેવા ગધા હતા, તો તરેહવાર રીને દામ ચાલતું દીધું.

સાહેબ—કેમ વાર? વાદી પ્રતિવાદીની ભુખા-
નીઓ શી રીતે લેવાતી હતી અને કેવા ધોરણથી
ધન્સાદ થતો હતો?

રણુછાડ— નિરૂડિતઅલંકાર-મનહર છંદ

અરજી લખાવી લાવી આપે જ્યાં અરજદાર,
આગળથી એને કહે ભુદી એ અરજ છે;
પામે લાંચ પછી પ્રતિવાદીપર પત્ર લખે,
પાસે આવે ત્યારે પૂછે કેટલું કરજ છે;
એની જે અધિક લાંચ આવે તો ઉઠાવે કામ,
ગમે તેમ ચાંચ પછી તેને શી ગરજ છે;
કાયદો તો કદી નહિ દોઢો દલપત અને,
જડજ ગણાય છે તે જરૂર જડજ? છે. ૪૩

સાહેબ—વાર, સારામાં સારો રસ શેમાં હશે?
રણુછાડ—પર્યસ્તાપહુતિઅલંકાર-મનહર છંદ.

ઉત્તમ આ લોકમાં કહે છે કેક આમરસ,
કામરસ ઉત્તમ કહો છે શાસ્ત્ર કાકમાં;
રામક્યામાં કહો છે ઉત્તમ રામરસ,
દામરસ કેક તો રૂડો ગણે છે રાકમાં;
તુચ્છ જાણી ખીજા બહુ તજીને તમામ રસ,
હરામી હરામ રસ ચાંખી કુલ ફાકમાં;
જેણે જેમાં સ્વાદ દોઢો લખે દલપતરામ,
કવિ રૂડો કાવ્ય રસ લેખે છે આ લોકમાં. ૪૪
જે વરણ પારકા ઉપયોગમાં આવે, તે વરણનેજ
ધન્ય છે. પશુનાં ચામડાં, પક્ષીનાં પીછાં કામમાં
આવે છે, પણ માણસની તો મહોબત, અને કવિનાં
વચન ખીજા લોકના ઉપયોગમાં આવે છે.

દશાંતાલંકાર-મનહર છંદ.

પશુઓના પંડતણાં ચામડાંને ચાહે લોક,
પક્ષીઓની પાંખ કામ આવે કેક દામમાં;
ઝાડતણાં કુલ ફળ પાન રસ કાઠ કાઠ,
એ તો ઉપયોગનાં ગણાય ગામે ગામમાં;
કાંચળી સરપતી ને કીડીઓની લાળ હીર,
માછલીનાં મોતી ગોતી ધરે લોક ધામમાં;
કહે દલપતરામ માનવીની મોહબત,
કવિઓનાં કથન આવે છે અતિ કામમાં. ૪૫

૧. મૂર્ખા, ૨. કેરીનો.

સાહેબ—વાર, કવિનાં મુખમાં અમૃત હોય
એવું કહેવાય છે તે ખરી વાત હશે?

રણુછાડ—હા સાહેબ, ખરી વાત છે.

સાહેબ—અમૃત શબ્દનો તો એ અર્થ છે કે
તે મોતથી બચાવે.

રણુછાડ—તે અમૃત કરતો પણ કવિનાં મુખના
અમૃતમાં વધારે ચમત્કાર હોય છે કેમકે પેલું અમૃત
તો જીવવાળાં પ્રાણીનેજ મોતથી બચાવે, અને કવિ
તો ચાહે તો જડ પદાર્થને પણ મોતથી બચાવીને
ઝાઝાં વર્ષ સુધી જીવાડી શકે.

સાહેબ—એ વાત આ બધી સલા કશુક કરે,
તેરી ખાતરી શી રીતે કરી આપશો?

એવામાં સલાસહોને વહેંચવા સારૂં પાન સોપારી
વગેરે લાવેલા તેમાં ધલાઈચીતું પડીકું છોડીને ધલા-
ઈચી રૂપાની રકાળીમાં મૂકી હતી, અને તે પડીકાના
કાગળો વટે, જતાવરતી હગાર જાજમ ઉપરથી લોપતે
તે કાગળો બહાર ફેંકી દીધેલા હતા, તે રણુછાડદાસની
નજરે પડ્યા. એટલે એક છાકરાને કહ્યું કે પેલા
કાગળના કુચા લાવ. પછી તેણે તે કુચા લાવીને
આપ્યા, એટલે રણુછાડદાસે તે ઉકેલીને પહોળા કર્યા.

સાહેબ—નહિ નહિ, એવા ન્યુસપેપરના ખરાબ
કાગળ શાવાસ્તે લ્યો છો? તમારે કાગળ નોંધતા
હોય તો હું ખીજા સારા આપું.

રણુછાડ—નહિ સાહેબ, આનોજ મારે બધું છે.
પછી તે કુચામાંથી બે કાગળો નીકળ્યા તેમાં
એક ન્યુસપેપરનો હતો અને ખીજો લખેલો રદી
હતો તે લખને.

રણુછાડ—ભુજો સાહેબ, આમાં લખેલી વાત
હવે કેટલા દહાડા જીવશે?

સાહેબ—એ ન્યુસમાં છાપેલી વાત જેણે વાંચી
હશે તે ઘણાએકને એકાદ વર્ષ સુધી સાંભરશે, પછી
વીસારી દશે, કેમકે એવાં તો ઘણાં જપાય છે, તે-
માંથી બધાય કેટલાંક સંભારી રખાય? અને આ
ચીડીમાં લખેલી વાત તો ફક્ત બે કે ત્રણ જણે
જાણી હશે માટે આજથીજ એ કુચો ઉકરડામાં
જશે એટલે તેનું મોત આવી ચૂક્યું.

રણુછોડ—વાર, આ ચીડી, વચિા તો ખરા ! જો-
ઈએ તેમાં શું લખેલું છે ?

પછી તે ચીડી વાંચી તો મુરતના આતમારામ
શુખણની ત્યાં દુકાન હતી. ત્યાંના મુનીએ એક મુન-
સીને આશુ પકાડ ઉપર હવા ખાવાની જગ્યા કેવી
છે, તે જોવા સાફ મોકલેલો હતો, કેમકે અહીં
તાપ બહુ પડતો હતો, માટે ક્યાંઈ ઠંડી હવા હોય
ત્યાં જવાની મરજી હતી. તે મુનસીએ આશુ ઉપર
જઈ આવીને એ ચીડી લખેલી હતી.

મુનીમનુ નામ લખીને પછી લખ્યું હતું કે ત્યાં
ઉન્હાળામાં લલા લલા રાત્રીએ આવીને વસે છે,
એવી મુદર રસાળ પૃથ્વી મેં આશુ ઉપર દીડી.
વાહ વાહ શી રસાળ પૃથ્વી છે ! ત્યાં સારી હવાજ
હવા મળી. ત્યાં પીક (કાપલ) પ્રચ્છિત વાસો વસે
છે, અને કપિ (વાનર) પણ ત્યાં ચાહીને વસવા
જશે. અને કેંક વાહ કરે છે, પણ જે પહાડમાં
હરેક તાજી દવાઓ છે તેનો ગણ્યતાં તાગજ નથી
આવતો. આ ચાર, તું કહીશ કે આ તાશીર વાજ-
ખી છે, માટે હે ચાર, ત્યાં જવાને શિતાખી કર.

પછી રણુછોડદાસે તે મતલબનો એક દોહરો
અને સર્વથો ખનાવીને શીલેટ ઉપર લખ્યો.

દોહરો.

ઉન્હાળે આવી વસે, લલા લલા જુપાળ;

અવલોહી મેં આશુપર, રમણિક મહી રસાળ. ૪૬

સર્વથો—ખત્રીસો.

ગતાગત ભેદ. એટલે અવળો તથા સવળો વંચાય તે.

વાહરે વાહ રસાળી મહીજ, જહીમળી સાર હવારે હવા
વાસ વસે જહિ આદિત પીક, કપિ તહિ ચાહી જશે વસવા
વાહ કરે હજિ તાગ નહીજ જહી નગ તાજિ હરેક દવા,
વાજખી તાશિર ચાર કહીશ મહી કર ચાર શિતાખી જવાજહ

એ સર્વથો ઉદયો મુદયો વાંચી સંભળાવ્યો તે
સંભળીને બધા સભાસદો અચરજ પામીને, એક
ખીજ પાસેથી શીલેટ જેથી લખને વાંચવા લાગ્યા
અને કારકુનોને ઉપરા ઉપરી કહેવા લાગ્યા કે, એ
સર્વથો મને લખી આપો. કાષ્ટ તો ઉમેદવાર છોકરાઓ-
ને કહે કે તું મને જટ લખી આપ, તો તેના લખામ-

ણીના બે આના કે પામ્યું હું આખીસ. એ રીતે બધા
સભાસદોએ તે સર્વથો લખાવી લીધો.

રણુછોડ—(સભાસદોને) હવે એ સર્વથો ક્યાં
મુધી જવશે ?

સભાસદો—અમે ધારીએ છીએ કે આખા
ગુજરાત દેશના લોકોની ગુજરાતી ભાષા ત્યાં મુધી
જવશે, ત્યાં મુધી આ જવશે.

સાહેબ—જેણે એ ચીડી લખેલી, તથા જેના
ઉપર લખેલી, તેઓનાં નામ કવિતામાં કેમ લાગ્યા નહિ?

રણુછોડ—તેઓનાં નામ જવતાં રાખવાની
મારે શી ગરજ છે ? પ્રેમાનંદ બંદે કવિતામાં કદા
એટલુંજ લખ્યું છે કે,

“વીરક્ષેત્ર વડોદરં, ગુજરાત મધ્યે ગામ;

આતુર્વશા જાતી બ્રાહ્મણ, લટ પ્રેમાનંદ નામ.”

પણ તે સમે ત્યાંનો રાજા દોષ્ટ હતો, તેવું નામ
તેણે લખ્યું નહિ, તેથી જણાય છે કે, તે રાજાએ
તે કવિના ગુણ જાણ્યા નહિ હોય, તેથી તે રાજાનું
નામ કવિએ અમર રાખ્યું નહિ. નહિ તો જેમ હાલ
આખા ગુજરાતની બાઈડીઓ અને છોકરાં મુધાં
પ્રેમાનંદ ભટ્ટનું નામ જાણે છે, તેમ તે રાજાનું નામ
પણ સહિ સંભારત. પ્રેમાનંદની વખતમાં તો કદાપિ
ત્યાંનો રાજા જાણુતો હશે કે, પ્રેમાનંદ કરતાં સારી
કીર્તિ ધણી છે, અને મને ધણા લોકો જાણખે છે,
પણ આજ તો તેને કાષ્ટ જાણુતું નથી.

સાહેબ—સામાસ સામાસ, રણુછોડદાસ મદથી
તમે તો હલ વાળો. પછી રણુછોડદાસે સાહેબને સલામ
કરીને ભાવણ બંધ કર્યું.

એ સભામાં મુડેટીના દાંદાર મરજીમલજી બેસા
હતા. તેઓ રણુછોડદાસની કવિતાથી એટલા તો
રંજન થઈ ગયા, કે તેમણે ખોત્રે દહારે રણુછોડ-
દાસને પોતાને ઉતારે બોલાવીને, પોતાને મદવાની
શ. પૃ. ૫૦) ની છાંંતવાળી ધોડી રણુમારીને બંધિમ
આપી.

અંક ૪ થો.

એક ગૃહસ્થ કેટલીએક ધામધુમથી આવે છે, તેનો વેષ રાગના જેવો. આગળ છડીદાર બોલે છે, કે નીધા રખો મહેરબાન સલામ.

સાહેબ—આ દાણુ આવે છે ?

હલ.—એ વીરમગામના નામકિત બીમા ખારો-ટના ચિરંજીવ પૃથ્વીરાજ ખારોટ છે. તે વીશ લાખ રૂપૈયાના આશામી કહેવાય છે.

ભાવનગર, ઝાલાવાડ, અને જામનગર વગેરેના રાજાઓ તેઓને ધણું માન આપે છે, અને ઘણું દે-કાણું તેમની નાણાવટાની દુકાનો ચાલે છે. તે હાલ અહીંના એક ગામમાં પરણુવા આવેલા છે.

સાહેબ—હા હા, એમને તો હું સારી પેઠે જાણજી છું, એ તો મારા દોસ્તદાર છે.

પછી ખારોટ તંબુમાં આવ્યા, અને સલામ કરીને એક ખુરશી ઉપર બેઠા.

સાહેબ—ખારોટ, તમે કાંઈ કવિતાનો અભ્યાસ રાખો છો કે નહિ ? કેમકે તે તમારા અને પાતાણુ-ના કુળની વિદ્યા છે, માટે તમારે તો અભ્યાસ રાખવો જોઈએ.

પૃથ્વીરાજ—અમારા મોટાભાઈ ત્રીકમ ખારોટ છે, તેમને કવિતાનો થોડો ધણો અભ્યાસ છે, અને હું રચી જાણતો નથી, પણ કેટલાંએક કવિત મેં શીખી રાખેલાં છે અરં.

સાહેબ—દેશીઓનું દુઃખ મટવાનું મૂળ શું છે ? તે વિશે કવિત આવડતું હોય તો બોલો.

પૃથ્વીરાજ—કરણભાળાલંકાર—મનહર છંદ.

ભણતર ભણ્યાયકી ચિત્તમાં વિચાર પામે,
ચિત્તના વિચારયકી સુદ્ધિયળ થાય છે;
સુદ્ધિયળયકી કળા કુશળતા કોટી વધે,
કળા કુશળતાયકી ઉદ્યોગ કરાય છે;
ઉદ્યોગ કર્યાં થકી ધધા અનેક ધારી શકે,

ધધાથકી દેશ વિશે દોલત દેખાય છે;
દેશની દોલતયકી દાખે દલપતરામ,
દેશની પ્રભુનું દેખો દુઃખ દૂર જાય છે; ૪૮

સાહેબ—તમારા જીદમાં હાલ સુધારો છે, કે કુધારો ?

પૃથ્વીરાજ—વિશેષાલંકાર—મનહર છંદ.

ગામમાં કુધારો કેકે નામમાં કુધારો,
કેકે કામમાં કુધારો કાટિ કષ્ટ કરનારો છે;
નહાવામાં કુધારો ખાતું ખાવામાં કુધારો,
ગીત ગાવામાં કુધારો છે તે કહો કશો સારો છે;
વીવામાં કુધારો પાણી પીવામાં કુધારો દીસે,
દીવામાં કુધારો નંદી જાણો જે નહારો છે;
કહે દલપતરામ ઠરી રહ્યો કામ કામ,
ક્યાંથી ક્યાંથી કાઢીએ ન્યાં ધાંડે ત્યાં કુધારો છે. ૪૯
ભણી ભણી બેદ પામી નાસ્તિક ધરાવે નામ,
કહો પછી ત્યાં કશો કુધારાનો ઉધારો છે;
મળે જે ખીજને માન ઉપજે અરીખા એવો,
લાયકીવાળા છે લોક ત્યાં લાયક પારો છે;
કેળવણી નહીં હોય ત્યાં છે કુધારો પણ;
કેળવણીવાળા વિશે શુદ્ધ ક્યાં સુધારો છે;
કહે દલપતરામ ઠરી રહ્યો કામ કામ,
ક્યાંથી ક્યાંથી કાઢીએ ન્યાં ધાંડે ત્યાં કુધારો છે. ૫૦

સાહેબ—પણ હાલ વિદ્યાનો અને કળા કૌશલનો દુનિયામાં વધારો કેવો જણાય છે ?

પૃથ્વીરાજ—અસલવાલંકાર—મનહર છંદ.

પવનનો તોલ થયો તાપતણું માપ થયું,
માપ મેધરાયનું કથનથી દીધું કહી;
ઉડગણુની જીઆઈ નકી કરીને ગણાઈ,
પૃથ્વીના પેટની કળાઈ જુગતી જહીં;
પચીસ હજાર મૈલ પૃથ્વી પ્રમાણ થયું,
જેહતું પ્રમાણ જેતાં કયું જહતું નથી;
કહે દલપત હજી તો કહી શકાતું નથી,
વિદ્યા દેવી જ્ઞાન કેવું કેવું આપશે અહીં. ૫૧
તેલ વિના દીવા થયા, તારમાં સંદેશા ગયા
બેલ ઘોડા વિના ચાલે ગાડીઓ એવી બણી;
ચિત્ર ભાનુર ચિત્રી આપે ચિંતવ્યાં વિચિત્ર ચિત્ર,
જુઓ ચંત્ર જોર થકી ધાણીઓ ફરે ધણી;
વડો જે વરણુ દેવ દુનિયામાં દાણા દળે,
સાંચાથી સિવાય ને નંખાય ક્ષિતિને બણી;
કહે દલપત હજી તો કહી શકાતું નથી,
વિદ્યા દેવી કેવી શક્તિ ઉમેરશે આપણી. ૫૨

સાહેબ—(ભૂગોળ ખગોળના ગોળા દેખાડીને
કહ્યું કે) આ ગોળા તમે કાઈ સમે દીઠા છે ?

પૃથ્વીરાજ—હા, સાહેબ ધણીવાર દીઠા છે ?

સાહેબ—એ ગોળા વિષે કવિત આવડતું હોય
તો બોલો.

પૃથ્વીરાજ—આંતાપદ્મુતિ અલંકાર—મનહર છંદ.

ભાષા જુઓ બીમતણી ગોઠણના ગોળા જેવા,
ગોળા છે કે અવની આકાશના એ ઝોળા છે ?
સાગર ને શૈલ, શશિ, સરજ સહિત, જેની
આખમાં અંજલ્ય એવી દેવીના એ ડોળા છે;
તોલાં ખાંડી તોળવાનાં, ગોળા મોટી તોપતણા,
ભાષે એવા જુમિ મધ્યે ધણા ભાષા બોળા છે;
કથન વિચારી સત્ય કહે દલપતરામ,
ખચીત ખગોળ ને ભૂગોળનાજ ગોળા છે. ૫૩

સાહેબ—નાર, બોજનું રાજ્ય કક્ષત માળવામાં
હતું, અને બોજના કરતાં ખીજ મોટા રાજ તો
ધણા થઈ ગયા છે, તથાપિ બોજનો જશ બહુ
પ્રખ્યાત થઈ ગયો એનું શું કારણ હશે ?

પૃથ્વીરાજ—હેતુ અલંકાર—મનહર છંદ.

કાષ્ટ રાખ શોખ રાખે જંગલી જનાવરોનો,
કાષ્ટ શોખ રાખે મહા મક્કના સમાજનો;
બહુ શોખ રાખી કાષ્ટ ખાગ જંગલા ખનાવે,
કાષ્ટ શોખ રાખે બહુ ખેલ ગજ ખાજનો;
કાષ્ટ શોખ રાખે બહુ અસ્ત્ર શસ્ત્ર વસ્ત્ર કેરો,
કાષ્ટ બહુ રાખે ભક્ષાં ભૂપણો કે ભાજનો;
પાંચસેં કવિયો પૂરા પારખીને પાસે રાખ્યા,
જુમિમધ્યે તેથી જશ રહ્યો બોજરાજનો. ૫૪

સાહેબ—મહારાણી વિદ્યોત્તરીઆ સાહેબના હ-
બુરી કવિને મારા કરતાં મોટા પગાર મળે છે, અને
ત્યાં કવિની નીમનોદતી જગા છે. ત્યારે આ દેશના
હાલના રાજ્યોને શું કવિતાનો શોખ નહિ હોય, કે
તેઓની પાસે કાષ્ટ નામીયો કવિ ક્યાંજ બેવામાં
આવતો નથી, તેનું શું કારણ હશે ?

પૃથ્વીરાજ—વિનોદિત અલંકાર—મનહર છંદ.

હાયથી અમૂલ્ય હોય પથ્ય જો પેદાશ એકે
ગામની ન હોય તો કહે તેને શા કામની;

મીઠકત મળી પથ્ય જીવવાની આશા એક
જામની? નહોય તો કહે તેને શા કામની;
કવિતા સરસ પથ્ય જેને આશા અવિચળ,
નામની નહોય તો કહે તેને શા કામની;
દાખે દલપત સાડી સારી પથ્ય સદનમાં
કામની? નહોય તો કહે તેને શા કામની. ૫૫

હાલમાં અંગ્રેજી છાંદોમાંથી કવિઓની કવિ-
તાના અવાજ સંભળાય છે, પથ્ય યુગરાતમાં મોટું
રાજ્ય ગાયકવાડ મહારાજનું છે; પથ્ય યુગરાતી ભા-
ષામાં સર્વ લેક્ષાપયોગી કવિતાનો ગ્રંથ હાલમાં બને-
લો કાષ્ટપથ્ય ઠેકણે બેવામાં આવતો નથી.

સવૈયો—ઈદ્રિયજન્ય.

ગાયકવાડની તોપત નાદ, મેં નર્મદા પાર મુણ્યો શુભ જતો,
હત તણો જરિયાનનો વાવટો, દારામતી લગિ દોઢો દેખાતો;
કાંધિ અને હયનો હડથાટ, મુણ્યો વળિ મક્કનો મામલોથાતો,
કાષ્ટ કવીનો અવાજ વડોદરા ચહેરની ખારનથી સંભળાતો.

રળીયો ગઢવી—તમે કવિતા બોલ્યા તે વિષે
મારે એક સલાહ પૂછવાનો છે તેનું સમાધાન કરો.

પૃથ્વીરાજ—તમારો સ્વભાવ હું બહુ ધું. તમે
વાદ વદવા સાર પૂછો છો અને તમારું મન હા કહેશે
તોપણ તમારી છલ હા કહેવાની નથી. માટે હાહા
માથાકુટ કરવાનું મને ગમતું નથી, કહ્યું છે કે—

મનહર છંદ.

રાગવાજો ઝોસડના ચોગથી આરોગ્ય થાય,
વિના રોગ રોગી બને તે રોગ શે ટળશે;
હાંધતો જે જન હોય તે જગાડ્યો જાગે પથ્ય,
જાગતો જે હશે તેની હાંધ શે નિશ્ચયશે;
મંદાપથી સ્વાલ પૂછે તેનું સમાધાન થાય,
વાદ વદવાને પૂછે તેમાં તો શું વળશે;
દાખે દલપતરામ મિથ્યા માથાકુટમાંથી,
દ્રેષ કે કવેશનાં વિશેષ ધ્વજ ધ્વજશે. ૫૭

રળીયો—મારે એટલુંજ પૂછતું છે કે તમે કવિ
તાને જેડે અનુપ્રાસ લાવો છો તે વિષે પિંગળમાં
તો કાંઈ જણાવું નથી.

પૃથ્વીરાજ—કઈ ભાષાના પિંગળની તમે વાન

૧. પદોરની. ૨. ત્રી.

કરો છો ? કારસીની, અરખીની, અગ્રેણીની, સંસ્કૃતની,
કે વૃજભાષા વગેરે દેશી ભાષાના પિંગળની ?

રણિયો—ગમે તે ભાષાનું પિંગળ હોય પણ
નિયમ એકજ હોય કે નહિ ?

પૃથ્વીરાજ—ના ભાઈ, બધી ભાષાઓના બ્યાક-
રણના અને પિંગળના બધા નિયમો મળતા આ-
વતા નથી.

વેદની કાંડીઓમાં ગુરુ દધુની ગણતરીનો નિયમ
નથી, એ તો સહુથી પહેલો વાલ્મીકે રામાયણમાં
કર્યો. ત્યાર પછી દોહરા, ચોપાઈ, સોરઠો, કુંડળીઆ,
છપ્પા, તથા કેટલાએક શ્લોકનાં વૃત લખને તે બ-
ધાનાં છંદ નામ પાડીને વૃજભાષા વગેરેમાં પિંગળો
થયાં, તેઓમાં એકે પિંગળ એવું મારા જોવામાં
આવ્યું નથી કે, જેમાં છંદને છોડે અનુપ્રાસ મેળવ્યો
નહોય. કદાપિ આપના જોવામાં આવ્યું હોય તો તે
પિંગળનું નામ બતાવો, એટલે આજથી એટલી નવી
વાત મારા જણવામાં આવશે, અને વૃજભાષા કે
ગુજરાતી ભાષામાં પ્રાસ વિનાની કાંઈ નાખીયા કવિ-
ની કવિતા પણ મારા જોવામાં આવી નથી.

સાહેબ—એ તો રણિયો ગઢવી ખાલી તકરાર
કરે છે, એવી નકામી તકરાર સાંભળવાથી કાંઈને
કશો ફાયદો થતો નથી. તે કરતાં રણિયો ગઢવી
કહે છે તેમ પોતેજ હમેશાં કરશે તો ધણું સારું, પણ
પોતે પ્રયાસ સારૂ ફાંફાં મારતા જશે અને પ્રાસને
વિચ્છારતા જશે તે કાંઈ વાજબી કહેવાય નહિ. વાડ,
તમે તે રણિયો ગઢવી બંને હિંદુ જાતિના છો તથાપિ
તમારા બંનેના સ્વભાવ ભુદા કેમ જણાય છે ?

પૃથ્વીરાજ—ભુજો, સોય અને કાતર બંને
એક જાતિનાં છે, અને બંનેનો ગુરુ પણ એક દરજ્જો
છે, તથાપિ તે બંનેના સ્વભાવ ભુદા છે.

સવૈયો.

એકજ વંશ વિષે ઉપજ્યાં, સહવાસ સદૈવ નિવાસ વસાવે,
એક ગુરુ ઉપદેશ તથાપિ, મિત્રજ કદી મળતો નહિ આવે,
દેખી ભુજો દક્ષપત કહે, દરજ્જો તણી પેટી વિષે દરજાવે,
કાતર કાપી કરે અજગાં, પણ સોય સદૈવ સલાહ કરાવે. પટ

સાહેબ—ત્યારે હવે તમારા જે વચ્ચે જે વાંધો
હોય તે પતાવીને સલાહ કરો.

પૃથ્વીરાજ—આપ જેવા ત્રાહિત વચમાં પડે તો
સલાહ ચાય. કહ્યું છે કે:—

સવૈયો.

ત્રાહિત વીર વચે ન પડે, વચમાંહિ પડેલ મટે નહિ વાંધો,
દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળ જો રૂડી રીતધીરંધિ;
કાપક સાલું કદી ન બનેજ, ગમે ત્યમ ગાંઠ બરાબર બાંધો,
ત્રાહિત તંતુ મળ્યે દક્ષપત, મળે સુખદાયક સુંદર સાધો. પટ

અંક ૫ મો.

એક કવિ નીચે લખેલો સોરઠો બોલતો બોલતો
આવે છે.

સોરઠો.

કવિતા વેદી વીર, ગૂમ થાત ગુજરાતથી;
નિર્મળ છાંટી નીર, ફેલાવી તેં કારખસ. ૬૦

સાહેબ—એ કાણુ આવે છે ?

દલો—એ ભાવનગરના દરબારના કવિ છે, અને
એનું નામ ગઢવી પાતોભાઈ છે. તે ભુનાગઢ વગેરેના
ભુના ઇતિહાસની વાતો બહુ જાણે છે.

સાહેબ—ખરા ખરા, એમની પાસેથી રાસ-
માળામાં લખવા સારૂ આપણે ધણી વાતો લીધી છે.
એને એક મહિના સુધી આપણે સ્વારીમાં રાખ્યા
હતા, અને પછી વળામાં તેમને વિદાયગીરી
આપી હતી.

દલો—હા, સાહેબ, તે એજ છે.

પછી ગઢવી આવીને સલામ કરીને એક ખુરશી
ઉપર બેઠા.

સાહેબ—કેટલાએક કવિ એવા હોય છે કે, તે
પડે તો લોકોનાં મનરંજન થોડાં કરી શકે, પણ
તેની કવિતા વાંચીને લોકો ધણા રંજન થાય તેવું
કારણ શું ?

પાતોભાઈ—કેટલાએક રાત્રી કરતાં તેની પ્રજા
સારી હોય છે. ગુરુ કરતાં શિષ્ય, અને કારીગર
કરતાં કારીગરી સરસ હોય છે. કહ્યું છે કે:—

મનહર છંદ.

રાત્રી કરતાં તો કેંક પ્રજામાં પુરૂષ જોયા,
જેના પુરુષથી ધણી પ્રજા પાણી પીવે છે;

પિતાથી તો પુત્ર પૂરા પરકમી પ્રાઈ પેળ્યા,
શિક્ષકથી શિષ્ય ધણો જશ પામી જવે છે;
ભાળો આગ ભટ્ટીતણો પૂરા ન અકાશ પર,
દાખે દલપત જેવો દીવી તણે દીવે છે;
સાચાનો ખનાવનાર સાક નહીં શીવી શકે,
શીવવાનો સાચો સાક એવું સાચું શીવે છે. ૬૧
સાહેબ—તમારી નાતના બધા લોકો શો ધંધો
કરતા હશે ?

પાતોભાઈ—કેટલાક વેપાર તથા નોકરી
વગેરે કરે છે, અને કેટલાક કવિતાનો ધંધો કરે છે.
જેમ પાણીની પેદાશ એકજ આકાશમાંથી થાય છે;
પછી જેને જેવો સંગ તેવો રંગ લાગે છે.
જેમકે:—

પર્યાયાસ'કાર—મનહર છંદ.

ગંગામાં ગયું જે જળ ગણાયું તે ગંગાજળ,
ગટરમાં ગયું જળ ગંદું તે ગણાયું છે;
ખારે દરીયે ગયું તે ખરેખરે ખારું થયું,
છાશમાં પડ્યું તે છાશ રૂપે થી જણાયું છે;
શેલડીએ સોસ્યું થયું શેલડીના રસ રૂપે,
ચૂનામાં ભળ્યું તે ચૂના રૂપે થી ચણાયું છે;
એકજ આકાશની પેદાશ દલપત કહે,
જેવો જેવો જોગ થયો તેવું તે જણાયું છે. ૬૨
સાહેબ—જે માણસ ખીભ લોકોની નિંદા કરે
છે અને પોતાના દુર્યોષ દેખતો નથી, એવા માણસને
શિખામણનું એક કવિત બોલો.

પાતોભાઈ—અપ્રસ્તુતપ્રશંસાસંકાર—કવિત.

ઉઠ કહે આ સમામાં વાંકા અંગવાળાં ભુંડાં,
મૂતજમાં પક્ષીઓ ને પશુઓ અપાર છે;
ખગલાની ડેક વાંકા પોપટની ચાંચ વાંકી,
કુતરાની પુંછડીનો વાંકો વિસતાર છે.
વારણની શું વાંકી વાઘના છે નખ વાંકા,
બેશને તો શીર વાંકા શીંગડોના ભાર છે;
સાંભળી શિયાળ બોલો દાણે દલપતરામ,
અન્યતું તો એક વાંકું આપનાં અકાર છે. ૬૩
સાહેબ—ઉગ્ર ઉ અને આળસુને શિખામણનું
કવિત બોલો.

પાતોભાઈ—અસંભવાસંકાર—કવિત.
કમાઈ કમાઈને કમાણી ધૂળધાણી કરે,
એ તે સારો શ્રીમંત ક્યારે યશે સંસારમાં;
ભણી ભણી બૂકી જાય ભણેલું સંભારે નહિ,
કહે દલપત યશે કુશળ કે ચારમાં;
આંધળો દો ને આંધો ચાર ત્યાં આડી જાય,
એ તે આંધો ક્યારે એને આવશે આદારમાં;
સાત ડગ સામાં ભરી પાંચ ડગ પાછો ફરે,
કહે એ તે સંધ ક્યારે પડેાયશે દેશરમાં. ૬૪
સાહેબ—અભિચારીને શિખામણનું કવિત બોલો.

પાતોભાઈ—સૂક્ષ્માસંકાર—કવિત.
કીધાથકી જરકર્મ ચીતરાયું કાળું મુખ,
રાક્ષસ રાવણતણું રૂપ દેખડાવીએ;
વાળી બધું ટાળી બેઠો તે તમે સંભારી લુઓ,
લંપટને એવું કહી લાજ લગડાવીએ;
દુષ્ટ દુરન્નિધનનું દેહવટ વળી ગયું,
એવાં એવાં કથનોથી કાન જગડાવીએ;
એટલી રાગસાથી ન રાગને અજાણુ તો થું,
કહેરો પીટાવીએ કે દોલ વગડાવીએ ? ૬૫

દષ્ટાંતાસંકાર.

પાળો કે ન પાળો પણ પાપ પડ્યું મૂકવાને,
કહી છુટવાનું જળ વેદના ત્રિકાંડનું;
દેશપતિતણું જળ દેશીઓને દંડવાનું,
રોજ રોજ રીસાવાનું જળ ભુંડી રાંડનું;
સાદુકારને તો જળ ન્યાયની સદાયતાનું,
ભાંડણાંજ ભાંડવાનું જળ ભુંડા ભાંડનું;
દુનિયામાં દેજો ભાઈ દાણે દલપતરામ,
દુષ્ટતા ન છોડવી તે જળ દુષ્ટ ડાંડનું. ૬૬
સાહેબ—આ દેશમાં સરસમાં સરસ યત્ન ક્યારે
થાય છે ?

પાતોભાઈ—મિત્ર એટલે સર્વ જ્યારે મીન
સાદીને ગમે છે ત્યારે વસંત યત્ન કરેલાય છે, અને
તે સમે આ દેશમાં નવપરબ થાય છે.

સંસારસંકાર—કવિત.

પરિમળ મગમ, અમળ નવપરબ કરાં,
કવિદગ દેશર કમળ સુવચનોને;

ગુણીજન ભ્રમર ભ્રમણુ લલ્લી લાત કરે,
કાકિલ કલોલ અંબ કદંબ નિવાસીને;
વસ્તી ફલવાડીમાં ફૂલી ફૂલી ફેલાયાં ફૂલ,
દેખે છે અશોક લોક શોક ગયો નાશીને;
અગટયાં નવીન પત્ર^૧ અન્ન સરવત્ર ન્યારે,
એકત્ર પવિત્ર મિત્ર^૨ મળ્યો મીનરાશીને.^૩ ૬૭

સાહેબ—પૃથ્વી વિષે એક કવિત કહો નોંધએ.

હકોર—આ મોરની પીંછી વિષે કવિત કહો.

શાસ્ત્રી—આ પોથી વિષે એક કવિત કહો નોંધએ.

પાતોભાઈ— કવિત.

પ્રથમ પ્રકારનો ઉચારતાં ઉચાર થાય,
બેજ અક્ષરો છે શુદ્ધ નથી જેના નામમાં;
અસલી વરણુ બધા એ વિષે વસે છે, અને
જાતે ન જણાય વસ્ત્ર હાડમાં કે ચામડામાં;
જેના વિષે વિદ્વાન વિવિધ વિચાર કરે,
શીખી રાખે તેને એ તો આવે બહુ કામમાં;
પછી જો જો બીજે કામ કહે દલપતરામ,
પ્રથમ તો ધારી ધારી નોંધલો આ ધામમાં. ૬૮

એ કવિતાના પૃથ્વી, પીંછી, અને પોથી વિષે
બુદ્ધા બુદ્ધ અર્થ નીચે લખ્યા પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યા.

પૃથ્વી વિષે અર્થ.

પૃથ્વી, આ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરતાં, તેમાં પ્રથમ
પ્રકારનો ઉચ્ચાર થાય છે અને જેના નામમાં સાદું
બેજ અક્ષરો છે, અને પૃથ્વીમાં બધા અસલી
બ્રાહ્મણાદિક ચારે વરણના લોકો વસે છે, અને તે
પૃથ્વી જાતે લુગડામાં, હાડકામાં કે ચામડામાં
ગણાતી નથી. એની જાત તો રજકણી છે. વળી જે
પૃથ્વી વિષે વિદ્વાનો તરફ તરફનાં વિચાર કરે છે,
તે વિચાર જે કાંઈ શીખી રાખે તેને બહુ ઉપયોગ-
માં આવે છે. તે બીજે ઠેકાણે પછીથી જો જો પણ
પ્રથમ તો આ તંબુમાંજ ધારી ધારીને નોંધલો.

પીંછી વિષે અર્થ.

તેના પણ બેજ અક્ષરો છે. અને પ્રથમ પ્રકાર
છે, અને બધા અસલી “ વરણુ ” એટલે

રંગ તેમાં છે. અને તે વસ્ત્ર, હાડકું, કે ચામડાની
જાતમાં ગણાતી નથી. જે પીંછી વિષે વિદ્વાનો તરફ
તરફનાં વિચાર કરે છે, અને તેને “ શીખી ” એ-
ટલે મોર રાખે છે, કેમકે તે તેના બહુ કામમાં આવે
છે. તે પણ બીજે ઠેકાણે પછી જો જો, પ્રથમ તો
આ ધરમાં નોંધ લો.

પોથી વિષે અર્થ.

તેના પણ બેજ અક્ષરો છે, અને પ્રથમ પ્રકાર
છે, અને અસલી “ વરણુ ” એટલે બધા મૂળાક્ષરો
તેમાં છે. તે પોથી વસ્ત્ર, હાડકું, કે ચામડાની
જાત કહેવાતી નથી. જે વિષે વિદ્વાનો બહુ વિચાર
કરે છે અને તે લણી રાખે તેને બહુ ઉપયોગમાં
આવે છે. તે બીજે ઠેકાણે પછી જો જો પણ પ્રથમ
તો આ તંબુમાંજ નોંધ લો.

શાસ્ત્રી—બસ, એટલુંજ કે? આ પોથી તો
અધિક માસના મહાત્મ્યની છે, એમાંથી સેંકડો
વિપ્રોની આજીવિકા આવે છે. તેનું કવિત એટલુંજ
હોય કે ?

સાહેબ—આ કરોળીઆની જાળનું કવિત કહો
નોંધએ.

પાતોભાઈ— કવિત.

ચતુર કરોળિયા તું ક્યાંથી શિખ્યો ચતુરાઈ,
સદાકાળ જેથી તારે લક્ષનો રંગાળ છે;
શબ્દવાદિયોના મુખમાં અસંખ્ય શબ્દ જેમ,
તેમ તારા પેટમાં અખૂટ ખૂબ લાળ છે;
પ્રાણીઓને પકડવાં શુભે મોટાં મોટાં ગ્રંથ,
તેવી જુગતી જેવી જરૂર તારી જાળ છે;
કાંધી લલ્લી કારીગરી કહે દલપતરામ,
સંસારમાં તેથી સુખી તારાં બધાં જાળ છે. ૬૯

સાહેબ—આ એક પંગના મેજ વિષે કવિત
બોલો નોંધએ.

પાતોભાઈ— કવિત—શુભોત્તર.

એક ટંગીઆતણી ઓલાદમાંથી ઉપજેલો,
અને વળી આજ જાતે હું છું એક ટંગીઆ;
સારો કે નકારો જેવો ધારો તેવો મારે શિર,
ભાર ઉપાડું છું પણ જાતે નથી લાંગીઆ;

સારા સરદાર વગે બેસવાનો અધિકાર,
કહો પછી કાણ મને કહેશે કુઠંગીઓ:
કહે દલપતરામ મીઠાં વિના મારું નામ,
મેં જ કહ્યું તે તમે તપાસો મારા સંગીઓ. ૭૦

સાહેબ—સાખાસ પાતાલાઇ, તમે તો ભાવનગ-
રના દરબારમાંનું એક રત્ન હોસો છો. પછી પાતાલાઇ
સલામ કરીને સભામાં એક ખુરશી ઉપર બેઠા.

અંક ૬ છો.

એક કવિની સાથે પાંચ સાત માણસ હતા. એવી
રીતે તેમને આવતા બેઠા.

સાહેબ—આ કાણ આવે છે ?

દલ૦—એ કુવાના નામના ગામના વતનદાર
કવિ ધીરજી છે. તેણે ભૂજની પોશાળમાં ભટ્ટાર્કજી
પાસે રસ રહસ્ય આદિક કવિતાના ગ્રંથોનો સારો અ-
ભ્યાસ કરેલો છે, અને તે આ જગ્યામાં સર્વોપરિ
કવિ ગણાય છે. તેની તર્કશક્તિ વખાણવા યોગ્ય છે;
અને તેણે ઘણાં રાજ્યસ્થાનોમાં માન મેળવ્યું છે.

પછી ધીરજી આવીને સમાવ કરીને ઉભા રહ્યા.

સાહેબ—(તે ઇતિહાસની શી શી વાતો જાણે છે
તે જાણવા સારું પૂછ્યું કે) તમે શું શું જાણો છો ?

ધીરજી—સાહેબ, એમ કેમ પૂછો છો કે તમે
શું શું જાણો છો ? અમે તો સરસ્વતી પુત્ર કહેવા-
ઇએ, માટે અગમ નીગમની વાત જાણીએ, અમારું
અભિપ્રાય કયુંએ ન હોય.

સાહેબ—તમે ક્રિયા ક્રિયા રાજવંશીનો ઇતિહાસ
જાણો છો ?

ધીરજી—આખી દુનિયામાં જેટલાં રાજવંશી
છે તે બધાના ઇતિહાસ અમે જાણીએ. આપના
કુળનું નામ કાર્પાસ સાથી પડ્યું તે વાત પણ અમે
જાણીએ, અને આપને તો એ વાતની પૂરી ખબર
હશે કે નહિ હોય.

સાહેબ—(થોડું હસીને) વાર, સાચી અમારા
કુળનું કાર્પાસ નામ પડ્યું ? કહો જોઇએ ?

ધીરજી—દક્ષિણ દેશનો મુખ્ય દેવ ખડોખા,
અને ગુજરાતની મુખ્ય દેવી જાંચરાજી, એ બંને
એક સમે યુરોપખંડ જોવા સારું જઈ ગયાં હતાં.

નિરૂક્તિઅલંકાર—મનહર છંદ.

ખડોખા ને જાંચરાજી જો ચડ્યાં યુરોપખંડ,
દેખવા લાયક દેશ દેખવા સરસ તે;
પુરાતનમાં કિન્નાક સાહેબના પૂરવળે,
હરખથી પૂછ્યું તે બંનેને મુખ હસતે;
પૃથ્વીમાં મારા પુત્ર પૌત્ર પરિવારવાળા,
મેળવશે કેવું માન, અને કેવો જશ તે,
ખડોખા જોલ્યા કે “ક્રાર” જાંચરાજીજોલ્યા “ખસ”
બંને મળી ખીરદર બનીયું “ક્રારખસ” તે. ૭૧

સાહેબ—તમે ક્રિયા ક્રિયા દેશ જોયા છે ?

ધીરજી—“જ્યાં ન પહોંચે રવી ત્યાં પહોંચે
કવિ.” અત્યારે સૂર્યની નજર અર્ધા ભૂગોળમાં પહોંચતી
હશે, અને અમે અહિં ઉભા હઇએ પણ અમારી
નજર ચાર ખંડ ફરી વળે.

સાહેબ—વાર, ચાર ખંડમાં અત્યારે શું છે,
તે નજર ફેરવીને કહો જોઇએ.

ધીરજી—(આંખો મીંચીને થોડો વિચાર કરીને.)

અનન્યલાલંકાર—દોહરો.

અમેરિકા ને એશિયા, વળી આફ્રિકા યુરોપ;
ક્યાંઈ નથી કિન્નાકસમ, અવર પુરુષમાં ઓપ. ૭૨

મનહર છંદ.

કૌસ્તુભનો વીરો હીરો દાહીતુરક એક છેક,
ખીંને ધરણીધરે ધરા મધ્યે ધર્યો નથી;
અચળામાં અચળ^૧ હિમાચળ સમાન ઊંચો,
હામ હામ જુઓ કાષ્ઠ ઠેકાણે કર્યો નથી;
ચીનનો પ્રાચીન દાટ એવો મોટો દાટ અને,
રૂસ દેશ જોયો દેશ ખીંને પ્રસર્યો નથી;
ગુજરાતી ગુણીઓના ગુણનો આદક એક,
કિન્નાક સાહેબ ખીંને સાહેમે કર્યો નથી. ૭૩

સાહેબ—વાર, વિદેશીયા મદારાખી અત્યારે
શું કરે છે, તે તમે દેખતા હો તો કહો.

૧. પૂર્ણ. ૨. આરીજ રીતનાં દલિપન ખીરદ
કવિજોએ દેશી રાજ્યોને આપેલાં છે, તે સાંભળીને
જોજા લોકા સાચી વાત માની બેઠા છે. ૩. તેનું
તેજ દિદુરતાન ઉપર પડે છે, માટે તે હીરો સર્વોપરી
ગણ્યો છે. ૪. પૃથ્વી. ૫. પર્વત.

ધીરજી—તે મહારાણીના હાથમાં કંથમ છે, અને દુરખીન લઈને હિંદુસ્તાન લાગી જાય છે ?

સાહેબ—શું જાય છે ?

ધીરજી—રૂપકાલંકાર—મનહર છંદ.

પૂરણ પ્રમાણિક જે રાણી વિદ્યોદરિયા તે,
પોતાની પ્રાણને પૂરા પ્યારવડે પેળે છે;

ગરીબ તવંગર કે કાળી ગોરી કાયાતણો,

તેને મન તકાવત નહીં મીનમેળે છે;

કોણ કોણ સુખી છે ને કોણ કોણ દુખી છે તે,

લખી લખી લેજાણી લેખું તેનું લેખે છે;

દેશ હિંદુસ્તાન દીસે દાખે દલપતરામ;

દીવ અનુલવ રૂપી દુરખીને દેખે છે. ૭૪

સાહેબ—મહારાણીના મનની વાત પણ તમે જાણી શકો છો કે ?

ધીરજી—અમે શું જાણી શકીએ ? પણ અમને સરસ્વતી માતા પ્રસન્ન છે, તે ખંધી વાત કહે છે, જે તે વાતની ખાતરી થતી ન હોય તો હાલ આપના મનની વાત કહી આપું.

સાહેબ—મારા મનની વાત કહેા જોઈએ.

ધીરજી—સ્વભાવોક્તિઅલંકાર—મનહર છંદ.

દેશ ગુજરાત વિષે વધારે વિદ્યા વિશેષ,

ઓપી કંઈ ઓપતો યુરોપના આકારમાં;

કોટિ કોટિ વિધિની વધારે કળા કુશળતા,

હિકમતી કંઈ ગ્રંથધિતની હારમાં;

ગુજરાતી કવિયોના ગુણને ગળવું ને,

સમવું વળી તેઓને શ્રીમંત આ સંસારમાં;

કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્હાક મુણો,

આ સમે છે એવી વાત આપના વિચારમાં. ૭૫

તે સભામાં એક પાદરી સાહેબ બેઠા હતા તેઓને સભાસદોએ પૂછ્યું કે કાર્તિકસ વંશ વિષે આપના જાણવામાં કંઈ હોય તો મહેરબાની કરીને અમને કહેા.

પાદરી—“સરદારોના ફરહંગ” એવા નામનું એક પુસ્તક અંગ્રેજીમાં ઇશ્ટાપર જન ગરનાડે ખર્ચે સન ૧૮૪૬ માં રચ્યું છે તે એજ વર્ષમાં લંડન શહેરમાં છપાયું છે. તેમાં કાર્તિકસ વંશ વિષે લખેલું છે તથા “જીઓલોજીકલ અને હીસ્ટરી ઓફ સેનેરી”

જે સરદારોનાં નિશાન તથા સિક્કા વિષે છે, તેમાં પણ એ વિષે લખેલું છે.

આજથી આશરે ૭૦૦ વર્ષ ઉપર નારમંડી મુલક એટલે ઉત્તર કાસ દેશમાંથી જન નામનો પુરુષ, લંડન શહેરથી ઉત્તરમાં ૬૦૦ મૈલ ઉપર કાર્તિકસ નામના પરગણામાં એગરદીન તાલુકામાં આવીને રહ્યો. તે વખતમાં વિદ્યાવતમાં પાદશાહ વિલિયમ ધી લાયન^૧ સ્કોટલેન્ડનો રાજા હતો; તેના લશ્કરી ખાતામાં જન સાહેબે બહાદુરીથી નોકરી બજાવી, તેથી તે રાજાએ તેને એ તાલુકો ખસિસ આપ્યો, અને આશમાની રંગની હાલ ઉપર રૂપાનાં રીંછનાં^૨ માથાં એવું રાજા ચિન્હ આપ્યું.

તે જન સાહેબના વંશમાં ચોથી પેઢીએ એક સુબો થયો. તે સ્કોટલેન્ડના રાજાની દીકરીને પરણ્યો, અને તેને ખીજાં કેટલાંએક ગામ મળ્યાં. તથા સોનાનો મુગટ અને સોનાનો કટિબંધ તથા લાડનો ખેતાળ મળ્યો. એવો ચાલ છે કે જેને લાડનો ખેતાળ મળે તે રાજાની હજુરમાં રહે. પછી તેનો એક પુત્ર તે રાજાનો બહુ માનીતો થયો તેથી તેને રાજાચિન્હનો વાવટો મળ્યો, અને તેની ટોપી ઉપર કુકડાની નિશાની રાજાની તરફથી ખસિસ મળી. પછી તે સરદાર ગુજરી ગયા પછી તેની છપી ચીતરાવીને તેની જમણી બાજુએ રીંછ ચીતરાવ્યું. એવું ચિન્હ તે સરદારના પુત્રને રાજાએ આપ્યું તથા તેને જનજનો અધિકાર અને અલેક્ઝાન્ડર વારીયરનો^૩ ખેતાળ આપ્યો. પછી તેનો પુત્ર થયો તેણે મોટા કિલ્લો બાંધ્યો. તે પુરુષનું નામ જેમ્સ કાર્તિકસ હતું, અને તેનો પુત્ર રાજાના વાવટાનો અધિપતિ હતો, તેથી રાજાએ તેને જગીર આપી. પછી તે વંશના કેટલાંએક સરદારો રાજાની શસ્ત્રશાળાના અધિપતિ થયા પછી એક મોટો સરદાર આખરદાર તે વંશમાં થયો તેને આખરલંડમાં લાડ આંકે ગ્રેનાડ નામ મળ્યું. તેના વંશમાં “લાડ” બિશપ આનિક^૪ નામનો ધાર્મિક પુરુષ થયો; તે પરણ્યો નહિ, અને ધન હતું તે ધર્મોદ્ધાર ખાતે આપી દીધું. (અહાહા જુઓ પૂર્વજોની અસર હાલ સુધી કેવી ચાલે છે ! !)

૧. સિંહ ૨. મતલબ કે જેમ રીંછ માણસને મારી નાખે છે તેમ આ દુશ્મનોને ફાડી નાખે છે.
૩. પટાવત.

ત્યાર પછી તે વંશના કેટલાકને નાની પદ્મી સર નામની મળી. તેના વંશના સઘળા સાધસ ધર્મી થયા. એજ વંશમાંના આ કિન્દાક સાહેબ છે. તેમના બાપનું નામ જન દર્પસ હતું, અને તેમની માતૃશ્રી તે કરનલ બંગાલ આર્ટિલેરીની દીકરી હતી. કિન્દાક સાહેબને સાત લાઇયો છે:—૧ ડંકન, ૨ જન, ૩ એડ્, ૪ ડેવીડ, ૫ ફ્રેડરીક, ૬ જેમ્સ, ૭ પોલે અલેક્ઝાન્ડર કિન્દાક. વિદ્યાવતતા લોકો કહે છે કે જેને સાત પુત્રો હોય તે મોટા ભાગ્યશાળી કહેવાય. ૧ લા ડંકન દર્પસને રથેમણન નામનું ગાય જે દર્પસપુરથી ૧૦ મૈલ છે તે મળેલું છે. દર્પસ વંશનો જે દીવાયત સરદાર હાલ છે તે લાર્ડ દર્પસ નામે ઓળખાય છે, અને તેના તાબામાં દર્પસપુર છે તે પુર મોટું છે, અને ત્યાં દર્પસ નામનો કિલ્લો છે, તેમાં લાર્ડ દર્પસ રહે છે. તેમના કેટલાએક કટાયા લાઇઓને નાનાં નાનાં ગાય મળેલાં છે.

કિન્દાક સાહેબનો બીજો લાઇ મુંગઇમાં ક્યાપ્ટન છે. ત્રીજાની બરાબર બરાબર મને નથી. ચોથો પોતાના દેશમાં બારીસ્ટર છે. પાંચમો ત્રીજ પલટણનો ક્યાપ્ટન મુંગઇમાં છે, છઠ્ઠો લાઇ નકાનપણમાં ચુગરી ગયો. એ. કે. દર્પસ સાહેબે પોતાના શિક્ષામાં પૂર્વજોની અસલ નિશાની કુટંગની રાખી છે. આ સાહેબની મઝમ સાહેબનું નામ “મીસ ટ્રસમક્રેટ” છે. તેમના મોટા પુત્રનું નામ જન દર્પસ, ૨ જો હેનરી, ૩ જો અલેક્ઝાન્ડર છે. બાકીનાં નામ મને માલમ નથી.

આ સમયે બીજો પ્રસંગ આવે છે માટે કુંકમાં મેં તમને તેમના વંશની વાત કહી, તેમાં જૂલ ચૂક થઇ હોય તો માફ કરશો.

સભાસદો—વિદ્યાવતતા દરજ, મોઝી, માળી વગેરે વિદ્યા લાણીને મોટા દરજ્જે લખેને આ દેશમાં આવે છે, પણ સરદારી વંશનો હોય તેનો સ્વભાવ તથા રીતભાત જુદીજ તરેહની હોય છે. તે ઉપરથી અનુમાન થઇ શકે છે કે આ સરદારી વંશના છે.

એવામાં ત્યાં એક થોડા સામો બાંધેલો હતો,

૧. તે ચુગરી ગયો.

તે ઉમો ઉમો વારે વારે બોંપ ઉપર પગ ઠાકતો હતો; તે જોઇને:—

સાહેબ—કવિરાજ આ થોડો વારે વારે પગ ઠાકે છે, તે થોડાની મનની વાત પણ તમે જાણી શકતા હશો !

ધીરજ—હા સાહેબ. એના મનની વાત પણ અમે જાણી શકીએ.

સાહેબ—તે કહો જોઇએ.

ધીરજ—નિદર્શનાલંકાર.—મનહર છંદ.

કેંકના વિવાહના ઉજાહના દિવસ ગયા,
વિત્યા પછી વાત કોણુ ચાલીને ઉચારશે ?
મોટા મોટા મેળા ચાય ભારે ભૂપ મેળાં ધાય,
વરસ દિવસ પછી વાત તે વિસારશે;
આ સભાની શોભાનાં ગવાશે ઘેર ઘેર ગીત,
વીસરશે નહિ વીત્યે વરસ અધારશે;
ઠોકી ઠોકી પગ થોડો કેંકણુ જતાવે છે જે,
આ કેંકણુને આ ટાણુ સૌ લોકો સંભારશે. ૭૬

સાહેબ—(સીપાઇને બોલાવતા સાદ બન્નવ-વાની ટોચી જેવી ઘંટડીનો ટોચો કરીને પૂછ્યું કે) આ અવાજની સતલખ કહો જોઇએ ?

ધીરજ—મુદ્રમાલંકાર—મનહર છંદ.

ચાકરના ચરણુ તો ચારજ જલમના જે,
દિવસમાં દશ દોશ સુધી તે દોડાવે છે;
મદા મેંધી મુલકમાં જીલ મોટા માણસની,
બોલતાં બે બોલ બદુ બાળસ જતાવે છે;
દાસને હુકમ દેવા પાસ બોલાવવો પડે,
સાદ કરવાને સાટે નાદ સંભળાવે છે;
જે જે દસપત કહે જરજેક જીલતણુ,
ટેરતું દલાવા સાટે ટોચો જન્નવે છે. ૭૭

સાહેબ—ગમે તેવા અનળો શબ્દ હોય તેનો અર્થ તમે જાણો ખરા ?

ધીરજ—જેમ પાણીમાં રહેનાર મગરની ગતિ ગમે તેવું અનળપણુ અને જાંતું પાણી હોય તેમાં મગર શકે છે, તેમજ અગે સરસ્વતી પુત્ર કહેવાયજો, માટે ગમે તેવા અનળો શબ્દ કે દલાવત હોય તેમાં અમારા મનને અનેક અગે કરી શકાય.

સાહેબ—“સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા” આ શબ્દ કઈ ભાષાનો છે? અને તેનો શો અર્થ છે?

ધીરજી—કોઈ માણસ યુજરાતનું નામ છાનું સમજવવા સારૂ એક અક્ષર ભયી લીટીમાં અને એક નીચીમાં એ રીતે બે લીટીમાં લખીને પુછે કે “યુરા” અને “જત” એ બે શબ્દો કઈ ભાષાના છે? તો આપ શું કહેશો?

સાહેબ—એ યુજરાતની ભાષાના વિકૃત શબ્દો છે.

ધીરજી—તો “સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા” એ શબ્દ પણ યુજરાતી ભાષાનો વિકૃત શબ્દ છે.

સાહેબ—વાર, એનો સારૂ અર્થ કહો નેહએ?

ધીરજી—એક કવિને કોઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યાથી તેણે નીચે લખ્યા પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો હતો.

મનહર છંદ—અતલ્લાપિકા.

સીતાપતી પાસ ચંડી એજા કરવાને ચાલી,
સીતાને સ્વરૂપે રૂપ આપનું સમારીને;
શંકરની ચંડી પ્રિયા પછી કેવું પામી ફળ,
જાણો તો લખો ઉત્તર અંતર ઉતારીને;
કવિએ વિચાર કરી કહે દલપતરામ,
લખી આપી બે લીટીઓ સરસ સુધારીને;
એક લીટીમાં લખ્યું બે “એકતાં પેસા ચંપ્રિ” ને,
બીજી લખી “સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા” વિચારીને. ૭૮

સાહેબ—હું સમજ્યો. એમાંથી એવો ઉત્તર નિકળ્યો કે એજા કરતાં આપે ફસાઈ ચન્ડિ પ્રિયા.

ધીરજી—હા સાહેબ, એજા અર્થ છે.

એક સ્કાલર—નહિ નહિ, એનો અર્થ બીજો છે.

ધીરજી—હા, ખરી વાત. બીજો અર્થ પણ હું જાણું છું.

સાહેબ—કહો નેહએ.

ધીરજી—નવ નિશાળીઆઓએ એક મહેતા-જીને નવ પ્રશ્ન પૂછ્યા હતા. તેના ઉત્તરમાં મહેતા-જીએ બે લીટીઓ લખી હતી.

મનહર છંદ.

પ્રશ્ન.

ઉત્તર.

સૃષ્ટિ સજનારનું શું નામ?

સૃષ્ટા

શું લોભીને પ્યારું.

જર

હિંદુસ્થાનદેશખીબેહશે? કાઈ ખંડમાં.

ના, આ

બંબન રક્ષર તે શું?

રેફ

શી પૈસાની ત્રણ ચાલે

પાછ

હવા કેવી હશે કહો હિમાળાનાકુંડમાં

કન્ડિ

વલ્લભ શી વસ્તુ?

કાયા

અનેકભેદીધા? કાણુછે જેવિલાવાળા?

સજનારે, પાકકા

વળી જે લહે રિપુ પ્રચંડમાં.

સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા.

સુણી પ્રશ્ન લખી લીટી “સજનારે પાકકા” ને સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા ઉભી લીટી અખંડમાં. ૭૯

સ્કાલર—એ અર્થ પણ નહિ. એ શબ્દનો અર્થ તો એવો છે કે, હિંદુસ્તાનનો તારો.

ધીરજી—વાર, “મની” એ શબ્દનો શો અર્થ છે?

સ્કાલર—‘મની’ એટલે નાણું.

ધીરજી—વાર, અમે કહીએ છીએ કે મની એટલે બિલાડી. માટે એક શબ્દના અનેક અર્થ થતા હોય તેમાંથી એકાદ અર્થ અમે કહી આપીએ એટલે ખસ છે.

સાહેબ—વાર, યુરોપખંડ આફ્રિકા બીજા દેશોના લોકો ટોપીઓ પહેરે છે અને હિંદુસ્તાનના લોકો પાઘડીઓ ખાંધે છે, એ ઠરાવ ક્યારથી અને શાથી થયો હશે?

ધીરજી— મનહર છંદ.

ભૂતળના લોકે એક સમે ઈંદ્રભોવનમાં,

જેને જુદી જુદી ભેટ લાવથી ધરાવી છે;

ઝીંકે તો ઇસાપત્નીતિ આરખે નાખટ ઇંગ

લીશે શેખસાપીયરની ચોથી પરલાવી છે;

હિંદુઓએ હોંશ ધરી પંચતંત્રતણી ચોથી,

આપી તે તો ઈંદ્રને અધિક લલ્લી લાવી છે;

દાખે દલપતરામ બીજાઓની ખંધ કરી,

હિંદુઓને હમેશાંની પાઘડી બંધાવી છે. ૮૦

દોહરો.

ઈંદ્ર કહે યરેપિયન, “હિંદુ-કવિત તદ્દખીર;
ખતે ન” ત્યાં લગી ખેસજો, સભા ઉઘાડે શીર. ૮૧

એવામાં વાધરી લોકોએ શહેરના કોઇ માણસનો
બૂતનો વળગાડ કાઢવા સાર વધામણું કાઢેલું, તે
કાઢેલું વગાડતા વગાડતા સીમાડા તરફ જતા હતા.
બૂતના વળગાડ વાળો ધુણતો જતો હતો. તે ટોળાને
વેગળથી જોઇને—

સાહેબ—આ કાઢેલું શું બોલતું હશે ? અને
તેમાં શો અર્થ હશે ? તે તમે જાણતા હશે !

ધીરજી—હા સાહેબ, એ કાઢવાની ભાષા પણ
અમે સમજીએ ખરા.

સાહેબ—કહો જોઈએ, તે શું કહે છે ?

ધીરજી— દોહરો.

મુંબઈના લોક ક્યો, વહેમ તણો વિનાશ;
મુંબઈ મુણતાં બૂતને, તેથી ઉપજે ત્રાસ. ૮૨

મનહર છંદ.

રામ નામ મુણી લાગે નાસવા લંકાના લોક,
ચંડ મુંડ ચંડી નામે જોઈ ધણો જોલે છે;
હેવલકં? નામે, ખાય હળક હરામખોર,
સિંહ સોર મુણી મૃગ ત્રાસે તેની તોલે છે;
ટૂંક કહે કાશી કાશી ફેલે પાપ નાશી જાય,
દિલ્લી દિલ્લી મુણી દેવો નાસતાજ હાલે છે;
દાખે દસપત તેમ બૂતને લગાડવાને,
બોખે રજોખે બોખે બોખે કાખલું આ જોલે છે. ૮૩

એવામાં એક આંખા ઉપર કાચલ બેડી બેડી ૬ !!!
૬ !!! એવો મંદુર સ્વર કરતી હતી. તે જોઇને—

કોકોર—મોર, પોપટ, દંડ આદિક સુસ્વરવાળાં
પક્ષીઓના શરીર ઉપર ઇશ્વરે સારા રંગ લગાવેલા
છે, અને આ કાચલનો મંદુર સ્વર જતાં, તેના શરીર
ઉપર કોણે રંગ કેમ લગાવ્યો હશે, તે પણ તમે
જાણતા હશે !

ધીરજી—હા. એ પણ અમે જાણીએ છીએ.

કોકોર—ત્યારે તે કહો જોઈએ.

૧. અંગ્રેજોના સેનાપતિ. ૨. મુંબઈ.

ધીરજી—જો કોઇ પોતાના ગુણના અભિમાનથી
સહને કુત્સિત કહે છે તેવું પોતાનુંજ કાળું મોં ચામ છે.

મનહર છંદ.

કાઢવાની કાયા ધડો કંડ તેનો ચારો કરી,
કેવો રંગ દેવો દેવે દીક્ષમાં વિચાર્યો છે;
પછી તેને પાંચ પ્રશ્ન પૂછીને પરીક્ષા કરી,
જાણી ગરવિષ્ઠ તેથી ગરવ ઉતાર્યો છે;
કેવો લંસ કેવો મોર કેવાં શુક સારિકા છે,
જે પુછ્યું તેનો જવાબ “દૂ” કહી પોદાર્યો છે;
કહે દસપત તેજ કારણથી કરતારે,
કાઢવાની કાયા વિશે કોણે રંગ ધાર્યો છે. ૮૪

સાહેબ—તમને જે પુછીએ તેનો જવાબ દેવામાં
તમે નકાર લખવાના નહિ, કેમ વાર ?

ધીરજી— દોહરો.

કદી નકાર કરે નહીં, દિલ્લ ઉદાર દાતાર;
તો ચતુરાઈ ઉચારતાં, કવિ ક્યમ કહે નકાર.
જો અણુસારે અધિપતિ, કરે નકાર પ્રદાર;
તો શુભ કવિની શારદા, જડ ચંદ્ર જપે નકાર. ૮૫

સાહેબ—હિંદુસ્તાનમાં બહુ પ્રખ્યાત ગૃહસ્થો
ક્રિયા ક્રિયા ચંદ્ર ગયા છે, તેઓનાં નામ કોણે કેમકે
મારે ઇતિહાસનું એક પુસ્તક રચ્યું છે.

ધીરજી— અનન્યયાલંકાર-મનહર છંદ.

પૃથ્વીરાજરાસાયણી પડે છે પીઠાન જે,
મુહાણ પૃથ્વીરાજને વડા કવિ વખાણતા;
બ્રૂપ ભોજનાજ આજ મુધી ભોજપ્રમંથથી,
દીક્ષી આવે છે જે જોને પંડિતો પ્રમાણતા;
આખા હિંદુસ્તાનમાં તો એવા એવા હતા નર,
ઉદારતા એની લોકો અંતરમાં આજુતા;
ગુજરાતમાં જનમ્યો હતો રરખીદાસ, બીજો;
જનમ્યા ન જનમ્યા તે અમે નથી જાણતા. ૮૬

સાહેબ—ત્યારે હાલના વખતના ક્રીતવાળા
ગૃહસ્થોની ક્રીતિની નોંધ તમે કાંઈ લખી રાખી છે
કે નહિ ? કેમકે દેશમાં ફરવા નીત્યોને તપાસ કરીને
તે લખી રાખવાનો કવિનો ધર્મ છે, કવિએ પોતાના
ધરમાંજ બેસી રહેવું તે કીક નહિ.

૧. ખરાબ. ૨. ગુજરાતી ભાષાના કવિને રખી-
દાસ સિવાય કોઈએ મદદ આપેલી જણાતી નથી.

ધીરજી—

મનહર છંદ.

કિમત ન જાણે તેની કીરતી કરીએ કેમ,
કહો એના પિતાનું અમારે ક્યાં કરજ છે;
વગર તેડાવ્યા જઈ વદીએ વખાણ વડાં,
એ ચક્રી તો ધણું સારું અમારું ધરજ છે;
જરતણા મદથી તે આંખો ખોલી જોતા નથી,
શારદાનો વર શીર અમારે જરજ છે;
જેને કવિજનની ગરજ નથી જણાતી તો,
એવા મગરની અમારે શી ગરજ છે. ૮૭

પછી સાહેબે એક સર્ટિફિકેટ લખીને ધીરજને
આપવા માંડ્યું અને કહ્યું કે તમારી તર્કશક્તિ ઘણી
સારી છે, અને તમારી કવિતા સર્વોપરી છે માટે
હું તમને આ સર્ટિફિકેટ આપું છું તે લો અને તેમાં
મેં તમારી કવિતા તથા તર્કશક્તિની તારીફ લખી છે.
તે દાખને દેખાડશો એટલે તેની તરત ખાતરી થશે.

ધીરજી—સાહેબ, અંથમાં લખ્યું છે જે
કસ્તુરીમાં સુગંધ છે, તે સાખીત કરવા સારું સોગંધ
ખાધને કે સાક્ષી આપીને કહેવું પડતું નથી, તેમજ
મારી કવિતા વિષે મને ખાતરી ન હોય તો મારે
આપ સરખા ગૃહસ્થોને આજીજી કરીને સાક્ષી લઈને
સહીઓ કરાવવી પડે. પણ હું તો જાણું છું કે સાક્ષી-
ઓની સહીઓ ખતાવ્યાથી, તરત એવું જણાય કે
તેમાં કાંઈ માલ નહિ હોય માટે આજીજી કરીને
લોકોની સાહેલીઓ કરાવી લાવ્યો છે. તેથી ઉલટી
મારી કવિતાની કિમત ઘટી જશે, અને મારી કવિ-
તા છે તેજ મારે સર્ટિફિકેટ રૂપ છે. ખીજાની સાક્ષી
આપવાની મારે જરૂર નથી. મારા મનમાં અદેસો
હોય તો હું સાક્ષીઓ કરાવું.

મનહર છંદ.

સાહેબ સોપા છો સર્ટિફિકેટ તે સારી વાત,
આપતું ખોલેલું અંગીકાર હું બધું કરું;
પણ એક પ્રશ્ન પૂછું એનો તો ઉત્તર આપો,
કવિનું કથેલું તણ કેમ હું નવું કરું;
કવિતા તે કસ્તુરી તે સાક્ષી વિના સિદ્ધ થાય,
હરધડી એવું પ્રતિપાદન તો હું કરું;
એ વિના ઉત્તમ કામ કહે દહપતરામ,
સમજાવી કહો સર્ટિફિકેટથી શું કરું. ૮૮

દોહરો.

સંપ કરી કદી સો જણા, કહે કનકને તુચ્છ;
પણ અંતે બુઢા પડે, હોય હંમ જો સ્વચ્છ. ૮૯

સાહેબ—કાઈ સાહેબ લોક ગુજરાતી કવિતા-
માં પૂરું સમજતા ન હોય, તેવા પાસે તમારે જવું
પડે તો આ સર્ટિફિકેટથી તેના મનમાં કાંઈક
અસર થાય.

પછી ધીરજએ સર્ટિફિકેટ લઈને ઉપકાર માન્યો.

અંક ૭ મો.

એક દિવસ મોટા થોભાવાળો માથે મોટા તરફાળ
ખાધેલો, અને કંઈ કટારી જોશોડી હતી તે ત્રીચે
લગેલા દોહરા બોલતો આવે છે.

દોહરો.

કુથાર પુસ્તક કાપિને, એનો ન કરીશ અસ્ત;
ફરતો ફરતો કાર્પાસ, ગ્રાહક મળ્યો ગૃહસ્થ. ૯૦
પાટણ કેદ પડી હતી, અકબાઈ થઈ અંધ;
સરસ્વતીના કાર્પાસે, બહુ છોડાવ્યા બંધ. ૯૧

સાહેબ—આ દોહરો છે ?

દોહરો—એ વઢવાણના દેશળ ગઢવી છે. જ્યારે
સર અરસમીન સાહેબ રાજકોટમાં આવ્યા હતા,
ત્યારે આ કવિએ એવી હિમત ધાલી કે મેં મારી
કવિતાથી દેશી રાજ્યોને રીઝવીને જાગીર તથા
ઘણા શિરપાવ લીધા છે. પણ જ્યારે કોઈ સાહેબ
લોકને રંજત કરે ત્યારેજ મારી કવિતાની ખાતરી
થાય, એવું ધારીને તેઓ રાજકોટ ગયા. પોતાની
કવિતાથી અરસમીન સાહેબને ખુશ રંજત કર્યો,
એટલુંજ નહિ પણ તે સમે હજુરમાં ખેડેલા કેટ-
લાએક કાકિયાવાડના રાજ્યોને પણ રંજત કર્યા.
ત્યારે સાહેબે અતિ ખુશી થઈને રાજ્યોને પૂછ્યું
કે આવા કવિનું સન્માન કરવાની તમારા દેશમાં
કવી રીત છે ?

સરદારોએ કહ્યું કે તે રીત એવી છે જે મુખ્ય
સરદાર હોય તે એક રકમ આપીને એક ચાલીપત્રમાં
પોતાના નામની સહી કરે. પછી ખીજાઓ પોત-

૧. કાગળ ખાતારો જવડો કુથાર.

પોતાની ખુશી પ્રમાણે રક્ષો લરીને તે નીચે સહીઓ કરે છે.

આ પછી અર્સકીત સાહેબે એમ કહ્યું તેથી ગઢવીને આશરે બે હજાર રૂપિયા મળ્યા.

સાહેબ—આપણને વઢવાણ મુકામે તે મળ્યા હતા, અને તેમની પાસેથી એક પુસ્તક મળેલું છે.

દલ.—હા સાહેબ, એજ.

સાહેબ—ગુજરાતના કવિઓએ સાહેબ લોકોને રંજન કરેલા ખરા.

દલ.—ભટ્ટહરિશતકમાં કહ્યા પ્રમાણે “અજ્ઞઃ સુત્ર મારાધ્યઃ” કાં તો છેક અજ્ઞાની હોય તેને કે વિદ્વાનને રંજન કરી શકીએ, પણ થોડું ઘણું શીખીને મગર થઈને અધમળ્યા લાકડાની પેઠે ધુધવતો હોય તેને અમે રંજન કરી શકીએ નહિ.

ત્યાં દેશળગઢવી આવીને સલામ કરીને ઉભા રહ્યા.

સાહેબ—એવો કયો એક ગુણ છે કે જ્યો બધા દોષો વશ થાય ?

દેશળ—એવો તો વિનય ગુણ, અને જીભની મીઠાશ છે.

ઇંદ્રવિજય છંદ—વિભાવનાલંકાર.

કીરતિ કોટિ ગણી વધી કારમી કીરતિ કારણુદાનનદીધું
નામઅમૃતપદ્મઅવનીતળ આપ અમૃતનું પાન ન પીધું,
દુર્જન છતી લીધા દસપત ન હાય વિષે હથિયારજ લીધું
જનનમંત્રનતંત્રજ્યાવિનયીજનવિશ્વ બધું વશ કીધું હર.

જીભની મીઠાશ વિષે—લેહકાતિશયોક્તિ.

દામ સુણી અરધે કથને જઈ, કાશદ તુલ્ય કરો કદી કુદી,
શીતવૃષા ન વિચાર કરો, ન વિચાર કરો રંજની વદિસુદી
લાકુજલેખિજમાડી લુઓ, અછને પીરસોદળી કળ છુંદી
કોડ કરો દસપતકહે પણ, જીભમીઠાશનીવાતજ લુદી. ૯૩

સાહેબ—ગુજરાતમાં મુધારાવાળાએ શાં શાં કામ કર્યા ?

દેશળ—મુધારાવાળાઓએ બડી બદાકુરી કરી છે, જે કામ થવાની આશા નહોતી એવાં એવાં કામ કર્યા છે.

મનહર છંદ—નિદર્શનાલંકાર.

સતરના સાંચા લાવ્યા, સાંચા લાવ્યા છાપવાના,
તે તો વડી દેશ વિષે દોલત વધારી છે;

જન મંત્ર જાદુ તણી બ્રમણા જે લાંગી નાખી,
તે તો વડી વકરેલી વાઘણુ વિદારી છે,
સારી સૌના અંતરમાં અમર ઉતારી છે જે,
એ તો અહીં આલમાંથી વાદળો ઉતારી છે;
કીધી કન્યાશાળાઓ જે કહે દસપતરામ;
તે તો મહા મણિધર માથે મેખ મારી છે. ૯૪

સાહેબ—તે જોઈને મુધારાવાળા દીવળીં
થયા હશે.

દેશળ—

ઇંદ્રવિજય છંદ—અસંગતિઅલંકાર.

ઇજનમાં અગની ઉપજ્યો અગનાનીનું અંતરતેચિતપાયું
કામનિયો લણી કાપ કુચાલ, કુલોકનું કાળજી તેથી કપાયું
માપથી મેદનીક્ષેત્ર મપાય, કુમંત્રી તણું મન તેથી કપાયું
છાપયિ પુસ્તક પત્રજપાય, છંદલનિજાતિએક છપાયું, ૯૫

સાહેબ—દેશમાંથી હવે રાજ્યનું અધેર મટયું કે નહિ ?

દેશળ—આગળનાં રાજ્યો કરતાં તો ઘણું સાફ છે, તોપણ હજી કેટલી એક ખાખતમાં અધેર છે ખરું.

મનહર છંદ—વિશેષાલંકાર.

લાંચીયાનું ગયું રાજ્ય તોય નથી ગમ લાંચ,
લુલમી રાજ્ય ગયા ને લુલમ જાહેર છે;
લાકડાનાં ગાદાં મૂલ થોડું આપી લુંડી લે છે,
કેર કરનાઈ રાજ્ય જતાં કાળો કેર છે;
નિરખનું નામ લઈ દામ નથી દેતા પૂરા,
લૂચારા પીંઢારા જતાં લૂટ ઠેર ઠેર છે;

કહે દસપત દીનનાથ તેં આ દેશમાંથી,
આધિજો અમલ કાઢ્યો તથાપિ અધેર છે. ૯૬

સાહેબ—પણ મુસલમાનોના રાજ્યનો લુલમ તમે જૂઠી ગયા કે સાંભરે છે ?

દેશળ—

મનહર છંદ—સ્મૃતિઅલંકાર.

દિંદુ મહીપાળતણી બેડીઓ બેગમો બની,
જોતાં તેની કમરો કંપારો ઉપગમે છે;
જીજ્ઞાસેરાની વાત લુના જતો કહે ત્યારે,
ત્યારે અતિ દેવામાંથી દીમત દાવે છે;
દેવજ ને દેવની મુરતીઓ અંજિત પડી,
૩૨ મહાત્મ્યમાં નિમજ્જ છે પડાને ને;

દેખી એવું ઠામ ઠામ કહે દલપતરામ,
જુલમી અમલની વખત યાદ આવે છે. ૯૭

સાહેબ—આ વાગતી ધડીઆળનું એક કવિત
કહો નેહએ.

દેશળ—મહાકાળ (એટલે હમેશાંની વખત)
અને એક માણસને સંવાદ થયો હતો તે સાંભળો.

મનહર છંદ—નિરૂકિત અલંકાર.

અરે મહાકાળ તને માપથી મપાય નહિ,
એવું અભિમાન મિથ્યા અંતરમાં ધરે છે;
સેકન્ડ મોન્યુટ ને કલાકના ટકેરા કરી,
આ ને ધડીઆળ તારું માપ તો ઉચ્ચારે છે;
કહે કાળ, હું અમાપ; માપવા જે મને હજી
માપતાં ને માપતાં ઉમર ખોઈ મરે છે;
પંડિતોને પુછી જુઓ પોતે દલપતરામ,
એ તો ધડીઆળ માપ અવરનું કરે છે. ૯૮

ઠાકોર—અમારી તરવાર અને તેની સાથે આ
એક છરી છે તેનું કવિત કહો નેહએ.

દેશળ—

મનહર છંદ—વિલાપનાલંકાર.

પેખી એક પાણી વાળી, કાંચળી ધરેલી કાળી,
રૂપાથી રૂપાળી, માયાવાળી છે મરદની;
આંખો નેતાં અણીયાળી, મજાસુન મુકવાળી.
પડે જેના પંડ પર દેનારી દરદની;
પુત્રી કદી રાખે પાળી, હોય એક હાથ વાળી,
સ્વામી સંગ જવા સંજા થાય છે શરદમાં; ર
દાખે દલપતરામ, નામ નેતાં નારી પણ,
મોટા મોટા મરદને મેળવે ગરદમાં. ૯૯

સાહેબ—વિચારવંત માણસનાં લક્ષણ કેવાં હોય!

દેશળ— મનહર છંદ.

ધારવાનું ધારે, ને ન ધારવાનું ધારે નહિ,
ધારવા ન ધારવાના ધારે ને આધારને;
બોલવાનું બોલે, ને ન બોલવાનું બોલે ન,
ને બોલવા ન બોલવાનો તોલ બોલનારને;

૧. કલાક અથવા અવર એટલે બીજાઓનું માપ
કરે છે, કે તે કેટલું જાણે. મારું માપ ચક્ર શકે નહિ.

૨. શરદ ઋતુમાં દિવાળી ઉપર સ્ત્રી સાસરે
જવા સંજા થાય છે અને તરવાર સુલકગીરીમાં જવા
સંજા થાય છે.

બદ્ધ કરે ભક્ષ, ને અભદ્ધનો ન ભક્ષ કરે,
ભદ્ધ ને અભદ્ધનો બે ભક્ષ ભક્ષકારને;
દેખવાનું દેખે, નવ દેખે દલપત કહે,
જે દેખ્યાથી દેખનાર દેખે જમદારને. ૧૦૦

રળિયો—પરમેશ્વરે આંખો આપી છે તે સાંઈ
નરસું જેવા સાંજ આપી છે. માટે તમે કહો છો
તે ઠીક નથી. એ તો આંખનો ધર્મ આંખ ક્યો જાય
અને મનનો ધર્મ મન ક્યો જાય તેમાં આપણે શું ?

દેશળ—ભાઈ, આ તો રાજસભા છે માટે
અહીં તો શુદ્ધ વાચા બોલો કે જેવો રાજની નીતિ-
સમાન તેનો બોજ પડે. અને જે બોલો તે કલમ
ચાર લોકો શુદ્ધ જાણીને મનમાં ધરે નહિ, તો તે
વાચા અને જમી વાત ગધાકાના જેવી અને તોલ
વગરની, જેવી એક મજે ચાલે તેવી માન. અને જે
વિચાર વિનાની વાચા બોલો, તેનો લોકો તો તોલ
કરે. અને શુદ્ધ વાચા ધરવાથી સુખ જેવો ધર્મ
ચાલ છે. કદાપિ રાજની વાત પણ ને બોલતાં
શુદ્ધિ સજે નહીં તો, તે જક જેવી વાત જાણી;
માટે સાતેગમ મોકળી, એવી જેમ તેમ વાત બોલ
નહિ, તે વિષે કવિત સાંભળ.

સોળપાંખડીપ્રખંધ—નાકારી છંદ.

વાચા બોલો શુદ્ધ જેવો રાજનીતિ સામો બોજ,
ચાર લોકો ધરે સુખ જાણી ને ન તે કલમ;
જેવી તે તો વાચા ખરનીજ તે સગળી વાત,
વિના તોલે ચાલે જેમ એક મજે માન તમ;
વાચા જે વિચાર વિના બોલો તે તો લોકો તોલે,
શુદ્ધ વાચા ધરે ચાલે જે સુખ જેવો ધર્મ,
રાજનીએ જાણી જકની બે તે મતિ ન સજે;
સાતેગમ મોકળી ન બોલ વાક જમતમ. ૧૦૧.

સાહેબ—એ કવિતામાં કેંઈ ચમત્કારી અલં-
કાર છે કે ?

૧. જેમ વિલાપતમાં નામીયો મશ્કરો ખરબોલ
હતો, તેમ અમદાવાદ જીલ્લાના રાણિસરમાં નામીયો
મશ્કરો રળિયો ગઢવી થઈ ગયો છે, તેની કેટલી-
એક વાતો આંખી ગુજરાતમાં પ્રસિદ્ધ છે, માટે
વિદ્વદ્જ જેવું બોલવું હોય ત્યાં અમે રળિયા ગઢવીનું
નામ દાખલ કર્યું છે.

દલ—એ વીળપરના ખારોટ ભગવાનદાસ છે. એમના ભાઇ ડુંગર ખારોટ સારા કવિ અને ભક્ત-રાજ થઇ ગયા. તેમનાં બનાવેલાં ગુજરાતી ભાષામાં જુદા જુદા રાગનાં સારાં પદ છે, અને આ ખારોટને કવિતા બોલવાનો તથા વાતો કરીને સરદારોને રીઝવવાનો માવરો છે, તથા જમાનગીરી કરે છે તેથી બચ્ચું કરીને સાદરામાં રહેવું પડે છે.

સાહેબ—ખારોટ તમારે કેટલા દીકરા છે ? અને તે શું કામ કરે છે ?

ભગવાન—મારો મોટો દીકરો લેખો ધડરના મહારાજ સાહેબની હજુરમાં નોકર છે, અને બીજો મંગળદાસ છે, તે આપની કાર્તિ સાંભળીને હવે કવિતાના ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરે છે, તેનામાં કવિતા-શક્તિ છે. ત્રીજો ભાઇબા છે, તે પણ એવું ધારે છે કે પરદેશમાં જઈને કવિતાનો ખૂબ અભ્યાસ કરે. જો તેને પ્રભુ જીવતો રાખશે તો તે સારો કવિ થશે એવી આશા છે.

સાહેબ—વાદવિવાદ કરતાં અંતે કોણુ હારે એ વિષે કવિત્ત આવડતું હોય તો બોલો.

ભગ.—ગઇ રાતે ભવાયા રમ્યા તેમાં એક સરદારનો અને એક ફકડનો (રંગલાનો) વેષ આવ્યો હતો. પછી તે ફકડને પેલો સરદાર પકડવા ગયો એવામાં ફકડના પાયળમાતું નાકું સરદારના હાથમાં આવ્યું. તેથી ગાંઠ છુટી ગઇ, અને પાયળમો પડી જવા લાગ્યો. ત્યારે સરદારે કહ્યું કે નાકું ખાંધ. ફકડે કહ્યું કે તું એમ બોલ, જે રંગલા ખાપ, નાકું ખાંધ, તો હું નાકું ખાંધીશ, નહિ તો નહિ ખાંધું. પછી સરદારે તેને ખાપ કહેવાની ના પાડી, પણ વાદવિવાદ કરતાં અંતે સરદારે હારીને તેને ખાપ કહ્યો; ત્યારે ફકડે ખુશી થઇને નાકું ખાંધું તે વિષે:—

મનહર છંદ.

ફકડને પકડવા શાણો સરદાર જતાં,
નાકું છુટ્યું ફકડતું ત્યાં પેલો પોકારે છે;
ફકડ કહે તું મને ખાપ કહે તોજ ખાંધું,
નહિ તો ન ખાંધું તેની શરમ તો તારે છે;
મનાવતાં બીજી રીતે માને નહિ તેવું મન,
ખાંધ ખાપ નાકું, અંતે એમ તે ઉચારે છે.

દાખે દલપતરામ દેખી દ્યો એ દાખલાથી,
નિરલજ જીતે; અંતે લાજવંત હારે છે. ૧૦૪

સાહેબ—કેવી બહાદુરીને ધિક્કાર કહીએ ?

ભગ.—એક શિકારીએ વનમાં વાધને અળ-ડીમાં નાંખ્યો હતો. તેને એક દયાળુ માણસે કાઢ્યો, ત્યારે વાધે બહાદુરી કરીને તે માણસને મારી નાંખ્યો, પછી તે વાધને એક પક્ષીએ ધિક્કાર કર્યો:—

અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

ઝાડીમાં અળડી મધ્યે, પાડી મૂક્યો પારખીએ,
પાપી વાધ, તને પીડા પૂરણુ પમાડી છે;
દયાળુ મનુષ્યે દીઠો, દયા તેને દીલ આવી,
તેથી તેણે તારી ખારી છુટ્યાની ઉધાડી છે;
છાપો મારી છોડનારનાજ તેં છોડાવ્યા પ્રાણુ,
તેમાં તે શી જગમાં બહાદુરી જગાડી છે;

કહે દલપતરામ, કૃતજ્ઞતા કરી નહી,

ખરેખરી કૃતજ્ઞતા તેં કરી દેખાડી છે. ૧૦૫

સાહેબ—આળસ છે, તે એક દુર્ગણુ છે, તે અભિમાનની, લોભની કે ક્રોધની ખરાબર કહીએ કે કેના જેવી કહીએ ?

ભગ.—

મનહર છંદ—અનવયાલંકાર.

આળસથી અભિમાન એટલું તો ઉત્તમ છે,
અભિમાનીને તો માન તાકવાનો ટેક છે;
લોભી પણ આળસથી લાયક લેખાય લેશ,
લાલચથી લઇ એસે ઉદમ અનેક છે;

ક્રોધી જન કંઠે કથનથી કુચાલ ઢાંકે,

વધારે નહિ તોપણુ એટલો વિવેક છે;

આળસને કેના જેવી કહું દલપત કહે,

આળસ સમાન જુડી આળસજ એક છે. ૧૦૬

સાહેબ—ત્યારે ચોર અને જુગારી એ એમાં સારો નરસો માણસ કોણુ કહેવાય ?

ભગ.—

મનહર છંદ—ઉપમેયોપમા.

ચોરી કરી ચોર પછી બોલે બહુ જુઠા બોલ,
જુગારીને જુઠા સમ ખાવા જીએ ભર છે;
ચોર ચોરી કર્મ કરીને પાપે પેટ ભરે,
જુગારી જગતમાં ખરા હરામખોર છે;

ચોર ચીજ ચોરતાં ન લાવે લવલેશ લાજ,
જુગારી જુગારે જોતાં નિર્લજ નહોર છે;
કહે દલપતરામ કેને લલો લુડો કહું,
ચોર જેવો જુગારી જુગારી જેવો ચોર છે. ૧૦૭
સાહેબ—દુર્યુષ્ણેને શી રીતે ટાળા શકાય?

ભગ.—

મનહર છંદ—ઉપમાલંકાર.

ઢાલ જેવી ધીરજ ધરી અડગ હલા રહી,
ખડગ સમાન ક્ષમા ખૂબ ખખડાવીએ;
ખખતર જેવો સંપ સજીએ સગાંવાલાંમાં,
સેના જેવા સદા સદયુષ્ણો સંપડાવીએ;
તુરંગની તુલ્ય જીલ્હી તરંગ તૈયાર રાખી,
રથ જેવો મનોરથ ચંચળ ચલાવીએ,
દુશ્મનો જેવા દુરયુષ્ણો દલપત કહે,
હીમત રાખીને તે હઠીલાને હઠાવીએ, ૧૦૮
સાહેબ—રાવણ અને ઐરાવણની રીતભાત
કેવી હશે?

ઠાકાર—જમની જમાત કેવી હશે?

સ્કાલર—વ્યંતરીઓ કેવી હશે?

રાળયો—ચોર કેવા હશે? મેં દીઠા નથી.

ભગ.—

મનહર છંદ—પ્રતિપાલંકાર.

જીલમી રાજની નીતિ જોઇ તો શી જરૂર છે,
રાવણ ઐરાવણની ભૂડી રીતભાતની;
જીલમી સિપાઇઓની જોઇ હોય જો જમાત,
જોવાની જરૂર શી છે જમની જમાતની;
કુવડ નારીઓ જુઓ જોટલી નજરે ફરે,
જોવાની જરૂર મટે વ્યંતરીઓ જાતની;
કપડી વંપાર જુઓ કહે દલપતરામ,
ખાતરી તેથીજ થશે તરકર સાક્ષાતની. ૧૦૯

ઠાકાર—એક ધર્મગુરૂ એવું કહેતો હતો કે,
જેનાં છોકરાં નહાનપણમાં ઘોડીઆમાંથી વરે તેની
તો આખર છે. વળી કહેતો હતો કે દેશાંતરમાં
જવાથી ધર્મ સચવાય નહિ, અને સ્ત્રીઓને ભણાવવી
નહિ, તેવું શી રીતે સમજવું?

ભગ.—

મનહર છંદ—અપનુતિઅલંકાર.

છોટાં છોકરાં વરાવી કાવી શું કુલાવાનું છે,
કુલાવાનું ફેક એ તો કાંટા છે કહેશના;

પ્રવાસની ના પાડે તે દેશના શું હિતસ્વી છે?
હિતસ્વી ન હોય એ તો દુશ્મનો દેશના;
ધર્મનો ન મર્મ જાણે તે શું ધર્મગુરૂઓ છે,
ગુરૂઓ નહિ હરામખોર છે હમેશના;
વનિતાનો વિદ્યાભ્યાસ વારે તે શું વિદ્વજ્જન,
વિદ્વજ્જન નહિ મોટા વૃષભ મહેશના. ૧૧૦

રળિયો—તમે ગમે એવી કવિતા દેખાડો પણ
હું તમને ખદું નહિ, મારા જેવી કવિતા તમારાથી
ખની શકે નહિ.

ભગ.—તે કઇ કવિતા? અને સરસમાં સરસ
ક્રિયા વિષય ઉપર તમારી કવિતા છે, તે કહો,
એટલે ખીજઓની કવિતા સાથે સરખાવી જોઇએ.

રળિયો—મારી કવિતા બધીએ સરખી વખાણવા
જેવી છે. પણ મૂર્ખ હોય તે ખીજઓની કવિતાને
વખાણે છે.

ભગ.—હંસનો અને કાગડોનો સંવાદ સાંભળ.

મનહર છંદ.

કાગ કહે રાગ મારો હંસથી રસીક રૂડો,
અંગતણો રંગ પણ જાણુનાર જાણુશે;
મરદની મુજે રંગ હોય હંસ અંશ જેવો,
રંગ બાધી, રંગ મુજ અંગ તુલ્ય આણુશે;
પતિવ્રતા પતિનો પતિ પરદેશ હોય,
પતિજથી તે તો મારા જોડને પ્રમાણુશે;
શું કહું વિશેષ વાત મુજો દલપતરામ,
વિવેક વિનાના લોક હંસને વખાણુશે. ૧૧૧

હંસ—હંસ કહે હાડીયા તું ચાડીયાની ચાલ છોડ,
ખાડીયા તારા તે બોલ ચાડી કાણુ આખશે;
આપનાં વખાણુ આપોઆપ કરે આપ મુખ,
દુનિયા તો દેખશે તેવા જ મુખ હાખશે;
માન મજે તને, તો હું નથી અપમાન દેતો,
માન અપમાન જોગ માનવીઓ ભાખશે;
દાએ બધો દેખ કરે તેથી દલપત કહે,
રાગ રંગ રૂડો ગણી તને ટાણુ રાખશે. ૧૧૨

ભગ.—હવે માલીને મારી પેટે અભ્યાસ કર્યાં
વિતા કર્યું કામ આવડે નહિ. ખાલી મગન કરવો
ને જોડો છે અને દેવદાસ પણ જોઇએ.

મનહર છંદ.—દૃષ્ટાંતાલંકાર.

સોની કદી શ્રીમંતપણાથી ધંધો શીખ્યો નહિ,
ધડવા પડે તો પછી ઘાટ ન ધડી શકે;
તરવા ન શીખ્યો નર તરવાની તક પડી,
પાણી તણા પુરથી તે પાર ન પડી શકે;
સુખપાલે બેસી કર્યા, પછી પણ આવી પડે
અપણતા કાવી નહિ ઘોડલે ચઢી શકે;
શસ્ત્રધારી હોય પણ શસ્ત્રવિદ્યા સાધ્યાવિના,
લશકર સાથે કદી તે નહીં લડી શકે. ૧૧૩
રસોષ્ટ શીખ્યા વિના સરસ ન રસોષ્ટ થાય,
બાપી શકે તો કદાપિ બાકણું બકાય છે;
હોય નહિ તારૂં, તેણે હાથપગ હલાવ્યાથી,
પાર ન પમાય પણ પાણી કબોળાય છે;
પંડિતના પુત્ર પાસે પુસ્તક અપાર હોય,
પદ્યા વિના તો તેનાથી પાનાં ફેરવાય છે;
શસ્ત્રવિદ્યા સાધ્યા વિના દાખે દલપતરામ,
કટક કપાય નહિ, કાળાં તો કપાય છે. ૧૧૪

જોશી—બારોટ, તમારું શરીર દુબળું કેમ છે ?

ભગ.—મારું શરીર એવું જ હમેશાં રહે છે.

જોશી—તમારે હાલ પનોતી છે, માટે કાષ્ઠ
પીથને કઠિં ગ્રહના મંત્ર જપાવો, કે હનુમાનની
વાધા રાખો.

ભગ — ઇંદ્રવિજય છંદ.

શીગણુતીગ્રહનીગણીએ, ગ્રહનાયકથયોચિતચાહિ ચિતારો
માનમટયું હનુમાનતણું, હનુમાનપિતાઞ્ગન્યોબેદ વિચારો
તીરથ અર્થ ન સારિ શકે, સઉ તીરથ દેવ દિહો દળનારો
દેવતણાઅધિદેવ બળે, અન્યદેવઉપાસનસર્વવિસારો. ૧૧૫
પછી બારોટ સલામ કરીને ખુરશી ઉપર બેઠો.

અંક ૧ મો.

એક કવિ આવીને સાહેબને સલામ કરીને
ઉભો રહ્યો.

૧ તરનાર. ૨ સૂર્ય ફેરોગ્રાફી છબિયો પાડે છે.

૩ પવન ગાડી ખેંચે છે.

૪ પાણી, જળચક્ષો ફેરવે છે.

૫ પરમેશ્વર.

સાહેબ—આ કોણુ છે ?

કવિ—એ દેવરાસણના જેતસી ગઢવી છે, તે
વાતોડા કહેવાય છે.

સાહેબ—વાતોડા એટલે શું ?

કવિ—કવિતા નહિ, પણ ફક્ત વાતો કરીને જ
સરદારોનાં મન રંબન કરે છે. એ બાબતમાં તેણે
ધણું માન મેળવ્યું છે, અને તેના કુટુંબનું શુભરાત
પણ એમાંથી જ તે ચલાવે છે.

સાહેબ—કેમ જેતસી ગઢવી તમે કવિતા કાંઈ
શીખ્યા છો કે નહિ ?

જેતસી—હા સાહેબ, વાતોમાં છુટક કવિત
બોલવાં પડે છે, માટે કેટલાંએક કવિત મેં મોઢે કરી
રાખ્યાં છે.

સાહેબ—આતુર્માસના વણુંતનું એકાદ કવિત
કહો નેહએ.

જેતસી— ઇંદ્રવિજય છંદ.

ધેરિરકી ધનધોરધટા, અપળાનિ^૧છટા ચહુ પાસ તપાસું,
મોરકરેતતખીરથી તાંડવ, ખાડિવ^૨ તુલ્ય બન્યુંવન ખાસું;
કુંજએસમાન કહે દલપત, વહુઅરવિંદનું^૩ વ્રંદપવિકાસું,
આતુરતાથી કરેવિરહાતુર, આતુરનુંચિતચાતુરમાસું. ૧૧૬

મનહર છંદ:

વાદળું કે ખુરશી ઇંદ્ર કે ધનસાક્ષર,
મેધ ગર્જના કે ગિરા^૪ છે શિરસ્તેહારની;
વીજળી કે વમીલ છે તારા કે જોનારા લોક,
શશિ સૂર્ય છે કે છબિ સાક્ષી પૂરનારની;
ધરી જળધારાઓ કે લેખણો છે લખવાની,
મેદની^૫ મંડાણ મોટી છુક છે તુમારની;
દાખે દલપતરામ દુકાળ સગાળ લહે,
કળી શકે કોણુ વાત ન્યાયના આકારની. ૧૧૭

સાહેબ—જોમાસાની આઠમની રાતનું વણું
કરો.

જેતસી—ગયા શ્રાવણ સુદિ આઠમની રાતે
વાદળાં દોડતાં હતાં પણ વર્ષાદ થતો નહતો. તે રાત
એક સ્ત્રીના જેવી શોભતી હતી. તે સમયે એક કવિત
મેં રચ્યું હતું.

૧ વીજળી. ૨ દેવનું વન. ૩ ઝુંડ. ૪ કમળ.

૫ ટાળું. ૬ વાણી. ૭ પૃથ્વી.

રૂપકાલંકાર—મનહર છંદ.

છુટા છુટા છુટાવાળી બહુ સારી સાડી ઝોઢી,
દાળિકા સમાન રાત્રી આળિકા બિરાજે છે;
અર્ધઅંદ્રને આકારે કંતકનું આભૂષણ,
છાજે એવું બુઝો એની છાતીપર છાજે છે;
અંચળને છેડે છાતી ઢાંકે છે ને ઉડી ભય,
પવનની ગતિ અતિ એવી વધી આજે છે;
હરીને બુઝો આ કામ દાખે દસપતરામ,
લાયક મરદને નિહાળી નારી લાજે છે. ૧૧૮

એવામાં એક કારભારી આવ્યો. તેણે સોનાનાં
ધરણી તથા ઉમદા પોપાક પહેર્યો હતો. તે સહિત
સલામ કરીને, કવિને ખેસવાની ખુરશી ઉપર પોતે
બેઠો, અને કવિને સલામ પણ કરી નહિ. તેથી સહિ
સલામદોના મનમાં એવું આવ્યું કે તેનામાં વિવેક
નથી.

સાહેબ—આ કાણુ છે ?

કાકોર—એ એક કારભારી છે. તે બહુ હુશી-
યાર ગણાય છે. એક સમે સોનું, રૂપું, વગેરે કેટલી-
એક ધાતુ અમે ખરીદ કરી હતી. તેનો હિસાબ કરતાં
ઘણા લોકો ગુંચવાયા હતા, પણ આણે તરત હિસાબ
કરી આપ્યો. ધાતુની ધાતો તેને બહુ યાદ છે, અને
એકજ નહિ, પણ ઘણા ધધા તે કરે છે. રાત ને
દહાડો તેનાં કારખાનાં ચાલતાં હોય છે, તેથી તે
ખુબ રજે છે. એને ભલાં ભલાં ધરણી પહેરવા ઉપર
બહુ ભાવ છે, તથા કશા અપલક્ષણની દુર્ગંધ તેનામાં
નથી. વળી કચેરીના લોકો તેની આખર ગણે છે.
કવિના કામમાં આવે એવા પદ્યબંધ પ્રમંથો રચે છે,
અને એવો ટેકવાળો છે કે, ઘણી તરેહના ટેક રાખે
છે, તેમાંનો એક પણ કોઈ છોડાવી શકે નહિ.

સાહેબ—કવિરાજ, આટલા બધા શુભવાળા
પુરુષનું એક કવિત કહો નેહએ.

જેતસી—સાહેબ, એટલો બધો અર્થ એકજ
કવિતામાં લાવવો મુશ્કેલ છે, તોપણ મારી શક્તિ
પ્રમાણે કહું.

છંદવિનય છંદ.

ધાતુની ધાતભણી ભલી ભાત, રજે દિનરાત ધરી ગદુધંધો,
ભાળ ભલેજ ભલાં ધરી ખૂપણ, દે તજ દપણની દુર ગંધો;

રાજસભાસદ લાજ ગણે, કવિરાજ કરે પદ્યબંધ પ્રમંથો,
ટેક અનેક ન છેડ છુટે, પણ એક વિવેક વિના નર અંધો.

કાકોર—એક નવો મિત્ર હાલ અમને મળ્યો
છે. તે પ'ડે ગમે તેવો હોય, પણ અમારું કામ એ-
નાથી થાય એવું જણાય છે.

જેતસી— મનહર છંદ.

ચીઢળ આહાર તે ન જાણીશ આહાર ક્યો,
કરેલા આહાર સુધા બાદર કઢાવશે;
પાપણીને પરણી ન જાણીશ જે સુખ પામ્યો,
પામેલું એ સુખ દુખ રૂપ દેખડાવશે;
અનીતિનું નાણું તે ન જાણીશ કમાયો નાણું,
કમાયેલા નાણાનાય કંકરા કરાવશે;
દુષ્ટ મિત્ર દેખીને ન રીઝો દસપત કહે,
ખરા મિત્ર સાથે પણ ખેદ ઉપજાવશે. ૧૨૦

કાકોર—સત્યવાદીની પરીક્ષા કેમ થાય ?

જેતસી—ખરી પરીક્ષા કરવી હોય તો, તેને
વર્તમાનપત્રનો એડીટર બનાવવો; પછી જેવું કે
પોતાના વગવાળાની વાત કેવી લખે છે, અને બી-
જની કેવી લખે છે. તે ઉપરથી તરત પરીક્ષા થાય,
કે તેને ઇનસાફનું કામ સોંપ્યું હોય તો કેવું કરે ?
એક રાજ પાસે મુનસફની પરીક્ષા આપવા સાર
પાનાચંદ નામે વાણીઓ ગયો હતો. તે સમે રાજ
સોગડાંઆજી રમતો હતો.

મનહર છંદ

મુનસફી કામની કરો પરીક્ષા પૃથ્વીનાથ,
પાનાચંદ નામે કોઈ પુરૂષે કહ્યું જન;
પૃથ્વીપતિ તે પળે પાસા ખેલતો હતો ને,
પાસે બેઠો પાનાચંદ દષ્ટિ ખેલમાં દષ્ટ;
રાપના ત્યાં પડ્યા બાર પક્ષ રાખી પાને કહ્યું,
પડ્યા છે પોખાર સામી સોગડી મરી અષ્ટ;
કહે દસપતરામ પૃથ્વીપતિએ કહ્યું,
પાનાચંદ હવે તારી પરીક્ષા પૂરી થઈ. ૧૨૧

કાકોર—ધર્મ વિગેં એક કવિત કહો નેહએ.

જેતસી— છંદવિનય છંદ.

શુંયું સાદર ખાંડ સદીત રસોઈ રૂરી ધરમાં નિત્ય રાંખે,
શુંયું જો નૃપ મર્ચની સાથ સંદેવ નેનેદનું સાંજનું સાંખે;

શું થયું આરસ^૧ સુંદરથી, દર બંદર અંદર મંદિર બાંધે,
ધર્મ ધર્યો ન દિલે દલપત, કુકર્મની કાવડ તો રહી કપિ. ૧૨૨

રળીયા—જેતસી ગઢવીનાં દેવ તો મોચી છે.
(એમ કહી મસ્કરી કરી.)

જેતસી— દોહરો.

રચી ચરમનાં પૂતળાં, અખંડ સર્વ આવેવ;
જે પછી તે જીવતાં કરે, તે મોચી મુજ દેવ, ૨૨૩

મનહર હંદ.

ચામડાનાં પૂતળાં રચે છે ચતુરાઈ કરી,
ચામડાના બળદો ને બકરા બનાવે છે;
ચામડાના હાથી ઘોડા હજારો હજાર રોજ,
જીના ભાગી જતા જાય નવા નીપજાવે છે;
ચામડાની ગાયો ભેંસો શુદ્ધ દુધ દોવા દે છે,
ચામડાના પોપટને રાણીઓ પહાવે છે;
કરે એવાં એવાં કામ કહે દલપતરામ,
એવા મોચીની અમેને ભક્તિ ભક્તિ ભાવે છે, ૧૨૪

જેની જેતાં ગામો ગામ પેઢીઓ છે કામોકામ,
ચામડાના ધંધાવાળો વડો તે વેપારી છે;
જીનાં જીનાં ચામડાનો છેક ચૂરેચૂરો કરી,
તે ચૂરાના તાબાં રચે તેવી હોંશીઆરી છે;
મોટા મોટા લોક તેના માલની સંભાળ રાખે,
ભૂપતિના ભૂપ જેવા જેના કારભારી છે;
દેશે દેશમાં છે નામ કહે દલપતરામ;
એવા મોચીને વિશેષ વંદના અમારી છે. ૧૨૫

હાડકાનો માળો માંસવાળો રૂંધીરાળો રચી,
કાચ બેડ જડયા કાણુ જાણુ કેમ કાચીને;
ચતુરાઈથી ચડાવ્યું ચામડું રૂપાણું આણું,
ટેમો ન જણાય કેમ ઘાલ્યો આર ધોચીને;
હાલે ચાલે હામ ધાલે ભાલે લડે ભેળ પાડે,
પ્રેમ જેવા પર્વતની પાડે ટોચ કાચીને;
કેવું ચામડાનું કામ કોણું દલપત કહે,
માન મેલી મોટો દેવ માનું છું તે મોચીને. ૧૨૬

હોકાર—જેણે જેમ માની લીધું તે ખરું.

જેતસી— ઇંદ્રવિજય હંદ.

માનિક્ષીધાથિયુનમાનતું, કર્યાં કદાપિ સુણ્યું નથી કાને,
સત્યજસત્ય ગણાય સદૈવ અસત્ય ગણાય અસત્ય નિદાને;

૧. આરસ પહાણુ.

શું થયું ને દલપત કહે કદી, લેખ લખ્યો શુભ પુસ્તક પાને,
બર્થ કુટે શિર અર્થસરે નહિ, પથ્થરને મણી પારશ માન્યે.

સાહેબ—આ કાણુ ચર્ચા ચાલે છે તેમાં કા-
મના બોલવામાં શબ્દોનો ફેરફાર આવે તો તમે સુ-
ધારવાની સૂચના કરો કે નહિ?

જેતસી— મનહર હંદ.

શિખામણુ શુદ્ધ દેતાં વચન વિશ્દ્ધ માને,
તો શા માટે તેમ કરી બર્થ વેક વડીએ;
ભાખીએ ભલાને માટે તોપણુ તે ભુંડું ગણે,
રૂઢ્યમાં રોષ રાખે તેથી દૂર રહીએ;
જેને મન ગમે જેમ ભલે કરે તે તો તેમ,
શા માટે સંતાપ એવો અમ કરી સહીએ;
કહે દલપતરામ ચુપ રહીએ તે કામ,
કહેતાં ઉલટું માને તેને તો ન કહીએ. ૧૨૮

દોહરો.

જન્મતણી ભાપા નયાં, ધર્મ અને પોષાક;
આપ આપનાં સૌ ગણે, સૌથી સરસ અથાગ. ૧૨૯
તેના દોષ બતાવતાં, આઝું ઉપજે એર;
સુણી સાંખે ગંભીર જન, હલકા રાખે વેર. ૧૩૦

અંક ૧૦ મો.

એક કવિ સલામાં ખુરશી ઉપર બેઠો હતો તે
આ નીચે લખેલો સોરઠો બોલ્યો.

સોરઠો.

વિસરી જશે કો વાર, હકુમત હનરાખલ તણી;
પણુ નહિ પડે વિસાર, કીર્તિ કદી કિન્લાકની. ૧૨૧

સાહેબ—આ કર્યાના કવિ છે?

દલગ—એ અમદાવાદના કવિ ઉત્તમરામ નૌતમ-
રામ વીસળનગરા નાગર છે. તે અમદાવાદમાં આ-
પને મળ્યા હતા, તેમના બાપના કાકા આદીતરામજી
કવિને માનાજી ગાયકવાડ પાસેથી કવિતાના ઇનામમાં
“છાગાળુ” એવા નામનું ગામ વીસનગર પરગણામાં
મળેલું છે, તેની ઉપજ દરસાલ હજાર રૂપિયાની છે,

૧. હનરાખલ (હાનરખલ) કંપની—૧૮૮૮ ઇડિયા
કંપનીને કહેતા હતા.

તે આદિતરામ કવિની ભાણેજના દીકરાને હજી સુધી મળે છે; અને આદિતરામજીના પિતા દેવજીરામજીએ અમદાવાદના નવાબ કમાલખાંના હુકમથી હિંદુસ્તાની ભાષામાં “બાળી વિલાસ” નામે ગ્રંથ રચેલો છે, તેથી તે નવાબના વંશના જુનાગઢ, રાધનપુર, અને વાઘાશીનોરના નવાબોએ વર્ષાસન કરી આપેલાં છે, તે અઘાપ સુધી આ ઉત્તમરામજીને મળે છે. ઉત્તમરામજીએ કવિતા રચવાનો મહાવરો રાખ્યો છે.

સાહેબ—કવિરાજ, વાણીમાં વધારે માલ હશે, કે વિચારશક્તિમાં ?

ઉત્તમરામજી— કવિત.

વાણી ને વિચારશક્તિ, વિશ્વમાં અમૂલ્ય વસ્તુ,
એ યદી અનેક જ્ઞાન મેળવે છે માણસો;
ખંતેમાં બહુજ માલ ખંતેનો તેવોજ તાલ,
એકેને અધિક આછી જરૂર ન બાણુશો;
વાણી છે શરીર ને શરીર છે વિચારશક્તિ,
અંતરમાં એકેનો અનાદર ન આણુશો;
સારી રીતે શણગારી ખંતેને શોભાવો સારી,
કહે દલપત મિથ્યા મમત ન તાણુશો. ૧૩૨

સાહેબ—વિદ્યાવતી ગાડી વિષે જોલો જોઈએ.

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

આગળહોય સિપાઈ ઉભા, અને અથઅનુપમ હોય અગાડી,
સારથિ બે શણગાર સદિત, ચક્ષાવે તુરંગમ ચોટ સગાડી;
પોષ્ણ, પોષ્ણ પાઠ કરે મુખ, પંથ જતાજન કાન જગાડી,
દેખીજુઓદલપતકહે, સુવિમાન સમાનવિદ્યાવતી ગાડી. ૧૩૩

સાહેબ—જુઓ આ મહારાણીજીનો શિક્ષો.
એમાં સંજોલું છે કે, “લલું ચઢાનારનું લલું ને લુંડું
ચઢાનારનું લુંડું” એ કહેવત વિષે એક બે કવિત કહો.

ઉત્તમરામ— કવિત.

દાણા વેચનાર દાણા સંઘરી દુકાળ માગે,
દેખાશે દુકાળ એવા દાણા વેચનારને;
ખીજીને છુડાડાને ખરેખાત જોદે ખાડ,
જળાશે જોખમ એવો ખાડ જોદનારને;

કાઈકને કહ દેવા રરતા વચે કાંટા વેરે,
વાગશે વિશેષ કાંટા, કાંટા વેરનારને;
બાનું સૌનું ઇચ્છશે તેનું તો બાઈ બહુ ધરે.
જુરે થશે ખીજીઓનું જુરું ઇચ્છનારને. ૧૩૪

સોખતીનો જીવ લેવા સિંકેને જગાડે જરૂર,
જરૂર તો મોત થાય તે જગાડનારનું;
પારકી અપીરતીનું વાલું જે વગાડે વડું,
વાળે અપજશ વાલું તે વગાડનારનું,
લોલથી કે દૂધથી જે લોકનું લગાડે ધર,
લાગી ચુક્યું ધર બણો તે લગાડનારનું;
સુધરે સુધારનારનું ને દલપત કહે,
બગરે બેશક ખીજીનું બગાડનારનું. ૧૩૫

સાહેબ—મહારાણીના મુગટને આશીર્વાદ આપો.

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

નિઝિવજીની વિજયાકુંવરી, વિજયાદશમી ચતસુધી વિરાજે;
દાજજહાજ, ગરીબનિવાજ, સદાશુભ રાજસમાજ ગણાજે
ગાળકની પ્રતિપાળક માત છે, તેમ પ્રજા પ્રતિપાળક માજે,
રાજકરોમહારાજ દ્રુપાદથી તાજરહોશિરઉપર તાજે. ૧૩૬

સાહેબ—વાર, ફાટોગારી હાથિ પાડનારની,
અને ચિતારાની કળા ઉત્તમ કહેવાય કે કવિની ?

ઉત્તમરામ—વિક્રમ અને બોજની પાસે દુંધીઆર
ચિતારા હતા, પણ તે રાજાઓની પ્રીતિ કવિગોએ
જેવી અમર રાખી છે, તેવી ચિતારા રાખી શક્યા
નથી. કહું છે કે:—

સવૈયો.

કેળવણીનીપાત પાસે હતા બહુ, અંચળચિત અવરચિતારા,
આકૃતિ ઉપરની અવલોકી, અતિ ચતુરાશયી ચીતરનારા;
એ હાથ આજ અર્ધા ન રહી કર્દાવાન કરે ન કર્દાવજીવારા,
વેન ચરિતજીવિચરે બહુ માંડીગયા કવિલોક અમારા. ૧૩૭

સાહેબ—માણસની આશા રૂબી છે તે વિષે
એક કવિત કહો.

ઉત્તમરામ—માણસ એવો રડીને નિષ્વર્તે મો
પુરનો તારે પૃથ્વીને આસી દોળ એમ દેખાળ.

પછી તેના સામા સો સો મૈત્ર બધાં, તેમ તેમ દર
સેકડે પા ધરી દહાડો ચડ્યા જેટલો ધ્રુવનો તારો
ગયો. જણાય. કહ્યું છે કે:—

કવિત.

ભૂમિ મધ્યરેખાપર રહીને જો બાળાએ તો,
દીસે ધ્રુવ તારો જણે અવનીને અડચો છે;
સનમુખે ચાલી મૈત્ર સોળમે જુઓ તો ગયો,
અળકરી જાણે દિન ચાર ધરી ચડ્યો છે;
જેમ જેમ જોએ સામા તેમ દર સો સો મૈત્રે,
ખૂણડી પ્રમાણમાં ગયો નજરે પડ્યો છે;
એમજ આશાનો અત અળગો રહે અત્યંત,
પાસે પાસે જઈ કહો કોઈએ પકડ્યો છે? ૧૩૮

સાહેબ—વાર, કેવા જનો પોતે અમુલ્ય હોય,
પણ પછીથી સંસ્તા થઈ જાય?

ઉત્તમરામ—એકાવળી અલકાર—સવૈયો.

કસતા કસતા ઠીક આપડે કાઠ, ધન ધરી ધર્મતણી ધસતા;
કસતા કસતા ફરી ફેર વિષે, વિષયો જન મંત્ર વિષે વસતા;
ખસતાખસતા પછી પુનઃ ગયાજ, તણ ફરીરીત તણારસતા,
પસતાપ પછી દહપત કહે સસતા નહિ તે અપ્રસસતા. ૧૩૯

સાહેબ—મે સગા બાપજો હોય, પણ તેઓની
કુદિ અને નયીન સરખાં હોતાં નથી તે વિષે
કહો. જોઈએ.

ઉત્તમરામ—સવૈયો.

પં ખીચકી પ્રમટે પણ પં ખીજ, ચારપગાં પશુ ચારપગાંથી
આવનન પતિમાંથી વનરપતિ ગાણસ તેમજ માણસમાંથી
નૃપાવશેષ ન લશા હસે તન, માત તથા તન તાતતણાથી
દેહ મળે દહપત કહે પણ કુદિ નયીન ચારપર આંધી? ૧૪૦

એવ માં એક આવો છંદરના મહારાજ પાસે રહેતો
હતો તે ભોલી હશે, કે અમારે ભૂલત લગાવવાનો,
એક લગાવવાનો, વસેરના મંત્રો છે, માટે તમે આ
દીકું ક્યું છે તેનો મંત્ર જાણતા હો તો બોલો,
નહિ તો દીકું છુટી નાખો.

એક ઠાકોર—ત્યારે જાવાજ, લંગોડીનો પણ
મંત્ર હશે કે?

બાવો—લંગોડી? મંત્ર તો નથી.

ઉત્તમરામ—લંગોડીનો મંત્ર હું જાણું છું.

ઠાકોર—બોલો જોઈએ.

ઉત્તમરામ—એક છાંદરો તેના આપના કલામાં
રહ્યો નહિ, અને કયું બણ્યો નહિ, તેથી મોટો થઈને
આપથી જુદો થઈ રખડતો ફર્યો, અને છેલ્લીવારે આવો
થયો. તેને દીક્ષા આપતી વખતે તેનો ગુરૂ પાનાં
ફેરવતો હતો, ત્યારે પેલા છાંદરાનાં આપે પૂછ્યું કે
પાનાંમાં શું જુઓ છો? ગુરૂએ કહ્યું કે આ છાંદરાને
લંગોડી વળાવાનો મંત્ર જોણું છું. છાંદરાને આપે
કહ્યું કે તે મંત્ર મને આવડે છે. પછી નીચે લખ્યા
પ્રમાણે કહી દેખાડ્યો:—

સવૈયો.

સારી શિખામણ તું ન શિખ્યોજ,
શિખ્યો ખળતાજ અરેખરી ખોટી;
તેં કયનો કડી કાન ધર્યો નહિ,
મેં તુજ કાજ કર્યો પણ કોટી;
જાવન અક્ષરની ખરશી ખની,
જેથી ખરાખર તેં નાહ ખોટા;
લક્ષિમ મળ્યાની હવે તણ લાકડ્ય,
લાકડ્યા મુત વાળ લંગોટી. ૧૪૧

એવામાં એક ધરડા ડાશી, કેડેથી બહુ વાંકી
વળેલી રસ્તે ચાલી જતી હતી તે સઉની નજરે પડા,
ત્યારે જાવાએ કવિને પૂછ્યું કે પેલી ડાશીએ રસ્તામાં
કાંઈ વસ્તુ ખોદી હશે, તે ખોળતી જતી હશે, કે
આ વસ્તુ આટલી બધી વાંકી નખીને ચાલતી હશે?

ઉત્તમરામ—એક એવી ડાશીને તમારા જેવા
કાંઈ જુવાને પૂછ્યું હતું, તેનો ઉત્તર ડાસીએ આપ્યો
હતો તેવું એક કવિત છે.

સાહેબ—બોલો જોઈએ.

ઉત્તમરામ—કવિત.

કેડેથી નમેલી ડાશી દેખીને જુવાન નર,
કહે શું શોધો છો કશી ચીજ અછતી રહી;
કહે ડાશી ખાળપણું ખપર વિના મેં જોયું,
જુવાનીમાં દીવાની તારા જેવી બતી રહી;
જ્વાલ જરાની છાયા; કાયાના વિખાયા બંધ,
ગાયા ન ગોવિંદરાયા, માયામાં માત રહી;
જુકી જુકી ડાકી વાંકી રાખો દહપતરામ,
જેતી હું ફરું જો જુવાની આં જતી રહી. ૧૪૨

બાવો—(એક ધરડા દાકારને) કેમ દાકા,
ખરી વાત કે?

દાકાર—(કવિને) કાકા સંસ્કૃતમાં કેને
કહેવાય?

ઉત્તમરામ—કામડાને.

બાવો—ત્યારે ધરડા માથુસને કાકા કેમ
કહેતા હશે?

ઉત્તમરામ—નિરૂક્તિ અલંકાર.—સવૈયો.

જેખનમાં લુવતી જરકારણુ, સાંખી રણાશિર સંકટગ્રાહ,
મૌઠપણુ દલપત કહે, તતખીર તણા ન તજ્યાજ તડકા,
બેશ વિશેષ મરાણ બરાબર, કેશ ચયા પરિપૂરણુ પાકા,
તોય ક્યો ન પ્રપંચનિવારણુ, કારણુ એજ કહે સદુ કાકા.

એવામાં તે દાકારનો પગ ખાવાળને અડક્યો,
તેથી ખાવાળને કોષ ચક્યો.

સાહેબ—જખાની સંકડાશ હોય તો મોડગાશ
કરીએ. કેમ તમે એટલામાં સમાપ્ત ચકતા નથી કે?

ઉત્તમરામ—હેત હોય તો એક વેંતમાં સમાપ,
અને હેત ન હોય તો આખી પૃથ્વીમાં પણ સમાપ
નહિ. કહું છે કે:—

કવિત.

હોય જે હૈયામાં હેત, વેંતમાં વિરામ કરે,
દાર સાથે દાર રહે છે લુઓ જહાનમાં;
દાર અને દેવતાને દેવ જે વિશેષ છે તો,
માય નહીં પાત્ર મોટા માટલા સમાનમાં;
શીમાડાને માટે મહીપતિયો સંગ્રામ સંગે,
તો શી રીતિયે સમાય સાંકડા સંરથાનમાં;
કહે દલપતરામ રમા સાથે રમાનાય,
મીત છે તો પોઠી રહે પ્રાગવડ પાનમાં. ૧૪૪

સાહેબ—ધનમદ, વિદ્યામદ, જોખનમદ અને
અધિધાર વગેરે દરએક મદથી આધિળા યર્થ જતાય
ત્યારે ચારે મદ બેળા યાય તો કેમ યાય?

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

જેખનનો મદ, તે ધનનો મદ, તેમ ત્રિજો અધિધાર તણોછે;
વિદ્યામદ તેથી વિશેષ, હમેશ ધટે નહિ એમ ધણો છે;

અંધ ચયામ એક મદે, મદ બે યજના બદલો બમણો છે;
દેખીશકે દલપતકહે કેમ ચારમળ્યે મદ ચારમળો છે. ૧૪૫

દોહરો.

મદથી મનુષ્યતા મટે, હોય ભુદિની હાણ;

જે એવા મદ છરવે, જેવલા જન જન. ૧૪૬

સાહેબ—હિંદુસ્તાનમાં એવો દાખલો હતો, કે
મોટા સત્યવાદીને જુઠું ખોલવું પડ્યું હોય?

ઉત્તમરામ—લાખોની લાય આપતાં જુઠું ન એલે,
એવા યુધિષ્ઠિર રાજા, મિત્રોના પદ્મ માટે દગાર જુઠું
ખોલ્યા હતા તેથી તેમની અપકીર્તિ આજ સુધી રહી
છે. લગ્નમાં અધ્યાયામા પડ્યા, એવું યુધિષ્ઠિર ખોલે
તો, તેમનું ખોલ્યું સાચું ચાનીને કોરવની ફાળ નાશો
જાય એવું હતું માટે અધ્યાયામા નામના દાથીને મા-
રી નાખીને યુધિષ્ઠિર પાસે સાખ પૂતારી. ત્યારે યુધિ-
ષ્ઠિરે કાને હાથ દબને કહ્યું કે અધ્યાયામા નામનો નર
કે દાથી પડ્યો ખરો.

સૂચરો વૃત્ત.

લાખોની લાય લેતાં જરથકિજનને, ખોલ જુઠાન ખોલ્યા,
સ્વાર્થે કે સંકટે ને મુખ દુખ સહીને મત્યતાથી ન ડાલ્યા;
સાતે સિંધુતરીને, પછી અપજ સના ખાડમાં કીર્તિ ખેલા,
મિત્રોના પદ્મમાટે અસદૃશરીમા, કુંજરો વા નરોવા ૧૪૭

સાહેબ—માથુસમાં દરેક ગુણ થોડ થોડા હોય
તે ઠીક, કે એકજ ગુણ પૂરો હોય તો ઠીક?

ઉત્તમરામ—ખીજ ગુણ થોડા થોડા હોય તો
ઠીક, પણ એક ગુણ તો પૂરો જોઈએ. કહું છે કે:—

દોહરો.

અધુરા ગુણો અનેકથી, ગુણિજન નહીં મળાય;
પરિપૂરણુ ગુણુ એક પણ, વિશ્વ વિષે વખણાય. ૧૪૮
સવૈયો.

મણિગાંધિનડીરસવાસ, સુવાસમદાસતણુમુણુએક અનેક,
વળિ કરતુરી માંદિસુવાસવસે, પશુરૂપ કે રંગળને નાંદ છેક;
ગુદ કાઠિયનારવરસુદરથીજ વખાણુ કરે સદ વિશ્વવિશેક,
સમમાનસદલપતયયોજ, દરોગુજનને પરિપૂરણુએક. ૧૪૯

સાહેબ—દેવું સન્માન મળે?

ઉત્તમરામ—પ્રધર પ્રખ્યાતી તેને જેવું સ્થાનક

મળે તેવું તેને સન્માન મળે. કહું છે કે—

કવિત.

કુંજરતું કુંળી જાતે જંગલતું જનાવર,
વાનર હરણુ રીંછ તુલ્ય ફરે વનમાં,
મહાવતે પકડીને પુરમાં પ્રથમ આપ્યો,
ધાસ ભરી ભરી લાવે સદૈવ સદનમાં;
ધન આપી ધોળીએ ધોવા જવાને કાજે રાખ્યો,
રાજે રાખ્યો સેના રાણુગાર ગણી મનમાં;
કહે દલપતરામ જગતની રીત જુઓ,
રયાનક સમાન સનમાન મળે જનમાં. ૧૫૦

કાકોર—દુષ્ટ માણસ વિષે બોલો.

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

શુણિચંતર વાતધરેજ અનુત્તમ વાત ધરે અળગી,
ધરીનેશિરપાગ અધર્મ તણીજ, કુકર્મ તણીજ કરે કલગી;
શુભસંજનનીસુખકારિશિખામણુ, સાંભળતાંજ ઉકેસલગી,
દલપતકહેજમદુષ્ટસદા, વિપત્તિ જનસાચ રહે વજગી. ૧૫૧

એક સલાસદ—ભી વણા શણુગારથી શોકે
કે લાજથી ?

ઉત્તમરામ— કવિત.

જુમી રહ્યું જુમણું ને જળકી રહેલી જાલ,
જમક જમક પગે ઝાંઝરી ઝમકતી;
ધરણું ધણુંક સોની સુવડે ધડેલા ઘાટ,
ધાધરાને ઘેરે ધણી ધુધરી ધમકતી;
ધમક ધમક ધરે ચરણુ ધરણી પર,
ધૂળે ધમકારે બધી ધરણી ધમકતી;
સંજ્યા શણુગાર પણુ લાજ બે લગાર નહીં,
લાગી શણુગારે લાલ યોગણી ચમકતી. ૧૫૨
એ ભાઈ કાણુ છે ?

સાહેબ—એ એક વકીલ છે.

ઉત્તમરામ—કહો તો વકીલ વિષે એક કવિત કહું

સાહેબ—કહો બેઝએ.

ઉત્તમ— કવિત.

રોગ કરે ભોગ ત્યારે વૈદને વિશેષ લાલ,
દેશ ભંગ ચતાં બેસે કાળી તો કમાઈને;
પડે બે દુકાળ રજે દાણાના દુકાનદાર,
લડે બે ભૂપાળ લાલ સો ગણો સિપાઈને;
માનવીઓ મરે ત્યારે ભલો લાલ ભંગીયાને,
અને અવનરે ત્યારે દામ મળે દાઈને;

દાખે દલપતરામ લડે લોક કામ કામ,
ભલો લાલ તે સમે મળે વકીલલાઈને. ૧૫૩

સાહેબ—પ્રીતિની રીત કવી હોય તે વિષે
બોલો બેઝએ.

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

પાણિયિપાતળિજાડિજમીનયિ, મેરિયોટિઅણુચકિતીણી,
સોમયિ શીતળ આગયિ ઉન્નિહ, કુસુમયિ ક્રોમજકાકકીણી;
શર્પનખાર ચકિ સોગણીભૂરખી, પૂરિવળિપદમાંથીવપ્રતીણી,
પ્રીતનિરીતકહેદલપત, ભલાથિલલી હડકાઈયિ હીણી. ૧૫૪

સાહેબ—સાબાશ, ઉત્તમરામજી, તમે તમારા
વડીલોની વિદ્યાનો અભ્યાસ સારો રાખ્યો છે.

અંક ૧૧ મો.

સાહેબ—(એક કવિને બોધને) આ કાણુ
છે ? અને ક્યાંના રહેવાથી છે ?

દલપતરામ— દોહરો.

પુર મૂળી પરમારતું, જગત બધામાં જણુ;
નાતમ ન્યાં બહુ નીપજે, કવિયો ને કકાણુ. ૧૧૫
એ ખેંગાર ગઢવી, સારા કવિ છે, અને કાકી-
આવાડના મૂળી ગામમાં રહે છે.

સાહેબ—તે આપણને મળ્યા હતા ?

દલ.—આપનો મેળાપ કરવાની તેમને ધણી
આતુરતા હતી, પણ આજસુધી મેળાપ થયો નહોતો,
તથાપિ તેમની તરફથી આપણને મદદ મળેલી છે.

સાહેબ—શી મદદ મળી છે ?

દલ.—બ્યારે સન ૧૮૪૮ માં પુસ્તકાની બોળ
કરવા સારૂ આપે મને કાકીઆવાડ તરફ મોકલ્યો
હતો ત્યારે હું મૂળી ગયો હતો. તે વખતે જગદેવ
પરમારના ગ્રંથની ભાળ, મને આ ખેંગાર ગઢવીએ
કહી હતી, કે તેમનો મામો જેઠો ગઢવી વાંકાનેરમાં
છે તેને ઘેર જગદેવ પરમારનો ગ્રંથ છે. તે ઉપરથી
આપણે રાજકોટની એજન્સીમાં લખીને તે ગ્રંથ
મંગાવી લીધો.

સાહેબ—ત્યારે ખેંગાર ગઢવીનો આપણે જરૂર ઉપકાર માનવો જોઈએ.

દલ—તે કવિતા સારી કરી બળે છે. અને એક મોટા અર્થ વગલાપામાં રચવાનો તેમણે આરંભ કર્યો છે.

સાહેબ—ખેંગાર ગઢવી, તમે ગઈ રાતે ક્યાં હતા ?

ખેંગાર—ગઈ રાતે મેં એક નાટકનો ખેલ જોયો.

સાહેબ—નાટકમાં કોના કોના વેપ જોયા ?

ખેંગાર—સર્વેથો—અપ્રસ્તુત પ્રશંસા.

નાટક નાટકના ચળમાં બહુ લાયક વેપ બસાધરિલાઓ, હોંશ થઈ હરિયંદ નરેશ તણોધરિવેશ વિગેપમુલાઓ; વેપ કર્યો પછી ક્ષણતણાવળીવિક્રમભોજ સર્વાંગવાળઓ, તે પછી તો દલપત કહે, નરકાર્ય સરૂપધરીકરીઆઓ. ૧૫૬

મતલબ કે તમેજ એ બધા કાનેશરીના અવતારી પુરૂષ છો.

સાહેબ—વારૂ, સરદારનો સ્વભાવ આકરો જોઈએ કે નરમ જોઈએ ?

એક ઠાકોર—સરદારનો સ્વભાવ જો નરમ પાણીના જેવો હોય તો પછી તેનો વકર પડે નહિ.

ખેંગાર—શાહીલવિદીહિત વૃત્ત.

શીજો નમ્ર સ્વભાવ—શુદ્ધ જળનો, ચાલે નમીને સહી, રાજે ટેક અનેક આપ ઉરમાં, તે છોક છોકે નહીં; તારે છે દલકાજનને, પણ કહે જારે તણા બસને, ત્યારે જોરે કરી જવાજ નિરજો, પાડે વડા વૃક્ષને. ૧૫૭

સાહેબ—પૃથ્વીના જેવી કામા રાખનારા પુરૂષો કાષ્ટ વખતે કામા છોકે કે ?

ખેંગાર—એક માટીખાણમાં આવે આવે જો-હતાં, ઉપસી બેળા વૃદ્ધી પડ્યાથી બે ચણ ખાઈડીઓ દયાપ્ર મુદ્ર તે સમે એક કવિ અને પૃથ્વીનો સંવાદ થયો હતો.

સાહેબ—તે કહ્યો જોઈએ ?

ખેંગાર—શાહીલવિદીહિત વૃત્ત.

તે ઉર્વાં પુત્રમાં રહે બહુ કામા, જે સર્વ બળે નથી, માટીખાણ વિષે કાષ્ટ અવજા તો કેમ તારાચરી;

કોથી બોલી ઉઠામિ એમ અવતી શું ધેઈ રાખુંધરી, એવા લોક, અનેકબાણધ ધરી, કાંતી તન્નવે ખરી. ૧૫૮

સાહેબ—જે નર ગધેડા જેવો, કે માડર જેવો અવાતી ગણાતો હોય, અને કયો દુનર ન આલસપાથી ડરમાં રહેતો હોય, તો ક્યા ઉપાયથી તે સારો થાય ?

ખેંગાર—વાંચવા અને લખવા શીખે તો સારો થાય. કહ્યું છે કે;—

સર્વેથો—સિંહાવલોકન.

નરમાં શુભજોનકિ હોયખીજ, પશુ એકઉપાયધરે ડરમાં; ડરમાંથી તજેનદિશગળે, ઉગતાહિનથી દિન આખરમાં; ખરમાં ન ખપે કદિ તેહ ખરેખર, તેમગણાયનગાડરમાં, ડરમાં નરહે દલપત કહે, હરેરાજ ચડે ચિત્તદુનરમાં. ૧૫૯

સાહેબ—કળથી કામ મિદ્ધ થાય કે બળથી અને કળથી ?

ખેંગાર—સર્વેથો—સિંહાવલોકન.

કળથી કરિયે સિદ્ધ કારજ સર્વ, પડે પરતાવુંનપાછળથી, કળથીડરતાંકદિ, છેકળનેમુખકાળું, અકારતિહાજળથી; જળથી, નમરેકદિધોઈજુઓ, ધરીઓહીજુઓકદીધાંજળથી, બળથીદલપતકહ્યુનમને, સિદ્ધકાજનકરાય સલાકળથી. ૧૬૦

રૂઝિયો ગઢવી—ગર સમગ્રજ જાણ, તે કવિતા મોળી લાગે છે.

ખેંગાર—જવો અભ્યાસ હોય ત્યારે તાણી જેળાને લખેડો ખેસારવા પડેતે કવિતા કિલકાર્ય થાય. પછી સારો અભ્યાસ થાય ત્યારેજ સરળ કવિતા રચી શકાય, અને ગૂઢાર્થ કવિતા કરવી હોય તો કહ્યુ પણ થાય.

સાહેબ—રૂઝિયો ગઢવી સગણ શ્રે નહિ એવો એક સર્વેથો બોલો જોઈએ.

ખેંગાર—(પોતાના દક્ષતરમાંથી કાગળ, ખડીઓ, અને લેખણુ કાઢીને એક સર્વેથો રચીને બોલ્યા.)

સર્વેથો—મુદાર્થ.

અકરિને કરતાર ગણી, કરતાં વિનતિ પર તે કરી આપે, અકરતાં ખડમાં પળ પળ, જુઓખસોપ ખરેખરીઆપે; અકરિને ખલ ખાણસહ, મળવાજન દાખરમાં મન આપે. અકરિને કરીદલપતકહે, વળી ફારજોનાં કાળે કાળે. ૧૬૧

રળિયો—સાલળો એનો ઉત્તર હું કહું.

સવૈયો.

લક્ષિત કરીકરતાં વિનતી, નયજો ધર એવું પ્રભુકરિ આપે,
જે ખસખોષ વિષેજખડ, તો ખડમાં ખસખોષજ વ્યાપે,
ચોરિતણાધનથીકરિધર્મ, પડીખળખાય, પ્રભુમનયાપે,
દષ્ટિકરડી દલપત રૂઢી નર ફાંખીનાં ફળ કાપે. ૧૬૨

ખેંગાર—ગૂઢાર્થનો ઉત્તર એવો હોય નહિ.
અને “શું કરીને” એમ મારા સવૈયામાં નથી, પણ
“સૂ કરીને” એમ છે.

રળિયો—ત્યારે ખીજે અર્થ તો ગને મુજતો
નથી.

ખેંગાર—જેમ વગડામાં જમને જેણે જલુસ
કાટી હોય, તે કાટનારનેજ જડે, તેમ ગૂઢાર્થ સરલ
રચ્યો હોય તોજ ખીજને જડે, નહિ તો તે રચના-
રનેજ જડે.

સાહેબ—તમેજ અર્થ કરો જોઇએ.

ખેંગાર—એનો અર્થ એમ છે કે, “સૂ” અ-
ક્ષર કરીને પછી “તાર” કર. એટલે “સૂતાર” ની
વિનતિ કરતાં, સૂતાર ધર કરી આપે. અને પ્રથમ
“સૂ” અક્ષર કરતાં ખડ પણ, એટલે “સૂખડમાં”
ખરેખરી ખસખોષ આવે છે, અને સૂ અક્ષર કરીને
“ખ” લખાય એટલે “સુખ” મળવા સારૂ માણસ
પથરમાં મન આપે છે. અને “સૂ” અક્ષર કરીને
“ડી” કર, એટલે “સૂડી” સોપારીનાં ફળ કાપે છે.

એવી ચર્ચા ચાલે છે એવામાં એક કાકારે ખે-
ંગારની કલમ મુંઢર હતી, તે જોવા સારૂ હાથમાં
સીધી. અને તે લેખણથી કેવા અક્ષર નીકળે છે, તે
જોવાની મરજી થઇ તેથી કોરા કાગળમાં આ નીચે
પ્રમાણે અક્ષરો લખ્યા. “હરાડ હોરીઓ હડી પૈસા
ભાર ધુપેલ લખને, માયાં હોળતી હતી. ત્યાં એક
હોરિ પોપટ ઉડાડી મુક્યો. તે હોરીઓ ગોઝાની તથા
જુનાગડની હતીઓ.”

અક્ષર તો સારા નીકળ્યા. તે જોઇને કાકારે કવિ
ખેંગારને પુછ્યું, કે આ કલમ તમારી છે ?

ખેંગાર—(અક્ષર જોઇને) આ મારી કલમ
ન હોય.

૧. કોધી.

કાકાર—આ બધો લખવાનો સામાન તમારો
છે, અને કલમ તમારી નથી એવું કેમ કહો છો ?

ખેંગાર— કવિત.

વહોરાને હોરા લખે, અઢીને તો હઠી લખે,
લાખ વસા લખે, વળી હરાડ અઢારને;
કાંશકીએ કેશતણી ઓળો પાડે અખગા તે,
ઓળવું ન લખે, લખે હોળવું હકારને;
ઉડધાતુ ઉપરથી ઉડાડવું લખવું, ત્યાં,
ઉડાડવું લખે તજ ધાતુના આધારને;
કહે દલપત મારી કલમ ન કહું તેને,
જીભ પણ પારકી જો લે એવા ઉચ્ચારને. ૧૬૩

દોહરો.

ધોધાના ગોધા ખતે, ગડતો ધડ થઇ જાય;
તો તેને મુજ કરતણી, કલમ કેમ કહેવાય ? ૧૬૪

સાહેબ—હરેક વસ્તુ કે માણસ મોઢું અને
સોઢું શાથી થાય ?

ખેંગાર— કવિત.

હોય ધણા હાથી, ત્યાં તો હાથી પણ સાથી જોવા,
હોય ઘોરા હાથી, ત્યાં હાથી સેનાનું નાક છે;
ઘોડાં જ્યાં અંજીર, ત્ય વજીર કે અમીર ખાય,
ધણી જ્યાં અંજીર ત્યાં સૌને મન શાક છે;
મળે ન મકાઇ, ત્યાં મકાઇનો મેવો મનાય,
મળે જ્યાં મકાઇ ત્યાં તો રાંકતો ખોરાક છે;
કહે દલપતરામ જેની જ્યાં અછત અતિ,
ત્યાં તે મૂલ પામે, ને ન પામે જ્યાં ધણાક છે. ૧૬૫

સાહેબ—સંજ્ઞનની શિખામણુ ફેટલાએકના
અંતરમાં ઉતરતી નથી, તેનું કારણ શું ?

ખેંગાર—જેમ કાષ્ઠ સરદારની છખી પોટાચાક
યંત્રથી કાચ ઉપર પાડે છે તેનાં બરાબર સાધનો
જોઇએ. તેમજ સંજ્ઞનના અંતઃકરણની છખી સા-
માના અંતઃકરણમાં પાડવાને તેનાં સાધનો જોઇએ.
કહું છે કે:—

કવિત.

કાચ જેવું સાફ કરી કાળજી કપટ કાઢી,
ચાંદીજળ જોવા વિશ્વાસ તેને ચોપડે;
મુવિચાર સુમતિ રૂપી ખીજ રસે રસાવી,
શ્વિતિ રૂપી યંત્ર સ્થિર વચે રાખવો પડે;

અબુ-ફારૂખી રવિદિરજ સહાય હોય,
અગદ અબોધતાણું પ્રતિબિમ્બ તો પડે;
પડે નહિ શુદ્ધ પ્રતિબિમ્બ દસપત કહે,
એમાં કશો અતરાય અન્ય આવી ને પડે. ૧૬૬
સાહેબ—દશરતી માયા કવી છે, તે વિષે
કવિત કહો.

ખેંગાર— કવિત.

અગાનના પદ એકે કૃત્ય કરનાર રહો,
કાન ન કળી શકે કે કવી એની કાષા છે;
ભાત ભાત ચિત્ર તણો ભાળીએ ભલો આભાસ,
છેક ન કહી શકાય એ તે કેની જાયા છે,
ક્યાંથી આવ્યાં, ક્યાં ગયાં, ને દષ્ટિએ દેખાયાં તે શું ?
મોટા મોટા મતિમંત દેખીને સુગયા છે;
કહે દસપત જેવી જાદુતણા ૧૬૧નસની,
જીખીઓની જાયા એરી દશરતી માયા છે. ૧૬૭

ઉત્તમરામ—એક સમસ્યાનું કવિત છે, તેનો
અર્થ હું ધારૂં છું કે ખેંગાર કવિ કરી શકશે.

ખેંગાર—તે કવિત ખોલો. ને સમજશે તો
હું ઉત્તર કરીશ.

ઉત્તમરામ— કવિત.

પીછાવાળો છે તથાપિ મોર કે રમરાળ નથી,
પંખો રાખે છે તથાપિ પક્ષી ન અમાણીએ;
કંઠે ગળાયલ રંગ કહો નહિ નીલકંઠ,
સંથો પાડ્યો શીર, માટે શેવડો ન જાણીએ;
ધનનો ભંડારી, પશુ ભંડારી કુખેર નહિ,
છે ચતુરકર પશુ ત્રિપશુ ન વખાણીએ;
પાળે છે સરસ્વતીને પશુ નહિ પપિતામહ,
કહે દસપત એ તે કોણુ ઉર આણીએ. ૧૬૮

ખેંગાર— કાહરો.

પત્ર લખે પીછા વડે, છે ત્રિનેરિપાત જાપ;
ચતુર કરે જન ચાહીને, એતો કાર્ણસ આપ. ૧૬૯

એવામાં એક મસ્તાનો બિખારી આવીને બીખ
મગવા લાગ્યો. તેને કટલાએકે કશું કે, ના ગામમાં
જરૂરને કશીકે લોટ માગી ખા.

ખેંગાર— કવિત.

ભક્ષ માટે ભક્ત બની ખાવી હોય બીખ માગી,
મોટી મોટી માળાઓ ને કંઠી ઘાલ કાટમાં;
ઉઘમ કરી અનાજ પામવાની ઇચ્છા હોય,
મારગ લે મુંખને આત ચડીઓટમાં,
જવા ભણી જવા માટે, પાસે પૂંજ ખાવા હોય,
વેષ લે વિદેશીનો ને ગેશ આગળેટમાં;
કશુંએ ન મુજે તો તું કહે દસપતરામ,
કાંતો મામ કણીક, કે લક્ષ રાખ્ય લોટમાં. ૧૭૦

એક કાકોર—વાર, ગાય કે ભેંસ રાખતી તે
ઠીક, કે ધોકું ઠીક ?

ખેંગાર—એક ધણી ધણીઆણીને એ વિષે વાત
ચીત ચપ હતી, તેનો એક સંવેચો છે. તેનાં પહેલાં
એ પદ ધણીએ કહ્યાં છે, અને ખીજાં એ પદ ધણી-
આણીએ કહેલાં છે.

કાકોર—ખોલો જોઈએ.

ખેંગાર— સવેચો.

ગાય ભલી, ભલિ ભેંસ વિશેષ, ૧૮૨૨મજગમનતવજોડું,
દૂધ, દહીં, દૂત દેન—કદી, ચિર કામ રહે કરી કારજ થોડું;
ખ્યારિ કહેપિયુ, પવંતણે દિન, ને કદી જુદું પડેલ સજોડું,
ટાણિ વિલેગ, સંજોમ કરે, ધરમાંધરનાથવસાવજુધોડું, ૧૭૧

સાહેબ—મનનો રવમાવ દેવો છે, તે વિષે
એક કવિત ખોલો.

ખેંગાર— કવિત.

મન રૂપી ઘોરો, જેનો વેગ નથી ઘોડો, જેનો—
જડે નહિ જોડો, એવો દોડ્યો જાય દૂર તે;
ગણે નહિ ટાઢ તાપ, ગણે નહિ પુણ્ય પાપ,
ગણે ન અમાપ ઔઠ, પાણી તણું પુર તે;
ઉડીને આકાશ જાય, કૂડીને દેલાશ જાય,
પાતાળની પાસ જાય, જડી જરૂર તે;
કહે દસપતરામ, શી રીતે લવાય કામ,
ને કશાપિ કરે આગ દાવતું શીરૂર તે. ૧૭૨

રુઝિયો—જાવી કવિતા સાંભળીને આ સ-
ભાના લોકો રાજ ધાવ છે, પણ મને તો કંટાળો
ઉપજે છે. અને વગી આવું નામ તે કવિતા
કહેવાય કે ?

૧. ધોકું.

૧. મેજકલેટર્નની. ૨. હંસ. ૩. ગોરજ
૪. ચાર હાથવાળો અથવા ખીજાને ચતુર કરનારો.
૫. ધલા.

કિતમરામ— કવિત.

જળદત્તું જળ જોઇ જવાસો પ્રજાળી જળ,
ભાતુતો આલાસ લાળા ઘૂઝ ગમરાય છે;
સિંહનાં સંતાન દેખી હરણુ હળક ખાય,
૧તાદર્શનો અતાપ પેળી સાપ સંક્રાચાય છે;
ચંદ્રલો રચકાર-મિત્ર દેખી દલપત કહે,
ચોરને ખચીત ચિત્ત ચટપટી ચાય છે;
સોઝયનાં સંતાન દેખી સોઝયતું સુઝાય તન,
સુઝવિતી કવિતાથી કુઝવિ સુઝાય છે. ૧૭૩

ખેંગાર—(એક કાગડાને જોઇને) પેલો કાગડો
કાયલને અગિયો મારે છે, તે વિષે કહેો તો એક ક-
વિત કહું.

સાહેબ—ખોલો જોઇએ.

ખેંગાર— કવિત.

કહું તને સુણ કાગ, રૂડો નથી તારો રાગ,
કાયલને કશો વાંક કાઠીએ તે કારણે;
કાયલ સાથે કંઠસ મિથ્યા તું જામાટે કરે,
બકવાથી તને કાઇ બાંધશે-ન ખારણે;
સુજનારે સુજ્યો રવર, તથા તું સંતોષ પામે,
વૈર ક્યે તારો વાંક થશે-ન નિવારણે;
ઢાપે દલપતરામ, માન નહિ મળે આમ,
માર મનમાંની રીસ, ધાર મન ધારણે. ૧૭૪

સાહેબ—ખેંગાર ગઢવી, હાલ તમારા ગામમાં
કાઇ તમારી પાસેથી કવિતા વિદ્યા શીખે છે કે ?

ખેંગાર—હા સાહેબ, કેટલાએક શીખે છે ખરા.
પણ એક રવિદાસ નામે ચારણ છે તે મારું નામ
રાખે એવો જણાય છે, કેમકે તે ઘણો હુંશીઆર
કવિ થશે.

ખેંગાર કવિનાં કાવ્ય કાલજાને એક દાકાર
ધણીજી જુશી થયો, અને જોલ્યો કે કવિરાજ હું
તમને એક સારી ઘોડી બક્ષિશ, આપીશ. એમ
કહીને પોતાના કારભારીને હુકમ કર્યો, અને તેજ
વખતે પોતાને ઉતારેથી ઘોડી મંગાવીને કવિને કહું
કે આ ઘોડી તમે લ્યો. કારભારીએ કંલુસાધ્યા
ધરડી ઘોડી મંગાવી આપી હતી. પછી ખેંગાર ક-
વિયે ઘોડી પાસે જઇને તેના મોં આગળ કાન ધર્યો
એટલે દાકારે કહું કે કેમ છે ગઢવી ?

ખેંગાર—સાહેબ, ઘોડી મારા કાનમાં કાંઈ વાત
કહે છે.

દાકાર—શી વાત કહે છે ?

ગઢવી—મનહર છંદ—ભાવિકાલંકાર.

ઘોડી કહે છે જે મને ધણું ધણું જુગ થયા,
કેરવ ને પાંડવ તો કાલે થઇ ગયા છે;
રાવણ ને રામના સંગ્રામમાં હું સાથે હતી,
રઘુ રાજા મારી આંખ આગળજ થયા છે;
માગર વલોચ્યો તે તો સાંભરે છે સર્વ મને,
દેવ તથા દૈત તો નજરે તરી રહ્યા છે;
જોડાવીને લાવ ગાડી, જોશી બંને જણા જમ્યે,
પ્રતિદિન પાળજો જો દિલમાંથી કયા છે. ૧૭૫

પછી દાકાર કારભારી ઉપર બહુ ગુસ્સે થયો
અને પોતાને અઢવાની ભારે ઘોડી હતી તે ગઢવીને
બક્ષિશ આપી.

અંક ૧૨ મો.

એક કવિ નીચે લખેલો સર્વથો જોલે છે.
સર્વથો.

પાક ૧અથાક પિનાકપતી ૨ સમ,
વાકપતિ ૩ સમ વાક-વિલાસી;
ધારણુ ધીર સંસાર સુધારણુ,
કાર્તિક વધારણુ કષ્ટ વિનાશી;
જનન ૪ તણા સુત જુકિત સુજાણુ,
કૃપાણુ ૫ ને જાણુ-કળા બળિયાસી;
ક્ષત્રિ તણા સુત તુંજ ખરેખર,
વાહરે વાહ વિલાયતવાસી. ૧૭૬

સાહેબ—(પોતાના કવિને) આ કાણુ છે ?

દલો—એ લાવનગરના રાજા વિજયાસિંહજીના
કવિ હમીર રાવણ છે. એણે તે રાજાને પ્રથમ “ હસરા
ખનાવ ” નામે રચેલો છે, તેથી રાજાએ તેને પુત્ર
પૌત્રાદિક વંશપરંપરા ભોગવવાને જાગીર બક્ષિશ
આપેલી છે. તે મોજે લાખણીમાં રહે છે.

૧. પવિત્ર. ૨. સિવ. ૩. ગૃહસ્થપતિ.

૪. જન દ્રાવણનો પુત્ર દિન્દાક દ્રાવિડ.

૫. તરવર.

આ કવિ આપણને ધોવામાં મળ્યો હતો અને આપે પ્રસન્ન થઈને તેને પાંચડી અને શેલા વગેરેનો સરપાવ આપ્યો હતો તે.

સાહેબ—હા હા, ખરા ખરા, એ તો સારા કવિ છે. એમણે બનાવેલા ફસરા બનાવ મંથ આપણે બધાની લીધો છે, તે આપણી પાસે છે. કવિરાજ, વક્રોક્તિ અલંકારનું એક કવિત બોલો નેહ એ.

હમીર—આરે સીતાને લઈ જઈને રાવણે ખાંખમાં રાખી હતી, અને તેની પાસે રાક્ષસણીઓને મૂકી હતી, તેવામાં એક સમયે સીતાએ પોતાના સ્વામીને મંભારીને કવિતનું એક ચરણ કહ્યું, એટલે રાક્ષસણીએ વક્રોક્તિમાં બીજું ચરણ કહ્યું. વળી ત્રીજું ચરણ સીતાએ કહ્યું એટલે રાક્ષસણીએ ચોથું ચરણ કહ્યું. તે નીચે પ્રમાણે:—

કવિત—વક્રોક્તિ.

અરે દશરથ લાલ મળશે ક્યાં મને હવે,
તજ વિના મારું મુખ ઉઘાસી અપાર છે;
એક લાલરથ બસ દસરથ શું કરીશ,
તજ સાટે મરી માવે તેમાં ગુણ સાર છે;
તારા વિના અતિ મારા તનમાં ઉતાપ થાય,
ઓ રસિયા આવ હવે ફટલીક વાર છે;
તારા ધણા રાત્રિએ દેખાશે ન દિશર કર,
ઓરસિયો શું કરીશ ચંદન તૈયાર છે. ૧૭૭

બાવો—અરે આવી શી ખાલી માયાકૃત કરવી. ખટગમિ જિતીને ખટશાસ્ત્ર તથા છ બાપાઓ શીખીને પોતાનું ખટકર્મ કરવું તેજ કીક છે.

હમીર—તમે તે બધું શીખ્યા હશે, પણ હજી તમે ખટકર્મ ને ખટકર્મ છો.

સર્વેયો.

ખટકર્મતણા ખટ-મર્મ શીખ્યો,
ખટ વાણિ વિચાર ધર્મો ખટધાર્મા;
ખટ સ્વાદ તજ ખટ અંગ બણ્યો,
ખટ રીતુ વિષે ન વચ્ચો ખટધાર્મા;
ખટ ગમિ જિતી ખટ મઠ દીર્ઘ,
ખટ રાગ શીખ્યો ન સુતો ૧ ખટધાર્મા;

૧ ખટધાર્મા—ખાટધાર્મા.

ખટ શાસ્ત્ર પઠ્યો દસપત કહે,

ખટપટ મટી ન રહ્યો ખટધાર્મા. ૧૭૮

બાવો—કોઈ રાજ્યએ સારો કવિ ન રાખ્યો હોય અને સાધારણ કાવ્ય રાખ્યો હોય તો શું તેનું કામ નમે નહિ ?

હમીર—શા વાસ્તે ન નમે ? કોઈ દેવ ચંદન, કંકુ, ફેસર, કે સિંદૂર લેખન કરે છે અને શિવજી રાખ ચોળીને નિલાવે છે. કહ્યું છે કે:—

દોહરો.

ચંદન ચરચે અંગમાં, સકળ દેવનો સાથ;

નિત્ય નભાવી લે, ભુજો બસમે ભોજોનાથ. ૧૭૯

બાવો—કવિ લોહો ગપ બહુ ચલાવે.

હમીર—ગમારને મન ગપ લાગે પણ સમજીને મન સાચું લાગે.

સાહેબ—તેનો દાખલો બતાવો નેહ એ.

હમીર—દોહરો.

કવિ જૂઠું કદિ નવ કહે, ભુજા જેવું જણાય;

શું આ માલિ પડ્યું પડ્યું, વળી અંગરખું વણાય. ૧૮૦

સાહેબ—શું જામાં પડ્યું પડ્યું અંગરખું શી રીતે વણાય ?

હમીર—“ગુણ” એ શબ્દનો અપભ્રંશ શું જ છે અને “ગુણ” ઉપરમ ઈન્દ્રિયનું નામ પણ છે, માટે ઉપજા દોહરાની મતલબ એ છે કે સ્ત્રીના પેટમાં બાળકના શરીર ઉપરની ઝોર (અંગરખા) વણાય છે એટલે તૈયાર થાય છે.

હમીર—દોહરો.

સરિતાઓ સાગર મળી, વેંત સાત વિસ્તાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૧

સાહેબ—બધી નદીઓ અને સમુદ્ર સાત વેંતમાં શી રીતે સમાય ?

હમીર—એક નાના બાળકથી તે જામાં જાંબા માણસ મુધીનાં શરીર પોતપોતાની સાત વેંતનાં હોય છે. તેમ બનાઈને પુરૂષ દેશીને તેનું નામ પેરાટ પુરૂષ પાડેલું છે, માટે તેનું શરીર તેની સાત વેંતનું છે, અને તેમાં બધી નદીઓ ને સમુદ્રો છે.

હુમીર— દોહરો.

ખાર મહિથી ત્રીસ ગત, બાકો રણ અખાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૨

સાહેબ—ખારમાંથી ત્રીસ જગ તો બાકી અ-
ગિઆર શી રીતે રહે ?

હુમીર—ખાર મહીનામાંથી ત્રીસ દહાડા જગ,
તો બાકી અગિઆર મહીના રહે.

દોહરો.

શબ્દમારે સોની ધડગો, એ આશ્ચર્ય અપાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૩

સાહેબ—શબ્દમારને સોની ધડે પણ સોનીને
શબ્દમાર શી રીતે ધડે ?

હુમીર—આ જગતનો શબ્દમાર માણસ જાતિ
છે. તે માણસો જગતકર્તાની મૂર્તિ બનાવીને પૂજે છે.

દોહરો.

એક સતી વરસાતને, ઇછતો હતો એક વાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૪

બાવો—એક વારે સાત વરને ઇચ્છે, તે સતી
કેમ કહેવાય ?

હુમીર—વરસાતને એટલે મેહને ચઢાતી હતી.

દોહરો.

એક પુરૂષ જાગ્યો ચડી, મુખ વિષ્ણુ કરે વિચાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૫

બાવો—જાગ્યો ચડી મુખ વિના ઉચ્ચાર શી
રીતે કરે ?

હુમીર—વરસાતને મુખ નથી, પણ જાગ્યો ચડીને
ગર્જના કરે છે તે.

દોહરો.

જનિતાને પુત્રે જણી, ચાતુર કરો વિચાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૬

બાવો—દીકરે માને શી રીતે જણી ?

હુમીર—આંખલીનો દીકરો આંખલિયો (કચુકો)
તે આંખલીના ઝાડને જણે છે.

દોહરો.

નર ઝુઝે નારી મરે, જુએ શોખી સરદાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૭

બાવો—જુઝે એટલે લડાઈમાં અચડાઅચડી તો
મરદો કરે અને તેની મહેનતના બદલામાં મરે તો
આઓ એવી વાત કેમ બનાય ?

હુમીર—પાસા ઝુઝે, અને મરે સોગડીઓ તો.

એવામાં તે બાગમાં લાલ માળી અને લાલ
માળાં કેળો ઉપરથી કેળાં પાડતાં હતાં. કેટલાંએક
લીલા રંગનાં, અને કેટલાંએક રાતા રંગનાં હતાં.

તે માળીના હાથ નીચે એક ચાકર ને ચાકરડી
હતાં, તે બંને જણાને પગે થોડી થોડી ખોડ હતી.
તેઓ પણ એજ કામ કરતાં હતાં, અને બધાં કેળાં
એકઠાં કરતાં હતાં. તે બધાને જોઈને દરબારના એક
મહેતાએ કહ્યું કે:—

ઓ લાલ તમે જે જણીઓ લીલાં લીલાં લો,
અને લાલ રાતાં રાતાં લે, એમ કરો.

સાહેબ—આ મહેતા જે શબ્દો કહ્યા, તેમાં
કંઈ મનોરંજક ચમત્કાર નથી તોપણ એજ મત-
લબનાં વાક્યો કાવતી કલમથી લખાય તો તેમાં કંઈ
ચમત્કાર આવે કે ?

હુમીર—હા સાહેબ; જો કવિ ચમત્કાર લાવવા
ચ્છાય તો એવી સહેજ વાતમાં પણ લાવે.

સાહેબ—એજ મતલબનો દોહરો રચીને કહો
જોઈએ.

હુમીર— દોહરો.

લાલ લે લીલાં લીલાં, લાલ લાલ લે લાલ;
લીલાં લીલાં લૂલિ લે, લૂલા લૂલે લાલ. ૧૮૮

સલામતદો—સાખાશ, સાખાશ, (એમ સો
બોલી ઉઠ્યા.)

સાહેબ—ઝીઓની કે પુરૂષોની સલામત બેડી
હોય, તેઓમાંથી ખાનદાનનાં ફરજદો અને હલકા
માખાપનાં ફરજદો શી રીતે વરતાય ?

હુમીર— કવિત.

હારયરસ હોય ત્યારે મુખ મલકાવે, પણ
દાંત ન દેખાડે તે તો સુંદરી સંજાતની;
મરદ જે મરજદ મેલી બોલ બોલે નહિ,
એની તો એલાદ ખાનદાન ખરેખારની;
નિર્ધન નહારા બોલ બોલે જે ટુંકારા કરી,
યોળી બીલ ડાળીની, કે હોળીની હવાવની;

ક્યન કયેલ થકી કહે દસપતરામ,
જાણીએ જરૂર જાત તેનાં માત તાતની. ૧૮૯

એવામાં એક ઝાડની ડાળ ઉપરથી ચુંદર જેવા
રસના ઝાંટા હમીર રાવળ ઉપર પડ્યા, એટલે બધા
સભાસદોની નજર તે તરફ ગઈ.

સાહેબ—શું થયું એ ?

હમીર— ઉપેંદ્રવળ્લુ વૃત્ત.

વિદેશી સૂણો કવિને નિવાળે, સ્વદેશી સૌદા નહિ કેમ લાળે;
નજીવળળાં નહિ સર્મ જાણે, સજીવસર્વે સ્વશેષુદાણે. ૧૯૦

સાહેબ—(એક ભાટને બોલતે) આરોહ તમે
કેમ કાંઈ કવિતા બોલતા નથી.

આરોહ—અમે તો રાણીમગા છીએ.

હમીર— સદૈયો—પરિકરાલંકાર.

ન્યાં વિદ્વાન મહાન મહાન, કરે કવિયો અરચ્યા કવિતાની;
શોષક ન્યાં વર્ણો સારતણ્યા, સરદારવિરાજિત મધ્યસલાની;
પાંડતપદ્મવર્ધાણી પદામ, અપકવર્ધો ઠાકર આપજ છાની;
રાવમગાનો રહે નાહ હોમત, કેમકે રહી રાણીમગાની. ૧૯૧

આરોહ—ગમે તેવો મોટો રાજા હોય, પણ તેના
હાથનું અમે દાન લેતા નથી. અમે તો રાણીઓને
રીઝવીએ, અને તેઓની પાસેથીજ સરપાવ
એવો અમારા કુળનો ચાલ છે માટે જ
મારે કાંઈ બોલવાનું નથી. અમે
તો, મક્કમ સાહેબની આગળ
પણે સૌ કરીએ; પછી અમારે

રણિયો—આટલા બધા

કાંઈ જાણે નથી, તો બીજાને

હમીર—તમને કેવી રીતે જાણ

રણિયો—તમે જમે તે જાણતને
બનાવો તે હું પૂરો કરી આપું, તો
વાઈ અને જે તે મતલબનો પૂરો કરા શકું નહિ તો
તમે જાણો કહેવાઓ.

હમીર—હું જે મતલબનો અરધો સોરઠો બનાવી
આપું, તેની મતલબ અરખર સમજીને તમારે પૂરો
કરવો.

રણિયો—હા, તેમજ કરીશ.

હમીર—જે મતલબ સમજ્યા વિના કરીશ, તે
પછીથી કહેશો કે પ્રથમ હું સમજ્યો ન હોતો માટે
કરીથી કહે તો તે વાત મંજૂર થશે નહિ.

રણિયો—વાર તે વાત મારે કમલ છે પણ
આપણે શાની સરત કરવી ?

હમીર—જે હારે તેણે આ સલામાં મુગા બેસી
રહેલું, સલાતું કામ ચાલે ત્યાં સુધી એક અક્ષરે પછી
બોલવો નહિ.

રણિયો—કે છે. તમે અરધો સોરઠો રચીને
બોલો.

હમીર— સોરઠાઈ.

જેસા કરને જાય, ફલ સેયે સેસા સદા;

રણિયો—ઓહો, એમાં તે શું કહ્યું છે.

કહો કહાંસે જાય, નિવ વોડકે અંચફલ.

હમીર—તમને ખબર નથી કે આ સભામાં
પ્રથમથીજ હાથ થયેલો છે કે સહિએ શુનરાત્રી ભા-
પાનીજ કવિતા બોલવી.

રણિયો—ત્યારે તમે અરધો સોરઠો હિંદુસ્તાની
ભાષામાં કેમ કહો ?

હમીર—જે હિંદુસ્તાનામાં કહ્યોજ નથી, એ તો
કે “સા” સાહુકારને કહેશે

રેવે તે સા સદા;
રે રગ વિશે. ૧૯૩

પાડી તે કહ્યું કે
રાણવાને મુગા થઈને બેસી

સાહેબ—હમીર રાવળ, તમે ક્યાંક જતાં, બધો-
તાં પ્રમણે ચંદ્રમાનું ઘર અને આનંદયોગ વગેરે
જુઓ છો કે નહિ ?

હમીર— કાંઈ.

સાહેબ કામ સાધવાને યરાને શુકન કદા ?

ચંદ, ને આનંદયોગ, ફંદ શવે ફાડીને;

ધર ચઢાવામાં ધરધણી પડેલા મેલ, ધોળ,

પગ પગ પ્રતિ નમ પૂજવા પાડોશીને;

કપારે નાડાં, કપારે ખાડી, કપારે એજે સમ જાડાં,

ક્યારે જાઉં કચેરી કલમ કાને ખોશીને;
જાણુ તે તો સદા કામ સાથે દલપતરામ,
જાણુ નહિ તે તો જઈ પુછે જાણુ જોશીને. ૧૮૪

સાહેબ—ફક્ત બીજાની સહાયતાથીજ સર્વ
કામ સિદ્ધ થાય કે નહિ ?

હમીર— સવૈયો.

કાષ્ઠથી થાય સહાય નહીં, કદો શક્તિ નહોતી કથું કરવાની,
શસ્ત્ર સહાય કરે શરવીરનો, ધીરજ હોય દિલે ધરવાની;
વાયુવહે દલપત વહે, ગતિ નાવનો નીર વિષે ફરવાની,
વાઈથી સહાય નથાય કશી, નહિ નાવનો ત્રેવડજોતરવારની.

આ જગતમાં સર્વને એક બીજાનો આધાર છે.
કથું છે કે:—

કવિત-અન્યોન્યાલંકાર.

પ્રથમે પ્રમદાનો, પ્રમદાને પુરુષનો,
પ્રજાને રાજાનો, રાજાને પ્રજાનો આર છે;
જડ ને ચૈતન્યતણો, ચૈતન્ય તે જડતણો,
હેમતણો હીરો, હેમ હીરાનો શુંગર છે;
ગરીબને તવંગર, તવંગરને ગરીબ,
શિષ્યને શિક્ષક, શિક્ષકને શીષ્યાનાર છે;
નાવને નાવિક નર, નાવિકને નાવ નામ,
આમ દલપત અન્યોન્યનો આધાર છે. ૧૮૬

વળી કાષ્ઠ સમે એવું પણ બને કે જે જીવાડ-
નાર હોય તેજ સારી નાખે.

કવિત.

પવનથી દીપક પ્રજ્વળતો આલોષ જાળ,
પવન વિના પણ પલકમાં છુટાય છે;
પાવકથી પ્રાણિયોના પંડ તો પ્રજ્વળી જાળ,
પાવક પકાવેલાથી પોષણ પમાય છે;
જળમાં બે કુખી જાળ, જીવું જોખમ થાય,
જળ વિના પગમાં જરૂર જીવ જાળ છે;
દાખે દલપતરામ દેખો ભાષ દુનિયામાં,
તેથી કદી જીવ જાળ, તેથીજ જીવાય છે. ૧૮૭

સાહેબ—આ જગતની માયા કેવી છે ? તે વિષે
એક કવિત કહો.

હમીર— કવિત.

જેમ કાષ્ઠ ભોળો ભાષ ભૂતનો આભાસ ભાળે,
એવોજ અભાસ ભૂકો જગતનો જોષએ;
દેખાય છે ત્યાં સુધી દેખાશે, પછી દૂર થાશે,
મથું તે જરૂર ફરી જોયું નથી કાષ્ઠએ;
સાંજે સાંજે પુલે ને સવારે તો સુષાધ જાળ,
ક્યા ક્યા રોજનાં સંભારી પુલ રોષએ;
કહે દલપતરામ, કીજીએ સુકૃત કામ,
ખાલી ખોટા ખેદ ફરી વખત ન જોષએ. ૧૮૮

સાહેબ—જગત ભૂકું છે અને મરી જવું છે
માટે શું ફરી લેવું જોષએ ? તે વિષે તમારા દેશના
લોકો શું કહે છે ?

હમીર— સવૈયો.

જાણવું જેજગજૂઠ જવું મરો, જોમસજો જનજોગો કહે છે;
ભોગવોલોચુખ ભોમલક્ષા, ભવજાળવલો, જનજોગો કહે છે;
કામ કરો શુભ, નામ રહે નિત્ય, આમમનુષ્ય ઉલોગો કહે છે;
દાન કરો દલપત કહે, ધન લો મુજને, જન ઢોગો કહે છે.

કાહરો.

જરૂર જૂઠું જગત છે, સત્ય હરિનો રનેક;
ઉલમ ફરો ઉપકાર કર, તત્ત્વ નીતિ યુત તેક. ૨૦૦

સાહેબ—સાચાશ. તમારા વિચાર સારા છે.

સાહેબ—(પોતાના કવિને) વાર તમારી જા-
તિમાં અને તમારી જાતિમાં અસલ કાષ્ઠ કવિ
થએલા કે ?

હલ— સવૈયો.

આદિમ આદિકવિ કહીએ, રચી વેદઋષી રસરૂપ રૂપાળી;
પાછળ ગોત્ર પરાશરજો મુખધર્મ રમૃતિરચોશાસ્ત્ર સંભાળી;
આસ થયો સુત તેહ તણો કવિ, પ્રોઠ પુરાણુ વદી હલ્લાળી;
તે પછી તો દલપત કહે, કવિ માધ્યથો લોનમાળ શ્રીમાળી.

સાહેબ—ભગવાન બારોટ, તમારી નાતમાં
કાષ્ઠ છોકરા, સારા કવિ થાય એવો અભ્યાસ કરે
છે કે નહિ ?

ભગવાન—હા સાહેબ, વિળપુરમાં ત્રિશરભાષ,
નામે એક છોકરો છે તે સારો કવિ થશે, અને તે
એવી ઉગેદ રાખે છે કે એક નવો અંધ રચીને મા-

લપુર તાલુકાના રાવજીએ રંજન કરીને તેમની પાસેથી
કંઈ નગીર પક્ષિસ મેળવવી.

સાહેબ—પણ સાંરં.

પછી સાહેબે સર્વેને યથાયોગ્ય સાલજોડા, પા-
બડીઓ અને શેઠાં વગેરેના સરપાંવ આપીને
વિદાય કર્યાં.

અથ સમાપ્તિ વિષે કવિત.

એક સો ને છ કવિત, સર્વેયા છે સાડત્રીસ,
દોહરા તો ત્રીસ, શ્લોકો જાવીસ પ્રકાશ છે;
સોરકા છે પાંચ, છપ્પો એક, એક બૂલણો છે;
બધા મળી બસે અને બે છંદો વાસ છે;
નીતિતથ્વી રીતિ, તથા પ્રીતિ પરિચય પર,
તર્ક ને વિતર્ક મન માનતી મિદાશ છે;
કહે દશપતરામ, કવિતાના કોડીલાને,
કાવે એવો અથ શુભ કાર્પાસ વિલાસ છે. ૨૦૨

દોહરો.

માપ શીખિએ છંદનાં, પઢતાં પીંગળ અંધ;
પણ આવા અંધો થકી, મુજે કાવ્યનો પંથ. ૨૦૩

કાર્પાસ વિરહ.

મિત્રની દીલગીરી—મનહુર છંદ.

શાશ્વ સુખા કારખસે સ્વર્ગમાં કર્યો નિવાસ ૨,
તેનો શોક તથા સાથકી સંતાપ વાળવો;
કવિતા જહાજનો તે ભાગી પડ્યો કુતથાંભ,
ખરેખરે એક તે તો કેમ કરી ટાળવો;
પંડિતોના પારખની પ્રાદ પેઢી ભાંગી પડી,
હવે કહો વ્યવહાર શી રીતે સંભાળવો;
કાણે દશપતરામ પામરનો પાળનાર,
મુંબઈમાં હતો તે હુતાષ ગયો માળવો.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

તે મુજ મિત્ર ગયો તદનંતર, અંતર દુઃખ નિરંતર આવે;
ભલું રહ્યું સુખ તો શતજોગન, જોગન ભાવભલેનવભાવે;

૧ આર્યા, ગીતિ, સ્મધરા, વસંતતિલકા,
શાર્દૂલચક્રીદિત, શિખરિણી આદિક.

૨ તા. ૩૧ મી. આગસ્ટ સને ૧૮૬૫ પુનામાં
૬૬ પ્રક્રો.

તેનીં છમીજ તરે નજરે, કદિ એક કલાક ન છેકડુપાવે;
કષ્ટ કયા દશપત કહે, કહું કોણ કને દુઃખ કોણ કપાવે. ૧
તર્ક વિતર્ક કવિતવતણો, કવિનાદિધર્માદિ શિષ્યે ટેખાણો;
દેશતણીઈરશાઈદશાશુરિ, ન્યાતર્કાલક્ષ્મીવિનાશો જણાણો;
શુદ્ધ કરી શુદ્ધિમાનજનોની, ભલાજનોનો પશુજવલમાણો.
દેખિ એવું દશપત કહે, નરકાર્પાસ સ્વર્ગ ગયોમનભણ્યો. ૩

દોહરો.

નિધન લોકો નિરખિયે, સદન સદન બહુ શોક;
સાહેબ કાર્પાસ સાથ ગઈ, લક્ષ્મી પણ પરલોક. ૪

મનહુર છંદ.

સંધ્યા સમે વસુધા ૨ ને વ્યોમતણાઈ સાંધાવિરે,
અવલોક્યો રાતો આલ ચઢીને અગાધિયે;
જાણે કે કિન્દાક મુખો જગત તણ જવાથી,
ભૂમિએ ભગવો ભેખ ઓઢ્યો છે ઉદાસિયે;
સર્વ શશિ સામસામા પશ્ચિમ પૂરવ પાસે,
તેનો ઉપમા તો તેવા તર્કથી તપાસિયે;
જોગણી બની જરૂર જાણે દશપતરામ,
કાંધે ધરી કાવડ ધરણી ધાઈ દાશીયે. ૫

વાસાના વિન્નેગવાળી વેદનાની વિગત તો,
જે જને જાણેલી હોય તેજ જન જાણશે;
પ્રસવની પીડા અપ્રસૂતા તો પીજાણે નહિ,
પ્રસવની પીડા તો પ્રસૂતાજ પીજાણશે;
પાયેલના ઘટતણી ધાયેલ બણીક જાણે,
અવર તો એ વિષે અદેશો ઉર આણશે;
હાલુરનું દુઃખ દેખી કાણે દશપતરામ,
હાડિયો તો હરી જેલી જેલ તે વખાણશે. ૬

ઈંદ્રવિજય છંદ.

ગામ ગરાસ ધરાધન ધામનીં, જોટનું દુઃખખંડપણુજોટું;
સંતતિદીન કુટુંબ કુસંપનું, છાતિતણું દુઃખતેપણુજોટું;
કોડરિપૂતણું કોણુ જણે, કર્દામોગણુંઆર્વાં ચઢાદુઃખયોટડું;
મેં મનમાં અનુમાનકર્યું, દુઃખમિત્રવિન્નેગનુંસર્વધોગોટડું. ૭

દોહરો.

પૂછો આદિ અંધારને, પૂછો જગતર કામ;
કોતો પૂછો કમગને, રોદિ ગયે મું આપ ! ૮

૧ જોરસદાથી. ૨ પૂરવી. ૩ આકાશ.

પૂર્વાનુરાગ સ્મરણ.

મનહર છંદ.

કાળ્ય અલંકાર તણા અંથનો અભ્યાસ કરી,
જવ નેડી રાખ્યો તો મેં કવિતાની જકમાં;
શોધતો હતો હું કોઈ શાણો સરદાર નર,
ખોધતો હતો હું મહાનાથને સુલકમાં;
કોઈ દીસદાર ને ઉદાર દરબારમાં હું,
રહેવાની રૂચિ અતિ રાખતો ઇશકમાં;
દીલમાં વિચારતો હું હતો દલપત કહે,
કારખસ તણું તેડું આગ્યું તેવી તકમાં.

ખાનપરે દારે ન્યારે નહીને કિનારે સારે,
મેળો થયો મારે આદા સુરજના મેલમાં;
ઇન્વીસો અધારે અડતાળીસની સાલ ત્યારે,
પ્યાર કીધો પ્યારે પરિપૂરણ મેહેલમાં;
પાસે રહે પાંચ ગણો દર રહે દશ ગણો,
થયો ધણો ધણો સ્નેહ સરસ સહેલમાં;
જેવો સ્નેહ કીધો તેવો અંત સુધી રાખી લીધો,
ફેરફાર નહિ કીધો સુખ કથન કહેલમાં.

સોરઠા.

વચને પ્રીત વિવેક, એવા મિત્ર અનેક છે;
છાતીજન છે, એકજ જડે અનેકમાં. ૧૧
સર્વ વચન સચવાય, ત્યાં સુધી પ્રીતિ ટકે;
ચૂક પડ્યે સુધાય, કાચી પ્રીતની રીત તે. ૧૨

મનહર છંદ.

લાડનો લડાવનાર દોસ્ત દીલદાર ગયો,
કોણ હવે મને લાડ કોટ્ટી લડાવશે;
સુખ દુખવારનો પોકાર શુણનાર ગયો,
કોણ હવે સુખ કરી શોકને શમાવશે;
હિમતદાતા હિમાયત હિતકારી ગયો,
કોણ હવે હૈયે મને હિમત ધરાવશે;
કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્નાક વિના,
કોણ માછડીપર કંઠી મને ખોલાવશે. ૧૩
વિચારી વિચારીને વિસરી દૈયે વાત પણ,
વિસરતી નથી શું વિસારતા વિસારીએ;
ધારી ધારી નેહ ધારે ધારીએ ધીરજ પણ,
ધારતા ધરાતી નથી ધીરજ શું ધારીએ;
કરવાતું કામ ગયું મટે કોઈ કામે મન,
કરતું નથી કોણે કૈકાણે કરી ઠારીએ;

દોસ્તદાર કારખસ વિના દલપત કહે,
કાળજનું કષ્ટ કેની આગળ ઉચારીએ. ૧૪

મિત્રપ્રતિ પ્રીતિવાક્ય.

સાદરાથી સ્વારીમાં સિધાવતાં ન્યાં સાથે સાથે,
આવજો પછીથી એવું ભાવે સુખ ભાખતો;
આગળ સિધાવી આપ કરીને સુકામ સારે,
મારે કાળે સરસ સુકામ શોધી રાખતો;
પરલોક પથે પણ પ્રથમથી પોતે ગયો,
એ પણ ગયો હશે શું એવું અલિલાખતો;
કહે દલપતરામ શોધીને સારો સુકામ,
રાખજો સંભારીને રખે વિસારી નાખતો. ૧૫

એક વર્ષ અંતરે છે આપણો જનમ પણ,
હું તને પીછાણતો નહીં કશી પીછાણથી;
નામ માંડે સાંભળી સુકામ મોકલી મનુષ્ય,
વાલા તે મને તેડાવી લીધો વઢવાણથી;
દેખાડી અપાર પ્યાર પંદરથી દૈ પગાર,
પાસે રાખા પોતે મને પ્યારો ગણ્યો પ્રાણથી;
કહે દલપત સર્વ લાયકથી લાયક તું,
લાયકી તારી લખી શકાય ન લખાણથી. ૧૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જન્મજીવનમિમાંધરોને પણ, તું સુજન્મજન્મલૂતક તણાયો,
એકથયુગર્ણોત્તેમન્યાપણ, જીવમંળી વળી એક જણાયો;
પંડિતોપકવોનગમ્યો પ્રિય, અંતસમે શુણ્યએજ ગણાયો;
દેહ રહે એક દેશ વિષે ગણી, તું સુજ દેશ વિષે દેહણાયો. ૧૭
તેં સુજને તનનેમન મેળવા, લાડ અધીકર્યો ખૂબલકાબ્યો;
હેત ધરી સુજ હાથ ત્રહી, નિજચાર ઉપરચાહી ચઢાબ્યો;
ફેરવ્યો પુરમાં પુર ખાહાર, મહેર જીવશું જીવજકાબ્યો;
આગળથી સુખઆપ્યો અપૂરવ, રે પ્રિયપાછળકેમરડાબ્યો. ૧૮
સાકરથી તનશાંતિચીતીનથી, શાંતિકરીનશકેજનિશાકર;
પા દર ઝાલો પ્રીતિ રસ પ્રીતમ, કષ્ટ વિલોકી કૃપાણકૃપાકર;
ના કરતો કહી તું સુજને દુખ, રે કડણી રસના રતનાકર;
ધા કરવો નવ્રે ઘટભીતર, એ પ્રિયદ્રાવ્યસનેહ નિધાકર. ૧૯

મનહર છંદ.

ઉતરે નહિ ઉતારી તારી માયા મોહકારી,
કારીગરી તેની ન્યારી નારી અને નરથી;

વિસરે નહિ વિસારી, સારી સંભવે સંસારી,
ભારી જળભેદ ધારી, ધારીએ શું ધરથી;
પ્રથમ પમાડી પ્રીત, પ્રીતમ પ્રિયા સહિત,
હિત મટયું વિપરીત, રીતની અસરથી;
વાલીડા કિન્સાક વીર, વિરહે છીધો અધીર;
ધીરજનું છાંટ નીર, નિરખી નજરથી.

૨૦

ધનાક્ષરી છંદ.

પાછ પાછ પ્રેમપાન પ્રથમ તેં પુષ્ટ કર્યો,
પછી પીડા પમાડી વિલેગ પાન પાછ પાછ;
ધામ ધાછ ભેટવાને આવતો હું તારે ધામ,
ધીમે રહી સામે ઉડી આવતો તું ધાછ ધાછ;
ગાછ ગાછ ગીત તને રીઝવતો રૂડી રીતે;
ગુનરૂં છું દિવસ હું હવે દુઃખ ગાછ ગાછ;
ભાછ ભાછ કહીને ખોલાવતો તું ભાવ ધરી,
ભલો મિત્રતાનો ભાવ ભળળ્યો તેં ભાછ ભાછ. ૨૧

મનહર છંદ.

જે જે જગા તારી જેડે જેતાં જીવ રાજ થતો,
તે તે જગા આજ અતિશે ઉદારી આપે છે;
કાગળો કિન્સાક તારા દેખી દુઃખ દર થતું,
એજ કાગળો આ કાળે કાળજને કાપે છે;

જે જે તારાં વચનોથી સર્વથા અથા જતી તે,
વચનો વિચારતાં અથા વિશેષ આપે છે;
દેવની ઉલટી ગતિ દીડી દલપત દહે,
જેથી સુખ ચાલિ થતી તે મહિ સંતાપે છે. ૨૨
જો તું જળ સ્વચ્છ રૂપે તો હું બનું મત્સ્ય રૂપે,
જો તું ચંદ્ર હોય તો ચંદ્રાર થવા ચાહું છું;
જો તું હોય દીવા રૂપે તો ધડ પતંગ અંમ,
તું વસંત રૂપ હું કોઈલિ ગુણ ગાઉં છું;
જો તું હોય હીરા રૂપે તો હું બનું હેમ રૂપે,
તું-સુરજ પવના હું કમળ દરમણી છું;
દેવે રૂપે થયો ને ક્યાં ગયો તેની ગમ નથી,
એથી જો કિન્સાક મિત્ર મનમાં મુઝાજી છું. ૨૩

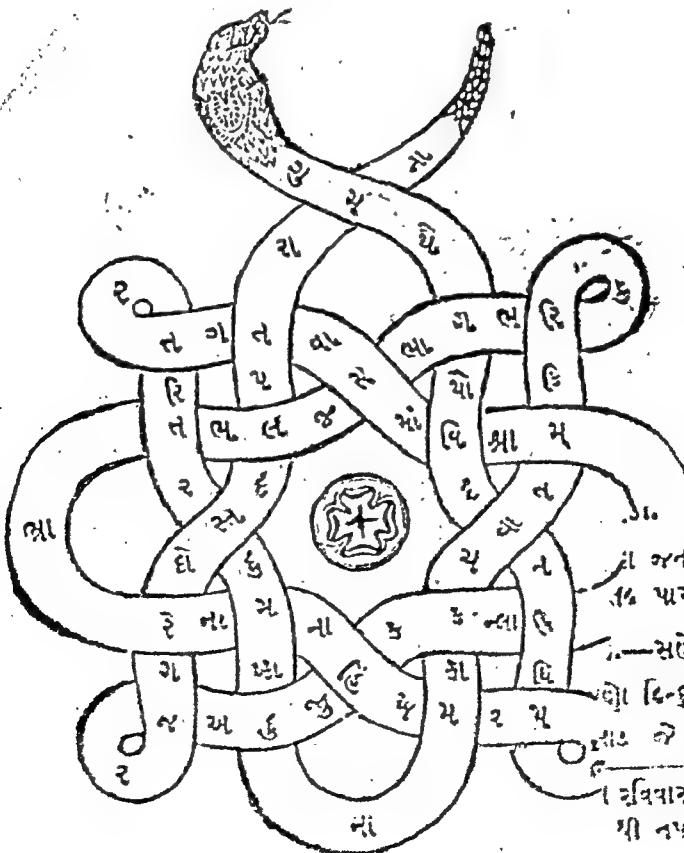
દોહરો.

અજર જગતમાં જમ રહ્યો, સુખમય ભ્યાં સંસ્થાન;
જોતાં સજર જગતયડી; ગૂમ થયો ગુણવાન. ૨૪

નાગપારશ્રમધ—હરિગીત છંદ.

ગુમ થયો વિદવાન, કૌંધિ પક્ષી પરમ અદિ નામના;
રે વ્રાત ભલ જથા વાગ લરિ, દરિ દિમતવાચક શમના,
દુઃખમ દુસ્તર તરિ તરત, ગત વાસમાં વિશ્રામના;
કિન્સાકકહિ ભુદ્ધ અજર જમ, રે દોસ્ત દલપતરામના. ૨૫

૧ છંદાઈ આવે નાહ એવી દુનીઆ.

જો જન કિન્સાકથી;
જો પામ્યો કારમસ. ૪૪

સહોદિત.

જો કિન્સાક સાથે રમેક,

જો ને લગનિયાં;

૧ રૂવિવારમાં. ૨ કાંકી દેવાના

પી નપાસ કરતો.

ત્રીજી દેશી રાજ્યોનો માનમરતબો તથા,
ચોથું વાહવાહ રાજ્ય વેણ ઉચરાવિયા;
પાંચમું પ્રાન્તે ગમતાજ કચેદા કર્યાતું,
છઠું કવિયોનાં માન ચઢતાં કરાવિયા;
ઠાપે દલપતરામ સ્વર્ગના નિવાસી થવા,
કારખસ સાથે વાનાં એટલાં સિધાવિયા. ૪૫

તેના વિના કેવું લાગે છે.

આદિત્યનો અસ્ત થતાં ચાય છે અંધારું ધન,
કારખસ વિના એવી દુનિયાં દેખાય છે;
ખંભલા ખજાર ખાગ જંગલની ઝાડી જેવાં,
ધીરજ ધરાય નહિ એવાં ખાવા ધાય છે;
સોખતી સિધાવ્યાથી સિધાવ્યાનો સમય હવે,
સમીપમાં આવ્યો એવું શુદ્ધ મગમય છે;
દેહ^૧ ગેહ થકી સ્નેહ છુટ્યો દલપત કહે,
આશાના અંકુર ઉર થકી દૂર ચાય છે. ૪૬

કવિતાને ઉત્તેજન વિષે.

કવિતાનો કોઇ ભૂપ ભાવ પૂછનાર નથી,
ખીજે ધધે ધાયા કવિ ધારી એવાં કારણો;
એવામાં કવિતા મેળો^૨ કિન્નાક સાહેબે કીધી,
સાંભળી કવિતા આપ્યાં ખનામ સંભારણું;
દીક્ષનો ઉદાર દીકો, દેવાંશ દાતાર દીકો,
ઠાપે દલપત દીકો દરિદ્ર વિદ્યારણો;
અભણ પરતાવા લાગ્યા, ભણેલા કુલાવા લાગ્યા.
પુત્રોને પઢાવા લાગ્યા ભટ ભટ ચારણો. ૪૭

ખાળક જીવાન વૃદ્ધ નર અને નારીઓમાં,
કવિતાનો શોખ વધ્યો આ સમે અચાક છે;
ગોરા^૩ લોકે ગુજરાતી કવિતાના ગુણ ગણ્યા,
કવિતાને જાણી જે કાવિદતાનું નાક છે;
ગામ ગામ કામ કામ કવિતા કવિતા દીસે,
વસંત વેળામાં જેવો પુષ્પ તણો પાક છે;
આ સમે થવાનું આમ કહે દલપતરામ,
કારણ કહું તો સાચું સાહેબ કિન્નાક છે. ૪૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જો જરમાણનું જોખમ થાય, પમાય ઉપાય પુરો કરીને;
આખરમાન મહાન મળે, ધન દાન દિધે ધીરતા ધરીને;

ચાનીં મળેધનીંદાન મળે, અભિમાનીં મળે ભલકા ભરીને;
રત્ન હરેક અનેક મળે પણ, કાખ સક્યાં મળશે ફરીને. ૪૯
દોહરો.

ગુણ ગ્રાહક કાર્પાસ ગયો, લક્યા યુરોપ નૃપાર્ણ;
કવિ કંપની કપાસની, કિંમત ધરી આ કાળ. ૫૦
દુમિલા છંદ.

ગુણ ગ્રાહક વિક્રમભોજગયા, કવિતાતણી કિંમત જે કરતા;
પ્રથિરાજ અને રંધ્રજીતગયો^૧ રખિંદાસગયોરસનોધરતા;
સરદારગયાશુંલ કાર્પાસ સાહેબ, જે સવળાગુણ સંધરતા;
શુભનાર્મજવાયકીખાર્મીપડી, કરનાંયુનકામીકવીધરતાપ૧
કવિતારસનો વકરોકરતાં, બહુ માલ પુરાત ખકાતરણો;
ઉપજ્યોઉરઘોભ અથોભલવે, અતિલોભકીધાચકીલાગમથો;
મનમાન્યુંહવે મળશે નહિમૂલ, જશેજળ પાડજર વહો.૩
કહિયેશું અનાહક, જેચિત્યાહક, ગ્રાહક કાર્પાસગુમથયો.૫૨

મનહર છંદ.

શાણો સરદાર ગયો, હેતુ હિતકાર ગયો,
નોધારા આધાર ગયો, ચાર અનુભવિનો;
દ્યાળુ ઉદાર ગયો, ગણી ગુણકાર ગયો,
બુદ્ધિનો ખજાર ગયો, પાર નીતિ નાવીનો;
સુખ સજનાર ગયો, દેવાંશી દાતાર ગયો,
મૃદિતો શૃંગાર ગયો, સાર રૂડા રવિનો;
દિવ દોસ્તદાર ગયો, કાવ્યનો કોદાર ગયો,
કિન્નાક શીકાર ગયો, કાર^૪ ગયો કવિનો. ૫૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તે સુણતો કવિતા સુજ તેથી, દિધે કવિતાકવતાં સુખદેતી;
આદર અન્ય કરે ન કરેપણ લાયક કીમત ત્યાં થકી લેતી;
મોઘી હતી મેણી માણકથી, રખડાતીથઇ રસતાતેણી રેતી,
શી કવિતા દલપત કહેકવું, કાર્પાસગણ વિનાનોફજેતી.૫૪
રેપ્રિય કાર્પાસ જો ફરીથી મળ, સારીકરીકવિતાસંભળાવું,
રનેહ વધારું શૃંગારસે હદ, હાસ્યરસે ખુખખૂચ હસાવું;
વીરસે વળી વલ્લભવીર, શરીર વિષે અતિ ચૂર ચઢાવું,
કદરદાર ઉદાર વિના, દલપત કહે ગુણ ક્યાં દરસાવું.૫૫

મનહર છંદ.

સમશાની પૂરતીને સારી રીતે સમજીને,

૧ ઘર. ૨ ઇડરમાં કર્યો હતો. ૩ પછી તેમના મિત્ર
દી. સી. હોપસાહેબને ગુજરાતી કવિતાનો શોખ થયો.

૧ ચંદ કવિનો. ૨ કેશવ કવિનો, ૩ આમળ-
ભટ કવિનો પાળનાર, ૪ કેસ.

વાહવાહ કહીને કિયો વખાણુનાર છે;
અને રસ અલંકાર પેખીને રૂઢા પ્રકાર,
અંતરમાં ઉમળકો કોણુ આણુનાર છે;
ઉત્તમ અધમ કાવ્ય તત્વથી તપાસ કરી,
મોજ આપીને રમુજ કોણુ માણુનાર છે;
કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્નાક વિના,
કાવ્યની કીમત હવે કોણુ જાણુનાર છે. ૫૬

સમુદ્ર પ્રતિઉક્તિ.—ઇંદ્રવિજય છંદ.

રે રતનાગર સાગર સાંભળ, રતન કિયું સધળાં થઈ સાંર;
કૌરવુઝ કામદુધા કરીરાજ્યો, રતન રૂડું ધનવંતરિ ધાર;
એકથકી ગુણુ એક વશેષ, વિવેકથકી કદાં વાત વિચાર;
દાર્પસસાહેબ તો સરવોપરિ, રતન હતું રતનાગર તાર. ૫૭

મેઘરાજપ્રતિ ઉક્તિ.—મનહર છંદ.

અરે મેઘરાય આઠ માસની મુસાફરીએ,
વેગજો મયો તું પણ વેગે વળી આવજે;
સોળતમાં સાથે શોધી લીધો મારા સોળતીને,
સોળતમાં સાથે પાછો લક્ષ રાખી લાવજે;
જમતના મિત્ર ને પવિત્ર છો જરૂર ખને,
રોજ રોજ રીત એવી રૂઝીજ રખાવજે;
આવીને આ કામ વળી કહે દલપતરામ,
અંતર આરામ મને અતિ ઉપજાવજે. ૫૮

સાબ્રમતિ પ્રતિઉક્તિ.

મુણુ સતી સાબ્રમતી ધીમી કેમ ધારી ગતિ,
વિરેતિની મતિ કેમ રાખી મારી સ્વીરી તેં;
કેમ થયું ઇકૃપ અંગ, ક્યાં ગયા તારા તરંગ,
સંમ હતા દાદર તે દર ક્યાં શી રીતે;
ખને ખાલુ ઓઢેલાં લીલાં રચિર ચીર હતાં,
ચિત્તમાં શી ચિંતા ચઢી ચીર નાખ્યાં ચીરી તે;
ઉદાસી હોસે છે આમ દાણે દલપતરામ,
હારખસ ગયો તેવી લીધી શું કપરી તેં. ૫૯

દુઃખ પ્રતિઉક્તિ.—ઇંદ્રવિજય છંદ.

રે દુઃખ રૂપી છુંડા ભગરા તું, રજે કદી ભોળપણે ભમી જૂલે
પેખી પડ્યો દિલ-પંક્તમાં, યતુરાષ્ટ્ર ચતુર પડી તુજાચૂલે;
નીસરવાનો નરાણીશ આશ, ખરેખરે બંધન જોલ્યું ન ખૂલે;

તે દૌલપંક્તજો દલપતતું, દાર્પસ મિત્ર વિના નહિ કૂલે. ૬૦

કુકડા પ્રતિઉક્તિ.—મનહર છંદ.

કાગળના બીડા પર રુકુડાની છાપ દેખી,
દર હોય દોસ્ત તોય ધારતો હું હુંકડા;
ત્યારે મને તારા જેવા ધ્યારા કે ન સારા લાગ્યા,
ચિત્રના ચક્રાર, મોર, ઇસારિકા, કે ઈશુકડા;
મિત્રના લખેલા તે હું મોતી જેવા માની લેતો,
એમાં કદી કાંવા હોય અક્ષર અધુકડા;
કહે દલપત, મિત્ર પત્ર વિના પાસે આવી,
કાયા ન દેખાડતો હું કહું તને કુકડા. ૬૧

મિત્રના પૂર્વપત્ર વિષે.

મિત્રતણો પત્ર ત્યારે તત્ર થકી અત્ર આવી,
પ્રાપ્ત થતો મને પ્રેમ પૂરણુ લણાકતો;
વાંચી વાંચી વાળું વળી વાંચવાની વૃત્તિ માય,
અતિશય એવી અર્થ રચના અચાકતો;
દોસ્તી ચિત્ર દેખરેખ, તેમાં નહીં મીન મેખ,
લાયક છે લેખ જાણું પ્રેમના પવિષાકતો;
લક્ષ સંદેશાય નહીં, તથા તત્ત્યો જાય નહીં,
અક્ષિપ્તની આગળથી કાગળ કિન્નાકતો. ૬૨

હવે પત્રની નિરાશા વિષે.

પીંપળા પ્રતિઉક્તિ.—દોહરો.

પાર્મોસ પત્રો પિંપળા, નહીં તું ચલક નિરાશ;
મિત્ર જતાં મારે થયો, પ્રોઠ પાનખર માસ. ૬૪

કમળા પ્રતિઉક્તિ.

અરે કમળ કરમાય કાં, મળશે કાલે મિત્ર
મિત્ર મળણુ આશા રાટી, દુઃખ મુજ દેખો વિચિત્ર. ૬૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ચાતકતું ચિદ આતકમાં જગયો પિપ્પ પીડિ પુદાર કરેરે;
કોમલ તું કિન્નાદ કરે પણ એ અરજ હર દોષુ પરેરે;
સાંભળનાર ગયો સટપી પટપી પટપી શિર લીદ મરેરે,
દુઃખસહો દલપત કહે, ગર્જી આપણું એવું અદૃષ્ટ અરેરે ૬૫

દીલગીરીની દીવાળી વિષે-મનહર છંદ.

દીવા દીવા નહિ, બારે ભયતણા ભડકા છે,
રાક્ષસી આ રાત કાળા કાળ જેવી કાળી છે;
દારખાનું દેખી દેખી થાય છે દહન દીલ,
જાણું છું જે સગડીઓ શોકની પ્રજાળી છે;
હર્ષ થયો ભંગ રાગ રંગનો ઉમંગ ગયો,
સ્વાદહીન સુખડીઓ સેવ ને સુવાળી છે;
દોસ્તદાર ફારખસ વિના દલપત કહે,
દીલગીરીવાળી આ દીવાળી. ભુડી ભાળી છે. ૬૬

હમાસ વિત્યા વિષે.—ઇંદ્રવિજય છંદ.

છેડું પડ્યાથી હમાસ જતા, છુટતું સુખશોકથી છાતી છવાતી;
પત્ર મળે નહિ તો દલપત, અધીરણીથી નહિ ધીર ધરાતી;
હંતી આંધ અચાનકમાં, નિજ યાનકમાં પણ ધીર ન થાતી,
ફાર્મસ મિત્રજતાનથી ફાટતી, છેક કઠોર ફરી મુજ છાતી. ૬૭

વિજેગતું ચોમાસું.—મનહર છંદ.

ગાળે છે મગન ધટા, છાળે છે વિજળી છટા,
આળે છે એલી, એ તો મિરાળે છે સુરીતમાં;
જાળે છે પ્રવાહ, ને ભરાય છે નદી તળાવ,
થાય છે સૌ ખુશી, ગુણ ગાય છે સુગીતમાં;
ભાળે છે ભાળીને મન, માળે છે મેળાપી મિત્ર,
જાળે છે વિરહ, હૈયે લાગે છે અહિતમાં;
ધરે રે જળદધાર; કરે રે રક્ષા પોકાર,
અરેરે કિન્નાક વિના ચરેરે છે ચિતમાં. ૬૮
ધરર ધરર ધણો ધનતણા ધોપ સુણી,
ચરર ચરર ચિત દાઝે દીલગીરમાં;
ફરર ફરર ફરે પવન અવનોપર,
મરર મરર વાગે શિરમાં શરીરમાં;
ખરર ખરર જળ જર્મીનમાં ખરી પડે,
ઝરર ઝરર ઝરે નેવ નીર નીરમાં;
ચરર ચરર વરૂણ સ્થિતિ તજી થયરે છે,
અરર અરર રૂતિ છે કિન્નાક વીરમાં. ૬૯
વર્ષ વિત્યાવિષે.—ઇંદ્રવિજય છંદ.

આવી વળી વરષાઋતુ તો, વરસાદ વિશેષ વળી વરસાવ્યો;
આવણુના દિન સર્વગમા, પછી બાદરવો ભલોભાત ભજાવ્યો;
વર્ષ પૂરું દલપત વિત્યું, દસરા દિન દેવગતે દરદાવ્યો;
આવી દિવાળી વળી ફરીથી, ફરીથી પ્રિય ફાર્મસ તો નહિ
આવ્યો. ૭૦

દ્વિઅર્થી—દોહરો.

૧ ફાગણ આગળ ગત. અને આયો રેચેતર અંત;
શરૂ અગ્નેવર્મા સાંભરે, યોષ અંત પર્યંત. ૭૧*
સોરઠો.

દિન ગણતાં ગત માસ, માસ ગણત વરસે મયું;
નિશ્ચય થઇ નિરાશ, કઠોર ખનીયું કાળનું. ૭૨
કષ્ટક કહે મહારાજ, સુખાં મનુષ્ય જગાડશે;
એ દિન ક્યાંથી આજ, મળીયે ફાર્મસ મિત્રને. ૭૩

બીજે વર્ષે દુકાળની ધાસ્તી વિષે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

દુષ્ટ દુકાળ ૧ કરાળ કૃતિ તજ, કોઇ હવે ન કરીશ કહાપિ,
ફાર્મસ દાલ ધિંગી ગતયે મુજ, તર્ક રતુરંગ પડયાત તુઝાંપી;
હીંમત જો હથિયાર પડ્યાં, પછી તુંશીદ માંડજ તાકત થાપિ,
ચાહી ચલાવ ચડયા પરચોટ, પડ્યાપર પાટું ન મારો જાપી.

મિત્ર પ્રતિઉક્તિ.—સોરઠો.

વાલા તારાં વેણુ, સ્વપનામાં પણ સાંભરે;
નેહ ભરેલાં નેણુ, ફરી ન દીકા ફારખસ. ૭૫
આજ કાલની વાત, જોડ વરસ જતાં રહ્યાં;
બેળા થઇને બ્રાત, ફરી ન બેઠા ફારખસ. ૭૬
પામ્યો મતિ યવિત્ર, જામને બેઠો નેખમાં;
મિત્ર તણી તે મિત્ર, ફિકર ન રાખી ફારખસ. ૭૭
દિલ ન થશે દિલગીર, વેલેરા મળયું વળી;
વદીને એટું વીર, ફરીને મળ્યો ન ફારખસ. ૭૮
ઉચ્ચે કદી ન એક, ભુઠો દિલાસો જામથી;
છેલીવારે છેક, ફેગટ બોલ્યો ફારખસ. ૭૯
દીકા નહી દોદાર, સંદેશો નહિ સાંભળ્યો;
કાગળ પણ કો વાર, ફરી ન લખિયો ફારખસ. ૮૦
હેતે આવ્યો હાથ, છેક કદી નહિ છોડતો;
મળ્યે સ્વરગનો સાથ; ફટાયો તું ફારખસ. ૮૧
માનવ જાતિ માત્ર, ભલે વસે સહ બૃષિમાં;
પણુ પ્રીતીનું પાત્ર, ફરી ગયું રે ફારખસ. ૮૨
લાખ લડાવ્યાં લાડ, સુખ તે તો સ્વપને ગયું;
ઝાઝા દુખનાં ઝાડ, ફળવા લાગ્યાં ફારખસ. ૮૩
અંતરની ગત એક, ઇશ્વર જાણે આપણો;
છેડું પડ્યાથી છેક, ફરે ઉદાશી ફારખસ. ૮૪
તારા બોલ તંજાળ, ભણકારા વાગે ભલા;
ઉપજે ઘાટ ધણાળ, ફરી ક્યાં દેખું ફારખસ. ૮૫

૧ વિહરાળ. ૨ ઘોડો. ૧ ૨ ૩ ૪

* ફા ર ખ મ.

નેણે વરસે નીર, સ્નેહી જ્યારે સાંભરે;
વેલો આવી વીર, ફરીને મળજે ફારખસ, ૮૬

મન વાળવા વિષે.—મનહર છંદ.

અરે જીવ ખન્યું જગજીવને ખનાવ્યું જેમ,
તેનો પરિતાપ કાધે પાપ ફળ ફળશે;
કાધાથી હમેશ કલેશ વેદના વિશેષ થશે,
કતિ તારૂં કાળજી દકાવમાંથી ટળશે;
તે માટે તું તજ શોક, લજ તું ત્રિભોક્તાય,
ફારખસ મિત્ર ફરી મોક્ષ મધ્યે મળશે;
ગર્ભા એટલાં વરસ વયનાં ગુમાવ્યાં નથી,
જે તું કાળ વેગ કાળ જલદી નિકળશે. ૮૭

દોહરા.

પ્રીત કરી સુખ પામવા, ઉપજ્યો ખેદ ખંચીત;
પ્રીત ન કરશે કોઈથું, પ્રીત રીત વિપરીત. ૮૮
વિનાશવાળી વસ્તુ જે, તે સાથે શો સ્નેહ;
સદા મયા પછી સાંભરે, દિન દિન દાઝે દેહ. ૮૯

સોરઠા.

મહા રોગની રીત, પ્રીત વિષે પ્રત્યક્ષ છે;
કોઈ ન કરશે પ્રીત, પ્રીત કરે દુખ પ્રાણને. ૯૦
જન સખળા જોનાર, જે અંગે અંગે કહે;
કરે સતી પોકાર, અખંદ કોણુ તે સાંભળે. ૯૧

તે સ્ત્રી પુરૂષના ગુણ વિષે.

મનહર છંદ.

એક રંગ એક રૂપ, ધર્મ કર્મ મર્મ એક;
આગુરતા એક ચિત્ત એકજ વિચારનાં;
એક ભક્તિ એક ભાવ એકજ સ્વભાવ શુદ્ધ,
નિરંતર એકજ લક્ષ્ય નર નારનાં;
પતિ નામ મિસ્તર ને પતની મિસીય નામ,
ફારખસ જોડ એટલાજ ફેરફારનાં;
ખદાર જે રૂપ પદ્મ અંદર જણાય એક,
ગુણે “ ફરીશિયોસક્રોપ ” પ્રતિમા પ્રકારનાં. ૯૨

રાસમાળાના પુસ્તક વિષે.

પુસ્તક પ્રત્યક્ષ મન માન્યું દોસે રમકુવન,

પ્રકરણ ગ્રાહ વૃક્ષ રસિક રૂપાળા છે;
પેખીએ પવિત્ર પત્ર, વાક્ય ફળ પુલ તત્ર,
ખેલી છાપાઓ તે તો ખતી ગોપ બાળા છે;
ટૂપ કુળ વરણતું ગણું ગીત ગાનતાન,
ગોડવેલા રાગ ગોપ વાસણો વાળા છે;
દોસે નવ રસ મય દાખે દલપતરામ,
રાસની રસાળા રૂપે અંધ રાસમાળા છે. ૯૩

સમાપ્તિ વિષે.

વાંચનારને વિશેષ વિચાર પમાડનારી,
દોસે છે દેખાડનારી દોસ્તીના દેખાવની;
નીતિ લાગ નોંધનારા બીજાઓને બોધનારા
માખાશીના શોધનારા સારુભોના દાવની;
વરણવી એમાં વાત ખરેખરી થવા ખ્યાત,
સ્નેહવંત શાણા સરદારના સ્વભાવની;
રાખવા આ હામ નામ દાખે દલપતરામ,
ખાધી છુટ ફારખસ વિરદ બનાવની. ૯૪

રાગ પરજીઓ.

ફરી હવે ફારખસ જેવો રે,
અમલદાર કર્યા મળે એવોરે. ૯૫
પ્રસ્તી અદારસેં એકવીસ વર્ષે,
જનમ્યો વિલાયત દેશ,
ઉત્તમ અંગ્રેજ અબ્બાસ ફરીને;
વિદ્વાન બનિયો વિશેષ. ફરી ૧
અલેક ઝંડર દિન્દાક એવું,
નિર્મળ જેવું નામ;
સરદારો કુળમાં સરસ ગણાગો,
તાલમ પાગ્યો તમામ. ફરી ૨
ત્રેવીશ વર્ષની ઉમરે તેતો,
આગ્યો મુંગઈ મોઝાર;
જરજર કસેક્ટર પોલિટિકાલનો,
પાગ્યો ઉત્તમ અધિકાર. ફરી ૩
ગુજરાતમાં ધણી વર્ષ ગુજાર્યા,
કાધા સારા સારાં હામ;
સંકેશ લોક સંચારતા રહેશે,
નદિ દહીં મૂલે નામ. ફરી ૪
સુરત ને અમદાવાદ થાપી,
પુસ્તકશાળા વિશાળ;

૧ એક પેઢીમાં જે છાપીઓ દોપ, પથ જોતાં
એક દેખામ છે તે. ૨ વંદાવન.

૧ પખી.

ગુજરાતમાંહિ સોસાઈટી ચાપી,
 સાદરામાંહિ નિશાળ. ફરી૦ ૫
 આંધળાં લૂણાં આપતો એ તો,
 દિન દિન પ્રત્યે દાન;
 કવિ પંડિત જનતું પણ કરતો,
 સારી રીતે સન્માન; ફરી૦ ૬
 થરા પુરાતું શુરાપણું દેખી,
 દેતો સારો સિરપાવ;
 કારીગરી કરી લાવે કારીગર,
 ભાળવા રાખતો ભાવ. ફરી૦ ૭
 એવા એવા ગુણવંતોને એ થઈ,
 અંતર વધતી ઉમેદ;
 તેઓતણે ગુણગણ જવાપકો,
 ખૂબ પામ્યા સૌ ખેદ. ફરી૦ ૮
 વિદ્યાવંત ને પૂરો વિવેક,
 સરવ કળાનો સુગણ;
 સદર અદાલતનો થઈ સૂખો,
 પામ્યો વિશેષ વખાણ. ફરી૦ ૯
 મુંબઈમાંહિ સોસાઈટી મોટી,
 એણે કરી ઉત્પન્ન;
 ગુજવંતી ગુજરાતી ભાષાનું,
 માન વધારવા મંન. ફરી૦ ૧૦
 ગરીબ તવંગર સરખાજ ગણતો,
 સૌ સાથે કરતો રતેહ;
 ગોરા કાળા પણ સરખાજ ગણતો,
 અભિમાન ધરતો ન એહ. ફરી૦ ૧૧
 દેશી રાજાઓના ઉપર દીલથી,
 રાખતો દષ્ટિ રહેમ;
 હક સાચવનાર ને હિતકારી,
 કહોંએ વિસરશે કેમ ? ફરી૦ ૧૨
 જીવન પ્રાણ જેવો તે જવાથી,
 નર થયા કંઈક નિરાશ;
 મેળાપોને ફરીથી મળવાની,
 અંતર રહી ગઈ આશ. ફરી૦ ૧૩
 દુર્ગુણ તો જેમાં જરોંયે ન દોઠો,
 સદ્ગુણનુંજ સુપાત;
 ધૃષ્ટર એના અંતઃકરણમાં,
 મેલેલા સદ્ગુણ માત્ર. ફરી૦ ૧૪
 રતેહતો માગર શીળો સ્વભાવે,
 મુંબઈમાં ભરેલી મીઠાશ;

પર ઉપકારી કામમાં પોતે,
 કંઈ ન રાખી ક્યાશ. ફરી૦ ૧૫
 કહાપણુદાર ને દિલનો દયાળુ,
 અદલ એનો ઇનસાફ;
 આ દેશનું શુભ એ દંછનારો,
 ઉમદો અને અંશારાફ. ફરી૦ ૧૬
 આળસ તો એના અંગમાં નહોતી,
 કરતો અધિક ઉદ્યોગ;
 મનન ઘણું કર્યું તેથી મગજમાં,
 રાજસી ઉપજ્યો રોગ. ફરી૦ ૧૭
 પંદર દિવસની પીડા પામીને,
 દીધો તેણે તજ દેહ,
 નામ એનું નથી નાશ થવાનું,
 અજર અમર છે એહ. ફરી૦ ૧૮
 સાલ પાંચઠે આગસ્ટની આખર;
 પુનામાં પામ્યો મરણ;
 દોરત ધણી દીલગીર થયા,
 ઝરે અખિ આંસુનાં ઝરણ. ફરી૦ ૧૯
 કાવ્ય સુણી કરશે કવિયોના,
 કોણ હવે સતકાર,
 ચારણ ભાટના ચોપડા જોઈ,
 શોધી લેશે કોણ સાર. ફરી૦ ૨૦
 મુલક મુલકમાં મુસાફરી કરતાં,
 કીધો હશે જ્યાં મુકામ;
 સારો સારો કહોં સંભારતા હશે,
 ત્યાંનાં મનુષ્ય તંત્રામ. ફરી૦ ૨૧
 એ પ્રભુ, આપ તો એવાજ આપજે,
 શાણા રૂડા સરદાર;
 એજ અમારી અરજ અંતરમાં,
 ધારજે મગદાધાર. ફરી૦ ૨૨
 તુજને ગમ્યું તે ખરૂં પ્રભુ તેમાં,
 નથી અમારો ઉપાય;
 અતિ હિતકારી જવાથી અમારૂં,
 અંતર અતિ અકળાય. ફરી૦ ૨૩
 બહુ ઉપયોગીને બોલાવી લીધો,
 ધણીયે પોતાને ધામ;
 લેખ એના ઇતિહાસનો લખવા,
 રાખ્યો દલપતરામ. ફરી૦ ૨૪

ફાર્જસ વિરહ પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૪ થું.

લક્ષ્મી સંબંધી વિષયો.

મનહર છંદ.

લક્ષ્મીથી થાય મોટા જન તથા રાજ શુભ,
આજ વિદ્યાભ્યાસ વિના લાંચિયા જણાય છે;
જૂલમી જોરાવર ને નિર્જાળ દિસે છે દૈક;
પેટ ભરવાની પીડાવાળાએ જણાય છે;
ચડતી પડતી દશા દુઃખ કે કરજ થાય,
કુલશુભ તથા કરકસર ગણાય છે;
કંજુસ, ગરજ તથા કિંમત કહેહે જેમાં,
લક્ષ્મીના અંગમાં તે સર્વ વખણાય છે.

લક્ષ્મી વિષે.

રૂપેઆના ગુણ—છંપા.

તું કર પર ઉપકાર, તુંજ પર પ્રાણ તજવે;
તું આલવતો આગ, તુંજ બહુ દેશ દહાવે;
તુંજ મેળાવે માન, તુંજ અપમાન અપાવે;
તું રક્ષણ કરનાર, તુંજ કદો શીથ કપાવે;
અવગુણ પણ તુંજમાં અતિલણા, ચિરશુભના પણ થોડા;
કહું શું તુંજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોકડા. ૧
તુંજ સળવે સ્નેહ, નેહ વળો તું તોડાવે;
તુંથી થાય સલાહ, ફેરવી તું દોડાવે;
તું ઉપજાવે હરખ, શોક લખતાં નહિ લેખું;
તુંજમાં સવળાં શુભ, દુઃખ પણ તુંજમાં દેખું;
ખડુ રાજ રિદ્ધિ તુંજમાં રહે, જડેકરમની જો કડા;
કહું શું તુંજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોકડા. ૨
મથો હીરા તુંજમાંહિ, મદા રસ મીઠા મેવા;
દાથી, ઘોડા, હેમ, પદારથ તુંજમાં તેવા;
પુત્ર, પ્રિયા, પરિવાર, દેખતાં તુંજમાં દીકાં;
જાન તાન રંગ રાગ, પાનનાં તુંજમાં પીકાં;
તું સિંહ સમો સંસારમાં, ગિજા ગિચારા જોડા;
કહું શું તુંજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોકડા. ૩

છંદવિનય છંદ.

જેનો છતે છત સર્વ દિસે, અછતેજન દીન ગણાય મનનો;
જેનું ધરે જનધ્યાન નિરંતર, છે મન મોહિતદારી મનનો;
સૃષ્ટિસજે નહિ તોપણુતે, અધિકાર ધરેસુખદુઃખ અન્યાનો;
સત્ય કહે મળીસર્વ કવીશ્વર, છે પરમેશ્વર એજ પ્રજનો. ૪

ઢાહરા.

ઓ લક્ષ્મી તું અવનોંમાં, અદભુત દેવી એક;
મોટા તુંજ મહિમાયશી, ઉપજે ખપે અતેક. ૫
જીવન જેવી જગતને, તું પ્રિય પ્રાણાધાર;
તુંજ અર્થે જન તન તજે, પામે કષ્ટ અપાર. ૬
તું તોડાવે સંપતે, તું જોડાવે સંપ;
તુંજ કારણુ લમતા લમે, જીવ ન પામે જંપ. ૭
પુત્ર પિતા સાથે લડે, પુત્રી સાથે માત;
લક્ષ્મી માટે લક્ષ્મી, લડે ભાત ને ભાત. ૮
કૈક કરેછે કાસદાં, કંઈક કરે વેપાર;
ચોરી કરવા ચોર જન, તુંજ કારણુ તૈયાર. ૯
લાંચ ખાયછે લાંચિયા, સતી તજેછે સત્ય;
ધર્મી કરે અધર્મ ને, તે સૌ તારે દૃઢ. ૧૦
પંડિત તો પાછળ રહે, મૂરખ પામે માન;
વખાણુ પામે ત્રિધવિધે, વિધ વિધે ધનવાન. ૧૧
તું તો તત્ત્વ ત્રિલોકમાં, જામરે તારે જોર;
સૌ તુંજથી કહેવાય છે, સાહુકાર કે ચોર. ૧૨
કોષ ધરાય ન તુંજ થરી, મળે લાખ કોડ;
ધણી મળે તેમજ ધણી, માંડે દોડાદોડ. ૧૩
મનસૂઆ મોટા કરી, સંગ્રહ કરે સદાય;
અણુચિતો પણ એકમાં, જીવ તજીને જાય. ૧૪
બહુ લક્ષ્મી ત્યાં દુઃખ બહુ, કંતો થાય કમોત;
જોતાં જોતાં જાય છે, ગોદણુ ગોળા સોત. ૧૫
જેણે શુભ કારજ કર્યો, લખતે તારો લાવ;
જરૂર તે છતી ગયા, દુનિયાં મધ્યે દાવ. ૧૬
જેને જરૂર જોડી કરી, ક્યું ન રહું દાગ;
બચાવે ગયા તે વંતરા, દાણે દલપતરામ. ૧૭
પેસાનો વડી પદ્મવૈનો, વિશેષ શો વિશ્વાસ;
રાવજુદેરી રિદ્ધિ પણ, પગમાં પામી નાશ. ૧૮
અરે મદા શ્રીમંતથી, ભલે અદ્ય શ્રીમંત;
દલત દેવ દિનકર કરે, સતિ ચીતગતાવત. ૧૯
આખરે દોલત અંગના, જવા મેળીને જલુ;
અતિ હકારી અદ્યતાવતાં, પડે જોષમે પ્રાણ. ૨૦

ઉત્તમ સૌથી આજ છે, દુનિયાં મધ્યે દામઃ
જેની ગઠિ દામ તે, ડાહ્યો દલપતરામ. ૨૧
સર્વ થકી શ્રીમંત કહો, કાષ્ઠ થયો કુંભાર;
ખર ઉપર અંખાડો, શુભ લાગે નહિ લગાર. ૨૨

મોટા માણસ વિષે.

ઉપભવિત વૃત્ત.

મોટાતણાં પેટ સદૈવ મોટાં, છોટાતણાં પેટ સદૈવ છોટાં;
વર્ષાદને ગાળ જનો બહેછ, તથાપિ તે કર્યાં કર્યોયે ગહેછ. ૧

દોહરો.

વર્ણોમાં જોઈ વિચારોને, ખીચો એક જોસામ;
મોટા માટે મોલમાં, બણા ખીંચા ધોચાય. ૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

મારો કુટી ચકચૂર કરી, બહારાવીએ બૂકો મરી મર્યાની;
મેન્થિત ખારતણું જળાઈટી, પીડા કરી વેલણથી વણવાની;
પંતર છેદ કરી ઉચકી, તળોંયે વળોં તેલ વિષે તપતાની;
ગાપણ્ય પંડજીયા પ્રકુલિત, વિશ્વ વિષે જીઓરીત વડાની. ૩

દોહરા—વ્યાઘાત અલંકાર.

દાસી સાકર ખાંડતાં, કર્ગો ન ઝીણો જેર;
રાયે સાકર ગાંગડા, ચવરાખ્યા પાશેર. ૪
મર્યાદે મોટા રહે, નહાનાનો ન કરાવ;
સમુદ્ર હદ તોડે નહિ, તોડે નહી તળાવ. ૫

મનહુર છંદ.

તાણુતાં તણાય નહિ તાણુનાર તાણી મરે;
તે તો ધર્મ કુસંધી ધંધામાં કે ધરાજમાં;
ઉત્તમ મધ્યમ સર્વ એકદુન કુટી મારે;
એતો ગુણ અવિવેકી ગ્રાણી કે પરાજમાં;
ઉત્તમ મધ્યમ મળ્યાં અવગમ અવગમ કરે;
એતો ગુણ મહા સતિમાન કે મરાજમાં;
જોયી ગતિ ચક્રે ને ચઢાવે દલપત કહે,
એતો ગુણ વડો વડા લોક કે વરાજમાં. ૬

દોહરા.

છોટા જનને આશરે, નહે ન મોટા કામ;
હાથી નાંની હોડોયે, તરત કુખાવે ૧ તોય. ૭
મોટાના આશ્રય વડે, કરી શકે સહિ કામ;
પથરા પણુ પાણી પરે, તર્યા રામને નામ. ૮
મોટાના આશ્રિત જનો, વગર ઉઘમે ખાય;
પવન ખાય વણુ પંખવે, જે પર્વત પર જાય. ૯
મોટા જન જેની તરફ, ચઢતી તેની યાય;
સર્થ તરફતું ચંદ્રનું, જોયું શિંગ જણાય. ૧૦
મોટાને સૌ માગ દે, જીઓ જગતનો ચાલ;
જહાજ મોટાં જાયછે, મણુ અગણિત લે માલ. ૧૧
તજ પ્રતિજ્ઞા ચક્ર ધરો, કરો હરિયે વઢવાડ;
કાષ્ઠ ગરોળ એવું કરે, લોકો કહે લખાડ. ૧૨
છોટાને લાંછન ચડે, મોટાને ન લગાર;
પાંચ પતિ પણુ દુપડી, સતીશિરામણી સાર. ૧૩
મોટાં ચાહે તે કરે, ન ગણે જગ ઉપહાસ;
વર્ષા જાય પાલન કરે, કદી કરે જગ નાથ. ૧૪
મોટા શિર હોટાતણો, દખાવવાનો દસ્ત;
પીથો સિંધુ અલગસ્ત પણુ, સર્થ તેજમાં અસ્ત. ૧૫
ઉમદે ઉમદા જન મળી, પામે શોભા પ્રેમ;
શોભે સોખતમાં વસાળી, હોરા મોતી હેમ. ૧૬
સુખ દુખ સર્વ પ્રજા તણું, મોટાને ન જણાય;
કરોયે ઝીણી આખતો, દૂર ચીજ દેખાય. ૧૭
મોટાથી મોટા અધિક, ઉપયોગી દેખાય;
અધિક અનાજ કપાસના, છોડયકી સુખ થાય. ૧૮
મોટાની સંભાળથી, છોટા કરે નિવાસ;
હજ સાંતી નર હોય તો, વધે ન અંન કપાસ. ૧૯
ગરવા નરને નવ ગમે, ઉપર તણો ઉપચાર;
દિસે દિવાદર દીપતો, સત્યા ચંદ્રગર શણુગાર. ૨૦
એક પુરુષ ઉમદા થકી, જણાય ન ઉમદા જાત;
કૌસ્તુભ ફેરી કાંતિ થો, પચ્ચર થયા પ્રખ્યાત. ૨૧
ગરીબ પાસે ધર લહુ, સમર્થથી ધર દર;
ચંદ્ર સમીપ છે તે બલો, બલો દર છે સર. ૨૨
અધમ તોય અધિક પર, શોભે પાંખે માન;
વાળ મૂંઝથી જે પડ્યો, રખડે રાતો રાત. ૨૩

૧ માડાને ધોસરા તરફ ઝાઝો ભાર ચામ તે ધરાજ,
અને પાછળ ઝાઝો ભાર યાય, તેને ઉઝાળ કહે છે.

૧ તોય-પાણી.

જાણી લે જરૂર ઠાલી ઠગની ઠગાઇને;
પર દુઃખ કાપવાને પ્રાણુ આપે પોતાતણો,
ખુશી થાય ખૂબ એક ફીરતી કમાઇને;
રામ રાજ જેવું રાજ કરે તે અઘાજવિષે,
જેતું ચિત્ત ચળે ન લગાર લલચાઇને;
એવા ગુણ હોય તેજ ચોખ્ખ રાજ આસનને,
ધિક એથી હિસદાની ઠાલી ઠકરાઇને. ૨૧

દોહરા.

પુરાતની પ્રચિનામના, માદ કરો ઇતિહાસ;
મધ્ય બડવા મચકરા, હતા તેહથી પાસ. ૨૨
પંચ સુક્યા પૂર્વજતણો, હવે ધણી ચમ હાણુ;
પસ્તાઇ પાછા વળો, કુળ ઇચ્છો કલ્યાણુ. ૨૩

ઉપેન્દ્રવજ્ર વૃત્ત.

અહો હશે તેશુભ કાળકેવો, અમૂલ્યએતો નર્થોઆજ એવો;
હતા નૌતિની હદમારહેલા, કૃપાળુ ભૂપાળલલાભણેલા. ૨૪
વિવેકોને શુદ્ધ વિચારવાળા, સ્વધર્મ ધારી પરમપ્રભાળા;
છિનાળવા કે નહિતેછકેલા, કૃપાળભૂપાળ લલાભણેલા. ૨૫
કુદી કુદી કામ ભલાં કરેલાં, બહુ પ્રકારે બિરદોધરેલાં;
દુઃખે સુખેતેકર્દોનાડગેલા, કૃપાળ ભૂપાળ લલાભણેલા. ૨૬
પરાક્રમે પ્રાદ પ્રતાપ પામી, ન નત્રતાની ક્ષણમાત્રખામી;
ધણાવધીનેનયતાનબેલા, કૃપાળભૂપાળલલા ભણેલા. ૨૭
કુચાલ કે કોષ કુખોષ કાઢી, પ્રમોદેશ કારણુ કૃત્ય નાહી.
તમામ તે દુર્ગુણોતતજેલા, કૃપાળભૂપાળલલાભણેલા. ૨૮
ખલ્લુગળિષ્કામતુષોધણુધી, તથાપિતેનાશ્ચિચિત્તમાંધી;
મદાધતાના મદતો મરેલા, કૃપાળભૂપાળલલા ભણેલા. ૨૯
વડા શુરા વાંકડોમૂલવાળા, દિકાપરાયા દુઃખથી દુઃખાળા;
પરોપકારે રણમાં પડેલા, કૃપાળ ભૂપાળલલાભણેલા. ૩૦
અછતશત્રુ જનરાજ જેવા, નમાવીકીધા તૃણતૃચ્છતેવા;
મહાસમુદ્રેખજધી મયેલા, કૃપાળભૂપાળલલાભણેલા. ૩૧
અલક્ષલક્ષ્મીઅરિ છતોક્ષીધી, કર્વદેજેવેવળોકીર્તિ કીધી;
વિજેપ થોડીવયમાં વધેલા, કૃપાળભૂપાળલલાભણેલા. ૩૨
વિદાનને માન વિજેપ હેતા, ગુણીજનેનાગુણજાણીલેતા;
જજ્યાય જેનાજશછેલખેલા, કૃપાળભૂપાળલલાભણેલા. ૩૩
જનેશ્વરોનીરૂડોરીતજાણી, અથાગ હિસાહ પ્રવાહઆણી;
રહસ્ય ગ્રંથો કવિચેરગેલા, કૃપાળભૂપાળલલાભણેલા. ૩૪
હરેલ એવા નૃપ સર્વ હામે, અરે ન દીકા દલપતરામે;
સુધૈર્મ ધારી વળોસુધરેલા, કૃપાળભૂપાળલલાભણેલા. ૩૫

વ્યંગ્યાર્થ—મનહર છંદ.

એક સમે એક ક્ષત્રિ આગળ આહણું કહું,
અરે આજ અસલના ક્ષત્રિ માદ આવિયા;
દેશમાં ન થવા દેતા પરદેશોતો પ્રવેશ,
જેઓએ સંગ્રામ સજ્જ જશ સંપડાવિયા;
અરે આ ભરતખંડ ભૂમિયે એવા ભૂપાળ,
શુરવીર ધીર ગુણવાળા ક્યાં ગુમાવિયા;
કહે દલપતરામ શુણીને ક્ષત્રિયે કહું,
અસલના ઋષિયોના રક્ષણે સિધાવિયા. ૩૬

ભોજરાજ વિષે.

અલાહુ છંદ.

કામ શ્રીમંતો એક હીરામણી,
અધિક સંગ્રહ કર કીર્તિકાળે;
કેક તો હાથો હય, સરસ સંગ્રહ કરે,
ખાંતથી ખર્ચ કરો મૂલ ઝાઝે;
કંછક તો ચાહોને વાધ ચિત્તા તથા,
પાળોને પક્ષો નિરખી નિવાળે,
પાંચસે પાંડતો કુશળ કવિતાતણા,
ભાવથી રાખિયા ભોજરાજે. ૩૭

દોહરો.

એક નૃપે કવિને કહું, ન ગમે મને વખાણુ;
સુણી કવિયે ઉત્તર કહો, સાંભળ રાગ સુગણુ. ૩૮

ઈન્દ્રવિજય છંદ.

હાપણથી ચલ્યાં બહુ ડોંગળ, ધિંગળ પાડ પડી ગુરુ પાસે;
નૃપતિભોજ ભલોજરિઝ્યો, પણ્યતેપરમાર ચરિત્ર પ્રકાશે;
કલિપત વિક્રમ વીર ચરિત્ર, વિચિત્ર રચ્યાં કરો છે ન કયારો;
ભોજપણ્યો ભમાઇ ભૂલે નર, તુંશીદતેનુંનતત્વતપાસે. ૩૯

દોહરા.

રાજ મળ્યું તો શું થયું, કરજો વિચાર કાય;
જાણે નીતિ રાજની, રાજખીજ જે હોય. ૪૦
તજ અયોધ્યા અવધપતિ, વીરરાં વનવાસ;
પુર બહાર મળો સૌ પ્રજા, અંતર થઇ હિંદાસ. ૪૧

૧ મતશબ્દ કે અસલના આહણું ગયા, તે ભોગ
ક્ષત્રિયે ગયા.

કરમેડી જન સૌ કહે, કાણુ અમારો રાય;
પાળનાર નિશ્ચે કરી, વળતી ચાઓ વિદાય. ૪૨
ત્યાં બાળક રમતાં હતાં, જૂદી જૂદી જાત;
એકે એકે તેહને, રાયે પૂછી વાત. ૪૩
તુજને સોધું રાજ તો, કેમ કરે તું રાજ;
સુધું બોલ્યા પ્રત્યેક તે, અહીં લખું છું આજ. ૪૪

હુજામ બોલ્યો.—મનહર છંદ.

સોનાનો સળયો ને શણાડીએ સોનાની કરે,
ચાંદીનો તો ચીપિયો કરાવીને વર્તાં કરે;
નરેણીએ લટકાવું લૂમખાં હીરામોતીનાં,
ખોટું નહિ વચન આ કહું છું ખરેખરે;
કાતર ને કાંશકો કરાવું ઊંચા કુંદનનો,
કાથળી તો કીનખાખની વિશેષ વાવરે;
મળે રાજગાદી તો આ ખાદીનો રૂમાલ ખોઈ,
ઉમઠા એકાદી સાલ પથરણે પાયરે. ૪૫

નટ બોલ્યો.

કુકડાં ને ફતરાં લલાં લલાં બેળાં કરીયે,
પાકા ને ગધેડા પણ પાર વિના પાળીએ;
નાગીએ ને કુદીએ ન રાખીએ લંગાર લાજ,
ગોડમાં ને ગમ્મતમાં દિન રાત ગાળીએ;
ઊંચી આંખો રાખી રાજ ચાલીએ ચોટામાં ચાલી,
નોંચાં નેણુ કરી શીદ જૂમિ લણી લાળીએ;
મળે રાજપાટ તો હિચાટ ચિત્તના તણને,
છરા મૂકી છાંડી, છતે રૂપેઆ ઉછાળીએ. ૪૬

લિખારી બોલ્યો.

ગોળની કરાવું ગાડી સાકરનો સુખપાલ,
ખાંડની તો ખુરશીમાં બેઠા ગીત ગાઇએ;
ગેંડા ને પતાસાં ખાસાં હાર કરી દેશે ધરે,
ક્યેરીમાં બેઠા બેઠા ખાતે ખાતે ખાઇએ;
છાંગાં મેલી ચાર છેલ ખની ચોટે ચાલ્યા નેજે,
ન્હાઇએ તો ન્હાઇએ કે કદીએ ન ન્હાઇએ;
પોતે પૃથ્વીપતિ પછી કેના બાપની છે પ્રભા,
મુજે તેમ કીજીએ આ માટે શરમાઇએ. ૪૭

વણિક બોલ્યો.

દરબાર ખાતે દેશદેશમાં દુકાનો કરી,
સંપત્તીએ વિશેષ નાણું તો સરાહીએ;

ચાલે નહિ તેટલાજ રાખીએ ચાકરીઆટ,
લગાર લગાર તો પગાર સોના કાપીએ;
કવિ સુણી પંડિત કે આવે કાઠ આસા ધરી,
કોઇને કદાપિ એકે દમડી ન આપીએ;
મળે મને રાજ તો હું કાજ એવું મોટું કરે,
ચાપણુ કરોડ બે કરોડ કરી માપીએ. ૪૮

બ્રાહ્મણ બોલ્યો.

બ્રાહ્મણુ કહે જો લલા ભાગ્યથી હું ભૂપ માજી,
મેનામાં બેસીને રાજ જાગેં ભિક્ષા ભાગવા;
મોટા મોટા વરા કરી હુંજ વખણુડાં અને,
બ્રાહ્મણુ બીજનાં અભિમાન લાગું ભાગવા;
વાડીયોમાં વૃંબડાના વેલા વવરાવું અને,
દરલના પૂજા તો અનેક રાખું આગવા;
આવે શત્રુ સોજ તને આપું હું આશીરવાદ,
બ્રાહ્મણુ જાણીને તે તો લાગે પગે લાગવા. ૪૯

દોહરા.

સર્વજને સુધુંને કર્યો, મન નિમય ગજખૂત;
રાજખીજ જે હોય તે, રાજ્ય યોગ્ય રજખૂત. ૫૦

કારભારી વિષે.

કાજકાજ કરનારનાં, વખણુ નિંદા થાય;
જાનૈયા ગોરવ જગે, તે ગાળો પથ ખાય. ૫૧

કુરાજ વિષે.

દોહરા.

શોભે સદૈવ મરહરા, મૂર્ખ પ્રભાપતિ પાસ;
નિર્જળ પર્વત પર સહા, હોય પથર કે માસ. ૧

હાકમ કે શ્રીમંત જન, જેમ કરે તે ચાય;
ગરીબ બડબડતો રહે, રાય કરે તે ન્યાય. ૨

ન્યાયી રાજમાં તો ડરે, કાં બાળક કાં ગોર;
શાકુદાર તો ત્યાં કરે, જ્યાં જુલમતું લેર. ૩

શોભે રણમાં સંગ તે, સિંહ કેમ કહેવાય;
સિંહ પ્રુત્ય સ્વર્ગે ગયા, સંગ રહ્યા સવગાય. ૪

વસંતતિલકા વૃત્ત.

તિમ પ્રતાપવરતો જય તો ન જામે,
રનેરીતણીજ મુશ કીર્તિ પ્રમથ પામે;
ભદ્રિય તેજ ભુમિમાં વપવું ન જામે,
દીવાનિ દિમિ ઘરમાં પ્રમરી પ્રમથો. ૫

દોહરો.

પુંછ નહીં પ્રણુ પથુ, નિરૂપયોગી તરૂ રૂપ;
નહિ ચણુતરના કામનો, પાત્ર અલણ્યો ભૂપ. ૬
કુરાજમાં જઈ કાન કવિ, લેશ ન પામ્યો માન;
ઉતરવાને નવ મળ્યું, મકાન કે દુકાન. ૭

મનહર છંદ.

ધ્યાન તો વિધાનના રવિધાનનું પ્રધાન ધરે,
કોણુ પ્રણુ ધ્યાનના વિધાન મધ્ય ધ્યાન દે;
મહા અભિમાન ભર્યા માનવી સમાન સર્વ,
કોણુ મતિમાનને ત્યાં માનવીમાં માન દે;
દાનને નાદાન લેવા દાન ને નિદાન દોડે,
કોણુ ત્યાં વિદાનને મેદાન પડી દાન દે;
શ્રદ્ધાનના મકાનમાં છ કાનનું રકાન ને ત્યાં,
કોણુ કવિ દાનને મકાન કે દુકાન દે. ૮

દોહરો.

વિમ્બ ખરો તે જાણિયે, જે વિદ્યા ભરપૂર;
તેમ હોય ક્ષત્રિય ખરો, દાનશર રણશર. ૯

શુરવીર છત્રીશી.

કુંડળિયા છંદ.

પ્રભ ઉપર પીડા પડે, ચડે શત્રુ ચોપાસ;
શુરવીર હીમત સજે, તજે મરણનો ત્રાસ;
તજે મરણનો ત્રાસ, વાસના તજે વપૂતી;
મડે ધરી મરદમી, રણડવા ફેળ રિપૂતી;
દાખે દલપતરામ, ધન્ય તે મરદ ધરાપર;
તનને સમજે તુછ, પડે ન્યાં પીડ પ્રજાપર. ૧
સામાં શત્રુ સહસ્ર ને, હોય એકલો આપ;
હીમત છાંડી હડે નહીં, છે જેને શિર છાપ;
છ જેને શિર છાપ; બીંદે નહિ બંહુતી બીંદ;
મારી શત્રુને ચરે, ફરે નહિ મોઢે શીંદ;
દાખે દલપતરામ, કહે નહિ શબ્દ નકોમા;
ફરે નહીં દિલમાંહિ, શત્રુ બહુ દેખી સામા. ૨
દાલ હોય હીમતતણી, હાજર તે હચિયાર,
તયા નિરાશા તનતણી, બખતર તે બહુસાર;

બખતર તે બહુસાર, અન્ય નહિ બખતર એવા;
બીજાં બખતર બધાં ભુવતીની કાંચળી જેવાં,
દાખે દલપતરામ, મરણુ એવીલે માથે;
પકડે રૂડી પેર, દાલ હીમતતી હાથે. ૩

તન જોરાવર જોઈને, નહિ જોરાવર જાણુ,
મન જોરાવર જોઈનું, ભડ નર ભલો પ્રમાણુ;
ભડ નર ભલો પ્રમાણુ, મરણિયો ચઢને મ'ડે;
ભૂકી શરીરનું ભાન, ખૂખ રીપુ-દળને ખ'ડે;
દાખે દલપતરામ, જુઓ બળવાન જનાવર;
વદિયે નહિ શુરવીર, જોઈને તન જોરાવર. ૪

પ્રજા અર્થ લડતાં પડે, પળમાં જેના પ્રાણુ;
ધન્ય પિતા માતા અરે, જન્મ્યો ધન્ય સુગણુ;
જન્મ્યો ધન્ય સુગણુ, વિશ્વજન વિવિધ વખાણુ;
રિઝે જગતનો રાય, ફરે નિર્ભય ઠેકાણુ;
દાખે દલપતરામ, પરમ સુખ પ્રભૂ પમાડે;
જો જગમાં જન કોઈ, પ્રજા અરથે તન પાડે. ૫

પ્રજા ઉપર પીડા પડે, જુએ મરદ ચઢ જેઠ;
મરણુ ચડી મનમાં ડરે, તુચ્છ શુદ્ધિનો તેઠ;
તુચ્છ શુદ્ધિનો તેઠ, મરદ નહિ માદા જાણુ;
નહિ મોઢાપર ચૂછ પુંછું એજ પ્રમાણુ;
દાખે દલપતરામ, પુરૂષ ધડીયો પથુ ધડતાં;
ધરમાં પેસે ધડ, પ્રજાપર પીડા પડતાં. ૬

મરણું માથે મનુષ્યે, અવશ્ય એકજ વાર;
નહિ છોડે તે નાસતાં, ફરતાં કોટિ પ્રકાર;
ફરતાં કોટિ પ્રકાર, એક દિન નહિ ઉગરીયે;
સનસુખ ચઢ શામાટ, મરદ ચઢને નહિ મરીયે;
દાખે દલપતરામ, સુજશ મેળવાયે સાથે;
અવશ્ય એકજ વાર, મરણુ માનવીને માથે. ૭

મરવાથી મનમાં ડરે, ફરે જિજ્ઞાસા કોડ;
અર્થ નહીં એકે સરે, ખરેખરી તે જોડ;
ખરેખરી તે જોડ, હોડ ફરતાં તે હારે,
વિદેશમાં વિચરી, કેમ કરી કીર્તિ વધારે;
દાખે દલપતરામ, દુઃખ ન હડે ડરવાથી;
કથું બને નહિ કામ, બીંદે સનમાં મરવાથી. ૮

પગલે પગલે પ્રાણીને, માથે વળગ્યું મોત;
સંતાં બેઠાં સોડતાં, સદા મરણુ ભયસોત;
સદા મરણુ ભયસોત, સરખ અગની ધર માંડી;
ડરાયે તો દિશિ કોઈ, કેમ જઈ શકિયે ક્યાંહી;
દાખે દલપતરામ, જીવ જોતામાં કગ લે;
મરણુતણો લાય મહા, પ્રાણીને પગલે પગલે. ૯

૧ વિધાન-બખતર. ૨ વિધાન-જોરાવરી રીત.

૩ કાનના-પ્રકાર કાનાજના દરખાસ્તમાં તથા

દવાનની મંજુરીથી મેમાનને ખાવાનું મળતું હતું.

ઘરમાં બેઠે ઘર પડે, વાટે કાટે આન;
 કુલા ઉપર જઈ કેમ કરી, લરીયે નીર નિદાન;
 લરિયે નીર નિદાન, મરણથી જો મન કરીયે;
 પડતાં બળે પ્રાણુ, વાકને કેમ વિચરીયે;
 દાખે દક્ષપતરામ, વંદાણુ જુડે સાગરમાં;
 કરી ક્યાં જઈયે દૂર, પડે ઘર બેઠે ઘરમાં. ૧૦
 પાપીને તો પિંડ નિજ, તજતાં ઉપજે ત્રાસ;
 પુણ્યદાણીને પ્રભુ સમીપ, વસતો છે જઈ વાસ;
 વસતો છે જઈ વાસ, મરણથી મન ન બગાડે;
 ગાનવતી પિપ્પુરી વાગી ત્યાં મુઠી વગાડે;
 દાખે દક્ષપતરામ, લેવું જર રજ આપીને;
 તેને શેનો ત્રાસ, ત્રાસ પૂરો પાપીને. ૧૧
 એક દેક અથ્થે ચડે, લડે લખને લાગ;
 રિપુદળપર તૂટી પડે, પાછો ન ધરે પાગ;
 પાછો ન ધરે પાગ, ધાવ વાગે વટમાંસી;
 ચડે ચોગણું નર, કરે નહિ ચિંતા કાંઈ;
 દાખે દક્ષપતરામ શરીરમાં ધાવ ન સાલે;
 અદેકા વાધે ઉમંગ, દેક અથ્થે ચડી ચાલે. ૧૨
 રણચિંગાનો રવ શુભી, ચડે ચરીરે શર;
 સિંધુરાગ શુભી ચોગણું, નરતન ઉપજે નર;
 નરતન ઉપજે નર, કરે નામરદ નકારા;
 ધરધર ધૂળે રથગ, મણે પછી તે પોઆરા;
 દાખે દક્ષપતરામ, શર તે કહીયે શાનો;
 હરખ ન ઉપજ્યો હોય, શુભી રવ રણચિંગાનો. ૧૩
 તોપતણા ત્યાં તે સમે, લાલા લડાકા યાય,
 ગડકડક ગોળા ગડગડે, ધણાક લોક ધનાય;
 ધણાક લોક ધનાય, રૂઢિના ચાલે રેલા;
 ખરાખરીનો ખેલ, રમે બળિયા અલખેલા;
 દાખે દક્ષપતરામ, ઝડપથી કરે ઝડાકા;
 બીંદે નહીં બળવાન, તોપના શુભી તડાકા. ૧૪
 ભાલા ચળકે લસકથી, બાણુ વૃષ્ટિ બની હોય;
 કાપાકાપી કપ કરે, ત્રાસ ન ઉપજે તોય;
 ત્રાસ ન ઉપજે તોય, દિવસ લેખાનો લેખે;
 દૃઢક યથ પડે, દેદને તણુવત દેખે;
 દાખે દક્ષપતરામ, મરદ સાચા સતવાસ;
 હઠે પામે હરખ, લાસકતા દેખી લાલા. ૧૫
 માયાં રખડે મરદનાં, સાચા પણુ જુમાંદિ;
 પડ્યા અથ ત્યાં તરફડે, લુલ્લેત્ર છે ન્યાંદિ;
 લુલ્લેત્ર છે ન્યાંદિ, સર્વદર મુખિ ભાગે:

બળવંતા બહાદર, તથાપિ જરી ન ત્રાસે;
 દાખે દક્ષપતરામ, ખડગ ધારા ખખડે;
 અગ્નિચાણુ ઉછળે, મરદનાં માયાં રખડે. ૧૬
 ખૂંડે ખીછ વાત નહિ, ધણુ રમે ધમસાન;
 વેરીકરો વાવડો, તે લવાનું તાન;
 તે લવાનું તાન, ભાન તનથી તે ભૂને;
 વેરી વખાણુ ધાવ, ફરી પોતે નહિ ફૂને;
 દાખે દક્ષપતરામ, વિનામાધે ધડ છુએ;
 ધીંગાણુ ન ધરાય, વાત ખીછ નહિ ખૂંડે. ૧૭
 સાચો ચરો તો કરે, ચતુરજ્ઞો શિકાર;
 કદી ન ઝમે દેડકાં, જન દહેશે જામમાર;
 જન દહેશે જામમાર, ચરપણું તેમાં દાનું;
 હણે વેરી કે વાવ, મરદ તો તેને માનું;
 દાખે, દક્ષપતરામ, ગરીબને હણે તમાચો;
 કદિયે હલકું કામ, કરે નહિ ચરો સાચો. ૧૮
 સાચા ચરો જુવ મંમે, હરખે લખડા માંદિ;
 કાયા માયા કામની, યાદ કરે નહિ કાંદિ;
 યાદ કરે નહિ કાંદિ, પુત્ર પરિવાર વિસારે;
 પૃછે નહિ પરિણામ, મરણિયો યજ્ઞને મરે;
 દાખે દક્ષપતરામ, કરે દિવસ દાયર કાયા;
 મરે યથ ઉન્મત્ત, હોય જે ચરો સાચા. ૧૯
 ચરો જન સંગ્રામમાં, ચડે હરખ ભર ચિત્ત;
 રાજ સાજ મુખ સાદેખી, તે ઉપર નહિ પ્રીત;
 તે ઉપર નહિ પ્રીત, મરદ ચાલે ધર મેથી;
 તનુજ તનુજ તજે, તજે ખારી પરજીતી;
 દાખે દક્ષપતરામ, પ્રમાણિક કદિયે પૂરા;
 માયા મંમતા તજ, ચડે મંગામે ચરો. ૨૦
 બોલે મોટા બોલ નહિ, ધરમાં ધણી પામ;
 ન્યાં નિષ્ઠે તરવાર ત્યાં, ચડે તજને ત્રાસ;
 ચડે તજને ત્રાસ; વીર કાકા ન્યાં વાગે;
 બહુ ધૂધે બાણ, ભલે પણુ કરી ન ભગે;
 દાખે દક્ષપતરામ, ખાજ લીમટી બોલે;
 નવ જુમ રાખે નામ, બોલ મોટા નવ બોલે. ૨૧
 નરમ બોલ બોલે નહીં, પરમ પ્રીત શુરાર;
 ચરમ કાડ સોતા તજે, ધરમ ધુરંધર ધીર;
 ધરમ ધુરંધર ધીર, કરમ અદ્યુત કડનારા;
 ચરમ તજ રિપુસાધ, મરમ લેટે લડનારા;
 દાખે દક્ષપતરામ, મરમ સમજે મનમાંદિ;
 બાજે જેથી જામ, નરમ મુખ લેવે નહીં. ૨૨

મરવાનું મનમાં ધરી, પછી જુદામાં જાય;
હોય અધિક એ એકલો, યિર ચળ મન નહિ થાય,
યિર ચળ મન નહિ થાય, આપ બળથી તે ઝુએ;
અન્ય કોઈની આશ, રાખતી રહે ન સૂએ;
દાખે દલપતરામ, કામ ધારે કરવાનું;
કરતાં પ્રથમ પ્રયાણ, ધરે મનમાં મરવાનું. ૨૩

તરકર લય તેને નહીં, જર નહિ જેની પાસ;
જિવતર આશા જે તજે, તો રિપુનો શો ત્રાસ;
તો રિપુનો શો ત્રાસ, રૂદેમાં તે નર રાખે;
મરદ પડી મેદાન, શત્રુ શિરપર ધો નાખે;
દાખે દલપતરામ, ન લે દિલ ડર લશ્કરનો
જર નહિ જેની પાસ, ત્રાસ તો શો તરકરનો. ૨૪

લગ્ન સમે લડવાતણો, પડે કાન પોકાર;
લગ્ન તણ લડવા ચડે, તે શરા સરદાર;
તે શરા સરદાર, પરમ ખુશી તેમાં પામે;
જાણે જીવતર સફળ, જગતમાં જશ બહુ જામે;
દાખે દલપતરામ, કરે જુધ કોડે કોડે;
મગ્ન થઈ મનમાંહિ, લગ્ન તણ લડવા દોડે. ૨૫

વિવાહના મંડપ વિષે, વાનતા કરે વિનોદ;
શરતીર સંઆમભૂ, પેખી ધરે પ્રમોદ,
પેખી ધરે પ્રમોદ, કરી કેસરિયા વાધા;
શત્રુ સેનની મધ્ય, અડગ થઈ પેસે આધા;
દાખે દલપતરામ, રગતનો રંગજ માહે;
જેની જુદામાં પ્રીત, પ્રીત નહિ જોવી વિવાહે. ૨૬

સારાંશ.

લડો લડાઈ લડા દઈ, દુરગુણ શત્રુ સાથ;
કામ ક્રોધ મદ લોભ રિપુ, હરાવી કરી લો હાથ,
હરાવી કરી લો હાથ, કષ્ટ બહુ તે કરનારા;
બિજા શત્રુ આપડા, વગર મારે મરનારા;
દાખે દલપતરામ, ચતુર નર કરી ચડાઈ;
કામ ક્રોધ રિપુમાથ, લડા દઈ લડો લડાઈ. ૨૭

મરદો મંડો જુદામાં, પાછી ન ધરો પાનો;
જીતો તો જમડીશરી, મોજ મળે મનમાંનો.
મોજ મળે મનમાંનો, લુચુ તે ધણીનું ખાઈ;
કરવું નિમક હલાક, શત્રુથી લડી લડાઈ;
દાખે દલપતરામ, ન ગણુશો દિલમાં દરદો;
હીમત રાખી હમેશ, જુદામાં મડો મરદો. ૨૮

મરદો માથે સર્વને, મરવાનું તો છેજ;
પણ પરમાર્ય કારણે, મરવું ઉત્તમ એજ;

મરવું ઉત્તમ એજ, સફળ સંસાર સંભારે;
વાહ વાહ કહિ વિશ્વ, અહોનિશ કીર્તિ ઉચારે.
દાખે દલપતરામ, ખોલીને પાળો ખરદો;
મરવાનું તો છેજ, સર્વને માથે મરદો. ૨૯

મરદો સંકટ સહન કરી, કરો લોક હિત કામ;
આજ ભોમવો આપદા, પણ જશ છે પરિણામ;
પણ જશ છે પરિણામ, પ્રભુ અતિ પ્રસન્ન થારો;
ઉત્તમ આ જગમાંહિ, લેખ ઇતિહાસ લખારો,
દાખે દલપતરામ, ધરાપરા મસ્તક ધરદો;
કરો લોકહિત કામ, સહન કરી સંકટ મરદો. ૩૦

શરજન સંકટચક્રી, હરબડો તજે ન હામ;
સંકટચક્રી સદા ડરે, તે થું કરશે કામ,
તે થું કરશે કામ, સમય પેસે સંતાઈ;
મડદા જેવો મેદદ, નહી જે શર સિપાઈ;
દાખે દલપતરામ, પુરુષ જે બહાદુર પૂરા;
કરતાં પરહિત કામ, ગણે નહિ સંકટ શરો. ૩૧

શરપણું નહિ શરોરમાં, પુરુષાકાર પ્રમાણ;
તે માટીનાં પૂતળાં, જીવ વિનાનાં જાણ,
જીવ વિનાનાં જાણ, પ્રાણ ધરી ધમણની પેઠે;
આયુષ્ય પુરું કરે, ઘેર સૂતે કે બેઠે;
દાખે દલપતરામ, ધિક નર તનૂ ધરી રે;
મરદ માનિયે કેમ, શરપણું નહીં શરીરે. ૩૨

કરે હામનાં કામ તે, શરતીર કહેવાય;
જર ખરચી જશ મેળવે, કે દુર દેશે જાય.
દુર દેશે જાય, હુનર શીખે કીમતથી;
પરહિત કાળે પ્રાણ, તજે વળી વણુ કીમતથી,
દાખે દલપતરામ, અજી લજી પાદ પડે તે;
શરતીર કહેવાય, હામનાં કામ કરે તે. ૩૩

કામની કહેછે કંથને, શત્રુ અડયો ધરો દ્રેપ;
પેહેર ચણિયો કાંચળી, પછી ધર ખૂણે પેશ;
પછી ધર ખૂણે પેશ, વેશ બદલું વનિતાનો,
જશ હું જીતું જમ, જમાવું જશ જનિતાનો;
દાખે દલપતરામ, રૂદે સુજ હીમત રહે છે;
તું માદા હું મરદ, કંથને કામની કહે છે. ૩૪

પ્રથમ ચક્રી આગળ પડી, પછો મનમાં પરતાય;
ઉભય બ્રહ્મ જોતો થયો, નર તે બહુ નિંદાય.
નર તે બહુ નિંદાય, વિચારી કારજ કરવું;
ક્યાં પછી શુભ કામ, કદી દિલમાં નહિ ડરવું;
દાખે દલપતરામ, પડે પીડા બહુ ગમથી;
તો પણ તજીયે ત્રાસ, પડી આગળ પરથમથી. ૩૫

અધિક વિચારી આપ બળ, કરીયે મોટું કામ;
પણ આશા ધરો પારકી, દિયે ન ધરીયે હામ.
દિયે ન ધરીયે હામ, બોલનારા બહુ મળશે;
પણ ત્યાં સંકટ પડે, ખરી જવા ખળભળશે.
હાથે દલપતરામ, શિખામણ શુણ્ણે સારી;
કરને મોટું કામ, અધિક બળ આપ વિચારી. ૩૬

હિંમત વિષે—દોહરો.

હિંમત નરમાં હોય તો, આણે દુઃખનો અંત;
યામ પ્રસિદ્ધિ પૃથ્વીમાં, વળી યાય ધનવંત. ૧

મનહર છંદ.

હિમત ને હોય તો હરેક કામ કરી શકે,
હિમતથી વાઘ વડા હાથીને વિદારે છે;
હિમતથી નારી પણ હથિયાર લાય ગ્રહી,
મહાવન માંહો મોટા મરદને મારે છે;
હિમતથી જૂત પ્રેતતણો ભય ભાગી જાય,
હિમતથી મણીધર લાયમાંહી ધારે છે;
હિમત ને હંથા માંહિ હોય દલપત કહે,
ખૂડતાને ગાદિ ગ્રહી તરે અને તારે છે. ૨

દોહરો.

છેક છેક નહિ છોડીયે, આવે કટ અનેક;
વાળી ગાંઠ વિવેકથી, એ સાચવિયે એક. ૩

ઇંદ્રવજ્ર વૃત્ત.

વાંકી સૌથી જે મન ગદિવાળે, તેતો પડેછે કળ જેમ તાળે;
કુંચી વિના મરતક કોઇ કહે, છોડાવતાં જોરથી તે ન છુટે. ૪

ઉષેંદ્રવજ્ર વૃત્ત.

જુલાવવા વાત વિલીપણાને, પડાવવા રામ મુખાપણાને
અધર્મિયેઅક્લવ ઉર્વોઆપી, આપાર્પી પાપીનયતોતથાપિ.

મનહર છંદ.

પ્રમાદરને પ્રતિજ્ઞા પ્રમા પુરી પાડવાની,
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પોતે પ્રભા પૂરી પાડે છે;
પાવસ ને પ્રતિજ્ઞા છે પાણી પડેઆપવાની,
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પાણી પોતે પડેઆડે છે;

પાળવિના પાણી ભરપૂર રાખી પ્રતિજ્ઞાથી,
સાગર સદેવ જુઓ સ્વચ્છતા સીમાડે છે;
પ્રતિજ્ઞાને પ્રતિજ્ઞા દેખો દલપત કહે,
દુનિયાને દિલમાંહો દિલાસો દેખાડે છે. ૬

દોહરો.

જેણે જોયાં જુદા બહુ, શિશુથી શું ડર ખાય;
જે શિર નોખત મડગડે, થાળોં પિટે શું ચાય. ૭
પરાક્રમી પરાક્રમ કરે, ને ઉરકરણ યાય;
કમાન ઉરકરે તદા, તીરે દૂર જનાય. ૮

માલિની વૃત્ત.

તરણ જીવતિ જોડે, ડોશી વિસ્તાર વાળી,
પરમ હરખ પામે, પુત્ર પૌત્રાદિ ભાળી;
તરણ સુલટ ટાળી-માં મળી એક કામે,
રણ વિજયિ ગરો કેમ સંકાય પામે. ૯

દોહરો.

નધે પલકમાં વાદળી, લાંગે પ્રથમ લગાર;
તેમ પરાક્રમી પુરૂષને, વધતાં રોતી વાર. ૧૦
જન્મ ધરે ત્યાં મદત જન, ગળાય ઉત્તમ ગામ;
સ્નેહ સહિત સંસારી શા, નિત્ય સંભારે નામ. ૧૧
ધન્ય ધન્ય તે ગામને, ધન્ય વર્ષ તે વાર;
ઉત્તમ જનના જન્મથી, સંભારે સંસાર. ૧૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

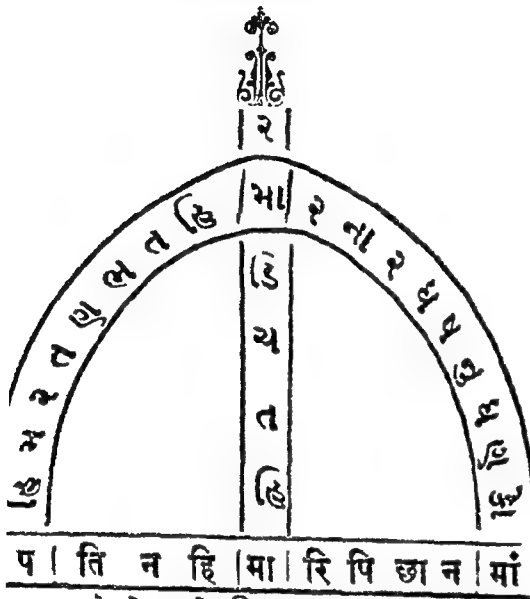
ત્યાં પ્રગટયો નપરાક્રમી પુરૂષ, તેપુરમાંહિ ખરેખરોખામી;
તે જીવતીનું ટથા ગત જીવન, જે કુળ દીપક પુત્ર ન પામી;
જે ધડીમાં શુભ કામ જન્યું નહિ, તેધડી તેદિયેજ નકામી;
પિંડ ટથા દલપત કહે, રહે અંતર નેનહિ અંતરજનમી. ૧૩

દોહરો.

શીખ્યા વિના ન આવડે, કુળ ધંધાનું કામ;
રાજનીતિ પણ વજુજ બળે, દિસે ન કોઇ દામ. ૧૪
તે માંડે જાણતર બળે, રૂઝ રાજકમાર;
તોજ મલાવી જાણુશો, આપ તણો અપિહાર. ૧૫

રાજવિદ્યાભ્યાસ.

ધનુષખંધ.

આ દોહરો આખો ચિત્રેના ધનુષમાંથી વંચાય છે.

દોહરો.

પતિ નહિ મારિ પિછાનમાં, કોણુ ધનુષ ધરનાર;
અહિત ભણુતર મહીપતિ, નહિ મહિત ચડિમાર. ૧

અર્થ.

એક સ્ત્રીએ કોઈ તીર કામકાવાળા પુરુષને દોહો
ત્યારે પેતાના પતિને પુછ્યું કે, ઓ પતિ ! મારી
પીછાનમાં નથી, કે એ ધનુષ ધરનાર કોણુ છે? જ-
વાબ દીધો કે, ભણુતરમાં માહેર હોય તો રાજા અને
નહિ માહેર હોય તો ચડીમાર.

દોહરો.

શીશનામાં જગદીશને, એ આશીશ લહીય;
ભણે મહીશ આ દેશના, મોટો શુણુ માનીય. ૧
જે પ્રભુએ સહ જીતે, આપ્યા શુણુ કષ એક;
અધિક મનુષમાં અપિયાં, વિદ્યા કળા વિવેક. ૨
તે પ્રભુની કરી પ્રાર્થના, માણું તેની પાસ;
દિન દિન રાજા રંકને, વધતો વિદ્યાભ્યાસ. ૩
આ અવસર આ દેશના, ધનવંતા જે લોક;
જાણે છે ભણુવાતણી, કરવી મહેનત ફોક. ૪

તે માટે મહેનત કરી, ભણે ન વિદ્યા ભૂપ;
રૈયત પરતાળે થવા, ચિતમાં ચાહે ચૂપ. ૫
ભૂપતિના પરધાન પણ ઇચ્છે આઠો જામ;
વિદ્યા ભૂપ ભણે નહીં થાય અમારું કામ. ૬
તે દેખી મન માહરું, અતિશય ધરે ઉતાપ;
જે જગપતિ કરણા કરે, ટળે સરવ સંતાપ. ૭
ભાણું ભાપણુ તે વિષે, સુણુજો સ્નેહ સહિત;
જેથી તમને ઉપજે, પઠવા ઉપર પ્રીત. ૮
મહેતાજી એક ગામના, નામે વિદ્યારામ;
વર્તમાન પરદેશનું, વાંચી થયો વિરામ. ૯
શુણી સુધારો દેશનો, અચરજ પામ્યો એક;
કળા કુશળતા કાયદા, નવિન તરેહના તેહ. ૧૦
મંડળીઓ મોટી રચે, મોટા મળી ગૃહસ્થ;
કરે ઉપાય અનેક વિધ, સુધરે દેશ સમસ્ત. ૧૧
અધિપતિ પણ અધિકું લણી, પામે શુદ્ધિ વિશાળ;
ભણુવા જન વૃદ્ધમાજને, ચાળા અને નિશાળ. ૧૨
એ વગેરે વાંચી કરી, અંતર થયો ઉદાસ;
ભૂપ ભણેલ ન આપણો, કહી નાંખે વિશ્વાસ. ૧૩
નાથ નપુંસક જેહનો, તે નારી દુઃખી થાય;
જહાં ભણુવ ન ભૂપતિ, તેની પ્રજા પિડાય. ૧૪

સુજગી છંદ.

કહાં જૈ કહું વાત આ દુઃખ કરી,
ભણેલા વિના ભૂપ કેવી કચેરી;
મળી મંડળી વાનરા જેમ જાણી,
હસે તે કુદે તે વદે ફર વાણી. ૧૫
હમેશાં તણી ચાલતી ચાલ ચાલે,
સુધારો વધારો કરી ના સમાજ;
રહી પાછળે વચ્ચે જે કોઈ તાણે,
ન દેખે શુણુ ભેદ કોહી ન જાણે. ૧૬
ઉપાયો છતે લાખ એકે ન, સુએ,
ભરી પેટ ઉઘે બિજુ તો ન જુએ;
ચમ ફાંકડા આંકડા મુઠ વાળે,
મદ પાવડો આ ધડો ના સમાજે. ૧૭

દોહરો.

અધિપતિની ઉમર મધ, મદ વૃક્ષતા આજ;
પણુ કુવરજી જે પડે, સુધરે સદગાં કાજ. ૧૮

૧ ઇમરદારની હરકતથી આ દેશના રાજાઓની પ્રજા
અચેજ સરકારના ખાલસામાં જવા ચકાસ છે તેમ.

જેમ વિચારી વિષ્ણુ તે, વિચર્યો રાજકુવાર;
 એકતિ પરધાનને, મનતો કહે વિચાર. ૧૯
 રાજકુવરે એ સમે, દિવિ પ્રધાનની વાત;
 પ્રીત સહિત પડે રહી, સર્વ સુધી સાક્ષાત. ૨૦
 ચોપાઇ.

નામ પ્રધાનતણું ધનપાળ, તેને વિષ્ણુ કહે તે કાળ;
 સાંભળ અકલતણાદરિઆવ, ભૂપ કુવર નિશાળેસાવ. ૨૧
 છે વય છોટી અધિક બુદ્ધિવંત, ભાસે ભણુશે એક તુરંત;
 કહે પ્રધાન સુણો મહારાજ, એવીવાતનકરશોઆજ. ૨૨
 ભૂપતિ સુત ભણુવું આચરે, વણિશતનુજ શું વર્તા કરે;
 નહિભણુતરતો અરયસગાર, અમે છિયેનામું લખનાર. ૨૩
 રામજીએ જે આપ્યું રાજ, નથી દુકાન ચલાવવી આજ;
 ખાવ પીએ તે માણેભોજ, માયાફટ કરે શીદ દાજ. ૨૪

દોહરા.

સુખર્યો મહેતાજી કહે, સુધુ મંત્રી ચિરતાજ;
 ભણ્યા વિના ભૂપતિતણું, કહો નિમેકમ રાજ. ૨૫
 કાગળ સહો કરવી પડે, વણુ વાંચે ક્યમ થાય;
 આવે પત્ર અગત્યનો, કર્યા વંચાવા જાય. ૨૬
 રૂઝ અહો જે રાજનું, આપો એ આભપ્રાય;
 પ્રાતઃકાળે કુવરજી, વિદ્યા ભણુવા જાય. ૨૭
 મંત્રી કહે દિવ સાંભળો, સત્ય કદું સાક્ષાત;
 તમે તમારી મતલબે, કહો છો રાખણી વાત. ૨૮
 બે માણસ વધતાં નિમે, વગર ભણે મહીનાય;
 ગરજ મટે પરધાનની, લખે પટે નિજ દાય. ૨૯
 સહો સાટે કાગળ વિખે, કરે રનિશાની કાંઈ;
 મોહોર ધડાવી હેમની, રાખે વીંટી માંઈ. ૩૦
 જોતાં પેઢી સાત ગઈ, ન ભણ્યા કોઈ દજૂર;
 કામ કર્યું અટક્યું નહોં, જણો તમે જરૂર. ૩૧
 રાણી એક ભણેલી છે, તે પણ લેછે પ્રાણ;
 દિસાળ પૂછે હરપડી, લાગે તીર્થ ખાણ. ૩૨

રાગ ઓખાબાહરણનો.

(મારી ઓખાબાહરણ સહુણાં, તમે વરત
 કરાને અહુણાં. એ રાગ.)

કહે વિષ્ણુ સુણો પ્રધાન, તમે રાખો વિવેકનું જ્ઞાન;
 એકઆપનો સાધવા અર્થ, કેમએવડોપચ્છેઅનર્થ. ૩૩.

૧ ખાંભાજી. ૨ ઇશરનો રાજ સહી સાટે કુંગરો
 કરે છે અને માણસાનો રાજ તીરકામનું કરે છે, એવો
 પરંપરાનો આલ છે.

ન્યારેરાજ ભણે રાજનીતિ, ત્યારે ન્યાય કરે શુભ રીતિ;
 જેવું નીર વિનાનું નવાણુ, જેવો પિંડ વિનાનો પ્રાણ. ૩૪
 જેવો પુરુષપણુ વિના મદં, જેવો વંદ ન જાણીતો દદં;
 એવો વિદ્યાવિના નૃપ મિત્ર, નામવાણ લખ્યો જેમ મિત્ર. ૩૫
 પ્રજાવૃદ્ધિપાવેથી ન થાય, નૃપ મુરખે ન રાજ્ય રખાય;
 સુખો વિચારીતે આ કાળ, ભણ્યા હોત સરવ ભૂપાળ. ૩૬
 ચાલ્યા હોત સદા સંભાળી, રાખી સંપ કુસંપને ટાળી;
 રાંતી જાણુત પરદેશી વાત, નવા કાયદા મજસુત થાત. ૩૭
 કેમ આવત પરદેશી રાજ, એજ લુઓ દાખલો આજ;
 વળી રાખજોનિજે મનમાં, વિદ્યા વૃદ્ધિ ને જે રાજનમાંડત
 કદી દૂર દરિદ્રય ન થાશે, પર હાય જમી સર્વ જશે;
 તમે રાજને મુરખ રાખી, મનમાંજોલહોસ્વાદ્યાખી. ૪૧
 આગે થાશે પ્રજાજે તમારી, નિજે દેખશે વખત નહારી;
 નીર હોય કુવામાં સદાઈ, ત્યારે આવે અવાડામાં ભાઈ. ૪૦
 રાજ નલણે રાજ્ય તુડી જશે, ત્યારે વંશ તમારો શું ખાશે;
 સાત પહેડી કહોછાનજણુલા, ત્યારે આવી છે આવી વેળા. ૪૧
 એનો આજ વિચાર જે લાવો, ભૂપપુત્રને વિદ્યા ભણુવો;
 ઇતિહાસ ભૂગોળ ખગોળ, શીખો આણે સમજુનો ડોળ. ૪૨
 દેશાવરની ખચર સર્વ જાણે, ઇચ્છા દેશ સુધારાની આણે;
 વિદ્યાસલાના અધિપતિ થાય, સુણે સર્વતણા અભિપ્રાય. ૪૩

દોહરા.

મેતાજી મન દેહ સુણો, પ્રીતે કહે પ્રધાન;
 વધે ધટે જે રાજ્ય પદ, સમજે ભાગ્ય સમાન. ૪૪
 ભણુવાથી ભૂપતિ બળે, એ હોય સત્ય ઉપાય;
 મહેતાજી છે જે સદુ, તે સદુ મહીપતિ થાય. ૪૫
 દેશ વિદેશ પરવરો, વિદ્યા ભણો વિરોધ;
 ભાગ્ય વિના ભટકી મરો, લાલ ન પામે લેલ. ૪૬
 રીઝયા જેને રામજી, આપ્યું સવળે દાય;
 ભણો ગણો કે નહિ ભણો, કોડી ધટે ન કાય. ૪૭

ચોપાઇ.

વિદ્યારામ કહેછે વળી, સુમતિ પ્રધાન લહો સાંજખી;
 કરે નમીળ વિચારે કાજ, તેને ચેર રહે નહિ રાજ. ૪૮

છંપો.

લહી નસીખનું નામ, રામ ન લડત રાવજુધી,
 સીતાજી શી પેર, મેર આવત દરજુધી;
 ભાગ્ય લઈએ રહત, પાંડવો દોરવ સાથે,
 રહત દાયમાં પત્ર, છત નહિ માંડત માથે;
 ૧ નેગીનું.

રહી ભાગ્યે ભરેસે ભૂપ જે, કૂચ ન રચશે કામનો;
પાણીની પીડે તે પ્રભ, ગોદરો તજશે ગામનો. ૪૯

દોહરો.

સાઠ વર્ષનું માનવી, જે વિદ્યા ન ભણેલ;
બાળ શુદ્ધિ તેમાં વસે, યશે નહીં સુધરેલ. ૫૦
બાળ શુદ્ધિને નરપતિ, અબળા પ્રબળા હોય;
નિજ સ્વારથી પ્રધાન ન્યા, કદીયે સુખ ન કોય. ૫૧
પ્રધાન બોલ્યો.

કંડો પ્રકૃતિ કુંવરની, ભણતાં જીભ જલાય;
ભણતર ચિત્ત ચડે નહીં, એનો શો ઉપાય. ૫૨
મહેતાજી બોલ્યો.

ગોળ અધારો વાવડીંગ, શંખાવળી વજ સુંક;
વિદ્યાધ્યાસિ શતાવળી, ગાના ધીમાં ઘૂંટ. ૫૩
હડી પ્રભાતે જે મળે, એ ગોળા નિત્ય એક;
મટે સ્વભાવે શિધિવતા, વિદ્યા ચડે વિષેક. ૫૪
સોખત પંડિત વૃદ્ધની, સુધરેલા ભણુનાર;
ભણવાની રૂચિ ઉપજે, સુધરે રાજકુમાર. ૫૫
પ્રધાન બોલ્યો.

વિદ્યાધ્યાસી ભાંગે તે, તાડી શતાવાળ રસાટ;
વાવડીમ તો આકુડી, માજમ તે વજમાટ. ૫૬
અપ્રીણ અધારો થાનકે, શંખાવળી શરાપ;
ગોળ તજ ગાંભે પીએ, એ કુંવરજી આપ. ૫૭
સોખત ગોલાની સદા, કદાબાજી યાય;
પરનારીની એબની, વાતો સુણે સદાય. ૫૮
સાંઘે મનુષ્ય ત્યાં જે ચડે, કણુભર નહીં સમાય;
તે પશુ તેવો થાય તો, રીઝે તેને રાય. ૫૯
અમે ખુશી એ દેખીને, એને જેઈએ એજ;
ભૂપ ભણે પરધાનનું, તુરત ઘટે છે ઘેજ. ૬૦
શત્રુજી સામટા, કદા કરજી અહુઃચાય;
જોકે નહીં પરધાનના, રહે કબળમાં રાય. ૬૧
છપ્યો.

વિષ્ણુ હાથ તરવાર, વણિક પંચામજ વાંચે,
જંજમ ફાડે વાંસ, ઘંટ લીધો કર ધાંચે;

૧ ગાયના. ૨ સાટે. ૩ એ ખોટા વહેમ છે; નહીં
તો અકબર સરખા ભણેલા રાજાઓ પાસે ખીરખલ
તથા લઉવા જેવા પ્રધાનોનું ધણું માન હતું તેવું વગર
ભણેલા રાજાના પ્રધાનનું માન સાંભળ્યું નથી.

અન્નો લહે કુંભાર, લહે ટપલો જે નાઇ,
કોટી લધો લહે, લહે સોની સરથાઇ;
લહે હાથ ભજૂત ગૃહસ્થ જે, બાળક જેની બાથમાં;
એટલાં કદીએ શોભે નહીં, લેખણ નૃપના હાથમાં. ૬૨

દોહરો.

સુણો અસલના શેઠીયા, ન ભણ્યા કદી નિશાળ;
ગરજ ભણ્યાની નહિ રહે, જેનાં ભાગ્યે વિશાળ. ૬૩
ભુજંગી છંદ.

હતા ભાગ્યશાળી વડાં ભૂમિ માંહી,
હવું રાત દહાડતણું ભાન નાહિ;
કહાં દિન ઉગે કહાં આથમે છે, ૬૪
હશે કોણુ રામ કહાં તે વસે છે.
કહું કોઈયે આજ રાજ પધારે,
કહો ઉતરે ખોલ નાંખો વખારે;
હતા સુખીં એવા પ્રભ સર્વ જોતી,
તેને કંઈ વિદ્યાતણી ગર્જ નહોતી. ૬૫
ગયું દ્રવ્ય ન્યારે રહ્યું નાહિ હાથે,
હવે સર્વ ચિંતા પડી લોક માથે;
સુજે છે કયા શંખની વાત ત્યારે,
ગયું દ્રવ્ય ને ભૂં આવીજ ન્યારે. ૬૬
જેને રાજ્ય વૃદ્ધિ સમૃદ્ધિ છે પૂરી,
કરે કેમ વિદ્યા ભણ્યાની મનૂરી;
ધણા નોકરો ચાકરો નાચું માંડે,
મળે ભાત તે ડાંગરો શીદ ખાંડે. ૬૭
ધણાં ઘેર ઘોડાં પગે જેહ ચાલે,
જીતે સાણસે હાથથી સાપ ઝાલે;
ખીંને મૂઠે તેથી હશે કોણુ મોટા,
જીતી સાહેબીમાં કરે શ્રમ ખોટા. ૬૮
મને સમૃદ્ધિ જે મળે એવી પ્રોઠી,
સુખે ખાઇ પીને રહું નિત્ય પોઠી;
સુણી વાત એવી વદે વિષ્ણુ વાણી,
તમારી રૂચિ તો અમે સર્વ જાણી. ૬૯

રાગ આબાહરજીનો.

કંઈ કરશે નહીં પરતાવો, એવો લેનાર છે આજ દહાવો;
વસે વનમાંહીં જૂં પડાં બાંધી, નથી ખાતા અંનને રાધી. ૭૦
વજ પેહેરને મરજીમાં આવે, કોઇની ખીક સરમ નહીં લાવે;
નથી પરણનાની તેને મર્જ, નથી ભણતાં વળ્યું અવળ્ય. ૭૧

૧ અણુઅણુ.

૨ અણુ.

તેનેમાથે કાંઈ નથીરાજ, ખાચ પીએ ને ચાય છે તાજ;
 ઉગ્યા આયમ્યાનું નહીં લાન, રહે રાત દિવસગુણતાન. ૭૨
 ખાવાનું જો મળ્યું તો ખાય, નહિતો આચડીનેમરીજાય;
 એક બીજાનું છીનાવીખાતો, નહીં સગપણુરનેહનોનાતો. ૭૩
 નથી ભણતરનેતેને ભાવ, એવો લે છે અઘૌઠિકિ લ્હાવ;
 એવું આપણા નૃપને ન મુખ, લોકલાજનાડરતણું દુઃખ. ૭૪
 પડે વજ્રનો ઉપાડે ભાર, કરવો બોલતાં અદ્ય વિચાર;
 હતો બાળક રાજ ભારે, સોંપી માએ મલુરી ત્યારે. ૭૫
 કેડ વાળી ખેસવા કરાવ્યા, આપીયાલણુ ગાડીચલાવ્યા;
 તમે હાજર હોત જો ભાત, એવી મહેનત મવકુંદ ચાત. ૭૬
 તેડી ફરનારા ઝાઝા જેને, ચાલવાની જરૂર થી તેને;
 મુખપાલ મેના રિધિ પૂરી, કરે ચાલ્યાની શીદ મલુરી. ૭૭
 દાસ દાસી હાજર ખવરાવા, શાને શીખે તે હાથે ખાવા;
 એવી દાસે તમારી મરજી, પણ સાંભળો મારી અરજી. ૭૮

દોહરા.

કોરડ રૂપી રાણીને, પુત્ર ફેંસલા ચાય;
 નિત્ય પરાયા પેટના, વગર ભણેલે રાય. ૭૯
 જો પોતાના પેટના, પડે કરવા ચાલ;
 કાણા કુખડા લંગડા, રૂપ કરવા ચાય. ૮૦
 રામ યુધિષ્ઠિર કૃષ્ણ વર્ણો, વિક્રમ બોજ લુપાળ;
 એ સધળા વિદ્યા લક્ષ્યા, નિત્યે જન નિશાળ. ૮૧
 પર દુખ પોતે શિર ધરી, લક્ષ્યા શત્રુથી આપ;
 છતાં પ્રવીણુ પ્રધાન પણ, આપ કરે ઇનસાફ. ૮૨
 તો કીર્તિ કેવી રહી, લક્ષ ગયા સાખાથ;
 જે નૃપ વિદ્યા નહિ લક્ષ્યા, નામે પામ્યા નાથ. ૮૩
 શૂપ લક્ષ્યાથી વસ્તીને, સધળી વાતે મુખ;
 મૂરખ મહીપતિને પ્રજા, પૂરણ પામે દુઃખ. ૮૪
 પેટ ભરી પોહોડી રહે, લહે દિકર નહિ લેશ;
 દહાં પ્રજા સધળી વસે, દહાં વસે છે દેશ. ૮૫
 બળિયો નખજાને હણે, ખાય કાકડી વાડ;
 તેના પુર મધ્યે પડે, ખરા બપોરે ધાડ. ૮૬
 દેશ સુધારો ગરીબથી, કહો કેમ કરી થાય;
 જો રાજ દિલ નહિ ધરે, એકે નથી ઉપાય. ૮૭
 જો આપે બક્ષીસ પ્રભુ, વિદ્યા રૂપી બાગ;
 ફૂલઝાડ આદિક ચક્રી, એમાં મોજ અપાય. ૮૮

અપેતાળ છંદ.

ફક્તર કુવારા હોજ, વિદ્યા વિશેષ રમેજ;
 નૃત્ય ગાન નાટક ખેલ, વજુ ભણે નહિ કાખેલ. ૮૯

પરદેશી ગાયન નાદ, સમન્ધ્યા વિના નહિ રવાદ;
 જેમ ચિત્ર રંગ વિચિત્ર, વજુ નેત્ર નિષ્ફળ મિત્ર. ૯૦
 જેમ બધિર આગળ ઘંખ, જેમ આરથી વજુઅંખ;
 જેમ દવિત મૂરખ પાસ, મુણી કરે ઉમટો દાસ. ૯૧
 મુંગો શું ગાવે ગાન, બોખો શું ચાવે પાન;
 વિદ્યા રમેજ વિશેષ, મૂરખ ન માણે લેશ. ૯૨
 સવૈયો.

એકગમાદયડ્યો ગિરનાર, નાચે દયારદીર્ઘા પુર ભાર;
 વેતી નદી જળ દેખી મરોડ, ધરે મન કોડ બફુજ પ્રકાર;
 એથીઉમંગચડ્યોઅતિઅંગ, ખુશીખુશીખૂંચયુંમનન્યાર;
 જોભણીને નકશોનિરખે, હરખેજહનરધણોજનત્યાર. ૯૩
 છપો.

શેત્રંજ સોગટાં, ગંજકે ગંમત કરીયે,
 જોષએ બીજે જત, વિના મુખ મળ ન જરીયે;
 જો દદિ એકાએક, છેક દિલ હોય ઉદાસી,
 વિદ્યા વનિતા તુરત, કરે દુઃખ હરખ પ્રકાશી;
 લહિયે મુખ કુંડળનું પછી, સહિયે કાન વિધાવતાં;
 ગુણુલહિપૂરણુમુખ પામીયે, ખમાયે દુખ ગુણુઆવતાં. ૯૪

દોહરા.

બાળક ધાવણુ છોડનાં, કરે ધણો કંઠપાંત;
 નહિ છોડાવ્યાથી વધે, અંગે રોગ અત્યંત. ૯૫
 એમજ આજસ બસન પણ, જો નડી છોડે બાળ;
 કડવાં આપડ નડી પીએ, ચાશે દુઃખ કોષ કાળ.
 ભાટે વાત કચેરોમાં, કહી સુણો મહીનાય;
 મૂળરાજ પાટણુતણો, લડીયો લાખા સાય. ૯૬
 પ્રથમ ફોજ પાટણુતણી, જે પડી જેમ ટિડાણુ;
 લૂચો ચોથે લાગ કછ, વળતી વાળો ધાણુ. ૯૮

૧ કવિત.

૧ કહદેસ ૨ ચોથેસાગ, ૩ ડીડાલી ૪ તોડીલીપો,
 ૫ પીધોખુજ ૬ રસવળી ૭ લાખાધી ૮ લડાપતો ॥
 ૯ જોડાદાર ૧૦ છોડીકાદી ૧૧ રસે ૧૨ ચાચાં મોબીલેરે;
 ૧૩ ફેરજડ ૧૪ લુડીકડો ૧૫ ચડાળ્યો ૧૬ ચડાપતો ॥

૧ આ કવિતામાં ચાર વસ્તુઓ સંતાડી દોષ
 ને વરતવાની સમસ્યા છે.

૧૩ ગીધપંખી બુધખેત, ડાચખોશી દૂર ઠળો;
 ૧૪ ૧૮ ખોલે ઘાટે વખત શો આગ્યો છે લડાઇનો ॥
 ૧૯ ૨૦ ઘેરી ખુબ મુક્યાવળી ઢાલનેરે ધુળકાડો;
 ૨૧ ૨૨
 ૨૩ ૨૪ ભાગ્યાકછી સુખોખાટયો મૂળપુત માઇનો ॥ ૯૯

દોહરો.

એક એવી વાતથી, ભૂપતિ રીઝ્યો ભાત;
 ભણતરમાં એવી ભલી, હોય હજારો વાત. ૧૦૦
 ચાલી આગ્યો ચીનથી, એક મુસાફર લોક;
 કહી ઉત્પત્તિ ચાહની, સુણવા લાગ્યો શોખ. ૧૦૧
 ધાતું પક્ષી ઝાકની, વિધવિધ વાતો જેઠ;
 વિદ્યાસતી મુખથી વહે, સાચે સાચી તેઠ. ૧૦૨
 જંગલી જન જાણે નહીં, ખીર ગળી કે ઘેસ;
 ભાન નહિ ભરવાડને, અઘડ ભલી કે ભેસ. ૧૦૩
 છુટો પરણે ખાઇડો, અભણ્યો ખેસે રાજ;
 ખોજ ઉપાડે બળદિયો, તે સહુ પરને કાજ. ૧૦૪

પ્રધાન બોલ્યો—નારાયણ હંદ.

બહુ તપાસ લાવીને વિચારી વેણ બોલવું,
 વિદ્યાતણું વિશેષ માન ધારિને ન ડોલવું;
 ભણી ગણી ગુણી બની જવું ધનાઢ્ય જયવા,
 લિખારીને જરૂરથી થવું ભણેલ નાચવા. ૧૦૫

રાજા આખાહરણનો.

જેને મેહેરખાન થયા રામ, તેને ભણતરવું શું કામ;
 ઝાઝે ભણતરેદારિદ્ર્યઆવે;ટળે જીવ કાં જીવથી જીવે. ૧૦૬
 સહુ ધનવંતવું ધર પૂછે, નહિ પૂછે ભણેલો શું છે;
 સભામાં ખેસે ધનવંત પહેલો, વિદ્યાવંત ખેસેસહુછેલો. ૧૦૭
 આપે માતખરને બહુ માન, તેની તરફ રાખે સહુ જ્ઞાન;
 ધનવંત બોલે કાઠું ઘેલું, લોક કચુવ કરે સહુ પહેલું. ૧૦૮
 જેમ પાસા પડે તે દાય, તેમ રાજ બોલે તે ન્યાય;
 ધનવંતનો હુકમ ચાલે, કાલો વિદ્યાન મંગરે ચલાવે. ૧૦૯
 મેના મુખપાલમાં ધનવંત, ભણેલા શિર ભાર વડત;
 ધનવંતને મેડી અગાશી, વિદ્યાવંત છાપરાનાં વાશી. ૧૧૦

દોહરો.

રાજા આગળ એક દિન, પોકાયો પંડિત;
 તો તેવું કુખ ટાળિયું, કહું તે સુણી કવિત. ૧૧૧

કવિત.

પાણીના તરંગ પૂરે જાણીએ સમુદ્રમાં,
 ખરેખરાજ નાવની પેઠે તરતા ખાટલા;
 વેણુ તો મછ અને આડણી તો કછ બની,
 ન્હાની ન્હાની હોડિયો પડે તરતા ખાટલા;
 બાજકો ખલાશી જીમ પાડે તેને શિર તાણ્યો,
 મુંદરીએ શંઠ પેરવાને વચ્ચે ફાટલા;
 મુણો મહારાજ અધિરાજ આજ રજનીમાં,
 મુજ ઘેર બન્યા અદ્ભુત ખેલ આટલા. ૧૧૨

રાજા આખાહરણનો.

જાએ રાજને જે વિદ્વાન, ભાગે ભૂખ થઇ મહેરખાન;
 મળે પંડિત પંડિતજ્યારે, એકબીજાનાં દુઃખઉચારે. ૧૧૩
 જેમ સાપ ઘેર સાપ જાય, જીમનાં લપકારો વાય;
 પગે રાંડીરાંડને પડે, હું જેની તું જીમે ચડે. ૧૧૪

દોહરો.

ભણતર નથી હિસાબમાં, ન્યાહાં ધણેરા કામ;
 એવું સાંભળી ઉચર્યો, પંડિત વિદ્યારામ. ૧૧૫
 પશ્ચિમ દિશ વૈરાટપુર, ન્યાહાં જન્મવું રાજ;
 વણિક પ્રધાનપણું ધરી, કરતો તેવું કાજ. ૧૧૬
 મૂરખ ત્યાનો મહીપતિ, અસર ન લણ્યો એક;
 ઉપજ ખરચતો આકિથી, રહે અભણ્યો છેક. ૧૧૭
 ખરચે ખુબ કરજ કરી, મોહો માગ્યું દે બ્યાજ;
 ખમણાં ત્રમણાં યોગણાં, ખત લખીઆપે રાજ. ૧૧૮
 રૂપિયા સો રોકડા, લાઇ કરી આપે મોહાર,
 મન સમજે મુજ ઉપરે, એવું શું છે જોર. ૧૧૯
 નાણું લેશે વાણિયો, ન્યારે હું આપીશ;
 એણે જોયા આજ તો, માફ કામ કરીશ. ૧૨૦
 ફરિયાદી સરકારમાં, પછી થઇ જે વાર;
 બાગ બગીચા સહિત સહુ, થયાં જસધરખાર. ૧૨૧
 વેચ્યાં વાસણુ દાગીના, વેચ્યાં ગાંમ ગરાસ;
 મિયાં થયા ભીખ માગતા, પૈસો ન રહ્યો પાસ. ૧૨૨
 વિખ ખાવા ઇચ્છા કરે, ગઈ લોકમાં લાજ;
 વગર ભણ્યાને કારણે, કીધું એવું કાજ. ૧૨૩

હરણો.

કુખે પ્રજા પીઝાય, કરે ન સહાય નરપતિ,
 નવા નવા કર કરે, ધરે નહિ ધનની તપતિ;
 લાંચ લઈને ન્યાય, કરે અન્યાય આતિશે;
 કરીને નજર દરામ, જીવે પર જીવતી દિશે;

પર હાથ સોપી નિજ રાજતે, નજર નહીં રાખે તહીં;
અવનીપર એવો જીલમ તો, શ્રીહરિ કહી સાંખે નહીં. ૧૨૪

ચોપાઇ.

એવો જીલમી રાજ થાય, તેને કાણુ સમજવાં જાય;
વિદ્યા દાંકણુ ઢેકું ધરે, લાગે છાંટા નિરલજ કરે. ૧૨૫
એતો અવર નથી ઉપાય, શૂંપ ભણે સુધરેલો થાય;
વિદ્યા ગુરુ થઇ આપે જ્ઞાન, કાષ્ટની શરમ ન રાખેકાન. ૧૨૬
પોતાના અવગુણુ તે વેર, દેખાડે દરપશુની ચેર;
કડવાં દાયે કહી ન શકાય, વિદ્યા બોલે વચન સદાય. ૧૨૭

સવૈયા.

જે પ્રથિપાળ ચહે ત્રિય પારખી,
સંપટ રાક્ષસ એજ લંકાનો;
થાય અન્યાય પિડાય પ્રભ,
ન ભુવે નજરે નૃપ અંધ જહાનો;
દેશ સુધાર પુકાર કરે,
પણ પાવડને ન ચડે કહી પાનો;
મુછ ઉગી પણુ તુછ મતિ,
ન ભણ્યો નૃપ તે પશુ પુંછ વિનાનો. ૧૨૮

દોહરા.

ઉકરડામાં આપડે, તજ જનાન શુભસ્થાન;
ભણ્યા વિના છું કે અણુધ, ભૂખ તરસનું બાન. ૧૨૯
ગુરુ ગરધવ જેવા કર્યાં, કર્યાં ન લાંબા કાન;
પુંછ કરતાં મૂછ કરી, ભુલી ગયો ભગવાન. ૧૩૦

કવિત.

મઈદીને મહારાણી કિંધી કાષ્ટ તઈદીએ,
માનવી સમાન તેની આંખરૂં ન માનવી;
કાશના પ્રવાહ વીણ મેળવી ચલાવીએ,
જરૂર કાષ્ટ જન તેને જાણુશે ન જાનહરી
જેવી તેવી હોય તોય દેવીઓ પૂજાય, એવી,
દેવી જેવી કાષ્ટ ન પૂજાય કહી દાનવી;
શું થયું જો આનને મળ્યું કહી વિમાન તો,
મનુષ્યના સમાન કાષ્ટ માનશે ન માનવી. ૧૩૧

દોહરા.

કરોળીએ કહીં ધર કયું, કંઈન વાસણુ કાય;
તોપણુ તેને માનવી, તુચ્છ ગણે મનમાય. ૧૩૨

તેમજ કંચન મહેલમાં, અસખ્યો રાજ હોય;
પડિત તેને પશુ ચકી, મણે ન અધિકા કોય. ૧૩૩

પ્રધાન બોલ્યા;—

પશુ કહો કે નર કહો, પણુ જાઓ તે પાસ;
કરો વખાણુજ વિધવિધે, તો પૂરે મન આશ. ૧૩૪
જો કાષ્ટ ગરીબ મનુષ્યને, બોલાવે ધનવંત;
કુલે અંગો અંગથી, પામે પ્રેમ અનંત. ૧૩૫

કવિત.

રાંહીરાંડનો તનુજ કહે યજ્ઞ રાજ રાજ,
માજ હું ગયો નજીક શેઠજીની મેડીના;
દરખતી વાત માત શી કહું જો આજતણી,
છાકરા છ સાત સાથે હતા મારી હેડીના;
એવે સમે નગરના શેઠજી હવેલીમાંથી,—
આવીને ઉભા નજીક ખારીની કંઠેડીના;
મને પછી આપો આપ શેઠજી બોલાવ્યો,
કહ્યું જા જામને કુતરાને હાકરે ગધેડીના. ૧૩૬

મહેતાજી બોલ્યા—દોહરા.

શેઠ તણી શેઠાઇ વળી, રાજપુત જે રાજ;
મૂળ યયાં વિદ્યાવડે, સધર્માં સુખનાં સાજ. ૧૩૭
શેઠ તણા જે પુરવળે, જો ન ભણેલા હોત;
મળત ન તેને ઝોટણું, ધન શેઠાઇ સોત. ૧૩૮
તેમજ રાજ અસહના, ભણતર જે ન ભણત;
પામત કહી ન રાજપદ, રાજ કહી ન જણત, ૧૩૯
નથી વિદ્યા જે દેશમાં, નથી ઉદમનું જ્ઞાન;
શેઠ નથી રાજ નથી, નથી પડિત પરધાન. ૧૪૦
રચે સદાવત માતખર, ધર્મશાળા ખુશીદાર;
નિરલાગી જમઉ હોય જે, વસે મુખે તે કાર. ૧૪૧
જો નર રહી નિરૂંચી, રજું જાપનું ખાય;
તે નર પણુ નિર્ગાંધીયા, મહિની ગણુતી ગણાય. ૧૪૨
ધર્મશાળા ધર જાપનાં, તેમાં વસે સદાય;
ખાય સદાવત જાપનું, આપનું રજું ન ખાય. ૧૪૩
કારખાનું જગનું કરી, મનુષ્ય ગજરીદાર;
ખાન પાન વઆદિક પ્રભુ, ખખસેં જલ પગાર. ૧૪૪
નિમકડલાલો હોય તે, કરે પરમારય કામ;
પેટ ભરી પોટી રહે, પ્રમુતો નિમકડરામ. ૧૪૫
કરે પરમારય અકમથી, અગ્રધવાન નિશિ દંન;
પેટ મજરીથી ભરે, અસ્પ અસ્તના જન. ૧૪૬

૧ તિખારી.

સો નરથી નહિ બની શકે, એક અક્ષથી થાય;
અક્ષવાન તે દારણે, બહુ દરમાયા ખાય. ૧૪૭
પ્રજાતણી પીડા હરે, અક્ષવાન ભૂપાળ;
અંધેરી નગરી વસે, બે મુરખ મહોપાળ. ૧૪૮

ભુજંગી છંદ.

પુરી એક અંધેરો ને ગંડુ રાજ,
ટકે શેર ભાણ ટકે શેર ખાજ;
બધી ચીજ વેચાય ત્યાં ભાવ એક,
કદી સારો યુરી ન વેચે વિવેક. ૧૪૯
તહાં જઈ ચડ્યા બે ગુરુ એક ચેલો,
ગયો ગામમાં માગવા શિષ્ય ચેલો;
હોંધી સૂબડી હાટથી આપી આટો,
ગુરુ પાસે જૈને કહે ખૂબ ખાટયો. ૧૫૦
ગુરુજી કહે રાત રહેવું ન આંહી,
સહિ એક ભાવે બપો ચીજ ન્યાંહી;
હશે ચોર ને શાહનો ન્યાય એક,
નહીં હોય શિષ્યા ગુનાની વિવેક. ૧૫૧
કદી મામ એવા વિષે ના વશીજે,
ચલો સદા ચેલા જવું ગામ બીજે;
કહે શિષ્ય ખાવા પોતા ખૂબ આંહી,
તણ તેહ હું તો ન આવીશ ક્યાંહી. ૧૫૨
ગુરુજી બહુ બોધ દીધોજ ખાસો,
નહીં યોગ્ય આંહી રહે રાત વાસો;
ન માની કશી વાત તે શિષ્ય ત્યારે,
ગુરુજી તણને ગયા ગામ ત્યારે. ૧૫૩
રહ્યા શિષ્યજી તો ત્યહાં દિન ઝાઝા,
બહુ ખાઈ પીને થયા ખૂબ તાજ;
પછીથી થયા તેડના હાલ કેવા,
કહું છું હવે હું સુણો સર્વ તેવા. ૧૫૪

ટોહરા.

તરકર ખાતર પાડવા, ગયા વચ્ચિતને દાર;
તહાં ભીંત વડી પડી, ચોર દયાયા ચાર. ૧૫૫
માત પ્રજાતે ચોરની, ગણ નૃપને ફરિયાદ;
ચળા દરાવી શેકને, ડોહીની સુણો દાદ. ૧૫૬
એવું થર કેવું ચણ્યું, ખૂન થયાં તે દાર;
રાતે ખાતર ખાહતાં, ચોર દયાયા ચાર. ૧૫૭
વચ્ચિક કહે કહિંપાતણા, એમાં વાંક અપાર;
ખરેખરી એમાં નથી, મારી ખોડ લગાર. ૧૫૮

કહિંપાને ચળા ઠરી, વચ્ચિક બચ્ચો તે વાર;
ચુક ગારો કરનારની, કહિંપે કરી ઉચ્ચાર. ૧૫૯
ગારો કરનારો કહે, પાણી થયું વિશેષ;
એતો ચૂક પખાલીની, મારી ચૂક ન લેશ. ૧૬૦
પુરપતિ કહે પખાલીને, બે તું ચળાએ ભય;
આજ પછી આ ગામમાં, એવા ગુના ન માય. ૧૬૧
૧ મુઠ્ઠાં નિસર્ચા મારગે, મેં બેયું તે દીશ;
પાણી અધિક તેથી પડ્યું, રાજ છોડા રીસ. ૧૬૨
મુઠ્ઠાંજીને મારવા, કરી એવો નિરધાર;
ચળા પાસે લઈ ગયા, મુઠ્ઠાંને તે વાર. ૧૬૩
દળ જાંડું ચળાતણું, મુઠ્ઠાં પાતળે અંગ;
એવી હકોક્ત ચાકરે, જો કદી ભૂપ પ્રસંગ. ૧૬૪
ભૂપ કહે. શું હરખડી, આવી પૂછો કાંઈ;
શોધી ચઢાવો ચળાએ, જાડા નરને જોઈ. ૧૬૫
જેતાં જેતાં એ જડયો, જોગી જડે અંગ;
ખદ્દ દિન ખાઈને બન્યો, રાતે માતે રંગ. ૧૬૬
શિષ્ય મુદત માગી ગયો, ગુરુ પાસે પસ્તાય;
ગુરુજી આવી ઉગારીઓ, અદ્વિત કરી ઉપાય. ૧૬૭
જોગી ચળા પાસે જઈ, કહે ભૂપ સુણ કાન;
આ અવસર ચળાએ ચઢે, વેગે મગે વિમાન. ૧૬૮
ચેલો બોલ્યો હું ચડું, એ ગુરુ કહે હું આપ;
અધિપતિ કહે ચડોયે અમો, પુરણ મગે પ્રતાપ. ૧૬૯
ગુરુ ચેલાને ગામથી, પહેાંચાડ્યા ગાઉ પાંચ;
રાજ ચળા પેર રહ્યો, અગે વેડી આંચ. ૧૭૦
જહાં લણેલ ને ભૂપાત, નિપજે એવા ન્યાય;
દેશ સુધારાની તહાં, તો આશા થી થાય. ૧૭૧
નવોન કળાની ગમ નહીં, નહિ સમજણ લવલેશ;
કાંઈ સવળો રસ્તો કહે, અવળો લે ઉપદેશ. ૧૭૨
દાખ પથના નોકમાં, કદી લરાયું હોય;
કાંકનારને લાત દણી, ભડપી ભાગે સોય. ૧૭૩
કહું તેનાં એક દાખલો, સાંભળજે રહ્યો ભૂપ;
કેવા જન આ દેશના, ભોળા ભડકણ ભૂપ. ૧૭૪
શ્રી સરકારે મોક્ષ્યો, મહેતો એકજ ગામ;
ચેપવડે ગૌરીતળા, દહાડવાને દામ. ૧૭૫
જૈને ચોરે ઉતર્યો, પછી ગયો નૃપ દાર;
સમજવા નૃપ મુરખની, આગળ ક્યો ઉચ્ચાર. ૧૭૬
સરકારે સદુ લોકપર, દયા ધરી દિવસાય;
ખર્ચ દામ ઉજી ક્યું, કસર ન રાખી કાંય. ૧૭૭

૧ એક વોદો.

મુજ સરખા મેંતા બહુ, રાખ્યા દુઃખ પગાર;
સહુ જનને સુખ ઉપજે, ખરચ ન થાય લગાર. ૧૭૮
ખર્જીયાથી ખાળક મરે, ખીડા પૂરણુ થાય;
ખાળ ગિચારે તરફડે, નજરે જોયું ન જાય. ૧૭૯
તે સહુ ખીડા ટાળવા, આવે કયો ઉપાય;
પુણ્ય વિના ખીજી કરી, નથી મતલબ તે માંય. ૧૮૦
ખાળકને હાજર કરો, કાહું જળાયા અંગ;
કરી ફિકર નહિ રાખશો, ધરવે અધિક ઉમંગ. ૧૮૧
મુખથી ખોલ્યા મહીપતિ, કાલે કર્યું કામ;
આજ દિવસ ચોખો નથી, માટે કરો વિરામ. ૧૮૨

ચોપાધ.

પર્જો મહેતો ઉતારે ગયા, રાજ સંત્રી ભેગા થયા;
નૃપ કાકાને પૂછી વાત, તમે કયું જાણો છો તાત. ૧૮૩
કહે કાકા બહુ જાણું અમો, પણ પૂછો નહિ કદાંચે તમો;
નવીપ્રજાજનપણનવા, હવે અમોઅણુઅપનાહવા. ૧૮૪
આ અવસર જે નહિ હોત, કોણ કહત અંતરગણુ સોત;
આબોછે રાજ ઈશ્રિજ, ધન હરવાને કારણુ તેજ. ૧૮૫
નાણાની બહુ ચારો તૂટ, દમકાથી વેચારો જિટ;
પણમળશેનહિ કોઇ લેનાર, સોદાગર કરશે સહુકાર. ૧૮૬
એ રાજ ધન હરવા વિષે, નવી નવી દિકમત કહાડશે;
નર્વાકરશે નિશાળાબહુ, એનું ભણતર ભણશેસહુ. ૧૮૭
છોડાવી સહુના વેપાર, બંદુક ઉપડાવે તે વાર;
ગાય સુવરનું લખને ચામ, કીધું છે પડખમનું કામ. ૧૮૮
શબ્દ સુણી તેનો તતખેવ, હિંદુ તુરકના નાસે દેવ;
થશે કલંકી જે અવતાર, ત્યારે જશે આ સરકાર. ૧૮૯
જ્યારે ચક્રવે રાજમજ થશે, ત્રણ દિવસરસી તુરતજ જશે;
ખડ્ગપાનહવેહુંઅમો, પણજનરેસહુ જોશો તમો. ૧૯૦
સંવત અઢાર નવાણું માંય, એનું રાજ્ય ન રહેશે ક્યાંય;
નહિતોગોગણીસેનેચોદ, નહિતેજોએનું ક્યાંય છુદ. ૧૯૧
આ મેંતા આબો છો જેહ, ખાળકને દુઃખ દેવા તેહ;
ખર્જીયા દહાડે નિસરે ફરી, માતમારે કાપજ ફરી. ૧૯૨
જેને ફરો ખર્જીયા નિસરે, એને દાકતર એવું કરે;
ખૂલ ખાટલા સાથે ધસે, જાં સુધી જીવથી તે જશે. ૧૯૩
એવું ગપ ડાસે ઉચાર્યું, સહુના મનમાં સાચું હતું;
સાંભળીસહુને ઉપજો ત્રાસ, નાખેઆંસુધકઉદાસ. ૧૯૪

ઢાહુરા.

આદર્શો વરણુ અઢારનાં, ક્યાં એકાં ત્યાંય;
સોંપી વાત વિચારવા, ખોલ્યા માંડોમાંપ. ૧૯૫

સહુ સમજ્યા જે આજથી, ગયું ભૂપનું રાજ;
અમલ થયો પરરાજ્યનો, કરશે જે આ કામ. ૧૯૬

રાગ ઓખાહુરજુનો.

ખોલ્યા બાહણુ તેણે કામ,
અમો છોડી જયું આ ગામ;
આભને ન મળે ક્યાંય અણી,
બાહણોનો નહીં કોઇ ધણી. ૧૯૭

ખોલ્યા શુકલ જે ગત થશે આવી,
અમે એથીજ લેશું ચલાવી;
શુકલ બાહણુને સ્વાદ ન ભાવે,
છાશ ન મળે તો દુધે ચલાવે. ૧૯૮

કહે પુરાણી પુસ્તક ભેષએ,
એવું કીધું રાજ દાષએ;
પણ પોચાં એતો સહુ થોચાં,
આજ કાચાં તે સઉથી સાચાં. ૧૯૯

ખોલ્યા જોશી અસલની જે વાત,
શીદ આજ સંભારો છો તાત;
ખોલો આજ મળી જણુ પાંચે,
ગઇ તિથિ તો જોશી ન વાંચે. ૨૦૦

ખોલ્યા મહેતાજી શું કહેો છો,
તમે અમને અગાડી કરો છો;
કરવા ખીનને ખુવારણુ બણ્યા છો,
તમે કેની નિશાળે ભણ્યા છો. ૨૦૧

ખોલ્યા રજપૂત લોક રિસાઇ,
અમને દાણુ ગણે છે ભાઇ;
નથી ધરમાં ભાંયો કાંઇ નાણાં,
હાલી દરકાઇ બેટ ખીજાણાં. ૨૦૨

ખોલ્યા વાત વચારીને શેઠ,
મહેતો આબો છે ભરવાને પેટ;
નહિ તો આપણા સામે ન થાય,
લાભે લોભેજ શેઠ તણાય. ૨૦૩

કહે સોની શેઠે કયું જેહ,
પેટ ભરવાનો ઉપાય એહ;
અમે કણુલ ક્યોં એ વિવેક,
એ તો સોળ વાલ રતિ એક. ૨૦૪

કહે કણુખી અમે જઈ ખીને,
તોય દરકત ત્યાંજ વસીને;
નથી અહીં અમારા ગામ,
ત્યાં ગાને ત્યાં કણુખીનો મામ. ૨૦૫

કહે પટેલ કહું તે પાળો,
ભરો આપણે આજ, ઉચાળો;
મારી એટલેજ ચાલે યુદ્ધિ,
પટેલની ઘોડી પાદર સુધી. ૨૦૬

બોલ્યા કુંભાર આપણે કાં રૂવો,
સહુએ શું કરશે તે તો લુઓ;
શીદ આગળ કરી હીડો,
હજી ચાક ઉપર છે પીડો. ૨૦૭

કહે લુહાર જોને પ્રધાન,
સમજવી સમાધી તોફાન;
મહેતા સાથે જો તકરાર થાશે,
લોહું લુહાર આપે કુટારો. ૨૦૮

કહે ધાંચી ઝોણુ પાછો જશે,
પાછી પોરથી સફાત થાશે;
કરો મહેનત ચલાય તે પેર,
ધાંચીનો બેલ ઘેરનો ઘેર. ૨૦૯

કહે ઘોખી ઉચાળો તો ભરોંચે,
પછી ત્યાં જઈને શું કરીએ;
નહિ વાટના ધાટના રહિયે,
જેમ ઘોખીના કુતરા થઈએ. ૨૧૦

કહે મોચી શું આપણું જશે,
સૌનું થાશે તે આપણું થાશે;
તમે ધીરજ મનમાં ધારો,
પાણી પહેલાં શું મોજાં ઉતારો. ૨૧૧

કહે દરજી સુણો મારી મરજી,
દેવે પીડા આપણને આ સરજી;
આખા દેશમાં ચાલ્યું છે એવું,
દાટયો આલ ક્યાં યીગડું દેવું. ૨૧૨

કહે સુતાર અમને જો નડશે,
એની વેડમાં વાંધો પડશે;
અમે નિશ્ચે વિચારીને કાપ,
આડે લાકડે આડો વીધ. ૨૧૩

કહે વાળદ મહેતાને ત્યાં,
નહિ કામ સુન્યું હોય કાંઈ;
ત્યારે ખાળકને ખળીયા ગોડે,
નવરો વાળદ પાડા બોડે. ૨૧૪

બોલ્યા ખસાશોંચો કહું આજ,
રાજ થાશે તે કરશે રાજ;
શીદ આપણે ખાળીયે પ્રાણ,
નથી દરીયામાં મેલ્યું વહાણ. ૨૧૫

બોલ્યો ભવૈયો આ કામ માંહી,
લોક તકરાર બહુ લેશે માંહી;
ન્યારે ખંતેને ખનશે લકાઈ,
થાશે ભુંગળ વિનાની ભવાઈ. ૨૧૬

બોલ્યો ભરવાડ જે મુખી લાઓ,
આવા કાચમાં આગળ જાઓ;
અમે કહોંચે છોંચે આ કાળ,
ગાયો વાળે એજ ગોવાળ. ૨૧૭

કહે છીપો એની જાત નીચી,
એ તો બોલેછે આંખા મીચી;
નથી સાંભળતા કાંઈ વાત,
જાત વિના પડે નહિ જાત. ૨૧૮

બોલ્યો માળીં લુઓ સંભાળી,
જઈશું તેના મુલકને ટાળી;
પછી આપણને શું કહેશે,
માળા રૂક્યો તો કુલકાં લેશે. ૨૧૯

કહે પાવૈ કરો કાલાવાલા,
એતો થુંક વલોવોછો કાલા;
તમે મારું કહું નહીં માનો,
કદો પાવૈને નહિ ચડે પાનો. ૨૨૦

કહે કંસારા આપણો રાજ,
એનો અમલ ગયો હશે આજ;
એતો જાહેર ભેદજ લાગ્યો,
થાળા ફૂટી કે રણકો વાગ્યો. ૨૨૧

બોલ્યો વાધરોં વિચાર સોત,
કાંતો મહેતાનું આપ્યું છે મોત;
ન્યારે ઘો મરનારી થાય,
ત્યારે વાધરીવાડે જાય. ૨૨૨

બોલ્યો બડબડતો એક બાવો,
અમે છોડી દેશું દેશ બાવો;
નથી શોધવો અમારે સાથ,
ખાવા ઉડ્યા ખમલમાં હાથ. ૨૨૩

ત્રાંચી આંખવાળો એક બોલ્યો,
તમે શા માટે કાપણુ ડોળો;
જુદા નથી સરખાર ને રાય,
નથી આંખે બે ચંદ્ર દેખાય. ૨૨૪

દોહરા.

એ રીતે સદુ કહોં ગયા, આપ આપની વાત;
મરેતો મંત્રીને મળ્યા, ખીજે દિવસ પ્રભાત. ૨૨૫

મહેતાને મંત્રી કહે, છે ગાંડી મુન્વાત;
આમળ દણવી લાતને, પાછળ કરવી વાત. ૨૨૬
સમન્વયે નદિ સમન્વયે, ભારે કરશે જોર;
કામ તમારું સુધરે, નદિ તો કાઢો જોર. ૨૨૭
મહેતે મદીપતિ પાસ જૈ, હર દેખાડ્યો જ્યાર;
જાળકને કાન્તરે દેવો, મતંજય પાડી પાર. ૨૨૮
એવા અમલોદયા વસે, મદીપાત મહા મહાર;
મહાકયુ વહેતી આગસ, સમન્વય નદિ લગાર. ૨૨૯
માટે અણુવા મોડવો, તમે કુંવરને તાત;
નદિ તો કહું તે સાંભળો, મારી છેલ્લી વાત. ૨૩૦
જે રાગ નદિ જલજ્યો, અણી ભલો દરિયાક;
જયે તેના કાયથી, રઠપતનો ઈનસાફ. ૨૩૧
ખાપ પિયે પોદી રહે, જેમ સાતગરનાં કોર;
રઠપતની પેઠે રહે, જરી ન ચાલે જોર. ૨૩૨
અણીગણી જે ભૂપતિ, ભણે કાયદા આજ;
રહેશે તેના કાયમાં, નિજ રઠપતનું રાજ. ૨૩૩
પ્રત્યાદિ ઉપદેશ દહ, ચાલ્યો વિદ્યારામ;
પથરાપર પાણી થયું, કાંઈ ન લાગ્યું કામ. ૨૩૪
હાથે વિદ્ય કદામ ચઢ, ગયો પોતાને ઘેર;
કુંવરે મનમાં વાત તે, રાખી રૂડી જેર. ૨૩૫
હી પ્રભાતે એકલો, અણુવા ગયો નિશાળ;
અસર અટુ દિન એકમાં, શિષ્યો શુદ્ધિ વિશાળ. ૨૩૬
દેખો મંત્રી હાથે ધણો, મોટે મીઠું ગાય;
કુંવર ચડે ખીજી લતે, એવા કરે ઉપાય. ૨૩૭
એતેસો ચુક્યો નર્દા, ન ચડ્યો ખીજે એલ;
અણીગણી વધિકે મયો, સુધયો છોડી દેશ. ૨૩૮
કોમકારીના કેમલા, કાઠ દિવાની કામ;
ચુકાવે તે ચતુર નૃપ, અદલે આકો જામ. ૨૩૯
દિન દિન દેશ સુધારવા, અમણિત કરે ઉપાય;
અતિશય પામ્યો આગર, દેશ વિદેશે રાય. ૨૪૦
એજ રીતે આ દેશના, સુધરે રાગ સર્વ;
તો દિવસ આનંદના, જાણું દવાળી પવ. ૨૪૧
આગણીશે ઉપર થયાં, વિદ્યમાં દશ વર્ષ;
ભાદરવા મુદિ દ્વાદશી, બાપણ કયું મર્યા. ૨૪૨
આવી અમલાવાદની, વિદ્યા મંડળી માંય;
કમા કરો શ્રોતા મર્દ, કહું અવિકલે જો કાંય. ૨૪૩
વિનતિ દસપતરામની, દિવસ ધારા દિન નીચ;
શ્રોતા જન સધળા તમે, બોલો જય જગદીશ. ૨૪૪

લાંચ વિષે.

દોડુરા.

અણેલ જ્યાં નદિ મૂપાત, ત્યાં અધેર જણાપ;
રાગ પ્રવાન સો કરે, લાંચ લઈ તે ન્યાપ. ૧
ક્યન ધણી કહો કહો કરે, દિશકાર પોશક;
તોય લોક જે લાંચિયા, લાંચ ન નજે સમાર. ૨

જુજંગી ઇંદ.

અરે લાંચિયા ચાંચિયા ચોર જેવા,
અવર્મા થયા અધિગા દેમ એવા;
કહો કાનમાં કેમ ધીણ અરેકે,
દિશકાર પોશક દેવો કરે છે. ૩
ખરી નોકરી લાંચ ખાઈ ખુએકે,
જનો કેદમાં કેક જતા લુએકે છે;
દુશચારો દુશો દિલે ક્યાં હરે છે,
દિશકાર પોશક દેવો કરે છે. ૪
પરે ગરબડે લોપના જેમ જોળા,
અટુ હાથે નીતિના બોલ બેટોળા;
ધરી કાનમાં ધ્યાનમાં ક્યાં ધરે છે,
દિશકાર પોશક દેવો કરે છે. ૫
નથી કોડતા ગાલ લાંચી લોપાની,
જીતી વાત છે, તે નથી છેક જાની;
દુશચાર તો વ્યાચરે આચરે છે,
દિશકાર પોશક દેવો કરે છે. ૬
નથી જલજતા જે જયે લોકજાનન,
નથી જલજતા જે થયે મુલમન્યા;
ભલો ભાત બંડાર પાપે ભરે છે,
દિશકાર પોશક દેવો કરે છે. ૭
ભલે ખૂચ નાણે અમળનો જમાવે,
અદોથી જતાં સાચ અચે ન આવે;
અરે આદો એલી જનું આખરેકે,
દિશકાર પોશક દેવો કરે છે. ૮
વડાં ઝેરનાં જીન જે કાઠ વાવે,
નદિ કાસ કે કાડની ઉર્તો આવે;
છને ઝેરનો કોડવા ઉછેરે,
દિશકાર પોશક દેવો કરે છે. ૯

૧ અમલાવાદમાં દીશકાર નામે પદ જલ્દનું હતું.

૨ ચાચરે-જાહેર ગણધર્મમાં.

લાલે દીસતું તો લલુ' ડોળ રાખે,
લગારે કદી લાંચનો લાભ આખે;
ખરો તે કગારો નકારો કરે છે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૦

થયો ઉપરી ઇશ્વરે જન્મ આપ્યો,
અધર્મી મુઆએ સ્વધર્મે ન જાણ્યો;
મહા પાપ માથે લાઇ તે મરે છે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૧

તજી કીર્તિ' ધિકાર કોડે ધરે છે,
તજીને સુધા ઝેરને સંધરે છે;
તજી ઉર્વશી વ્યંતરીને વરે છે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૨

જુઓ ન્યાયની કારણે કે કચેરી,
જુઓ દેવડી રાજના કાજકેરી;
ધણી કાશિયા લાચિઆ ત્યાં ફરે છે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૩

કગારા ધણી માનવી કામકામે,
દીકા દુનિયા મંથ દલપત્તરામે;
અરે અર્થ એથી કશા થું મરે છે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૪

ઢાહરા.

લાંચે લોહી લુંટવા, હક તજી આવું હરામ;
લાયક જન લાયક નહિ, કાળો લિલ્લું કામ. ૧૫

જુલમ વિષે.

ઢાહરા.

જોરાવરના જુલમનો, કોણ કરે દરિયાઈ;
વાધે મારું માનવી, એનો શો ધનસાઈ. ૧

ન્યાય નિયમ સૌ ગરીબને, સમર્થને સૌ માફ;
વહિ વિશ્વ પ્રસન્ન કરે, એનો શો ધનસાઈ. ૨

જેમ તેમ મન વાળવું, જ્યાં નવ ચાલે શસ્ત્ર;
ગે'ર લુંટારાને દમ્મા, ફેંકી રસ્તે વસ્ત્ર. ૩

જોરાવરના જુલમમાં, ઉર ગણિયે ઉપકાર;
સર્થ તપે તો સમજીયે, પડશે મેઘ અપાર. ૪

સાલસ પર શરો સહિ, જુલમી આગળ ટાંક;
અળ ઉપર શરો વર, સિંહ સમીપે રાંક. ૫

નિર્જળ પર શરો સહિ, સળગ ઉપર નહિ ટાંક;
મની મુશક પર શરો પણ, શ્વાન સમીપે રાંક. ૬

ન્યાય અને અન્યાયનો, વિફરે તજી વિચાર;
ધરે અંગમાં વક્તા, તે માટે તરવાર. ૭

જેમ તેમ મન વાળવું, જ્યાં નહિ જડે ઉપાય;
જમડે માર્યો બાપ તે, વેર કદી ન વળાય. ૮

જુલમી જુલમ કરે ધણો, સુજે ન કાંઈ ઉપાય;
કરો કાગારાળ તો, કનચિત કાયદો ચાય. ૯

જેર વિષે.

ઢાહરા.

તનખળ, ધનખળ, બુદ્ધિખળ, સર્વ ન એકજ સાથ;
પાંખો છે જે ગ્રાણીને, તો તેને નહિ હાથ. ૧

આપ્યું સૌને ઇશ્વરે, એક એક વિધ જોર;
જોર મુખે છે સર્પને, વૈશ્વિક પૂંજ સજોર. ૨

વગર બુદ્ધિએ જોરથી, થતું હોત જો કાજ;
વાધ વર ને વાંદરાં, કરત જગતમાં રાજ. ૩

જે નિજખળ જાણે નહિ, વરતે પર આધીન;
હાથી અતારને રહે, માવત આગળ દીન. ૪

પોતામાં પોતાપણું, હોય તોજ સૌ રહેલ;
હોય તોજ દીવો જળે, દીવામાંકિ દીવેલ. ૫

મરણ આદરે તેહને, લશ્કરનું નહિ કામ;
જુઓ કેદીએ એકલે, કયો રંગવરનર કામ. ૬

મજે ખરો ઉસ્તાદ ત્યાં, કંઈ રહી ન શકાય;
હીરા હડે ન લોહથી, પણ દવમાં ખર્જો જાય. ૭

હિકમત ધરે હજાર પણ, ગમ પ્રમાણે ચાય;
નખ છેદાય નરેણિયે, કંઈ કદી ન કપાય. ૮

જોખનનું જોર-ઇંદ્રવિજયછંદ.

અબધિહલધનનહામ ભરે, પછી કેમ ધરે બહુ ખીક કુવાની;
દેડદીથી દિલ કેમ કરે, સમશા કહિ સિંહ સમીપ સુવાની;
હોમી મણીધરને દિલ દાઢ, સનાય લીંતિમનમાં નમુ આની;
સત્યકથાદલપતકથે, જીવજોખમ જાણી જુગે ન જુવાની. ૯

૧ ઉર્વશી-અપ્સરા. ૨ એક ગરીબ માણસે કહ્યું
કે લુંટારા મને લુંટવા આઆ ત્યારે મેં મારાં લુગડાં
વેમજ ફેંકી દીધાં તેથી લુંટારાને દોડી દોડીને લેવાં પડ્યાં.

૧ કાગારાળ-એક કાગડો પકડાઇ જાય તો ધણી
કાગડા મળીને સોરજાકાર કરે છે તેમ કરવું તેનું નામ
કાગારાળ. ૨ લોહ મેયો. ૩ અબધિ-સમુદ્ર.

મનહર છંદ.

સિંહનો શિકાર કરનાર નર નિરખાને,
ચોધે એક અજ ચાલ્યો સિંહને ચેતાવવા;
જણે ભાળી મારો ભાવ વિસારશે વેરભાવ,
એથી મારે એની પાસે થશે જવા આવવા;
દુઃકારો મારી સિંહે અજને વિદારી નાંખ્યો,
કહ્યું શાણો થૈને આગ્યો મને સમજાવવા;
અંતર વિચારી આમ, કહે દક્ષપતરામ,
જોરાવરને ન જોએ ડાપણુ શિખાવવા.

૧૦

નિર્જળ વિષે.

દોહરા.

નાના પશુ ઝાઝાતણા, આશ્રયથી સુખ સહેલ;
નાનાં બહુ નેવાં મળી, ઢાંકે મોટો મહેલ.

૧

પણા ગરીબની મદદથી, જખ્ખર શત્રુ છતાય;
રામે રાવણને હણ્યો, લાછ વાંદરાં સહાય.

૨

કુંદારા નિર્જન સહે, સહે નહીં ધનવાન;
થયા રાય રણછોડજી, ગાય ચારતો કાન.

૩

ભલો સ્વાદ છે ભૂખમાં, સુખડીમાં નહિ સાર;
ભૂખે ખાઈ ભાખરી, રાચે રાજકુમાર.

૪

ખર્જીયાથી સહુ કા ખીએ, નિર્જળનેજ નડાય;
વાપતણો માગે નહિ, ભોગ ભવાની માય.

૫

નિર્જળ જન નિંદા કરી, કાઢે મનનો રોપ;
પામે રાંડીરાંડ મન, શાપ દષ્ટ સતોપ.

૬

જે જન જેનો ચપ રહે, તેની લાજ ગણાય;
ડાપ પડે જે લૂગડે, પહેરનાર ચરમાય.

૭

દોણુ વડાની વાતમાં, સુણે ગરીબનો સાદ;
ભૂંડળ ભેર અવાજમાં, ક્યાં તૂટીતો નાદ.

૮

કહો શ્રેષ્ઠ શાં કામનો, જેથી ન મરે અર્થ;
નાતો પશુ નિશિપતિ ભલો, શનિ શ્રેષ્ઠ પશુ વ્યર્થ.

૯

નખળાથીજ બની શકે, એવા દેહ ઉપાય;
ખડગે શિર છેદાય પશુ, કટિા નહિ ક્ષાય.

૧૦

નખળા સજળા સર્વને, કરતા દીકા કામ;
વળગી પીડા પેટની, તેથી ગરજી તમામ.

૧૧

પેટ ભરવા વિષે.

દોહરા.

શું રાજ સરદાર શું, મોટા માહરદેડ;
સહુને વળગ્યું સર્વદા, પાપ રૂપ આ પેટ.

૧

પશુ પક્ષી, સાં પ્રાણીને, નર જાતિને નેદ;
દુખ ઉપજાવે દિવ વિષે, પાપરૂપ આ પેટ.

૨

વાણીતર ને વૈતરા, કરે વિશેષે વેક;
સમજે કારણુ સર્વનું, પાપ રૂપ આ પેટ.

૩

વહાણુ ચડીને વિચરે, સમુદ્ર રસ્તે શેક;
કુટુંબથી અળગો કરે, પાપ રૂપ આ પેટ.

૪

કરે શિકારી સાંચરી, અરણ્યમાં આખેટ;
રખડાવે છે રાનમાં, પાપ રૂપ આ પેટ.

૫

નહાના મોટા ભાઈનો, વેરી થાય વચેટ;
સ્નેહ તજાવે સર્વનું, પાપ રૂપ આ પેટ.

૬

મુનિ જેવાનાં મન વળી, લોભે કરે લપેટ;
નાસ કરે નીતિતણો, પાપ રૂપ આ પેટ.

૭

પાડે મોટા પકાડને, હળવી પશુ હડદેટ;
તો તરણને શું ગણે, પાપ રૂપ આ પેટ.

૮

તૃષ્ણા નીર તરંગથી, ભોળા નાખે ભેટ;
તો શું રાખે ટેકરી, પાપ રૂપ આ પેટ.

૯

શોણિત શોષે ચરીરનું, જેમ દિવેલ દિવેટ;
લીલાને મૂકું કરે, પાપ રૂપ આ પેટ.

૧૦

સંસારી જન શું કરે, ભગવત કરી ભેટ;
ખળખળતી વળગી બલા, પાપ રૂપ આ પેટ.

૧૧

છવતાં મુઘી જન કહી, કરી ન બેસે ઠેક;
દોડાવે દક્ષપત કહે, પાપ રૂપ આ પેટ.

૧૨

પેટથણી ચાલે બધો, વિશ્વતણો વ્યવહાર;
જેમ ચાલતા યંત્રને, ઇજનનો આધાર.

૧૩

જે જે જગમાં જગદીશે, ક્યું વિચારી કામ;
અણુસમલુ અકળાય છે, દિલમાં દક્ષપતરામ.

૧૪

ચડતી પડતી દશા વિષે.

દોહરા.

વસંત, ગ્રીષ્મ, શ્રદ્ધ, શરદ દીપ શિશિરાદિ;
મીન મેગથી, મુલકમાં, આવે ઋતુ જનાદિ.

૧

તેમજ સુખ દુઃખ દરખ ભય, ચડતી પડતી જાણ;
આવે છે આ જગતમાં, અંતર ધારજ આજુ.

૨

ત્યારે કહે દેવ તો, જ દોગસત ન કામ;
સમુદ્ર સરખી ખાઈ પશુ, લંકા લીધી રામ.

૩

શીખામજી લાગે નહીં, ત્યારે વિનાશકાળ;
સમજાવે સમજીતો નહીં, લંકાનો બૂપાળ.

૪

દેખે પડતા દિવસમાં, સ્વજન પરસ્પર કાળ;
 જેમ કાચના ગુણુ થઈ, દિસે રૂપ વિકરાળ. ૧
 દિવસ ફરે તેવે સમે, સમગ્રણુ સધળી બ્યર્થ;
 ધર્મરાજ જુગદું રમ્યા, એવો ક્યો અનર્થ. ૬
 સવળે દિન સવળું પડે, અવળે અવળું ચામ;
 અણુપ્રચયું આવી મળે, ઇચ્છિત અળગું જાય. ૭
 માન અને અપમાન લે, ચઢતે પડતે કાળ;
 બંદીખાનામાં પડે, ગયે શિયાળે સાલ. ૮
 સુખ દુખ સરવે સાંખિયે, સુણ્યો જૂના ઇતિહાસ;
 રાજ્ય મળે કોષ્ઠક દિવસ, કોષ્ઠ દિવસ વનવાસ. ૯
 ચઢતે દહાડે ચાલોયે, હૈડે રાખી હામ;
 પડતો દિવસ પોંછાણીને, વશોયે કરો વિશ્રામ. ૧૦
 પડાચો નિજ પડતો, પ્રતિપક્ષીનો પક્ષ;
 ચડતે દિન ધટતો દિસે, પડતે વધે પ્રત્યક્ષ. ૧૧
 દિવસ ફરે તો દિલ વિષે, અવળા સુજે ઉપાય;
 કાપો વાહોનો કંડોયો, મુશક સર્પ સુખ જાય. ૧૨

ઇલાકાખની પડતી—ચોપાયા છંદ.

પડ્યા, પાઠક, ભટ્ટ, પુરાણી, રાખે છે સુણ્યો રોષ;
 મુનસી, મિસ્તર, બખ્શિશ, બહાદુર, સુશ્યા પામે સંતાપ.
 કારણ તેનું કહેવા કાળે, જોશી જુએ શું જોય;
 ચડતી પડતી રીત ચાલતી, દૈવતણો નહિ દોષ. ૧૩

દોહરા.

મરની કુળની દેશની, જ્યારે પડતી હોય;
 ડરે પરસ્પર દેખીને, કરે પતોજ નહિ કોષ. ૧૪
 જેમ મુસાફર મહમદી, જાફર જનને જોઈ;
 દરચકી દિલમાં ડોઈ, કાફર જાણી કોષ. ૧૫
 ત્યારે તેને જાફરે, કહ્યું ઉર ધરી હિમંગ;
 કેમ ડરે છે ભાષા તું, હું ધરજું તુજ સંગ. ૧૬

ઈન્દ્રવિજય છંદ.

એકલવ્યના ભયભંગ, ઉમંગથી હું શુભ મંગ ચહુંહું;
 જરાવરના જીવમોજનજાણી, પ્રમાણિક થે ત્રિવણીકહુંહું;
 તાસ, ઉદાસપણે શિર ત્રાસ ચહુંહું;
 તાફર નામ મુસાફર હુંહું. ૧૭

તતનો ચાચ છે કે તેમાં
 મહા વિજય દેખે છે.

દોહરા.

માન્યું નહીં મુસાફરે, ક્યો નહીં વિશ્વાસ;
 જાફર પણ નિજ જીવમાં, તેથી પામ્યો ત્રાસ. ૧૮
 જન ખંતે જૂદા પડી, રહ્યા ઉજડમાં રાત;
 એક ખોળને ઝાળખી, પસ્તાયા પરભાત. ૧૯

દુઃખ વિષે.

દોહરા.

સુખ દુખ સરજાં ઇશ્વરે, દયા ધરીને એમ;
 કડવાં મીઠાં આસડો, પાપ જનેતા જેમ. ૧
 દુખ દેવું પણ દેવનું, દયા ભરેલું કામ;
 મહા દયાથી રાગીને, દેહે વેદો કામ.

છપ્પો.

તપે સુરજનો તાપ, શોધોયે શીતળ છાયા,
 તાઠ પડે અણુતોલ, કપડથી મઢોયે કાયા;
 વરસે જો વરસાદ, રચી રૂઠું ધર રહોયે,
 જો દુઃખ દે જન કોષ, કોષ આગળ જમને કહોયે;
 કરીયે જો ચાપ ઉપાય તો, નહિ તો સધળું સાંખોયે,
 પણ દૈવ ઉપર દલપત કહે, રોષ રૂઠે નવ રાખોયે. ૪

દોહરા.

પ્રજુ કરે તે પ્રીતથી, સહેલું ગણીને સાર;
 પ્રજુ સમ કો સારો નથી, દીનદયાળ ઉદાર. ૪
 મોટી વેડે આપણ, તેનો જશ ઉચરાય;
 નળ, પાંડવ, ને રામની, વાતો બહુ વંચાય. ૫
 ગાની કે અગાની જન, સુખ દુઃખ રહિત ન કોષ;
 ગાનો ભોગવે ધૈર્યથી, મૂર્ખ ભોગવે રોષ. ૬
 ગર્વ મટે સુખ અવસરે, દુખ અવસર હરખાય;
 જો રાખે અક્ષર લખો, આ દિન પણ વહો જાય. ૭
 મરદ દરદમાં મરદ પણ, મરદ ગણે નહિ દરદ;
 દરદ કહે તે મરદ નહિ, દરદ સહે તે મરદ. ૮
 સંકટની ચંકા ધરે, તેથી ન કાંઈ કરાય;
 શીખે તરવા શી રીતે, જો જળમાં નહિ જાય. ૯
 પસ્તાપણ નહિ પોંખળા, પેખો પાનખર માસ;
 સદા નહિ રહે આ સમય, તનમાં ન ધરોશ ત્રાસ. ૧૦
 સુખ પાછળ દુઃખ દેખો, દુઃખ પાછળ સુખ હોય;
 દિવસ મયે ગાની પડે, રાત્રિ પછી દિન જોય. ૧૧

કષ્ટ સહન કીધા વિના, પદ ઉચું ન ખમાય;
પારો તાપ અધિક સહે, ઉચો એમ જણાય. ૧૨
દયાળુ નિજ દુખ દેખીને, પરદુખ કરે વિચાર;
નિર્દય ન્યાસ થયા કહે, પડે ઉતરી પાર. ૧૩

હરકત કરી ન હોત તો, શોભત નહિ સંસાર;
કરી ફિકર નહી હોત તો, બાંધત શીદ ધરખાર. ૧૪
પાદે અન્ન અને અક્લ, પાવક ફિકર થકીજ;
પણ સાધારણથી સરસ, નહિ તો નાશ નકીજ. ૧૫
સુખ દુઃખથી હરખે રૂએ, સુખા પછી પરતાય;
સ્વમાર્માં ફટે હસે, જગત યર્ષ શરમાય. ૧૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સેજ સુતાં શતવર્ષવિત્યાં, લમતાં લમતાં સ્વપને ભ્રમણામાં;
વાસર કૈક વિત્યા સુખમાંહિ, બહુધનવાન થકી ખમણામાં;
લાકની સાથલગાઇલચોકદો, લાપટ લાખપડી લમણામાં;
જગતન્યાદલપતથયો, સુખદુઃખગુન્સમણામાં. ૧૭
જે સુપનાનીં સમૃદ્ધિજતાં, મરનદ તણખકવા બહુ માંડા;
કે સુપનાનીં લગાઇલચાકી, ભાન થયાપછીં ભાડણાં ભાંડા;
સુંદરી સાત વરી સ્વપને પછીં જગતથેકહે ક્યાં ગઇ રાંડા;
એમ કોંધાર્યો કહે દસપત, ગણાયગમારગધાસમ ગાંડા. ૧૮

ઢાહુરા.

કા દરદીને દરદ પર, દેવા કારણુ ડામ;
નિશાન કરતાં રાખનાં, રૂએ પોકારી રામ. ૧૯
દુખદ તણ સ્થળ સુખદ સ્થળ, રહ્યો દસપતરામ;
પાણીમાં જઇ પેશાયે, ધણો વળે જો ધામ. ૨૦
શિર છત્રી પગ મોજડી, ધરી રવિ તાપ ખમાય;
છત્રી મોજડી શું કરે, લાગે જ્યાં બડી લહાય. ૨૧
સજ્જન પણુ સંકટ સમે, રસ્તો તણ પગાય;
ચોમાસે કીચડ થયે, જગત ઉમારગે જાય. ૨૨
અરુપ દિવસ આનંદના, રહે ધણા દિન રોજ;
દલાડા પાંચ દિવાળીના, આદ પક્ષ તો રોજ. ૨૩
હરખ શોક હરખડી ગણે, લાખ પ્રકારે લોક;
હરખ ન હોય વિવા સગો, મરણ સગો નહિ શોક. ૨૪
દુઃખ ધણાં દુનિયાં વિષે, માની લોધે મનાય;
દેહ દુઃખ કે દારદ્રતા, ગણુતાં ખરા ગણાય. ૨૫
દુઃખ વેડે સમજણુ પડે, સમજાવ્યે ન જણાય;
ખાળક કરે દીવાયથી, ન્યારે દીવે દગાય. ૨૬

કામળ અંતર પરદુખો, દેખીં યાય દિલગીર;
અવયવને દુઃખ ઉપજે, આંખે આવે નીર. ૨૭
બહુ રૂણિયાને રૂણ નહિ, બહુ દુર્ખીને દુઃખ નોપ;
ભાર કશો પાશેરનો, હજાર મણુ જ્યાં હોય. ૨૮

દુમિલા છંદ.

નૃપમારીપછીપતિપાસગઈ, પતિનાગડસ્યાધી ગયોમરોને;
પરદેશ જતાં વણુઝારીં યઈ, ગુણુકા ધરવેચીં મને કરોને;
સુતસંગયોનિકળીખળવા, જળ પૂર થકીનિકળીતરીને.
મહારાજુંઆજસમાપરચુંકરું; જાણનો શોક હવે કરોને. ૨૯

મનહર છંદ.

લમમાં જો લાય લાગે તો વડી વિપતિ લેજે,
દાડખાનું ખુશીથી જો હજારનું બાજે છે;
હુંટાય કે દંડાય તો દીલે દીલગીર યાય,
મમતમાં મોટી મુડી ઉમંગે ઉછાજે છે;
કાયામાં જો કાંટા વાગે કાળજમાં કષ્ટ યાય,
નાક વિધાવીને નેહે દર્પણુ નિહાજે છે;
દુઃખ સુખ દુનિયામાં સાન્યું દસપત કહે,
વિવેકી તો વિવેક વિચારી મન વાજે છે. ૩૦

ઢાહુરા.

એક તરફનું સુખ મળે, એક તરફનું જાય;
રથ ખેરી ચૌડાતણી, ચીલો નહિ જોવાય. ૩૧
સુખ ભોગવવામાં વસે, દુઃખ અને ઉપદાગ;
ખાદાને પડવાતણો, તલભર ન મળે ઝાસ. ૩૨
આપે જો આરોગ્યતા, કરૂણા કરીં કર્તાંર;
દુનિયામાં દસપત કહે, એ સુખ અપરંપાર. ૩૩
ઉપજાવે આનંદને, જોતાં ચિંતા જાય;
પરિણામે સુખ પ્રાપ્તિનું, લક્ષણુ એ લેખાય. ૩૪
દુઃખમાં દુઃખ તો દેવ દુઃખ, ખીલું કરજનું જાણુ;
અરુપ જ્યાં દુઃખ એ નિના, જર સંસાર નહિ આજ. ૩૫

કરજ વિધે.

માળા છંદ.

પડીં ધણીં મરજ, કરજ કરીં કરીં;
પ્રતિ દિન દિન પણુ, દિલ અતિ કરીં;
ફિકર સદા તણું, વિદાજ ન કરીં;
કરીં અનિ અપિદ, કરજ નહિ કરીં. ૧

દોહરા.

નામ રામનું સાંભળી, હું પામું ઉદ્ધાસ;
નામ રામનું સાંભળી, હું પામું ઉર ત્રાસ. ૨

મનહર છંદ.

માણસ મરણનું સ્મરણ નથી સાધતું ને,
દ્રવ્યનું દાણુ રક્ષણ સાલે છે સંભારતાં;
બળીઆ નીસરી ગયા તે મને વિસરી ગયા,
બાજતણી વ્યથા નવ વિસરે વિસારતાં;
આજ પામ્યો લાજ લક્ષ રાજના સમાજમધ્ય,
વીતકની વાત લાજ આવે છે વિચારતાં;
કહે દલપતરામ સજ્જન તમામ આમ,
દીક્ષા કરો ડરજ કરજ વધારતાં. ૩

ઈદ્રવિજય છંદ.

વૃક્ષપણું હેઠળે વળતી, અવનીતળઉગૌંચને નર્થો ઉલ્લેખો;
ન્યાર થકી ધૌરનારકને, દશઆર દિનારને કારણુ ફૂલ્યો;
વીતક વાતવિસારી વખાણુથી ફેગટફાવી ફરે નહિ ફૂલ્યો;
દીનપણુદલપતકહેહળ, ભીખનું ભોજનહુંનર્થોભૂલ્યો. ૪

દોહરા.

કરજ કરીને જે કર્યા, જોટા વરા ખચીત;
ખરેખરા ઝોટાવરા, ચરચર ખાળે ચિત. ૫
હજ લેખણુ ખત ખેત્ર ને, બાજ એજ વડોવાડ;
વિખ ખોજ નાણું વાવોંએ, થાય ઝેરનાં ઝાડ. ૬
શબ હિંચકે તે કાંધોંયા, અડતાં જન અભાગ્ય;
બાજખોર પણુ કાંધોંયા, ખમણું ત્રમણું ખાય. ૭
ચતુર્થ પદ ગુરુ.

માગે ત્ર ગણા તેહનો, નોય મિલાપ પવિત્ર;
સાખ્ય ટુંચાય ખજરમાં, માનો સાચું મિત્ર. ૮

અંગ ઉધારનો ઝગડો.

જે ગરજુ માણસ હોય છે, ને તેને કરજે નાણું
જોઇતું હોય ત્યારે તે શાહુકારને ઘેર જઇને કવો

૧ બાજ ગણુવાના આના.

૨ રક્ષણ-કરજ. ૩ જોટાવરા-લાકડાનો સળગતો
અંબારો કહેવાય છે. તેમ જાણીતો ધિખતો જોટાવરો
... ..

ગરજવાન થઇને જોલે છે, ને પોતાનો અર્થ સર્પા
પછી કેવો જવાબ દે છે, એ વિષેની હકીકત નીચે
લખ્યા પ્રમાણે છે:-

દોહરા.

પ્રથમ નમું ગણુનાથને, વિનવું વારંવાર;
ઝગડો અંગઉધારનો, સુણુને સહુ નરનાર. ૧
શાહતણુ ઘેર સંચર્યો, ગરજુ દરદી જન;
અંગઉધારે આપશો, એક રમસવાડો ધન. ૨
અર્થ સુધારો એટલો, છે તમ સરખું કામ;
સોવાસા પખવાડિયે, દેશું પૂરા દામ. ૩
તો ફરો લેવા આવશું, જુઓ કરી એકવાર;
આગળથી એક માસનું, બાજ ધરે આ ઠાર. ૪
આપો અમને આ સમે, જાણુ કીધા ન્હાલ;
જોઇએ ત્યારે માગજો, જોઇશે નાણાં કાલ. ૫
માણસ જોઇને ધીરજો, કહણુ સમે છે બાજ;
જગત બધું ખૂટલ થયું, કરજો જોઇને કાજ. ૬
આગળથી શું ઓચરું, જુવો અમારી વાત;
દેવું ન્યારે છુટયું, સુખે જાંધયું રાત. ૭
લીધે કંઈ જીત્યા નહીં, જુવો કરિ વિચાર;
લઇને પાણું આપોંએ, તો ચાલે વ્યવહાર. ૮
માસ પછી તો આવશે, નાણું છે આ માલ;
નહિ તોપણુ નહિ કાપિયે, ખેડા ફેરી કાળ. ૯
ખોંજે કહું એક બે જણુ, હ્યો અમારું ધન;
શીદ રજાવું કાઇકને, એમ ધિચારું મન. ૧૦

ચોપાઇ.

જોલ્યો ગરજુ એવા બોલ, શાહતણું મન થયું હમડોલ;
દીધા ખત માંડીને દામ, કીધું ગરજુએ નિજ કામ. ૧૧
અર્થ સર્થોને ગરજજ ટળી, નામ લે નહિ સામે મળી;
જણુશાહ વધેછે બાજ, ગરજુજાણુ થયું મુજ કાજ. ૧૨
એમ કરતાં એક વર્ષજ થયું, આપો નાણું શાહે કહ્યું;
ધીરજાખોંકરોધરકાજ, હમણાં જાઓવધે છે બાજ. ૧૩
તમચક્રો અમને ચિંતા ધણી, હાલ નથીનાણું અમલણી;
આવશે નાણું હાથે ચકી, વણુ માઆ દેશું તે ધકી. ૧૪
સહુ પહેલા ભરશું તમતણા, વાઇ તમે ટાળી છે મણા;
બાજવધાર્યોનીનર્થોખાત, દીધાવિનાનહિયાપનિરાંત. ૧૫
સુન્યો તળાઇમાં સુખે જઇ, નાણું તમારું રહેશે નહીં.
કાળાચોરના કાદણું તે વંત, હશે જેના લોહાના દંત. ૧૬

નહિતો જાતે વેચાઈ આપશું, તો ખોળવાર લેના આવશું;
માગેશાહ દિનમાં એકવાર, એમ કરતે વિત્યાં વર્ષે ચાર. ૧૯
ત્યારે શાહલેવાને ગયા, આપો રૂપિઆ બમણા થયા;
રૂપિયા તું નહિ લેશો નામ, હાલ નથી રૂપિઆનો દામ. ૧૮
દામ નથી તો મારો શો વાંક, તું તોરહો સદાયનો રાંક;
કહું તને કરીને પરણામ, આપો હવે અમારા દામ. ૧૯
આપોશ તોપણ લેઈશું અમો, નહિયાલે નાપાડે તમો;
એ રીતે કહું બહુજ પ્રકાર, બોલ્યો ગરજુ તેણીવાર. ૨૦

દોહરા.

ગરજુ બોલ્યો તાહરે, સાંભળ સાચી વાત;
ક્યાંઈ ન જવાશે ચોરવા, હોય તો દષ્ટએ બ્રાત. ૨૧
શાહ ત્યાંહાં ગરજુ થઈ, બોલ્યો થઈ લાચાર;
લાઈજ આપો તો વળી, દેઈશું ખીજ વાર. ૨૨
એ નાણું આવ્યા તણો, નહિ સજ્યો ઉપાય;
ત્યારે પોતે લાંધવા, ગરજુને ઘેર જાય. ૨૩
ચૂલામાં જળ રેડિયું, ખેટા કહણ થઈ સાય;
દીધા વિના તું જો જમે, નરશી વસ્તુ ખાય. ૨૪
ધર તાઈ લાયે સહુ, લાંધું ખેટા હુંય;
દીધા વિના ઉઠું નહીં, નિથે જાણે તુંય. ૨૫
શાહે ગાળો રીસમાં, દીધી ત્યાં દશવીસ;
તે સાંભળતાં તુરત તે, ચડી ગરજુને રીસ.
અહિં તો આઠી શેરીની, ધુળ પડી તે લેય;
કરે કરવાતું હોય તે, કહેવું હોય ત્યાં કહેય. ૨૬
નથી ખીતો તારા થઈ, આ ધર લૂટી લેય;
મળશે ત્યારે આપશું, દશ દિન ખેશી રહેય. ૨૮
શાહ કહે સુણુ કુતરા, ધણું બોલમાં ધૂડ;
તારા ધરમાં રાખજે, આખી શેરીની ધૂળ. ૨૯
છે જાતે દેવાળિયો, લેઈ નથી દેતો ધન;
લેતાં લાગ્યું સોહલું, દેતાં ધૂળે તન. ૩૦

ચોપાઈ.—શાહુકાર કહે છે.

શું કાંઈ તારા ચાકર હોયે, જે તારે ઘેર ફેરા દોયે;
ખાઈશું વાંઝિયાનો માલ, લેશું બમણાં લાલહાલ. ૩૧
એક હાથે માયાના વાળ, એક હાથે મોટી પેંજર;
મારીય ચાર ગણી બે દુહું, નાણું તો એ રીતે લઈ. ૩૨
બોલ્યો ગરજુ સુણી એ વેણુ, આ ભવતાનથી લેજુને દેણુ;
મોટી કમાઈના હશેનેમ્યા, મારા નરશીમના ખાવાયમા ૩૩
કુતરાની પેટે શું લસે, નાણું તોનારા ધરમાં લસે;
તાઈ મોત છે મારે હાય, જઈશ ગોળદટ્ટીને દવાય. ૩૪

એમ કરતે લાંધણુ થઈ ત્રણુ, શાહે બહુ આગ્યું મરણુ;
ધણીધરનો ખાય છાતું ધાન, શાહનપામે અન્નને પાન. ૩૫
શાહ ગયો ધરમાં કરી રીસ, મારી લાત ગરજુને શીસ;
આવ્યા પાટુએ તે ધડી, ગડદાની તરશીટજ પડો. ૩૬
જોવા મળ્યું ત્યાં સધળું ગામ, શાહને કહે તને રૂકારામ;
આપ્યા છે તેમજ લખજણુ, આમ કીધે નવચાયવખાણુ. ૩૭
શાહ કહે હજી મારો વાંક, લાઈજો મને અપાવો કાંક;
વચ્ચે પડ્યા પછી વણીદાર, મુદલ મુદલનો કીધો વિચાર. ૩૮
ગરજુ કહે કાંધાં કરો ખાર, શાહ કહે કાંધાં કરો ચાર;
જો લાઈમુળગા પામશું દામ, ફરી વિચારી કરશું કામ. ૩૯
વર્ષે કાંધું પૂરું ન થાય, ટોટો એટલો એટલો મચાય;
સમજુ સુણીને કરે વિચાર, એવા નહિ કરશો વેપાર. ૪૦

દોહરા.

રાખીં ધરણું રોકું, આપે નાણું જોડ;
સોમણુ કરે ગાદલે, સુખે ઉપશે તેડ. ૪૧
ઉધારે તે આપજો, જેતું ચાલે જોર;
આરખ જેસે આપીને, કરે કમજ ધર દોર. ૪૨
સગપણમાં કે સ્નેહમાં, દેણુ લેણુ દામ;
અતે હેત રહે નહીં, કરને જોઈને કામ. ૪૩
જર જોડે ત્રીજી જમીન, કલેશ તણાં ધર એક;
સાખ સહિત લખત વિના, વાત ન કરીયે તેડ. ૪૪
ઉપજ વિચારી આપણી, કરીયે ખરચ સદાય;
મારે નરસે કારજે, નહિ કરીયે ધુસાય. ૪૫
જો ખરચે દેવું કરી, મોટા મરખ એક;
લોટ વખાણુ એક દિન, કરે વગોણાં તેડ. ૪૬
અગડો અંગ ઉધારતો, સુણી હરખશે શાહ;
જાતે ચોરે દેવાળિયા, દિલમાં ધરશે દાદ. ૪૭
વાતો સુણી વિચારજો, કોષ ન કરશે લેશ;
રૂઢિયામાં ધરીં રાખજો, ડાપશુનો ઉપદેશ. ૪૮
કરજો દામ વિચારથી, નહિ કરશે કુસાય;
સદા વિચારી ચાલશે, ચાલો સુખી સદાય. ૪૯
ઓગણીસેને ચારના, ગદા સુદિ પંચમિ નામ;
તે દિન અગડો દાખિયો, દિનચર દલપતરામ. ૫૦
એક રામ ગદતાં ગયું, રામજુ રૂંડે રામ;
સોળ રામ ધિરપર ગદે, કદો રૂંડે કપમ લાજ. ૫૧

કરજ ન કરવા વિષે.—પદ.

(વિવેક વણુભરાતો રાગ.)

મારું કહું તમે માનીને, દિલે ડરજોરે,
તક આવે નકારી તોય, કરજ નવ કરજોરે;
કરજથી ભુંડું કથું નથી, દિલે ડરજોરે,
હાડે ને કાંઈ શુદ્ધિ હોય. કરજ ૦ ૧

અંગ ઉધારે ઉપાડતાં, દિલે ડરજોરે,
લેણદારના ચમગે શુભામ. કરજ ૦

સવળાં કથન સાંખવાં પડે, દિલે ડરજોરે,
એથી આપડે ખોણએ આમ. કરજ ૦ ૨

ખાણુ જેવું તીણું બોલશે, દિલે ડરજોરે,
લોહી ખાળીને લઈ જશે ગ્રાણુ. કરજ ૦

ઓશિયાળા ચરો એહના, દિલે ડરજોરે,
વળી ચાશો એના વેચાણુ. કરજ ૦ ૩

ગભરાટમાં ગભરાવશે, દિલે ડરજોરે,
મને તેમ લખાવશે લેખ. કરજ ૦

પહોં નહિ પોતે પાળી શકે, દિલે ડરજોરે,
મોટા કછની મારશે મેખ. કરજ ૦ ૪

કરજથી કંઈક કુને પડ્યા, દિલે ડરજોરે,
ગાંઝે ખાધાં ઝંખાઈને ઝેર. કરજ ૦

કંઈક નેડાબા જમાનને, દિલે ડરજોરે,
વળી વાળ્યાં વહાલામાં વેર. કરજ ૦ ૫

વેરાળી થઈ કંઈક વહી ગયા, દિલે ડરજોરે,
કંઈક ભોગની ભુંડો કેદ. કરજ ૦

માર ખાધા કંઈક માણુસે, દિલે ડરજોરે,
ખરેખાત પામ્યા ખુબ ખેદ. કરજ ૦ ૬

પુત્ર પુત્રીને વેચવાં પડ્યાં, દિલે ડરજોરે,
પડી વેચવી પરણેલી નાર. કરજ ૦

કંઈનાં કુટુંબ અઠગાંવર્ષા, દિલે ડરજોરે,
ખાંધીં કાઢ્યાં બધાં ઘર બહાર. કરજ ૦ ૭

હોસ્ત થતાં દેવાદારના, દિલે ડરજોરે,
મુખ સર્વ ખોશો તેને સંગ. કરજ ૦

પતીઆની પાસે ને બેસીએ, દિલે ડરજોરે,
એથી આપણું બનડે અંગ. કરજ ૦ ૮

૧ એક કડવા કણુખીએ કરજને લીધે પોતાની
રૂપાળી ખાયડીને વેચીને હેડાણુટ્ટા કર્યો હતો, તે
તેના નાતીલાએ લીધી.

કરજ ચડી અઠગાઈને, દિલે ડરજોરે,
ચાય સત્યતાનો સઘ નાશ. કરજ ૦

વિષને કરજ ખાતાં સોહતું, દિલે ડરજોરે,
અંતે અત્યંત ઉપજે ત્રાસ. કરજ ૦ ૯

વિષમ કરજ છે વિષયડી, દિલે ડરજોરે,
પુત્ર પૌત્રને પીડા ચાય. કરજ ૦

લાંચ લુચાઈ લંપટપણું, દિલે ડરજોરે,
હુક કરજમાં શુણુ દેખાય. કરજ ૦ ૧૦

કરજદાર કારભારીએ, દિલે ડરજોરે,
ન કરાય અદલ ઇનસાફ. કરજ ૦

દેવું કરે તે દેવળિયો, દિલે ડરજોરે,
નહીં દેવું તે સાચો શરાફ. કરજ ૦ ૧૧

એક રામ ચડતાં થયું, દિલે ડરજોરે,
ધુળધાણી રાવણું ધામ. કરજ ૦

સોળ રામ જેને શીર ચડે, દિલે ડરજોરે;
દેખે શી ગતિ દલપતરામ, કરજ નવ કરજોરે, ૧૨

પુલણુજી વિષે.

ઓપાઠ.

ને આવે વૌવા કે વરો, પ્રથમ પુલાબો કુલે ખરો;
દેવું કરીને ખરચે દામ, તે નરનું પ્રલણુજી નામ. ૧

કરી કચેરી કંઈના પાપ, બાળક ઘરમાં બંદી ખાપ;
અવળાં કામ કરે જે આમ, તે નરનું પ્રલણુજી નામ. ૨

લખીં દેખાડે નાણા લાખ, રોકડમાં ચૂલાતી રાખ;
કરે કરોડપતિનાં કામ, તે નરનું પ્રલણુજી નામ. ૩

હિડી શક્યાનાં હોય ન હોશ, કહીયેપણુજીશકેનહોશ;
હમ્મર કોશ ચલાવે રામ, તે નરનું પ્રલણુજી નામ. ૪

ડેરી ઉપર દીવાનાં બેર, ઘરમાં તો અંધારૂં ધોર;
કાક રચે વેચીને ઠામ, તે નરનું પ્રલણુજી નામ. ૫

દેડકું દેખી દિલમાં ડરે, સિંહ સાથે લડવા સંચરે;
પ્રથમ પિછાને નહિ પરિશ્રમ, તે નરનું પ્રલણુજી નામ. ૬

એક અક્ષરની નહિ વાદ, વડે વડા પંડિતથી વાદ;
અણુ મુરખમાં સવળું ગામ, તે નરનું પ્રલણુજી નામ. ૭

ખીજની ઝોથે બડખડે, વળી વિજય પામે તે વડે;
તે જાણુ નિજ બેર તમામ, તે નરનું પ્રલણુજી નામ. ૮

ઝોઢે જે ઉનાળે શાલ, ચંદ્ર છતાં ઇચ્છેજ મશાલ;
કારણુ વિના કરે ધુમધામ, તે નરનું પ્રલણુજી નામ. ૯

દીલાસા તો ખાસા દેજ, બને વખત ત્યાં કરો બેસેજ;
બંકે ખરો પણુ દે ન બદામ, તે નરનું પ્રલણુજી નામ. ૧૦

ખોલે મોટા મોટા બોલ, તેમાં પેસાભાર ન દોલ;
કમાર મોઢે નહીં લગામ, તે નરનું ફલણુ નામ. ૧૧
આદરી સક્તિયત્રી ઉપરાંત, ખાલી મોટી રાણે ખાત;
દિલથી કહે છે દસપતરામ, તે નરનું ફલણુ નામ. ૧૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સાબર સાત તરે સહજે પછી ખાડ તણી ગણુતી કરી તેને;
દેડવી દેડગતા કરી કુંગર આકતણું ફળ શું પછી એને;
આભની સાથ બરે બહુ બાથ, કહો પછી તેડ ગણુ દિલ દેને;
કોઈ દિસાખ કિયો દસપત, બથાબથની ગણુતી નહિને. ૧૩

દાહરો.

અસપત હાથ ઉડાડિને, વસે ન જાગી વાર;
પતંગ રંગતણી રહે, ચટ્ટા દહાડા ચાર. ૧૪

ફલણુની ગરબી.

“વાલા તમારી જોઇને રહીછું વાટ રે
વસાછ.” એ રાગ.

ફલણુ તમે પુલાળ્યા કેમ ફટારે, ફલણુ;
આ ઉપજખરચતો અસરો કેમ જૂલ્યા, મારા ફલણુ. ૧
કરજ કરીને વરા ખસા તમે કીધારે, ફલણુ;
આ ગરથ પરાયા ખરચીને જથ લીધા, મારા ફલણુ. ૨
ખર વેચીને ઘી સાકર તો લીધારે, ફલણુ;
આ જમણુ સરસ સમોવડીયાથી કીધા, મારા ફલણુ. ૩
પીતાબર પેહેરી પંગતમાં ફરીયારે, ફલણુ;
આ મનમાં ફલ કરી મૂછે કર ધરીયા, મારા ફલણુ. ૪
વળતો દિવસ થયો કે માગે નાણુરે, ફલણુ;
આ નાણુનાં તો ન મળે ક્યાંઈ કેડાણુ, મારા ફલણુ. ૫
ફલણુ ઉપર અરજ થઇ ત્યાંયારે, ફલણુ;
આ જપત થઇમિલકત દાહાડયા ખરમાંથી, મારા ફલણુ. ૬
ફલણુ તમને જેણે પૂલાવ્યારે, ફલણુ;
આ તે તો દોષ મદદ કરવા નવ આગ્યા, મારા ફલણુ. ૭
ફલણુ તો કુવો શોધવા ચાલ્યારે, ફલણુ;
આ ગરથવિના તેમણિયું દોષએ આપ્યા, મારા ફલણુ. ૮
જમતી વખત વખાણુ ભાઈ જે કરતારે, ફલણુ;
આ એ સદ્ દાસ્ય કરે નિંદા આચરતા, મારા ફલણુ. ૯
એ અવસર તો અધિક વખાણી ચગચારે, ફલણુ;
પણ આ અવસર તો ખેવદ્દ દરાળ્યા, મારા ફલણુ. ૧૦

પેહેયો પટકુજે બાંધ્યા મંદરવારે, ફલણુ.
આ ધર બાળીને ચાલ્યા તીરથ કરવા, મારા ફલણુ. ૧૧
ફલણુની રાંડ રૂએ મો વાળીરે, ફલણુ.
આ ફલણુ સીવાળ્યા ટેંદા ટાળી, મારા ફલણુ. ૧૨
મોળાને નેરસી ધિખામણુ દેશેરે, ફલણુ.
તે નિરાસાનું પાપ બણું શિર લેશે, મારા ફલણુ. ૧૩
દિલમાં દસપતની શીખામણુ ધરજોરે, ફલણુ.
તો કરજ કરીને નાત વરા નવ કરજો, મારા ફલણુ. ૧૪

કરકસર કરવા વિષે.

દાહરો.

સમજ ખરચ કરે સદા, જેમ કમાય કમાડિ;
કૃપણુપણું ન કરે કદા, આત નહિ થાય ઉગાડિ. ૧
ખર્ચે ધન શો જન ખરા, વળી પશુ છુઓ વિવેક;
અર્થે ખર્ચે એક જન, અનર્થે ખર્ચે એક. ૨

રવાગતા છંદ.

જામશેજ જર જો જરા જરા, તો યશેજ વધતા વરાવરા;
ગાનવાન જન જે ખરા ખરા, વ્યર્થે ખર્ચન કરે નરાનરા. ૩

દાહરો.

કળે આવે કર વિષે, તે કદ નહિ વપરાય;
કળે વિંટી પહેરિયે, તે કળેજ દહાય. ૪

કુંડળિયો.

કર આંગળિયે કટ્ટી, વિંટી આવે પીર;
કરથી તે તો દાદતા, નયણુ આવે નીર;
નયણુ આવે નીર, કદપના તે પર કરના,
શ્રમથી ધન સાંપડે, વિપમ ભાગે વાવરના;
હાણે દસપતરામ, રચી પર્યાંને જે રણિયે,
તે તો ધન વપરાય, કટ્ટી કર આંગળિયે. ૫

દાહરો.

ચોખ ખરચ કરવું બહુ, બહુ અધિક નહિ ભાષ;
લેખણુ ભરી લખવું બહુ, નહિ રેડી રૂસનાષ. ૧
નિજ ધરવું પરવું વરે, ત્યાં તેવો મન રંગ;
દરજ ખંપવું વેતરે, મોઝો વેતરે તંગ. ૨
કરે જગતમાં કરકસર, છુઓ જગતનો ધગ;
પ્રદાસ ત્રીશ ધરી દરે, અપાઈ ધરી ત્રીશ. ૩
ધધર પણુ કરકસરનો, રાણે રૂમે વિવેક;
મરો અનેક વરે રચો, દોવો દિવાદર એક. ૪

કંભુસ વિષે.

આર્યાવૃત્ત.

ઉદારનું કંભુસનું, ખરચ બરાબર જુઓ કરીં તપાસ;
દિન અમારે ઝાણું, ચાંદ્ર વરસ તો વધે અધિક માસ. ૧

હાહુરો.

ઉદાર નરતો કૃપણતો, સરજો વરો સદાય;
હસર ક્યેં કંભુસનું, લાખ રીતે લૂંટાય. ૨
મોટા જાણી મન વિષે, અચળ ન ધરીએ આશ;
સુખયો ન કાંઈ સુખી થયો, તાડ તળે વર્ષો વાસ. ૩
કૃપણ મૂર્ખના કર વિષે, પૈસા પુરતક જાય;
પંપાળે પાસે લઈ, એ ઉપયોગી ન થાય. ૪
સિંહ મૂઝ મણિધરમણી, સતિતન કંભુસ આશ;
ચડે ચાર. એ એટલાં, પ્રાણ ગયે પર હાય. ૫
લે ભૂટી ધન કૃપણનું, કાં રાજ કાં ચોર;
અંજેરાએ ખાસડે, બોરડો કેરાં બોર. ૬
કંભુસ કેરું કાળજી, કાળો પત્યર કોય;
જુમ આજો જળમાં રહે, પણ પિંગળીત ન હોય. ૭
મધમાખી મધખાય નહિ, સંખ્યા કરે સદાય;
તો તેનાથી અન્યતે, એ મધ કેમ અપાય. ૮

મનહર છંદ.

જલદનું લે છે જળ લે છે નદી નદતાણું,
જેનું તેનું લેવું પણ દેવું નહિ દાન છે;
પીવા આવે માણસો તો પાય નહિ પળી પાણી,
વદન બગાડે વળી એવો ગુણવાન છે;
પલાળતાં પલળે ન એવા રહે પાસે પડ્યા,
પત્યર જેવા કઠોર પાપજ પ્રધાન છે;
રાખી રહે એવી એવી રીતે રતનાગરની,
નાગર નાથનું દીલ સાગર સમાન છે. ૯

હાહુરો.

કંભુસ મુખથી શું કહે, શું સુમ મુખને ઠામ;
શબ્દ કહો સમશાનતો, તે ત્રણ શબ્દે નામ. ૧૦

ઉત્તર નાથુરામ—વસંતતિલકાવૃત્ત.

છાયે વશી જન કદી, સુખીમાં ન દીઠાં,
કુલ્યાં ન કુલ ન કુલ્યાં ફળ કાંઈ મીઠાં;
પ્રખ્યાતતા ન પસરી, જન પાળવામાં,
ફડો ગણાય ગુણ, બાવળ બાળવામાં. ૧૧

૧ આશ—સુડી. ૨ જલદ—વરસાદ.

હાહુરો.

ચળો દાસે સામટી, કુલ વિષે નહિ માસ;
પાકે ફળ તો પરડિયા, તે બાવળને બાળ. ૧૨

ઈદ્રવિજય છંદ.

દે ઉપદેશ સદા દલપત, અધર્મિ અધર્મ નહિ તજવાનો;
બીકણુ કાંઈ સુણીબિરદાવળી, સોય વસા નહિ ચરમવાનો;
કોડ પ્રકાર કીધે મનરંજન, કંભુસ દાન નહીં કરવાનો;
બાળક રોષ મરે બહુધા પણ, પાવડનેનચડેકદાપાનો. ૧૩
આ ભુગુપૂર રહ્યુંબાળરામનું, હાઠમ હિંદુ ગયા હરનારા;
આ હથિપાર રહ્યાં અવનીપર, ધિંગડમલ્લ ગયા ધરનારા;
આ કવિતા રસ પૂરણુ ઔઠેકવીશ્વર, ભૂપ ગયા કરનારા;
દક્ષ પુરુષ ગયા દલપત, રહ્યાનિજ પેટ પુરૂં ભરનારા. ૧૪

મનહરછંદ—સોપારીના ઝાડ પ્રતિ અન્યોક્તિ.

જંચું જંચું વધી શોભે એયમી છે નીચાં સારાં,
જે યમી પોપણુ સદા થાય છે સંસારીનું;
આપે જખશીશ બની રંજનને રાજ દરે,
વણિકનું દાન જેવું તાળીની તૈયારીનું;
આશ્રય કરીને કાંઈ પ્રાણી ન આરામ પામે,
રાજે દલપત પેખો ઝાડ આ સોપારીનું;
સૂન્યું તોય ઠીક છે ન સૂન્યું હોત તોય ઠીક,
જેને ફળે પેટ ન ભરાય નર નારીનું. ૧૫
સોપારી કહે છે કવિ કામનો ધિક્કાર કરે,
મને તો સૂજીએ મીજલમને શોભાવવા;
મારા વિના વરસાડા સારા કેમ શોભત ને,
કેને તમે કહેત સાંજનમાં શિલાવવા;
મોટાં મોટાં સુંદર છે અદિર અમારાં એથી;
શેહેર શોભે છે સારાં ગ્રેમ ઉપગમવા;
તાડ ઝાડતણી તુલ્ય નથી દલપતરામ,
સારે સમે છીએ ઉપયોગ થોડા આવવા. ૧૬

ગરજ વિષે.

હાહુરો.

આપ આપની ગરજથી, ગરજૂ જગત જણાય;
વગર દરદ ધર વૈદને, જરૂર કાંઈ નવ જાય. ૧

૧ મતલબ કે કટલાએક શ્રીમંતો કેમ મીજલ
મને શોભાવવાના છે, પરાપકારી કામના નથી.

તમા ન તજિયે તેહની, જેની ગરજ સદાય;
જળ સાથે રિસાઈને, કહો મત્સ ક્યાં જાય. ૨
જેની ગરજ પડે સદા, તેને કેમ તત્ત્વ;
ખાજે છે ધર આગ પશુ, ધરમાં રોજ રખાય. ૩
કર્ણ હલકાની ગરજ પશુ; ભારે તે પડનાર;
કાષ્ટ નાવને આશરે, પથરા હિતરે પાર. ૪
ગરજ સમે ગરજૂ જનો, ખોલે સીકા જોલ;
ભાર ન ગણુશો ભાઈઓ, તેનો તરણ તોલ. ૫
તેનો દોષ ગણાય નહિ, જે ઉપયોગી આગાધ;
એડી જેગ ગણાય પશુ, કાગળનો નહિ પાધ. ૬

ક્રિમત વિષે.

હાલુરા.

અમુદ્ય પશુ સહજે મળે, જે મંસ્તુ તે કામ;
નદી કિનારે નીરનો, એક ન ઉપજે દામ. ૧
જળનું નિર્જળ દેશમાં, ઉપજે અમણિત મુલ;
ગંગાતટ જે જન વસે, તેને જળ તૃષ્ટુ તુલ્ય. ૨
જેમણે ત્યારે નવ જડે, એનું મૂલ અપાર;
જળ પ્રાણુ જ્યાં જળ કિના, ક્રિમત હેમ હજાર. ૩
અછતે પડે અગત્ય તો, તે વસ્તુ મહા મુલ્ય;
નિર્જળ થગ પ્રાણુત તક, નીર લાખ ધન તુલ્ય. ૪
મળેને ખપ તે સસ્તું છે, તે પ્રભુ કૃપા અતુલ્ય;
પંડિત, પાણી ને પવન, છે નિર્ધન નિર્મૂલ્ય. ૫
સાત વેતના સર્વ જન, ક્રિમત અમુદ્ય તુલ્ય;
સરખા કાગળ દુહિના, આંક પ્રમાણે મૂલ. ૬
ખદ્ધ જન માને જેહને, તો તે મોલું યાય;
સોનું છે શા કામનું, નહિ જોડાય ખવાય. ૭
વખાણુ કે નિંદાચક્રી, વધે ધરે નહિ વાસ;
ઉપજે ક્રિમત એટલી, જેમાં જેવો માસ. ૮
વસ્તુ પરાઈ ખાસતા, દિસે દ્રાણુ દિલગીર;
યોગ્યજનનાં ખાજાતિયાં, તે રાણીનાં ચીર. ૯
સોંધું મોંધું શ્રીંદ ગણે, પરવન જ્યાં વપરાય;
તેમ ગોળ ધર પારકે, જોડા ઘોડા ખામ. ૧૦

ઉપદેશી, મનહર છંદ.

ધંસાથી પંકાયો પશુ પાપથી મુકાયો નહિ,
ખત્તનો રખાયો, ખરો જલ ન રખાયો તેં;

કુષ્ટ તું દેખાયો આવી સ્વાદ તો અખાયો પશુ,
ધર્મમાં ન ધાયો, અણુ પ્રભુનો ન ગાયો તેં;
કમચી કમચો ને કમવતાં કમચો મુખે,
મોક્ષ ન મગાયો, માસ માયક મગાયો તેં;
ગૃહસ્થ ગણાયો મોટો મહેલ ગણાયો પશુ,
પડે નહીં પાયો એવો કિલ્લો ન દરાયો તેં. ૧
મોજ ભલે માણો જ્યાં મુઠી લખાણો દાણાપાણી,
દાણાપાણી ખૂટે જવાનું છે તે તો જાણો છો;
તત્ત્વો તણો તાણવાણો તૃષ્ટો અનણ્યો ત્યારે,
રાખે કીયો રાણો એવું અંતરમાં આણો છો ?
તકિ છે * સિંચાણો પંખી જળમાં કદાણો તોય,
લોભમાં લેવાણો એવી વ્યવસ્થા વખાણો છો;
કોટે બાંધો પાણો એ ઉખાણો ખરો જાણો ખૂદ,
શોધો શાણો સંત ખાલી તંત શીદ તાણો છો. ૨
કાયાની શી માયા, કાયા વાદળાની છાયા જેવી,
રેતીના રચામા પામા એવી કાચી કાયા છે;
ફલન યતા દેખાયા રાંક અને રાણીજયા,
માયા મેલી મુએસા ગણાયોમાં ગણાયા છે.
ધન માટે ધાયા ને કમાયા ન કમાયા કાષ્ટ,
ખંધને ખંધાયા કાગળમાં કદાયા છે;
લાસ્યે લોભાયા પશુ સ્થિર ન ચોભાયા લાઈ,
સો અહીં સમાયા એવી ઇશ્વરની માયા છે. ૩
મુયલી નકામીનીમાં તૃષ્ટા દામ ચામનીમાં,
જરી દરી જામનીમાં ખૂમ જોડો ખાઈને;
ખીજનું અગાધવામાં દોલત ઉગાધવામાં,
જમવા જમાવામાં જોડો ધુગ ધોઈને;
ખાનારા મદતીયામાં લુચો મગતિયામાં,
ભારના ભરતીયામાં જૂલો જાણી જોઈને;
કદી કટ કાપવામાં કે મુનીતિ સ્થાપવામાં,
એકે પંસો આપવામાં આગો નહિ કાઈને. ૪
જાય જાય જોને તારું હવતર જેવી રીને,
જગ વસ્તું જગ સાથે જંતુઓ ખીજાય જાય;
ખાય ખાય ખલકને ખોતરી ખચીત કાગ,
નખ ખાય નેલુ ખાય શિરની શિખાય ખાય;
માય ચાય માવરને જંગમ જરૂર નાશ,
દેક ગયા તેની કેવી દરગ દયાય ધાય;
દાય દાય દરી દેયું દુર્યો દેવજો તારા,
દયાતી જતાં તું દેવે ચેલો નહિ દામ દામ. ૫

ભાઈ તેં ભણાઈ ન લેવાઈ ને છુંડાઈ લીધી;
 છુઆઈ ઠગાઈ તોછડાઈ ન તળાઈ તેં;
 ખાઈ મોંરખાઈ, મૂરખાઈ તેં રખાઈ ખૂબ,
 નીતિ ન રખાઈ ન રખાઈ ચંતુરાઈ તેં;
 કરી સરસાઈ પીતરાઈથી નવાઈ કરી,
 પુંછ વંધરાઈ પુણ્યે પાઈ ન અપાઈ તેં;
 ધાઈ ધાઈ કરી જે કમાઈ ખાઈમાં સમાઈ,
 પાઈ ન અવાઈ ન લેવાઈ ન દેવાઈ તેં. ૬

સારી સારી મારી શીખ ધારી લે વિચારી ચિત,
 નથી રે નકારી તે તો તારી હિતકારી છે;
 પોકારી પોકારી કહું સ્વૌકારી સ્વૌકારી લેને,
 પ્રચારી પ્રચારીને વિચારીને ઉચારી છે;
 હજે છે ઠગારી માયા ધરી લે ધુતારી ધીર,
 ખ્યારી ખ્યારી લોંગે પણુ ખરેખરી ખ્યારી છે;
 તારી તેં તો ધારી પણુ તારી તેને યારી નથી,
 બર્થ કહે વારીવારી માયા મારી મારી છે. ૭

અરે અપરાધી ખાધી જોટ તેં ઉપાધી સાંધી,
 ઠગવા લોકોને કામ કીધું જે ઠગાઈતું;
 જરૂર આ વાત તારા જીવમાં તું જાણી લેજે,
 કહે દલપત ફળ દેખીશ કમાઈતું;
 છુપાવી છુપાવી છગ કપટથી કીધું છેક;
 કાંપટ તેં કામ લાંચ ચોરી ને છુઆઈતું;
 નથી મળ્યો પૂછનાર નરલોકમાં તોપણ,
 પરલોકમાં તો નથી રાજ ચોર્પાયાઈતું. ૮

કનક કમાયા, ન કમાયા તો કરી શીકર,
 કીરતિ કમાયા તો કમાયા લાલી ભાતથી;

પુત્ર જે પમાયા, ન પમાયા તો પીડાજ આછી,
 પ્રજુજ પમાયા તો પમાયા પુરી પાતથી;
 સેજમાં સમાયા, ન સમાયા તો શી સોચના છે,
 સ્વર્ગમાં સમાયા તો સમાયા સુખ શાંતથી;
 રંગ જે રમાયા, ન રમાયા દલપતરામ,
 તજ નર માયા તો રખાયા ખેલ ખાંતથી.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

દેહ દોષો નરનો હરિયે,
 હરિ મરતિ સાચ ન સરતિ સાંધી;
 દાયકની ખરી જોજ કરી નહો,
 રોજ રસોઈ જમ્યો રૂડો રાંધી;
 ફેલો ફર્યો સુખ પામો સ્વતંતર,
 અંતર આંખ વિધે વસો આંધી;
 શું પસતાય પછી દલપત,
 ન પાણીયો આગળ પાળજ ખાંધી. ૧૦

ઢાહુરો.

અવયવ શ્રીધરતાણા, આ અનેક બ્રહ્માંડ;
 મૂર્તિ મહા પ્રજુતણી, આ આકાશ અખંડ. ૧૧

ઈંદ્રવિજય છંદ.

રાખયશેરણુમાંળણોનેખર્ષો, કંચનના સરખી શુભ કામ;
 જાણુ જશેલુવતી જરનેમન, છે ધડોયારનો વાદળ હામ;
 મંદિરમાલમજૂસમનોહર, મેલો જરી જગમાં ખર્ષો મામ,
 મિત્ર સુણો દલપતકહે, શુભ કામ કર્યું નર તેજકમા યા. ૧૨

લક્ષ્મી સંબંધી વિષય પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૫ મું.

વિજયવિનોદ.

કાવ્યતરંગ અને અનૈકાર્થ કાવ્ય.

અનૈકાર્થના લુદા લુદા અર્થ લખ્યા વિના સમ-
જણ પડે નહિ; માટે દક્ષિપત સંવાદ રચવાની જરૂર
જણાઈ, અને લાવનગરના રાજા વિજયસિંહજી મહા-
રાજાને કવિતાનો ધણો શોખ હતો, માટે તેમની
સભાનો સંવાદ કહ્યો છે.

તે રાજા પોતાના શુભવારીયા જંગલમાં કવિયો
અને શુભીજનોની સલાહ ભરીને બિરાજ્યા હતા, ત્યાં
એક કવિને પાંચ સભાસદોએ એકદમ પાંચ પ્રશ્ન પુ-
છ્યા. એકે કહ્યું કે કણુખી કેવો હોય તે શોભે? ૨.
ઘોડો કેવો હોય તે શોભે? ૩. ખાટલો કેવો હોય તે
શોભે? ૪. નિશાળીઓ શાથી શોભે? ૫. સરદાર
શાથી શોભે?

પછી કવિએ તે પ્રશ્નો અને ચોપા ચરણમાં
તેના હિતર સાથે એક દોહરો કહ્યો કે:—

દોહરો.

સેફ, ઘોડો, ઘાટલો, નિશાળિયો, સરદાર;
સારા શોભે હોય જો, પંદે પાટીદાર. ૧.

અર્થ એવો નીકળ્યો કે પાટી એટલે નાનો વરિ
જેના તાળામાં હોય તે કણુખી પાટીદાર કહેવાય,
તેવો હોય તે શોભે. ઘોડો દોહવાળો શોભે, ઘોડો દોહ
કરે તે પાટી કહેવાય. ખાટલો મુતરની પાટીએ લરેલો
શોભે. નિશાળીઆની પાસે લખવાની પાટી હોય તે
શોભે. સરદારની પાસે સિપાઈની પાટી હોય તો તે
શોભે, દાર એટલે વાળો=પાટાદાર.

તે સાંભળી રાજાએ રાજી ચમકે કવિને માન
આપ્યું, એટલે ત્યાં એક જોગી બેસે હતો, તેને અ-
દેખાઈ આવી, એટલે તે કંઈ ગુસ્સામાં બોલ્યો; ત્યારે
કવિએ કહ્યું કે તમે જોગી ચમકે આવા તાતા ચમ
જાઓ છો તે તમને ચોગ્ય નથી. તમે ગીતાનું પુસ્તક
વાંચી જુઓ.

બાવો બોલ્યો કે મેં ઘણાં પુસ્તકો જોયાં છે,
ગીતા જોવાથી શું થવાનું છે?

કવિ:— દોહરો.

જોગી તાતો ધાય શું? અજ્ઞાની જન ધાય;

એવું સાંભળીને બાવો વધારે કોપથી બોલ્યો,
એટલે કવિ ચૂપ રહ્યો.

રાજા—એ દોહરો પૂરો કરો.

કવિ—હવે મારે એમને કંઈ કહેવું નહિ.

રાજા—તે દોહરો તો પૂરો કરો.

કવિ—એ દોહરો પૂરાજ છે. મેં અધુરો રાખ્યો
નથી, અધુરો હોય, તો એજ પૂર્વાર્થ કરીથી કહું
એટલે પૂરો થશે.

એમ કહીને બોલ્યો કે:—

ઉત્તરાર્ધ.

જો ગીતાતો ધાય શું, અજ્ઞાની જન ધાય. ૨.

મતલબ કે ઘણાં પુસ્તકો જોયાં હશે, પણ ખ્યાન
દહતે ગીતાનું પુસ્તક જોઈશ તો તું અજ્ઞાનીજ દતો
તે નાંદ. તે જોગીનો શિષ્ય પેશાદાર મારવાડી હતો
તે ધનના મદથી કંઈ ગુસ્સો કરીને બોલ્યો; ત્યારે
કવિએ કહ્યું કે:—

દોહરો.

કર વાપરો પકા રહી, કરવા પરોપકાર;

આજ રલે થા નારકી, આ જર લે થાનાર.૨

પછી તે મારવાડીનો ગોર મારવાડી સામજી હતો,
તે કંઈ ગુસ્સો કરીને બોલ્યો, ત્યારે એક મરશરે
કવિને કહ્યું કે એ તો ગોર છે માટે ગોરના ગુણ તમે
જાણો છો?

કવિ—હા નહીં શું.

દોહરો.

સ્થાપિતમાં સ્થિરનવરહે, સ્વજાતમાં નહિનેહ;
સ્વાતરમાં ઉત્તમ સ્વરો, ગોરતળો ગુણ ગ્રહ. ૪.

મતલબ કે બેસારીયે ત્યાં બેસી રહે નાહ, અને પોતાના જાતિલા સાથે સંપ નહિ, અને તસ્કર તવામાં ઉત્તમ ખરો, કળિયુગના ગોરના એવા ગુણુછે. આ સાંભળીને ગોરને રીસ થયો, અને કહ્યું કે મેં ના પાડી તો પણ તમે મારે વિષે શા વાસ્તે દોહરો કહ્યો? કવિયે કહ્યું કે મેં તમારા વિશે કહ્યુંજ નથી, મેં તો બાણના ગોર (લુદ્ધ) વિષે કહ્યું કે થાપેલા બાણમાં સ્થિર રહે નહિ, અને તેની જાતમાં સ્નેહ એટલે ચિદાશ ન હોય અને ખેતરમાં ખાતર નાખવાના કામમાં તે ઉત્તમ ગણાય છે; તો પણ ગોરની તો રીસ ઉતરી નહીં જ્યારે એક સરદારે તેને બહુ સમજાવવા માંડ્યો, ત્યારે તેણે સરદાર ઉપર ગુસ્સો કરીને સોર કરવા માંડ્યો, ત્યારે, સરદારે હાથ બેઠી પગે લાગીને કહ્યું કે:—

દોહરો.

પાય નમું કરી પ્રદક્ષણા, તજો ગોર વહુસોર;

તે સાંભળીને પણ ગોરની રીસ ઉતરી નહીં ત્યારે પેલે કવિયે આડંબો દોહરો પૂરો કર્યો:—

પ્રકાર છાંદો પ્રથમનો, તો ગુણ માને ગોર. ૫.

એ ઉપરથી ગોર સમજ્યો કે પ્રથમનો પ્રકાર એટલે પ્રથમ મારી મસ્કરી કરી હતી, તે પ્રકાર તજવાતું કહ્યું.

પણ પેલો સરદાર સમજ્યો કે મેં ગોરને પ્રદક્ષણ કરવાતું કહ્યું, તેથી તે ઠંડા થયા નહિ, પણ કવિયે મને પ્ર આક્ષર તજવાતું કહ્યું, એટલે દક્ષણ કરવાની સૂચના કરી, એ જાણીને ગુંજમાંથી એક સોનામહોર કાઢીને ગોરના હાથમાં મૂકી, એટલે ગોર ઠંડા થઈને બોલ્યા કે તમે તો અમારા અન્નદાતા છો.

પછી કવિયે બીજી વાત કહાડી, કે હું એક જીજ્ઞામાં થઈને આવ્યો તે જીજ્ઞામાં ત્યાંના રાજાનો રૈયત ઉપર બહુ જીલ્લમ છે, અને તે રાજા આજમ લખાય છે. હું તેની કચેરી બોલા ગયો હતો, ત્યાં ગેરમનસાક અને માર પછાડ થતી હતી. તે બેઠને કચેરીમાંથી ઉઠીને બહાર આવ્યો, ત્યારે બીજા લોકો

કચેરીમાં જતા હતા તે મને મળ્યા. તેમાંના એક જણે મને પુછ્યું કે આજમ રાજાજી ક્યાં છે? ત્યારે મેં કહ્યું કે:—

દોહરો.

જાજમપુરિ છે જોઅર્હી, જોઅર્હીજાજમરાય;
આજમનાદૂતો વઢી, ચિત્ર વિચિત્રજનાય. ૬.

મતલબ કે અહીં બધે ઠેકાણે પથરાઈ રહે એવી પૂરી જાજમ છે, અને આજમ રાજા છે, વળી આજમના સેવકો ચિત્ર વિચિત્ર એટલે તરેહવાર દેખાય છે, તે તું જો.

તે સાંભળી ક્ષમાધર કવિયે કહ્યું કે કાંવરાજ તમે તો ખૂબ કરી. એમાં રજોપાલકાર છે, તે એવી રીતે વંચાય છે કે:—

દોહરો.

જા જમપુરિછે જો અર્હી, જો અર્હીજા જમરાય;
આ જમનાદૂતો વઢી, ચિત્રવિચિત્ર જનાય.

મતલબ કે જમપુરીમાં જમ રાજાની આજળ ચિત્ર અને વિચિત્ર એવા નામના આ બે દૂતો દેખાય છે; અને આ જમપુરીનો દેખાવ છે, તે તું જોઈને જો.

એવામાં કળાવંત લોકો એટલે ગરૈવા આવ્યા. તેઓ પણ કવિયોની હારમાં બેસી ગયા, તેથી તેઓની પાછળ બેઠેલા સરદારો ઉંચા નીચા થવા લાગ્યા; અને બપુરું કે આ લોકો ખાલી ચૂંચૂં કરીને કાન ફેડશે અને સત્તામાં જે વાણી વિનોદ થશે તે આ પછુને સાંભળવા દેશે નહીં રાજાએ આજ્ઞા કરી કે કાળ્ય ચરયા ચલાવો, એટલે ક્ષમાધર કવિયે કહ્યું કે, ઓ સોરઠના પ્રભાકર સાંભળો; એવામાં કળાવંતોની પાછળ બેઠેલા સરદારો ઉંચા નીચા થતા હતા તેઓને બેઠને રાજાએ કહ્યું, કે પેલા સરદારો વેગળા પડ્યા માટે તેઓને નડતર થતી હશે. એવું સાંભળીને કવિ ક્ષમાધર બોલ્યા કે:—

દોહરો.

વિયોગિ કેરે અંતરે, નડતર કેની હોય;
કળાવંતનડતરકરે, કવિબુધકરે નકોય. ૭.

રાજ સમન્યો કે વેગળાં પડેલા સરદારોને કળાવત લેકિની નડતર છે; કવિયોની અને (શુધ) પંડિતોની નથી, પણ જે કવિનું નામ સમાધાર છે તે કાષ્ટને દુઃખ લાગે એવું ખુલ્લું બોલે નહીં, તેમ છતાં આ કળાવત લેકિને દુઃખ લાગે એવો દોહરો તેણે કેમ દહ્યો હશે? માટે તેની જ પાસે એનો અર્થ ખુલ્લો કરાવેલો. એવું ધારીને કહ્યું કે કવિરાજ એનો અર્થ ખુલ્લો કહ્યો.

કવિ—મહારાજ, એ તો રસ ગ્રંથનો દોહરો છે. ને આપે હુકમ કર્યો કે કાવ્ય ચર્ચા ચલાવો તેથી મેં કહ્યો; અને એનો અર્થ એ છે કે, જે પ્રિયા અને પ્રિયને વિલોગ પડ્યો હોય, તેના અંતરમાં કળાવત એટલે ચંદ્રમા નડતર કરે છે, કવિ એટલે શુદ્ધનો તારો કે શુદ્ધનો તારો નડતર કરતો નથી.

રાજ—એ ખરો અર્થ નથી, માટે બીજો અર્થ જો હોય તે કહો.

કવિ—મહારાજ, આપ સર્વે જાણો છો, અને મારી પાસે શા વારતે કહેવરાવો છો. એ તો ખગોળ વિદ્યાનો દોહરો છે, અને તેનો અર્થ એ છે કે સૂર્યને પૃથ્વીના વિયોગ છે. તેઓના અંતરમાં એટલે વચમાં ચંદ્રની નડતર હોય છે, દારણુ કે ચંદ્ર જો બેની વચમાં આવ્યાથી સૂર્યગ્રહણ થાય છે; પણ શુદ્ધની કે શુદ્ધની નડતર થતી નથી. પછી રાજાએ પેલા કળાવત લેકિને કહ્યું કે તમે સલામા છેડા ઉપર વેગળા બેસો, તમારી બેઠક તો ત્યાં જોઈએ, પછી તેઓ ત્યાં જઈને બેઠા.

કવિ—આજ સવારે હું બંદર ઉપર ગયો હતો, ત્યાં પરગામનો એક હુવાણો મને મળ્યો, તેને મેં પૂછ્યું કે તમે દોહરો છો? અને ક્યાંથી આવ્યા? ત્યારે તેણે તેની હકીકત કહી, તે એવી કે તેની સ્ત્રી નાગે ક્યાંપણ તે પોતાના ધણી સાથે જન્માઝેથી આવતાં રસ્તામાં જને જણાં બુદ્ધાં પડી ગયાં, અને તે બાપ બાવનગર તરફ આવી છે. એવું સાંભળ્યાથી તેને શોધવા સારૂ તે આવ્યો હતો. પછી શહેરને પાદર ચમે આવ્યા, ત્યાં એક વાણિજ્યો અને વાણિજ્ય છતાં હતો. તેઓને તે હુવાણે પોતાની હકીકત કહી, તે સાંભળીને વાણિજ્યાને એટલી તો ત્યાં આવી કે તેની આખાંથી આંસુ પડ્યાં, અને પેલી વાણિજ્ય-જુની આખાંથી પણ આંસુ આવ્યાં, અને તે બોલી કે એક પરદેશી બાઈ અમારા પાણમાં આવી હતી

ખરી; માટે રે બાપ તમે અહીં શોધ કરશો તો તમને મળશે; ત્યારે હુવાણો બોલ્યો કે:—

દોહરો.

દયાલુ વાળીયાતળી, દયાલુ વાળીઆણ;
દયાલુ વાળી આળી પળ, દયા લુવાળી આળ.૮.

મતલબ કે એ દયાળુ વાણીયાની દયાળુ વાણી-આણ તે દયાળુ વાણી તો કહી, પણ દયા નામની હુવાણી લાતી આપે ત્યારે તું ખરી. પછી તે બાપએ કહ્યું કે ચાલો બાપ હું તમારી સાથે આવીને તે બાઈને શોધી આપું, એમ કહીને તેની સાથે તેની સ્ત્રીને શોધવા ગયું.

પછી સભામાં ચારણે જોશિયાર માતાની વાત કરી, કે ફલાણી વાવમાં ખોડીયાર માતાનું રથાનક છે તે માતા હાજરા હજુર છે.

તે સાંભળીને વેદાંત મતનો એક ભાટ ખેઠો હતો તે બોલ્યો કે મેં તે વાવ દીડી છે, તેમાં એક ગો-ખલામાં પત્થરની મૂર્તિ છે, અને તોરણ બાંધેલું છે. તે પત્થર અને તોરણ શિવાય મેં તો માતા બાતા કાંઈ દીડી નહીં; તે સાંભળીને ચારણ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

જોગણિ एतो देवता, नहि तोरण पापाण;

મતલબ કે તે તોરણ અને પપરો નહીં; પણ એ તો જોગણી દેવતા કહેવાય.

ભાટ બોલ્યો કે કીક કહેા છો, ખરી વાત છે.

રાજા—તમે તે વાત કહ્યું કરી કે?

ભાટ—તેણે અડધો દોહરો કહ્યો તે તો હું કહ્યું કરું છું.

રાજા—કેવી રીતે કહ્યું કરેા છો?

ભાટ—તેણે એમ કહ્યું કે:—

जो गणिये तो देवता, नहि तो रणपापाण. ९.

મતલબ કે જો ગણિયે તો દેવતા છે નહીં તો રણપગડનો પત્થર છે, તે વાત મેં કહ્યું કરી.

પછી એક વિદ્યાર્થીએ કવિને પૂછ્યું કે, કવિનાનાં ગર્ભો સમગ્ર રાષ્ટ્રએ એવા રી રીને યત્તાય!

કવિ:— દોહરો.

રસ હિત મત કરિયે નહિ, રહિ મળતરમાં મગ્ન;
રસ વિળ કસરવિના તમે, તો થાશો મર્મજ્ઞ. ૧૦

મતલબ કે ખાવાના છ રસ અને કવિતાના નવ રસ, વારતે મમત કર્યા વગર અથવા સાઈ સાઈ ખાવાની હઠ લીધા વગર, ભણુતરમાં લાગ્યા રહેશે તો, રસ વગર કાંઈ કસર વિના તમે મર્મના ભણુનાર થશો.

એક રાહસ્ય—આ છોકરો ખાવાના છ રસ વારતે મમત નથી કરતો અને કવિતાના રસ વગર મર્મના ભણુનાર થશે એ દોહરામાં કાંઈ સારો ભાવર્થ સમજતો નથી.

કવિ—મારે હહેવાની મતલબ એવી છે કે ભણુતરમાં લાગ્યા રહીને રકાર સહિત મત એટલે રમત કરીયે નહીં; તો રસ શબ્દ વગર “કસરવિના” એટલે “કસર” શબ્દમાંથી “રસ” એ જે અક્ષર જતા “ક” રહે પછી “વિના” એટલે કવિના મર્મના ભણુનાર થશે.

એવામાં ત્યાં અગાડી એક ખવાસ બેઠો હતો, તેને કાંઈક પેટમાં દરદ થયેલું હતું. તેણે વૈદને પુછ્યું કે હું શું આપડે ખાઉં? વૈદે કહ્યું કે સૂરજના સારાવારને દહાડે સુવા ઉકાળીને પીયો તો સાઈ થશે. પછી તે ખવાસે રાજના દાઢારીને કહ્યું કે દાઢારમાંથી સુવા મંખાવી આપો. દાઢારીએ એક માણસને કહ્યું કે જ દાઢારમાં જઈને પેલા તાકામાં સુવા છે તે લેખ આવ; એટલે તે માણસ ગયો. પણ તેને તાકામાંથી સુવા જડ્યા નહીં; એટલે પાછો આવીને પેલા ખવાસના કાનમાં કહ્યું કે મને તો સુવા જડ્યા નહીં; પછી તે ખવાસે સૂરજના વાર ખાખત તથા સુવા ખાખત પૂછતાં અરધો દોહરો કહ્યો; તેના ઉત્તરમાં પેલા દાઢારીએ દોહરો પૂરો કર્યો તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

ખવાસ—રવિનાવારકિયાહશે, સુવાહશેક્યાંસાર;
કાઠારી—કવિનાકપડામાંજુઓ, રવિનાહશેસુવાર.

મતલબ કે ખવાસે પૂછ્યું કે રવિના વાર કયા કયા દહાડામાં હશે? અને સારા સુવા કાઢારમાં કયે દેકાણે હશે? તાકામાંથી તો જડ્યા નહીં. તેના ઉત્તરમાં દાઢારીએ કહ્યું કે આ કવિના લગ્નમાં એટલે

શુંજમાં કે પાકડીમાં જુઓ, પંચાંગ હશે, તેમાં કયે કયે દહાડે સૂર્યના સારા વાર છે, તે માલમ પડશે; અને તેમાંથી પીળે અર્થ એવો નીકળ્યો કે કકાર વિના કપડામાં જુઓ મતલબ કે તાકામાં એક પડો બધિલો છે, તે પડમાં જુઓ; તેમાં રકાર વિના “સુવાર” એટલે “સુવા હશે, એવી કવિતાની સુક્તિ સાંભળીને બધી સભા રંજન થઇ.

વળી કવિ જોલ્યો કે એક રાજના રાજમાં દિવાનનું જોર ધણું ધધી ગયું હતું; તેથી ધણી વાતનું અંધર ચાલતું હતું, પણ તે દિવાન રાજનો એવો માનીતો હતો કે તેની ખામી વિગે રાજની આગળ કાંઈ નાથી કંઈ કહી શકતું નહિ; અને દૈયત બધી પછાડે ધણી બદબોધ કરતી હતી, અને તેથી રાજની પણ ધણી નિંદા થતી હતી, તે સાંભળીને રાજના કવિના મનમાં જોડું લાગ્યું; તેથી તેણે એક દોહરો લખીને, જાની રીતે રાજના મહેલની બીંતે ચોડ્યો; તે દોહરો રાજના વાચિવામાં આવ્યો; તે નીચે પ્રમાણે હતો.

દોહરો.

જોતાં કોઈ જણાય નહિ, શાહુકાર કો ચોર;
દિવાનથી દરબારમાં, છે અંધારું ઘોર. ૧૨

તે વાંચીને રાજએ તપાસ કર્યો કે આ દોહરો કોણે લખેલો છે. પછી ખબર પડી કે રાજના કવિ-યેજ લખેલો છે. પછી કચેરીમાં કારભારી વગેરે સૌ બેઠા હતા; તે વખતે કવિને બોલાવીને રાજએ પૂછ્યું કે આ દોહરો તમે લખેલો છે? કવિએ કહ્યું, કે હા, મેં લખેલો છે. રાજએ કહ્યું કે તેનો અર્થ સમજાવો. કવિ જોલ્યો કે પરદેશી ગૃહસ્થો આવ્યા હતા, તેમને રાતની વખતે આપતો દરબાર દેખાડવા સાઈ હું આવ્યો હતો, અને આ દેકાણે રાજ દરબાર ભરાય છે, તે જગ્યા બેવાની તેમની મરજ હતી, પણ આ દેકાણે કાંઈ નહોતું, અને દીવા પણ કરેલા નહોતા, તે વખતે મારા મનમાં એક દોહરો આવ્યો, તે લખીને મેં બીંતે ચોડ્યો છે; અને તેની મતલબ એવી છે કે દરબાર ભરવાની જગ્યામાં દીવા નથી, તેથી અંધારું ઘોર છે, અને કાંઈ શાહુકાર કે ચોર બેઠો હોય તે જોતાં દેખાય નહીં એવું છે.

પછી રાજ સમજ્યો કે કવિએ પોતાની હોશિઆરીથી અર્થ ફેરવી નાખ્યો, પણ ખરો અર્થ તો જુદો

છે એમ સમજીને રાજાએ પક્ષો બંદોબસ્ત કર્યો, અને રાજ્યમાંનું અંધેરું મટાડ્યું. વળી એક કવિ બોલ્યો કે, કચ્છમાં એક રાજા થઇ ગયો, તેણે એક સમે કાટમાં રહેનાર લોકો ઉપર મોટા ધરવેરા નાંખ્યો; ત્યારે કાટમાં એક મોટા શાહુકાર રહેતો હતો, તેણે કાટમાં મોટી હવેલી ચણાવા માંડી હતી તે બંધ રહી, અને તેની દીલગીરીથી તે શાહુકાર એર પીને મુઓ. તે વાત રાજાની કચેરીમાં થઇ, ત્યારે રાજા તે શાહુકારના સ્વભાવનાં વખાણુ કરતો હતો; તે સાંભળીને જેમ કેટલાએક તાલુકામાં રાજાને બાપો કહેવાતો ચાલુ છે, તેમ કચ્છમાં રાજાને બાવો કહેવાતો ચાલુ છે, માટે બધા સમાસદો હા બાવા હા, બાવા, એમ કહેતા હતા એવામાં એક સભાસદે કવિના કાનમાં કહ્યું, કે બાવે કાટમાં મોટા ધરવેરા નાંખ્યો તેથી તે શાહુકાર હવેલી ચણાવી શક્યો નહીં, તેની દીલગીરીથી જ તે એર પીને મુઓ, પણ તે ખરેખરી વાત બાવાની આગળ કાણુ કહી શકે?

કવિ—હું ખરેખરી વાત બાવાની આગળ કહું, એમ કહીને મોટા ઘાંટો કહાડીને એક દોહરો બોલ્યો.

દોહરો.

કર ઘાલીને કોટમાં, બાવે વહુ ધન લીધ; હવેલી ન થઈ તે દુઃખે; પારેખે વિચ પીધ. ૧૩

તે સાંભળીને રાજાને ધણો ક્રોધ ચડ્યો અને કહ્યું કે, એનો અર્થ કહી સંભળાવો. પછી કવિએ જાણ્યું કે રાજાને બહુ માહું લાગ્યું છે, તેથી તેણે અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, અને કહ્યું કે, એક જોગી બાવો કિમિયાગર આવ્યો હતો, તેણે તે શાહુકારની કાટમાં હાથ નાંખીને આલિંગન કરીને દોરતી કરી, પછી ઢગો કરીને બહુ ધન લઇને જતો રહ્યો, “હવે લીન થઈ તે દુઃખે” તે દુઃખમાં હવે લીન થઈને પારેખે એર પીધું, એટલે એનો અર્થ છે.

રાજા સમજ્યો કે, કવિએ અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, પણ ખરો અર્થ જાણે છે, પણ તેની કવિતાની શક્તિ સાંભળીને રાજા ખુશી થયો, અને કાટના લોકો ઉપરથી ધરવેરા કાઢી નાંખ્યો.

વળી એક જણે પુછ્યું કે કર્મનું જોર ખરું દશે કે બોટું, પછી તે વિષે ધણી તકરાર ચાલે, પછી એક કવિએ કહ્યું કે—

દોહરો.

લક્ષ્મીવર મહારિ જે, દ્વારિકાં તળો રાય; તેપણ રાજ તજી ગયો, કર્મ ગતિ કહેવાય.

મતલબ કે લક્ષ્મીજીનો વર, જે ચાણુર અને મુશ્કિ વગેરે મલ્યોનો શત્રુ દારિકાનો ધણી એટલે દારિકા જેના તાજામાં હતી તે પણ રાજ્ય તજીને ગયો, તે કર્મની ગતિ કહેવાય છે.

સભાસદ—કર્મ એટલે શું?

કવિ—કર્મ એટલે કરેલું કામ. મતલબ કે જેવું કરીએ તેવું ભોગવીએ, તેનું નામ કર્મ.

એ દોહરાનો બીજો અર્થ એવો થાય છે કે, લક્ષ્મી બાઈ રાણીનો વર ગાયકવાડ મહારાજા જેનો અમલ દારિકામાં પણ હતો, તે રાજ્ય પણ રાજ તજીને મદ્રાસ ગયો, તે કર્મની ગતિ કહેવાય.

એવામાં એક વધીસ બોલ્યો કે આપણે એક કામની અપીલ કરવા સાઈ મુગલ જવું પડશે. તે સંભળીને એક સભાસદ બોલ્યો કે અપીલ શબ્દનો શો અર્થ હશે, અને ક્યા ક્યા શબ્દ મળીને તે શબ્દ થયો હશે. ત્યારે વધીલે કહ્યું કે એ તો ઇંગ્લેન્ડ શબ્દ છે અને એક ફેંસલા ઉપર રાજ ન થતાં તેનો ફરી તપાસ કરવો તેનું નામ અપીલ કહેવાય છે; ત્યારે સભાસદ બોલ્યો કે અપીલ શબ્દ હવે શુજરાતીમાં વપરાય છે, માટે તેનો અર્થ શુજરાતી ભાષાના નિયમ પ્રમાણે થવો જોઈએ. વધીસ બોલ્યો કે તે કામ અમારું નથી, તેનો આ કવિને પુછો. પછી કવિને પુછ્યું ત્યારે કવિએ નીચે લખેલા દોહરો કવો.

દોહરો.

પીલ તળી પંચાતથી, દુનિયાં રીમે દીલ; ફરે ફરેલો ફેંસલો, एतो जाण अपील. ૧૫

મતલબ કે પીલ નામનો એક માદેખ છે, તે પંચાત કરીને જે ફેંસલો કરે, તે ફેંસલાથી સહ લોકો રાજ ધાય, માટે જે ફેંસલાથી લોકો રાજ ધાય નહીં, તેનું નામ અપીલ કહેવાય; મતલબ કે અ એટલે નહીં,

૧ વાંચનની શુજરાતી સાત ચોપડીઓ રચવામાં સામેલ હતા, અને કાઠીવાલામાં પોલિટિકલ એજન્ટ હતા.

અને પીલ એટલે પીલ સાહેબનો દરેલો; અથવા તેના જેવો, તે કેસલો કહેવાય નહીં.

એવામાં એક દેડીયો ઉમદા ખેર લાવ્યો હતો, તે સભામાં પહોંચ્યામાં ત્યારે પેલો જે સમાસદ વારે વારે મત પુછતો હતો, તેણે વળી તેજ કવિને પુછ્યું કે, આ ખેર આપણાથી ખવાય કે નહીં, તે કંડો, અને વળી હડીલા માણસ ત્રિપે પશુ તમારો મત ફરીથી કહો તો હું તમને કંઈ આપીને રાજ કરીશ. એમ કહી થોડાંક ખેર કવિના હાથમાં આપ્યાં અને વળી પોતાના ચરીર ઉપર પહેરેલા દાગીના ઉપર નજર કરીને ઇસારતમાં કવિને એવું જણાવ્યું કે, આમાંથી એક દાગીનો તમને આપીશ, એવા હલકા માણસની પાસેથી બસિસ લેવાની તે કવિની મરજી નહોતી, તેથી કવિ ખોલ્યો કે:—

દોહરો.

મને તમે આપ્યું હવે, કને વિભૂષણ હોય;
તેનાં લેને ચોર જો, રવાઓ ન નિંદે કોય. ૧૬

તેનો અર્થ એવો સમજાવ્યો કે તમે મને જે આપવાનું હતું તે આપ્યું; (એટલે ખેર આપ્યાં) અને હવે તમારી પાસે જે ધરેણું હોય, તે વેચીને જે ખેર લાઇ ખાઓ, તો તમારી કાંઈ નિંદા કરશે નહીં; એવો અર્થ સમજાવે તે સરદારને ઘણી રીત ચઢી, ને શરસામાં કહ્યું કે તમે મને એવું કેમ કહ્યું? કવિ ખોલ્યો કે મેં જે કહ્યું તેનો અર્થ તમે સમજ્યા નથી. તમે માંડે મત પુછ્યું, ત્યારે મેં એમ કહ્યું કે મકાર અને તકાર એટલે મત, મેં તો આપ્યું. હવે કકાર અને વિભૂષણ એટલે કવિના ભૂપણ જેવા બીજા કાવ્યો આ સભામાં જે હોય, તેઓના મત લેઇને જે તે ખેર ખાઓ તો તમારી કાંઈ નિંદા કરશે નહીં; એવો અર્થ સાંભળીને તે સરદાર કંડો પડ્યો.

વળી એક કવિ ખોલ્યો કે રાજ ભોજના વખતમાં એક સમે ખારવટિયાએ હુલ્લ કરી, તે ઉપર રાજ ભોજને ચલાઇ કરી, ને દરબારમાંથી નીકળ્યો તેવામાં એક ધરડો બાહ્યજી નયવા સાંઢે આવતો દોડ્યો. તેની પાસે એક નાની પોથી હતી, તે પોથી તેણે લાંબો હાથ કરી રાજને દેખાડી; ત્યારે રાજએ જાણ્યું કે તે ચોપડીમાં ધર્મદા ઉવરાણુની ટીપ હશે; તેથી કાર-બારીને એવો હુકમ કર્યો કે, આ બાહ્યજી જે માગે તે

આમાં લખીને લાંડારીજી તેને આપે, એવી ચીઝી તમે લાંડારી ઉપર લખી આપજો. એમ કહીને રાજ ઉતાવળો ગયો. પછી કારભારીએ પેલા ધરડા બાહ્યજીને પુછ્યું, કે તારે શું જોઇએ છીએ, ત્યારે તેણે કહ્યું કે મને આખી ઉમરમાં કન્યા મળી નહીં, ને મારો વંશ જળ્ય છે, માટે લાડી મળવાની આશાથી ચંડીનાં જે કવચમાં સ્ત્રી પ્રાપ્તિનો મંત્ર છે તે કવચ આ ચોપડીમાં કળેલું છે, અને એક દેવળમાં બેસીને છ મહિના ચયા, હું આ કવચનો પાક કરું છું, અને લાડી મળવાની આશાથી રાજ ભોજને આશીર્વાદ દેવા આવ્યો છું. એવું સાંભળીને કારભારીએ વિચાર્યું કે રાજનો હુકમ હું ફરવીશ તો મને શિક્ષા કરશે. પછી તેણે લાંડારી ઉપર ચીઝી લખી આપી તેમાં નીચે લખેલો દોહરો લખ્યો હતો.

દોહરો.

પાઠ કરે છે કવચનો, લાડી મળવા ધારિ,
તમે લરલીને કવચમાં, તે દેજો મંડારિ.

પછી તે ચીઝી લઇને લાંડારી પાસે ગયો. તે દો-હરાની મતલબ એવી જણાતી હતી કે આ ધરડો બાહ્યજી લાડી મળવાનું ધારીને કવચનો પાક કરે છે, માટે રાજનો એવો હુકમ છે કે તેની ચોપડીમાં (કવચમાં) લખીને તે આપજો.

હવે શ્રી સભાસદો કહે છે કે લાંડારીએ તેને શું આપ્યું હશે? પછી જાણ સમાસદો વિચારમાં પડ્યા પશુ કાંઈને તેનો અર્થ કાંઈએ મુજબો નહી, પછી એક કવિએ તેનો અર્થ કર્યો, ને કહ્યું કે, લાંડારીએ તે ધરડા બાહ્યજીને ટેકા દેઇને ચાલવા સારું લાકડી આપી હશે. તેનો એવો અર્થ સમજાવ્યો હશે કે આ બાહ્યજી લાડી મળવાનું ધારીને કવચનો પાક કરે છે, પણ લાડી શબ્દની વચમાં “ક” અક્ષર તમે લખીને તે આપજો, મતલબ કે ધરડા માણસને લાકડીની જરૂર છે, માટે લાકડી આપવાનું આ ચીઝીમાં લખ્યું છે. જે વધારે લોભ હોય તો રાજ પાસે ફરીથી માગવા જાઓ; એટલે બીજા લોભીઆઓને જેમ કરે છે, તેમ તમને પણ કરશે, એવું સાંભળીને તે ગિચારો લાકડી લઇને ચાલ્યો ગયો હશે.

તેવામાં એક ભંગી બાહ્યજી બેસી હતો, તેને એક જણે કહ્યું કે મહારાજ ત્રણ દિવસ પછી તમારે

વિન્યા દશમી આવશે, મતલબ કે દરબાર રામી પૂજવા જશે, ત્યાં તમને દશજી મળશે ત્યારે તે જાણવું જોઈએ કે:—

દોહરો.

જરૂર મારે જોડણ, વ્યારે ગ્રીષ્મ શિશીર;
શરદ ઋતુમાં શું કરું, વિજયા દશમી વીર. ૧૮

એ દોહરાનો અર્થ એવો થયો કે, હાલ તો શરદ ઋતુ એટલે આશો મહિનો છે, તેમાં મારે વિન્યા દશમી જોઈતી નથી, મારે તો ગ્રીષ્મ ઋતુમાં એટલે ઉનાળામાં અને શિશીર ઋતુમાં એટલે શિયાળામાં વિન્યા દશમી જોઈએ. તેને આજ હું શું કરું.

એ દોહરાનો અર્થ હાથે એક કવિને પુછ્યો; ત્યારે કવિએ કહ્યું કે, તે ભાઈ ઉનાળામાં ભાંગ ધણી પીએ છે, અને શિયાળામાં રાતે નહાવાની આળસથી ચારે મહિના દૂધની બાધેલી દશમી કરાવીને ખાય છે, માટે એ દોહરામાં તેણે કહ્યું કે મારે તો ગ્રીષ્મ ઋતુમાં વિન્યા એટલે ભાંગ જોઈએ અને શિયાળામાં દશમી જોઈએ તે સાંભળીને સભા ખુશી થઈ.

એવામાં એક માલણુ છાગડીમાં પાન સુટીને લાવી, અને તે જોળા એરંડાનાં પાંદડામાં ફેટલાંએક ફૂલ તથા ફળ પથ્થુ દતાં. તે છાગ લાવીને રાગની આગળ ભેટ કરી, ત્યારે તે માલણુના પક્ષને એક કવિ બેઠો હતો, તેણે તે પાન લેવાની શિખારણનો અરથો દોહરો કહ્યો, ત્યારે તે માલણુનો પ્રતિપક્ષ બેઠો હતો, તેણે બાઈનો અરથો દોહરો પુરો કર્યો. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

લડણ નાગર વેલનાં, પાન પરમ ગુણવાન;
લડે સ્વાવાલાયક તથી, એ રંદાનાં પાન. ૧૯.

મતલબ કે એ રંદાનાં પાન સારાં નથી, અને ખાવા લાયક નથી, પછી બ્યારે જવા સલામતોએ એ પાન વખાણ્યાં ત્યારે પ્રતિપક્ષિએ કહ્યું, કે તે છાગમાં એરંડાનાં પાન છે, તે ખાવાલાયક નથી, એમ મેં તો કહ્યું હતું.

એવામાં ત્યાં બે સલામતો બેઠે બેઠા દતા, તેમાં એક દેવીનો ભત્રા હતો, અને બીજો વિષ્ણુનીજ ઉપા-

સના કરતો હતો; તે સિવાય બીજા દેવોને પગે પણ લાગતો નહી, તેને રાગને પુછ્યું કે તમે બે જણ ક્રીયા દેવને મુખ્ય માનો છો ?

એવું સાંભળીને તે બંને બાઈઓનો કવિ એક હતો, તેને બંને જણાએ કહ્યું કે અમારી વાત તમે જાણો છો, માટે અમારી વતી તમે ઉતર આપો, ત્યારે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

એકજ મારે ફટ છે, નહિ વીજો વિશ્વાસ;
નિધિજા માતાને નમું, એજ પુરે મુજ આસ. ૨૦.

એવું સાંભળીને રાગ તો સમજી ગયો, પણ બીજા એક સલામતે પેલા બેમાંના એક સરદારને પુછ્યું કે તમારા કપાળમાં કંકુનો ચાસો તે બંદગી છે; અને તમારા લાઘના કપાળમાં વેણુવનું તિલક છે, તેમ છતાં બંને જણાએ આ દોહરો કશુંક કેમ કર્યો ? શું તમે સલામતો છો છો ?

સરદાર—નિધિજા એટલે સમુદ્રમાં જન્મેલી મહા-લક્ષ્મી માતાનેજ હું નમું છું. બીજા કાષ્ટ દેવને હું નમતો નથી અને બીજા કાષ્ટની આજ્ઞા પણ રાખતો નથી. પછી તે સલામતે પેલા બીજા સરદારને પુછ્યું કે તમે શું સમજીને એ દોહરો કશુંક રાખ્યો, શું તમે પણ દેવીના ભત્રા છો ?

સરદાર—એ દોહરાનો અર્થ હું એવો સમજ્યો નથી, હું તો એમ સમજું છું કે નિધિ દેવતાં સમુદ્ર તેનો જન્માત દેવતાં જન્માષ્ટ એટલે વિષ્ણુ તેજ મારે કષ્ટ દેવ છે; તે વિના બીજા કાષ્ટને હું નમતો નથી; એવું સાંભળીને તે કવિની ચતુરાઈથી ગંધી સભા રંજન થઈ.

એવામાં એક નવો કવિ દેવડી ઉપર આવ્યો. ત્યાં રાગની બે દાસીઓ સામી મળી. તેઓને કવિએ કહ્યું કે, સરદાર્યાની કરીને મને રાગની કચેરી દેખાડો. પછી તેઓ તે કવિને સજામાં તેડી લાવી, અને સલામ કરીને બેઠા પછી એક દાસીએ કહ્યું કે કવિરાજ સામાન્ય નામક વિગે એક નવો દોહરો બોલો, ત્યારે બીજી દાસી બોલી કે નહિ, નહિ, તે દેવતાં નો માજુ-સને માથે મરજુનો ભાગ છે; માટે પરમેશ્વરની સંપ્રિ કરવા વિગેનો નવો દોહરો બોલો તો પહું મારું. એ રીતે બંને દાસીઓએ હાલીટાઈ કરી ત્યારે રાગને

બપુયું કે હોશિયાર કવિ હશે, તો એકજ દોહરામાં બંનેનું સમાધાન કરશે, તેથી કવિને કહ્યું કે તમારી મરજીમાં આવે તે વિષે નવો દોહરો બોલો, ત્યારે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

સમજ સમજ સમ સાનમાં અંતે જવું જરૂર;
મક્તાળી થઈ માવ ધંરિ, જા શ્રીમંત હજૂર. ૨૧

તે સાંભળીને બંને દાસીઓ એકદમ બોલી ઉઠી કે, વાહવા! બહુ સારો દોહરો કહ્યો, ત્યારે એક સલામતે તે પ્રત્યેક દાસીને પુછ્યું કે તેનો અર્થ તું કેવી રીતે સમજી? ત્યારે પહેલી દાસીએ કહ્યું કે રસિક પ્રિયા અને સુંદર શયુગાર વગેરે ગ્રંથના મત પ્રમાણે એ દોહરો સામાન્ય નાયકા વિષે છે, અને તેમાં એમ કહ્યું છે કે "સમજ સમજ સમ" એટલે તોરી સમજણુ પ્રમાણે સાનમાં એટલે પ્રસારતમાં સમજ કે છેલીવારે એટલે આ સલામત પ્રસારત થાય ત્યારે તારે જરૂર જવું, અને ભક્તાણી એટલે કુલટા થઇને હાવભાવ ધરીને પૈસાદાર લોકોની પાસે જવું.

ત્યારે બીજીએ કહ્યું કે નહીં. એનો અર્થ તો એમ છે કે આવહાંને અંતે સ્મશાનમાં જરૂર જવું છે, એમ સમજ અને પરમેશ્વરની ભક્તિ કરનારી થઇને લક્ષ્મીપતિ જે પરમેશ્વર તેની હજૂરમાં જા.

એવામાં એક પરદેશી છોકરો જેના શરીરનો રંગ સારો હતો તેણે રાજાનું કંઈ સાઈ કામ બળવ્યું હતું, તેથી રાજાએ પ્રસન્ન થઇને કહ્યું કે, કહે તો તને તરેહ તરેહ રંગનાં લુગડાંના શિરપાવ આપીએ અને કહે તો તેને બદલે તને નિશાળમાં ભાજીવા મૂકીને સાઈ લખતાં વાંચતાં આવડે, એવો અભ્યાસ કરાવીએ; ત્યારે તે છોકરે કહ્યું કે મને તો સારા સારા રંગનાં લુગડાં આપો. વળી એવામાં તે સલામાં કવિતા સંબંધી ચર્ચા ચાલતી હતી, તેમાં એક કવિએ કાવ્ય પ્રકાશ અને પ્રતાપજી વગેરે જેવી કવિતા રચવાના નિયમોના ગ્રંથોના આધારથી એક શિખાઉ કવિના દોહરા ઉપર એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે, નિયમ પ્રમાણે સારા અક્ષરો તેમાં આવેલા નથી, ત્યારે તે શિખાઉ કવિ એવી તકરાર કરતો હતો કે સારા અક્ષરો આવવાની કવિતામાં કાંઈ જરૂર નથી, પણ તે દોહરામાં એક સ્ત્રીનું વર્ણન કરનાં સેના હાથ સેનાનો

અને પગ રૂપાના કહ્યા છે. એનું નામજ ખરી કવિતા કહેવાય, ત્યારે રાજાએ એક ત્રીજા કવિને કહ્યું કે આ પરદેશી છોકરોના વિચાર વિષે અને આ કવિઓની તકરાર વિષે તમારો અભિપ્રાય એક દોહરામાં તમે કહો, ત્યારે તે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

મોટો માલ સુવર્ણમાં, સુવર્ણમાં શી વિસાત ?
સુવર્ણ તન જાણે નહીં, જાણે સુવર્ણ જાત. ૨૨.

તેનો અર્થ પેલા પરદેશી છોકરા વિષે એવો સમજાવ્યો કે સારા અક્ષરો લખવા શીખવામાં મોટો માલ છે, પણ સારા સારા રંગમાં શી વિસાત છે? પણ તે વાત સારા રંગના શરીરવાળો સમજે નહીં. પણ સારી જાતમાં જન્મેલો હોય તે જાણે.

પેલા કવિઓ વિશે, એવો અર્થ સમજાવ્યો કે, વાણી છે તે કવિતાનું શરીર છે અને અર્થ છે તે જીવ છે, માટે જેમ જીવ વગરની કાયા નકામી છે, તેમજ કાયા વિના જીવથી કાંઈ થઈ શકતું નથી, માટે હરેક દેશના કવિઓએ એમજ લખેલું છે, કે સારા શબ્દોમાં સારો અર્થ હોય તે કવિતા સારી પણ એકલા અર્થ ઉપરજ નજર રાખવા વિષે કાંઈ એ લખ્યું નથી, માટે "સુવર્ણમાં" એટલે સારા અક્ષરોમાં મોટો માલ છે, સેનારૂપા જેવા હાથપગ કહ્યા તેમાં શી વિસાત છે? કેમકે એ તો અલંકાર એટલે ધરેણ્યાં કહેવાય. તે અલંકાર કંઈ શરીર કરતાં વધારે નહીં, પણ તે વાતમાં સારા રંગનો શરીર વાળો સમજે નહીં, પણ સારી જાતનો હોય તે સમજે.

એક સરદાર બોલ્યો કે તમે એમ કેમ કહો છો કે સારી જાતના લોકજ એ વાત જાણે? ત્યારે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

જાત જાતમાં જૈ વસે, જુઓ જગતની રીત;
સુવર્ણસુવર્ણજ્યાંમલે, થાય પરસ્પર પ્રીત. ૨૩.

મતજીય કે પોતપોતાની જાતવાળામાં જઈને મળે તો બંનેને પરસ્પર પ્રીત ઉપજે છે, અને બીજી જાત વાળો તેઓમાં જઈને બેસે તો, કાંઈક અતડાપણું બંને પક્ષમાં રહે; જેમકે સોનું સોનામાં મળે તો શામે છે. પણ સોનામાં બીજી જાતની ધાતુ બળે તો તે સો-

નાને પણ ખગાડે, અને પોતાનું રૂપ પણ ખગાડે છે; તેમજ બીજા અર્થમાં સારા અક્ષરો સારી જાતના લોકના મોમાંથી નીકળે, તો તે અક્ષરો ને સુખ અને શોભા પામે છે; પણ જો સારા અક્ષરોને ઉચ્ચાર કરતાં, આ પરદેશીના છાંદસ જેવાને શિખરીએ તો નેના સુખને અને અક્ષરોને કંઈક અતડાપણું રહેશે.

એવામાં એક માણી, કણુખી, અને બીજા એ મિત્રો હતા, તેઓ આવીને રાજ અને કવિની વચ્ચેમાં બેઠા, એટલે ચોપદારે તેઓને કહ્યું કે ઉઠો ઉઠો અહિંમાં જ્યાં બેસો છો, પોતાના ધરાધરીઆ બેઠા હોય ત્યાં જઈને બેસો.

કવિ—બેસવા છો; તેઓ અમારા ધરાધરીઆજ છે; જેઓનામાં એક ગુણ મળતો આવે તે ધરાધરીઆ કહેવાય.

એક સરદાર—તમારામાં અને તેઓમાં કયો ગુણ મળતો આવે છે ?

કવિ— દોહરો.

કોશ વેગળે જો કદી, હોય હરગઢી ક્યાંહિ;
કવિમાલીકળવીનૃપતિ, મિત્રદુલ્હિમનમાંહિ. ૨૪

મતલબ કે દરમીદી કોશ વેગળે રખાય નહીં એ ગુણ મળતો આવે છે; કવિએ અમરકોશ વગેરે શબ્દનો કોશ વેગળે રખાય નહીં. માણીએ કુવામાંથી પાણી કાઢવાનો કોશ, અને કણુખીએ ખેતરમાં ખેડવાની લોકાની કોશ, અને રાજાએ ધનનો કોશ એટલે ખજાનો વેગળે રખાય નહીં; અને એ મિત્રો કોશ એટલે ગાઉ જેટલે છે તે જુદા પડીને રહી શકે નહીં.

એવામાં એક સોદાગર સો લાથી લઈને વેચવા આવેલો હતો તે સમામાં આવીને ઉભો રહ્યો, તેણે જોયું કે બધા સરદારો ગાલીયા ઉપર બેઠા હતા, અને તેને પોતાને બેસવાનો માગ ગાલીયા ઉપર નહોતો, અને જાજમ ઉપર બેસવું તે ભોંય બેસવા ધરાધર તેને લાગતું હતું, તેથી ઉભો રહ્યો; તેને લાગે બાલુ-બધને ઠેકાણે સોનાનો કાતરો બાંધેલો હતો.

ત્યાં રાજાનો દરજી ગજ કાતર લઈને આવ્યો, તે પણ પેલા સોદાગરની જોડે ઉભો રહ્યો, એટલે કવિએ નેના સામું બેઠેને એક દોહરો કહ્યો—

દોહરો.

ગુણવાલો જો ગજપતિ, સાથે છે ગજ સોય;
કર શોમેછે કાતરે, કદી ન વેસે મોંય. ૨૫

મતલબ કે ગુણ એટલે દોરાવાળો મળતો ધણી આ દરજી લુઓ; તેની સાથે ગજ તથા શીવવાની સોય પણ છે; અને કાતર વડે તેનો કામ શોમે છે, અને તે ગરીબને ઘેર કે રાજાને ઘેર શીવવા જાય, ત્યાં પથરણ પાથમાં વગર ભોંય બેસતો નથી. તે સાંભળીને બધા સભાસદો સમત્યા કે આ સોદાગર ઉપર તે દોહરો કવિએ કહ્યો; પછી તેને ગાલીયા ઉપર બેસવાને જગા ફરી આપી.

એવામાં સુવાળ પરગણાનો કાળો કાકરડો સભામાં બેઠો હતો તે ચોરી કરવાનો અને લુંટવાનો ધંધો કરતો હતો. તેને રાજાએ કહ્યું કે તમારા છાંદાના લોકો ચોરી કરવાને ચડે છે, તે સાંઈ કામ કરતા નથી.

કાકરડો—અમારા બધા લોકો ચોરી કરવા ચડતા નથી; પણ દુકાળ વર્ષ હોય, અને છાંદા ભૂખે મરી જવાથી વંશનો નાશ થતો હોય; ત્યારે તો ચોરી કરવાને અડધા વગર છૂટકો નહીં.

કવિ— દોહરો.

ચતુર ચહે નહિ ચોરિયે, ધરિ ઉપમોંગની આશ;
ચાહી ચહે તે ચોરિય, જો નિજ વંશ વિનાશ. ૨૬

રાજા—તમે નીતિની કવિતા કરો છો તેમ છતાં ચોરી કરવાની પણ ઉશ્કેરણી કરો છો કે ?

કવિ—મેં ચોરી કરવા વિષે એ દોહરો કહ્યો નથી. પણ પરજુવા વિષે કહ્યો છે, તેનો અર્થ એવો છે કે શબ્દો માણસ હોય તે સંસારના ઉપમોગની આશાથી પરજુ નહીં, પણ પોતાનો વંશ નાશ ન થાય તે સાંઈ આવીને પરજુ છે. વળી કહ્યું છે કે:—

દોહરો.

ચોરિ ચઢતાં લાજ નહિ, ચોરી ચઢતાં લાજ;
રાની પરણે રાજ નહિ, રાની પરણે રાજ. ૨૭

મતલબ કે ચોરીએ ચઢતાં એટલે પરજુતાં કંઈ જાત નહીં પણ આપણે માંચે ચોરીનો પતો આવે

તેમાં શરમ છે, અને રાનની રહેનાર લીલકીને પરણવાથી રાજ મળે નહીં, પણ કોઇ રાની એટલે રાજની કન્યા પરણવાથી રાજ મળે. વળી કહ્યું છે કે:—

દોહરો.

ચોરિ સુમદ્રા અર્જુને, સુકમણિ ને સુધિકેશ;
ચઢયો ન જે જન ચોરિયે, લાવ ન લીધો લેશ. ૨૮

એનો અર્થ એવો નથી કે સુલદ્રાને અર્જુન ચોરી હતી, અને સુકમણિને શ્રી કૃષ્ણ ચોરી હતી. એવા એવા પણ ચોરી કરતા હતા, માટે જે માણસે ચોરી કરી નહીં તેણે કંઈ લાવે લીધે નથી.

પણ તેનો ખરો અર્થ એવો છે કે અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ જેવા પણ કન્યાઓને ચોરી લાવીને પરણ્યા હતા, માટે સંસારમાં જે માણસ પરણ્યો નહીં, તેણે કંઈ લાવે લીધે નહીં. એવામાં એક મહેતાજીએ દોહરો કહ્યો કે:—

દોહરો.

છે લોકો વા આગલે, વચમાં એક ધરેલ;
માનોજી મારું કહ્યું, ન થશો તમે છકેલ. ૨૯

એક સરદાર—મહેતાજી એનો અર્થ કહો?

મહેતાજી—કંઈ એમાં ઝાઝો અર્થ નથી, મેં તો સહેજે દોહરો કહ્યો.

સરદાર—તમે દોહરો કહ્યો, ત્યારે તો હવે તેનો અર્થ ખુલ્લો કહેવો પડશે.

મહેતાજી—એ તો નિશાળમાં મારા નિશાળીઆ એને શિખામણુતો દોહરો મેં કહ્યો હતા, તેનો અર્થ એવો છે કે:—

દોહરો.

છેલો કો, વા આગલે, વચમાં એક ધરે લ;

મતલબ કે છેલો અક્ષર “કા” અને આગળે એટલે પ્રથમ અક્ષર “ખા,” અને વચમાં એક “લ” એટલે “ખાલકા” તમે મારું કહ્યું માનો તો છકેલા થશો નહીં.

સરદાર—એ દોહરાનો કંઈ બીજો અર્થ હોય, એમ અમને ભાસે છે, માટે ખરો અર્થ હોય તે કહો.

મહેતાજી—એક રાજાની દાસી છે તેને રાજા-

એ ગામ આપેલું છે, તે ગામના લોકો પોતાના ગામના માનાંજી નામના કોળી કાઢરડા ઉપર કંઈ ફરિયાદ કરવા સારૂ તે દાસી પાસે આવ્યા હતા, ત્યારે દાસીએ લોકોને અંદર બોલાવીને એક માણસને વચમાં ચોકી ધરવા ઉભો રાખ્યો હતો. ખાણુ આગળ સિપાઇ બેસાર્થો હતા, અને કહ્યું હતું કે બીજા કાઢરડાને અંદર આવવા દેશો નહીં; એવામાં માનોજી મારૂ (મારૂ અડક હતી) આવ્યો, અને સિપાઇ એને કહ્યું કે, બાની આગળ કોણ કોણ છે, મારે પણ જઇને કંઈ જાહેર કરવું છે. ત્યારે સિપાઇએ કહ્યું કે બાની આગળ લોકો ભરાયા છે, અને એક જણને વચમાં પેરા ઉપર મુકેલો છે; એવામાં પેરે વાળે કહ્યું કે કોણ છે એ. ત્યારે પેલે યુમ પાડીને કહ્યું કે “માનોજી મારૂ.” એટલે સિપાઇએ તેને ઝાળખ્યો અને કહ્યું કે તમે છકેલા થશો નહીં, અને હમણાં અહીં બેસો; પછી એ બાબતનો આ દોહરો મેં કરી રાખ્યો હતો, તે હાલ મને યાદ આવ્યો.

એવામાં એક ધાંચી ઉભો હતો. તેના સાથું બેઠે એક સરદારે કવિને કહ્યું કે ધાંચી વિષે એક દોહરો કહો. ત્યારે બીજો સરદારે કહ્યું કે ધાંચી વિષે કહેવામાં શો માલ છે? કાંઈ ચતુર માણસ વિષે દોહરો કહો.

કવિ— **દોહરો.**

જોતાં વસ્તુ જાગતમાં, માલે જ્યાં તલભાર;

ઘણા ચતુરજન ધાંચીયો, સ્વોઝ કરી લે સાર. ૩૦

મતલબ કે જગતમાં જોતાં કંઈ તલભાર વરતુ જ્યાં દેખે ત્યાં શોધ કરીને ચતુર માણસો ધાંચીના પેઠે માંદિથી તલ શોધી લે, બીજો અર્થ ધાંચી ઉપર જગાડતાં, એમ કરવો, કે, ધાંચીયો ધણા ચતુર છે, તેઓ જ્યાં તલનો ભાર એટલે જથ્થો દેખે ત્યાં તેનો ખોળ બનાવીને માંદિથી સાર કાઢી લે.

વળી એક સરદાર બોલ્યો કે આપણા દુશ્મનને તો છરીવડે મારી નાખીએ તેવું પાપ ગણીએ નહિ.

કવિ— **દોહરો.**

પ્રતિપક્ષીને પાઝીએ, સમારિયે તજિ શોક;

અર્થ જુદે એવું કહે, ધર્મી પાપી લોક. ૩૧

મતલબ કે એ દોહરાના પૂર્વાર્ધનો અર્થ, ધર્મી

અને પાપી માણસ જુદી જુદી રીતે કરે છે. ધર્મી કહે છે કે, પ્રતિપક્ષીનું પાલણુ કરીએ, અને દિલગીરી તજીને તેને સુધારીએ અને પાપી માણસ એવો અર્થ કરે છે કે જેમ પાળીવડે શાકને સમારીએ છીએ તેમ પ્રતિપક્ષીને સમારીએ. પછી એક સરદારે કહ્યું કે શત્રુ ઉપર દયા ન રાખીએ અને ખીજે કહ્યું કે દયા રાખીએ. એવો ખૂબ વાદ વદીને બંને જણાએ એક કવિને કહ્યું કે તમે અમને બંનેને પસંદ પડે એવો ખુલાસો બતાવો. કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

નિર્દયતા ન દયા ઘણી, દિલ ધરીએ દિન રાત;
પ્રતિપક્ષીને પાલિયે, સમારીએ સાક્ષાત. ૩૨

એનો અર્થ એકને એવો સમજાવ્યો કે શત્રુ ઉપર નિર્દયતા રાખીએ, પણ ઘણી દયા ન રાખીએ, અને છરીવડે તેને કાપીએ. ખીજને એ દોહરામાંથીજ એવો અર્થ સમજાવ્યો કે શત્રુ ઉપર નિર્દયતા ન રાખીએ પણ ઘણી દયા રાખીએ, અને તેનું પાલન કરીને સુધારીએ. એ રીતે બંને જણાનું સમાધાન થયું. વળી એક સભાસદ બોલ્યો કે ઇશ્વરની ભક્તિ કરીએ, તેનું ફળ ક્યારે મળતું હશે?

કવિ:— દોહરો.

પાકું ફલ આપે પછી, મરવા દે છે મોર;
એવો તો આંવો અને, કોટિ ભુવન ઠાકોર. ૩૩

મતલબ કે આંખાની અને પરમેશ્વરની એક રીત છે; આંખો પ્રથમ મોર તથા મરવા આપે છે, અને પછીથી પાકું ફળ આપે છે; તેમજ ઇશ્વર પણ મોરથી મરવા દે છે, અને પછી ભક્તિનું પાકું ફળ આપે છે; મતલબ કે સુખ પછી પરલોક આપે છે.

એવામાં એક તોફાની સ્ત્રી વિષે વાત નીકળી અને કહ્યું કે તેનો ધણી પરદેશ ગયો છે, અને તે બાક બહુ તોફાન કરે છે, તેને તેના સસરાએ દેદ કરીને ત્રણ લાંબણો કરાવી તોપણ પાંચરી ચતી નથી.

કવિ— દોહરો.

પીવું સ્વાવું પરહરિ, જો તાણે તોય;
નાથ વિના નારી વજ્રદ, વાંકાં વસમાં હોય. ૩૪

મતલબ કે ખાવું પીવું તજીને ત્રણ લાંબણો એવે તોપણ ધણી વગરની સ્ત્રી વાંકી ચાલે; તેમજ ખાવું પીવું છોડીને તરેલું એવે તોપણ તે બળદના નાકમાં નાથ ન હોય તો વાંકા વસમો ચાલે.

પછી એક સરદારે કવિને પુછ્યું કે, ગુજરાતમાં જે અમલદાર થઈ ગયા, તેમાં સાથી વખાણવા લાયક કોનો અમલ હતો? પછી એક કવિએ તેને ઉત્તરનો અડધો દોહરો કહ્યો, એટલે બીજા કવિએ તે દોહરો પૂરો કર્યો.

દોહરો.

વડો અમલ વનરાજનો, ગુજર દેશ ગુણકાર;
વડો અમલ વણરાજનો, આર્ય ઉપર આભાર. ૩૫

એમાં પહેલાં કવિએ એવું કહ્યું કે ગુજરાતમાં વનરાજ આવડતો મોટો અમલ હતો, ત્યારે બીજા કવિએ કહ્યું કે અમલ એટલે અરીણ, વણ એટલે કપાસ, એ બે રાજ્યોનો આર્ય એટલે બધા હિંદુઓ ઉપર મોટો આભાર છે.

એવામાં એક કારભારીના લમણા ઉપર રૂઝના-ખનો ડાઘ એક કપોળ વાણિયાએ દીઠો, તે કારભારીના હસ્તક ચનાળ કપાસ વગેરે દરબારી માલ વેચાતો હતો. મોટા માણસની ખામી બતાવવી તે બેઅદબી જેવું લાગે માટે ડાઘો માણસ હોય તે ઇસારતમાં સમજાવે, તેમજ પેલા કપોળ વાણિયાએ કારભારી પાસે રૂ ખરીદ કરવા માગ્યું; પણ બીજા અર્થમાં તેના લમણા ઉપરનો ડાઘ રૂમાલવડે સાફ કરવાનું કહ્યું.

દોહરો.

હોય તમારા હાથમાં, જો રુઠો રુમાલ;
કરીને કૃપા કપોલપર, હાથો ઠોકો હાલ. ૩૬

હાથો ઠોકો એટલે સાટું કરવું અને બીજા અર્થમાં લમણે હાથ લગાવવો. કપોળ-લમણો.

એવામાં એક દિલ્હીના કવિ આવ્યો, તે રાજને બેઠીને સભામાં બેઠો. એવામાં વળી ચખામાં એરી ચર્ચા ચાલી કે ક્ષત્ર પુસ્તકો વાંગમંથીજ આત્મચાન પમાય કે નહીં. તે વિષે લુદા લુદા મત પડ્યાથી ધણી તકરાર થઈ, ત્યાં દિલ્હીના કવિએ કહ્યું કે ખારી પાસે ખરતી નથી ગાંધે એક દોહરો બેટ કરવા આ-

બો હું. હાલ તે એકજ દોહરાની કિંમત થાય તે મને આપો, એટલે હું લાઇ જઇને શહેરમાં ઉતારો કરું, અને મોદીખાનેથી સીધું સામાન લેઉં. રાજાએ કહ્યું કે દરબારથી જ નેમરૂએ તે લ્યો; પણ કવિએ કહ્યું કે હું કોઇનું મક્કત કંઈ લેતો નથી.

વળી એવામાં એક વિદ્યાર્થીએ આવીને કહ્યું કે ગઇ રાતે મારાથી પાક થઇ શક્યો નહીં, કારણ કે દીવો છુટાઇ ગયો હતો. તે પાછલી રાતે ક્યાંથી કરી લાવું? કોડિયું, દિવેલ, દિવેટ, એ તો હતાં, પણ દેવતા નહોતો.

રાજાએ દિલ્હીના કવિને પુછ્યું કે તમે કિયે ધર્મ પાળો છો? અને કોનું ભજન કરો છો? કવિ બોલ્યો કે હું નાથપંથને માનું છું, અને ગુરુ ગુરુ ભજન કરું છું. ગુરુ એટલે મોટો અને પરમેશ્વરથી કાંઈ મોટો નથી, માટે પરમેશ્વરનું ખરું નામ ગુરુ છે; તે નામથી ભજન કરું છું.

રાજાએ પુછ્યું કે દિલ્હી શહેર કેવું છે? ત્યારે કવિએ દિલ્હીનાં ધણાં વખાણ કરીને પછી કહ્યું, કે ગમે તેટલા રૂપિયા કે ગમે તેવા ગુણ માણસમાં હોય પણ દિલ્હી વચ્ચે તે રહેતો હોય, તોજ તેની નામના આખા દેશમાં પ્રસિદ્ધ થાય, બીજા ગામમાં રહેવાથી એવી નામના ફેલાય નહીં.

સલાસદોએ વાદ લીધો કે સુપાત્ર માણસ હોય, અને સૌ સાથે સ્નેહ રાખતો હોય તથા તેનામાં સારા ગુણ હોય, તો તેની કીર્તિનો પ્રકાશ આખા દેશમાં પડે, પછી તે ગમે તે ગામમાં રહેતો હોય. તે વાત કવિએ કબુલ કરી નહીં, અને કહ્યું કે—

દોહરો.

સુપાત્ર સ્નેહી ગુણહતાં, પહે ન આત્મ મંકાશ;

પહે હોય ગુરુદત્ત જો, દીલી વચ્ચે વાસ. ૩૭

એનો અર્થ એવો થયો કે સુપાત્ર માણસ હોય, સ્નેહી હોય અને તેનામાં ગુણ હોય, તોપણ તેનો પોતાનો પ્રકાશ એટલે કીર્તિ ધણે કેકાણે પડે નહીં, પણ જો પરમેશ્વરે આપેલો દિલ્હી વચ્ચે વાસ હોય, તોજ કીર્તિનો પ્રકાશ પડે; એટલું બોલીને કહ્યું કે લાંબી વાત કરવાની મને પુરસદ નથી. આ દોહરાની કિંમત મને આપો. રાજાએ બધા કવિયોને પુછ્યું કે એ દોહરાની કિંમત કરો. પણ બીજાઓએ તો તેની

કિંમત કંઈ જણાવી નહિ, ત્યારે પેલા પંદરેશી બુના કવિએ કહ્યું કે મોજ રાજાની વખતમાં તો આ કિંમતની ધણી કિંમત ઉપજતી હતી. હરેક વસ્તુની કિંમત તેના ગ્રાહકના આધાર ઉપર રહી છે, જેપુરના રાજાએ બિહારીદાસને બિહારી શતશાષના દર એક દોહરાની કેટલી કિંમત આપી હતી તે કાંઈ જાણો છો? સલાસદોએ કહ્યું કે તે દરએક દોહરાની અઢી સોનામહોર આપી હતી, અને તે કવિ દરરોજ એકેકો દોહરો કરીને લાઇ જતો હતો, એવું સાંભળ્યું છે. પણ એટલું તો ખરું કે તે રાજાએ મોટી ધમારત બાંધવામાં કે બીજા કામમાં લાખો રૂપિયા ખર્ચ્યા હશે, તે વાત કાંઈ જાણતું નથી, અને બિહારી શતશાષથી તે રાજાનું નામ આખા દેશમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે જોતાં તો તેની કિંમત લાખો રૂપિયાની છે. કવિએ કહ્યું કે બિહારી શતશાષના એક દોહરા સાથે આ દોહરો મેં તોળી જોયો તો તેની ખરાબર થાય છે. ફક્ત એટલોજ ફેર છે કે પેલો વ્રજ ભાષામાં છે, અને આ ગુજરાતીમાં છે, તેનું કારણ એ છે કે હાલ મહારાજાની મરજી ગુજરાતી ભાષાને શણગારવાની છે, માટે તેણે ગુજરાતીમાં દોહરો કહ્યો છે.

પછી રાજાએ સોળ રૂપિયા તે દોહરાના આપ્યા તે લખને એ તો ગયો, પણ સલાસદોએ પેલા કવિને કહ્યું કે તમે આટલી બધી કિંમત એક દોહરાની શા કારણથી આપાવી? શું તેણે હદથી બદે દિલ્હીની તારીફ કરી, તે તમે કબુલ કરો છો?

એક સલાસદો કહ્યું કે દિલ્હી વિષે તે દોહરો નથી, પણ આ વિદ્યાર્થીએ પ્રથમ કહ્યું હતું કે કોડિયું, દીવેલ, અને દીવેટ છતાં દેવતા વગર અમે દીવો કરી શક્યા નહીં, તે વિષે એ દોહરો છે અને તેનો અર્થ એવો છે કે દીવો કરવાને સાફ પાત્ર, તે વળી સ્નેહી એટલે તેલે ભરેલું હોય, તથા ગુણ એટલે દીવેટ અથવા સૂત્ર હોય, તોપણ પોતાની આગળ પ્રકાશ પડે નહીં, પણ જો “દીલી” શબ્દની વચ્ચે “વાસ” શબ્દ એટલે દૃશ્યરે આપેલી “દીવાસલી” હોય તો પ્રકાશ પડે.

પેલે બાવે કહ્યું કે એમાં કાંઈ વધારે અમત્કારી અર્થ નથી; અમસ્તા સોળ રૂપિયા અપાવ્યા. કવિએ કહ્યું કે એનો ત્રીજો અર્થ એવો છે કે સલામમાં પ્રથમ વાત આસતી હતી કે ફક્ત પુસ્તકો વાંચવાથી

કે શુભ મેળવવાથી સાઈ માણસ હોય તે આત્મજ્ઞાન પામે કે નહીં ? તે વિષે એ દોહરો છે. તેનો અર્થ એવો છે કે સુપાત્ર માણસ હોય, રમેલી હોય, અને તેનામાં શુભ હોય, તોપણ આત્માનો પ્રકાશ તેના અંતરમાં પડે નહીં.

એ તો જ્ઞાનદીપક પ્રગટવાની “દીવાસલી” એટલે શુદ્ધી આપેલી કળા હોય તોજ આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ પડે. એવામાં એક માણસ શુદ્ધતાનીનું લગ્ન કરનાર બેઠો હતો તે બોલ્યો કે એ ત્રણે પ્રકારના અર્થે જુદા છે, અને ખરો ચોથો અર્થ છે તે તો એમ છે કે જેમ “શુભરાત” એ નામ છે અને “શુભરાતી” એ વિશેષણ છે; તેમજ દીલ એટલે મન તે નામ છે અને “દીલી” એ વિશેષણ છે, તેનો અર્થ દીવાળો એટલે આત્મા. તે આત્મામાં શુદ્ધ એટલે શુદ્ધતાત્રીનો વાસ હોય, તોજ આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ પડે. વાસ એટલે સુગંધ અથવા નિવાસ. તે સાંભળાને બધી સભા ખુશી થઈ.

એવામાં સાંજનો સમય થયો, અને ગાનારીઓ ગાન કરવા આવી હતી તેઓએ નૃત્ય સાથે થોડુંક ગાન કર્યું. પછી રાજના એક કુંવરે એક કવિને કહ્યું કે આ નાયકાનું વર્ણન કરો. તે કવિને નાયકાનું વર્ણન કરવું ગમતું નહોતું, પણ રાજના કુંવરે ઘણી હઠ લીધી એટલે કવિએ લાંબી નજર કરીને ચારે ઢાર બેસ્યું, ત્યાં દરબારની ગાયો ચરીને દરબારમાં આવતી હતી તેમાંની એક ગાયનું વર્ણન કર્યું. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

પગમાં ક્ષાંશર જ્ઞાનજ્ઞાને, ટકટક જોતી જાય;
પાછલ કાલા કેશ છે, દેશો ગોરી ગાય. ૩૮

મનહર છંદ.

કાલા કાંવા કેશવાળી રંગે તો રૂપાળી ખાલી,
ક્ષાંશરના જ્ઞાનકાળી વહી વલણાય છે;
ઠમક ઠમક ચાલ ચાલતી ચંચલતાથી,
સમીપ સકલ જન સામું જોતી જાય છે;
પતિવ્રતા નહીં પણ પ્રજા તો મસવે પોતે,

સ્વરોદયવાળી જાતે સુંદરી જણાય છે;
દાસ દલપતરામ દેશો દુનિયાના લોકો,
રાજદ્વારમાંથી ગોરી ગુણવંતી ગાય છે. ૩૯

તે સાંભળીને કુંવરે બંધુકે કવિએ આ ગાનારીનું વર્ણન કર્યું, તેથી તે રાજ થયો.

એવામાં એક સોનારે સોનાની કોરી લાવીને રાજની આગળ મૂકી અને કહ્યું કે હવેમાનને તેલ ચઢાવવા સાઈ આપે કોરી મંગાવી હતી, તે આ હું ધડી લાવ્યો છું. પછી સભામંડાએ તે હાથમાં લઈ બેઠને વખાણી એકલે એક સરદારે કવિને કહ્યું કે આ કોરીનું વર્ણન કરો. એટલે બીજા એક સરદારે કહ્યું કે વિક્ટોરિયા મહારાણીના વર્ણનનું એક કવિત બોલો.

કવિ— મનહર છંદ.

સુઘડછે, સરસછે, નિર્મલછે, નાજુકછે,
ગોરી જાતથી જનમી જુઓ જાતે ગોરી આ;
તે પનોતીના પતિને પ્રમુદ્ધ કૃપાથી આપી,
તેણે પણ પ્યારી ગળી જેવી જીવાદોરી આ;
જેનો મહિમા જગતમાં પુરો પ્રસિદ્ધ થયો,
એવી તો અધિક છે સુભાગ્યની સજોરી આ;
દયાના દૈવતનો જો દરિયો ન દીઠો હોય;
દાસ દલપતરામ દેશ “વિ કોરી આ.”

કોરી વિષે અર્થ.

તે સારા ધાટની છે, સરસ છે, મેલ વગરની છે, નાજુક છે; અને તે ગોરા રંગની જાતથી એટલે સોનાથી પેદા થયેલો છે; અને જુઓ પોતે પણ જાતે ગોરા રંગની છે. તે કોરી હવેમાનજીને રામચંદ્રજીએ મહેરબાનીથી આપી, તે હવેમાનજીએ પણ જીવાદોરીના જેવી વદાલી ગળી. તે કોરીનો મહિમા જગતમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો. એવી તો સારા નયીમના બેર વાળી આ છે; રામચંદ્રજી દયાના દૈવતનો સમૃદ્ધ દીકો ન હોય તો કવિ કહે છે કે આ કોરી જેમ સેવી. જ્યારે સીતાની ખગર લઈને હવેમાનજી માન્યા ત્યારે રામચંદ્રજી નકાના બેર દવા, અને સીરે મર્દન કરે.

વાના તેલની કટોરી તેમની પાસે હતી, અને હનુમાનજી ઉપર તેઓ ધણા પ્રસન્ન થયા, તથા ધણી મહેરબાની થઈ, અને જાણ્યું કે હાલ હાલ વખતે હું તેને શું આપી દઉં? પછી તેલની કટોરી હતી, તે બક્ષિસ આપી, તે હનુમાનજીને પણ ધણી ખ્યારી લાગી, એજ કારણથી લોકો હનુમાનજીને તેલ ચઢાવે છે.

વિકટોરિયા વિષે અર્થ.

વિકટોરિયા કેળવાએલી છે, સરસ છે, તનથી અને મનથી મેલ વગરની છે, નાજુક છે, અને ગોરી જાતથી જન્મેલી પોતે ગોરી છે, તે પનોતી એટલે વિસ્તારવાળી તેના ધણીને એટલે ગ્રીન્સ આલ્પર્ટને પરમેશ્વર મહેરબાનીથી આપી, તે ગ્રીન્સે પણ જીવાદારી જેવી ખ્યારી ગણી. જે વિકટોરિયાનો મહિમા જગતમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો, એની સારા નસીબની વધારે જોરવાળી આ છે, જે દયાના તત્વનો સમુદ્ર દીઠો ન હોય તો કવિ કહે છે કે વિકટોરીઆને જો, મતલબ કે તેનામાં દયા ધણી છે. તે સાંભળીને બધી સલા રંજન થઈ.

પછી એક સરદારે કવિને પુછ્યું કે કેવો રાજ હોય તે જશવાળો અને જયકારી હોય? કવિએ કહ્યું કે ભાઈ, ગુણવાન, ગતિમાન એટલે જ્ઞાનવાન, ગંભીર અને ગાજીત, જાણી એટલે હિસાબી કામ જાણનાર એવા સારાસારા “ગંગા” ગકાર જે રાજના કારભારી છે, ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ સૌના ઉપર પ્રેમની નજર રાખે, અને જ્યાં હમેશાં સંતોષની સલાહ સારી છે, વળી શૌર્ય, ધૈર્ય, સુવિચાર, દીર્ઘદષ્ટિ, દયા અને દાન, એવા જ ગુણની સાથે તો જેને મિત્રતા છે, અને શહેરના લોકો દરરોજ પ્રીતિભાવ રાખે, એવો રાજ હોય તે જશવાળો અને અતિશય જયકારી છે.

સરદાર—એ તો તમે ખરું કહ્યું પણ તમે કહ્યું એટલેજ અર્થ આવે એવું એક કવિત કહો?

કવિ— મનહર હંદ.

ગુણવાન, ગતિમાન, ગંભીર, ગણીત જાણ, એવા મહા “ગંગા માઈ” જેના કારભારી છે; શામલ, ત્યાં સર્વપર પ્રેમની નજર રાખે, સદાકાલ જ્યાં સંતોકની સલાહ સારી છે; શૌર્ય, ધૈર્ય, સુવિચાર, દીર્ઘદષ્ટિ, દયા, દાન,

છગુનની સાથે તો સદૈવ દોસ્તદારી છે; મતિ દીન પ્રીતિ “ભાવ નગરના” લોક રાખે, એવો રાજા જશવંત અતિ જયકારી છે. ૪૧

એવામાં પરદેશી એક મુસલમાન સરદાર મહે હજ કરવા જતો હતો, તે કોઈ રાજની શીપારશનો કાગળ કાકાર સાહેબ ઉપર લાવ્યો હતો. તેમાં એવું લખ્યું હતું કે આ પત્ર લાવનારને સાથે માણસ આપીને હજ કરવા પહોંચાડજો, તેથી કાકારે શુલામ નામના એક નવા રાખેલા આરખને પાંચ આરખ સહિત પેલાની સાથે મોકલ્યો હતો, પણ એક બે મજલ થયા પછી પેલા મુસાફરને એવો વહેમ આવ્યો કે, આ શુલામ મને દગો કરીને હુંટી લેશે, તેથી કાંઈ બહાનું કાઢીને પાછો વળ્યો, અને રાજની કચેરીમાં આવ્યો. ત્યારે રાજએ પેલા શુલામને પુછ્યું કે, કેમ પાછો આવ્યા. ત્યારે શુલામે કહ્યું કે હું મારા ખરા દીલથી તેમને હજ કરવા પોચાડત, પણ તેમને કંઈ વહેમ આવ્યો તેથી તે તો પાછો વળી આવ્યા, એટલે પેલા સરદારે એક દોહરો કહ્યો:—

દોહરો.

કેવે દિલ પોતાહ હજ, શુલામ તું મર્કો વિધ;
જતાં તમારા રૂપ પર, અમે પણ ગુણ લીધ, ૪૨

એ રાજની રીત એવી હતી કે, સભામાં જે કાંઈ કવિતા બોલાય તે એક દફતરમાં લખી લેવાતી હતી, પણ ઉપલો દોહરો કહ્યો તે વખતે ફક્ત એકજ કારકુન શુલા વધા નામે બેઠો હતો, બીજો કાંઈ નહોતો. ત્યારે કાકારે કહ્યું કે દફતરમાં રાખવા વારતે આ દોહરો લખી લેવો જોઈએ, પણ શુલા મહેતા તો કાના માતર બહુલા નથી માટે કાણુ લખશે? શુલા મહેતા બોલ્યા કે કાનામાતરની શી જરૂર છે, બુના કારભારીઓ કાંઈ કાનામાતર બહુતા નહોતા, માટે શું મોટા દફતર લખાતાં ન હોતાં?

કાકાર—ઠીક છે ત્યારે તમે લખો દયો અને આજની તારીખ પણ નાંખજો.

પછી શુલા મહેતાએ એક કાગળ ઉપર તે દોહરો કાનામાતર વગર લખી લીધો. તે નીચે પ્રમાણે લખાયો:—

કવિ દસપત કહ્યું, ગલમત લલવધ;
જત તમર રૂપ પર, અમ અજ ગણુ લધ.

સંવત ૧૯૧૫ આસો સુદ ૨

ઉપર પ્રમાણે લખી લેઈને તે કાગળ દરબારના કવિના હાથમાં આપ્યો. તે કહ્યું કે તમે દક્ષતરમાં નોંધાવજો. થોડીકવાર પછી કવિએ સૌ સાંભળતાં જુલા મહેતાને કહ્યું કે મેં તમને આજ સવારે ૩૫૫૨) આપીને તમારા હાથની પહેાંચ લખાવી લીધી છે તે રૂપિઆ મારે આજને આજ પાછા લેવાની જરૂર પડી છે. તે સાંભળીને જુલા મહેતાને બહુ રોસ થયો, અને કહ્યું કે, તમે જુલું બોલો છો. હું રૂપિઆમાં કંઈ જાણતો નથી. ને નથી મેં પહેાંચ પચ્ચ લખી આપી. છતાં, જો મારા હાથની પહેાંચ દેખાડો તો રૂપિઆ આપું. પછી તે કવિએ પેલા દોહરાવાળી યીટી દેખાડી, ને નીચે લખ્યા પ્રમાણે વાંચી સંભળાવી:—

કવિ દસપત ગહા જોગ લ મેતા જુલા વધા;
જત તમારા રૂ. ૫૫૨) અમે આજ ગણી લીધા.

સંવત ૧૯૧૫ આસો સુદ ૨.

એ પ્રમાણે જોઈને જુલા મહેતા ગલરાવા અને થોડીક વાર પછી તેને યાદ આવ્યું કે આ તો પેલો દોહરો. મેં લખી લીધો હતો તે છે, પછી તેણે કબૂલ કર્યું કે કાનામાતર વગર લખવું તે જોડું છે અને તે તમાસો જોઈને સમા બધી રંજન થઈ.

વિરોધાભાસ અલંકાર.

રાજાએ કવિએને કહ્યું કે હવે વિરોધાભાસ અલંકારની કવિતા બોલો.

કવિ— દોહરા.

પાપીને તો પ્રશ્ન રિદ્ધે, પાપી જન ગુણવાન;
પાપી તો સ્વર્ગે વસે, પ્રીતિ હરિ રસ પાન. ૪૨
પાપી પવિત્ર તીર્થ જલ, હરિરસ પાપી તથાપિ;
કર્દાનહિપાપીવિપયરસ, નિંદારસનહિપાપિ. ૪૪

તે સાંભળીને એક ખવાસ બોલ્યો કે પાપીને પ્રશ્ન રીઝે, અને પાપી સ્વર્ગમાં જાય એ બધું જોડું છે. પછી બીજા કવિએ અર્થ સમજાવ્યો કે એ દોહરામાં એમ કહ્યું છે કે હે શુભવાન જન, તું પ્રીતથી હરિ

રસ બીજાઓને પા અને પોતે પી, તો તને પ્રશ્ન રીઝે, અને તું સ્વર્ગમાં જા; માટે પવિત્ર તીર્થનું જળ પા અને પી. પચ્ચ વિપય રસ અને નિંદા રસ કોઈને પાઈશ નહીં, અને પીશ નહીં. તે સાંભળીને સભા રંજન થઈ. એવામાં એક મારવાડનો કવિ બેઠો હતો, તેનાં જુગડાં મેલાં હતાં, તેને એક ખવાસે કહ્યું કે તમારાં જુગડાં મેલાં કેમ છે ?

કવિ:— દોહરો.

દીઠું મેં મરુ દેશમાં નવ નદીઓમાં નીર;
વસ સાફ શાથી કરું, શાથી ધોઈ શરીર. ૪૫

ખવાસ બોલ્યો કે નવ નદીઓમાં પાણી દીઠું તેમ છતાં વસ શાથી ધોઈ એમ કેમ કહ્યો છે ? પછી બીજા એક સભાસદે કહ્યું કે એનો અર્થ એવો છે કે મેં મારવાડની નદીઓમાં પાણી નવ દીઠું, મતલબ કે દીઠું નહીં.

એક કવિ બોલ્યો કે એક સમે ભોજરાજની સભામાં એક કવિ આવ્યો. તેણે રાજની ક્ષમાની પરીક્ષા કરવા સાર ધાંટો તાણીને કહ્યું કે, “જળદ બોજ શૂપાળ” તે સાંભળીને બધા સભાસદોને જોડું લાગ્યું, અને જાણ્યું કે રાજને પચ્ચ કોષ થઈશે.

રાજાએ ધીરજ રાખીને કહ્યું કે કવિરાજ એ દોહરો પૂરો કરો.

કવિ— દોહરો.

જલદ જગતમાં મેધ છે, ફલદ વાગનો ફાલ;
પણ નિર્વલ નરનારનો, વલદ મોજ મૂપાલ. ૪૬

મતલબ કે જળનો દેનાર તે જળદ કદેવાય માટે જગતમાં પાણીનો આપનાર વરસાદ છે, અને વાગનો ફાલ, ફળ આપે છે, અને ગરીબ માણસોને બગ રાખ બોજ આપે છે. તે સાંભળીને રાજ પ્રમદ થયો.

પછી સભામાં કંઈ વરસાદ સંજની વાત નીકળી ત્યારે એક કવિએ અર્થો દોહરો કહ્યો, એટલે બીજા કવિએ તેનાથી ઉચ્ચા અર્થમાં તે દોહરો પૂરો કર્યો. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

જો વરસે વરસાત તો, યાને બીજાને;
જો વરસે વરસાત તો, યાને બકરા કેર. ૪૭

એ દોહરાનું ઉત્તરાર્ધ બોલનારો કવિ ફડીયાનો વેપાર કરતો હતો, દુકાળનો લાલ ખાવા સાડ તેણે ધણા દાણા સંધરી રાખ્યા હતા તેથી તેણે કહ્યું કે વરસાદ વરસે તો અકરા ફેર થશે. પણ એવું સાંભળીને બધા સભાસદોએ તેને ફિટકાર કરવા માંડ્યો ત્યારે તે બોલ્યો કે મેં તો એમ કહ્યું છે કે કાંઈ કન્યા સાત વરને પરણશે તો અકરાફેર થશે.

પછી એક કવિ બોલ્યો કે એક રાણીને વર સો પરણ્યા છે. બીજો બોલ્યો કે:—

દોહરો.

એક રાયને હોય છે, રાણી પાંચ કે સાત;

એક રાણી વર સો વરે, અચરજ હતો વાત. ૪૮

તે સાંભળી સૌ વિચારમાં પડ્યા; ત્યારે કવિએ અર્થ સમજાવ્યો કે તે ઠાકીરનું નામ વરસોજી છે.

પછી એક સરદાર બોલ્યો કે વખતના વળનનો તોલ ખતાવે તેને હું મારો ગુરૂ માનું, એટલે એક કવિ બોલ્યો કે સૂર્યોદયના સમયનો તોલ હું ખતાવું.

સરદાર—ખતાવો બોધએ.

કવિ— દોહરો.

સાચ્ય પુરાવું સર્વની, નહીં ફાર કે ફેર;

સૂર્યોદયનો સમય તો, થાય સવા પાસેર. ૪૯

સરદાર—તમે હરેક કવિતાનો અર્થ આડો અવળો ખતાવો છો, પણ એ દોહરામાંથી કાંઈ પ્રકારનો સાચો અર્થ નીકળવાનો નથી, તે હું ખાતરીથી કહું છું.

કવિ—અમે શું ખતાવીએ? અમારી સરસ્વતી માતા અમને સુઝાડે છે. એ દોહરાના ચોથા ચરણનો અર્થ એવો છે કે “સવા” શબ્દની પાસે ‘ર’ લખીએ એટલે સવારનો વખત થાય છે; એવું સાંભળીને પેલો સરદાર અચરજ પામ્યો.

પછી એક સરદારે પુછ્યું કે વરસના બાર મહિના કહેવાય છે, તેમાં ધર્મવાળો મહિનો કયો હશે? તે સાંભળીને કાંઈએ શ્રાવણ કાંઈએ ભાદરવો અને કાંઈએ પુરુષોત્તમ મહિનો કહ્યો, એટલે એક કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

શું શ્રાવણ શું ભાદ્રપદ, શું પુરુષોત્તમ માસ;
રહે રાત્રી દિન ધર્મતો, ફાલ્ગુનવિનાનિરાશ. ૫૦

તે સાંભળીને કેટલાએક સભાસદો હસી પડ્યા, અને કહ્યું કે એ દોહરો ખોટો છે. કવિ બોલ્યો કે દોહરો ખરો છે. તમે ધર્મવાળો કયો એમ પુછ્યું હતું અને હું સમજાવ્યો કે ધર્મ એટલે યુધિષ્ઠિર અને અર્જુનનું નામ ફાલ્ગુન છે, માટે મેં કહ્યું કે શ્રાવણ ભાદરવો કે અધિક માસ હોય, પણ અર્જુન વિના યુધિષ્ઠિર તો રાત દિવસ નિરાશ રહે.

એવામાં એક કવિ આવ્યો, તે એક કાને બહેરો હતો. તેને રાત્રીએ પુછ્યું કે તમે કયો ગામ રહો છો? કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

વીંજો કાન તો જૂઠ છે, જૂઠ ને કંઈ ઉચાર;

શહેર અમદાવાદમાં રહું છું દરિયા પાર. ૬૧

તેનો અર્થ એવો થયો કે મારો બીજો કાન જૂઠો પડેલો છે, માટે તે કાને હું સાંભળતો નથી, અને હું અમદાવાદમાં દરિયાપાર રહું છું; તે સાંભળીને એક સરદારે પુછ્યું કે શહેરમાં દરિયા કયાંથી આવ્યો? ત્યારે બીજો કવિએ તે દોહરાનો અર્થ એવો કયો કે, “દરિયાપાર” એ શબ્દમાંથી બીજો કાનો જુઠો છે, એટલે “દરિયાપરમાં રહું છું, એમ કહ્યું. પછી એક સભાસદે કહ્યું કે એક સ્ત્રીએ પોતાની બેનપણી આગળ એક દોહરો કહ્યો હતો, તેનો અર્થ મને સમજતો નથી, માટે કાંઈ કવિ અર્થ સમજાવે તો ધણું સાફ.

દોહરો.

જેઠ જતાં આવ્યાતળી, આપી ગયા પિયુઆશ;
જેઠ ગયો નહિ ને ગયા, દશરા પછી દશમાસ. ૬૨

તે સાંભળીને બધા સભાસદો વિચારમાં પડ્યા, અને કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા પણ જેઠ મહિનો ગયો નહીં, એમ કહ્યું, તે વાત સંભવતી નથી.

પછી એક કવિએ કહ્યું કે તે સ્ત્રીના ધણીએ એવો દિવાસો આપ્યો હશે, કે મારો મોટોભાઈ ત્યાં આવશે, ત્યારે હું પાછો ઘેર આવીશ. ધણીનો મોટો ભાઈ તે સ્ત્રીનો જેઠ કહેવાય; માટે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા પણ મારો જેઠ ત્યાં જતો નથી. એવો એ દોહરાનો અર્થ છે, એજ મત લખના એક સર્વેશ નીચે પ્રમાણે છે:—

સર્વૈયો.

નાય વિદેશ ગયા દસરા દિન,
શુણ સસ્ત્રી મુજ વીતક વાતો;
જેઠ ગયે વઝવાનું ફરી,
મઝવાનું મને કહી એમ ગયાતો;
કેમ વને મઝવાનું ફરી,
રઝવાનું દિકે વઝવાનુંજ આતો;
જો દસરા પછી તો દસ માસ,
ગયા પણ જેઠ હજી નથી જાતો.

૫૨

વકોક્તિ અલંકાર.

રાજાએ કવિયોને કહ્યું કે હવે વકોક્તિ અલંકાર રતી કવિતાઓ બોલો. ત્યારે એક કવિ બોલ્યો કે બ્યારે શ્રીકૃષ્ણ મથુરા ગયા હતા, ત્યારે ગોકુળમાં રાધિકાજી કૃષ્ણવિના બહુ ઉઘાસી રહેતાં હતાં. તેમણે એક સખી આગળ કહ્યું કે એ રસિયો કૃષ્ણ જો અહીં આવે તો હું ખુશી થઈને ખૂબ ખર્ચ કરું. તે સાંભળીને સખીએ વકોક્તિમાં જવાબ દીધો, તેનો અર્થો દોહરો રાધિકાજીએ કહ્યો અને અર્થો સખીએ કહ્યો, તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

ઓ રસિયો આવે અહીં, સૂઝ કરું તો સર્વ;
સસ્ત્રી ઓરશિયો શું કરિશ, ચંદન આપું ચર્ચ. ૫૩

મતલબ કે તારે ઓર શિયે શું કરવો છે, તેવાર ચંદન આપું તે લઈને ચોપડ.

ખીન્ને કવિ બોલ્યો કે એક દેશણે જુવાન બેન-પણીયો મળીને વિનોદ કરતી હતી. ત્યાં વરસાતના ઊંટા થયા, એટલે એક સખીએ ખીજને મરકરીમાં કહ્યું કે:—

દોહરો.

બલી સસ્ત્રી જો આવીયા, આતારે “વર સાત;”

ઉત્તર.

છો તારે “વર સો” મલે, શી મારે પંચાત. ૫૫

મતલબ કે પહેલી સખીએ કહ્યું કે આ તારે

વાસ્તે વરસાત આવ્યા, પણ તેમાં વકોક્તિથી એવું બણાવ્યું કે સાંત વર આવ્યા, ત્યારે ખીજાએ કહ્યું કે વરસાદ આવ્યા ત્યારે તે ભલે વરસો, પણ વકોક્તિમાં બણાવ્યું કે તારે ભલે સો વર હોય, તેમાં મારે શી પંચાત છે ?

એવામાં એક સોની બેઠો હતો, તેના ઉપર કંઈ વાત આવી, ત્યારે તે સોનીએ કહ્યું કે મને તો લેણા ઉપર બહુ દયા આવે છે, મારે માતાના સમખાઈને સાચું કંઈકું કે હું કાઢતું સોનું ચોરતો નથી, ત્યારે એક કવિએ વકોક્તિમાં દોહરો કહ્યો:—

દોહરો.

સ્વર્ણ ચોર સોની જુઓ, દયાવંત દેખાય;
દુવઝાના સમ રાય નહિ, માતાના સમ રાય. ૫૬

મતલબ કે ચરીરે માટેલો હોય, તેના સમ ખાય છે, પણ દુવઝાના સમ ખાતો નથી માટે તે દયાવંત છે.

એવામાં ત્યાં એક ખાઇ આવી તે નાતે ચારણ હતી અને તે કવિતા બોલતી હતી, તેણે કેટલી એક સારી કવિતા સાંભળાવી અને પનામ માગ્યું, ત્યારે એક કવિએ તેની નિંદાનો અર્થો દોહરો કહ્યો, એટલે તે ખાઇએ ઉત્તરમાં વકોક્તિથી તે દોહરો પૂરો કર્યો, તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

કવિતા શીલિ ચક્રુર ચર્ચ, પણ માગણી જાત;
ઉત્તર.

મા ગળ તો દે મૂજને, રાત પાન મહીંભાત. ૫૭

મતલબ કે જો તું મને તારી મા ગળુનો દોય, તો સારી પેઠે ખાવા પીવાનું આપ, કવિએ તેને માગણી કહી હતી. તે ચળવે તોણે ભુલો અર્થ કર્યો. તે સાંભળીને સસા રંજન થય.

રતનાવળી અલંકાર.

દોહરો.

મૂજનારો “રવિ સોમ” નો, મજતાં “મંગલ” યાય;

“બુધ” “ગુરુ” નાજો “શુકર” ગળ, “ગ્રાનિ” ની પીડા

જાય. ૧

ગાય “બોલ કે” ગરબીયો, સુઝ “મુરત” ની તાર;

શુળી “નગર” ના લોકને, ઉપને સુશી અપાર. ૨

“धोल काम”नी गाय छे, जो^१ “ई डर”दिलवाल;
वसे^२ “शुजंग”^३ “वडोदरे”, “सुरत”राखीने चाल.३

मनहर छंद.

“धोले रा”य रीझे एवां^४ “धोल का”मनीओ गाय,
“सुरत”राखीने जेवां संभवे सजातमां;
सांभळवा राखे भलो “भाव नगर”ना लोक,
“सिद्ध पुरु”शो पण रीझे विवेक वातमां;
“मांडवी”या रीझे वळी जानईआ जे पुरुष,
“चूडा”वाळीयोना पति रहे रळीआतमां;
“जोधपुरु”शोनी नारी जो करे नठारं काम,
दाखे दलपत आम मरे आप घातमां. ४

“जाने वारी”राखतो हुं नथी तने जतां आज,
हां “फेवर वारी”वारी तोय तुं तो तेवी छे;
“मार च”खाड्या विना तने नहि मनाय पण,
“अप रेल”आवी छे ते कष्टकारी केवी छे;
“मे”नी झडी मंडाणी छे, ते तो तुं तपास कर,
ग “जु न”ही गीधनुं जे उडी शके एवी छे;
ह “जु लाइ”की हैडे न पामी दलपत कहे,
“अगस्त”न वायदे फरी आववा देवी छे. ५

दोहरो.

“ए मदावा द”ळ उपड्युं, कहे करो “वौठा”र;
“जे तल पर”भार्या जमे, खाय “न रोडु”नार. ६

धोळना राखने आशीर्वाद.

दोहरो.

जगत विदित जे सिंहजी,^१ दलधोर राणी हाल;
धर्म धुरंधर धोळपति, पा “मरिधर”भूपाल. ७

छपय छंद.

पा “मरिधर”भूपाल, सुजस^२ “ना लोभि सुखाळा;

१ पाशुनी रेख.

२ दलधोर छे दलधोर छे डे छे, ते दलधोर-
छना वंशना तेओ दलधोर छे डेवाय छे.

राखण “हरदे राम”वडी नो “वत्तो वाला;
गुरु “वाछो”भोगवो, सदा “हको” रहि साजा;
“देवेश्वर”सम दिव्य, “रामचंद्र”तुल्य राजा;
तुज “देव राम”रक्षा करे, “त्रंबक”पण तुज गामनी;
“ढाहा”छे आशिश दिल धरो दिन दिन “दलपतराम”नी.

“ओ छप्पामां कविनी पार पेठीयोनां नाम छे
अने नीचे बजेसा कवितमां धोळना राखनी १६.
पेठीयोनां नाम छे.

कवित.

जाये जादौकुलमें सजोर “हधधोर” “जसा”^१
“वामनीया”पृथीवी “पचान”न चहाइ है;
“कला”कोटिकोटिकरी “जूना”देश लीनो जीती,
“खेत”में खुमारी वडी “वाघ”, सी बताई है;
“दादा”और “बाप”को देखायो धर्म धरा “नाथ”,
“म्लेच्छ मान”मोड^२ लीनी “भूपते”भलाई है;
जैसे करे “जयसिंह”, हाथिकी हिंमत “हरी”^३

अरीको हराई देश “दोलत”वसाई है. ९
जैसे हलधोरज्युं न जोर नीशी भोर करी,
चोर दगाखोरका अंकोरको निकारे है;
घोर कलि कालमें न ठोर चाल तोर दारी,
फोरदारी फेल धूर्त लोककों धिकारे है;
भूपत तनुज भूवी पाल जयसिंह ज्युं है,
जान्हे सुघराई सदगुनको स्वीकारे है;
पा ओ जस ठाम ठाम कहै दलपतिराम,
जाम आठो जीन्है शुभ काम अंगीकारे है. १०

પ્રનોત્તર વિષય.

પ્રશ્ન બચીશી.

ઉત્તરના અક્ષરો આઠ.			
પા	સે	ર	હે
રો	વા	જા	મો.

દોહરા.

પ્રશ્ન.	ઉત્તર.	પ્રશ્ન.	ઉત્તર.
અતુર્થાશનું નામ શું ? ^૧	પા.	શેણે રમે બુઝાર; ^૨	પાસે.
અઢાર દીક્રા થાય શું ? ^૩	પાસેર.	ક્યાં રહે જગજ્ઞાર. ^૪	૧. પાસે રહે.
કહો અક્ષર ઉદ્ગારનો ? ^૫	હે.	કવિતા શોભે કેમ; ^૬	રસ.
દરિ રસ પાઉં ? કાઢને, ^૭	પા.	પમાય છે શું એમ. ^૮	૨. પાર.
હો હોયો હું શું કરું, ^૯	રો.	દીપક શત્રુ બતાવ; ^{૧૦}	વા.
કાશી કેમ વિલોકું હું, ^{૧૧}	જા.	શોભિત માત્ર મથાવ. ^{૧૨}	૩. મો.
કાઠ પ્રવાહી ધાતુ છે, ^{૧૩}	પારો.	સેવક શું કરનાર; ^{૧૪}	સંયા.
શું માગે આકર જતાં, ^{૧૫}	રજા.	હેમ ચંદ હુંકાર; ^{૧૬}	૪. હેમો.
વાડીમાં શું વાવિએ, ^{૧૭}	રોપા.	ક્યાં રહિએ જન્મ રાત; ^{૧૮}	યાસે.
પ્રગટે કાણુ પરચિને, ^{૧૯}	જાર.	શા કારણથી ભાત. ^{૨૦}	૫. મોટે.
સિર લાંબી ક્યાં જાય જન, ^{૨૧}	રોવા.	શું આવે દે દાવ; ^{૨૨}	યારો.
વરનિજ અંગે શું ધરે, ^{૨૩}	જામો.	કર જસપિના બતાવ. ^{૨૪}	૬. જામા.
જયે મોતિને શું બને, ^{૨૫}	જોરો.	મન શા ગુણે તપાય; ^{૨૬}	મેળ.
કનક કશીનું નામ શું, ^{૨૭}	રયા.	વિસંગ શું દેવવાય. ^{૨૮}	૭. યાર.
પતાકનો અંદ તે છિયો, ^{૨૯}	પાવા.	શું દરિએ અગિ મિત્ર; ^{૩૦}	રમો.
મેટ બતાવ કમાણિનો, ^{૩૧}	જાવા.	પછી હોયો પવિત્ર. ^{૩૨}	૮. મોર.

અતુર્યાશનું નામ શું, શું કહું સામો તીર;
કાણે લોક કંચન કરે ? કાણે જણે શરવીર. ૯

ઉત્તર—પારશળ.

ગુપ્તોત્તર—મનહર છંદ. ઉત્તર.

ભાગ ચોથાને શું લાખું, સામા કહાનું શું નામ;—પા. પાર.
કનક બનાવનાર કેમણી ગણાય છે;— પારસ.
પર ઉપકારી પ્રજા જાતે કે નારીએ જણી, પારસણે,
દેવળ સરસ કહો શા વડે ગણાય છે; પાળે.
શરવીર ધીર કહો શેણે થાય રાજ રાજ; —રણે.
રેશમ રૂ વિના શેણે વસ્તર વણાય છે; રાણે.
પ્રશ્ન શુણી પારશણે જલદી દીધો જવાપ;
જણે ન અજાણુ જણુને તો તે જણાય છે. ૧૦

આક પ્રશ્નનો ત્રણ અક્ષરમાં એક ઉત્તર.

માળવે વેપાર માટે જન કીએ ગામ જાય,
શાથી આ અનાજ મહારાજ માપી આલીએ;
ધાસ ધણું નોય ત્યારે પશુ શાથી ચેટ ભરે,
રૂપેઆનું શેર તો પાશેરે કેટલા લીએ;
શાથી સરોવર રહે શાથી શેલડી ઓલાય;
ખોલ્લીએ જે ખોલ તેને શી રીતે સંભાળીએ;
જે મરે સંગ્રામ હામ શાથી રહે તેનું નામ,
પ્રશ્ન શુણી પ્રિયાનાં પતિયે કહું પાલિયે. ૧૧

ગુપ્તોત્તર—

પિયુષ પ્રલંભ પાગ કેમ ગોળાકાર બની;
શું કહે સાકર ગઠો આવવો વિષમ છે;
શું કહે ગંગાજળ ને શું કહે કટુ રૂળ ને,
સુડાની માદા શું નામ, કહો તે સુગમ છે;
લીયે પરાને શું થાય, પક્ષી ધરનાં અણાય;
આકમી કહે કહો લખો તો મારા સમછે;
વીંટી વાટવો ને પાન, તજ, સૂડી, જાયફળ,
માળા મેલી તેથી સાતે સમજી મરમ છે. ૧૨

ગુપ્તોત્તર—

શું કહે સુ દર્પણુને, (જો) શું ધ્રુવ છે જોગી
જન, (જોગ)
ચોસક દેવીયો કેવે નામે કહેવાય છે, (જોગણી)
અંદરનું અંદર ક્યારે (જો, ગણિત) શા દાણા સો
એક વાલ, (જોગણિતલ)

૧-પારકુ અજ ખાવાથી.

જોગી વિના તલસતી, સ્ત્રી, કોષ જણાય છે;
(જોગણિ તલસે.)

શુ આવે શહેરનું રક્ષણુશી રીતે થશે,
(જોગણિ તલસેના.)

રૂક્મણીના ત્રણ પ્રશ્ન પછીથી પુછાય છે;
કોષ સુખી, ? શાક કેમ કરે, ? શિવસુત કાણુ,
જોગણી, તલ, સેનાની ઉત્તર અપાય છે. ૧૩

ગુપ્તોત્તર—

વાણીની: દેવી તે કાણુ (શારદા) કાણુ મોટું સર્વ
થકી, (ગગન.)
ખરો શરવીર તે જણાય કિયા કામમાં; (રણમાં.)
રમાતણો તાત કાણુ, (સાગર) કહો ત્રીજો જણુ
કિયો, (રગણ):
કીરતી વિશેષ મળે કહો કિયા કામમાં; (દાનમાં)
સો, ની સાથે કિયા ત્રણ અક્ષરે વેપારી નામ.
(સોદાગર.)

કિયા લાકડામાં ગુણુ ગણે ધરી કામમાં; (સાગમાં)
કહે દલપતરામ ઉત્તર આઠેને આપ્યા,
શારદા, ગગન, રણમાં એ ત્રણ નામમાં. ૧૪

ઉત્તરનું કોષ્ટક.

	ર	
ગ	ગ	દા
ર	ણ	ના

ગુપ્તોત્તર—ઠાહરો.

શું, ? જોથી ખેડે જમિન, કિયો પક્ષ શિવરાત;
ઉત્તર જે નહિ આવડે, જણુ દળ, વદર, જમ શ્રીત. ૧૫

ઉત્તર—હળા અને વઢ.

“પરિપુર” સાથે શું કહે, “જળવાહન” શું જણુ;
ઉત્તર જે નહિ આવડે, જા કહું વઢવાણુ. ૧૬

૧ એક ગામનું નામ છે.

૨ પરિપુ—કામ, કોષ, લોલ, મોહ, મદ અને મત્સર.

ઉત્તર:—વઢ અને વાણુ.

સોપાડો.

છે સીધુ તૈયાર પણુ, બળતણ વાસણુ વિના;
શેા દરિયે આદાર, ઉતર હિયો ખાટસો. ૧૭

ઉત્તર—“ખાટસો” એ શબ્દને હંધો વાંચીએ
એટલે “લોટ ખા” વંચાય.

સોપાડો.

“અમે” કતા ત્યાંકિવિગ્નકાવ્ય, “રિશ” બિગ્નતો લાવ્યોએય;
ત્યારે આરે અક્ષર એય, દિયો કદો ત્યાં લખ્યોયો દેશ. ૧૮

ઉત્તર—અમેરિશ. ૧

ઉત્તરાલંકાર દોહરો.

શ્વાનવિના અડવાં ફરે, કંસાલું શુભ પાત્ર;
કાકીમાં ફળ નીપજે, કાને માથે માત્ર. ૧૯

ઉત્તર—શ્વાનાવિના, કંસાલું, કાકીના અડવાં કે
અક્ષરને માથે માત્રા દોય.

મનહર છંદ.

શાપછે સદા અશુભ શાકને સોપાય ધન,
શી રોજ સુવસ્તુ છે સુચારકીની જાતને;
સોનાની સુમાળ એક સુંદરીને ગળે શોભે,
જોના દોય તે સરસ અંગરળો આતને;
સો નારનો ધણી ધારી શકે એકપત્નીવત
એક સતી આતુર થઈ ધરે વર સાતને;
કાકમાંથી ફળ થાય કૃષ્ણે એવા પ્રજા સુશી,
એજ વાક્યો ઉચારીને વાળી હુંડી વાતને.

ઉત્તર—શાપ; શ્વા, કાને, શીરો, સોનાની, શે-
નાનો, સોનારણુનો, વરસાતને, કાકીમાં.

૧. (અમે) એવા એ અક્ષર દના ત્યાં બીજા તો
રક્ષા અક્ષર લાગ્યો. ૨ નવો વિનાં છોડ્યાં અડવાં
કેમ ફરે? કેમ, શાલું સાડે વાસણુ અગાય? કીક-
રાની કાકીમાં ફળ નીપજે? કાકા અક્ષરને માથે
માત્રાદાર? એ પ્રશ્નના ઉત્તર એજ મેલકામાં છે.

૨ સાદુકાર.

સમશ્યા પૂર્તિ.

છંદવગ્નુ છંદ.

મિત્રોતણા દામ કશુકી દેને, બીએત્રિએ સાગ દયાંચ દેને;
સાડે પુરા કેમ કર્યાંજ એ તે, ગોવિંદ દામોદર માપવે તે. ૨૧

ઉત્તર—ઉપગતિ વૃત્ત.

ભાગે દુષેઆ સમ દૌધઆના, તથાઅયેલા પચુ તે સમાના;
ધરીતયાપિ વળિ આરપાછ, તે આપનાં પાછપુણીમુકામ ૨૨

સમશ્યાઓ.

મનહર છંદ.

નેતરવાળી છે પચુ એ કહી અનાજમાંથી,
કંદરા ન કાટે કે ન કાક માકે દામની;
પગ સાજાં સારા પચુ પતિને ન પાણી પાય,
લુગ્મ છતાં ભોજન ન લુંછ આપે લામની,
પ્રગ્નતો પ્રગ્નવે નદિ જેથી વંચ વૃદ્ધિ થાય,
નાલુક દેખાય તે લેખાય નારી નામની;
નાણું નાંખી એવો લારી રાખી દસપત કદો,
કેવળ દમત ધર શોભાવાના દામની. ૧

ઉત્તર—છંદવિગ્ન્ય છંદ.

સ્વાર્થોમને શયુગારઅને, નસને પચુ હું ન રહુંજ રિસાઈ;
દોષસમે કશી આખતલરણુ, લાજ તણ ન લડુંજ લગાઈ;
લુકમ દોય તદા રહુંજેથી, ખામું સુખદુઃખ રહુંજમ ખાઈ;
એજઅણુ દસપત મુણા, ખુરશી કદો હું શુજીવંતી મણાઈર

દોહરો.

નેતર છે પગ લાય છે, નારી જાને નામ;
ખુરશી સુતા શ્રીમંતની, કદે ન પતિ ધરકામ. ૨

મનહર છંદ.

ગાવ જોતાં ગોરે રંચ લુંસતી વિનુનિ અંચ,
સગમતી ધુણી સંગ તેણે તપધારી છે;
કે.ષ લઈ જાવો ત્યાં જાય અવરાળું ખાય,
નદિનો મદાય રિધર રહે નિરાધારી છે;
હાડી જીસકે નયાપિ સુનિ વત રામે મુખ;
કુળ છે જોડે કાને મોજીકિયા રેકરી છે;

૧ છમ-કહી. ૨ મોરથી ખાતું પીતું તે
તે પા હું મોરથીજ કાઢતું તે. અથવા નાકે પાણી પીતું,
પ્રો પાણી ખેંચતું કંઠમાં પચુ મોરકિયા મજાવ છે

એણે ઝાઝી કાઢેલું તે દેવને નેવેલ થાય,
કહે દલપત આવે બાળ બલ્યાચારી છે. ૪
છાપે.

ચતુરા શિર ચોટલો, કરી તતખીર તપાસ્યો;
ગજ પોણા આક્રમે, ભરતરે લાખે ભાર્યો.

૧૮

૧૮૧

પહોળો ગજ પુરાણુ, અધિક અથ ગજ ઉચેરો;
લટકે લટ ખાવીશ, આઠ આઠે શુભ સેચો;

ધન લાખ સવાપાચે સુભયો, દેખી દલપત દિલ ક્યો;
શુભરાત શહેરને ગોદરે, મન જનનાં મોહિત કર્યાં. ૫

દોહરા.

આપું ઉત્તર એહનો, કરજો સુણી કખૂત;
સાબ્રમતી શિર શોભિનો, પેખ્યો એ તો ૧ પૂત્ર. ૬
પુરૂષ એકને પગ નહિ, નહિ માથું નહિ હાથ;
થિર રહેછે પશુ આપણે, ત્યાં જઈએ ત્યાં સાથ. ૭

ઉત્તર—આકાશ.

પૂરા અવયવ ખાર પશુ, પ્રગટ નામમાં ચાર;
અધિક માસમાં અવતર્યું, એ મોકલજો ચાર. ૮

ઉત્તર—બુદ્ધિપ્રકાશ ચોખાનિયું—અધિકમાસનું.

ભમે ભૂમિમાં પગવિના, આણે વસ્તુ અનેક;
જીવ વિના જગ જીવ છે, એ મોકલજો એક. ૯

ઉત્તર—રૂપેએ.

તાપ વિશે રહી તપ કરે, નીર કુંડમાં નહાય;
સુધક થઈ ગેર ધરે, ભાગી જન ભર્માય. ૧૦

ઉત્તર—સંન્યાસી અથવા સોનું.

પાણિમારિ પાણી ધડે, એકે કાં અકળાય;
ખીજ બે બેડાં ભર્યાં, શિરપર ધરે મદાય. ૧૧

ઉત્તર—પાણીના બેડાંવાળી સ્ત્રી, તથા પાણીનાં
બેડાં મુકવાની પાણિચારી.

ઝોઝા કરે આંગણે, કાઠી દીડી કાઠ;
ઉપજવેલી ધથરે, જરૂર જીવતી જોઈ. ૧૨

ઉત્તર—કોઠીનું ઝાડ.

નાનો આ નિશાળિયો, બે પાટી લઈ જાય;
ચોડી તો તમુ ચારછે, ગજ સો લાખી ગણાય. ૧૩

ઉત્તર—ખાટલો ભરવાનો પાટી.

મુખમાંથી રચના રચે, નહિ કરોગિયો જાત;
એતું એકું ખાય સૌ, નહિ માખીની નાત. ૧૪

ઉત્તર—કવિ.

“દલ” વિચારી પ્રથમ બે, વાંચો કરી વિગત;
અંતે બે તે અમતણું, નામ કહું નરપત. ૧૫

ઉત્તર—દલપત.

ધાંચણુ, મોચણુ, ખાંવચણુ, કહી ક્રમાચણુ ચાર;
પછી રહી ચણુ પાંચમી, તે નાતે હું નાર. ૧૬

ઉત્તર—ઐતીચણુ.

ગોરાણી ફકીરાણીને, મેતરાણી કંકરાણી;
પછી રાણી રહિ પાંચમી, તે નાતે હું જાણી. ૧૭

ઉત્તર—નાગરાણી.

સાગર હિત સજીએ સદન, નિધ ન ગરીબ નાત;
વળી ધર કરિએ “વાણુ”માં, એજ અમારી જાત. ૧૮

ઉત્તર—ખસાસી અથવા વાઘરણુ.

મતલબ કે સાગ-રહિન એટલે સાગનાં લાકડાં
શિવાયનાં હલકાં ધર કરિએ, અંતે વળી “વાણુ” સ-
પદની વચ્ચે “ધર” લખીએ એટલે “વાઘરણુ.”

મુણુ સખિ થંકર ૧ સુત ગયો, ગયો યુધિષ્ઠિર ૨ નીર;
જેઠાણી પતિ પશુ ગયો, ધર કેમ કરી ધીર. ૧૯

સમસ્યા ઉપૂર્તિ—મનહુર છંદ.

“પુત્ર વધ પાંચનો ને ખાપ માસ ખારનો.”

ચેરંભના હિંદુ પાદશાહ પાસે પોતે રહ્યો,
કચ્છી રજપૂત સુત સારા સરદારનો;

પિતા તેનો આવ્યો પછી સૂતની સંભાળ લેવા,
વેઠી શક્યો સુતનો વિનંતે વર્ષ ચારનો.

૧ સુત-કાર્તિક. ૨ વીર-ફાલ્ગુન.

૩ પુછનાર એવો વિચાર કરીતે પુછેછે કે હું કોઈ
એવું અણુમળતું વાક્ય કહું કે તે કડી મળતું આવીજ
શકે નહિ. પછી કવિ તેને મળતું લાવીને છંદ પૂરો
કરી આપે છે; એવી રીતે જુદો જુદો વખતે કોઈ
કોઈ મિત્રોએ પુછેલી સમસ્યા પૂર્તિએનો સંગ્રહ કરીને
આ લખ્યો છે. પુછનારને કહું હોય કે તમેજ તે વાક્ય
મળતું લાવીને વાત કરો જોઈએ, તો તેનાથી કંઈ
શકાય નહિ.

એને પણ એક વર્ષ રાત્રીએ રોટી રાખ્યો,
દાખે દક્ષપત સોખ્યો ભાર કારભારનો;
પછી તે સ્વદેશ જવા પોતાનો પગાર માગે,
પુત્ર વર્ષ પંચનો ને બાપ મામ બારનો. ૨૦

“સામુ પરણેલી પણ સસરો કુંવારો છે.”

વિપ્રતણી પુત્રી એક દુરૂપીને દુઝડી છે,
વિશ્વમાં ન મળ્યો વર તેને વરનારો છે;
પિપળાને પરણીને એક દત્તપુત્રી કાઢી,
કાઢે દક્ષપત એમ ઉમર ગુનરો છે;
ચાર ફેરા ફરે તેજ પરણ્યું પોતે ગણાય,
એવો ધરણીમાં બધા હિંદુઓના ધારોછે;
પુછ્યાથી પ્રતિકૃત્ત જમાઈ તેનો કહે જે,
સામુ પરણેલી પણ સસરો કુંવારો છે. ૨૧
“મતલબ કે પીપળો ફેરા ફરેલો નથી.”

“પ્રભાકર પેખી ચિત્ત હરખ્યું ચંદ્રારિતું.”

ચંદ્રવિના ચંદ્રારીના દિલમાં દેખાય દુઃખ,
પતિવિના પ્રોઠ દુઃખ ગણો જેવું ગોરીનું;
ઉઘાડી ઉઘાડી આંખ આહિય આલાસ દેખી,
ખીએ જેમ બાળ દેખી ચંદ્રાન અયોરોનું;
અસ્ત થાય સૂર્ય તો સમસ્ત બધા અસ્ત થાય;
જાણે નેહ ચંદ્ર રૂપી ડાળ જાણેરીનું;
જેવું વળી જેવે મને એવે મને આયમતો,
પ્રભાકર પેખી ચિત્ત હરખ્યું ચંદ્રારિતું. ૨૨

“હ ય વ ર લ, ચ ટ ત ક ય”

દોહરો.

પરમાર્થે તજ પ્રાણુ તું, ચિદ મન ધર સંકાય;
હય વર લઈ હયિયાર ધરિ, ચટ તક પર જઈ પહોચ. ૨૩

“ત્રગડે ત્રણ.”

છંતે એકને એકલો, કહીં બેને પણ કાપ;
પછી કહ્યું છે પાકમાં, ત્રગડે ત્રણ ને દોપ. ૨૪

“જે બગડે બાવીસ.”

બાવા મોક્ષ જઈયા જો, બાવી નદિ પરણીયા;
બાવો યજ્ઞ બાવી વરે, જે બગડે બાવીસ. ૨૫

ચોપાઈ ચારતાળની.

એક હતી બાવી બીજી ન્યારે બાવી;
તેણે લગાઈ શિખાવી, જે બગડે બાવી. ૨૬

“બગડે તગડે તેવી.”

દોહરો.

અભિમાની જન ઉચ્ચો, ઓ બગડે શું એવો;
એને વળી એવી મગી, બગડે તગડે તેવી. ૨૭

“જે એકડે અચાર.”

અલગ પડીને એકા, અંદક ધન લેનાર;
સંપીને સાથે વસે, જે એકડે અચાર. ૨૮

“જે તગડે તેત્રીસ.”

સરખે સરખા તો લડે, વિપની મામા વીસ;
જેઠ મરજિયા યજ્ઞ પડે, જે તગડે તેત્રીસ. ૨૯

દોહરો.

એક કોષ કુળવાનને, પ્રામ થયો નદિ પુત્ર;
ફરી ફરી પરણીને ક્યાં, નવાં આઠ ધરમુત. ૩૦

“આઠ નવાં બોતેર.”

એક નવું કે જે નવાં, ચારે કાળો દર;
બોલે પરિયા બાપના, આઠ નવાં બોતેર. ૩૧

મનહર છંદ.

“જનેતા જણી દીકરે.”

મરત શહેર તણી માંદી તાલતણી લાલ ‘લાગી;
બહુ લોક બાપડા ખુદાની બંદગી કરે;
તણખો તેનો તનુજ ઉડી તેના તાપમાંથી,
આપમાંથી લાલ અન્ય થાનકે ઉભી કરે;
ભયાનક રસની ભવાઈ તે નવાઈ જેવી,
છાપરે છવાઈ ને છવાઈ કામ કીકરે;
છેક દક્ષપત કરે, છે નદિ છુપાણી વાત;
ધણે જણે જાણી જે જનેતા જણી દીકરે. ૩૨

પછી રાત્રીએ ક્યું કે દવે વચનવિવેક વિશે બોલો.

વચનવિવેક બાવની.

કુંડળિયા તોરક.

વહોમે વેણ વિચાર કર્યો, શાંત થાય સુજનાર;
સ્નેહ ઉપજે સર્વને, અચીત ન ઉપજે ખાર;
મુર્ખો ખાર અચીત ન કોઈકરે, ક્યોને ક્યોના વળોમનવરે;
ખુશીથીજન સોદેવાતપરી, વદાએમુખનેજુવિચારકરી. ૧.

એણે ઝાઝી કાઢેલું તે દેવને નૈવેદ્ય થાય,
કહે દલપત ખાવો ખાળ બલ્લારી છે. ૪
છરેપો.

ચતુરા શિર ચોટલો, કરી તતખીર તપાસ્યો;
ગજ પેણા આક્રમે, ભરતરે લાંબે ભાસ્યો.

૧૮ ૧૮૧
પહેળો ગજ પુરાણ, અધિક અધ ગજ ઉચેરો;
લટકે લટ ખાવીશ, આઠ આઠે શુભ સેરો;
ધન લાખ સવાપાંચે સુભ્યો, દેખી દલપત દિલ ઠ્યો;
શુભરાત શહેરને ગોદરે, મન જનનાં મોહિત કર્યાં. ૫
દોહરા.

આપું ઉતર એહનો, કરજો સુણી કબૂલ;
સાબ્રમતી શિર શોભિનો, પેખ્યો એ તો ૧ પૂલ. ૬
પુરૂષ એકને પગ નહિ, નહિ માથું નહિ હાથ;
ધિર રહેછે પણુ આપણે, જ્યાં જઈએ ત્યાં સાથ. ૭

ઉત્તર—આકાશ.

પૂરા અવયવ ખાર પણુ, પ્રગટ નામમાં ચાર;
અધિક માસમાં અવતર્યું, એ મોકલજો ચાર. ૮

ઉત્તર—બુદ્ધિપ્રકાશ ચોપાનિયું—અધિકમાસનું.
ભમે ભૂમિમાં પગવિના, આણે વસ્તુ અનેક;
જીવ વિના જગ જીવ છે, એ મોકલજો એક. ૯

ઉત્તર—રૂપેઓ.

તાપ વિશે રહી તપ કરે, નીર કુંડમાં ન્હાય;
સુધક યજ્ઞ ગેર ધરે, ભાગી જન ભર્માય. ૧૦

ઉત્તર—સંન્યાસી અથવા સોનું.

પાણિયારિ પાણી ધડે, એકે કાં અકળાય;
ખીજ એ બેડાં ભર્યાં, શિરપર ધરે સદાય. ૧૧

ઉત્તર—પાણીના બેડાંવાળી સ્ત્રી, તથા પાણીનાં
બેડાં મુકવાની પાણિયારી.

ઝોઝા ફેરે આંગણે, કોડી દોડી કેપ;
ઉપજવેલી ધધરે, જરૂર જીવતી જોઇ. ૧૨

ઉત્તર—કોડોનું ઝાડ.

નાનો આ નિશાળિયો, બે પાટી લખ જાય;
ચોડી તો તસુ ચારછે, ગજ સો લાંબી ગણાય. ૧૩

૩ પૂલ—ગણેશચારીનો પૂલ.

ઉત્તર—ખાટલો ભરવાનો પાટી.

મુખમાંથી રચના રચે, નહિ કરોળિયો જાત;
એતું એકું ખાય સૌ, નહિ માખીની નાત. ૧૪

ઉત્તર—કવિ.

“દલ” વિચારી પ્રથમ બે, વાંચો કરી વિગત;
અંતે બે તે અમતણું, નામ કહું નરપત. ૧૫

ઉત્તર—દલપત.

ધાંચણુ, મોચણુ, ખાંવચણુ, કહી કમાચણુ ચાર;
પછી રહી ચણુ પાંચમી, તે નાતે હું નાર. ૧૬

ઉત્તર—ઝાંઝીચણુ.

ગોરાણી ફકીરાણીને, મેતરાણી કકરાણી;
પછી રાણી રહિ પાંચમી, તે નાતે હું જાણી. ૧૭

ઉત્તર—નાગરાણી.

સાગર હિત સજિએ સદન, નિધ ન ગરીબ નાત;
વળી ધર કરિએ “વાણુ”માં, એજ અમારી જાત. ૧૮

ઉત્તર—ગણાસી અથવા વાધરણુ.

મતલબ કે સાગ-રહિન એટલે સાગનાં લાકડાં
શિવાયનાં હલકાં ધર કરિયે, અંતે વળી “વાણુ” શ-
બ્દની વચ્ચે “ધર” લખીએ એટલે “વાધરણુ.”

સુણુ સખિ શંકર સુત ગયો, ગયો યુધિષ્ઠિર સ્વીર;
જોહણી પતિ પણુ ગયો, ધર કેમ કરી ધીર. ૧૯

સમસ્યા કપૂર્તિ—મનહુર છંદ.

“પુત્ર વધે પાંચનો ને ખાપ માસ ખારનો.”

ચેરંભના હિંદુ પાદશાહ પાસે પોને રહ્યો,

કચ્છી રજપૂત સુત સારા સરદારનો;

પિતા તેનો આવ્યો પછી સૂતની સંભાળ લેવા,

વેઠો શક્યો સૂતનો વિન્નજ વર્ષ ચારનો.

૧ સૂત—કાર્તિક. ૨ વીર—દાણુન.

૩ પુછનાર એવો વિચાર કરીને પુછે છે કે હું કાષ
એવું અણુમળતું વાક્ય કહું કે તે કડી મળતું આવીજ
શકે નહિ. પછી કવિ તેને મળતું લાવીને છંદ પૂરો
કરી આપે છે; એવી રીતે જુદો જુદો વખતે કાષ
કાષ મિત્રોએ પુછેલી સમસ્યા પૂર્તિઓનો સંગ્રહ કરીને
આ લખ્યો છે. પુછનારને કહું હોય કે તમેજ તે વાક્ય
મળતું લાવીને વાત કરો જોઇએ, તો તેનાથી કહા
શકાય નહિ.

એને પણ એક વર્ષ રાજ્યએ રાણી રાખ્યો,
દાખે દક્ષિણ સોંધ્યો ભાર કારભારનો;
પછી તે સ્વદેશ જવા પોતાનો પગાર માગે,
પુત્ર વર્ષ પાંચનો ને બાપ માત્ર બારનો. ૨૦

“સાસુ પરણેલી પણ સસરા કુંવારો છે.”

વિપ્રતણી પુત્રી એક કુરૂપીને કૃત્રી છે,
વિશ્વમાં ન મળ્યો વર તેને વરનારો છે;
પિપળાને પરણીને એક દત્તપુત્રી કીધી,
કીધો દક્ષિણ એમ ઉમર ગુળરો છે;
ચાર ફેરા ફરે તેજ પરણ્યું પોતે ગણાય,
એવો ધરણીમાં બધા હિંદુઓનો ધારો છે;
પુછ્યાથી પ્રતિહત્તર જમાઈ તેનો કહે જો,
સાસુ પરણેલી પણ સસરા કુંવારો છે. ૨૧

“મતલબ કે પીપળો ફેરા ફરેલો નથી.”

“પ્રભાકર પેખી ચિત્ત હરખ્યું ચંદોરિતું.”

ચંદ્રવિના ચંદોરોના દિવસ દેખાય દુઃખ,
પતિવિના પ્રોહ દુઃખ ગણો જેવું ગોરીતું;
ઉઘાડી ઉઘાડી આંખ આદિત્ય આભાસ દેખી,
ખીએ જેમ બાળ દેખી અંધન અંધોરોતું;
અસ્ત યાય સૂર્ય તો સમસ્ત વ્યથા વસ્ત યાય;
જાણે નેહ ચંદ્ર કીધી રાજા જીવાદોરીતું;
જેવું વળી જેવે સમે એવે સમે આથમતો,
પ્રભાકર પેખી ચિત્ત હરખ્યું ચંદોરિતું. ૨૨

“હુ ચ વ ર લ, ચ ટ ત ક પ”

દોહરો.

પરમાર્થે તજ પ્રાણુ હું, શિદ મન ધર સંકાય;
હય વર લષ્ટ હયિયાર ધરિ, ચટ તક પર જઈ પહોંચ. ૨૩

“ત્રગડે ત્રણ.”

હતે એકને એકલો, કહોં એને પણ દાય;
પછી કહું છે પાકમાં, ત્રગડે ત્રણ ને હોય. ૨૪

“જે બગડે બાવીસ.”

બાવા મોક્ષ જઈય ને, બાની નદિ પરણીય;
બાવો યજ્ઞ બાવી વર, જે બગડે બાવીસ. ૨૫

ચોપાઈ ચારતાળની.

એક દત્તી બાની બીજી ત્યારે બાવી;
તેણે લડાઈ શિખાવી, જે બગડે બાવી. ૨૬

“બગડે તગડે તેવી.”

દોહરો.

અભિમાની જન ઉચ્ચો, ત્રી બગડે શું એવો;
એને વળી એવી મગી, બગડે તગડે તેવી. ૨૭

“જે એકડે અગ્યાર.”

અલગ પડીને એકડા, અંદક ધન લેનાર;
સંપીને સાથે વસે, જે એકડે અગ્યાર. ૨૮

“જે તગડે તેત્રીસ.”

સરખે સરખા તો લડે, વિપની સામા વીસ;
જેઠ મરજિયા યજ્ઞ પડે, જે તગડે તેત્રીસ. ૨૯

દોહરો.

એક દોષ કુળવાનને, પ્રાપ્ત થયો નદિ પુત્ર;
કરી કરી પરણીને ક્યો, નવાં આડ ધરમુત્ર. ૩૦

“આઠ નવાં બોતેર.”

એક નવું કે જે નવાં, ચારે કાળો ફર;
બોલે પરિયા બાપના, આઠ નવાં બોતેર. ૩૧

મનહર છંદ.

“જનેતા જણી દીકરે.”

સરત શહેર તણી માંદી તાલતણી લાલ ૧લાગી;
બહુ લોક બાપજા ખુદાની બંદગી કરે;
તણખો તેનો તનુજ ઉડી તેના તાપમાંથી,
આપમાંથી લાલ અન્ય યાનકે ઉભી કરે;
લયાનક રસની લવાઈ તે નવાઈ જેવી,
છાપરે છવાઈ ને છવાઈ કામ કીકરે;
છેક દક્ષિણ કહે, છે નદિ છુપાણી વાન;
ધણે જણે જાણી જે જનેતા જણી દીકરે. ૩૨

પછી રાજ્યએ કહ્યું કે હવે વચનવિવેક વિગે બોલો.

વચનવિવેક બાવની.

કુંડળિયા તોરક.

વહોમે વેણુ વિચાર કરી, કાંત યાપ સુજનાર;
સ્નેહ ઉપજે સર્વને, અચીત ન ઉપજે ખાર;
સુખો ખાર અચીત ન કોઈકરે, ક્યારેક સુખના વગીઝનવરે;
ખુદીખીજન કોઈકરેવાનવરી, વદાંમેમુખવેજવિચારકરી. ૧

વાત વિષે વશીકરણુ વિધિ, રહીછે રૂડી રીત;
વેર ઉપજે વાતથી, પરમ ઉપજે પ્રીત.

ઉપજે પુરોપ્રીતિની રીતરૂડી, ઉરમાંથી અદાવત જાયહીડી;
અણુદોસ્તી છતાં પણ દોસ્તી દિશે, વશીકરણુ વિધિ અર્ધો
વાતવિષે. ૨

વાતચડી વખણાય નર, વાતચડી નિંદાય;
વાતચડી હલકા પડે, વાતે કિમ્મત થાય;
ચિર કિમ્મત વાતચડીજ થશે, હલકું વદશે હલકાજ હશે;
નયણે કદો નિયમએજ નડી, વખણાય ધણો નર વાતચડી. ૩
મનમાં જેવું મતરહે, એમજ થાય ઉચાર;
ઝાડકાર એવો હો, જે ચીજનો આહાર;
જનને ચીજનોજ અહાર કરે, સુખઆસનીવાસ સદાપસરે;
નહિજાનુંજ રરહેજનમાં, મતજેરહું માનવિના મનમાં. ૪
કશોને કીમત હેમની, પારખ કરે પ્રમાણુ;
વચનચકી આ વિશ્વમાં, જનની કીમત જાણુ;
જનની કર કીમત કેળુચકી, વળી તેહનો કીમત નેળુચકી;
વસોનેકરકીમત વેંમતણી, કશાને કર કીમત હેમતણી. ૫
દુર્જન દુવાયક ચકી, ઉપજાવે બુંધ અત્ર;
સજ્જન કરે સુવાક્યથી, સમાધાન સર્વત્ર;

સરવત્ર સુપૂરુષ શાંતિ કરે, અતિભુક્તિથી ભાંકત રૂડીઉચરે;
પુરલોક લડે પુરનાયકથી, કૃત દુર્જન તે દુરવાક્યથી. ૬
વચનો સુણી ઉપદેશનાં, ધરે અધર્મી ધર્મ;
વચનો સુણીને નિષયનાં, કષ્ટ જન કરે કુકર્મ;

જન કૈક કુકર્મ, અનેકકરે, કયનો ખળનાં નિજ કાન ધરે;
કુળ છેદન થાય કલેશતણાં, વચનો સુણીને ઉપદેશતણાં. ૭
વચન સુણી વિતરાગી થઈ, સદા તજે સંસાર;
વચન સુણી વિષયી બની, વળી કરે વ્યભિચાર;
વ્યભિચાર કરેવચનો સુણીને, ઉપજેઉરદુર્ગુણ સદગુણોને;
દિલમાં વચનોસુણીયાવ્યા, વચનોસુણીને વિતરાગીયા. ૮
વચન સુણી વિરેશની, ભક્તિ કરે ધરો ભાવ;
નાસ્તિક નર યઈ વચન સુણી, ઠગવા કરે ઠરાવ;

ઠગવા બહુ લોક ઠરાવ કરે, દિલમાં જગદીશ ચકી ન કરે;
પટમાંહિધરેજનખીકવણી, વચનો સુણીને વિશ્વેશતણી. ૯

વચનચકીજ વિકર્મ કરી, નર બહુ નરકે જાય;
વચનચકીજ વિશુદ્ધ થઈ, પળમાં સ્વર્ગ પમાય;
પળમાંપણુસ્વર્ગ પમાય ખરૂં, વિનિતહરિની વચને ઉચરું;
વચનોચકીકે ભવસિંધુતરે, વચનોચકી કૈકવિ કર્મ કરે. ૧૦

વચનચકી સુખ વિશ્વમાં, વચનચકી દુખ વીર;
વચન ખટકતાં ખળખળી, નયણે વરસે નીર;

નયણે વરસે બહુ નીરસદા, દુરવાક્યથી દિલ દુખાય જદા;
દલપત કહેનકીએમદિસે, વચનોચકી સુખદુખવિશ્વવિષે. ૧૧
ધાવ ટળે તરવરનો, તીરતણો પણ તેમ;
કદી ન રૂએ કયનનો, જીવ કપાયો જેમ;

જયમ જીવ કપાય રૂઝાયનહી, કયનોનિર્પીડા પણતેમકહી;
ધટમાંહી કરેજ કલેશધણો, કદાંધાવ ટળે તરવારતણો. ૧૨
વિદ્યા ભણવી વચનથી, વચનચકી વેપાર;

વચન વિના પણ પ્રાણિયો, ગોથાં ખાય ગમાર;
અથડાયગમાર ઉચાર વિના, પછીંધાય પીડાપણુપારવિના;
ગણનાપ્રભુનાગુણીગણવી, વચનોચકીયાયાવદાભણવી. ૧૩

વેણુ વિના વનવાસોં પણ, ત્યમ જન પણ તે તુલ્ય;
વચન વરતુ આ વશ્વમાં, ઉત્તમ જાણુ અમુલ્ય;
અતિઉત્તમજાણુઅમુલ્યગિરા, વચનોશુભરનેહચિશીખરોંરા,
નરહોયભલેકદાંતેણુવીના, વનવાસોં પણસમ વેણુવિના. ૧૪

આદરથી અભ્યાસ કર, ધરોને મનમાં ધીર;
બહુ જનમાં ક્યમ બોલવું, તેના સમજ તદખીર;
તદખીરથી વીર વિચારધરી, વદવી સુખવાત ખચિતખરી;
શિખવીરોંરીતસુઝામકરી, અતિઆદરથી અભ્યાસકરી. ૧૫

વેણુ ચકીજ જણાય છે, ખાનદાન નાદાન;
ખેડુ પંડિત ખારના, અગુણી કે ગુણવાન;

ગુણવાન સુવાક્યથી ગણોંયે, દુર્વાક્યથી દુષ્ટ જુડોભણોંયે;
પરખાયઉદારસુવેણુચકી, જનજાતજણાયજવેણુ ચકી. ૧૬
વચન ઉચારે મોતથી, વચન પમાડે મોત;
વચન લખવે લોકમાં, સગા સખધી સોત;

પિતૃસોત સંબંધી લખાઈમરે, જનમૂરખ એમઉચાર કરે;
અધિકારટળેજપમજ્યોતયકી, વચનોથીએજજનમોતયકી. ૧૭

વેણુચકી વિશ્વાસ પણ, ઘટે વધે ધરીમાંહિ;
શાહુકારોં શુભ વેણુથી, મળે કસુર નહિ કાંહિ;

નહિકાંઈ કસુર જરૂર રહે, વચનોચકી લાલ અસબ્યલહે;
કદીજેવરથીલક્ષ્મી ન મરે, પણુવેણુચકી વિશ્વાસ ઘટે. ૧૮

ખળ કુત્સિત શબ્દો કહે, ગર્વ ધરી દે ગાળ;
વચન ન સાચું વાળશો, કરો ક્ષમા તતકાળ;

તતકાળ ક્ષમા કરજોજ તમે, ગુણિતે દુરવાક્ય મુખેનગમે;
કટુભાષણુતેકયવાનયહે, ખળજો કદીકુત્સિતશબ્દકહે. ૧૯

ગર્વવ ભુકે ગર્વથી, તે સુણિ શિખે ન ગાય;
જૂદી જાતે જે જુઓ, એમ ન સ્વર ઉચારાય;

ઉચારાયનહી સ્વરએમ નકો, ત્યમસજ્જનથી નશકાયખકી;
ખળજોખટકાગદમાંહિછકી; ઉચરેત્યમગદ વગર્વચકી. ૨૦

શ્લો. શોભે આવળે, કૃષ્ણ મોગરા રૂપ.
 કુંવરન શોભે કુટિલ મુખ, સુવચન સન્નન મુખ;
 મુખસન્નનનેશુભવેણુવસે, ખગનામુખથીખળતાનખસે;
 કુટિલોજન એજ્યપ્રીયગૌરવે, ત્યમચળ સદામહુઆવંગીયે.
 શંખયત્રી ક્યમ નીસરે, સારંગીનો સાદ;
 તેમજ સારંગીયત્રી, નહીં શંખનો નાદ;
 નહિનાદખીંચરોતનોનિધને, ત્યમસન્નનથીનકુવાક્યમજે?
 ઉચરેનરકુટનિશંકયત્રી, મધુરોત્તરચાય ન શંખયત્રી. ૨૨
 ઉમ્મિલો જન ઉચરે, એમ ઉચરે એક;
 એક વિચારી ઉચરે, વધતો ધરી વિવેક;
 વધતાજવિવેકયિ એકવદે, રૂડીરત મનુષ્યોનો રાખોરેક;
 વણુકારણુતે કથવાનકરે, ઉધમાંજનજેમત્રયા ઉચરે. ૨૩
 એકતણા અક્ષર ખધા, લખો રાખે સહ લોક;
 દે તેનું દષ્ટાંત પછી, કૂંક તુલ્ય નહિ કોક;
 નાકકૂંક બરાબરફેક થશે, હિતકારિ હનર તણાજ હશે;
 કરશેમુણિલોકકબૂલધણા, અતિલાયકઅક્ષરએકતણા. ૨૪
 કુષ્ટપણું દેખાડતાં, કુષ્ટ વચન દષ્ટાંત;
 એમ વચન અગાનીનાં, ભારો ભરેલાં બ્રાંત;
 બહુબ્રાંતિભરેલમણુલણાં, અવટિતઅનર્થાઅધર્મા ઉડાં;
 ગરબિતદિસેઅભિમાનવણું, પરખાયકુવાક્યધોદુષ્ટપણું. ૨૫
 રાવણનાં શિયુપાળનાં, કંસતણાં જે કહેણુ;
 આજ મુધી આરોગ્ય છે, દુનિઆમાં દુખદેણુ;
 દુખદેણુ કુશીળ કથેલ દિસે, કવિયે કિંધ દાખવત્રયવિધે;
 કથનોનિજકુળલખમણનાં, શિયુપાળઅતેવગોરાવણુનાંરક
 ગણુતાં નહીં ગણાઈએ, જગમાં તેની જોડ;
 જોલી તેવી જોલીએ, ખલક ન કાંઠે જોડ;
 નહિખોડકદાયખયિતખરી, વર્ણયે મુખ એમ વિવેકકરી;
 વર્ણસન્નનરનેહકરે મુણુતાં, નગણુખગમગણુતી ગણુતાં.
 દુર્વાયુને દુર્વચન, બહુ વિધિ કરે ખગાડ;
 વિખયી વધતો વિશ્વર્મા, લગી કરે લંબાડ;
 લંબવાડ કરે ભુવ મંડળમાં, પકડે નરને નિજ ઉઠળમાં;
 નશકાયપછીકદ્યેનિકજી, દુરચાયુઅનેદુરચાકળ વળી. ૨૮
 પરખો પાત્ર કુપાત્ર પણુ, જેમ શબ્દ મુણિ જોઈ;
 કૃસારે કીધું ધરી, કે કુભારે કોઈ;
 કદીકાઈકસાર કુંભારવડે, પરીક્ષા સધ શબ્દયત્રીજ પડે;
 રણુકાનિકેસરએસરખો, પછીપાત્રકુપાત્રતમેપરખો. ૨૯
 છે મુખમાં કે શોકમાં, ચંચળ કે ઝડ ચિત;
 ખાર ખાર પથુ પરખીયે, વચન સુણી વિપરીત.

વિપરીતસુણી વચનોજનનાં, કળિયેવળી કારણુતોમનનાં;
 ઉભરોનિકેઉરતોમુખમાં, સમન્નયપછીદુખકેમુખમાં. ૩૦
 ગુમ રહે નહિ ગુણકથા, શુભાશુભ સરખાય;
 ધારે વેશ નરેશનો, પણ વચને પરખાય;
 પરખાયજ પામરનેનુપતિ, પરખાયજર ગુદરચંતિ;
 વપુએવિભુતીકદિધારીલહે, ગુણકર્મકદાપિનગુમરહે. ૩૧
 વેશ ધરી વૈષ્ણુવતણો, નિંદે અંબામાય;
 છિંકે આવતાં છટ્ટીને હે અંબે ઉચરાય;
 ઉચરાયઅંબેનિજઆનથી, જનશક્તિઉપાસકજેમનથી;
 ખુલ્લોધાયકદીપણુવાતખરી, કળાયહેવૈષ્ણુવેશધારી. ૩૨
 હશે કૃષ્ણ કે દિગ તે, ગંધ યત્રીજ મણુગ;
 સન્નન દુર્જન વચનથી, જગમાં તરત જણાય;
 જગમાંદેજણાયલલોનલલો, નદિગુમરહેસમજો નખજો;
 પુછગાછવિનાપ્રસિદ્ધયશે, ત્યમજગણુયે કૃષ્ણકેદિગ હશે. ૩૩
 ખાળપણુધી બોલવા, અદ્ય શીખોએ એમ;
 મેળવોએ સદ્ મિષ્ટતા, જનમન રીએ જેમ;
 જનજેમ રોએમુણી શાંતયષ, નહિ દુષ્ણુ દે કદી દરજત;
 કણુકરશેજકુપાળપણુ, શિખોએશુભબોલજખાળપણુ. ૩૪
 પરતાવું પછીથી પડે, ચડે કાષ્ટને ક્રોધ;
 જોલ ન એવા જોલીયે, વધતો યાય વિરોધ;
 વધોજયવિરોધમુખોધકળે, મુરખાઈ દિસેનદિમાલ મજે;
 નકલુંનચાયસદાપગડે, પછીથી અતિશે પરતાવુંપડે. ૩૫
 જોલયત્રી જખરીશ બહુ, મજે સહિત સનમાન;
 જોલયત્રી બહુ લોકમાં, અધિક મજે અપમાન;
 અપમાનમજેઅપકીર્તિ વધે, શુભકારણુઓર્ધાનએકસધે;
 હજકાપડોએતુણુ તોલયત્રી, જખરીશ મજેમદુજોલયત્રી. ૩૬
 ક્યનો ખીજાં કાટસમ, સાંધા તોડનકાર;
 લાખાં મન બેગાં કરી, ટાંકે ટંકજુખાર;
 ત્યમ ટંકજુખાર લગાર પડે, છુટકાટ ટળે જખો તેવરડે;
 ત્યમસન્નન શબ્દ સિધા પચનો, અતે કાટસમાનખીજાં
 ક્યનો. ૩૭

ધન અપણુ કીધાયત્રી, પરમ ન ઉપજે પ્રીત;
 મધુર વચન મુણી મનવિયે, ઉપજે રેનેદ સુરીત;
 શુભરીતરનેદવિરોધવધે, બહુ કાળની એરીનરીતવધે;
 દરિયાક દરોદિલદર્પજુથી, ઉપજેનપ્રીતિધનઅપંજુથી. ૩૮
 અતલ વદી અમલ કરે, દે પ્રતિમાસ પગાર;
 તે માટે નદિ નેદથી, લાગો રેનેદ લગાર;
 નદિ રેનેદલગારયોમગેવો, ત્યમજાણુપ્રીતિલેખો જમગે;
 મુપસાયલગારપણી મુપસાયકપરીનલજેશરીતઅનપાક

વના પગારે પણ વળી, પળમાં અપે પ્રાણુ;
જો કદી મીડી જીભથી, બાંધ્યું પ્રીત બંધાણુ;
પુરો પ્રીતબંધાણુથી પ્રાણુદિયે, કવિપંડિતલોકપ્રમાણુદિયે;
ઉપજે નહિમિષ્ટઉચારવિના, પરિપૂરણુપ્રીતપગારવિના. ૪૦

માત પિતા સુત સુંદરી, દુશ્મન થઈ રહે દૂર;
વચન મિષ્ટથી વણસગો, રહે હમેશ હજૂર;
હરશેજીવહમેશકજૂરરહે, મળવા ચિત ખૂમ ખચીત ચહે;
વળોતેનીજવાણુગમેવદિતા, મનમાંનગમે નિજ માતાપતા.

પરણી નારી પરહરે, કુળવાળી રૂપાળી;
રાખે ગુણકા ગુણહોણી, કુમડી કે બહુ કાળી;
બહુ કાળી અને કુમડીકુલટા, વશીકણુસુશબ્દવદેસુલટા;
ધરમાંહિ રહેયછતેવરણી, રહો પીયર પેટ ભરેપરણી. ૪૨
પેટતણો સુત તે નહીં, પામે પૈસો એક;
પ્રિય થઈને સુત પારકો, છત બધો પામે છે;
છતકેક બધી હરોહાય કરે, વિગતીથી ઉચાર રૂડા ઉચરે;
ભરથાર બને બધી ભેટતણો, પરધેર વસે સુત પેટતણો. ૪૩

વખાણનાં પણ વચન છે, વચન સુગીત રસાળ;
નરનિંદાનાં વચન છે, વચન ગોખરી ગાળ;
વચનોથીજ ગોખરી ગાળ ઉઠે, વચનોથીજ અંતરઝાળઉઠે;
વચનોફળીસણુઆણુતણાં, વચનોજવિશુદ્ધવખાણુતણાં.

ધર્મ કર્મનાં વચન છે, વચન ફટાણાં ફાગ;
વચનો પ્રભુની પ્રાથના, વચન રસીલા રાગ;
રસિલાશુભરાગથીરાયરીએ, બળવાક્યસુણીજનસર્વ ખીજે,
વચનોમનભેદકર્મતણાં, વચનોશુંબધીરજધર્મતણાં. ૪૫

ભલે ભણ્યો ભક્તો ભાતથી, બહુ વિધિ જાણ્યા બોલ;
વચન ન શિખ્યો વિવેકનાં, તે નર ખરને તોલ;
ખર તોલ દિસે નર તેજ ખરો, ઉચરેઉરજેમઉઠે ઉભરો;
જનતાનહિતરોયેજાણ્યો, ભલિભાતવિશેષભલેમણ્યો. ૪૬

અધિકારી થઈ ઉચરે, કુવચન ઝેર સમાન;
ભલા જુડાને જ્યમ ભસે, સેનાપતિનો શ્વાન;
જ્યમશ્વાનભસે નરનાયતણો, ન મરાયવંકો હકોહાયતણો;
પણ ગાળ વદેજનદૂરજઈ, ઉચરેકટુએ અધિકારીયછ. ૪૭

પંડિત કે પૃથ્વીપતિ, સદ્ગુણો કે શ્રીમંત;
વિના વિવેક વચન વદે, અધટિત દિસે અનંત;
અધટિતઅનંતઅશુદ્ધદિસે, વળોરાજનાંતિથોવિરૂદ્ધ દિસે;
મનમાંહિ ગણેજનહીણુમતિ, કદોપંડિતકેબધીપૃથ્વીપાત. ૪૮
ભણતાં કદો થોડું ભણ્યો, શીખ્યો વચન વિવેક;
સભા વિષે શોભે ભલો, એ ગુણ પામી એક;
ગુણ એક અનેકતણો ઉપરી, નહિજાણુવંકારણુજૂઠ જરી;

શુભ વાક્યથી સજ્જન ખેશ બન્યો, ભણતાં નર જો કદો
થોડું ભણ્યો. ૪૯

શ્વાન ઘૂડ ને ગર્ધવો, મહિષો ને માંજર;
જાટ કાગ અજ સ્વર સુણી, સઉ નિંદે સંસાર;
સુણી સર્વ સંસાર ધિકારકરે, શુક કોકિલનો સત્કાર કરે;
નહિવાંકજરજાનતણો, સ્વરમિજનહીંઘૂડશ્વાનતણો. ૫૦
રાજકુમારે રોઝને, કહ્યું ખસોજી આમ;
પૂછ્યું બીજે પ્રીતથી, માન દીધું શા કામ;
દીધું માનકહોકુણુકારણુથી, કહ્યું કે અપશબ્દ ઉચારણુથી;
રસના અપશબ્દનીટેવ રહે, બગડે સુખ રાજકુમારકહે. ૫૧
આવનો વેણુ વિવેકની, રચી સરસ શુભ રીત;
વાંચી સુજન વિચારશે, પૂરણુ રાખી પ્રીત;
પરિપૂરણુપ્રીતિનીરીતયજી, શિખતાંયુગ્મજીવધેજ નકી;
દલપતકહે ભક્તોભાત ભણી, શુભઆવનોવેણુવિવેકતણી. ૫૨
દોહરા.

અધમ વચન અભિમાનનાં, અધમ અનોંતિ વેણુ;
પરનિંદાનાં પણ અધમ, અધમાધમ ^૧કુટકેણુ.
વચન શુદ્ધ તો વિનયનાં, સત્ય સકિત પણ શુદ્ધ;
પરમશુદ્ધ પરકિતતણાં, વગી નહિ સમય વિરૂદ્ધ. ૨
શુદ્ધ વચન પણ સમય વિણુ, દિસે વિરૂદ્ધ વિશેષ;
રામતું નામ વિવાહમાં, ગતજીવ પાસ ગણેશ. ૩
સુંદર ગીત વિવાહનાં, મરણુ સમે ન ગવાય;
કરણુ રસમય ફૂટણાં, ન વિવાહે વખાણાય. ૪
રામનામ પોપટ પઢે, અર્થ ન જાણે એક;
શબ્દ વદે સમજ્યા વિના, તે પણ સરખો તેહ. ૫
પાત્ર પરીક્ષા પ્રથમ કરી, વદીયે વચન સદાય;
પાત્ર હોય પાશેરતું, શેર ન કદી સમાય. ૬
ઉણટું બગડે પાત્ર એ, વસ્તુ વ્યર્થ વહી જાય;
પાસે બીજાં પાત્ર પણ, બગડેલાં બહુ થાય. ૭
વચન વિવેક વિચારીને, ઉચરો જો સુખ આમ;
દુનિઆમાં જ્ઞાપત કહે, કદી ન બગડે કામ. ૮
આ સાંજળીને રાજાએ કવિયોને કહ્યું કે ભાષ
વિષે કવિતા બોલો.

ભાષ વિષે.

ભાષ કદાપિ ભાષથી, આપ રહે અણખીસ;
તોપણુ તેનું ભાષ ને, દુખે દાઝશે દીસ. ૧

ભુવગી છંદ.

કુળે દાસ્યે લાઘવું દીધ જેહું,
કદી અન્યનું દીધ દાસે ન એહું;
મદા કાળ તે સાથ સાચી મગાઈ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૧

લિખે ભાઈ તો ભાઈ ને દાન આવે;
નહિ દાન તો લોકની દાન લાવે,
દયા લાવશે દીલમાં તે કુખાઈ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૨

કદી તે લદી બોલ જુરા કરેશે,
કદાપિ મિત્રને કહેવા ન દેશે;
કરે વીર ને રેખાને રેરવાઈ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૩

ચિળી દોષ છાયા કરૂં સિંચાણ છે,
જુડો તોય ભાઈ, ખીચ તે જુન છે;
લુલાઈ ન ગણો દિસે જો લુલાઈ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૪

મજે ને વજા માનવી અન્ય મિત્ર,
ભલે દોષ પ્રેમી પુરા ને પવિત્ર;
નહિ ભાઈની તુલ્યતા તો મજાઈ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૫

મગાઈ લુની તોય મોના મમાણી,
નવી પ્રીત તે પીતલે નળેત નાણી;
મદા કાળ તે તો નહિ મુખદાઈ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૬

યથે ભાઈને ઘેર ને રિક્તિ મારી,
વળી ભાઈએ આપરૂં જો વધારી;
કરે આપણી બોલણું તો જુલાઈ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૭

લડ્યા તોય લોકો કરે એક લોકી,
મદા મધ્ય જતાં રહે નેહ લોકી;
વિના નેહ સર્વત્ર લાગે લુખાઈ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૮

લુઓ આંખની કાનની નેહ જોવી,
લુઓ દાસની પાવની નેહ તેવી;
તથા ભાઈની નેહ જોને મદાઈ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૯

હરૂ કામ જામે નહિ નેહ રાગી,
કરો એક દાસે પડે કેમ તાગી;

નથી રે કચી કાંઈ એમાં નવાઈ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૧૦

પ્રતિધીન મારો કરીને પ્રજ્ઞામ,
રમાનાયતી પામ દશપત્તમ;
રડો વીરની નેહ લુકે નેહ,
ભલે દોષ જૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૧૧

દોહરો.

ભાઈ ભલો જૂરો ભલે, તોપણ તેની તુલ્ય;
નેહ જડે નહિ જગતમાં, મદા ખરચનાં મૂલ્ય. ૧૨

રાગને કરૂં કે અંગેશ તારીખોના વાર તથા
શુભરાતી તિથિઓને મળતી તારીખો ચી રીતે
આવે તે કહો.

વર્ષ માસ તથા હવાના વિષે.

અંગેશ વર્ષ—દોહરો.

દિન ત્રયમે પાંચક સવા, રાશિ કરે રવિ પાર;
ઓર્છો મિનિટ અગ્યાર વર્ગો, સેકન પણ અગ્યાર. ૧

શુભરાતી વિષે.

ત્રયમે ચોપન દિન અવર, આઠન આઠાગીસ;
મિનિટ વર્ષ મદામડી, છે સેકન છતીસ. ૨

અંગેશ વર્ષના વાર.

કરનીમનના વારનો, બેઠ કરૂં સુત્ર જાત;
સોમ ગ્રહિ ગુરૂ મંગલ, મહોની શરૂઆત. ૩
વાર લુઓ ને વર્ષનો, કરો મરાણો અંક;
પાણ નહિ તો એક તનિ, સને દરો નિશંક. ૪

તારીખ અને વાર—દુરિમીત છંદ.

ને આદિત અઠોમરે કેમાં નવગર પાંચમી,
એપ્રિલ લુલાઈ ખીચ તે જુન ચોથી મેની માતમી;
છત્રી અરબે એન મારેબર ડિસેમર નિહંજે,
દર ચોથી માસે માર્ચથી એકવાર વધનો કોઈએ. ૫

તિથિ કાલના વિષે—શીર્ષાછંદ.

૧૧૨ ૨૨ ૪૪ ૫૫ ૬૬ ૭૭ ૮૮ ૯૯ ૧૦૦ ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪
પા મા પા પી મા પા પી મે પા મા પા પી મા
૧૫૪ ૧૬૫ ૧૭૬ ૧૮૭ ૧૯૮ ૨૦૯
પી; પા મા પા મા રમણી, કરવી મનથી
અવણી કે.

સન ૧૮૬૩ થી અધિક માસ.

શ્રાવ્યે વૈમા અવ્યે આ, શ્રાવ્યે ચૈમા અવ્યે આ;
શ્રાવ્યે ચૈશ્રા અવૈમા, વોલો ચારે વારે આ. ૭

ખુલાસો.

ત્રીજા દોહરાની મતલબ એવી છે કે ઇસ્વીસનના સૈકડાનું પહેલું વર્ષ સોમવારે, અને બીજા સૈકડાનું પહેલું વર્ષ શનિવારે, ત્રીજા સૈકડાનું પહેલું વર્ષ ગુરુવારે, અને ચોથાનું મંગળવારે. એજ અનુક્રમે હમેશાં આવે છે; હાલ ઓગણીસનું સૈકું ચાલેછે; માટે ઓગણીસને ચારે ભાગતાં ત્રણવધે માટે ત્રીજું સૈકડું કહેવાય, તેથી ઇસ્વીસન ૧૮૦૧ નું વર્ષ ગુરુવારે હતું એમ જાણવું. સદી-એકથી સો સુધીનાં વર્ષ. ચોથા દોહરાની મતલબ એવી છે કે સૈકડામાંના જેટલામા વર્ષનો વાર જોવો હોય, તેના આંકને સવાચો કરીને, જેટલી પાનો ઉપર આવે, તે આદ કરવી, અને પાણુ આવી ન હોય તો એક આદ કરવો, પછી સાતે ભાગતાં જે વધે તેટલાનો વાર સદીની શરૂઆતના વારથી જાણવો. જેમકે સન ૧૮૭૮ નું વર્ષ કીચા વારે બેઠું તે જાણવું હોય તો ૭૮ ને સવાચા કરીએ એટલે ૮૭૫ થાય; તેમાંથી બે પાણો આદ કરીને સાતે ભાગતાં ૬ વધે અને આ ઓગણીસમી સદી ગુરુવારી બેઠેલી છે, માટે ગુરુવારથી ગણતાં છઠ્ઠો વાર મંગળ આવે માટે અઢારસે ૭૮ નું વર્ષ મંગળવાર બેઠું એમ જાણવું.

હરિગીત છંદનો ખુલાસો—જનેવારીની પહેલી તારીખે જે વાર હોય તે અકટોબરની પણ પહેલી તારીખે હોય; અને ફેબ્રુઆરી, માર્ચ અને નવેમ્બરની પાંચમી તારીખે; ચોથી તારીખે; અને મેની સાતમી તારીખે, ઓગસ્ટની છઠ્ઠીએ, અને સપ્ટેમ્બર તથા ડીસેમ્બરની ત્રીજીએ, એજ વાર એટલે જનેવારીની પહેલી તારીખે જે વાર હોય, તેજ વાર આવે, પણ દર ચોથા વર્ષમાં ફેબ્રુઆરી ઓગણત્રીસ દહાડાનો હોય છે માટે તે વર્ષમાં માર્ચની પહેલી તારીખથી એકવાર વધારે; મતલબ કે રવિવારી આવતી હોય, તો સોમવારી ગણવી.

શીર્ષાછંદની મતલબ એ છે કે અંગ્રેજી વર્ષ માગશર મહિનામાં કે પોસ મહિનામાંજ બેસે છે અને ઓગણીસ વર્ષ સુધી આ છંદમાં ખતાવેલા ઓગણીસ અક્ષરના અનુક્રમ પ્રમાણે આવે છે: તેમાં પપ્પો હોય

ત્યાં પોસ અને મમ્મો હોય ત્યાં માગશર સમજવો. ઇસ્વાસનનાં જેટલાં વર્ષ ગયાં હોય, તે આંકને ઓગણીસે ભાગતાં જેટલા વધે તેટલાનો અક્ષર તે વરસનો જાણવો; જેમકે સન અઢારસે ઇઠયોતેરનું વર્ષ હિંદુના કીચા મહિનામા બેઠું તે જાણવું હોય તો અઢારસે ઇઠયોતેરને ઓગણીસે ભાગીએ એટલે ૧૬ વધે માટે શીર્ષા છંદમાં સોળમો અક્ષર મમ્મો છે માટે માગશર મહિનામાં તે વર્ષ બેઠું એમ જાણવું. પહેલા પપ્પાથી અગ્યાર અગ્યાર ચઠ્ઠી દરેક અક્ષર ઉપર આંક લખ્યા છે તેની મતલબ એ છે કે પહેલા પપ્પાનું વર્ષ શુદ્ધ અગ્યારસે બેસે, અને બીજું વર્ષ ૨૨ મી તિથિએ એટલે વદ ૭ મે બેસે, અને ત્રીજું વર્ષ ત્રીજા અક્ષર ઉપર તેત્રીશનો આંક છે, તેમાંથી ત્રીસ આદ કરતાં, ત્રણ રહ્યા માટે સદ ૩ ને રોજ બેસે, હવે સોળમા અક્ષર ઉપર ૧૭૬ નો આંક છે, તેને ત્રીશે ભાગતાં ૨૬ વધે માટે ૧૮૭૮ નું વર્ષ માગશર વદી ૧૧ બેસે પણ તેરશે બેઠું છે. એ રીતે એક બે દિવસનો ફેર પણ પડી જાય છે, તેનો બેદ ઝીણો છે, તોપણ ઉપર લખેલી રીત કરતાં બીજી સહેલી રીત મળી શકતી નથી.

બીજા શીર્ષાછંદની મતલબ એ છે કે ઉપલા છંદમાં પપ્પા પછી મમ્મો આવતો હોય તો તે પપ્પાના વર્ષમાં અધિક માસ હોય; ઓગણીસ વર્ષમાં સાત અધિકમાસ આવે. ઇસ્વીસન અઢારસે પાંસડમાં શ્રાવણ અધિક હતો. તે વરસથી ૧૧૪ વર્ષના અધિક માસ આ છંદમાં ખતાવ્યા છે. એ છંદનું ત્રીજું ચરણ ફરી ફરીને ચાર વાર બોલવું એમાં અ હોય ત્યાં અપાઠ અને આ હોય ત્યાં આસો જાણવો.

રાજ્યે કહું કે અતિશય હોય તે કહું કહેવાય તે ત્રિષે બોલો.

અતિશય સર્વ અસાર.

દોહરા.

અતિશય શરમ ધરી રહે, ઉચરે નહિ ઉચ્ચાર;
અર્થ સરે નહીં એહનો, અતિશય સર્વ અસાર. ૧
અતિશય પરોપકારી તે, મોત વગર મરનાર;
કરે વણ્ટુયો વાધને, અતિશય સર્વ અસાર. ૨

૧ ધણે પરોપકારી હોય તે વાત જોવાને પણ બંધનથી છોડવા જાય.

અતિશય દયા દીલે ધરે, દિસે મિલન દેહાર;
વસ્ત્ર વીંછળતાં પણુ ડરે, અતિશય સર્વ અસાર. ૩
અતિશય સાચુ ઉચરતા, લાજ ન રહે લગાર;
ચાહો કહે સૌ “આડિયો,” અતિશય સર્વ અસાર. ૪
અતિશય સતોષી તને, ઉદમતો આધાર;
તેથી સારે શું થશે, અતિશય સર્વ અસાર. ૫
અતિશય કહે ઉડાઉ સઉ, ને અતિ થાય ઉદાર;
કષ્ટ ભોગવે કરજનું, અતિશય સર્વ અસાર. ૬
અતિશય રતેહીપણું સદા, સૌ સાથે સજનાર;
કામો કામ કામ અહુ, અતિશય સર્વ અસાર. ૭
અતિશય હિંમત હોય તે, કરે કામ અવિચાર;
મૂર્ખ કહે સૌ માનવી, અતિશય સર્વ અસાર. ૮
અતિશય વિદ્યાભ્યાસમાં, પામે આયુષ પાર;
પણુ પુરૂં ન બણી રહે, અતિશય સર્વ અસાર. ૯
અતિશય ઉલોગી નહી, વિરામ લે પણ વાર;
પછી પોતે મહિ પડે, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૦
અતિશય પરદુષ્ટ દિલ ધરે, બળ્યા કરે બહુવાર;
સ્વપને નહીં સુખની ધડી, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૧

અતિશય ભક્તિ આદરે, વર્ણને વન મોઝાર;
નિરૂપયોગી તે થાય નર, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૨
હદમાં સધળું હોય તે, દીક ગણો સઉ કાર;
દુનિયામાં દલપત કહે, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૩

પ્રશ્નોત્તર.

આ મીઠું કે ખાર છે, કહો ખરું શું નામ;
થોડું તે મીઠું કહો, ઝાઝું ખાર તમામ. ૧૪
થોડું તે મીઠું સઉ, એ રાખો ઉર યાદ;
હદથી વધતી હોય તો, સાકર પણ નિરવાદ. ૧૫
ધણી ટાઢ પણ નહિ બહી, ધણો બહો નહિ ધામ;
ધણી રિદ્ધિ કે ભૂખ પણ, દુઃખમય દલપતરામ. ૧૬
આગળ છોડાં છોટરાં, કળીયા છેલ્લે ભામ;
એ સાધારણ નિયમ છે, બલોજ વચનો ભાગ. ૧૭
પછી મહારાજ વિનયસંગજી સાહેબે બધા કવિ-
યોને યથાયોગ્ય શિરપાવ આપ્યા અને કવિ દલપત-
રામને પોતાના રાજના “કવિરાજ” ની પદવી આપી
અને સલા પરખારત થઇ.

इति विजयविनोद प्रकरण समाप्त.

प्रकरण ६ हुं.

वेनचरित्र.

બાળલગ્ન નિષેધ અને પુનર્વિવાહોત્તેજન વિષે.

રાગની દેશીઓ.

આ પુસ્તકમાં ૪૨ દેશીઓ છે. તેમાંની ૧-૨-૩
૭-૨૧ અને ૨૮ માં પિંગળમાં કહેલા ચોપાયા હંદમાં
પણ વાંચી શકાશે. રાગમાં ગાવાની મરજી હોય તેને
આ નીચે લખેલી દેશીઓમાં વંચાશે.

દેશી.

દાખલા.

૧ અહો સદાશિવ અહો સદાશિવ બળી તમારીટેવ.
૨ વૈષ્ણવ નથી થયો તુરે, હરિજન નથી થયો તુરે.
૩ બોખલે પડે પત્રમ આપ્યું, મહેતાજીને હાયજ.
૪ મામેઈ મોંધા મહતું.

૫ માતા જસોદા પોતાડે પુત્ર પારણે.

૬ માઈ સોનાનું છે બેકુરે, હેલ જમીલા હોગાળા.

૭ જાંબળી જીવડે મુક્તિની લુક્તિ ન બાળી.

૮ આખા કહે છે મુશ સાહેલા, લાવ નાથને વહેલી
વહેલી.

૯ ગુરૂ ગોવિંદને હું નમું, વજ્રચારારે.

૧૦ વંદરભી વનમાં વલવે.

૧૧ દોલો દોલી કહે છે રે, પ્રભુ મારી વાદરે ચડો.

૧૨ વનચર વીરા વધામણી કહેને ક્યાં મળી આગ્યો.

૧૩ વગતી લાડીને રજુચારીરે, પીકા મોગીને પાટ
બેગારીરે.

- ૧૪ નેણે ઓલો લાગ્યોરે પનાંતે, નેણે ઓલોરે.
 ૧૫ સંઘચેર શું કીજે, અનીહારે કે દહાલકા કેમ લીજે.
 ૧૬ જનની જીવો રે ગોપીચંદની.
 ૧૭ જનનાં તીરે રે, જોયા વહાલો જનનાં તીરે.
 ૧૮ ફરી હવે કાર્પાસ જોવોરે, અમલદાર કર્યા મળે એવો.
 ૧૯ દવારકાના વાસીરે, વહેલેરા પધારજેરે.
 ૨૦ તુળસી કાષ્ઠમાં ભાર ધણેરા મહેતા, માળા મ-
 નની રાખોરે.
 ૨૧ પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કેમ થાયો.
 ૨૨ કુખળ શું તપ કીધું રે ઓધાજી એવું.
 ૨૩ સનેહી શામળોરે, મારા નેણાંતો શણગાર, સુંદર
 સ્યામ રંગીલો શામળો.
 ૨૪ અનીરૂધજીની ઘોડકી.
 ૨૫ મેં ગાયો બ્રહ્મ તે પરમ આનંદથી, કર્મના જીવ
 તે મમં જોલે.
 ૨૬ વેણુ વગાડી, વેણુ વગાડી, વેણુ વગાડી, વાલીડે
 વેણુ વગાડી.
 ૨૭ ઝોખા કરતી અતી પોકાર, હોરે હકાલા રાણા.
 ૨૮ અલખેલીરે અખે માત, જોવાને જમજો.
 ૨૯ ગણેશ વધાવાના ગાતની દેશી.
 ૩૦ હૈયે જોખામાં લીધું ખાસકું.
 ૩૧ વર કન્યા ખેડાં છે એક પાટેજી.
 ૩૨ અમે ધડરીઓ ગઢ જીત્યોરે.
 ૩૩ વળી વેગે વહેલા પધારજે, લાલ ગોવર્ધનધારીરે.
 ૩૪ ખજુરીનો વીંઝણો ડાંડી દાંતનીરે.
 ૩૫ ભયો ભયોરે રતનાગર ગાજે છેરે.
 ૩૬ માતા જસોદા પૃથ્વેરે રાયવર કેમ પોખ્યારે.
 ૩૭ ગણેશ પાટ ખેસારિયા, ભલાં નિપજે પકવાન.
 ૩૮ જીરે માણીગર બંદલા.
 ૩૯ મોહનજીએ મોકલ્યુંરે મોસાજી.
 ૪૦ વાર હું વીકલરે, પાલવ નવ ઝાલો.
 ૪૧ પ્રાણાયામ લજીલેને કીર્તીરે, આતો સ્વપ્નુંજે સંસાર.
 ૪૨ જે હરીહરા, જે હરીહરા.

ભાગ ૧ લો.

પદ ૧ લું—દેશી ૧ લો.

પ્રથમ પ્રણામ કરે કરજેડી, ગૌરી પુત્ર ગણેશ;
 શુભ પગરણમાં સમરે જોને, સુરનર અને સુરેશ. ૧
 મંગળ કરે અમંગળતું, છે એની એવી ટેવ;
 અવળાતું સવળું ફરી આપે, એવો દુદ્ધન દેવ. ૨

ભાગ્યું ધર સાળુ ફરી આપે, રાંડ્યાતું મંડાવે;
 એ ખેસે ત્યાં સૂતક કે કાંઈ, આલડછેટ ન આવે. ૩
 લાફ દેખે ગીત સાંભળે, ત્યાં તે જાપ સ્વછંદી;
 રૂએ કુટે ત્યાંથી રહે અળગો, એવો છે આનંદી. ૪
 જ્યાં જમ ખેસે ત્યાં વિવાનાં, વાળ છત્રીસ વાગે;
 ભાતભાતનાં જોજન ભાસે, જુખ સરવતી લાગે. ૫
 બ્રાહ્મણ અને ગણપતિને, દોસ્તી છે કહી દેખાડું;
 બ્રાહ્મણને લાફ લાવે, લખોદરને પણ લાફ. ૬
 રામનામ કરતાં છે રૂડું, શ્રીગણપતિનું નામ;
 વિવાહમાં બહુ વિપરીત લાગે, જે કહિએ ભાઈ રામજી
 દયા કરે દુદાળો તો, ભલી લાણામ મંગળ લાખા;
 માટે હું મુખથી માગુ છું, પુરો અમારી આશા. ૮
 વળતી વંદું વાગદેવીને, જે કવિજનની માતા;
 પ્રતાપ જોતો પામી કવિજન, પ્રસિદ્ધ થયા પંકાતા. ૯
 ઉત્તમ પદવી એવી આપે, મળે નહિ શીર સાટે;
 ગરિબ તવંગર સૌ સંસારી, કવિતાનો રસ ચાટે. ૧૦
 સેવક જનને સુવર્ણનો તે, અખુટ ખળનો આપે;
 સંકટ તો તેને રહે શેતું, જે માથે કર થાપે. ૧૧
 અમર રહે કીર્તિ વળી એવું, મુખમાં અમૃત મૂકે;
 હળી પડે નાણાના ઢગલા; જ્યાં તે ધૂ કહી થુકે. ૧૨
 સરસ્વતીનો સહીમા મોટો, એતું અકળ સ્વરૂપ;
 અમર કર્યાં કવિયોને એણે, જુસાઈ ગયા કષ્ટ ભૂપ. ૧૩
 ઝોતા સજ્જન લોક તમે સહિ, સુણજો રાખી ધ્યાન;
 સરસ્વતીનું સ્મરણ ફરી કરું, વેનતણું આખ્યાન. ૧૪

પદ ૨ લું.—દેશી ૨ જી.

સુણજો સભાસદો સારા, સુણજો સભાસદો સારા;
 વેનચરિત્ર સુણનારા, સુણજો સભાસદો સારા. ટેક
 ચતુર જ્ઞાતિ ચિત પાવન, બ્રાહ્મણ પૂતામાં પ્રખ્યાત;
 નિર્મળ ચિત મોરોખા નામે, યજુર્વેદી વિખ્યાત. સુ. ૧
 ધન દોલત ને ઉત્તમ ધંધો, પુત્ર તથા પરિવાર;
 નાત જાતમાં નામ વડું, સન્માન કરે સરકાર. સુ. ૨
 બાપાબાઈ પુત્રી બહુ ડાહી, હતી બાળ રંડા તે;
 પણ તેને બહુ ખ્યારી ગણતા, પ્રાણ સમાન પિતા તે. સુ. ૩
 વેદ ધર્મમાં મનની શ્રુતિ, શિવ પૂજન પર પ્રીત;
 સંખ્યા સ્નાન સદૈવ કરે, વળી ગાયત્રી જપ નિત્ય. સુ. ૪
 શાણા સદ્ગુણો શાસ્ત્રી પાસે, વંચાવે વેદાંત;
 કાંઈ સમે સ્મૃતિયો વંચાવે, ભાગે મનની બ્રાતિ. સુ. ૫
 કુદંબ સહિત સદૈવ બિરાજ કયા સુણે શાસ્ત્રીની;
 મિત્રો પોતા પાસે ખેસે, સ્ત્રીયો સમીપમાં સ્ત્રીની. સુ. ૬

એક સમે વંચાવી એણે, મનુસ્મૃતિ સ્વેચ્છાએ;
પુનર્વિવાહતાણું પ્રકરણ, આઠ્યું નવમે અધ્યાયે. સુ. ૭
છાસઠમે ને સહસઠમે જે, ૧૨લોક શાસ્ત્રીએ વાચ્યા;
અર્થ સુણી શાસ્ત્રી પ્રત્યે, મોરોળા બોલ્યા વાચ્યા. સુ. ૮
એ જે સ્વોક્તણે શાસ્ત્રીજી, લાણી કરી ભાવાર્થ;
કહો પછી તે શાસ્ત્રીજીએ, સંક્ષેપે સ્વોક્તાર્થ. સુ. ૯
રામ વેને દ્વિભતિયોર્મા, સખત દુઃકમ કરમાવી;
નાતભતનોનિયમ ન રાખ્યો, વિધવાઓ પરણાવી. સુ. ૧૦
ત્યારે દ્વિજ વિદ્વાનોએ પણ, નિયોગ રાહ ચલાવ્યો;
ગિરિતવર્ણ્યથવાનોરસો, એમ કરી અટકાવ્યો. સુ. ૧૧
સુણી મોરોળા વળી વદે, એ તો ગોટું આશ્ચર્ય;
નિયોગ રસો છેક નહારો, કેમ કરે દ્વિજવર્ચ. સુ. ૧૨

પદ ૩ બુ.—દેશી ૩ છ.

પરજ્યા વિનાજ પ્રજા ઉપજવે, એક નહોં તો બીજોજ;
એ વ્યભિચારનો ચાલ નહારો, ખેદ ધરો કે બીજોજ. ૧
શા માટે તે સ્મૃતિયોર્મા લખ્યું જે આમ કિધે નહિ પાપજ
કળિભુગ કરતાંસતભુગનાધર્મ, ઉત્તમ કહોછો આપજ. ૨
એ રીત કરતાં તો પુનરવિવાહના રૂડી લાગે છે રીતજ;
જંગલોં જનપણુ જે સાંભળે તો, ખેદજ પાગેળાયિતજ. ૩
એવા સમયમાંદિરવસાતિમાં શું, વર ન મળ્યાવિધવાનેજ;
સંકર વરણુ શામાદ ક્યોં, એવોં જરૂર હતો શી રાજનેજ. ૪
અહો શાસ્ત્રીજી કહો મને, એતે વંશ કિયાનો રાજજ;
શા માટે એમ તેણે શૈલી, મુકાવી કુળની માજજ. ૫
કિયા પુરાણુ વિષે તે રાજ, વેનતણી છે વાતજ;
વળી વિશેષે વિસ્તારી મને, સમજવો સાક્ષાતજ. ૬
સુણીને સંશય કાંઈ રહે નહિ, પૂછવું ન પડે કરોંનેજ;
એવી રીતે સમજવો શાસ્ત્રી, મુજબર કરણી કરીનેજ. ૭
શાસ્ત્રની વાતો સુણતાંજ મારા, પાવન યાશે કાનજ;
ભાગ્ય લાલોં જે મનેતમે મળિયા, વિષ્ણુ રૂડા વિદ્વાનજ. ૮
તે શાસ્ત્રીને સરસ્વતીએ, દીધું હતું વરદાનજ;
હું હાજર થઇ રહોંશ, તમે ન્યાં ધરશો માંડે બ્યાનજ. ૯

૧ અર્થઃ પિતૃર્જિદિ પિતૃર્જિદિ પિતૃર્જિદિ પિતૃર્જિદિ : પશુધર્મો પિતૃર્જિદિ : ।
મનુષ્યાણામપિ પ્રોત્તો, ચેને રાજ્યં પ્રજાવત્તિ ॥
સ મદોમગિલાં મુંજન્નાજિપિમયરઃ પુરા ।
વર્ણાનાં સંકરં વર્કે કામોપપત્તત્તનઃ ॥

સ્મરણુ કહ્યું શાસ્ત્રાએ ત્યાં તો, સરસ્વતી સાંચરોંયાજ;
કેમ તમે સંભારી મુજને, એમ મુખે ઉચરોંયાજ. ૧૦
શાસ્ત્રી કહે આ અગમ્ય વાર્તા, જ્યાર્યં હું નવ જાણુંજ;
જે દેરી મુજ જીને વસો તો, વેન ચરિત્ર વખાણુંજ. ૧૧
જગદંબા પછોં જીવેવર્યાં, અને આપ્યું જ્ઞાન અખુટેજ;
મુખથીવાણી એમ છરી જ્યમ, ગંગાનો પ્રવાહ છટેજ. ૧૨

પદ ૪ બુ.—દેશી ૧ લી.

પવિત્ર પ્રશ્ન લાલો તમે પૂછ્યો, છે શૈલી સુખદારી;
શાસ્ત્રતણી વાતો સાંભળતાં, શુદ્ધ યાચ સંસારી. ૧
વેનતણી વાતો સંક્ષેપે, છે શુદ્ધે માંધ;
સ્કંધ ચતુર અધ્યાય યોદ્ધે, ભાગવતમાં છે ભાષ. ૨
વેદ પુરાણુતણી વાતો સુણી, કરીએ પવિત્ર કાન;
આ સંસાર અસાર વિષે, ભાષ સાર ન એક સંગાન. ૩
પવિત્ર જનનાં ચરિત્ર મુનિજન, લખી ગયા નિરધાર;
શાસ્ત્ર વપે સંક્ષેપ લખે, પછોં કવિં કરે વિસ્તાર. ૪
સાત સ્લોક ઉપરથી વાસે, ભાગવત પુરાણુ આપ્યું;
પાણિનિગે પણ યોદ્ધ સૂત્ર પર, રચ્યું વ્યાધરણુ આપ્યું. ૫
બાળ ચરિત્ર ચતુર્થજનું, નરસીયે જેમ વધાર્યું;
ઓખાદરણુ અસલ ઉપરથી, પ્રેમાનંદે વિસ્તાર્યું. ૬
વિક્રમ ચરિત્ર વિસ્તાર્યું છે, કવિ શામળભટ શાણે;
એમ બીજાં અખ્યાન કપોં, કવિગોએ કમ ઠેકાણે. ૭
તેમજ આજ તમે પૂછ્યું તો, મરજી થઇ છે મારી;
પૃથુરાજના પિતાતણી, હું વાત કહું વિસ્તારી. ૮
ચોવિસ જન્મ ચતુર્થજ કરા, શારંગો કહે છે સાર;
તે મળે પૃથુરાજ ગણ્યા છે, ઇશ્વરનો અવતાર. ૯
જેના અંગથી ઇશ્વર જન્મ્યા, એયકોં દાયુ પવિત્ર;
માટે તેનું મનમાં લખને, ચરણું દલે ચરિત્ર. ૧૦
અઘાનાં સ્વામંજુમતુ, ૧૧દિગ્ધાતિપુરી ગદ જોનો;
તેનો પ્રિયવત પુત્ર ગયો, ઉત્તાનપાદ સૂત જોનો. ૧૧
ધ્રુવનાગે ઉત્તાનપાદ, રાજનો પુત્ર પ્રમાણ;
તેનો વત્સર પછોં પુખ્તારજ, સર્વ પ્રદાર રાજન. ૧૨
પુખ્તારજનો વ્યુટ થયો, ને સર્વ તેજ સત નેનો;
પછોં મનુહિતુક અનુકમથી, પછી અંગમયોસનજોનો. ૧૩

પદ ૫ બુ.—દેશી ૩ છ.

અંજની અંજના નામે સુનીયા, સંતાન તેને ન એકજ;
દેવની માનતા તીરથ ને મત, ક્રીયા ઉપાય અનોકજ. ૧

૧ મહાશ્વેતીમાં.

યથાર્થ-વિધિયે યજ્ઞ કર્યા બહુ, પણ ન થયું સંતાનજી;
ભૂપ, ભવનમાં બહુસલા ભરી, પ્રસન્ન પુછે રાજનજી. ૨
સર્વ કહેહો જે યજ્ઞ ક્રિયે, મન કામના પુરણ થાયજી;
મારી પ્રજા નથી પૂર્ણ થતી તેતું, કારણ શું કહેવાયજી. ૩
વિપ્ર સલાએ વિચાર કરી, પછી ઉત્તર આપ્યો એવોજી;
હે નૃપાત હૃતદ્રવ્ય તમારું, લેતા નથી કાષ્ટ દેવોજી. ૪
શું જાણીએ એવું દુષણ શું છે, કેમ ગણે અપવિત્રજી;
રાય કહે ૧મારો દોષ બતાવો, હો તમે મારા મિત્રજી. ૫
વળતીવિશેષ વિચારીને વિપ્રો, બોલ્યા ત્યાં એવો બોલજી;
જે જનને પેટે પુત્ર નહીં હોય, તે જન નીચને તોલજી. ૬
એહનાં ધરતું અમ્મ કે પાણી, દેવો કદી નથી લેતાજી;
પરણ્યા વિનાનાં કે પુત્રવિનાનાં, સ્વર્ગ મપિમનથી દેતાજી. ૭
હી પ્રભાતમાં એવા મનુષ્યનું, મુખ ન જુએ તરનારીજી;
પુત્રવાળું તેજ ગણવું પતેતું, હોય ભલે બીખારીજી. ૮
નર હોય કે કદી નારી હોય તે, પુત્ર વિના પાપીજી;
એજ કારણથી હવિષ્ય તમારું, અસ્પ લેતા નથી ઇજી. ૯
રાંચે કહ્યું મને યજ્ઞ કરાવો, પુત્ર પ્રસવને મારજી;
વિપ્રોએ યજ્ઞ કરાવીને ટાળ્યો, આધપતિનો ઉચાટજી. ૧૦
યજ્ઞ પ્રસાદિ રાણીને જમાડી, પ્રસવ થયો એક પુત્રજી;
પરજાણ મધ્યે પારણું બાંધ્યું, શબ્દનું તેતું ધરસુત્રજી. ૧૧
પુત્ર પ્રસવથી નવેનિધ પામ્યાં, હૃદય રિઝ્યાં એવી રીતજી;
આનંદથી મોટા ઉજવ કીધો, ગાય રામાઓ ગીતજી. ૧૨

પદ ૬ કું-દેશી ૪ થી.

જીરે આજની ધડા રૂડા જાણીએ,
રાજ અંગ ઉમંગ ન માય, કુંવર જયો રાણીએ;
જીરે શોભા સરસ શી વખાણીએ,
ઠાહાં તરફ વધામણી જાય. કુંવર. ૧
જીરે તરીયા તોરણ ટાડે બાંધાર્યા,
ગાય માનની મંગળ ગીત; કુંવર.
જીરે મીઠાં બોજન ભલાં રાધાર્યા,
તેડ્યાં સ્નેહી સગાં રૂડા રીત. કુંવર. ૨
જીરે સાકર વહેંચે છે સર્વને,
વાજે ઢોલ નગારાં નિશાન; કુંવર.
જીરે રાજ પોતે તણ ગર્વને,
પ્રીતે વહેંચે છે ફેફળ પાન. કુંવર. ૩

૧ નાગચંડ્યાહુતાદેવાનગૃહ્ણંતિગૃહાનિહ ।

સદસ્યતત્ત્વો વૃત્તકિમવધમયાકૃત ॥૩૦॥ નરદે-
હિમાતા નોષતાવૃત્તમનાકસ્થિતં ॥ અસ્યેક-
પ્રાક્તનભવંયદિતેહકૃત્વમપ્રજઃ ॥૩૧॥

જીરે માળી લાવ્યો ફૂલ છાંયડા,
ગુથી હાર તોરા મોટા ગુજ; કુંવર.
તાતે દાન દીધાં ધણાં તે ધડા,
ગણ્યાં સૈકે નાણાં તે તો તુજ. કુંવર. ૪
જીરે બંધ છુટ્યા બંધિવાનના,
કાંઈ ને રંગ રહ્યો નહિ શોક; કુંવર.
જીરે રાગ થયા રૂડા ગાનના,
આવે ટાળે મળી મળા લોક. કુંવર. ૫
જીરે ભાટ ચારણને ભલાં ભલાં,
આખ્યાં શેલાં પાવડી સીરપાવ; કુંવર.
દીસે મેડા જરૂખાં ઝળાંઝળાં,
કાંધા કેસરના છંટકાવ. કુંવર. ૬
જીરે ફેરે કસ્ટૂરી ને કેવડા,
ચંપા જાય ચંબેલી ગુલાબ; કુંવર.
જીરે હરખ વધ્યો વિલા જેવડો,
મેલી મંડપમાં ફૂલ છાંય. કુંવર. ૭
જીરે શેરા વળાવીને સજ કરા,
રોધ્યા આંગણે કેળોના થંભ; કુંવર.
જીરે દારે પતાકા ધળ વરી,
ધર્યાં ચળકતા કનકના કુંભ. કુંવર. ૮
જીરે શેરી વચે ફૂલ વેરીયાં,
શણગારી શોભાવ્યું બધું ગામ; કુંવર.
સોના છરાએ તે નાળ વધેરાયો,
દીધાં દામને મોં માગ્યા દામ. કુંવર. ૯
આપે આશીષ અધિક ઉમંગથી,
ધરા પ્રેમદા પ્રેમ અપાર; કુંવર.
ભલે ઉપજ્યો અંગના અંગથી,
સદ જીવને સુનિયા કુમાર. કુંવર. ૧૦
કરજો માત પિતાની સેવા ધણી,
કરજો પ્રેમથી પર ઉપકાર; કુંવર.
ભલો ભાગ્યશાળી ભૂમિમાં જાણી,
યાજો લાખો પ્રજા પાળનાર. કુંવર. ૧૧
કીર્તિ દેશ વિદેશ વધારજો,
નવે ખંડમાં રાખજો નામ; કુંવર.
તારા સંકલ્પ દેવ સુધારજો,
દેહ આશીષ દલાપતરામ. કુંવર. ૧૨

દાહુરી.

પુત્ર ધરાને પારણે, મનમાં હરખે માય;
હેશે હેશે હેતથી, શુભ હાલરડાં જાય.

પદ ૭ મું—દેશી ૫ મી.

માતા બાળક ને બેસારી બેને પ્રારણે,
ઉજળાં વસ્ત્ર ધરાવી દીક્રા બનાવી દાક;
બાળાપણુમાંથી અભ્યાસ કરાવે દારણે,
આપે અક્ષરનો શૈલાભ્યવતી શૂલ પાક. માતા. ૧

શુણ્વતી મન હરખે નિરખી ગોરા ગાલને,
ફેકે બાળક તો હસ્યો હસ્યો હાલરડાં ગાય;
અલો લોલો હાલ અમા હાડકાં મારા લાલને,
દુખડાં લઉં તારાં એમ કહી કહી અરધી ચાય. માતા. ૨

મારો મેથિા છે છોટો કાલે મોટો થશે,
એવા દિવસ મને દેખાડે દીનનો નાય;

ભાઈ મારો સહથી ભલો ભાતે ભણુવાગણુવા જશે,
લખને લેખણુ ખડિયો પાટી પુસ્તક સાથ. માતા. ૩

બેઠી દાળાને સાંગામાંથી સોદામણી,
બેઝે દેશમ દોરી ખૂખ લડાવે લાડ;
દેખી કાંતિ કુંવરની અતિ ફૂડી રણિઆમણી,
અનમાં પૂરણુ માને પરમેશ્વરનો પાડ. માતા. ૪

આપી ચાલણુગાડી ચતુરા શિખવે ચાલવા,
ચટક ચટક ચાલે પગ કુંવરણુ લાલ;
થેમ થેમ રાખીને આંગળીઓ ઝાલવા,
ચાપે છાતીમાં આણીને અદકું વહાલ. માતા. ૫

નિર્મળ જળ ઝાંઝુ લખ ન્દવરાવે નિરાંતથી,
ફાં રંગ ભર્યા દેખાડે ચિત્ર વિચિત્ર;
આપે મેવાને મિઠાઈ ખાવા ખાંતથી,
વળી કાંઈ વિધે વિધનાં આપે નહાનાં વાનિત્ર. માતા. ૬

આપે મોર ચક્રાર ચરકલી હાથીદાંતની,
ધુંધરો ધણુણુ બગતી રાખે છતું બાળ;
હાથી ઘોડા ને પૂતળીયો ભાત ભાતની,
માગે ચાંદો તો પાણીનો પૂરે થાળ. માતા. ૭

આપે ભમરડી ચક્રરડી કાપલ ફેરવે,
દેખી સરસ રમકડાં બાળક રાજ ચાપ;
ચતુરા ચપટી બળને હર આંગળીને ટેરવે,
હરખ પમાડી તાળી પાડી ગરખી ગાય. માતા. ૮

શિખતી ભાપા શુદ્ધ મટાડે બોલી તોતળી,
શિખવે દાઢા કાકી મામા મામી નામ;
ગણુતાં એકપટ્ટી સો મુંવી શિખવે છે વળી,
ફરતી ફરતી ને વળી ફરતી ધરતું દામ. માતા. ૯

શિખતી કક્કાના અક્ષર પદ લુદાં પાગિયાં,
શિખવે પંદર તિથિ ને પૂરા સાને વાર;

શિખવે બાર મહીના ખટકતુને પખવાડીયાં,
શિખવે નક્ષત્રો અત્યાવિશ રાશી બાર. માતા. ૧૦

નદિ રીખે તોપણુ માતા તેને મારે નદી,
ખીજ બાળક લાવી સરખા સરખા જોડ;
તેની સાથ રમાડે પ્રેમવતી પાસે રહી,
વધતું કાણુ ભણે એમ કહી કરાવે હોડ. માતા. ૧૧

કુંવરજી ધણું જીવે કુળનો દીવો તું યશે,
નવજુગ નામ રહે એવાં કાંઈ કરજે કામ;
તારાં જન્મચરિત્ર ગણીને ગ્રંથો ગુંથશે,
જન મન રંજન કવિતા રચીને દક્ષપતરામ. માતા. ૧૨

પદ ૮ મું—દેશી ૧ લી.

સંભાળી રાખે સુતને જેમ, જડયું રાંકને રત્ન;
લાડ લડાવે અને રમાડે, પૂરણુ કરે પ્રયત્ન. ૧

બદ્ધ અંચળતા બાળપણથી, જેતાં સરસ જણાય;
રૂપાળો સુત રમતો જોઈને, ફરે હરખે રાય. ૨

દિશાર વયનો કુંવર થયો ને ભણુતર પણુ બદ્ધ ભણુગિા;
વામા ને દક્ષિણા નામે, પરવયો બે પદમણીઓ. ૩

ધનુર્વિદ્યા ધીમંત શિખ્યો અને, મદ્ધ વિદ્યા પણુ મોડિ;
ઉન્મત પણુ એનાથી લડતાં, પ્રાણુ પત્રકમાં છોડિ. ૪

વિશ વરસની વયમાં આવ્યો, દુરમન ડરપે દેખી;
રાજ કાનમાં દદિ રાખે, પિતાનું ધડપણુ પેખા. ૫

અવની ઉપર એ કહેવાયો, પ્રમળ પરાક્રમી પૂરો;
કાષ્ઠનો પણુ અંકુશ નદિ એને, સ્વતંત્ર એવો યરો. ૬

માતપિતાની તો મર્યાદા, રાખે ફૂડી રીત;
આલણુ ઉપર ભાવ ધરે ને, પ્રભ ઉપર પણુ પ્રાત. ૭

જગત વિષે લુના ધારા કાષ્ઠ, કુખદાયક ને દેખે;
તે ફેરવવાને તતખીરથી, કરે ઉપાય અલેખે. ૮

સાર અસાર વિચાર કરીને, શુભ કરવાનું ધાયું;
પણી પોતાનો મમત ન મુકે, કરે ન કોઈનું વાયું. ૯

બોલ્યા તે તો બોલ પળાવો, એવો સ્વભાવ એને;
ને કાષ્ઠ તેનો કુદમ ન માને, તો બદ્ધ દડે તેને. ૧૦

કપટ ભરી કાષ્ઠ વાત કરે તો, તરત કળી લે તેડ;
વદ્તા વાદ વટીલને બાંધે, એવો ચચગ એડ. ૧૧

કુંવર પડે નૃપ વેન હનો, અધિપતિ તો રાગ બંન;
એવામાં એક બનાવ બનીયો, ઉચ્ચ એક પ્રમંજ. ૧૨

પદ ૯ મું—દેશી ૩ ય.

રાજ ગુરુ અધિક્ષર નામે, વિરોધ વિચારંતર;
તેની નિશાળે ભણુતર સખવા, આવે શિખ અનંત. ૧

વેન કુંવર પશુ ત્યાજ જતો, લજ્જતર રૂકું લજ્જવાળ; ૧
તે ગુરૂ પાસે તમામ શિખેલો, ગણિત રૂકું ગણવાળ. ૨
વૈદક જ્યોતિષ ને વ્યાકરણ, શિખ્યો કવિતા પણ સારીજ ૩
રાજનીતિ ઇતિહાસાદિ જોઈ, વિદ્યાઓ લીધી ધારીજ. ૪
ગુરૂની અને ગુરૂપત્નીની, સદા કરી બહુ સેવાજ;
રાજકુવરને ગુરૂ રતેહી તે, પુત્ર પિતા જેવાજ. ૫
તે ગુરૂને સંતાન નહી તેથી, મનમાં રહે ઉદાસીજ;
નાથ સમાપ નિસાસા નાખે, નાર ચર્ષ નિરાસીજ. ૬
કંથ કને વર્ણો એમ કહે, ધિક્કાળા વિના ધરગારજ;
પુત્રાજ ને કદો એકજ હોય તો, સદ્ગુણ થાય સંસ્કારજ. ૭
જન્મ જન્મ મસ્તક નિલ નમાવે, અનેક દેવો આજેજ;
એકજ પુત્ર કે પુત્રિ આપો, મુખથી એવું માગેજ. ૮
પછી સંતાન ગોપાળતણા, ગુરૂએ બહુ જપિયા જાપેજ;
પત્નીએ એક પુત્રી પ્રસવી, તે તપને પરતાપેજ. ૯
પુત્ર પ્રસવ કરતાં પણ વધતો, એથી થયો આનંદજ;
મનમાં જાણ્યું જે મુજ ઉપર, રીઝ્યા બાળમુકુંદજ. ૧૦
જાત કરમ જુગતીથી કીધું, તોરણ બાંધ્યા ટોડેજ;
મંગળ ગીત લલાં ગવરાવ્યાં, કીધો ઓછવ કોડેજ. ૧૧
વધાઈનાં વાળં વગડાવ્યાં, સાકર વહેંચી સહુનેજ;
સગાં સંબંધી ને શિષ્યોને જમાડ્યાં જન બહુનેજ. ૧૨
સ્તુતિ કરા પરિપૂરણ માન્યો ઇશ્વરનો ઉપકારજ;
દેવ ભલે આ દીકરી દીધી, સદ્ગુણ થયો અવતારજ. ૧૩

પદ ૧૦ મું—દેશી ૬ લી.

મળી માતપિતા મુખ બોલેરે, દેવ ભલે દીધી દીકરી; ૧
ધેર રાંક રતનને તોલેરે, દેવ ભલે.
ઉપજાવે આનંદ એવીરે, દેવ ભલે;
જાણીયું જીવ જેનીરે, દેવ ભલે. ૨
સાચવથું સારી રીતેરે, દેવ ભલે;
પાલણુ કર્યો પૂરણુ પ્રાતેરે, દેવ ભલે.
નેણું હરખે છે નરખારે, દેવ ભલે;
શોભે સુરકુંવરી સરખારે, દેવ ભલે. ૩
ધન્ય ધન્ય અવતાર અમારેરે, દેવ ભલે;
પરિપૂરણ પાડ તમારેરે, દેવ ભલે. ૪
ધન્ય ધન્ય ધડી ને દહાડોરે, દેવ ભલે;
ઉજળો અવસર દેખાડ્યોરે, દેવ ભલે. ૫
મોતીડે મેહુલા તુક્યારે, દેવ ભલે;
ત્રિભુવનપતિ અમને તુક્યારે, દેવ ભલે. ૬
સોનાના સરજ ઉગ્યારે, દેવ ભલે;
મનનાજ મનોરથ પૂગ્યારે, દેવ ભલે. ૭

દિલ દિલ લાખ દિવાળીરે, દેવ ભલે;
મન ભાવતીતું મુખ ભાળીરે, દેવ ભલે. ૮
રંગે રૂડી ને રૂપાળીરે, દેવ ભલે;
દેખાશે ડહાપણુવાળીરે, દેવ ભલે. ૯
લજ્જતર લજ્જશે ભડી ભાતેરે, દેવ ભલે;
સદ્ગુણી સખીયો સંધાતેરે, દેવ ભલે. ૧૦
કીરતી કવિ મુખ કહેવાશેરે, દેવ ભલે;
ગણિ ગણિ લોકો જશ ગાશેરે, દેવ ભલે. ૧૧

પદ ૧૧ મું—દેશી ૧ લી.

વિષે તે પુત્રાનું પાડ્યું, વિરજ કુંવરી નામ, ૧
ગુરૂ પુત્રી પામ્યા તેથી હરખ્યું આખું ગામ.
ચંદ્રકાંઠા દિનદિન વાધે તેમ, વધવા લાગી બાળી; ૨
તન મન ધનથી માત પિતા, તેને રાખે સંભાળી.
ચાર વરસની વય યાતાં, નિશાળે લજ્જવા મૂકી;
એક વરસમાં અતિશય શીખી, ચિત્તથી જાન ન ચૂકી. ૩
રાજકુમારી કરતાં તે, દીસે કાઝી રૂપાળી;
એની તુલ્ય થાય અપ્સરા, ભૂપ રહે સહિ ભાળી. ૪
પાંચ વરસની વય થઈ પણ તે, આઠ વરસની લાગે;
ઉત્તમ કુળના પણ આવીને, એ કન્યાને માગે. ૫
સ્વામી આગળ સાધવી કહે છે, શુણ્ણો લલ્લા ભરથાર;
આજ આપણી વૃદ્ધ અવરથા, તનનો નહિ નિરથાર. ૬
બહુ લાખેણો લાવો લખએ, પુત્રીને પરણાવી,
સારો દહાડો નજરે જોઈએ, સગાં સરવ તેડાવી. ૭
મંગળ પગરણુ માંડીને, નિજ નાત બંધી નોતરશે; ૮
નાણું ખરચી હાથ દારશે, કિરતી પ્રસિદ્ધ કરીશે.
એવો દહાડો કદી ન દોડો, મેં આખા ઉમરમાં. ૯
માટે તે જોવાની મુજને, ઇચ્છા છે અંતરમાં.
મોટી યાતાં હિંચા કુળનો, વર સાંપડશે ક્યાંથી;
એવા વર તો પરણી ખેસે, ન્હાની ઉમરમાંથી. ૧૦
મોડ ધાલી રામણુ દીવો લઈ, હું કદીએ નવ ચાલ;
કશીએ લહાણુ કદી નવ લીધી, જનમો જગમાં કાલા ૧૧
એ રીતે વિચાર કહો તો, નાથે મનમાં લીધો;
ઉત્તમ કુળનો વર શોધી, પુત્રીનો વિવાહ કીધો. ૧૨

પદ ૧૨ મું—દેશી ૪ થી.

વળતી વીવા કર્યો રૂડો વર જોઈ, ૧
મનમાં એમ જાણે સાત તાત, ઉત્તમ દહાડો આજનો,
લગ્ન દિવસ જોઈ નીરધારીયો, ૨
લલાં વસ્ત્ર વહેંચ્યા ભાત ભાત. ઉત્તમ. ૩

ધણા સોનાના ઘાટ ધણીયા,
 ધામ રંગી કર્યાં ઝાતકાર. ઉત્તમ.
 કંકુ છાંટી કંકાતરી મોકલી,
 સર્ગા રતેહિ તેણ્યાં અપાર. ઉત્તમ. ૨
 રચી મંડપની રચના ધણી,
 દેખી દેવ રહે મોહ પામી; ઉત્તમ.
 પ્રભ સહિત રાજની સહાયતા,
 પછી શેભામાં શી રહે ખામી. ઉત્તમ. ૩
 નાણું ખરચતાં કસર કરી નહીં,
 જાણી ધન્ય ધડી ધન્ય વાર; ઉત્તમ.
 ફરી ફરીને આ અવસર નહિ મળે,
 એમ જાણી થયા છે ઉદાર. ઉત્તમ. ૪
 જન આવી જ્યારે ધર આગણે,
 હોશિ વરસાવ્યા મોતીના મેહ; ઉત્તમ.
 આલી પ્રીતથી પ્રેમદા ખેંખવા,
 થાય દંપતિ પુલકિત દેહ. ઉત્તમ. ૫
 આઘ્યા સાજનમાં સુખા સાહેબો,
 આઘ્યા ઉમદા અમીર વણર; ઉત્તમ.
 રાણી સહિત રાજછ પધારીયા,
 મોટા જનથી ભરાયું મંદિર. ઉત્તમ. ૬
 હાથી ઘોડાની હાર ઉભી રહી,
 રચ પાલખીના નહિ પાર; ઉત્તમ;
 કન્યાદાન દિધું ધણા કોડથી,
 સારા સારા સજ્યા શણગાર. ઉત્તમ. ૭
 મોહ ધાલી ચાલી નારી મલપતી,
 કોડે ચોરીમાં પીરસ્યો કંસાર; ઉત્તમ;
 જાણે રવર્ગના સુખની સીમા મળી,
 પામ્યાં હરખ હનર પ્રદાર. ઉત્તમ. ૮
 ભાત ભાતનાં મોજન આપીને,
 ધણી જુગતે જગાડી છે જન; ઉત્તમ;
 પછી નાત આખી ઘેર નોતરી,
 પ્રેમે પીરસ્યાં લલાં પદ્માન. ઉત્તમ. ૯
 લાણું ફરીને શેભા લીધી લોહમાં,
 એવું કાણુ બાળે કરનાર; ઉત્તમ;
 પછી જનને કીધી પહેરામણી,
 નાણું ખરચ્યાં હનરો હનર. ઉત્તમ. ૧૦
 નિત્ય પ્રત્યે નયાવી છે નાપકા,
 કરે ગાયક કિરતીયું ગાન; ઉત્તમ;
 જાણે મારા સમો જન કોષ નહો,
 લલા મુજને તુઝા ભગવાન. ઉત્તમ. ૧૧

નર નારી તેઓ નથી જાણતા,
 ખીજે દિવસ શો ખનશે ખનાવ; ઉત્તમ;
 જુઓ ગહન ગતિ છે ગોવિંદની,
 તેનો કોષ ન કળા શકે લાવ. ઉત્તમ. ૧

ભાગ ૨ જો.

પદ ૧૩ મું—દેશી ૭ મી.

ગમ ન પડે નરને, ગોવિંદની ગતિ ન્યારી;
 અદ્વજ કળા પ્રથરની એમાં શું સમજે સંસારીરે. ગમ ટેકે
 ઉજળો દિન દેખા જન જાણે, ન્યાય થયો આ ટાણે;
 કાલ દિવસ દેવો દેખારો, એ તો પ્રથર જાણેરે. ગમ. ૧
 પુત્ર જનમ પામ્યાથી પ્રાણી, છવર્મા હરખે નેહ;
 પલક બાર પછી શું નીપજગે, કળી શકે નહિ દોષ. ગમ. ૨
 રૂડી રસોઈ તૈયાર કરીને, મોજન પીરસ્યાં લાણે;
 લાગ્યવિના મોજન કરવાની આશા કોષ્ટ આણેરે. ગમ. ૩
 ચૂનાખંધ હવેલી ચણાવે, નેવા લાપક જેવી;
 વાસ્તુ દિન વૈકુંઠે સિધાવે, પ્રથરજીત ગતિ એવીરે. ગમ. ૪
 મોટા મોટા મનસુખા કરી, મોટાં પરમજી મોડે;
 જાણે નહિ જે જમના કિંકર, કાલ પકડો કોડેરે. ગમ. ૫
 ખારા રણનાં ખુશ ઝાંઝવાં, લાગા નહિ ભરમાયું;
 દુનિયાનાં સુખ એવાં દેખા, કોષ્ટ શું પુલાયુંરે. ગમ. ૬
 સાંસારિક સુખ સ્વપના જેવાં, નહાં ભડોસો ઝાંઝો;
 સુખ પામ્યા મગર થયું નહિ, દુખદેખા નવ દાંઝોરે. ગમ. ૭
 મુડીમાં જે લવા ભરા તે, વડા જતાં શી વાર;
 અવસર જાણો એક તરેહનો, સપજો છે સંસારરે. ગમ. ૮
 પળમાં છયો પળમાં તડકો, જગમાં જેમ જાણાય;
 રાજ પળમાં રોકે બને છે, રોકે બને છે રાયરે. ગમ. ૯
 એક ધડા આનંદ વધે આને, એક ધડમાં શોક;
 એકની ચોરતા નયિ ગંતે, કળ તેનાં છે કોષ્ટરે. ગમ. ૧૦
 કરો ચર્ચાંતે તે ઉપાય કરવા, અંતે સપજું ચહેયું;
 પ્રથરની પ્રથા પ્રમાણે, જેમ રાણે તેમ રહેયુંરે. ગમ. ૧૧
 સુખને છેડે દુખ દેખારો, સુખ છે દુખને છેડે;
 દિવસ પછી રજની દેખારો, દિન છે રજનીકોડેરે. ગમ. ૧૨

પદ ૧૪ મું—દેશી ૧ લી.

ગરજે પુત્રી પરજાવી પજ, જન વિદા નથી પ્રીતી;
 પદેગમણી પરિપૂર્ણ કરીને, લાપક કિરતી લાંબી. ૧

કાંકણ દોરા વરઢ્યાને, છે હાથે નથી છોડ્યા;
 વરને કંકુ ચંદ્ર કરીને, ચોખ્ખા છે માંહિ ચોડ્યા. ૨
 બહોં ભાતે ભોજન આપીને, કરશે જનન વિદાય;
 એવામાં ખાળકની ટોળી, પાદર રમવા જાય. ૩
 વર અણુવર તે સાથે ચાલ્યા, ગયા વડી વાડીમાં;
 રમત બહોં ત્યાં રમવા લાગ્યા, ઝાડતણી ઝાડીમાં. ૪
 ફેને મથિ દાવ મકેવો, તેનો કર્યો વિચાર;
 અવાવડે ઊંડો પાણીનો, ફૂપ હતો તે દાર. ૫
 તે પહેળો ત્રણ હાથ હતો, નેમ એવો કર્યો ઠરાવ;
 સાતવાર જે ફેદી ન શકે, તેને માથે દાવ. ૬
 ખીજા બાળક ફેદો ગયા પછી, વરને આવ્યો વારો;
 ચારવાર ફેદો ગયો પછી ચૂક્યો ચોટ ખિચારો. ૭
 પથ્થર સાથે માથું પુટયું, થયો લોહોં લોહાણુ;
 પડ્યો ઊંડા પાણીમાં ત્યાંતો, પળમાં નિકળ્યો પ્રાણ. ૮
 બાળક ખીજા ખૂમો પાડે, બાગવાન સુણી આવ્યા;
 નેમ કરી પછી પાછા જમને, લાંબી રાશી લાવ્યા. ૯
 અંદર ઉતરીને તદખીરથી, મડકુ કાઢ્યું ખહાર;
 ત્યાંતો ગુરના ધરસુધી, પહેલ્યો ત્યાંતો પોકાર. ૧૦
 રાંધોં રસોઇ ધરી રહી ને, વાડોં બણી સહિ ધાયા;
 જમને નેથું ત્યાંતો દીડી, પ્રાણ વિનાની કાયા. ૧૧
 તે મડકુ ત્યાંથી પરભાયું, લઇ ગયા સમશાન;
 ગુરજી તો ગભરાઇ ગયા, જ્યાં કંઈન પડ્યું તે કાન. ૧૨

પદ ૧૫ મું—દેશી ૮ મી.

હાહાકાર થયો ઘેર ઘેર,
 એ તો કહેવાયો કાળો દર;
 હડતાળ પડી હાટે હાટે,
 ધણા લોક રૂએ વાટે વાટે. ૧
 સગા વહાલા ને શહેરના લોક,
 મયા પાછળ મૂકતા પોક;
 નરનારિયો વૃદ્ધ ને બાળ,
 લાગ્યાં કંદપાંત કરવા તે કાળ. ૨
 અંમ રાજાએ એ વાત બણી.
 રોવા લાગિયાં રાગ અને રાણી;
 વેન પડે ગયો સમશાન,
 દીકા સહને શોકાતુરવાન. ૩
 કંઈકે રોષ ને કરી આંખો રાતી,
 કંઈકે કરચલી કુટે છે ખાતી;
 કંઈકે મહેલા હાથ કપોળે,
 આજ ગળપ્પ થયો એમ ખોલે. ૪

પરણેતરને થયા દિન પાંચ,
 આવી એવામાં મોતની અંચ;
 ખેડો પુત્રીનો બાપ ત્યાં રહ્યા,
 લાગ્યો બળતી ચિતા મળ્યો મકેવા. ૫
 ચિતા સમીપ ગયો ન્યારે ચાલી,
 વેને ઝડપથી રાખિયો ઝાલી;
 ઝાલતાં પણ નવ રહે ઝાલ્યો,
 ચિતા તરફ જોરે જાય ચાલ્યો. ૬
 દેખોં વેન વિશેષ મુઝાયો,
 પ્રાણો સહિનાયો ખેદ સવાયો;
 કદીયે દોઢે નહિ એવો બાટ,
 તેથી તેને થયો ગભરાટ. ૭
 શય દહન કરી કર્યું સ્નાન,
 ભૂધ્યા ગુરજી તો શરીરતું બાન;
 ચાલ્યાં પુરમાંહી પુરુષોને રામા,
 ગુરજી દોડે સમશાન સામા. ૮
 લોકો જમને તેના હાથ આલે,
 સાથે લઈને શહેરબણી આલે;
 એમ ધર સુધો લાવિયા ઘેરી,
 રૂએ ને ફૂટે, રામા ધણેરી. ૯

નેવા લોકો મળ્યા ટોળે ટોળે,
 આંસુ પાડે ને ચક્ષુઓ ચોળે;
 કંઈક કહે આ તો થયું અંતિ અવળું,
 સુતા મુખ હોતેતો આર્થો સવળું. ૧૦

કંઈક કહે આતો દેવનો કોપ,
 રોષો આજથી દુઃખનો રોપ;
 ત્યાં તો ત્રાંહ ત્રાહતી પડે તાળી,
 લોકો કહે તે કન્યાને ભાળી. ૧૧
 સાસુ રોષને કહે હો સલુણા,
 ગયો ક્યાં તું પ્રવાસી પરણા;
 આમ તરત જવું હતું તારે,
 શિદ આવ્યોતો આંગણે મારે. ૧૨

પદ ૧૬ મું—દેશી ૯ મી.

શીદને આવ્યો મારે આંગણે, હો સલુણારે;
 ફગો દહને ગયો દૂર દેશ, પ્રવાસી પરણારે;
 નિશ્ચિન તારા નામની, હો સલુણારે;
 હોળી હાંપ્યામાં બળશે હમેશ. અવાશી.

દાવ વાળ્યો ડિયા દિવસનો, હો સહુણારે;
 ડિયા લયનું તે વાળ્યું આ વેર, પ્રવાસી.
 નવ નિધિ છતાં આજથી, હો સહુણારે;
 મારા મુખમાં તે નાખ્યું ઝેર. પ્રવાસી. ૨
 ધિક્ક ધિક્ક આ દવે હવતું, હો સહુણારે;
 બળ્યો ઉત્તમ આ અવતાર. પ્રવાસી.
 ધિક્ક મુખપાલની સાહેબી, હો સહુણારે;
 ધન મિલકતને ધિક્કાર, પ્રવાસી. ૩
 ધાળણું કાપ્યું તેં કારણું, હો સહુણારે;
 આખો ભવ નહિ ધાવ રૂઝાય, પ્રવાસી.
 વેદ વાંદે નથી એદનું, હો સહુણારે;
 કદી આ નહિ લાલ્ય જોલાય, પ્રવાસી. ૪
 ધળ કરીને મને છેતરી, હો સહુણારે;
 માર્યો ગેબી ગોળીનો ધાવ, પ્રવાસી.
 વેર હું વાળના અવતર્યો, હો સહુણારે;
 લાગ દેખીને દીયો દાવ, પ્રવાસી. ૫
 દુઃખે દહાડા કેમ કાઢ્યો, હો સહુણારે;
 મારી લાડછી લાડકવાઈ, પ્રવાસી.
 દયા આવી નહિ દેવને, હો સહુણારે;
 ક્યાંયો આગ્યો આ કાળ કસાઈ, પ્રવાસી. ૬
 ઘડપણમાં ગલરાવીયાં, હો સહુણારે;
 મારા પળીયાંમાં નાંખી ધૂળ, પ્રવાસી.
 દુખ દરિયામાં ફુલાવીયાં, હો સહુણારે;
 મારા મનખાનાં કાપ્યાં મૂળ, પ્રવાસી. ૭
 સ્વર્ગનું મુખ મારે હતું, હો સહુણારે;
 હું તો મનમાં હતી મગર, પ્રવાસી.
 આવો દિવસ વળી આવવો, હો સહુણારે;
 ન દોતી જલુતી જરીએ જર, પ્રવાસી. ૮
 છતી વરતીએ ઉઝડ વળ્યું, હો સહુણારે;
 છતે અન્ને પડ્યો મટાકળ, પ્રવાસી.
 દરીદ્ર થયાં છતાં દોલતે, હો સહુણારે;
 વધુ આજે લાગી આ તો ઝાળ, પ્રવાસી. ૯
 પુત્રી પામી હોત મરણુ તો, હો સહુણારે;
 વરસ એકમાં વિસરી જાત, પ્રવાસી.
 રામજી ખેસત મન વાળીને, હો સહુણારે;
 મને આટલું દુઃખ ન યાત, પ્રવાસી. ૧૦
 ગોત થયું હોત માદરે, હો સહુણારે;
 ભલી ભાગ્યદાળી કહેવાત, પ્રવાસી.
 પેખનું પડત ન આટલું, હો સહુણારે;
 મુજબી ન પડત આ વાત, પ્રવાસી. ૧૧

વિદ્ધિ—દવે દશા કામતી, હો સહુણારે;
 માઈ હવતર થી રીતે જાય, પ્રવાસી.
 આ વેત્તા કેમ વીસરે, હો સહુણારે;
 મને જ્ઞાતિ શેણે કરી યાય, પ્રવાસી. ૧૨

૫૬ ૧૭ મુ.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

ધાડ આવી જમરાયતી, હો યું કરવું રે;
 ભયાં શહેરમાં પાડી બેળ, મારે દવે મરવરે.
 વાડી વિખેરી ઉઘડ કરી, હો યું;
 યુડી દુશ્મને કાપી દેળ, મારે દવે. ૧
 દરિયા વચે વડાણુ ફુગીયું, હો યું;
 ખુટયા ખારવા દીધાં ખુવાર, મારે દવે.
 રણુ વગડામાં રિપુ મળ્યા, હો યું;
 હુડી સાસરવાસણી નાર, મારે દવે. ૨
 માંડવો માંડવો વિખાઈ ગયો, હો યું;
 લીલે તોરણુ લાગી લ્હાય, મારે દવે.
 ફટયાં ચોરીનાં માટલાં, હો યું;
 કેમ લાજ આ તે જોડવાય, મારે દવે. ૩
 કાળે કસાઈ ક્યાંથી આવીયો, હો યું;
 માર્યો નિરપરાધી મોર, મારે દવે.
 રિધ સિધ સર્વ રોળાઈ ગઈ, હો યું;
 મારાં નિર્મળ કર્મ નોકર, મારે દવે. ૪
 સાગર મુખનો મુકાઈ ગયો, હો યું;
 ખાઈ દખલ ઉડી ગયા દંડ, મારે દવે.
 દેવ કહ્યો મારા ઉપર, હો યું;
 દુખનું શિર જેમ કાપ્યો કંડ, મારે દવે. ૫
 ગોનાની લંકા હુડાઈ ગઈ, હો યું;
 મુખ સિધુ થયો ખારો ઝેર, મારે દવે.
 જળ કરી મસ્તક જેલું, હો યું;
 કદા વેદીએ વાળ્યું વેર, મારે દવે. ૬
 દુઃખ માંડી પડી દીકરી, હો યું;
 તેં તો કાંઈ ન લગાવ્યાં લાડ, મારે દવે.
 અમૃત જાગીને વાર્તાયાં, હો યું;
 ઉઘ્યાં જન્મથી ઝેરી ઝાડ. મારે દવે. ૭
 મેં ન વળાવી સાસરે, હો યું;
 મારા મહ્યા નરોં મજુમાર, મારે દવે.
 સમય દોહા ન સીમંતનો, હો યું;
 મેં ન કાપ્યું મોલાળું સર, મારે દવે. ૮

દોહિત મેં નવ દેખીયો, હો શું;
મેં તો લીધો નહીં કર્શી લલાણ; મારે હવે.
ગનની છઠ્ઠા ગનમાં રહી, હો શું;
મારા પરવશ પડીયા પ્રાણ, મારે હવે. ૯
કંકુ હતું તે કાળજી થયું, હો શું;
થઈ નાડાછડી કાળો બન, મારે હવે.
પૂરણ પાપ આવી મળ્યાં, હો શું;
મારે પરવારો ચૂકયું પુણ્ય, મારે હવે. ૧૦
કુંવર કેલેયો કપાઈ પડયો, હો શું;
હું તો દેખું છું ઉજ્જડ દેશ, મારે હવે.
ઝાંખી દિશાઓ દિસે મને, હો શું;
હું તો અલપ ન દેખું ઉજ્જેશ, મારે હવે. ૧૧
ધરમાં મને ગમતું નથી, હો શું;
મને ભાસે ભવન ભયંકાર, મારે હવે;
જીવ્યામાં સુખ જરોંયે નથી, હો શું;
હું તો નહિ કંઈ અનઆહાર, મારે હવે મરવું. ૧૨
જાહરો.

પછી પિતા પુત્રીતણા, કહે કથન તે કાળ;
કાંઈ કદી ન વરાવશો, બાળપણમાં બાળ.

પદ ૧૮ મું—દેશી ૧૦ મી.

બાળપણમાં બાળનાં, નવ કરવાં લગન;
જે કરીએ જાણી બેઠને, વડું ઉપજે વિધન. બાળ. ૧
જેમ આજે. મોર જેટલી, ધારે ફેરીઓ કાંઈ;
વિશ્વાસથી વકરે કરે, રહે અંતે તે રોષ; બાળ. ૨
જે કદી બેઠું તે ઉછરે, નાવે મળતો સ્વભાવ;
આખી ઉમરમાં એહને, દીસે દુઃખનો દેખાવ. બાળ. ૩
અણુ બનતીતણે એહને, જ્યારે ઉપજે અંકાર;
એ માનનીના મુખની, ગાળો ખાપ છે ગોર. બાળ. ૪
સમજણ કાચી શીશુપણે, નહિ મનસ્વિયર કાર;
કહો તેને કેમ કરાવીએ, આખી વયનો કરાર. બાળ. ૫
અગ્નિરૂપે પ્રશ્નર ગણી, જે રેહારોયો જમાન;
શું સમજે સિંશુ બાપડાં, જેને જરીએ ન જાન. બા. ૬
માબાપની મુરખાઈનો, એતો છે આરો આંડ;
વાંકું થયે પછી વેવલાં, કાઢે કર્મનો વાંક. બાળ. ૭
લલાવો લેવાની લાલચે, કંઈક લાજને કાળ;
આંખો મિચીને જાડે કુવે, પડે કરી પતરાજ. બા. ૮

૧ દીકરીનો દીકરો. ૨ ચોરીમાં હોમ કરીને અમિ
દેવને જમાન આપે છે કે અમે એક દીલથી આલોશું.

પાછળ શું પસતાઈએ, એવો કરીને અનર્થ;
પાણી પીને ધર પૂછીએ, એથી શું સરે અર્થ. બા. ૯
સંકટ દેખી સુતાતણું, કરે આપ વિલાપ;
માતા મુખે મહા દુઃખનો, શબ્દ ઉચ્ચારે આપ. બાળ. ૧૦

પદ ૧૯ મું—દેશી ૧૨ લી.

રાજ ગુરને ગુરપત્ની, નીશ વાસર કરે વિલાપ;
ખાપ નહીં અને પયે નહીં, તનમાં ઉપજે પરિતાપ. ૧
પાંચ દિવસ ઉપવાસ થયા, પણ કંઈ નહીં જળ પાને;
સમજવા જન જાણ લાણ પણ, કોઈનું કંઈ ન માને. ૨
અંતર નિશ્ચય એમ કર્યો જો, અનશન વ્રત લઈ મરવું;
આ દુઃખ નહિ ઓછું થવાનું, જીવીને શું કરવું. ૩
રાજા અંગ તે સુનિયા રાણી, મળી ગયાં સમજવા;
તોપણ ગુરજ તે ગુરપત્ની, ખચિત ન બેઠાં ખાવા. ૪
કંઈક જનો ગુરજને લીધે, આપ કરે ઉપવાસ;
રૈયતમાં ગલરાટમાં ઉઠ્યો, અને અતિશય ઉપજ્યો ત્રાસ. ૫
પાંચ વરસની પુત્રી તે, નથી વસ્ત્ર પહેરવા શીખી;
એટલામાં રંડાપો આવ્યો, વાત અધાત સરીખી. ૬
કહે ગુર અમે નજરે દીઠો, પ્રલયકાળ પ્રત્યક્ષ;
જીવવાનું અમને નથી ગમતું, ભાવે નહિ હવે ભક્ષ. ૭
બહુ દિન ખાધું બહુ દિન પીધું, બહુ દિન સુખ ભોગવીયાં;
છેલ્લી વારે કર્મ સંજોગે, આવાં દુઃખ અનુભવીયાં. ૮
દેહ તણ આ દુનિયામાંથી, હવે જશું પરલોક;
વચન તમારા વ્યર્થ જશે, કયણી નવ કરશે દેશ. ૯
અંગ કહે ગુર એમ ન કરવું, છો તમે સમજી શાણા;
શું ઝાંઝું તમને કહીયે, અમે શિષ્ય સરવ કહેવાણા. ૧૦
તમે ગુર ખીજ સઉને, સમજણ દષ્ટ સમજવા છો;
માટે તમને ધટે આવી, જે દોલગિરો લાવો છો. ૧૧
અહો ગુર કહો પણ કર્શી વાતે, મુંઝાઈ નવ મરીએ;
વિષમ મહા વિપતી વેળાએ, ધીરજ અંતર ધરીએ. ૧૨

પદ ૨૦ મું—દેશી ૭ મી.

વિપતી વેળાએ,
ધીરજ અંતર ધરીએ;
કાલિ પ્રકારે કષ્ટ પડે પણ,
મુંઝાઈ નવ મરીએ. વિપતી. ૧૨૬.
પ્રશ્નરની પ્રશ્નથી આવે,
સુખ દુઃખ તે તો સહોએ;
મરવાથી મટનાર નથી,
રૂઢમાં સમજી રહોએ. વિપતી. ૫

કદી કોઈ કારાગ્રહમાંથી,
છળ કરો છાનો છૂટો
બહુ વિષ બળોચો રાજ બમણો,
કોથ કરીને કુટેરે.

વિપતી. ૨

ધન્યરતી ધન્યા આગળથી,
છળથી કેમ છૂટાશે;
ધર લટયાનું મુણિ ધર બાળ્યે,
ખૂબ ખાસડા ખાશેરે.

વિપતી ૩

ધણોએ ને કરવાનું ધાર્યું,
મિથ્યા શાથી ચારો;
અખિલ રથજે એતોજ અમલ છે,
છવ તારી ક્યાં જશેરે.

વિપતી. ૪

સીતા^૧ સરખી શુદ્ધ સતીને,
પકડી આલ્યો પાપી;
દાદશ વર્ષ વસ્યા દુઃખમાં,
નિજ તન નલિ તન્યું તથાપિરે.

વિપતી. ૫

પંચ વએ પંચાળીનાં પટ,
તુચ્છમર્તિએ તાણ્યાં;
રૂડી સતીએ ધીરજ રાખી;
અકાળ મોત ન આણ્યારે.

વિપતી. ૬

લાજ ઘટે મુખ સાજ ઘટે,
કે રાજ ઘટે કદી રહે;
દેહ વિષે મહા દુઃખ પડે કે,
કલંક આવે કદી કહેરે.

વિપતી. ૭

મોટા મોટા ને માથે પણ,
આપદ પડીયાં એવાં;
પાપતણાં ફળ આપતણાં તે,
લેએ ગણીને લેવારે.

વિપતી. ૮

લોહ બાળક રડતું જનનીને,
આંખે આંસુ આવે;
પણ તેના તનનો મળ તે તો,
ઘોષ પછી ધવરાવેરે.

વિપતી. ૯

એમજ ધન્યર શિક્ષા આપી,
સહને શુર કરે છે;
સમલુ જન સમજને સાંખે,
મુરખ રોષ મરેછેરે.
રોષ રોગીની કાયા કાપે,

વિપતી. ૧૦

વેદ લલુજ વિચારી;
એમજ આપણને ધન્યર ને,
કરશે તે સુખાકારીરે.

વિપતી. ૧૧

માતાના સ્તનમાં પય મેલ્યું,
સવળું પ્રીયું સવળું;
લલપતરામ કહે દુનિયાનું,
એ કેમ કરશે અવળુંરે.

વિપતી. ૧૨

પદ ૨૨ મું—દેશી ૧ લી.

પટરાણી ગુરૂપત્ની પાસે, વળતી બોલી વાણી;
જરીએ દુઃખનો અંત ન જણો, અંત દેહનો આણી. ૧

કરતારે ધાર્યું કરવાનું, તે નલિ મિથ્યા ચાય;
તનરૂપી અંબર તજવાથી, છવની પીડા ન જાય. ૨

દુનિયામાં કેટલાક દુઃખ તો, હરિ ધન્યાથી આવે;
કષ્ટ દુઃખ તો પ્રાણી પોતે, અણુસમન્ત્યાં ઉપજાવે. ૩

કરવાથી દુપથ કાયામાં, વધે રોગનો રોપ;
આપે દુઃખ ઉપજાવ્યું એમાં, દેવતણે શો દોપ. ૪

બાવળિઆ આગણીએ રોપે, શ્લોક પગમાં વાગે;
એમાં કોનો વાંક કદાહોંએ, કડીએ જેની આગે. ૫

ઉનું ખાતાં મુખમાં દાઝે, તે પોતાની ગૂઝ;
કાણુ ઉપાતે^૧ પગ પોંડાયે, તે પણુ તેની તુડા. ૬

બાળપણે બાળક પરણાવે, ઉપજે ફળ પછી આવું;
કહો પછી તે કટ યવામાં, કોનો વાંક ગણાવું. ૭

રોગ થયો ને ઓપડ ન કરે, વાંક કરમનો દહાડી;
મહીમંડળમાં મુરખ એવા, દુઃખ વેડે છે દહાડી. ૮

છતે ઉપાયે સંકટ સાંખે, એ પણુ મુરખ એવો;
વિવેક સહિત વિચાર વિના કદિ દેવને દોષ ન દેવા. ૯

મર્મ વચનમાં મદારાણીએ, સરવે સાર જણાવ્યો;
પણ તે વિચાર ગુરૂપત્નીના, અંતરમાં નલિ આગ્યો. ૧૦

રૂએ કુટે મરતક પોતે, પછાડે પછાડ પૂતી સાય;
સુનિયાગે પછી ત્યાં સંભળાવાં, ગરડ પુરાણની માય. ૧૧

મરનારની પાછળ રહતાં, લાગ નથીજ લગાર;
આપણને પીડા ઉપજે, મદાદુઃખ પામે મરનાર. ૧૨

પદ ૨૨ મું—દેશી ૭ મી.

વાણની વાંસ રાગ તાણી નવ રોતું;
જેથી તેને જંપ ન ઉપજે, છવમાં સમજતેનુંરે. ૧૦

ગોવિંદજીએ કહ્યું મરડને, કુટે રડે કામ;
મરનારને મહા દુઃખ ઉપજે, પંડે નિસાસા રોષરે. ૧૧

હીંટ ઘાળને આસિ ઝરે, તે, જમચર પાય પરાણે;
રાવ મહારૌરવના દુઃખથી, એ દુઃખ અઢકુ જાણેરે. વા. ૨
કાંઈ છાતી ફૂટે શિર ફૂટે, ખૂટે કેશજ હાથે;
એ સધળી પરિપૂરણ પીડા, મરનારને માથેરે. વા. ૩
લોક વખાણે કે ન વખાણે, તે સહ સાંખી રહિએ;
જે હમયામાં હેત વધે તો, દુઃખ તેને શિદ દમજેરે. વા. ૪
શત્રતા સંપૂરણ હોય તો, રડો કુટો ન વિચારે;
જીવતાં વેર મળી ન શકેતો, મરતાંને વળી મારારે. વા. ૫
કુટવા ચકી જો કંઈ દેખો તો, કુટો લમને પાણે;
શા માટે તમે કુટી શરીરમાં, રાગઉપાધિ આણેરે. વા. ૬
એવી શોભા મેલો અળગી, વળગી રહો નવ વહેમે;
જેથી સુખ ઉપજે એ જીવને, પુણ્ય કરોકંઈ ગ્રેમેરે. વા. ૭
રોશો તોપણ તે નહિ જોશો, ખોશો આંખ તમારી;
દક્ષપતરામકહે દિલ ખોલી, માનો શિક્ષા મારીરે. વા. ૮

પદ ૨૩ મું—દેશી ૮ મી.

એવી રીતે રાગ રાણીએ, કહ્યાં કથન ધણીવાણીએ;
તોય દંપતિ દિલગીર થાય, કરે કલેશ તે જોયોનજય. ૧
પાંચે પરધાનનેત્યતિહાયા, એજઅવસરમાંતિઓઆબ્યા;
નરનારીનો શોક છુઝાવા, સર્વે મળીને લાગ્યા સમજવા. ૨
ચાક્યાસરવે જોતો સમજવી, તોયતેઓને ધીર નઆવી;
વેન અને ગુરૂને ધણી માયા, જીવ એક ને જુદીએકયા. ૩
એવું જાણીનેએનેબોલાઓ, વેન તતક્ષણત્યાંકણેઆઓ;
તેનેવચનકહ્યામનમાન્યાં, તોય દંપતિ નવ રહ્યાંછાંનાં. ૪
સરદારો પરસ્પર બોલે, દુઃખી લોકના દાખલા બોલે;
એક કહે જે અમારો પાંડાશી, મુઝો શેકેજીવેકેડાશી. ૫
એની પુત્રા આ રીતે રંડાઈ, નથી કંઈકો ભોળાઈકેભાઈ;
અહુ એવાં બન્યાં છેરે બાઈ, નથી આપણે ઘેરનવાઈ. ૬
ખીજો બોલોયો લાવી વિવેક, કાટિ ધ્વજશાહુકારઅનેક;
એને ઉદર છે એકજ કંન્યા, આથીવધતોએનેથયોઅન્યા. ૭
કંન્યાદાન આનંદથી દીધું, નથી કંસાર ભોજન કીધું;
ચોરીમાં હજી પગ નથી મુકયો, પૂરોવરપરણીનથીચૂકયો. ૮
વરને મુર્છિ આવીજએવામાં, તરતપ્રાણુતજ્યોજ તેવામાં;
કયો કુટુંબ બધે કંકળાટ, અતિ ઉપભયા સહિને ઉચાંટ. ૯
પણ એનો નંથીરે ઉપાય, દૈવ ઉપર દાવો ન ચાય;
કંન્યા છે સાત આંક વરસની, નથીયદતેહજીપુરંદસની. ૧૦
તેજ કંન્યાનાં માત ને તાત, દુઃખ પામેછેદિવસનેરાત;
કુટી રાઈને કરે છે પોકાર, વળતી બોલોયો વેનકુમાર. ૧૧
ખાલી રૂદન કરે પામી બેદ, ભાઈ ભાળવો ઇશ્વરીબેદ;
કરતારે જે નિયમ કરેલા, નથી જગતમાં કાંઈથીકરેલા. ૧૨

પદ ૨૪ મું—દેશી ૧૧ મી.

કર્તારે કરેસારે, નિયમો ન કરવાના;
ધણા લોકો ઘેલારે, રાઈને શું કરવાના. ૧
આગળથી એણે અતિ વિચારીને, રચનારચીછેડીરીત;
સર્વને દાવતું તો શી રીતે આવે, ખોળી જુઓ અચીત;
સ્વારથના સાથીરે, અવળું ઉચરવાના. ૨
કર્તારે ૧
ફળ પત્ર માટે ને જાંયાનેમાટે, આંખાખનાબ્યા અધીક;
હાથીકહેજેઉંઆહોતતો સાંડે, અને બંકરીકહેજેનિયાકીક;
કરતારે કેનારે, ભાળી દેહ બરવાના. ૩
કર્તારે ૨
દિલગીર થાય કે દિલમાં ખુશી રહે, થવાનું તેજ્યનાર;
મળવાનું વખતે આવીને મળશે, જવાં બેઠું તે જનાર;
નિયમો ન મટેરે, મરણ અવતરવાના. ૪
કર્તારે ૩
વિશ્વપતિને નથી વહાલો કે વેરી, સહિપર સરખો સ્નેહ;
સહિતું સાંડે ધારી સર્વ કયું છે, એમાં નથીરે સંદેહ;
ઉપાય આપ્યા છે રે, હરકતો હરવાના. ૫
કર્તારે ૪
વરસાદ વરસે ને વાટેજવું, છત્રીઓઢો નિજ શિશ;
ભીંભયવસ્ત્ર તો ભગવત ઉપર, રૂદ્ય ન રાખવી રીશ;
તમે કાપો તેથીરે, દૈવ નથી ડરવાના. ૬
કર્તારે ૫
વાટેવટી જવાની વટેમારગની, વાટ જુઓ જે વરસાદ;
વરસવાનો કહોંએ વારોમળેનહિ, માટે ખાંધીછે મરનદ;
આઠ માસ કારારે, વાટચાં વિચારવાના. ૭
કર્તારે ૬
તાપ પડે ત્યારે ટાંઢે જાંયે જઈ, વસતું કરીને નિવાસ;
ધરમાં ન વસે પામે ધણું દુઃખ, તોતેકેની કહોંએકયાશ;
સદી? તો સામગ્રીરે, ધરણીમાં ધરવાના. ૮
કર્તારે ૭
ટાંઢ પડે ત્યારે તાંપે કે ઓઢે, રાગ અને વળી રંક;
તેમ ન કરે તો તે દુઃખ પામે, તેમાંવિશ્વપતિનો નહિ વાંક;
છે જતા ઉપાયોરે, એમાંથી ઉગરવાના. ૯
કર્તારે ૮
કાંઈ પદારથ નાશ પામ્યા અનેજે તેની હોય જરૂર;
તો તેવાને તેવા ખીજા તપાસો, દિલનો વહેમ તજી દૂર;
પ્રલય જે પામ્યારે, એ નથી ઉગરવાના. ૧૦
કર્તારે ૯
એક સ્થાનકમાં દુઃખ દેખો તો, ખીજે સ્થળે રહો આપ;
જુની જગ્યા સાથે જીવ જોડીને, શિદને પામોહોસંતાપ;
હમજે હક રાખીરે, નથી કાંઈ કરવાના. ૧૧
કર્તારે ૧૦
ટાંકાનું જળ ખુટે તો લાવે કુવેથી, કુવો ખુટેતોખીજે જાય;
ટાંકુ ખુટયું માટે પાણીજ નહિ પીવું; એમકહીનેઅકળાય;
એ તો મુખ મોઢારે, મુંઝાઈને મરવાના. ૧૨
કર્તારે ૧૧
છેક ઉપાય જેનો એકેનસુજે ત્યારે, ધારવી ધીરજબણીજ;

જાણવું જે કદી જગતમાં જમીનપર, હતીજ નહિ તે ચીજ.
સંસારી સંભારીરે, અર્થ નથી સરવાના. કરારે. ૧૨

પદ ૨૫ મું. —દેશી ૧ લી.

વળતી તેણે વિવિધ પ્રકારે, ગુરને ધીરજ દીધી;
પણ ગુરએ અને ગુરપત્નીએ, આંખ ઉઘી નવ કીધી. ૧
વેનકુમાર વિચાર કરે જે, શો કરીએ ઉપાય;
દુઃખ વિસરીને ગુરના દિલમાં, શાંતિ શાંતિ થાય. ૨
ખાટ ધણા મનમાંહિ ધડે પણ, કશું ન સજે કરવા;
ગુરની પુત્રીનું દુઃખ પેખી, લાગ્યા આંસુ ઝરવા. ૩
વેન કહે એક વાત કહું જો, ગુરજ કરો ક્ષમાય;
આ ગલરાટ બંધો મટવાનો, એકજ છે ઉપાય. ૪
પાંચ વરસની પુત્રી આ, પરણ્યાની વાત ન પ્રીછે;
તો તેનો ફરી વિવાહ કરવો, એમાં અડચણ થીછે. ૫
ગુર કહે ફરી લગ્ન કર્યાનો, નથી અમારો ચાલ;
તે માટે ફરી વિવાહ કરતાં, હરકત મોટી હાલ. ૬
સારિસ્વત જેવા વિગ્રો વળી, જન જે કશુંની જેવા;
પુનર્લગ્ન તો એજ કરે, અમે નથી અંધર્મા એવા. ૭
બનવાનું તો બનીગયું પણ, એક વાતે છે ગલરાટ;
પુત્રીનું પોપણ કોણ કરશે, એજ મને ઉચાટ. ૮
કુંવર કહે ધીરજ ધારો તો, ઉચાટ ટાળું એક;
એહેન ગણીને હું પાળાય, ન્યાં સુધી મારો દેહ. ૯
ગુર પુત્રીને પોપણ ચાવા, વળી આપું એક મામ;
વિવેક વાતે ગુરપત્નીનું, દુઃખ ટાળું તે કામ. ૧૦
અન જગ્યાં અને જળ પીયું ત્યારે, યુક્તિ થયા સૌ લોક;
વેન કષ્ટક દિવસ વીત્યે, મુકાબો સવળો શોક. ૧૧
શોભીતો સિરપાવ આપીને જમાડી કીધા તમ;
વેનકુંવરને વાત ન વિસરે, ગુરથી રાજે શુભ. ૧૨

ભાગ ૩ જે.

પદ ૨૬ મું. —દેશી ૧ લી.

દક્ષિણ દેશે સંયમ પુરી, ત્યતો જે સરદાર;
તાત તેહ સુનિયા રાણીનો, સહ જાણે સંસાર. ૧
એક દિવસ દાસદ આબો તે, ત્યાંથી કાગળ લાગ્યો;
સુનિયાએ શિરનામું વાંચી, લખ કાગળ વંચાવ્યો. ૨

૧ ઉદ્ગાહિતાપિ સા કન્યા નચેત્સમાસમેયુના ॥
પુનઃ સંસ્કારમર્દતે યથા કન્યા નયેવ સા ॥ નિર્ણય,
સિંધોનારશોક્ ॥

લાયક શબ્દ લખેલા તેમાં, પ્રીત સહિત પિતાએ;
ઉચ્ચ ધરીને એક ચિત્તથી, સર્વ સુખ્યા સુનિયાએ. ૩
રે પુત્રી પરણી ને ગમ્મ તું, પછી ફરી નવ આવી;
માતા પિતાનું કદી સ્મરણ તું, લક્ષ્મણ નહિ લાવી. ૪
મેં ફરી મુખ તારું નવ દીડું, ઉદાસ હું હું એથી,
આ કાગળ વાંચીને વહેલી, તરત આવજો તેથી. ૫
માતા તારી નિશ્ચીન જાંબે, મનમાં તુજને મળવા;
દેખું મુખ દૌહિતવતણું તો, ચિંતા લાગે ટળવા. ૬
વરસ ધણાના વિગ્રેજ લાગે, તો હું હમયે હરખું;
પેટતણી જે પ્રજા મજે પછી, સાંઈ શું તે સરખું. ૭
તુજને અહિંનાં સર્ગા સંબંધો, સદૈવ સહિ સંભારે;
બાળ સ્નેહી સંબંધો કરુછે, સુનિયા મળશે ક્યારે. ૮
મેં તુજને મનમાંહિ ગણીછે, પુત્ર થઈ પણ પ્યારી;
તુજને દૌહિવિના કાઝે છે, જીજીજી છાતી મારી. ૯
તે માટે સુતને સાથે લઈ, અહીં આવજો વેહેલી;
ચોડા દિન રહો પાછી જાજો, માસ પુરાથી પહેલી. ૧૦
જો સ્વાગી સાથે આવે તો, તે વળી સૌથી સાંઈ;
સારા સગા મજે અમને તો, અંતર કરે અમારું. ૧૧
આ કાગળમાં અલ્પ લખ્યાથી, અતિશય સમજ લેજો;
ઉતાવળા આવીને અમને, દિલમાં શાંતિ દેજો. ૧૨
તુજને સંભારું ત્યાં બાળે, આવે આંસુ ધાર;
સુનિયા સુનિયા એમ કહેજું, આક પોહાર ઉચ્ચાર ૧૩

પદ ૨૭ મું. —દેશી ૮ મી.

પત્ર હેતથી લખ નિજ દાંધે;
દાખ્યો સુનિયાએ છાતીની સાથે;
પ્રેમે આંખોમાં આંધિયાં પાણી,
સ્નેહ સ્મરણથી છાતી ભરાણી. ૧

પટરાણી ગમ્મ પતિ પાસ,
ક્યાં વિનયનાં વચન પ્રદાશ;
સ્વામીજો મારા પ્રાણમાં પ્યારા,
એક નિમિષ ન મેલું હું ન્યારા. ૨

મારાં વડ ધર્મા માત તાત,
વાસ્તે મળવાની દલાવે છે વાત;
મને આમના આપો જો આપ,
કદ માત પિતાનો મેળાપ. ૩

સાથે તેરીને વેન કુમાર,
મગી આનું જન એકવાર;
પ્રાણનાથ જો આપ પધારો,
દો મનનો મનોરથ મારો. ૪

એવું સાંભળીને કહે અંગ,
મારાથી ન અવાય તુજ સંગ;
રાન્ય સુતું કદી ન રખાય,
કેડે કંઈક ઉપદ્રવ આપ.

૫

જવા ધરજા થઇ છે તમારી,
નથી રાખતો તમને હું વારી;
પણ વેહેલાં તરત જઇ વળજે,
પૂરાં બોલ પ્રમાણેજ પળજે.

૬

વીશ દિવસ વિલેગના નશે,
વીશ વરસ મને તો જણારો;
જેને હોય કુભારજી નારી,
તેને વેળા વિલેગની સારી.

૭

તું તો પ્રેમનો પેટી છે પ્યારી,
તારી નમ્રતા વિશ્વથી ન્યારી;
તારા બોલ મધુર રસ ભરીયાં,
મારા અંતર માહિ ઉતરીયા.

૮

સાવધાન થઇને સંચરજે,
રસ્તે કુંવરનું રક્ષણ કરજે;
વળતો વેનકુંવરને બોલાવી,
સર્વ વાત કહી સમજાવી.

૯

વળી મંત્રીને કહું મહીનાયે,
સેના મારી મોકલજે સાથે;
એટલામાં આવ્યા ભેશીયાવા,
જેવા બેઠા મુહૂર્ત ત્યાં જવા.

૧૦

જન્મ પત્રિકા વેનની કહાડી,
વેને ઝડપીને તે નાખી ફાડી;
ગુરૂ પુત્રી લગન નિરધાર,
તે તમેજ હતા કરનાર.

૧૧

જન્મ પત્રી સાચી કહે કોય,
નામ વિધવા જગતમાં ન હોય;
ઢાંછી રાખો તમારાં ડાયાં,
નથી શુદ્ધ મુહુરત કંઈ સાચાં.

૧૨

૫૬ ૨૮ સુ—દેશી ૧૫ મી.

શુદ્ધ મુહુરત સાચાં નથી, એતો બ્રમણ છે ભાઈ;
જન્મોત્તરો પણ જાણુજે, કાલો કમની કળાઈ. ૧૬
સાર શુદ્ધ જોઇ સાચરે, આવે જો ખતા ખાઈ;
તોપણ વેદમ ટળે નહીં, મોટી એ મુરખાઈ. શું. ૧
શોધો મુહુરત રાજશત્રુએ, બંધ દારમાં કીધાં;

વણ મુહુરતેજ વિજય કરી, રાયે ફરી રાજ લીધાં. શું. ૨
શુદ્ધ જોતાં સમે જાય, જાય હાથથી ખાઈ;
કંતો હિમત હડી જાય છે, તતકાળની તાઈ. શું. ૩
મુહુરત જોતાં મનુષ્યનાં, કષ્ટનાં વણુશ્યાં છે કામ;
માટે મુહુરત મેલો પડ્યાં, લોને દેવનું નામ. શું. ૪
અડચણો આડી હોય જો, એજ છે અવજોગ;
વારકવાર ન વાંચશો, આપે કરતાં ઉદ્યોગ. શું. ૫
આ કહું છું અનુભવ ચક્રી, નહિ મિથ્યા મમતથી;
વેદમ તજો મારા વહાલાઓ, કરો કામ હિમતથી. શું. ૬
કષ્ટક કહે ટાળ્યા નવ ટળે, લખ્યા છઠીના લેળ;
તોપણ તે શોધે શુદ્ધને, પુછેછે મીન મેળ. શું. ૭
શોધે શરોદો શીખીને ચંદ્ર સરજ નાડી;
સત્ય અસત્ય શોધ્યા વિના, દંભ રાજેછે દહાડી. શું. ૮
રાગીનો રાગ મટાડવા, શોધો વૈદક સાચું;
જન ને મન લુકા ગણી, ડાટા દલીલું ડાચું. શું. ૯
મૂર્ખ લોહિ કરે માનતા, જાણુ રાગ મટાડે;
દેવી દેવો નથી લાંચીયા, લાંચ લખને મટાડે. શું. ૧૦
માનતાથી જો મરે નહીં, તો જરવાળા સહિ જીવે;
પૂરી રચાવે પાંચસે, દીપ મોળાઓ દીવે. શું. ૧૧
બ્રમણ ભાગો ખાઈ ભાઈયા, ઉરમાં સમજીને આમ;
ભાવે ભલે પ્રભુને ભજો, કરે પૂરણ કામ. શું. ૧૨

૫૬ ૨૮ સુ—દેશી ૧ લી.

એવું સુણીને અંગ કહે છે, સાંભળ સુગ કુમાર;
વિપ્રતણુ અપમાન ન કરીએ, ઉન્મત થઇ કોઇવાર. ૧
રાન્ય બંધુ છે વિપ્ર વડે, વિપ્રો રમયતમાં મુખીયા;
વિપ્રો સાથ વિપાદ કરીને, કોઇ થયા નથી સુખીયા. ૨
રમયત આ અવસર રાખે છે, વિપ્રોનો વિશ્વાસ;
વિપ્રોને છંછેડીશ તો તું, નિશ્ચે પામોશ નાશ. ૩
સેનાપતિને વશ સેના રહે, કે ન રહે અંતરમાં;
પણ વરતી વિપ્રોને વશ છે, સંધળી આ અવસરમાં. ૪
રાજકાળના બધા કાયદા, દિનવર બાંધી દે છે;
તેઓની સ્મૃતિયો અનુસારે, અધિપતિ અમલ કરેછે. ૫
કોયે અવસરે કારજ અનુકૂળ, મુહૂર્ત મતલબ એછે;
વળી હરેલો સમય ફરે નહિ, એ પણ દ્રિફર રહેછે. ૬
તે માટે વિપ્રોને પછી, કારજ સધળા કરીએ;
જો વિપ્રો અનુકૂળ હોય તો, વિચાર પાર ઉતરીએ. ૭
એમ કહીને વેનકુંવરને, દિનને પગે નાખાઓ;
વાત પિતાએ સત્ય કહી એમ, વિચાર અંતર આઓ. ૮
પછી મુહુરત મોસાળ જવાનું, વેને પૂછી લીધું;

શુભ મુહુરત રવિવારે છે, બેશીએ બહાર કીધું. ૯
ચાર દિવસ આગળથી સેના, સજા કરવાને માંડી;
રસ્તાની સામગ્રી સર્વે, કીધી આળસ છાંડી. ૧૦
સહિને મન આનંદ ધણો પણ, વેન રહે ઉદાશી;
મનની પીડા મનમાં રાખે, કહે ન ક્યાંઈ પ્રકાશી. ૧૧
જે દીકું તે નથી વીસરવું, ગુરુ પુત્રીનું દુઃખ;
દિલગિરિમાં નિશ દિવસ રહે અને, ઉદાસી દીસે મુખ. ૧૨

૫૬ ૩૦ મુ.—દેશી. ૮ મી.

ગુરુપુત્રી જે રહેલી કરતી, નથી વેનને વાત વિસરતી;
એકરાંડચાથી મનમાં હિં આણું, સર્વે વિધવાનું સંકટ જાણું. ૧
એથી ઉરમાં હિં ધારીયું આણું, ક્યારે પુનરવિવાહ ચલાવું;
કંઈક શેક અને શાહુકાર, કંઈક લગ્ન શાણુ સરદાર. ૨
એકે એકે બોલાવી એકાંત, ભાગે સર્વના મનતણી ભાંત;
વેન સહિને બહુ સમજાવે, પુનર્લગ્નના લાલ ખતાવે. ૩
મુણી સહ કહે વેનકુંવર શું, વિગ્રો કરશે પછીએ કરશું;
વેને વિગ્રોને બહુ સમજાવ્યાં, એતો ઉલટા જાડ પર આવ્યા. ૪
ત્યારે વેને અંતરમાં વિચાર્યું, આગ તો ન અને માંડ્યું;
કંઈક રકથત વિગ્રોથી રહે, વાદ વદવા સામી થઈ ઉઠે. ૫
ત્યારે માંડે કહેલું મનાય, વિધવાના વિવાહ કરાય;
એવો લાગ તપાસ તપાસે, કેમ વિગ્રોથી વસ્તી ઉદાસે. ૬
એવું માંડ્યું કુસંપનું મૂળ, એથી અતે તો ઉપજ્યું ગૂળ;
વેન સમજી હતો ધણો સારો, પણ માણસ જાત બિચારો. ૭
વિધવાદુઃખ દેખી અધનાયો, નાખ્યો સંદેહ મુદારાનો પાયો;
મચ્છા મચ્છરની હશે એવી, તેથી ઉપજી તેને મતિતેવી. ૮
શુભ કરવા બેઠો તે તો સાચું, પણ તે કામચી ગયું કાચું;
જ્યારે હોય જીવાનીનું જોર, ત્યારે આવે ઉતાવળો તોર. ૯
કુદીને કરે સાદસ કામ, કંતો મુઠરે કાં ખગડે તમામ;
ધાર્યું કામ પડે કહી પાર, તો વખાણે સરવે સંસાર. ૧૦
નહિ તો નાંદા કરી કહે એમ, બાળ છુદ્ધિ વિના કરે દેમ;
જ્યારે જનહોય જનનવાન, ત્યારે દિગત હોય જીવાન. ૧૧
વૃદ્ધ વયમાં હિંમત વૃદ્ધ યાય, નહિ સાદસ કામ કરાય;
માંડે નરનું જે કામ ચવાનું, જીવાનીમાં બહુ જનવાનું. ૧૨
શ્રોતા સાંભળજે સહિ ભાંત, વળી વેનતણી કહું વાત;
વસ્તી વિગ્રમાં અંટસ ધરવા, વેનતણીરે લાગ્યો દરવા. ૧૩

૫૬ ૩૧ મુ.—દેશી ૧ લો.

૧૬ સમે શુભ રાજસભામાં, ધર્મ ક્યા ગુરુ વાંચે;
રાજા રાણી રાજકુંવર ત્યાં, પ્રધાન બેઠા પાંચે; ૧.
કહે ગુરુજી જે રાજાની, પ્રજા દરે પુણ્ય પાપ;
તેમાંથી કાંઈ ભાગ ભોગવે, અધિપતિ આપો આપ. ૨.

માટે પ્રજા વિગે રાજાએ, ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરતી;
અધર્મનો અટકાવ કરીને, હરકત સર્વે કરતી. ૩
એવું સણુતાં તતક્ષણ વેને, પ્રણામ કરીને પુછ્યું;
અહો ગુરુ મને ઉત્તર આપ્યો, શિષ્ય તમારો દુહું. ૪
કણ્યથી આદિક કુળની વિધવા, ફરી વિવાહ કરેછે;
વૈષ્ણવ કે શિવ મારગમાં રહ્યો, ધર્મ વિદ્યુદ્ધ ધરેછે. ૫
સારસ્વત બ્રાહ્મણ સમજે છે, જીના અમારા ધારા;
સંધ્યા વંદન શિવપૂજન કર્યો, ગાયત્રી જપનારા. ૬
પુનર્લગ્ન વિધવાનાં કરતાં, પણ નથી ગણુતા પાપ;
તથાપિ તેને ત્રિપદાનો, ઉપદેશ કરો છો આપ. ૭
ક્રિયા ક્રિયા કુળને શાસ્ત્રે, આપીછે આજા એવી;
ક્રિયા શાસ્ત્રમાં લેખ લખ્યોછે, કહી શ્રુતિ છે કેવી. ૮
કહે ગુરુ સહ વિપ્રતણો, આચાર શાસ્ત્રમાં એક;
ચારે વરણતણા જુદા છે, વધતો એક વિવેક. ૯
પણ પરણેતરના ધારાતો, શાસ્ત્રે સહના સરખા;
પુનર્વિવાહ કરે છે તે તો પાપી પૂરા પરખા. ૧૦
વિવાહ ધર્મ નથી જોડો, શ્રદ્ધાદિક કાંઈ વરણનો;
એવાને ઉપદેશ કરે તે, મારગ પેટ ભરણનો. ૧૧
અધર્મનો પેસો આબાથી, જપ પાપમાં ગરક;
એ માટે સહ એમ કહેજે, રાજાને અતે નરક. ૧૨

૫૩ ૩૨ મુ.—દેશી ૧૩ મી.

વેને જાણ્યું લોકો આગ્યો લાગરે,
વસ્તો વિપ્રને દરે અણુરાગરે;
એવું ધારી બોલ્યો તતજેવરે,
તમે સત્ય કહ્યું ગુરુ દેવરે. ૧
પુનર્લગ્ન જે લોકો કરેછે જે,
મદા પાપનો ભાર ભરેછેરે.
એનો જુપને આવે છે લાગરે,
એથી દરહતો નુપને અચાગરે. ૨
કર આવે કાંઈ રૂપ્યાનોરે,
તોય તરતો ન થાય ખજનોરે;
નાણાવટીને પેદાશ લગારે;
તોય પાસે રૂપ્યા અચારે. ૩
એવું કારણ એજ જાણાયરે,
પુનર્લગ્ન પાપ ભરાયરે;
દમજાં તો દું નદશ બોલાગરે,
પણ પાડો આવીશ જે કાગરે. ૪

૧ પુનર્વિવાહ.

ત્યારે બાધવો પાંકા પ્રખંધરે,
કોષ કરે નહિ વિધવા સંબંધરે;
સહને કહેને સમાચાર આવારે,
નહિ દધ્યે પુનર્લગ્ન ચાવારે. ૫
એતો તમને સોંપું છું કામરે,
વાત કરને પ્રસિદ્ધ તમામરે;
એવું સુણ્યોને ગુરૂ સિધાબારે,
એતો પોતાતલે ઘેર આવ્યારે. ૬
ગુરૂએ ઉઠો મર્મ ન જાણ્યારે,
અતિ આનંદ અંતર આણ્યારે;
તેજ દિવસંથી લાગ્યા કહેવારે,
પુનર્લગ્ન થવા નયો દેવારે. ૭
ખોજે દિવસ ભૂષણનો બાળરે,
માતા સાથે સિધાબો મોસાળરે;
સાથે સેના લીધી ચતુરંગીરે,
ગયો દક્ષણ દેશ ઉમંગીરે. ૮
ધણ્યાં બખતર પાખર ખળકરે,
અસ્ત્ર શસ્ત્ર અતિધણ્યાં ચળકરે;
સેનામાં વડી નોખતો વાળરે,
જાણે ગગન વિષે ધન ગાળરે. ૯
ફરેકે પચરંગોં નિશાનરે,
જાણે ઓપેછે ઇંદ્રકમાનરે;
હય હહણે ને ચિત્કારે હાથીરે,
ભાલાવાળા શોભે સાથે ભાથીરે, ૧૦
વેન પહોંચ્યો મામાના પુરમારે;
સહને આનંદ ઉપજ્યો ઉરમારે;
ત્યાં જઇ દિવસ રહ્યા દશમારરે,
સગાં વહાલાંને મેળવ્યો પ્યારરે. ૧૧
સુનિયા મળી માત પિતાનેરે,
વેન મળ્યો મામી મામાનેરે;
પછી ઘેર જવા રજા લીધીરે,
મામે સારો વિદાગિરિ દીધીરે. ૧૨

૫૬ ૩૩ મું.—દેશી ૮ મી.

વેનમોસાળથી પાછો વળ્યો, પુરપંથે પોતાનેતે પળ્યો;
હેતે હથિયારપકડ્યાહોહથિ, માતાસુનિયા છેવેનનીસાથે. ૧
એક કોશ રહ્યું એનું ગામ, અલ્પ દિવસ રહ્યો એવે દામ;
બુકી રહીછે ત્યાં વનતણીકાડી, ત્રોટપકાડછેએકઅગાડી. ૨
ત્યાંથી સુંદર સરિતા વહે છે, ભેજ 'સાધવા' ભેગી રહેછે;
આખા આદિકે વહની ઓળ, ઉપર પક્ષી કરેછેકલોલ. ૩

લીલાં ધાસ ત્યાં ગાયો ચરેછે, શિકારી ત્યાં શિકાર કરેછે;
હરણ વાનર રોંછને હાથી, કહેતાં પાર ન આવે કલાથી. ૪
સિંહ વાઘ કરે મહા સોર, લોંલી ભૂમિ ભાસે ચારે કોર;
છાડપુષ્પનાછે મનગમતા, ભોગીભમરાઉપર દિસેલમતા. ૫
વાયુ શીળો સુગંધીતવહાય, એવું દેખી બોલી સુનિયાય;
પુત્ર અહિં થોડીવાર ઉતરશે, પુલ ઝાડનાઝુંડમાં ફરીયે. ૬
વેને માતની વાત પ્રમાણી, ઉતર્યો રાજકુંવર ને રાણી;
સેનાસઘળાયેવિશ્રામ કીધો, વેનવન ભેવાચાલીયોસિધો. ૭
એકે અનુચર લીધો ન સાચ, હેતે સાલો સુનિયાનોહાય;
વનમાંવિચર્યો માતુશ્રીને તંન, પુષ્પ વીણી વખાણીયુંવન. ૮
એવે દૂરથી આવ્યું સુણવામાં, મહા દુઃખથીરૂએકોષરામાં;
લાગી કૌતક જેવી તે વાત, ત્યારે પુત્ર પ્રત્યે બોલીમાત. ૯
ચરે પુત્ર આ સાંભળ આપ, કોષ વનિતા કરેછે વિલાપ;
હરેબ્યંતરીએ વનમાં તો, હરે ભેગણી જક્ષણીકાંતો. ૧૦
માટેઆપણેઅહિંથીજફરીયે, સેનાસાથે શહેરમાંવિચરીયે;
વેનકહેહુંતોજઇશતેભેવા, રામા કાણુ બેડીછે એરાવા. ૧૧
માથે વેનને બહુ વિધ વાર્યો, તોય વેન તે તરફ પધાર્યો;
મેલું કુંવરને એકલો કેમ, માથે અંતરમાં ધાર્યુંએમ. ૧૨
માટે હેત ધણું હઇએ ધાલી, માતાપુત્રની પાછળ ચાલી;
મહા હિંમતરાખીને મનમાં, વેનજાયછેઆલ્યોતેવનમાં. ૧૩

૫૬ ૩૪ મું.—દેશી ૧૦ મી.

વેન કુંવર વનમાં ગયો, સુનિયા થઇ સાચ;
નદી તટમાં નજરે પડી, એક અખળા અનાથ. વે. ૧
કોષ ચિતા ખડકી કરી, ત્યાં કીધેલી તૈયાર;
ખળી મરવાની ને બાંધને, હતી વાર લમાર. વે. ૨
અખળાએ દીકાં આવતાં, રાણી રાજકુમાર;
શરમાઇ ગઈ મન સુંદરી, છાની રહી તેણીવાર. વે. ૩
રોષ રોષ આંખો રાતી યઇ, આંખે ખાડા દેખાય;
શરીરમાં હાડકાં ચામડી, જરીએ લોહી ન જણાય. વે. ૪
ડાળ દેખી એના દેહનું, તરત અનુલવ થાય;
મહાદુઃખનું માર્યું માનવી, મનમાં મરવાને વહાય. વે. ૫
જેતાજ રાણીના જીવમાં, દયા ઉપજી અપાર;
અરેરે આવાં પણ દુખીઆં, દીસે દુનિયાંભોળર. વે. ૬
રાણીએ ચાંપી રૂંદે વિષે, આપી ધીરજ અંગ;
વેનકહે બેહેન બોલ તું, તારા દુઃખનો પ્રસંગ. વે. ૭
બાંધ બોલી મારા દુઃખનું, તમારે શું છે કામ;
જાણો તમે આલ્યાં મારંગે, મારું લેશો ન નામ. વે. ૮
જે દુઃખ મટવાનો જાતેમાં, નથી એકે ઉપાય;
એતો અંતરમાં રાખું, કહેવાથી કો' શું થાય. વે. ૯

તમથી આ દુઃખ તલ જોટલું, જોહું ન કરી શકાય;
આકાશ તે ત્યાં તુરી પડે, કીડીથી ન ઝીલાય. વે. ૧૦
દેવ ન દુઃખ ટાળી શકે, માનવી તે કોણ માન;
માટે મારે મરી છુટવું, ગોરાં બાળાને ગાન. વે. ૧૧
જેની ઉપર થાય જગતમાં, કાળો દેવનો કોપ;
શી કરે મનુષ્ય સહાયતા, થાય અમર અલોપ. વે. ૧૨
કુંવર કહે તું છું આજથી, મારી ધર્મની બેહેન;
આ સુનિયા માતા આપણી, હવે દુઃખી રહે ન. વે. ૧૩
જો તારું દુઃખ ન ટાળી શકું, તો તબું છવ આપ;
નહિ તો મારે માથે માનની, પ્રલેકાળનું પાપ. વે. ૧૪
કાળજી ખોલીને કષ્ટ તું, કર તારું પ્રકાશ;
વગર કહે વેદનાતણો, નવ થાયે વિનાશ. વે. ૧૫
શરમ કરી જો તું રાખે તો, બ્રહ્મહત્યા હનર;
નામ ને હામ સુધા નક્કી, તારું કર તું ઉચ્ચાર. વે. ૧૬

કોહરો.

વેનતણું વચનો સુણી, સ્ત્રી ખોલી તે હામ;
અરે કુંવરજી હું રહું, સદા તમારે ગામ. ૧

પદ ૩૫ મું.—દેશી ૧ લી.

અરે કુંવરજી હું રહું અહીં, સદા તમારે ગામ;
હું દિલની દુખીયારી માંડે, કમળાગૌરી નામ. ૧
જન્મ ધર્મો મેં ભુગુણોની, ભાગવ બ્રહ્મણને ઘેર;
સાત વરસની વયે પિતાએ, પરણાવી શુભ પેર. ૨
ખીજે વરસ બળિઆને રોગે, સ્વર્ગ ગયો મુજ સ્વામી;
રોતી હતી મુજ માતા, હું પૂરી સમજણ નવ પાતી. ૩
સુવાસણીનો સ્વાગ મને, મારી માએ ન તળાવો;
બહુ લાડબાં લાડ પિતાએ, પ્રેમ વિશેષ જણાવો. ૪
ખીજ મારી બેહેનપણી, સાસરિએ જન્મ આવે;
સંન્યા હોય શણગાર નિરખતાં તે મારે મનલાવે. ૫
મા મુજને મોકલશે ક્યારે, એમ કહેતી હું બ્યારે;
મારી માની આંખે ખરખર, આંસુ ખરતાં ત્યારે, ૬
સાસુ સસરાં સ્વર્ગ ગયાં, ધર વેચી જમાડી નાત;
હું પીયરમાં રહું અને, નવ સમજી કર્શોએ વાત. ૭
માત પિતા ગત થયાં, મને ત્યાં વર્ષ થયાં અચ્ચાર.
બાવિશ વર્ષતણો મુજ બાધવ, રાખે મુજપર પ્યાર. ૮
પદ્મ માંડે વેચીને, લાકડે પરણાવી નારી;
મેં જાણ્યું બોજાઈ આવીને, સેવા કરશે મારી. ૯
પણ ધર-હામ કરાવે તે, બોજન આપે બોજાઈ;
સોળ વરસની હું મધ અને, સમજણી પણ દેવાઈ. ૧૦

તરથ જન્મ ઉતરાવો મહારો, સુવાસણીનો વેપ;
માથે મુંડો કરતાં અંતર, ઉપલ્લો અતિશે કલેશ. ૧૧
પાછી આવી ઘેર નિરંતર, છથુ છથુ બળતી છાતી;
૫૬ ખીજ વિધવાઓ સાથે, ક્યા સાંભળવા જાતી. ૧૨
એક સમે સધવા વિધવાના, વિવિધ ધરમ વંચાયા;
તે સાંભળતાં તો તતલણ ત્યાં, કંપી મારી કાયા. ૧૩
ક્યા વિધવા તે કલા પ્રમાણે, પાળી શકશે પ્રીત;
સોળ વરસની વયમાં હું કેમ, રહી શકું એ રીતે. ૧૪

પદ ૩૬ મું.—દેશી ૩ લી.

પ્રસન્ન કરવો નિજ પતિને, સધવાનો એજ સ્વધર્મજ;
વિધવાના એ ધર્મ વિશેષ, મુનિજન જાણે મર્મજ. ૧
પલંગ ઉપર વિધવા પોટે, તો તે પાપી થાયજ;
જો કદી ખીજવાર જમે તો, જરૂર નરકે જાયજ. ૨
સારાં વસ્ત્ર શરીર સજે નહિ, જેમાં કંઈ જરૂયાનજ;
નહિ તો વિધવા નારી અંતે, નરકે પડેજ નિદાનજ. ૩
એક દિવસ ઉપવાસ કરે, જો છમે વપુરે પતો જોડાજ;
નહિતો તેનો નડી જાણજો, છુડે નરકમાં જોડાજ. ૪
વરકન્યાનાં, વરણનનાં, કદી વિધવા નવ ગામ ગીતજ;
નહિતો વિધવા નારી નરકની, ખાણે પડેજ ખર્ચીતજ. ૫
વ્રત ઉપવાસે દેહ દમન કરી, રસ કસ બોજન તજવુંજ;
આજીવણ કશુંએ પણ અંગે, સુવરણનું નહિ સજવુંજ. ૬
ધોળાં વસ્ત્ર શરીરે ધરવા, સંન્યાસણીના સરખાજ;
નાદ તો તેનાં દુગ ધકાતેર, નરકે જતાં નરખાજ. ૭
એ સાંભળતાં અંતરમાં હું, અતિશે મધ ઉદાસજ.

૧ શ્રિભિર્મર્ત્યવૃચઃ કાર્યમેષધર્મઃ સનાતનં ॥

૨ ઇતિયાજાવત્કયઃ ॥

૨ નિર્ણયસિદ્ધો ॥ વિધવાકપરીવંધોમર્ત્યવૃચઃ
યજાયતેશિરસોવપનતસ્માત્કાર્યવિધયયાસદા
પકાદારઃસદાકાર્યોનાશ્ચિતોયઃકદાચન
માસોપયાસંચાકુર્યાંચાંત્રાયણમથાપિયા ॥૨૦॥
પર્યંકશાયિનીનારીવિધવાપાતયેત્પતિમ્ ॥
નાધિરોદેદનહવાદંપ્રાણઃકંઠગતેરપિ ॥
કંચુકંનપરિદધ્યાત્રાસોનચિહ્નતંયસેત્ ॥
તાંમૂલામ્યંજનચૈવકાંસ્યપાત્રેચમોજનમ્ ॥
યતિચત્રાચારીચવિધયાંચવિધયજેત્ ॥

૩ સ્યાસન્નસંબ્રધોનાનરાસ્પૃધ્યાપ્રકાંદિન્નિન્ ॥

૪ શૃંગારયાનાંનનૃણાંકાર્યાંબ્રધ્યાનયૈકચિન્ ॥

૫ નદોલાલેલનંકાર્યેનમૂપાદેશપારખ ॥

૬ ન ખાતુસૂચકંમુખમયદ્વાદેરપિકદિન્નિન્ ॥

સ્વર્ગે જવાની આશા છોડી, નિશ્ચય થઈ નિરાશજી. ૮
શી રીતે એ સધળું પાળું હું, બારે વરસે બાળાજી;
આ બાવ બગડયો પરબવ બગડયો, અરેકરમનાકાળાજી. ૯
પલ્લવ તજી ને કહું પધારી, શરીર સધળું દૂખેજી;
ને ભેવારે જમું નહિ તો હું, સર્જન ભૂડી ભૂખેજી. ૧૦
બરફશીનાં મોળીયાંતણી તો મને, કાચીનો મનથાયજી;
મુરખતણા છેડા તો રરતે, જતાં અડધી જાયજી. ૧૧
એક ધડી જૂખી હું રહી ન શકું, દમ બને ઉપવાસજી;
મોળાં વચ્ચે શરીર ધંડું તો, લોક કરે ઉપહાસજી. ૧૨

૫૬ ૩૭ મું.—દેશી ૧ લી.

કાળાં પટ ક્ષત્રિયોયો પેહેરે, બાત વિના વૈશ્યાણી;
ખાલાશુયો શ્રુતિ વચનો ઉપર; પત્ર દષ્ટ રેડે પાણી. ૧
કાષ્ટ મુડા ભાગીને કરમાં, ધરે કનકની ચૂડી;
મોડેલી કરતાં તો શોભે, રોડેલી કષ્ટ રૂડી. ૨
સમા સંબંધીમાં હોમ વિના, ગમે છે ગાવાં ગીત;
રસ રસ ભોજન લાગે રૂડાં, ખાવાં પડે ખચીત. ૩
કથા મુણી હું સર્વ પ્રકારે, સમજી સાર કથાનો;
સધવા ધરમ સરવથી સેહેલો, વચક ધરમ વિધવાનો. ૪
સંન્યાસીના સરખો સર્વે, વિધવા સ્ત્રીનો ધર્મ;
મુજ સરખીથી કદી પળે નહિ, મનનો કહું છું મર્મ. ૫
સંન્યાસી તો વનમાં રહીને, પાળે છે સંન્યાસ;
ને સંસારી જનમાં રહેતો, અલપ ન ધરવી આચાર. ૬
વળી ને સોળ વરસની વયમાં, કોષ્ટ કરે સંન્યાસી;
તો તે જોખનના દહાડામાં, જરૂર જાશે નાશી. ૭
એકલયગી વનમાં વસતાં, ત્યાં પછી તે વૃદ્ધામાં;
ભરમા અરમા નરને બૂલાવે, એવી ધંધરી ગાયા. ૮
તો તે આત્રણ શી જણુતીમાં, ને આખળા આત્રાની;
આત્રણથી વૈરવિતણી, સ્મિત ન મળે સમજ્યાની. ૯
ચિત માંડે ચિંતાતુર થઈને ધડી ધડીએ ગભરાય;
એક દિવસ જાણે દુર્લભ તો, જનમરિા કેમ જાય. ૧૦
બાળ અવસ્થા એ રીતે એ, જેમ તેમ કરીતે કહાડી;
ભરજોખનના દહાડા મુડા, આવ્યા પછી અગાડી. ૧૧
આતો બાળ અવસ્થાતું દુઃખ, એ ઉચ્ચાણુ એવું;
દે કુવરજી હવે કહું છું, જોખનતું દુઃખ જેવું. ૧૨

સોરઠો.

કથા પુરાણ પાવન, પ્રવિશિત પાસે શુક કહે;
વરણન વેન ચરિત્ર, ભાગ ત્રીજો બાખ્યો બલો. ૧

ભાગ ૪ થી.

સોરઠો.

શુક મુનિવર સાક્ષાત, બાળે બાવ ભરી કથા;
વેનકુંવરને વાત, કેમળા કહે નિજ કથા. ૧

૫૬ ૩૮ મું.—દેશી ૧ લી.

બાળાપણું તો રમતાં વીત્યું, ઉપનયું જોખન અંગ;
મન માંડે કમળમાં ન રહે, શરીર થયું નવરંગ. ૧
સરખી વયની મારી સૈએરો, કરે કંથની વાતો;
તે સાંભળતાં વિરહ વધે તે, જીમે કલો ભયો જતો. ૨
સંસારી લેકિનાં સુખમાં, જ્યમ જ્યમ જોતી જાજી.
ત્યમ ત્યમ તન પરિતાપ વધે તે, અંતરમાં અકળાજી. ૩
કોષ્ટ પતિ સાથે પ્રીતે જોલે, તેના જોષ તમાસા;
એકતિ જઈ આસુ પાકું; નાખું બહું નિસાસા. ૪
રોષ રોષને આખો થઈ રાતી, પછી કોષ્ટ કારણ પૂછે;
તો ઉતર એવો આપું ને, દષ્ટી દરદ થયું છે. ૫
ધેલી ચાઉ ગભરાટ થકી, ઉતર દેઉ વૂને વૂને;
ભોળા લોકો એમ ભણે ને, એને વળગ્યું બૂન. ૬
અંતરની ગત ધશ્વર જાણે, બાધી ન જાણે બીજું;
કોષ્ટનું જોલ્યું ગમે નહિ મને, બોલાવે તો ખીજું. ૭
દિલતાં દુઃખની વાત કહેતાં, જીભ ન ઉપડે મારી;
કહેવાથી કંઈ કષ્ટ મટે નહિ, એમ હું જોઉં વિચારી. ૮
કંકુ કેસર કે કરતુરી, જોતાં ઉપજે ગાળ;
ભયું શહેર તે મુજને ભાસે, વન ઉજડ વિકરાળ. ૯
ચંદ્ર જીગે તો ચિતમાં જાણું, ઉચ્ચો આગનો ભડો;
શુદ્ધા બોલે તે સુણતાં મને, પડે પેટમાં ફડકા. ૧૦
ને પરદેશ હોય પતિ તો, કદી સંદેશ કહાને;
આશાએ આવરદા નિકળે, ધીરજ ચિત ધરાવે. ૧૧
આતો એક ધડી જતાં, જીગ તુલ્ય જણાય જરૂર;
કથા રીતે દહાડા કાઢું માંડે, જોખન જાય ભરપૂર. ૧૨

૫૬ ૩૯ મું.—દેશી ૧૪ સી.

માંડે જોખન જાય ભરપૂર, સંકટ હું તે શી રીતે સાંખું;
રોષ નેણું જોખું મેં વર, સંકટ હું તે શી રીતે સાંખું;
દહાડો મોતનો તો હજી દુર, સંકટ હું તે શી રીતે સાંખું. ૧
દહાડા જવા દોહલા, કેમ કરી કાઢું માંડે;
પલક કલપ સમયપ પડે, મને વસ્તીમાં નમમેવાસ સંકટ. ૨
કારતક માંડે કોષ્ટમણી, અંનકુટ ઉચ્છવ થાય;
સ્વામી મુજને સાંભરે, માંડે અંતર અતિ અકળાય સંકટ. ૩

મામસરે લોક લગન કરે, તોરણ અધિ દાર;
 હાલ ઉપર કંઠા પડે, મારે કાળજે તે વાગે માર. સંકટ. ૭
 પોષ મહિનાની ટાઢડી, અતિ રાતે અધકાર;
 તમરાં બોલે તે સમે, મને ઉપજે અનેક વિચાર. સંકટ. ૪
 માથે બેઠી માંહરે, નિરખ્યો નહિ મેં નાથ;
 ચતુર કંથને ચોરીમાં, મેંતો હસીને ન આપ્યો હાથ. સંકટ. ૫
 કાગળ માસે કંથને, રસિકી છાંટે રંગ;
 હસીને બોલે હેતથી, માંઈ એ જોઈ સળંગે અંગ. સંકટ. ૬
 ચૈતર અંધો કૂસિયો, કૂલ્યાં ચુલાથી ફૂલ;
 સંધરીને ફૂલ થું કંઈ, મારા શરીરમાં ઉપજે શળ. સંકટ. ૭
 વૈશાખે વન વેડીમાં, આંખે સાખ જણામ;
 કાપલડી ટકુકા કરે, માંઈ બીતર લેહાઈ જામ. સંકટ. ૮
 જોડે જમીન તપે ધણી, તપે વિજેગણ તન;
 એક તાપ ઉપરતણો, બીજે તપે મુજ મન. સંકટ. ૯
 અપાઠે ધન ચડી આવિયો, મધુરા બોલે ચોર;
 કુદકા મારે કાળજી, માંઈ જગે જોખન જોર. સંકટ. ૧૦
 આવજીમાંહિ સુકાગણી, પિયુથું રમે ચોપાટ;
 કોટે વળગી કંથને, હેતે હોયે હોચોળા ખાટ. સંકટ. ૧૧
 ભાદરવો ગાળે બલો, દિલ દાઝે તે કામ;
 હથદિશ બોલે દેડકા, એતોદાઝપાપર જયમગામ. સંકટ. ૧૨
 નદીયે હું ન્હાવા ગઈ, જાયા લીલા છોડ;
 ચકવા ચકવી ત્યાં દીડાં, સારાભાખતદીસે સજોડ. સંકટ. ૧૩
 અરે નહી ઉતાવળી, પિયુતે મળવા જામ;
 ઉછરેગથી ઉછળે, એને હાડે હરખ ન મામ. સંકટ. ૧૪
 આસો માસે નોરતાં, ગોરી ગરખા ગાય;
 લેરખડી લટકાં કરી, સ્વામી સામું જોતી જામ. સંકટ. ૧૫
 હીવાળીના દહાડલા, સરસ ગણે સહ કાપ;
 શણગારાખને સાચરે, મારે હોળી હંપામાં હોપ. સંકટ. ૧૬

પદ ૪૦ મું—ઢેરી ૧૫ મી.

અપૈયા તો નિર્લજ થઇને, પિયુ પિયુ એમ ઉચરે;
 હુંમુખ પિયુપોમાંઈ નહિ પથુ, મન તો પિયુ પિયુ ચોકારે;
 ધીરજ હું તે કેમ ધારે, રાજ્યાંજયા રૂદ્ધ જળી જામ માંઈ;
 મારા દિલની હું દાઝ કેમ કરી કાંઈ. ૧

મોભ ગયો ને મગ ખવામાં, ખાલી પડ્યું ખડેર;
 તાર ઉપયોગી નહાંઈ લાગે, તેથી નશોબે શેહેર. ધીરજ. ૨
 આ દુનિઆમાં એવીજ મુજને, અણખપની અવતારી;
 અપજાની લોપાને અમથી, અણચણી કરનારી. ધીરજ. ૩
 જેનું અરધું ગળું કપાયું, જરૂર નથી જીવનાંઈ;
 તરફડીમાં મારે તે કરતાં, તરત મરે તો સારું. ધીરજ. ૪

કાળ કસાઈ જગત જંગલમાં, મુખી જીવ સંહાર;
 માંસવિનાનાં મુજસરખાંદુખી, તેનેતોતે નવિહાર. ધીરજ. ૫
 સુતાર કરવતથી કાપે તે, દુનિઆના જન દેખે;
 ધણુપણુ કોતરીખાય કાંડે તે, પ્રત્યક્ષ કાંડ ન પોખે. ધીરજ. ૬
 આ દુનિઆનો એવો ધારો, પર પોંડા ન વિચારે;
 સતી બળતી પોકાર કરેજન, જેઅંબેઅંબે ઉચારે. ધીરજ. ૭
 ચિતામાં બળતા ચાર ધડીમાં, આવે દુઃખનો આરો;
 મુજદુઃખના મહાસાગરનોહું, ક્યાંન દેખું કિનારો. ધીરજ. ૮
 અરે અળશિયાં આ પૃથ્વીમાં, મુજથી મુખામનંત;
 ચાતુરમાસ પછોતોએની, આવે આવરણનો અંત. ધીરજ. ૯
 વિવેક હીન વિષાતા છે, દુખીઆને બહુ જીવાડે;
 કલોલકરતાં કુમળાં પુલને, સ્વદપસમે વણુસાડે. ધીરજ. ૧૦
 જીવ વિનાની કાયા જેવી, જળ વિષુ નહી નડારી;
 પાંખરિયું પોપટવિષુ તેરી, નાથાવનાની નારી. ધીરજ. ૧૧
 ક્યાં જમને ફરિયાદ કંઈ, કાણુ અકશે મારી વારે;
 કાંઈ ન મારી જીમ સાંભળે, ક્યાંકંઈદુઃખનોપોધાર. ધીરજ. ૧૨

પદ ૪૧ મું—ઢેરી ૧ લી.

કંધક દિવસ મેં કળે કાઢ્યા, ધડી ન દોડી સુખની;
 પથુ વળી શીકંદું વાત વરણુરી, આજ દિવસના દુઃખની. ૧
 હેલ ઉપાડી પાણી ભરવા, હું ગઈ આજ દહાડે;
 વળતાં મારગ વચમાં મારો, ખથી પડ્યો પગ ખાડેર. ૨
 પડી જવાથી મુજને વાગ્યું, હેલ દત્તી તે ભાગી;
 રોતી રોતી ઘેર ગઈ, ત્યાં ભાળી લડવા લાગી. ૩
 રીસ કરીને ભાળી બોલી, ગાળો દેતી આવે;
 આ રીતે નિત્ય જાન દોંધે, મારા ધરમાં નહિ આવે. ૪
 તારા ધરનો ભમરો જુઠ્ઠી, હોળી વાગી મોટી;
 હવે આવીને હમેશ મારા, કપાળમાં તું ચોટી. ૫
 પરણી તરત ધણીને ખાધો, સસરાનું સુખ ટાળ્યું;
 અરે રાંડ અપઘકની તારે પત્રમે ઉંધું વાગ્યું. ૬
 અભાગણી તું કેમ ન મૂક, જીવી શું સુખ લેછે;
 ધરનો ધધો કરતાં તારા, દામ કેમ કુખે છે. ૭
 ખાવાનું તો ખુબ જોઈએ, અને કામ ક્યાંનો સંસાર;
 મુજ સાથે તું વાદ વોંદ્ય તો, ભાગીશ તારો વસિ. ૮
 ભાળીએ મુજ ભાળને જુડી, વાત કહી વિસ્તારી;
 તેથી ભાઈ ભરાયો કોપે, મુજને ભાતો મારી. ૯
 મારી વાત દક્ષી નહિ માની, વકુની માની વાત;
 મુજને મારી તેથી ભાળી, કે મન રજિઆત. ૧૦
 બે પૈસાનું જાન કંઈ છે, આજ ન ખાવા દેખું;
 એમ કરીને ભાઈ ગયો, જે કરીને ન કરે એનું. ૧૧

જમી નથી અને જળ નથી પીધું, લાંઘણ આખોદન;
રોજકુવરણ આજ દિવસ મેં નથીજ ખોટયું અન્ન. ૧૨

પદ ૪૨ મું—દેશી ૭ મી.

ધણીની માનેલી, મારેલો અર્થ સુધારે;
લીના ગાંડુ ધરમાં ફેરે, કાષ્ટ ન પૂછેક્યારે. ધ. ૧.
લોકો સર્વ ધણીઆતીનો, પક્ષ કરીને ખોલે;
જેને માથે ધણી નહિ, તે નારી તરણા તોલે. ધ. ૨.
જે નારીને ધણીએ માની, લોકો તેને માને;
એજ ગણાયે કહાપણવાળી, એજ વડી ગુણવાનેર. ધ. ૨.
ધરમાં બહુ ખીગાડ કરે કે, ખવરાવી દે ખેત;
તોપણ તેને કાષ્ટ ન કહે જો, હોય ધણીનું હેતર. ધ. ૩.
પીયૂષપાને પધરાવે કે, છત દષ્ટ દે તે છાની;
તોપણ તેને કાષ્ટ ન પૂછે, મરદે જોને માનીરે. ધ. ૪.
આળસ આવે. તો ધન આપી, કરાવે ધરતું કાજ;
ધણીતણી ધણિયાણીછે તો, સ્વતંત્ર રૂંડુ રાજરે. ધ. ૫.
પેસાને ઠેકણે જો તે ખરો રૂપેયો ખરચ;
તોપણ વળી તે તકમાં તેની, ચરચા કાષ્ટ ન ચરચેર. ધ. ૬.
પ્રથમ પતિનાં વચનો પાળી, વિનય કરી વશ કીધો;
ખજોતો જણે તેણે પતિને, વેચાતો કરી લીધોર. ધ. ૭.

ધણીની માલ મતાની પોતે, માલેક યજ્ઞને ખેસે;
જો વશ તેને ધરતું ખીજું, કાણુ દુકારો કહેશેર. ધ. ૮.
રૂપ નહીં કે રંગ નહીં વળી, વિશેષ નહિ ગુણવાળી;
પણ જે પામી માન પતિનું, એજ રૂડી રૂપાળીર. ધ. ૯.
ધણી જોનો ધિક્કાર કરે તો, સહ લોકો ધિક્કારે;
વાટે વાટે જાતાં એનાં, અવગણ્ય સંકે ઉચ્ચારેર. ધ. ૧૦.
નિર્ધન હોય પણ પતિની પ્રીતે, દિસે સહાગણુ દેવી;
પતિની પ્રીતિવિના રાણીપણુ, ભગેભિખારણુજેવીર. ધ. ૧૧.
કન્યા જનમ તો ધરણી ઉપર, પતિવાળીજ પ્રિયાનો;
પતિયકો જેનૂદીપડી, ધિક્કજનમ એવી અપમાનોર. ધ. ૧૨.

પદ ૪૩ મું—દેશી ૧ લી.

એને ધણીનું ઉપરાણું અને, હું તો છેક અનાથ;
પસ્તાવો પૂરો કરીને મેં, પછી ધર્યા બહુ હાથ. ૧.
વળી મનમાં વિચાર કર્યો જો, હવે કંઈ હું શુંય;
શી રીતે સુખ મળવાની હવે, હિંમત રાખું હુંય. ૨.
હાય દેવ હું ધડપણમાં તો, ખૂબ યશ્ન પુવાર;
આ રીતે આ કેમ નિકળશે, આશિઆજો અવતાર. ૩.
જો આખિનું તર જશે તો, નક્કી મને બહુ નકશે;
આ જુડી ભોજનના મારે, હુંઆ ખાવા પડશે. ૪.

ધરનો ધણો ધણો કરે જેમ, લીધો વેચાતી જુડી;
જેમાં જાતી પર રાખું તોય, લાભી કહેશે જુડી. ૫.
પારકી જણી તે તો મુજ સાથે, શેતી ગણે સગાઈ;
પણ પસ્તાવો પૂરો જો, ભોજનને વશ છે ભાઈ. ૬.
કુતરાને જેમ કડકો નાખે, તેમજ દે છે ખાવા;
કંઈ સહી સહીને ક્યાં સુધી, કાહું દહાડા આવા. ૭.
દાસીની પેઠે નિશ દહાડો, કામ લાભીનું કરવું;
અરે બળ્યું આ જીવંતર માંરે, બળ્યું પેટ આ ભરવું. ૮.
પલ્લું પણ માંરે ખોઈ ખેડી, જવાબ નવ દે ભાઈ;
વિખ ખાવાને પેસો ન મળે, મનમાં મંરે મુંઝાઈ. ૯.
જો પલ્લું મોગું તો બંધવ, રૂઢ્યે આણે રાખ;
ઉંહું આવાથી મુખ દાઝ્યું, દષ્ટએ કેને દોષ. ૧૦.
માખાપે મને ખાળપણમાં, બહુ લડાવ્યાં લાડ;
આજ મહા દુઃખનાં મુજ માથે, ઝાંઝાં ઉઘ્યાં ઝાડ. ૧૧.
એકે વાત મને નવ ઉકેલે, વિવિધ કરે વિચાર;
કમળાં કહે સુણો કુંવરણ, મુજ દુઃખનો પોકાર. ૧૨.

પદ ૪૪ મું—દેશી ૧૦ મી.

કમળાં કહે સુણો કુંવરણ, મારા દુઃખનો પોકાર.
અરેરે અંતરે બળી જાયછે, જીભે કરતાં ઉચ્ચાર. ૧.
વળતી પછી મેં વિચારાયું, આતો દુઃખકું અનંત;
મૂઆ વિના કદી નહિ મળે, આવા દુઃખનો અંત. ૨.
મિશ્ચે કરી હુંતો નિકળી, વિચરી વનતણી વાટ;
તિથ કઠિ તન ત્યાગવા, આવી મરવાને માટ. ૩.
કાંઈ વૉણીને ચિંતા કરી, મનમાં સમર્થા મોરાર;
આકાશમાંથી એવે સંગે, એવો નિકળ્યો ઉચ્ચાર. ૪.
મરોશ નહીં અરે માનવી, હોશે આત્મે હત્યાય;
આ દુઃખથી પણ અતિ ધણી વળતી વેદના થાય. ૫.
કોપ થશે કરતારનો, શિક્ષા કરશે સમર્થ;
માટે તારે મરવા થકી, એકે નહિં સરે અર્થ. ૬.
સંભળતાં એવા શબ્દને, અટકી પ્રગટતાં આંગ;
ત્યારે હવે હું તે શું કરું એમ પુછ્યું અચાન. ૭.
ઉત્તર એનો મળ્યો નહીં, ત્યારે મેં જાણ્યું એમ;
બંમણાથી ભણુકારે સંભળ્યો, જીવ જખ મારે જેમ. ૮.
ધડીમાં હું જાણું જે ઘટ તણું, વળી ઉપજે વિચાર;
આત્મહત્યા આદર્શ થકી, પાપ લાગે અપાર. ૯.
હૃદયું દાલવાવતે હું પછી, વાઈ કરીને વિલાપ;
એવામાં તો મુજ આગળે, આવી પહોચ્યાં આપ. ૧૦.
કુટે કરી માંરે કાળણું, બળીને થયું આખ;
કાયાના છે આ તો કાચલાં, રહી છે અંદર રોષ. ૧૧.

જાતી કાલવવાનું છે નહીં, બવમાં દેકાણું ખાતે;
કેની આગળ જમને દહે, મારા કર્મની વાત. ક. ૧૨

પદ ૪૫ મું—દેશી ૧૬ મી.

કરમની કલાણી હું ક્યાં કહું, અરેરે સાંભળો આપણ;
સાસરે સસરો સાસુ નહીં, મુઆં માં અને આપણ. ક. ૧
કાંતો કાખ્યા હશે પીંપળા, બાલ્યાં તુળસીનાં વનંજ;
કાંતો કાળા તલ ચોરીયા, દુખ્યાં તપસીનાં મનંજ. ક. ૨
ધાવતાં બાળ વછોડીયાં, લીધા ગરીબના આપણ;
કાંતો ગળાં કામનાં કાપીયાં, એનું નડીયું આ પાપણ. ક. ૩
પર્વ ફેડી હશે પ્રુષ્યની, તેથી મહીતળ માંયજ;
વિપ્રવરણુમાં હું અવતરી, પામી રંગો રાયજ. ક. ૪
નથીરે બીજું સગું સાગલું, જુડા બાઈને ભોગજજ;
અન્ય નથી મારે આશરો, મરવું મનમાં મુંઝાજજ. ક. ૫
વિષ ખાઈ કે જાજ કુવે પડું, ઉપજે એવા વિચારજ;
અરે મને મોત ન આવીયું, બળ્યો આ અવતારજ. ક. ૬
બળારે આ સુખમાં સંસારનાં, બળ્યું જીવતર જનંજ;
હાથ હાથ હું હવે શું કરું, દીકા દળમાંના દનંજ. ક. ૭
ખાતી પીતી ખાતે જોલતી, કદી સમજું ન વાતજ;
ઓચિત્તું આભ તુડી પડ્યું, અતિ થયો ઉતપાતજ. ૮
ભલારે આ પંખી સુભાગીયાં, શોભે જોઈ સન્નેજજ;
જુડી તો હુંજ અભાગણી, જોવો જંગલનો છોડજ. ક. ૯
અરેરે આ નિર્દય દેવડા, મને આપ મરણજ;
છેક આ દુઃખનો છેડો નથી, જાળ કેને ચરણજ. ક. ૧૦
મૂર્છા ખાઈને રામા પડી, આંખે આંસુની ધારજ;
કરૂણા આવેરે દસાઈને, કરતી એવા પોદારજ. ક. ૧૧
ભાન આવે ત્યારે ભામની, જોલે બળો બળો ચાલેજ;
અરેરે મને નથી સુજતું, હું તે ક્યાં હવે જાલેજ. ક. ૧૨

પદ ૪૬ મું—દેશી ૨૬ મી.

ક્યાં હવે જાઉં, ક્યાં હવે જાઉં, ક્યાં હવે જાઉં;
અરેરે ક્યાં હવે જાઉં, ખરેખરે લખવિખખાઉંરે. અ. ક્યાંક
અરેરે શું યજ ગયું આતે જનમની હું કુખણી જાતે;
મનોરથ મનમાં ફરી કરોતે હું મુંઝાઉ. અ. ક્યાં ૧
દિશા નથી મુજતોં એકે, વિધન ચડી આપ્યું વરોકે;
આવો મહા આગતી બળતોં હું કેમ જોલાઉં. અ. ક્યાં ૨
નથી સુખ મળવાની આશા, નાંખું નિત્ય નિત્ય નિસાસા;
ક્યાં સુખી આ કદીના કવંતે રોજ ક્યાંક. અ. ક્યાં ૩

કેવા આપણ છે આ ટાણે, તેતો મારો જીવજ જાણે;
મહી માતા માગ આપે તો તે મહી સમાઈ. અ. ક્યાં ૪
અરે આ કુંજર ગડગડતા, કેમ નથી મુજપર પડતા;
ખુશીયો ખરેખરો દુઃખની મારી ક્યાંક. અ. ક્યાં ૫
કાં તો ચિર રાજ્યો કાપું, કાં તો કાયા વાપને આપું;
કાં તો હાથીતણા પગ હેક પિલાઉં. અ. ક્યાં ૬
સંદેહ મેં તો નથી સંખાતું, જીભેથી કહું નયા જાતું;
કરૂં પ્રાણુ હત્યા તો હત્યારી હું કહેનાઉં. અ. ક્યાં ૭
મુઆં મારાં માખાપ બ્યારે, ન મુઈ કેમ હું પણ ત્યારે;
હવે કેવું હેત દેખીને હર્ષએ હરખાઉં. અ. ક્યાં ૮
અરે વહાલી માતા મારી, તેડાવી લે આગળ તારી;
તારા વિના કેની જાતીમાં હું જમને છુપાઉં. અ. ક્યાં ૯
અરે મારા જીવેરગ બાવા, આવો મને લાડ લડાવા;
તમે વિના કષ્ટ મારું કેની આમળ ગાઉં. અ. ક્યાં ૧૦
સોર મારો કાણુ સાંભળશે, દુખે દહાડા કેમ નિદ્રાશે;
શોકાતુર થઈને શરીરે મદેવ સુકાઉં. અ. ક્યાં ૧૧
અરે આ સુભાગણી વેલા, તરૂં કંઠે રહો વળગેલી;
અભાગ્યથી હુંજ અભાગણી એક ગણાઉં. અ. ક્યાં ૧૨

પદ ૪૭ મું—દેશી ૧૮ મી.

અરે રેરે એ દુઃખ એવું રે,
જોયું નથી બીજું એ જોયુંરે. ૨૬.
ધરણી ઉપર પડી યરયર ધુજે,
મધ સુધ જુધ ને સાન;
જાહુ દુઃખની મારી બળો બળા જોલે,
ત્રાદિ ત્રાદિ ભગવાન. અરે. ૧
વનનાં પશુ પણુ રોવાને લાગ્યાં,
ડોલવા લાગ્યા પડાડ;
પંખીની આંખિયો આંસુ પડ્યાં અને,
મુરવા લાગ્યાં ઝાડ. અરે. ૨
આશામાં રવિનો રથ અટક્યો,
નદીઓનાં ચંબા તીર;
એવું કંજુ રોપ કાળજું કેવું જો,
ધારી કંઠે ત્યાં ધીર. અરે. ૩
ચાલતો પગમાં પવન પાણુ અટક્યો,
તપસીને ઉપજ્યો ત્રાસ;
ચરતી ત્રણો તેજી ચારો લગ્યો અને,
સુખમાં લીધું રજું પાસ. અરે. ૪

માણસનું લોહી પીનારા રાક્ષસ;
જર્તાની તેજ જમાત;
એ દુઃખ દેખીને રાવા લાગ્યા તો,

બીજાની શી કહું વાત. અરે. ૫

પૃથ્વી પ્રલય જાણે પળમાં થશે અને,
કંતો તુટીને પડશે આભ;

અખળા બિચારીના આવા નિસાસાથી,
ઢાપશે કમળાનાભ. અરે. ૬

રાણીની આંખમાં પાણી આવ્યાં અને,
વાણી બોલી સુત સંગ;

વેદના આની તું કરજે નિવારણ,
ને ઉપજ્યો મુજ અંગ. અરે. ૭

રાજકુંવર પણ રાવાને લાગ્યો,
આમુએ બીજામાં વચ્ચે;

હિમત છૂટી અને હાથમાંથી,
સંધળા પડી ગયાં શસ્ત્ર. અરે. ૮

કહે તો બાહુ તને કાઢાર આપું,
કહેતો આપું બધું રાજ;

કાઠી ઉપાયે કષ્ટ મટાડું,
પાણું પ્રતિજ્ઞા આજ. અરે. ૯

શું કરે રાજાજી રાજ તમારું,
શું કરે ધન ભંડાર;

સ્વામી વિના એ તો સળગતી હોળી,
ઓખાની વાત વિચાર. અરે. ૧૦

કુંવર કહે જગમાંહિયો જે કરી,
વરવુંતો થયો વિનાશ;

તેને સંભારી શોક શો કરવો,
એ મળવાનો ન આશ. અરે. ૧૧

નાવમાં ખેસી જર્તા જોળધિમાં,
હાથમાંથી પડ્યું રતન;

રાયા ચોઠાપાંચી પાંછું મળે નહિ,
કોટિ કરે ને પ્રયત્ન. અરે. ૧૨

કમળા કહે પ્રથમથી કહ્યું હતું,
મુજ દુઃખ નહિ મટે વીર;

સમજ્યા વિના શિદ્ધ તે સમ ખાધા,
જા તું તારે મંદિર. અરે. ૧૩

કુંવર કહે હું પ્રતિજ્ઞા તો પાળીશ,

૧ પ્રશ્ન ૨ સમુદર્શ.

મરીશ બળી તુજ સાથ;
એવું નક્કી કરી માની સ્તુતિ કરી,
હેતે જોડીને હાથ. અરે. ૧૪

૫૬ ૪૮ સુ.—દેશી ૧૯ મી.

કુંવરજી કહે છેરે સુનિયા માતા સાંભળારે,
મનમાં તમે કરીશ ન કરીશ કલેશ;

પુર વિષે પધારારે રાજ રૂકું સાચવોરે,
હું અહિં કરીશ પાવક માહિં પ્રવેશ. કુંવરજી. ૧

પ્રેમે મુજ પિતાનીરે સેવા કરજો સર્વદારે,
કરવા દેશો નહીં કદી કલપાંત;

મુજ વિભોગે મરશરે મારો પિતા ગુરિતરે,
એ વાતમાં ભાસતી નથી કશી ભ્રાંત. કુંવરજી. ૨

મનમાંની મારાથીરે સેવા ન થઇ તાતનીરે,
મુજ પિતા ન પામ્યા સુતનું સુખ;

ધડપણમાં ગભરાશેરે તેતો સંભારી મજનરે,
દિલગીર થઇ ને દિલકામાં પામશે દુઃખ. કુંવરજી. ૩

જઇ મારા પિતાને કહેજો કથન એટલુરે,
મારી કસુર હોય તે કરજો માફ;

હું અભાગી એવોરે સેવા ન થઇ તાતનીરે,
ધંધર આગળ કેવો થશે ઇનસાફ. કુંવરજી. ૪

માતાજી તમારોરે શુણુ મેં નવ માનીઓરે,
સેવા મેં ન કાપી સારી પેર;

નિમકકરારીરે ફૂંતો થયો આપનોરે,
બાળાપણમાં અચાનકું અધેર. કુંવરજી. ૫

માજી મેં કદાપિરે આજા તોડી આપના,
એનો મને પરતાવો થાય છે આજ;

માણસના ભવ માહિરે મેં કથું કીધું નહીરે,
મારા ઉપર રીઝશે કેમ મહારાજ. કુંવરજી. ૬

મા બાપે ઉછેરીરે કાપી મારી ચાકરીરે,
હાથ્યા ઉપર લઇને લડાવ્યો હમેશ;

જેણે મને જાણ્યોરે મારો આત પ્રાણથીરે,
તેતો બદલો વાળો શક્યો નહિ લેશ. કુંવરજી. ૭

ધડપણના સુખ માટેરે ઇચ્છે પુત્ર પામવારે,
વળખાં મારે પુત્ર સાર નર નાર;

માનતાઓ કરેરે બહુ દેવી દેવનીરે,
પુત્ર વિના જાણે જનમ ધિકાર. કુંવરજી. ૮

એવાં માખાપોનેરે મેં રજળતાં મેલીવારે,
અદૃષ્ટમાં મારે સખેલું આમ;

મારી વતી જઈનેરે માછ મારા આપનેરે,
 કહેજો મારા છે આ છેલોજ પ્રણામ. કુંવરજી. ૯
 બાળાપણમાં માછરે તમે મારા ઉપરેરે
 જે જે મારે કીધા ઉપકાર;
 ક્રિંકર થઇ સંભારે આખો જીવ સેવા કરેરે,
 તોય તેનો બદલો મળે ન જગાર. કુંવરજી. ૧૦
 શંકા સંખી પોતેરે મને સુખ આપીયુરે,
 સારી વસ્તુ મનેજ આપી સદાય;
 હેતે જે હૈયેરે વસાયું ન વીસરેરે,
 વાણીવડે વધુન તેનું ન થાય. કુંવરજી. ૧૧
 પિતા વૃદ્ધ સાથેરે ન થઇ છેલી વારતારે,
 અંત આલ્યો દેહનો અંતરિયાળ;
 રૂપાની વાતો તેરે રૂપામાં રહી ગઇરે,
 કાપાનો તો આવી પહેલ્યો હવે કાળ. કુંવરજી. ૧૨
 સાખી.

સુણી સુનિયા દિલગિર થઇ, કહે કથન તે કાળ;
 એ શું સુખથી ઉચ્ચર્યો, લાડકવાયા લાલ. ૧

૫૬ ૪૯ મું—દેશી ૧૪ મી.

મારા લાડકવાયા લાલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું;
 તારા ગોરા ગમે મને ગાલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું;
 તને દહન થતો દેખી હાલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું. ૧
 અતિ કળે ઉછેરીઓ, લાડ લગાડ્યા લાખ;
 દહન થાય મુજ દેખતાં, મારું રૂપ બળી થાય રાખ. કુંવ. ૨
 પશુ પંખી પશુ પુત્રપર, હાથએ રાખે હેત;
 તો હું જાતે માનવી, રહું સુત વિના કેમ સચેત. કુંવ. ૩
 પારથી દેખી પંશિરી, મૃગલી દૂર પળાય;
 બરચું પકડી ચાલીયો, તારે મૃગલી કેડે ચાલીજાય. કુંવ. ૪
 બરચાં બળતાં માનનાં, કંરે લોક પોદાર;
 કુતરી આવી કારમી, પડી બળતી ઝાળ મોઝાર. કુંવ. ૫
 વનચર જાતે વાનરી, અર્ધવી થોડી ગાય;
 બરચાં મોટે ખાપડી, મહા સંકટ સળિ માય. કુંવ. ૬
 આજુ તજે પોતાતણો, પશુ બચ્યું ન તજાય;
 પરજાઇ આવે પકડવા, માતા મરવાને સામો ચાય. કુંવ. ૭
 મિત્ર પુત્ર પ્રેમદાતણી, ઓતિ રવાર્ય મમેત;
 વશુ સ્વારસ સંસારમાં, હોમ માના દહવાનું હેત. કુંવ. ૮
 જે જમ આગે જીવડો, થઇ પ્રત્યાહ પ્રમાણ;
 તો માતા પેહેલી મરે, પશુ પુત્રના ગમે પ્રાણ. કુંવ. ૯

જો કપારે દુઃખાળમાં, હોય અહાર કાગાર;
 તો માતા બૂખી મરે, અને પુત્રને આપે આહાર. કુંવ. ૯
 દિલના ડાઘા કીકરા, એ શી બોલ્યો વાત;
 પુત્રમુએ સુખમાં જીવે, એવી કાણુ જોઝારી માત. કુંવ. ૧૦
 કુપુત્ર કહી માતાતણો, તુરત કરે તિરસ્કાર;
 તોપણ માતા મનવિષે, પુત્ર ઉપર ઉપજે પ્યાર. કુંવ. ૧૧
 રાજપાટ શિદ્ધિ બધી, કહે તુજપર કુર્યાન;
 તારા તનડા ઉપરે, મારા સો વાર વારે પ્રાણ. કુંવ. ૧૨
 વળગર જેવી છાતડી, ફટ ફટ ફાટી જાય;
 રાજકુંવર જીવેતોળજે, સગીમાએ તે કેમ સંખાય. કુંવ. ૧૩
 સાથેજ મરવું જીવવું, સીધી સાઈ એહ;
 એમ વિચારી તણજણે, વાપ્યો બળવાચિતામાં શિદ્ધ. કુંવ. ૧૪
 સાખી.

શુક કહે રાજ સંભળો, રાખીને અતુરાગ;
 તરણન વેન ચરિતનો, જાખ્યો ચોથો ભાગ. ૧

ભાગ ૫ મો.

૫૬ ૫૦ મું—દેશી ૨ જી.

હરિની બુઝો અકળમાયા, દરિની બુઝો અકળમાયા;
 કળી ન શકે દોષ ડાઘા, દરિની બુઝો અકળ માયા દેહ.
 ત્રણે જણએ ત્યાં નહી તટમાં, દેહ ચિત્તામાં ધાર્યા;
 તીરથ ફરતા ત્યાં તતકાળ, પરાશર ઋષિ પધાર્યા. ૧
 અરે ન મરશો માનવીયો, એમ કહીને રાખ્યા વારી;
 પછી મરવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યાં બધી વાત ઉચારી. દરિ. ૨
 કુંવર કહે મુજ તુટે પ્રતિગા, કહે હું જીવું કેમ;
 હું કહું એમ કરો લીમતથી, ઉચર્ષા ત્રપિજ એમ. દરિ. ૩
 પારાશરી સ્મૃતિનો કાઢ્યો, ત્યાં ચોથો અધ્યાય;
 વળી લીસમે રસોઠ બતાવી, અર્થ કહે ત્રપિરાય. દરિ. ૪
 જતો રહે કે જાય મરી પતિ, કે પાવો બની જાય;
 કહે કુંવરજી એ સ્મૃતિ તો, કીધી છે કળિજીવ મારે;
 સતજીવની તો અનુસ્મૃતિ છે, કેમ બને એ યાતે. દરિ. ૬
 આત્મધાત હરી આવી રીતે, તણના જીવ તજ દેવા;
 અરે કુંવર એ કરતાં પછી કહીએ કળિજીવ કેવા. દરિ. ૭
 પાંચે જૂત પરસ્પરમાં, પ્રતિજ્ઞાન વિષે બારો રે;
 તેમજ જીવ મારે મધ્યે, પ્રતિજ્ઞાનાં જીવ વાસેડે. દરિ. ૮

૧ ગોદયારી.

૨ નંદમૂનેશ્વરજિતેન્દ્રીચંદ્રવર્ણિતે પતિ;
 પંચસ્થાપસ્વનારીજાંપતિરગ્યોચીબીવતે. ૩૩૦૪

ન્યાં શાંતિ ત્યાં સતભુગ જાણો, કલેશ તહાં કળિકાળ;
એજ ખરો મારો અક્ષરનો, ભાવાચ્ય જૂપાળ. હરિ. ૯
પુત્ર પૌત્ર પરિપૂરણ લક્ષ્મી, વળી વય વૃદ્ધ ગણાય;
કળિમાં પણ એવી વિધવાને, સતભુગ જાણસદાય. હરિ. ૧૦
વેદ વચન સમ વિધવાનું પ્રત, કળિભુગમાં કરનારી;
વાસ વસે વૈકુંઠવિષે વળી, બહુ તેની ખલિહારી. હરિ. ૧૧
વિધવા ધર્મ પળી ન શકે તો, સમજ થાવું સધવા;
પુનર્જનમાં પાપ નથી, વળી વિધવ ન પામે વધવા. હરિ. ૧૨

પદ ૫૨ સુ—દેશી ૧ લી.

કથન સુણીને કમળા કહેછે, સુણો રૂડા ઋષિરાય;
એમ કીધે આ ભુગમાં મારી, નિશ્ચે નિંદા ચાય. ૧
જાંચી નાતોમાં કરી એવું, કેમ બને મહારાજ;
કરીએ તો અધટિત કહેવાયે, ઘટે લોકમાં લાજ. ૨
કહે રૂપિ મનમાં તેં માન્યું, ખચીત એ તો ખોટું,
મરણ આવે તેમ માનીલે, મનનું કારણ મોટું. ૩
ઈંદ્રયકી જાંચી યાતિનો, નર કે સુર નથી કાઈ;
તે તો વિધવાને પરણેછે, જરૂર તે લે નેષ. ૪
નળ તજી જતાં દમયંતીનો, ફરો વિવા આદરશે;
વરવાને ઋતુર્પણુ જશે પણ, કાષ્ઠ નિંદા નહિ કરશે. ૫
કાશળ દેશતણો તે રાજ, પવિત્ર કુળ ઋતુર્પણુ;
અયોગ્ય છે એવું નહિ ધારે, એનું અંતઃકરણ. ૬
ભીમક નૃપ વૈદર્ભ દેશનો, દમયંતીનો તાત;
પુનર્જન પુત્રનાં લખતાં, નહિ ગણે નીચી વાત. ૭
દક્ષરથના સુત રામચંદ્રજી, ધર્મ ધુરંધર થાશે;
મંદોદરી વિભીષણને, ફરો વરાવશે રહ્યો પાસે. ૮
નાગતણી વિધવા કન્યાને, અભુજ આપે વરશે;
એવાં લગ્ન અનેક થશે પણ, કાષ્ઠ સંશય નહિ કરશે. ૯
સંસારિક સુખ સ્વપનામાં પણ, દોહું નહીં જે દારા;
તેને ફરો વરતાં નિંદે, તે નિર્દય લોક નકારા. ૧૦
તુજ સરખી બાળક રાડેલી, જે ફરો ચોરીએ ચડશે;
તેની નિંદા કરનારા જન, રોરવ નરકે પડશે. ૧૧
રે કમળા તું ફરો પતિ કરજે, પામીશ સુખ સંતાન;
અતિ પ્રસન્ન થઈને આપું છું, વળી તુજને વરદાન. ૧૨
પતિવ્રતા વ્રત પાળી યાજે, પાંચ પુત્રની માતા;
એક પુત્રો અવતરશે ને, સંપૂરણ પામીશ શાતા. ૧૩

પદ ૫૨ સુ—દેશી ૩ છ.

જથ તારો જન્મમાં વિસ્તરશે, શુભિજન હરણે ગાશેજ;
તારી કથા સાંભળશે તેનાં, પાપ પ્રલય થઈ જશેજ. ૧

માધ માસમાં મહિમા મોટો, તારી કથા સુણવાનોજ;
પ્રતિવર્ષે નહિ સુણશે તેનો, વ્યર્થ જનમ જાવાનોજ. ૨
કદી વિધવા સન્નપર સતિ, કે જમી બીજ વારજ;
તારી કથા સુણવાથી તેનું, પાપ જરૂર જનારજ. ૩
આશિષ દધ ઋષિરાય ગયા, અદ્રિકાશ્રમને રસ્તેજ.
કુંવરે કાલ દીધો કરથી, હસીને કન્યાને હસ્તેજ. ૪
પતિ રૂડો તુજને પરણાવીશ, ભાગીશ તારી ભૂખજ;
ભલો ભાતે ભોગવજે ભામા, તું સંસારિક સુખજ. ૫
સુનિયાએ સમજાવિ કહ્યું જે, નથી એ કામ નકારજ;
પાળજે પુત્રિ તું પતિવ્રતા વ્રત, તેથી બહુ થશે તારજ. ૬
પાવન ઋષિએ પ્રમાણુ કર્યું માટે, તે નથી વેદ વિરહજ;
શ્રાત પ્રમાણે તું સધવાનો, સાચવજે ધર્મ શુદ્ધજ. ૭
તારા જેવાં થશે બહુ ત્રિવર્ણમાં, નવું ચર્તા નિંદાશેજ;
જીનું થયા પછી કાષ્ઠ નહિ જાણે, કુળની રીતિ કહેવાશેજ. ૮
અણુગળ પાણી કે દૂધ પીવાતું, ધર્મ શુરે ધિક્કારેજ.
પણ કુળ રીત જો પુનરવિવાહની, તે કરતાં નહિ વારેજ. ૯
વૈધવ્ય ધર્મ પળી ન શકે તો, સધવા ધરમ સાચવજોજ;
ઉભયબ્રહ્મજે અધરમમોટો, એ અનુભવ અનુભવોજ. ૧૦
ધર્મ તો તન મનથી નવ ધારેને, વેષ રાખે વિધવાનોજ;
અકલહીણા જન એને વખાણે, છળ ન તપાસે છાનોજ. ૧૧
લોકની બીક ન રાખીશ બાપ, દેવ ચક્રી દિલ કરજોજ;
પુનરવિવાહ પ્રસિદ્ધ બલે કર, છાનું કુદર્મ ન કરજોજ. ૧૨
એમ શિખામણુ દધ સુનિયાએ; શોક ટાળી કરી શાંતજ;
વેન કહે કશીએ નવ રાખીશ. ભીતરમાં હવે ભાંતજ. ૧૩

પદ ૫૩ સુ—દેશી ૨૦ મી.

કમળા કહેછે સુણો કુંવરજી હું, નહિ વરૂં જેને કેતરે;
મારીજ નાતતણો વર મેળવ, તોજ વરીશ હું તેનેરે. ૧
વિદ્યા ભણેલો ને સદૃશ્યજાણો, કાષ્ઠક હશે જો કમાતેરે;
એવા નાતીલાને હું નહિ નિંદુ, કદી કુળે કનિષ્ઠ મણાતેરે. ૨
કુંવર કહે હું એવો વર મેળવીશ, નિશ્ચે તારી નાતેરે;
રે બાપ કાષ્ઠ રૂંદે નવ રાખીશ, ઉચાટ તું એ વાતેરે. ૩
અરે કુંવરજી મુજ દુખ ભાજે, એવી નથી મને આશા;રે;
વિપ્ર ન પરણે વિધવાને કદી, દમય ન ખોટા દિવાસારે. ૪
સમજ્યા વિના તું શપથ નવ ખાધજ, જશે પ્રતિજ્ઞા તારીરે;
જો ક્યાંકી માંડે નામ લેષજ તો, યાશે ફજેતી મારીરે. ૫
હાં તો બાહણો ભેળા થઈને, ફરવજે તારી વાતરે;
હાં તો તુજને કોષ કરીને, કપકા દેશે તુજ તાતરે. ૬

અનેક દરકતો છે એ માંડી, નથી બાળકના બેલરે;
તે માટે તું મારગ જા, મિથ્યા લવરી મેલરે. ક. ૬
જો મુજ બાળને જાણુ યશે તો, મુજને દેશે ઝેરરે;
કતિા ધરમાં દેદ દરીને, વાળયે પાકું વેરરે. ક. ૭
જેમ સદસાભુન સાથે દિવ, લડી મુઆ કષ્ટ કામરે;
અરે કુંવરજ દરી દરી કહ્યું, આ છે એવું કામરે. ક. ૮
કુંવર કહે જો હું તારૂં સગપણુ, ન કદં નાત મોઝારરે;
મીઠત્યા મને બાળકત્યા વળી, હત્યા વિપ્ર હનરરે; ક. ૯
મારે ક મરવાને ઉઠે, બાપ કદી મુજ આપરે;
તોપણુ વિવા ન કદં તો સત પૂર્વજ માર્યાનું પાપરે. ક. ૧૦
વસ્તી મધી વિપરીત થાય દે, થાય ઉલ્લઝ આ દેશરે;
તોપ પ્રતિજ્ઞા તણુ નહીં હું, છું મનુવંશી નરેશરે. ક. ૧૧
મેરૂં યજે રવિ પશ્ચિમ ઉગે, સમુદ્ર સકાષ જાપરે;
પણુ નહિ જાપ પ્રતિજ્ઞામારી, પૃથ્વી પ્રલયજે થાયરે. ક. ૧૨
આઠ માસની અવધી આપી, કરમાં આપ્યો દાલરે;
મુનિયા રાણીનો સુત નહિજો, બ્યથાં કદં આ બોલરે. ક. ૧૩
મુનિયાએ પણુ સર્વ પ્રકારે, પક્ષી પ્રતિજ્ઞા કીધીરે;
જન્માનું મન શાંત કરીને, વાટ શેહેરની લીધીરે. ક. ૧૪

સાખી.

શ્રોતા આગળ શાસ્ત્રીએ, કહી કથા ધરી હેત;
કરૂણા રમથી કાળજાં, સહિનાં ચર્પાં અચેત. ૧

પદ ૫૪ મું—દેશી ૧ લી.

કરૂણા રસમય કથાચક્રી, મન સહિનાં મૂર્છિત લાગ્યાં;
જાતીજ જાણે છેદી નાંખી, બાણુ વિરહનાં વાગ્યાં. ૧
સભા બધી શુનકાર યથ, સહિ બુલ્યાં શરૂરનું બાન;
શાસ્ત્રીજ હવે શું કહેછે, તે કાષ્ટ સુણે નહિ કાન. ૨
આખિમાંથી આંસુ ડેરા, પ્રવાહ લાગ્યા પડવા;
અરર અરર ઉચ્ચાર કરી, કષ્ટ રામા લાગી રડવા. ૩
કષ્ટક મુખે ઠસકાં ભરૂં ભરૂંને, નાખે જોડા નિસાસા;
કષ્ટ તો નીજ કપડાને છેડે, હુએ આંખ ને નાસા. ૪
કષ્ટ તો નાતતથા ધારાનો, કરે અધિક ધિક્કાર;
કષ્ટ સુણી કમળાંગીરીનું, ઉપજ કૃપા અપાર. ૫
ઉમા હતા તે બેઠાં ગયા, કષ્ટ સુતા લાંબા યથને;
કષ્ટક કપોળે કર ધરીને, બેઠાં જોડીંગણુ દબને. ૬
કષ્ટક કરે પ્રભુની પ્રાર્થના, જાતે હિયું જોષ્ટને;
અરે પ્રભુ આનું સંકટ તો, કદી ન પડ્યો કોષ્ટને. ૭
મેરોઆ મુર્ખા પામીને, રહ રહ રેતા લાગ્યા;
કથા બંધ કરી શાસ્ત્રીજએ, જગાડતાં નહિ જાગ્યા. ૮

જે ઘડી તો બેભાન રહ્યા; પછી ઝગમગી જાગ્યા ન્યારે;
કથા પ્રસંગ વળી શાસ્ત્રીને, પુછવા લાગ્યા ત્યારે. ૯
તણુ જણાએ નહી તટમાં, બળવા કીધો ઉપાય;
ત્યાર પછી તેનું શું થયું તે, શાસ્ત્રી કહ્યો કથામ. ૧૦
કરૂણારસ અનલક ઉપજ્યો, શાસ્ત્રી સમજ્યા સાક્ષાત;
પછી શાસ્ત્રીએ પરાધાર ઝાપિની, વરણુની કરીને વાત. ૧૧
વળી વિચાર કર્યો જે અતિ, કરૂણારસે કથા અટકશે;
સત્તાબધી શુનકાર યશે તો, વળુન અધર લટકશે. ૧૨
ખટારા કરૂણારસ રૂપીથી, દાંન અંનાવા લાગ્યા;
પછી શાસ્ત્રી રસાસ્ય કથામાં, ઉમેરવા અનુરાગ્યા. ૧૩
દાસ્ય રિપુ કરૂણારસનો છે, ખટારાનો જેમ પાણી;
શ્રોતાનાં આંસુ સકવવા, એવી યુક્તિ આણી. ૧૪

સાખી.

શ્રોતાને શાસ્ત્રી કહે, સુણો કથા સાક્ષાત;
એ તો વાત અહીં રહી, વરણુનું પુરની વાન.

પદ ૫૫ મું—દેશી ૩ જી.

એતો વાત અહીં રહીને હવે, વરણુનું પુરની વાનજ;
વિધવા વરવા નહિ દે રાત, વાત યથ વિખ્યાતજ. ૧
કણુજણુ આદિક વિધવા કહેછે, કહેા કરીયું ક્યમજ;
મહીપતિએ કરવા માંડ્યો, જુઓ આ મોટો લુલ્લમજ. ૨
વિપ્ર વણિકની વિધવાઓનાં, દેખો ન શપ્તોએ કુખજ;
આપણને પણુ આજયથી હવે, સંભવશે નહિ સુખજ. ૩
કંથતણી તો કાગીકાયા, રીંડા કષ્ટક રખડોજ;
રંકાપો આખો ભવ રાખી, લોહી જાળવું પડોજ. ૪
પુનર્જનમાં પાપ દોષ તો, વાત આ એક વિચારોજ;
દષ્ટ ઉપદેશ ને કેમ ન કાદત, ધર્મ શુરૂ એ ધારોજ. ૫
કુંગળીમાં ને દોષ ક્યોછે, ખરા વૃષ્ટુવ નથી ખાતાજ;
મહાદિક મદા પાપ કહ્યુંતો, ચિતમાં તે નથી ચઢાનાજ. ૬
અરે અધરમી રાત તારો, વનમાં થામે વિનાયજ;
લેવા બેઠાં લાગો અજગા, નારોપોના નિશાસજ. ૭
તારી રાંડ મરે ને તું પછી, વાટે રહીને વાડજ;
કેવું દાઝે કાળજકું તે, તપાસ કુખકું તારજ. ૮
જેણે પુજને આપી કીધી, સત્તાવ મદા કુખદાનજ;
તેનાં કીર્તિ ઘેર ઘેર જાહેર, બીજ માગને શાષજ. ૯
જેમ અનેક વિનાય કરે ને, આખે આંસુ પારોજ;
એવામાં આપેજ પદાતે, નુપયુર કણુનીગરોજ. ૧૦
શુરને રખી કણુજણુ સહને, રીંડા ફેરમાં જાણોજ;
કદે જોર તે રાજકંવરને, કીધી મળ્ય કેમ આણોજ. ૧૧

ચોટલાવાળી ચતુરાને માથે, કરવા બેઠો મુંડાણ;
આ શું મન્યું ને તે આ શો, ગજળ કર્યો ગોર ભુંડાણ. ૧૨

પદ ૫૬ મું—દેશી ૨૧ મી.

આશો ગજળ કર્યોગોરભુંડા, કર્યાંઅંતરનાધાઉંડા, આશો ટેક.
ધેર અમે ધરધણીને કહેતાં, એને દક્ષણ આપો;
આજ તું અમને દેવા બેઠો, બળબળતો રંડાપો. આશો. ૧
જમણ ચૂડો ભાગે તો, અમે નવો પહેરતાં ચૂડા;
તેતો આખાભવનો ભાગ્યો, ભાષું તું જમથીભુંડો. આશો.
કેમ અદેખાઈ તુજને આવી, શાથી ઉપન્યું ઝેર;
અરે અમારે ને તારે આ, કીયા જનમનાં વેર. આશો. ૩
પ્રાહ્મણીઓ તો ભવ કાઠે ને, બીખ માગાને ખાય;
અમેગૃહસ્થભીંચી ગણતીમાં, બીખ અમે નમગાય. આશો.
સાત દિવસ ભૂખ્યો રહે પણ, કણુખી મુખથી નવ માગે.
અન્નમળે નહિ તો તે અંતે; પ્રાણુ પોતાનો ત્યાગે, આશો. ૫
જ તું હવે અમારી નજરથી, કર તારે મ્હો કાળું;
આનોંચ નહીં અમારે દુનિયે, તારો છેડો વાળું. આશો. ૬
દેશપતિનો દેશ છોડ્યું, પછી શું અમને કરશે;
કણુ પકવી નૃપના કોઠારો, પ્રાહ્મણીયાં જમ્મલશે. આશો. ૭
શું ધરડા લોકો ધેલા હતા જે, કાષ્ટએ ન કર્યું આવું;
|| પ્રાહ્મણીયો સ્વર્ગે જતી, નથી અમારે જવું. આશો. ૮
રહે ગોરે ધણી પરણાવી, છેક નથી તે છાતું;
તોઆજ નવાઈતું કાઢ્યું, કષ્ટ પોથીતું પાતું. આશો. ૯
ગોર પધારે ધન્ય જાણતાં, કરતાં કંસાર કલવાં;
અપશકના તું હવે આવજો, મહાં મોક્ષ મોક્ષવા. આશો. ૧૦
રાજકુંવરને જમ તું કહેજો, લેજો નામ અમારું;
અખળાનાં અંતર બાળીશ તો, ઉજડ વળશેતારું. આશો. ૧૧
ગુરૂ તો ગભરાઈ ગયા ને, ઉઠી ચાલ્યા ધેર;
મનમાંહી પસ્તાયા આ તો, યાશે કાળો ફેર. આશો. ૧૨
કણુખી સહને દોષ થશે તો, જમાડશે નહિ લાડ;
વહુદીકરી પરગામ જતાં નહિ આપે માગ્યું ગાડું. આશો. ૧૩
પાછળથી સહ કણુખણુ કહેજે, એજ આપણો શત્રુ;
પીટ્યો કર્યાંથી હવે પામશે, કોઠાતરીતું પતુ. આશો. ૧૪
કષ્ટક પાછળ ક્ષણ મોલ્યા, કષ્ટક દીધી ગાળો;
કષ્ટકહેજો ભણું ચયુંતે, આંખે આવતો ટાળ્યો. આશો. ૧૫

પદ ૫૭ મું—દેશી ૭ મી.

વસ્તીના લોક, વિષ સાથે પાક્યો વાંધો;
કહે કાષ્ટ દિનનું કામ ન કરવું, બંધી એવી પાધારે. વ. ૨૬.

ધર ધરથી ભેળા ચમને સહ, મુખથી બોલ્યા માળી;
મુખ પત્ર દિનને નહિ દષ્ટએ, અમે ગાંઠ એ વાળીરે. વ. ૧
કહે સુતાર અમે કાપ્યા તો, ૧ ભોગ બટોના મળશે;
ધંટીનો ખીલડો ભાગે તો, દાણા શેણે દળશેરે. વ. ૨
ધાંચી કહે અમે નહિ દષ્ટએ, દીવેલ દીવા સાર;
દીવા વિના ધર દેખાશે જેમ, અપાશરે અંધારે. વ. ૩
દરજી કહે કાષ્ટ દિનને માટે, ચીંગડી એક ન માંડો;
કાંચળીવિના ઉકાંચળી ફરશે, ઋષિ સવળાની રાંડારે. વ. ૪
વણુકણુ કહેજે વસ્ત્ર ન દેવાં, એટલે અડચણ મોટી;
ચકલે ચકલે ચીંથરાં વીણી, છો વાળે લંગોટીરે. વ. ૫
કડીઆ કહેજે ધર પડશે તો, કાણુ હવે ચણી દેશે;
હાથે રાંડાં ગાંઠવશે, એની રાંડ તગારાં વહેશેરે. વ. ૬
ગોચી કહે અમે કાપ્યા તો, ઉડશે એના આટા;
ખરે બપોરે જવું પડે તો, પગે બાંધશે પાટારે. વ. ૭
કહે હજમ હવે પ્રાહ્મણના, કહોંએ વાળ ન લેવા;
કાંઠાં વધવાથી દેખાશે, બધાય બકરા જેવારે. વ. ૮
કહે લુવાર કરો એવું કે, તરતજ તેઓ થાકે;
લોહી કે કડખી નહિ દેવી, છો પછી આટો કાકરે. વ. ૯
કહે ભરવાડ હવે પ્રાહ્મણનાં, નહિ ચારીએ ઢોર;
ભાણવું ગણવું ભૂટી ગાયો, ચરાવશે જમ ગોરારે. વ. ૧૦
કહે કુંભાર ન દેવાં વામણ, તેથી તરત અકળાશે;
હાથે હાંત્રાં ધડશે તો, પ્રાહ્મણુ ઓઝા કહેવાશે. વ. ૧૧
ધર ચણવા માટીના ગુણાં, દેવાની વાત હવે શી;
માટીખણે માટી લેવા, જશે ગધેડે બેશીરે. વ. ૧૨
ધોખી કહેજે વસ્ત્ર ન ધોવાં, પછી કકળશે કેવા;
ગોર બધા મેલા ગંધારો, જતી ઢુંકિયા જેવારે. વ. ૧૩
કાળો કહે અમે પ્રાહ્મણને, ખુણે ખાતર દેયું;
ગોંમુખીને આસનીયાં, સુદાં જમ ચોરી લેયુંરે. વ. ૧૪
લાંડ ભવાયા ચારણુ ગાંધિવ, એ વળી બોલ્યા એવું;
અમે દુનિત દુનિત કરીને, કર્યું બેવા જેવુંરે. વ. ૧૫

પદ ૫૮ મું—દેશી ૮ મી.

ગુરૂગામમાં જ્યાં જ્યાં જાય, લોકો લડવાને સામા ચાય;
ધણાં એવું કહે વટિ ઘાટે, બાધો પાપ કિયા ભવ માટે. ૧
બાળારંડાના લેશો નિસાસા, એમાં શી છે તમારી આશા;
એવાં વંચન અંતરમાં ખુંચે, તેથી બહાર જવું નવરૂચે. ૨

૧ હાસ્યરસમાં મસ્કરીના શબ્દો આવે છે. જેમ
કે નળાખ્યાનમાં કવિએ લખ્યું છે કે ઉદ્ધાદિત દેવોએ
કહ્યું કે “વીરસેન અમારો પાપ.”

એથી ધરમાંજ કાળ ગુળરે, વળી મનમાંહિએમ વિચારે;
 વેનઆવેમેસાળથી વહેલો, તો હું પાસેજઈસઉપહેલો, ૩
 આ વિચારતણો અંધવાળું, મારે માથેથી અપજશટાળું;
 એમ રાત વિતી ઘડી ચાર, પેઠા પુરમાંહિ વેનકુમાર. ૪
 સુણ્યા શ્રવણે વાછુંનના સોર, થયા આકુળઆકુળ ગોર;
 પેઠા ધોતિયું પહેરવા ધરમાં, સાડીસુંદરીનીઆવીકરમાં. ૫
 અંગેપહેરીલીધીએજ ટાણે, ખીજાં વસ્ત્રોતો જૂલ્યાઅગળે;
 કુંવર આગળ જઈમેટકરવા, શોધ્યુંશ્રીફળઆગળધરવા. ૬
 કાલોઉલખોઆબોહાય માંહી, તોય અખરપડીનહિકાંહી;
 ગયાઅસ્વારીમાંઅચડાતા, થોડાખળદતણી લાતોખાતા. ૭
 કુંવર જઈને ક્યેરીમાં બેઠા, ગોર રાજસલા મધ્ય પેઠા;
 દૂર દૂર કહે છડીદાર, કષ્ટક હરીને ક્યો ધિકાર. ૮
 ઉતરીકેડે પડેલીજનોઈ, ઓળખી ન શક્યો જન કાષ્ટ;
 અરે વેન હું છું રાજગોર, ઉચેધાટ પાડ્યો એમ સોર. ૯
 વેને સાદ્યો ઓળખ્યા ન્યારે, તેને આવવાદો કહ્યું ત્યારે;
 અશ્વેલાતથીલુલાખનાવ્યા, એથીખોડગતાગોરઆવ્યા. ૧૦
 ઉત્તખો મૂડીખોલ્યા ગડખડછ, કહ્યું આછડવાડ કુંવડછ;
 ગભરાતા ખોલ્યાએવુંગઢ, હાસ્યરસનીતોત્યાં વળોકવ. ૧૧
 વરવો વેશ વિલોડી તે વાર, હસ્યા સલાના સૌ સરદાર;
 વેને પાથરોડાધોપ્રણામ, આસનઆપીનેઉચર્યોઆમ. ૧૨

૫૬ પદ મું—૨૨ી ૧ લી.

અહો ઋષિજી લહે પંધાર્યા, કંઈ તમારી સેવા;
 પાપનિવારણુ લવજળ તારણુ, નથી ખીજાં તમ જેવા. ૧
 બ્રાહ્મણુને ભગવાન ગણું છું, હું બ્રાહ્મણુનો દાસ;
 દિવ માં કલ્યાણુ કરે, મને વિપ્રતણો વિશ્વાસ. ૨
 અંધ પાછ પંચામૃત લાવી, વિપ્રનું પૂજન કીધું;
 અખર ધૂપ આરતી ઉતારી, પાદોદક લઈ પીધું. ૩
 વિબુધ બધા મંત્રોને વંશ છે, તે મંત્રો તમ પાસ;
 માટે દેવોથી દિવ મોટા, વટે છે વેદઆસ. ૪
 પછા પૂછ્યું જે કેમ પંધાર્યા, કહો દાગ સ્વામી તે;
 હું બ્રાહ્મણુની આજ્ઞા પાળું, પૂજ્ય ગણીને પ્રીતે. ૫
 ઋષિજી બોલ્યા રાજકુંવર સુધુ, વિધવા લગ્ન વિચાર;
 કણખી આદિક કુળનો એતો, અસતતણો આચાર. ૬
 અંધ પાડતાં બહુ શ્રમ પડશે, પ્રજા પામશે ત્રાસ;
 આપણને વળી લાગે અગણિત, અખળાના નિશ્વાસ. ૭
 એ લોકોને પાપ નહીં, એનો છે અસહી આસ;
 માટે તે લોકોનો મારગ, હાલવેલો નહિ દાસ. ૮
 રામ કહે ઋષિ એ શું બોલ્યા, એ વાત તો રામ;
 પાપી મારગ અંધ પાડ્યો, એ રાજનો ધર્મ. ૯

જૂના ચાક મટાડી દેવા, પ્રમિદ જેમાં પાપ;
 પુતર્જનમાં પાપ ન હોયનો, એમ આદરો આપ. ૧૦
 પુત્રીના નિસાસા લેશે, તેમાં શો છે માત;
 પ્રથમ તમે તમારે ઘેરથી, નવો ચઢાવો ચાત. ૧૧
 લણે ઋષિઓ ભોગા શ્રુપતિ, એ શી વાત ઉચારી;
 જે આવું કરીથી બોલ્યા તો, થશે અપ્રીતિતમારી. ૧૨
 પારાશરી સ્મૃતિમાં લખ્યું છે, વિધવાને વરવાનું;
 પશુ તે શાસ્ત્ર પ્રમાણે સવળું, કળિયુગમાં કરવાનું. ૧૩
 મનનો મમત તજી નેત્ર તે, સરસ દિગ્ગે છે ધારો;
 પશુ શું કરીએ ચાલ અમારી, નાને પડ્યો નકારો. ૧૪
 કહે કુંવરજી કળિયુગમાં વળી, એવા વિપ્રો યાશે;
 સ્મૃતિયો નહિ સંભાળે જૂને ચાલે ચાલ્યા જશે. ૧૫

૫૬ ૬૦ મું—૨૨ી ૮ મી.

જશે ચાલ્યા જુનેજ કુચાવે, એવાવિપ્રો થશેકળિયુગે;
 જન્મતાં ૧૨જે શ્વપચ કે ચાન, નહિ જન્મ્યું એવેમેદાન. ૧
 જમે તો લાગે પાપ જરૂર, એવાં વચનતો નહિ ધરેકર;
 ભુંડીખૂમિમાંએથીને જમશે, લિહાલેવા સરવમાં ભમશે. ૨
 વિપ્ર સ્ત્રેચ્છતાં તોકરી કરશે, પુત્રી વેચીને પંસા સંધરશે;
 તેનું શાસ્ત્રમાં કેમ લખ્યું છે, તે તો કાષ્ટકાષ્ટનેનદિપૂરે. ૩
 કષ્ટક વિધવિધ કરશે અસન, ત્યારે નહિ પૂરે વેદવચન;
 મનની મરજીને મળતું રહેશે, ત્યાં તે વેદવચનઆફુંદેશે. ૪
 જમશેએથીનેમઘપ જોડે, એવા ચાલતા ચાલ ન તોડે;
 બાળ વિધવાને પગથાવાકાળ, કહેશે કેમ તુટેજુનાચાસ. ૫
 નેષ્ટ હોયજો નાતનો રાદ, કહેશે નાત ગંગાનો પ્રવાહ;
 કરશે લગ્ન નેવિધવા નાર, તેને નાતથી કાઢશે ખડાર. ૬
 નહિ પૂરેકાષ્ટ વેદ આનો, કેમ અમાડે પ્રવાહ ગંગાનો;
 સ્ત્રેચ્છ માથે રમીકરેખર, તેતો નહિતુટે નાત આચાર. ૭
 સંતો વિધવા જે સધવા યાશે, તેથીનાતનોઆચારજશે;
 વિપ્ર કનક ચોરે કાષ્ટ વારે, તેની જોડે ન જમવુંક્યારે. ૮
 જમે તો લાગે આપ અપાદ, નથી તે તુલ્યવિધવાવિવાદ;
 ચોરી કરનારા નાતમાં જમશે, ભુંડાસટપંચતમાંજમશે. ૯
 એવા નાતોના અંધારો ધારા, વેદ ધર્મથી વિધનધારા;
 શાસ્ત્ર ધર્મ તો સંતાઈજશે, પારાનાનવાધમંગલોશે. ૧૦
 એક કહેશે કળિયુગ અગણ, બીજો કહેશે તેવોન રોનાપ;
 અગ્નિ અગ્નિયો નહીંજેદામ, નેતેરગણેકળિયુગજમ. ૧૧

૧ મનુજી ઘાંડાલકવચનજી સુદામજીઆતથેવચન
 રજસ્વલો ય પંદરજનેશ્વરજમશે વિજ્ઞાનજી

મહાપાપને * માનશે છોટાં, મન કદિપત માનશે મોટાં;
વિપ્રોલકશે નાતો જુદી થાશે, તેનું પાણી પિયં વટવાશે. ૧૨

૫૬ ૬૧ મુ—દેશી ૧૩ મી.

૧ જાનરલસણને કુંગળાખાતરિ, કહેશેકાંધનથી વટલાતારે;
વટલે કષ નાતથી કષનાતરે, તેની વેદને નહિ પુછેવાતરે. ૧
૨ સોની સતારથી વટવાશે, અમાલાખતોએ મંગણાશેરે;
૩ અમાલાખજેને શ્રુતિગ ગુણેરે તેને તો ભણુ પ્રાણાન્નલ શુશેરે.
સંધ્યાવંદન ન કરે ખચિતરે, તેની જોડે જમેનાતરીતરે;
જન્મ્યો નાતમાં તે નાતભાષરે, ખીજવવનકેકમ કસાષરે. ૩
હશે નાતમાં મરીમ એકાદરે, એને શિર મુકશે અપવાદરે;
કહેશે તે નીચું કમકર્થુછેરે, પસવાળાને કાઢનાહિ પૂછેરે. ૪
વેદ ભણુશે તે નીચ ગણુશેરે, મ્હેચ્છકિંકર શ્રેષ્ઠ મનાશેરે;
શુકમકહેતકોપે એજકામરે, ખુશી મુનશોને ખસીતામરે. ૫
કિંકર દોલત હિમત મિરાતરે, નામે વિપ્ર થશે સાક્ષાતરે;
તમે કહો છો આખર આવે તનનીરે, તોય ભણુવી
નહી ભાપા યવનનીરે. ૬

સ્વાર્થ માટે તે સધળું એ કરશેરે, પરદુઃખેદ્યાનહિધરશેરે;
ખરો ધર્મ તો એસશે ખોષરે, જણુશે વિપ્રદોષનો ખોષરે. ૭
મૃમયર્મ ગણુછો પવિતરે, તેને કહેશે એતો અપાવતરે;
શાસ્ત્રે રેશમ બહુ નિંદાપરે, પહેરી શ્રીત કરમનકરાપરે. ૮
તેને તો કહેશે સૌથી એ શુદ્ધરે, એમ વરતશે વેદવિદ્ધરે;
મામાની પુત્રોને પરણુનારે, કહેશેદેશનો યાલઅમારે. ૯
રાખે ઉપરથી વિધવાનો વપરે, પાળે રૂઢઅ ધર્મનલેશેરે;

* પાશવલ્કયામ્રહામધપસ્તેનસ્તથૈશ્વગુરુતલ્પગઃ
પતેમહાપાતકિનોયશ્વતેઃ સહસંવસેત્ ॥

૧ મનુઃ । લશુનં ગૃજનૈચ વપલાંકુકવકાનિચ અમ-
સ્થાણિ જિજ્ઞાસતાં નામમેધ્યમમાવાનિચ ॥૧૧॥

૨ સોનું ચોરે તે પતિત કહ્યો છે, માટે તે સર્વ
જાતિ ॥ કરતાં નીચ છે.

૩ નિરાચારસ્ય વિપ્રસ્ય નિષિદ્ધાચરણસ્ય ચ અન્નમુ-
ચ્ચવાદિજ કુર્યાદિનમેકમભોજનમ્ ॥૧૧૥ મિતાક્ષયા.

૪ યોગદેવ્દાષનીભાષાપ્રાણેઃ કંઠગતૈરપિ ॥

૫ બ્રહ્મચારીને મૃગયર્મ પહેરવાનું, અને ખીજને
મૃગયર્મ ઉપર બેસીને દેવની પોડશોપચાર પૂજા, વૈ-
ષ્ણેવાદિ કમ કરવાનું લખ્યું છે. પણ આજ તો મૃગ-
યર્મથી સ્નેહ બ્રહ્મચારી છે.

એની વિધવાહિતમકહેવાશેરે, ફરી પરણુતે પતિત ગણુશેરે. ૧૦
એવો ઉવોચલાવશેધારેરે, માટે આજથી વાત ચિચારેરે;
કોઈ છમે પ્રતિજ્ઞાએનીરે, વિપ્રવિધવાને પરણુવીનેનીરે. ૧૧
શેષ નાગ થઈ ભૂમિ છૂટેરે, તોય મારી પ્રતિજ્ઞા ન તૂટેરે;
પછી ગુરુ ગમાત્યાહયકારે, એકેવાત કરીનહિનકારે. ૧૨

ભાગ ૬ ફો.

૫૬ ૬૨ મુ—દેશી ૮ મી.

કમગાઝીરીનાકટની કહાણી, ભૂપકુંવરનામનમાં મરાણી;
સુતાનેણમાં નિદ્રાન આપી, એકોદિલમાં હિલગિરીનાની ૧
અતિ અંતરમાં અકળાય, ઉડે બેસે અને સુષ જાય;
કરે ચિતમાં અતેક વિચાર, વડે ઘાટ હળર પ્રકાર. ૨
અરે નર નિરદય થયા ક્યમ, અખળાઉપર આવો ભુલમ;
વડું દુખ હશે સૌ વિધવાને, પીડાઅદ્યુત મારી પ્રાળને. ૩
ધિક રાજકુંવર ધિક રાય, પ્રાળ જેની અંતરમાં પીડાય;
તન મન ધન કુર્યાનકરેવાં, સૌ વિધવાનાં સંકટ હરવાં. ૪
રણુમૂર્તિ ભપાનકલાળું, ત્યાં હું તલમરે હિમત ન ટાળું;
માયાં મરેદનાં દેણું રંખડતાં, કષ્ટક શરીરેણું તરફડતાં. ૫
દયા તદપિતદિલ ઉપાળવે, વિધવાને દુઃખે દયા આવે;
નથી ધીરજ ધારી શકતી, છેક નરમ થઇ મુજ છાતી. ૬
દેખી શક્તા હશે દુઃખ એવાં, તેનાં હાડકાં કંકણુ હશેકેવાં;
હશે પથ્થરનાં કે વળજરનાં, જનનાં હશે કે જનાવરનાં. ૭
વા ધવર જનાવર રાતી, પીડા પેખી શકે ન અચ્ચાની;
પુત્રી વિધવાપણુથી પીડાય, કેમસંસારીજનથી સંખાપ. ૮
પછા જૈને કહ્યું સુનિયાતે, અમનું શું હશે સૌ વિધવાને;
કાઢનેવૈધવ્યમતહશેવહાલું, કાઢ તો દુખગણુની હશેકાલું. ૯
સૌને શરમ સર્ગા સહોદરની, વાત ઉચ્ચારેકમ અંતરની;
સાચી મરણુજેની હોય જેવી, તેનેતમજ આલવાદેવી. ૧૦
ખંસ કરિએ બે કાઢતો ધર્મ, તો તે કહેવાય મોટુંકુકર્મ;
નરકાષ્ઠ થવાયકાયસ-યાસી, તેનેકરવો નહોં ગૃહવાસી. ૧૧
ગમે કાઢને સંસાર આદરવો, તેનેપકડી સંન્યાસીનકરવો;
પણુ સાચું તે શીરીતેબોલે, ખરોમનનોમરમકેમબોલે. ૧૨

૫૬ ૬૩ મુ—દેશી ૧૩ મી.

એવો શો કરિએ બે ઉપાયરે, જેથી સૌનીશ્વયસમજપરે;
લણુવિધવાવસેછેઆપુરમાંરે, સૌનેદ્રષ્ટાજુદીહશેઉરમાંરે. ૧
પુછતાં શતવતાર વીતેરે, સાચી વાત સમજાએધીંતેરે;
મને અતિ અમરમમજાપરે, બાંનેરેજુડિપાપમાપરે. ૨

સુણી સુનયા કહે સુણુ સુતરે, એતો કામ નથી અદમૂતરે;
અપ્ય કામે મુંઝાપો તું આજરે, ત્યારે કેમ ચલાવીશરાજરે. ૪
સર્વે વિધવાનામનની ઇચ્છાપરે, એતો એક દિવસમાં જણાપરે;
આજથી ત્રીજે દિવસેજાણરે, તને સમજતું તેની સદાધરે. ૫
સુણી વેન કહે સુણો માતરે, વડી અચરજની એતો વાતરે;
બુવતિ જાતનું મનહોય મેલુરે, સઘડજાતું નથી કાંઈ સહેલુરે. ૫
એક પ્રેમદાનો લેતાં પાર રે, ન પમાય વિતે વર્ષે જારરે;
એક દિવસમાં લક્ષ કળાયરે, માછ એ વાત કેમ મનાયરે. ૬
દાલ મુંજનેવીરજ દિલેવારે, આપ છોડો, દીલાસાજ એવારે;
પણુ નેકશો દાખલો દેખુરે, તો હું વાત ખરેખરી લેખુરે. ૭
નરની વાત કે નારીની વાતરે, કેમ તરતજાણ કહો માતરે;
સુનયા કહે સંશય છાંડીરે, જો આકાશનાં તકતો ને દાંડીરે;
એક જાતનાં જાણુ વિચારીરે, એક નરજે અને એક નારીરે;
નરના અંતરમાં જે સમાયરે, તેતો કાષ્ઠથી કળીનરાકાયરે. ૮
પણુ પ્રમદાતણા પેટમાંનુંરે, રજ ભાર રહે નહિ છાનુંરે;
દેખી દાખલો દષ્ટિકરીનેરે, પછી રહેજેતું વીરજ ધરીનેરે. ૧૦
વળતી વેનને વિશ્વાસઆગ્યોરે, માતાએખરેએક ખતાગ્યોરે;
કાંઈક દરશેમાતાજીઉપાયરે, જેવીસઉતી ઇચ્છા સમજાયરે. ૧૧
હું છું ખાળક મુજમતિ છાંડીરે, એતો વૃદ્ધ એની મતિમોડીરે;
એવું સમજીને કારણુસર્વરે, મળ્યો વેનના મનનો ગર્વરે. ૧૨

પદ ૬૪ મું.—દેશી ૨ લી.

રાણીએ પછી રાજગુરુને, બોલાવ્યા બદ્ધ પ્રીતે;
કરજોડી પરણામ કરી, ઉચ્ચાર ક્યો આ રીતે. ૧
અરે ગુરુ હું પિપર ભણી, ગમતી સુતને લઈ સાથે;
રસ્તામાં એક ધાત ગમ, મોડી કુંવરને માથે. ૨
મહાભયંકર વનમાં ભેડી, એક જોગણી એવી;
ભરમ કરત પરજગીને તે વેનને વનની દેવી;
વિનતિ કરી મેં મિષ્ટ વચનથી, ત્યારે બોલો તેહ;
તણુ દિન જો ઉભણી કરો તો, રહે કુંવરનો દેહ. ૪
પ્રથમ દિવસ સહ કુમારિજાને, એક ઉભણી અપાવે.
બીજે દિવસ વિધવા સધગીને, બોજન ભણા કરાવે. ૫
ત્રીજે દિવસ વિધવા ત્રિવરણની, આગ વિશે બોલાવી;
જો પરિપૂર્ણ પ્રમંન દેવોતો, કહી નહુ નહી આવી. ૬
અમે કણુલ દર્શા તે ક્યપો, દિલ રીડી વનદેવી;
તે માટે તણુ દિવસ જગી, દરવી ઉભણી એવી. ૭
મહેર બધામાં સાદ પડાવ્યો, ઉચરી એજ પ્રમાણે;
આગ વિશે સહ ખાળકિયો, બોલાવી વેદેશી વદાણે. ૮
ખાળ સમીપ સરિતા તટ, શિવ મંદિરમાં લાગી રમવા;
જો રૂપે જાણી દયા મુજકીને, ખાજ વિશે બહુ બહુવારે.

સરિતામાં સહ સ્નાન કરીને, ક્યા સુણે ગુરુ મુખથી;
રમાજમી આગોદન રહી, પછાશેદેરવે ગમ મુખથી. ૧૦
જિજ્ઞે દવસ સધવા સધગીને, લુગતી કરી જમાડી;
જન્મ ભૂપણુ અખડીશ દહને, પુરમધ્યે પડોયાડી. ૧૧
ત્રિજે દિવસ વિધવા ત્રિવરણની, બદ્ધ હુંને બોલાવી;
પ્રભાતમાં ત્યાં ગુરુની પાસે, ધમ ક્યા વચાવી. ૧૨

પદ ૬૫ મું.—દેશી ૩ છ.

વેદ વિદિત વૈધવ્ય ધર્મ, વંચાવ્યા ગુરુની પાસેજ;
સહ વિધવા સાંભળા બેડી, ઉત્તમ ભોજન આણેજ. ૧
વેનકુંવર ને સુનયા રાણી, ત્યાં બેઠેલાં દોસેજ;
ગુરુ જાણે વિધવા સધગીને, દહિ ઉપદેશ અતીસેજ. ૨
સાંભળતાં મહિના મનની, રિયરતા સ્વધરમમાં યાણેજ;
વેનતણા વિપરીત વિચારો, અર્થ બધા વહીજાણેજ. ૩
જો વિધવા વૈધવ્ય ધરમથી, આપે હશે જો અજગીજ;
તે પણુ આજ જયારમજાણે, સાંભળીને મુજવાણીજ. ૪
સાંભળીને દહિ બૂલી ગમ હશે, સાંભરી આવશે એનેજ;
જો કહિ વારતા જૂની યજ હશે, તાજ યશે વાત તેનેજ. ૫
વૈધવ્ય ધર્મનું વરણુન કરતાં, કરી ન રાખું ક્યાયજ;
મોઠા મોઠા મુનિના મત લખને, વાતકરીશ પ્રદાયજ. ૬
એતું ધારીને ઉંચા સ્વરથી ગુરુ, બોલાવ્યા તાળી પારીજ;
સાંભળજ સહ એકજ ચિતથી, વાત ન કરશે આડીજ. ૭
વેદ પ્રમાણે ધરમ વિધવાનો, સ્નેહ સહિત સંભળાવુંજ;
સ્વધર્મ વિષે મુખ ભોગ ભોગવશે, આદરશે વ્રતઆવુંજ. ૮
જો દહી કથિત ચૂક કરી તો, પડશે નરકની ખાણેજ;
જમના ફૂત જોરાવર તમને, મારશે મોઠાં ખાણેજ. ૯
લાલચ લોભ હનર દેખાડે, પણુ ન દહી લલચાવુંજ;
પ્રાણુ જતાં પણુ ધર્મ પોતાનો, તે તજીને નહિ જાવુંજ. ૧૦
ધર્મ ધરી તમે ધન્ય ગણુશો, દેવ ભોડે યશે દેરીજ;
રાણીયડીપણુ રિશિસિંહજી, અલખતપામશે એવીજ. ૧૧
તે માટે હવે તમને કહુંતે, પૂરાં વચન સુણી પરજોજ;
વિધવાઓનો વેદકોણે, ધર્મસંન્યાસિનામરજોજ. ૧૨

પદ ૬૬ મું.—દેશી ૭ મી.

વિધવા વામાનો, ધર્મ સન્નધારીના સરભો;
પ્રીતસહિતજે પાસે દિને, પરવશ પદ્મપદપરજોરે. વિનંદે

વિધવા કે સંન્યાસી ને કહી, 'બળદની ગાડીએ બેસે;
ધર્મ સિંધુનો ધારો ભેટાં, પ્રાદ નરકમાં પેસેરે. વિધવા. ૧
કંસાના વાસણમાં કાષ્ટ દિન, ને વિધવા સ્ત્રી જમશે;
પતિ સુધાં નરકે જઇપડશે, ખૂબ પીડા ત્યાં ખમશેરે વિ. ૨
બાગ બગીચા કે નૃત્ય નાટક, ને કદિ નજરે ભેશે;
તોતે વિધવાનું વ્રત તતક્ષણ, ખરેખરે ત્યાં ખોશેરે. વિ. ૩
વિવાહનાં કહી વિધવા નારી, ગીતો લાગે ગાવા;
તો તે પાપકાંત્રી ત્રિભુવનમાં, સમર્થ નથી છાડવારે. વિ. ૪
રેશમનું કે રંગેલું, કદી અંચળ ધારે અંગે;
તો તેના રૂપરિખા જમપુરીમાં, સંચરશે તે સંગેરે. વિ. ૫
કનક કદી તલભાર ધરે ને, વિધવા કે સંન્યાસી;
પાપ ખસેનહિ વસેકદી ને, કાડ વરસં જઇ કાશીરે. વિ. ૬
વિધવા હાસ્ય વિનોદકરે નહિ, રહે ઉદાસી આપે;
વાત કરે વૈરાગ્યતણી, નહિ તો પડશે મહાપાપેરે. વિ. ૭
સાંસારિક ઉત્સવમાં કે કદિ, ઉગણીએ નવ જાંય;
એકજ વાર દિવસ આખામાં, ખાણું સાદુ ખાયરે. વિ. ૮
પૃથ્વી ઉપર કરે પધારી, જેમ જંગલમાં ભેગી;
ધધર ધધર મુખે ઉચારે, સ્મશાનના જેમ શોગીરે. વિ. ૯
નેણું કશું ભેવા નહિ જાવું, વાળે ન્યાં કાંઈ વાળું;
દેખેનહિ મુખદર્પણમાં, તો રહે વિધવાવ્રત તાળુંરે. વિ. ૧૦
તે ને કદિ ઝેતાણી ખાયતો, મૂળ પાપનું મોડું;
વિશેષ લોભચક્રી વિધવાવ્રત, અચીત યાશે ખોડુંરે. વિ. ૧૧
શ્રદ્ધાથી વૈધવ્ય ધર્મ, નવ પાળે તે તો કરી;
એકાદે ઉપવાસ કરે, અધિલી બઠરી જેવીરે. વિ. ૧૨

પદ ૬૭ મું.—દેશી ૧ લી.

કયા સુણીને ભોજન કરવા, ઉડી સહિ હરખાઇ;
પીળા રાતા મુગટા પેહેરી, બેડી સરવે ખાઇ. ૧
પતરાળી યાળી પીતળની, દષ્ટ કંસાના ચાળ;
જમ્યા પછી પાછા નહિ લઇએ, કશું એમ તે કાળ. ૨

૧ એક ભોળાસ્વારે ઘોડાની દયાથી ઘોડા ઉપર
બેસીને મોટા ધાસનો ભારો હતો તે પોતાના માયા
ઉપર લીધો. તેમજ કેટલાએક ધારે છે કે બળદ ઉપર
ન બેસવું પણ ગાડી ઉપર બેસવું.

૨ તદ્દેગુણ્યાદપિસ્વર્ગાત્પતિઃ પતતિસ્તર્વથા
તસ્યાપિતા ચ માતાચ્ચાતુર્વર્ગસ્તથૈવચ ॥

૩ તાંબુલાભ્યંજનૈવૈવકાંસ્યપાત્રેચમોજન-
ચતિશ્ચિવવા ચૈવ વર્જયેન્નનાદિકમ્ ॥

લાજ્યને લીધે કંસાનાં, વાસણ સહને ગમીયાં;
પહોર દિવસ પૂરો ચડતાંસહ, ખટરસ ભોજન જમીયાં. ૩
પાનખિડાં આખ્યાં તે ચાવી, એક ક્યાં બહુ રાતાં;
દર્પણ આખ્યાં તેમાં અધરો, દિકા લલા દેખાતા. ૪
આભૂષણ અંચળ લાવીને, એક ક્યો; અંખાર;
સદા શરીર ઉપર રાખો તે, સન્ને તમે શણગાર. ૫
એવું મુણતાં અખળા સર્વે, ભૂષણ સજવા લાંગી;
કનકતણી ગૂંજરિયો કાષ્ટએ, મુખથી લીધી ટૂંભાંગી. ૬
કાષ્ટએ ધરી કનકની કંઠી, વળી વીંટી આંગળિએ;
સાડી કસખા છેડાની, શરીરે લઇ સજળિએ. ૭
કાષ્ટએ કાને ધર્યાં વેડલા, કાંચળી રેશમકરી;
ખાહે લઇ માદળિયાં બાંધ્યાં, શોભીનાં સોનેરી. ૮
નર્તક ગાયક ત્યાં બોલાવ્યા, નાટક રૂડા રચાવ્યા;
તે દેખી દિલ ખુશી થયાં, સહ ભામનિયોને લાવ્યા. ૯
બાગ વિષે એક હતો ખંજલો, પલંગ ત્યાં પાથરિયા;
ખરે ખપોરે સહ ત્યાં સૂતી, ધર્મ ન મનમાં ધરિયા. ૧૦
ચાર ઘડાં ન્યાં દિવસ રહ્યા, સહ જમીઓ ખીજવાર;
ધુધરિયાળા રથ ભેડીને, ત્યાં કીધા તૈયાર. ૧૧
બળદ બહુ બળવંતા બેડ્યા, બાંધ્યા રથમાં બેડી;
ગીત વિવાનાં ગાતી ગાતી, પુર મધ્યે સહ પેડી. ૧૨

પદ ૬૮ મું.—દેશી ૩૬ જી.

બુમો પાડીને ત્યાં ગુરજ બોલે, સહિછો શસ્ત્રો સરખીજ;
વ્રત વિધવાનું વિસારી, મુકયું, પાપણિયો મેં પરખીજ. ૧
કથન ગુરનાં કાન ધરે નહિ, મન માને તેમ મહાલેજ;
રથમાં બેડી ગીત ગાય અને રથ ધમધમતા ચાલેજ. ૨
કષ્ટક જણીતો એમ કહેજે, છો ગુર કહેતાં જાયજ;
વૈધવ્ય ધર્મ કલા પરમાણે, આપણથી ન પળાયજ. ૩
મરણ પછી તો ગમે તેમ ખાઇ, હશે થવાનું તે થાશેજ;
પણ ખાનપાનને ખાટલો તેતો, જીવતાં કેમ તજશેજ. ૪
સહ કરતાં હોય તેમજ કરિયે, નિંદા કરે નહિ કાષ્ટજ;
ને કશું આપણે એકલાં કરિયે, જગત કહે, ભુંડું બેઢજ. ૫
રથમાંથી બેસીને ગાઇએ ગીતો, એમાં અડચણ શીછેજ.
કાષ્ટ વિધવા નથી બેસતીગાડીએ, એમાં શીવાત નવીછેજ. ૬
કનકનાં કંકણ તે નવ પહેરે, જેને મળે નહિ ખાવાજ.
પુત્ર કે ભાન પરણતાં વિધવા, કષ્ટ નથી બેસતી માંવાજ. ૭
આપણે ખાઇ સંસારમાં રહેવું ને, એવું તે કેમ પળાયજ;
વહાલા સર્ગાતજ થાય વેરાગણ, તેનાથી તેમ કરાયજ. ૮

૧ એક.

એકજ વાર જમી દિન આખો, બૂખ્યા કેમ કહાયછ;
મુએધણી આપણે નથીમાયો, મુઆપાછગનમરાયછ. ૯
હેશિયીરાણીએ ઉનણીઆપી, તેશિદ રાખીએ શોકછ;
મન આપણું ખુશી કરવાનેમાટે રૂપેયાખરચ્યારોકછ. ૧૦
આજ દિવસ મહારાજ કુંવરશિર, ધણી વિતીછે ધાતછ;
ઉત્તમ દંડાડોઆજનો ગણીએ, વિવાહ જેવી વાતછ. ૧૧
તેમાટેઆજ બસાં ગીતગાઇએ, હમયામાંહી દરખાઇછ;
જેમ પોતાના પુત્રની પામીએ, વિવાહ ફેરી વધાઇછ. ૧૨

૫૬ ૬૬ મું—દેશી ૪ થી.

કાડે કામની કહે સુણો કંચછ,
અતિ દરખ પામી હુંતો આજ; વિવાની વધામણી.
માટે મોટા મંડાવો ને માંડવો,
તેડા સધળો કુંડેખી સમાજ. વિ. ૧
કંકુ છાંટીરે લખણે કંકાતરી,
પામે પ્રેમથી સધળા સ્વગન. વિ.
જળે જાગતા રંગ છંટાવીએ,
દિલે ધારિને દિ ધન્ય ધન્ય. વિ. ૨
શણગાર સજવિએ શોભતા,
હેતે લાવો રૂંડાં હીર ચીર; વિ.
મોધાં મોતી માણુક મણિ મૂલ્યો,
વેગે જાઓ મારી નણુદીના વીર. વિ. ૩
હેમ માંકળો કાચની કાંડીએ,
ઝાઝાં ઝુમર ઝાકઝમાજ; વિ.
કાલુ કાચના તખ્તતા કરાવણે,
વડા ઉંચા ને વિમળ વિશાળ. વિ. ૪
ખુખ ખીલે તેવી ધણી ખુરશી,
મેલો મંડપમાં મોટા મેજ; વિ.
રૂંડાં કાચ ને દાંતનાં રમકડાં,
આણો ઓપે એવાં ધણાં એજ. વિ. ૫
વાળંજાળં વિવિધ વજડાવીએ,
ગાશે ગોરિયો મંગળ ગીત; વિ.
આવી બેઠાડી આપણે આંગણે,
ખાતે માંડશે ખેલ ખચિત. વિ. ૬
મોઢા મેવા મંગાવેને મલથી,
ફળાં ફેરી અંછર અંચાર; વિ.
આજ સાજત મહાજન આવશે,
ખુખ ખાસો તમાસો મનાર. વિ. ૭

મને સંભળતો મુખ માંપડયું,
મારા મનમાં આનંદ ન મામ; વિ.
રૂંડો દિવસ દીવાળીથી દરગણો,
ગણું એથી અધિક તો ગણાય. વિ. ૮
ભાવે હું મારા ભાઈ બોલમને,
લેખ લાયકી સદિત લખીશ; વિ.
મારી બેદનપણીને બોલાવવા,
મારાં માણુમને મોકલીશ. વિ. ૯
મારી સાસુએ કહું રનેહથી,
રાજ રાજ યશે સુણી સર; વિ.
આજ ગોર ગોરાણીને નોતડે,
આજ પરમ પવિત્ર છે પર્વ. વિ. ૧૦
પાકાં પાન ને મારી સોપારીઓ,
લાવો મલાઈથી લીલાં લવિંગ; વિ.
કાથો સુનો કપૂર પુરી ફરી,
રચો બીડાં રહે જેમ રંગ. વિ. ૧૧
હું તો દરખે દેખું દશે દિશમાં.
આજ અદકા દિસે છે ઉજેશ; વિ.
કહું દિવ ધણી હું જમદીયને,
હરિ આપણે અમને દંમેશ. વિ. ૧૨

૫૬ ૭૦ મું—દેશી ૨ લી.

ગીત સુણી કમળાગૌરીનું, હમયું બદ્ધ દરખાયું;
જાણ્યું જે મુજ વિવાદનું આ, ગીત જરૂર ગવાયું. ૧
રાજ કુંવરને રાણીજી પડી, આજ જવાર નીસરીયાં;
સંધ્યા ટાણે શિવનાં દર્શન, કરવાને સાચરિયાં. ૨
ત્યાં વિધવાઓ પાંચ દત્તી, ભાસે મુખડાં બૂખાળાં;
કોઈએ ઘોળાં વજ ધર્મી, કોઈ કશય વિનાનાં કાળાં. ૩
સુનિયાએ તે સધળીઓને, પુણી લીધું પોતે;
કેમ તમે બોજત નથી કીધું, કારણ મને દેશે તે. ૪
આઈઓ સુનિયા પ્રભે બોલી, અમે સુણી સુર માયા;
એજ રિતે વિધવાનો ધર્મ, મરીયું અમે વ્યતાયા. ૫
પ્રાણુ જતાં પજ નદો પેશીએ, બાગ વિશે કદિ બાઈ;
નેહાં નેવા નહિ જમએ, દમકામાંડી દરખાઈ. ૬
સ્વર્ગચણ કોઈ સુર આવીને, લાગે ને લગયાનાં;
તો પણુ અમે પરમ નદિ તણએ, લાગે દેવ ડગલાજ. ૭
માયા માટે અમે રાખયું, ધર્મ અમારો આપ;
આપદાળ પડે મહા આરી, તો પણુ શા મોતાપ. ૮

કાપીને કાઠ કાપા કરા, કરશે ચૂરે ચૂરા;
તોપણ કાંઈ તુકસાન નથી, અમે ધર્મ પાળશું પૂરા. ૯
પછી વેને તેઓને પૂછ્યું, જો દિન આજો જાઓ;
કહો આજ આ બાગ વિષે, વાજતો શાં શાં વાગ્યાં. ૧૦
બાહ્યો કહે અમે એના સ્વર, સુણ્યા નથી શું કહિએ;
એને સમે ઉપદેશતણાં પદ, અમે ઉચરતાં રહિએ. ૧૧
વેન કહે તમે પદ ગાયાં, તે બોલો અહિયાં બેશો;
પછી વિધવાઓ ગાવા લાગી, ઉત્તમ પદ ઉપદેશી. ૧૨

પદ ૭૨ મું—દેશી ૨૨ મી.

જમ છે જગત ચાલ્યું, એ જીવ જોને. ૧૬
જોને તું પાટણું જવા, સારાં હતાં શહેર કેવા;
આજ તો ઉજડ એવારે, એ જીવ જોને. ૧
વળી સિદ્ધપુર વાળો, મોરો જોને રૂમાળો;
રહો નહિ તે રૂમાળો, એ જીવ જોને. ૨
રૂડા રૂડા રાણી જાયા, મેળવી અચાગમાયા;
કાળે તેની પડી કાચારે, એ જીવ જોને. ૩
છત્રે જોને છાયા થતી, રૂડી જેની હતી રતી,
કર્મા ગયા કરોડોપતીરે, એ જીવ જોને. ૪
જરી જે આજરી થતા, હાજર હડીમ હતા;
તેનાતો ન લાગે પતારે, એ જીવ જોને. ૫
કાંઈ તો કહેવાતા કેવા, આલના આધારે જેવા;
ઉઠી ગયા એવા એવારે, એ જીવ જોને. ૬
જીવાનીમાં જાતા જોષ, રાખી નહીં શક્યા કાંઈ;
રહ્યાં સર્વે સગાં રાહરે, એ જીવ જોને. ૭
હાજર હજારો રહેતા, ખમા ખમા ખમા કહેતા;
વિશ્વમાંથી ગયા વેહેતારે, એ જીવ જોને. ૮
મુખા જન જેની સાથે, હેતથી પોતાને હાથે;
મરણ ન મટ્યું માથેરે, એ જીવ જોને. ૯
જમ લીધે શત્રુ જીતી, નવીન ચલાવી નીતિ;
વેળા તેની ગઈ વીતીરે, એ જીવ જોને. ૧૦
જનતમાં ખુશ જામ્યા, વેર વાળીને વિરામ્યા,
પણ તે મરણ પામ્યારે, એ જીવ જોને. ૧૧
નેક નામદાર નામે, કર્યા જમ સ્મશાન કામે;
દીકા દસપતરામેરે, એ જીવ જોને. ૧૨

૩ તાંબુલ. ૭૨ મું—દેશી ચાલતી.

વતિઅવિષયા તનેરે, પામર પ્રાણી; ૧૬
મિથ્યા કહે છે માંડે માંડે.
૩૨, પામર પ્રાણી. ૧

તારે હાથે વવરાશે, તેટલુંજ તારું થાશે;
બીજું તો બીજાને જાશેરે, પામર પ્રાણી. ૨
માખિયોયે મધ કીધું, ન ખાધું ન દાન કીધું;
લુટનારે લુટી લીધુંરે, પામર પ્રાણી. ૩
ખંખેરીને હાથ ખાલી, ઓચિંતાતું જવું ચાલી;
કરે માચાકુટ કાલીરે, પામર પ્રાણી. ૪
સાહુકારીમાં સવાયો, લખોપતિ શું લખાયો;
કહે સાચું શું કમાયોરે, પામર પ્રાણી. ૫
આવે તારે સાથે એવો, કમાયો તું માલ કેવો;
અવેજ તપાસ તેવોરે, પામર પ્રાણી. ૬
દેવે નરતનું કીધી, તે તો ન કિમ્મત કીધી;
મણી માટે મેશ લીધીરે, પામર પ્રાણી. ૭
બોળામાંથી ધન બોયું, ધુળથી કપાળ ધોયું;
જાણુપણું તારું જોયુંરે, પામર પ્રાણી. ૮
હજી હાથમાં છે બાજી, કરતું મંજુને રાજી;
તારી મુડી કર તાજીરે, પામર પ્રાણી. ૯
હાથમાંથી બાજી જાશે, પછીથી પસ્તાવો થાશે;
કથું ન કરી શકશેરે, પામર પ્રાણી. ૧૦
મનનો વિચાર તારો, મનમાં રહી જનારો;
વળતી ન આવે વારોરે, પામર પ્રાણી. ૧૧
નીસર્યો જ્યાં શરીરથી, પછી તું સાલેક નથી;
દલપતે કીધું કથીરે, પામર પ્રાણી. ૧૨

પદ ૭૩ મું—દેશી ૧ લો.

અધિપતિ સુત ઉપદેશ સુણીને, યિરમન યજ્ઞિત થામ;
પ્રદક્ષણ પાંચેની કરીને, ગ્રેમે લાગ્યો પાંચ. ૧
જો કરજડી એવું બોલ્યો, ધન્ય તમારો ધર્મ;
પાંચ તમે છો પવિત્ર બાહ હું, મનમાં સમજ્યો મર્મ. ૨
તમે નિરંતર ધર્મ તમારો, પરમ ખુશીથી પાળો;
તમને હરકત કાંઈ કરે નહિ, ચિતની ચિંતા ટાળો ૩
નૃપકુંવરે નાપિઠ સર્વેને, આજા કીધી આની;
જો વિધવાઓ જમી રમીને, શહેર વિશે સીધાવી. ૪
એમાંની વિધવાના આજમી, કાંઈના કેશ ન લેવા;
સુવર્ણના શણગાર થકી કાંઈ, કેશ અધિક નથી એવા. ૫
એ રીતે તેને વિધવાને, શીશ રખાવ્યા કેશ;
કષ્ટકતણા કુળમાં તે દિનથી, આલ્યો ચાલ હમેશ. ૬
એ અવસરમાં ગુરજ આજળ, વેન વહે છે વાણી;
અખજાના અંતરની ધ્રુજા, જુગતે લીધી જાણી.

જેની મરજી નથી જણાતી, વિધવા ધર્મ ધર્મીની;
એને શિદને અડચણ કરિયે, નરપાત લગ્ન કર્યાની. ૮
એવી વાતો મુખ ઉચરતા, પેઠા સર્વે પુરમાં;
ખરેખરે તે ખટકા પેઠા, અધિપતિ સુતના ઉરમાં. ૯
ઉઝાણીમાં કષ્ટ વિધવા દીકી, આઠ વરસની વયમાં;
કષ્ટક દિકી માળાપ વિનાની, બળતી હતી રૂઢિમાં. ૧૦
કષ્ટક જણીને કશો ન દોઠો, એક ગમ આધાર;
માંસ રૂંધર તનમાંલિ મળે નહિ, પિંજરકાડ પ્રદાર. ૧૧
દયા અધિક ઉપજી દિલમાંલી, જીવતી એવી જોખને;
વેને અતિ ચિંતાથી આખી, રાત ગમાયી રોષને. ૧૨
દોહરો.

શુદ્ધ કહે પરીક્ષિત સુણો, રાખીને અનુરાગ;
વરણન વેનઅરિત્રનો, લાખ્યો જ્યો લાગ. ૧

ભાગ ૭ મો.

પદ ૭૪ મું—દેશી ૧ લી.

વેનકુંવરની વાત સુણી, ઋષિ ઘેર ગયા તે વાર;
નિશિઆખી નિદ્રા નવ આવી, વિધવિધ કર્યા વિચાર. ૧
અંતે અંતર એમ ક્યું જે, એ તો કામ ન કરવું;
સ્ત્રી શરો તો તાપમા રહે, એજ રીતે આચરવું. ૨
સેવાનો અધિદારજ તેને, સ્વતંત્રતા નહિ દેવી;
અધિક ગુણો એને ન શિખવવા, રાખવી શુદ્ધ જેવી. ૩
પણ નૃપકુંવરે લીધી પ્રતિજ્ઞા, તે સ્ત્રી રીતે તૂટે;
રાજા અંગ ઉપાય કરે તો, છેક કુંવર મત છોટે. ૪
બિજે દિવસ ગુરૂદેવ ગયા, બ્યાં અધિપતિ બેઠો અંગ;
આસન આપ્યું ત્યાં તે બેઠા, પછી તે કબો પ્રસંગ. ૫
વેન વિવા વિધવાના કરશે, મહાજન મન દુખારો;
જરૂર ક્યું તોફાન જગશે, સહ જન સામા યારો. ૬
રાજા કહે ફિકર નવ રાખો, વારિશ વેનકુંવરને;
ચાલ નવો નહિ દેજી ચલાવા, નહિ દુખદઉ કોઈ નરને. ૭
કહે ગુરૂ સમ ખાધ કહો તો, અધિક લર્યો આવે;
પુત્ર ઉપરની પ્રીત પિતાની, તે તો સાત તમને. ૮
પુત્રતણ પોપણ કરવા, કષ્ટ પિતા કરે છે પાપ;
સુતનો ગુનો છુપાવા માટે, ઉચરે ભૂકું આપ. ૯
નરપતિ કહે નકી હું વારીશ, વચન ન લોપે વેન;
વેનતણો વિશ્વાસ મને છે, જાઓ કરો મુખ્યેન. ૧૦
જો લોપે તો પુત્રનાં પછી, જીવતાં મુખ નવ જોડાં;
જો જોડાં તો જાલદગાથી, દાગારો હું દોડાં. ૧૧
ક્ષિતિપતિએ એવા સમ ખાધા, વિપ્ર રાજાજ નિદાપ;
પછી કુંવરને કહ્યું બોલાવી, એમ કહી ન કરાપ. ૧૨

સોરઠો.

જો હું તારે ચિત, ધરજે રહું આપનું;
તો કહું તારે હીત, રાજનીતિ સુણી રાજની. ૧

પદ ૭૫ મું—દેશી ૧૦ સી.

રાજનીતિ સુણ રાજની, ઉચરે રાય અંગ;
રષ્ટત રૂઢે રાજ રહે, એવા ધારીએ ઢંગ. રાજનીતિ. ૨૬
જો નૃપતિ યજી જન ધણા, દિલ થાય ઉદાર;
રાજ્યનો કે તેના પંડનો, નજી થાય વિનાશ. રાજ. ૧
પુત્રને જેમ પાળે પિતા, એમ રષ્ટપતને રાય;
પાળે સદા પૂરા પ્રેમથી, તોજ દસ્યાણુ થાય. રાજ. ૨
કેવળ સ્વારથ દારણે, રાજ રાણે જે રાજ;
રષ્ટપતનું ન રહું કરે, એનું થાય અદાજ. રાજ. ૩
પાત્ર પ્રધાનને પૂર્ણને, કામ કરવું દમેશ;
એકલી આપ અકલ્પયરી, નવ કરિયેવિશેષ. રાજ. ૪
જો પ્રજા મુખ્યને પૂર્ણને, રાજનીતિ રખાય;
તો વળી સહીયી સરસ દિસે, કદિ કનેશ ન થાય. રાજ. ૫
ચરયા સાંભળિયે ચાટાતણી; જશ અપજય વાત;
અપજયથી રરિયે અતિ, તેમાં છે સુખ સાત. રાજ. ૬
શિક્ષક જન જેમ શિખવે, શિખવે ગુણ સાર;
સરને એમ મુધારિયે, પૂરા રાખીને ખ્યાર. રાજ. ૭
કરસ રીતિ પશુ સર્વને, આવે નહિ અનુદાન;
તો તો તરત ન ચલાવિયે, એજ સંપનું મૂળ. રાજ. ૮
જોવું ક્યું કરિયે નહિ, જેથી લુલ્લમ જાણાય;
ધીમે ધીમે સમજાવીયે, શૂલ રીતે સદાય. રાજ. ૯
જોને પ્રજા ધન્ય ધન્ય કહે, એજ ઉત્તમ રાય;
નહિ તો પ્રજા કે રાજનતણા, દયાડા સુખમાં ન ગાય. ૧૦
કોઈએ ધારેલા ધર્મનો, નહિ કરિયે વિધ્વંસ;
ધર્મ વિધ્વંસ કિયાયરી, દિલમાં લાગે છે કંડ. રાજ. ૧૧
અદપ ક્યું પણ આટલું, શિર્ષી રાગે જે રાય;
એજ રાજનતણા રાજના, પાવા જોડા રોપાય. રાજ. ૧૨

પદ ૭૬ મું—દેશી ૧૪ સી.

કષ્ટક કામ શરૂઆતથી, સો વર્ષે સિદ્ધ થાય;
રાયણુ રોયણુહાર નર, તે તો ફળ તેહનાં નવ ખાય. સુણો. ૪
ધીરે ધીરે ને સાધિયે, કારજ બહું સદાય;
આર્જઅધિક લગાડતાં, ભુઓપાક બધો બળી. સુણો. ૪
અવસર આવે થાય છે, સવળાં કારજ સિદ્ધ;
ફળ પાકે ન ઝટવિના, વડી વાતો કર્યે વિધ. સુણો. ૫
પ્રથમ ધણી રધપતતણુ, અંતર ઉતરે વાત;
ત્યારપછી તે કામની, ભરે કરજો લગામણુ બ્રાત. સુણો. ૬
જ્યાં લગી મન માને નહીં, કરશે ત્યાં લગી કેમ;
વસ્તુ ન બમતી નાકને, ભુઓ છલ જમે નહિ જેમ. સુણો. ૭
અભાવતું આરોગતાં, ગળા થકી ન ગળાય;
આગ્રહકરી ગળાવતાં, એથી અતે ઉઘરી થાય. સુણો. ૮
રોજ રોજ ઉપજવતાં, ઉપજે રૂચી અપાર;
ઘોડેઘોડે અધિણુ પણ અતે થાયછે પ્રાણુઆધાર. સુણો. ૯
બાળક શીખે બોલતાં, આગળથી ઉચ્ચાર;
પછી લખતાં ને સમજતાં, અનેવળતી બધો બ્યવહાર. સુણો.
પાઠ સુધારાનો પ્રથમ, સહિતે શિખવો એમ;
પછી અમલમાં આણુવા, તતખીરથી શીખવો તેમ. સુણો.
સહિતું સાઈ ચાહોતો, ચિતમાં કરી વિચાર;
સ્નેહસહિત સંભળાવને, ધીરેધીરે સુધારાનો સાર. સુણો.

પદ ૭૭ સુ—દેશી ૨૩ મી.

સંજન સંભળાવનેરે, ધીરે ધીરે સુધારાનો સાર;
સંજન સ્નેહ સહિત સંભળાવને. ટેક.
છોટી અકસવાળા આગળે, સુખેન વડીએ મોટી વાત;
પાશેર કેરા પાત્રમાં, કેમ શેર સમાશે સાત. સંજન. ૧
લાખો કીડીપર લાડવો, આખો મેલિયે તો મરી જાય;
બૂઝકરી લભરાવીયે, તો તે ખાસી રીતે ખાય. સંજન. ૨
મીકડા લઇને માનવી, ખેડો નાવમાં દઇને વર;
ભડકાવે તો તે અમાગિયાં, પડે ફૂદી પાણીનેપુર. સંજન. ૩
જે સમજે જેની રીતથી, તેને પણ સમજાવીએ તેમ;
ખેરો તો સમજે સાનમાં, ત્યારે કરીએલવારોકેમ. સંજન. ૪
બાળક આગળ બોલિયે, ત્યારે બનિયે બાળક રૂપ;
બૂખાઉતાના ભાખ્યે, ભલે હોઇએ ભણેલા છુપ. સંજન. ૫
પદક ટકે નહિ પેટમાં, જે ખાય બિલાડી ખીર;
ખાંસુખાંશિદ ખવરાવિએ, તેવિચારોને મારાવીર. સંજન. ૬
જંગલ કેરાં જાનવરો, આપે પાળવાં કરિયે જે આશ;
એવું આદરિત કે આપણી પાસે વસેકરી ત્રિશાસ. સંજન. ૭
પદકે છેકે સો રસની થાય ત્યારે રાયણુને ફળ થાય છે.

ધીરેધીરે નિત્ય ધીરવી, એને અકલ શિખવીએ અતેક;
હળીમળી હેતવધારિએ, પણ છૂટા ન પડિએછેક. સંજન. ૮
નિશાળિયાને ગમે નહીં, આપે શિક્ષક જે એવું જાન;
નાશીનેજય નિશાળિયા; મળે શિક્ષકનેકેવું માન. સંજન. ૯
છણુછણુતે તેલે છાટિએ, લખને નિર્મલ ઠંડું જે નીર;
સળગીઉઠેએતો સામડું વળી, સાંમાનુંબાળે શરીર. સંજન.
સંજનને મન શુદ્ધ છે, પણ વિશ્વ વિરુદ્ધ વિચાર;
બહુજનમાં નહિ બોલિએ, જેથી ઉપજેઉપાધિઅપાર સ.
સંસારી જનને સુધારશો, રૂડી રાખીને એવી જે રીત;
દલપતરામના દેવની, તમેપામશો પુરી પ્રીત. સંજન. ૧૨

દાહરો.

સુંદર જેમાં સાંતરસ, કશિયે નહીં કચાશ;
અધિપતિયે વળાંકમાં, કયન કુંવરની પાસ. ૧૧

પદ ૭૮ સુ—દેશી ૧ લી.

પુત્ર સહિત સમાસહિતે, તુપે કહ્યાં એમ વેણુ;
વેન કુંવર વળાની ત્યાં બોલ્યો, નીચાં ઢાળી નેણુ. ૧
વેનની આંખે આંસુ વહ્યાં, અતે ગદગદ વાણી બોલે;
ચિતમાં ચિંતા અધિક વધી જે, રમે પિતા રીસ બોલે. ૨
વનની કથા બધી કહી દીધી, વરણીતે વિસ્તાર;
અહો પિતા મેં આવી પ્રતિજ્ઞા, કરી સમ આપ હજાર. ૩
અમળાના હુમ્મો અડુમ્મો મેં, કીયો મારી જાને;
અરે પિતા અત્યંત દયા, ઉપજે મુજને એ વાને. ૪
તળું પ્રતિજ્ઞા તો પુરાવતી, લાજે પેઢી સાત;
પછી પ્રતિજ્ઞા કેમ નહિ પળે, મનુષી સંજાત. ૫
તોપણ તાન તમે ફરમાવો, તેમજ હું તૈયાર;
સુણી રાજાએ જાણ્યું બનિયો લાવિ લાવ બનનાર. ૬
કથન કયું મુખથી કહેવાનું, એકેન સુજ્યુ એને;
કશી પ્રતિજ્ઞા કરી પિતાએ, વાત ન બણી વેને. ૭
રાજા રાતે એકાંતે જઈ, સુતો ઉઘાસી લાવી;
ચારવી રાતે જોતો રહ્યો, ખરખર ફરી નવ આવી. ૮
વિગત સહિત તે વાત જાણી, વહાણમાં વેને જાણી;
પિતા ઉપર બહુ ત્યારથકી, આંખોમાં આંસુ પાણી. ૯
કુટિ કુટિને કદવાં કર્યો, રોયો નિસાસા તાંબી;
અધિઉપર બહુ રિસ ચડી પણ; મનની મનમાં રાખી. ૧૦

* શ્લોક: ॥ एवं स निर्विण्णमना नृपो गृहा
त्रिशीथ उत्थाय यद्वादयोदयात्
अलब्धनिद्राऽनुपलक्षितो नृभि
हित्वा गतो वेनसुर्वं प्रहृतम्

કષક દિવસ ગાદી રહી સુની, બેડો વેન વિવેક;
વિગ્રેએ વિધિવત રાખને, શિર કાંધે અશિષેક. ૧૧
હોમ કર્યો દિવ જાતિ જમાડયા, કસર ન રાખો કાંઈ;
ઉપરથી પૂજ અરચાં પણ, ધરપા અંતર માંઈ. ૧૨
એક દિવસ નૃપ એમ વિચારે, અરે દૈવ શું કરવું;
મારી પ્રતિજ્ઞા નહીં પળે તો, મારે પણ છે મરવું. ૧૩

પદ ૭૯ મું—દેશી ૩ છ.

પુરપતિ તે પુર ચરચા જેવા, વિચર્યો અરધી રાતેછ;
પુરમાં ફરીને પછી પુરખાહર, જમ્યદીએ નિજાતેછ. ૧
ત્યાં શિવતું મંદિર શોભીતું, અધિપતી પેડો એમાંછ;
કેતક એક મહાભયકારી, તતક્ષણ દીધું તેમાંછ. ૨
એક પુરૂષ કર ખડો લઈ, મરતોહતો દુઃખનો માર્યોછ;
હા હા કહી રાયે હોંકારો, ફરીને તેને વાર્યોછ. ૩
આતમધાત ફરીને અરે તું, પાડશ નહિ નિજ પ્રાણુછ;
જે તું મરે તો હવે તુજનેછે; આં શિવજની આણુછ. ૪
આતેશું એમ અચરજથી, ઉપજ્યો અદ્ભુત રસ એવોછ;
આખે શરીરે રોમાંચ થયો, પુરપતિને વજ્યો પરસેવોછ. ૫
ભૂત હશે કે હશે કોઈ ભૈરવ, કે દુખા નર કે દેવછ;
હિંમતે જમને તેના કરમાંથી, ખડકલીધું તતજેવછ. ૬
ત્યાંતેભોલ્યો અરે ભાઈ આઅવમર, મુજનેવારિશ મરતાંછ;
દુઃખથી દરરોજ રિખાતું, મોત લાડું તે કરતાંછ. ૭
રાય કહે તુંજ નામ કામ વળિ, વિસ્તારી કહે વાતછ;
કોડ ઉપાય કરી દુખ તારું, ભાગિય સરવે ખાતછ. ૮
ભાખે પુરૂષ, હું છું ભાગવ સાહજ, નવરંગી મુજ નામછ;
કર્મસંજોગ કારણથી કન્યા, મળી નહી કાઈ કામછ. ૯
રે મુજ માથે રહ્યું પિતરીઝણ, પુત્રવિનાનો હું પાપીછ;
પિંડદાન કરી કોણુ સારશે, કુળમાં શ્રાદ્ધ કદાપિછ. ૧૦
મુજપછી કદિએ પૂજ જ મારા, તજ પાણી નહિ પામેછ;
પુત્રવિનાનો સ્વર્ગ ન પહોંચે, લખિયુંકે કામોડામેછ. ૧૧
બહુ બહુ મેં બાધાઓ રાખી, ધણુ જપાઆ જાપછ;
પણ મારું ન થયું પરણેતર, પૂરણુ એવાં પાપછ. ૧૨

પદ ૮૦ મું—દેશી ૧ લી.

જન્મકુંડળી લઈ જોશીને, પ્રજા પૂજા જાઉં;
જોશી જુડી અવધો કહે પણ દુઃખજે હરખાઉં. ૧

૧ ધોરમાતરમાહ્ય સૂત્રીયાંશ્વચાચિનઃ
પ્રકૃત્યસંમતવેમમમ્યાપિવત્પતિ મુચઃ ॥૨॥
શ્રુત્વાનૃપાસનગતં વેનરત્યુપશસન
નિલિલ્પુદ્સ્યયસર્વેસર્વપ્રસ્તાદવાચકઃ ॥૩॥
રશપુત્રસ્યગતિનાસ્તિસ્વર્ગેનિવચ ॥ ૪ ॥

મથકરીમાં પણ જે કોઈ મારી, કરે વિવાની વાત;
હું તો સાચેસાચી માતું, થાઉં કંઈ રણિયાતઃ. ૨
અરે પ્રભુ તેં અજણીત નારી, અવની પર ઉપજની;
પણ મુજ અરચે એકજ ધડતાં, આજસ તુજને આવી. ૩
ઠેક મમાર ગમાર ધણુ પણ, પરણેલા ધરખારી;
એ કરતાં પણ અમાગીયો હું, નહિ મારે ધરે નારી. ૪
રાજ રસોઈ કરીને પીરસે, મુખે બોલતી માતું;
મેં તો જન્મ ધરી એવું સુખ, સ્વપ્નામાં નહિ દીધું. ૫
મુખનાં મરકણાં ફરિ ફરિને, જુએ પતિના સામું;
દેખી મારું દિલ દાડે ને, પરતાવો બહુ પાતું. ૬
વરકન્યા ચોરીમાં બેઠાં, એક ખીજને જમાડે;
અરે પ્રભુ એવું સુખ ઉતમ, દેખીશ હું કે દેડાડે. ૭
ચોરથી ચિતમાં હરખાતો, ચાલ્યો ચાલ્યો આવે;
બાળક કાણું કાણું બોલી, બાપા કદિ બોલાવે. ૮
પુત્ર પુત્રીને પરણાવે કે તત ઉઘાપત વેગા;
હોમ કરે જોડે જોડીને, ભાજે જન થઈ મેગા. ૯
અરે એવા પુરૂષોએ મોટાં, પુણ્ય ક્યાં હશે કેવાં;
મેં શાં મોટાં પાપ કર્યા હશે, મળ્યાં નહીં સુખ એવાં. ૧૦
મૂરખ જેવાના મંદિરમાં, નિરખી જે જે નારી;
અરે વિધાની અભાગણી, આતે શી શુદ્ધિ તારી. ૧૧
અહો મિત્ર મારા સંકટની, શી કદૃ વાતો ઝાઝી;
વિશ્વ વિશે પુરૂષોના વૈભવ, દેખી મરુંકું દાઝી. ૧૨

પદ ૮૧ મું—દેશી ચાલતી.

પનકટ હપર પ્રજાતમાં જઈ, અગની પેરે બેસું;
વિધવિધના વિચાર કરું પણ, એથી અર્થ સરે શું. ૧
રસ્તે જાતી રામાઓનાં ટોજે ટોળાં દેખું;
નિરખીને નિસાસા નાંખું, અમાગ્ય મારાં લેખું. ૨
પછી ધેર જઈ પોતાને દાઢે, તીર ઉઘાળી નાંદાવું;
બળ્યા જળ્યા ભાખર બનાવો, ખાંત વિનાનું ખાતું. ૩
સ્મદાનસરખું ધર લાસે ને, ચિતા રાજગતી સંજ્યા;
અધિક અંતરની વાન ઉચરતાં, લાગે છે મને લજ્યા. ૪
વાસજની ઉતરેવડને એક, રાતું વજ્ર ઝોડાકું;
ઉઠ્યા છો વહુ એમ કહી, મારા મનને દુઃખમાં. ૫
એની જોડે ઉભો રહીને, એમ વિચારે આપ;
આ જેવડી કન્યા આવે તો, વગતી શા સંતાપ. ૬
એક દોરડું લઈ તેની, વરમાળા બેઠ બનાવી;
મારા ને ઉતરેવડના, મેં કંઈ વિશે પેદેરાતી. ૭
કણું ચાલો વહુ ચોરીમાં, તમને આવીશ મુખમાં. ૮
જેંઝાવાથી ખરી પડી, વાંસામાં મુજને વાંચું. ૯

હસતાં મારે લાતો જો ભાષ, હોય પ્રિયાની પ્રીત્યો;
મેં મારે મન એમ મણ્યું જો, આજ આરિયો વીત્યો. ૯
નારિ વિના દુખનો નહિ છેડો, મરુંછું એ દુખ મારે;
પુરેપતિ કહે તુજને પરણ્યાવિશ, ન મરિશ એ ઉચાટે. ૧૦
નારી તારી નાતતણી છે, વિધવા પણ ગુણગન;
સોળ વરસની મુંઢરી છે, તન રંગે રતી સમાન. ૧૧
હમણું તો દુખની દાગી, દીસેછે જેવી ડાથી;
પણ રંભા જેવી બનશે, જો રાખિશ પાળીપોથી. ૧૨
પણ તારા નાતીલા તુજને કરશે પતંગ બહાર;
માટે હોંમત હોય તને તો, પરણાવું તે નાર. ૧૩

પદ ૮૨ સુ—દેશી ૮ મી.

સુણી અંતરે અધિક ઉમંગી, નરનાયને કહે નવરંગી;
પારાશર ગુલ ગોત્રજો માફ, માટે તેનાં વચન નવિસાફ. ૧
એની સ્મૃતિનેનં માનું હું ઓણ, તો તે ક્યને માનશેકાણ;
મારા હૃદયમાં છે ધણીહામ, નથી નાતતણું મારે કામ. ૨
આશા છે મારે અંતરે એવી, દુઃખ ભાગશે ગાયત્રિ દેવી;
જેકાઈનરપરણ્યો નહિ નારી, નહિ યજનો તે અધિકારી. ૩
અંશિહોત્રએણે ન હોમાય, એતો બ્રાહ્મણ બ્રષ્ટ ગણાય;
રામઋષિ આશ્રમેજ્યારેપેદા, ઋષિઅવળું મોઢું કરીએકા. ૪
કહું જેને નવ હોય નારી, તેનું મુખ જોતાં પાતક ભારી;
એવો વેદનો ધર્મ વિસારી, શિદ સાચવું નાત નકારી. ૫
વિના ધર્મ નરકની મોઝાર, નહિ નાતથી યાય ઉદાર;
એક નાતમાં જન્મવાને લોભે, મુકું વેદ ધરમ શીદભોભે. ૬
નહિપરણુંસ્વગોત્રનીકન્યા, વેદ મત તણ નહિ કહે અન્યા;
સાત પેઢી તણશ પિતાની, પાંચ પેઢી તનું પ્રસૂતાની. ૭
જુદી જાતનીને નહિપરણું, નાતિલીસાથે કરીય ધવરણું;
નથી જાણુંજોડુંજીનીનારી, તોહું કહીનવરું અવિચારી. ૮
ગનમાં જડહશે ધર્મના મુળની, દ્વિદિશ તેનેજ ઉતમ કુળની;
નહિતોજોશુભ કુળજનમેલી, તેનેદ્વિદિશ હું કુળઉતરેલા. ૯
ગોડાએલી કે કાપાયે કાળો, તોપણ જાણીશ રૂઢી રૂપાળો.
શાંભાસ્વભાવરહી દશે સાલી, તેનેકહીસહું દસગણીડાલી. ૧૦
સંધીરતન કે કેસર નામે, પણ જોષણહું ગુણ પરિણામે;
બહે નામદશેકહી જોળા, તોય જોષણ તેના ગુણોતોલી. ૧૧
સદાચરણ તપાસીશ સાચું રૂપ રંગથી હું નહિ રાચું;
ચળાજોનકરું વિદવાસ, ભલોભાળીકેપરનોઆભાસ. ૧૨

પદ ૮૩ સુ—દેશી ૨૪ મી.

ભલો ભાળી ઉપરનો આશાસ, રૂપે નહિ રાચીએ,
તેના ગુણતણા કરિયે તપાસ, સદા શુદ્ધિ સાચીએ, ટેક.

યાજો ભણું દુધ ચોરનું રે, ઉજળું અધિક પ્રમાણ;
બેંશનાદ્વધી દીસેભણુંરે, પિતાં પીનારાનાભવપ્રાણ. રૂપે ૧
ઈંદ્ર વારણનાં ફળ અતિ ભલારે, દેખતાં દષ્ટિ લોભાય;
રૂંડદીશે રળિઆમણુંરે, પણ ખાતાં તો ખેદપમાય. રૂપે ૨
નીર નિહાળી રૂંડું નિમળુંરે, મોતીની સેર સમાન;
ખાંડવાચુંનેખેદઉપજ્યારે, પાસેજનનેકીધું જ્યારેપાન. રૂપે ૩
કડકા કાચ બિલોરનારે, સાકર સરખા શોભાય.
ભુલથીભોજનમંભેળવેરે, તોતેજમનારનો જીવનય. રૂપે ૪
પુરદા વટાવી ભિખારીયે રે, લીધો રૂપેયો રોક;
તાબાતોભણ્યોજ્યારેતેવળારે, પાસેજાસપછીમેલીપોક. ૫
આકડનાં ફળ આપતાં રે, આંખાના ફળનો આભાસ;
રસ લેવાને રસનાધરીરે, કાપીજોતાંતો નીકળે કપાસ. રૂ. ૬
સોનાથી સરસ સોહામણીરે, સાંકળા શેક સમસ;
તાપેતપાવી તપાસતારે, પૂરોપીતળ પેખું પ્રતક્ષ. રૂપે ૭
ધ્યાનમાં ઉમો બગ બાપડો, પૂરો તપસ્વી પ્રમાણ;
માંછલિયેમુનિવરજણ્યારે, પાસેજનને જોયા તેણે પ્રાણ. રૂ. ૮
ધુધેતાણે ધણી લાજથીરે, અબજા એવી એક હામ;
નામ પુછ્યું ત્યારે નીસરી, નારીગુણકાચંદાએનુંનામરૂપ. ૯
વચન ઉચારે વિવેકનારે, નર એક ઉજળે અંગ;
પાસે વશીતેપરીક્ષા કરીરે, ત્યારેભણ્યાધુતારાનાદંતરૂપ. ૧૦
ગાય ગાયા ગુરુદાનનીરે, આપે અધિક ઉપદેશ;
કપટભણ્યુંએતેકાળજેરે, વળાવિપથી તે હોય વિશેષ. રૂ. ૧૧
જોળ કરો ખૂબ ખાતથીરે, કળાસો નહિ કામ હામ;
રૂંધામાં નહિ રીઝતુંરે, ડાળ દેખી કે સંજીવો; નામ. રૂ. ૧૨

ટાહરો.

સદગુણવાળોને વરું, દિલ નહિ રાખું કરજ;
નથી ગરજ કંઈ નાતની, ધણું ધવરની ગરજ. ૧

પદ ૮૪ સુ—દેશી ૧૩ મી.

એક ધવરની રાખું ગરજરે,
નથી નાતનું કાલયું મેં કરજરે,
માથે ભૂખનો ભય નવ હોયરે,
તો કાંઈ નાતથી નવ હરે કાપરે. ૧
નાતે ધર નહિ હુંડી લેવાયરે,
નાતે દેશ બહાર ન કંઠાયરે;
નાત યજિયે ચડવી ન શકેરે,
જોને બળની ગમે તે બંકેરે. ૨
નાત કન્યા બને નથી દેતીરે;
માટે નાતને મેલીશ વેતીરે,

વિના પુત્ર તરફ જાઉં ત્યારે,
એવી નાતને શું કહું ત્યારે, ૩
મને નોતરું નહિ દે નાતરે,
તેમાં શી છે મહા મોટી વાતરે;
મારી રસિકી જે કરશે રસોષરે,
જુગતે જમીશ એનું મુખ જોષરે. ૪
શંભુ વિષ્ણુ ને ચરજ શેષરે,
લક્ષ્મી ગૌરી મંગા ને ગણેશરે;
મારી નાત હું એજ ગણીશરે,
નિત્ય નૈવેદ્ય કરીને જમીશરે. ૫
નથી કરતો હું કુટુંબ કાજરે,
વિધવા લગ્ન કર્યાની શી લાજરે;
પ્રજા જે મને સંતાન દેશેરે,
મળતે મળતો વિવા મળી રહેશેરે. ૬
પુત્ર પુત્રીને પરણાવા માટેરે,
શીદ આજથી રાખું હંચાટેરે;
કષ્ટ જાડ રહે છે પરગામરે,
નિજ નાતનું જ્યાં નહિ નામરે. ૭
તેનું કામ નભે છે જેમરે,
નાત પના નભાવિશ એમરે;
વેદ ધર્મ હું પાળીશ હરખેરે,
એથી ઇશ્વર કલ્યાણ કરશેરે. ૮
સંધ્યા વંદન કરીશ ત્રિધાજરે,
ગણે રાખીશ કદાચ માજરે;
પિતૃ તરપણ કરીશ હું પ્રીતેરે,
વૈશ્વદેવ વળી રૂડી રીતેરે. ૯
સ્વહા સ્વહા ને વપરુંકરેરે,
એક કરશે મારો ઉદારરે;
એક જાતમાં નાતો અતેકરે,
એમાં અધિક ગણીશ વળી એકરે. ૧૦
અગ્નિહોત્ર હું દોમીશ દાયેરે,
મારી ચુંદરી એમશે સાથેરે;
શુદ્ધ ધર્મ હું સાચવીશ શીકરે,
કરી નાતની નહિ રાખું બીકરે. ૧૧
ઐટલે વેતે વચન કહ્યું આતુરે,
થોડા દિનમાં તને પરણાવુંરે;
કમળાગૌરી નામે એક દન્યારે,
તારી નાતની છે નથી અન્યારે. ૧૨

વિપ્ર કહે એના ગુણ જાણું હુંપરે,
તે જો વરશે તો વરનાર હુંપરે,
રાગ કહે વાત પેટમાં ધરજેરે,
કોઈ જડમનિ જાતને ન દરજેરે. ૧૩

૫૬ ૮૫ મું—દેશી ૨૫ મી.

પેટમાં રાખવી વાત પડદાતણી,
કંકણ છે કામ જાડ છુદ્ધિ જનમાં;
છરવ જનનમાં વાત તો જેવલા,
અવરને આદરો થાય તનમાં. પેટમાં. ૧
પેટની વારતા પ્રગટ કરવા ચક્રી,
મર્મને ભર્મ તે ભાગી જશે;
અકળ બળ છુદ્ધિ જન સકળ જેને કહે,
કલ્પના તરત તેની કળાશે. પેટમાં. ૨
જેમ આહાર જેવો ક્યો જે જાતે,
ઓળખી લીછએ ઓડકારે;
તેમ વાણી ચક્રી જાણીએ જાતતણી,
મનતણી મર્મ સર્વે સુમારે. પેટમાં. ૩
જો ન દેખાય જગમાંલી જવાળામુખી,
જમીનનું પેટ કળી કોણ જાણે;
પાણી પાપણ કે ખાણ જરતી દશે,
એમ અદેશો ઉરમાંદિ આણે. પેટમાં. ૪
પેટની વાત તપને ન પરગટ કરે,
કુટ ગુણ દોષ પરના દેખાડે;
હાંડી દહમ્માતણી ભોળો જે ભામની,
પેટની વાત ખુલાજ પાડે. પેટમાં. ૫
પેટની વાત ખુલાજ જે પાડશે,
કિન્નરો નાત્ય પરિતાપ તેમાં,
તેદને કાળજે તેલ રેડી અને,
આગ મળગાવશે લોક એમાં, પેટમાં. ૬
જેમ કંલમી વિના આદમી અવરના,
પેટમાં રહે નહીં કાચો પારો;
તેમ આ જગનમાં વાત જે છરવે,
એજ કલમી ખરો એનું પારો. પેટમાં. ૭
જેમ કુંભારે કંઠારે વાસણ પાડ્યું,
વિધજન લે દોકારે વમારી;
ખોખરો સ્વર કરી ખાંચુખાં નીકળે,
એજ એવીજ મારો ઉપાડો. પેટમાં. ૮
પરણવા એમનાં નરન પરીણા મધ,

બોખડો બોલ મુળચંદ્ર બોલ્યો;
 વૃદ્ધ જન વારિને થાક્યા તોય તે,
 મૂરખે મનતણો મર્ગ બોલ્યો. પેટમાં. ૯
 મૂકવા નાણું ઠેકાણું છાતું ગળે,
 ભ્યાં થકી કાઢ તેને ન કળશે;
 વાત કરવાનું ઠેકાણું તો વિશ્વમાં,
 મિત્ર મુશકેલિથી કાંઈક મળશે. પેટમાં. ૧૦
 નારીની ભતને ભત નાપિકતણી,
 તેહને પેટ નહિ વાત ટકશે;
 તેમ વાચાળ ત્રીન્ને ગણો તેહમાં,
 બોલતાં છાનીએ વાત બકશે. પેટમાં. ૧૧
 પારડી વાત કે વાત પોતાતણી,
 સારી કે ખૂરી સજીનેજ સોધે;
 ટેવ એવી પડે ટાળિ તે કેમ ટળે,
 છવ જે ભય બંધાય તોયે. પેટમાં. ૧૨
 સોંપતાં માલ વિશ્વાસ હોય સોગણો,
 વાત કરતાં ન વિશ્વાસ આણો;
 દક્ષતણી વાતને યોગ્ય દુનિયાવિષે,
 જરૂર જન લાખમાં એક જણો. પેટમાં. ૧૩

દોહરો.

તે માટે તું કોઇને, કહિશ નહીં આ કામ;
 એમ કહી એ તો ગયા, પોત પોતાને કામ. ૧

ભાગ ૮ મો.

પદ ૮૬ મું—દેશી ૧ લી.

શિવ મંદિરથી શહેર ત્રિષે તે, ચંચળ રાજ ચાલ્યો;
 દરયકી દરખાસતણો, મહીપતિએ મારગ ગાલ્યો. ૧
 એકએક અમુરી વખતે, સિપાઇ પણ નહિ સાથે;
 પૂનમની અજવાળી રાતે, ચંદ્ર ચડ્યો છે માથે. ૨
 સવળા શહેર ઉપર સુંદર છે, ચંદ્ર પ્રકાશ છવાયો;
 જાણે પુર ઉપર ચંદનનો, વરસાદજ વરસાયો. ૩
 નભ મંડળ ચળકે નક્ષત્રો, પુરપર કળશે ચળકે;
 બનેની શોભા નિરખતો, હિંડયો હલકે હલકે. ૪
 કાઢ ઠેકાણે નાટક નિરખ્યાં, ક્યાંક કરે કાઢ ગાન;
 સુંદર ધરથી નગરી શોભે, ઈંદ્રપુરી અનુમાન. ૫

૧ દીવાની ઝાળ માંડવાનેલાગતી જોઇને તે બો-
 લ્યો કે—આ માંગવો બધ જશે. તો વય, તે વહ બેય
 બધ જશે, વધ કહેશે કે સુંચંદ બોલો.

નજરઆગછે ધરધર આગળ, ક્યાંક વાગે ધડીયાળાં;
 ક્યાંક દીપકનાં જળીમાંથી, આવી પડે અજવાળાં. ૬
 ક્યાંક હિંડાળાખાટે હિંચે, નવસવધૂ વર સાથે;
 ક્યાંક દંપતિ પાસા જેલે, હરખે લઇને હાથે. ૭
 શબ્દો તેના સુણતો સુણતો, પુરપતિ ચાલ્યો જાય;
 પ્રજા સરવતે સુખમાંદેખી, છાતી શીતળ થાય. ૮
 દુખથી કાઢને રાતું દેખા, અતિ અકળામણુ આવે;
 દુઃખનું કારણ પૂછી તેને, દુઃખમાંથી છોડાવે. ૯
 ક્યાંક પ્રિયાપ્રિય મળો પરસ્પર, પીએ પ્રેમરસ પ્યાલા;
 ક્યાંક રીસાએલોને સ્વામા, કરે છે કાલાવાલા. ૧૦
 કાઢ હરિમીતન કરે ભક્તજન, તાળ મૃદંગ બજાવી;
 વેદાભ્યાસી વિપ્ર વેદની, રહ્યા છે ધૂન્ય મચાવી, ૧૧
 ક્યાંક નાણાવટિ નામું લખેછે, નાણામેળ તપાસે;
 વારે વારે ગણે રૂપૈયા, ભૂદ પડેલી લાસે. ૧૨

પદ ૮૭ મું—દેશી ૮ મો.

એવે સમયે દીકા એક માળ, નરનારી હુલાવે છે બાળ;
 ધણા હરખથી ધુવરો બળવે, લાક પુત્ર ને લાડ લડાવે. ૧
 સ્વામીબોલિયોસુંદરી સાથ, આજ સુખિયોછેનગરીનાથ;
 એના સુખમાંહિખામો છેએક, નથી સંતાનસાંપડ્યું છેક. ૨
 રાજ્યપાટનુંસુખશાલેખામાં, પુત્ર પામ્યો નહીં સ્વપનામાં;
 ધરે મનુષ્ય જનમ નરનારી, પછી સંતતિ પામે ન સારી. ૩
 એનો અવતાર જાણવો બ્યર્થ, લલે શ્રીમંત હોય સમર્થ;
 વેને સાંભળ્યાં સર્વે તે વેણુ, લાગ્યાંદિલમાંમહાદુઃખદેણુ. ૪
 પણ સમજ્યો જે વાતછે સાચી, મારા કર્મનીરેખાછેકાચી;
 સુખસંતાનનું નવમળિયું, વહુરાજ્ય મળ્યાથીશું વળિયું. ૫
 પાસું પુત્ર જેવું જે રતન, કરે છવથી જાહે જતન;
 એમ ચિંતવતો ચાલ્યો જાય, એવામાંએક કૌતક થાય. ૬
 પુત્ર આકાશમાંહિથી પડીયો, નરનાથના નજરે તે ચડિયો;
 રાયે જાણ્યું તૂક્યામાહારાજ, માટેપુત્રઆપ્યોમનેઆજ. ૭
 મારા સફળ મનોરથ ચારો, વિશ્વમાં માંડે સુખ વખણશે;
 આજમાંડેનસીબજાણિયું, મનમાંધારતાંસંતાનમળિયું. ૮
 મારી ગાદીનો વારસ ચારો, મેણું વાંઝ્યાંનું મટી જશે;
 બોલેલછને બેસીશસલામાં, હેતે દાખિશ લઇને હઠયામાં. ૯
 ચારો પાંચવરસનો જેકાળે, ત્યારે ભણવા મુદ્રીશ નિશાળે;
 ભાણુ ગણિને થશે હુશીઆર, કહેવાશે તે રાજકુમાર. ૧૦
 ઉંચા કુળમાં એને પરણાવું, જેવા જેવી તો જનજોડાવું;
 નાણું ખરચતાં નહીંજવચાઈ, પુત્રપરણાવીનેમનકાઈ. ૧૧

વળી વેનતે ઉપજ્યો વિચાર, કેઇ રાણીને આપું કુમાર;
પછી કીધું નહી કાળજમાં, વડી રાણીતોછે આજવામા. ૧૨

પદ ૮૮ મું—દેશી ૧૩ મી.

માટે સોંપવો તેને આ સૂતરે,
એને હરખ થશે અદ્ભુતરે;
જન્મ ઉત્સવ કરીશ સવારે,
સહિને સાકર વહેચીશ ત્યારે. ૧
જ્યારે તેની વધામણી જશે રે,
સગા વહાલાને સંતોષ થાશે રે;
શણગારીશ નગરી સવારે રે,
લીલાં તોરણ ખંધાવું દારે રે. ૨
સરદારોને સિરપાવ આપું રે,
ખંધીવાનનાં ખંધન કાપું રે;
વગડાવું વંધાઇનાં વાળં રે,
જમાડું સહિને ભોજન તાળં રે. ૩
દષ્ટશ જયક લોકને દાન રે,
બીજે હરખ નહીં આ સમાન રે;
દેવાલયમાં રચું દીપમાળા રે,
ગાશે ધોળ મંગળ અદ્ભુ બાળા રે. ૪
વડા હરખના વાવટા ચડશે રે,
મોટા ત્રાંખાણું નાદ ગગડશે રે;
નૃત્ય કરશે અપસરાઓ આવી રે,
ગાશે ગાયક વાળં વળની રે. ૫
પુત્ર પ્રાપ્તી થઇ કહેવાશે રે,
આખી નગરીને આનંદ થાશે રે;
આજ દરિએ કરી લીલા લેહેર રે,
ધણા હરખશે જન ઘેર ઘેર રે. ૬
મારે દશિએ રહી નહિ ખાખી રે,
મને ત્રુક્યા ત્રલોકનો સ્વાગારે;
નવ કરવા પડ્યા જપ જપ રે;
નવ કરવા પડ્યા તપ તાપ રે. ૭
કશી માનતા મેં નવ કીધી રે,
મનમાં ધારતાં મદા સિદ્ધિ કીધી રે;
મારી નગરી છે પ્રુણ નિવાન રે,
સાચી છે કંપવૃક્ષ સમાન રે. ૮
પુત્ર પ્રાપ્તી ઉપર આવી પડીયો રે,
પણ પડતાં લગાર ન રડીયો રે;

નાખ્યો ઇધરે તે મુજ આગે રે,
વારતે તેને કશું કેમ વાગે રે. ૯
એમ અચરજ પામી અંતરમાં રે,
નીચે નમિને લિધો મુત કરમાં રે;
કરમાં લઇને સુખન ગાલે કનિયું રે,
ત્યાં ભાળ્યું મોડું ભરમ ભરિયું રે. ૧૦
જોયું બાળ તરત જનમેલું રે,
ગળે નખ દઇ મારી નાખેલું રે;
મુખે ઠાંધીને ભરમ ભરેલી રે,
કાષ્ટએ પ્રાણુની ધાત કરેલા રે. ૧૧
દેખી રાજ થયો દિલગીર રે,
એના નેણમાં આવિયાં નીર રે;
સ્નેહ બોલીયો બાળક સાથે રે,
તારી હત્યા થઇ કેને હાથે રે. ૧૨

પદ ૮૯ મું—વણગારનો રાગ.

દેણે માર્યો તને દૂર થઇ, બોલ બાળારે:
તારો કાણ મળ્યો વેરવાઇ, વિના વાંક વાગારે.
રૂપ અમારા રાજ્યમાં, બોલ;
એવો કાણ વરોડે કસાઇ; વિના. ૧
કેનું તેં કાંઈ ખગારીયું,
કેનાં ચોરી લીધાં ધન માત્ર, બોલ;
કાયા તારી રૂડી કામગી, વિના;
ગોરા રૂપ ગુલાબ શા ગાત્ર, બોલ;
તાડું મનોદર મુખ છે, વિના. ૨
હેત ઉપજે તારા જોઇ હાથ,
હેલ તારા રણિયામણા, બોલ;
ક્યાંથી આવિયો કેને સાથ. વિના. ૩
નમણું રૂડું તારું નાક છે,
તારા કામળ રૂપ દાન, બોલ;
જો તું યતો દોષ છવનો, વિના.
આપું મારી આવરદાનું દાન, બોલ;
મન કેમ માન્યું મારતાં, વિના. ૪
તજ્યો ઇધરનો પણ ત્રાસ,
રાજની બીડ રાખી નહીં, બોલ;
તારો નિદેયે કીધો નારા વિના. ૫
નાણું ખરચનાં નવ મણે, બોલ;

રૂઠું પુત્ર સરીખું રતન.
 કેમ ધર્યો તને ધુળમાં,
 તારે કેમ ન કીધું અંતન.
 શો અપરાધ એવો કર્યો,
 તારો પાપીએ લીધો આણ,
 મોત તારું આવું દેખીને,
 મારે કાળજે વાગ્યું છે આણ.
 ગાય થઈ તું ગરીબ છે,
 વળી સાધુથી ગીગા વિષેશ,
 કોષ ચઢાવે કાઢને;
 એવું લક્ષણ દીસે ન વેશ.
 હત્યા કરી પરમહંસની,
 કેણે કીધો આવો કાળોફર.
 શોભાશ હું તારા શત્રુને,
 તારું જરૂર હું વાળિશ વેર.
 ઇશ્વરની આત્મા થકી,
 આળ્યો આ દુનિયામાં તું એમ,
 તને માર્યો તેહનો ગુનો,
 કહી ઇશ્વર સાંખશે કેમ.
 કરૂં કરમ જે આવું કથું,
 અહિં છાતું નહીં રહે કંઠ;
 પાપ પ્રસિદ્ધ બધું થશે,
 કદિ કરશે ઉપાય અનંક.
 ધિક્ક ધિક્ક હું પ્રજાનો ધણી,
 તારી કરી ન શક્યો રક્ષાય;
 આ વેળા નહિ મને વીસરે,
 માફ બહુ કાળજી બળી જાય.

વિના,
 બોલ;
 વિના. ૬
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના. ૭
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના. ૮
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના. ૯
 બોલ;
 વિના,
 બોલ;
 વિના. ૧૦
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના. ૧૧
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના. ૧૨

પદ ૯૦ મું—દશી ૧ લી.

પછી તે બાળક ક્યાંથી પડ્યો, તેનો કર્યો તપાસ;
 પડ્યો નજરમાં ગોપ પછી તે, જ્યાં જોયું આકાશ. ૧
 આ ગોપેથી બાળક પડી પો, એવો સંશય આળ્યો;
 કાણું રહેકે ત્યાં તે જોતું, એમ કરાવ કરાળ્યો. ૨
 મહુડું ત્યાં એકાંતે મેઝો, ફરી વળ્યો ધર ફરતો;
 પૂર્વાભિમુખ મુખ્ય બારણે, આળ્યો ચિંતા કરતો. ૩
 ચોર ચોર કહી યુમે પાવી, ત્યાં જન આગ્યા ધધ;
 મહીપતિએ કહ્યું આ મંદિરમાં, ચોર ભરાયા ભાઈ, ૪
 કહો જે એમાં કાણું રહેકે, કહીએ મંદિર કેવું;
 પછી લોકોએ પુરપતિ આગળ, નામ જતવ્યું તેવું. ૫

બાળીક વિધવા વીસ વરસથી, એક રહે છે એમાં;
 નેની માતા મામ થયો, તે સાથે રહી છે નેમાં. ૬
 ત્રીજું કાંઈ તેમાં નથી રહેતું, છે ધર આપરદાર;
 જરૂર જરૂરને બોલો પેકા, હશે ચોરી કરનાર, ૭
 યુમે પાડો ધર ઉત્તરવ્યું, તે પછી ગમે તપાસ્યું;
 સુવાવડી સળ્યામાં મૂતી, ભૂપતિને મન આસ્યું. ૮
 નામ કામ નેંધી લખને, ગત રાજ રાજદારે;
 લોકો મહિ સકેનાં ધરમાં જઈ, મુખથી મૂત ત્યારે. ૯
 પીળે દિવસ પુરપતિએ પેલી, માઈબોને બોલાવી;
 સત્ય ન બોલો તો શિક્ષા કરું, ધમકી દઈ ધમકાવી. ૧૦
 બાનાં નો મહુ મહુ કાઢ્યાં પશુ, અંતે સત્ય ઉપાર્યું;
 પુત્રીએ બાળક પ્રમથ્યું ને, માગ્યે તરતજ માર્યું. ૧૧
 લાજ લો લોકમાં મારે, કીધું એવું કામ;
 સર્વ વાતનો સાર એટલો, એ રી નિકળ્યો આમ, ૧૨

પદ ૯૧ મું—દશી ૮ મી.

પછી રાજાએ એમ ઉપાર્યું, જેણે બાળક જીવ્યો માર્યું;
 એના એજ રીતે પ્રશ્ન લેવા, સર્વ હાથ કરું તેના જેવા. ૧
 કહે વાતકને નરનાથ, એને વધ જાણો પકડીને હાથ;
 ધ.લોજમરી ગળામાંહિ ફાંસી, ભરોરાખ મોઢામાંહિ ફાંસી. ૨
 નાંબો કાટઉપર થકી પાડી, અમે રસ્તામાંહિએ અગાડી;
 મારી નજર આગળ એમ મરશે, માફ અંતરત્યારેજ કરશે. ૩
 પછીવાતક પકડીને ચાલ્યા, ગળામાં ફાંસીના બંધ વાલ્યા;
 કાટ ઉપર એને ચડાવી, રાજ આગળ ઉભો છે આની. ૪
 અધિપતિએ એવું સંભળાવ્યું, અરે મોતકે તારું આળ્યું.
 બોલજેદું જે હોય ઉથરવું, કર હરિતું સમરણ હોય કરવું. ૫
 ફળ ભોગવ તારા કરમનં, કાંડ ઉગ્યાં અધિક અધરમનાં;
 કાંઈ કરશે તારા જેવું કામ, અતિ કષ્ટભોગવશે તે આમ. ૬
 તારા મનથી કરીશ પસ્તાવો, શીઠ અધરમ કીધોતે આવો;
 માર્યું વચુ વાંકે જીવતું માળી, ફરૂં કર્મ કથું નિકરાળ. ૭
 ત્યારે મોઢો વચન મુખ આઈ, ભડે માર મને આજ ભાઈ;
 પછી પસ્તાવું તુજનેજ પડશે, દોષ કરનાર દણિએ ચઢશે. ૮
 આજ જેટલું બોલિશ હું, કયું સાચું ન માનશે તું;
 બુદ્ધ નિમિત્ત મારે શિર આળ્યું, માફ મરણને આજઠરાળ્યું. ૯
 મોટા બુદ્ધ માંડણ છે તેં જેહ, તને ઇશ્વર પૂછશે એહ;
 હુંતો અયગા માફનથી જોર, પશુ નિરખે છે નંદકિશોર. ૧૦
 શ થી બાળકનો થયો નાશ, પૂરો તેં નથી કીધો તપાસ;
 મારનારો તો મોજ કરે છે, સુખે ફિકર તંજો ફરે છે. ૧૧

મને મારે છે તું વણ વાંકે, નથી વાંક મારો નવટાંકે;
ઉડીવાત તો તેં ન વિચારી, નથી હત્યાની હું કરનારી. ૧૨

પદ ૯૨ મું—દેશી ૧૦ મી.

હત્યાની કરનારી હું નથી, વડો નહિ મુજ વાંકે;
વગર મુને મારી અહિંહું, તો અખળા છું રાંધે. હત્યાની. ૧
બાળક સાથે મારે કયું, વડું નવ હવું વેર;
મારૂં તેણે ન બગાડીયું, જેથી બપને એર. હત્યાની. ૨
માયા પુછ રાકડ કથી, નહોતી બાળક પાસ;
જે માટે છવ તેનો લઉં, એની નવ હતી આશ. હત્યાની. ૩
એને ગળે નખ મારતાં, મારા ધુણઆ હાય;
આંસુપડ્યાં મારી આંખથી, જશે જગતનો નાથ. હત્યાની. ૪
પણ પછી એમ વિચારિયું, મને નહિ આનું પાપ;
પાપ તો ભોગવશે બીજા, મારે શાછે સંતાપ. હત્યાની. ૫
વાંક વિના મને મારશે, જેશે જગ કરતાર;
પડે આનું ફળ પામશે, નથી બૂલ લગાર. હત્યાની. ૬
હાકમ કરા હુકમચક્રી, લડે શરતીર જેલ;
નોકરી છોડી નરેશના, થાય નોકર તેલ. હત્યાની. ૭
નોકર ઉપર નરપતિ, ભુતું રાખે ન એર;
સામા શત્રુનાજ ઉપરે, ચઢાપ વાળવા વેર. હત્યાની. ૮
એક હું પુછુંહું એટલું, મુણો ધાતક આપ;
જે મને વણ વાંકે મારશે, કેનેશિર તેનું પાપ. હત્યાની. ૯
ધાતક તે ધડીએ કહે, ક્યો રાજાએ ન્યાય;
અન્યા હશે તો એકને, પુછશે જગરાય. હત્યાની. ૧૦
રામા કહે રાય સાંભળો, આમાં ઉડો છે મર્મ;
ધાતક તુલ્ય તો હું ખરી, મારે શિર નહિ કર્મ. હત્યાની. ૧૧
જે મને છવતદાન દો લજીં તેહતું નામ;
સાચું તે ભાસે જો સર્વને, તો હું છું આકાશ હત્યાની ૧૨

પદ ૯૩ મું—દેશી ૧ લી.

વળતી રાજા વેન કહે તું, જતાવ્ય ન મ નિશાન;
જો તે વાત ખરી કરશેતો, તુજને છવતદાન. ૧
બાક કહે છે બળવંતા, નૃપ સાંભળ મારી વાત;
પુનર્જનને અટકાવે, ધણી કીધી આવી ધાત. ૨
કળિભુગમાં વળિ અતિશે કરશે, બાળકની હત્યાઓ;
ગર્ભપાત તો ગણતી વિનાના, વળી કરશે વિધવાઓ. ૩
દર વર્ષે મોટાં શેરદેશમાં, એક બે બાળક મરશે;
સઘળાં શેરદેશનાં ગણિયે તો, પાંચ માતસેં કરશે. ૪

દશ વર્ષોનાં ગણી દેખો તો, પાપતણો નવિ પાર;
પુનર્જન અટકાવ એટલી, હત્યાઓ કરનાર. ૫
યું કરિએ રસ્તો નથી બોલો, માટે બાળક માર્યું;
આથી અધિક દિટકાર મળત, તો બાળક હોત ઉગાર્યું. ૬
મુજને કાંસી દેવાથી, બાળકનાં મોત ન મરશે;
જો તે ચાલ મરાડી દેશે, ધણી હત્યાઓ ધરશે. ૭
નાંક તો ક્રોડ ઉપાય કરો પચ, બાળક હત્યા થારો;
તેનું પાપ અધું એવા, મતવાળાને દિર જારો. ૮
પ્રજાતણું પ્રતિપા ન કરવા, તમે જો મનમાં ધારો;
તો એવા બહુ નિર્દોષિ, બાળકનાં છવ ઉગારો. ૯
એક દિહું બાળક મરતાં તો, તમને ઉપન્યો ત્રાસ;
પણ એવાં તો પૃથી ઉપર, વિશેષ થાય વિનાશ. ૧૦
અનુભવી તો અનુભવી જશે, મૂરખ જોડને જશે;
વણ દીકરી વાત કરી તે, અનુભવમાં નવ આવશે. ૧૧
પુનર્જન અટકાવ ક્યાંથી, અનેક અધરમ થાય;
જેમ નદી જળબધ ક્યાંથી, જે તે રસ્તે જાય. ૧૨

પદ ૯૪ મું—દેશી ૮ મી.

વળતી વેને ક્યો ન્યા વિચાર, સાચું બોલી આ નિર્મળ નાર
પુનર્જનનો જ્યાં અટકાવ, આવા બનતાં દરોજ બનાવ. ૧
માટે આને જો નાંખીએ મારી, નથી હત્યાઓ અંધ યનારી
પુનર્જનને રસ્તો પડશે, ત્યારે બાળકતા અંધ પડશે. ૨
પુનર્જન નિષેધ જે નેહ, સાચો શત્રુ બાળકનોજ તેહ;
માટે તેની સાથે વેર રાખું, નહિ અમળાને મારી નાંખું. ૩
ભાખ વેને પછી એવો બેદ, સાત વર્ષની ભોગર દેહ;
તને દા. મેં છવતદાન, શિશુ અપરાધને અનુમાન. ૪
પછીકે. મેં ગયા તેને, વેર લીધું નહાં એમ વેને;
પુનર્જન નિષેધની સાથે, નથી વેર ધર્યું નરનામે. ૫
જણો છો જનું હોય જો રાજા, મારો તોડું નિષેધનો આજ;
સાચું લરકર લગવાને આવે, ડર જાઓ દેખાડી ડરોવે. ૬
કહી ખાલો ધાય જો બળનો, પડે ઉલ્ટો વિચાર પ્રજાનો;
તોય મારો વિચાર ન મેલું, ખરો દક્ષિણ ધન રજામેલું. ૭
મારા મતથી નિરૂદ્ધ થનારા, તેને માનિય શત્રુઓ મારા;
સામ દામ અને બેદ દંડ, કદે મારે ઉપાય અખંડ. ૮
છેદશી વારનાં શત્રુ મહાતું, પણ પાપનો પંચ એવાનું;
વણ વાંકે બાળક માર્યાં જાય, ત્યારે મેં મી કીધી રજામ. ૯
તમે વિમત રાજાનો દુન્યો, કાળનો ખાપ કરવો ન કરોએ;
પરમાર્યનું કરી કર્મ, તન તજનું તે દક્ષિણ ધર્મ. ૧૦

મોટી લોહીની ચાલશે તીક, તોય જાણીશ જે થયું કીક;
ખધી પૃથ્વી પ્રલય થઇ જાય, ભલે થવાનું હોય તે થાય. ૧૧
ભલે સાઈ કહે કે નકાઈ, ધારી ધારણા પાર ઉતારું;
એવો નિશ્ચય કર્યો નરનાથે, ગયો રાજભવન જન સાથે. ૧

પદ ૯૫ મું—દેશી ૧ લી.

ખાંચ પ્રધાનોને ખોલાવી, વેને કહી તે વાન;
પુનર્લેખ અટકાવ દિસે છે, મહા ભયંકર બ્રાત. ૧
ખડુ ખડુ તેથી બાળહત્યાઓ થતી હશે ને ચારો;
માટે તે રસ્તો તોડ્યાથી, સહિતું સંકટ જરો ૨
વિધવા સ્ત્રીને વાંઠા નરનાં, લોહી ઉકળતાં કરશે;
પ્રજાતણી વૃદ્ધિ પૃથ્વી પર, કુળ સવળામાં કરશે. ૩
સમજાવ્યાથી જે સમજે તો, જાણ સહને સમજાવે;
જરૂર નહિતો જેર જીવમથી, પુનર્વિવાહ કરાવે. ૪
અરે હવે મેં એક બી પણુ, ધીરજ નથી ધરાતી;
પુનર્વિવાહ નિષેધે મારી, છેદી નાંખી છાતી. ૫
નાણું ખરચ્યાથી નિપજે તો, ખરો ખજાનો ખોલો;
કથું હવે એમાં કહેવાનું, બાકી હોય તો ખોલો. ૬
પછી પ્રધાનો પુરપતિ પાસે, બોલ્યા મુખરી બોલ;
કથન સુણીને કંઈકતણું તો, પેટ થશે ઢમઢાલ. ૭
જીતો ચાલ તજે નહિ જલસી, લોક અધિક છે એવા;
કંઈક મનુષ્યના મનમાં રહે છે, હક પકડ્યાનો હેવા. ૮
સાર અસાર વિચાર કરે નહિ, મમત કરી મતતાણે;
પોતાને પીડા ન પડે તો, પર પીડા નવ જાણે. ૯
કંઈક પુરા પીડાય ખરા પણુ, રહે અહોનિશ રોષ;
હલકા અંતરમાં ચીડે, જે કહે જાણે કાષ. ૧૦
અમને તો હંતમ દીસે છે, તમે વિચાર્યું તેમાં;
પુનર્લેખમાં શું છે પૂરા, અવગુણ પણુ છે એમાં. ૧૧
વેન કહે મંત્રણી વસ્તુમાં, ગુણ અવગુણ છે બેળા;
પણુ ગુણકારી કારજ કરવું, જેમજે જેવી વેળા. ૧૨

પદ ૯૬ મું—દેશી ૨૫ મી.

શું અને અવગુણો એકા ઉપજે,
તે તમે તોલ કરીને તપાસો;
દેખી અવગુણ કહી શું ન વિસારીએ,
ધારીએ બોળિને માર્ગ ખાસો. ૧
ધોડે ચડતાર નર દેખી લલા ધણા,
કાણુ ધોડું નહીં ખાલે ધરમાં;

જર થકી જીવનાં કંઈક બેખમ થયાં,
તેથી નહિ માલ કહે કાણુ જરમાં. ૧
પાણીને કારણે કાષ કીધો કુવો,
માનવી કાષ પડી માહિ મરશે;
તો તે પાણીનો કુવો નથી કામનો,
કદપના એવી કદિ કાણુ કરશે. ૨
જેર સાથે બધા વિશ્વને વેર પથ,
રાજનો ફેર તો જેર પાડે;
મૂલ ખરચીને લે છે સહ માનવી,
કાણુ કહે નહિ લઈ કાષ દહાડે. ૩
કંઈક વેપારિયો કુલતા દેખિને,
કાણુ નહિ જાય વેપાર કરવા;
કંઈક તરવા શીખ્યા તેજ છુટી મુઝા,
તે થકી કા નહિ શીખે તરવા. ૪
આગની આંચથી પાંચસે ઘર ખળ્યાં,
ભાળિને કાષ સાચું જ ભાળે;
આગના અવગુણો અધિક એવા સુણી,
કાષ નહિ આગનો ભાગ રાળે. ૫
કાષ સંતાન જે ચા ત્રા શીખશે,
ચાલિને ચોરી કરવા વિચરશે;
માટે તેને નહીં આગના શીખવવું,
ધારણા એરી મા કાગુ ધરશે. ૬
નાવ છુડ્યાથી નર કંઈક છુટી મુઝા,
માટે નહિ નાવમાં કાણુ બેસે;
પાણીમાં પેસતાં મગર તાણી ગયા,
તેથી નાંહ પાણીમાં કાણુ પેસે. ૭
ભણી ભણી કંઈક છુડેજ રસ્તે ચડ્યા,
તેથી ભણતર નહીં કેમ ભણવું;
કંઈક પરણ્યા પછી બહુજ પરતાય છે,
માટે શું કાષને નહિ પરણવું. ૮
વાવિયાં બીજ પણુ વૃદ્ધિ વરસ્યા વિના,
ઉગીયો એક નહિ છાડ એમાં;
વાસ્તે શું કાષ વર્ષ નહીં વાવવું,
તેવું વિચારીને બાજ તેમાં. ૯
પડી જતાં ધર જતો કંઈક પીલાય છે,
માટે શું ધર વિષે નહિજ રહેવું;
સત્ય કહેવા થકી કોઈ કંઈક ચડે,
માટે શું સત્ય કદિ નહિજ કહેવું. ૧૦
કંઈક મુસાફરો માર્ગમાં મરી ગયા,
માટે પરગામ શું નહિજ જાણવું;

અત્ર ખાતી મુખ્યા કષ્ટક અત્રસ ગયે,
માટે શું અત્ર કદિ નહિજ ખાવું. ગુણ. ૧૧
ગુણુ વિશે અવગુણો અવગુણે ગુણુ સદા,
છેજ સંસારમાં સર્વ કામે;
માટે હજાયા થકી હિમત નવ હારિયે,
હિંદુ દર્શત દલપતરામે. ગુણ. ૧૨

પદ ૯૭ મું—દશી ૧ લી.

શુભુ ઝાઝા કે અવગુણુ છે, તે તોળી કરો તપાસ;
કણુખી વગેરેને જાણ પૂછો, ન્યાં તેઓનો વાસ. ૧
ને અવગુણુ અધિકા દીસે તો, કોષ્ટકે પશુ નવ કરવું;
હિતમ રીતિ લાગે તેમજ, સહ લોકે આચરવું. ૨
ત્રિવરણુતણી તરણુ વિધવાઓ, દશહજાર મેં દીધી;
એ દુઃખથી એના અંતરમાં, સળગે છે અંગીકી. ૩
વિધવાવત પૂરે ન પળી શકે, સધવા પશુ ન થયાય;
પુત્રવિના નહિ સંદગતિ પ્રાપ્તી, બપોળે જનમ વહિ જાય. ૪
ધેર ધેર જાણુ જુઓ દુખની, દીસે સળગતી હોળી;
દુઃખથી દરરોજે રામાઓ, રૂચે છે ચક્ષુ યોળી. ૫
પુનર્જન કરનારી નાતો, પછી તપાસો પેળી;
દેટલા છે અવગુણુ ઉપજતા, લેખું માંડો લેખી. ૬
પુનર્જનથી પ્રજા વધે છે, સુખમાં છે સુંદરિયો;
મહા વિકટ વૈધવ્યપણાનો, દુઃખનો દરિયો તરિયો. ૭
કદિ અવગુણુ એકાદ દીસે તે, એક ત્રાજવે કરવો;
ખાજરંડા બહુતણો બળાપો, મિજે ત્રાજવે ધરવો. ૮
હું જાણું છું દુખવું ત્રાજવું, પડશે જાણ પાતાજે;
અવગુણુ ઉચું ચડીને, આકાશ જશે આ કાજે. ૯
ઝાઝા અવગુણુ છે કે ગુણુ છે, તેથી તરત જણાશે;
મમત તણ મન ધાલી જોતાં, એનો અનુભવ થાશે. ૧૦
પરમેશ્વર માથે રાખીને, સાચેસાચું કહેજે;
મિથ્યા મમત કરીને મનમાં, હડ પકડી નવ રહેજે. ૧૧

પદ ૯૮ મું—દશી ૮ મી.

પછી મંત્રિએ કરવા તપાસ, કણુખિઆદિક મેળવ્યા વાસ;
સહને સમજાવીને કદિ વાત, પુનર્જન તજે તમે જાત. ૧
એમાં અવગુણુ છે કે અધિક, એમ ઉચરે છે વિપ્ર વણીક;
ભાવેભાવો તેઓ તેજરાજે, વિપ્રવણીક તે એમાંજાણે. ૨
જેકંઈકાજ જેણેનથીયાળી, તેશુંકહેશે તેનોરવાદખાળી
કવિતા રચતાં ન આવડે જેને, કથું કવિતાનું પારખુંતેને. ૩

આવડે નહિ સોસુધીગણુતાં, તેયુંસમજેને મૂલાપમણુતાં;
ખેતી કીધી નહિ કોષ્ટકાર, તે શું જાણે ખેતીનો વિચાર. ૪
લખી જાણે ન અસરે એક, તે શું જાણે અસરનો વિવેક;
પરદેશ ભગ્યો નહિ બાત, તે શું જાણે વિવેકની વાત. ૫
દિહું ચાખ્યું તેતો કામસાયું, કાને સાંજણું તેજકું કાચું;
ન્યાંસુધી કારેણું ન ચખાય, લિંબડા જેવું સુણી સમજાય. ૬
જેનો માવરો જેને ન થાય, તે શુંઆપે એમાં અભિપ્રાય;
જુનો ચાલ અમારોજેજો, એતોઅનુભવ અમનેજહોય. ૭
પુનર્જનથી વંશ વધે છે, બાળ વિધવાઓ સુખમાં રહેકે;
એથી અમને તો નિશ્ચયોછે, પુનર્જનમાં ગુણુ રહો છે. ૮
ખુશીથી દેશ તજ્યું અચીત, નહિ તણએ પુનર્જન રીત;
રાજ ચહાય તો જાણે ચડાવે, ધર્યાર ગધાય લુગાવે. ૯
અમે એ વાતથી નહિ ડરશું, પુનર્જન તો કરશુંજ કરશું;
પછી વિપ્ર વણીકનોન્યાંવાસ, કીધાત્યાજા તેનોતપાસ. ૧૦
ખોલી વિપ્રતણી એક નાર, બળો વિપ્ર વણીક અવતાર;
સાત વર્ષની છોકરી રાંડે, છતી દોલતે સુખ સર્વ ઝાંડે. ૧૧
એવાંવચનએનાંસુણીસધને, કલાંઆધિપતિઆગળજપ્રતે;
અમેતોપુરોઅનુભવઆપ્યો, પુનર્જન ત્રિયે કુચુલપ્યો. ૧૨
પશુ વિપ્રવણીક નહિમાને, થશે એમાંથી મોટું તોફાને;
માટે રાજનીતિ તણે ન્યાય, તમે સમજવા તેહને રાય. ૧૩

કાહુરો.

પરોક્ષિતરે શુકળ કહે, સુણી રાખી અનુરાગ;
વરણુન વેનચરિત્રનો, લાપ્યો આઠમો ભાગ. ૧

ભાગ ૯ મો.

પદ ૯૯ મું—દશી ૩ છ.

ખાપના ખોસ સંસારિ રાજાએ, રાજનીતિની રીતેજ;
સહિ દિજને સમજવાને ધાર્યું, પ્રથમથી પ્રેમતરીનેજ. ૧
ભુગુપ્તિઆદિકઆજણોનેપણે, ખીજેદિવસ મોસાઆજ;
ચંદનથી અરચા કરીને પર્ણ, પુનપના દાર પદેરાખ્યાજ. ૨
દર્શી પ્રજામ પ્રદક્ષણા કીધી, ને ઉચાર કીધા આપોજ;
કરનેડીને કરગરને કહ્યું, વિધવાઓને પરખાવોજ. ૩
કહોતો હું તમને દક્ષણા દધને, જરૂર જમાડું લાડુંજ;
અસહયરીજ અમારા પરના, પૂનપદો નથી મપાડુંજ. ૪
વિપ્રો કહે વિધવા વરવાળી, અનેક આગણો થાયજ;
વરખાવરખાનો વિવેક રહે નહિ, જાનો વીનીવજ. ૫
ખીજ પતિને પરચવા માટે, વિપ્ર દેન વરત મારેજ;
દામનિયો દામનમાદિ ન રહે, હિમત ધાય નવમારેજ. ૬

રાય કહે ઋષિ શું ઉચરોછો, વહેમ બરેલી વાતોજ;
પાટીદારોની પ્રેમઘણ્યોમાં જુઓ, અધર્મ નથી જણાતોજ. ૭
વિષ્ણુ વણિકની વનિતાઓ, વિષ્ણુ દેષ વરને મારેછેજ;
કુસદા નારી કે નર દુષ્ટો, નિજ સુતને સંહારેછેજ. ૮
એવાં એવાં એમાં નવ લેવાં, સહ લોકો નથી એવાજ;
વિધવાઓની દેખી વિપત્તિ, વહેમ બધા તજ દેવાજ. ૯
નારિઓ કંરતાં નર ઝાઝાછે, કૂર-કરમ કરનારાજ;
કેદીખાનું મંજર કરીને, મિત્રો તપાસો મારાજ. ૧૦
પુતલકે કરનારી નાતો, જુઓ જતી નથી તૂટીજ;
પ્રભુ વધારો પામે છે જો, છે વિધવાની છૂટીજ. ૧૧
કરગરીને કહું છું તે માતો, નહિતો રોષ રહેશેજ;
જોજો રાજ જુલમ કરેછે, કથન એવાં પછી કહેશેજ. ૧૨
વિષ્ણુ કહે સાંભળ વસુધાવિત, કોપ અમે જો કરશુંજ;
દેશુ-શાપ તને તો તારું, નિશ્ચે થાશે નરસુંજ. ૧૩

પદ ૧૦૦—દેશી ૨ જ.

જો કદિ જોગણિયો કરશે, અતે મરણી બહુ ફેલાશે;
હોમહવન અમે નહિ કરિયે તો મનુષ બધાં મરી જશે. ૧
મંત્ર ભણી પિંપળે પાણી કાણુ, નમાવશે રહી પાસે;
સ્વર્ગ વિષે પછો તો સહના, પૂર્વજ તરશા પીડાશે. ૨
શ્રાદ્ધ અમે નહિ સરાવિયે, કાષ્ઠ જીવ મોક્ષે નહિ જાય;
જૂત થમને ભમતા ભાળી, ભોળાને ભ્રમ થાય. ૩
લક્ષ દિવસ નહિ લખી દષ્ટએ તો, લગ્નજ કેમ કરાશે;
વણલગને વવા કરશે તો, રોડો સહ રંડાશે. ૪
કાષ્ઠના કરની રેખા જોઈને, કર્મ અમે નહિ કહિએ;
જન્મોત્તરી વરપક્ષ જોઈને, આયુષ નહિ કહી દષ્ટએ. ૫
વરસતણા નહિ લાવ ભાખીએ, વાંચી વરસતો સારો;
વાયદાના વેપારીને પછી, કાણુ કહેશે લાવ ચનારો. ૬
કાષ્ઠનાં ધર ઉપર ખેડીને, વૂડ કે ચીખડી જોલે;
શાંતિ અમે નહિ કરાવએ તો, ઉજડ યશે વન તોલે. ૭
જાંટ મહિષ કે ગર્ધવ ઉપર, ખેસે સ્વપ્ના માંય;
મો. તેનું ક્ષણ નહિ કહિએ અમે, શોધી સ્વપનાખ્યાય. ૮
સર્પ, વાઘ, વીંછી હાલ્યાએ, શેતું કરવું દાન;
અમે નહીં એ બતાવીએ તો, ન મટે પાંપ નિદાન. ૯
મરણુ પધારી સમે મનુષવું, જો નહિ લખએ દાન;
જમપુરીને રસ્તે જતાં તે, થશે જુએ હેરાન. ૧૦
દક્ષિણમાં અહિંથી નેહ હજાર, જોજન જમપુરી થાય;
સહક નથી કે ગાડી નથી, નગ જંગલ ઝાડી જણાય. ૧૧
વંચમાં વૈતરણી નદી તરવી, ગાયનું પુંકડું ઝાલી;
જો જોજન અમે નહિ લઈએ, ક્યાંથી જશે ગાયયાલી. ૧૨

લોહાના કાંટા બહુ વાગે, અસિપત્રના વનમાં;
જો જોડાનું દાન ન લખએ, તો તે પીડાય તનમાં. ૧૩
ગ્રહ પીડા કે દશા પતોતી, કદિ નહિ કહિએ કોઈને;
સોંધારત મોંધારત પણુ, નહિ કહિએ જોતિષ જોઈને. ૧૪
યજ્ઞ નહીં કરિયે તો જગમાં, જળ વૃષ્ટિ કાણુ કરશે;
હાથી-ધોડા બળદો તારા બધાય તરશે મરશે. ૧૫
વિગ્રોની વચમાં રહી જોલ્યો, નવરંગી સ્વર તાણી;
હાસ્ય કરીને લોક હસાવા, વિદુષક જેવી વાણી. ૧૬
લયપયતા બહુ લાડું જમીને, જાપ દાણુ પછી જપશે;
મોદીના ઘી જોળ ને વ્યાટો, કહો કેમ કરી બપશે. ૧૭

પદ ૧૦૧—દેશી ૮ મી.

સુણી રાજને બહુ ચડી રીસ, જેમ કુદાટો મારે ફણીય;
હોહ કરડે તે હાથ પછાડે, મૂઝ મરડે ને ડોળા દેખાડે. ૧
રીસે લોચન થમગચારાતાં, દીસે અંગારા સરખા દેખાતાં;
મહાસિંધુ તજે જેમ માળ, રૂદ્રસમય થમ ગયો રાજ. ૨
જાણેમરે કે આ સર્વને મારે, તેના મનતણા ગર્વઉતારે;
હાકે મારીને કીધો હોકારો, કેમ હુકમ તોડો તમે મારો. ૩
રામ ઉપડ્યાં કાયાસધળીએ, જેવી બહુશુભોદાયવાળીએ;
કોધે ચરધર કે પેછે કાયા, ખૂબ કરકતા હોહ દેખાયા. ૪
દાંત પીથીસુએ ગાળાભાંખે, શસ્ત્ર સાંભી નજર પણ નાંખે;
જાણુ પૃથ્વીનું પ્રા ઉધું પાકું, કાંતો આભના તારા ઉખાકું. ૫
કોધે શરીરનું ભાન જુલાય, કોધે ન કર્યાનું કામ કરાય;
કોધે અવટિત ઉચરી જવાય, કોધે દેખતાં અંધ યુવાય. ૬
કોધે પાપકેપુષ્પ નજણાય, કોધે શુભ અવગુણ નજણાય;
કાંધે પરનું પોતાનું ન જાણે, કોધવંત વિવેક ન આણે. ૭
મહા પ્રભય સમયમાં જેવો, રૂદ્રદેવ કરે કોધ કેરો;
રામ ઉપર રાવણ કોપ્યો, એવો કોધ તે વેનને વ્યાપ્યો. ૮
સુતા સિંહને જેમ છંછેડ્યો, કાળા નાગને ગરજને તેડ્યો;
એવી આંખોની ભમરોચકલે, અંગેસ્વેદ અધિકવળા આવેલ
દશે દીશ ડોળા તાણી ડોલે, બરાડા બહુ પાડીને જોલે;
કાષ્ઠ હાજરછેરે સીપાઈ, મારોયાંધો ને પકડારે ભાઈ. ૧૦
વસુધા કરે વિષ વિનાતી, ત્યારે ઉતરે દાઝ હપયાની;
મારાતાતને ભોળવી ભમાઓ, પિતાથી મને જુદો પડાવ્યો. ૧૧
જીવું ત્યાંસુધી જાણુને તેતો, નહિ વિસારે વેર હું એતો;
નથી રાખતા લાજકેશ્વર, નથી માનતા હુકમનો મર્મ. ૧૨

૧ યજ્ઞેન યુષ્મદ્વિષયોદ્વિજાતિભિર્વિતાયમાનેન સુરાઃ
કલાહરે ॥ સ્વિષ્ઠાઃ સુનુષ્ટાઃ પ્રદર્શિતિવાંચિતં તદ્-
ધેહનં માર્હસિવારચેષ્ટિતમ્ ॥ ૨૨

તમે કપટ કરમ કરનારા, તમે ધુર્તપણે ધુનનારા;
એક વાતે નથી રે અધુરા, વિગ્રો છો તમે પાખંડી પૂરા. ૧૨

પદ ૧૦૨ જુ—દેશી ૨૧ મી.

વિગ્રો પૂરા તમે પાખંડી, શિદ પૂને પથરા પિંડી. વિગ્રો. ૨
રાંજનએ બહુ રીસ અઢયાથી, દિનને ગાજો દીધી;
વેગ અઢયાથી વેદ ધરમન, કાંઈ પણ નંદા કીધી. વિ. ૧
યજ્ઞ ક્યોથી જળ વરસે છે, એ તો હું નવ માનું;
અરે દિનેઆલિમાન તમારું, છેકજ રાંજો છાનું. વિ. ૨
પાવક પૂને પૃથ્વી પૂને, પૂને પવન ને પાણી;
મહિપતિનો તો હુકમ ન માનો, એમ અક્ષ વેચાણી. વિ. ૩
પૃથ્વી? આદિક પાંચે દેવો, વસે છે નૃપને અંગે:
માટે નૃપને માન આપવું, આંતર અધિક ઉમંગે. વિ. ૪
નદી પૂને વરસાદને પૂને, પૂને સરજયદ;
રતેહે શિવનું સિંગ પૂને છો, કરોછો કોટકદં. વિ. ૫
વિધવિધના બહુ વેહેમ વધારી, પાપે પેટ ભરો છો;
અરે તમે કળના પણ કમછો, સ્વારથ સિદ્ધ કરોછો. વિ. ૬
ક્યાં છે બ્રહ્મા ક્યાં છે વિષ્ણુ, ક્યાં છે ઈંદ્ર કુબેર;
કલ્પિત એવા દેવ કરીને, દુત્યું સઘળું શેઠર. વિ. ૭
હું બ્રહ્મા ને હું વિષ્ણુ છું, હુંજ ખરો મહાદેવ;
ધણિતેતજીવ્યાસચારિણ, રસમ, શિદકરોગિજની સેવ. વિ. ૮
રાજા ને રક્ષણુ ન કરે તો, એ દેવો શું કરશે;
ચોર કળારા હુડી લેતાં, કાણુ આડો કર ધરશે. વિ. ૯
રાજા મારે ને ઉગારે, સુખ દુઃખ દાતા એક;
તે માટે રાજા તે ઇશ્વર, લાયક કવિ લખે છે. વિ. ૧૦
અળખાનાં આંતર આજો છો, એવા તમે અધર્મિ;
મનમાં મિથ્યા માનધરો ને, અમેજ શુદ્ધ સ્વધર્મી. વિ. ૧૧
સુધર્મની સમજણુ નથી લેતા, દયા ધરમનું યજ્ઞ;
બાળરંડાનાં લોહી બાળ્યાથી, પ્રભુ થશે પ્રતિદ્વં. વિ. ૧૨

૧ પતેચાન્યેચવિવુષાઃ પ્રમથો વર શાપયોઃ
દેહે ભવંતિ નૃપતેઃ સર્વ દેવમયો નૃપઃ

૨ ચાલિશા ઘત યુવંચા ૩ ધર્મે ધર્મ માન્નિનઃ
યે વૃત્તિદં પતિ દોત્વા જારંપતિમુપાસતે ॥૨૪॥

અઘજાનંત્યમી મૂઠા મૂપ રૂપીણમીશ્વરં ॥

નાનુ ચિદંતિ તે મદ્રમિદલોકે પરચ ચ ॥૨૪॥

આ સ્થોત્રથી જણાય છે કે વેન, આનંદોથી ઉ-
લ્લેસ થયો, પણ પરસેક જેટલે રમી અને નરક છે,
એવું બાણેતો હતો માટે નારતિક ન કહેવાય.

બાણે ઉડી નહિતો સઉના જીવ, છંદાનું કે છંદ;
એમ કહી ઉભોયમને ત્યાં, ખુલ્લું કીધું ખાંડું. વિ. ૧૩

પદ ૧૦૩ જુ—દેશી ૮ મી.

તાક વિગ્રો ત્યાં મુડીઓ વાળી, કાંઈ પાણું જુવે ન સંભાળી;
કંઈક દોડતા જાય લયડતા, કંઈક ઉડી ઉડી અને પડતા. ૧
કંઈનાં ખાસડાં જળય છે ખરી, કંઈની પાવડીઓ પડી ધડી;
કંઈકની ઉતરીપડીકે જતોઈ, નગનયક ગયા નાસતાં કાંઈ. ૨
કંઈક ફરિફરિ કાછડી વાળે, કંઈક પાટડી સાંછ સંભાળે;
કંઈ ન દોડીશકે એવાં બડા, કંઈના પહેરણમાં થયા આડા. ૩
કંઈક ચરચર ધુનતા અંગે, કંઈક સોર પાડે સ્વર બાંગે;
કંઈક રસ્તામાં પડિયારખડતા, કંઈક ઉપરાઉપરિ જલપડતા. ૪
જેમ સાંભળી સિંહનો નાદ, મુગ નાસે મેલી મરનદ;
એમ નાકા સરવ જીવલખને, અતિ આકુળ બપાકુળ યજ્ઞને. ૫
રમ લાશો લપાનક લારી, કાલાલક થયો બહુ લપકારી;
અરેઆવો અરેકાંઈ આવો, આજ મોતથી અમને મુકાવો. ૬
સુમા કરો રાજાજી આ કાળ, તમે જો બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ;
એવા શબ્દ ક્યારે અધિક, બહુ બળવંતની લાગી ખીક. ૭
કંઈનીઆંખોમાં આંવિયાંપાણી, કંઈક વિનયનીઓલ્યાવાણી;
અરે નૃપતિ નમારજોઅમને, સદલાં ચૂંથપાધિજનશનથીતમને. ૮
કંઈને લાયથી લાગે લાણુદારા, કંઈક જળયું જરજર માર્યાં;
પિનાપુત્રનો ન કરે તપાસ, સઉએ મેલી ઉગરવાની આશા. ૯
એમ વિગ્રોનું દેખીને ખસવું, આગળ વેનનેવળતી ત્યાં દસવું;
લણુવાનો નહોતો વિચાર, ડર દેખાડ્યો એ નો લગાર. ૧૦
નાસી પાકશાળા માંદિ પેદા, બારણાં બંધ કરી રાકે બેઠા;
કરવા વિધવિધ લાગ્યા વિચાર, દવે વેનને કાણુ વારનાર. ૧૧
પછી અરજી ઉગરવાની આશે, ગપા પાંચરા સતીયાનીપાસે;
રાણીએ નમીને દીધુ માન, બોલ્યા વિગ્રો ચર્ચ સાવધાન. ૧૨
રાજાજેકો જુલમ બહુ કરવા, અમે આંવિયાઅરજ ઉગરવા;
રાણી કહે સુણીએ મદારાજ, તમને કરમરીને કર્યાઆજ. ૧૩
તમે હક ને મમન દવે મૂકા, મદા ચતુર યજ્ઞ સિદ્ધ મૂકા;
દેહમાં લાવોને વાંત દાખાની, વળી વિપતસુજોવિધવાની. ૧૪

પદ ૧૦૪ જુ—દેશી ૧૦ મી.

વિપત સુજો વિધવાતણી, તજ વાદ વિવાદ;
સજજનો જાન રમવાનનું, ઉમમાં આજોને વાદ. વિ. ૧૨૬
કોઈરી છેક છ વર્ષની, કરતી ઉપાંગે અંગ;
પરધવાની વાન ન ધાળી, બોલે યજ્ઞ સુડીસંજ. વિ. ૧
માતા પિતા ને સગાં મગો, કરે અતિ દરપાંગ;
કુલ દોરે એવાં રૂઝે, કોઈ યાગ ન કોઈ. વિ. ૨

ત્રાહ ત્રાહની તાળી પડે, કહે ચયો કાળો કેર;
સાંભળતાં જન સર્વેને, મનમાં ઉપજે મેહેર. વિ. ૩
કેતું કંઠે હોય કાળજી, નિરખી નરમ ન થાય;
પથર પણ ફાટી પડે, જોતાં જોયું ન જાય. વિ. ૪
સાચો દયાળુ જે દીલનો, દેજે જે તે દેખાવ;
વય આખીમાં કેમ વિસરે, બહુ માઠો બનાવ. વિ. ૫
શય લઈ જય સ્મશાનમાં એને, મૂકતાં આગ;
છાતી કુટે સસરો પિતા, રૂએ તાણીને રાગ. વિ. ૬
ત્રણે જીવનમાં તેવે સમે, ભારે છે ભયંકાર;
એ અવસર એમ ઉચરે, બહો આ અવતાર. વિ. ૭
જુંડી ધાકણ વાણિઆતણી, નકારી છે આ નાત;
છાકરી છેક છ વર્ષની, કથી સમજે ન વાત. વિ. ૮
જો દીકરી મરી જત તો, આથી તે અનુકૂળ;
દિનદિન દેખાતું દાઝતું, આખા ભવન આ રળ. વિ. ૯
છત હોય ધરમાં છતી, પુત્રને પરિવાર;
પણ દુખ દેખીને પ્રતિનું, સુનો લાગે સંસાર. વિ. ૧૦
અગિયાર દિન પછી એ બધું ભોળાજન જુલો જાય;
રોષ કુટીને ખેસી રહે, ખોળું કયું ન કરાય. વિ. ૧૧
સંકટ શિદ્ધ એવું સાંખીએ, છે જો છતો ઉપાય;
દિલગીરી દીલની એવી મટે, ફરી લગ્ન જો થાય. વિ. ૧૨

પદ ૧૦૫ મું—દેશી ૧૫ મી.

વયમાં આવી વિધવા ત્યારે, રૂએ છે ચક્ષુ યોળી;
સંયર સાચ સંજોડે દેખો, હૃદયે બળે નિત્ય હોળો.
સંકટ એવું શીદ સાંખો, અરેરેએ ચાલ નાશ કરી નાંખો;
મારા વદાલા હોમત હૈયે રાખો. ૧
લાખેણી તો લાડ લડાવ્યાં, દિહા ન જાય તડકા;
ખાળરડાપેખજિખજિ થાતી, બીતરમાંકાગે ભડકા. સં. ૨
પર્વતથી પડતું તે સાર, કાયા ખાખ જાય કીડા;
આતો આખો ભવ રીત્રાવું, પારનઆવે તે પીડા. સં. ૩
ગ્રહીનું દુખ સોગળું સારું, તરતજ પ્રાણ તજવે;
આહુખલખતાં અંતનઆવે, લાખપુસ્તકજેલખાવે. સં. ૪
સારે દિન શણગાર સજીને, દર્પણમાં છબી દીડી;
રંડાપો રૂદયે સાંભળતાં, અંગમાં લાગી અંગીડી. સં. ૫
સારાં વસ્ત્ર શરીરે સન્માં પણ, માથે જોનાં મુકે;
આખેખરખરઆંમુખરિયાં, નાખ્યો નિમાસો ઉડો. સં. ૬
યમરાજને વિધવા દેતી, શત્રુ દહિને શાપ;
પ્રગટમજ્જમપોતેબોલ્યા, ખઈ તારો શત્રુતારો આપ. ૭

છંદ મરે તો છંદ ગી પણ, પતિ ખીખતે પામે;
રાવણની રાણીપણ સોંપી, વિભીષણને રાજ રામે. સં. ૮
પુરુષતણું મન પથર જેવું, અરે ન ઉપજે એને;
પણ ગોઝારી માતાઓછે, તિલભરદયા નથી તેને. સં. ૯
ફાગટ રડીને ફંદ કરે છે, ખેરવે આંસુ ખાલી;
નાતખતની રીત નકારી, પુત્રીયરી એને વહાલી. સં. ૧૦
નાત બળે ને જાત બળે, ને બળે લોકની લાજે;
કાલજતી હોયકુળની શોમા, છોડિયળીજતી આજે. સં. ૧૧
બળ્યા હેતના બોલ તમારા, બળો તમારી માયા;
લાડકડીનું લોહી પીધોછો, લોકની લાજે લખ્યા. સં. ૧૨

પદ ૧૦૬ મું—દેશી ૮ મી.

આણસુર મહારાજની બેટી, જણે પારશમણીની તે પેટી;
હતી રહેવા હવેલી અમૂલ્યો, તેતો જણી તેણે જેવો સૂળી. ૧
હતાશણગારસજ્જવાનેસારા, એતોગણિરેવિખતાઅંગારા;
સુવા સેજ સુચણીની સારી, તેનો માનતી મરણ પથારી. ૨
રેત વાળો દિસે પાસે દરિયો, તેતો ભાસનો રૂધરનો ભરિયો;
આણસુર રાજ જેવો તો તાત, શત્રુતુલ્ય મણ્યો સાક્ષાત. ૩
એને સુખમાહિ શી હતી ખાખી, પણ કંથવિના કટ પાખી;
જુંડીકડ તજીને તમેજાત, વાંચો આખાહરણતણી વાત. ૪
કવું શોણિતપુર સોહાતું, એતો આખાને ખાવાને વાતું;
હતા અનુચર બળ અદમૂત; તેતો જણતી જમના છે દૂત. ૫
હતા બહુ રૂડા આગ ને વાડી, તેતો ભાસી ભયંકર ઝાડી;
પાખી ભોજન વિધવિધ પેર, તેતો જણ્યું હળાહળ એર. ૬
છળં ગોખ જરૂખાનેખળો, તેતો ભાસતું સ્મશાન લાળી;
યુવાચંદન અંગે અથાગ એતો જણતી બળગી છે આગ ૭
ગાતી ગાંધરી ગીત સુવાણી, તેતો જણે મહોદ્ધાય મહારી;
સ્વામિચિનાન ગમતાં એસુખ, મોનમાગી લેતી હતી મુખ. ૮
હતી શાસ્ત્રની વાતેસુખય, તોય પતિ મારે ખાગતી પ્રાણ;
માગ માગ માથે કહ્યું જ્યારે, વર માગ્યો તેણે વારેવારે ૯
લોકજાજતી બોલ ન બોલે, પણ દિલનો સ્વામામાહિ ડોલે;
સમજેવિધવાની એવીજવાત, એખીચારીઓ અમગાજાત ૧૦
જય વિવાએ સાંભળે ગાણી, ફાટે ડાચે જ્યાં ગાય ફટાણી;
મર્મસમજીનેમનમાહિ ધરવો, કાલે મિથ્યામમતનવકરવો ૧૧
નથી વિધવાના દુખત ઘીસીમા, ધારો વાત તમે ક નધીમા;
અરે દિલમાં દયા કાંઈ લાવો, આગવિધવાનાં લગ્નકરાવો, ૧૨

પદ ૧૦૭ મું—દેશી ૨૭ મી.

કરો કરારે કન્યાનું કથાણુ, હોંરે હડીસા હિંદુ;
તમે કેમ થયા પથર પ્રમાણુ, દારે, ૧

દયા દિલમાં નથી લગલેશ; હોરે;
 નથી લાગતો આ ઉપદેશ. હોરે. ૨
 કરે સુખિયા પોતાનાં સંતાન, હોરે;
 છેને જ્ય ખીજા સમશાન. હોરે. ૩
 જ્યારે ધસમસતી આવે ધાડ, હોરે;
 સજ્જ લક્ષ કરએ લડવાડ. હોરે. ૪
 એક આપણી સંતતિ કાજ, હોરે;
 કાપી નાખીએ કોટી સમાજ. હોરે. ૫
 તેનું પાપ નહીં પળમાત્ર, હોરે;
 એમ સમજે છે સર્વ સુપાત્ર. હોરે. ૬
 પડે સંતર્પિતે સંતાપ, હોરે;
 તે ન ટાળે તેનાં પ્રાદ પાપ. હોરે. ૭
 રાજ રમ્યતનો રખવાળ, હોરે;
 પિતા પુત્રી તણે પ્રતિપાળ. હોરે. ૮
 તેના શત્રુ ઉપર કરી રાપ, હોરે;
 દર્જાં નાખે તેનો નહીં દોષ. હોરે. ૯
 શતરૂ ઉપર જાણાવતાં જોર, હોરે;
 દયા રાખે તે દૈવનો ચોર. હોરે. ૧૦
 લોભ માટે કે લાજને દીત, હોરે;
 પ્રજા પીડવા દે તે પતીત. હોરે. ૧૧
 લલે જ્ય પોતાના પ્રાણ, હોરે;
 પ્રજા પાલણુ કરવું પ્રમાણ. હોરે. ૧૨
 મોટા પ્રાણથી ચેમાં છે માલ, હોરે;
 શા દિસાળમાં નાતનો આલ. હોરે. ૧૩
 તોડી નાખો હૃદયે ધરી દામ, હોરે;
 રાજ ચારો તેથી શ્રીરામ. હોરે. ૧૪
 બાળપુત્રી ખીચારી અનાય, હોરે;
 જોતું દુષ્ટ મુખ આપને દાય. હોરે. ૧૫
 નીચે અવની ઊંચે આકાર, હોરે;
 નિરાધાર બિચારો નિરાશ. હોરે. ૧૬
 આપણે જો ન દષ્ટએ આધાર, હોરે;
 કાણ એનાં આસિ લોનાર. હોરે. ૧૭
 નાખે પુત્રી નિસાસા રોજ, હોરે;
 અને માળાપ માણે મોજ. હોરે. ૧૮
 એતો ધિદ પડ્યો અવતાર, હોરે;
 મારા વડાલા કરાને વિચાર. હોરે. ૧૯
 દદ વળી દવે તો પડો બહાર, હોરે;
 બાધો દિંમતનાં દયિયાર. હોરે. ૨૦
 વાસે કોઈની ન જોશો વાટ, હોરે;
 પડો રણ પરમારય માટ. હોરે. ૨૧

દૃષ્ટ કરશે તમારી છત, હોરે;
 ખરી માનજો વાત ખચીત. હોરે. ૨૨
 સુતા થઈ હોય સામાન્ય બ્રહ્મ, હોરે;
 કુટ્ટી પડીને મટાડો છટ. હોરે. ૨૩
 સતી જેમ બળે પતિ જોડ, હોરે;
 જીમે બોલતી જે રથજોડ. હોરે. ૨૪

પદ ૨૦૮ મું—દેશી ૨૮ મી.

કરતાં કંઈ રૂકું કામ, દિંમત નવ દારો;
 તો પામે શુભ પરિણામ, જો ધીરજ ધારો. ૨૬.
 મોટાં કારજ માથે લેતા, અડચણ પડે અપાર; હોરે;
 એમ વિચાર કરો આગળથી, પાડો મતલબપાર. દિંમત. ૧
 સંસારી જન સામા ઉદે, નિદે લાખો લોહર; હોરે;
 અંતે એના એજ વખાણે, કરી કજેતી ફોડ. દિંમત. ૨
 આપદ કાળ પડે અશુનનપયો, વળી વધે બદ્ધ વેર; હોરે;
 બોલે દુર્જન બોલ નકાર, ઝાઝું રાખી ચેર, દિંમત. ૩
 જે કારજમાં સંદેહ લુલભી, જ્ય તે માંદિ જરૂર; હોરે;
 તે માટે તે કારજ તજીને, દોડી ન જવું દૂર, દિંમત. ૪
 લુલમ કરે જે જન તેનું પણ, કાઢે રૂકું આપર; હોરે;
 તો અંતે શુભ થશે તમારું, ટળશે તનના તાપ. દિંમત. ૫
 બાળક કે અનાની બોલે, તેનો તે શો તોલર; હોરે;
 દસવા લાયક હોય દમેશાં, બાળક દેરા બોલ. દિંમત. ૬
 કારજ મોટાં કરનારાએ, પોતે જોયા પ્રાણર; હોરે;
 પશુતેકારજ પાર પડ્યું તો વળતી યર્ષા વખાણ. દિંમત. ૭
 માથા કરતાં જ્ય છે મેધિા, જે જન લેતા જનપર; હોરે;
 જ્યને માટે લુદ વિષેજઈ, મરેદો કષ્ટ મરાય. દિંમત. ૮
 જેતો જ્ય આ જગમાં જામે, પરાધર્મી પરમાણુર; હોરે;
 બિજાબિચારા બદ્ધજીવને, લક્ષ નશાદ્યાદીલક્ષદાણ. દિંમત. ૯
 જર ખરએ છે જ્યને માટે, મળવું જે મુશ્કેલર; હોરે;
 જ્યને માટે જીવ તરતજીતી, સર્વ જણે છે ચલેલ. દિંમત. ૧૦
 માનવીને એક દિન મરવું છે, મરણ નથી મટનારર; હોરે;
 તો તેને કાંઈનાસ નધરશે શુભ કારજ કરનાર. દિંમત. ૧૧
 પર કપકારે પ્રાણ સમરપે, ખરો રહી તતખેરર; હોરે;
 તો રૂદ્યામાં તેને રીઝે, આ દુનિયાનો દેવ. દિંમત. ૧૨

પદ ૨૦૯ મું—દેશી ૧ લી.

વિપ્રો બોલ્યા વાણી, મુજને રાણી આજી પ્રાણ;
 પૂર્વ જનમનાં કર્મ પ્રમાણે, રીઝે જીવી રીત. ૧

જે નારીનાં નખળાં કર્મો, તે દુખપારી થાય;
કર્મતણી આગળ રાણીજી, કાષ્ઠનો નહિ ઉપાય. ૨
રાણી કહે સુણો મહારાજો, ઘાટ ન ધડશે ઘેલો;
વિવેક રાખી વાત ચિચારો, મિથ્યા હક આ મેલો. ૩
ખાર વરસની ખાળા કરાં, કર્મ રહ્યાં છે ખેસી;
કણખી આદિકની કન્યાનાં, કર્મ ગયાં ક્યાં પેસી. ૪
તે કન્યા ફરી લગ્ન કરીને, પાંચ જણે છે પુત્ર;
મંગળ ગીત ગવાતું તેનું, શોભે છે ઘર સુત્ર. ૫
પુત્ર ન પામે તો તમે ફરિ ફરિ, ચારવાર પરણો છો;
વિધવા વિવાહ માટ કરમની, વાત જુડી વરણોછો. ૬
ધર પડા જય કદિ તો શું તમે, નથી ચણવા દેતાં;
કરતાં ખીજું નવું કરમનું, નામ કેમ નથી લેતા. ૭
બધવા તજીને ખાળરડાને, ફરી પરણાવી દેજો;
એનાં કરમમાં એમ લખેલું, વળતી એમ કહેજો. ૮
ગાય બિચારી ગમાણે બાંધી, નવ માગે ખડ પાણી;
એના ઉપર દયા ન આણે, એતો પાપી પ્રાણી. ૯
રાજ તો સમદષ્ટિ રાખો, પ્રભં બધીને પાળે;
ઝાંઝા ઘેલાં સખળાં નખળાં, સહિને તે સંભાળે. ૧૦
કાષ્ઠ પિતા સંતાનની ઉપર, જીલમ કરે બહુ બચારે;
પરમેશ્વર પ્રીતે રાખજો, રક્ષણ કરવું ત્યારે. ૧૧
ખાળ બિચારી બળી મરે પણ, શરમ રાખી નવ બોલે;
તેનાં આતરડાં ખાળો છો, કિયો જીલમ તે તોલે. ૧૨

પદ ૧૧૦ મું—દેશી ૩ જી.

નિજ તનયાનું કદિ જે તમે તો, મસ્તક હેઠન કરશોજી;
કહો નૃપતિ કરવા કેમ દેશે, શિક્ષાને લાયક કરશોજી. ૧
વિધવાઓ પણ છે વરગી અમારી, અમેજ રક્ષણ કરશુંજી;
તનમન ધનથી તે વિધવાઓનાં, સંકટ સંઘનાં હરશુંજી. ૨
રે ઋષિયો વિષ્ણુદેવ થશે, આમાંથી તમ સાથ અમારેજી.
તે માટે કાંઈક અમારે નમવું, ને નમવું કાંઈક તમારેજી. ૩
જે રાંડે વય સોળ વરસમાં, તે કરવી માંડેલીજી;
એ ઉપરાંત ઉમરના રાંડે, રાખજો તે રાંડેલાજી. ૪
છેલ્લું અમારું એટલુંજ માનો, ખાલીશિદ્ધ થાઓ ખોટીજી;
નહિતો હું વિધવા બધિવરાવશ; નહીં નહાની નહિમોટીજી. ૫

૧ ઉદ્યોગિનં પુરુષસિંહમુપૈતિ લક્ષ્મી,
દૈવેન દેયમિતિ કાપુરુષા વદંતિ ॥
દૈવં વિદ્વાય કુરુ પૌરુષમાત્મશક્તયા,
યત્ને કૃતે યદિ ન સિધ્યતિ કોત્ર દોષઃ ॥૧॥

રાજ્ય જશે તો ખવા દેશું, પ્રાણ આપીશું પેહેલાજી;
પણ વિધવાનાં વિધનનિવારણું, શબ્દ કહ્યા આ છેલ્લાજી. ૬
જે કહ્યું તે સત્ય કહ્યુંજી, એમ કહ્યું સમ ખાઈજી;
રાણીની વાણી સુણિને પત્રી, ઋષિ આલ્યા રીસાઈજી. ૭
સર્વ મળીને વિચાર થોં હવે, શો કરવો ઉપાયજી;
કળિજીગમાં કરવાની ક્રિયા તે, કૃત યુગમાં ન કરાયજી. ૮
કંઈક કહે સુનિયાએ કહ્યું તે, વિચારો તો સારો વિવેકજી;
બહુઋષિમતત્યાંથી જુદાપડ્યા, અને ઉપજીશાખાઓઅનેક
કંઈક વિચાર કરી વળી બોલ્યા, આવડા કાં અકળાઓજી;
મથગકરશે તો સાંઠ થશેસહિ, થર મન સાંસતાથાઓજી. ૧૦
ધમકી ગમે તેમ દે ધરણીપતિ, છક દયા નહિ હોડોજી;
રાજકદિરિસનહિ જોતજોનાય, સુનિયાશરમનહિ તોડોજી. ૧૧
બોલ ગમે તેમ બોલે બલે પણ, રક્ષણ કરશે રાણીજી;
વિપ્ર વિશેષ વિચારકરી વળી, બોલ્યા પરસ્પરવાણીજી. ૧૨

પદ ૧૧૧ મું—દેશી ૮ મી.

વિપ્ર બોલ્યા પરસ્પર વાણી, નિત્રે મોતની પુત્રી છે રાણી;
અંતે આપણું આણશે મોત, કંતો લૂટશે ઘરખારસોત. ૧
એતો કરવાબેઠી અતિ અન્ના, રાણી અસુરના કુળની છે કન્યા;
નહિ આપણું બોલ્યું પ્રમાણે એનું પિયરજી અધમડેકાણે. ૨
એના પેટમાં પુત્ર આળોટયો, માટે ઉપજીયો અધર્મોએમોટો;
હતો ખાળપણથી એવો, દિસે ઉપર થકી સાધુ જેવો. ૩
એના દુખથી ગયો રાય અંગ, પુત્રે પિતૃ વચન કર્યું ભંગ;
ત્યારે શન્ય પડી ગાદી, પ્રભ પીડ્યા લાગ્યા ચૌરાદિ. ૪
આપણે બાપુનું જે વેન સુધરશે, કહીશું આપણે એમકરશે;
વળી રાખશે કાંઈક વિવેક, એમ બાપુ ક્યો અભિષેક. ૫
વેદુષ પાછને ઉછેરિયો સાપ, તેમ ક'વા લાગ્યો સંતાપ;
એતો આપણને નકીનડશે, કાંઈક રસ્તો તો કાઢવો પડશે. ૬
પછી પુરપતિને કહેવરાવ્યું, ભૂવે ભાખ્યું ને અમનેતોભાવ્યું;
પણ ખુશિથી એરીતેજેપરણે, તેને પેરણાને એવે ખાચરણે. ૭
જેને અંતર નવ ગમે એવું, તેને જીલમ કરી નહિ કહેવું;
એવુંસંભળીને રાયહરખ્યો, ઉડોમર્મ તોમનમાંડિપરખ્યો. ૮

૧ સ્મત્યર્થસારે ॥ મતેડન્યસ્મૈ પ્રદાતવ્યા,

મતેસતપદાત્પુરા

પુરાપુરુષસંયોગાનમૃતેદેયેતિકેચન ॥ ૧ ॥

સ્તાવદ્રપ્રેકન્યૈવ, પુનર્દેયેતિકેચન ॥

આગર્માવારણાત્કન્યા પુનર્દેયોતિચાપરે ॥૨॥

૨ સ્ત્રીવાલ પથ પુરુષો, માતામહ મનુવૃત.

અધર્મોશોદ્ધવં મત્યું, વના ભવદધર્મિકઃ ૯

૩ અદે રપિપયઃ પાનં, પોષકસ્યાત્યનર્થકૃત

વેન પ્રકૃત્યેવ ચલઃ સુનિયાગર્મસંભવઃ ॥૧૦॥

તોય દમળાનું સાધવા કામ, પાલણીને બોલાવ્યા તે કામ;
 વેને સહિત વચન લીધુંઆવું, એવાં પરણેતોપરણાવા નવું ૯
 વૃશ્ચિક મિથુનરાશિ વરકન્યા, એનું લગ્ન આપો તછ નન્યા;
 કહેમહાસુદિપંચમી ન્યારે, ગોધુલિક લગન થાય ત્યારે. ૧૦
 વેને વચન તે શીશ ચડાવ્યાં, વાળાં વિવાનાં ત્યાં વજડાવ્યાં;
 પછી દમળાગૌરીને કહાવી, રાણીવાસમાં લીધી તેડાવી. ૧૧
 નવરંગીને પછુ કહી વાત, બંને રૂઢ્યે થયાં રળિયાત;
 ખર્ચિ લાખો રૂપૈયાખચીત, વેને વિવા કર્યો રૂડી રીતે. ૧૨
 સોરઠો.

સુણ રાજા ધરી રાગ, શુક્રજી કહે છે સ્નેહથી;
 વેન કયાનો ભાગ, નિઃસંશય નવમો થયો. ૧

ભાગ ૧૦ મો.

પદ ૧૧૨ મું—દેશી ૧૩ મી.

પ્રથમ ગણપતિને લાગું પાયરે,
 કહું દમળાગૌરીનો વિવાય રે;
 રૂડો લગ્ન દિવસ નિરધારી રે,
 રાયે નગરી સરસ શણગારીરે. ૧

મોટા મંડપ રચિયો રૂપાળો રે,
 ખારી ખારણાં જળિયાં વાળો રે;
 શોભે સોનાના ચાલસા સારા રે,
 રૂડા ચિતરે છે ચિત્ર ચિતારા રે. ૨

ચોખ્ખા ચીરના બાંધ્યા ચંદરવા રે,
 ટાંગી હાડીઓ ત્યાં મન દરવા રે;
 ઝાઝા કુમરખં લઈ લટકાવ્યાં રે,
 રંગે છાંટણાં શુભ છાંટકાવ્યાં રે. ૩

મેના પોપટ પાંજરે પહતાં રે,
 એક એકથી કિંમતે ચઢતાં રે;
 માલિક તખતા માંડ્યા મન ગમતા રે;
 શોભે રૂઢટિકમણિતણી સમતા રે. ૪

ખડુ ઉમદા ગલીયા બિજાવ્યારે,
 મણિ જડિત બાજક મુકાવ્યા રે;
 ઉપર સોનાના ચાળ ધરાવ્યા રે,
 મોંઘાં મોતીના ચોક પુરાવ્યા રે. ૫

બીતે કુમકુમના છડા હીધા રે,
 ક્યાંક શોભિતા સાચિયા કીધા રે;
 કમળ છળિયો મંડપમાં મુકારી રે,
 જાણે ઇન્દુરી યદી આવી રે. ૬

સોના રૂપાનાં ઝાડ શોભીતાં રે,
 અતિ અદ્ભુત દીપ્તે ઓપીતાં રે;
 પથુ પરી ને બીજાં રમકડાં રે,
 મુક્યાં મોટાં ને કમળ ન્હાનકડાં રે. ૭

તરિયા તોરણ ખારણે બાંધ્યા રે,
 મંગળ સુત ત્યાં સર્વત્ર સાંધ્યા રે;
 આગળ દેખોના થાંભ રોપાવ્યા રે,
 ચોક ચોખે જળે છાંટકાવ્યા રે. ૮

મંડપ મોંઘે મોતીડે ઊંચો રે,
 શોભે સ્વર્ણપુરીથી સુવાયો રે;
 ઉપર કનકના કળશ ચડાવ્યા રે,
 તેના હેમમાં હીરા જડાવ્યા રે. ૯

કરકે કરતી ધન ને પતાકા રે,
 તેની શેડાના બોલે સગાકા રે;
 ત્યાં તો ગાંધવ ગાન કરે છે રે,
 ત્યાં તો અપસરા નૃત્ય આદરે છે રે. ૧૦

સારા સાજન માંડવે મળિયા રે,
 ખેડા મહારાજ બાહુના બાળખા રે;
 સુવા ચંદન ચરચે છે અંગે રે,
 તોરા ગજરા આપે ઉછરે રે. ૧૧

હમઝે હાર શુભાળના ધારી રે,
 પછી વહેંચે છે પાન સોપારી રે;
 મળી માનની મંગળ ગાવા રે,
 ગોરી આલિયો ગણેશ વધવા રે. ૧૨

પદ ૧૧૩ મું—દેશી ૨૮ મી.

સરખી સમાધી સાહેલીઓરે, જાણે ગોરી મણેશ વધાવા,
 વાજાંતરે વાજે રે;

જાણી જોશીનેતેડાનીયાં રે, લગ્નકલમન લખવા વાજાંતરે ૧
 વામાને દક્ષિણાપાણીયોરે, સોળસકળા ચણખાર વાજાંતરે;
 મરતકે મોડ મોતીતળારે, દહરજે છે નવસરાદાર વાજાંતરે ૨

રાજા ને રાણી સન્નેડલે રે, તતપર થઈ તતખિવ; વાજાંતરે;
 ગુણુનિધિ ગણપતિ પૂજામેરે, પૂજ્યાં જોતજોતે વાજાંતરે ૩
 હવન કર્યોપણા દેતડીરે, ગુમરીનેકરી અદ્યતિ વાજાંતરે;
 વેદમંત્રો વિપ્ર વેદીયારે, બાગીએ મર્વેનો માંતિ વાજાંતરે ૪

મંડપમાં મળી માનની રે, કન્યાને પીઠી ચોગાવ; વાજાંતરે;
 તેલસંગારીનાવજુકડે, કન્યામાંદરખ નમાવ; વાજાંતરે ૫
 પીળું પાનેતર પડેરીયું રે, રામગી મદદ રે; વાજાંતરે;
 ચમકતોચૂડા પડેનાપોરે, પાંચરેમુપરીપણેરી વાજાંતરે ૬

સોવરાખ્યા કલાં ને સાંકળારિ, અંઝરનો અમકાર; વાજંતર;
છાંછાંવિટિમનેવીછીયારે, હાથએએકાવળહાર. વાજંતર. ૭
નાહેબાબુખધ ખેરખારે, કાનમાં અળકતીં ઝાલ; વાજંતર;
નેણમાં કાળજી સારીયારે, કંકની આડ કપાળ. વાજંતર. ૮
નાકની નયડી હીરેનડીરે, નિરખતાંવાધિયું નૂર; વાજંતર;
આકને ગોફણો ચોટલેરે, સેથે શાભાળું સિદ્ધ. વાજંતર. ૯
કરતૂરીનું મરદન કર્યુરે, અતર લગાવીયું અંગ; વાજંતર;
પાનખિડી ચાવે પ્રેમદારે, આડ કયા નવરંગ. વાજંતર. ૧૦
મરતકે મોડીયો ચુંનડીરે, પોથીએ રંગિયાપાય. વાજંતર;
પહોંવરનેહવરાવવારે, લુવતીટોળેમળીજાય. વાજંતર. ૧૧
નહવરાવી વરશયુગારીએરે, પોશમાં શ્રીફળપાન; વાજંતર;
મિત્રોતણીમળીમંડળારે, લુગતેથીએડીછેજન. વાજંતર. ૧૨

પદ ૧૨૪ સુ—દેશી ૪-થી.

પછી જન જોડી ભલી લુગતીએ,
મળ્યા સહ વર રાજના મિત્ર, છયા વરની જનમાં.
વરને શયુગારી અંધે ખેસારીયા,
વચ બૂધશું વેપ વિચિત્ર. છયા. ૧

સાથે પુત્ર શાશ્વા નરરશેકના,
રાજકાજના કષ કરનાર, છયા;
શોભા સાજનની શી હું વરણું,
ખન્યા સામેલા કષ સરદાર. છયા. ૨

કષક રાજકુંવર જેવા ફૂલડા,
પેહેરી આવીઆ ઉમદા પોશાગ, છયા;
જમા પેહેરી મારગ ચાલે મહપતા,
માથે કસખી કંસુજલ પાગ. છયા. ૩

કુલના તોરા દીસે શિર લટકતા,
હાથા ઉપર ચુલાખના હાર, છયા;
વાળ વાળે છે વિધવિધ રાગમાં,
રથ પાલખીનો નહિ પાર. છયા. ૪

રાત્રી આઠ દીસે રણીઆમણા,
મુખે આત્રે તમામ તંબોળ, છયા;
કંકે આદલા કીધા કપાળમાં,
સરખે સરખા ચાલે સજ્જોળ. છયા. ૫

જની જનનરડી મિત્રોની અંગના,
જોતિ જોય ને થાય આનંદ, છયા;
જાણે કોયસડી ટકુકા કરે,
મુખ મળકે પુનમતણો ચંદ. છયા. ૬

ચૂકા ચળકતા ચતુરાના હાથમાં,
જાણે વીજળીના ચમકાર, છયા;
વાળ્યા કેશના વાંકા અંખોડલા,
સર્વે છેલ છખીલી છે નાર. છયા. ૭
સામી આવી કન્યાની સાહેલિયો,
નિરખે નવરંગી વરતણું રૂપ, છયા;
કહે લાખેણો વર પામી લાડકી,
એતું ભાગ્ય અથાગ અનૂપ. છયા. ૮
ધામધુમથી નગરી ગાજ રહી,
થયું જન સઘળાને તે જાણુ; છયા;
રસ્તે લોકના થોક જોવા મળ્યા,
વરનાં વિધવિધ થાય વખાણુ. છયા. ૯

વરને માથે મનોહર મોળાયું,
સન્યા શોભીતા શુભ શયુગાર, છયા;
હાથે હેમ કરામાં હિરા જડયા,
કંકે મોતી ને હેમનાં હાર. છયા. ૧૦

લીધું પાણીયું શ્રાદ્ધ પોશમાં,
માથે મોતીનું છોયું અમૃત્ય, છયા;
વર વાંકડોને વરણાગીયો,
નહીં ત્રિલુવનમાં તેહ તુલ્ય. છયા. ૧૧

વાટ છાંટીને ફૂલડાં વેરીયાં,
રાયનું આંગણું અધિક વિરાગ; છયા;
મેહલ રંગી કોંધેલી શાભા મણી,
ઝરખાં દીસે ઝાક અમાળ. છયા. ૧૨

ગયા તોરણે ગાળતે વાંજતે,
રાણી દક્ષિણાનો હરખ ન માય, છયા;
સામી જળને સામૈયું કીધું ભલું,
પછી પોંખણે વરને પોંખાય. છયા. ૧૩

પદ ૧૨૫ સુ—દેશી ૨૪-મી.

પોંખણે પોંખે રાણી દક્ષિણારે, કરતી આનંદ કલોલ;
અંતરપટ આકુષ્યુરે, ત્યાં તો છખીલીએ છાંટ્યોતંબોળ.
ખાળોવર તોરણે ચડયા, ૧
ધુંસળ સુ જ રવંચેરે, ત્રાક તંથા વેળી તીર;
છંડીપીડીહતારીયારે, મુકયુસંપટીયુધારીધીર. ખાળોવર. ૨
નાક તાણીને નીચી નમીરે, ગંધા મંડપ મોઝાર;
પૂજાકરીમધુપકંથીરે, વરનોસારે કીધોસતકાર. ખાળોવર. ૩
ગોત્ર અવર ગુરૂએ ગણ્યારે, વેદનું કરીને વિધાન;
મંડપમાંકીધુંમાયરે, દીધુંપતિયેકંઠ્યાદાન. ખાળોવર. ૪

અરધો સરજળયારે આયચ્યોરે, અર્ધબાકી રહ્યો બહાર;
હસ્તમેળાપનહરમધીરે, વરદન્યાનું કીધું તેવાર. બાળોવર. ૫
બાહિ ૧ મદનકુળ બાધીઆરે, ધાલી બળે વરમાળ;
વરદન્યાનાં વડા પ્રેમથીરે, થયારો માંચતનતેજદાળ. બા. ૬
એ અવસરના આનંદનુરે, વરણુન કરી ન શકાય;
શૃંગારરસની સીમાવળીરે, એવાહમઆમતેહરખાય. બા. ૭
ચોરી રચી રૂઝી ઓઠમરે, હેતે ક્યો લાગ્નહોમ;
ચારેમંગળત્યાતોવરતીયારે, કીધુંધ્રુવદરશનવળીવ્યોમ. બા. ૮
સંતપદી કરી સર્વચારે, પ્રિય જનને રાખી પાસ;
સર્વક્રિયાએમસાચવીરે, તેમાં દશીયે નરાખી ક્યાસ; બા. ૯
સામસામાં પુરા રનેહથીરે, જમે જગડે કંસાર;
મંગળગીતમાયમાનનીને, ઉભાનિરમેધણુનરનાર. બા. ૧૦
દેશપતિએ કન્યાદાનમરે, દીધાં વતન ધરઆર;
મિત્રાએમળીકીધાચાંદલારે, સુનિયાએદીધાશણુગાર. બા. ૧૧
વનિતાઓ લે છે એવારણુરે, આપે સરવં આશિષ;
સંતાનનાં સુખપામજેરે, ઝાઝોજશઆપજેજગદીશ. બા. ૧૨
ત્રિભુવનતો પાત તમતણારે, કરજો પૂરા કાઠ;
વરસધણાં સુધીવરવહુરે, તમેછવજેજગમાંસજેડ. બા. ૧૩
કન્યા તરફની કામિનિયોરે, પૂરણ પાંખી પ્રમેદ;
હાસ્યનાં ગીતહવેગાયછેરે, કરીહથી હાસ્યવિનોદ. બા. ૧૪

પદ ૧૧૬ મું—દેશી ૩૦ મી.

છેયા કુંભરે કુંગર આયડ્યો;
છેયા છાણુતી પેઠે તું રડવડ્યો;
તારે જુગતે જુમતી વડુ-જેઠએ,
તને કન્યા ન દીધી કાઠએ. ૧
આજ સૂધી રહ્યો તું તો દેહમાં,
તેથી પીડાયો પીડ અનેહમાં;
જ્યારે આખ વિવેકની ઉઘડી,
હવે હિંમત તારે હપએ, ચડી. ૨
રાજા વેને તને સમજાવિયો,
તેથી સમજણુ મનમાં તું લાવિયો;
નહિ તો મતમાં માર્યો જાત તું,
વાદિ: રૂઠો વિપતમાં પીડાત તું. ૩
નામ રહેશે હવે તારા બાપનું,
મેણું મરશે કુંવારાની જાપનું;
તું તો હાથે શેષી ખાતો ખાખરા,
વેહેલો વડાણુમાં દળતો દાણુખરા. ૪

૧ મીટળ.

બેઠાં પાણીનાં તું ભરી લાવતો,
ઓશીઆળ તું સહિતી ધરાવતો;
રાજા વેન તારે કરમે મળ્યો,
તેથી તરતજ તારો દડાડો વળ્યો. ૫
હવે આળ્યા મોણુસની ઓળમાં,
છેયા કાઠજે ઢાળ કદ્યોલમાં;
તું તો ઘેર ઘેર કન્યા માગતો,
વેતીશાળિયાને પગે લાગતો. ૬
તું તો જણું જણુને જાઠ જાયતો,
તું તો પરણવાં કોરણુ નાચતો;
તને સહિથી સરસ મળ્યું સાસરે,
લાગ્ય તારું ઉઠે તો થયું અરે. ૭
તને કન્યા કાઠ નવ પરણતી,
તને વાદો વાદો દહી વરણુતી;
મારી લાડખીને તેં તો મોળતી,
એતો અમારી ધાપણુ ઓળવી. ૮
તું તો ચાખડીએ ચઢી ચાલતો,
તું તો મિથ્યા મુંઝે વળ ધાલતો;
તું તો ફરતો બની છેલ વાંકડો,
પણુ પરણવાને થતો રાંકડો. ૯
તારી બ્યર્થ ઉમર ધણી વહી ગંધ,
હવે સમજ્યો ત્યારેજ સફળ થઈ;
તું તો દુર્મદમાં ઠાલો ડાલતો,
તું તો બોલ મોટા મોટા બોલતો. ૧૦
માથે પાંખડી વાંકી તું મૂકતો,
તું તો પાનખિડાં ચાવી ચુંકતો;
બેસી ચોટમાં ચોટલી ઓળતો,
તું તો અંમમાં અતર ઓળતો. ૧૧
તું તો રાખતો રેશમી રાટવો,
ધરમાં દડછી નડી દતો ચાટવો;
એમ ગાય કન્યા તર્ફ જે દતી,
હવે ગાય છે જાનની જુવતી. ૧૨

પદ ૧૧૭ મું—દેશી ૩૧ મી.

લાડી તું તો જોગનધની દતી લુગીડ,
લાડી તું તો દગતી દાણા ગરી કુગીડ;
લાડી તારે તોય ખાવાની દતી ખામીડ,
લાડી તું તો પૂરણ સંકટ પામીડ. ૧
લાડી તું તો ખજાં વીજવા વન ખનીડ.

લાડી તું તો વનવનમાં અયડાતીજ;
લાડી તું તો ભાઈની ગુલામી કરતીજ,
લાડી તું તો કાટયાં લુગડાં પેરી કરતીજ.

૨

લાડી તેં તો બાળાંતીમાં ન સુધાર્યાજ,
લાડી તને ભોળાંપણે મેણાં માર્યાજ;
લાડી તેંતો બેઠું માથેથી કેમ ફેડયુંજ,
લાડી તારૂં ભાભીએ કામ વખોડયુંજ.

૩

લાડી તારા બાપે તને ન પરણાવીજ,
લાડી તારી માને દયા નવ આવીજ;
લાડી તારૂં ભાગ્ય ઉઠે થયું જ્યારેજ,
લાડી તને સુનિયા માતા મળ્યાં ત્યારેજ.

૪

લાડી તારા કર્મની રેખા યજ સામીજ,
લાડી તું તો નવરંગી વર પામીજ;
લાડી તેં તો ચુડો ચળકતો પેહેર્યોજ,
લાડી તારા તનનો ફરી ગયો ચેરોજ.

૫

લાડી તું તો કાડે જામી કંસારજ,
લાડી તારો સફળ થયો સંસારજ;
લાડી તને ભલો મળ્યો ભરપારજ,
લાડી તારા પ્રુષ્પતણો નહિ પારજ.

૬

લાડી તું તો ઝાપણુદાર ગણાઈજ,
તારી હિંમત હવે વખણાઈજ;
લાડી તેં તો નવરંગી વર વશ કીધોજ,
લાડી તેં તો તેને વેચાતો કરી લીધોજ.

૭

લાડી તું તો યજ બેઠી ધરખારવાગીજ,
લાડી તું તો સાહેબી પામી રૂપાળીજ;
લાડી તારે હાથે પગે હતો નેજજ,
લાડી તેં તો હેતરીઓ વર હેલજ.

૮

લાડી તેં તો ઉમર અમરતી ગુમાવીજ,
હવે તું તો માણુસની ઓળમાં આવીજ;
લાડી તને ટાઢા દુકડા ખાવા મળતાજ,
લાડી તને વેન રાજ મળ્યા વળતાજ.

૯

લાડી તું તો પરવશ પડી હતી કેરીજ,
લાડી તું તો હતી બંધીવાન જેવીજ;
લાડી તને સુનિયા માતાએ ડોડાવીજ,
તેણે તારા પગની બેઠી તોડાવીજ.

૧૦

લાડી તું તો જણુતી ક્ષીમાં ન ગણાતીજ;
લાડી તું તો લદાણુમાં આવી લેખાતીજ;

લાડી તને નવરંગી લગાવશે લાડજ,
પૂરો રાજ્ય વેનનો માનજે પાડજ.

૧૧

એવી રીતે જાનરડીઓ ગાય ગીતજ,
વર કેન્યા પરણી ઉઠ્યાં રૂડી રીતજ;
શામા સત્રણી બોલે છે વચન શોભીતાજ,
આજ અમે ઇંડરીયો ગઠ છતાંજ.

૧૨

૫૬ ૧૧૮ સુ—દેશી ૩૨ મી.

અમે ઇંડરીયો ગઠ છતાંરે, આનંદ ભલા;
વિતનાર વિતક સહુ વિત્યારે, આનંદ ભલા. ૧
ફતે ફતેની વાણી ફેલાઈરે, આનંદ ભલા;
કષ્ટ છુટ્યાં કમળાગૌરી ખાઈરે, આનંદ ભલા. ૨
અમે લંકાનો કિલ્લો લીધો રે, આનંદ ભલા;
અમે દેશમાં ડંકા દીધો રે, આનંદ ભલા. ૩
અમે સામરના નીર કળિયાં રે, આનંદ ભલા;
સામા શત્રુનાં કાળજાં બળિયારે, આનંદ ભલા. ૪
અમે મેરું ફુંગરને માખોરે, આનંદ ભલા;
અમે જશનો પાયો ચિર યાખોરે, આનંદ ભલા. ૫
હારે લલકરમાં લેળ પાડી રે, આનંદ ભલા;
શેષ નાગની દાઢ ઉખાડી રે, આનંદ ભલા. ૬
અમે દુર્જનનાં મુખ દાટ્યારે, આનંદ ભલા;
હવે વેરીનાં હાડાં ફાટ્યાં રે, આનંદ ભલા. ૭
આજ મનના મતોરય ફળિયારે, આનંદ ભલા;
આજ મથર અદળક દળિયા રે, આનંદ ભલા. ૮
આજ મોતીડે મેહુલા પુક્યા રે, આનંદ ભલા;
આજ ત્રિલુવનનો ધણી પુક્યારે, આનંદ ભલા. ૯
આજ જય જયકાર જણાયો રે, આનંદ ભલા;
આજ ઉત્તમ દહાડો ગણાયો રે, આનંદ ભલા. ૧૦
હવે સર્વેના સંશય ટળિયા રે, આનંદ ભલા;
વેહેમી લોકના ટાંટિયા ગળાયારે, આનંદ ભલા. ૧૧
અમે જાણ્યું વેન રાજ્ય લુકા રે, આનંદ ભલા;
એતો અષ્ટ મંગળ કરી ઉઠ્યા રે, આનંદ ભલા. ૧૨

૫૬ ૧૧૮ સુ—દેશી ૩૩ મી.

પરણી ઉઠ્યા પછી વરવહુ, જોતજ પૂજે છે પ્રીતરે;
એકી બેકી રમ્યા બે જણાં, લાડકી છતીછે રીતરે. ૧
રૂપ જતોને ને વિપ્રોને, પ્રજામ નમી નમી કીધારે;
આશીરવાદ એઓતણા, લાયક ધારીને લીધારે. ૨
સુનિયા માતાને રનેહે નમ્યાં, આશિષ દીધી છે તેણેરે;
અખેડે સુદામણુ તું મને, વળી બહુ નય જમમાં રેણેરે. ૩

[એને આપીયાં વિધવિધે, દિલ ધરી દક્ષિણ દાનરે;
 ગાનાર્થોને તો ધરચોળાં, બીજને ફેરફાર પાનરે. ૪
 પછી વર પોતાના મિત્રને, ભાવથી ભેટીને મળીયારે;
 જ્યજ્યકારના શબ્દ ત્યાં, વિશ્વ વિષે વ્યાપી વર્ણીયારે. ૫
 હરખની વાત હું શી કહું, આનંદ ઉભરાયો જાયરે;
 ફરી ધડી રળિયામણી, લાયક લેખે લખાયરે. ૬
 જાણે મહા નવેનિધ મળી, વરવડુ હરખીયાં એવારે;
 પુણ્ય પુરવના ઉદે થયાં, કાઈ સમે કાઢેલાં કેવારે. ૭
 એક બીજનાં અંતર મળ્યાં, જેમ મળે ક્ષીરમાં નીરરે;
 બંને પરસ્પર એમ કહે, હું મારા હૃદયમાં હીરરે. ૮
 પંચની સાક્ષીએ પરણીને, બંધાણી બોલીને બોલરે;
 વિશ્વપતિ વચ્ચે આણીને, દર ઝાલી કાઢીએ દાલરે. ૯
 વેદ વચન વિધિએ કરી, અમિતી દીધી છે આણરે;
 તલભર નહિ તરછાડીએ, બાંધીયા પ્રાણથી પ્રાણરે. ૧૦
 સુખ દુખને ધર સંપત્તિ, આપણી જાણીશું એકરે;
 ધન્ય એમાં જમાન છે, છોડીએ જો દયારે છેકરે. ૧૧
 આવરદાની અવધ સુધી, આપણે જાણવું આમરે;
 જે પ્રતિજ્ઞા નહિ પાળીએ, નરકમાં નહિ મળે દામરે. ૧૨
 એમ નારી નરને નમા રહી, નર રહ્યો નારીને નમતોરે;
 રાયે પછી ફરી રીતથી, ગોરવ નોતર્યો ગમતોરે. ૧૩

પદ ૧૨૦ સુ—દેશી ૩૪ મી.

રાયે પછી ફરી રીતથી, ગોરવ નોતર્યોરે;
 મળ્યા જમવાને વરના મિત્ર, કરાવ એવો ક્યોરે. ૧
 દીવીઓ દારાદોર, દીવા અજવાળાવારે;
 ચીર થાપવા દંચન થાળ, ત્યાં બાજેક દાળીયારે. ૨
 દોંચણિયાં દમ મુદ્રીયાં, પંગતે પાટલારે;
 જણુ જમનારનાં ગણી નામ, જે આવિયા આટલારે. ૩
 પહેર્યા પીતાંબર અંગ, દુસાલા ઓઢીયારે;
 ખેરી પંગતમાં પકવાન, જેમ સહિ જોડીયારે. ૪
 લાકુ જલેખોં મેંસૂખ, ખાખાં અને ખૂરમારે;
 પેંડા ખરશી અને દુધપાંદ, ચોળેલાં ચૂરમારે. ૫
 સતરેદેણી ને સેવ, ગગન ને ગાંઠિયારે;
 કરે જમતાં દારય કલોલ, લગારેક લાંઠિયારે. ૬
 અજની રતાણનાં લાંછ્યાં, લાલાં ભાત ભાતનારે;
 ક્યાં રવાદ કરેલાં શાક, છુદી છુદી જાતનારે. ૭
 દોળાં દરેલાં કઠોડાં, વંતાદ વધારીયારે;
 રચ્યા રાહનાં ફરી રીત ને, સરસ સંપાદોયરે. ૮

ચટણી અથાણાં અનેક, ક્યાં ભુગતે કરીરે;
 જાણે પાપક પૂનમચંદ, કાંધી લાલી કાચરીરે. ૯
 સુખમાં રહેજ મિઠાણ, ગિરજ એવો અન્યોરે;
 ફોડા ગોરવ ગાવા જોગ કે, નોતમ નીપન્યોરે. ૧૦
 લવિંગ સોપારીં ધલાધચી, ને પડા પાનનારે;
 એવો વળતી કરે સુખવાસ, જોતો સહિ જાનનારે. ૧૧
 ઉક્યાં જમીને એમ, બહુ તૃપતાં બણીરે;
 કરી રાગજો ફરી રીત, પછી પહેરામણી. ૧૨

પદ ૧૨૧ સુ—દેશી ૩૫ મી.

પછી જાનને પહેરામણી કાંધીછરે,
 રાયેકોડગણી કરીતી લીધી, દોઢા દિલદરોંયોછરે. ૧
 વરને હેમ કરાં દીધાં લાધેછરે,
 મોહું મંદિલ બંધાવીયું માથે. દોઢા. ૨
 મોંધાં મણિયોની માળા ધરાવીછરે,
 દીધાં કનકનાં સાંકળાં કરાવી. દોઢા. ૩
 જામે જરકરીતો પહેરાવોછરે,
 ઉપર શાલનો જોડો શોભાવ્યો. દોઢા. ૪
 દીધા કન્યાને કનકના લાંડારછરે,
 હાથી ઘોડા ગાય બેંશો અપાર. દોઢા. ૫
 લણુ રમ આપ્યા ધુધરિયાળાછરે;
 આપી પેટિયો પટરા રૂપાળા. દોઢા. ૬
 દાસ દાસીયો દીધી દમ ખારછરે,
 આપ્યા શોભિતા સરસ ચણુગાર. દોઢા. ૭
 સર્વે જનનાંને દીવા સિરપાવછરે,
 અન્યો જોતો જોતો બેઠા અનાવ. દોઢા. ૮
 જાનરડીઓને જરિયાનની સાડીછરે,
 આપી આપીને આનંદ પમાડી. દોઢા. ૯
 વળતી રવા કુળ ગોર ગોરાણીછરે,
 એને આપ્યા આશુપણુ આણી. દોઢા. ૧૦
 સહિને કંકુના દાયા દીધાછરે,
 રંગ ફેસરના ઝંટકાવ કાંધા. દોઢા. ૧૧
 રંગ છાંટીને રીઝ્યો રામછરે,
 વળતા જાનને કાંધી વિદાય. દોઢા. ૧૨

પદ ૧૨૨—દેશી ૩૬ મી.

કન્યા કમળાંકરી તોષે માલી સામરેરે;
 કનકનિગમનાપદોન્નજાતીંજાર, માલીવિનનીકાલીંકરીરે.

દિકરી લાડે કાડે મેં તને લગવી નહિરે;
 દિકરી ચાલી તું તો રહીને દહાડા ચાર. મારી. ૧
 દિકરી સ્વામીની સેવા તું કરજે સર્વદરે;
 દિકરી પતીને તું ગુણજે તારો પ્રાણ. મારી;
 દિકરી પોતાનો તું ધર્મ પ્રીતે પાળજેરે;
 દિકરી તેથી તારું કરશે હરિ કલ્યાણ. મારી. ૨
 દિકરી જે જોઈએ તે જરૂર મંગાવજેરે;
 દિકરી હવે-કદી તું અપશ નહીં હેરાન. મારી;
 દિકરી તારાં આસુ તેતો મારું લોહી છેરે;
 દિકરી તન મન ધન મેં કયાં તને કુરખાન. મારી. ૩
 દિકરી સ્વામીની આજ્ઞા લેઈ મળવા આવજેરે;
 દિકરી ધડીએ નહિ તો જગજ નહીં પરધેર. મારી;
 દિકરી સર્વેનું બોલયું તું સાંખી રાખજેરે;
 દિકરી કામના ઉપર કદી ન રાખીશ ઝેર. મારી. ૪
 દિકરી કપડી લોહા બોલે ત્યાં નવ બેસીએરે;
 દિકરી સુથતાં ઉપજે મનમાં મોટું શુભ. મારી;
 દિકરી સ્વામીનો તું સ્નેહ સદા વધારજેરે;
 દિકરી તે છે તારા સર્વે સુખનું મૂળ. મારી. ૫
 દિકરી સદગુણ લેવા શાસ્ત્ર સારાં શીખજેરે;
 દિકરી આજ્ઞા છાડી કરજે તું અભ્યાસ. મારી;
 દિકરી દુષ્ટ જનોથી દૂરજ રહીએ દેખીતેરે;
 દિકરી વિષધરનો જેમ કરીયે નહિ વિશ્વાસ. મારી. ૬
 દિકરી મંત્ર તંત્ર જંત્ર જૂઠા બાળજેરે;
 દિકરી એ તો સર્વેં છુતારાનો ઢંગ. મારી;
 દિકરી ધન્યરતું ધારેલું એકજ નીપજેરે;
 દિકરી ભ્રમણથી તો થાય ધરમનો ભંગ. મારી. ૭
 દિકરી દિલમાં ક્યાં સોતી ઉપર આણીએરે;
 દિકરી પર ઉપકારી કરીએ રૂડા કામ. મારી;
 દિકરી વડીલોની મરજાદા નવ મેલીએરે;
 દિકરી લાજ તણ લડીએ નહિ કામ કામ. મારી. ૮
 દિકરી ગંભીરતાનો ગુણ રૂઢેમાં રાખીએરે;
 દિકરી વહાલામાંથી કરીએ નહિ વિરોધ. મારી;
 દિકરી સર્વેનું બોલયું નર સંયુ પાનીએરે;
 દિકરી અસત્ય સાયનો સદાય કરીએ શોધ. મારી. ૯
 દિકરી સંસારનાં સુખ છે સર્વેં સંપમરે;
 દિકરી કુસંપ તે તો કષ્ટતણું કાઠાર. મારી;
 દિકરી હુંકારો તો કદી ન કરીએ કામતેરે;
 દિકરી અદ્ય તણને કરીએ નહિ ઉચ્ચાર. મારી. ૧૦
 દિકરી વચ્ચે ને વાસણુ સ્વચ્છ રાખીએરે;

દિકરી સર્વં ચીજો જોઈને કરીએ સોજ. મારી;
 દિકરી આનંદમાં અવસર સખજો ગાળીએરે;
 દિકરી રીસ કરી નવ રિસાઈએ કામ રોજ. મારી. ૧૧
 એવી શિખામણુ દઈને કમળાને સુનિયાએ રે;
 યુગ્મન લઈને ચાંપી સ્નેહે છાતી સાથ. મારી;
 પડ્યાં પાંપણથી આંસુ પૂરા પ્રેમનાં રે;
 માએ દિકરી કરે માથે મૂક્યો હાથ. મારી. ૧૨

પદ ૧૨૩ મું—દેશી ૩૭ મી.

કુંદનપુર વિવા રચ્યો—એ રાગ.

વેતે પછી મિકાં વચનથી, પરિપૂર્ણ જણાવ્યો પ્યાર;
 બેહેન મેં સેવા બની નહીં, તારા લાયક કાંઈ લગાર. ૧
 આશિષ દીધી દીક્ષ લલટળી, લાંબ બોગવજે લલુરાજ;
 મુજ સરખી મહા દુખણીઓનાં કરજે આંવાં શુભકાંજર
 વેતે વચન વળી આપીયું, મનમાંથી સમજી મર્મ;
 સંકટ યાગીશ સર્વનાં, બાણી કરણિપતિનો ધર્મ. ૩
 દક્ષિણા ને વામા રાણીઓ, હેતે મળ્યાં અઢીને હાથ;
 સર્વ સાહેલીઓને મળી, બેઠી શુભ રથમાં વર સાથ. ૪
 નરપતિયે નવરગીતે, કલાં ભાવ ભરેલાં કહેલું;
 એ અવસરે અન્યો અન્યનાં, દાઢાં નેહે બાંજેલાંનિશુ. ૫
 પદ સીંચ્યાં રૂડી પેરથી, સાથે સેતા સજી ચતુરંગ;
 ગાજતે વાજતે પહોચાડીયાં, દેખી લોક યાય દિલદંગ. ૬
 પ્રિયજનની સ્ત્રીપ્રેરણાં, પૂજ્યા ગણપતિ ગોત્રજ દેવ;
 કાંકણ દોરા છોડીયા, તામ્ર ભોજન જમ્યાં તતખેવ. ૭
 આનંદમાં અહોનિશ રહે, ધર્મ કર્મ કરે ધરા નેમ;
 મંસારનાં સુખ ભોગવે, બણે ઈંદ્ર ઈંદ્રાણી જેમ. ૮
 દિવસે દિવસે વધતો દિસે, નર નારીનો સંપ સ્નેહ;
 કાંઈ ગણી કાંઈ વધી, દીસે દિવ્ય બનેના દેહ. ૯
 કષ્ટના કુંડ્યા કાઢીને, મેલ્યાં સુખ સાગરમોઝાર;
 કહો પછી એથી કિયો, મોટો પુણ્યનાકહીએ પ્રકાર. ૧૦
 દયાળુનાં દેખી દિવ કયાં, કરે નિદા તો નિદંબ લોક;
 અણુસમણુ અપઘિત કહે, તેનો કરો હરખ કે શોક. ૧૧
 કવિતામાં કમળાગૌરીનો, વિવા વરણી કીધો પ્રકાશ;
 ગાય શિખે ને સાંભળે, તેનો વૈકુંઠમાંથી નિવાસ. ૧૨
 શુકલ કહે તપ સાંભળો, સ્નેહ અંતરે આણી અયાત;
 વરણુન વેનચરિત્રનું લાખ્યો તેનો આદર્શો ભાગ. ૧૩

ભાગ ૧૧ મો.

પદ ૧૨૪ મું—દેશી ૮ મી.

કમળા ગૌરનો વિવાહ કીધો, સુનિયાએચારજશ દીધો;
 વળતીમનમાંહીવાતવિચારી, બાળબાળરંડાએબિચારી. ૧
 દાઝતી હશે એવેજ દુઃખે, માટે સર્વેને નાખતી સુખે;
 પશુ અણુસમણુ આડા થાય, એનો શો કરવો ઉપાય. ૨
 એવા ઉંઘા વિચારમાં પેઠી, કપાળે કરધારીને ખેડી;
 એટલામાં ઉરમાંહિ ઉમંગી, રાણીપાસ આગ્યોનવરંગી. ૩
 દિલગિરિનુંકારણ દિલગણી, વિપ્ર બોલ્યોવિચારીને વાણી;
 માતામાનોને મારીસલાહ, સર્વેવિધવાઓ કરશે વિવાહ. ૪
 પ્રભા હજી એમ જાણેછે પડે, વિધવા નરનારને રાય દડે;
 આતોરાયેવિવાહઆદરિયો, માટેમાંકે ગુનો એનોકરિયો. ૫
 બીજી કાષ્ટ કરે એવું કામ, ધરી ગર્ધવે ફેરવે ગામ;
 તેથીવિધવા કાષ્ટ નથીવરતી, રહે છે રાગના દંડથીડરતી. ૬
 માટેઆપની મરજી પ્રમાણ, કરેજગત બધામાંહી જાણ;
 વિધવા વરવાનોછે હવે ફટી, નહિ કેદમાં ધાલીયે ફટી. ૭
 લખી પંચ મોટા કામોકામ, સઘ સિદ્ધ થશે ધાર્યું કામ;
 સગા વહાલાની નવ રહેબીક, એવો કાક ઠરાવવોકીક. ૮
 વિધવાઓ પાડ માની લેશે, કષ્ટક કુંવારા આશિષ દેશે;
 એતોછે પરમારય મોટો, ખોટી નાખો લુનો આલખોટો. ૯
 બહુ સુખી થશે અખળા નાર, તેથી રાજ જગત કરતાર;
 રાણીકહેકોકરસ્તોખતાઓ, પછીવેનને પાસેખેલાઓ. ૧૦
 અતિ કરણા અંતર ઉપજાવી, સર્વેવાત કહી સમજાવી;
 વિધવાનેરવતંત્રતા દેવી, કદી શિક્ષા ન કરવોજ એવી. ૧૧
 કરો જગતમાં જાહેરનામું, ત્યારે પૂરો હું સંતોષ પામું;
 વેને માતનોમાન્યોવિચાર, જાહેરનામાંચોલ્યાકારોકાર. ૧૨

પદ ૧૨૫ મું—દેશી ૨ છ.

વેને ક્યો નવો ધારો, વેને ક્યો નવો ધારો;
 વિધવા દુખ હરનારો, વેને ક્યો નવો ધારો; ૧
 આજ સુખી ઉત્તમ જાતિની, વિધવા નહીં વરાતી;
 દિવ્વિતિ વિધવા લગ્ન કરે તો, તેને શિક્ષા થાતી. વેને. ૨
 ખરવાહન કરી શેહેર ફેરવી, દેવપાર દરી દેતા;
 કાન નાક કાપીને દાતો, મિલકત લુટી લેતા. વેને. ૩
 વિધવાના વરને પશુ પકડી, બંધીખાને ધરતા;
 તેથી પુરૂષો વિધવા સાથે, રનેદ દર્શાવી ડરતા. વેને. ૪
 સમા મળી એવી વિધવાને, રાત્રવડે સંદારે;
 પુરપતિ તેને ક્યું ન પૂછે, એછે રીત અત્યારે. વેને. ૫

આજ થકી એ ધારો તોડી, નવો ક્યો છે ધારો;
 વિધવા લગ્ન કરે તેને હવે કાષ્ટ નહીં દહેનારો. વેને. ૫
 મરજી આવે તેને પરણી, ચૂડા પેઢેરી લેશે;
 બાપ તણા કે સસરાના ધર સાચું ધરલક રહેશે. ૧ વેને. ૬
 પશુ તેને જો કાષ્ટ હુંકારો, કરશે રાખી ખાર;
 તો તેવી અખળાને કરશે, સહાયતા મરદાર. વેને. ૭
 સોળ વરસની વયની અંદર, ઓ કાચી અકલ દહેવાપ;
 પીધરિયાની સલાહવિના, પરણે તો પતિ દંડાય. વેને. ૮
 એ ઉપરાંત ઉમરની વિધવા, સ્વતંત્ર સહિ દહેવાશે;
 પશુ પરજાતિ વિષે પરણેતો, પિયરતણા હકરેજશે. વેને. ૯
 નાત વિષે જમવા જવાની, મેલી દેશે મરજી;
 હરકત બીજી હશે કશી તો, આવી કરશે અરજી. વેને. ૧૦
 લગ્નક્રિયા કરીને પરણે તો, ધણી ધણિયાણી દાવો;
 નહિતો વારસનામુ લખાવી, દંદતરમાં નોંધાવો, વેને. ૧૧
 વણ પરણેલીને ધણી સાથે, થયો કદી વિખવાદ;
 અન્ન વસ્ત્રની એ ધણી ઉપર, નહિચાલે ફરિયાદ. વેને. ૧૨
 વળી એવા ધણીની મિલકતનો, જો કાષ્ટ વારસ જાણે;
 તો રાખેલીનો તે ઉપર, લાગ દશે નહિ લાગે. વેને. ૧૩
 માટે લગ્ન ક્રિયાથી કરજો, નહિ તો લેખ લખાવી;
 વિધવાસર્વે આજથકી, આ રીત સમજજો આવી. વેને. ૧૪

પદ ૧૨૬ મું—દેશી ૨૨ મી.

શુભુનેકાયદોઆ- રકારી, છેસ્વતંત્રવિધવાનારી, શુ. દેક.
 પતિ પાસેથી પડ્યું લખને, મુકને રાજ ખખખે;
 ખતલખીઆપીઆજઆપશું, અમેએતીઅખળાને. શુ. ૧
 સંધવા શીયળ તજશે તો, રવામીની સુખ્યું અરજી;
 વિધવા પાળે નવ પાળે તે, તેના મનની મરજી. શુ. ૨
 સંગાં સંબંધી જો કદી શિક્ષા, વિધવા ઓને કરશે;
 તો સરકાર તરત તે જાનને, બંધીખાને ધરશે. શુ. ૩
 સાંજ સુધી જુખી પશુ રાખે, જો કાષ્ટ એવે વાંકે;
 જન શિક્ષા લાપક તે તેમાં, જૂલ નહીં નવટાંકે. શુ. ૪
 ગર્ભપાત કરવા નહિ દણજે, અમે એટલું કર્યું;
 ગર્ભનલાનો ગુનો ન ગણિયો, નહિ દંડિએ તે નરનાં. ૫

૧ દાસમાં એક રોગક્રિયા યોદીયની રડિલી દી-
 કરી, પુનર્લગ્ન કરીને બાપના ધર સાચું ધર લખને
 રહી છે, અને મરદારે તેના બાપના જમીન લીધા
 છે કે અદેખાદ દેવી નહીં.

૨ પશુ દાસમાં એ દેક જતા નથી. ૩ કોવળ.

જે કુળની લગનનું રક્ષણ કરવા ઊરમાં આણે;
તે વિધવાનો વિવાહ ફરીથી, તરત કરે આ દાણે. શુ. ૬
કલેશરૂપી કંઠિલુગ જેના, ભીતરમાં ઝાઝા ભાસે;
તે વિધવાએ ફરી પરણવું, વચન લખ્યાં છે વ્યાસે. શુ. ૭
જીવાનામાં જોઈતો વર જરૂરે, પરણીને સુખો થાશે;
નહિતો ધડપણમાં ધરતાશે, સંકટથી શોષાશે. શુ. ૮
એ રીતે સુનિયાને પુત્રે, પ્રસિદ્ધ સંધે કીધું;
વિપ્રોને વસમું બહુ લાગ્યું, દિલમાં કુબકું લીધું. શુ. ૯
શાપ દીધો-સુનિયાને જે, તું કંઠિલુગમાં અવતરજે;
એ અવસરમાં તું પછી આવો, નવો કાયદો કરજે. શુ. ૧૦
ચકલે ચકલે જાહેરનામું, જ્યારે ચોડી દીધું;
ભામનિયોને લણ્યાવવી નહીં, કંઈ કે એવું કીધું. શુ. ૧૧

પદ ૧૨૭ સુ—દેશી ૧ લી.

પ્રસિદ્ધ વાત થઈ પુરમાં, સુણી કંઈ વિધવા હરખાણી;
પણ અળખા નારી શું કરે, બહુ બંધનમાં બંધાણી. ૧
અંતરમાં ઇચ્છા ઉપજે પણ, કહે જઈને કેને;
સગા સંબંધી જે જાણે તો, પ્રાણ તળવે તેને. ૨
હિંમત નહિવળી ધનનહિ હાથે, અલ્પઅકલ ઓશિયાળી;
કસાઈના કમળની ગાયો, રહે કસાઈને લાળી. ૩
એથી કાંઈ ઉઘાડી ન પડી, વર વરવાને કાળ;
ત્યારે રાજાએ તત્પરથી, અવર કર્યો ઇલાજ. ૪
હનમડી માળણુ ને દરજણું, ધોખણુ ચુકર નારી;
કુંભારણુ સયાણી આદિક, ઝીયો વિષે ફરનારી. ૫
શુભ રીતે એવી સાથે, અંતરગત ખમર રખાવી;
જેને વરવાની ઇચ્છા થઈ, તરત સમીપ તેડાવી. ૬
ચકલે ચકલે ચોડી મૂકી, કરે ન હરકત કોઈ;
શુભ રીતે વાંઠા વરની પછું, મરજી લીધી જોઈ. ૭
જેનાં મન મળતાં આવ્યાં, તે જોડાં જોડી દીધાં;
કંઈકતણાં ભાગેલાં ધર તે, સહ સાળાં કરો દાંધાં. ૮
ન મણી ખાળી નંગણી છુટી, નંગણી ખાળકવાળી;
નાતી જાતનો નિયમ ન રાખ્યો, દીધો રંડાપો દાળી. ૯
પ્રાણણુની રજપુતને આપી, રજપુતની પ્રાણણુને;
વૈશ્યતણી વિધવા પરણાવી ક્ષત્રી વિપ્ર વરણુને. ૧૦
પરણાવાને વિપ્રો ન ગયા, તો નવી રીત ચલાવી;
શ્રી ગણપતિને પગે લગાડી, વર સાથે વોળાવી. ૧૧
રાજગુરૂની ખાળરંડા લઈ, પરણાવી પર નાતે;
તેના કુળનારાજગાર દિજ, થયા તે જૂદી જાતે. ૧૨

૧ વર્ણાનાં સંકરંશ્ચક્રે ॥ મનુઃ

આજ સુધી એ નાત વિષે, તે ચાલ રહ્યો છે ચોખો;
વિધવાના વિવાહ કરે છે, ધરે ન તેનો ધોખો. ૧૩
રાજગુરૂની પદવી આપી, તેને પ્રરંપરાની;
અસલ ગુરૂને અળગા કીધા, રીસ થઈ રાખીની. ૧૪

પદ ૧૨૮ સુ—દેશી ૨ છ.

મનનો મમંત જીઓ મોટો, મનનો મમંત જીઓ મોટો;
ખરેખરો ખુબ જોટો, મનનો. ૧
પછી વિપ્રો પસ્તાયા પોતે, નાત તટવા લાગી;
લેખ જીના ફરવા લાગ્યા, આળસમાંથી જાગી. મનનો. ૨
પુત્ર વિનાની ફરી પરણાવો, પુરપતિએ હક લીધો;
નિયોગ નામે ચાલ નકારો, કબૂલ વિપ્રે કીધો. મનનો. ૩
જર કમ દીપર સાથે કરી, વિધવા રાખે વંશ;
એમકીધે નહિયાઅમારા, સમાર્થ ધરમનો પવંસ. મનનો. ૪
હકીકા માણસ હક નવ મૂકે, સંકટ શિરપર લાવે;
જેમજગત પડેદેવી તો, માલ બધો સળગાવે. મનનો. ૫
કંઈ કે ધારો એમ લખ્યો જે, આ અવસરમાં થાય;
પણ ફરીથી વિધવાનાં લગનો, કંઠિલુગમાં નકરાય. મનનો. ૬
જેમ જેમ હુકમ ન માન્યો વિપ્રે, રાજાને થયો રોષ;
વેદ ધરમપર વિવિધ પ્રકારે, દેવા લાગ્યો દોષ. મનનો. ૭
દિન ઉપરથી આસ્તા ઉડી, નાસ્તિક નિપજ્યો રાય;
અંતરમાં અભિમાન ચયુંજે, હુંજ કઈ તેમ થાય. મનનો. ૮
હોમ^૧ હવનને પ્રાણણુ જોજન, બંધ કર્યો જળવંતે;
મહીપતિને પછીમાડું ઉપજ્યું, એમાંથી ફળ અંતે મનનો. ૯
વિપ્રોને બહુ વસમું લાગ્યું, ઝાઝું ઉપજ્યું ઝેર;
વસુધાપતિને વિપ્રો સાથે, વડું વસાયું વેર. મનનો. ૧૦
સહ વિપ્રોએ સંપ કરીને, વળતી મંત્ર વિચાર્યો;
અતિ ક્રોધે હુંકાર કરીને, વેન તૃપતિને મોર્યો. મનનો. ૧૧
સુનિયા શોકાંતુર થઈને, રજની દિન રોવા લાગી;

૧ નયપ્રવ્યંનદાતવ્યં નહોતવ્યદિજાઃ ક્વચિત્
इतिन्यचारयन् राजा भेरीघोषेणसर्वशः॥૬॥

૨ इदं न्यवसिताहन्तु मृषयो रुदमत्यवः ॥
निजघ्नुहुं हतैर्वनं इतमच्युतर्निदया ॥૭॥

એ શ્લોકમાં એવું કહ્યું કે, તે વિષ્ણુની નિંદા કરતો તેથીજ માર્યો ગયો.

આજના લોકો હોય તો અતિપક્ષી ઉપર અનેક ભુકાં તહોમત મૂકે; પણ ભાગવતમાં વેન ઉપર ચોરીનું અભિચારનું, લાંચનું, ખુનનું, કે ગેરમુસાફ કરીનું ત-

દક્ષિણા વામા દિવ્યગિર યદ્યપે, છાતી નાખે લાગી. મનનો. ૧૧
અદ્ધ દિન સુધી શોક તરે નહિ, હુટે કરે કલ્પાંત;
નવરંગીએ સુનિધાને પડી, કહ્યું જઈને એકાંત. મનનો. ૧૨

પદ ૧૨૬ સુ—દેશી ૯ મી.

માનવિયો મરનારને નવ રોગો રે,
રોગે લાલ નથી લવલેશ, ખાલી આંખ જોશોરે;
ધીરજ મનમાંડી ધરજે, નવ;
દમયું કુટિને રોતાં હમેશ, ખાલી. ૧
નરતું ધાર્યું તો નથી થતું,
એક ધાર્યું ધણીનું થાય; નવ;
સંધગું બને તેતો સાંખજો, ખાલી;
એનો એકે નથીરે ઉપાય, ખાલી. ૨
જન મંળીઆ જયે જેટલાં,
નથી સાથે સહ મોડનાર, નવ;
એકે આંખાં ને એકે જનું. ખાલી;
નાનાં મોટાનાં નહિ નિરવાર, ખાલી. ૩
જનમ્યાં તે સહ મરી જાયજે,
નથી એમાં કશીરે નવાજ, નવ;
કાળજી બાળી ન દેશો, નવ;
બેળાં થઈને ન કરશે બવાજ, ખાલી. ૪
જ્યાં જ્યાં ગમે ત્યાં તમે લુઓ,
જદુ એવા બનાવ બનેલ, નવ;
પુત્ર સુખા કષ્ટક પરણીને, ખાલી;
શુભવંતા બહેલ જણેલ, ખાલી. ૫
મેલી બાળક એક માસતું, નવ;
કષ્ટક માતાઓ પામી છે મરણ, ખાલી;
તે જોઈ દુઃખ તમે તજો, નવ;
રમરો પ્રથર અથરજીથરજી, ખાલી. ૬

દોમત મુક્યું નથી. પત ધર્મ જાંધ કર્યો માટે અ-
ધર્મી લખ્યો. અને એટલું લખ્યું છે, ત્યારે વેન
બાળવ્યવસ્થામાં દત્તો ત્યારે પ્લેઝાકઃ ॥ આક્રીદે ક્રો-
હનો વાલાન, વ્યવસ્થાનનિદારણઃ ॥ પ્રસદ્ય નિર-
નુકોશઃ પશુમારમમારયત્ ॥૨૧॥ રમતમાં રમતાં
ખરાખરીઆ જોડાને જોરથી તે નિર્દય, જેમ પશુને
માર મારે તેમ મારતો દત્તો. તેના રાત્ર્યમાં મોરી
યત્ર યદ્વતી નદોતી. અને તેના સુખા પડી, પ્રજાને
માર લોકોએ દેરાન કરી. એવી રીતે તેના રાત્ર્યના
જોડાખરત વિશે તો તારીફ લખી છે.

રામ જેવા ગયા રાત્રી,
ગઈ સીતા સમી સતી નાર, નવ;
કુંવર ગયા શ્રીકૃષ્ણના, ખાલી;
સ્થિર કોઈ ન હયું આ દાર, નવ;
ઇંદ્રપુરીઓ ઉગડ થમ, ખાલી. ૭
પાટી પૃથ્વીઓ પામી વિનાશ,
અગણિત પેટી ગઈ આપણી, નવ;
નથી આપણે રહેવાની આશ, ખાલી. ૮
કેને મંભારીએ કાળજે; નવ;
વળી કેની વિસારીએ વાત, ખાલી;
જન્મ મરણ નરી જળ સદા, નવ;
રહે ચાલતું દિવસ ને રાત. ખાલી. ૯
દોમત ધરા દેશા વિશે,
આપો બીજાને ધીરજ એમ; નવ;
રડતાં દેખાંતે બીજાં કુમે, ખાલી;
માટે કરીએ એવું કરી કેમ. ખાલી. ૧૦
વીતી તે વાત વિસારજો, નવ;
નહિ તો પામશે પીગ પંડ, ખાલી;
રાખે દરિ તેમ તો રહે, નવ;
એમાં આનંદ પામે અખંડ, ખાલી. ૧૧
અજાનીની પેઠે જોરડી, નવ;
તને રોવાતણી લુછ દેવ, ખાલી;
રામ કરે તે રક્ત ગણો; નવ;
ભળે દલપતરામનો દેવ. ખાલી. ૧૨

દોડુરો.

સુનિધાને સમજાવીને, ગયો શર્ણુપો પાસ;
ત્યાં જઈને ઉપદેશનાં, હયતો કર્યા પ્રકાશ. ૧

પદ ૧૩૦ સુ—શી ૩૮ મી.

કુટી કુટીને કાળા દુખરો, થયો રમમાંડી રોગ;
દયા ન ઉપજે દેવને, દારે શીદ રાખીએ રોગ.
મેજે થનાર ને મજો. ૧
સગાં મંજવી મરે મગીરે, યાને દમેણ મેગ;
કાળની આગળ દોષનું દારે જરી ચાલે ન ભેગ. મે. ૨
જનમ્યાં તે દિવસથી જન્મીરે, માથે મરવાની લાલ;
મરીએ વધે કે ઘટે નહિ, દરિ કરે મરી ઉપલ. મે. ૩
મોરા મોરા એ મરી મગા રે, બીમ અર્જુન આદિ;
કાલજે દમેણાં રજાં નહિ, દરિ એવી રીતે અનાદિ. મે. ૪

નહાનાં મોટાંનું નકી નહિરે, મરે માસે છ માસ;
ગર્ભ ગળે છે ગોરીતણા, હારે કાંઈ વર્ષે વિનાશ. સે. ૫
નથી એ વાત નવાધરે, રોજની છે એ રીત;
તેથી શોકાતુર શું થવું, હારે નેણે નિર્જોષા નિત્ય. સે. ૬
જુઓ કાંઈ જાતના જીવહારે, જીવે એકજ જન્મ;
એવાજ છેએ આપણે, હારે તુલ્ય પ્રાણી તમામ. સે. ૭
વિચાર આપ્યો વિશેષ છે રે, જેણે ચાણુસ જાત;
રહેવું તેની રૂઝિઉપર, હારે વધતી કરવી ન વાત. સે. ૮
કર્તારને મમે તે કરેરે, તેમાં રાખે જે રીસ;
શત્રુ તે સર્જનહારનો, હારે એને કાપેછે ધસ. સે. ૯
પડે ખરીને જેમ પાંદડારે, નવાં આવે નિદાન;
તેમ આલોકા તમામછે, હારે એનું કયું અભિમાન. સે. ૧૦
લાખો કરોડો વર્ષ વહી ગયરિ, આલ્યો આવેછે આલ;
બહુ ઉપજ્યાને બહુ ખપ્યા, હારે એને ખોટાછે ખ્યાલ. સે.
ખોટામાંથી ખર્ષે ખોળાએરે, જનો કરીને જતન;
દલાપતરામના દેવનું, હારે કરજે ભજન. સે. ૧૨

દાહરા.

એમ શિખામણુ દમ ગયો, નવરંગી નિજ ધેર;
વેનતણા દરબારની પડીથી શી થયે પેર. ૧
જે વિપ્રોએ વેનને, દીધું મૃત્યુ દાન;
વેન અંગનાને વળી, ઉપજાવ્યાં સંતાન. ૨

પદ ૧૩૧ મું—દેશી ૮ મી.

રવામ અંગનો સુત ઉપજાવ્યો, તેનું નામ નિષાદ કરાવ્યો;
એવળી અર્ચિએનામે સુતાજ, દક્ષિણાંગનો સુત પૃથુરાજ. ૧
ગાદી વારસ કુંવર નિષાદ, મોટી વધનો થયો ત્યારબાદ;
તેણે જાણ્યું વેન વૃત્તાત, રાખ્યો વેનનો મનમાં મતાંત. ૨
ધાયું આપનું વાળવા વેર, ઝાઝું વિપ્રો ઉપર ધર્યું ઝેર;
વેદ ધર્મમાં વૃત્તિ ન રાખે, ભાષા મુખથી ભયકર ભાષે. ૩

૧. પહોર.

૨ વિનિશ્ચિત્યૈવમૃત્યુયો, વિપન્નસ્યમહીપતેઃ ॥
મમંથુરુહંતરસાતત્રાસીદિવાહુકોનરઃ ॥૪૨॥
નિષિદેત્યદ્રૂવનતાત, સનિષાદસ્તતોઽમવત્ ॥
૩ યમંગશેષુઃ કુપિતા, વાગ્વિજ્ઞામુનયઃ કિલ્લ ॥
ગતાસોસ્તસ્વમૃયસ્તે મમંથુર્દક્ષિણેકરં ॥૧૯॥
અચંતુપ્રથમોરાજાં, પુમાનપ્રથયિતાયશઃ ॥
પૃથુર્નામમહારાજોમવિષ્યતિપૃથુશ્રવાઃ ॥૪॥
હયચતુર્દતીદેવી ગુણમૂષણમૂષણા ॥
અર્ચિર્નામવરારોહા, પૃથુમેવાવરુઘતી ॥૨॥

કહે દિલનું જે મારીએ એક, જમે પાછા દિલવાં અનેક;
મમે આપણને પુણ્ય એમાં, શેનું પાપ કહો ભાઈ તેમાં. ૧
અભિષેક થયાપછી પેહેલો, વિપ્રે જાણ્યું જે મનનો છે મેલો;
પૃથુરાજ મળ્યો વિપ્ર સંગે, અવનીશ થયાને ઉમંગે. ૫
સમજાવ્યા બધા સરદારો, મોટી મેળવી ફાજ હજારો;
તાક્યા એકદમ કરવા તગાદો, જાણી વાત નાંકો રાખજો. ૬
પહાડી લોક વિષે જમ પેડો, બહુ ફાજ જમાવીને બેઠો;
પૃથુરાજસાથે જુદ કરવા, આવ્યો ધરણીપતિપણું ધરવા. ૭
સજી સેના પંછી પૃથુરાજે, નીકળ્યો જુદ કરવાને કાળે;
જને તરફથી ગમ ત્યાં ચઢાઈ, લખવા જેવી કીધી લડાઈ. ૮
જુદમાંહી મહારથી મળીઆ, કાંઈથી નવ જાપ તે કળીઆ;
સંજ્યાં બપોતર પાખર ટોપ, કરે એક બીજાપર કોપ. ૯
અજ શસ્ત્ર અનેક પ્રકાર, હાથો ધોડાતણી ધણી હાર;
તીર રસનાં વાગે રણતૂર, શુણી ધરાને ઉપજે શર. ૧૦
મહા નોખતના પડે ડંકા, મુછો મરડે વડા વીર વંકા;
હરખે અંતરમાં આણીગર્વ, જાણે પામ્યા ઉમણીનુંપર્વ. ૧૧
કપકપસ્વાર ને કપકપાળા, ધરે પત ત્યાંતો ધમકે રસાળા;
પૃથુરાજે ધર્યું શિર જત, ફાજ ફેલાઈ ગઈ સરવત્ર. ૧૨

પદ ૧૩૨ મું—દેશી ૨૫ મી

રાગ સીંધુડો.

યુદ્ધનાં પકડી આયુધ ને યોદ્ધા મળ્યા,
ક્ષત્રિય રણક્ષેત્રમાં રાણીજયાં;
પુત્ર પ્રમદાતણે પ્યાર મૂકી પંડ્યો,
કીધી લડવાને કુર્યાન કાસા. ૧
કપક તો પરણુંતિ તરત ઉડ્યા હતા;
મીઠળો હાથથી પણ ન છોડ્યાં;
કેસરી રંગ રંગિત વાધા કરી,
જુદમાં પ્રીતથી ચિત્ત જોડ્યાં. ૨

પાછું વાળીને કાંઈ પુંક પેમે નહિ,
મારરે માર મુખ જોલ બોલે;
સરણી ભય તજ ચરણ સાંભા ધરે;
જીવણું તે ગણે તરણ તોલે. ૩
જાણીતો બહુ વરસાદ વરસે તહાં,
શરીર શરીરને તીર વાગે;
લાન તનનું નથી બ્યાન છે યુદ્ધનું,
લોહિયાળાં લડવાંજ લાગે. ૪
એક જો હાથ ભેદાઈ હેઠા પડે,
એક હાથેજ આયુધ ધારે;

ધન્ય છે ધન્ય છે ધર્મ ક્ષત્રિયનો,
અમર આકાશે એવું ઉચારે. યુ. ૪

કષક હેઠા પડ્યા તરફડે પૃથ્વી પર,
કષક ધડ શિથ જૂદા પડેલાં;
કષકનાં આંત્ર લઈ ગીધ ગગને ચડે,
કષકનાં ચક્ષુ ભંચા ચડેલાં. યુ. ૫

દેખી દારૂણ રણ રણકાયરો ડરો મરે,
ઉપજે શરને હરખ અંગે;
સાયને જૂઠું થાય છે પારખું,
એમ મનમાં ગણીને ઉમંગે. યુ. ૬

પાછું પગલું ભરી પ્રાણ ને પરહરે,
નરકમાં જાય થઇને નિરાશી;
શત્રુ સન્મુખ રહી શરીરને ને તજે,
તરત તે થાય વૈમાન વાસી. યુ. ૭

હાથો ઘોડા ધણા ત્યાં પડ્યા તરફડે,
ભડકીને કષક તો જાય ભાગ્યા;
રથ ધણા રખડતા ભાગી ભૂકા થયા,
લોહીના ખાડા ભરપુર લાગ્યા. યુ. ૮

છત્રના ખંડ થઇ કંડ જૂદા પડ્યા,
છત્રપતિ કષક પડિયાજ છટા;
આમરો કષક ચુંચાઇ ચુંચા થયા,
કનક છડોના થયા કષક છટા. યુ. ૯

અત્ર ને શત્રુના કષક કકડા પડ્યા,
કષક આખાજ રણમાં રખડતાં;
સિંધુડા રામ ત્યાં ગાય છે ગાયકો,
સાંભળી શરને શૌર્ય ચડતાં. યુ. ૧૦

ગદિજન વંશની બોને ખિરદાવળી,
શર સાખાશ સાખાશ કહીને;
સત્રોના પુત્રને ખેલ આ ખેલવો,
રણ વિષે અચળ ઉભાજ રહોને. યુ. ૧૧

લાખ લશકર વિષે એકલા જન્મને અડે,
તોય હાથઆર્થ નહિ હામ છૂટે;
અવતર્યો તેહને મરતું તો અવશ છે,
એમ ગણો લાખગણી કીર્તિ હોટે. યુ. ૧૨

૫૬ ૧૩૩ મુ—દેશી ૧ લી.

એમ અતેજ મુઆ શુરવીરો, નિપાદ અંતે નાડે;
રાજ્ય મળ્યું નહિ તેથી તેનો, અવસર આગ્યો માડે. ૧

૧ પર્વતમાં જન્મ વસિયો પોતે, ખારવટા જલુ કરતો;
લૂટે ચોરે ખાતર પાડે, રાત દિવસ રહે કરતો. ૨
૩ પૃથુ રાજને પછી વિગ્રોએ, કીધો પટાભિષેક;
સૌ રક્ષતની મરજી રાખી, પૃથુએ કરી વિવેક. ૩
૪ અતિ આગ્રહથી એકે કારજ, કદી ન એણે કીધું;
સ્વેચ્છાથી સંસાર વિષે, થાતું તે થાવા દીધું. ૪
૫ જંગલમાં જન ન્યાત્યાં રહેતાં, ભમતા મનમાં ભાવ્યાં.
નિપાદના ડરથી પૃથુરાએ, પુર ને ગામ વસાવ્યાં. ૫

૬ પૃથુ રાજને લાયક પત્ની, કુળવાળી કુપાળી;
શોધી પણ સંસાર વિષે ક્યાંઈ, ભૂમિમાં નવ ભાળી. ૬
૭ અર્ચો લાયક વર અવનવીમાં, એ પણ ન મળ્યો એવો;
વિગ્રોએ મળ્યો એમ વિચાર્યું, કરવો ઉપાય કેવો. ૭
૮ અર્ચને પૃથુ રાજ સાથે, વિગ્રોએ પરણાવી;
તું સ્વલક્ષ્મી ને તે વિશ્વ છે, એમ કહી સમજાવી. ૮
૯ કળિજીગ કરતાં કૃતજીગ કેરા, રહો ધરમ એ કેવા;
જીભ ન ઉપડે ને કેહેલાં, સંતાડી મૂક્યા જેવા. ૯
૧૦ ક્ષિતિપતિએ ખેતર વાવેતર, સર્વ વિષે સુધરાયાં;
ધેનુ કરી ધરણીને દોહી, અન્ન આધક ઉપજાયાં. ૧૦
૧૧ રાજગૌર ને સારસ્વત, મહેશ્વો, તપોધન, આસ;
પ્રત્યાદિ વિગ્રોમાં રહિયો, પુનવિવાહ પ્રદાય. ૧૧
૧૨ કષકે નિયોગનો મત રાખ્યો, પુનર્લગ્ન નવ કીધું;
ઝોંઝોની સ્વેચ્છા અનુસારે, પૃથુએ થાવા દીધું. ૧૨

ભાગ ૧૨ મો.

૫૬ ૧૩૪ મુ—દેશી ૩ જી.

૧ વૃષ્ટિ પડ્યાપછીનવરંગીએ, સાધારણ ત્રિધનિરાખીલ;
લોક અદેખા દેખી ખમે નહિ, વિશ્રુતિ વેચી નાખીલ. ૧
૨ દાસોએ દાસ વિદાય કર્યા અને દેવતી ધરમાં દીક્ષેલ;
મનમાન્યાં ખાનપાન કરેપણ, છત નભજાવેઅનિશેલ. ૨
૩ અગ્નિહોત્ર હોમે અદોનિશ વર્ણી, દિવ પૂત કંઈ રહેદેલ;
શાદ કરી પૂર્વજ સંતોષે, રાક્ષસ મળે દેદેલ. ૩

૧ તસ્યધંશાસ્તુ નિપાદા ગિરિકાનનગોચરાઃ
યેનાહરજ્ઞાયમાનો, યેનકલમયમુરુણ ॥૧૬દા॥
૨ સોમિગિકોમહારાજઃ, મુષામામાપ્યલંકૃતઃ ॥
૩ પત્ન્યાડર્શિપાડલંકૃતયા. ચિરેજેડમિરિયાવર ॥
૪ વ્યવિર્જ્યોમિગવત. કાન્દાભુગનપાલિત્રી ॥
૫ રયંચલજવાસંમતિઃ પુરુષમ્યાનપાલિત્રી ॥૨૧॥

સજ્જનની નિત્ય સોખત રાખે, વેદ ભણે ને ભણાવેજી;
અંતરમાં અતિ લોભનરાખે, જરાએ નગર્વજણાવેજી. ૪
કમળા પંચુ નિત્ય અંભાગતને, આપે અન્નનું દાનજી;
પતિવ્રતા વ્રત કોણ ચાળશે, સંસારમાં તે સમાનજી. ૫
દિવસ દિવસ અતિ વધતો પરસ્પર, દંપતિસ્નેહદેખાડેજી;
કાષ્ટ કાષ્ટને કડવાં કથનો કહી, દુઃખો નહીં કાષ્ટદહાડેજી. ૬
એક ખોળ પર મોહિત થઈને, અમૃત દષ્ટિએ દેખેજી;
ચાર આંખોએકઠીકરી જેસે ત્યાં લાખોમળ્યાધનલેખેજી. ૭
હાર્ય વિનોદ કરે હર ધડોએ, કૌતકમાં દિન કાઢેજી;
પતિપતિ પરિપૂરણ પામ્યાં, આનંદ અંતર ટાઢેજી. ૮

પ્રિયા હે પ્રિયા કહીનેખોલાવેને, આલિંગનકરેઅંગેજી;
કાક કળામાંહીં કસર ન રાખે, રાંચે પરસ્પર રંગેજી. ૯
વેન છતાં જ્યારે સીમંત આપ્યું, ઉત્તમ ઉત્સવકીધોજી;
મહીપતિએમહુકીધુમેસાળું માલ અમ્લિકકીધોજી. ૧૦
બપો વરસ અતિ બાળક જનમ્યું, વંશ થયોવિસ્તારજી;
ભાગ્યભલાં કમળાનાં વખાણે, નગરીતણાંનરનારજી. ૧૧
કમળાએ પુત્ર પાંચ પ્રસવિયા ને પુત્રી પ્રસવી એકજી;
અતિ આનંદ ઉછેરિયાં અને લાડ લડાવ્યાં અનેકજી. ૧૨

દોહરો.

આજસ જીવ ઉદાસમાં, મૂરખની ધડો બપો;
જીવમ ને આનંદમાં, રહે સુજાણુ સદાય. ૧

પદ ૧૩૫ સુ—દેશી ૨૪ મી.

જે જે ધડીયો સુજાણની બપો, રૂડી રળીઆમણી;
દિન દિન દિલમાં દેખાય સદાય, વિવાની વધામણી. ટેક
હાકું હરખ ભડું ભાળિયેરે, હસતુંજ મોહું હમેશ;
પરગટ આંખ રૂપાળિયે, વરસે અમૃતદષ્ટિ વિશેષ. રૂડી. ૧
કસતુંકથન કાષ્ટ જો કહેરે, લેશ ન રાખે રીસ;
હસી ટાળીને ખુશી રહેરે, દેખે હરખ ભરીદિશેદીશ. રૂડી. ૨
ભણે ભણાવે ભાવથીરે, ગમતથી ગાય ગાન;
ચિત્ર રચે રૂડા રચાવથીરે, કવિતાકહેશુણેકાન. રૂડી. ૩
કાર્ટિક જન સુખ કારણે રે, આણીને ઉરમાં ઉમંગ;
ધધો ધરે રહી ધારણેરે, એનેઅંગ ચપળતાઅભંગ. રૂડી. ૪
સદગુણનાં શણગારથી રે, બણી ઠણી રહે પ્રેશ;
વંચે ધરે સુવિચારથીરે, હાઈએ દીવાળી હમેશ. રૂડી. ૫
કંઠમળ ધર સ્વચ્છ અજાણેરે, ફેરે સુગંધી પુલ;
તરિયાનોરણુદેસોડાવેરે, આગળઆગણેશોભાઅમુલ્ય. રૂડી.
લેખે લાખેણા દિન લક્ષનારે, વાજાંત્ર વાચ વિચિત્ર;
શબ્દ ન ચણે અપશુકનારે, પદપ્રભુશુણેયોથીપવિત્ર. રૂડી. ૭

જમતપતિ ધ્રુમ્જાએ જે જરે રે, પોતે ગણે પકવાન;
સૌજન સ્નેહસરસવડેરે, જમેજુગતી થકીજમજન. રૂડી. ૮
આપે આપે મુખ ઉજળેરે, સ્વપને ગમે નહિ શોક;
સાજન જેમ સજ્જનમળેરે, રચેલાયક મંડળી લોક. રૂડી. ૯
સંપત્તી શોભે સંપતિરે, ભુમતી જેવા જન બપો;
સાકરસરખીસરસ્વતીરે, જણુ એક વિવેક વેહેચાંચ. રૂડી. ૧૦
કંજુચપણું કદી નવ કરેરે, ફોગટ રાખે ન પુલ;
વિચારીનેધનવાવરેરે, તેતો પોતાની આવક પુલ્ય. રૂડી. ૧૧
સાહેબી સંતોષની લહેરે, દિલ દરિયાવ દેખાય;
કવિ દલપત કવિતા કહેરે, સિરપાવમાં પ્રીતિપમાય. રૂડી. ૧૨

દોહરો.

પાંચે પ્યારા પુત્રને, ભણાવિયા ભલિભાત;
કન્યાશાળાના ગુરૂ, વળતી ખોલ્યા વાત.

પદ ૧૩૬ સુ—દેશી ૩૯ મી.

નાનકડીને મોકલોને નિશાળે,
વિદ્યાથી થશે શુદ્ધિ વિશાળે. નાનકડીને. ટેક.
બાળપણથી નિશાળે જો જેસે,
પૂરા પંડમાં સદગુણ પેસે. નાનકડીને. ૧
ભોળી મા મેલે હોકરા ભમતા,
લડે ને રડે રસ્તામાં રમતા. નાનકડીને. ૨
કાંતો કપકની જઈ કરે આળો,
કાંતો ગાવા શિખે ભુંડી ગાળો. નાનકડીને. ૩
બપો ફેલથી લૂગડાં ફાટી,
મેલાં ઘેલાં ફરે ચુથે માટી. નાનકડીને. ૪
કપક ધરમાં રમે તો કદાપી,
તાત માતને મેલે સંતાપી. નાનકડીને. ૫
મળે નહિ તે ચોંજે મોઢે માગે,
લઈને હડ પછી રડવાને લાગે. નાનકડીને. ૬
ખોટા હડ નથી દેખી અમાતા,
તેથી માર મારે તેની માતા. નાનકડીને. ૭
ભણશે ભણતર જો ભલી ભાતે,
શાણી સારી સાહેલી સંધાતે. નાનકડીને. ૮
શિખે શુભ શિખામણુ સારી;
ચોપે ચિતમાં જુઓ વિચારી. નાનકડીને. ૯
દિસે ભણી ગણી કહાપણુ વાળી;
સદાયરણુથી ચાલે સંભાળી. નાનકડીને. ૧૦

ચિતે ચેતી લેશે ચતુરાષ્ઠ,
હળી નહિ શેકે કમતી હાથ. નાનકડીને. ૧૧
છી લક્ષ લેશે સારી ગમના;
જૂત ગ્રેતની ભાગશે જમણા. નાનકડીને. ૧૨
ધર્મ દર્મ કરે મન ધારી,
સારા શાસ્ત્ર શિખે સુખધારી. નાનકડીને. ૧૩
સાચું સ્વર્ગનું સાધન શોધે,
બીજી બેહેનપણીને પ્રબોધે. નાનકડીને. ૧૪
જેથી જગતમાં શુભ જગ્ય જામે,
પુરા પ્રેમથી પ્રભુપદ પામે. નાનકડીને. ૧૫
માત તાતને મન થાય ગમતી,
મે નહિ લમતી. નાનકડીને. ૧૬
આચરણ એવા ઉત્તમ આવે,
શાણી થઈને સાસરિયું શોભાવે. નાનકડીને. ૧૭
હેતે દણી મળીને રહે દરખી,
શોભે સતી સીતાના સરખી. નાનકડીને. ૧૮
તાત માતની કીરતીને તાજી,
સારા સંસારમાં રાખે સાજી. નાનકડીને. ૧૯
એતો આદરો વચન અમારું,
તે તો અંતે છે હેતુ તમારું. નાનકડીને. ૨૦
સારા શિક્ષક સાને સુધારે,
ારે વારે વિવેક વધારે. નાનકડીને. ૨૧
એને આજ્ઞા આગના આપો,
સ્થરતાથી નિશાળમાં સ્થાપો. નાનકડીને. ૨૨
પુત્રી હોય પોતાને ને પ્યારી,
સારી શીખવીને કરો સારી. નાનકડીને. ૨૩
કયાં ક્યન સ્વદેશીને કામે;
રૂડી રીતથી દક્ષપતરામે. નાનકડીને. ૨૪

દોહરો.

પુત્રી લાજવા પાઠવી, પછી કમળાએ સખી સાથ;
નિશાળ નિરખી આવીને, દોડે દયને ગાય. ૧

પદ ૧૩૭ સુ—૬૨ી ૪૦ મી.

અમે આજ ગયાંતરે, નિરખવા નિશાળ;
તે લુગતી નેતાં રે, તરત ચિંતા રાજ. ૧
આળસિયો બેડી રે, લહી વિધ બજતી છે;
દાષ બીજગણિતનાં રે, ગણિત તો ગજતી છે. ૨

દાષ નિર્મળ નીતિરે, વિવેક વચે છે;
પ્રકરણ તો જોમાંરે, પૂરા પાચે છે. ૩
દાષ લેખણ લખનેરે, લખવા બેડી છે;
દાષ હોડે વિચારેરે, પૂરી પેડી છે. ૪
દાષ ગરખી ગીતોરે, દરિયુણ ગાતી છે;
દાષ શિક્ષક પાસેરે, સમજના જાતી છે. ૫
દાષ ચતુરપણાથીરે, ચિતર ચિતરતી છે;
દાષ તો લહી લાતેરે, લરત શુભ ભરતી છે. ૬
દાષ પ્રત્નો પૂછેરે, પરસ્પર પ્રીતિથી;
દાષ કવિતા કરતીરે, રૂડી રસ રીતેથી; ૭
દાષ ખગોળ ગોળારે, નજરે નિરખે છે;
સવળા વિધ સમજરે, દમડે દરખે છે. ૮
દાષ ખગોળ શિખેરે, ખરેખરી ખતિથી;
દાષ નક્ષો નિરખેરે, નચિંત નિરાતિથી ૯
દાષ વાતો વાંચેરે, લુગિત બહુ જોમાં છે;
દાષ પાઠ પઢેરે, તવારિખ તેમાં છે. ૧૦
દાષ કળા કુશળતારે, શિખેરે સજ થઈને;
દાષ પ્રયોગ બનતારે, લુગેરે ત્યાં જઈને. ૧૧
દાષ તો આંખાંતરે, કે મનથી માપે છે;
દાષ પુરૂં ભણીનેરે, પરીક્ષા આપે છે. ૧૨
દાષ ભણી ગણીનેરે, બોલને ભણાવે છે;
દાષ વાદ કરીનેરે, વિચાર જણાવે છે. ૧૩
દાષ અંચળ ચતુરાંરે, નાલુક નાની છે;
દાષ તો વિદ્યાનારે, અધિક અભિમાની છે. ૧૪
દાષ સદગુણ વાળીરે, સમજુ સારી છે;
દાષ પુત્ર બરાગરે, પિતાને પ્યારી છે. ૧૫
દાષ લાયક શુચીનેરે, લક્ષણવંતી છે;
દાષના તન ઉપરે, કે વસ્ત્ર વસંતી છે. ૧૬
દાષ સારા કરતીરે, કે રંગે રૂડી છે;
દાષના કરમાંડીરે, ચળકતી સુડી છે. ૧૭
નાનં દિલની ગાદીરે, લાલીન ભણેલી છે;
દાષ નાકવપરે, દાષ અલભેલી છે. ૧૮
દાષ મન બોલીરે, ઉમરમાં મોડી છે;
દાષને વળા મનેરે, અગળ અસારી છે. ૧૯
દાષ રેળ સારીખીરે, દાષ વચનીરે;
દાષ તો મૂંઝ સરખીરે, નિર્મળ દાખી છે. ૨૦
દાષ રેલ સમારીરે, કે વેળા ચંચી રે;
દાષ તો સમજેરે, કે શોખ દેખીરે. ૨૧
રીકરીકા જાણેરે, કે સા રેલ તમી;
ઉપમા થી આપેરે, યજિત જોયી પજી. ૨૨

જગદેવ દયાથીરે કે, એવી દીકરીયો;
ધન્ય જનનીરે કે, ઉદરે અવતરીયો. ૨૩
જેના જશ જગમરે, વિવિધ વખણાયાછે;
ગુણ દલપતરામેરે, ગણી ગણી ગાયા છે. ૨૪

દાહરો.

વળતી તે નવરંગીએ, વિચારીને ઉર વાત;
પોતા સરખા શોધીને, નોંખી ખાંધી નાત. ૧

પદ ૧૩૮ મું—દેશી ૧ લી.

પોતાના સરખાંતી સાથે, નોંખી ખાંધી નાત;
મનમાન્યું પૂરું સુખ પામ્યાં, કસર નહીં કોષનાત. ૧
ધન્ય કોષનું અડ્યું ન રાખે, સૌના પુરે કોડ;
કમળાના સુતને કન્યા મળી, જડતે જડતી જોડ. ૨
પાદર વંચકારાંતું થી સોધું લેવાને મારે;
એક એક ગાડવો ઉપાડી, વળિયાં પાછાં વારે. ૩
કમળાનો પગ ખાડામાં, ખસતાં આવ્યું અડખડીયું;
કુટરો ગાડવોને ધૂત સંધળું, પૃથ્વી ઉપર પડીયું. ૪
ખમા ખમા, કહીને ખંખેરું, રજે ભરાયું ચીર;
કહે વાલી પુજને કાંઈ વાગ્યું, પુછે નણદેનો વીર. ૫
ધી ઢળીયું તો ખજા ગઈ, વજ્ર અંગતણો એ મેલ;
પુજને વાગ્યું નહીં હોય તો, નથી નુકશાન થયેલ. ૬
કહે તો ભાડે ગાડી લાવું, જે ન રાકે તું ચાકી;
વજ્ર કરતાં પૈસા નથી વહાલા, તું પૈસાથી વહાલી. ૭
અરે પ્રિયા જે રણવું ખપવું, વિચરી વાટે ઘાટે;
તે પોતાની જાતે મારે, કે છેયાંતે મારે. ૮
એમ કહી ઉમળકાથી, અલિંગન જોતે લીધું;
છાતી સાથે દંખાવીને વળી, કપોળ ચુંબન કીધું. ૯
રમરણ ચયું મેદું પૂટયાનું, એના એ આ ખાડા;
અરે પ્રભુ એવા પણ મારે, હતા દુઃખના દહાડા. ૧૦
ભાષ મને માગ્યો નવ દેતો, પૈસો ખાવા ખોર;
પિંક પાસે પૈસો માગ્યું ત્યાં, મુજને આપે મહોર. ૧૧
નૃપનો વૈકુંઠ વાસ થયો જે, મુજને ફરી પરણાવી,
કસાઈવાડામાંથી મુજને, કૃપા કરી છોડાવી. ૧૨

પદ ૧૩૯ મું—દેશી ૩ છ.

પુત્ર પછી પરણવા માંડયો, કમળાએ ખડું કાડેલ;
સુતને શુભ રીતે શણગારી, ખેસાચો વરધોરેલ. ૧

સરસ કસુંબલ સાડી ઝોઢી, મોડ મસ્તકે ઘાલીલ;
કરમાં રામણુદીવો લઇને, મંગળ ગાતી ચાલીલ. ૨
વિપ્ર તણી વિધવાઓ ખીલ, બળી મૂક ધર્વાએલ;
અળગી રહી આંગળિયો ચીંધી, કરી નગર કમળાએલ. ૩
કમળા ત્યાં મનમાંથી કહેછે, અખમારો શંખણિયોલ;
દુઃખ વેડી દહાડા કાઢેછો, વળી રહી વાંઝણિયોલ. ૪
મારે તો આજ ધન્ય ધડી, સોનાના સરજ ઉઝાલ;
પુત્ર હરખથી પરણાવું, પરિપૂર્ણ મનોરથ પુગ્યાલ. ૫
રાંડો તમે રંડાપો ખાળો, છણ છણ ખાળો છાતીલ;
ભલે મને આંગળીયો ચીંધી, લેશ નથી હું લગતીલ. ૬
સુખ મારે દેખી ન શકો તો, ભરો આંખમાં મીઠુંલ;
આ ધન્યરે મુજને સુખ આપ્યું, દુખ થોડાદિન દીડુંલ. ૭
કમળાએ પુત્રો પુત્રીને, પરણાવ્યાં શુભ પેરલ;
વશતણો વિસ્તાર વધ્યો અને, ચંદ્રરહી લીલાલેહેરલ. ૮
સૌથી સરસ સંસાર ભોગવિયો, ધર્મ સાચવિયો શુદ્ધલ;
શિવ શક્તિનું સેવન કીધું, ન કયું વેદ વિરુદ્ધલ. ૯
આયુષની અવધી પહોંચ્યા પછી, વાસ કર્યો દૈવાસેલ;
શિવ પાસે નવરંગી રહ્યો, કમળા પારવતી પાસેલ. ૧૦
સૌ દેવે સાખાશી આપી, ભલે જનમિયાં ભૂમાંલ;
જન્મ ધર્મોનું સાર્યંક કીધું, પ્રીતિ રાખી પ્રભુમાંલ. ૧૧
જે પદવી ઋષિયો નહિ પામે, કે જરો કરનારાંલ;
તે પદવી નરનારી પામ્યાં, ભલાં સુભાગ્ય તમારાંલ. ૧૨
કળિભુગમાંથી તમારા જેવો, જે ધરણે શુભ ધર્મંલ;
તે પણ આ કેવાસે વસશે, કાપી ભોતિક કર્મંલ. ૧૩

દાહરો.

વેનતણી નિંદા ધણી, દેરે કરી તે કાળ;
પાછળ પછી વખણીઓ, ભુઓ જગતનો ચાલ. ૧

પદ ૧૪૦ મું—દેશી ૨૮ મી.

ભુઓ ભુઓ જગતનો ચાલ, અવળો એવો છે;
કહે જીવરો જન જે કાળ, કપટી કેવો છે. ૨
રામ ગયા ઋષિ આશ્રમમાં ત્યાં, મુનિયે કહ્યું અપમાનરે;
પાછળથી ખડું પુસ્તક રચીને, ગુલું કીધું ગાન. અ. ૧
ઋષિપત્નીએ રમાપતિને, પૂન્યા ગણી પવિત્રે,
ઋષિયે રાષ હૃદયમાં આર્યો, ચરચું પછી ચરિત્ર. અ. ૨
વેન નૃપતિને વિવિધ પ્રકારે, ધર્મો અધિક ધિકારે;
રાજર્ષિ ન કહ્યો રાજાને, વિશ્વ વિષે તે વાર. અ. ૩

પણ પછીથીમનુએમનુસ્મૃતિમાં, લખ્યું વધારી લાગે;
 પૂર્વે રાજા વેન થઇ ગયો, રાજર્ષિ મહારાજ. અ. ૪
 કામની વધ કામનોએવિધવા, વિધવાદીકે દેશ મોઝારે;
 કામે હતચિત થયો કૃષ્ણ, વરાવા વિધવા નાર. અ. ૫
 એમ મરમમાં મનુએ લખિયું, સમજે શાણા લોકરે,
 અણુસમજૂ આજ્ઞાનપણાથી, કરે રક્ષેતી દેહ. અ. ૬
 સારું કે નરનું પણ ઉલટું, લોકે રૂઢી લગારે;
 સાંભળીને ભોળાજન લોકે, તરન કરે તિરસ્કાર. આ ૭
 ધર્મા કરીને લડવા ઉઠે, વળી રાખે બહુ વેરરે;
 ભુલમ કરે જો બની શકે તો, ઝાઝું રાખે ઝેર. અ. ૮
 મળતો રહે જગતમાં તેનું, અયોગ્ય કૃત્ય ઢંકાપરે;
 ભુલ્યો ન નિહો, જોડે બેહેનને, પરણ્યો તે પૃથુરાય. અ. ૯
 પરમાર્થ પુરુષોના કષ્ટકે, પળમાં લીધા પ્રાણરે;
 આગળ જતાં વિચાર ઉપજ્યો, વળતીકર્મા વખાણ. અ. ૧૦
 સમજૂએ સમજણમાં લેવા, બાળકના પણ બોલરે;
 સાર અસાર વિચાર કરીને, તેનો કરવો તોલ. અ. ૧૧
 પથરા સાથ પડેલો ક્યાંય પણ, હીરા હોય અમૂલ્યરે;
 સાધારણ સમજણમાં તેમજ, તત્તવ વિચારઅતુલ્ય. અ. ૧૨
 મોરોબાના મુખ આગળ, શાસ્ત્રીએ કહી કથાપરે;
 મોરોબા નિજમનમાં સમજ્યા, પડિતનોઅભિપ્રાય. અ. ૧૩

પદ ૧૪૧ મું—દેશી ૪૨ મી.

સમજી સર્વ કથાનો સાર, મોરોબાએ ક્યો વિચાર;
 નિરખી મુતાનું ઝાંખું મુખ, દિલમાં ઉપજ્યું એનેક્રુ. અ. ૧
 પછી પોતાના મંદિર માંય, સૌશાસ્ત્રીઓબોલાવ્યામાંય;
 પૂછ્યો શાસ્ત્રતજ્ઞો સિદ્ધાંત. કોની લાગી મનનીત્રાંતર.
 સૌશાસ્ત્રીજનબોલ્યાવાણ, પરણે વિધવા વશાસ્ત્રપ્રમાણ;
 પણ એવી રૂઢી નયો આજ, દિમત હોય તોદરજેકાજ. ૩
 પ્યારી પુત્રીના મુખમાટ, દિમત રાખી માયા માટ;
 હો કહી મુજને સંકટ થાય, પણ પુત્રીની પીડા જાણ. ૪
 જો હું પંગતમાર રહીશ, તેની ચિંતા નહીં કરીશ;
 શિવની સેવા કરીશ સદાય, તે છે તરવાનો ઉપાય. ૫

વળતી શાસ્ત્રીને કહી વાત, વર શોધી લાવો સાક્ષાત;
 વર જો મળે રૂડો વિદ્વાન, કોડે આપું દેહ-પાદાન. ૬
 શાસ્ત્રી કરવા ચાલ્યા શોધ, બહુ વિગ્રોને કાપો બોધ,
 માતાને કહે બાપાંબાઈ, કરજો સારે ઘેર સગાઈ. ૭
 ઉત્તમ વર સ્વજાત ગામ, નારાયણ બીડે છે નામ;
 મુનમુદ આદિકનો અધિકાર, એને મળેલ વારંવાર. ૮
 છે તે દાલ સનંદો વગીલ, તેને વરવાનું મુજ દીલ;
 એ વર વરશેતો વરીશ, નહિ તો આ દુઃખમાંદી મરીશ. ૯
 સ્વામીને કહી સમજી વાત, તે પણ રૂંદે થયો રજિયાત;
 વરને વિનાત કરી વરોષ, દીધો ઉપધારી ઉપદેશ. ૧૦
 કીધી તેણે વાત કબૂલ, પછા ત્યાં વેરેચ્છા દેહગુલ;
 સંવત યોગણિચે બાવીશ, માગશરમુદપાયમશુદ્ધીશ. ૧૧
 વિધિવત લગ્ન કર્યાં લગ્નીમાત, ભુગતે કરીજગડીનાત;
 જમવાર આવ્યા શોડા લોક, બીજા રળા-ધરીને શોક. ૧૨
 ધન્ય ધન્ય મોરોબા પિતાય, ટાળી પુત્રીની પીડાય;
 ચાદિને નવો ચલાવ્યો ચાલ, રહેશે કીર્તિ ઝાઝાણ. ૧૩
 એમ વખાણે ઝાઝા લોક, કષ્ટક નિંદા કીધી દેહ;
 પુનર્વિવાહોતેજક નામ, સંઘા રથપાત્ર મુંબાઈ ગામ. ૧૪
 દેહરે.

મુજ સલાસદ લેકના, રાવ રૂડા ગોપાળ;
 એઓને અર્પણ કર્યું, રચી આખ્યાન રસાળ. ૧૫

પદ ૧૪૨ મું—દેશી ૨૨ મી.

અપણુકીધીમેઆપોધી, તેનુંનામણુએમુજમદોધી; બંધ
 પુર મુંબાઈમાં પુનર્વિવાહોતેજક મતા વેચપાઈ;
 સલાસદો સદગુરુરયને, શાસ્ત્રી પણ ચલાસદાઈ. અર્પણ. ૧
 ગુણિજન દિજ ગોપાળરાવજ, ભણ્યા મલીલુદિલાવી;
 જેણે અમદાવાદ રવિરે એવીજમતા ઉપનવી. અર્પણ. ૨
 પૂનાના ચિતપાવન બાલજી, રિગવેદી રાજેશી;
 શાખાતો શાસ્ત્ર્ય એને, શાંદિયગોવિજાજેથી. અર્પણ. ૩

૧ રાજર્ષિ પ્રવર:પુરા ॥ દત્તિમનુ: રાજર્ષિ
 એટલે પવિત્ર રાજ, રાવચુને, કંસેને, કે કુન્દેધન
 જેવા કુદને રાજર્ષિ કરેવાય નહિ.

૨ આલેલીઆ વિગેરેના પણ એજ રીને પ્રથમ
 વિદ્યાર થયા દતા, પણ પાછળથી વખાણ્યા.

૩ અંધ્યાય ૬ ॥ રૂઢે તુ માનયા ધર્મગ્નિ-
 તાયાં ગૌતમા સ્મૃતાગા દ્વાપરે શ્રાવણિગિતા:
 કલ્પે પારાશર-સ્મૃતાગારશાંદિ પારાશર સ્મૃતો.

૧ પુનર્લગ્નમાં શાસ્ત્ર પ્રમાણે દેવી રીતે દિલ
 કરવી નય: કન્યાદાન રહે રહે, બાકારિનો મુલાયમ,
 “વિધવા વિવાદ” નામનું પુસ્તક અમદાવાદમાં
 બપાયું છે તેમાં છે.

૨ રા. ગોપાળરાવ દરિ જમવામાં દતા તથા
 નેમલ રકુદના તથા રોહિણી પણ દતા.

૩ સવત ૧૬૨૨ મતશર વદ ૪. સવત ૧૯૨૨
 નરનાવરમાં.

ચિતોપંથ જગતમાં ચંદાવા, ફરનવીચંદ્ર કહેવાયા;
બાહરાવ પેશવા પાસે, કીર્તિ અધિક કમાયા. અ. ૪
એનાજ અનુજ હતા હરિલાહિ, બાપુ ગોખલા પાસે;
દશ હજારની જગીર પામ્યા, પોતાનેજ પ્રયાસે. અ. ૫
સુત તેના ગોપાળરાવજી જન્મ દિવસ કહું જોતો;
અદારસે ત્રેવિંશ ધસ્તીસન, ફેણઆરી તે તેનો. અ. ૬
અદારમાં તારીખ ને વાસર, મંગળ મંગળકારી;
કુળદીપક કંચણાસાગર, ઉપજ્યો જગમાં અવતારી. અ. ૭
વેદાધ્યયન વિવેક કીધું, સંસ્કૃતનો લષ્ટ સાર;
શીંગેજી અભ્યાસ કરી, મેળવ્યું માન અપાર. અ. ૮
વીચ વર્ષની વયથી જોણે, કરી નોકરી સરકારી;
સડતી ચઢતી પાપરીયે, પછી પામ્યા પદવીભારી. અ. ૯
સ્માલકાજ કારટમાં આજે અમલવાદ મોજાર;
જે છે સાહિય જળજી ભુલો, પ્રતિમાસહઅપગાર. અ. ૧૦
આ પુસ્તકથી એ સાહેબનું મનરંજન કરી લીધું;
અધિક મદદ એણે આપી કવિનું મનરંજન કીધું. અ. ૧૧
જ્યાં સુધી આ પુસ્તક જગમાં રહેશે કામોદામ;
ત્યાં સુધી આ ઉદારનરનું, અવિચળ રહેશે નામ. અ. ૧૨

દોહરું.

આ આખ્યાન શુભવાતણું, શ્રુતિક્ષણ કહું સમર્થ;
આતાજન સુણજો સહુ, વાત ન ગણશે બર્થ. ૧

૫૬ ૧૪૩ સુ—દેશી ૧ લી.

પુત્રરાજના પૂર્વજ રાજા, વેન તણું આખ્યાન;
જે સાંભળશે તો તેને ફળ સેઃ મંગાજી રનાન. ૧
પુત્ર વધે પરિવાર વધે વળી, વધે રિક્ત ને સિદ્ધ;
આયુષ લાંબું ધન્ય આપે, વળી આપે નવનીધ. ૨
આ ઉત્તમ સુખધારી કયાનો મદિમા દલો નવ જય;
મેટિકે બાહ્ય ભોજનનું ફળ, આ સાંભળતા થાય. ૩
નંદતણો વસંતવતણે, દશરથને મદિમાય;
વેનતણો મદિમા એવો, જેના સુત વૈકુંઠરાય. ૪
મોટા જન મોટાને કવચન, કહેવા સમર્થ થાય;
વાગે વાપ લહે તે વચમાં, હોટા મુંદામ જાય. ૫
કગિલુગમાં જો વેનતણી, કચ્છે નિંદા કાઠ પ્રણી;
પાપે તેની જીત જારી, જમણ જગશે તાણી. ૬
વિષવા ધર્મ વરણ્યા છે મંદો ક્રિતિ સંગતિ સમાન;
વિષવાએ તો અવસ્ય કરીને, આ શુભનું આખ્યાન. ૭

આખાહરણ કુંવારી શુણશે, રાસલોલા પરણેલી;
વિષવાઓ તો વેનતણું, આખ્યાન શુણું મન મેલી. ૮
ચેત્રે આખાહરણ શુણે, ને માર્થે વેનચરિત્ર;
માધવરો નહાયાસમ પ્રાણી પંખમાં થાય પવિત્ર. ૯
અડસકે તીરથ નહાયાનું ફળ, પરિપૂરણ તે પામે;
કાઠી જન્મનાં પાપ ટળે, તન તાપ વેદના વામે. ૧૦
રાગ દોષને કટેશ ટળે, નવ આવે તરિયો તાવ;
કાકણ શાકણ જૂત નહે નહીં, નહે નહિ ગ્રહ ભાવ. ૧૧
રનેહ સાહિત જન જે સાંભળશે, ઉત્તમ આ છતિહાસ
સુખ લેશે સંસાર વિષે વળી, વસશે વૈકુંઠ વાસ. ૧૨
જો આ પુસ્તક અણોતર શંત, કયાથી દેશે દાન;
તો તેને ફળ દાન કર્યાનું, સુવર્ણ મેડ સમાન. ૧૩
પ્રતિમાસે પૂનમને દિવસે, શુણશે રનેહ સાહિત;
એના ઉપર અખંડ રહેશે, પરમેશ્વરની પ્રીત. ૧૪
વેદ પુરાણ અને ઉપનિષદ, ખટ શાસ્ત્રનો સાર;
વેન તણું આખ્યાન વખાણું, યથામતિ અનુસાર. ૧૫
મંગા જમના સરસ્વતી ને સાબરમતી ને રેવા;
આ શુણશે તેને થઈ ચૂકી, સૌ તીરથની સેવા. ૧૬
કયા પવિત્ર સમાપ્તિ કરતાં, કહે કવિજન કર્જોડ;
આતાજન સૌ રનેહે બોલો, જયજય શ્રીરણકોડ. ૧૭

૫૬ ૧૪૪ સુ—દેશી ૪૨ મી.

આરતી.

જય જય જગદર્તા, જયજય જગકર્તા;
ભગવત તું ભવંભારી, હરકત સંહર્તા. જયદેવ. ૧
પૂરણ પરમ પરાક્રમી, પ્રભુ વિભુ પરમાત્મા;
સકળ કળાધર શ્રીમત, ધીમત ધર્માત્મા. જયદેવ. ૨
તું સચરાચર સ્વામી, બળવંત બહુ નામી;
વિમળ મંગળ વિશ્રામી, ધન્ય અચળ ધાર્મી. જયદેવ. ૩
તત્ત્વ સકળ ગુણ તારા, સર્વ થકી સારા;
અંતરંગમી અમારા, પ્રાણુચક્રી પ્યારા. જયદેવ. ૪
કરુણાકર સુખધારી, ધર્મ બીરદ ધારી;
તે ભવપાર ઉતારી, અગણિત નર નારી. જયદેવ. ૫
જય જય જનમન રંજન, ભંજન ભવ ભીનિ;
પૂરણ પુણ્યે પામું, પ્રભુ તુજ પદ પ્રીતિ. જયદેવ. ૬
જય દોટિક જય દારણ, ધારણ તું ધરણી;
તું સંદેહ જય તારણ, કદું ચી શી કરણી. જયદેવ. ૭
તુજ મદિમા બહુ મોટો, શુભ તારી શક્તિ;
મુરનર મુનિવર માર્ગે, ભલો તારી ભક્તિ. જયદેવ. ૮

મુરખને જાનોં કરવામાં, કરદીનાં દરદો હરવામાં;
 ઉદારપણું ઉર ધરવામાં, મુણ સાહેલી. ૧૨
 મહુ નાતોના હિનકારીછે, સમજણુ જેની યહુ સારી છે;
 પારસીયો પરઉપકારીછે, મુણ સાહેલી. ૧૩
 યહુ કુવા તળાવો કીધાછે, રસ્તા પુલ આંધી દીધા છે;
 રમી ધરમશાળા, જરા લીધા છે, મુણ સાહેલી. ૧૪
 વધતી કીધી વિદ્યાશાળા, વળી દવા મળે દરદોવાળા;
 એવા પારસીયોં ધરમશાળા, મુણ સાહેલી. ૧૫
 છે આગેવાન સખાવતમાં, વિખ્યાતી મીન વિલાયતમાં;
 સધળે શુભકામ સહાયનમાં, મુણ સાહેલી. ૧૬
 જો કોઇ એ કહી દેખાડે છે, આ કારજ લાલ પમાડે છે;
 તો પારસી પ્રથમ ઉપાડે છે, મુણ સાહેલી. ૧૭
 જો કાંઈ જૂની ગરીબીતે છે, પણ એમાં દોષ અનીતિ છે;
 તે તરન તજે તણ પ્રીતિ છે, મુણ સાહેલી. ૧૮
 સુધરાઈ કરવામાં તે સારા, ધીર ધીરજ આંધે શુન ધારા;
 મહાભારત કામે કરનારા, મુણ સાહેલી. ૧૯
 એણે કાઠી અખિલતા યહારી છે, ઉરમાં હિ ઉદારના ધારી છે;
 તેની હોમતની અલિહારી છે, મુણ સાહેલી. ૨૦
 યહુ લોક સુધરવા ખેડા છે, સુધરાઈના છાંટ. પદ. છે;
 એ પારસીઓના એકા છે, મુણ સાહેલી. ૨૧
 નારી જનનાં અજાન નકી, નહિ રહેવાનાં યહુ પરી રકી;
 ને પારસીઓના પુણ્ય થકી, મુણ સાહેલી. ૨૨
 અખળા દિલની ખેડી તરી, યહુ અર્પ રજા નાથાં રૂડી;
 સુધરાઈની કિરણો થઈ રૂડી, મુણ સાહેલી. ૨૩
 એ ચાલ ધમે દેશેદેશે, નાનાં મોટાં મુખ સૌ લેશે;
 તે અંતરથી આશિષ દેશે, મુણ સાહેલી. ૨૪
 નારીનાં દિલ ઝલકાટ થયાં, યહુ વેહેમ અંત અજાન ગયાં;
 રવિ દેખી કમળ નયમ શોભી રજાં, મુણ સાહેલી. ૨૫
 એ કામ પ્રસુતે પ્યાઈ છે, સૌજનના લક્ષ્મી સાઈ છે;
 નારીને સુખ દેનાઈ છે, મુણ સાહેલી. ૨૬
 આગરખીસાંભળીલઈ એણ, મુણીખૂણખુણી ખુશી થઈએછ;
 દિલમાંથી આશિષ છઠએછ, મુણ સાહેલી
 ખૂણ જરા પામ્યા મુખની પારસી. ૨૭

ગરખી.

"મા પાવા તે ગરખી કનયા, મહાકાળીશ" એ રાગ.
 જન ભલા એ ભૂતળ માંય, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જે જુલમી જનો જણાય. એ શિદ અવતરિયા. ૧
 જેણે કીધાં રૂડાં કામ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 ન રજુ જો નિશળ નામ. એ શિદ અવતરિયા. ૨

જેણે સેચાં મા ને આપ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેણે સૌના, લીધા શાપ, એ શિદ અવતરિયા. ૩
 જેણે પાળ્યાં માણસ પાંચ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેણે લોકે લીધી લાંચ, એ શિદ અવતરિયા. ૪
 જેણે ધરી ધર્મની રીત, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેની પાપ ઉપર યહુ પ્રીત, એ શિદ અવતરિયા. ૫
 જેણે સૌને કીધાં મુખ, ધન્ય જનમ ધારયા;
 દુનિયાને દીધાં દુઃખ, એ શિદ અવતરિયા.
 જેણે દીધો સદૈવ મુખોધ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેણે ક્યોં ગરીબપર ક્રોધ, એ શિદ અવતરિયા. ૭
 જેનાં વિધ વિધ થાય વખાણ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેણે પરના લીધા પ્રાણ, એ શિદ અવતરિયા. ૮
 જેણે દયાર્થી દીધાં દાન, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જે નિરજલ ને નાદાન, એ શિદ અવતરિયા. ૯
 જે પ્રગતજ્ઞ પ્રતિપાળ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જે ચાર થયા અંકાળ, એ શિદ અવતરિયા. ૧૦
 સનવાદી શાણા શેઠ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 જેણે પાપે ભરિયાં પેટ, એ શિદ અવતરિયા. ૧૧
 જેની તન મન સારી દેડ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
 ન ભલ્યા દલપતના દેવ. એ શિદ અવતરિયા. ૧૨

સર જમસેદજીનો. રાસડો.

"એટો આઈ ખડનો નાગેરે. અંગે આઈ પાર ઉતારે."
 એ રાગનો.
 અરે કોણ આદમી એવોરે, વરે જમસેદજી જેવો. ટેક.
 કાયા ધરી પરમારથ કાજે. કીધાં કરેડો કામ;
 દેવ અરાઅર આ દુનિયામાં નિશળ રાખ્યું નામ. અરે. ૧
 મુંબઈઅંદર મંદિરો એતો, મોટા ભાગ્યો માભ;
 ભર દરિયે કુવા થંભ ભાગ્યો, હવેધાગેશ્વરથી થોભ. અ. ૨
 ધાર વણો થયા પ્રારે ને ધારે, હારે પડી હડનાળ;
 હોમન હારીને હાથ પોકારે, કોણજાં કોણુ આળ. અ. ૩
 સાબળી શાક સંતાપ ધરે જન. ભારે ભવનં ભવનં;
 નાવવાળે શર હોયા નાંખ્યા, પ્રલયનોના બુધિપરં. અ. ૪
 કારંતના કારમારીએ કીધાં, કારંતનાં અંધ કાંજ;
 ચારંપજાંખનુચાગેનચાખેનો. નર કેમ ખાંચ અંગાજ. અ. ૫
 એવે સમે જન સર્વને આવી. આંખ આંમની ધાર;
 અહો પ્રભુ ને આ શું કીધું. એમ કરે કુચ્યાર. અ. ૬
 જેનાં જગ્યામે મૂરજ ઝાંખો, ભાસી ભૂમિ બયંકાર;
 કોઈ પરયા સહુ મોઝમાં લાગે. સતો રિયે સંસાર. અ. ૭

દ્વાપાનામાં દરદશી દુઃખિયા, લોક ક્ષેત્રે લાગાર;
 નિશાળમાંહી નિશાળિયા ક્ષેત્રે, પાદ કેરી ઉપકાર. અ. ૮
 પાંચરા પોળના પ્રાણી પોકારે, એના ગયો આધાર;
 સાહેબ લોકનો ગયો સતેહી, ડાહ્યાપણનો દેનાર. અં. ૯
 કાણુ શીકર હવે લોકની કરશે, હરશે હરકત ત્રાસ;
 અંતરનો અભિલાષ હરશે, પરત્વ કેની પાસ. અ. ૧૦
 હિંદુસ્તાનનો હતો હિમાયતી, પામરનો પ્રતિપાળ;
 નેક શાણી સરકારનો સુખો, ડાપણકાર દયાળ. અ. ૧૧
 માનવી માતર જેજે જગતમાં, જૂદી જૂદી બંધી જનન;
 સાંભળતાં શોક સાગરમાં પડી, વારેવારે કહે વાન. અ. ૧૨
 ખાલી દિસે રતનાગર ખેતર, ઉલ્લ જેમ આ વાર;
 ખરખરો ખેડુ હતો તે ખોયો, ખરી ખાંતે ખેડનાર. અ. ૧૩
 સંવત ઓગણિસે પંદરનો, ચાલતાં ચેતર માસ;
 ક્યાંથી અભાગણી આરંભ આવી, તે ઉપવનચોરાસ. અ. ૧૪
 વિજયિયે જઈ વાંત પોહોવાડી, કેટલે કામો કામ;
 સાંભળતાં થયાં સર્વ ઉદાસી, કોઈ કરે નહીં કામ. અ. ૧૫
 પોણાસો વરસ ઉપર નવ યુગ, માંડીને ગણિયે માસ;
 ભૂતળઆયુષ્યએટલુભોગવી, વળતીલોધોધવર્ગવાસ. અ. ૧૬
 ધર્મધુરંધર ધીરજ ધારી, પામ્યો પ્રભુનો પંથ;
 જન્મ કથા કવિતાથી જેના, ચક્રમાં ખનશે અંથ. અ. ૧૭
 નારી નરો જેના નામને રાશે, પુરો સંભારીત પાડ;
 જેને છંપે જન્મસેદ ગયા હશે, કાઝા રાશે કાડ. અ. ૧૮
 ચાહત ચીત વિલાપતમાં જોણે, મેળવ્યું મોટું માન;
 વિધવિધના ઉપકાર વખાણે, આખાદેશ ધરિન. અં. ૧૯
 નાઈનું ઉપનામ અપાયું, ખીનું એ આરોગ્ય;
 જનનો હેતુમહારણે જેણે, ભાવેક્યાં માંહેકે. અ. ૨૦
 શ્રેષ્ઠ તળાવ કુવા મુલ આંધ્યા, પ્રાણીની હરવા ખાસ;
 લોંગી રચાવી ધર્મશાળાએ, કાંઈ ન રાખી કગાસ. અ. ૨૧
 સુરત ને નવસારી પુનાના, સત્જનનો પુરો સાખ;
 રૂપેયા પરઉપકારમાં આપ્યા, લેખે ત્રેવીસલાખ. અ. ૨૨
 મહાજનનો એનો મોવડી હતો, દેશ કિશાનું કમાડ;
 કલ્પતર કળિકાળમાં કહિયે, લોક લગાવગુલાડ. અ. ૨૩
 મુંબઈ દલાકાનાં નસીબ મોઝાં, હતી ન કશીયે પેદાણ;
 દેવના ધરને બગવે દશે લીધો, પ્રવનનો ડચન પ્રાણ. અ. ૨૪
 ગયો નથી ને થનાર નથી નર, જગમાં જેની જોડ;
 સ્વારથને પરમારથનાં જેણે, કાપ્યાં કામ કરાડ. અ. ૨૫

પારસિયો નીજ પરમ પુજાનાં, નામ લેશે જે હામ;
 સ્નેહસહીન સદાય સંભારશે, નિર્મળ જેનું નામ. અ. ૨૬
 એ મહાપુરુષો મળવાની મોટી દેશમાં રહી ગઈ હામ;
 ગણીગણી ગુણઅંથમાં ગુંધાને, રાખત દસપતરામ. અ. ૨૭

ધનજી કામોની ગરબી.

"સાહેસાહે સુરત ગોદર, મુંબઈ અમરમેશી"—એ રાગ.
 ધન્ય ધન્ય જે કીધાં કામ, ધનજી કામએ,
 કામો દેશ્યા લોક જેના જમાએ. ધન્ય ધન્ય, કેડ,
 જેમ પ્રજાને પ્રેમે પોતે, પ્રભુ આપે અમર પાનર;
 પણ ન કહેજે હું આયું છું, કીધાં એમજ દાન. ધ. ૧
 દરિદ્રતાથી દુઃખિયા દીકા, જે લાગળાં લોકરે,
 ખરચી છાની દેઈને ખાવા, સરવ સમાચ્યા શોક. ધન્ય. ૨
 નિત્ય નિત્ય તેકયા નાલીકાને, ધણું માન દઈ ઘેરે;
 પરનાલીકાને પણ પોતે, પાળ્યા રૂડી પેર. ધનજી. ૩
 સુધારવા સવળા દેશીને, હાઈ ધારી લામર;
 ખરચ્યાં નાણાં ખૂબ ખરચ્યાં, ન કર્યું જાહેરનામ. ધ. ૪
 ખરચે છે શ્રીમંત ખરા તે, મેળવવાને માનર;
 પણ પ્રભુ પ્રાંત રૂડી રીતે, ખરચું ધારી ધ્યાન. ધ. ૫
 ગણીજન પાસે અંથ રચાવ્યા, આપ્યાં યુવત દત્તામર;
 જેથી જનના જોડેમ વિનાસે, સમજે તત્ત્વ તમામ. ધ. ૬
 ધન્ય ધન્ય તેનાં માન પિતાને, ધન્ય એનો અવતારર;
 જેના કુળમાં જનમ મરીતે, ફેડ ક્યાં ઉપકાર. ધનજી. ૭
 જનઓ તારીખ નવ જુન માસે, અટારસે અગિયારર;
 શરીર તલ્લ્યું સન ઓગાવુડાં, તેવીસમી જુન ત્યારે. ધ. ૮
 મુંદરી જનને સુધારવાને, બળાવવા બસી ખાતર;
 ખાંતે નાણાં ખૂબ ખરચવા રાખી રાંચ દિનરાત. ધનજી. ૯
 સન અટારે જોતામાં, હિમત મરી હગરર;
 ચતુઃકલ્પથી ચીત મંડીને, વિરિધ ક્યાં વેપાર. ધ. ૧૦
 દાન ધણું પરમારથ કીધાં, પ્રપુત્ર ધારી પ્રીતર;
 સ્નેહ સહિન જનસા સંભારે, રાખી એવી રીત. ધ. ૧૧
 જુગજુગમાં અવિયગ જગ રહેજે, નિર્મળ રહેજે નામર;
 અંતરમાંથી આશિષ આપે, દિન દિન દસપતરામ. ધ. ૧૨

ગરબો-મુંબાઈના દરજનો.

"જનજનું જાનું જેનું નમોદે જાદવા જે."—એ રાગ.
 દરજની અરજ દમરજ સાંભરે જે,
 તે ન રુખે નો ચાપે ને ન રૂ.

૧ સને ૧૮૫૭ના બગવાથી સારા નરણિયે
 મુંબાઈ દેશમાં કાંઈ નુકસાન થયું નહોતું.

મુખેમાં આગળ એવી વેળા હતી ને; ૧
 પણ તે સામા ઉઘા, માંડીના પૂત ને. ૨
 આણ્ય મીસન મરે નતો સૈ શીવવા ને; ૩
 મનુષ ગરિય નામે વીધુખામંદાર ને; ૪
 એક મમે સાહેબે પગાર ન આપીઓ ને; ૫
 ચડી ગયા ત્યાંતો મહિતા ત્રણ ચાર ને. ૬
 માગે ધન તો સાહેબ ઉઠે મરવા ને; ૭
 એનો નહિ સુતે એકે ઉપાય ને; ૮
 ઘેર કરે ઘરવાળાં પણ ટટા ધણો ને; ૯
 યુરદા વિના કાચીને શું ખાય ને. ૧૦
 કોષ કરીને કહેવા લાગી કામની ને; ૧૧
 એ તારી તો કરીમાં કડી આગળે; ૧૨
 સાહેબને ઘેર છેડા જવાનું શીવવા ને; ૧૩
 માંડીને કશિયાદી નાણું માગળે. ૧૪
 કર નોડી દરજીએ ને જાહેર કંઈ ને; ૧૫
 વંદના કરી કહું છું નથી કરતો વાદ ને; ૧૬
 હવે નહિ આણું હું સાહેબ શીવવા ને; ૧૭
 ફરી કહું છું ને હું માંડીશ ફરીવાદ ને. ૧૮
 મિસને ભેનસને ચીઠી લખી મોકલી ને; ૧૯
 કાલો તેણે એક દિવસનિશ કદ ને; ૨૦
 કેહેવત છે તસકર ઠટે શાહુકારને ને; ૨૧
 ભાણી લ્યો ભાઈ એવો આતો એદ ને. ૨૨
 મિસને/મોઝા માછએટ તરફ લખ્યું ને; ૨૩
 કહું તે નામે કાશીલડ કહેવાય ને; ૨૪
 એણે પણ ઇતિસાદ વિના એવું કહું ને; ૨૫
 ગરર દરજી બંદીખાને જાય ને. ૨૬
 સખત મજુરી સાથે જૈને જોખમાં ને; ૨૭
 વેશ્યું દુખ વસીને વાસા એકથીશ ને; ૨૮
 છેલ્લી વારે જ્યારે ત્યાંથી છૂટીઓ ને; ૨૯
 રાંદ ખરો પણ રહી ફેરમાં ફીકા ને. ૩૦
 જણ જણ આગળ વાત કરે જ્યાં જાય ત્યાંને; ૩૧
 કહું છે મહારાણીજીનું રાજ ને; ૩૨
 પણ દિનમત જેવા છે ને ને ઉપરી ને; ૩૩
 એ આવો અન્યાય કરે છે આજ ને. ૩૪
 સારા જનને પણ સંકટ આ રાહમાં ને; ૩૫
 હરકત વેઠે લોક હજારો હાલ ને; ૩૬
 માટે મેહેનત કાઈ કરે પરમારથી ને; ૩૭
 ચોરિયા તે તૂટે નરસી ચાલ ને. ૩૮

વાત સુણી સરવે જન જાયે વેગળાં ને; ૩૯
 ધેતો દર કાણુ ધાવે હેતે હાથ ને; ૪૦
 શામાટે છોડે સ્તાવસિંહને ને; ૪૧
 શુતા કાણુ બાધે સાહેબ સાથ ને. ૪૨
 આસોશિયશનવાળા અગળા રહ્યાં ને; ૪૩
 કાષ્ટએ ગણ એ વાત ધરી નહીં કાન ને; ૪૪
 એ તો થાક્યો સોની આગળ આંધડી ને; ૪૫
 વળતી એવું કાષ્ટ બોલ્યા ગુણુવાન ને. ૪૬
 પૈસાવાળાને પડખે પૂરા મળે ને; ૪૭
 કાતર ગજવાળા તું હીચુકમાઉ ને; ૪૮
 દયા કરીને છેદે દુઃખડા દીનનાં ને; ૪૯
 ભાસે છે એવો તો કાતર ભાઉ ને. ૫૦
 ધર્મ દવાખાતાં જેણે ધીંગાં રચ્યાં ને; ૫૧
 પુરણ રાખી પરમારથમાં પ્રીતને; ૫૨
 આપે છે એસડ ગાંઠથી આપતી ને; ૫૩
 નિરધન જનને ઘેર જઈને નિત્ય ને. ૫૪
 દરજી જન આવે દેશાવર દરથી ને; ૫૫
 રહે નહીં રંગમાં તેને મહા રાગ ને; ૫૬
 તનની ને મનની નેથી પીડા દળે ને; ૫૭
 એવો છે જેનો અદકો ઉઘાગ ને. ૫૮
 આ અવસર પરદુખખજન તો એજ છે ને; ૫૯
 કટ સહે પોતે પરસ કટ કાળ ને; ૬૦
 અદેશીનું દુખ નેહ સાંખી શકતો નથી ને; ૬૧
 જે છે જગમાં પરમદુખાનું જહાન ને. ૬૨
 સાંભળીને મુખ જશ દરજી દોડ્યા ગયા ને
 પ્રેમ સહિત તે પરદુખખજન પાસ ને;
 વિધવિધનાં ગિતકની વરણની વારતા ને;
 રૂદન કયું વળા નાખીને નિશ્વાસ ને. ૬૩
 રે પ્રભુ હું ગરરા દુખને રેતો નથી ને;
 પણ આ પેરે સર્વ પ્રગત પીડાય ને;
 ભોગ પડે જેને સાથે તે ભોગવે ને;
 એ દુઃખથી અંતર માંડે અકળાય ને. ૬૪
 ચાહતે પ્રાણે દહાડે ચોરી થાય છે ને;
 એવું છે પાલીસનું પણ અંધર ને;
 ચાર અંન ચાકીવાળા છે ભાગીઆ ને;
 પ્રગત વણી પીડા પામે એ પેર ને. ૬૫
 બહુ ભુલમ ચાલે છે તાલમખાનનાં ને;
 લૂટે મૂટે તે વળી મારે માર ને;
 સાંદેદી જુહી પુરે સરકારમાં ને;
 અહેર લોકોએ પ્રિયા જુગારે ને. ૬૬

૧ સાહેબનું નામ તે વખતે એ મુખાધની
 ગેશ્વરીના સુખીનેરેડા હતો.

હરિયાદી કરીતે પણ કાઈ કાંઈ નહીં જો;
 જે સાચો જન તે પણ સાચો જાણ જો;
 અધેરી નગરી જેવા ઇનસાદ છે જો;
 એના કરવા કોઈક હવે કમાવજો. ૬૨૭. ૨૧
 પોદાંધો એ રીતે પામર પ્રાણિયો જો;
 માકિના દિવમાં વરયા પછી ભગવાન જો;
 મારા શબ્દ કહી કહીતે શીતળ ક્યો જો;
 દુઃખ હરવાનું દાણું વાવક-દાન જો. ૬૨૭. ૨૨
 પ્રેમ સંહિત પરદુઃખન જન ભાડે ભણે જો;
 વાસ તણું તું ધીરજ બનમાં ધાર જો;
 શ્રીહરિની કણ્ઠાથી માડે સાદે વશે જો;
 એક હવે કોરૂમાં અરજ ક્યારજો. ૬૨૭. ૨૩
 નાણું લેતે આણું આ ભાણું ભરી જો;
 કદિયામાં તું રંચ શીકર નહિ રાખ જો;
 દેડમાં હામિત ગાંઠી ધરજો હવે જો;
 ખીદિશ નહીં ખીદિશરાવે લોકો લાખજો. ૬૨૭. ૨૪
 કોરૂમાં કાગળ અરજતો આપણો જો;
 તે સાદેખ તરફે થૈ તાણાતાણુ જો;
 ડાખમાં વરયા ચાલી ચારે દિશે જો;
 ગાળખમાં ભાડેએ પાણું ભગણુ જો. ૬૨૭. ૨૫
 સુપરીમ કોરૂમાં સાદેખ જે ભેરીયા જો;
 ચિદ્ વરજિત સર ચિત્રિયમ પારડલી એક જો;
 સર આરવસ વગસન ધીજે વગણે માડુ જો;
 પ્યુતી વગર વધતો વંતો વિવેક જો. ૬૨૭. ૨૬
 કાંધી બહુ મેલેનન કારણીત કારણે જો;
 પારિશ્વર વિચિત્રમ લાકિયરે બેસ જો;
 ભાખ્યાં બહુ ભાણુ લાંબાં લાંબાં ભણાં જો;
 વખ્યું ઘણું પણ લાખ થયા નહિ લેશજો. ૬૨૭. ૨૭
 દરજીએ પણ જે પારિશ્વર લાખ્યા જો;
 વિવેકવતો નામે જે વેરકાક જો;
 રીડ ધીજે તે વડીલ વળી ડાવસ થયા જો;
 શી રીતે કણેરા ઉપરે ઇનસાદજો. ૬૨૭. ૨૮
 કોરૂમાં તે કણેરા જેવા કારણે જો;
 મારે ભારે જનની ભીડ ભાણુ જો;
 સાદેખ લોકો તે સાદુકારે ચાલેતા જો;
 વળે વળે વળે વળે બહુ જોવા જાય જો. ૬૨૭. ૨૯
 સાદુ ધયા ઇનસાદ કહી સરકારમાં જો;
 ક્યો નો એકવિધ દિવ જેમ કેરો.

એક અંતે ધૂરા રૂપયા પાંચમે જો;
 ખાસો દંડ બધો પામીતે ખેડ જો. ૬૨૭. ૨૦
 નાખું ખરચ હજારો નાણુંનું થયું જો;
 ધારી વળી નાકાવક ન્યાયાધીશ જો;
 એ દોડો વિલિયમ કોરૂને આપણો જો;
 દયા ઘણી જેના દિવમાં દિનનીશ જો. ૬૨૭. ૨૧
 બેનસનની ગદલી કારી કારજોને જો;
 પોલીસમાંથી કાઢ્યું જેણે પાપ જો;
 પકડ્યા છાના કોરાંતે પણ પકડ્યા જો;
 સુરત ધરી જેમ સમગ્ર પકડે સાપજો. ૬૨૭. ૨૨
 અદારસો ઉપર પચાવન સત સમે જો;
 પચીસમી તારીખ લુન માસ પ્રમાણુ જો;
 કોરૂમાં તે દિવસે કણેરા ચૂડિયો જો;
 જેનું પ્રસરું જગત ગધામાં વાણુ જો. ૬૨૭. ૨૩
 અમલતણુ અગિયનિઓ ચેત્યા અંતર જો;
 પછી ન પોંડે કોઈ ગરિયાના પ્રાણુ જો;
 ભણે ભણે એમ ભાણે લોકો ભાડે જો;
 વાંડે વાંડે વિધવિધ કરે વખાણુ જો. ૬૨૭. ૨૪
 ધન ધન દિલદરિયા દાઢના દીકરા જો;
 દુગમાં વળે એકબૂત કીધો કમાવજો;
 રવકેશીનું તું સમજે છે રતેલી સગાજો;
 ભણુ ભણુ નુરને માડુ લોકો ભાડે જો. ૬૨૭. ૨૫
 મુંગદનાં માણસનું દુઃખ મોટું મળું જો;
 સર્વ પ્રકારે કાળ્યાં લુગમી કાક જો;
 એ કુપકાર અપાર ક્યો તે આ સમે જો;
 લાખ પળે પણ તે નહિ ભણે લોક જો. ૬૨૭. ૨૬
 ભણુ થજો દિલદાર ત્યાગ ખીડુ જો;
 જગમાં એને વસ દેને વગરીય જો;
 આવાં કામ અનંક કરે આ લોકમાં જો;
 આપે છે દયપત એવી આવીય જો. ૬૨૭. ૨૭

ઉપગતિ વૃત્ત.

જે ક્યોના કંઈક લા આપે,
 તે આપણી જેમ કણેરા ન અપે;
 હવે વિદ્યાકું દિવિત આમ લેયે,
 તે ભાડે કાઢ નરસ મંચ. ૨૮

મુખપદના શેઠ નાનાશંકર વિષે ગરબી.

સાંસાંસે સુરત શહેર, મુખપદ અલખેલી. એ રાગ.
નહાનાશંકરનો સૂત, પદ મોટું પામ્યો;
મહિમા જેનો મળખૂત, જગમધ્ય ગમ્યો. ૧૬૬.
શુભ કારણમાં સહ સભારે, નિર્મળ જેનું નામરે;
મોટાં કારણ જેની મદદથી, પામે શુભ પરિણામ; ૫૬ ૧
ગણુનરીએ ગણનાં હિંદુમાં, કહેવાયા બહુ કોડરે;
શંકર સુત નહાનાના સરખી, જેતાં ન જડે એડ. ૫૬૨
વિદ્યાની વૃત્તિ કરવામાં, જેના વિવિધ વિચારરે;
એ નરના ઉપકાર થઈ અતિ. સુખ પામે સંસાર. ૫૬ ૩

૧ મુખપદના હિંદુઓમાં શ્રીમંત, આખરદાર અને
સુધારાનો આગેવાન નામે નાનાશંકર હતા. તેના આપનું
નામ શંકર શેઠ અને માનું નામ ભવાની બાઈ,
અને દીકરાનું નામ વિનાયકરાવ હતું. નાનાશંકર એક
મહાદેવનું દેવળ ચણાવ્યું છે તે દેવનું નામ ભવાની-
શંકર રાખ્યું છે. તે દેવળની વચ્ચે ગાંડની રીતે વરસો
વચ્ચે માથે મેળો બરીને આખરદાર ગૃહસ્થોની મિજ-
વસમાં સન ૧૮૫૬ માં મને તેમણે બોલાવ્યો હતો;
ત્યારે આ ગરબી રચીતે હું લઈ ગયો હતો. તે
સભામાં સંભળાવતાં તેમણે મને કહ્યું કે મારાં વખાણ
હોય તો મારી આગળ સંભળાવશો નહીં, પણ દેવ-
વિશેની કવિતા કરી લાવ્યા હોતો બોલો; ત્યારે મેં
કહ્યું કે હું તો ગણપતિની ગરબી રચી લાવ્યો છું.
એમ કહીને આ ગરબી સંભળાવી, અને તેનો અર્થ
કહી સમજાવ્યો. જે મહાદેવના બે પુત્ર છે: તેમાં
મોટાનું નામ કાર્તિકસ્વામી અને નાનાનું નામ ગણ-
પતિ છે; તે ગણપતિ ગદ્યા દેવામાં મોટી પદવી
પામ્યા છે; સિધ્ધિ અને શુધ્ધિ એ બે-તેની સ્ત્રીઓ
છે; અને સિધ્ધિ તથા સિધ્ધિ એ બે દાસીઓ છે;
લક્ષ અને લાલ એ બે પુત્ર છે, અને જેના ઘરીસ્તો
રંગ સુવર્ણિક એટલે સારા રંગનો અથવા સોનાના
રંગના જેવો છે; ગરબીના બીજા અર્થ નાનાશંકર
વિષે વગાડતાં વર્ણુ એટલે જાત અને સુવર્ણિક એટલે
સોની છે; તે દક્ષિણી સોની હતો. ગણપતિનું બીજું
નામ વિનાયક છે. અને તે મહા માયા: એટલે આદિ
શક્તિ, જે સર્વ વ્યાપક છે. તેમાં રહે છે; અને બીજા
અર્થમાં મહાયાપુરી એટલે મુંબઈ શહેર, એ કવિતાના
બે અર્થનો ચમત્કાર જોઈને નાનાશંકર ધણા પ્રસન્ન
થયા હતા.

સિધ્ધિ ને શુધ્ધિ બે. સાથે હાજર જેને હોયરે;
લાલ લક્ષ સાથે લાગ્યા, જેની આગળ જાય. ૫૬. ૪
સિધ્ધિ ને શુધ્ધિ પણ રહે છે, પ્રીતિ જેની પાસરે;
જેના ઉપર રીકે તેની, અવશ્ય પૂરે આશ: . ૫૬. ૫
ભયભંજન જે જન મનરંજન, ભંજે નિરંજન નિત્યરે;
મુંદર વરણ સુવર્ણિક શોભે, પરમાર્થમાં પ્રીત. ૫૬. ૬
ધન્ય પિતા માતા ધન્ય તેની, ધન્ય એનો અવતારરે;
વિધન નિવારણ હુણતાં તારણ, નોધારાં આધાર. ૫૬. ૭
ભાગ્યવતી જેની માત ભવાની, શંકર જેનો તાતરે;
ભવાની શંકરને ભજનારો, વિધ વિધે વિષ્ણાત. ૫૬. ૮
કુંવરપદે પણ શુભ કરમાજો, પૂજે પિતાના પાવરે;
જન સુખદાયક ઉપમાલાયક, રૂડો વિનાયકરાવ, ૫૬. ૯
મહામાયાપુરીમાં એ મહાલે, દિલ દરિયા દાતારરે;
મોટામાં તે મુખ્ય ગણ્યો. ભારે શુભ ભંડાર. ૫૬. ૧૦
કઈક વડા હિંદુ કળિભુગમાં. પોટી રહેલા પેખરે;
શંકર સુત આસમે જગતો, એમ લખાયા લેખ. ૫૬. ૧૧
સહુ રાજ સહ શંક વખાણે, જણે દેશો દેશરે;
થયાં વખાણુવિલાયતમાં વળી, વધીએવાત વિશેષ. ૫૬. ૧૨
શંકર સુત તમે ભુગભુગ છવો, કોડ કરે શુભ કામરે;
અંતરમાંથી આશીષ આપે, દિનદિન દલપતરામ. ૫૬. ૧૩

રાવ સાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ વિષે.

“સન ૧૮૬૦ માં તેઓ વિલાયત ગયા ત્યારે
મીં હોપ સાહેબની ફરમાશથી તેમના વિલાયત જવા
વિષે મેં નિબંધ રચ્યો હતો. તથા મારા મનની
ઉચ્ચથી નીચે લખેલી કવિતા એમિલના “શુધ્ધિપ્રકાશ”
માં છાપી હતી.”

કોહરા.

નાગર સાગર મારગે, મહા મુસાફરી કામ;
તેમાં હિંમત તેં ઘણી રાખી મહીપતરામ. ૧
ગણી જવાશે ગીતના, ગુણ તું જામો ગામ;
રાજેશ્વીની રીત તેં, રાખી મહીપતરામ. ૨
કથનીથી તો સૌ કથે. કરવું દુકર કામ;
કથા અવળ આ કાળ તેં, રાખી મહીપતરામ. ૩
શુધ્ધિલીલા અહુ બધ્યા, કાલા કામો કામ;
દિલમાં તેં નહિ દિલગીરી, રાખી મહીપતરામ. ૪
સારામાં સારો યશો, પણ એનો પરિણામ;
દોહત તેં આ દેશની, રાખી મહીપતરામ. ૫

વિદ્યાવતી આપારથી, દોઢ મળશે દામ;
લાજ હનર અનરની, રાખી મહીપતરામ. ૬
જરૂર મળશે આ જગતમાં, નિશ્ચય રહેશે નામ;
વખાણવાની વાત તે, રાખી મહીપતરામ. ૭
અંતર આશીષ આપશે, તુલને લોક તમામ;
આપાદી આ દેશની, રાખી મહીપતરામ. ૮
મૂળા કરશે સૌ તને, સ્તેહ સહિત સલામ;
દોહા હિંદુ સર્વની, રાખી મહીપતરામ. ૯
કરવા નીકળ્યો કાઠથી, આ અવસરમાં આમ;
પકડી વાત પ્રમાણુ તે, રાખી મહીપતરામ. ૧૦
નામર નરે હારે નહીં, હારે હોય હનમ;
છોડવત તેં સાચી કરી, રાખી મહીપતરામ. ૧૧
દરકતમાં યરકત હશે, વળતી થશે વિરામ;
એવી આશા અંતરે, રાખી મહીપતરામ. ૧૨
મર્યો ગળ્યો તે તું બસે, બસે ગળ્યો જાણનારી;
હિંદુનો શત્રુ હળ્યો, હુલ્યાલ હુલ્ય કારી. ૧૩
બકે છોક તે છો બકે, તુલ્ય અકલની ટેવ;
જતાં હશે તેમજ જશે, નીર નેવનાં નેવ. ૧૪
તમાધાન સંધ્યું થશે, નષ્ટ થશે નિરાંત;
વાતો શાશે પાંચવાં, દેવાશે દુષ્ટાં. ૧૫

કવિત.

વિચરી વિદ્યાવતમાં કાવ્યક વિગોહ્યા લોક,
વિગોહ્યાં વિદ્યાળ સક્રમીયાળાં વળી ગામને;
મેળત્યું વિશેષ જાન મેળત્યું વિશેષ માન.
મેળત્યું વિશેષ દેશ હિતકારી દામને;
જાણીતો નહતો પંથ, જોઈને જાણીતો થયા,
જાણીતો થઈને ધ્યાના જાણીતા તમામને;
મોટું એણે કાઠું દામ માટે દેશે મોટું માન.
મોટા મોટા મહીપતિ મહીપતરામને. ૧
સંભારી સંભારી બારી બારી મુખકારી દામ,
સંભારી સંભારી થી આભારી એના નામને;
વખાણી વખાણી હર્ષ આણી રાપ રાણી સુધાં,
વદશે સુવાણી શાણી જાણી એની દામને;
પરકપકારી દામ કારી કષ્ટ નષ્ટકારી,
કહી નરનારી પારી પારી જોશે માનને;
મોટું એણે કાઠું દામ માટે દેશે મોટું માન.
મોટા મોટા મહીપતિ મહીપતરામને. ૨

“ઓ નળ આણેરે” એ રાગ.

મુખે બોલીઆ મહીપતરામ, મુખો દોષ શાણારે;
તમે બોલ્યા તે સત્ય તમામ, મુખો દોષ શાણારે.
માટે કરવા સ્વદેશ કલ્યાણ, મુખો દોષ શાણારે;
પ્રીતિ અરમું હું તનવન પ્રાણ, મુખો દોષ શાણારે. ૧
મારા હૈયામાં છે ધણી દામ, મુખો દોષ શાણારે;
કંઈ દેશ વિતે કાંઈ દામ, મુખો દોષ શાણારે.
લુધમાં દેશ અર્થે હું જઈ, મુખો દોષ શાણારે. ૨
દીસે જે મુજ દેશ ગયાય, મુખો દોષ શાણારે;
શુણીએ મહું સાચે બાવ, મુખો દોષ શાણારે.
દેશ અર્થે પરે મારો દેહ, મુખો દોષ શાણારે;
જાણું જન્મ સંકળ થયો એહ, મુખો દોષ શાણારે. ૩
જનમ્યો તે જરૂર મરજ, મુખો દોષ શાણારે;
દેશ અર્થે મરે બસો એજ, મુખો દોષ શાણારે.
દેશ માટે મુખા કાઈ દામ, મુખો દોષ શાણારે;
તેનાં નિશ્ચય રહી ગયાં નામ, મુખો દોષ શાણારે. ૪
ધન્ય ધન્ય તેનાં માત નાત, મુખો દોષ શાણારે;
સ્તેહે સંભારે સૌ જન જાત, મુખો દોષ શાણારે.
દિલે દેશની કાજ ન હોય, મુખો દોષ શાણારે;
કહે તેને મરત નહિ કાઈ, મુખો દોષ શાણારે. ૫
લોક દેશના બ્યારે મુઠાય, મુખો દોષ શાણારે.
પર ખુણે જે જઈને ધસાય, મુખો દોષ શાણારે.
આના છવતરમાં હસી આજ, મુખો દોષ શાણારે;
અતિ જાણું છું એનાં અખામ, મુખો દોષ શાણારે. ૬
જોએ દેહ ધરી દેશમાં, મુખો દોષ શાણારે;
દેશ કાળે ક્યું નહિ કાંઈ, મુખો દોષ શાણારે.
જનમ્યો હાત પથ્થર જાત, મુખો દોષ શાણારે;
ધમારત માલી કપડોગ માત, મુખો દોષ શાણારે. ૭
દેશ અર્થે હું આતુર થાઉં, મુખો દોષ શાણારે;
આપ જ્યાં મોકલો ત્યાં જઈ, મુખો દોષ શાણારે.
આવી પડશે જે પીડા અપાર, મુખો દોષ શાણારે;
સ્વદેશાર્થે સત્તન કરનાર, મુખો દોષ શાણારે. ૮
પેણું ઉઝાડ પ્રીત સદિત, મુખો દોષ શાણારે;
નામલ સ્ત્રવતા વેદ રીત, મુખો દોષ શાણારે.
અને મેળવું એ વિગે જાન, મુખો દોષ શાણારે;
હસી રીતથી સખીને આન, મુખો દોષ શાણારે. ૯
પડા આવીને આ દેશ મોકલો, મુખો દોષ શાણારે;
એવી રીત ગણવું હું આંદો, મુખો દોષ શાણારે.

કરું તે પછે જવા પહેલ, સુણો હોપ, શાણારે;
 હાંશી કિંદને તો થશે મહેલ, સુણો હોપ શાણારે. ૧૦
 ગાળો તડકે તપ્પો જેમ હોય, સુણો હોપ શાણારે;
 ઝાઝા જન ઇચ્છેઝાલવા સોય, સુણો હોપ શાણારે.
 પહેલાં ઘણી પીડા પમાય, સુણો હોપ શાણારે;
 એક એક પગી ઝોછી થાય, સુણો હોપ શાણારે. ૧૧
 એમ મુલક યુરોપ મોઝાર, સુણો હોપ શાણારે;
 જાશે હિંદુ મુળે જે જતાર, સુણો હોપ શાણારે.
 પણ પ્રિયજનને હું પુછીશ, સુણો હોપ શાણારે;
 પછી, આપને આવી કહીશ, સુણો હોપ શાણારે. ૧૨

એડા બાઈ બૂડતો તારોરે, એ રાગ.

મોટા કામ મહોપતરામેરે, કર્યા કરીને બહુ કામે. એ ટક.
 ગણીતા મુરત શહેરમાં જનમ્યો રાખવા નિશ્ચય નામ;
 નાગર વડનગરા તણી નાતે. તાન તેનો રૂપરામ. મો. ૧
 આળપણે શુજરાતી ભણ્યો. કર્યો ઇંગ્રેજનો અભ્યાસ;
 પેરહેજગારસભાનો પ્રમુખથઈ, પત્ર રચ્યું પ્રતિભાસ. મો. ૨
 કોલેજમાં વળી અભ્યાસ કરવા. મુંબાઈમાં કર્યો વાસ;
 અડવાડિયાનું પત્ર પ્રગટ કર્યું, ત્યાં પણ સન્યપ્રકાશ. મો. ૩
 મારી હિંદુની છુધિવર્ધક સભા. એના થયો આગેવાન;
 બાપજીતેમાં ભડાં ભડાં ભાળી. દેતો બહુ જાનદાન. મો. ૪
 સાહેબ હોપે નિશાળોને માટે. પુસ્તક રચિયાં રસાગ;
 તે કામમાં પણ મહોપતરામે. કીધી મદદ તેહકાળ. મો. ૫
 વિદ્યાઅભ્યાસ વિલાયતમાં, કેમ ચાલે તે જોવાને રીત;
 કીધો પ્રવાસ વિલાયતમાં. નિબંધેશનું કરવાને હિત. મો. ૬
 સંકટ સાંખ્યાં સ્વદેશને અગ્રે, ધીરજ ધારી અપાર;
 વરસ હજાર જતાં નહિવિસરે. એવો એના ઉપદાર. મો. ૭
 દેનીંગ કોલેજનું કામ કીધું. પુસ્તક રચિયાં પવિત્ર;
 સર્વનું સાહે સદા ઇચ્છનારો, માણસ માત્રનોમિત્ર. મો. ૮
 સોસાઈટી શુજરાતી ભાષાની, તેનો કીધો કારભાર;
 વરસ થોડામાં વિશેષ વધાર્યો, તેનો બુલો ભંડાર. મો. ૯
 પુસ્તકશાળાઓ કન્યાશાળાઓ, એવી શાળાઓ અનેક;
 કામ સુધારાં તણું તે કરતો, હાથમાં લઈને હરેક. મો. ૧૦
 શહેરતણી સુધારાઈ ખાતામાં, એ ગણુથો આગેવાન;
 સાહેબ લોક સલાહ પુછે, બહુમણીને છુધિમાત. મો. ૧૧
 સ્નેહ સહિત વળી જણે થાળો. પ્રારથનનો સમાજ;
 હું ગણીને કેટલાંક ગણુવું. એવાં એવાં શુભ આજ. મો. ૧૨
 ઈસવી અદારસે એકાણું નામાં. તાગી જ ત્રીસ મે માસ;
 આગણુંસાંઘ વરસ વય થતાં, તેપહેંચે પ્રભુપાસ. મો. ૧૩

થઈગયાક ઇન્દિયાસ ઘણા, પણ નહીં થાય મહોપતરામ;
 તેણે કર્યા એવીરીતેથી કરશે, કોણુએવાં ભડાં કામ? મો. ૧૪
 આ પ્રભુ સૌ થઈ ઉત્તમ આપજો, કરવાને એને કામ;
 આદુનિયામાંથી એનાં વાધી છેદીલગીરદલપતરામ. મો. ૧૫

મુંબઈના સર નાઈટ મંગળદાસ.

નથુભાઈ વિષે.

“વિલાયતમાં વિશેષ અભ્યાસ કરવા સાહે કોઈ
 હિંદુ જન્ય તેને ત્યાં ત્રણ વરસ મુખી દસ્તાલ રૂ. ૮૦૦)
 ખરચીના મળે, તે સાહે રૂ. ૨૦૦૦૦) શેડે સરકારમાં
 મૂક્યા, તે વિષે સન ૧૮૬૨ ના એપ્રિલના છુધિ-
 પ્રકાશમાં છાપેલી કવિતા.”

ઢાહરા.

મંગળ કરવા મનુષ્યનું, ઇચ્છે મંગળદાસ;
 તેનું મહામંગળ થવા, ઇશ્વર પૂરે આશ. ૧
 નીર રાખ્યું નિજ નામનું. કીધું મંગળ કામ;
 ધન્ય નેનાં માતા પિતા, ધાયું મંગળ નામ. ૨
 જ્યાં તારો આ જગતમાં. પ્રભુ થયો પ્રકાશ;
 કામ અધિક જે તે કર્યું. મંગળ મંગળદાસ. ૩
 અડચણ મોટી આ સગે. નિશ્ચે થાશે નાશ;
 તે પુણ્યથી તાડ થશે. મંગળ મંગળદાસ. ૪
 જોવકક અકવા કરી. ઘણું ખાંચ છે ધાસ;
 આતો કામ અગત્યનું. મંગળ મંગળદાસ. ૫
 તારા સારા કામમાં. કર્યો નહીં કયાશ;
 જગદતો તાડે કરે. મંગળ મંગળદાસ. ૬
 ગુણ તારાથી જાનનો અધિક થશે કનસ;
 તેથી થશે તમામનું. મંગળ મંગળદાસ. ૭
 ઘણા દીવસથી આ ઘણી. હતી અમારી આશ;
 તેતો તે પૂરી કરી. મંગળ મંગળદાસ. ૮
 ભગવાને સોંપ્યા ભલે, પૈસાં તારી પાસ;
 તેથી મોટું તે કર્યું. મંગળ મંગળદાસ. ૯
 લાયક વિદ્વં લોકને, ભલે થશે અભ્યાસ;
 દેશીજનનું દેખ્યું, મંગળ મંગળદાસ. ૧૦
 તે જનનીને ધન્ય છે, હરેક ધર્યો નવ માસ;
 માત પિતાનું તે કર્યું. મંગળ મંગળદાસ. ૧૧
 તુજથી સૌ સાહે, થશે, વિશેષ છે વિશ્વાસ;
 તું સૌનું કરનાર છે, મંગળ મંગળદાસ. ૧૨
 છુપી છુપીને છે, કરે, અજાનાં ઉપદાસ.
 અતે આશિષથી થશે. મંગળ મંગળદાસ. ૧૩

દિશ સાથે દસપત કહે, વસો અચળ સુખવાસ;
ત્રિલોકમાં તાંડે થજો, મંગળ મંગળવાસ. ૧૪

નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ વિષે.

“કાળુપુર દરવાજાથી ઉત્તરમાં નવો દરવાજો
મુક્યો, તેનું નામ પ્રેમદરવાજો પાડ્યું તે જાણત
તા. ૨૧ મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૬૩ ને રોજ સત્તા-
માં બોલવા સાડ ક્લોકેટર સાહેબની ફરમાણથી
સ્વેચ્છી કવિતા.”

દાહરણ.

નલમાં છે ધ્રુવ નામથી, જ્યમ તારા વિખ્યાત;
તેમજ થશે તમામ રથળ, પ્રેમ પોળ પ્રખ્યાત. ૧
પશ્ચિમ દિશ આ પુરતણું, માટેલું નિજ સુખ;
પણ પૂરવ દિશ આજથી, થાપ્યું સમજ સુખ. ૨
માણક ખુરજો જેમ છે, કાલો માણક લોક;
જાડિન રસ્તો જાણીને, લાયક ગણશે લોક. ૩
પૂરણ શોભા પેખતાં, પૂરું ઉપજશે પ્રેમ;
પ્રેમપોળ સુપ્રસિદ્ધ થશે, અર્થ સહિત પણ એમ. ૪
અમર અર્થ સહિત ધર્યું, નિશ્ચય અમૃત નામ;
તેમજ પ્રેમાભાઈ પર, પામે પ્રેમ તમામ. ૫
જન સધળાનું જાડિને, કંઈ રોહડું કામ;
તે માટે રસ્તાતણું, જાડિન રાખ્યું નામ. ૬
દીસે પશ્ચિમ દેશમાં, પ્રસિદ્ધ પ્રેમાભાઈ;
તે માટે તે પોળ પણ, તેને નામ ગણાઈ. ૭
વર્ણી જેણે આ વર્ષમાં, આપી સરતુ અગ્ર;
ગરીબ જે આ ગામના, છવાડ્યા ગાદુ જન. ૮
સરકારે સર્વોપરી, એજ ગણ્યો આવાર;
કૌસિલનો મેજાર ક્યો, આપી પ્રીતિ અપાર. ૯

અંદાવળા છંદ.

હેમાભાઈ સુત પ્રેમાભાઈની પ્રસરી પ્રીતિ અપાર;
કૌસિલનો અધિકારી છીયો, સરસ ગણી સરકાર,
સરસ ગણી સરકારે થાપ્યો, એ મોટો અધિકારજ્ઞાપ્યો,
નગરશેઠ કુળવાત નવાઈની, હેમાભાઈસુતપ્રેમાભાઈની. ૧૦

નગરશેઠને કુળ નથી જાણ્યો, કદી આવો અધિકાર;
જે સારા ધારા કરી આપે, કરે તેમ સરકાર;
કરે તેમ સરકાર મુકકમાં, હદ પરમાણે ચાલે હકમાં,
ઉત્તમજેઅધિકારજ્ઞાપ્યો, નગરશેઠને કુળ નથી જાણ્યો ૧૧

શાંતિવાસ શ્રેષ્ઠ પદ પામ્યા, પાદશાહની પાસ;
પણ આવો અધિકાર મળ્યાની, એને ન હતી આશ;
એને ન હતી આશા અનર, તે કુળ પુરૂષ થયા તદ્દનંતર;
જ્યથીયે રીતનાં તે જાન્યા, શાંતિવાસ શ્રેષ્ઠપદપામ્યા. ૧૨
શાંતિવાસની છટ્ટી પહેડી, પ્રેમાભાઈ તપત;
સાત ગણી પ્રીતિ સંપાદી, મદીમા કરી મનસુત.
મદીમા કરીમનસુત વડાઈ, શોહગરી થઈ કુળનો ચરખ;
મહા સરસ શોખાવી મેડી, શાંતિવાસની છટ્ટી પહેડી. ૧૩

દાહરણ.

શાંતી, લક્ષ્મી, મુશાલ, વર્ણી, વખત, દેમ, ને પ્રેમ;
નગરશેઠની ગાદીપર, ઉપજ્યા પુરૂષો એમ. ૧૪

અંદાવળા છંદ.

પૈસાથી એ પદ ન પમાયે, કુદાચ છુદિ કામ;
પશ્ચિમની હજાર મુકકા જે, તે ગણી જેઠ તમામ;
તેજડીને પતમાગરપારી, બુદ્ધાંતજનમુતકુનમર્તિપારી;
સાગરમાં નદી સમયે, પૈસાથી એ પદ ન પમાયે. ૧૫
નગરશેઠ તો રાજનગરના, તોડ નગર તળ મંદિર;
આ અધિકારીની અસર થશે તે, મુકકસકળથળ માંદિ.
મુકકસકળથળમાંદિમતશે, જાગરશેઠી અધિકારજ્ઞાપ્યો;
નિયમજાંથશેઅગણિતનરના, નગરશેઠોરાજનગરના. ૧૬
કુળના દીવો જાદુ દિન છવો, પ્રેમાભાઈ તપત;
આથઈ પણ કિતમ પદ પામે, જમોગદા સંલુપત.
જમોગદા સંલુપત જાગરમાં, આવેવાની કરી અગેરમાં
પ્રવતલો પ્રીતિ રસીવો, કુળના દીવોજાદુદિન છવો. ૧૭
અગણિત અવળન દરિર આપે, કરે કુળને કળાપ્યો;
પુત પૌત પરિવાર વર્ષ વર્ણો, લાખગણી રો લલાજ,
લાખગણીઓલકામજસારી, અદી એ આવીપરસારી;
કપસર્વકરણકરકાપે, અગણિતઅવળન દરિર આપે. ૧૮
એ રસ્તો તે એ દરવાજો, ચાલે જાગરો રિત;
મદેવ રહેજે સાંને તાંને, ગણને કુળ ગંભીર;
ગણને કુળ ગંભીર અતીર, દોહનનાં આગે દિનનિર;
આંડે તેની બીર નરાજો, એ રસ્તો આ રસ્તો તે. ૧૯
તે મુળિયાવારમાં

૧ અનદાવાદ પસાચું તારે મુદ્દર્શમાં ગણેશવારી.
માણકે ખુરજ અતે રાજમહેલનું જદ રહેલના પશ્ચિમ
ભાગમાં સ્થાપ્યું, તેથી રાજેનું મુખ પશ્ચિમ તરફ
ગણાનું હતું.

પૂર્વી માહિ પ્રસિદ્ધિ પામે, હામે હામે કીધ; હેમમણિ માણકની હેયો, આવે નિત્ય અધિક; આવે નિત્ય અધિક અસેમે, દુનિયાનન આનદે દેમે; દીધીઆશિષ દસપતરામે, પૂર્વીમાહિ પ્રસિદ્ધિ પામે. ૨૦

રાવ બાહાદુર જગજીવનદાસ ખુશાલદાસ વિષે.

“તા. ૮ મી જુન સને ૧૮૬૭ ને રાજ તેમની સુસત બદલી થવાથી તેમને માન આપવા સાર નગર શેઠ પ્રેમાભાઈને બંગલે સભા મળી હતી, તે વખતે કહેલી કવિતા શેઠની દરમાયથી.”

દોહરો.

પરમ પ્રમાણિક ગુરૂતરી, બહોં વિષ કર્યોએ બેટ;
દેખો અમદાવાદમાં, દિપ્તિ માહરૂટ.

સંવેચા એકત્રીસા.

દિપ્તિ માહરૂટતણા અતિ, ઉત્તમમેગર્વમે અધિકાર;
વસતાંઅમદાવાદ વિષે, પ્રગટયોજ પ્રગળનતો બહુઆર;
અલ્પસમયમાં અધિક ક્યોં, પરિપૂર્ણપ્રતાપિ કીર્તિપ્રકાશ,
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિ જય લીધો જગજીવનદાસ. ૨
બાળક વૃદ્ધ ગરીબ તવંગર, તે નિરખ્યા સૈતે સમતુલ્ય;
સાચવિયાં મન સર્વતથાં બહુ, એગુણોતુજમાંહિઅસુલ્ય;
કોઈતણા મનમાં કશી રીતથી, તેકદોં ઉપજાવ્યોનહિનાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ. ૩
સત્યપણું તુજમાં પરિપૂર્ણ, જેમ સમુદ્ર વિષે જળ પૂર;
સ્નેહધરી સુધરાઈ વિષે, અહોનિશ ઉમંગ ધયોંઅતિકર;
યોગ્યરીતે ઉપયોગક્યોં, કદોં ઉગ્વિશ વિધાતો અભ્યાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ. ૪
જે શુભકાળતણોન્યાં આદર, આપનણું ત્યાં હોયજ નામ;
કાર્ત્તસંકેદ સભા સુધરાઈની, એવાંકેઈકે લીધા શિર કામ;
શાંતસ્વભાવધરી સમગ્રવર્ત, સુખમાં ખુબ ભરેલ મિઠાઈ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ. ૫
સાચો તું પરનારી સંકોદર, ગંભિરતા ગુણમાં ગરકાવ;
શુદ્ધ વિભાંસ્વધર્મવિષે, કદોં ધર્મવિરૂદ્ધ બન્યો ન બનાવ
સારઅલ્લહનસાધવિષે, કદોંએ કદોં દીધોં નહિજ ક્યાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ. ૬
ભામનિ કેકે ભુખે મરતી, પતિએ કરી કોષ કરીપરિભાગ;
આપનણુંઅધિકારથતાં, તેમામનિનાં ઉપક્યાં બહુ ભાગ્ય,
આશિષ એવોં અનુદવદે, જેનારીંબિયારી રહી ન નિરાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ. ૭

જે નિરજીવન અજાણે, જગમાંહિ દીધું તેં હવતુદાન;
નામભરેજ ધણુજગજીવન, નામ ધણુ તેને છે માન;
હવક આશ નિરાશ ન જાયે, પતિવ્રતા પહેંચી તુજપાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ. ૮
રાજનગરની રાયતનેકદી, નિભિપ નહીં વિસરે તુજ નામ;
ખુદાયદાસ તણા ખુદ પુત્ર, નિરાશિત દોષતણા વિશ્રામ;
ક્ષત્રીવંશ વિષે ક્ષિતિમાં, તુજથીજ ધયોંઅધિકેઃજગસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજયલીધો જગજીવનદાસ. ૯
જે ગુણ વરણન વરણુવમે કહું, તો બનશે વધતો વિસ્તાર;
ગુણ વરણનતો અથ બને, સંક્ષેપ કરી ક્યોંએહિ સાર;
આ સુણતાંસહુનાકરમાંહિ, ભરેજ ધણુ ગુણો આભાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિજયલીધો જગજીવનદાસ. ૧૦
જ્યાંવિચરાતાંએજરીતેજય, મેળવજે સાઈં મનમાન;
વળી વસજે સદુંબસુખી, વધજેવિસતાર નથા ધનધાન;
આશિષ એ દસપતનણી, મનમાંધરજે રમરજે દર ભાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિજય લીધો જગજીવનદાસ. ૧૧

દોહરો.

જય લીધો જગનામાં, સર્વ કહે સાખાશ;
ઉત્તમ ધન તો એજ છે, જન જગજીવનદાસ. ૧૨
જ્યાં વિચરે ત્યાં જગનામાં, જય આપે જગદીશ;
સર્વ સભાસદ રનેહથી, આપે એ આશીષ. ૧૩

ડાક્ટર વાયલી સાહેબ વિષે.

“તા. ૬ મી ડિસેમ્બર સને ૧૮૬૭ ને રાજ તેમને માન આપવા સાર હામાબાઈ હન્ડરીટ્યુટમાં સભા મળેલી તેમાં કહેલી કવિતા, સભાની દરમાયથી.

દોહરો.

સંભારી સદગુણ સદા, અહોનિશ કરજું યાદ;
એવું આપે આદર્શ, આવી અમદાવાદ. ૧

હરિગીત છંદ.

તેં આવી અમદાવાદમાં, બહુ મોટી કિરતી મેળવી;
સુધરાઈ ખાતાં તેં સુધાયો, ભાવથી દિલ મેળવી;
તુજ હાથ અટકાં હડે વ્યાધી, કોઈ રહે નહિ કાયલી;
આ ચહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાક્ટર વાયલી. ૨
સહસાય ઈષોએહ તેં, સાખાશોં લીધી સૌ તણી;
ગણનાં ન આવે અંત કદોં, ગુણ સર્વ કદોંએ જે ગણી;
કઈ માણસોની મટાડી, મોટી પીડા મનમાંયલી;
આ ચહેરનાજન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાક્ટર વાયલી. ૩

જો લક્ષ્મી ખરચે લાખ તોપણ, રોગ લેશ ટળે નહીં,
જે રોગનો ઉપાય એકે મુલક માંહિ મળે નહીં;
તે રોગ તેવા ટાળિયા બહુ; પણ ન માગી પાયલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાયલી. ૪
તે પેટમાંથી પથરીઓ કાઢી, ઘણી હિકમત કરી,
કઈ ત્રાણ રાખ્યા ત્રાણીના, ખુદ આદરી મહેનત ખરી;
ઉપકારી સારી એવી તારી, ખરી દવા દેખાવલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાયલી. ૫
તુજથી બુદ્ધા પડતાં ઘણા જન, અધિક એમ ઉદાસ છે;
વળી ફરી તરત હરિ મેળવે, એવી સરવતે આશ છે;
ધનવંતરી સમ ધન્ય તુજ, સર્વત્ર છાપ છપાયલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાયલી. ૬

દોહરો.

સહુ જન માગે સ્તેહથી, પરમેશ્વરની પાસ;
જ્યાં વિચરે ત્યાં જગપતિ, પુરે આપની આશ. ૭

પ્રમાણિકા છંદ.

નહોત વેદ વાયલી, કદી મરું ન કાયલી;
ખીડા રૂપે પાયલી, મટે ન આંખમાં વાયલી. ૮

ઇડરના મહારાજા જીવાનસિંહજી વિધે.

“તારીખ ૧૬ મી જાનેવારી સન ૧૮૬૮ ને રાજ
તેમને સરકારે સ્થાર આદર્શ ઈંડિયાનો ઇલિકાળ આપ્યો;
તે વખતે ઇડરમાં મોટી સભા ભરાઈ હતી, અને મને
અમદાવાદથી તેડાવ્યો હતો; તેમાં કહેલી કવિતા.

દોહરો.

અંતરથી આશિષ કહું, ધર ઇડર સરદાર;
કોટિ ગણી તુજ પર કરે, કશ્ચ જગદેસાર. ૧

ગોતીકાસ છંદ.

કરે કશ્ચ જાનો કરતાર;
ભરપૂર અખૂટ ભંડાર;
સમૃદ્ધિ વધે સુરનાથ સમાન,
છવે જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૨
દશે દિશમાં ફરતી દરશાય,
ગણી ગણીને ગુણ અંધ રસાય;
દયા ધરતે નિત્ય દો બહુ દાન;
છવે જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૩

વસે મુખ માંહિ સરસ્વતી વાસ,
અધિક વધે રાત્ર્ય કિન્નર;
રહે ધરણીધરનું દિલ ધ્યાન,
છવે જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૪

વધે વસુધા તુજ વંશ વિશેષ,
વધે દિન દિન વળી તુજ દેશ;
નચિંત ચરે નેવખંડ નિશાન,
છવે જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૫

પ્રગ્નજનનો તુજ ઉપર પ્રેમ,
વધે જળ જંતુતણો જળ જેમ;
મળે મણિ માયુક પૂર મકાન,
છવે જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૬

અનિ બળવંત બને તુજ અંગ,
અણનિશ એમ વધેજ કિમંગ;
પિયો વળી કૃષ્ણ કથારસપાન,
છવે જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૭

મળે ગુણવંત ગણા ગગરાજ;
મળે સરવે સુખનો બહુ સાગ;
ગુણી જન લોક કરે ગુણગાન,
છવે જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૮

નવે નિધિ દે તુજને દીનનાથ,
હનર ગણો જગ દો તુજ દાથ,
છવે રસની તુજ મોદર જત,
પ્રતિદિન આશિષ દે દ્રવપત. ૯

છાંધો.

આદી નંબર આજ, રાજ મહિદોદા અદર;
આદી નંબર આજ, ગુજરાતમાં કુળ મુંદર;
આદી નંબર આજ, રાજવિદ્યા અગ્યામી;
આદી નંબર આજ, ભુષિધયાળ પરમ પ્રકાશી;
વળી અંગ્રેજ પ્રિસાદમાં, આદી નંબર આજ છે;
નંબર આદી સુધરેલ તુપ, જીવાનસિંહ મહારાજ. ૧૦

એ સિવાય નીતિની કવિતા પણ મેં પણી સંભ-
ળાવી હતી તેથી મહારાજા સાહેબે ખુબી મરતે દરસાવ
સો રૂપિઆના વર્ષાસનનો લેખ માગતો કરી આપ્યો.

તેણે ભાપણુ કર્યું હતું તે વખતે કહેલી કવિતા: “
સભાની ફરમાશથી.

દાહરા.

ઘણિરની આરાધકી, આવી દેવી એક;

હિત અહીં હિંદુસ્તાનનું, કરે ઉપાય અંતક. ૧

હરિગીત છંદ.

ઉતરી દિસે આકાશથી, કોઈ, દેવો જેવા દીસતી;
અખળા સરવ આ દેશનીનું, અધિક હિત ઉર ઇચ્છતી;
અદ્ભુત ગતે ઉડી વળી જેમ, પાંખવાળા પંખીણી;
કલરવથી કરતી કાન જગત, હરખતી જેમ હંસણી, ર
મુંખઈ અને મદાસમા, ખંગાળમાં પણ બહુ દરી;
ભલ ભલાં ભાપણુ ભાખીને, અદ્ભુત પ્રકાર ચસર કરી;
ગુજરાતમાં એકેર ફરતી, આવી અમદાવાદમાં;
જન મન ઘણું રંજન કર્યાં, શુભ સરસ્વતીનાસ્વાદમાં. ૩
અતિ અજબ જેવી વાત મુખથી, બહુ પ્રકારે બોલતી;
ભક્ષણુનણે ભંડાર ભલી વિધ, ખૂબ છુમે બોલતી;
રમણીક રોપા રોપિયા, શુભ સુખકરણુ સુધરાઈના;
આ જગતમાં એથી અજબજશ, બહુવધા તે પાઠના. ૬
કોઈ મરદ શી મરદામિકરશે, ખચિત આજસ જોઈને,
નર હદય હબકી જાય, જેની જરૂર હિંમત જોઈને;
ઇતિહાસ હિંદુસ્તાનનો, આ સમયનો આલેખતાં,
શુભ કૃત્ય કાર્યોટરતણું, તે નજર પડશે પેખતાં. ૫
રહિ સ્વાર્થ પણ પરમાર્થ માટે ધ્રુમતી રહે છે ઘણી;
મરદો તમે, મહેનત-ભુઓ, મિસ મેરી કાર્પેંટરણી;
બળ જોઈ અખળા જાતિનું, ઉરમાં પુરૂષપણું આણવું;
અભિમાન આણી સ્વદેશનું, જે કૃત્ય છે તે જાણવું. ૬
નોંપજો શિક્ષક થઈ નારીઓ એવા ઉપાયો આદરો;
યનિતા વિધે આ વારમાં, વિદ્યા તણી વૃદ્ધિ કરો;
કરશે સસ્ત જો ક્યારણ, તો પાક ઉમદા દેખશે.
નેમજ નિવડશે નારીઓ તો પ્રભુ ઉમદી પેખશે; ૭
સહવાસ સાહેબ લોકનો, જે પુરૂષ પોતે પામિયા;
ચિત પામિયા સુવિચાર નેવણી, જેમ તેના પામિયા;
તે રીત લાયક લેહિનો, સહવાસ સુંદરીને થશે;
સારજો નારી તમામના, જડમૂળથી. વહેમો જશે. ૮
ઓ દેવરે આ દેશમાં કોઈ, “જેન્ પિયડિબગશે,
જે દેશધિની દરિયાના, હુબ તણો લાગ જાગશે;

૧ એ નામનો એક સાહેબ વિલાયતમાં થઈ
ગયો કે જેણે લાખો રૂપીઆ પરમાર્થમાં આપ્યા છે.

કાંતો કૃપા કરી સર્વને તું, આપ હિંમત ઉરમાં;
દર કાંકરેકરી પાળ બાંધે, પ્રવનના હિત પરમાં. ૯

દાહરા.

પ્રભુ પૂરું કરને બધું, કાર્પેંટરનું કામ;

આશા રાખે એટલી, દિલમાં દલપતરામ. ૧૦

બહુ જોગી ને જોગણો, ફરે થઈ કંકડંડ;

જોગણુ કાર્પેંટર ભુઓ, પર ઉપકારી અખંડ. ૧૧

મિસ મેરી કાર્પેંટર સાહેબે ઉપલી કવિતાનો
ઉત્તર મુંખઈ જઈને કાખી મોકલ્યો તે નીચે પ્રમાણે.

Bombay, January 13, 1870.

Miss Carpenter begs to present her best
thanks to Mr. Dulpatram for his beautiful
poem, of which she has now received a trans-
lation. Miss C. is much gratified that her
labours are so kindly appreciated, and is sure
that her friends in England, will be so also:-
She will rejoice if her example stimulates
other to labour for the advancement of
Hindu women, and especially native gentle-
men to place their own ladies in their
proper position

દકતરદાર દાહરાઈ મુંદરલાલ વિષય.

“તાં ૨ જી માર્ચ સન ૧૮૭૦ ને રાજ
તેમને માનપત્ર આપ્યું, તે વખતે સભામાં ભાપણુ
કંડીને કહેલો સર્વેશો નીચે પ્રમાણે, કલેક્ટર સાહેબની
ફરમાશથી.”

ઈંદ્રવિજય છંદ.

કોણુ પ્રધાન કરી શકશેકદી રાય અને વળી રાયન રાજ;
તે ગુણુ તો તુજમાં સુચિવેક, હરેક મનુષ્ય કહેમુખહાજ;
કોઈથી સર્વ કલા નવ જાય, રજા ગુજરાતવિપેગુણાજ;
રાવજાહાદર રંગ નવે બાહુ, મુંદરલાલનણુસુત-દાહ૧.૧

મીંડ કરસનદાસ મુળજી વિષય.

“તાં ૨૮ મી ઓગસ્ટ ૧૮૭૦ સં ૧૮૭૧ ને
રાજ ગુજરી ગયા તે આખન અધિપ્રકાશમાં જા-
પેલી કવિતા.

૧ આનું જન્મ ચરિત્ર રાય. સા. મહીપતરામ
ફરારમે રચ્યું છે.

દોહરા.

રે શોણા સરદાર તું, ગમે પ્રભુની પાસ;
 પણ નિશ્રય અહીં નામના, કીધી કરસનદાસ. ૧
 પદની ઉત્તમ પામિયો, કરી ઉત્તમ અભ્યાસ;
 મુધરેલો સૌથી સરસ, કહીએ કરસનદાસ. ૨
 મોટા અનુભવ મેળવ્યો, કરી પરદેશ પ્રવાસ;
 વડી વિખ્યાતી વિશ્વમાં, કીધી કરસનદાસ. ૩
 મુંખ કુખ સાંપડવાતણો, તેં નહિ રાખ્યો ત્રાસ;
 સ્વદેશની શુભ વાંચના, કીધી કરસનદાસ. ૪
 ખાધું રીત ખરાબથી, થણા જનોએ ધાસ;
 અતે જગમાં છૂત તેં, કીધી કરસનદાસ. ૫
 થોડા દિન સ્થિરતા કરી, વશ્યો વિશ્વમાં વાસ;
 કામ ભણાં આ કામ તેં, કીધાં કરસનદાસ. ૬
 વશી કાઠિયાવાડમાં, કીર્તિ કરી પ્રદાસ;
 કુળ અજવાળણુ કર્મ તેં, કીધું કરસનદાસ. ૭
 ખટો ખડાદુર બહુ ભણો, સામાં ક્યો સમાસ;
 લાખેણો જશ લે ગયો, કપોળ કરસનદાસ. ૮
 કોઇ તારા કામમાં, કશીએ નહી કચાસ;
 વખાણુ તારું વિશ્વ સૌ કરશે કરસનદાસ. ૯
 કીર્તિ વધાને કૈકની, વળતી થાય પિનાસ;
 પાયા તેં પાતાળમાં, કીધા કરસનદાસ. ૧૦
 કપોળ કુળના કોહિનુર, તુજ જશતણો ઉજસ;
 ગણી અમુલ્ય ગવરનર, દાખ્યો કરસનદાસ. ૧૧
 વીરા તારા વચનની, મહા અમુલ્ય મિદાસ;
 મદી બધ દસપતરામના; દિલમાં કરસનદાસ. ૧૨

રાવ ખડાદુર બેચરદાર અંબાકીદાર વિધ.

“તા. ૨૬ મી એપ્રિલ સને ૧૮૭૨ રાજ
 તેમને રાવખડાદુરનો દલકાળ આપવા સાર કસેકટર
 સાહેબને અંગણે સખા ભરાઇ હતી, તે વખતે કસેકટર
 સાહેબની શ્રદ્ધાંશયી કહેલી કવિતા.

દોહરા.

ખાનદાન કુળના ખરા, દીપક બેચરદાસ;
 કુળ કલુષી મુલ કૈયા, અમદાવાદ નિવાસ. ૧

કુલણા છંદ.

નાચ હોય યજ્ઞ અદમદાનાદમાં,
 આવિયા આપના આપ દાદ,
 સાનસ વર્ષની વિજન સરવે મળા.

રાખતા માનથી રાય જદા;
 પટ્ટ પાંચ તણા પ્રાદ પરિવારમાં,
 જગતમાં કૈક કુળ દીપ જગ્યા;
 વતનદારી કરી કહક વેપારી પણ,
 કૈક ખેતી વિષે ખૂબ લાગ્યા. ૨
 ઊવણીમાં તથા રાહર દોડાન બહુ,
 દેશમાં કીધી અંબાકીદાસે;
 હરકરી નામની ઊપ લોકે કહી,
 ભૂમિમાં નામ બહુ કામ ભાસે;
 તે તણા પુત્ર તો દાસ બેચર થયા,
 વિશ્વના વાસિ લોકો વખાણે;
 વિત્ત બહુ વાવરી કામ મોટાં કર્યો,
 જરૂર આ જગતમાં લોક જણે. ૩
 ધર્મદાળા ભલી અધિક ધન પાવરી,
 પૂર્વ દિવાસે પુર બહાર કીધી;
 રાજદાંતિકદાળા કપાળી રચી,
 લોકમાં કીર્તિ થણી તેથી લીધી;
 નારી શિક્ષકનો નિયાજને કારણે,
 મોગણા મોગણી દામ દીધા;
 એટલા દામ કામ કાસેવળ કારણે,
 કાઠ્યા આજ અખરીદા કીધા. ૪
 રથાપી રાજા મુગિવાણ વાણીત્યની,
 તે તણી વાત પણ છેવર તાણ;
 અન્નદાતા થઇ અન્ન આપ્યાં થયો.
 મોકને તો ક્યાં ખૂબ રાણ;
 કરજદારા ધણી ગરજથી કરગયો,
 અરજ મુશી કૈકનો કરજ કારણે;
 પોળ વોરી ઓળ ધરની રચી,
 લાકું લે અલ્પ ધરનાર આપ્યા. ૫
 કૈકયા કલુષીની નાત સરવે મળા,
 નેપથી નાત કોહક દીધી;
 વાવણું વિન પેદા કરી આપ્યો.
 આપ્યો આજ બહુ કીધી;
 દાન કેવા તણા ઉતરી મેદાનમાં.
 જપ કરી જગતમાં મુલ્ય આપ્યો;
 જમણો તે વાત મદારાણી પિકેદારિયા.
 રાવખડાદર દલકાળ આપ્યો.
 અધિક પેદા કરી અધિક ધન પાવર.
 આપ્યો અધિક વણી મળ આપ્યો.

૧ પછી રી. એમ. એ. નો દલકાળ મળેલો છે.

કોટિયા જંગલકર્તાર કશ્યા કરે,
પુત્ર પરિવાર વિસ્તાર જામે,
હામ હૈયે ધરી કામ આવાં કરે,
નામ પ્રખ્યાત રહે હામ કામે;
બહાદુર બેચરદાસ હોવા ધણ,
દીધી આશીષ દલપતરામે. ૭

સોરઠો.

બહાદુર બેચરદાસ, પામી સૌના પ્રેમ રસ;
વશી કડવા કુળ વાસ, મીઠો ચયો મનુષ્યને. ૮

હીમડીના મહારાણા જશવંત.

મંગળ વિષે.

“ રાજકુમાર કાલેજમાં વિદ્યાભ્યાસ કરી પહેલો
નંબર ધરાવીને સંવત ૧૯૩૦ ના વૈશાખ વદી ૧૧
ભોમવારને લગતે કચ્છના જાડેજા કુળની બે કન્યાઓ
સાથે લગ્ન કર્યું. ત્યારે મને કંકોતરી તથા બીજો
કાગળ લખીને ધણા આગ્રહથી હીમડી તેડાવ્યા હતા.
ત્યારે હિંદુસ્તાની ભાષામાં આ નીચે લખેલી કવિતા
મેં કહી હતી.”

કવિત.

જનક પુરિમેં તેરી ધનક ધનકવારી,
કનકસી કન્યા સીતા સિતાવતિ પાયો હૈ;
દુ.પ.કે દેશ, દેશ દેશકે નરેશ મિલે,
વામે ગુઢાકેશ મચ્છ વેધી વામા લ્યાયો હૈ.
જાદશ્વકે દેશ મકવાન જશવંતસિંહ,
વલમકે ઇલમમેં પૂરન પંકાયો હૈ;
સવ રાજકે કુપારમે પહિલો પદ પાઠ,
જાદવકો જુમ કન્યા ચાહન ચહાયો હૈ. ૧

દોહા.

મત્સ વેધ ધનુવેધ પુનિ, સહજકાજ યહ સોઢ;
વલમ ઇલમકે કામવ, વરસ લગત ઇક દોઢ.
પછી તેઓ વિલાયત જઈ આઠ્યા વિષે.

મનહર હંદ.

પહેલો નંબર પાઠશાળા વિષે પાઠ્યા પછી,
પહેલે નંબરે તે વિલાયત પધાર્યા;

૧ રાજકોટમાં.

રાજ અધિકાર પામી રાજ નીતિભૂતી રીતિ,
પૂરણ જણાવી જશ પૂરણ વધાર્યા;
પ્રાંતે પ્રજા પાળી વિદ્યાવાળી કરીને સંભાળી,
ખામી ધણી ટાળી જના સ્નેહથી સુધાર્યા;
કહે દલપતરામ કરી સારાં સારાં કામ;
ધન્ય જશવંત ધરણીમાં જશ ધાર્યા. ૩

કં નર્મદાશંકરના સરસ્વતી મંદિર વિશે.

સંવત ૧૯૩૦ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે હું
ખાનગી કામે સુરત ગયો હતો તે દિવસે કવિએ પોતાના
મંદિર પાસે સભા ભરી હતી. તેમાં કવિતા બોલ-
વાનું નિમંત્રણ માતૃપૂર્વક મને કર્યું હતું. ત્યાં મેં
કટલીએક નીતિ સંબંધી કવિતા સંભળાવીને આ
નીચે લખેલી કવિતા કહી હતી. તેમાં એક અર્થમાં
દેવની સભાનું વર્ણન છે અને બીજા અર્થમાં સભામાં
બીરાજેલા ગૃહસ્થોનાં નામ આવે છે.

દોહરો.

સ્મર મંગળાયરણમાં, પ્રભુ મંગળ કરનાર;
મંગળકારી દિવસ શુભ, વળી છે મંગળવાર. ૧
સ્વેતશંકર સુતને નમી, માયુ તેની પાસ;
લાલશંકર સુતની સદા, ધધેર પુરે આશ. ૨

પદ.

“નાથ કેસે ગજકો બધ છોડ્યો.”—એ રાગનું.
સરસ્વતિ મંદિર છે આજ સોરઠ,
જોતાં મુદિત થયું મન માંડે; સરસ્વતિ. ૨૬.
જ્યાં જગજીવનર જંગત વિહિત છે,
ચતુર અને નામ ચાંડે;

આજ સરસ્વતિ મંદિરે સંતિપંથી,
એનું સ્વરૂપ નથી ન્યાંડે. સરસ્વતિ ૧
અહીં સભા આ સભામાં બળી છે,
અહીં તે પ્રત્યક્ષ લખો;
જે શંકર ઉપાધુરંગ બીરાજે છે,
દુર્ગા સંહિત વળી દેખો. સરસ્વતિ ૨

૧ શંકર શરીરે ઘોળા છે તેના ગણપતિ.
એમાં પરિકરાલંકાર છે.

૨ વિષ્ણુ અથવા જગજીવનદાસ પુશાલદાસ.

૩ સ્વેતરંગના શંકર અથવા શંકર પાંકુરંગ.

૪ દુર્ગાશંકર મેહેતાજી.

આ વર્ષે માંહિ આ સર્વના ઉરતી,
 હમેદા રામ કરે પૂર્ણ;
 ધીરજ સલાહ વદન પ્રમુદિત કરી,
 ત્યંતા કરે સૌની ચૂર્ણ. સરસ્વતિ. ૩
 કેમકે દરાય વળી નામ છે જેનું,
 તે થતે સૌ પ્રસન્ન;
 જે પ્રથમ રાજ હો સર્વ સન્ન,
 આજ દિવસ ધન્ય ધન્ય. સરસ્વતિ. ૪
 કવિ નરમદે અતિ સ્નેહથી સ્થાપિત,
 મુરત શહેર મોઝાર;
 તે મંદિરની સમીપમાં આ અવસર,
 શોભે સભા છે શ્રીકાર;
 ઝોગણીસે અને ત્રીશમું આજે,
 વિક્રમનું બેઠું વર્ષ;
 દસપતરામ કહે દુનિયામાં,
 ઉપજવતે અતિ હર્ષ. સરસ્વતિ. ૬
 દોહરો.

સંવત ઝોગણીસે અને, આજ ત્રીશમું વર્ષ;
 સૌને સુખકારી થતે, હો વધતે હર્ષ.

છાંપો. ૧૬૩૦ ના આંકડાનો અર્થ.

પૂર્વે ચિદ આકાશ, શુન્ય રૂપે સર્વ સ્થળ;
 તેથી ઉપન્યા ત્રિગુણ, ત્રિલોકી થી વળી તે પાળ;
 ભરતાદિક નવખંડ, ભુજો ઉપન્યા ભાળો;
 તે સૌ એક સ્વરૂપ, સમજતે સંશય દાળો.
 એ સમજણ કરી સચના, ઝોગણીસે ને ત્રીશમાં;
 સમજુ જન મનમાં સમજતે, મેદ ભલો ભૂલી ગયાં.

રાવ બહાદુર ભોળાનાથ સારાભાઈ વિષે.

“તા. ૨૭ મી. માર્ચ સન ૧૮૭૫ ને રાજ
 તેમને રાવ બહાદુરના ઇલાકાળ આપવા સાદે કલેક્ટર

૧ હોમદરામ આણંદરામ, ૨ ધીર પુરુષોત્તમ જન-
 નોલા સૌના મુખ રાતા કરીને અને બીજા અર્થમાં
 ધીરજલાલ નામ. ૩ વિષય અથવા મુકુન્દરાય મણિરાય.
 ૪ કેમકે દરાય હોમસહ. ૫ માણસ માત્રમાં કેંઈ ખામી
 તો હોય છે તે સાચું ન જેતાં શુદ્ધનું પ્રદાન દરનું
 એવી નવરૂપી જેતાં આ કવિ સ્વદેશાભિમાની, લીમન
 બહાદુર, વિદ્વાન અને દેશમાં વળેા ઉપયોગી દત્તો
 એમાં સંશય નથી.

સાહેબને જંગલે સભા ભરાઈ હતી તે વખતે કલેક્ટર
 સાહેબની ફરમાશથી કહેલી કવિતા.”

મનહર છંદ.

રાવ બહાદુરના પદ રૂડી રીતે લીધું,
 કીધું કમળેર ગેળી વેરી વિકરાળનું;
 શીખરણ થા હીસાળે પદપાત પથ હાથો,
 જરીએ ન ચાલ્યું જોર, લોભની જાળનું;
 સુવિચાર રૂપી શસ્ત્ર સજતે સંશ્રામ સત્યો,
 સંભાળ્યું સદૈવ કામ આપની સંભાળનું;
 સારાભાઈના સપૂત ભલા ભાઈ ભોળાનાથ,
 પૂરા શરણે માન પામ્યા મહીપાળનું. ૧

શિખરિણી વૃત્ત.

ધનુર્વિદ્યાધારી, સરસ જન શરણ બધું થયા;
 પડે ગેળી જાળા, તરત પથ ત્યાં તે ડરી ગયા;
 ભલા ભોળાનાથે, અધિક કરી કીર્તિ અધિગયા;
 કૃપાચર્ચે ક્યારે, શિખરો વચસંધી શુભ કળા. ૨

દોહરો.

નિર્ભજ કોરટ ન્યાયની, પરમ તીર્થ પ્રખ્યાત;
 કર્મ કુલ મણુ મુક્ત ત્યાં, જુગો થાય જન જન. ૩
 તીર્થાંધીઓ કેંઈ તે, નીચાં દરાય નેમ;
 ભોળાનાથે સ્વજન મુખ, કેંઈમાં કયાં સુખદેવ. ૪

રા. બા. ભોળાનાથ શ્રી વિદ્યાસય વિષે.

તા. ૧૫-૨-૬૬ ને શનિવારે ગવર્નર સાહેબ
 લોર્ડ સેન્ટડરલ સાહેબે તે મકાન ખુલ્લું મુક્યું તે વખતે
 કહેલી કવિતા.

દોહરો.

વનિતાઓ વિદ્યા ભણે, સમજે તેના સાર;
 ઉપજે પ્રજા પ્રવીણ તો, સુખદે આ સંસાર. ૧
 હરિગીત છંદ.

પુસ્તક તથા સંગ્રહ તથા, શુભ વસ્તુનો સંગ્રહ થશે.
વનિતા વિવેક વાંચશે, અજ્ઞાનતા તેથી જશે;
આ દેશની ઉન્નતિ થવાનું, એક ઉત્તમ કામ છે,
ભડભાઈ ભોજાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૩
સુખ કલ્પવૃક્ષ ઉછેરવાને, પ્રથમ આ ક્યારે કર્યો,
શુભ સેંટલર્ટ ગવર્નરે, નિજ કરવડે અંકુર ધર્યો;
વધી વૃક્ષ તે મોટા થશે, શુભ લક્ષણનો વિશ્રામ છે,
ભડભાઈ ભોજાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૪
ગુણવર્તી પૂરું જ્ઞાન પામે, બાળકો તેવાં જાને,
શિશુપણથી પામે સદ્ગુણો, રહો રાજ નિજ માતાકને;
ઉત્તમ અધમ તે અવની સરખો, પાકનો પરિણામ છે,
ભડભાઈ ભોજાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે.
જેવાં સુતર તેવાં ક્ષણો, દુનિયાની અંદર દેખીએ,
જેવી નદી તેવાંજ મસો, લક્ષ ધર્યોને લેખીએ;
જેવી સુવનિતા તમુજ તેવાં, નિયમ ધરિરી આમ છે,
ભડભાઈ ભોજાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૬
હિરા મણિ માણિક તણી, આતો અનુપમ ખાણ છે;
ચિંતામાણ કે કામધેતુ, પૂર્ણ તેહ પ્રમાણ છે;
વિદ્યા સ્વરૂપી વેલડી, તેમાંજ વસ્તુ તમામ છે,
ભડભાઈ ભોજાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૭
શુભ સ્વર્ગવાસ કર્યો ભણે કહું ભાઈ તે કેવા હતા,
વિદ્યાની વૃદ્ધિ દેખીને દિલ રાજરાજ તે થતા;
જેનાં સ્થેલાં પુસ્તકો, વંચાય ગાગો ગામ છે,
ભડભાઈ ભોજાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૮
જ્ઞી જ્ઞાનશાળા આ વિશાળા, જશભરી થઈ જમજો,
પ્રભુને પ્રતાપે અતિ અમાપે, જ્ઞાન ગોરી પામજો;
શુભ છે ધણુની રહે તાજ, રાજ દક્ષપતરાં છે,
ભડભાઈ ભોજાનાથનું, આ કામ નિશ્ચય નામ છે. ૯

દાહરે.

૩૬ શ્રી મહારાણીનું રહે, અચળ આ રાજ;
ન્યાય જેના રાજમાં, આવાં ઉત્તમ કાજ. ૧૦

અહીંના જહજ ટાગર સત્યેદ્રનાથ સાહેવ
વાવત.

એ સાહેબ સને ૧૮૭૬ ના એપ્રિલમાં અહીં
અદાવતના જડજના હોદા ઉપર આવેલા તેમનું
કુટુંબ હાલ વિદ્યાપતમાં હોવાથી તેઓ એ વરસની
રમ લઈને વિદ્યાપત સિધાયા. તેમની મુદ્રાદાત કરવા
સાડે સને ૧૮૭૮ ના સપ્ટેમ્બરની તા. ૧૩ શુક્રવારના

રાતના આઠ વાગતાં નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ ને બંગલે સારાં
સારાં માણસોની એક મીજલસ ભરી હતી તે સભાની
કરમાશયી સ્થેલી કવિતા.

દાહરે.

રાજકાજ વિદ્યા વિનય, પ્રવાસ સૌથી સભર;
એવા કુળને અવનિમાં, હીક કહે ૧ હાકાર. ૧

સૌથી એકત્રીસા.

કુળ ઉત્તમ કલકતા મધ્યે, હીજ જાતિમાં લઈ અવતાર;
નાટક એક નવીન રચ્યું, વિગતે જેણે વેણીસંહાર;
નારાયણ ભટ નામ અનુપમ, ઉત્તમ કુળવેલો અંકાર;
સત્ય કહું સત્યેદ્રનાથ કુળ, હીક કહે જન સૌ હાકાર. ૨
એથઈ અઘ્વાલીશમી પેડી, વયા ૨ દારિકા પ્રસિધ્ધ,
જેણે જઈ વિદ્યાપતમાં, નિજ વેહેમ વિદારણ કારણ કીધ;
સ્વદેશના માણસના મનનું, ઘટાડવા અંધાર ધોર. ૩
પુત્ર દારિકાનાથ તણા; દેવેદ્રનાથ દશદિશ વિખ્યાત;
આદિ બ્રહ્મસમાજતણા, આચાર્યપદે શોભ્યા સાક્ષાત;
રાજરામમોહનરાયેજ, પંથસ્થેરાખ્યે ટાગેરસત્ય. ૪
પુત્ર થયા દેવેદ્રનાથના, શાણા સદ્ગુણવાળા સાત;
તેમાં સત્યેદ્રનાથના નર, ભણ્યા વિદ્યાપતજઈ ભલીભાત.
સિવિલ સર્વિસતણીપરીક્ષા, આપીનેઆખ્યાઆકારસત્ય. ૫
ઈસવી અંદારસે ચોસકમાં હરણે આખ્યા હિંદુસ્તાન;
કેલેકટરી ખાતામાં કીધી, મોકરી મોટું પાખ્યા માન;
ભારતવર્ષતણાજહાગો, નિરખ્યાઆહીચતુરશિરમોરસ. ૬
અંદારસે છોતેર તણી, ઈસવી સાલે વળી અમદાવાદ,
જળજતણાઅધિકારે આખ્યા, સૌનેસરસચખાધોરવાદ.
સ્નેહાકર્ષણથીસૌનાં મન, તાણીલીધાંસીધાં દોર. સત્યાજી
મોવાણુ મનનાને ન્યાયી, શુભ જોતાં દોસે ગંભીર,
સ્વધર્મ ઉપર સ્નેહધણો, અભિમાન રહિત ઉદારઅમિર;
એવા ઉત્તમગુણી આપે, પાખ્યાસૌજનમાંજશજોરસ. ૮
સંસ્કૃતના અભ્યાસ સદા, કુળ પરંપરાનો રહી રીત,
રાખ્યો તે સત્યેદ્રનાથ નર, પૂણુ મનમાં રાખી પ્રીત;
પ્રેમવળીપરમેશ્વરપદપર, પવિત્ર મનથી આકેપહોરસત્ય. ૯

વસંતતિલકા છંદ.

જો કુળવાય જન ધામ સ્વદેશી કેવા,
દર્શાત તેનું જન મધ્ય સદૈવ દેવા;
ન્યાયી અદે નિરભિમાની લુઓ નિદાણી,
સત્યેદ્રનાથ સરદાર સુભાગ્યશાળી. ૧૦

૧ તેનો અપબ્રંશ ટાગેર. ૨ તેમની મોટી છળી
કલકત્તાના ટાઉન હોલમાં મરકારે સુધી છે.

દોહરા.

નહીં ન્યાયને હાથ પમ, ન્યાં ત્યાં ગમડી નય;
અરે અદાલત એ થકી, દીવાની કહેવાય. ૧૧
હતી અદાલત અસલ જે, દિવાની નામ ગણાઈ;
તે રસત્યેક સમાગમે, દુનિયા કહે થઈ ડાઠ. ૧૨
વિચરે છે છ વિલાયતે, કુટુંબ મળવા કાળ;
સહિતે કુટુંબ સદા સુખી, રાખે થી મહારાજ. ૧૩
વળી વેલેલા આવી અહીં, કરજે રૂડાં કામ;
આશિષ આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૪

ભાવનગરની ગરબી.

“પાટણનાં પહેાળાં પાટીઆં, ગાગર ધુમેર,” એ રાગ.
ગુણવંતી ગોહિલવાડ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
ન્યાં ઝાઝાં રસકસ ઝાઝ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૧
નહીંઓનાં નિર્મળ નીર છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
સરેવર સારાં ગંભીર છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૨
ઉત્તમ તીર્થો અગણિત છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
ગિરિ શનુંબ્ય શોભત છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૩
ગુણિયલ રૂડાં બહુ ગામ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
રૂડી રચના કામો કામ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૪
પણ ભાવનગર સૌથી ભલું, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
એના જેવું એ એકલું, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૫
ન્યાં ગાદી ગોહિલ વંશની, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
પુરી ઈંદ્રપુરીના અંશની, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૬
ન્યાં પરમેશ્વરની મહેર છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
લક્ષ્મીની લીલા લેહેર છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૭
તખતે ત્યાં તો રતખતેશ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
જે વિદ્યાવંત વિશેષ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૮
ઘોડાં ને રૂડાં ચોટ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
ન્યાં વ્રજેશરી બહુ લોક છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૯
દીપતાં બહુ દેવસ્થાન છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
વળી વિપ્ર ઘણા વિદ્વાન છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૧૦
બહુ બગલા ને વળી બાગ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
એની રચના રૂડી અથાગ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૧૧

૧ બીજો અર્થ એવો છે કે સત્પત્રાન ઈંદ્ર એટલે
રાગ અંગ્રેજ સરકારના સમાગમથી અદાલત ડાહી
થઈ છે. ૨ તા. ૫ મી એપ્રિલ સન ૧૮૭૮ ને રાજ
સેમને સ્વતંત્ર રાજ્યાધિકાર મળ્યો.

વળી બંદર છે બહુ શોભતું, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
જન મન જોવાને લોભતું, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૧૨
સ્તનાગરની રિધ સિધ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
વેપાર ઘણા વિધવિધ છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૧૩
ત્યાં સુખીઆ લોક સદાય છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
નિત્ય આનંદ ઓછવ થાય છે, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૧૪
બહુ દિવસ દિસે છે ઉજળા, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
કરે પરમેશ્વર ચાહતો કળા, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૧૫
તખતેશને વરની નમામની, ભાવ ભેર ભાગો ૨;
રૂડી આશિષ દલપતરામની, ભાવ ભેર ભાગો ૨. ૧૬

નવી દુનિયા વિષે.

અહસુતરમ.

દોહરા.

દીસે આ દુનિયા નવી, નવું નવું સૌ કામ;
કોણ મને લાવ્યું અહીં, કોણે દલપતરામ. ૧

ભુજંગી છંદ.

અરે આજ આહી મને કોણ લાવ્યું,
નવું વિધ શું ધધરે આ વસાવ્યું;
મનું ક્યાં હતું જોડ જૂની પ્રગળું,
અહો સુદિ આતો નવી હું નિહાળું. ૨

અન્યા બાગ ને બંગલા કામ કામ,
નહીં ન્યાં હતું નીર મીઠાનું નામ;
નહીં દીસતું ઝાડનું એક ડાળું,
અહો આજ આતો નવી હું નિહાળું. ૩

વિમાનો સમ્રાં વાહનો ક્યાંકિ આવ્યાં,
બહુ શોભિતાં એહ કોણે બતાવ્યાં;
તુટ્યું જ્ઞાન બંડારનું કેમ તાળું,
અહો સુદિ આતો નવી હું નિહાળું. ૪

વિના બેલ અથે રથો એવ થોરે,
જતાં આવતાં વાટમાં એવ લેરે;
ન ચાલી શકે કોઈ પ્રાણી પગાળું,
અહો સુદિ આતો નવી હું નિહાળું. ૫

નહીં સાંભળેલી કદી ક્યાંકિ કાન.
કળાઓ વધી રચનાવાસી સગાન;

પરે દષ્ટિ સૌ રચણું, રેખાળું.

અહો સુદિ આતો નવી હું નિહાળું.

નતાં જે રચે ગ્રામનું એક કોમ.

દિસે છે નહીં મનિઃ બાજ મોરા

હરખ દીવાળિયાં દશ ગણો દિલ વંધ્યો,
રાજ હિતકારિને હૃદય ભાગ્યો. ૩

ભાગ્યશાળી ભક્ષા થાય ને ભૂપતી,
તેજ પંચાસમું વર્ષ પેળે,
એ થકી અધિક વળિ ભાગ્ય ને ઉઘડે:
દૃષ્ટિએ વંશ વિસ્તાર દેળે. ૪

પાટવી પુત્ર મહારાણિનાએ તહીં,
પ્રથમ નવ માસથી મન વિચારી;
સ્મરણ રહેવા જનેતા તણી જુગલિનું,
વાત ભલિ ભાત આપે ઉચારી. ૫

માત કે તાતનું નામ નિશ્ચય થવા,
પુત્ર ને પ્રેમ પરિપૂર્ણ રાખે;
એજ સત્ પુત્રને એજ કુળનો દિવો,
એમ ભૂતજાતણા લોક ભાળે. ૬

મિન્સ આલખઈ તાતે કરી ને હતી,
શુભ પ્રદર્શન તણી રીત સારી;
સંઘડસ્થાન સજવાનિ ઇચ્છા કરી,
ધ્યાનમાં એજ અનુકરણ ધારી. ૭

તાતના ચિત્તમાં એવિ ઇચ્છા હતી,
થાય વેપારનો જાહુ વધારો;
વળિ કળા કુશળતા વૃદ્ધિ પામે ગણી,
સર્વથા થાય તેમાં સુધારો. ૮

એથિ એકાવનામાં પ્રદર્શન કયુ.
તોય ઇચ્છા રહી ગઈ અધૂરી;
સ્થાપિએ સંઘડસ્થાન આ ઠામતો,
પિતૃની ધારણા થાય પૂરી. ૯

ઇન્સ્ટીટ્યુટનો આરંભ.

બાણિને એમ તે વાત જાહેર કરી,
સ્થાપવા સંઘડસ્થાન સાહે,
દાયદા તેથિ ને થાય તેપણ કલા:
સાંભળી સર્વને લાગ્યુ ખ્યાર. ૧૦

પુંજિ તેની રહેઝંપચના હાથમાં,
પાટવી કુવર તે પ્રમુખ થાય;
નિયમ એવો લખી રાખીયો ત્યારથી,
રાખવી રીત એવી સદાય. ૧૧

વીસ જનની સભા સ્થાપિ મંત્રી થવા,
પ્રમુખ તો પાટવી સુત સુશાળી;

દેશ આઝા મહારાણિના રાજમાં,
ત્યાંથી શ્રીમંતની મદદ માગી. ૧૨

ભરતખંડાદિ બત્રીશ સંસ્થાનથી,
આપવા લાગિયા નાણું એમાં,
એકતાળીશ તો લાખ રૂપિયા થયા,
બાગ ચોથે ભરતખંડ તેમાં. ૧૩

દેવની છે દયા ને મહારાણિને,
તેહના નામથી ને ચહાય;
વસ્તુઓ સર્વ એ ઠામ આવી મળે,
દ્રવ્યના ગંજના ગંજ થાય. ૧૪

ખાત મુદ્દર્ત વિષે.

ખાત મુદ્દર્ત કરવા, મહારાણિને,
સૌ સભાસદ ગળી અરજ કીધી;
સર્વના હિત તણું કામ સમજી લહું,
ધ્યાનમાં વાત તે ધારી લીધી. ૧૫

ચોથી જૂલાઈ સત્યાશિની સાલનો,
વખત વિદ્વાન લોકો વખાણે;
માંડવો સરસ મોટો સ્વાવી ભરી,
અચ્યુત જનની સભા એહ ટાણે. ૧૬

હાકમો પણ ઘણા તત્ર હાજર હતા,
કેક શિરપાઘ કે ટોપિવાળા;
જેમ માણિક મણી સહિત શોભે ભલી,
તે સભા સર્વ મોતીની માળા. ૧૭

દેશ યુરોપના કેક તો ડયુક હતા,
કેક હિંદુ હતા રાવ રાણા;
કેક તુરકો હતા તે સર્મે ત્યાં કને,
સાહેબીદાર સરદાર શાણા. ૧૮

કચ્છપતિ રાવ ખેંગાર નિજ બાન મહ,
કુચ ગિહારેશ રાણી ને રાણો;
મોરબીના વસુધાધિપતિ વાઘજી,
લીંબડી તાથ જશવંત બાણો. ૧૯

ભૂપ ભગવંત ભલુ નામ ગોંડળ ઘણી,
કે. સી. આઈ. ઈ. ઇલકામ છાજે;
તેમ રાજ કપુરથળ તણા ત્યાં હતા,
અવર દીવાન નીન્દમના જે. ૨૦

જેહના પૂર્વજોએ પરાક્રમ કરી,
સ્થાપિયાં રાજ સહ શત્રુ મારી;

પાદશાહોનિ સરદારિ સારી કરી,
આજ રાણિનિ સરદારિ ધારી. ૨૧

તે તથા અન્ય શ્રીમંત જન પણ ધણા,
સર્વના વદનપર હરખ ઝળકે,
શાણિ મહારાણિ શોભે ભલાં તે વિષે,
જેમ તારા વિષે ચંદ્ર ચળકે, ૨૨

મિન્સ આદ વેલ્સ ભાપણ બહુ ત્યાં ક્યું,
વચન ઉચ્ચારિયાં અમૃત જેવાં;
સંગ્રહસ્થાન તરથી ફળો જે થશે,
તે કલાં તરત સમજાય તેવાં. ૨૩

તે સભામાં સભાસદ જનો જે હતા,
બહુ ખુશી સૌ મળીને બતાવી;
મેઘ ગર્જન મુણી જે રિતે મોર સહુ,
ઠહુકા ઠહુકા કરે હરખ લાવી. ૨૪

માનિ ઉપકાર મહારાણિએ તે પછી,
ખૂશિ થઈ ખાત મુદ્દર્ત કીધું;
જાણિએ દેશમાં ઝાઝી દોલત થવા,
દેવિએ તેહ વરદાન દીધું. ૨૫

વાગિયાં સરસ વાજિત મધુર સ્વરે,
જાણિએ અવનિ તે ગાજિ બીડી;
દે ભલી સૃષ્ટિમાં રૂઢિ ધનની થવા,
ગર્જના ત્યાં કરે તેહ તૂટી. ૨૬

તે મહેલ વિષે.

ખૂબ ત્યાંતો થયો મહેલ ખરખર્ચમાં,
રૂપિયા લાખ છત્રીય ખચ્ચાં;
જાય જેવા જતો થાય દેખી ખુશી,
દેશ પરદેશમાં ચાલિ ચર્ચા. ૨૭

એહ સમ શોભિતો આ સમે ક્યાંહિ પણ,
મેદિનીમાં નથી મહેલ મોટા;
જેહની આગળે તાજખીણી તણો,
લેખતાં લાગશે એક છોટો. ૨૮

મુલક પ્રત્યેકની વસ્તુઓ મૂકવા,
ખંડ બૂદા કર્યા ખૂબ સારા;
જાણિએ માલ લુદા લુદા મૂકવા,
નિર્મિયા તેહ બંડાર ન્યારા. ૨૯

તણ મિનારા દિસે તેથિ તે મહેલનો,
ચંડિના ત્રિશુળની તુલ્ય ઓળો;
અનિતને છતનારી મહારાણિએ,
જાણિએ જેમ જલથાળ કાળો. ૩૦

કે શું! પર્વત મહારાણિની કીર્તિનો,
તેહનાં શિખર તણ આ દિસે છે;
ધાતુઓ ઔપધિ, પહિ, પશુ પણ બહુ,
વિવિધ તે શૈલ્ય માંડી વસે છે. ૩૧

મહેલમાં માળ તણ જોઈ કાઠ કહે,
લક્ષમાં વિશ્વનો ઘાટ લીધો;
પેળિ પાતાળને, પૃથ્વી, આકાશને,
તેહ તણ ભુવન આકાર કીધો. ૩૨

લોડ ફરસેલ હિંદુ તણ સ્થાનમાં,
આવીને વાત તે સૌ ઉચારી;
રાજકર્તા તથા સુમ શ્રીજા જને,
મોકલી આપવા વસ્તુ ધારી. ૩૩

તેમ ઉપમંત્રિ મોમર્સ વાઈનને,
મોકલ્યો વળિ બિજન મુલક માંડા;
તરત તેણે જઈ વાંત જાહેર કરી,
થમ થયો સુદ્ધ તેનો ય ત્યાંહી. ૩૪

ઓરીએંટલ સ્ટીડીની સ્કુલ વિષે.

સંગ્રહસ્થાનની એક શાખા વળી,
તેજની સાલ ચાતાંજ ચાપી;
વિવિધ ભાષા ભણે દેશ પરદેશની;
એવિ કોલેજ પૂરી પ્રતાપી. ૩૫

મેક્સમ્યુસ મહા પંડિતે તે સમે,
કીધું ભાષણ અતી ગ્રાસહકારી;
દેવતાનો શર જેમ બૃહસ્પતિ,
શીખવે દેવને રીત સારી. ૩૬

દેશ દેશની વસ્તુઓ વિષે.

હિંદુના સ્થાનની અન્ય સંસ્થાનની,
કુદરતી અધિક પેદાશ કવી;
વિવિધ વેપાર, વિદ્યા, કળા, કુશળતા,
ખેતિવાડીની પણ ખૂબ એવી. ૩૭

દેશ પરદેશની વસ્તુ મંગાવિ બહુ,
કાંતે કાચની પણ કરેલી;
વસ્ત્ર વિવિધ તણ સુત ને લીનનાં,
ધાતુની વસ્તુઓ તણ ધરેલી. ૩૮

હાથિના દાંતનું પહિનાં પીંછનું,
પશુ તણાં ચામનું કામ કીધું;

મળમાં મૂલતો છેક છે છોટું પણ,
મોટું ચતુરાધી મૂલ લીધું. ૩૯

પુરૂષ નારીતણાં પૂતળાં પેખીએ,
હોય જન જાતિ પ્રત્યક્ષ જેવાં;
પણિ, પશુ આદિ પણ પ્રાણિયો પારવિણ,
હિડતાં મોલતાં હોય એવાં. ૪૦

જિવ ન ઘલાય તેમાંહી જન કોષથી,
એટલી એક દેખાય ખાસી;
સૃષ્ટિ સૌંદર્ય સર્જેલ શાણજાને,
જન જોએ પૂર્ણ આશ્ચર્ય પામી. ૪૧

જગત કતારે પ્રભુએ જ જન ઊપરે,
કોટિગણી આજ કંઈણા જ કીધી;
જે કળા આપતી અકળ કહેવાય છે,
તેહયું કાંઈ ખખરીશ કીધી. ૪૨

જન્મ જુદી જુદી જાતનાં પણ જુઓ,
કાંઈ ન કળાયે એવા કરેલા;
જન તણી છુદિતો એહ નમુના ભલા,
લાવિ ભંડાર માંહી ભરેલા. ૪૩

વિવિધ વાજિત્રતી પેટીઓ પેખીઓ,
જેહમાં રાગ મતરંજ હોડે;
સાત સુર સહિતની મધુરતા સાંભળી,
સ્વર્ગના વાસી પણ સઘ નૂડે. ૪૪

વાયને અગિ નાજી સૂરને વીજળી;
હિંદુઓ દેવ ગાડે ગેલ પૂજે;
મનુષ્યને વશ થઈ તેહ મજુરી કરે,
જેહને જેહવું કામ સૂજે. ૪૫

ત્રાણની સાલ એ માસમાં સ્થાન તે,
ખાંતથી રાણિયું ખુદ્દું કરશે;
વિવિધ વસ્તુરૂપી પાત્ર નાટક તણો,
તેહ પાડો ધિમે દૂર ધરશે. ૪૬

દેશી પકેશિ ગાડુ રાયને રેકે પાણ,
દેખશે દષ્ટિએ તે તમાસો;
નિરખિને હરખશે નિરખતારા જાનો,
ખૂબ નાટક તણો ખેલ ખાસો. ૪૭

બુદ્ધિ કેળવવા વિષે.

ધંધરે બુદ્ધિજન સર્વને આપિ પણ,
કેળવ્યાથી જુઓ થાય કેરી;
કળિ શકે કોય નહિ નિરખતાં મનહરે,
બેખજાવે મણી વસ્તુ એવી. ૪૮

ભૂમિમાં વસ્તુનાં અધિક ભંડાર છે,
શોધતાં શોધતાં હોય લાગે;
જન્મ આદિકની બુદ્ધિયો પણ ઘણી,
તર્ક શક્તિ વધે તો જ જાગે. ૪૯

જો રસાયન ક્રિયા નવનવી કરિ જુએ;
લક્ષધા તે થકી લાલ થાય;
ઔષધો એમ અજમાવિને જો જુએ,
તે થકી તન તણા રોગ જાય. ૫૦

માનવીઓ વિના કોઈ પણ પ્રાણિને,
ધંધરે બુદ્ધિ એવી ન આપી;
એ થકી પ્રાણિયો સર્વની ઊપરે,
માણસોએ અમલદારી સ્થાપી. ૫૧

પૃથ્વીના પડ વિષે શ્રેષ્ઠ સાગર વિષે,
ઊડિ આકાશમાં મનુષ્ય જાય;
સિંહને હાથિ મરખા પશુ વશ કરે,
જેહવું જોર અતિશે જણાય. ૫૨

ગ્રહ ઉપગ્રહતણી કેમ ગતિ થાય છે,
જન્મ તે નિરખતો જાન જાગે;
બલુનમાં ખેસિ આકાશમાં જાય જન;
નિરખતાં અધિક આશ્ચર્ય લાગે. ૫૩

પલકમાં પત્ર બહુ છાપિ ધાળે ગણે,
છે તહીં જઈ જુઓ ઊપખાનાં;
ચિત્ત હરનાર કરનાર અચરજ અતી,
એ સ્થળે છે વળી અધિક વાનાં. ૫૪

વસ્ત્રવિણ જેહ વતમાંહિ વસ્તા હતા,
જે હતા જગલી પ્રાણિ જેવા;
તે જનો તત્વ શોધક તથા તીવ્રમતિ,
કેળવાઈ થયા આજ દેવા. ૫૫

અધિક અભ્યાસથી શું તહીં કરી શકે,
અકલંતા અંત કદિએ ન આવે;
કરી શકે કોઈ દિન મનુષ્ય ગ્રહમાં ગતિ,
બુદ્ધિથી એવિ બુદ્ધિ બનાવે. ૫૬

માનવી માત્ર અભ્યાસ જો આદરે,
હામ હૈયે ધરે કામ કરેવા;
તો સરે અર્થ સામર્થ્ય સો મેળવે,
બુદ્ધિનો સાર ભંડાર ભરવા. ૫૭

જુબીલીનો માહમા.

કેસરે હિંદની બાજિ બુધિલી ભડે;
અમલ મારે થયું કામ સાડે;

સ્થાપિયું સંગ્રહસ્થાન ઈન્કોડમાં,
ધન તથા હુદ્ધિનું ધામ ધાકું. ૫૮
ઐષ્ઠ કારીગરોદરિ કારીગરી,
વસ્તુઓ વિવિધ તેમાં વસાવી;
તેત્રથી નિરખતાં અચરતી હાપજે,
ઈંદ્રના લોકથી એશું આવી. ૫૯
શોધી જન એવી કારીગરી શીખશે,
વિવિધ વસ્તુતણી વૃદ્ધિ થાશે;
મુખ થણું તેથી સંસારી જન પામશે,
મુદ્ધિમાં અધિક શોભા જણાશે. ૬૦

એક ખીજની મદદ વિષે.

એક જણથી કરી જણુસ નહિ નીપજે.
જેમએ મદદ ખીજા જનોની;
કાઠ હુદાર, સુતાર, કુંભાર વણિ,
કાઠ સઠ, સાળવી, કાઠ સોની. ૬૧
ઘાટ ગાડી તણો એક સારો ઘડ,
અન્ય એજાર એતાં બનાવે;
એમ અન્યોન્યની મદદથી માનવી,
કાવતાં કામમાં આપ કાવે. ૬૨
કામ દીવા લઈ એકઠા કીછએ,
ઐઠ જ્યોતિ થઈને પ્રકાશે;
તેમ કાઠાં મનુષ્યોની હુદ્ધિ મળે,
બાળતાં તેહ અદ્ભુત બાશે. ૬૩
સંપ જે હોય તો સર્વ મુખ પામીએ,
જામીએ સર્વ શ્રીમંત થઈને;
સંપ જે નય તો જંપ જનને નહીં,
હડી મરે હાથે હથિયાર લઈને. ૬૪

એ સંગ્રહસ્થાનનો મહિમા.

સર્વ શુભ કામનું ધામ આતો થયું,
નામ મહારાણિનું અમર રહેશે;
રે કળા કુશળતાદરિ વૃદ્ધિ કરે,
લોકને એમ ઉપદેશ દેશે. ૬૫
ત્યાં લગી અમર છે નામ આ જગતમાં,
ત્યાં લગી હવનું તેહ જણા;
નામ જે જનતણું નાશ પામી ગયું,
તે નહીં નાશ પામ્યો પ્રમાણે. ૬૬
જન્મિ આ કામમાં કામ સાદું કરી,
જે જને અમર નહિ નામ ગમ્યું:

આકના તૂરની તુલ્ય કડી ગયો,
રત્ન તન રાખમાં રાણિ નાંખ્યું. ૬૭
આ શુભ સ્થાનથી જણુશે સૌ જનો,
થાય દર વર્ષમાં શોધ કેવો;
આ મહારાણિના રાજમાંહી થયો,
વીજળી આદિનો શોધ એવો. ૬૮
શિષ્ય અભ્યાસના શુદ્ધ ઇતિહાસમાં,
આ સમયના મુદ્ધતિહાસ થાશે;
ચળકતા કીર્તિ રસ સહિત રસાઈથી,
લેખ તે લાયકીથી લખાશે. ૬૯
રાજના સર્વ સંસ્થાનના લોકને,
લક્ષ્યા આ થઈ લાભ થાશે;
વિવિધ ઉદ્યોગ દુનર કળા,
આધિક તે આધિક થાતાં જણાશે. ૭૦
સંગ્રહસ્થાન આ આજ સર્વોપરી,
અન્ય કામે નથી ક્યાંક એવું;
સર્વ દુનિયા દિહી જે જુએ એક જગ,
સત્ય છે જણુને સ્વર્ગ જેવું. ૭૧
જન્મ ગયા ધરી એહ જોયું નહીં,
જન્મતો જણુવો અશ્વજા એનો;
જોયું નહીં એદતો કાંઈ જોયું નહીં,
તુલ્ય અવતાર પથ તુલ્ય તેનો. ૭૨

તીર્થ વિષે.

ધર્મની કર્મની હુદ્ધિ કાઢી ધરે,
જન વસે એદવા જેહ કામે;
તીર્થનું સ્થળ ભણું તેહ કહેવાય છે,
ત્યાં જઈ જન ગઈ હુદ્ધિ પામે. ૭૩
ધર્મ હુદ્ધિયા મુખ તો મળે સ્વર્ગમાં,
કર્મ હુદ્ધિયા સંસાર મુખિયો;
ધર્મ રે કર્મની કાંઈ હુદ્ધિ નહીં,
દેહ દેહાંત દેખાય દુખિયો. ૭૪

મહારાણીજીના ગુણ વિષે.

જે મહારાણીના રાજ્યથી રાજમાં,
વિવિધ વિદ્યા વૃદ્ધિ પામી;
સંપ તે જંપ પવ જામિયો જન વિં.
મુખ તથા સંસ્થ સંપતિ જામી. ૭૫

ભાગ્યશાળી ભલી શુદ્ધિવાળી વળી,
દીન ઉપર દિસે દિલ દયાળી;
આપતો વંશ ને આપના સ્વામિનો,
વંશ જીનજવાવાળી ભાળી. ૭૬
દષ્ટિ દુર્બીન કે સૂક્ષ્મદર્શક સમી,
સાંભળે દુરથી શ્રવણ એવા;
છાતું નહિ જેક નિજ રાજમાં રંચપણ,
જાણી લે જનતણા મુશુણ જેવા. ૭૭
કોણ ધનવાન છે કોણ વિદ્વાન છે,
લક્ષમાં વાત તે ધારી લે છે;
માન લાયક દિસે જેવું ને માનવી,
તેવું તેને ભયું માન દે છે. ૭૮
તે મહારાણું રાજ રહેજે સદા,
માગીએ શીશ નામી ધણ પાસે;
દિલ ધરી હર્ષ ઉત્કર્ષ દલપત કહે,
છંદ આ શુજનનાં પૂંદ ગણે.

દોહરા.

દેહ વૃદ્ધ વળિ દામ નાહ, દષ્ટિ કરે નહિ દામ;
સ્વદેશ રહી શ્રવણ કરી, દોષે દલપતરામ. ૮૦
રહી દૂર મહારાણીએ, જોયા મુજ ગુણ જેમ;
આપ્યું પદ સી. આઈ. ઈ. ગાંડ તેના ગુણ તેમ. ૮૧

આ કવિતા સન ૧૮૯૩ ના એપ્રિલ માસમાં
ગોંડળના મહારાજ તથા મહારાણીને સંભળાવી હતી.
જે સાંભળીને તેઓ ખુદ રાજ થયાં હતાં.

આવાંબાઈ નરસીંગ હોમ વધે ગરબી.

સાડું સાડું રે સુરત શહેર, સુંબઈ અલબેલી.

એ રાગ.

અમળાઓ ઉપર આજ, કોણ કૃપા આણે;
એના કષ્ટ નિવારણ કાજ, ન મળે સ્ત્રી નાણે. ૮૩
નર વૈદ્યા તો ધણાય નિરખ્યાં, દરિયા દામો દામરે;
નારી વૈદ્ય ન નજરે નિરખી, જોયાં ગામોગામ. કાણ. ૧
વનિતા ને વ્યાધિ ઉપજે તો, પડી પડી પીડાયરે,
પુરૂષો પાસે દુઃખ પોતાનું. સુણાવતાં શરમાય કા. ૨
પશુઓની પીડા હરનારા, વૈદો દિસે વિશેષરે;
પણ કામનિયો માટે કોઈ, લલ ન આપે લેશ. કા. ૩
સ્વારથિઆ સૌ પુરૂષ થયા કે, સુલ્યા રૂબોનું બાનરે;
વનિતા વૈદ્ય થવાને માટે, સ્થાપ્યું નહી સંસ્થાન. કા. ૪

મહેરવાનજી ભાવનગરીનાં, પુત્રી આવાંબાઈરે,
ખેહેસ્ત નશીન કથયાં તે બાઈ, નામ રહ્યું જગમાંઈ. કા. ૫
ભાઈ ભલા મનચેરજી જેના, કીધું તેણે કામ;
વહાલી બહેન તણું સુંગમમાં નિશ્ચય રાખ્યું નામ. કા. ૬
ગ્રાંટ મેડિકલ કોલેજ પાસે, કગલ્યું એક મકાનરે,
વનિતાઓને વેદક કરે, દેવા વિદ્યા દાન. કા. ૭
સારી ગ્રુમ ગણીને સોંપી, આપે થઈ ઉદારરે,
ખરેખરે ઉપયોગી ખાતું, સંભાળે સરકાર. કા. ૮
લોડ રે ને તેની લેડી, પરમારથપર પ્રીતરે,
ખાત મુદ્દત ક્યું ખાતેથી તેણે રૂડી રીત. કા. ૯
લોડ હેરીસ લેડી સાથે, તેણે વળી તે દામરે,
વાસ્તુક્રિયા વિવેક કીધી, સમજ સાડું કામ. કા. ૧૦
ભાઈ હોતો એવા હોજો, સાચો જેનો સ્નેહરે,
રોઈ અમસ્તાં આંસુ પાડે ઉત્તમ હૈત ન એહ. કા. ૧૧
રાગ રહિત શરીર હોય જો, તો ખોરાક ખવાયરે,
માટે દાન દવાનું ઉત્તમ વિશ્વ વપે વખણાય, કા. ૧૨
આતો રૂકું ખીજ રાખિયું પહેલ કયાંની પેરરે.
તરૂ ઉગી ફળ પુલો તેનાં, ફેલાશે ચોમેર. કા. ૧૩
જેનું નામ જગતમાં ન રહ્યું કયો ન પર ઉપકારરે,
તો તેનો પશુ પંખી જેવો, અફળ થયો આવતાર. કા. ૧૪
કૈસરહિંદ મહારાણીનો કહીએ જ્યજ્યકારરે,
જેના રાજથી જતો કરે છે, આવાં કામ અપાર. કા. ૧૫
ઓ પ્રધિર તું ઉદાર જનને, દેને ઝાઝા દામરે,
જેથી દુખીયા જન મુખ પામે, દાખે દલપતરામ. કા. ૧૬
દોહરા.

મિસ્તર તે મંચેરજી, ખાનદાન ગુણવાન;
મેંખર પાર્લેમેન્ટના, થઈને પામ્યા માન. ૧૭

આયુષ્ય વટવા વિષે ગરબી.

જો તું આયુષ વહિ જાય છે રે, જીવ જો તું આયુષ વહિ
જાય છે, ગાફલાઈ તારી ગણાય છે રે. જીવ-એ રેક.
દિવસો દિવસો જળ થઈ જતાં,
સરોવર જેમ સુકાય છે. જીવ. ૧
જે કામ કરવા જનમ ધ્યેયો તે,
તે કામ તો કયાં કરાયછે. જીવ. ૨
કેટલું ગયું ને કેટલું બાકી,
તે તુંજથી કયાં દેખાય છે. જીવ. ૩

ધનની લાલચમાં લપટાઓ,
 દામ દામ તું તો ડગાય છેરે.   છંદ. ૪
 મોટા મોટા મનમુખ્યા મનના,
 લિપણ લિપણ રમોય છેરે.   છંદ. ૫
 અતે મુડી તારા કામમાં આવે,
 કહે એવું કમાય છેરે?   છંદ. ૬
 સંભારતું મુખ ઝાંઝયાં જેવું,
 લેવા દોડી દુખી થાય છે રે.   છંદ. ૭
 મહાપદ્ય જેટલું ધન લેવું,
 ચિત્તમાં એમ અધાય છે રે.   છંદ. ૮
 પર કિપકારી કામ ન કરીયું,
 પાપના બંધ બંધાય છે રે.   છંદ. ૯
 પરમેશ્વરમાં પ્રીત કરીને,
 ક્યાં તે ભાવથી ભગ્નય છે રે.   છંદ. ૧૦
 આળાપણું ગયું ગઈ જુવાની,
 જરાની છાવણીમાં છવાય છે રે.   છંદ. ૧૧
 દસપત કહે દુનિયાના,
 મુખથી મુખ મલકાય છે રે.   છંદ. ૧૨

મુખજના નામદાર ગવર્નર લોર્ડે રે સાહેબ રાજ-
 કોટ રાજકુમાર કોલેજમાં પધારવાના હતા, તે વખતે
 ગાવાની કવિતા તે કોલેજમાં ભણતા રાજકુમારોના
 લખવાથી કરી મોઢકી. તા. ૨-૬-૮૬.

દોહરો.

રાજકુવર કોલેજમાં, ધન્ય ધન્ય દિન આજ;
 પ્રીત સહિત પધારિયા, મુખના મહારાજ.   ૧

હરિગીત છંદ.

મુખજ દલાકા મધ્ય જેનો, અમલ અતિ વખણાય છે,
 ફૂલન દિલે દુમાય, સગવળ સર્વ રાણ થાય છે;
 નિર્ભીત શાંત સ્વભાવથી, નિજ જરા થણુ વિસ્તારિયા,
 તે લોર્ડે રે મહારાજ, આજ મુરાજકોટ પધારિયા. ૨
 મેળાપ કરવા આપ, સૌની સાથ હર ઈચ્છા ધરે,
 અહો રહે નહીં એવ, સાચો સ્નેહ સૌ સાથે ધરે;
 દેશી જતાને હળિમળિને, સહયુગે રણગારિયા,
 તે લોર્ડે રે મહારાજ આજ મુરાજકોટ પધારિયા. ૩
 અત્યંત શુદ્ધિમંત, સહયુગવંત તે સરદાર છે,
 દિલ છે વિશેષ દયાળ, જનને પાળવા પર પ્યાર છે;
 ધારા મુધારાના ધરી ધરિ પ્યાન માંદી મુધારિયા,
 તે લોર્ડે રે મહારાજ, આજ મુરાજકોટ પધારિયા. ૪

મુખકારિ સદ આચારિ છે, દિનકારિ દિંદુનનનો.
 સાચા અસાચા ઓળખે, નધિ કાંઈ કાચા કાનનો;
 જેના થટી દિલમાં હરે, જુદા કોણે જુદારિયા,
 તે લોર્ડે રે મહારાજ, આજ મુરાજકોટ પધારિયા. ૫
 નથી ગવર્નર પદ ગર્વ મન, જન સર્વ સાથે સ્નેહ મં,
 શુભ રાજનીતિ રીતિપર પણ પ્રીતવાયો તેહ છે,
 સંભારશે જન જેમ સાહેબ રિપતને સંભારિયા,
 તે લોર્ડે રે મહારાજ, આજ મુરાજકોટ પધારિયા. ૬
 કરિને પ્રવેશ તવશેષ સોનું દેશને સંભારશે,
 છે આપ હર નિષ્પાપ, તે સંતાપ સૌના રાજકો;
 દુશ્મન રંગ નરંગ, અગોઅંગ અધિક વધારિયા,
 તે લોર્ડે રે મહારાજ, આજ મુરાજકોટ પધારિયા. ૭
 ઈશ્વર સમીપે અરજ કરીને નિત્ય અરજો લાગિએ,
 આવજા અધિપતિ આપને; વરદાન એવું માગિએ;
 જેણે મુશ્કેલ દિનાથે ગણિ. પરમાર્થ માર્ગ પસારિયા,
 તે લોર્ડે રે મહારાજ આજ મુરાજકોટ પધારિયા. ૮
 આ પાદ છંદો આસ્તો છે હાલ તેનો દીક છે,
 એમાં કલા ગુણ અદ્ય પણ એથી થણુ અધીક છે;
 નૃપ કુંવરની કોલેજના અભ્યાસીઓ ઉવારિયા.
 તે લોર્ડે રે મહારાજ આજ મુરાજકોટ પધારિયા. ૯

મુખજના નામદાર ગવર્નર લોર્ડે રે સાહેબ
 અમલવાદ પધાર્યો તે સુમરે કરેલી કવિતા.

તા. ૧૬ ડિસેમ્બર ૧૮૮૭

દોહરો.

લાયક લોર્ડે રે તમે, છે બલપણ બહાર;
 ગુણ જાણી મહારાણીએ, આપ્યો મુખ અધિકાર. ૧

હરિગીત છંદ.

મહારાણીએ ગુણ જાણીને, અધિકારક્તમ આપિયો,
 મુખજ દલાકાના ગવર્નરે, થઈ ગણને થાપિયો;
 અતિ આપના કિર્કરે ગુણ વિચાર મું રૂં એ અરો,
 ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા મુખમાં રહે. ૨
 ગણ કોટિ સંખ્યામોટી જનના વૃષ નિયંત્ર આપ છે,
 વિદ્યાન છે ગુણ જાણુજન, નિર્ભય મન નિષ્પાપ છે;
 જે દીન તમ આધીન છે તે પર દયા દિલમાં મહેલ;
 ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા મુખમાં રહે. ૩
 મહારાણીના પ્રાનનિધિ થઈ, શ્રીમંતમાં આવ્યા તમે,
 તે આપના કેળાણથી આતંદ જલ પાંખા અરે;
 દેવ અને જે માન તે સદિ પાવ રીકારી જશે.

ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા મુખમાં રહેા. ૪
આ દેશિ જનના આ સમે, મુખદુઃખના આધારણે,
માતા પિતા મમરનેહથી સંભાળના કરનાર છે;
હિત હોય હિંદુસ્તાનનું તે કરી કૃપા અમને કહેા,
ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા મુખમાં રહેા. ૫
અધિકાર હિંદના ભાગથી, અનુભવ ક્યો છે આતથણે,
મન મર્મ જાણે છે તમે શુભ રાજની નીતિ તણે,
ચિત આહુલે સૌનું ભક્ત પ્રભુ પણ નમાઈ ચિત આંધે;
ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા મુખમાં રહેા; ૬
જે થે ગયાં તે રાજમાં સંકટ અધિક સાંખ્યાં અમે,
સંભારતાં તં સંકટો કાયા અમારી કમકમે;
પ્રભુ પાસે એવું માગિએ એવો અમલ કહીએ ન હો,
ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા મુખમાં રહેા. ૭
પ્રજાની દયાથી દેશમાં ઈંદ્રીશનાં પગલાં થયાં,
ફુંડે રથાધું રાજ્ય ન્યાયી સંકટો સરથે ગયાં;
દુઃખ દહન કીધાં દેશનાં અણેપ દુઃખ તે મમ દહેા,
ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા મુખમાં રહેા. ૮
અવશુષ્ઠ અમારા હોય તે નિજ અંતરે ધરશે નહીં,
કદી કુ અજ તેા ધાય પણ માતા કુમાતા નહીં કહી;
જો ભૂલ ભાસે કાંઈ નો સરથે હુમા ધરીને સહેા,
ધર્મરૂપાથી આપ લારડ રે સદા મુખમાં રહેા. ૯

દાહરણ.

મુખી થજે જ્યાં વતઓ ત્યાં, સદા કુંડેય સહીત;
પરિપૂરણ નમપર રજે, પરમેશ્વરની પ્રીત.

સર ટી. સી. હોપ સાહેબ અમદાવાદ
પધારેલા તે વખતે કહેલી

કવિતા. તા. ૬-૨-૮૮

દાહરણ.

વિદ્યાથી સુખ સંપદા, સૌ પામે સંસાર;
સાહેબ હોપે શુભ કર્યો, વિદ્યાનો વિસ્તાર. ૧

હરિગીત છંદ.

વિદ્યાનું જાનું વધારિ ખજ મુદારિયું જાડું સ્તંદથી,
રડાં રડાં પુરતકે રજ્યાં જન જાન પાનિ જોડથી;
તે પુરતકે આ દેશની ભાયા તણેા રાક્ષાસ છે,
ગુજરાત ઉપર આપાર ટી. સી. હોપના કપકાર છે.
ગુજરાતીને અંગ્રેજ કદી દોષેજ અમદાવાદમાં,
છે વાત તે વિખ્યાત વળિ દિન રાત રહેશે યાદમાં;
જેના કરેલાં કામ નામ આમ હરિહાર છે. ૫. ૩

સંસ્થાન અમદાવાદ સુરત કાઠિયાવાડે વંજી,
શું અત્ર કે શું તત્ર પણ સર્વત્ર સાખાશી મળી;
ભણ્યો વખાણ્યો સૌ જતે શાણો ભણેા સરદાર છે, ૪
વળિ થૈ કલેક્ટર જ્યાં ગયા ત્યાં શહેર સુધારેા કર્યો,
આ દેશિ જનથી હજિમળિતે રતેહ સંપૂર્ણ ભર્યો;
દિલદાર કદરદાન તે ભલપણુતણેા ભંડાર છે. ૫
મુંબાર્થ વિષે જઇ ગવર્નરના તેહ સેક્રેટરી થયા,
વળિ એ થંપી અધિકાર જિંચેા પામી કલકત્તે ગયા;
આ ખંડમાં ચોખૂટ જેના જથાતણેા વિસ્તાર છે. ૬
માયાળુ દીલ દયાળુ અતી મમતાળુ મનના છે સહી,
જેન ગણ્યો પોતાતણેા તેને પછી ભૂલે નહી;
આ દેશનું કરવા ભક્તુ તે તો સદા તંધાર છે. ૭
એવા અધિક કુતર્ક ગુણ જાડુ વર્ષ લગી નહિ વીસરે,
જન સકળ ભારતવર્ષના ધરિ હર્ષ એવું ઉચ્ચરે;
જન જાતિના હિતકારી જેના ચિત્તમાંહિ વિચારછે. ૮
નિર્ધન તથા ધનવાન સૌની સાથ જતે રતેહ છે,
માતા પિતા કે મિત્ર સાચો હોય નેવા તેહ છે;
મુખકારી સંકટહારી સારી સંભાળના દેનાર છે. ૯
દાહરણ.

કપકારી એવો ભક્ત, ગણનાં દ્રેષ જાનાય;
જ્યાં વતઓ ત્યાં મુખિ થજે. કુંડેય સહિત સદાય. ૧
નહીં ભૂલે આ દેશને, જ્યાં તે જરથે મુદેપ;
સૌ આખણ સંભારજું, ચિઓંડાર સર હોય. ૧૨
હોય નામ આશા તાજું, સતજન મુખેા નમાન;
દેશી ભાષામા કહું, સાંદળ આશારામ. ૧૩

તા. ૭-૩-૮૮ ને રોજ ખાનખહાદુર
નવરોજ પેસ્તનજને ખાનખહાદુરનો
ખિતાબ આપવાને શેઠ હડીસીંગની
વાડીમાં મી. જી. બી. રીડ સાહેબે
દરખાસ્ત ભર્યો હતો તે વખતે ગાએલી
કવિતા. ગુજરાત ગેઝેટ તા. ૮-૩-૮૮
રોજના પત્રમાં છપાયલી તે.

દાહરણ.

જન્મ ધ્યાનું જગતમાં. મરણ શુભ દિન જોડ;
કરે કોઈ દિન કામ શુભ, નવ મન ધનથી તેહ. ૧

હરિગીત છંદ.

નવયજી મનથપી કોઈ તો ધનથપી,
લોક દિન કરના મધ્ય છે.

આશાન અ. રામ-આશાના આશ,

કાંઈ તો શસ્ત્ર ધરિ દેશ રક્ષણ કરે,
કાંઈ ધન ખર્ચિને ધર્મ ખાતાં કરે,
જેથી સંસારિજન મુખ પામે,
કાંઈ તો હામથી કામ એવાં કરે,
દેશમાં જેથી ઉલ્લોગ નતમે.

દેશનાં મુખ થઈ દેશપતિ મુખ લાંદે,
દેશપતિને મુખે દેશ મુખીયો;
ગર્ભ દુખી હોય તો ગાયને દુઃખ છે,
ગાયને દુઃખ તો ગર્ભ દુખીયો.

એકનું હિત કરે બેયનું થાય છે,
એમ દિલદાર સરકાર નણે,
તેથી હિતકારિ જન હોય જે તેહને,
આપવા માત્ર મનમાંહિ આણે.

પુત્ર પેશ્તન તથા શેઠ નવરોજી,
દેશ હિતકારિ કામો કરે છે;
કેમ વેપાર આ દેશમાં બહુ વધે,
ચિંતવન ચિત્ત તેનું ધરે છે.

પ્રાંત પશ્ચિમ વિષે રેલવે જે થઈ,
શેઠ નવરોજી છે સહાયી;
કંપની તરફથી શાણિ સરકારથી,
તેથી સાળાશિ તેને લખાઈ.

નિમક વ્યાપાર સરકારની વતિ ક્યો,
દિલ્લીને આગરા દેશ સુધી;
દેક સરદાર સાહેબ રાજી ક્યો,
દંધિરે આપિ એવી સુશુદ્ધિ.

જઈ વિલાયત વિષે ખેતિ કારણ હજો,
ખરિદ કરી લોહનાં આંદિ લાવ્યા,
ખેડુતોને ખરી ખાંતથી આપીને,
અધિક ઉપયોગ એના કરાવ્યા.

શુદ્ધિ વધવા થણી વૃદ્ધિ વિદ્યાતણી,
આહવા શાખિ છે બુધ ચિને;
ધર્મનિજ ધરિને સુધારવા નારિને,
કંઈ હલુ કંઈ રૂઠિ રીતે.

ન્યાતન કાગ ધન વીરા હજાર હઈ,
ધર્મનું સ્થાન અગ્યારિ કીધી;
સાવશાન ધરી રોહ સૌથી કરી,
કાપડીયા લલી કીર્તિ લીધી.

મુખત દેહે ધણું દાન જન ગરિખતે;
રાણી મનમાં થણી મેહેરયાની.

થાય છે વાન-વિખ્યાત તો વિશ્વમાં,
હેક રહેતી નથી તેહ જાની.

સત્યવાદી તથા ગુર મશહૂર છે,
હામ રાખી ક્યાં કામ મોટાં;
દેશ પરદેશમાં નામ પ્રખ્યાત છે,
લેશ ગમતાં નથી કામ ખોટાં.

સ્વાર્થની સાથ પરમાર્થ કામો ક્યાં,
જશ ઘણો તેથી જગમાંહિ વ્યાખ્યા;
શાણિ મહારાણિએ મુખ હરે આશુતે,
જાણીને થોડા દલકાળ આખ્યા.

રોજને રોજ નવરોજી શેકપર,
ખલક ખાવિંદ મુખ ખુશ રહેને;
ખાનખાહારનું નુર વધતે વળી,
દૂર કરિ દુઃખ મુખ સર્વ દેને.

નાતમાં તેમ પરનાતમાં તેમના,
કીર્તિના સંભ બહુ કામ થાને;
પુણ્યશાળી તણાં નામ પ્રખ્યાત છે,
તેહની પંક્તિમાં ને ગણાને.

હામને કામ બહુ કામ વધતે વળી,
સ્વાર્થની સાથ પરમાર્થ કરને;
મુખ આયુષ્ય આ ખલકમાં દે ખુદા,
એક આશીષ નિજ શીશ ધરને.

મી. દાદાભાઈ નવરોજી વિષે. મુંબઈ

મોકલી તા. ૧૦-૧૨-૯૩

દાહરા.

દાંધા દાદાભાઈને, અતિ ઉત્તમ અધિકાર;
એ તો અશ્વિસ આપની, અહીં જગત કમાર.

હરિજીત છંદ.

હે જગતના કરનાર, અતિ ઉપકાર, તારા માનિએ,
પદ દેહ દાદાભાઈ પાંગ્યા, તારિ મહેરયાનિએ;
જગ્યા સમાસદની નથી, એવી કિંછ અધિકારની,
કરને પ્રભુ ચાની કળા, કરેજી દાદાભાઈની.

જન સર્વના જે છે હિતરથી, નાતના પરનાતના,
પ્રિયકર રાજા પ્રભુ તથા: વાદે સર્વ વાતના;
પાંગ્યા મુખાવંત પદ, એ વાત આજ નવાઈની,
કરને પ્રભુ ચાની કળા, કરેજી દાદાભાઈની.

છે પારસી પાણ, આરસી સગ, સત્યવાદી છે સદા,
વિદ્વાન છે મુજવાન છે, અભિમાન હર ન ધરે કદા;
સૌ સાથ રાણે રીત રૂઠિ, મન વિષે મિત્રાઈની,
કરને પ્રભુ ચાની કળા, કરેજી દાદાભાઈની.

વૃદ્ધ સૈને હર્ષ હાયક, વર્ષ આ કહેવાય છે,
 દરેની અદારે શતક ઉપર ગાણુમું બેલાય છે;
 તારીખ સાતમી સરસ સૌથી, જણુશું જૂલાઈની,
 કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૫
 બલિભાત વિદ્યાભ્યાસ કરી, પોતાની શુદ્ધિ કેળવી,
 વિચરી વિલાયતમાં વળી, સાખાશિ સારી મેળવી;
 બહુ માન પામ્યા તોય તે, ખેલે ન વાત બડાઈની,
 કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૬
 હિમાયતી છે હિંદનો, નીતીની રીતી જાણુ છે,
 શરેા મનોરથ સાધવા, પૂરે પ્રવીણ પ્રમાણુ છે;
 જેને જણાય મહેરબાની, બહુજ વિદ્યાબાઈની,
 કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૭
 બલ ભાગ્ય ભારતભૂમિનાં, તે અધિક આજ થયાં ઉદે,
 ગાણુ રહ્યો ભૂગોળ ને, રાજ થયાં સૌનાં રૂદે;
 લખિ રાખવા લાગક થઇ છે, સિદ્ધિ આ સરસાઈની,
 કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૮
 ધરિ હામ કરિ શુભ કામ, હામે હામ કીધી નામના.
 ગુણુ ગાય છે ખુશ થાય છે, શુણિ લોક ગામે ગામના;
 સૌના સગાસમ તેહ છે, જરિએ ન રીત જુદાઈની,
 કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૯

કાવત.

જેમ દગવિજય કરીને આવે સ્વદેશમાં,
 એમ દાદાભાઈ પાછા સ્વદેશમાં આવિયા:
 ગાણુના હીસજરની તારીખ ત્રીજીને દિને,
 મુંગાઈના લોકે મોટા દરખે વધાવિયા;
 ધન માલથકી જેની ધારીએ કીમત મોટી,
 એવા ભલા જશના જહાજ ભરી લાવિયા:
 કહે દલપતરામ સદા છવેા સુખી રહેા.
 હિંદુસ્તાન વાસિયોને બહુ હરખાવિયા. ૧૦

દોહરો.

દિન દિન દાદાભાઈનો, વધે હરખ ને હામ;
 આશિય આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૧

તા. ૮-૧૦-૯૫ ને રાજ ખાનખહાદુર
 જહાંગીરજી પેસ્તનજીને ખાનખહાદુરનો
 ખિતાબ મળ્યો તે વિષે.

હરિગીત છંદ.

આ વચન અમદાવાદમાં ને પારસી પંચાત છે,

છે આપ આગેવાન સૌના વળી બહુ વિખ્યાત છે;
 સૌ મનુષ સાથે મિત્રતા ગુણવંત મન ગંભીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા, જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૧
 વળી બહુ વફાદારી કરી સારી રીતે સરકારની,
 શુભ રીત રાખી મન વિષે અતિ ગુપ્ત પરદાકારની;
 નિજ ધર્મમાં ધન વાવર્યું ધરીને ભલી મન ધીંગજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા, જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૨

છે ખાનદાન ખરા વળી ગુણવાન છે ગુણુ જાણુ છે,
 આ શહેર અમદાવાદ મધ્યે પારસીકુળભાણુ છે;
 કામો ભલાં ઉમદા કર્યો તે રાખી નિજ મન સ્થીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજી તણા, જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૩
 બે હાથ, બે પગ, આંખ બે મળી કામ જે રીતે કરે;
 નવરોજજી ભાઈની સાથે કામ રૂડાં આદરે;
 સૌ જન તણું હિત થાય એવી બહુ કરી તદખીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા, જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૪

લર્ડ કંટરાકટ ભલ ભલા બહુ લોકનું પણ હિત કર્યું,
 વિદ્યાની વૃદ્ધિમાંહી, પણ છે ચિત્ત પોતે તો ધર્યું;
 દુખિ લોકનાં દુખ કાપવામા આપ છે શુરવીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૫

સાહેબ લોકો સાથે ખાંખો બહુ પ્રકારે સ્નેહજી,
 મેળાપિ ગુણુ માણુસ વિંધે ઉમદા અતિ છે એહજી;
 ભૂખ્યાને ભોજન આપીયું તરસ્યાને પાણુ નીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૬

મહારાણીજી વિક્ટોરિયાએ જરૂર તે ગુણુ જાણીયો,
 ઇલકાળ ઉમદા આપવા અભિપ્રાય ઉરમાં આણીયો
 ઇલકાળ આપ્યો ખાનખહાદુર જેઞ્ય જેહ અમીરજી;
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૭

નિમક અદીણનો લે ઇન્નરો કામ શુભ રીતે કર્યું,
 મરકારનું ને પ્રગ્ન જનનું જે વિષે છે હિત ખરું;
 સુખ પામજેછ કુટુંબ સઘનું સુખિ રહેજા શરીરજી;
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૮

દોહરો.

મહારાણી વિક્ટોરિયા, જે છે ગુણુનાં જાણુ;
 તે જગમાં છવેા ધણુ, પામો ખૂબ વખાણુ. ૯

સાહેબ રીઃ સ્વસ્તથી, આવાં અનેક કામ;
 કરજે અને સુખી થજે, દાખે દલપતરામ. ૧૦

નામાંકિત જનોવિવે સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૮ મું.

હોપ વાચનમાળામાંની કવિતાઓ.

હોપ વાચનમાળામાં આવેલી કવિતાઓ દલ-
પત કાવ્યમાં ઉમેરવા માટે કેળવણી ખાતાના વડા
મે. ડીરેક્ટર સાહેબની પરવાનગી મેળવવામાં આવી હતી
જે તેઓ સાહેબે આપવાથી હોપ માળાની ૧:૫૯ વાળી
પહેલેજ આવૃત્તિમાંથી આ કવિતાઓ લીધી છે.

ખીજ ચોપડી.

સમજને વાચવા વિષે.

ચોપાઈ.

સારી ચોપડીઓ શોભાય, હું તે દેખી હરખાય;
જીવ ધાલીને વાંચે જેમ, તેમાં સમજણ આવે તેમ;
વાંચે પણ નહિ કરે વિચાર, તે સમજે નહિ સધળે સાર. ૧

પાઠવિષે કવિતા.

ચોપાઈ.

વાંડામાંથી પાકું એક, છુંડું થઈને નાકું છેક;
મન માન્યું ચરવાને ઘાસ, વનમાં જઈને કીધો વાસ;
વળતી વાઘે લીધા પ્રાણ, એવું દુઃખોઈ થયું અગ્નણ;
ચિત્તમાં છુંડું થાવા જાય, તેની એજ અવસ્થા થાય.

નિશાળીઆને શિક્ષામણ.

દોહરા.

નિત્યે જનું નિશાળમાં, જાણું ચોડી ચિત્ત;
ગુરૂની શિક્ષા માનવી ફડી રાખી રીત.
રાખો નરિ મન રમતમાં સમજે સારી પેર;
નિશાળમાંથી નિસરી, જનું પાંચકું ધેર.

ગાયત્રી કવિતા.

દોહરા.

ગુણ અગણિત છે ગાયમાં, સુગદાતા કહેવાય;
દે છે તે દહીં દુધ થી, ખાતે સૌ ઝંઝા ખાય.
પશુ પંખી નર નારી; જુઓ જાળગતી વાર;
ધણું કરી ધી દુધ છે, એજ પ્રાણ આધાર.

જીંઠું ને સાચ વિષે.

દોહરા.

જીંડું જોલું જે કરી, પાપી પુરો થાય;
તે માટે બાળક તમે, ન કરો એ ઉપાય.
સાચામાં સુખ છે ધણું, સાચે સૌને સ્તંભ;
સાચે મને જાણનિ, માંચે જામે દેલ

કાગડા વિષે.

દોહરા.

ખેડો માળો ખાંધવા, ભાલ્યો કાળો કાગ;
જે પંખાળો ભાલનો. નહીં રૂપાળો રાગ.
કાચ લઈને કાંકરો, ચોપે લણવા ચાય;
ચિતમાં ચેતી ચતુર તે, જલદી હડી જાય.

ઉંદર વિષે.

ચોપાઈ.

વધ્યા ઉંદર હારાહાર. પકડ્યા પણ નહીં આવ્યો પાર;
રાતે તો માંડે રૂંઝડ, ધડળડ જાણે આવી ધાડ.
ખાસાં કપડાં કંડી ખાય, દીવાની દીવટ લઈ જાય.
એનો એક નહિ ઉપાય મની મળે તો મહાસુખ થાય.

ચોરીવિષે.

દોહરા.

જે નર ચોરી જઈ કરે, સમજ તેમાં જુગ;
પાછળથી પરતાય છે, દેખે જ્યારે દુખ.
ચોરી આહન થાય છે, જ્યારે ચેર જાણાય;
ખાંધી મારે મહોપતિ, છેક ફરેતી થાય.
ઝાઝા નળણા લોકથી કદી ન કરીએ વેર;
કીડી કાળા નાગનો, પ્રાણજ લે આ પેર.
કંઈદરનો મહુમા.

ચોપાઈ.

જુઓ ભાઈઆ મોટાં ઝાડ, તેમાં સૌથી ઉચો તાડ;
આમલી અંબો ટ્રોલી કાચ, તે તેનાં ફળ જુદાં ફળ હોય. ૧
જે આ જાળો છે કરનાર, સુરજ તારા સરજનદાર;
એજ અમારા મોટો દેવ, તેને જાળવા ધરીએ દેવ. ૨

ત્રીજી ચોપડી.

ગાળાગાળી વિષે.

દોહરા.

જુડા જુડાં જાળનાં, જોડી ગાળો ખાય,
મોટા એવા મુરખનો, જગમાંથી જરા જાય. ૧
જુડું જોલું જે ધણી, ગાળો દે ને ખાય;
મુરખ એને જાણે, તે જુડુ દુખિયો થાય. ૨
જે બાળક કંઈ બાળકી, જોડે જેવે જોડ;
નથી મને નર નારીનાં, તેના તેવો નાય. ૩

છીડી કણુ સંગ્રહ કરે, જુઓ જનાવર જાત;
વસે વળી સપે સદા, સર્વ મળી સંધાત. ૪

પોપટ વિષે.

દોહરા.

પોપટ બેઠો પાંજરે, બોલે ચીકા બોલ;
સુણતાં મનમાં સર્વને, ઉપજે હરખ અતોલ. ૧
કાટે કાળો કાકલો, નમણું રાતું નાક;
અંબે લીલા રંગનો, ધારે ધણીની ધાક. ૨
ચીકું બોલે મનુષ્યને, ઉપજે હેત અધાગ;
પોપટ પ્રાણે પ્રીતથી, કાચ ન પાળે કાગ. ૩

ચોખાઇ વિષે.

દોહરા.

ચોખી ચીજે રાખવી, ચોખા પહેરો ચીર,
ચોખાં ઘર ને ચોક પણુ, ચોખે સુખી શરીર. ૧
મધપુડો ફેડો રચે, માખી રાખી માપ;
ઠાઠાધૂધી નવ દેખીએ, ખરેખરી શુધ ખાપ. ૨
ચોખે ચિત રાજી રહે, વળે શરીરનું વાન;
ચોખે સન્નિવન ચરમાં, મળે મનુષ્યને માન. ૩

મહેનત વિષે.

દોહરા.

પીવા ખાવા પેરવા, અને ઓઠવા અંગ;
મળે મહેનતમાં થકી, રાતા પીળા રંગ.
ઘરતીમાંથી ધાન્ય તો, થોડે થોડે થાય;
ખાંતે જો ખેડે નહીં, ખાવાનું શું ખાય ?
આપણને સૌ ધ્યેયે, આખ્યા છે ઉપાય;
પણુ જગતણુ વાસણુ વિના, શી રીતે રંધાય ?
તે તો તું તૈયાર કર, કાં કરી આપે કાચ ?
તારે તારા અર્થનું, હાલ વખત જો હોય.
નવી લવકનાં લુગડાં, તે ઝાટે તૈયાર;
વાવી કાંતે જો વણે, થાય સસ્ત શણગાર;
માટે મહેનત જો કરે, ઘેર રહી પર ઘેર;
ચાકરી કરતાં ભાખરી, પામે ફેડી પેર.

સાચ વિષે.

દોહરા.

સહીએ સંકટ સર્વ પણુ કહીએ સાચી વાત;
લખીએ સુખ પરબોધમાં, રહીએ સુખી દિનરાત.
સાચું તે શુભ છે સદા, જુએ દુઃખ દેખાય;
કોડ ઉપાય કરી જુઓ, સાચેથી સુખ થાય.
સાચે કામ સરે સદા, જુએ નહીં ન થાય;
કાળજની હોડી કરો, તેથી ન સિંધુ તરાય.

ધાન્ય વિષે.

દોહરા.

ખાજરીઆમાં ખાજરી, જાર કણસલે જોય;
ઉખીમાં તો ઉપજે, ધર્મ ડાંગર જવ હોય.
તલના તે તો તલસરા, શિંગે સર્વ કોળે;
થાય ચણના પોપટા, શેલડી સાકર ગોળ.
ચોખાસાના ચારમાં, થાય ખાજરી જાર;
શીઆળામાં ધર્મ ચણા, તે સર્વે તૈયાર.

માખાપના જીણુ વિષે.

દોહરા.

ઝગમગ પગ ટકતો નહીં, ખાઈ ન શકતો ખાજ;
ઉઠી ન શકતો આપથી, લેશ હતી નહીં લાજ.
એ અવસર આણી દયા, ખાજકને માખાપ;
સુખ આપે દુખ વેદીતં, એ ઉપકાર અમાપ.
કાચ કરે એવે સમે, જો ધડીએ ઘરદાશ;
આખી ઉંમર થઈ રહે, તે નરતો નર દાસ.

ધર વિષે કવિતા.

ભુજંગી.

જનન જાણીએ માણીએ ખૂબ જાણે,
રૂડાં જાણીએ જાણણાં તો જાણીએ;
ઘડ્યાં પાણીઆમાં રસોડાં ફાળાં,
ચણ્યાં છિંટી ને દિસે છે ચુનાળાં.
તુટે કે ન ખુટે ભર્યાં નીર ટાંકાં,
પીએ જોઈ પાણી વળી લોક વાંકાં;
મીઠા બોલ બોલે મુડા શુદ્ધ મેનાં,
જર્યાં પીતળે પાંજરાં રંગી જેનાં;
ખતી ખેડકા ને કંદેરા અગાડી,
સુવા સેજ ને હીંચકે ખાટ ખાસી,
ગલીયા બીજાવી ગમે તેવી રીતે,
ભલા ભુખતિનાં કોંધાં ચિત્ર ભીતે.

થોડે થોડે ભણવા વિષે.

દોહરા.

ભણનાં પંડિત નિપજે; લખતાં લખીએ થાય;
ચચ્ચાર ગાઉ ચાલતાં, લાંબો પંથ કપાય.
પોપટ પણુ અભ્યાસથી, શિખે બોલતાં બોલ;
કાયર થઈ આજસ કરે, તે નર ખરને તોલ.
કુવા ઉપરના કણુ જે, પાકા કાળા પાણુ;
દોરડીએ છંદાય છે, એ લેવું અધાણુ.

મુરખાઈ વિષે.

દોહરા.

મુરખ માથે શીંગડાં, નહીં નિશાની હોય;
સાર અસાર વિચાર નહીં, જન તે મુરખ જોય.
અક્ષર એક ન આવડે, હર અભિમાન અપાર;
જગમાં તેને જાણવો, એ મુરખ સરદાર.
વહેમ બરી વાતો વડી, બહુ બહુ બકતો વય;
શ્રીખામણુ નહીં સાંભળે, તે મુરખતો રાય.

સાધ્યેન વિષે.

ચોખાઈ.

મળીં આપણુ જણુ બનેજેન, સંધી રમીએ તો મુખ ચેન;
લહે રો તો સધજો શોક, લાજ ઘટે ને નિદે લોક.
બળવંતા પરમેશ્વર આપ, અમને સંપ સદા તું આપ;
જેથી મુખમાં દહાડા વળ, કહીએ કેશ ક્ષેશ ન થાય.
કળતાં મળતાં બાળક હોય, કહીએ લહે રો નહીં દોય;
રમે જમે ને ગીતો ગાય. માતા મનમાં રાજ થાય.

સર્વવ્યાપક ઇશ્વર વિષે.

દોહરા.

આંસપાસ આકાશમાં, અંતરમાં આભાસ;
વાસ આસની પાસ પશુ, વિશ્વપતિનો વાસ.
ઘોંચમાં પેસી ભોંચરે, કરીએ કાંઈ વાત,
ઘડીએ મનમાં ઘાટ તે, જાણે જગતો તાત.
બાલી જગા બોળાએ, કણી કટવા કામ;
ક્યાંએ જગકર્તા પિતા, કાંઈ ન મળે કામ.

છાંદસાંને શિખામણ.

ભુજંગી.

કુખે શિખવું તે શિખે શિખ સારી,
નહારની માતો ન શિક્ષા નહારી;
ભણે આવથી તો ઘણો બેઠ જાણો,
અરે બાળકો અંતરે વાત આણો.
ન આણે કહી, ને કહી આવ આણો,
કમાઈ તણો તો તજો કાઠ કાણો;
ઘરેલું ઘરેલું પહેલું ખરેલું,
જરે તો જેમે જે કહે જે જરેલું.
છળે કે કળે છેતરી જે છુપાવે,
ઘટે લાજ ને લોકમાં આજ આવે;
પછી ન્યાં મુધી વાળ આવે પગાતો,
નહીં છાંદસાં ઘણ છુટે ગળાતો.

ચોથી ચોખડી.

પરમેશ્વરની પ્રાર્થના.

દોહરા.

ઓ ઇશ્વર તું એક છે, સર્વવ્યાપી તે સંસાર;
પૃથ્વી પાણી પર્વતો, તે શ્રીધાં તૈયાર.
તારા સારા શોભિતા, મુરજ ને વળી સોમ;
તે તો સઘળાં તે રચ્યાં, જગજ તારું જોમ.
અમને અદ્ધાં જ્ઞાન મુશ્ય, તેનો તું દાતાર;
ભુલે પાપી પ્રાર્થીઆ, એ તારો કપકાર.
કાપ ક્ષેશ કંદાશ ને, કાપ પાપ પરિનાપ;
કાપ કુમતિ કંઠ્યા કરી, કાપ કષ્ટ મુખ આપ.

નહારા નિશાળીઆ વિષે

ભુજંગી.

જોગ સર્વ પેદા પછી આપ પેસે,
જોગ સર્વ જોડા પછી આપ જેસે;
ન ધારે મુરજ કંઈ તેજ ધારે,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારે. ૧
સમો સાંજ મુવાતણી વાત મુરે,
પછી પાઠ તે વાંચતાં પાપ મુરે;
કળે જેમ કીટા બસે તો લવારે,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારે. ૨
બલી જેણી તે નહીં જેડી જાણે,
અતિશે ન ચિંતા થઈ મુક આણે;
બરે લેખણો ભાર્ગીને જેમ ભારે,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારે. ૩

કરે લાય મેલા થઈ પોથી મેલી,
ઘણો તો ગવણો બરે જેમ ઘેલી;
કોણે કોણીએ મુગડામાં દગ્ગરો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારે. ૪
વડી વાર વાને વજે વાત વાણે,
તમે બાળકો તેતણે સંગ રાણે;
ન આવે કશી વાતનો એક આરો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારે. ૫
લહે ને વટે કાં પટે આડ પાસે,
પછી આપતું કપ પુરૂ પ્રકાસે;
ખરો બેલ લાગે મુધી મુખ આરો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારે. ૬
નિશાળે મુઝન નરે કમ ટુચો,
કુરે ના પછી કાંઈને જેમ મુચો;

પિતામાતને તે નહીં પુત્ર પ્યારા,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારો. ૭
ધણે જેર નિશાળમાં લારીં ધાલો,
નહીં હીક શિખે રહે દોહ ઠાલો;
બરે ભીખીને પેટ કાં વેચી ભારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારો. ૮

માખીનું અચ્યુતું.

દોહરા.

માખી બોલી મુખથડી, પ્યારા અચ્યુ પાસ;
જન્મ આવું હું જ્યાં મુધી, ઉડીશ માં આકાશ. ૧
ઉકળે છે ઉનામણો, જે તે પાસે જાય;
ચુકે ફરતાં એ ટે તો, જીવનું નંખમ થાય. ૨
એમ કહી એ તો ગઈ, અચ્યુ શુદ્ધિ જાળ;
દિલમાં ડાપણુ ડોળવા, તે લાખું તત્કાળ. ૩
ધરડાં તો વાતો વણી, કરે વધારી વેહેમ;
હડી ફરતાં આટલે, હલો મર્ગશ હું કેમ? ૪
એમ કહી હડી ગયું, પહોંચ્યું પાણી પાસ;
અંજલિ એમાં પડ્યું, વળતી થયું વનાશ. ૫
બોલ્યું મરતાં બોલ તે, જે ચાલે આ ચાલ;
માને નહીં માખાપનુ તો તેના આ હાલ. ૬

કેદર વિષે.

ચોપાઈ.

નર્થી જગમાં કેશીને લાજ, કરીં નિશ્વાસ ન મોંપે કાજ;
ભંગી અદ્વાણી કેશી હોય, કન્યા તેને નના દે કાય. ૧
સોમત કરના સૌજ. હરે, રમે લોક નિંદા ઉચરે;
કહીં વસ્તુ ચોરી લે કાય, કેશીન શિર પ્રતિ હોય. ૨
ભણુ મનુષ્ય હોય કૌર્તિવત, તરત ન કામ નિશ્વાસ કરે; ૩
જે કાર્ય કેશી વ્યમનીં થાય, પછી ઘણો મ માં પસ્તાય. ૪
કેના ઉપર કાઢે રાખ, રાગનણુ શિર દે છે દોષ;
હોય એકલા ત્યાં લજવાય, વધવા નાન કરે ઉપાય. ૫
તે માટે સૌ ચેતો ચીત, ન કરો એવા નરથી પ્રતિ;
જે પરણી કેશીને નાર, તેના જીવનરમે ધિકાર. ૬
કેશી વસ્તુનો ન કરો સંગ, હડી વળગશે આવી અંગ;
સાપ કેદર ને જળની રેલ, તેની સાથે ન કરો ખેલ. ૭

પ્રાણી ઉપર હેત.

મનહર છંદ.

ગમતેમ રમે કોઈ સમે મન ભમે ત્યારે,
ત્યા તજ દમે પ્રાણીને પડેલી જગમા;

કાંતો પગ તોડે પછી છોડે કાંતો આંખ ફેડે,
કાંતો મારે બેડે કે હવેડે દોડે ઘુળમાં;
એવો અનરથ કરે અર્થ વિનાનો અંતિ,
અકલવિનાનો આગ મેલે ઝાડ મૂળમાં;
તળે તમે તેવાં પાપ, ઇશ્વરથી હરી આપ,
પ્રભુ પ્રતિ ધારો પ્રેમ પ્રાણીઓના દુળમાં.

જગકર્તા વિષે.

ચોપાઈ.

જગકર્તાએ જગમાં જેલ, ઉપજતી વસ્તુઓ તેલ;
મુખ પામે તેથી સંસાર, ગુણ ગણતાં નહીં પામે પાર.
પૃથ્વી પાણી પ્રૌઢ પહાર, ઝાડીમાં જે ઝાઝાં ઝાડ;
બળદો દય હાથી બળવાન, વાહન તે જેવાં વૈમાન.
ચંદ્ર રવિ તારા ચળકાટ, હીક ઠગવ્યો તેનો ઠાઠ;
સમાસમાના મુખનો સાજ, કંધિા માનવીઓને કાજ.

ગાય વિષે.

ચોપાઈ.

ગુણવાળી શોગાળી ગાય, પાણી પીતી ને ખડ ખાય;
કેવો છે એનો આકાર, ચાર પગાળી આંચળ ચાર.
કરોને પગ બે ખરીંમા કાટ, ઘણો રૂપાળો ભાળો ધાટ;
પગવાડે પુઝે છે વાળ, નિત્ય ગોવાળ કરે સંભાળ.
એક હલાવે બેહી હોય, કાળી ઘોળી રાતી કાય;
દોતાં દુધ ભણું દેખાય, તેનાં દહીં માખણુ ધી થાય,
પેંડા બરછી ને દુધપાક, ખાતાં ખીર ન લાગે થાક;
બાસુદી ન બને શિખંડ, ઠરે પેટમાં ઉપજે કંડ.

ઝડુઓનું વર્ણન.

ચોપાઈ.

શીઆળે શીતળ વા વ્હાય, પાન ખરે ઘડું પેદા થાય;
પાકે ગોળ કપાસ કડોળ, તેલ ધરે આવે નંબોળ.
ધરે શરીરે ડગલી શાલ, ફાટે ગર્જનણુ પગ ગાલ;
ધરે દિવસ ઘણીં મોટી રાત, તનમાં જેર મજે ભદ્રીભાત
ઉનાળે ઉંડાં જળ જાય, નદી સરોવર જળ સુકાય;
પામે વનસ્પતિ સૌ પાન, કેસુડાં ફૂડાં ગુણવાન.
સારા હોજ પુવારા આગ, પ્યારા ચંદન પંખા લાગ;
બોલે કાયલ મીઠા બોલ, તાપ પડે તે તો વણતોલ.
ચોમાસું તો ખાસું ખૂબ, દમ્ભે દુનીઆ દુખાડૂબ;
મોર ઉચાટે રાગ મહાર, ખેતર વાવે ખેતીકાર.
ચંપા ચપેલી ભુર્જ જાય, ઝૂલે ગુલાબ મલાં ઝૂલાય;
જીવી ચોમામે મુખમાટ, આખડીઓ હાંચીળાખાટ.

ભોજન વિષે.

નગસ્વરૂપિણી છંદ.

રૂપાણી પોણી પોણીઓ,
ધણા ધોમાં ઝખોણીઓ;
ધી ખાંડ દુધપાકમાં,
સવાદ ખૂણ-સાકમાં.

ચઢાવી રાઈ રાઈ તે,
નથી કરી નવાઈ તે;
વળી ચણા વધારીઆ,
મરી મીઠું મુધારીઆ.

અથાણું એક એકથી,
વખાણીએ વિવેકથી;
વડાં વડી મુવાળીઓ,
રચી પુરી રસાળીઓ.
જામે જલેણી લાડવા,
પીઓ કદી પચાવવા;
ભક્ષાંજ ભાત દાળ છે,
રસોઈ તો રસાળ છે.

વિવેક વિષે.

ઈન્દ્રવિજય.

ધાતુની ધાત ભણી ભલોભાત,
રમે દિનરાત ધરી બહુ ધધિ;
ભાવ ભલેજ ભલાં ધરી ભૂપણ,
દે તજી દુષણની દુરગધિ;
રાજ સમાસદ લાજ ગણે,
કવિ કાજ કરે પદ્યગંધ પ્રગધિ;
ટેવ અતેક ન છેક છૂટે પણ,
એક વિવેક વિના નર અધિ.

દાહરો.

એક તાસતો ખાસતો, ખાપ ગંધડી એક;
ગોળ ગોળ સરખાં ગણે, જે જન વિના વિવેક.

જુગારી છાંડરો.

પ્રમાણિકા છંદ.

છઠ્ઠા છેલ છાંડરો, કાપ ખાપ છાંડરો,
જુગારી મંગ નય તે, ખતા ઘણાક ખાપ તે;
ભંગેલ જાણી જૂત છે, પિતા કહે કપૂત છે,
ગમાર આર મોહીઆ, પોટાપ જેમ પોહીઆ.

કેરૂવિષે.

પ્રમાણિકા છંદ.

ન કેરો ચીજ પીછએ, વિચારી કામ કીછએ;
વધે વડામ લોકમાં, મદા વસો અજોડમાં;
મવાદ કેરમાં કરો, વિચારને નથી વસ્યો;
અઝુખ થાય હવટું મુઝે ન કામ મુઝટું.
ખચીત માનજો ખરું, પદું છું વેણ પાવડું;
કરેજ કેક જે ધણી, ધરેજ છુદ્ધિ તે તણી;
ભરાય પિંટ પાપથી, છપાય કેરો ઝાપથી;
વિચારી કેક છાંડો પ્રભુજી ખાર જોડો.

કુંડળીચો.

કોંથી કેક નર કેરોએ, ચાલ્યો ચાંટા ખીચ,
કામ કુકામ ગયો પડી, નહોં ચેલ્યો તે તીચ;
નહોં ચેલ્યો તે તીચ, કીચ લપટાણી કાપા,
ગર્થ હતો જે ગાંઠ, મુરખ ખોઈ ખેડા માપા;
કહે કવિ દસપનરામ, પદવી નિર્લજ જિર લીધી;
કાકટ થયો કરેત, કેક કેરોએ કોંથી.

માણસ ઉપર હેત રાખવા વિષે.

મનહર છંદ.

અરે બાઈ બાઈ તમે સર્વથી સગાઈ સાહી,
રાખો તજ સનુતાઈ મિત્રતાઈ મનમાં;
જેવાં સગાં જોત બાઈ મર્યાદે વસે સદાઈ,
લડ્યાં ન કરી લડાઈ જે જલ્યાઈ જનમાં;
એવી સન્નગનાઈ સાહી હુર્યાઈ કગાઈ તજ,
બેળવી ભવાઈ તણી વાસના વચનમાં;
મજે મુખદાઈ માન રમે દુખદાઈ દેપ,
માટે લ્યો મોંદાઈ હમે તેથી મુખ તનમાં.

આરક્યાળો છાંડરો.

દાહરો.

એક અરપસો છાંડરો, હવે જેનું નામ;
અતિશે કરતો અરપસાં, જલ જેસે જે કામ.
કાગળ કાં લેખણ કરી, જે જે વરતું જોય;
જાલે જુગી ઝડપથી, લીરા જેવી દોપ.
નાના કહોં માને નહોં, ક્યું ન પારે માન;
એને પણ દિન જોડમાં, સર્થ વળી ગઈ સાન.
રાસો વરમાં રાણલી, મેલી ગરીબા માણ;
અતિ અમાનદે અરપસો, ન નહોં વડાણ.

ચરમા નાક ચડાવીઆ, ખાડાળાં જે ખૂળ;
ડાખેલી લીધી દેખવા, ધારીને પગ ફેળ.
હીલું ન હતુ દાકણું, જળઈ કીધું જોર;
ઉઘડતાં તે ઉઘડ્યું, કીધો સોર બકોર.
આખા મોં ઉપર પડી, તેમાંથી તપખીર;
કાંકા મારે કાંકડો, ધારી ન શક્યો ધીર.
ચરમા નાંખ્યા ચોકમાં, છીછીં છીકા ખાય;
થાક્યો તે થુ થુ કરી, જીવો ગતો જાય.
ચોજે ત્યા તો ચો ગણો, આખે અધો થાય;
ડોસે દોડા દીકરો, ચરમાંના ચુરાય.
ડોસે ડારો દઈ કહ્યું, હસવું તે થઈ હાણુ;
લાડકડા એ લાખતો, જીવા છું તું જાણુ.
ચરમાં તો વસમાં થયાં, ડીંચી વાળ્યો ડાટ;
જીવે ફરીને જીવતા, ઘડ્યો ન એવો ઘાટ.

ચોખ નહીં જ્યાં લોખતો, શોભા સધળી જાય;
તૃણાથી તરસ્યો સદા, ધનથી નહીં ધરાય.

કોઈને હલકો ન ગણવો.

દોહરા.

પરમેશ્વરની આ પ્રજા, સધળો છે સંસાર;
એક કુટુંબી આપણે, એક પિતા પરિવાર.
કાળા જે રા કાચ છે, ધનહીણા ધનવાન;
કહો ન હલકો કોઈને, સધળા એક સમાન.

અવગુણપર ગુણ.

અવગુણ ઉપર ગુણ કરે, એ સજ્જન અભ્યાસ;
જો ગુપ્ત સળગાવીએ, આપે સરસ સુવાસ.
ખાળક એવે વાળ પણ, કદી ચઢે નહીં કાળ;
આળ કરે અસાની જન, દીલમાં થવું દયાળ.

ત્રિભંગી છંદ.

માપ અમાપ પ્રતાપથી, મરે પાપ સંતાપ;
માપ ઉપાપ કરણું તુંહી, જે જે જગતા ખાપ.

જે જે જગખાપા, સુખરસ પાપા;
કુટમતિ કાપા, તું કરજો.
તું ભવજળ તારણુ, અધમ કષારણુ;
દુખ પોકારણુ દીલ ધરજો.

તું અંતરજની, અવિચળ ધામી;
તુજ બહુ નામી નામ ખરું.
છે મુજ મતિ કાચી લઈછું જાચી;
દે મતિ સાચી અંચ કરું.

અમદાવાદના ભદ્ર વિષે.

દોહરા.

ભદ્ર નામ સૌથી ભડું, સૌ જાણે સંસાર;
શા કારણ કાળાશયી, ભદ્ર દિસે ભયંકાર.
કાળાં મુખ વાળાં વસે, કાળાં કૃત્ય કરનાર;
તે કારણ કાળાશયી, ભદ્ર દિસે ભયંકાર.
જશ જેના અતિ ઉજળા, દુર્નીયાં મધ્યે દેખ;
એવા જનથી ઉજળા પુસ્તકશાળા જેખ.
કાચા કાચ સમાનના, ઉપજે રતન અમુલ;
કીંમત પામે કારમી, એ તું જે આ રકુલ.
સ્વર્ગ નરક આ લોકના, સધળા રસ્તા સેહેજ;
તે મળવાના ત્રણ ભુજો, આ દરવાજા એજ.
સામગ્રી મુખની ભલી, લહે જહાં મન રંજ;
જો ભુગતીવી આ બન્યો, તેવો છે કારંજ.
શુક્રવર શોભા ભલી, આ દેકાણે થાય;
ચંદ્રે પોરે ચોકમાં, ભલી બનતર ભરાય.
આ તો અમદાવાદમાં, મન ફરવાનું ઠામ;
દેખીને દિલમાં થયા, રાજ દલપતરામ.

પાંચમી ચોપડી.

પ્રાણીપર દયા રાખવા વિષે.

નારાય છંદ.

ભુજો પોંડાર્યો જેમ આ, પોંડાય પિંડ આપડો;
પીડા કર્યાર્યો તેમ તે પોંડાય પ્રાણી બાપડો;
મદાંધ થઈ ન મારશે જરૂર જીવ જાણીને,
અરે દિલે દયા ધરો પીડા ન કરો પ્રાણીને.
રચ્યા આવેવ મંથિરે, ભુજો સહુ શરીરના,
તમોર્યો તે બને ન દાખ વાતથી લગીરના;
વિચારીને અધિક હીક, બીક લે આણીને,
અરે દિલે દયા ધરો, પોંડા કરો ન પ્રાણીને.
ધરો ન ચર્ણુ ઘોળ, પ્રાણીને ગરીબ ધારીને,
ખરેખરા ખુશી થશે ન મિત્ર જીવ મારીને;
ન ધાતની વિશેષ વાત વણુવો વખાણીને,
અરે દિલે દયા ધરો પોંડા કરો ન પ્રાણીને.

અનાવતાર એક દિવસ આપણોજ એહતો,
તથા મળેલ તેહને ઉદાર આર તેહતો;
બસે હરે હરે પ્રભુ દીધેલ મુખ આર્થુને,
અરે દિલે દયા ધરા, પીડા કરે ન પ્રાર્થુને.
બરી ગતથી ખૂબ બાર કેમ માર મારીએ,
ગરીબ છવ આપડાનીં વેદના વિચારીએ;
કરે કદી ન કરે કર્મ પાપનું પિચારીને,
અરે દિલે દયા ધરા, પીડા કરે ન પ્રાર્થુને.
કરે અધર્મ કર્મ જનું પાપ પાંખ તોડીને,
પરાવી શખમાં કરે બરાણ ખેલ ખોડીને;
નિશાન માંડીને કરે વિનાશ તીર તારીને,
અરે દિલે દયા ધરા, પીડા કરે ન પ્રાર્થુને.

વિચારીને બાલવાવિષે.

ઉપદેશવ્રતકં.

સુવાક્યથી સ્નેહ સદૈવ લાધે,
કુવાક્યથી દ્વેષ દમેશ લાધે;
અરે કરો એક વિવેક આણી,
વિચારીને યાર ક્યાર વાણી.
સુવાક્યથી વિશ્વ ગ્રંથ વખાણે,
કુવાક્યથી કીતનનો ન જાણે;
પરે અરે હમવેજ પ્રાણી,
વિચારીને યાર ક્યાર વાણી.
પ્રભુ બુઝા પોષ્ટ ધેર પાજે,
મુખે મુખે શરૂ કરે ન માજે;
ક્યારનું કારણ એજ જાણી,
વિચારીને યાર ક્યાર વાણી.
બલી હંમે બાઈ બસાઈ તો દે,
સુરી હંમે લોક સુરાઈ ખોલે;
ગરીબ કે રાજકુમાર રાણી,
વિચારીને યાર ક્યાર વાણી.
સુવાક્યથી ક્યે દહીં શી દેશે,
અમુલ્યનું મુલ ક્યાર લેશે;
કુવાક્યથી પાપ જાણી ન ખાણી,
વિચારીને યાર ક્યાર વાણી.
મુખથી કે માનવી વેણ મુક્યું,
કરીથી તે તે ન ગળાય વૃક્ષ્યું;
વિમાસશે એવી દશેજ દાણી,
વિચારીને યાર ક્યાર વાણી.
જરાનજે છેદે દેવાય મુજે,

કુવાક્યના કાપ કદી ન દેશે;
ન કાચની કોઈ મરેજ કાણી,
વિચારીને યાર ક્યાર વાણી.
બસો સુરા લોપતણો મડાકો,
દયા વિષે દેણ જતો દડાકો;
કરો તમે કેમ શકાય તાણી,
વિચારીને યાર ક્યાર વાણી.

દાહરણ.

વિચારીને વાણી વંદા, કદી ન વચ્ચે કામ;
બાર તોલ તો જન બચા, રાણે દસપતરામ.

માનો ગુણ.

ભુજંગી છંદ.

હતો નું મુતો પારણે પુત્ર નાના,
રૂં છેક તો રાખનું કાણુ જાના;
મને કુખી દેખી દુખી કાણુ આનું,
મદા દેતવાળી દયાળીજ મા તું.
સુકામાં સુવાટે બીંતે પોથી પાંતે,
પીડા પાણું પરે તરે સ્વાદ તો તે;
મને મુખ મોટે કટું કાણુ આનું,
મદા દેતવાળી દયાળીજ મા તું.
કંઈ જાતી સાધે અવી કાણુ લેનું,
તથ નાનું આનું મને કાણુ દેનું;
મને કાણુ મીઠું મુખે ગીત ગાનું,
મદા દેતવાળી દયાળીજ મા તું.
પરું કે ખરું તો ખમા આર્જી વાણી,
પરે પાંપણે પ્રેમનાં પુર પાણી;
પછી કાણુ પોનાતાણું ક્યે પાડું,
મદા દેતવાળી દયાળીજ મા તું.
મને કાણુ કેનું પ્રભુ બક્ષિ બુદ્ધિ,
ક્યે તાપ પાપે મજે જેથી સુદ્ધિ;
ચિને રાણી ચિંતા કરું કાણુ આનું,
મદા દેતવાળી દયાળીજ મા તું.
તથા આજ નાઈ દહ દેત તેનું,
જોજે માણીનું જાણું દેત જેનું;
ગળિને ગળ્યાથી નથી તે ગણાનું,
મદા દેતવાળી દયાળીજ મા તું.
અરે એ જાણું મું જાણું જેણે મળી,
સોયા આકરી આકરી ને અમળી;

સદા દાસ થૈ વાળો આપીશ સાહુ,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તુ.
અરે દેવના દેવ આનંદ દાતા,
મને ગુણુ જેવો કરે મારી માતા;
સમેા વાળવા ભેગ દેજે સદા તું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તુ.
શિખે સાંભળે આટલા હંદ આંદે,
પછી પ્રીતથી જો કરે નિત્ય પાંદે;
રોઝી દેવ રાખે મુખી સર્વ કામે;
રચ્યા છે રૂઢા હંદ દલપતરામે.

ભલુભુંડે કર્યા વિષે.

મનહુર છંદ.

મોગરાના ખીજ જેવા માનવીના મોઢા ખોલ,
કૈય ખીજ જેવા મોઢા કડવા કહાવીએ;
મોગરાના ખીજમાંથી કૈય ન કદાપિ થાય,
કૈયથી ન મોગરાનો આશ લેશ લાવીએ;
એકવાર આપણે વિવેકથી વિચારી ભુજો,
એવાં જાડ ઉગે જેવાં જેવાં ખીજ વાવોએ;
ધાર ખાર પામવા ઉપાય હાથ આપણામાં,
દુર્નોઆને દોષ દલપત ન ચઢાવીએ.

કંદિવિજય છંદ.

વંદન શબ્દ મુણો કહ્યો વંદન નિર્દેક થાય તમે કદી નિંદો,
સાલસશબ્દ મુણો કહી સાલસખંડુ કલાથી કહેવળી ખંધો;
નિર્મળ શબ્દ મુણો કહ્યો નિર્મળગદુ કલાથી કહેવળીગદો,
પાણી વદે જનમાં જન જેમજ તેમજ તુર્ત પડે પહોંદો.

મહારાણીજની ગરબી.

અમે હથ્થર માગીએ એટલુ,
વડી પ્રેમવાળી ધણું વર્ષ, હવે વિકટોરોઆ.
તમે આપો કૃપા કરી તેટલુ,
પૂરો દૈડામાં પામીએ હર્ષ. હવે. ૧
એનો અચળ અમલ અમર હવે,
કરજો કરજાથી કુશળ કલ્યાણ. હવે. ૨
દિનદિન ચાની કળા ને દોલત ચલે;
ભાગી વિદ્યવિદ્યા પામેા વળા. હવે. ૩
પેના વધળા સુઝો સંતાનો,
યાજો દુષ્ટતા અશળ કલોગ, હવે. ૪
વિજયા કુંવરીનો વિજય વધારજો,
જે છે જગતપતિપણુ જોગ. હવે. ૫

હથ્થર અખૂટ દોલત એને આપજો,
સર્વે સમયમાં રેંને સહાય. હવે. ૬
એનાં કટ કૃપાનિધિ કાપજો,
જેના જશ ધણો જગમાં ગવાય. હવે. ૭
જેના રાજથી જન મુખીઆં થયાં,
હવે એના અખંડ સોહાય. હવે. ૮
દુઃખ બુલમનાં જેથી મરી ગયાં,
કપનચો અંજ કમંજ અથાગ. હવે. ૯
આખા જગમાં અચળપણું જામજો,
એનો નિર્મળ ન્યાય સદાય. હવે. ૧૦
એનો મુજશ સંસારમાં જામજો,
જેથી ગુણીજન અંધમાં ગાય. હવે. ૧૧
દયાવંત દિસે છે દીપાવડો,
જેનો સદગુણી રાજ સમાજ. હવે. ૧૨
એને ચોગણી હામ ચિત્તે ચડો,
એની રક્ષા કરે મહારાજ. હવે. ૧૩
જેમ અમરવેલી વધે બહુ બહુ,
એમ વધજો એનો પરિવાર. હવે. ૧૪
કહે દલપતરામ સનન સહુ,
કહો કુંવરીનો જય જયકાર. હવે. ૧૫

મિત્રાચારીવિષે.

છપ્પા.

પંડિત મિત્રો મળે વંદે મુખ મધુરી વાળી,
પ્રથમ કરી પરણામ, પાય ગંગાજળ પાણી;
પછી સોપારી પાન, આપી કુશળતા પછે,
કહે પછી કરજોડો આગમન કારણુ શું છે ?
કરી જ્ઞાન વાતચિત શાંત થઈ, સ્નેહ સહિત ભુદા પડે;
મન મસ રહે મિત્રાઈમાં, પંડિતની પ્રીતિવડે.
મુરખ મિત્રો મળી, ગાળ દહ ગમત કરશે,
મારો પરસ્પર લાત, વાતમાં મસ્કરી ધરશે;
મિત્રાચારી મૂલ, કેદ પીશે ને પાશે,
ખેલી બાજ ખેલ, લડાલડી કરી ઘેર જશે.
મુખ મિહા ને મનમાં કપટ, રચારથલગી સગાઈ છે;
કદી જનમકારી હવંત, મુરખના મિત્રા છે

પિતાની સેવા,

ભુજગીહંદ.

છડો હું હવે છાકરો છેક છોટો,
પિતા પાળી પોપી મને કાધ મોટો;

હડી રીતથી રાખતા રાજ રાજ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 ચડી છાતીએ ને ઘડી મુઠ તાણી,
 કદી અંતરે રીસ આપે ન આણી;
 કહું મેં મુખે તે કયું હાઈ હાજ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 મને સારી શિક્ષા શિખાવી મુધાયો,
 વળી આપો વિદ્યા વિવેક વધાયો;
 બલી વાતના બેદ સીધા દોષાજ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 કદી કોટી કોટી સહી કટ કાપા,
 મને છાતીમાં લે કરી છત્રજાયા;
 અતિ પ્રાણથી ખ્યાર ને આણતાજ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 મને દેખી અત્યંત આનંદ લેતા,
 મુખે માર્ગો વસ્તુ મને લાગી દેતા;
 પુરે પાડ તે તો ભુલે યુવ પાજ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 વડા વાંકમાં આવું તો રાંક નાણી,
 દોષો દંડ દેતાં દયા દિલ આણી;
 તજ સ્નેહ દેહે ન દીધી ખોડાજ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 ભણાવી ગણાવી કીધા ભાગ્યશાળી,
 તથા તુલ્ય જેથી છુરી દેવ ટાળી;
 જનો મંખ જેથી રહી કીર્તિ ગાજ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 લીધા લાવ ને લેશ ને લાવ સારો,
 ગાયું મુણ હું તાત તે તો તમારો;
 સદા મુજ સાર ઉપાયો સંજ્યાજ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 મને નિર્જાતાં નેત્રમાં નીર લાવી,
 લઈ દાખતા છાતી સાથે લગાવી;
 મુખે જોલતા જોલ મીઠા મીઠાજ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 દતો આજ હું આજ સુધી અજાણ્યો,
 કરે આપનો ગુણ એકે ન આણ્યો;
 હવે હું થયો જાણીતો આજ આ જ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 જગનાથજી છવતો રાખશે જો,
 હયાતી તમારી અમારી હશે જો;

કરું સેવના દિલ આંચે સદાજ,
 બલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
 બણે બાવથી જો ગણે છંદ સારો,
 પિતુ ભક્તિ પામી ન થામે નહારો;
 રહું જ્ઞાન લે લાગશે શ્રુમ કામે,
 રચ્યા છે રૂપ છંદ દલપતરામે.

સંપવિષે.

છપ્યા.

સંવત તેર ત્રેપન, સાત વિક્રમની ન્યારે,
 દિલી અલાહદીન, તખ્તપર બેસા ત્યારે;
 મંત્રી મલેક જેજ અમલ કરવા રચિ જોડી,
 વિષદ્ધ માયો શાહ શાહનદા અળ દોડી;
 પણ એકમાસ દિનપંચ, મુખ ભોગવી બુડી રીતે મુઝો;
 તજ સંપ નહો મુખસંપને, ગરૂર વિચારીને ભુઝો.
 દિલી આદિક દેશ, થયા જગમાં વપ ને ને,
 જેણે ન સેવ્યો સંપ, મુઆ વણમેતે તે તે;
 કોઈને કુંવરે હણ્યો, હણ્યો કોઈને નિજ પ્રાને,
 કોઈ પ્રધાને હણી, હણ્યો કોઈને પિતુ માતે;
 શુભ રીતે સંપ ન સેવતે, રાગ રંક પીડાય છે;
 ધનથી મુખ કોઈ નથી ધારતું, સંપથકી મુખ થાય છે.

અહંકારવિષે.

ભુજંગીછંદ.

અહંકાર જો રાવણે ખૂળ રાખ્યો,
 ચડી ચોટમાં મોતનો સ્વાદ આખ્યો;
 ક્યો વાંદરે હાલ બેહાલ કેવો,
 અહંકારમાં સાર છે પાર એવો.
 અહંકાર કીધા ભુઝો રાય કસે,
 વડું દુષ વેશું વળ્યો ડાટ વસે;
 મુઝો મસ્ત ભુલો જરાસંધ જેવો,
 અહંકારમાં સાર છે પાર એવો.
 અહંકાર દુઃખને ભરે આખ્યો,
 જાણે આપ જોવા ન ભુલો જ આખ્યો;
 તજ તાત તે તો થયો તુલ્ય તેવો,
 અહંકારમાં સાર છે પાર એવો.
 ભુઝો જેમ જેણે અહંકાર આખ્યો,
 ક્યોને મુઝો મુખ લે કોઈ માણ્યો;

કુખ્યા દુખમા દીન ચૈ દૈત્ય દેવો,
અહંકારમાં સાર છે ચાર એવો.
રડી નમ્રતા જે હૃદમાં ન રાખે,
ચડીને અહંકારનો સ્વાદ ચાખે;
ભખે વિખ મીઠો તણ સ્વાદ મેવો,
અહંકારમાં સાર છે ચાર એવો.

પડી આગમાં અંગનું ક્ષેમ ધર્યે,
ચઢી શળીએ પ્રાણનું મુખ પ્રીછે;
મહા ઝેરીના મુખમાં હાથ દેવો,
અહંકારમાં સાર છે ચાર એવો.

બકે બોલ જે જે અહંકાર આણી,
વિના તોલ તેની જશે વ્યર્થ વાણી;
ખરા ખારમાં વાવોતે લાભ લેવો,
અહંકારમાં સાર છે ચાર એવો.
અહંકારો નિંદાય છે વાટ ઘાટે,
તમે મિત્ર તેને તજો તેજ માટે;
સદા નમ્ર થૈ મુષ્ટિનો સ્વાર્થો સેવો,
અહંકારમાં સાર છે ચાર એવો.

દોહરો.

અહંકારથી એક પણ, કદી ન મુઘરે કામ;
નમ્રપણમાં મુખ નકી, રહે છે દલપતરામ.

સંપવિષે.

દોહરો.

સૃષ્ટિ સમે સૌ માનવી, વસતા વન મોઝાર;
ડરતાં એક ખીનચકી, નોતો સંપ લગાર.
પહોરણુ છાસો પાંદડા, ખાત્રા વનકળ ફૂલ,
વનમાં વસીને વેડતાં, દેહે દુખ અતુલ.
પછી આપી પરમેશ્વરે, સંપનણી મનિ સાર;
એક ખોળનની સહાયથી, બન્યા બન્નાં ધરનાર.
જેમ મુસંપ વધ્યા વણા, અઘણુ ભાગી એમ;
ખાંધ્યા બદોબસત યહુ, જન દુખો થાય ન જેમ.
અગળ સગળ સૌ મુખો થયાં, દુખ થયાં સૌ દુર;
તે કારણ સૌ સંપનું, જાણો તમે જરૂર.
મુખ સઘળાં છે સંપમાં, સંપ નહીં ત્યાં શોક;
સંપે સંપતિ સાંપડે, લાજ વખાણુ લોક.
તરન તોડવા તાંતણો, હિંમત સોની હોય;
બુથ મળે જાતું થનાં, કાપી ન શકે કોય.
કર્મોએ સંપ કુટુંબમાં, શત્રુથી શું થાય ?

ઝાડ ટકે છે કુંડમાં, એકલ ઉડી જાય.
છેદે ભેદે છોકરાં, પથરા જે નિજ પાસ;
કરીએ તેનો કાટ તો, તરકરનો નહીં ત્રાસ.
ધ્રુવે ધુકાવે ધુળને, ઉપજે મેહ ઉકાવ;
પ્રાંતી રચીએ પાળ તો, તેનું બને તળાવ.
તેમ મળીને માનવી, સંપ કરે સૌ દામ;
ભાગે ભળનાં ભોગવો, દુખ મુખ દલપતરામ.

બોદધુ' પાળવાવિષે.

ભુજંગીકંદ.

વિના ટેકવાળા બધુ બોલી વાળે,
પછી આપતો બોલ એકે ન પાળે;
તમે દેવ તેવી ન રાખો નકારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
પુરો બોલ પાળે વધે તોલ તેનો,
ઘટે તોલ બુંદા પડે બોલ જોનો;
ન રાખે ભરોસો નરો ક્રોધ નારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
નહીં વેણુ જશો ભલે જાય નાણું,
અરે હું ન એનો કશો શોક આણું;
ધરો ટેક એવો ઉરે ધીર ધારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

સુણ્યા શરવીરો ઘણા સત્યવાદી,
મુઝ્યા વેણુમાં રીત ઝોરી અનાદિ;
વધી લાજ આલોકમાં લાભકારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.

કહું તે કરે માનવી એજ મોંટા,
બુવે વેણુ તે તો ખરો ખૂબ ખોટો;
અરે નાંખશે માન એ તો ઉનારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
ભસે તે નહીં કતરો ચર્ચુ કાટે;
લગાડી લહે ઉપમા એજ સાંટે;
બકે એજ લજ્જા જવા જોગ વારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
સરે મુખ કે ઉપજે દુખ અજે;
રહો રાત દાડો કહો એજ રંજે,
ભલા લોકમા પામશે લાભવારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
મુતાં ઉઠતાં બેસતાં વાત સાચી,
કહો કાણુ મોટું નહીં શક્તિ કાચી;

હરી ખેસશે એ થકી હવે હામે,
રમ્યા છે રૂઢા હંદ દલપતરામે.

કટનપ્રાક.

ભુજંગીહંદ.

અહો દેવ હું તો સદા દાસ તારો,
પ્રભુ તું મને પ્રાણથી પૂર્ણ આરો;
મને આપ અત્યંત આનંદ આપો;
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપો.
પુરો હું ભુરો પ્રાણી હું છેક પાપી,
તમે તો દયાવંત દિસો તથાપિ;
હુરો પાપ ને આપની ઓપ ઓપે,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપો.
સગામાં સજો તો પ્રભુ તુંજ સાચો,
કહું શી કથા હું વૃથા વાદ કાચો;
થશે સર્વ સાદું શિરે હાથે થાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપો.
મને આ સમે કાણુ આરામ આપે,
કહો કાણુ આ પાપ સંતાપ કાપે;
જન્યો જાણ હું તું જન્યો કેટ જાણો,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપો.
મને આજ આ આપદથી ઉગારો,
તમે શોક સિંધુ થકી સઘ તારો;
પ્રભુહ કરો આ પ્રલે સર્વ પાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપો.
તમે સર્વથા સર્વદા શુદ્ધ લીધી,
કૃપાગુણે સંકટે સાય કીધી;
વિના આપ આ કાણુ બાણે વિલાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપો.
ધઈ અંતરે આપની એક આશા,
બાણુ આપ આગે દુખે દીન બાપા;
થવા માફ મારાં તમે પાપ માપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપો.
વરો વેગ લાવી ચઢો મારી વારે,
જશે જાક શાસી થશે દષ્ટિ ન્યાયરે;
કશા ક્ષેષથી કેમ રેશે કળાગો,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપો.
કરે કટ નટાકટ કાઠ પ્રાણી,
પ્રભુ પ્રાર્થના ને પુરો પ્રેમ આણી;
સરે અર્થ સર્વે કરે થીર હામે,
રમ્યા છે રૂઢા હંદ દલપતરામે.

આપ્તનું વર્ણન.

ભુજંગી હંદ.

બલો દરથી દેખતાં દીલ ભાગ્યો,
ચઢી જેમ આકાશમાં મેલ આગ્યો;
દિસે કુંડતો દેવતા ખીલ જેવો,
દિસા આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
નિથી પૂનમે શામિતા સાંજ ટાણે,
જન્યા ઘંટ જે અર્ચન સોમ જાણે;
દીપે દેવ હાથી કહે કોઈ કવો,
દિસા આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
કદી ઉપરે ને ભુજો આંખ કાઢી,
હુકી ઝાડનાં હુંડની ઝાઝી ઝાડી;
મહા સ્વાદુ માગ્યો મજે મિષ્ટ મેવો,
દિસા આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
દિસે વાધ ને વાંદરા સિંહ હણો,
ઝરે નિર્મળા નિરનાં નિત્ય જણો;
શોજો ને મુગથી વહે વાયુ તેવો,
દિસા આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
બલો ટુલની ત્યાં પૂલી ટુલચારી,
કુવા વાય ને કુટ ઓપે અગારી;
વણ દેવજોમાં વસે વાસ દેવો,
દિસા આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
જન્યા જંગલ ને જની ત્યાં જગરો,
રૂઢા રાજગારી કરે રાજગારી;
મજે માલ લેનારો હોય કેવો,
દિસા આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
તહાં નેર ગાડતણે તો તળાવે,
પિવા ગામ અર્ગીયારના લોક આવે;
જહાં જે માસે ન દિસે પ્રસવો,
દિસા આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
આપાટે પરાં વાદળાં પાસ આવે,
જતાવંત જોવાની ભુકતી જળાવે;
કુમારો કુર્બાનો તમે જેમ દેવો,
દિસા આજ આણુ ગિરીરાજ એવો.
ભુનાં જૈનનાં દિંદુનાં રથાન જેમાં,
અનિ ખ્યાન છે અર્જુદા દેવી એમાં;
કદી તે કથા બદલ્યા જેમ હામે,
રમ્યા છે રૂઢા હંદ દલપતરામે.

છઠ્ઠી ચોપડી.

પસ્તાવાનાં કામ કરવાવિધે.

અનુષ્ટુપ છંદ.

કાલો કાંઠ નિશાળે જૈ, ગાળે વેલા ગયો વડે;
મુછળો મૂર્ખ મોટો થૈ, પસ્તાવામાં પછી પડે.
છાવરે દુષ્ટતા છાની, તે ચોરે ચક્રે ચઢે;
ત્યાં તે નો દુષ્ટ તોફાની, પસ્તાવામાં પછી પડે.
પુલાવ્યો કાંકડો ફૂલે, ખૂબ ખર્ચજ ને જડે;
દેવાળી નીકળે ડુંકે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
છવિકા વૃક્ષને જોઈ, છોટે છે ચોખ્ખો થયે;
ભૂખના દુઃખથી રોઈ, પસ્તાવામાં પછી પડે.
મૂર્ખ જે તાત માતાને, નાની ઉંમરમાં નડે;
સંભારી સુખ દાતાને, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ભાવ લૈ ભેગનો ભૂકો, ધાલીને ઘાટ જે ઘડે;
તે ધંધા થાય છે દુકો, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ભૂલતાં ભૂલ ને ભાળે, તો તેને લડવા તડે;
ચૂકના સ્વાદને ચાળે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
પારદી પુછેને પેળી, ધારણા ન રહે ધડે;
ખત્તાના ખેદને દેખી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ભુટાને બાળકી આપી, બાંધે છે મીઠળો મંડે;
પિતા પુત્રીતણે પાપી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
સ્નેહી સંબંધીની સાથે, લાકડી લૈ ઉભો લડે,
મોટી પીડા પડે માથે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ફૂલ પાન ફળો ગંધા, સંભાળે નહીં તો સડે;
અંતે તે આળસુ અંધા, પસ્તાવામાં પછી પડે.
તાજી સુદ્ધિ ધરો તીખી, મેલી દો કમતની;
શિક્ષા સાચી લહો શીખી, દિક્ષા છે દલપતની.

અંગ્રજી મહિના વિધે.

દોહરા.

જાનેવારી જાણવો, કેયુઆરી ફરી હોય;
માર્ચ એપ્રિલ મે પછી, જુન જુલાઈ જોય.
એ પછી માસ અગસ્ટ છે, સપ્ટેમ્બર સુખ ધામ;
અક્ટોબરના અંતથી, નવે નવેમ્બર નામ.
પછી ડિસેમ્બર દેખીને, ખરેખરી કર જોજ;
તો તેના ત્રણસેં અને, પાંસડ પુગ રોજ.
ચાર છ નવ અગાઉઆમાં, તેના તો દિન ત્રીસ;
અવરે એકત્રીસ છે, બીજે અઢત્રીસ,
ચાલુ ચોથા વર્ષનો, બીજે જે બોલાય;

તે તો ઓગણત્રીસનો, ગણતાં એમ ગણાય.
વરસ બેસતાં બારમી તારીખ તે સંક્રાંત;
જુન પાંચમોએ જઈ મળે, રવિ મૃગશિર નહિ બ્રાંત.
તાપ તપે મે માસમાં, જુન ગરજે ધમધોર;
અક્ટોબરમાં આળસે, જળ વરસાતું જોર.
ઈસવીસનના આંકમાં, છપન ભેળવીએ છેક;
સંવત વિક્રમનો વળી, આવે એજ વિવેક.
એ સંવતથી એકસો, તથા ઘટે છત્રીસ;
શક શાલિવાહનતણે, ચૈત્રે ચરતો કહીશ.
દશ મુંદર આ દોહરા, કયાં સર્વને કામ;
વિગતે અમદાવાદમાં, રહીને દનપતરામ.

અવગુણવિધે.

બાન ખાનને પાનનું, ગાન તાન શુ તાન;
જાન વિના વિદવાનનું, માન ઘટે નાદાન.
વેપ વિશેષ નરેશનો, બેશ કયાં શિર કેશ;
દેશ નહિ લવ લેશનો, વેશ ન તજે હમેશ.
ધરિયે રાજ સમાજમાં, લાજ આજને આજ;
કાજ કરે પતરાજથી, દગલખાજ શિરતાજ.
હાટ કરે જઈ વાટમાં, ઘાટ ઘડે ધનમાટ;
કુડે કાટસે ખાટવા, હાટ વળે ધન સાટ.
શાણપણું નહીં આણશે, એજ અજાણ પ્રમાણ;
માણસપણું નહિં માણશે, જાણ લાણની હાણ.
નાત જાતની ઘાતમાં, રાત દિવસ રણીઆત;
ભાત ભાત ભલોં તે તજે, માત તાતની વાત.
ગામ ગામ ડંગ કામથી, હામ હામ ડંગનામ;
દામ મેળવે હામથી, આમ મુખરનો બામ.
જામ સુકીર્તિ તજાય ત્યાં, ખાય કેદ હરખાય;
પાય પીએ પંકાય ડંગ, થાય દરિદ્રો સદાય.
ખાર ખૂબ કરનાર નર, જાર તણો સરદાર;
ભાર ભરે અવતાર લૈ, સાર ન લાહે લગાર.
ખાજક દુર્ગુણ બાળજે, જાળવજે જાંજળ;
કાળ જાળ તો ટાળશે, પાળક દીનદયાળ.
પ્રખળ સુદ્ધિ બળ અકળતન, જળ ફળ ભૂતળદન;
ચપળ સકળ એ અચળ નહિ, દળ વાદળ દલપત.

દેવ પડી તે રળે નહિ.

ભુજંગી છંદ.

શિક્ષા શ્રાવની પુજી સાથ સાંધી,
ભુજો ભુકિતથી જાળવી બંધ બાધા;

કરી પાંશરી; તો કરી વાંકી વાળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી;
અદારે વળ્યાં ઉઠતાં અંગ વાંકાં,
કહો દાંકીએ તો કહે કેમ દાંક્યાં;
સુએ ભૂતળે તો ભુએ આમ ભાળી;
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી;
ભુએ નાગની ભાતની દેવ જે છે,
રીએ તો રમે ને ખીએ તો હમે છે;
પુરા પ્રેમથી રાખીએ ધેર પાળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી;
પુરા પુષ્પના પુનમાં હોંગ ખેસે,
નહી હોંગતે પુષ્પનો પાસ ખેસે;
અક્ષે માંધું કુટી મરે કાઠ માળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી;
ધરી દુધમાં ને કરી સાંજુવાળા,
ધુએ દોયલા ને ભુએ દોય દાળા;
નહી કાઠ કાળે મરે ભાત કાળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી;
કહો પાણીના પૂરને કાણુ થોભે,
અદે શા વરે તેવનાં નીર મોભે;
રહે આડમાં રાખશે કાઠ ખાળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી;
લઘુ વૃક્ષ વાળ્યું વળે જેમ તાળો,
ટળે તેમ છોટાપણે દેવ ટાળે;
કુટી કે કુટી દુષ્ટની કે દયાળી,
પડી દેવ તે ના ટળે કેમ ટાળી;
ક્રિયા કેળવે મેળવે ગુંથુ તેમાં,
નીતિ બેળવે હેળવે છવ એમાં;
પદે પાઠ આ તે ભક્ષી દેવ પામે,
રૂપ્યા છે રૂડા હંદ દલપતરામે.

વિદ્યા વધારવા વિગે.

ભુજંગી છંદ.

ગણુ બાગમાં આડનાં કુંડ થાવા,
મએ મળમાંથી પુરો પાણી પાવા;
તમે તેમ સૌનો અગે દાલ સારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
ક્રમાળુ બનીતે નિશાળો કરાવો,
વળી સર્વના સુખનાં બીજ વાવો;
કરી વાડ કુટી કરે જેમ કપારો.

સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો,
રૂપ્યા આવણું આવવા દાંત દેવે,
ભુએ નાન આપું પિતામાત જેવે;
પદાવે પુરો તે મરો પાળનારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
પદેલો નહીં તે પથુ વૃથા પ્રાણી,
પદેલો જ તે માનવીમાં પ્રમાણી;
વડું પુણ્ય વિદ્યા દીધાથી વિચારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
ખરેખાત વિદ્યા ખમતો ન ખૂરે,
હો ના આરા હુટારા ન હુરે;
ભુવો જે રો છવ છવે હમરો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
હાથ નરો જેલ તે રૂઠા હાલો,
દુખે દુખતો દેખીતે હાથ ઓલો;
તરી પાર તેને તમે તો ઉતારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
લખી વાંચશે એજ છે આખવાળું,
ખાણી જાણશે એજ જાણો છખાળું;
ધરી નારીને મદનો એજ ધારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
પદેલો કટીકે કરે કદ ચૂરો,
પદેલો નહીં તેજ પસ્તાપ પૂરો;
પડી માનશે ધિક આ જન્મ મારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
ખરેખાત આ વાતમાં માલ મોટો,
કહું છું કથી કે નથી છેક છોટો;
હરાવો નિશાળો તમે હામ હામે,
મુખે એજ માંધું દલપતરામે.

વિકટોરિઆ રાણી વિગે.

હરિગીત છંદ.

દે દેવના પશુ દેવ તું તતજેવ દિલમાં ધર દયા,
જે રાણીજીના રાજથી ચીર ચર્મ અમે સુખીઆ ધયા;
તું આપ નિત્યે નવીન વસ્તુ તેજ તેના તાનમાં,
સુખમાં મદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
વડો પ્રેમયાળી દિલ દયાળી ભુદિયાળી ખાદ દે,
ભરપૂર જીવ ભરદા જેના મિત્ર વિગે મનુરામ દે;
નહિ દેશમાં લવકેશ દિલ દારૂ જેના ધાનમાં.

સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 જે દુષ્ટતામાં પુષ્ટ તેના શત્રુ છે સંસારમાં,
 જે કષ્ટ ભેનને કરે, કરતા કરે બ્રહ્મ વિચારમાં;
 સંહાર તેના સંઘ તું કરનાર ઇશ્વર આજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 તું ઉઠ ઇશ્વર આપો વંખતે અંરજ ઉરમાં ધારને,
 જળ કપટ ખળનાં અપટ છે તે ચપટ કરી ખેસારને;
 એ વેરોઆનાં વાંસને વિખેરી નાંખી વાજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 દિન દિન વિશેષ પ્રતાપ વંધતો, ચંદ્રને સુદિમાં ચઢે,
 તેમજ રહો મહારાણીજીને એતિ તેજ ચઢતું તુજવડે;
 રિપુ કુળને નિર્મૂળ કરને છોડ જેવા જાજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 અતિ રિદ્ધિ સિદ્ધિ અખુટ તુજ ભંડારમાંથી આપને,
 મનના મનોરથ પુરોતે, વળી કષ્ટ સંઘળાં કાપને;
 કરતાર આપો દુશળ એનાં, સકળ રાજ સમાજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 બહુ વર્ષ સુધી અંચલ એતું રાજ, અંમ ઉપર હજે,
 વળી વંશને વિસ્તારે જન સુખકાર જગમધ્યે થજે;
 ઇશ્વર પ્રતાપે અંચલ જીતે; દેશ ખેટ ઘણાંજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 નિર્દોષ તેના ન્યાય નિશ્ચય થઈ જંગલમાં જામજે,
 પ્રતિદિવસ વારે હજાર, જયજયકારે વાણી પામજે;
 કરાએ અંચલે હવે રવરે શુભગીન એના રાજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 ધરો પ્રેમ પ્રભુની પ્રાર્થના કરી, સુખથી એવું માગજે,
 જય થજે જગમાં રાણીજીની શત્રુને બળ ભાગજે;
 શુભસ્નેહથી ગાળે તમે, સૌ સંજન ગામો ગામના,
 છે હંદ સુદર નવ નવીન સ્વેલ દલપતરામના.

સુજરાતમાં રાણીજીની રાજ્ય સ્થપાયું.

સુજગી હંદ.

શુભે સવતે ઓગણી પંદરામાં,
 વળી ખેસતે વર્ષ સારા સમામાં;
 જ્યાં સુજગી રાજધાની ગિરાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 હવે સર્વને હર આનંદ મેળે,

જરે રિદ્ધિ કે સિદ્ધિથી થાય જેવો;
 વિવાથી વડો વાર છે એમ જાણે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 કરે લોકના થોક મોટ ઉમંગે,
 અતિશે દિસે ઉજળાં વસ્ત્ર અંગે;
 ગયા શાહીયાગે સહુ એજ કાળે;
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 મળ્યો સર્વ સાહેબનો સાથ સારો,
 મળ્યા હોંશથી શેક્ષોદો હજારો;
 મળ્યા સ્વાર પાળા મહા શખ્દ ગાળે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 વખો હર્ષ વાંચી સુણાવી વધાઇ,
 રહ્યાં વાગી વાગ્યાં રૂંડે રાજમાંજ;
 હડી ગર્જના તોપને ત્યાં અવાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 જમ્યા ઘેર જઈ બોજનો ભાતભાતે,
 રચી દીપમાળા રૂંડે એજ રાતે;
 રહ્યા અક્ષરો ઓપો એમાં ગમ્યા જો,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 મળ્યા રાજ મેલે ઘણા લોક મોટા,
 મુણી ભાષણો પામિયા પુષ્પ ગોટા;
 કવિને નવી પાંધ સાલો નિવાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 રચ્યો દારૂખાના તણો ખેલ ખાસો,
 તકે તે જુએ લોકે જે ત્યાં તમાસો;
 દિસે જાણીએ દૈત્યનો દેશ દાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.

દોહરો.

એમ ભલો કિસવ થયો, હરખ્યો સંકળ સમાજ;
 કરજોડી પ્રભુને કહે, રહો અચળ આ રાજ.

ઈન્દ્રવિજય હંદ.

લંકપુરી સળગી અળગી ભભકારથી રાવણની જાળી ભાગી,
 કયાં પ્રગટ્યો વ્રજદેશદવાનળ, જવાળામુખી ગગને ચડીગાળ;
 લોચન ત્રિલુ ત્રિલોચનનું, ઉધડયું દલપત પડે ઉપમાળ,
 રાજસમાજની આગળ આજની રાતસમેખની આતસપાળ.

મનહર હંદ.

મેલો ઘેલો પેલો જુઓ આજ ખેલમાં ઉમેલો,
 ગોદે ગુથેલો એવો આવે હવેમાનજ;

કાળા કાચ દાઝવાળા, દિસે દાઢીમોઢું કાળું,
પાવડીનો પડ્યો પુંડે પુછડા સમાનછ;
લોક નામાનાસ કરે, ત્રાસ પાળી તેને કામે,
એને નામે આચ જેના રામછ જમાનછ;
કેડી કામ કામ આગ, લગાડીને આથો ખમે,
હશે હવેમાનછ કે સુકાં સુલેમાનછ.

પડધા વિષે.

દોહરા.

એક વિકટ વનમાં વસે, સિંહ વડો વનરાજ;
મહા મહોન્મત મન ગણે, અવર ન મુજ સમ આજ.

એણે અવસર એકમાં, ત્યાં તો પાડી ત્રાડ;
પડધો પથુ તેવો પડ્યો, કુહુ દતાં ન્યાં ઝાડ.
વળી વળી કરે વિચાર જે, આવ્યો આ કાઠ એખુ;
કહે સિંહ તું કાણુ, ત્યાં, કહે ખનિ તું કાણુ?

તું તું મુજને સુજને, કાં દુંકારે દુંકાર;
તને તને મારીશ રીસ નિકળ ખાર રે ખાર.

હું હું વનપતિ વનપતિ, તું તું ચોરજ ચોર;
એ રીતે ઉચ્ચારતાં, ધણો થયો પ્રતિધોર.
વનપતિ સમજ્યો વનતણું, રમે ચાહે એ રાજ;
કોણ કરીને કેસરી, કુદ્યો નેવા કાજ.

કામ કામ જઈ કેસરો, રેડે રાખી કામ;
ગર્વ ધરીને જળતો, તરૂં ગિરિ ક્યો તમામ.

ત્યાં દેખી તેને કહે, થાણો એક શિયાળ;
એ અવાજ છે આપતો, નહિ અવર વનપાળ.

સમજ્યો સારી પડે, સિંહ થયો મુણી સાંત;
સમજ્યો કારણ સર્વ તે, ભાગી મનની ખાંત.

એ રીતે આ લોકમાં, બોલે જેવા બોલ;
પાછળથી પડ્યો પડે, તેવો તેના તોલ.

ભલો કહી મુણીએ ભલો, બાળ કહેથી બાળ;
કાર્તિ કહેથી કીરતિ, ગાળ કહેથી ગાળ.

વહું વચન વિચારથી, અણ વિચારથી એક;
કહે નહિ દલપત કહે, છુટી છમે છેક.

કુસંપનું છવતર.

ઉદિવિનય છંદ.

કુસિંગદાર કપોતનીવાણી કંદસવળા કવિઓએવખાણી;
આન મરીશમની અજ શબ્દ, કંદવળીઅઇ કરીમખકાણી;

ગર્વિગીધ કલ્પક ગિરા, જગમાં અપશુકન કરીજનખાણી,
એ સૌ વાદ વૃથા દલપત કહે અડી કરે કુસંપની વાણી.

છપા.

ગહે શરીરમાં દોગ, વ્યસન આવી કોઈ વળગ્યું;
થયો ન વિધાન્યાસ, કરેજ છુટ નહિ અળગ્યું.

વસે કુકુળ કુસંપ કશેશ કામની નહિ છાંડે;
પાપી પુત્ર કુપાત પુત્રિ બાળાપાકમાં કોટે.

આડોનિશ વસવું ઉવમ વિના, તળ્યા આધક અપાર છે;
આ જગમાં એવા પ્રવૃત્તના, છવતરને ધિકાર છે.

દોગ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી;
પાળે પુત્ર વચન, સદાપર આશ નિરાશી.

મધુર વચન માનની, કરેજ શિરપર નહિ કોડી;
ચિત્ત સદા સતોષ, પ્રીત સમજનનું નેડી.

વળા દિવસ દિવસ થતો દિસે, સંપ કુકુળી વર્ગમાં,
પછી એથકુ દું નથી પ્રીછતો, મુખ વિશેષ કંઈ સ્વર્ગમાં.

હિંદુસ્તાનની વખણાતી ચીત્ર.

દોહરો.

દેશરત કરી દેખણો ભરી જાણુસ ખુદ માન;
પંથ પ્રધારી પ્રથમ તો, જલ જલને ગુરદાન.

દરિગીત છંદ.

રજીઆમણી ગુરદાન જેવા જેગ જેવી વળખને,
ધરી વાદ અમદાવાદથી, એકાદ વસ્તુ આવખને;
અતલસ અત મુલદાર મશર માંસ મેશ મંગાવને,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વરેલા આવખને.

પછી પંથ પેથાપુર ભણી, વત્રાણુ જન જે જન્ય છે,
ત્યાં બાધણીની સાડીઓ બંદુક બંદુ વખણાય છે;

તે દેશથી સદેશડા જન કોઈ સાથે કહાવને,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વરેલા આવખને.

વિસલનગર વિશ્રામ કરવે, પાત ત્યાં પીતળતણી,
વખણાય દળદર દેમ જેવી, વાટ વીર ખુલે પળી;

પછી પાટજો જઈને પટાળો, રંગદાર રખાવને,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વરેલા આવખને.

સગશેર તો શિરાઈની, પ્રતિમા ભરી ડુંગરપરી;
આવતાં જાને આવખને, ત્યાં છતાં ચોરી ભરી;

વળી કપાવંછ કાચ સાણુ રહી સમીપ રચાવને,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વરેલા આવખને.

કાઠિઆવાડી કાંઈ કાઠાવાડી રંગ કુમખ,

ખંભાતની ભક્તી સૂરક્ષેણી, જમણ તો સુરતતણાં.
 બહુ પાંપડી ને સાડો બરસી લક્ષ્મી દધતે લાવજો,
 વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવજો.
 નાશક તણાં જળપાત્ર નિર્મળ, પાન પુત્રે સાપડે,
 યુરનપરી શેલાં સરસ પણ પેઠણી પાઘડી ચડે;
 શુભ સાલ તો કાશ્મીરની, એતો જરૂર આણવજો,
 વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવજો.
 કાશીતણા લોટા પિતાંબર, અર્ધોણ હાયલ માળવી,
 પણ ધોતીભેડા નાગપુરો જઈ લાવજો જોઈજળગવી;
 બહુ ખાંડ બંગાળે બને પણ લઈ હિસામ પતાવજો,
 વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવજો.
 ધોળેરો રૂ ધોળો ભણુ ઘઉં તો જલા છે ભાલમાં,
 ગજદંત સિંહલદ્વીપ, મુંબઈ હેમની છે હાલમાં;
 નાણાતણી ટંકશાળ જોઈ સભાવિષે સીધાવજો,
 વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવજો.

કાહરા.

મધુરામાં પેડા મળે, જુઓ ચિત્ર જયપૂર;
 ઘોડા તો કચ્છી ઘણા, પ્રેમ પમાડે ઉર.
 જમનગરનું જઈ જુઓ, કંકુ સારે કામ;
 વાગડમાં મઠ બાજરી, દીઠી દલપતરામ.

ફુલણની ગરબી.

(વહાલા તમારી જોઈને રહી છું વાટરે, વહાલાજી. ઓરાગ.)
 ફુલણ તમે ફુલાવ્યા કેમ ફૂલ્યારે ફુલણજી ?
 આ ઉપજ બરચતો અડસ્ટો કયમ જુલ્યા, મારા ફુલણજી.
 કરજ કરીને વરા ભલા તમે કીધારે ફુલણજી,
 આ ગરથ પરાયા ખરચીને જશ લીધા, મારા ફુલણજી.
 ધર વેચીને ધી સાકર તો લીધારે ફુલણજી,
 આ જમણ સરસ સામેવડીઆથી કીધાં, મારા ફુલણજી.
 પિતાંબર પેરી પંગતમાં ફરીઆરે ફુલણજી,
 આ મનમાં ફુલ કરી મુંઝે કર ધરીઆ, મારા ફુલણજી.
 વળતો દિવસ થયો કે માગે નાંણારે ફુલણજી.
 આ નાંણાંનાં તો ન મળે કંઈ કેડાણાં, મારા ફુલણજી.
 આ ફુલણજી ઉપર અરજ થઈ ત્યાંથીરે ફુલણજી,
 આ જપત થઈ મીલકત કાઢ્યા ધરમાંથી, મારા ફુલણજી.
 ફુલણજી તમને જેણે ફુલાવ્યારે ફુલણજી,
 આ ટાણે તો કોઈ મદદ કરવા નવ આવ્યા, મારા ફુલણજી.
 ફુલણજી તો કુવો શોધવા ચાલ્યારે ફુલણજી,
 આ ગરથવિનાતે અરીણ નકોઈએ ચાલ્યાં, મારા ફુલણજી.

જમતી વખત વખાણ ભલાં જે કરતારે ફુલણજી,
 આએ મો હાસ્ય કરી નિંદા આચરતા, મારા ફુલણજી.
 એ અવસર તો અધિક વખાણી ચઢાવ્યારે ફુલણજી,
 પણ આ અવસર તો બેવકુફ દરાવ્યા, મારા ફુલણજી.
 પહેરીને પટકુલ બાંધ્યા ચંદરવારે ફુલણજી,
 આ ધરબાળીને ચાલ્યા તીરથ કરવા, મારા ફુલણજી.
 ફુલણજીની રાંડ રૂવે મોવાળીરે ફુલણજી,
 આ ફુલણજી સિધાન્યાં ટેકા ટાળી, મારા ફુલણજી.
 મોળાને નરસી શિખામણ દેશેરે ફુલણજી,
 તે નિસાસાનું પાપ ઘણું શિર લેશે, મારા ફુલણજી.
 દિલમા દલપતની શિખામણ ધરજોરે ફુલણજી,
 તો કરજ કરીને નાત વરા નવ કરજો, મારા ફુલણજી.

સાતમી ચોપડી.

વિવેક માળા.

મોતીદામ છંદ.

ભજો ભવતારણ શ્રીભગવાન, તજો નિજ અંતરનું અભિમાન;
 સજો સ્વજનનારતણા ગુણગાન, થજો સઘળા મુધરેલ સમાન.
 કરો દિલદહ પરમારથકામ, ખરો મનુષ્યોજ ધરો ઉર આમ;
 તરો વળી આજસ નીર તમામ, ડરો કરજો કરતાં બહુ દામ.
 નકી સમજ નિત્ય ચાલવું નેક, છકી મરજદ ન છોડવો છેક;
 ટકી મુધરેલો નતોડવો ટેક, બકી નજવો જુઠ અક્ષર એક.
 શકે તહો સાંજો સભાસદવેણુ, બકે નર દુષ્ટભહા દુષ્ટ દેણુ;
 બકે મધુપાન કોધે નર તેણુ, ટકે મુખ જમ મણિધર દેણુ.
 કકો ભણીને બની પડિત કોય, પકો કરો વેપ વિશેષજ હોય;
 ન કોઈથી જીતી શકાયજ જોય, ટકો પણ કીમત તેની નતોય.
 સગોગણીસન્નનસાથજરૂર, દગોતજવોદુનીઆંથકી દૂર,
 ફગો ન થશે નથશે કદીકર, વગો વધશે વધશે વળી વર.
 બકીબકોતો નહિ બોલવોવાત, લકીલકોતો ધડવીનહોવાત;
 તકીતકીને હણવી નહિલાત, નકીનકીને ન થવું રળીઆત.
 ભણીભણી ભેદ થવું વિદવાન, ગણી ગણી વાવરવું ધન ધાન;
 ઘણીઘણીરોતનું રાખવુંમાન, છણીછણીપાણી કરોપછોપાન.
 ચણોપણપાણીનીઆગળપાળ, ખણોશુભઆવકળવકબાળ;
 ગણોબહુકીમતનોહણકાળ, ઘણોડરજ્યાનિરુલોગીનિશાળ.
 છતાં પગહાથ કરે નહિકામ, ખતાબહુખાય નિરુધમીનામ;
 જતાદિવસે તજસેસુખકામ, ગતાગત કોઈ ગણે નહિ ગામ.

છતી છત જય વધેદુખવાત, મતી હોણ મૂઠ કહે જનજાત;
રતી ન રહે પ્રભુજી રણીઆત, અતીશય એથી વધે ઉતપાત.
ગમાવીજ દોનવૃથાદિનનીશ, જમાવીજ દોભગતીજગદીશ;
નમાવીજ દોગુરુનેપદશીશ, સમાવીજ દો રૂદ્રીઆતણીરીશ.
કરાવવું તો પરમારથ કામ, કરાવવું, તો દરવાતણું કામ;
કરાવવું તો દિલ દેખી હરામ, ધરાવવું તો ધરમીનિજનામ.
ટકાવવી તો પ્રભુ ઉપર પ્રીત, તકાવવી તો રજ શોધન રીત;
ધકાવવી તો મનની ગતિ નીત, પકાવવી તો ચતુરાધનચીત.
લખાવવી તો વળી સત્ય જવાત, રખાવવી તો રૂડીદિનરાત;
નખાવવી તો દિલથી દૂર ધાત, ધકાવવી ઉઘમનીધુણીબ્રાત.
લગાવવી લોભ તણે શિરલાત, ડગાવવી તો જડતાતણીજાત;
કગાવવી ફેલદિતુરની વાત, ભગાવવી ચાલ ભયંકર બ્રાત.
મચાવવી સજનસોખતસારી, રચાવવી તો કવિતાસુખકારી;
ખચાવવી દોલતડહાપણધારી, નચાવવી તો નહિનિર્લજનારિ.
તજવવી તુચ્છપણ તણી ટેક, ભજવવી વાત વધારી વિવેક;
સજવવી સુંદર નીતિ અનેક, ખજવવી નોકરી નાથનોએક.
ખુઝાવવી લોચન ઝેરનો ઝાળ, રઝાવવી યુગલોચરોનો ચાલ;
ઝુઝાવવી ખુદિ કુખુદિ કરાળ, ડુઝાવવી તો ધરતીજરસાળ.
ઘટાવવી તો ધણી આળસ અંગ, ચટાડવી સુમતિસાકરસંગ;
વટાડવી પીડકરી ભય ભંગ, મટાડવી ફિકર આપી ઉમંગ.
પડાવવી વાદ વંદીતવિસાત, અડાવવી નહીં કદી આડીજવાત;
લડાવવી તો નહીં કોઇનો નાત, ઘડાવવી તો નહીં કોઈનો ધાત.
જણાવવી આપણી કુદિ ઉદાર, અણાવવી ઉત્તમવસ્તુઅમાપ;
ગણાવવી કીર્તિ કથા સુખકાર, બણાવવી ખાણમહામુલદાર.
છપાવવી છેલતણી નહીં છાપ, ખપાવવી જ્ઞાનતણીધણિખાપ;
જપાવવી ધશ્વર કીર્તિ અમાપ, થપાવવી નીતિનહે નહીં પાપ.
ન થાવું મહાપદલઈ ઉન્મત્ત, તથા તજવું અભિમાનઅસત્ત;
કથા સુણીને વળી રાખી વિગત્ત, વૃથાનહિવાદ વંદો દલપત.

પરમેશ્વરે સર્વ ઉપયોગી કર્યું છે.

દાહરા.

નાસ્તિક નરની આગળે, આસ્તિક ઉચરે એક;
જે જે સરન્નું જગદિશે, વિધિવિધ કરી વિવેક.
નિરુપયોગી કર્યુંએ નથી, જન સુખ સાદું સર્વ;
કથન સુણી નાસ્તિક કથે, ગંડકે ધરતે ગર્વ.
જુ માકણ, મચ્છર જુવા, સિંહ વાધ વર સાપ;
એ દેવા ઉપયોગના, તેહ બતાવે આપ.
ધાત કરે જનની ઘણી, તરત ડમે તનમાદિ;
દયા હોત જે દેવને, કરત ન એવું કાદિ.

આસ્તિક એ અવસર કહે, ઉચર ન એવું આળ;
પ્રભુ પાળે જન પુત્રસમ, દિન દિન દીનદયાળ.
નિત નિત જન નિરમળ રજે, વસે હળીમળી વાસ;
એ ધજાથી ધશ્વરે, તે શિર મૂક્યા ત્રાસ.
મલિન રહે જો માનવી, સાફ સજે નહીં સેજ;
જુ માકણ ને જીવડાં, આપે પીડા એજ.
પટ પેહેરે નહિ પંડપર, જમીન મલિનમાં જાય;
જો તેને મચ્છર જુવા, ખાતે ખોતરો ખાય.
એમજ ધર કે આંગણું, રોજ ન સાફ રખાય;
વ્યાલ ખંભુરા વીંછીઓ, ભમતાં આવી ભરાય.
જો જન જગલમાં રહે, સર્વ તણો તજ સંગ;
વાધ વરનો ડર વળી, ઉપજે એને અંગ.
ચુક છોટીથી ચોટીઓ, મોટી ચુક મરણ;
કેવો કીધો કાયદો, અધિપતિ આળસ હરણ.
આપ સાફ રહી અવરને, સદ્ય સમજે સાફ;
નહીં તો નિર્મળ મનુષ્યનો, મહાચુનો નહીં માફ.
કર્તારે કરૂણા કરી, કર્યું વિચારી કામ;
સમજે સમજુ જન સહુ, દિલમાં દલપતરામ.

વૈતાલીય છંદ.

રચના રચનારે ધણી, કરૂણાળુ કરૂણા કરો ધણી;
પ્રભુતા પ્રભુ તારી તું ધરી, મજરો લઈ મજ રોગ લે કરી.
કરવા કર વાવરો મને, સુખોઆરો સુખો આ બનું તને;
વણસે વણ સેવનાથકી, નરે ધારી ન ધારણા નકી.
જનમે જન મેદની વિષે, હરો તેની હરિ તે પિડા દિસે;
કરો દીકરી દીકરા ગણ્યા, દુખકાળે દુખ કાપી તે તણા.
ઘડો જે ઘડો જેટલા ધયાં, ઉપકારી ઉપકાર તે કયાં;
ટળો આટળો આપદા જરા, ગુણ ચાંચી ગુણવાન તાહરા.
હતી દા હતી દાડીને અતિ, મળની એ મળી નિમર્ગોમતિ;
કવિતા કવિ તારિ ને ગણી, કથશે થોક થશે ગણીયાણી.
નખમાં નખમાય જે અમે, જીવતા કંઈ જીવ તાપતેખમે;
હગવા હગવાત સા કરે, જગપાણુ જગ પાપ તું દરે.
રજ પારજ પામીએ કથી, પણ આ ડાપણુ આગળે નથી;
જણશે જણ સેંકડો દરે, સદ્ભાગી સદ્ભાવના ધરે.
જનરંજન રંગ તે કયાં, સુખકારી સુખકારણે ધયાં;
તનવંત ન વંદશે તને, નરે તો વાનર તોલમાં ખરે.
તજ્યા તજ વાત નેકહે, નિજનો જીતી જનો ગણી લહે;
ગણના ગણનાર જે કરે, ગણ તારા ગણનાર તે મરે.

દાહરો.

ગુણ તારા ગણનાં કદી, કંઈ ન આવે દામ;
અત્ય શુદ્ધ શું એમરે, રમીને દલપતરામ.

અભિમાન તજવા વિષે.

માતીદામ છંદ.

કદી અભિમાન કરે જન કાય, હગર વશા હલકોબહુહાય;
કહું શુભ કહેણુ સુણો સૌ કોન; ભજો ભગવાન તજો અભિમાન.
ગયો પડી રાવણુનો પણુ ગર્જ, સમાપર શત્રુ થયા જનસર્વ;
નહી થયું પ્રાણુતણું તુકસાન, ભજો ભગવાન તજો અભિમાન.
કહો વળી કયા દુરજોધન કર્ણ, મદોન્મત પામી ગયા પણુભર્ણ;
દિધાં દરેજા સદાવત દાન, ભજો ભગવાન તજો અભિમાન.
છતાં જગ મધ્ય હતા જનજોષ, કળે કરતા રિપુ ઉપર ક્રોધ;
મુઆબની આતઝાણુક માન, ભજો ભગવાન તજો અભિમાન.
ચતી શિર છતવણી શિણિ છાંય, કથું કરતાં દરતાનહીં કાંય;
ગયા નર આપ રણા ગુણગાન, ભજો ભગવાન તજો અભિમાન.
સજો જન એ સમજા ગુણસાર, લહેમનમાં અભિમાનલગાર;
મળ્યાં દુષ સાકર જેર સમાન, ભજો ભગવાન તજો અભિમાન.
અહોચિતથી જગમાં જશજોષ, કદી અભિમાન કરે નહીં કાંય;
હશે નર નમ્ર થશે ગુણવાન, ભજો ભગવાન તજો અભિમાન.
ટળે અભિમાન મળે બહુ મિત્ર, પમાય પ્રભુપદ પ્રેમ પવિત્ર;
પડે પછી પૂરણુલ્લ મિથાન, ભજો ભગવાન તજો અભિમાન.
સુણી શુભ આ નવછંદ રસાગ્ર, પ્રજાજન સર્વ પ્રભુપતિ પાળ;
વિચાર કરી વળી ધારી વિગત, કરો દિલ તોલક હે દમકંત.

હિંદ ઉપર ઉપકાર વિષે.

સવૈયા એકત્રીસા.

જેર ગયાં ને વેર ગયાં, વળી કાળા ફેર ગયા કરનાર,
પર નાતીલા જાતીલાથી. સંપ કરી ચાલે સંસાર;
દેખ બિચારી બકરીનો પણુ, કાય ન જતાં પકડે કાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો. હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
રાન્ય અનોપમ આજ થયું છે, લાજ વધારી તારી લેખ,
ધોર કુકર્મિ ચોર ગયા ને, જોર દ્યાનું કુચું દેખ;
મહમુદ સરખા મારણુ ન મળે, તેમુર તુલ્ય નહિ તોફાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો. હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
લુલમી રાજની જડ ઉપડી, નાદિર સરખાપાયા નાશ,
ભારે ભીલતણા ભય આંછે, આંછે કછાયા ને કંકાશ;
વિધવિધના વૈભવ વસ્તીને, પેહેરે પરકૂળ આવે પાત,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો. હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
હલકરથી નહીં હોય ખરાખી, કહો મરાઠા કોણુજ માત્ર,
કદો સંહાર ન કરે સિંધિયા, પીંઢારા પણુ ગયા કુપાત્ર;
ઈંગ્લીશના નેત્રની નીચે, તોરાં તવજ કરે ગુલતાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો. હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.

એ બળવંતા આશ્રય આગળ, ગાય ધવળ મંગળ ગુણગીત,
જેના ધારા મૈથી સારા, નિરખળ નરને દર નહીં ચિત;
કોણી નાળીનો ભય ટાળી, સમાળી રાખે સંસ્થાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો. હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
શંસી ખોરા ફેલ કરીને, વનમાં પાડી ન શકે વાટ,
ધોગા કાઢી જટનાં ધોડાં, ધોડાં ઘેરી ન શકે ઘોટ;
ખેતર કે કુવેતરમાં જઈ, લશ્કર છુટી ન લહે ધાન્ય,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો. હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
લંકાથી હિમાચલ લગભગ, કલકત્તાથી કચ્છ પ્રવેશ,
પંજાબી સિંધી સોરઠીયા, દક્ષિણ માળવ આદિક દેશ;
દિવસ ગયા દરનાને દુખના, સુખના દિનનું દોધું દાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો. હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
તે માટે તું તો તનમનથી, માતી લે એનો આભાર,
રાજ રાજ રહી નિરંતર, સ્વર્ગ સમો સન્ન સંણુગાર;
દિલથી આશીષ દે છે દલપત, મહિમા મોડું મેળવ માન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો. હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.

કુસંગતિ વિષે.

નારાય છંદ.

ભલે વધાર ભાતમાં, લગાર જે લવિંગનો,
ટળે ન ટાળતાંજ તેમ, હોય ગંધ હોંગનો;
સંદેહ વસ્ત્ર શામ ધાય, લામ રંગ સંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
અશીર્ણુઆની સોખતે, અશીર્ણુઆ ગણાય છે,
જુગારીઆની પાર્શ્વમાં, જુગારીઆ જણાય છે;
કદંગીના પ્રસંગો તે કદાય છે કદંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
જુવાર ન્યાં હગર શેર, શેર ભાત જઈ ભજે,
મળે ન મુલ ભાતનું, જુવાર જેટલું મળે;
ગણાય ખાળ નીર, ગંગ નીર તુલ્ય ગંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
પીએ જ શુદ્ધ દુધ ને, કલાલની દુકાનમાં,
જણાય વાત છેક ને, મનાય મધ પાનમાં;
જુગારી પાસે એક નંગ નીચ નેક નંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
કદાપિ કાળીઆ કનેજ, ધોરી ધોળીઆ વસે,
વળે ન વાન તોય સાન, સંગથીજ શીખસે;
હો ન તોય વેકવા, ચિખે વસી વિહંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
બલા પુલિંગ ભાત દેખ, દાળ સંગતી ચડી,

પુલિંગ નામ પાલટી, લખાય નામ ખીચડી;
ગણાય અંધ ટોળી, એક દખતો અપંગમાં,
કુસંગીતો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.

દગાર એર દુધ બાર શેરમાં સમાય તો,
વિકાર તેજ વાર થઈ પીનાર પ્રાણુ જાય તો;
સુપાત્રમાં કુપાત્ર નાંધ, કરેજ ભંગ રંગમાં,
કુસંગીતો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.

કુવેણ કેમ શોભશે, સસ્ત્રધા સુવેણમાં,
કણ અણુ સમાન તે, નહે ઘણુંક નેણમાં;
ગમે ન ગાંઠ એક જો રહે રસી સળંગમાં,
કુસંગીતો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.

હાહરો.

તજો પ્રસંગ કુસંગીતો, સદા કરો સતસંગ;
માનો દલપતરામનું, અંગે ધરી કમંગ.

મનરંજન કવિતા.

છંદો.

નાથ નરકતા કોણુ? આર દહીનું શું કહીએ,
પોથી બાળક તણી, નામ તેનું શું લખએ?
ધઉનું શું નિત ઘેર, કરે ભોજન કરનારી?
ચતુરે પુરૂષ એ ચાર, કિતરે મન લહો વિચારી.

જો સમજી શકે તો માન દઇ, આપું બેસવા ઓટલી;
નહીં સમજી શકે તો કહું તને, જમ ધી ચોપડી રાટલી.

શ્રીફળમાં શું હોય, દગો કરતાં શું હારે?
અધિક ગામડામાંહ, લહે કોણુ પદવી બારે?
મટે નહીં તે કોણુ? પરમ દુખ સૌથી શું છે?
ઠાટિ આધને અંત, તહાં જે નામ રહ્યું છે;
વાચ્યા અવિચળ એ દેવ છે, રાખી રહેમ નજરે રહે;
ફન દનપર આદિવર્ણપર, મધ્યવર્ણુ કવિજન કહે.

હુમિલા છંદ.

નર સેજ સુશુદ્ધિ ને વાવરશે,
વરસે વરસાદ મરે તરશે;
તરશે નહિ નાચ મજે સરશે,
સરશે નહિ કામ પ્રભુ પરશે;
પર શેરિ ધરેધર સાંચરશે,
ચરશે ખડ અર્થ ન સુધરશે;
ધરશે ન શિખામણ સાંભરશે,
ભરશે જળને નદીએ નરશે.

દર્દીને દવા આપવા વિધ.

હાહરો.

ઓસડ આપો અસુખીને, જીવન આપે જેમ;
તરતજ પામો તો તમે, પુરો પ્રભુનો પ્રેમ.

ભુજંગી છંદ.

પ્રભુનો તમે પામવા પ્રેમ પુરો,
નહીં આજ ઉદાગ રાખો અધુરો;
પીડી પામતા લોકોનાં થોકે ટાળો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.

શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે,
શરીરે દુખી તે દુખી છે સદાએ;
દિલે લો દવા દાન દેખી દુખાવો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.

જરાએ ભુજો જોડતો જીવી ન્યારે,
બહુ પુણ્ય તે ભાસશે સૌથી બારે;
રૂડા સંજનતા જીવે રાખી દવાળો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.

સને સૌ થઈ શોભિતી વૈદ્યાશાળા,
ભણ્યા તે ગણ્યા વૈદ્ય રાખો રૂપાળા;
કરો દૂર જે વૈદ્ય દિસે દગાળો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.

વડી વૈદ્ય શાળા વડા વૈદ્ય ધાપે,
અનંતા દુખી જીવ આશીર્વા આપે;
અરે દ્રવ્ય એવેજ રસતે દિઝાળો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.

અહો દેવ એને બાલે દ્રવ્ય આપ્યું,
દવા દે દુખી લોકોનું દુઃખ કાપ્યું;
હઠ્યો રોગ જેથી હતો જે હઠાવો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.

અખે કીત આ લોકમાં એમ આવે,
પ્રભુ રોજ પામી પુરો પ્રેમ લાવે;
બહુ નામ વિખ્યાત જૂ મધ્ય બાલો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.

કદા રોગને ટાળવા કામ કાપું,
દિસે આજ એ તે અબેદાન દીધું;
તજો રોગ રાગી નિરોગી નિદાવો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.

શિખી સાંભળી અંતરે જંદ આજો,

ખરા સન્નતો જીવમાં ખૂળ જાણો;
રૂડી વૈધશાળા રચો ઠામ ઠામે,
સુખે એજ માગ્યું દલપત્તારામે.

ઇદિવિજય છંદ.

ફેરવી રૂપ દગાર્થી ફસાવી અરે નર અંતર ફેકટ ફૂલે;
છાની રહે નહિ છેક હમેશ ખરેખરી વાત કદીપણ ખૂલે;
ભોળવોએ ભરમાવો ભસે પણ, ભોળપણે ફરીથી નહિ ભૂલે,
કાગળ હાંડલી કોઇ કરે કદી એકજવાર ચહે પણ ચૂલે.

પરમેશ્વર રાણીનું રક્ષણ કરો.

સુલક્ષ્ણા છંદ.

અખિલબ્રહ્માંડના ઇશનિશદિનતું, ઉરવિષેઆસ્તુતિધરઅમારી
રિદ્ધિનેસિદ્ધિવિકટોરિઆરાણીને અખુટબંડારથી આપતારી;
સકળ સંસારમાં તેમના શત્રુના સૈન્યને સઘ સંહારી નાખો,
પ્રાણીનેપ્રાણદાતારકરતારજગરાણીવિકટોરોઆઅમરરાખો!
ભાગ્યશાળીભલીકુશળછે, કુળવતીપ્રેમવાળી વળી દિલદયાળી,
રાણી શિરતાજ મહારાજ રક્ષાકરો તેહના શત્રુનું જોરટાળી;
જોપ્રભુએહના અમલમાંઅચળતુંઆપઆવારભૂગોળઆખો.

પ્રાણીને

સરવથીસરસળહુવરસસુધીવશે અચળઅમઉપરેઅમલએતો,
દુષ્ટદંડાય સુખીથાયસન્નતો, જગતમાંન્યાયવખણાયજેનો;
પરમપ્રતિપાળધરમાળજીવો ધણુંકરમફળચાડીઆચોરચાખો.

પ્રાણીને

છે પ્રજા ઉપરે ખ્યાર જેને ધણો, થાયછે સર્વ સંસાર રાજ,
એજઅવિચળપણેથાઓઆદેશમાં ગાઇએજેથીગુણગાનગાજી
અધિકઉછરંગના દિવસ દે ઉજળા દુષ્ટને દિવસ દે ખાય જાંખો

પ્રાણીને

ક્ષોકનાથાક નિશંકસુખીઆથયા, જશમર્થુ કામ કહેવાયજેનું!
અધિકમહિમાભર્યુરાજરહેજેવળી અચળઆલોકમાંનામએનું
રાણીજીવોધણુંરાણીજીવોધણું, સકળદુનીઆસુખેએજદાખો.

પ્રાણીને

દુષ્ટના દુષ્ટ સંકલ્પ નિષ્ફળકરી, અશળકર ઇશ ઉદ્યોગ એના,
હંડ તણ શક્તિસાહારી હેઠાપડો, જગત દુખકારી વિચાર જેના;
હેપ્રભુઆજએ પાપીહિં મતતજ ત્રાહિરેત્રાહ ભાષાજભાખો,

પ્રાણીને

આજઇશ્વર તમે કોટીકંઈણુંકરી, સરસઅમઉપરે રાજથાપ્યું,
તુચ્છનર તેંસમે રાજવૃણાધરી, કપટ કરી કૈકને કટ આપ્યું;
આપ ઉઠો પ્રભુ અઘઆ અવસરે, સુજનપીડાય તેકેમસાંખો.

પ્રાણીને

આપનાદાસનેઅવિચળવિશ્વાસછે, દુષ્ટનેનાશકરીત્રાસહરશે,
ધર્મનાખેલીછો, શત્રુ અધર્મના નામના અર્ધતું કામકરશે;
સર્વઠામે પ્રભુ સઘ શાંતિ કરે, લોકના થોક પીડાય લાખો,
પ્રાણીને

સર્વલોકોદાધણુ રનેહથીઆસમે જગતપ્રતિપાળનીપાસમાગો,
રાણીનુંરાજમહારાજ અવિચળતપો બ્રહ્મનદુષ્ટનું જોરભાગો;
હાથ જોડી નમી નાથને સૌકહે રાણીની જય થજો સર્વ ઠામે,
પ્રેમથી પ્રાર્થના કાજ રૂડા રચ્યા રસિક નવ છંદ દલપત્તારામે.

દ્વીઅર્પથી દોહરા.

આ ભોજન શાળા ભલી, કે નિરમળ નિશાળ;
મિત્રો દલપતરામના, સુણજો વાત વિશાળ.
લીપી ધારા દિલ ધરી, ભૂમિ ભલી ચીતરેલ;
ગણે નામ જણ ગામના, ક્રોધ દિસે આવેલ.
બેઠી પંગત પાટલે, ધરી અખોટીઆ અંગ;
બાધે શોજે સમજીને, શિરવાળો બહુ સંગ.
પોળી કીધી ચોપડી, સાકર ધરીને સાર;
પત્રાળી પુરી સરસ, પડીઆ હારો હાર.
કૈક ભલી વિધ કરી ભરે, ગોળે બેશીખંડ;
ભોંય તપેલી તાપ ત્યાં, છે જરૂરી ન્યાં કંડ.
કૈક શિખે મુઘ રાષ્ટતાં, કૈક ભલી રીત ભાત;
દિઠા લાડવા ચાર મેં, શાક શિખે પ્રખ્યાત.
વળી જેમ વરસે વડાં, તેભણી દહાં પણ જન્ય;
તેલ ખાય છે, કંઈ વડાં, શિશુકર ગણી તલ ખાય.
તેલ ખાય નહિ તેહને, આઘી એરડી પાસ;
સો ટીપાં ચમચે પછી, આપે તજે કચાશ.
કેં તે ભણી ઉપરી, માનપત્ર પણ એક;
આપે બીડી વાળી વળી, હેતુ ધગાય અનંક.

સંપ વિષે-દોહરા.

સંપ થકી સુખ ઉપજે, સંપથી જાએ કલેશ;
જેના ઘરમાં સંપ નહિ, સુખ તેને નહિ લેશ.
તે માટે તુજને કહું, અંતર રાખી ઉમંગ;
લાલચ છોડી લક્ષ્મીની, સંપ તણો કર સંગ.

છર્યો.

કોરવ પાંડવ કુળ, મૂળથી નાંખ્યાં ખંડી;
જે લક્ષ્મીને કાજ, સંપની મજા છંડી.
બહુ હિંદુનાં રાજ, સંપ તજવાથી તૂટયા;
દિલીપતિ સુલતાન, સંપ જાતે ઘર ફૂટયાં.

પરિપૂરણ લક્ષ્મી પામીને, સંપ વિના નહિ સુખ લહે;
હોય ઘરમાં ધણો કુસંપ તો, મોટા પણ મરવા ચહે.

દોહરા.

મજે સમાંમાં માન, ગદ્ય ધર ધન કોય વિદ્યાન;
જે નરને ધર સંપ નહિ, હીના દિશે હાલ.
તન રોગી શિર યચુતા, ધન આવે તે વળ;
પણ જે સંપ કુટુંબમાં, સીતળ મહે સંદાય.
જગમાં ગદ્ય જન ધન વિના, સંપ થયી મુખપત;
સાંપ પુરે સંસારમાં, એની લોક અનંત.

સંવર્ણમ છંદ.

હવે થાલી હાથ છડી ધરે જાનતા,
હાથી હોદામાંય રસિક ગિરાજતા;
આયુષ્ય રિદ્ધિ અતેક બરેલી બાગ્યનાં,
તે સુતા દિન એક દિજ્યતી આગમાં.
ભોગવતા મુખ ભોગ મહા મુખ મોહુનાં,
જેતાં જોગ અજોગ, જરી નહીં જાણનાં;
કીધા હામ કરેલ ખજાને ખાણમાં,
સુતા તાણી સોટ મરીદ મશાણમાં.
છન્દપુરી અનુસાર નગરીઓ તોખમાં,
કોટીધ્વજ સદુકાર ગરજતા ગાળમાં;
મુંદરીઓ ગુણસાર મહા ગુણ મહેમાં,
કો જાણે કરી હાર મળી ગઈ ગર્વમાં.
ગાંઠ મારા મિત્ર વિચારા વાતરે,
પાપી મરી પવિત્ર મહા થઈ પ્રાતરે;
હવનનું દળ જાણી બળે બગવાનરે,
અંતર પ્રાપ્તિ આણી ધરે નિત ધ્યાતરે.

માહીદીપ છંદ.

સ્વામ ચરણ સ્મરણ મિત્ર મરસ રીત સાચી,
તે વિના ત્રિલોક મધ્ય કોટ વાન કાચી;
હસ્ત ચરણ, હરણ નાક તેં કૃપાળ કીધું,
તેજ વદન દંત આપી જાન દાન દીધું.
ખાન દાન ચીજ અખ, એજ આજ આપે,
શૂન તરસ હો તાપ, કટ સર્વ કાપે;
તે તને થડીક એક એક પાદ આણે,
તું અભાગી દુષ્ટ હટ દેવને ન જાણે.
જે વિચારે હવ જનમ પામીને શું પામ્યો,
બક્તિની ન ભક્તિ જાણી પાપકોપ જામ્યો;
છે હજી હપાય થાય તો થણજી સાહે,
જે થડીક તપ આણું થાય આપ નાહે.

કંધરની શકિત-દોહરા.

ઓ નેર વારી વિજયા, ક્યું જે આકાશ;
ત્યાં જોયા જે નેજતા, જગદગ જેન પ્રકાશ.

પુરે અચરજ પામીને, વર્ણ વર્ણો ખુબ વિચાર;
તું તેનક કરનારને, પૂજ પુરે ધરો આર.
સર્વ શકિતા સ્થાનિનાં, અદ્ભુત હામ અપાર;
જે એમાંનું એક છે, ચમકાર કરનાર.
કાવ્ય લેખના લેખથી, દેવ નિરંજન નામ;
તે પુર્યાં વંચાય જે, કરી કરીને હામ.
આ અવિનાશી લેખના, કીધા જે દેખાવ;
તે તું ગણી જે માનમાં, ગણનાં મણે ગણાય.
જે તારા તુજ આંખને, આંખે છે અનગાસ;
એ પ્રજા આવી અવનિમેઝ, પાણે તપ અવિનાશ.
દેવજ આપણુ હારજું, નયી રમ્યાં જે રૂપ;
ત્યાં પાણુ વસ્તી વિશેષ છે, ભગવત તેના મુખ.
મુખમાં કે દુર્ખાઆ હશે, લાખે ત્યાંના લોક;
મુણવાન કે પાપીઆ, હશે હજી કે શોક.
પણુ પ્રભુની ત્યાં બક્તિનાં, વિધવિધ હશે વખાણ;
કંધરના એકમથી, એ નહિ હોય અગાણ.
રે માટીના માનવી, તું તો તરણુ તુંક;
જગજનું જળ કેમુથરી, બાર અપ્પ કં મુંક.
તોપણુ ધરને થઈ તું, જે સ્પષ્ટ અજનાર;
તે સંભાળે છે તને, પ્રિતા પરમ પ્રિયકાર.
ચાંતિધર જે સર્વદા, છે સાદેજ સર્વજ;
નાન દષ્ટિ દેમે તને, નહીં એક હાથ અન.
કરી કરીને હજાર બરી, કરી કરી સારાં હામ;
ધરી ધરી પ્રન પ્રજા મળે, કરી કરી દસપતરામ.

પ્રભાતનું વર્ણન.

રાગ પ્રભાત.

મર્ગીમાતનેતાન પ્રભાતમાં, પુર્વાન મુચકહેવાતગકરાતવાંતી,
હુડીઅત્યારમાં અધમકેદારમાં, જગતકરનારમાં જોડીતિ. રેક
વેગળાં દુકાં દુકાં બોલીઆં, બોલીયાં દારદરારે દેરાં.
જગીયાકોટને કિમેવળગીઆ, વાગીયાધ રત્નપદિવેરાં મર્ગી.
કલિતઆદિત્યઆભાસઆકાશમાં, ચંદ્રપ્રકાશતોનાશપામ્યાં;
પીંગળીપાણીધરં કણુમાં નયણે, દેવજોતિમયીબરુ જોમ્યાં.

મર્ગી.

ચકલી ચકચક કરે ઝગઝગાકરે, હસેપાપટમેનામધુર બોધે;
રાગપ્રમાનિદેહગાહ, મુચકાપણે, આપમે સોગદેખધ બોધે.

મર્ગી.

મંડીનાધોરુણુજેરચીજેવગી, મરીદમાં ખંજુલાં પોહારે;
રાતકરીમુંદરીજામરીઆણે, ન્હાણેકેકેકાનને કિનારે.

મર્ગી.

જે તું દીવો જગજેનજાનિયર્મ, ચારને પૂર સંતપા પેસા;

પદ્મપ્રકૃતિતથાપતિતથપોયણી, જગદ્ગોળનદીવાટખેડા.
મળી.

જેડુ જેતી કરે સોની સોનું ધરે, લોહ લુહાર કંસાર કાંચુ;
નારમરનારનેરાગનાણીએ, આંખમાંએકનહીં હોય આંચુ.
મળી.

હૃદીનરનારીએ, હૃદયીપારીએ, દેખમહોંઆરીએ મહીવલોવે,
નેવટેમારુત્યછેવાટમાં. ઘાટમાંધોળી જનવસ્ત્રધોવે. મળી.
ધીરશૂરવીરતે ધનુરવિધા ધરે, રાજ દરમાર વાજુંવ વાજે;
ચોડીબદલાયછેચોડકંઠાયછેરાયજળપાગમધ્યેભિરાજે. મળી.
કુળવંતીનારીસંતાનસંભાળતી, મધુરમુખબોલતીબોલકહી;
બાળનેમારતી ધણીનેધમકાવતીક્રમ્પરડાકેકેશદીં, મળી.
હોયધનવંતધીમંતધોધદંતને, રનાનકરી સરસ મુગંધ મુધે;
આળસુએદીનેઅક્ષનાઆંધળા, અદ્વૈર્ણુઆ તેસમેખૂળકંધે.
મળી.

આસમેહીઅબ્યાસજેઆદરે, આદરસમાસમાં અર્થ સાધે;
વનતણાપવનનેસેવતાંઆસમે, થાયઆરોગ્યતનવરસઆધે.
વીસરીહોયતે વાત પણ સાંભરે, આસમે હૃદીને યાદ કરેએ;
કંઠુજેદ્વપતરામનુકામછે, કાવ્યકલ્પોલતેતરતરીએ. મળી.

જ્ઞાન મેળવવા વિષે.

રાજ વણુઆરનો.

વાંચિ આ વાત વિવેકની, ભણુનારા રે;
વળી વિધવિધ કરીને વિચાર, શોધો ગુણ સારારે.
ભણતર ભણીને ભણી રહ્યા, ભણુનારા રે;
કદી એમ ન કરશો ઉચ્ચાર, શોધો ગુણ સારારે.
જો ભવ આપે ભલે ભણુ, ભણુનારા રે;
પણ પાઠનો પામો ન પાર, શોધો ગુણ સારારે.

જ્ઞાન અર્થ ગુણ ગાંડવો, ભણુનારા રે;
એ તો આપણો એક આચાર, શોધો ગુણ સારારે.
સર્વ સમે સર્વ સ્થાનમાં, ભણુનારા રે;
આપે આદરીએ જ અબ્યાસ, શોધો ગુણ સારારે.
જેમ જેમ જીવ જોડી જુઓ, ભણુનારા રે;
તેમ પળપળે પ્રકટે પ્રકાશ, શોધો ગુણ સારારે.
ઉજડ અંધારે એકાંતમાં, ભણુનારા રે;
તમે મનન કરો મનમાંહી, શોધો ગુણ સારારે.
એ સમે આપણો આતમા, ભણુનારા રે;
જુઓ કામ કરે જે જે કાંહી, શોધો ગુણ સારારે.
એ અવસર થકી આગળે, ભણુનારા રે;
ખીજ જે જે બનેલ બનાવ, શોધો ગુણ સારારે.
તે તે તપાસી તમે જુઓ, ભણુનારા રે;
એથી અક્ષતો ઉપજે ઉઝાવ, શોધો ગુણ સારારે.

શરીરના સાંધા ને શક્તિનો, ભણુનારા રે;
વળી વિશ્વનો કરીને વિચાર, શોધો ગુણ સારારે.
કાયા કરો કેવી કળ થકી, ભણુનારા રે;
કેવા કારણથી કરતાર, શોધો ગુણ સારારે.
આપણું અંતર ઓળખો, ભણુનારા રે;

પછી પર જન આવે જો પાસ, શોધો ગુણ સારારે.
સાંઘ નકાંઠે અસમજાણું, ભણુનારા રે;
એ છે આનંદમાં કેં ઉદાસ, શોધો ગુણ સારારે.
જનના જે જે ગુણ જાળવ્યા, ભણુનારા રે;
જ્યારે જાળવ્યાની જાણી જરૂર, શોધો ગુણ સારારે.
આપો અક્ષત ને અક્ષત લહો. ભણુનારા રે;
દુઃખ દુરગુણને કરી દૂર, શોધો ગુણ સારારે.
પછી એક અગત્યનું, ભણુનારા રે;
પામો પ્રેમ પ્રભુ પદ તાન, શોધો ગુણ સારારે.
આપણને એજ ધ્યેય. ભણુનારા રે;
દયા ધારી દીનું શું શું દાન, શોધો ગુણ સારારે.
જનકૃત કારજ જોઈને, ભણુનારા રે;
પછી પ્રભુકૃત પેળી સુપેર, શોધો ગુણ સારારે.
પાણક પચ્ચર વન પ્રાણીઓ, ભણુનારા રે;
ધણ તારા તણો જુઓ ઘેર, શોધો ગુણ સારારે.
સાગર સુરજ ને શશી, ભણુનારા રે;
જોનાં હોય વિચાર હજાર, શોધો ગુણ સારારે.
કૃત નરણ કળ દૃવમાં, ભણુનારા રે;
ઓપે ધ્યેય જુગતી અપાર, શોધો ગુણ સારારે.
વળી વળી જેમ વિચારશો. ભણુનારા રે;
આવે અધિક અધિક મતિ આમ, શોધો ગુણ સારારે.
ભણુ ભણુનર તે તમે ભણુ, ભણુનારા રે;
ક્યાં રાખીને દ્વપતરામ, શોધો ગુણ સારારે.

નીતિએ સંસાર ભોગવેવો.

રાગ-ઉપરનો.

સંસારનાં મુખ ભોગવો, વહાલા વીરા રે;
સાચે શુદ્ધ સ્વમાવે સદાય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
ભાવે ભજો ભગવાનને, વહાલા વીરા રે;
કશું કુકર્મ ન કરો કદાપિ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
પરદુઃખ દેખી દયા ધરો, વહાલા વીરા રે;
કોટી કોટી કરો ઉપકાર, ધરો ગુણ ધીરા રે.
પાપના પુંજ પ્રલે થશે, વહાલા વીરા રે;
અતે ધ્યેય કરશે હૃદય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
ધ્યેયને ઓળખ્યા વિના, વહાલા વીરા રે;
કદા હક કરીએ નહિ કાંહિ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
વારી વહોવીએ વેગથી, વહાલા વીરા રે;
ગીડું માખણ ન મળે ને માંહિ, ધરો ગુણ ધીરા રે.

માયા મેલ્યાથી ન હરિ મળે, વહાલા વીરા રે;
 એ તો હિરો હિમ્મત બ્રહ્મ થાય, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 પ્રાણુ પરણે જે પરહરે, વહાલા વીરા રે;
 એ તો આતમચાતિ ગણાય, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 ગુણુ જપવા છલ જે જડી, વહાલા વીરા રે;
 મોઠા મુરખ મુલિવત સાય, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 ચરણુ રચ્યા રૂઢ ચાલવા, વહાલા વીરા રે;
 રાંઠ હક ધરી હિમા મુકાય, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 નેત્ર આંખાં પ્રભુ નિરખવા, વહાલા વીરા રે;
 આંખે સીંચીજ રાખે અનળુ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 જગ અજનારે જે જે સજ્યું, વહાલા વીરા રે;
 ગુણુ કામે તે સમજે સુખાણુ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 સંસાર શાને તજે તમે, વહાલા વીરા રે;
 ગોઠે અર્થ સરે નહીં એમ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 નમ્ર રહે રીઝે નાથ જે, વહાલા વીરા રે;
 તો કરત કપાસજ કમ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 મેલી શતાં માતતાતને, વહાલા વીરા રે;
 પ્રાણી પરહરે છે પરિવાર, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 ક્રકડ થઈને અક્રૂર હરે, વહાલા વીરા રે;
 પાપ પુનરો પામે ન પાર, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 ટાઢ ને તાપ તડે ખમે, વહાલા વીરા રે;
 નહાય જળમાં બુઝો છવનંત, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 બાજે છે અંગ પતંગીઆં, વહાલા વીરા રે;
 એમ ભવજળ આવે ન અંત, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 રાસજ રાખ ખર્ચો રહે, વહાલા વીરા રે;
 જટાવાળાં બુઝો વણક, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 વનમાં વસે જાડું વાંદરા; વહાલા વીરા રે;
 ખમે કળકલને કરી ભજ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 પાણુ એમ મોક્ષ મળે નહિ, વહાલા વીરા રે;
 કાયા કષ્ટયાથી ચાજે કલેશ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 કરી કરીને છાત્રાં બંદર, વહાલા વીરા રે;
 હેત હરિપદ રાખી હમેશ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 સૌ જનને મુખ સાંપડે, વહાલા વીરા રે;
 કરો કોઈ કાઠ એવાં કામ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 તો તમને ત્રિલુપત પતિ, વહાલા વીરા રે;
 દેશે મુખ હો દલપતરામ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.

ઈશ્વર સ્વતંત્ર છે.

ઉપેન્દ્રપદ્મ.

સ્વતંત્ર તો ઈશ્વર એક એ છે,

બુજોબુજે આપ અજ્ઞત જે છે;

સને ૧૮૫૬માં શરદાર પાંડ્યાજીનારાની એક ચોપડી
 શાળાઓ માટે છપાવી હતી તેમાંની આ કવિનાઓ છે.

બુઝો બોળ જીવ ગરીબ જેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 પડે પુર્ણો પોષટ પાંજરામાં,
 મુખે નહીં નાસી શકે સગામાં;
 કુકર્મિને કદ કલેશ દેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 સુરાગનું સાદ સજેજ સાવનું,
 વિવેકથી એક વિચાળ વાઙનું;
 હડી શકે રાગ રમેજ એવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 ન માનવી મેગળ ઝાડ તોલે,
 ન બોલનો બોલો ગિલાઈ બોલે;
 સ્વતંત્રથી શ્વાસ શકે ન લેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 કળે કરી પુતળો કાઢ કોરી,
 દિલિજ દીધી નડ હાથ દોરી;
 અશક્ત તે દાવ સ્વતંત્ર દેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 હડી અતી-ચંગ ચઝો કદાપિ,
 સ્વતંત્રતા તેની નથી તથાપિ;
 અશક્ત આકાશ જવા રહેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 અરે હરે એમ વિચાર આપી,
 બરે આ જીવ અશક્ત જાણી;
 હરિ સ્તુતિ રાખ હમેશ હેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 બાણાય જે શક્તિ બરાક જેવી,
 તને દયા આપ્યું દિધીજ તેવી;
 મુખી થવા માર્ગ સદાય મેવા,
 નમે અમે તેમ તમામ તેવા.

દોહરો.

છોડું કે મોડું કયું, કરીએ સાફ કામ;

શ્રી જગદીશ સદાયના, આપે દલપતરામ.

દિલ્લી લખનોરનાં બંદ.

દોહરો.

જેને જગપતિની દયા, જગમાં તેનું જે;

લીધાં થોડે અંદરે, દિલી ને લખનોર.

મુખપાલે ચઢી શોભના, પાંદરાદના હુર;

બરકમા ગળી લાકરે, ગળ્યું થયું પડમ્પર.

દોઢ લાખ દળ દુષ્ટનું, કંઠ જામ્યો જે દારૂ;
હેવલોકે સાથે હતું, આદળ પાંચ હજાર.
ભારતથી ભારે થયું, બુધ પારથને પંથ;
કવિજન લખશે કાર્ગળે, ગરવા બનશે ગ્રંથ.
વાઘતણા બહુ વૃંદથી, જેમ બંધે ગજરાજ;
એમ બચ્યા અંગ્રેજ એ, જગકર્તાનું કાજ.
સ્ત્રી બાળકનો જે ક્યો, નિર્દય થઈને નાશ;
તે નહીં સાંખે શ્રીહરિ, દેશે નરક નિવાસ.
હજી દશરથના દેશમાં, જરી છે બહુ ભુલ;
મરશે થોડા માસમાં, બળવાળો અણુલ.
નરપતિશ્રીને પાળતે, રાખ્યો પુરો રંગ;
સાચો સ્નેહ જણાવીઓ, કંપનિ સાહિબ સંગ.
ભાગ્ય ભલાં શુભરાતનાં. દિનદિન અધિક કળેશ;
સુખી પ્રજા રાજ સુખી, કશો ન દિસે કલેશ.
જય કીધો જયપુર ભણી, જઈ શસ સરદાર;
કપે નહિ દીલ કંપની, લાખ મળે લડનાર.
શ્રીધજ્જડને લશ્કરે, ઘાલ્યો જખરો ઘેર;
હરામો જનના હાથથી, લીધા ગઢ ખાલે.
ખૂટલ બળવાખોરનો, ખેળે ન મળે ખોજ;
વેરી નાંખ્યા વનવિષે, રંગ તને 'ભુરોજ.
થોડો પંથમહાલમાં, તાલ્યો કરીને કોપ;
અંગ્રેજે અળગો કયો, તાલ્યે ખોધ તોપ.
ભપકાથી ભડકી મરે, કરે વધારી વાત;
ગપ્પાં ચલવે ગોડવી, જો ગોડી શુભરાત.
વાઘ વડે વિષધરતણા, કુળનો કીધો નાશ;
હવે થાય હથિયારનો, ટળે સમજો ત્રાસ.

ઈન્દ્રવિજય છંદ.

દિલ્લિપતિ લખેનોપતિ, બહુ ખંડ અખંડ કુચાલથી કીધાં;
શર થઈ ઉર કરે થઈ શિશુ સુંદરીનાં તન શોણિત પીધાં;
તેમ તને હળતા મળતા નૃપકેશ નરેશપણ તજી દીધાં,
કલેશકળો નૃપ કંપતિથી કરી કુંડળ કાઠી કમંગળ લીધાં.
જેની દયાર્થીજ્યાતઅંદુષસદાસુખસંપતિજો નર્થોજામ્યા,
નેનીસુતાસુત સુંદરીસાથ. અનાથની ઉપરહાથ ક્રોધ્યા;
યાપતણાંદળઆપીવચ્ચા, પ્રભુપાપીતથાપિવળીનવિરામ્યા,
જગપતિતણું છેકે હુટ્યું પછી પત્રપતિ પછું પુરણ પામ્યા.
અણુધિઅણુઉલેચીઅનેકેજા ધનઆખરએકનઆચ્યું,
આની પંડ્યું નિભઅંગનીઉપરસુરજ સામુહિકિષ્ટકેડાચ્યું;
દ્રોણ પ્રૂમ ફળેત થયા ફિરકાર મળ્યું દળ જોર ન દાવ્યું,
તુચ્છ મતિ કરોતુચ્છ તપાસ નગોઈ તટજ તગોઈ તકાવ્યું.

સૃષ્ટિથી નિશાળ.

હુલ્લુ છંદ.

છો માનવી દેવનાં છોકરાં, સુધરવા સૃષ્ટિ નિશાળ આવ્યા;
જાનશુણ્ણોડવી તરત દુરશુણ્ણને, ભોગવોસરસમુખઆવ્યા;
ખાનનેપાનવળીવસ્ત્રવાહનતણી. જગમાંબાણીનહિચીજજેવી;
સંપીસૌઅધિકઅભ્યાસજોઆદરો, આપશેકશિષ્યખરીશએવી.
ભાવથીસર્વ બલીભાતવિદ્યાબણો, ધોઈ થકુગાં કાણુધારો;
અવિચિંતાતજોઅવસરે આપશે, જગપતિચીજજો જરજોશે;
વહની જળવાયું તેમ શેમજુરથઈ, જો તમેતેનજોદિકરતેવી;
સંપી સૌ.

ખાગખગી અંગલાહાવી ઘોડાધણા, રમકડાં આપશે રંગેકડાં;
નવનવાં નામનાચિત્રતેજોપડી, પામશે કથન નહીં થાયકડાં;
હેમના હારને મોતી માણેક મળી. કીમતે વસ્તુ ન મળેજકેવી;
સંપી સૌ.

અધિકઅભ્યાસનંસંપન્નવલોકેતિઆગતાનાવનેગાડીઆધ્યા;
પેખીપટનારબહુ લેખલખનાર પણ, છાપનાજત્ર દહકેકડાધ્યા;
વાતવોજળી વિષેકહી શકેકાણે, દે સમાચાર જઈએજદેવી;
સંપી સૌ.

જળ ગળેલા વિંધ જંતુના દહેલે દેખવા દટિ દેવજ દીધી;
એમઆકાશમાંઅહતણી જે ગતિ માપવાની કળાપ્રગટકીધી;
માનવી માત્ર ઉમેદવારી થકી, લાખ ગણોમેજોહો હાંચલેવી;
પર્વન પાડીને પંથ ત્યાં પાડશે, પામશે ઉડવા પાંખ પટે;
ખાલુદોલન તણી દેખશે ખોદતાં, માલમિલકત મળેખૂખમટે;
ખાંડે માગરતણું નીરસાક થશે. જોઈએ જીવમાં ધીરજ રહેવી;
સંપી સૌ.

વિવિધ પકવાન વરસાદનો વરસરો, ઝાડ સુકાથકી વચ્ચરશે;
રખડતી રેતી નેખાંડ સાકર થશે, દુધદહીં ધીનણો દૂપ કરશે;
સિંધુનાંપાણીપરપુલપણખાંધશે, કથનીંનહીંએતણીશીકહેવી;
સંપી સૌ.

જે પરીક્ષાસંન પરમજગપામશે, ઉપસા વર્ગમાં માનમળશે;
ઉચ્ચમાંઉચ્ચ અધિકારહરિઆપશે, સર્વસંતાપ તેનાજ ટળશે;
રાજપદવીથકી અધિક મહારાજના સમીપમાંઅક્રતાથાપસેવી;
સંપી સૌ.

આસમે અધિક યુરોપમાં આપતી, વિવિધ વિદ્યાવધીઐતપેદી
વસ્તુ ખખરીશ જગદીશથીલક્ષ લે મોઢલે આપણે કાજએદી;
વાત વિચારીને જીવમાં જુઓ, રમ કરી મંડવું એમ મામે;
ચિત ધરીનિતુખરીપ્રીતકરીને પદો રહીં કહીંરીન દલપતરામે.

માંગલિક ગીતાવલિ.

ગીત ૧ લું.

મંગળાચરણનું ગીત.^૧

“મામેરે મોધા મહાનું” એ રાગ.

પરમેશ્વરને પ્રીતે પ્રણમિયે;
સર્વે સદ્ગુણ મનોરથ થાય, મંગળ ગીત ગાઇએ;
ન્યારે જગકરતા કૃપા કરે;
ત્યારે હરખના દિવસ દેખાય, મંગળ ૧
સારા શુકનની મુણિયે વધામણી;
કરિયે આનંદ ઝોચવ ઘેર, મંગળ
સગાં સ્નેહીને સ્નેહે તેડાવિયે;
મોટી હોય પ્રભુની જે મહેર, મંગળ ૨
ખાતે ખાતે રહ્યું ધન ખરચિયે;
લેએ સંસારમાં સારી હઠાણ, મંગળ
કરિયે દેશ વિષે કાંઈ નામના;
જેથી વિશ્વમાં થાય વખાણ, મંગળ ૩
સારા કામથી કુળ અજવાળિયે;
જર ઇશ્વરે આપ્યું જે હોય, મંગળ
ધન્ય ધન્ય થડી ધન્ય હઠાડો;
સાદે સંસારનું ક્ષણ સોય, મંગળ ૪
ઘેર તેડિયે બેન બાણેજાં;
જેથી આગણું શોભે અપાર, મંગળ
ઘેર ગૌર ગોરાણીને નોતરી;
કરિયે શુભ કામમાં સતકાર, મંગળ ૫
ઘેર ચતુર ચિતારા તેડાવિયે;
ચિતરે ચિત્રશાળા અને ચોક, મંગળ
મોટો મંડપ રૂડો રચાવિયે;
આવી બેસે ત્યાં લાણેણા લોક, મંગળ ૬
સારા સાજન માજન સૌ મળે;
દીસે મંડપ ઝાક ઝમાળ, મંગળ
વડા હરખે વાતનાં વજાવિયે;
એવા દિવસ દેખાડે દયાળ, મંગળ ૭

ઘેર માળી લાવે ફૂલ છાખડી;
ગુચી હાર તોરા રૂડા ગુચ્છ, મંગળ
લાવે તખેળા પાનનાં ખીલ્યાં,
રૂડા સોતેરી વરખનાં રચ્ચ, મંગળ ૮
શાણા સોનીડા ઘેર બેસારિયે;
ઘણે હરખે ઘડાવિયે ઘાટ, મંગળ
કળાવનાં શિરપાવ છાનિયે;
ભક્ષા જશ બોલે ચારણ ભાટ, મંગળ ૯
હર ધરિયે અધિક હઠારતા;
જેવી શક્તિસુ સંભવે વાત, મંગળ
આવે ગરીબ અનાથ આશા કરી;
ખાતે ખુરદાની કરિયે ખેરાત, મંગળ ૧૦
તરિયા તોરણ ટાડલે ખાંધિયે;
કરિયે કેસરના છંટકાવ, મંગળ
ભલાં ભાવનાં ભોજન રાંધિયે;
લેએ લોકમાં લાખેણા હઠાવ, મંગળ ૧૧
પ્રભુ આપે એવા દીન ઉજળા;
કરિયે આનંદ ઝોચવ કામ, મંગળ
થાય સદ્ગુણ જનમ સંસારમાં;
દીવથી કહે દલપતરામ. મંગળ. ૧૨

ગીત ૨ લું.

પુત્રના જન્મસમયે ગાવાનું ગીત પહેલું.

“ઝોચવ ઘેર આપણે.” એ રાગ.

આજ દિવસ દીસે ઉજળો; હાપળો છે સર્વને અધિક;
આનંદ રંગ અંગમાં;
ગોરી મળીને ગીત ગાઇએ; રૂડા રાગમાં રસિક, આ. ૧
જગસિંહજીને કુળ બેટો; પ્રગટિયે પરમ પવિત્ર. આ.
તેથી ગંભીર ધ્વનિગાજે; વાજે છે વિચિત્ર વાહન. આ. ૨
કંકુનાં પગસાંપડી કુંવરનાં; ગોકળાં દાદાજીની પાસ, આ.
દાદાને કહો જેવે વધામણી; દાદાજીને પરીજીની આસ, આ. ૩
સાંતણી સારી સમજારીને; મોટાં માળાને મોનાળ, આ.
જ્યાં સર્ગમાં અધિક દીવસ; આંખમાં દાવનતકાળ, આ. ૪

૧ આ ગીત, વિવાહ સમિત દેવનોષ્ટ દેતાં, પાર-
સીના પુત્રને સદેશ પેડેરાવનાં દત્તાદિ દરેક માંગલિક
ગ્રંથને ગાઈ શકાય.

કાશદો દોડયા દેશેદેશમાં; ખેડેચી વધામગામોગામ, આ.
સારાકુંવરનો જન્મસાંભળી; તેલોકો હરખ્યાતમામ, આ. ૫
માતાનામનોરથસિદ્ધથયા; પિનાનીપૂરી થઇ આશ, આ.
સતોપ થયોસ્તેહીસર્વને; કશિયે ન રહ્યોહવેકચ્યાશ, આ. ૬
પુણ્ય પુરવનાં પ્રગટ થયાં, જગકરતાએ કરી મ્હેર, આ.
રૂડું અમુલ્યરતનઆપિયું; લાખેણીયર્ધ લીલાલ્હેર, આ, ૭
આજનો દિવસ ઇતિહાસમાં લાયકલેખમા લખાશે આ.
વરપો વરષ તીથિ આજની, એઅતિકૃત્તમગણાશે, આ. ૮
જેવીધડીમાં આગળજનમિયા; ભૂપતિ વિક્રમનેભોજ, આ.
એવીઉત્તમ ધડી આજ છે; સમય છે તેના સરખોજ, આ. ૯
પુત્ર પૂરો પરાક્રમી થશે; પાળશે પ્રજા પ્રેમ આણી. આ.
એવો કુંવર જેને ઉદરપરપો; ધન્ય પુલાદે દરણી આ ૧૦
માતપિતાની પ્રતિજ્ઞા પાળશે-ચરચારો વિશ્વમાંચરિત્ર આ.
માતાનું કુળઅજવાળશે; વિષ્ણુપાતિપામશેવિચિત્ર આ. ૧૧
અંતરમાં રાખીને ઉદારતા; કરશે પરમારથનાં કામ, આ.
કવિતામાં કીર્તિ તેની કોડથી, દાખશે દલપતરામ, આ. ૧૨

ગીત ૩ જી.

પુત્રના જન્મસમયે ગાવાનું ગીત બીજું.

“ જાદવરત્ન પરણ્યા રૂકમણીરે. ” એ રાગ.

છરે આજનો દિવસ રૂડો રજિઆમણીરે;
છરે આનંદની હદ વળી આજરે.
રાણીએ રૂડો કુંવર જાગોરે:
છરે આજ દીસે દશ દિશા ઉજળી રે;
છરે હરખ્યો સર્વે સજ્જનનો સમાજ રે, રાણીએ. ૧
છરે સોના છરીએ નાળ વધેરિયા રે;
છરે દાઢને દીધા સારા શણગાર રે, રાણીએ,
છરે વહાલાં સગાને લખ્યો વધામણી રે;
છરે સાકર વહેંચી તેનો ન શુભાર રે, રાણીએ. ૨
છરે દીપમાળા પૂરી દેવસ્થાનમાં રે;
છરે પુલ મંડળીઓ ભરી દામોદામ રે, રાણીએ;
છરે ઘેર ઘેર આનંદ ઉત્સવ થયો રે;
છરે વાવટે શણગાર્યું સાઈ ગામ રે, રાણીએ. ૩
છરે તરિયા તોરણ તાજાં બાંધ્યાં ટાડલે રે;
છરે ત્યાં તો કીધા તોપોના અવાજ રે, રાણીએ;
છરે બંધ છોડી દીધા બંધીવાનના રે;
છરે રૂડું આજ શોભ્યું રાયનું રાજરે, રાણીએ. ૪
છરે માટ ચારણ ભવાયા ભેળા થયા રે;
છરે પામ્યા શાલ પાઘડીઓ શીંગાવ રે, ગણીએ;

છરે જાણે આજ સોનાના સૂરજ ઉગ્યા રે;
છરે દીસે એવો દુનિયામાં દેખાવ રે, રાણીએ. ૫
છરે વાગ વાગે અર્તી ઉછરંગનાં રે;
છરે ગોરી મળી ગીત મંગળ ગાય રે. રાણીએ;
છરે ગાંધરવ ગાય ને નાચે અપસરા રે;
છરે શેરીમાં સુગંધી જળ સિંચાય રે, રાણીએ. ૬
છરે કુળનો દીવો પ્રગટ્યો કુળ ઉજળવા રે;
છરે માતપિતા મન હરણ ન માય રે; રાણીએ;
છરે આશિષ આપે છે વિપ્ર વેદિયા રે;
છરે સુખી રેન્ને કુવરજ સદાય રે, રાણીએ. ૭
છરે ગરીબ જગત્ત લોકો ઘણા મળ્યા રે;
છરે દીધાં રાગે નાના વિધિનાં દાન રે, રાણીએ;
છરે સજ્જન સહુ આવ્યા સુણી વધામણી રે;
છરે સૌનું કીધું શુભ રીતે સનમાન રે, રાણીએ. ૮
છરે ભૂપતિને ભેટ ધરે ભાવથી રે;
છરે માણેક મોતી વસ્ત્ર ધન માલ રે, રાણીએ;
છરે ચુવા ચદન કેસર કેનાં ઝાંટણાં રે;
છરે મોતીડે પૂયાં સોનાના થાળ રે, રાણીએ, ૯
છરે નિશાળિયા હરખ્યા નિશાળમાં રે;
છરે મેવાને મીઠાઈ ત્યાં વહેંચાય રે, રાણીએ;
છરે છુટી પામી હરખતા ઘેર ગયા રે;
છરે જેજેકાર કેતા આપ્યા જાન્ય રે, રાણીએ. ૧૦
છરે કોડ દિવાળીના જેવો દિવસ દીસે રે;
છરે આતો અવસર અમુલ્ય ગણાય રે, રાણીએ;
છરે આજ ભલા ભાગ્યને ઉદય થયો રે;
છરે માતપિતાને ત્રુક્યા ત્રિભુવન રાય રે, રાણીએ. ૧૧
છરે કુંવરજ જગમાં ઝાડુ છયજે રે;
છરે કરજે મોટાં પરમારથનાં કામ રે, રાણીએ;
છરે માતપિતાની પ્રીતિ પ્રતિજ્ઞા પાળજે રે;
છરે દ્વિતી આશિષ દેશે દલપતરામ રે, રાણીએ. ૧૨

ગીત ૪ જી.

હાલરકું પેહેલું.

“ મારી શ્લાઘી બાણે ડાહી, પાટલે ખેસીને ન્હાઈ. ”

એ—રાગ.

લાઘને પારણિયે પોઠાડું, આજી પામરી લે આઠાડું;
ગોરા ભાઈને હાલો ગાઉ, હૈડામાં હું તો હરખાઉ. ૧

૧ ભાઈને ઠેકાણે ખેન ખેલીને આ હાલરકું
નીકરિને મળ્ય ગામ શકાય.

હેતે હેતે હું હીચોળું, પ્રભો લેતે પવન રોળું;
 નેહ બાઈનું મુખનું નિરખું, ગોમે પુરણું ચંદર સરખું. ૨
 બાઈનાં નિર્મલ રૂપે નેણાં, કિતમ અમૃત જેવાં વેણાં;
 બાઈને કાને લટકે મોતી, વારે વારે રત્ન હું જોતી. ૩
 બાઈના નિરખી યોરા ગાલ, અંતરમાં કિપરે છે વ્હાલ;
 બાઈના રૂપ એક છે રાતા, બાઈના મામાએ જાદુમાતા. ૪
 મોનું રૂપ તો છે સોંધું, લાઈનું મુખનું સોંધી મોંધું;
 સોના રૂપાની જે હુંલ, તે તો બાઈના અંગેના મેલ. ૫
 સોહું બાઈને જેવા સાદું, મનનું તરસે છે જાદું માદું;
 તળને ધન જે સરવસ માદું, તે તો બાઈના ઉપર વાદું. ૬
 દેવ ચૂસે કિમરાવા દડું, બાઈને હુંતો તેડી લડું;
 બાઈને જ્યારે નગરે દેખું, લાખ હુંતો લાખેણો લેખું. ૭
 રત્નાગરની સુંદર પારી, બાઈની સુરત સોંધી સારી;
 સૂરજતો જગતને સંતામે, બાઈ જોતાં મુખશાન્તિઆપે. ૮
 જગત આખું લીધું જોઈ, બાઈના જેવું સાદું ન કોઈ;
 બાઈને પારણે પોપટ મોર, બાઈને પારણે હીરની દોર. ૯
 બાઈને પારણે પુટ્યાં પુલ, બાઈના પારણાનું નહિ મૂલ;
 બાઈને પારણાંમે મેદિર, ધમકે ધુવરીઓના ઘેર. ૧૦
 પારણિયામાં હોરા જડાયું, મોતીનાં કમળમાં લટકાયું;
 બાઈ મેલે ત્યાં મોતી ઝરે, ખાતાં ઝીકે રતન તો ખરે. ૧૧
 આસે આજાય ગાડી વડે, કંકડે કરાં પગલાં પડે;
 બાઈનો મારાં કરશે કામ, કરશે આશિષ દસપતરામ. ૧૨

ગીત પ મુ.

હાલરક બીજું.

“ માતા જસોદા હજાવે મુત પારણે. ” એ રાગ.
 મારી લાડકા કુંવરજી પોદો પારણે;
 તમને પરમેશ્વરની રૂપા દહાડો રાત;
 મારા આંખોના તારો છે કુંવરજી તમે;
 તમે ઉપર વારી નાખું મારી જાત, મારા લાડકા. ૧
 મારા કોડીલા કુંવર કુળે દીપક છે તમે;
 હું તો હોશે હોશે નિરખું નિર્મળ મુખ;
 લાડે કોડે લઈ લઈયું મારો લાલને;
 તારે આંખું સોપડિયાં સાતે મુખ, મારા લાડકા. ૨
 તારું પારણિયું મઠાયું મણિકે મોતિયે;
 ઉપર મેંધું મેના પોપટ મોર ચક્રાને;
 પારણિયાને કરતી ધમધમ ધમકે ધુવરી;
 મોંડે હીચોળું લઈ રૂડી રેશમ દોર, મારા લાડકા. ૩

પોદો સદ્બાગી કુંવરજી ધર્મ મુખાળવા;
 આવે પવનતણી મુમૂક્ષી શીતળ દેહર;
 પારણિયું તારું પ્રીતિ મેંધું પરસાળમાં;
 મનમાં માનું મોટી મહા પ્રભુતી મ્હેર, મારા લાડકા. ૪
 કુંવર આજાય ગાડી લઈને શીંગણે ચાલવા;
 થતથત કરતોં પગલાં ભરશે રૂડિયેર;
 કાણું કાણું બોલી માંખણું મેવો માગશે;
 તારે મોતીય મુલતમળો કનકનો મેર, મારા લાડકા. ૫
 મારા મન ગમતો કુંવર કાંઈ મોટા યશે;
 બચવા જશે નિશાળે નિશાળિયાની સાથ;
 પાડી ખડિયા લેખણું લેતે લાલ સિંધાવણે;
 એવા દિન ક્યારે દેખાડે દીતિનાથ, મારા લાડકા. ૬
 મારા કુંવરને કન્યા લાવોઈ કોડામળી;
 ઘણું કરશે હું પરણાવોઈ મોટું ઘર;
 વર રાત્ન એતે કુંવર ચરશે વરધાડે;
 પોસ બરાવોઈ હું રૂપે રૂડી પેર, મારા લાડકા. ૭
 મારા ન્હાનકોટા થાશે મોટા નાળાવડી;
 વ્હાણુવડાના વર્ગો વિચવિચ કરશે આપાર;
 રાજસભામાં પચુ રૂડી રીતે ગિરાજશે;
 શાળો શાળો કંઈ સર્વ મળી સરદાર, મારા લાડકા. ૮
 કુંવર કરશે માતપિતાની પ્રીતિ ચાકરી;
 મોટાં મોટાં જગમાં મેળવશે જાદુ માન;
 મોટાં કામ કરી થાશે પ્રખ્યાત પરાકર્મી;
 લેશે સલાહ પૂરી સારણે તે સુલતાન, મારા લાડકા. ૯
 મારી હોંઘ દેવાની પરમેશ્વર પૂરી કરે;
 મારા લાડકા તુલ કરે પ્રભુ કલ્યાણ;
 એવી આશિષ આપું અવસર અવસર ઉપર;
 પોદો પોદો મારા હંચના હંચન પ્રાણ, મારા લાડકા. ૧૦
 અકોલોલો દાલ ખમા જાણુ મારા આગને;
 મુમૂક્ષી થાણું વદન નિદાણું પૂરણું નંદ;
 માંડે ઘર શોભે છે મુતપણું પગલાંચરી;
 અવલોટી અવલોટી કિરણાં આનંદ, મારા લાડકા. ૧૧
 કુંવરજી તારાં કુખમાં ખારે કરિયે જાતે;
 મુખનો સાગર તુલને મળજે કામેલામે;
 જાદુ જુગ છતી સતપિતાની પ્રતિમા પાવજે;
 દિવથી આગીપ એકદેહે દસપતરામ, મારા લાડકા. ૧૨

ગીત ૬ મું.

હાલરડું ત્રીજું.

“અલોલો હાલ ખમા તનેરે, ખાલુડાભાષને લોલો ગાડ.”
એ રાગ.

અલોલોલો હાલ ખમા તનેરે, ખાલુડા ભાષને લોલો ગાડ,
મુખડું તોરું મહા મનોહર, હેરી હેરી હરખાડ;
હાલો હાલો હેરી હેરી હરખાડ. અલોલોલો. ૧
માણેક મોતી દીસે મહેલાં, પારણે તારે અપાર;
ફરતાં દીસેછે ધુમતાં રૂડાં, ધુધરીનો ધમકાર, અલોલોલો. ૨
પારણા ઉપર પોપટ મુક્યાં, મેના અંકાર ને મોર;
ઝૂંટી રહીછે ઝાલર ફરતી, રૂંછે રેશમ દોર, અલોલોલો. ૩
મખમલની માંહે ગાદી મૂકી છે, સારાં ઓશીકાં સમેત,
લાડકા કુંવર પારણે પોટે, હીદોળું હુંધરી હેત, અલો. ૪
પારણામાં તમે પોદોતો જાજી, હું ભરવા જળ હેલ;
ખાંતેતને પછી જોળામાં લેત, ખુબ જોલાવુંજેલ, અલો. ૫
રમકડાં રૂડાં રમવાને આપું ખાવા મેવાને મિઠાઈ;
રસીલા કુંવર તને રીઝાવું, ગીત રૂડાંરૂડાં ગાઈ, અલો. ૬
ખાળકડાં તારા જેવડાં ખીજાં, ઘણું જોલાવુંઘેર;
કપાળા તેઓની સાથે રમજો, પછી તમે શુભપેર, અલો. ૭
તંગડી ટોપી આંગળું અંગે પહેરાવું મારા પ્રાણ,
ગાલતારાછે ગુલાબજેવા, પગ પાણીએ જ પ્રમાણ, અલો. ૮
નેણુ ભરી ભરી ફરો ફરો નિરખું, હરખું હૈયા માં,
સર્વ મનોરથ સફળ થયામારે, કસર રહી નહિ કાંઈ, અલો. ૯
પરમેશ્વરે પૂરી કૃપાથી આપ્યું, તારા જેવું રતન;
પાડમાની પૂરા પ્રેમથી રાખું, છવસારેકરી જાત, અલો. ૧૦
જોલવા શીખો ચાલવા શીખો, વિચરો ચૈત્રે વીર;
શાળામાં જૈસદા વિદ્યા શીખો, મારા હૈયાના હીર, અલો. ૧૧
દીકરા તોછે દેવને દુર્લભ, એમ કહે મોટા મુન્ય;
પારણે પોદાડી પુત્રજીવા વિષે, હોયજો પુરણુ પુણ્ય, અલો. ૧૨
માતપિતાની આકરી કરજો, કરજો મોટાં કામ;
સમજવાલાયક સારી શીખામણ, દેશે દલપતરામ, અલો. ૧૩

ગીત ૭ મું.

સાલગીરી^૧ એટલે વર્ષગાંઠને દહાડે ગાવાનું ગીત

“મારી સોરે સવાસોની ચુંદડી” એ રાગ.

આજ સાહેજમદાની સાલગીરી;

આજ હૈયામાં હરખ ન માય રે,

૧ શ્રીમંત પારસીઓ ‘સાલગીરી’ને દહાડે સગાં-
વહાલાંને જમવા તેડીને ગીત ગવરાવે છે.

સજની સાહેજમદાની સાલગીરી;
દીસે દિવસ રૂડાં રળિયામણો;
આજ આનંદ ઓચ્છવ થાયરે, સજની સાહેજ. ૧
આજ રનેહી સગાં સહુને નોંતર્યા;
આખ્યાં ભાવથી ભોજન પાનરે, સજની.
વાગન વાગે છે વિધવિધ રાગનાં,
ગાય ગાયક જન ગુણ ગાનરે, સજની. ૨
આજ માળી લાગ્યો પુલ હામડી;
ગુથી ગજરા તોરા ને હારરે, સજની.
લાગ્યો તંજોળા પાનનાં ખીડકા;
મગ્યા મીજલસમાં સરદારરે, સજની. ૩
ગીત મંગળ ગાય છે માનની;
આજ ધન્ય ઘડી ધન્ય વારરે, સજની;
આજ સર્વ શોભાની સીમા વળી;
થયો જગતમાં જ્ય જ્યકારરે, સજની. ૪
દીધાં દાન ઘણું જન દીનને;
આખ્યા સેવકને શીરપાવરે, સજની;
પૂજ્યાં ગોર ગોરાણીને પ્રીતવી;
ભલો અંતરમાં ધરી ભાવરે, સજની. ૫
રચી આતસખાજ અતિ ભલી;
ખૂબ ખીજા કરાગ્યા જેલરે, સજની;
સર્વ સનજન સંતોષ પામ્યા;
રસ રંગની ઉપજ રેલરે, સજની. ૬
ધન્ય ધન્ય પુલદિ માતને;
ધન્ય ધન્ય જગતસિંહ તાતરે, સજની;
જેનો પુત્ર પવિત્ર પરાક્રમી;
નામે ચતુરકુંવર વિખ્યાતરે, સજની. ૭
સર્વ આશીષ અંતરથી કહે;
ઘણું જીવો કરો રૂડાં કામરે; સજની;
પરિપૂર્ણ બધાં મુખ પામજો;
દુવા દે એમ દલપતરામરે. સજની. ૮

ગીત ૮ મું.

દીકરાને નિશાળે બેસાડવા જતાં ગાવાનું ગીત. પહેલું.

“ત્રાંખા કુંડી તે નગર સોડામણી” એ રાગ.

આજ ધન્ય ઘડી ધન્ય દહાડલો;

આજ આનંદરે, અંગ ન માય.

કુંવર ચાલ્યા ભણવાને કોડથી; ૧
 કુંવર વેપ ધર્મો વરણાગિયો;
 જનનાં હોરે, જોઇ હરખાય,
 કુંવર ચાલ્યા ભણવાને કોડથી. ૧
 કુંવર અંચળ થઈ થોડો ચલ્યા;
 મનમાં સમયારે શ્રી જગનાથ, કુંવર;
 પાટી ખડિયો લેખણ લીધાં હાથમાં;
 પાનાં પુસ્તક રે, લીધાં છે સાથ, કુંવર. ૨
 સગાં સોડી સાજનમાં સહ મળ્યાં;
 વાળ વાળે, વિવિધ પ્રકાર, કુંવર;
 ગીત મંગળ ગાય છે માનની;
 સુવાસણિયો સહ શણગાર, કુંવર. ૩
 જતાં પ્રથમ માલણી સાગી મળી;
 જાળે કરમારે, પુલની જાળ, કુંવર;
 ગુપ્ત જાળ તોરા તથા હારડા;
 એવા બીજારે, બહુ બધો જાળ, કુંવર. ૪
 દેશે હાર, તોરા ધર્મો પાંચમાં;
 જોતાં જુગનીરે કહોં નવ જાળ, કુંવર;
 ગુપ્ત જાળે ધર્મો ગુપ્તજાળ;
 જનનાં લોચનરે, જોવા લોચાય, કુંવર. ૫
 સાધુથી શોભશે કુંવર નિશાળમાં;
 મેહતાણ રે મળી દેશે માન, કુંવર;
 ભણશે વિદ્યા બહી બહી ભાતથી;
 સાર સમજશે રે, યે સાવધાન, કુંવર. ૬
 ભણશે વિદ્યા ભૂગોળ ખગોળની;
 ઇતિહાસનો રે, કરશે અભ્યાસ, કુંવર;
 ભાષા ભેદ ભણી દેશે દેશના;
 માન પામશે રે, મેહતાણ પાસ, કુંવર. ૭
 ભણશે ઔદ વિદ્યા ને ચોસક કળા;
 રાજનીતિ રે, ભણી ફરી રીત, કુંવર;
 ન્યાયશાસ્ત્રના નિયમ વિચારશે;
 પરિપુરણ રે, રાખીને પ્રીત, કુંવર. ૮
 ધર્મશાસ્ત્રનું તત્ત્વ તે ધારશે;
 કર્મશાસ્ત્રનો રે, કરશે વિચાર, કુંવર;
 તત્ત્વશાસ્ત્રનાં તત્ત્વ તપાસશે;
 શિષ્યશાસ્ત્રનો રે, સમજશે સાર, કુંવર. ૯
 લેખાવડિયો લેખાં ફરી ભણશે;

લાખે કરેડોનાં રે, કરશે હિસાબ, કુંવર;
 પ્રશ્ન જે કાઢ પડિત પૂછશે;
 જામે તરતજ રે, દેશે જવાબ, કુંવર. ૧૦
 કુંવર કિના રહો માતાજી કહે;
 જોલા વળજે રે, ભણી બસા વેદ, કુંવર;
 કુંવર ક્યારે ખીરાજે કચેરીમાં;
 મારા હરમાં રે, એ છે કમેદ, કુંવર. ૧૧
 કુંવર આવો નું એકવાર મુખ જોડો;
 પછી જાળે રે, ભણવાને કામ, કુંવર;
 કુંવર તમે રે, સદૈવ કુશળ રહેજો;
 દેશે આશીર્વાદ રે, દલપતરામ, કુંવર. ૧૨

ગીત ૯ મું.

લીકરને નિશાળે બેસાડ્યા જતાં ગાવાનું ગીત.
 બીજું.

“ભમરા પહેલા વખાવો મારે આવિયો.” એ રાગ.
 કુંવર કિના રહેરે માતાજી કહે,
 પ્રેમે પરવરી પડ્યાજની પાસરે,
 કોડીલા કુંવર ભણુને ભણુને બસા ભાવથી;
 કુંવર અંગમાં આગસ ને આગસ;
 કરજે કિતમ રીતથી અભ્યાસરે, કોડીલા કુંવર. ૧
 ભણતાં અર્થ સમજતે ધરજે અંતરે;
 નવ કરશે ચોપડના જેવો પાદરે, કોડીલા કુંવર;
 કુંવર જેટલું ભણો તે જેને તેટલું;
 જાઓ હસો ન દેખાડો કાઠરે, કોડીલા કુંવર. ૨
 કુંવર જે જે તમારા હોય જોડીયા;
 સાધુથી સરસ ગણાવે સહુને શોરરે, કોડીલા કુંવર;
 અવળે મુણને શરની શિક્ષા માનવે;
 પૂછ્યા વગર ન ખીવા જશે નોરરે, કોડીલા કુંવર. ૩
 કુંવર રમનમાં મન નવ રાખશે;
 છોડી દેવે કાંઈજાના સંગરે, કોડીલા કુંવર;
 સારા નિશાળિયાનો સંગ રાખવે;
 જેને મન હોય ભણવાનો કમરે, કોડીલા કુંવર. ૪
 કુંવર કાપર કામ ન કરી ચડે;
 કુંવર હિંમત હરક કામ હોયરે, કોડીલા કુંવર;
 એવો બેદ તે મનથી ન બસશે;
 ફરી ફરડું ફનારા મહે કાપરે, કોડીલા કુંવર. ૫
 પાનાં પોશીને કાપ નવ પાડશે;
 સારી રીતે તેની કરવે સંભાળરે, કોડીલા કુંવર;

૧. બાવો દોડતાં “કુંવર ચાલ્યા ભણવાને
 કોડથી.” એમ ગાવું.

મારા લાખણા કાઢ્યું લેડશે નહિ,
 જુણ હીણા થે દેએ નહિ ગાળરે, કોડીલા કુંવર. ૬
 જાતાં વળતાં રોકશે નહીં વાટમાં;
 ધરજે ભણતરમાં વિશેષ ધ્યાનરે, કોડીલા કુંવર;
 કુંવર કો કાળે વખત ન ચુકશે;
 વિદ્યા ભણીને થજે વિદ્યાનરે, કોડીલા કુંવર. ૭
 ભણતર ભણ્યા તે ભણી સુખ ભોગવે;
 ન ભણ્યા તે તો ખચીત જાતાં ખાયરે, કોડીલા કુંવર;
 ભણેલાતો પૂછેએ જાય ભણતિ,
 નભણ્યા તે તો નર નારીમાં નિદાયરે, કોડીલા કુંવર. ૮
 પ્રથમ પૂછતાં શરમ ન ગોખશે;
 પૂછી પૂછીને પડિત થવાયરે, કોડીલા કુંવર;
 લખતાં લખતા લલિયા અને છે લોકમાં;
 જાતાં ગાઉ ગાઉ સો ગાઉ જવાયરે, કોડીલા કુંવર. ૯
 કચુંચે શીખી લેવાય નહિ સામક;
 થોડે થોડે તો સરવે શીખાયરે, કોડીલા કુંવર;
 ગણતાં ગણતાં લાખો કોડો ગણાય છે;
 ચણતાં ચણતાં હવેલી તો ચણાયરે, કોડીલા કુંવર. ૧૦
 સદા સહિના આમીને સંભારિયે;
 સર્વે કામમાં તે કરે સહાયરે, કોડીલા કુંવર;
 કુંવર કરૂણા કરે જે કરૂણા નિધિ;
 મનના સરવે મનોરથ સિદ્ધ થાયરે, કોડીલા કુંવર. ૧૧
 કુંવર કુશળ જેને તે કરજે સાદખી;
 કુંવર કરજે ભણીને મોટા કામરે, કોડીલા કુંવર;
 કુંવર કુખમાં તમારો દેહવટ જરજે;
 દેહે આશીપાદિવ્રતરોમરે, કોડીલા કુંવર. ૧૨

ગીત ૧૦ મું.

નિશાળે જતાં તથા પાછા વળતાં ગાવાનું ગીત.
 વિદ્યા રૂપી આખાનું ધોળ.

“ ત્રાંખા કુંડી તે સોહામણી ” એ રાગ.

રાણી વિકટારિયાના રાજ્યમાં;
 વિદ્યા રૂપીરે, રૂડો રસાળ, સાહેલીરે આખો મોરિયા;
 આખો રાપાયો મુખપ ગોહરમાં;
 દેશદેશમાંરે, ફેલાય ડાળ, સાહેલીરે. ૧
 શાણા સાહેબ લોકે તે સીગિયા;
 કુલ્યો કાલ્યોરે, ઘેર ગભિર, સાહેલીરે;
 એનાં પત્ર ઘરે ઘર પહોંચિયા,
 દેખી દરખ્યારે, ઉમદા અમીર, સાહેલીરે. ૨

પુલ સરસ સુધારાનાં પ્રગટિયા;
 રસ એતારે, ગાન ગણાય, સાહેલીરે;
 ભાગ્યશાળી જતો તેના ભોગિયા;
 તે આરોગીરે, આરોગ્ય થાય, સાહેલીરે. ૩
 સુખ ઉપજે વિશેષ શરીરમાં;
 ખડુ છુદિરે, પ્રગટે પ્રયંડ, સાહેલીરે;
 તોડે આળસ હોય જે અંગમાં;
 અતિ આપેરે, જાને અખંડ, સાહેલીરે. ૪
 આખો અચરજકારી એવો થયો;
 વધ્યો દેશમાં રે, દીસે વિશેષ, સાહેલીરે. ૫
 એની હાયા શીતળ શુભ છે સદા;
 એતો જનનારે, કાપે છે ક્ષેરા, સાહેલીરે. ૫
 પત્રે પત્રે દીવા દીસે પ્રગટિયા;
 તેતો ટાળેરે, ઉર અધકાર, સાહેલીરે;
 અજવાળું થયું આખો દેશમાં;
 સમજાયુંરે, સાર અસાર, સાહેલીરે. ૬
 સખી જેને તું આજ સંસારમાં;
 તેના કળથીરે, થયો કેરકાર, સાહેલીરે;
 થઇ સડકા તે રસ્તા રડા થયા;
 ઘણી વિચારે, વધી ઘેર ઘેર, સાહેલીરે. ૭
 દવાખાનાં નિશાળો થઈ ઘણી;
 સારી પુરતક રે, શાળા સ્થપાઇ, સાહેલીરે;
 આવા સાંચા વચ્ચે વેણવાસણ;
 પાઠ પોથિયો રે, છગિયો છપાઇ, સાહેલીરે. ૮
 રાજકુંવરો રૂડી તિલા ભણ્યા;
 શીખ્યા શીખ્યારે, નિર્મળ ન્યાય, સાહેલીરે;
 અજવાળું આખાનું પાપાયો થઈ;
 શાણા સજ્જનરે, પડેશ નર્મય, સાહેલીરે. ૯
 આખો અશ્વરે આપણુ દેશને;
 કૃપા કરીને, શક્તિસ કીધ, સાહેલીરે;
 જેથી સુખ સંપત્તિ સર્વે જનમશે;
 નિશ્ચે મળશે રે, નવીનવનીધ, સાહેલીરે. ૧૦
 આખો જોણે વિવેકથી વાવિયે;
 એને આપિયેરે, ઉચી આશા, સાહેલીરે;
 આખો જેને જુગે જુગે જીવતો;
 ડાળો વધજેરે, વળી દશે દીસ, સાહેલીરે. ૧૧
 એવા આખાનો રસ જોણે અતુલ્યો;
 તે તો કરશેરે, ઉત્તમ કામ, સાહેલીરે;
 એવા જનને જગતમાં જોડેને,
 દીસે રીઝશેરે, દલપતરામ, સાહેલીરે. ૧

ગીત ૧૧ મું.

પરમોડો નિશાળેથી વળતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“આજી ધુવટ તે વહુને જાહેરા લાગે.” ૧ એ રાગ.

નિશાળે જૈને કુંવર શું ભણી આવ્યા,
શું ભણી આવ્યા ને શો ભેદ લાવ્યા,
શી રીતે શિક્ષકે સમજાવ્યા, હો રાજવી, નિશાળે. ૧
કહો કુંવરજી તમને દાદાજી પૂછે,
શાસ્ત્ર શીખ્યા તેમાં તત્ત્વ તે શું છે,
લાયક લેખે શું લખ્યું છે, હો રાજવી, નિશાળે. ૨
કહોરે કુંવરજી તમને માતાજી કહે,
શિક્ષક શી શિખામણી દે છે, હો રાજવી, નિશાળે. ૩
કહોરે કુંવરજી પૂછે કમળા પ્રતેતાં,
શીખ્યા તેમાંથી જાણ્યો સાર શો જોતાં,
સમજે નહિતો મોથાં થોથાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૪
ભાવથી તમે રાજ ભણવાને જાતા,
જીવ અમારા જોઈ જોઈ હરખાતા;
નિરખતાં તમ ન થાતાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૫
પાછલે પહેરે અમે વાટ જોઈ રેતાં,
વાર લાગે તો ઘણો વિચાર લેતાં;
ક્યારે પધારે એમ કહેતાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૬
તમે કુંવર અમારી આજોનાં તારા,
તમ સાથે બધાણાં પ્રાણ અમારા;
તે કેમ વિસરે વિસાર્યાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૭
જેવાં અમે તમારા અક્ષર ન્યારે,
સાચે સાચો થયો સંતોષ ત્યારે;
જાણું કુંવર ભણી રે ક્યારે હો રાજવી, નિશાળે. ૮
વિધ વિધ પાક ન્યારે વાંચતાં દેખું,
પુણ્ય પુણ્યનાં પૂરાં પ્રગટિયાં પેખું;
લાભ અઘોષીકે લેખું, હો રાજવી, નિશાળે. ૯
મેહેતાજી તમારા છે કહો દેતા,
ન્યારે જતા તમે પાક ત્યાં લેવા;
કાક દેતાં કે જ્યાં તેવાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૦
પૂજતાં રાંધા કંઈ કોથ તે કરતા,
કે એનો ઉત્તર ધીરે ક્યારેતા;
પૂજતાં કરતા કે ન કરતા, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૧

૧ આ અમે જાણવામાં ગંવાળ છે કે “રંગોન શયનદા નાર તમારી.” એ એકર રાગ છે.

૨ ગણિતશાસ્ત્ર વગેરે.

વિદ્યા ભણ્યા તમે બાહુડે વેગ,
લાયક બાળકો દાખલો લેશે;
દલપત આશીષ દેશે, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૨

ગીત ૧૨ મું.

પરમોડો નિશાળેથી વળતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

રાગ ઉપર પ્રમાણ.

મુશી કુંવરજી મુખે ક્યાર્યાં એવું,
ભણતરનું તત્ત્વ બાણુ તે કુંવું;
પ્રશ્ન બજીને નીતિમાં રેવું, માતાજી,
નિશાળે જૈને અમે એ ભણી આવ્યા. ૧
એ ભણી આવ્યા ને એ ભેદ લાવ્યા,
શુદ્ધ શુદ્ધો ભેદ એજ પતાવ્યા;
શિક્ષક એ રીતે સમજાવ્યા, માતાજી, નિશાળે. ૨
માતાપિતા તણી સગવી રે સેવા,
બાળપણના બદલા વાળી રેવા;
અર્થ અંતરે ધયાં એવા, માતાજી, નિશાળે. ૩
સજ્જનનો સંગ સ્નેહથી કરવો,
પાપીતણો સંગ તો પરહરવો;
ધર્મ અંતર માંહે ધરવો, માતાજી, નિશાળે. ૪
વગર વિચાર્યું કાંઈ કામ ન કરવું,
ધીરજપણું ધણું અંતરે ધરવું;
દોષ થઈ તો દીસે દરવું, માતાજી, નિશાળે. ૫
પુલણજી થઈને ન પુલાવું;
તેમ કદાપિ દંભુસ ન થાવું,
ભુગારી સાથે નહિ જાવું, માતાજી, નિશાળે. ૬
દયા રાખીને દીનને દાન દેવું,
લોભે અન્યાયનું ધન ન લેવું;
જાણ્યું તે તો વિધ જેવું, માતાજી, નિશાળે. ૭
મમતાજીદેશની રાજવી મનમાં,
વિદ્યા કલોમ વધાર્યાં જનમાં;
તબિયે આગસ દોષ નનમાં, માતાજી, નિશાળે. ૮
વાંચન ગણિત ને વ્યાકરણ વાળી,
ધનિદાસ શીખ્યા હર કમંગ આણી;
જૂજોળવિદ્યા બલી અણી, માતાજી, નિશાળે. ૯
મેહેતાજી અમારા છે વળા રાખ્યા,
મેહેતાજી અમે અમને મુન રંગા નાખ્યા,
અક્ષર અમાન વખાણ્યા, માતાજી, નિશાળે. ૧૦

મેહેતાજીએ અમારી સલાહ લીધી,
શંકા પૂછી તે સર્વે સમજવી દીધી;
રીસ કદાપિ નથી કાઢી, માતાજી, નિશાળે. ૧૧
ચુણી સહુએ જાણ્યું સાચા ઉત્તર દેહે,
વિનય સહિત વળી કુંવર કહે છે;
હલપત કવિતા કરે છે, માતાજી, નિશાળે. ૧૨

ગીત ૧૩ મું.

ચેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“સુરતનારે સુલતાન, પાટણનારે પરધાન;

ઝોરશિયો ધડી લાવરે આરસ પહોળોનેર.” ઝોરગ.

દેશ ગુજરાતરે, પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાતરે,
રાજનગર શોભીતું તેમાં શહેર છેરે;
સાહુકારરે, વસે શ્રીમંત અપારરે,
લક્ષ્મીની લાયક લીલા લેહર છેરે.

કહો ત્યાંનો રાયરે, કનકસેનરે કુંવારરે,
કનકાવતી રાણી છે ઘેર તેહનરે;

લાયક લક્ષણુવંતીરે સરસ શોભંતીરે;
ઉત્તમ કન્યા જનમી કુળમાં એહનરે.

કપે રંભા જેવીરે, ઉત્તમ કન્યા એવીરે,
જોતાં જગમાં ક્યાંયએ કાઠ નવ કહેરે;

અતિશે અગ્રપરે, જોવા જેવું કહેરે,
સરજ ને ચંદ્ર આકાશે ચંભી રહેરે.

કરાવ્યું તે કામરે, ચપાકું વરી નામરે,
પછી તે ચૈ પાંચ વરસની પ્રથમણીરે;

વિધાનો અવ્યાસરે, કરે ગુરૂ પાસરે,
ઉમ્મર છોટી પણ અક્ષય મોટી ધણીરે.

કનકાવતી રાણીરે, મુળથી બોલ્યા વાણીરે,
સ્વામી એમને સ્નેહ ધરતે સાલજરે;

બહુ સુંદર છે આજરે, શોધો ચેવીશાળરે,
મોટા ધરનો વર પછી જોતાં નવ મળેરે.

રાયે માન્યો બોધરે, કરના વરનો શોધરે,
મુત્સદી મોકલિયા દેશો દેશમાં રે;

પંજબ તેષાળરે, કોશાળ ને અંગાળરે,
માળવ ને મદ્રાસ વિદોડ્યાં વેષમાં રે.

જોયાં કામો કામરે, રાજસ્થાન તમામરે,
કન્યા લાયક વર ક્યાંયએ નવ મળ્યોરે;

સોઝ દેશ માંયરે, રતનપુરનો રાયરે,
જગતસિંહને કુળ વર સારો સાલ્યોરે.

કન્યાનો પિતાયરે, રતનપુરમાં જાયરે,
વાડીમાં જૈ ઉતરવાનું નકી કયુરે;

ગુમ રીતે ભૂષાળરે, વર જોયો નિશાળરે,
કન્યા લાયક વર દેખીને દોલ કયુરે.

વર પિતાને કાંવ્યુરે, તેણે પણ કેવરાયુરે,
આહ દિવસમાં ઉત્તર દેશું એહનરે;

જોવાને કન્યાયરે, માણસ મોકલ્યાં રાયરે,
જીવમાં ભરંસો પડો જેહનરે.

જોઈને તે આવ્યુરે, ગુમ સમાચાર લાવ્યારે,
કુંવરને લાગ્યું છે કન્યા એમ કહ્યુરે;

કુટુંબીને પ્રજુરે, રાણીને પણ રજુરે,
લગારે અદેશા જેવું નવ રહ્યુરે.

કન્યાના પિતાનેરે, બોલાવ્યા મળવાનેરે;
માન દઈને મુખ આગળ બેસાડિયારે;

પછી પૂછી વાતરે; વરપિતા સાક્ષાતરે;
શી ઈચ્છાએ આપ અહીં પધારિયારે.

લાડકડીનો આપરે, બોલ્યા આપો આપરે;
અમે દરખાશી ઉત્તમ કામે આવિયારે;

આશા આ કામરે, થશે અમારું કામરે;
જો હલપતનો દેવ અમે રીઝાવિયારે.

જો હલપતનો દેવ અમે રીઝાવિયારે;

ગીત ૧૪ મું.

ચેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“ક્યાંનાં તે આવ્યાં બીડલાં, મોતીવાળા ભમરછ.” ઝોરગ.

કહો આપ ક્યાંથી પધારિયા,

ગુણો શાણા સાહેબજી.

કહો આપની શી છે પેરરે,

૧ તે કવિતા અમે ભણી આવ્યા. ૨ આ કાણે કન્યાના આપના ગામનું નામ ગાવું. ૩ અહીં કન્યાના આપનું નામ ગાવું. ૪ આ જગ્યાએ કન્યાની માનું નામ ગાવું. ૫ આ કાણે કન્યાનું

૧ અહીં વરના આપનું ગામ જે સુલકને તામે હોય તે મૂકીને ગાવું. ૨ રતનપુરની જગ્યાએ વરના આપનું ગામ ગાવું. ૩ આ કાણે વરના આપનું નામ ગાવું.

મુગુણવાન શાણુ સાહેબજી,
 રાજનગર થકી આવિયા, શુણો;
 પૂછતા આપને ઘેરે, મુગુણવાન. ૧
 અરજ અમારી એક છે, શુણો;
 કાઠથી કરશે કબુલરે, મુગુણવાન.
 રીસ રહે નવ રાખશે, શુણો;
 ભાસે તેમાં જે કંઈ બુલરે, મુગુણવાન. ૨
 છોછ મોટા કુળના તમે, શુણો;
 મોટાં તમારાં છે ઘરે, મુગુણવાન.
 લાયક લક્ષણ આગળો, શુણો;
 છે જી તમારો કુંવરે, મુગુણવાન. ૩
 અમ ઘેર કન્યા કુંવારી, શુણો;
 આઠ વરસની છે એહરે, મુગુણવાન.
 લાયક લક્ષણવંતી છે, શુણો;
 તમ ઘેર ચોગ્ય છે તેહરે, મુગુણવાન. ૪
 વર કન્યા છે હજી બાલુકા, શુણો;
 આપો અગાઉથી વચનરે, મુગુણવાન.
 ઉમ્મર લાયક થયે એમનાં, શુણો;
 લાયક કરવાં લગનરે, મુગુણવાન. ૫
 શક્તિ પ્રમાણે આપશું, શુણો;
 સનમાન સારી રીતરે, મુગુણવાન.
 તેટલી મુદતમાં થશે, શુણો;
 વર કન્યાને પૂરી પ્રીતરે, મુગુણવાન. ૬
 શુભ લગતે શુભ દિવસે, શુણો;
 જરૂર તેણવશું જનરે, મુગુણવાન.
 એ અવસર પર આવજો, શુણો;
 દેશું અમે કન્યાદાનરે, મુગુણવાન. ૭
 પંચની સાક્ષીએ પરણશે, શુણો;
 ગુરૂનાં વચન પ્રમાણરે, મુગુણવાન.
 વચન આપો ને વચન લઉં, શુણો;
 છો સર્વ વાતે સુબલરે, મુગુણવાન. ૮
 વર મોટા ઘરના કાંથી મળે, શુણો;
 મોટી હિમ્મર જ્યારે થાયરે, મુગુણવાન.
 તે માટે હું તમને કહું, શુણો;
 પૂરો અમારી ઇચ્છાયરે, મુગુણવાન. ૯
 શુણો વરના પિતા બોલિયા, શુણો;
 છોછ પરા જ્ઞાનદાનરે, મુગુણવાન.
 ઉપકાર માતું હું આપના, શુણો;
 ભુગતીથી લાવીશ જનરે, મુગુણવાન. ૧૦

આપના ઉત્તમ વંશની, શુણો;
 આવે કન્યા અમઘેરે, મુગુણવાન.
 મનમાં અમે તેથી માનિયે, શુણો;
 ઇશ્વરની મોટી મહેરે, મુગુણવાન. ૧૧
 તિલક કરે વરને તમે, શુણો;
 કરે આજ મંગળ કામરે, મુગુણવાન.
 એ સમે આશીર્વા આપશે, શુણો;
 દિનવર દલપરામ, મુગુણવાન. ૧૨

ગીત ૧૫ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

“નગારાં વાગે ધીનાં ધીનાંરે.” એ રાગ.

આજ તો આનંદ એવજી મારે આંગણે;
 આજ તો નવલાં વેવાઈ આવ્યા મારે ઘેરે;
 નગારાં વાગે કડક ધીનાંરે;
 આજ તો મોતી પૂરાવું મુદર સાથિયારે;
 આજ તો લક્ષ્મીની દીસે લીલાદેહરે; નગારાં. ૧
 આજ તો આનંદનો સાગર અર્તિ ઉલટયોરે;
 આજ તો મંદિર મારાં દીસે કાક અમાળરે; નગારાં,
 આજ તો નવલાં વેવાઈ બસે પદારિયારે;
 મારા લાડકડાનું લાવ્યા વેવીશાળરે; નગારાં. ૨
 પ્રથમ વેવાઈ વેવાઈએ વચન લીધારે;
 વળતી તિલક કીધું કુંવરને કંપાળરે; નગારાં;
 હીરા માણેક જડિત તિલક છે હેમનુંરે;
 આગળ ધર્યો છે સોનાનો મુદર થાળરે; નગારાં. ૩
 શીરગધ મૂલનો ગધાવિયોરે;
 કલગી કનક માણેક જડાવરે; નગારાં;
 મોતી તોરા મોંઘા મૂલના લટકાવિયારે;
 દીસે લાડકડાનો હમદા દેખાવરે; નગારાં. ૪
 પાન ઝુલે પ્રથમ પોસ બરાવિયારે;
 ઉપર સોનાનું શીશળ ને સોના મોરારે; નગારાં;
 વેવાઈ કુંવરના સામું વારે વારે લુગેરે;
 જેમ ચંદ સામું જેમ રહે ચક્રારે; નગારાં. ૫
 ત્યાં તો વેદ બળે છે વિપ્ર વેદિયારે;
 સજની સો ખાનુ ત્યાં સાકર પ્લેગાયરે; નગારાં;
 ત્રાસાં મુઝી વાગે ને વજાળું મગરેરે;
 બંદુક તોળોના અવાજ ચંદ થાયરે; નગારાં. ૬

ગાય ગાંધરવ અને નાચે અંખરોરે,
ભલા જય ખોલે મળી ચોરણ ભાટરે, નગારાં;
મોટા કુળની કન્યા અલખેલાને આવશે;
મોટા હર્ષ વધો સહુને તે માટરે, નગારાં. ૭
વરનાં માતાજીએ વેવાઈના સાંધીને પૂછ્યુંરે,
કહો કેઈ વહુ જેવું કન્યા રૂપ રંગરે, નગારાં;
શુણીને વેવાઈના સોખતીએ એમ કહ્યુંરે;
તમારી જાહેજ વહુ જેવું સુંદર અંગરે, નગારાં. ૮
વરનાં ક્ષમા તેને ફરી ફરી એમ પૂછેરે;
કહોજ કેઈ વહુવાર જેવી કન્યા હાઈરે, નગારાં;
શુણીને વેવાઈના સોખતી કહે સાંભળોરે;
તમારી આવડી વહુ જેવી ચતુર ગણાઈરે, નગારાં. ૯
વરનાં મેહેતાજીએ પૂછ્યું પૂરા પ્રેમથીરે;
કહોજ કન્યાને કેવું વિદ્યાનું જ્ઞાનરે, નગારાં;
શુણીને સોખતી કહે મેહેતાજી સાંભળોરે;
એમની વાઘેલી વહુ જેવી છે વિદ્વાનરે, નગારાં. ૧૦
એવું સાંભળીને હૈડાં સહુનાં હરખ્યાંરે;
જેતાં મેળવી પ્રભુએ જુગતે જુગતી બોડેરે, નગારાં;
પરમેશ્વર પ્રતાપે એ જોડું આખાંડ રંગેરે;
કરજે કરજે સુખે રાજ દીવાળી કોડેરે, નગારાં. ૧૧
સર્વ સન્નજનને સદા સુખ સાંપડોરે;
કરજે આનંદ એવજ્ય હામોઠામરે, નગારાં;
આખા દેશ વિષે અમૃત વૃષ્ટિ થજેરે;
દે છે આશીષ એવી દલપતરામરે, નગારાં. ૧૨

ગીત ૧૬ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાંધાર ગીત ચોથું.

“નગારાં વાગે ધીનાં ધીનાં રે” એ રાગ.

એક પાટણના પોપટ પાળી પાંખના રે;
તેતાભંચોભયોદેશપરદેશરે, બીજે ક્યાંઈ મનનું માન્યું નહિરે
ન્યારે દોઢો જયો દાડમ ને દ્રાખના રે;
ત્યારે હરખ્યો હરખ્યો હૈડામાં વિશેષરે, બીજે ક્યાંઈ. ૧
એક કાચલડી કારમીર દેશનીરે;
તે તો ભમી ભમી ભૂગોળ ખગોળ રે, બીજે ક્યાંઈ;
એને ખુશીમાં ખામી ન રહી લેશની રે;
ન્યારે આંખે દીડી આંખા ફળની ઝાળરે, બીજે ક્યાંઈ. ૨

૧ આ ગીત વરને ઘેર વિવાહની વરદામાં પણ ગવાય.

એક ચક્રાર ચાર દીશાએ આથડ્યો રે;
જેયાં જેયાં મોટાં શહેર શોભિત રે, બીજે ક્યાંઈ;
ન્યારે ચળકતો ચંદ્રમા આકાશ ચડ્યો રે;
ત્યારે ચોટ્યું તેનું ચંદ્રમામાં ચીતરે, બીજે ક્યાંઈ. ૩
એક ભમરો સુગંધ તણો ભોગી ભલો રે;
એતો અવનીમાં આથડ્યો અંધાગ રે, બીજે ક્યાંઈ;
એ તો લાખ રીતે રાજ થયો લાગલો રે;
ન્યારે બહુ ફૂલવાળો દીડો સુંદર બાગ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૪
એક કમળને પુલાવા આકાશમાં રે;
ઉગ્યા અગણિત તારા તથા ચંદ્રે, બીજે ક્યાંઈ;
થયું પ્રફુલ્લત સરજના પ્રકાશમાં રે;
એને અંગે અંગ ઉપજ્યો આનંદ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૫
એક મોરલો તે મોટે મોટે શહેર ગયો રે;
જેયું સાગરનાં જળતણું જોરે, બીજે ક્યાંઈ;
એતો ખરેખરો અંતરમાં ખુશી થયો રે;
ન્યારે ગગનમાં ગાળિયો ધનધોર રે, બીજે ક્યાંઈ. ૬
એક કોહીનર હીરો કંઈકે દેશ ક્યોરે;
જેયાં શુણિયલ મોટાં મોટાં ગામ રે, બીજે ક્યાંઈ;
ન્યારે રાણી વિકટોરિયાએ શીર ધર્યો રે;
ત્યારે ક્યો તે તો ત્યાં કરાવી હામ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૭
એક દમયંતી કન્યા સ્વયંવર વિષે રે;
એતો ફરી વળી બધે લૈ વરમાળ રે, બીજે ક્યાંઈ;
ન્યારે ફરતી ફરતી આવી રાણ નળ દીશે રે;
ત્યારે વધ્યો એને આનંદ વિશાળ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૮
એક હાકમની હવેલીનો હસલો રે;
એ તો પહોંચી વળ્યો આકાશ પાતાળ રે, બીજે ક્યાંઈ.
તે તો હરખ્યો હરખ્યો ભાળીને દેખાવ ભલો રે;
ન્યારે જેયું માન સરોવર વિશાળ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૯
વેવાઈ કેનકારણો દેશોદેશ ફરી વળ્યા રે;
જેયાં ભૂપતિનાં ભૂવન ભૂવન રે, બીજે ક્યાંઈ;
ન્યારે મનમાન્યા ચતુરકુવરને મળ્યા રે;
ત્યારે મોટે હરખે માન્યું તેનું મન રે, બીજે ક્યાંઈ. ૧૦
વેવાઈ પ્રેવીણ છે હીરાનીં પરીક્ષા વિષે રે;
પકડે પકડા હીરા પારખ્યો પ્રમાણ રે, બીજે ક્યાંઈ;
જેવા ચતુરકુવરજી ચતુર દીસે રે;
એમનાં સસરાજ પણ ચતુર સુખજી રે, બીજે ક્યાંઈ. ૧૧
શુણવંતાને શુણવંતાની સગતી ગમે રે;
તેનું મન દરે જઈ તેવે હામ રે, બીજે ક્યાંઈ;
ધન્ય ધન્ય એમ કહી એવે શુભ સમે રે;
દૌલથી દે છે દુવા દલપતરામ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૧૨

ગીત ૧૭ મું.

કન્યાને મોંજેલું કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“સીતા ખેડારે માળિયે.” એ રાગ.

ચંપાળા ચીત ચાહીને, નિરખો સાસર વેલ;
લાયક વસંત લાવેલ, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડી છે ચોખા હીરની, વણકર કાલે વણેલ;
રંગરેલે રંગેલ, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી.
ચુંદડીમાં બહુ ચિત્ર છે, ભલકાદાર છે ભાત;
જેવા ઇચ્છે જન જાત, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડી તો ચારે મુલકમાં, પ્રથમી પર છે પ્રખ્યાત;
વેદ્ય વરણવે છે વાત, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી.
જેમાં છુટા નરિયાનના, ઝગમગ ઝગમગ થાય;
દેખી દીલ હરખાય, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
મેઠે છે પડે પાનડી, સોરભ સારી પસરાય;
ભમરા તેથી લોભાય, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી.
ચીતરનારે તે ચુંદડીમાં ચીતરી છે રાશિ બાર;
અમરવેલ આકાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
ચીતયાં સૂરજ ને ચંદ્રમા, ચીતયાં પુષ્પ અપાર;
મનહર ચુંદડી મોઝાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી.
સોનૈયા સવા લાખનું, ગણતાં મૂલ ગણાય;
એતો અનુમાન થાય, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
સદ્ગુણ ચુંદડીના સર્વશ્રી, છમે ઉચ્યાં ન જાય;
લખતાં પણ ન લખાય, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી.
છર્ખીલી ચુંદડીના છેડલા, મેલો દળકતા ચાર;
શોભે સરસ શણગાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડીવાળી ચતુરા તને, આપે આયુષ્ય અપાર;
જગતમાં જગકરતાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી.
ચુંદડી સાથે છે ચળકતા, સારા શોભે શણગાર;
હીરા મોતીના હાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી.

૧ વેલીશાળ કયાં પડી અને પરણતા પહેલાં ચુંદડી જોડાડે છે ત્યારે.

૨ આ ગીત કન્યાને વસંત ચરાવતાં અને કન્યાના પ્રવેશમાં પણ ગાઈ શકાય.

૩ પણ આ ગીતમાં દોઢ વધારે વાળી છે.

૪ વસંત ચરાવવાના મંત્ર વેદમાં, આમ છે:-

“પરિધત ધતયાસસૈના.” હતાદિ છે.

ધુધરવરનો છે ઘાઘરો, ધુધરીનો ધમકાર,
ઝાંઝરનો ઝમકાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
સુદ્ધ મનોરથ સર્વદા, તારા ચાલે તમામ;
કરજો પરમારથ કામ, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
ઉચ્ચી આશીષ એટલી, દેહે દલપતરામ,
પ્રભુને કરીને પ્રણામ, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી.

ગીત ૧૮ મું.

કન્યાને મોંજેલું કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

સદ્ગુણ હીરાના હારનું ગીત.

“રૂકમણી લખી કાગળ મોકલે રે.” રાગ.

સદ્ગુણ હીરાનો હારડો રે, દૈ શોભાવો હમેશ રે,
ચંપાળા સદ્ગુણ હીરાનો હારડો રે,
પૂર્ણ શોભા તેથી પામશો રે, વધશે સ્વરૂપ વિશેષરે, ચં. ૧
સર્વોપરી હીરા સત્યતા રે, મુખથી થાય ન મહારે, ચં. ૨
દીપે છે હીરા દયાતણી રે, તેની છે કાન્તિ અતુલ્યરે, ચં. ૨
શી કહું શોભા સતોપત્ની રે, શીતળતા તેમાં સારરે, ચં. ૩
નોતમ નંગ છે નમ્રતા રે, કીમત કાણુ કરનાર રે, ચં. ૩
મોટા મણિ મરબદ છેરે, જણે છે જન જે મુગધરે, ચં. ૪
વર્ણી એક હીરા વિવેક છેરે, પારસ મણિને પ્રમાણરે, ચં. ૪
આ બુવો હીરા ઉલોગછેરે, પ્રતિદિન હોયજો પાસરે, ચં. ૫
તેને રહે ન દરીદ્રતા રે, અંતરની પુરે આશરે, ચં. ૫
ધીરજ હીરા જે ધરે રે, એતો ન દદિ અકળાય, ચં. ૬
હોય ક્ષમા હીરા જેહનેરે, જગત તેનાથી નિતાયરે, ચં. ૬
હિમ્મત હીરા હોયે ધરેરે, સિદ્ધ કરે સર્વ કામરે, ચં. ૭
પ્રગટે છે પ્રોદ પરાક્રમે રે, નવ જુગમાં રહે નામરે, ચં. ૭
નાણું ખરચતાં મજે નહિરે, એવો હીરાનો છે હારરે, ચં. ૮
દલપતરામના દેવની રે, મહેર થશે મળનાર રે, ચં. ૮

વિવાહ સમયે ગાવાનાં ગીત.

ગીત ૧૯ મું.

વડીર પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“સાદીરે કાંધ ચોખારે કહું વરણા.” એ રાગ.

૧ આ ગીત પણ કન્યાને વસંત ચરાવતાં અને કન્યાના પ્રવેશમાં ગાઈ શકાય.

૨ વડી પાપડ કરતાં ગાવાનાં પાંચ ગીત છે તે વર તથા કન્યા બેઠને મેર ગાઈ શકાય તેવાં છે.

આજ તો રે મેં તો વડીયો પાપડ આદ્યાં;
 આજ તો રે મારે આનંદનો દિન આવ્યો રે;
 શુણ્ણને ચંપાળામનો સોહલો;
 આજ તો રે મેં સ્તેહી સજનો તોતયાં;
 આજ તો રે મેં રસકસ માલ મંગાવ્યો રે, શુણ્ણને. ૧
 મસ્તથી મેં તો સુખડિયા તેડાવિયા;
 રચવા રે રૂંડાં રસ ભર્યાં પકવાનો રે, શુણ્ણને.
 આજ તો રે મારે ઘેર રસોધ્યા આવિયા;
 મોટા રે એક ગંજ કયો મેં દાનો રે; શુણ્ણને. ૨
 તાન રે શુભ ધીની ભરાવી ટંકિયો;
 ખુદી રે કરી ખાંડતણી વળારે રે, શુણ્ણને.
 ચળકે રે શુભ સાકર ગોળની આકિયો;
 હાજર છે વળી ધીનાં કુલાં હજારે રે, શુણ્ણને. ૩
 લાખણશાષ કણશાષ કરાવું લાડવા;
 ખાંતેરે વળી અખુટ જલેખી ખાનું રે, શુણ્ણને.
 માંખણ રે ભરી રાખું મેલામનાં ગાડવા;
 રંધાવું અન્ન તળિયાં ગળિયાં તાનું રે, શુણ્ણને. ૪
 બરસી મેં વળી પેડા બહુ બનાવિયા;
 વેળરતો વળી રવાંદ સરસ છે એવો રે, શુણ્ણને.
 મેવાં રે મુલતાન થંપી મંગાવિયા;
 સારી રે વળી વણવા માંડી સેવો રે, શુણ્ણને. ૫
 દળ ને રે વળી દહિયારાં મન ભાંધતાં;
 કીધી રે વળી સારી સતરદેણી રે, શુણ્ણને.
 ખીન રે બહુ પકવાનો બનાવતાં;
 મંગળ રે ગીત ગાય મરગાનેણી રે, શુણ્ણને. ૬
 જમતારા અતિ ચતુર પડણા આવશે;
 લાણેણી મારે થાશે લીલા લહેર રે, શુણ્ણને.
 સાજન રે ઘેર આવી ઘર શાભાવશે;
 માનીશ રે હું તો પરમેશ્વરની મહેર રે, શુણ્ણને. ૭
 ઓપાવીશ રૂંડ નાળતખાનું આંગણે;
 ગાછ રે તેથી રેશે સધળું ગામ રે, શુણ્ણને.
 માનવિયો જોઈ મોટું ઘર મનમાં ગણે;
 દેખી રે દૈવ રીઝે દલપતરામ રે, શુણ્ણને. ૮

ગીત ૨૦ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત ખીલું.

શુભ અવસરે બેનને તેડાવવાનું ગીત.

૧. વરને ઘેર ગાતાં વરનું નામ ગાવું, જેમકે
 શુણ્ણને ચતુરકવરનો સોહલો.

“હયો હયો મેડી મારાં ઘર રે વિવાતાં,
 ત્યારે ઢળાવું ભમ્મર ઢોલિયેરે.” એ રાગ.
 મણિમય મહેલ મંથે ખેડક મહોટી,
 સોના સિંહાસન ત્યાં શોભી રહ્યું રે;
 તે પર ખીરાજને કનકસેન રાણે,
 કનકાવતી રાણીને કહ્યું રે. ૧
 વિવાની વરધો વચમાં રહ્યો હવે થોડી,
 બેની અઘાપિ કેમ ન આવિયા રે;
 શું એમના સસરાજએ રત્ન ન આપી,
 શું એમની સાસુએ અટકાવિયા રે. ૨
 બેની વિના તો મને કશુંએ ન સજે,
 કુળ રીત કાણુ જતાવશે રે;
 રાત દિવસ હું તો જીવમાં રે જંખું,
 માડીની જામ ક્યારે આવશે રે. ૩
 ભાણેજ આવે ત્યારે આંગણું ઓપે,
 માંડવો શોભે બેની આવતાં રે;
 મારી બેનીને બહુ બહુ આવડેછે,
 ગીત રૂંડાં મંગળ ગાવતાં રે. ૪
 સાત વરસ વીત્યા સાસરે વળાવ્યાં,
 મળવારે મન તરસે ઘણું રે;
 ઉરમાં ઉમંગ મને અતિ ઘણો થાશે,
 મુખ જ્યારે દેખીશ બેનીતાનું રે. ૫
 સાંઈ ટાણું ઇશ્વર ઘેર આપે,
 ત્યારે બેનીને તેડાવિયે રે;
 સંપત હોય તો સાસરવાસો કરિયે,
 નહિ તો માંડી જીલે રીઝાવિયે રે. ૬
 કંકેતરીનો કાંતો પત્ર ન રહ્યો,
 કાંતો કાશઠ ક્યાંક ભૂલો પડ્યો રે;
 આજ ન આવે તો હું તેડવા કાળે,
 ત્રોપેથી જઈશ ઘોડે ચઢ્યો રે. ૭
 મોની ખેસાડયા છે કાણુગાર ઘડવા,
 કાણુ સંભાળશે તે કામને રે;
 હું પાંડે જાજી હેતથી મોકલું,
 દિનવર દલપતરામને રે. ૮

ગીત ૨૧ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

બેન આવવા વિષે ગીત.

“વાજનું ગાજનું પોળમાં પેડું,
 ભાષ રે કિયા ભાષનાં ઘર કિયાં રે.” એ રાગ.

કનકાવતી કહે સાંભળો સ્વામી,
 નણદી વિના નહિ શોભશે રે;
 નગરીના જન પણ અવગું વિચારે,
 ક્યમ ન તેણ્યાં નણદી થું હશે રે.
 નણદીની આશીષે નવનિધ લેએ,
 નણદી દુભાય તે નહિ ભલું રે;
 સ્નેહ સહિત નિત્ય નણદીને નમિયે,
 ઉરમાં જાણું હું તો એવું રે.
 વાત કરે એમ ભાઈ ભોજાઈ,
 ત્યાં તો સમાચાર આવિયારે;
 ભાણેજ સાથે ખેતી પધાર્યા,
 ખેતી સહને તેડી લાવિયા રે.
 કનકકેશ રથ ઉપર ઝળઝળા,
 ધુધરમાળ ધમકે ધણીરે,
 ત્યાં તો ખેતીના હણહણે થોડા,
 પડ્યા વાગે થોડાતણી રે.
 હાથી મળી હરખ્યાં અન્યોઅન્ય અતિશે,
 માર્મોએ લીધાં ભાણેજ મીઠાં રે;
 ઉમંગે મગવાને પાંદરાશી આવ્યાં,
 ખેતીને જાણુ દહાડે દાહડાં રે.
 બાંધથી સાંભળે ખેતીને એટલા,
 મુખના સમાચાર પહિયા રે;
 આંતરથી ભાણેજને લઈ જાણે,
 લગડે ગાલ જે લહિયા રે.
 કનકેશણે વળી ખેતને કહિયું,
 આપ ભક્ષે ખેત આવિયાં રે;
 આજ ભારાં ઘર ઉજળાં દેખું,
 સારા સગાએ શોભાવિયાં રે.
 ભોજાઈ નણદીને પગે પહિયાં,
 કહે નણદી સુખ પામજો રે;
 દેખી આદાપ દીધી દલપતરામે,
 જગતમાં જન્મ જાણુ જન્મજો રે.

ગીત ૨૨ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત ચાલું.

ગીતારા એસાયાનું ગીત.

“સાદી રે કાંઈ ચોખ્ખા રે કંદુવરણા.” એ રાગ.
 ગીતરણા ઘર ગીતારા એસારણા,
 ચાતરેછે કાંઈ મુંદર ચિત્ર વિચિત્ર રે.
 ચતુર ગીતારાએ ગીતર ગીતર;

એમાં રે જાણે આપો આપ પધારિયા,
 રાગ રે કાંઈ રાણા પુણ્ય પવિત્ર રે, ચતુર. ૧
 ચાતરી છે ક્યાંઈ ચોરી જાણુ ચતુરાઈથી;
 ચાંતર્યા છે તેમાં વરકન્યાનાં રૂપરે, ચતુર;
 ચાંતર્યા છે ક્યાંઈ નરના ખેલ નવાઈથી;
 નાચે છે જાણે નટ પ્રત્યક્ષ અનુપરે, ચતુર. ૨
 ચાંતરી છે ક્યાંઈ સજન સમા સોહામણી;
 માયક રે ક્યાંઈ કરતા દીસે ગાન રે, ચતુર;
 ચાંતરીછે ક્યાંઈ ધુલની ધુલવાડી ઘણી;
 શોભે છે સુરપુરના બાગ સમાન રે, ચતુર. ૩
 ચાંતરી છે ક્યાંઈ સેના સામા સામિયો;
 સજની રે જાણે હોય રણ સંગ્રામ રે, ચતુર;
 જોઈયે તો ક્યાંઈ મલ્લ અખાડો જામિયો;
 હાલ રે રડો દીસે હામે હામ રે, ચતુર. ૪
 ક્યાંઈ તો ચીતરિયા ભાણુસ ચીનનાં;
 ક્યાંઈ તો અરણસ્તાની ધરાની રે, ચતુર;
 જોયાં ક્યાંઈ યુદ્ધાર્ષની જમીનનાં;
 ક્યાંઈ તો તાતારી તુર્કસ્તાની રે, ચતુર. ૫
 ક્યાંઈ તો અસિરથ નૌનમ નિરખ્યા;
 ક્યાંઈ તો અતિ ઉત્તમ આગળોટો રે, ચતુર;
 ક્યાંઈ તો પટ્ટેશી પશુ પક્ષી લખ્યા;
 ક્યાંઈ તો મગર ચીતરિયા મોટો રે, ચતુર. ૬
 ક્યાંઈ તો નામાંકિત કિસ્સો ચીતર્યો;
 ક્યાંઈ તો મુજાઈના ટાઉનદોલ રે, ચતુર;
 ક્યાંઈ તો નામાંકિત પર્વત ત્યાં ક્યો;
 ક્યાંઈ તો વળી તાજમેહેલનો તાલ રે, ચતુર. ૭
 છુટા રે જાણુ વિધના બેસા યનાવિયા;
 કીધું રે જાણુ જોવા જેવું કામ રે, ચતુર;
 તેમાં રે વળી રડા રંગ પુરાવિયા;
 દેખી રે દીલ દીઝે દલપતરામ રે, ચતુર. ૮

ગીત ૨૩ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત પાંચમું.

લુટાં લુટાં કામ સોપવા વિગે.

“સોનાના રથબ લીદે જગ્યા રે.” એ રાગ.
 કચું કનકાવતી નાદીએ રે; પ્યારીએ લેઢ ધરી ખાદ.
 ચેર સજન મેળવડો રે;
 જેને જેવાન્ય વિચારિયે રે; પાંચમે એ અપિસાર ધર.

ધનપાળ ધન જોઈએ જોઈલું રે: તેટલું ખરચે તમામ, ઘેર:
કો'ન જાણે વધુ કેટલું રે: એટલું એ કરે કામ, ઘેર. ૨
શુભાખવડુસોઈનીરીનથી રે: તીતરથી ચતુર વિશેષ, ઘેર:
પકવાન તેને સોંપા પ્રીનથી રે: હેતથી પીરસે હમેશ, ઘેર. ૩
મામા નહારસિંહ આવશે; ક્ષાયશે જોઈતું તમામ, ઘેર:
તેનો હિસાખ રખાવશે; ક્ષાયશે નેતે તે કામ, ઘેર. ૪
મામી માણકવડુપધારશે; ચારસે સખી સાથે તેહ, ઘેર:
લાડીને શણગારશે રે: ધારશે જોઈલું એહ. ૫
દાઢગંગાયામાંડવ માંડશે; આલશેસેયગેને પાન, ઘેર:
માનકાર્યાહને ૧૬૬ મચાલશેરેવાળશેલેતેનુંભાન, ઘેર. ૬
કાકા કમળસેનને તેડી આવે રે,
કાકા આવીને કુટુંબ શોભાવે રે: ૪
ચોથી સાંઢણલી ચતુર સુગણ રે,
મોકલો સુરત શહેર પ્રમાણ રે;
મામા નહારસિંહજી ત્યાં સોહાવે રે,
મામો મોસાળાં લેઈ આવે રે: ૫
પાંચમી સાંઢણલી પંચરંગી રે,
જય ઉદેપુરમાં તે ઉમંગી રે;
માસી મોંઘીયાને તેડવા માટે રે,
વેગથી મોકલો વેગળી વાટે રે. ૬
સકુટુંબ સહુને તેડી આવે રે,
સહુ આવી માંડવકો શોભાવે રે;
યાદ લખો ગેસી આ હામ રે,
સ્નેહી સગાંનું ન જલજો નામ રે. ૭
સ્નેહથી સર્વેને તેડાવો રે,
આજ આપો દિનમ અવસર આવો રે;
ગોર ગોરાણી તેડાવો આ હામ રે,
દિનવર જોશે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૨૪ મું.

કંકોતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનું ગીતપહેલું.

સગાં વહાલાંને તેડાવવાનું ગીત.

“શુદ્ધન જોઈને સાંચરજો” એ રાગ.

સાતસે સાંઢણિયા શણગારે,
નોંશ તેને નાગરવેલનો ચરિ રે:

કાગળ કંકોતરીનાં લખાવો રે.

સોનેરી વરખથી તે શોભાવો રે. ૧

સ્નેહી સગાંને તેડવા કાળ રે.

એક એક સાંઢણિ મોકલો આજ રે,

પહેલી તો સાંઢણિ પાટણ જય રે.

એન ગંગાયાને તેડાં કરાય રે. ૨

એની તો પગરૂમાં પહેલાં જોઈએ રે,

એનીતું કામ ન સરે ખીજ કોઈએ રે,

ખીજ તો મોકલો મુંબઈ ગામ રે,

દ્રઢિયા જમનાંયાને તેડાયા કામ રે. ૩

ત્રીજી સાંઢણલી કરી તૈયાર રે,

મોકલો મથુરાં નગર મોઝાર રે:

૧ કનકારાણીની મા. ૨ ગંગાયાહને વર,

૩ કંકોતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનાં ત્રણ ગીતં છે તે ઘટતો ફેરફાર કરીને વર તથા કન્યા બેઉને ઘેર ગાર્હ હાથ તેવાં છે.

ગીત ૨૫ મું.

કંકોતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનું ગીત બીજું.

મામાને કંકોતરી લખવાનું ગીત. ૧

“હું તો ઉઘી ચડું” રે ડોચેરડીરે. એ રાગ.

કંકુ છાંટી કંકોતરી મોકલેરે, કોઈ કાંવે કનકાવતી બેનરે,
વીરાજ પગરૂ જેલો પધારજો રે.

સાકં સુરત નામે શહેર છે રે;

ન્યાં છે સરવે સદા સુખ એન રે, વીં ૧

વીરા છો તમે ચતુર શીરામણિ રે;

વળી યૌદ વિવા ગુણ જાણ રે, વીં

કળા ચોસક પૂર્ણ પ્રવીણ છો રે;

કુળ દીપક કુળનાં બાણ રે, વીં ૨

વીરા છો તમે યૌદ પરાક્રમી રે;

વળી ધર્મ ધુરંધર ધીર રે, વીરાજ;

દુખ ભંજન દીલના ઉદાર છો રે;

છોજ ગુણ સાગર ગંભીરે, વીં ૩

૧ કન્યા અને વરના બાપે તેને કંકોતરી લખ્યા છતાં તેમની મા પોતાની તરફથી ખીજ કંકોતરી લખી મોકલતી હોય એ મનજાનું.

ઉપમા શુભ સર્વે સંભવે રે;
 નહારસિંહજી નિર્મળ નામ રે, વીં
 માડીનયા આશીષ મારી વાંચતે રે;
 ઘણું છવો કરો રૂડો કામ રે, વીં ૪
 મારે ઘેર મેં ખગરણુ માંડિયાં રે;
 લીધાં લાડકડીનાં લગન રે, વીં
 દીન ચોખો ચેત્ર વદી ચોથનો રે;
 ચંદ્રવાર રૂડો ધન્ય ધન્ય રે, વીં ૫
 જન રતનપુર થકી આવશે રે;
 જાણો વેવાઈ જગતસિંહ નામ રે, વીં
 સગાં બહાણાં સરવને તેડાવિયાં રે;
 તે તો આવશે જરૂર તમામ રે, વીં ૬
 વીરા બહેલા અગાઉથી આવજો રે;
 સર્વ કુટુંબને લાવજો સંગરે, વીં
 તમે આવે દિવસ દેખું ઉજળો રે,
 તમે આવે રૂડો રેશે રંગરે, વીં ૭
 હું તો રાત દિવસ રૂંઠું ઝંખતી રે;
 ક્યારે દેખું માડીનયાનું મુખરે, વીં
 તમે દલપતરામના દોસ્ત છો રે;
 આવે સોગણું ઉપજશે મુખરે, વીં ૮

ગીત ૨૬ મું.

ફકોતરીઆ લખતી વખતે ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

મેમાનોને વાસ્તે બદોળસ્ત કરવાનું ગીત.
 “માંડવામાં દોણુ દોણુ સાંજન બેસા રે.” એ રાગ.
 રસ્તા વિષે બદોળસ્ત રખાવો રે,
 હામે હામે ચોટી પેરા મુકાવો રે;
 વાહન સારાં મોકલો સહુના સામાં રે,
 તે તો કંઈક દિવસનાં રવાં છે નકામાં રે. ૧
 હય, સ્ત્રી હાથી તથા મુળપાલ રે,
 મોકલાવો છત્રિયો તે મશાલ રે;
 મોકલાવો મોખત તે નિદાન રે,
 તેડી લાવે સહુને કરી સનમાન રે. ૨
 તે રસ્તામાં મોદીખાનાં મંડાવો રે,
 મહેમાનોને જે જેઠજે તે આપવો રે;
 મારગમાં જ્યાં જ્યાં થાય મુકામ રે,
 મોકલાવો મહેતા હામે હામે રે. ૩

૧ વસ્ત્રે ઘેર આવશે તે બદલે “ઓલશે” ગાવું.

સરવેની રાખે બહુ બરદાસ રે,
 આપે સહુને પલંગ સીધાં તે ધાસ રે;
 દહી દુધ સાદર કે ખાંડુ જેવી રે,
 મહેમાન જે ચીજ માગે તે દેવી રે. ૪
 મોહેરમાં તૈયાર રાખો ઉતારા રે,
 શોભીતા ત્યાં બિજાવો ગાલીયાં સારા રે;
 ખેંચાટો ત્યાં તો તળાઈઓ પલંગ રે,
 તે દેખીને દાસ સહુનાં થાય દંગ રે. ૫
 નિરમળ નિર બરાબી રાખો રે;
 મેખાનાં ત્યાં ગંજ કરાવો આખારે;
 એક એક ઉતારે મહેતા એકેક રે,
 હાજર રાખો આપવા વસ્તુ હરેક રે. ૬
 ગુણિયલ ગાન કળા કરનાર રે,
 તે તો સર્વે ઉતારે રાખો તૈયાર રે;
 જનને ઉતરવા મોટા મેલ રે,
 રાખો તે તો તૈયાર રૂડા રંગર રે. ૭
 માંડી બહુ ખુશિયો મેલ મુકાવો રે,
 મખમલનાં ત્યાં તો બિજાનાં બિજાનાં રે;
 રમવાને ગાજીઓ મુકો તે હામ રે,
 દેખી દાસે રીઝશે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૨૭ મું.

માંડવા મુદુરત વેળા ગાવાનું ગીત પહેલું.

“જનકરાયને માંડવે.” એ રાગનું દોહરું.
 મોતીડે છાયો રે માંડવા; વંતેલા કલકયું સો શેર,
 લખમીની લીલા હેર, મોતીડે છાયો રે માંડવા;
 ચંદ્રલા આંખ્યા ચળકતા; ફરતાં તોરણ બાંદર,
 ધમકે મુઘરીની ઘેર, મોતીડે છાયો રે માંડવા. ૧
 મનહર માણક થયે છે; મુસા આરણા પાર,
 મોટા મેરાળદાર, મોતીડે છાયો રે માંડવા;
 મળિમય ભીતિ શોભે જલી; કાંધી કનકની ગાર,
 અદ્ભુત આપે અપાર, મોતીડે છાયો રે માંડવા. ૨
 રૂડા રંગનાં રમકડાં; વાંધી દાંતનાં લાય,
 કાંધી કનકનાં કાપ, મોતીડે છાયો રે માંડવા;
 હાંડી જુમ્મર જળકતાં; સરસ શોભે છે સોય,
 જન વખાણે છે વ્તેય, મોતીડે છાયો રે માંડવા. ૩

૧ માંડવા મુદુરત વેળા ગાવાનાં ૭ ગીત છે, તે
 ૨૨ કન્યા બેસા ઘેર માટે શકાય તેવાં છે.

વાળાં વિવિધ વિલાયતી; રૂડા ઉઠે માંહી રાગ,
અચરજ ઉપજે અધાગ, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
સોના રૂપાનાં ઝાડ છે; જાણે સ્વર્ગના ખાગ,
આવી ઉતયો ભૂભાગ, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૪
વિધવિધ રંગના વાવટા, મંડપ ઉપર માડેલ,
કંચન કળશ કરેલ, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
તોરણ હીરા મોતી તણાં, રૂડી રીતે રચેલ,
ચારે તરફ ધરેલ, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૫
પવન પ્રસારવા પંખવા, જોયા વિધવિધ જાત,
ભભકાદાર માંહી ભાત, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
મંડપની રૂડી માંડણી; જોઈ જન વરણવે વાત,
વિશ્વ વિષે ચૈ વિખ્યાત, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૬
જોવા જનના જથ્થા અખ્યા, જોઈ હૈડે હરખાય,
ફરી ફરી જોવાને જાય, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
મંડપમાં મળી માનની, ગીત મંગળ ગાય,
આનંદ આચ્છવ થાય, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૭
જોવા લાયક જુગિતનાં; ત્યાં તો દીસે તમામ;
કારીગરીનાં ખડો કામ, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
નિરખી મંડપની માડણી, ઉચ્ચી આશીપ એ કામ,
દે છે દલપતરામ, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૮

ગીત ૨૮ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત બીજું.

સારા કામના મુહુરતનું ગીત.

“સરસ્વતી વાગીતે વિનવું, ગણપતિ લાગવું પાવરે.” એ રાગ.

સરખી સાહેલિયો મહુ મળી, આનંદ અદકરો આનંદ;

સુકૃતની શરિંગો સુશ્રણ ફળી, આનંદ અદકરો આનંદ;

ઉત્તમ પગરણ આદ્ય, આનંદ.

મંગળકારી મુહુરત ક્યું, આનંદ.

ધન્યદિવસ અંતે ધન્યધડી, આનંદ.

જોતાં જાણું મને નિધ જડી, આનંદ.

સોનાનો સરજ ઉઠે થયો, આનંદ.

ઉત્તમ દિન આથી કંઈ કયો ? આનંદ.

મોતીના ચોક પુરાવિયે, આનંદ.

કુળના ચંબ રેખાવિયે, આનંદ.

ભાવતાં ભોજન રાધિયે આનંદ.

૧ ગાહ્યા બહાર.

ધોળ મંગળ ગીત ગાઇએ, આનંદ.

ઢોડામાં બાહુ હરખાવિયે, આનંદ.

અતર ગુલાબ છટાવિયે, આનંદ.

પાનનાં બીડાં વહેંચાવિયે, આનંદ.

કુટુંબને લખિયે કંટાતરી, આનંદ.

નગરના જન તેડા નોંતરી, આનંદ.

નોખતખાનું ખેસાવિયે, આનંદ.

જય જય કાર ઉચ્ચાવિયે, આનંદ.

ભેર ભુગળ વજરાવિયે, આનંદ.

સુખતણું સિંધુ રેલાવિયે, આનંદ.

દુધડે મેહુલા વરસિયા, આનંદ.

સોનાનાં ટુંગર દરશિયા, આનંદ.

જન્યક જન આવી જન્યશે, આનંદ.

નિર્દોષ અપસરા નાચિશે, આનંદ.

ગુણી જન ગાયકો ગાવશે, આનંદ.

સારંગી નરધાં બજાવશે, આનંદ.

ધક્ષરની આજ ભેર છે, આનંદ.

લક્ષ્મીની લીલા હોર છે, આનંદ.

અવસર આચો ઉત્તમ ધણો, આનંદ.

દેવ રીઝ્યો દલપતતણો, આનંદ.

ગીત ૨૯ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત બીજું.

રૂડા અવસરનું ગીત.

“તારે માંડવે ગાલીયા પથરાવ, ઘેર મોટા વેવાધઓ આવશે રે.” એ રાગ.

આજ દિલમાં ધારો ધન્ય થડી ધન્ય દહાડલારે;

આજ પરમેશ્વરની પૂજા ફીરયા દેખાય;

આજ અવસર રૂડા આવીયોરે,

આજ સરવે મતારથ આપણા સફળ થયા રે;

સર્ખી આજની થડી લાગણી લેખાય, આજ.

આજ સાજત મહાજન સર્વ મળીતે આવશે રે,

સર્ખી તેમાં આવશે ઉમદા અમીર, આજ;

સર્ખી શરીઓ વળાવીતે સજ કરે રે,

પર્જો ત્યાં છંટાવો શુદ્ધ સુગંધી નીર, આજ.

સર્ખી દીવડિયા અજવાળી ઘર દીપાવિયે રે,

વર્જો મોટા તખ્તો માંડો પાંતે પાંત, આજ;

સર્ખી જાજો તે ગાલીયા પથરાવિયે રે,

સર્ખી ખુરસિયો સુકાવો રાખી આનંદ, આજ.

સખી હીરે જડેલા થાળ મગાવો હેમતા રે,
તેમાં મુકાવો લવિંગ સોપારી પાન, આન;
માંહી અત્તરદાની ગુલાબદાની ગોઠવો રે,
સખી સાજનનું કરચું સાંડે સનમાન, આન. ૪
સખી પુલ્ક ભરવો છાજે એવી છાખમાં રે,
માંહી મુકાવો ગુચ્છ ગુલાબી હાર, આન;
સખી સગા સખથી તેડાં કરી તેડાવિયે રે,
રહે ગુણી ગવૈયા તક ઉપર તૈયાર, આન. ૫
સખી ગોરી સર્વે ગીત મધુરાં ગાઇએ રે,
જેવો કોયલ કૂંડો કડો કૂંડો કેવાય, આન;
સખી લાવીને લટકાવો પોપટ પાંખરાં રે,
જેનાં મીઠાં મીઠાં વચન બંધાં વળણાય, આન. ૬
સખી ઉઝે બાંધા ઉઝવ્ય નદર ચીરના રે,
ભાતે છંટાવો મુવણું વરણો રંગ, આન;
સખી આંગણિયે ઓપાવો હાથી ઘોડલા રે,
જેને અવલોકીને ઉર ઉપજે ઉમંગ, આન. ૭
સદગુણી આલપણ અંબર રૂંડાં ઓપતાં રે,
સખી તેતો અંગે તમે મંજે તતખેવ, આન;
સખી હળા મળાને હેત વિશેષ વધારિયે રે,
હૌલ દેખી રીઝે દલપતકેરો દેવ, આન. ૮

ગીત ૩૦ મું.

માંડવા મુદુરત વેળા ગાવાનું ગીત યાદુ.

સન્નેડે સાજન મળવાનું ગીત.

“મામેડે મોંધા મલનું,” એ રાગ.

આજ આનંદે એચ્છવ આદ્યો;
આજ ધણી ખુશી આપણે ઘેર, સન્નેડે સાજન મળ્યા;
જેતાં ભાગ્ય બંધાં આજ ઉગડ્યા;
મહા પ્રભુએ કરી મોટી મહેર, સન્નેડે. ૧
રાજ સાથે રાણીજી પધારિયાં;
આન્યાં ઝેદાણી શેઠ સંઘાન, સન્નેડે;
આન્યાં ગોર ગોરાણી સન્નેડે;
દેખા રૂંડે ચેએ રણીઆન, સન્નેડે. ૨
બલે ભાઈ ભોળાં પધારિયાં;
કાકા સાથે કાકી પણ એમ, સન્નેડે;
મામા સાથે મામી આન્યાં મલપત્રાં;
માસા સાથે માસી પાય નેમ, સન્નેડે. ૩

શાણું નણદ આન્યાં નણદોઈ સાથે;
આન્યાં નેડે નેડાણી નેડે, સન્નેડે;
દીસે દીયર દેરાણી દીપતાં;
આજ દીવાળીના દીન દોડ, સન્નેડે. ૪
જેમ પુષ્પની સાથે સુવાસના;
જેમ વીજ સાથે વરસાદ, સન્નેડે;
જેમ ચંદ્ર સાથે શોભે ચાંદની;
જેમ મીઠાસની સાથે સ્વાદ, સન્નેડે. ૫
જેમ જ્ઞાનની સાથે ગુણવળી;
જેમ વિદ્યાની સાથે વિવેક, સન્નેડે;
જેમ ધર્મની સાથે દયા દીસે;
એવાં એવાં છે ગણનાં અનંદ, સન્નેડે. ૬
જેમ સાગરની સાથે હેરું છે;
જેમ વાણી છે અર્થની સાથ, સન્નેડે;
પરમાર્થ સાથે જેમ કીરતિ;
એમ નારીની સાથે છે નાથ, સન્નેડે. ૭
આજ શોભ્યું છે આંગણું આપણું;
આજ ધન્ય છે આપણું ધામ, સન્નેડે;
ધ્રિર રાખે અખંડ એ જોડલાં;
દે છે આશીષ દલપતરામ, સન્નેડે. ૮

ગીત ૩૧ મું.

માંડવા મુદુરત વેળા ગાવાનું ગીત પાંચમું.

લાડણા રૂપી અંપાનું ગીત.

“ચિત્તા વેવાધના કુપદામાં મું નેશો.” એ રાગ.
એક ચપો ઉદય થયો અવનીમાં;
ઉગતાંજ પામ્યા મોટું માનરે, માંડવ ચપો મોરિયાં;
જેતાં નર નારીઓનાં નેણાં હરે;
કંછે સદુ તેને સદગુણ વાનરે; માંડવ. ૧
ચપો કાલી પુલી ફલાયો ધણો;
ધણી પામ્યા છે પૂર્ણ મંકાર રે, માંડવ;
લીધી લોકમાં લાખેલી લાયરી;
જેની પસરી છે જગમાં સુવાસરે, માંડવ. ૨
રાજ થાય દેખી રાણી રાજિયા;
કોએ મંદર માનેરી રંગરે, માંડવ;
સદુનાં નેણાં હરે ચપો નિરખતાં;
અતિ અંતરે ઉપજે ઉમંગરે, માંડવ. ૩
મુખકારી શીતળે જેની હાથમાં;
વસી પ્રાણીઓ લેલે વિરામરે, માંડવ;

ચપો કાપેછે કષ્ટ કષ્ટ લોકમાં;
 વળી દરિયો તે દરવાનું દામરે; માંડવ. ૪
 ચપો કુળમાં દીવો કહેવાય છે;
 ચપો સાજનનો સરદારે; માંડવ;
 ચપો રાજ સભામાં રડો દીસે;
 સારી સંધિ તણો શણગારે; માંડવ. ૫
 એના સદગુણને શું વખાણી;
 જેનું મણિયો થકી મોંઘું મલરે; માંડવ;
 જેનો સુજશ સંસારમાં સાંભળી;
 કરે છે લોક સર્વે કચલરે; માંડવ.
 આખા વિશ્વમાં પસરી સુવાસના;
 ધન્ય ધન્ય એના અવતારે; માંડવ;
 એનું નામ અમર થશે લોકમાં;
 રતેહે સંભારે સર્વ સંસારે; માંડવ. ૭
 ગાયા ગુણ ગણી ચતુર ચપાતણા;
 ચપો ચતુર કુંવરે ખડે નામરે; માંડવ;
 ચપો જગમાં જુગો જુગો છવળે;
 દે છે આશીષ દલપતરામરે; માંડવ. ૮

ગીત ૩૨ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવોતું ગીત છું.

સાજન પધારવા વિધેતું ગીત.

“મુહુરો કાયલકીતે વિનવેરે.” એ રાગ.

મુહુરો કાયલકીતે વિનવેરે;
 કહો કહો કહે ઉત્તમ આજ;
 અને કોને કાળ; મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 મોટા મોટા જન ત્યાં મળ્યારે;
 કોણ કોણ સજન સમાજમાં;
 રાજ અધિરાજ, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 કાયલ-કહે સુદા સાંભળારે, કનકાળ છે સરદાર;
 તેને દરબાર, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 પ્રણે સાહેબનદી તેમનરે, છત્રપુરીના આકાર;
 શોભિત બહુ સાર, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 જેવા જેવી જુગતી તણારે; દાહ બન્યો છે તે કામ,
 મચી ધુમધામ, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 મોટા મોટા જન જે મળ્યારે; કહું તેનાં વિર્ભાજ નામ,
 કરીને પ્રણામ, મંડપ મોટો માંડિયોરે. ૩

૧ કન્યાને ઘેર ગાતાં કન્યાના ભાઈનું નામ આરકાણીનું.

રાજધિરાજ મેઘરાજીરે; ૧ આવીયા ત્યાં આપોઆપ,
 છે પ્રાદ પ્રતાપ, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 સાથે પવન લાઈ પધારિયારે, જેને દીવાનની છાંપ,
 પોતે છે નિષ્પાપ, મંડપ મોટો માંડિયોરે; ૩
 પ્રવાહ લેલાઈ નગરશેઠિયારે; જળમધ્યે જેની શેઠાઈ;
 ઘણી વખણાઈ, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 કનકારાણો સર્વને મળ્યારે; વળી મળ્યા ધનપાળભાઈ,
 સંભારી મિત્રાઈ, મંડપ મોટો માંડિયોરે; ૫
 સહુ જન ખુબ ખુશી થયારે; રચના રચેલી રૂપાળી,
 નયનથી નીહાળી, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 બહુ રડાં શોભે છે બારણારે, માંડપા છે થંભ પ્રવાળી,
 કુંભી રતનાળી, મંડપ મોટો માંડિયોરે; ૬
 મોટા મેગળ ક્રુદ્ધે આગળેરે, સૂઝે શોભે છે સિંદૂર;
 છે મદ ભરપુર, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 દંતુશળે ચુડી હેમનીરે, નિરખીતે હાથીનું તુર;
 હરખ વધે ઉર, મંડપ મોટો માંડિયોરે; ૭
 જેવાને જુગતી, મંડપતણી, જન વૃદ્ધ બાળ તમામ,
 મળ્યું આખું ગામ, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 જેઈ જેઈ બલીહારી નયજેરે, દીલથકી દલપતરામ,
 કરવું એવું કામ, મંડપ મોટો માંડિયોરે. ૮

ગીત ૩૩ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાતું ગીત પહેલું.

વર લાયક થયો વિધે પહેલું ગીત.

“કન્યા આલી તે મારી રીતની આલી.” એ રાગ.

ચતુર કુંવર જે હોતો છેકે છેટો;
 છેટો મંડી હવે મોટો રે, થયો લાયક લાટો.
 રંગમાં જેવા જુલાંખતો ગોટો;
 જનમાં જડે નહિ નેટો રે, થયો લાયક.
 ભણતર સરવે શીખ્યો ભલો ભણવા;
 ગણિત શીખ્યો લેખાં ગણવારે, થયો લાયક.

૧ દેશી રાજ્યમાં આ ઠેકાણે પોતાના રાજનું નામ ગાવું અને અગ્રેજ રાજ્યમાં એમ ગાવું કે “રાજ ગાયકવાડ ગુણનિધિરે.”
 ૨ કોરભારીનું નામ અને અગ્રેજ રાજ્યમાં ગાવું હોય તે “સાથે પ્રધાન પધારિયા રે.” એમ ગાવું.
 ૩ ખામના મુખ્ય શેઠનું નામ.

હોમત ધરે રીધુ દોળને હણવા,
પદમણી કન્યા પરણવા રે, થયો લાયક. ૨
ધનુરવિદ્યા શીખ્યો ધીરજ ધરવા;
પ્રોહ પરાક્રમ કરવા રે, થયો લાયક.
ફરી ફરી જાન્ય પ્રવાસમાં ફરવા;
દેશ વિદેશ વિચરવા રે, થયો લાયક. ૩
હૃદયમની વાત ઉરમાં ઉતરી;
રમતની રીત વિસારી રે, થયો લાયક.
એનાં પતિનું લીધું પદ ધારી;
ચંચળ ચીતમાં વિચારી રે, થયો લાયક. ૪
ક્રોધથી જે ન્યાય કરી ન સકાય;
તેવા તે ચૂકવે ન્યાય રે, થયો લાયક.
પ્રવીણ પૂરા પાણુ પુણ્યા જાન્ય;
વિશ્વ વિધિ વખણાય રે, થયો લાયક. ૫
વૃદ્ધ સમાન વડે મુખવાણી;
ગભિરતા ઉર આણી રે, થયો લાયક.
પુત્રી પ્રગતી તે પુત્રી પ્રમાણી;
જીવતી માતા જેવી જાણી રે, થયો લાયક. ૬
પારંગામાંથીજ પુત્રને પરખ્યા;
દેડે જગતસિંચ હરખ્યા રે, થયો લાયક.
સપુત નહિ જીત કોઇ એના સરખા;
નગરે ઘણા ઘણા નીરખ્યા રે, થયો લાયક. ૭
ચંદ્રકળા જેમ વૃદ્ધિને પામે;
જોત સંપૂર્ણ જન્મે રે, થયો લાયક.
ચતુર કુંવર હ્યાં એમ આ કામે,
દીકા તે દલપતરામે રે, થયો લાયક. ૮

ગીત ૩૪ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત બીજું.

વર લાયક થયા વિધિ બીજું ગીત.

“ મેહનજીએ માકલ્યું રે મોસાણું ” એ રાગ.

કુંવર બહુ બળવાન કંવાયો સુલિપલ સુશી જનમાં ગણાયો;
દીસેડાલા સૌથીયે યાજી, લાઉં લીધી લાયકારે લાખેણીરે. ૧
ઉંચા જાનને અબ્યાસ રાખે, ચાતુરીનો સરસ રસ આખે;
આખડ પ્રસરી દેશ આખે, લાઉં લીધી. ૨
હી ના થકે હગતી હગાઈ, એના ચીતમાં એવી ચતુરાઈ;
સૌથી સદગુણમાં સરસાઈ, લાઉં લીધી. ૩

સારો સંગ સજે તે સજવે, ભૂંટાતો સંગ સ્વપ્ને ન બાવે
રીત નીતિની રાખે રખાવે, લાઉં લીધી. ૪
મોટાં કામ લીધાં નીજ માથે, કરે કુનર કળા નિજ દાયે;
બહુ શુદ્ધિ લીધી દીનાનાથે, લાઉં લીધી. ૫
થોડે ચડી ઘણું થોડું દોઢાવે, કરે કુરંગની પેરે કુદાવે;
અભિમાનીનાં માન સકાવે, લાઉં લીધી. ૬
વિશ્વમાં ધીરજ વખણાઈ, મેના પોપટ પાણુ હરખાઈ;
કે રીકે તેના શુભ ગાઈ, લાઉં લીધી. ૭
હ્યું નામ મોટું કામ કામે, દેશો દેશ અને ગામેગામે;
દીકમાં ધણુ દલપતરામે, લાઉં લીધી. ૮

ગીત ૩૫ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત ત્રીજું.

એક કાવ્ય અને કન્યાના મેળાપનું ગીત.

“ હુંતો હુચી ચડું રે કુંવરડી, હુંતો જોડેકાગવીરાનીયાડ;
જોડાણી માતો જાણો ક્યારે આવશે રે. ” એ રાગ.
અંધાં કુંવરને કોણકરી છેડે, મને જગસિંહને,
કુળ મોલી દેસરિયાં બાણે લાગે, વર લાડો રે.
એને પગસે દોલત વધી દેશમાં, એને પગસે કોડે;
રત્નુ શોભી, દેસરિયાં બાણે લાગે, વર લાડો રે. ૧
લાડો લાખેણી ગરીબ લક્ષણે, લાડો માતા પૂજારીના
જાણો, દેસરિયાં બાણે લાગે, વર લાડો રે;
લાડો ચરવીરનો ચરવીર છેડે, સદશુદ્ધિમાં સૌથી,
સવાથો દેસરિયાં, બાણે લાગે, વર લાડો રે. ૨
લાડો મેહનસિંહના અંધવારે, લાડો વિમળાબાઈના
વીર દેસરિયાં, બાણે લાગે, વર લાડો રે;
લાડો દીલનો અધિક ઉદાર છેડે, લાડો શુભ સાગર
ગભિર, દેસરિયાં, બાણે લાગે, વર લાડો રે. ૩
લાડો મોહનરાજનો લાખેજ છેડે, લાડો બીમસિંહનો
ભરીજે, દેસરિયાં, બાણે લાગે વર લાડો રે;
એક મહેન તમે કે આકાશમાં, લાડો પૂજારીના
મહેન બીજે, દેસરિયાં, બાણે લાગે વર લાડો રે. ૪
લાડો કોટ રહાનો કમોડ છેડે, પારે હવમ હવર
ખ્યાન, દેસરિયાં, બાણે લાગે વર લાડો રે;
એના દીલમાં રામે કે દયા પાણીરે, કે દીન વતોન
દાન, દેસરિયાં, બાણે લાગે, વર લાડો રે. ૫
એની કાપાની કાનિ હું કી કરું, રતિનાથના જેવું

છે રૂપ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 એના તાજનું તેજ ઘણું તારે, ભાળી હરખે ભારે
 ભારે ભૂપ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે. ૬
 એના અક્ષર છે અતિ ઓપતારે, એની વિધાનાં
 થાય વખાણુ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 રચી બીણે રડા રડા પુસ્તકારે, એનું લાયક સરસ
 લખાણુ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે. ૭
 એને ગાનકળા ગુણુ આવરે; વળી વાંઘકળા તો
 વિશેષ, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે;
 એતો કાંઈ કદાપિ કરે નહીં; એતો હસતો ચેરો
 છે હમેશ, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે. ૮
 એનું બાળપણુ ગયું ઉતરીરે; એને અંગે જુવાની
 જણાઈ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 લાડો બોલે ત્યાં મુખથી મોતી ઝરે; એની સૌથી
 સરસ સરસાઈ, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે. ૯
 ધન્ય ધન્ય પુલાઈ માતનેરે; જીણે જીણે એવો
 રડો પુત્ર, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે;
 એના આબ્યાથી અજવાણુ થયું; શોભ્યું જગત
 સિંહનું ધરસન, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે. ૧૦
 ધન્ય ધન્ય રતનપુર શેહરનેરે; એવા નરને નિરખિયો
 નિવાસ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 લાડોનું નિરખવાને મુંઝડુરે, રવિ અંદ્રાભમે છે
 આકાશ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે. ૧૧
 એવું કહીને કાયલડી ઉડી ગઈરે, રહી લાડો
 છંબમાં ઝંખી, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 કહે દલપત અતિ ચિંતા કરેરે; આગ્યો એવામાં
 પરદેશી પંખી, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે. ૧૨

ગીત ૩૬ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત ગોચું.

કન્યા અને એક પંખીના મેળાપ વિષે.
 “આણી તોડે જંગારે, બેલી તોડે જયુનોરે.” એ રાગ.
 રાજનગર ગામરે, કનકસેનને ધામરે;
 પરદેશી પંખીડા સાંચ્યો, લાડણી સાંભળતાં રે;
 મનડાને મળતાં રે, મધુર વસન સુણે હિયો.
 રતનપુર ગામરે, જગતસિંહનામ રે;
 તેનો કુંવર છે કોરામણો; જોઈ તેનું રૂપરે,
 મોટા મોટા ભૂપરે, વખાણુ એવા રૂપાણે ધણી. ૨

જોઈ એને આજ રે, પરણવા કોજ રે;
 અપસરા પણુ ધરજા બંદુ કરે, ચોદ વિધામાં રે,
 સકળ કળામાં રે, કુંવર પ્રવીણતા બહુ ધરે. ૩
 સર્વ પ્રકારરે, સાહજી અપારરે,
 પામ્યો છે પ્રણુના પ્રતાપથી, ધર્મ ધરે છે રે,
 પુણ્ય કરે છે રે, પોતે બહુ હરે પાપથી. ૪
 પુણ્ય હશે પૂરે, નહિ હોય અધુરે,
 એની કન્યા એને પરણશે, લક્ષ્મીની લહેરરે;
 ધણી તેને ઘેરરે, પરણે તે પૂર્ણ સુખી થશે. ૫
 સુણી એવા બોલરે, હરખી અતોલરે,
 લાજ તણ બોલી લાડણી, પંખી મારા વીરરે,
 પાઈ તને પ્રીરરે, ગુણ તારા ગાઈ ગણી ગણી. ૬
 વૌરા તારા વેણુરે, સુણ્યાં સુખ દેણુરે,
 મારા મનમાં મોહ લાગીયો, જ રતનપુર ગામરે,
 કર માઈ કામ રે, ન્યાં વસે સાંહેબો સુહાગિયો. ૭
 કુંજે તે ઠામરે, મારા પ્રણામરે,
 વળતી તું વાત ઉચારને, કરને તું એમ રે,
 હવે મળે જેમ રે, લાડોના પ્રેમ વધારને. ૮
 ચતુર ચીતારેરે, મળે દ્રાઈ સારેરે,
 છબીવાની છબી મોકલાવને; જે તું કહીશરે,
 તુજને આપીશરે, નીરા બહેલો વળી આવને. ૯
 વળી તું કહેજે રે, નામ માઈ લેજે રે,
 મળવાને મનનું ધરજે ઘણું, કાંઈ બાને આવારે,
 મારે મન લાવો રે, મુખનું નિહાળુ હું તમતાણુ. ૧૦
 વહો એવી વાણી રે, અતિ પ્રેમ આણી રે,
 વનિતાએ પંખી વળાવિયો, ઉડી આકાશમારે;
 આવી લાડા પાસરે, શુભ સમાચાર સુણાવિયો. ૧૧
 વળી કહું એમરે, સુણો ધરી પ્રેમરે;
 આપની છબી એણે માંગી છે; જોવા ધરજેરે,
 દલપત કેછરે, લગની એને ધણી લાગી છે. ૧૨

ગીત ૩૭ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત ગોચું.

પંખીએ કરેલા કન્યાનાં વખાણુ વિષે.
 “માંડવામાં કોણુ કોણુ સાંજન બેઠારે.” એ રાગ.
 પરદેશી પંખીડા ભલે આવ્યોરે,
 લાડોના સદેશ શુભ લાગ્યોરે;

ચતુર કુવરને કહે છે તેહરે,
 ગુણને કુવરશ રાખી રહેહરે. ૧
 રૂંડ રાજનગર છે એક ગામરે,
 ત્યાં છે કન્યા ચપાકુવરી નામરે;
 જેવો ચંદ્ર આકાશમાં ખિરાજેરે,
 છપી એના મુખડાની એવી જાજેરે. ૨
 હરણીનાં નેણાં કહીએ ક્યાં રે,
 નેણાં કન્યાનાં છે લાખેણાં એવાંરે;
 દાડમનાં ખીજ સરીખાં દાતરે,
 માંસે નહિ તેમાં તો કાંઈએ બ્રાંતરે. ૩
 કામળ છે કમળ સરીખા હાથરે,
 શાણી ઘણી સખિયો છે તેની સાથરે;
 પાતળી છે કંડ સિંહના સરખીરે,
 જંઘા તેની કળ પ્રમાણે પરખીરે. ૪
 બાહે બાંધ્યા બેરખા તે વળી બાહુરે,
 શોભે શોરા ગાલ ઉપર શુભ ચાહુરે;
 ખચો તેના દેહનો સરસ પનાવરે,
 દેવતણી કુવરી જેવો દેખાવરે. ૫
 કંઠ એનો કાકિલા સરખો કહિયેરે,
 ગુણી રૂંદે રંજન થઈને રહિયેરે;
 સ્વાદે જેવું અમૃત હોય શુભ ફેણરે,
 એવાં મીઠાં છે એના મુખનાં વેણરે. ૬
 ચીત વિરે દીસે ઘણી ચતુરાધરે,
 ધન્ય રાણી કનકાવતીએ બાધરે;
 શોભે સતી સીતા સુંદરી સમાનરે,
 ગાઈ જાણે સદગુણનાં ગાનતાનરે. ૭
 ચાલે ત્યાં તો કંકુનાં પગલાં પડે છેરે,
 ખોલે ત્યાં તો મુખથી મોતી ઝરે છેરે;
 નવરો હશે ધડવાને જગ ધડનારે,
 ત્યારે એનો ધડયો હશે આકારે. ૮
 બચતર તે તો બણી છે બલીભાનરે,
 શોભે જાણે સરસ્વતી સાક્ષાતરે;
 નિશ્ચે મુખ્ય પૂરો હશે જે નરનારે,
 જેણે ચરણ સેવ્યાં હશે કૃશ્નનારે. ૯
 દિલમાં જોતે રીઝ્યા હશે દીનનાથરે,
 તેને હાથે મળશે તે કન્યાનો હાથરે;
 દીકી છે મેં કન્યાઓ દેવી જેવીરે,
 એકે નથી દીકી ઉત્તમ એવીરે. ૧૦
 કેતાં તો વધારે શું કહેવાયરે,
 કાંઈ થઈ વરણ ન કરી ન ત્રાસરે;

દીકી હોય જો કાઈ ચતુર ચીતારેરે,
 તો તે એની છપી તે કંઈક ઉતારેરે. ૧૧
 એમ કહી પંખી ગયો રત્ન માગીરે,
 લાડકાનાં મનમાં મોહની લાગીરે;
 કરતાં ન સહે કાંઈએ કામરે,
 દેખી મુખે કંઠે છે દલપતરામરે. ૧૨

ગીત ૩૮ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી
 આવતું ગીત છતું.

ચીતારાને રાજાગર મોકલવા વિરે,
 “લાડી લાડકાને જાના કાગળ મોકલે” એ રાગ.
 લાડા ચતુર ચીતારાને વિનવે; જો તું આજ
 રાજનગર જાય, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 રાણો કનકસેન વસે છે તહાં; તેને ઘેર છે કુવારી
 કન્યાય, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧
 એનું રૂપ છે રૂંડ ગુણિયામણું; એની લાખેણી છપી
 લખી લાર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 કેવી બળેલી ગળેલી કેવી ઘાલી છે, તે તપાસીને
 તું ખાહી જોડો આવ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૨
 મારી છપી તને આપું તે તું લઈ જાજે; પત્ર લખી
 મોકલીશ તુજ સાથ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 તે તું જખીલીને જાની રીતે આપજે; મારા હાથનો
 લખેલો હાથો હાથ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૩
 લખી આપે તો કાગળ લેતો આવજે; સારા મુખના
 હૈ આવે સમાચાર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 તે તો જાની રીતે મને સમજાવજે; જેમ કાંઈએ
 ન જાણે નર નાર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૪
 આવી શકે તેમ ઉતાવળો આવજે; વધુ દિવસ
 વિલંબ ન કરીશ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 તારે માટે તરસશે મન માહરું; વારાવાર તારી વાર
 જોઈશ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૫
 એક જાઓ હતા પરદેશી પંખીયા; તેણે વિવિધ
 ક્યાં તેના વખાણ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 માટે એની છપી જોવાની કન્યા યજ્ઞ; જેને સુંદરી
 તે કેલી છે મુનવળ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૬
 કેવી ધર્મ ઉપર તેની ધાંખના, કેરા કર્મ ઉપર તેને
 કાંઈ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;

કૃષી સાહેલિયો છે તેના સાયમાં; કુંછે નથી એમાં
કાંઈ ખામી ખોડ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૭

આજ અહીંથી તું સાચરે કતાવળો; ભાળી આવ
એની કૃષી રીતભાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
એના હઠાપણની એના રૂપ રંગની, મને કુંજે યથા-
રથ વાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૮

ધણી વિધે તને કહું શું થણું થણું; થોડું કહે થણું જાણું
જરૂર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;

એના જેવા હોય તેવા ગુણ જાણવા, અતિ આતુરતા
વધી મારે કર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૯

પાંચ લોકને અર્જુણે થઈ પ્રજાને; કૃષી વસ્તીમાં
ચાહે છે તેની વાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
શાણી થઈને તું સરવ પ્રકારથી, ભેદ જાણી ભેજે ભલી
રીતે ભાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૦

ખાળપણના તું મારો ખાળમિત્ર છે; વશ્યો મારે મન
તારો વિશ્વાસ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
માટે આજ માંડ કામ કર એટલું; મારા અંતરની
પૂરી કર આશ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૧

ખરા મિત્રની પરીક્ષા તો ત્યારે પડે; જ્યારે કંઈપણ
પડે તેનું કામ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;

ધણા સ્વાચ્છિયા મિત્ર તો સસારમાં, દોસે દુનિયામાં
હલપતરામ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૨

ગીત ૩૯ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી આવતું

ગીત સાતમું.

હાડે ચીતારા સાથે મોડેલેલા કાગળનું ગીત

“કુંડુ ઝાડી કંકાતરી મોડેલે” એ રાગ.

સ્વસ્તિ શ્રી રાજનગર વિષ વસો; નામ ચપા છે
ચતુર મુનણ, લાયક ગુણ લાડણી;
જાણો ચાંદ વિદ્યા ને ચોસક કળા; થાય વિશ્વમાં
ત્રિવિધ વખાણ, લાયક ગુણ લાડણી. ૧

સ્નેહસાગર સદગુણવર્ત છે; સત્યવાદી શિરોમણિ
મિત્ર, લાયક ગુણ લાડણી;
રાણા કનેકસિને કુળ અવતર્યા; પુણ્યશાળી છે
પરમ પવિત્ર, લાયક ગુણ લાડણી. ૨

લખું પત્ર રડા રત્નપુરથી; ધન્ય આપતો સ્નેહ
સદામ, લાયક ગુણ લાડણી;

માંડે નામ ચતુરસિંહ જાણું; પિતા જાણો
જગતસિંહરાય, લાયક ગુણ લાડણી. ૩

તમને કંઠ્યાનિધિ કંઠ્યા કરે; રાણે મુખમાં
સદા જગદીશ, લાયક ગુણ લાડણી;
સારી શુદ્ધિ આપો તમને શ્રીમજ્જ; એવી વાંચો
અમારી આશીષ, લાયક ગુણ લાડણી. ૪

પરમેશ્વર દેરા પ્રતાપથી; અહીં સરવે છે કુશળ
ક્ષેમ, લાયક ગુણ લાડણી;

એક પરદેશી પંખીડો આવિયો; એણે વરણ્યો
આપતો પ્રેમ, લાયક ગુણ લાડણી. ૫

એથી અમત અધિક પ્રેમ ઉપજ્યો; તે તો લખતાં
લખી ન શકાય, લાયક ગુણ લાડણી;

તમને મળવાને મન માંડે રાગવળે; દિવસ જમની
જપ ન થાય, લાયક ગુણ લાડણી. ૬

ઝાઝી સ્નેહની વાત તે શી લખું; ગોરાદે તમે છો
ગુણજાણ, લાયક ગુણ લાડણી;

શુભ સંદેશો આપતો સાંભળી, પાંચો પ્રેમમાં
પરવશ પ્રાણ, લાયક ગુણ લાડણી. ૭

મારા મિત્ર ચીતારાને મોડેલ્યો; કંઈ મુખથી
તે માનજો વાત, લાયક ગુણ લાડણી;

કહે દલપતરામ એવું લાખી; લખ્યા સમસાના
દોહરા સાત, લાયક ગુણ લાડણી. ૮

ગીત ૪૦ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી આવતું

ગીત આઠમું.

ચતુર કુંડુ વરે લખેલી સમસ્યાઓના દોહરાનું ગીત.

સીતા મેઢારે માળિયે, એ રાગ.

લાડણો લખે લાડણી, જાણ વાંચી શું લખાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે; કંઈ તદી કેવાય !

સમસ્યા મુગમ છે સમજાવું. ૧

પ્રાણી ઉત્તમ તે ક્યો; સાં પ્રાણી શીર રાય;
અક્ષર એક વચ્ચે પડે; શહેર કાંઈ કહેવાય. સમ. ૨

નક્કલ કોઈપણ અંચની; નામે શું ક્યારાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે; કાળ ક્યો કેવાય. સમ. ૩

સંખ્યા વદતાં વેદની; શું અક્ષરે લખાય,
અક્ષર એક વચ્ચે પડે; કિયું મનુષ્ય કેવાય. સમ. ૪

શસ્ત્ર ધારી સંચામમાં; જશ લેવા કોણ જાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે; વાર ક્યો કેવાય. સમ. ૫

દુધ ઉઠાણાએ તે, કંઠા શું તત્ત્વ કઠાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, દેશ કિયો કુંવાય ! સમ. ૬
ખારી રંજમેહુલની, શે નામે વખણાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કિયો નેંગી કુંવાય ! સમ. ૭
અંગે અક્ષરી સાત છે, ત્રણ ત્રણ અક્ષરી સાત;
એમ ઉત્તર દશપત કહે, લખી પૂછ્યા મલીભાત. સમ. ૮

ગીત ૪૧ મું.

વિવાહની વરદામાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત નવમું.

ચીતારા રાજનગર ગયો તેનું ગીત.

“ મુરતનારે મુલતાન, પાછળના પરધાન,
આરશિયો થકી લાવે આરસ પહાણો રે. ” એ રાગ.
રાજનગર નનારા રે, ગયો ચતુર ચીતારો રે,
જઈ કીધો ઉતારો, રાયના બાગમાં રે;
શેહરમાં સાંચરિયો રે, ઉમંગનો ભરિયો રે;
કાવે તેમ કીધો, ઝાઝા બાગમાં રે. ૧
ધણી મનુષ્યને મળિયો રે, કાઠએ નવ કળિયો રે,
ખડુ સુદિનો મળિયો, વિવેકી વળાચોરે;
પૂછી વાતો છાંની રે, સમજ્યો સોજો આની રે,
ખડુ મુખે કન્યાની, કીરાત સાંભળી રે. ૨
ન્યાં કન્યાનું રંધાન રે, ગયો તે ગુણવાન રે,
હકી આદરમાન, એને આપિયું રે;
કાગળ છપી સંગ રે, આખો ધરી ઉમંગ રે,
વધતું અંગો અંગ હેત આપિયું રે. ૩
તે કન્યાની તાર રે, ચતુર ચીતારે રે, છપી છાપી
સારે નંત્રે નેહન રે;
દીકું રૂપ જેવું રે, રંગે રંગું તેવું રે, આવડે તે
એવું ગીત કાઠતેર. ૪
જેને પૂછી વાત રે, કહી મલીભાતે,
સારંસા સાંભાત એવું છે રે;
સાંભળ્યું તેવું રે, અદ્ભુત ઉદાસ એવું રે,
તે કન્યાનું તેવું, તનનું તેજ છે રે. ૫
સદગુણવાળી ગાણી રે, મુખમાં મધુરી વાણી રે,
વસ્તુએ વખાણી, એવી દીકરી રે;
સ્વભાવમાં સારી રે, ધર્મ ધરનારી રે;
છે કન્યા કુંવારી, મુખની મીઠી રે. ૬
પત્ર ક્રેમાં ચાંચો રે, પ્રેમ વિશેષે આખો રે,

ઉત્તર લખી આખો, એણે એહનો રે;
મુખે સમાચાર રે, કાંચા વારંવાર રે,
તેમાં સર્વે સાર, જણાવ્યો રેહનો રે. ૭
આખી કનામ રે, કરીને પ્રણામ રે,
રતનપુર ગામ બચી વળાચિયો રે;
દાખે દશપતરામ રે, કરી પાતાનું કામ રે,
ચતુર વરને ધામ, ચીતારો આચિયો રે. ૮

ગીત ૪૨ મું.

વિવાહની વરદામાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત દસમું.

ચીતારા સાથે ચંપાકુંવરીએ લખેલા પંચનું ગીત.

“ ભમરા ઉડે રંગ મોલમાં રે. ” એ રાગ.

કુડું રતનપુર શેહર છેરે; ન્યાં વસો ચતુર
મુલતાન, મુગુણવાન સાયણારે;

સર્વોપમાનેતસ ભવેરે; મન ગંભીર મહેરાણુ, મુગુણવાન. ૧
સર્વ કળા સંપત્ર છેરે; ધર્મ ધુરંધર ધીર, મુગુણવાન;
હકાપણના દરિયાવછેરે; શુરવીરના શુરવીર, મુગુણવાન. ૨
રાજનગરથી મુંલણુ રે; ચંપાકુંવરી મુલનામ, મુગુણવાન,
જાણા વારંવાર વાંચતેરે; પ્રેમથી મારા પ્રણામ. મુગુણ. ૩
પત્ર આપે લખ્યો પ્રેમતોરે; વાંચીને કીધો વિચાર, મુગુણ.
રેહનો સાગર ઉલટ્યોરે; અંતર માંડે અપાર, મુગુણ. ૪
મળવાને મન લલચાવછેરે; મળીને ક્યારે દેખું મુખ, મુગુણ.
કચ્છર આશા પૂરશેરે; દીલકાના ટપકો દુઃખ, મુગુણવાન. ૫
મિત્ર તમે છપી મોકલોરે; ચતુર ચીતારાની સાથ; મુગુણ.
આપના મિત્રે એ છપીરે; આખી મન દાયાદાય, મુગુણ. ૬
દેખતાં દીલ સાંડે હુરે; નાચુ નેહ દીર્યાં તેણ, મુગુણવાન,
ક્યારે હવે મળશો મનેરે; દીલ દરિયા મુખ દેણ, મુગુણ. ૭
સમજ્યાના અર્થ સીધાવળુરે; તે વાંચી લેનેતમામ; મુગુણ.
એમ લખી પત્ર મોકલ્યોરે; કહેલો દશપતરામ, મુગુણ. ૮

ગીત ૪૩ મું.

વિવાહની વરદામાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત અગિયારમું.

ચંપાકુંવરીએ સમજ્યાના ઉત્તર લખ્યા તેનું ગીત.

“ રચુનાથજીની યોગસી ” એ રાગ.

વાંલમછ ગાડુ વાંચીને રે, હલો સાર રજાવ;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, એનો સાબર નદી ફેરવાવ.
ગાવા દોઢ સમજશે. ૧

નર ઉત્તમ છે પ્રાણીમાં રે, સૌ પ્રાણી શીર રાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, એતો શહેર નગર કે'વાય. શા. ૨
નક્કલ કાઢપણુ થ'યનીરે, નામે પ્રત ઉચારાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો કાળ પ્રભાત કે'વાય. શા. ૩
સાહેબ સંખ્યા વેદનીરે, લખતાં ચાર લખાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો ચાકર જનકે'વાય. શા. ૪
શસ્ત્રધારી સંઘામમાં રે, જશ લેવા શુર જાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો વારશુકર કે'વાય. શા. ૫
દુધ ઉકાળીએ તે રે, માવો તત્ત્વ કઢાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો માળવો દેશ મનાય. શા. ૬
ખાંરી રાજ મેહેલની રે, નામે ગોખ વખણાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો ગોરખ જોગીશાય. શા. ૭
લાડણીએ લાડાતણી રે, સમસ્યાઓ વાંચી જેમ;
દીલસમંજહલપંતરામકહેરે, એના ઉત્તરલખિયાએમ. શા. ૮

ગીત ૪૪ મું.

વિવાહની વરઘોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત આરમ્બું.

ચીતારે કરેલાં કન્યાનાં વખાણનું ગીત.

“રઘુનાથજીની ઘોડલી.” એ રાગ.

લાડીએ લખી કાગળ મોકલ્યો રે, ચતુર ચીતારા સાથ;
પત્ર ને છપ્પીલીની છપ્પીરે, આવી હેતે આપી હાથે હાથ,
લાડકડાને રહ લાગી. ૧

છપ્પી જોતાં છપ્પીલીનાણી રે, પૂરણ ઉપન્યો પ્રેમ;
આનંદહિમરાયોઅતિરે, શરીરિગતાં સાગરજેમ, લાડ. ૨
વાંચીને પત્ર વિચારતાં રે, અંગે વાધ્યો હિરંગ;
રંગાધુનપ્રેમરંગમાંરે, એનીઅસર થઇઅંગોઅંગ, લા. ૩
ચીતારે પણ ચતુરાતણાં રે, વિધવિધ કીધાં વખાણ;
જેની કપાળી સરવોપરીરે, તેનીસરવોપરીએસુગ્મણ, લા. ૪
ચિત્રમાં ચણુ ચીતરાય નહિ રે, ચિત્રમાં રૂપ ચીતરાય,
અંગણિતસદયુષ્મેહનારે, કે'તા કથનથીયું કે'વાયે, લા. ૫
ચંદ્ર સૂરજ કાંઈ ચીતરે રે, હોય ચીતારો હુશિયાર;
તોપણકાંઈ તેના તેજનોરે, આલેખીનકે તે આકાર, લા. ૬
ચિત્ર વિષે ચીતરાય નહિ રે. તેમજ તરણીનું તેજ;
કે'ના કાંઈનકહીશકું રે, એતોજાળેજેજેજુએએજ, લા. ૭
નુંદર એવી સાબળી નથી રે, કન્યા બીજી કાંઈ દામ;
ચિત્રેકધીવરજીન કરે, દેખેનજરેજો દેવપતરામ. લા. ૮

ગીત ૪૫ મું.

વિવાહની વરઘોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત તેરમું.

કન્યાના વખાણ સાંભળી પરણવાની આતુરતા થયાનું ગીત.

“રઘુનાથજીની ઘોડલી.” એ રાગ.

કન્યાના સદયુષ સાંભળ્યારે, સાંભળ્યું નિરમળ વર;
પ્રેમથી તેની સાથે પરણવારે, અતિ આતુરતા થઈ ઉર,
લેરખડાએ રહ લીધી. ૧
બાલી કહે શુભો દિવ્યરજીરે, દીસો છો કેમ ઉદાસ;
મારા સમ મુજને કેહેરે, કેમમુકોછો આજ નિશ્વાસ; ૨
ભેદ રાખ્યો બાલી આગળેરે, વિસ્તારીને કહી વાત;
વડંતો એજ કન્યા વડંરે, નહિતો રહીશ કુંવારો જાત. લેર. ૩
ભાઈ આગળ વાંત ભાખતાં રે, લાગે છે મને લાજ;
કહું તમ આગળ કોડથીરે, કરો જેમ સરેમુજ કાજ. લેર. ૪
મોટાં બાલી તમે મહા મતિરે, છો મુજ માતો સમાન;
શરમ તજ સધળું કહુંરે, તમે સમજો છો સંવેનિદાન. લેર. ૫
બાલી તમે મને ભાવથીરે, લાખ લડાવ્યાં છે લાડ;
પણુઆ કન્યા પરણાવશેરે, તો હું પૂરણ માનીશ પાડ. લેર. ૬
બાલી કહે શું ભોળા થયારે, નિરખ્યા વિના એનું વર;
સાંભળ્યુંસાચું નહિઆનિયેરે, જૈનેજોયાવિનાતોજરે. લેર. ૭
ચતુરકુંવરે પછી ચિંતવ્યું રે, કન્યાને મળું કોઈ દાર;
લખતરામ કહે દીલસારે, એવો નિત્રે ક્યો નિરધાર. લેર. ૮

ગીત ૪૬ મું.

વિવાહની વરઘોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત ચૌદમું.

કારતકીના મેળાનું ગીત.

“કુંવર પેંગડે પગ દઈ અદિયા.” એ રાગ.

ન્યારે કારતકી પુનમ થાય, ભક્ષો વૌહામાં મેળો ભરાય;
લાખો લોક વિદેશથી આવે, વસ્તુ વિવિધ વેપારની લાવે. ૧
લાડે આરા માખાપની લીધી, જવા મેળેત્યાંથી કુચ કીધી;
મે'લ્યો જે સમે સોરઠ દેશ, લાડે લીધો વેપારીનો વેપ. ૨
લાડણીને જાની રીતે કાંવ્યું, મેળે આવવાનું ત્યાં ઠરાવ્યું;
લાડે લીધાં જવાબીર જોઈ, જેનું મલ ન કરો શકે કોઈ. ૩
ધાર્યું નામ કુજોલા જવેરી, લાડે પાવડી દીક્ષીનીપ્હેરી;
ખોયો મેવામા જૈને મુકામ, નાંચુ દેશ નાજાની તે દામ. ૪

લાડણી નીજ સખિયોની સંગે, આવી મેળામાં અધિકક્રમજે;
ગમા દેવનાં દર્શને આપ, ખેતો ત્યાં થયો પ્રથમ મેળાપ. ૫
જેઠ લીધાં જવાહીર સાત, મહા પૂજાં તો પૂજી વાત;
ધારતથી એળખિયાં ન્યારે, પ્રેમઉપન્યો અંગે અંગત્યારે.
પૂજ્યાની વાતો પૂજી લીધી, પૂજામાં તો પરીક્ષા પ્રીધી;
પંખીએ જે કયાં તો વખાણુ, દીઠું પ્રત્યક્ષ એજ પ્રમાણુ.
મન્યાં તેણીની સાથે નેણુ, મન્યાં વેળુની સાથે વેણુ;
પેખી પ્રેમ જન્મતો તે હામ, દેહે આરતીપ દશપતરામ.

ગીત ૪૭ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત ૫૬૨ મું.

કન્યાએ પૂછેલા એક પ્રશ્નના ઉત્તરનું ગીત.

“વળતીલાડકીને શણગારીરે, પીંડી ચોળીને પાટ ખેસારીરે.”
એ રાગ.

વનિતાએ પૂછ્યો પ્રશ્ન એકરે, આપો ઉત્તર સહિતવિવેકરે;
કમુખાતો જે રંગ ચરેલોરે, કેમ હતરી જન્ય છે જોલોરે ? ૧
એતો ઉત્તર આપો વિચારીરે, શુભી અંતરે લેશ ઉતારીરે;
કહ્યું સાંભળો ઉત્તર સાચોરે, એતો રંગચક્રોરે છે કાચોરે. ૨
ઉતાવળથી ન્યાં ત્યાં જેમ તેમરે, કાચો રંગચક્રોરે છે એમરે;
કેળવી પાકા રંગ કરાયરે, તો તે કદિએ ન હતરી જન્યરે. ૩
રંગનીરિથિતિ પાકવા દેવીરે, ન ચઢાવવી જેવીને તેવીરે;
પ્રથમ વસ્ત્રને પાસ ખેસારીરે, એટલામાંતે રંગને મુઢારીરે. ૪
જ્યાં જોગ્ય જન્મે ન્યારે ચાચરે, ત્યારે રંગે તો રંગ ન જાયરે;
તેને પાકા કમુખો કહેછેરે, વસ્ત્ર રહે ત્યાંમુથી તે રહેછે રે. ૫
કાઠી તુટીને કુકડા થાય રે, તોય રંગ શીકા ન જણાયરે;
હડી જન્ય જે રંગતો આંક રે, તેતો રંગરંગતો છે વાંકરે. ૬
જેમદૂધને સાકરભળિયાંરે, મન એમ અન્યોઅન્યમળિયાંરે. ૭
ત્યાંતોણધી સખીએ ઉચ્ચારીરે, ચાલો થઈ દવે ઝાઝીવારે;
પછી ભુદા પડીતે તે હામરે, ગયાં પોતપોતાને ગામરે. ૮
નિત્યપ્રભુમી માગેપ્રભુ પાસરે, પ્રભુ પુરજે આમાંરી આચરે;
એવો પ્રેમ પવિત્ર કરાયરે, દેવ દશપતનો રાજ ચાયરે.

ગીત ૪૮ મું.

વિવાહની વરધોમાં જન્મે તરફથી ગાવાનું

ગીત ૫૬૩ મું.

વિવાહની વસ્તુઓ મંગાવવા વિનંતું પહેલું ગીત.

“ભમરો હો રંગ મોલમાં રે,” એ રાગ.

કનકાવતીરાણીકહેરે, સાડપાસાંભળો વાત, વિવા આન્યો હ.

મેતાઓ પરદેશ મોહ્યોરે, લાવે ચીન્ને ખાતમાત, વિવા. ૧
સિંહકાદિપના ચોખ્ખોતરે; શુભિયંત્ર લાધી ગણાય, વિવા. ૨
એમજે દેશ ઈરાનનંતરે, ઘોડા ઘણા વખણાય, વિવા. ૩
કંઈ તો અર્થસ્તાનનાં રે; વખણી વર્ણુ અટાર, વિવા. ૪
અગદ વડા વહિવારનાંરે, મંગાવો સૈફ જે ચાર, વિવા. ૫
કલકાથી સોનું લાવિયેરે, મોતી મળે મહેરાણુ, વિવા. ૬
ઝરણાપરણાના પ્રાંતમાંરે, ખાદાવો દીરાની ખાણ, વિવા. ૭
પરણી પરણાં મંગાવિયેરે, અમદાવાદી જીનખાળ, વિવા. ૮
સાડિયાં સુરત શેહેરનીરે, ખીનત્યાં સદુ મળેખામ, વિવા. ૯
પેઢણી ચંદરી પાવડીરે, સંપડાવો કારમીરી કાસ, વિવા. ૧૦
લાવો પીતાંબર કાશીનાંરે; ચીનથી ચીનાકમાત, વિવા. ૧૧
મંગાવો જાયલ માળવીરે, હુમણાં અકાવાડી, વિવા. ૧૨
કાશિયાવાડી કાંળિયાં રે, મોળિયાં સરસ મેવાડી, વિવા. ૧૩
ધોતીન્નેડા નાગપૂરના રે; પુનાના લોટા પ્રખ્યાત વિવા. ૧૪
વિસનગરના વાડકારે; કહે દશપત ભલીમાત, વિવા. ૧૫

ગીત ૪૯ મું.

વિવાહની વરધોમાં જન્મે તરફથી ગાવાનું

ગીત ૫૬૪ મું.

વિવાહની વસ્તુઓ મંગાવવા વિનંતું બીજું ગીત.

“સેનાના સ્થંભ હીરે જણાય રે,” એ રાગ.

અગત લીધું લાડણીતાણું રે; એથી આનંદ છે આજ,
શુભો તમે સાદપા રે;

વિવાની વસ્તુ વસાયવારે; કોડે કરો શુભ કાળ, શુભો. ૧
જેદેશ જે ચીન નીપજેરે; ત્યાંજ મળે સારો માત્ર, શુભો. ૨
આકતિયાની કાપરે રે; દલકારાં મોહ્યાં લાસ, શુભો. ૩
નગરમાં કંકુતો નીપજેરે; ગાવાનાં શ્રીરંગ સાર, શુભો. ૪
મેવા મળે મુલતાનમાંરે, કાળ અંછર અનાર, શુભો. ૫
સેત્રંછંઆ મળે આંગરે રે, સુમનિયા વિરમગામ; શુભો. ૬
હડી રચનદંઓ ત્યાં મળેરે; તે તો વખાણુ નમામ, શુભો. ૭
હમુદર લાવો ત્રિહારથીરે, ત્રાસિળિયા તણા મંગલ, શુભો. ૮
મન્ય ધોરણનાં કાલિયારે, રંગે કડા મનારંજ, શુભો. ૯
વસ્ત્ર વિલાસનનાં જુદરે, મંગાવો ચાનનાં ચાન, શુભો. ૧૦
સુરતો રસાઈઆ તેડાવિયેરે, પાંડે ભડાં પડવાન, શુભો. ૧૧
શાણુ સોનીયા ખેસારિયેરે, નવકા વડાવિયે પાર, શુભો. ૧૨
મંગપ મોટા રચાવિયેરે; શીલ્પી તેડાવો સલાર, શુભો. ૧૩
ચિત્રચાળા ચીનચાવિયેરે, જેઠ રહે આજુ ગામ, શુભો. ૧૪
દેખી શોભા દીવ રીઝીનેરે, દે દુવા દશપતરામ, શુભો. ૧૫

ગીત ૫૦ મું.

વિવાહની વરધામાં બન્ને તરફની ગાવાતું

ગીત ત્રીજું. પ્રભાતિયું પહેલું.

પ્રભાતનું વર્ણન.

“સરજ ઉગ્યો રે, કેવડિયાની ફણશે કે વાણુવા
ભલે વાયાં રે.” એ રાગ.

સરજ ઉગ્યોરે, સાવસોનાનો આજ, પ્રભાતેરે પ્રભુ ભળિયેરે;
સારાં સરિયાં રે, મન વાંચિત કાજ, પ્રભાતે રે. ૧
નગ્યાં પક્ષી રે, કરે ક્યાં કહ્વાલ, પ્રભાતે રે;
મેના પોપટ રે, મીઠા બોલે છે બોલ, પ્રભાતે રે. ૨
રાત વીતી રે, થયો ઉજળો આકાશ, પ્રભાતે રે;
લીલે તોરણુ રે, માંગણિક પ્રકાશ, પ્રભાતે રે. ૩
માંડવામાં રે, થયો અધિક ઉજેશ, પ્રભાતે રે;
પ્રભુ આપેરે, આવો હરણ હમેશ, પ્રભાતે રે. ૪
બુવતીએરે, જળ ભરવાને બંધ, પ્રભાતે રે;
વિવાતીએરે, ગીત મંગળ ગાય, પ્રભાતે રે. ૫
નગ્યા નગ્યા રે, નગરીતણુ લોક, પ્રભાતે રે;
રવી તેજે રે, થયાં ચળકતા ચોક, પ્રભાતે રે. ૬
નેધએ નેધએ રે, લાડકાતણુ મુખ, પ્રભાતે રે;
જેથી ઉપજેરે, સારા દિવસમાં મુખ, પ્રભાતે રે. ૭
કાંઈ કરિયે રે, રડા મંગળ કામ, પ્રભાતે રે;
દીલ રીઝે રે, જેથી દલપતરામ, પ્રભાતે રે. ૮

ગીત ૫૧ મું.

વિવાહની વરધામાં બન્ને તરફની ગાવાતું

ગીત ચોથું. પ્રભાતિયું બીજું.

કુકડો બોલવા વિષય.

“કુહળી લનતો રે પોપટા.” એ રાગ.
ઘાણુ વાંતાં કુકડો રાણી બોલિયા; નંગો નંગો
જગતના જન, કે કેતકી બાગનો કુકડો;
નગીને ઉતમ કામ આદરે, ભાવે કરે પ્રભુનું
ભજન, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૧
મેડીમાંથી કનકારાણી નગિયા; કનકાવતીતણુ
ભરથાર, કે કેતકી બાગનો કુકડો;
નગીને ઈશ્વરને આરાધિયા, દાત દીપાં થઇને
દાતાર; કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૨

બોલમાંથી ધનપાળલાઈ નગિયા; વઢૂરે ચુલાખ વહુનો
કંથ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

પ્રભુની પ્રારથના કર્યા પછી, ચુલુવત વાંચ્યા

રડા થય, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૩

કુંપડામાંથી જગસિંહ વેવાઈ નગિયા; ધોળવા

બેઠા અરીણુ કે ભાંગ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

કાંધે કરી કુકુંબની ઉપરે, ડારો દેવા લાગ્યા લઇને

ભાંગ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૪

છાપરામાંથી ગેયર વેવાઈ નગિયા, આધરે ચંપાબાગનો

જેઠ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

આગસ મરડીને આપો ચોળતા; ઝોકાં ખાતા

બેઠા બાવળ હેઠ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૫

ગીત ગાતાં ચુલાખવહુ નગિયા; મધુર સ્વર બંણે

કાપલ મોર, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

અડાઈ કરતાં જીવકોર વેવાણુ નગિયા; કથન

જેનાં અતિશે કઠોર, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૬

માંડવામાંથી ચંપાબાઈ નગિયા; પ્રભુ ભંછ કરતાં

કહ્વાલ, કે કેતકી બાગનો કુકડો.

નનીવાસે ચતુરજ્ઞાઈ નગિયા; નાચે કુક

કાટજી અટાળ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૭

સાજન સહુ નગીને સવારસા; કરવા માંડે પરમારથ

કામ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

અધમ ઉઘે કે બસત આદરે; દેણુ એવું

દલપતરામ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૮

ગીત ૫૨ મું.

વિવાહની વરધામાં બન્ને તરફની ગાવાતું

ગીત પાંચમું. પ્રભાતિયું ત્રીજું.

પ્રભાતમાં ઉઘવા વિષય.

“સરજ ઉગ્યોરે, કેવડિયાની ફણશે કે વાણુવા,
ભલે વાયાં રે.” એ રાગ.

રાતે જાગેરે, જગસિંહ વેવાઈ; પ્રભાતેરે પક્ષી ઉઘેરે;

જેના ઘરમાં રે, થાય રાજ લડાઈ, પ્રભાતેરે. ૧

રાતે જાગેરે, પુલાંદરે વેવાણુ, પ્રભાતેરે.

ઘાટ ઘડતા રે, શંખશક્તી પ્રમાણુ, પ્રભાતેરે. ૨

રાતે જાગેરે, બેચરસિંહ બધાણી, પ્રભાતેરે;

થયા બ્યસનીરે, એનાં અકલ વેચાણી, પ્રભાતેરે. ૩

રાતે જાગે રે, જીવકારવલુ વેવાણ, પ્રભાતેરે;
જેના મનમાં રે, સાલે વચનનાં બાણ, પ્રભાતેરે. ૪
રાતે જાગે રે, જીવકારવલુનો બાપ, પ્રભાતેરે;
જેના મનમાં રે, મોટી તણા આમાપ, પ્રભાતેરે. ૫
રાતે જાગેરે, જીવકાર વલુની માય, પ્રભાતેરે;
જેના ચિતમાં રે, ઘણી દીસે ચિંતાય, પ્રભાતેરે. ૬
રાતે જાગેરે, ભીમસિંહ વેવાઈ, પ્રભાતેરે;
દીક્ષ દાકરે, દેખી કાંઈની વડાઈ, પ્રભાતેરે. ૭
રાતે જાગેરે, જે કરે કુંડ કામ, પ્રભાતેરે;
દેખે તેવું રે, દાખે દસપતરામ, પ્રભાતેરે. ૮

ગીત ૫૩ મું.

વિવાહની વરઘોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું

ગીત છંદ. પ્રભાતીયું ચોથું.

બહાણમાં બેલા જાગનારા વિષે.

“રાજ ઉપર પ્રમાણે.”

મુખે પોઢેરે, કનકસિંહ નરેશ, વહાણેરે બેલા જાગેરે;
જેના ઘરમાં રે, ઘણો સંપ હમેશ, વહાણેરે. ૧
મુખે પોઢેરે, રૂડા કમળદી બાઈ, વહાણેરે;
જેની નારી રે, ગુણવંતી ગણાઈ, વહાણેરે. ૨
મુખે પોઢેરે, કનકાવંતીની માય, વહાણેરે;
જેના પુત્ર રે, છે સપુત સદાય, વહાણેરે. ૩
મુખે પોઢેરે, કનકાજના પુત્ર, વહાણેરે;
શેની ચિંતા રે, જેને છે શીરજીવ, વહાણેરે. ૪
મુખે પોઢેરે, લોકા નગરીના આજ, વહાણેરે;
જેને માથે રે, ન્યાયી રાગનું રાજ, વહાણેરે. ૫
મુખે પોઢેરે, ચપાળાઈ ચતુર, વહાણેરે;
જેના ચિતમાં રે, નહિ ચિંતા જરૂર, વહાણેરે. ૬
મુખે પોઢેરે, ભાગ્યશાળી બ્રૂપાળ, વહાણેરે;
જેના મંત્રી રે, વડા મુદ્ધિ વિશાળ, વહાણેરે. ૭
મુખે પોઢેરે, જે કરે રૂડા કામ, વહાણેરે;
ફનિયામાં રે, દેખે દસપતરામ, વહાણેરે. ૮

ગીત ૫૪ મું.

વિવાહની વરઘોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું

ગીત સાતમું. પ્રભાતીયું પાંચમું.

સસારી મુજ માગવા વિષે.

“આવશે ગોશં દલાણીબા રે, ભેમશે માંડવા હેઠ રે.”

એ રાગ.

મંગળિક સમે કરિયે, મંગળિક કામ રે, મંગળિક

૧ વરનો કાકા. ૨ બાપ.

કામ રે; વહાણમાં બેલાં બેલાં જાગિયે રે,
કરનેડીને કરિયે પ્રીતે, પ્રભુને પ્રણામ રે, પ્રભુને
પ્રણામ રે; મનના મનોરથ સુદાન માગિયે રે. ૧
માગીએ પ્રથમ રૂડાં સસરાજનાં રાજ રે સસરાજ
નાં રાજ રે, સાસુજ લહેર સમુદરતણી રે;
આનંદ સહિત આપે, મંગળિક સાજ રે, મંગળિક
સાજ રે, ઘરમાં સમૃદ્ધિ પ્રભુ દે ઘણી રે. ૨
આપે પ્રભુ સસરાજનાં, વંશનો વિસ્તાર રે, વંશનો
વિસ્તાર રે; દેરાણી જેઠાણીતણાં જેઠલાં રે;
શાણા જેઠજી તો કરે, સોનાનો વેપાર રે, સોનાનો
વેપાર રે, દીપર દોડાવે ઘણાં થોડલાં રે. ૩
સાસરવાસણી સાણી, માગીએ નણંદ રે, માગીએ
નણંદ રે, નોતરીએ ટાણે નણંદાઈને રે;
આપે પ્રભુ અંનરમાં, અદકા આનંદ રે, અદકા
આનંદ રે, દૈદામાં હરખિયે જયો જોઈને રે. ૪
સાતે ભણાએ સખી જખી, વસે મુખે વાસ રે,
વસે મુખે વાસ રે, સાતે વહુએ સાસુની સેવા કરેરે;
ઝોવી રીત પૂરે પ્રભુ, અંતરની આશ રે, અંતરની
આશ રે, ધન વાન્ય અખૂટ મંદાર બરેરે. ૫
લીધ્યાં મુખ્યાં આંગણમાં, પગલાં પાડનાર રે,
પગલાં પાડનારે, આપે પ્રભુ કુંવર કોડામજોરે;
લાયક વેળાએ કરિયે, લગન નિરધાર રે, લગન
નિરધારે, રૂડા દીસે દિવસ રળિયામજોરે. ૬
ઝોરજીવ ઉપર ઘણા, હરખથી ઘેરે, હરખથી
ઘેર રે; સગાં સ્નેહીને સ્નેહે તેડાવિયે રે;
લક્ષ્મીની દીસે ઘેર, લાયક લીલા લહેર રે, લાયક
લીલા લહેર રે, વાળિય વિવિધ વજ્રદાવિયે રે. ૭
દેવ દ્રવ્ય દીધું હોય તો, કરિયે દીક્ષ હઠાર રે, કરિયે
દિક્ષ હઠાર રે; ગોરવે નોતરિયે આખા ગામને રે;
જે જોતાં આનંદ ઉર, ઉપજે અપાર રે, ઉપજે
અપાર રે; દિગંધર દસપતરામને રે. ૮

ગીત ૫૫ મું.

વિવાહની વરઘોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું

ગીત પહેલું.

કન્યાના પિતાના કુળરૂપી ગાગનું ગીત.

“સીતા બેઠારે માગિયે” એ રાગ.

રાયના કુળરૂપી ગાગને, જોતાં રીઝે જગદામલ;
તેની જોનાનું સર્વથા. રૂપે વર્ણન કરાયે દેવલ.”

આનંદે ગાગમાં. ૧

જોખી બેઠ્યાં જે વાત બાર માસની; કેમ અમ
જેવે તે માની શકાયરે, વિવાની વરધે;
ચોમાસામાં કાઢવ કચરા ઘણા; તેમાં લગન તે શી
રીતે કરાયરે ! વિવાની વરધે. ૪
પડે ટાઢ અપાર પોસ માસમાં, ટુંકા દિવસ
શિયાળાના દેખાયરે, વિવાની વરધે;
વળી શિયાળુ મોલ હોવા સીમમાં; આવે લશ્કર
તો છોડ છુંદારી જાયરે, વિવાની વરધે. ૫
તેવા સમયમાં જન ન તેડાવિયે; માતો જુદના,
મુખની જે વાતરે, વિવાની વરધે;
દ્રાગણ માસમાં લગન ન લીઝિયે; પડે ઘેરેયાની
ઘણી પંચાતરે, વિવાની વરધે. ૬
ચોખ્ખાં લગન તો ગૈતરમાં જાણુજો; ખેડ ખેતીનું
કરી લે સહુ કામરે, વિવાની વરધે;
નહિ કચરા કાઢવ કે ટુંકા દહાડલા; નહિ ટાઢ કે
ઘણો નહિ ધામરે, વિવાની વરધે. ૭
કરી પુસ્તકે તપાસી લગન આપિયું; ગૈતર વદી
ચોથ તે ચંદ્રવારરે, વિવાની વરધે;
દીકે હરખ્યા સૌ ગુણી દલપત કહે; ક્યું એજ
લગન નિરધારરે, વિવાની વરધે. ૮

ગીત ૬૨ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું
ગીત સાતમું.

લગન સાંભળીને વેપારીના દાર તથા લગન,
લક્ષને, ગોર મોકલવા વિધેનું ગીત.
“માંડવામાં કોણ કોણ સાબન ખેડારે.” એ રાગ.
ચંપાબાનાં લગનના મુણી સમાચારરે,

૧. કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “ચોમાસામાં
લગન કરવાની જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં ના પાડી છે. તેમજ
ટુંકામાં ટુંકા દહાડો તથા ઘણામાં ઘણી ટાઢ ધન
સંક્રાંતિમાં હોય છે માટે તે મહીનામાં પણ લગન
કરવાની ના લખી છે. હુતાશનીના તોદાનથી લગનનાં,
ઉપયોગી કેટલાંએક માણસો જન્મી થયાં હોય તેથી
અથવા શિયાળુ મોલ લણવાનો વખત હુતાશની પછી
થોડાંક અઢવાડિયાં સુધી મીનસંક્રાંતિ લગી પોહોચે છે
ત્યાં સુધી હોય છે તેથી મીનસંક્રાંતિમાં પણ લગન
કરવાની ના લખી છે.

વધો આખા દેશમાં ઉમંગ અપારરે;
વિવા' જોવા લાખો મનુષ્ય ભેગાં થાશેરે,
વ્યાપારીના માલ ઘણો વેચાશેરે.
ચોનાં કૂપાં ક્યાં થઈ મળશે સોંધાં ? !
માણેક ને મોળી પણ થાશે મોંધાં ?
સાકર ધી ખાંડની ખપશે વખારેરે,
દીર ચીર ખપશે થાન દનરેરે. ૨
પાણી વાવરે તેમ ધી વવરાશે કે,
સાકર તો ખાળે ખાળે ખીરસારેરે;
કાંદરાની પેદે રૂપયા કચ્છાશેરે,
માગણને મનમાની માલ મળશેરે. ૩
હાથી ઘોડા હમરે હમરે લેવાશેરે,
સોદાગર ફેટલાએ શ્રીમંત થાશેરે;
વ્યાપારીઓ એમ કરીને વિચારે,
લાગ્યા વિવિધ વસ્તુની ભરવા વખારેરે. ૪
ચીન ને વિદાયન ખેંચી વાનરે,
ઉપડ્યા વ્યાપારીઓ જવા શુભરાનરે,
આખી પૃથ્વીપર ઉડ્યા વાગેરે.
સર્વ કોઈને સાંગે ઉદય જાગેરે. ૫
લગન લેને કાણુ રતનપુર જાયરે,
શુભવંતા ગોરને ત્યાં મોકલાયરે;
થોડા હાથી ઘોડા ને ઉડ્યા નિશાનરે,
સાથે લઈ જાય લગનિયા નિદાનરે, ૬
લગન તો ગૈતર માસમાં આવેરે,
શાણુ વેવાદને જઈ એમ શુણુવેરે;
એવું ધારી ગોરને પીધા વિદાયરે,
તેની સાથે સંવદ જન પણ જાયરે. ૭
વેવાદને કાંચો સમોચાર સારારે,
જન લેને આપ જલદી પધારેરે;
સગાં જ્નેહી લાવને સાથે તમામ કે,
દેખી દીકે રીઝશે દલપતરામરે. ૮

ગીત ૬૨ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું
ગીત આઠમું.

કન્યાની મા પોતાના સ્વામીને કન્યાના લગ્ન કરવાની,
સૂચના કરે છે તેનું ગીત.
“ગણેશ પાટ ગેસારિયા ભણાં નીપજે પકવાન.” એ રાગ.
કનકાવતી કહે કંથને ગુણો સ્વામી કહું સુચિત્તર;

પુત્રી પદ્મવતી જેવડી થઈ, લગ્ન કરી નિરધાર. ૧
 જગતસિંહચંદ્રના પુત્ર સાથે, બેઠું કર્યું છે વેવીશાળ;
 ભણીગણીને ભણો થયો, પામ્યો વિચિત્રશુદ્ધિ વિશાળ. ૨
 લાડકડીનું લક્ષ્મણ, મન માન્યું છે તેની સાથ;
 વિધિ પ્રમાણે વિવા' કરી, હેતે મેળવિયે ખેના હાથ. ૩
 લખો કુટુંબને કંકાતરી, સગાં વડાલાં સંભારી સર્વ;
 આવે સદુ આપણે આંગણે, બાળું ધન્ય થડી ધન્ય પર્વ. ૪
 ધરડું મનુષ્ય ડાહ્યું થયું, આખા કુટુંબમાં કહેવાય;
 સર્વથા તેની સલાહ લઈ, કામ કરિયે તો ભૂલ ન થાય. ૫
 રૂડી હવેલી રંગાવિયે, સોનાં રૂપાં મંગાવિયે સાર;
 શાણા સોની ખેસારીને, સારા ઘડાવિયે શણગાર. ૬
 વિવિધ વસ્તુ વસાવિયે, જન મોડલી દેશ વિદેશ;
 મજ્જરે ધન આપ્યું હોય તો કંબુસાઈ ન કરિયે લેશ. ૭
 એવો તો વિવા' આદરે, જન જાણે ગામો ગામ;
 વર્ણુન કરવા વિગતથી, દીલ ઈચ્છે દસપદરામ. ૮

ગીત ૬૩ મું.

વિવાહની વરઘોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું

ગીત નવમું.

લગનગાળો આવવા વિધેનું ગીત.

“રામ લક્ષ્મણ જનમાં સીધાવતાં.” એ રાગ.
 કાંદે કનકાવતી શુણો કંથઈ; થણું વાગ્ન વાગે ઘેર
 ઘેર, દીસે લીલા સ્હેર, લગનગાળો આવિયે;
 વરઘોડાતણી ધામધુમયી; શોભી રે'છે જુઓ;
 આખું શહેર, પ્રભુની છે મહેર, લગનગાળો. ૧
 વિવા' વિવા' દીસે આખા દેશમાં; ગામો ગામમાં,
 ટમકે છે ઢાલ, ગાજે છે ભૂગાળ, લગનગાળો;
 સગાં સ્નેહીની કરીને મેળાવટે; લોકો દરતા
 દીસે છે કંસોલ, બોલી મીઠા મોલ, લગનગાળો. ૨
 જતે ગામને ગોંદરે જે જુઓ; જતા જાન જેડી
 જેડી જાય, ગીતો રૂપાં ગાય, લગનગાળો;
 ગ્રામ્યે ઘેર ઘર માંડવા શેહેરમાં; થણું ઘર તો
 વિવા'તાં દેખાય, દેખી રૂપી થાય, લગનગાળો. ૩
 પૂજારી જોગ સ્નેહીને પૂજિયે; ઘેરે સારાં સગાંની
 સલાહ, આદરિયે વિવાહ, લગનગાળો;
 જેવા જેવી તો જાન તેડાવિયે; સદુને અનરે
 કપરે કસાહ, કહે વાદવાહ, લગનગાળો. ૪
 ગાગાનને ગોવાલીને કહે; તાગાં તે કહે કુલ

તંવાર, વાવીને આ વાર, લગનગાળો;
 વાવે વેલા તે નાગરવેલના; પાકો પાન તો જોશે
 અપાર, એનો શો શુભાર, લગનગાળો. ૫
 મોતી લેવા ઝવેરીને મોડલો; હીરા લ્યો ધન
 ખરચી હજાર, શોધાવો અજાર, લગનગાળો;
 શ્રવે ત્યાં વળી શ્રિયાને મોડલો; કરે અતના
 મોટા અપાર, લે માલ શ્રીકાર, લગનગાળો. ૬
 રંગ આપો રૂડા રંગરેજને; વસ્ત્ર રંગવાના કરે
 રંગ, ઓપે જેથી અંગ, લગનગાળો;
 લીસો પાળો કમુંખી મટલિયો; થાય દેખતાં જન
 મન દંગ, વધે હિરંગમ, લગનગાળો. ૭
 દેશ દેશના દરજી તેડાવિયે; શીવવામાં જે સદુથી
 શુભાણ, પામેલા વખાણ, લગનગાળો;
 કાંદે દસપદ જેની કારીગરી; કરે પથ મજાને
 પ્રમાણ, એવા કળા જાણ, લગનગાળો. ૮

ગીત ૬૪ મું.

વિવાહની વરઘોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું

ગીત દસમું.

દીકરીને પદ્મવતીને લાવે લેવા વિધેનું ગીત.

“શુભાચંદ્રની ઘોડલી.” એ રાગ.

સ્વામીજી આ સંસારમાં હોય, વિવા' સમાન ન હઈ;
 કોડ દિવાળી થઈ કહેરે, અતિ એજ દિવસ
 કિતકર્મ, લાવે ભણે લીગિયે. ૧
 જુના ખજાના કિચારીને ધન, ખર્ચો ધરી ઘણી ખાંત;
 ખારી પુત્રને પદ્મવતીયે; ત્યારે મુઠને મન થાય
 નિરાંત, લાવે ભણે લીગિયે. ૨
 મોટા સ્વાવો માંડવો, જેવા જેગ કાંદે સદુ જન;
 સદુથી સવાઈ કીગિયે; ત્યારે માને અમાઈ
 મન; લાવે ભણે લીગિયે. ૩
 આવે જમાઈ જેને આંગણે, એનો મુશ્કાળ ગાળું સંસાર;
 જેણે જમાઈને ન પોંખિયોર, એનો અશ્વળ ગાળ
 અવનાર, લાવે ભણે લીગિયે. ૪
 પુત્રી જમાઈને ન પીરસ્યો, જેણે કાંદે કરી કંસાર;
 મોડ ઘાલીને માંલી નહિરે, એણે લાવે ન લીધા
 લગાર, લાવે ભણે લીગિયે. ૫
 રજા રજા ધન રાખિયું પગ, વાવરિયું ન કામ વાર;
 જાન ન આપી જેને આંગણે, એનું પાલું ન
 શોભે વરગાર, લાવે ભણે લીગિયે. ૬

જાણા જોવીને ખોલાવીને કરા, પ્રથમ લગનનો દરાવ,
વેવાઇને ઘેર મોકલોરે, લખી લગન ભલો ધરી
ભાવ, લહાવો ભલો લીજિયે. ૭
ધશ્વરી નિયમ અંતર ધરી, કરા નીતિ પ્રમાણે તતખેવ;
જેથી રીકે સ્વામી જગતનોરે, દીલે દલપતરામનો
દેવ, લહાવો ભલો લીજિયે. ૮

ગીત ૬૫ મું.

પીડી ચોળતાં ગાવાનું ગીત.

“કંકુ છાંટી કંકાતરી મોકલે.” એ રાગ.
છરે પીડીમાં કેસર કરતુરી; છરે પીડીમાં કહીએ
કંપૂર, લાડકડાને પીડી ચડે;
છરે પીડીમાં અતર અગરજો; છરે પીડીમાં
ચંદન ચૂર, લાડકડાને પીડી ચડે. ૧
છરે દશરે દિશા આળા દેશમાં; છરે પીડીની
પસરે સુવાસ, લાડકડાને પીડી ચડે;
પીડી વાળેછે વાન શરીરનું; ચાય પીડીથી રૂપ
પ્રકાશ, લાડકડાને પીડી ચડે. ૨
પીડી મોંઘી મળે મુલતાનમાં; સાત સોનૈયાની
સવા શેર, લાડકડાને પીડી ચડે;

ચડે પીડી તો ઉમદા અમીરને; જેને લક્ષ્મીની
હોય લીલાલહેર, લાડકડાને પીડી ચડે. ૩
પીડી નવારે નગરમાં નીપજે; ત્યાંથી આવી
અમારે દેશ, લાડકડાને પીડી ચડે;
પીડી ખેચરેસિંહભાઇએ મૂલવી; લીધી વાવરી
નાણું વિશેષ, લાડકડાને પીડી ચડે. ૪
રાય રાણા રૂદે ધન્યતા રહે; રૂડો રાજવી પીડીનો
રંગ, લાડકડાને પીડી ચડે;
પીડી દુનિયામાં દુર્લભ દેવને; પીડી ઓપે ચતુરભાઇને
અંગ, લાડકડાને પીડી ચડે, ૫
પીડી ચંદ્રકળા જેવી ચળકતી; પીડી શીતળ ચંદ્ર
સમાન, લાડકડાને પીડી ચડે;
પીડી અમરવેલી જેવી ઓપધી, પીડી દેછે આનંદ
નિદાન, લાડકડાને પીડી ચડે. ૬
પીડી સારમાં સાર સંસારમાં; પીડી મહા મુખનું
છે મૂળ, લાડકડાને પીડી ચડે;
પીડી ભાગ્યશાળી જનને ભજે; જેને ધશ્વર હોય
અનુકૂળ, લાડકડાને પીડી ચડે. ૭
મળી ટાળે સુવાસણી સુંદરી; પીડા ચોળે ને મંગળ
ગાય, લાડકડાને પીડી ચડે;
પીડી ચોળા અધોળા કરાવિયું; કહે દલપત સરસ
દેખાય, લાડકડાને પીડી ચડે. ૮

ગીત ૬૬ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“ત્રાંગા કુડી તે નગર સોહામણી.” એ રાગ.

રૂડો બાજર છે બાહુ મલનો; ત્યાં બિરાજ રે,
હરખ સહિત, લાડકડો કોડીલો અધોળા કરે;
તે સમયની શોભા શી હું વરેતો; ઉપજે રે,
જેતાં ખચીત. લાડકડો કોડીલો અધોળા કરે. ૧
ત્રાંગા કુડી ઉડી રૂડી ઓપતી; શી ભરિયારે,
નિર્મળ નીર, લાડકડો કોડીલો અધોળા કરે;
શીર તેલ સચારે સુવાસણી; નવરાવે રે,
ચોળા શરીર, લાડકડો કોડીલો અધોળા કરે. ૨
ચોળ્યાં કેસર કરતુરી અરગજ; તેથી પસરે રે,
સરસ સુવાસ, લાડકડો કોડીલો અધોળા કરે;
મુખ-કાન્ત મનોહર અગમજ; જેનો પરણ રે,
ચંદ્રપ્રકાશ, લાડકડો કોડીલો અધોળા કરે. ૩

૨ કન્યાને પીડી ચોળતાં “લાડકડાને” એમ ગાવું.

૧ કન્યા હોય તો “લાડકડી કોડીલી અધોળા કરે”

મલા પીતળે લોટા નજે ભરી, અંગ ઉપર રે,
રેઠે આધક, લાડકડો કાડીલો અધોળ કરે;
હિમાચળથી ગંગા નદી જેમ વહે, એમ ચાલી રે,
નીરની નીક, લાડકડો કાડીલો અધોળ કરે. ૪
અલખેલો અધોળા હભા થયા; અંગ લોથું રે,
લેતે કમાલ, લાડકડો કાડીલો અધોળ કરે;
અંગે વસ્ત્ર ધર્મી રૂપે ઓપતાં; કયો કંકુનો રે,
સાંદલો ભાલ, લાડકડો કાડીલો અધોળ કરે. ૫
પૂરા પ્રેમથી માતાએ પોષિયા; લીધાં વારણાં રે,
વારવાર, લાડકડો કાડીલો અધોળ કરે;
હતારીને સપુટિયું આગળ ધર્યું; કયો એ રીતેરે,
કુળનો આચાર, લાડકડો કાડીલો અધોળ કરે. ૬
એતો દેશના હેતનાં ચિહ્ન છે; દેશ દેશની રે,
જુદી છે રીત, લાડકડો કાડીલો અધોળ કરે;
મળી માનની સ્તેહી સગાંતણી; ગોરી ગાય છે રે,
મંગળ ગીત, લાડકડો કાડીલો અધોળ કરે. ૭
મામે આવી તેડી લીધા તે મમે; પધરાચ્યા રે,
થીર રૂઢે કામ, લાડકડો કાડીલો અધોળ કરે;
આશા પૂર્ણ હજે સર્વ એમની; દે છે આશીર્વાદ રે,
દલપતરામ, લાડકડો કાડીલો અધોળ કરે. ૮

ગીત ૬૭ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

ક્રમ અંગીનું ગીત.

“ ઉકરડી નોતરતાં, વનમાળી રે.” એ રાગ.

ઉકરડીને નોતરી, વડુવારે; ખેસારિયે ધરે ખંદાર,
શુભો વડુવારે; ને નારી ગઈ જાળરી; વડુવારે;
એતો એવો અધિકાર, શુભો વડુવારે. ૧

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “ એની મતલબ એછે ને મારી કોલતને કાળડો તે તારા પગની રજા ગરાયર છે.”

૨ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “ ઉકરડી નોતરવાનું કાંઈ ધારામાં લખેલું જણાતું નથી તેથી તે ચાલ આખા ભરતખંડના હિંદુઓમાં હોય, એમ નથી. મતલબ એવી જણાય છે કે કયેરોપુલને નાખવાની એક જગ્યા નક્કી કરવી અને ત્યાં ગીત ગાઈને સડુંને જગદેર કરવું અને હાડકાં પણ ગીત ગાઈને જાહેર કરવું કે હને અર્ધા કોઈ કયેરો નાખશે નહિ, પણ તે ચાલ

ઉકરડી જાહેરતાં, વડુવારે; રજા વળગે આવી અંગ-શુ;
પુઅને જાહેરતાં, વડુવારે; થાય તે રંગમાં ભંગ. શુ.૨
દેએશીખામણુનેહથી, વડુવારે; હલડોતેઅવશુભાય, શુ;
કંઈકંઈવાંધાકાદીને, વડુવારે; રાજનેરજાનરિસાય. શુ.૩
પુઅનારીનાચોટલો, વડુવારે; જાણીએમુધરીનામાળા; શુ.
હાડોત્યદેસીકેટ, વડુવારે; કરતીતેવડવાનાચાળા. શુ.૪
પુઅડ નારીનુંઆંગણું, વડુવારે; ઉકરડી અનુસાર, શુભો;
પાણીયાઈ તેનુંપેખિયે, વડુવારે; ખેડે વળાળીપુઠાર. શુ.૫
જુઓપાડીનેબેલતાં, વડુવારે; કંશનહિતેનેલાન, શુભો;
વાદવેવિનાકારણે, વડુવારે; કરતાં કાંઈકામકાન. શુ.૬
સાંજપડેકે સુઈરહે, વડુવારે; પાથરીને જેમ તેમ; શુભો;
વાસણુએકાંનહડકે, વડુવારે; એ રહે એમનાંએમ. શુ.૭
વિવામાંસાખજેવીપડે, વડુવારે; ગવાયગામોગામ, શુભો;
તેમારેએતીનેચાલજે, વડુવારે; દે શીખ દલપતરામ. શુ.૮

ગીત ૬૮ મું.

વરને તથા કન્યાને નવરાવતાં ગાવાનું ગીત.

વડુની નિંદાને બહાને બીજાએને શિખામણ.

“ સોનાના સ્થંભ દીરે જડ્યા રે.” એ રાગ.

કડવો લીળડો અને કારેલીરે; કડવા ચુલાખવડુના બોલ,
મેળાવડે સડું મળ્યારે; તે વડુને કાંઈ ન જાહેરોરે;
કરી નાંખે તરણાને તોલ, મેળાવડે સડું મળ્યાં રે. ૧

અંધ પડ્યો છે. ઉકરડી નોતરવાની તથા હાડકાવાની રીત ગઈ છે. ત્યાં એકવાર વગેરે નાંખવા બાંધમાં મોટું કુંડું ચાલીને તેમાં લોદાને હલેચણિયા મુકવાનાં અસલ ચાલ હશે તેથી હાલમાં એક કુલડીમાં લોદાને ખીલો મુકીને ત્યાં દાટે છે. ઉકરડી હાડકાં ગીત ગાય છે ને “ ઉકરડી હાડકાં, વનમાળી રે. લાધ્યા છે સોનાનાં પુટા કે જીવરમાળીરે.” એ ગીતની મતલબ એવી જણાય છે કે, વિવાતા ધરમાં પુનઃમાંથી પથેલી આખડેલી સોના રૂપાની જલ્મસ કરડે. તે માટે બધા દિવસના પુન્યે તે કેકાણે એકઠા કરીને વિવાદ વિત્તા પછી નિરાંતે તપાસીને નાખી દેવા. અસલના કેટલાક ચાલ ધણા ઉપયોગી છતાં તેમાં કેરકાર થઈ જવાથી નકામાં થઈ પડ્યા છે અને કેટલાએકનું તો કારણ પણ સમજાતું નથી. કે આ ચાલ યા વાસ્તે કયો રહ્યો.”

૩ ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનાં પાંચ ગીત છે ને વર તથા કન્યા બેઉને વેદ ગાવા નેવા છે.

ધનપાળભાઈને ધન્ય છેરે; સંહન કરેછે સદાય,
મેળાવડે; હાંસુ બે હોયતો બદલિયેરે; માણસ
બદલું ન જાય, મેળાવડે. ૨
મેળાવડે જન બહુ મળ્યારે; સહુ જના સરખા
ન હોય, મેળાવડે; કો જન ગરવા ગંભીર છેરે;
હલકા મનના હોય કાય, મેળાવડે. ૩
જેવું હોય તેવું નિભાવિયેરે; સાંકડી હોય જ્યાં સગાઈ,
મેળાવડે; મોટાનાં મન મોટાં હોયછેરે; તે સદા
રહે ગમ ખાઈ, મેળાવડે. ૪
મોભ મોટા મોટા થાંભવારે; મોટાને શિર મોટા
બોજ, મેળાવડે; હલકી તો વળિયો ને
વાંસડારે; તેના બોજ તેના સરખોજ, મેળાવડે. ૫
સહુ મળ્યાં જમવાને માલવારે; ઘરનાં તો
કરવાને કાજ, મેળાવડે; સંપીને કામ બે સહુ
કરેરે; ઘરતણી તો વધે લાજ, મેળાવડે. ૬
તમને ગુલાબવહુ અમે કહ્યુંરે; બીજાને સંભળાવા
કામ, મેળાવડે; તમે તો વધાર્યો વિશ્વમારે;
ગુણથી જશ કામોડામ, મેળાવડે. ૭
સમજુ તો સમસ્યામાં સમજશેરે; મૂર્ખ તો પડે
જ્યારે માર, મેળાવડે; દલપતરામે દીધી ભલીરે;
સહુને શિખામણુ સાર, મેળાવડે. ૮

ગીત ૬૮ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગાત ત્રીજું.

સંપીને કામ કરવા વિષે.

“ગણેશ પાટ ખેસારિયા, ભલાં નીપજે પકવાન.”
એ રાગ.
કચરો પુંજે ને કુસંપનાં બીજ, વાંધા પડે તે વચન;
આ ઉકરડીમાં તાંબુજે, મોટું ગલિર રાખીને મન. ૧
ઘરડું મનુષ્ય ઘરમાં નહિ તેના ઘરની ફળેતી થાય;
ઘરડાં વિનાનું ઘર નહિ એવી કહેવત સંત્ય કેવાય. ૨
સેના હોય સેનાપતિ વિના, તેતો ઘણીવગરની ઘાડ;
માંહો માંહી લઈ મરે, એની કોણુ શુભે શુભરાડ. ૩
સભા વિષે એક સલાપતિ બે, ઠરાવિયે તો લીક;
નહિ તો બધા ગડબડ કરે, રાખે ને કોઈની બીક. ૪
કુટુંબમાં પણ કોઈને એમ ઉપરી કરિયે એક;
મરનદ તેની માનિયે, તો ઉપજે સુખ અનેક. ૫
રાગનો હુકમ ન માનિ, બે પ્રાંત સ્વછંદી થાય;

ગણે નહિ કોઈ કોઈને, કોઈને મળે નહિ ન્યાય. ૬
નોકરીની આશા કરી, આગ્યા આરખ મળીને અનેક;
રાયે કહ્યું તમમાં થકી, ઉપરી ઠરાવો એક. ૭
તેની સાથે તમે સર્વતો, અમો કરાવી લેએ કરાર;
પ્રત્યેકને નહિ પૂછિયે, બેઘએ એકજ જવાબદાર. ૮
એક કહે હું ઉપરી, બીજો કહે હું ઉપરી થનાર;
સહુ એમ વાદ વદી પડયા, રાયે કાઢ્યા શહેરની બહાર. ૯
કરિયે સજન મેળાવડો, તેતો વધવા વિશેષ સનેહ;
બે ઉલટા વાંધા પડે તો, કોણુ તેડાવે તેહ. ૧૦
લેવાની લાલચ ન રાખિયે, હળીમળી વધારિયે હેત;
અણસમજુ એકડાં થઈ લડી ફાકટ થાય ફળેત. ૧૧
પશ્વર આપે દીન ઉજળો, ઘેરમાંડિયે માંગલિક કામ;
કુટુંબ કલ્લોલ કીજિયે, દેખી રીઝે દલપતરામ. ૧૨

ગીત ૭૦ મું.

ઉકરડા નોતરતાં ગાવાનું ગીત ચોથું.

મધ કરનારી સંપીલી ભમરીનું ગીત.

“અમારો તે વાંધો ગોરી નહિ કરે.” એ રાગ.
આજ આનંદ મારે આંગણુ; આચ્છવમાં
તું ભણે આવી, રે ભમરી ભલા ભાગ્યની;
સંપ તમારો છે સર્વોપરી; તેથી તું
મારે મન ભાવી, રે ભમરી. ૧
મારે આંગણુ ઉઘો આંખસો;
તેની ડાળે કરો જમાવ, રે ભમરી;
સુવર્ણ સરખાં સારો શોભતો;
તમારા દેહનો દેખાવ, રે ભમરી. ૨
કરીને કુટુંબ મેળાવડો;
સંપીને વસોછો સદાય, રે ભમરી;
મજિયારો કચિયે નહીં બેઠ્યતી;
એ મોટું અચરજ જણાય, રે ભમરી. ૩
વધો વિસ્તાર ઘણો વચ્ચેનાં;
તોય ઠરોછો એક કામ, રે ભમરી;
સંપીને ધ્રવ્યનો સંગ્રહ કરે;
સંપીને સહુ કરોછો કામ, રે ભમરી. ૪
વદકારી વહુ તમને બોધને;
બે કરે ચિત્તમાં વિચાર, રે ભમરી;

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “તેઓમાં
એક રાણી હોય છે, તેનાં તાળામાં સહુ સંપીને
કામ કરે છે.”

તો તો પોતેજ પસ્તાધનિ; ૫
 પોતાને કરશે ધિક્કાર, રે ભમરી.
 કેની નિશાળમાં તમે લાણ્યાં ?
 ક્યાં શીખ્યાં શિખામણ સાર ? રે ભમરી;
 પૂરણ સંપના પ્રતાપથી;
 ભોગવો આમુઠ ભંડાર, રે ભમરી; ૬
 સંપીને જે વસે સંસારમાં;
 એને પાશુ એનું મળે મુખ, રે ભમરી;
 જન જતિ થૈને સંપ જે તરે;
 માતાની તે વગોવે કૃપ, રે ભમરી. ૭
 આજ છે ચંપાળાનો સોહલો;
 ભસે તું આવી છે આ હામ, રે ભમરી;
 દાખલો તારો દૈને સર્વને;
 દે શીખ દલપતરામ, રે ભમરી. ૮

ગીત ૭૧ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત પાંચમું.

ઉકરડી નોતરવાનાં કારણ વિષે.

“વડું રે પાટણ વડું ધાળકું, કાઈ માળવે
 જાય રે.” એ રાગ.

વિવાતા ધરમાંથી વાળીને, પુંલે એકઠો કરિયે રે;
 એકાંતે રાખી મુકિયે, જ્યાં ઉકરડી નોતરિયે રે. ૧
 જ્યાં ત્યાં પુંલ કચરાતણી, ગંદકી નવ થાય રે;
 એ થકી આંગણું આપણું, સ્વચ્છ સાંઢેખાય રે. ૨
 વળતી ઉકરડી ઉઠાડિયે, વિવાના દીન વીતે રે;
 તે બધો પુંલે તપાસીને, તલિયે રડી રીતે રે. ૩
 જે પુંલે ધરમાંથી વાળીને, દૂર નાંખીજ દેએ રે;
 શેનું રૂપું પડે આખડે, તો ક્યાં શોધવા જૈએ રે. ૪
 કુંડું કે કોડી ઉતારિયે, ભોંયમાં, એક હામ રે;
 એકવાર તે આસામણ, તેમાં ભરિયે તમામ રે. ૫
 વળતી હિલેચી નાખિયે, થણે વેગળે જૈને રે;
 ખાળ કુવો કાં તો કીજિયે, સારી સમજણ લેને રે. ૬
 વિવાતા ધરને આંગણે, નહિતો કાંદવ થાય રે;
 ચાકનાં પેણ અડચણ પડે, દુરગંધ દેખાય રે. ૭
 સાંઢે રાખો સ્વચ્છ આંગણું, સર્વે સમજીને આમરે;
 તો તમને આશીષ અતિ, દેશે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૭૨ મું.

વરના કુલેકામાં (એટલે કે વરઘોડામાં)

ગાવાનું ગીત પહેલું.

પોસ ભરવાનું ગીત.

“કણે તારાં નાળિયેર શણગાર્યાં ?

તે કણે તારી શેપ ભરી રે.” એ રાગ.

સાહેબજીદાયતુરભાઈસરદાર, આજભાવેપોસકણેભયેરે ?
 બેચરભાઈચેરજીવકારવડુંછેનાર, આજભાવેપોસતેજીભ. ૧
 તેણે સારા સળવ્યા શણગાર, મોતીનું છોશું શિર ધરુંરે;
 દેયે ધર્યો હીરાકરો હાર, કપાળે કંકુતિલક કંકુરે. ૨
 મોતીડે વધાવ્યા વારંવાર, મુખડાનાં લીધાં મીઠાંરે;
 અંતરમાં વહાલપ અપાર, દીલડાનાં ડાભાં દીડાંરે. ૩
 એવામાં ધરાની સરદાર, સોદાગર એક આવિયો રે;
 જેતાં જેની સૂરત શ્રીકાર, લાણેણી થોડી લાવિયોરે. ૪
 તે થોડીનું નિરખતાં તેજ, જીવકારવડું જન્યે વારણે રે;
 બેચરભાઈએ લીધી દે અવેજ, લાડકડા વરને કારણે રે. ૫
 રૂદ્યામાં થકને રળિયાત, વરઘોડલે ચઢાવિયારે;
 જીવકારવડુંએ આજ ભલી ભાત, લાડે કોડેલડાવિયારે. ૬
 અતિહિતે કિચ્ચારી આશીષ, પરણી બેડા પધારજો રે;
 જેજો ધારો તેતે જગદીશ, તમારા અર્થે સારજોરે. ૭
 સાતે મુખ મળજો હામોહામ, તમારાં કુખ દૂર જજોરે;
 દેછે આશીષ દલપતરામ, તમામ કામ સિદ્ધ થજોરે. ૮

ગીત ૭૩ મું.

વરના કુલેકામાં (એટલે કે વરઘોડામાં)

ગાવાનું ગીત બીજું.

અમગિયાના જમાનું ગીત.

“ઝીણા મુતરના પરકા વણાવો, પરકા વાળાવો.

જાએ હીરે જડાવો.” એ રાગ.

અમગિયાનો જમો શીવડાવો, જમો શીવડાવો;
 દોરંગી દોર દીપાવો; એર જમો છયા વરને ખેરવો,
 વરને મેરવો, શિર શિરજંથ બંધાવો. ૧
 પાન તે શ્રીજો પોસ ભરાવો, પોસ ભરાવો;
 મોતીની કોરે વધાવો, જરિયાનના ખસે પરકા નંખાવો,
 પરકા નંખાવો, મોતી તોરા પરકાવો. ૨
 થોડીને કાને મુઘરા યડાવો, મુપરા યડાવો;
 મોરડે ધરતા મુકાવો; કંકનકેસો મોરડો ધરાવો.
 મોરડો ધરાવો. માળક મોતી મરાવો.

લાખ ટકાનાં અંજર લાવો, અંજર લાવો,
ઘોડીને માથે ખેરાવો; પાદશાહીનું પલાણુ
મંગાવો, પલાણુ મંગાવો, ઘોડી ઉપર મંગાવો. ૪
એ ઘોડી ઉપર છયા વર ચઢશે, છયા વર
ચઢશે, હાથે લગામ પકડશે; નગરી તણા જન
જોવા ઉપડશે, જોવા ઉપડશે, દુશ્મન પુંડે બળડશે. ૫
૩૫ જોઈ મન દાદાનું મહેશે, દાદાનું મહેશે, લળીલળી
મુખ સામું જોશે; સ્નેહી સગાં પણ સર્વ સંતોષે,
સર્વ સંતોષે, નિરખીને હરખીત હોશે.
ઘોડી ઉપર વરરાય મિરાજે, રાય મિરાજે,
શાબીત સજન સમાજે, છત્રતણી છપી
શિરપર જાજે, શિરપર જાજે, વાજત્ર વિધવિધ વાજે. ૭
કુંવર પદારો પરણવા કામ, પરણવા કામ,
લે જગદીશનું નામ, દીલ થઈ આશીપ દેશે તે કામ,
દેશે તે કામ, દિલ્લવર દલપતરામ. ૮

ગીત ૭૪ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે વરઘોડા
માં) ગાવાનું ગીત પહેલું.

ગજરાનું ગીત.

“ મોહનજીએ મોકલ્યું રે મોસાળું. ” એ રાગ.
માલણુ ગુંથી લાવ ગુણિયલ ગજરા; તારા ગજરાનો
માનીશું મજરા, માલણુ ગુંથી લાવ ગુણિયલ ગજરા. ૧
તારા ગજરાનું આપીશું મૂલ, માહી ગુંથજે ગુલાખનાં
પુલ; જાજે તું કહીશ તે કરશું કમલ; માલણુ. ૨
જેવી હોય તારી ચતુરાધ; તેવી કરજે તેની સરસાધ;
કાંઈ આપી ન રાખીશ આધ; માલણુ. ૩
એવી કરજે કારીગરી એમાં, ભુજિત હોય જોવા
જેવી જેમાં, મોહ પામે મુનિવર તેમાં; માલણુ. ૪
વર લાડકડાનેરે કાજે, એવો ગુંથજે ગજરાનું
આજે, જોવા છત્રપતિને જાજે, માલણુ. ૫
ગજરા મૂલ પામે મુલતાન; સારો સારો કહે મુલતાન;
થાય ગુણજન જોઈ મુલતાન; માલણુ. ૬
એમાં ભુજિત જોવા જોગ જાણી, જાજે અંજામાં
ઉમગ આણી; રીઝે રાજા અને વળી રાણી; માલ. ૭

૧ કન્યાના કુલેકામાં એમ ગાવું કે “ ચંપાઆઈ
હુલારકીતે કાજે. ”

તને આપીશ હીરાનો હાર, વળી સોળાં સારાં શણગાર;
ઉપર હેમની મહેર હજાર, માલણુ. ૭
કવિતાની કીમત ઉર આણે, એજ ગજરાનું
મૂલ પ્રમાણે, દાખે દલપત બીજા શું જાણે? માલણુ. ૮

ગીત ૭૫ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે વર-
ઘોડામાં) ગાવાનું ગીત બીજું.

ઘોડીનું ગીત.

“ હસા તે વરણી ને મરગા તે નયણી. ” એ રાગ.
ઘોડિયેચઢયાવરરાય પંચલાળી, પિતાંબરની પલવટવાળી;
ઘોડી છે રૂડી રૂપાળીરે, લટકાળી, પેખીપંચકદ્યાણી. ૧
પંચકદ્યાણીને પંચપ્રમાણી, વિગતે વડાવડાભૂપેવખાણી;
જગતના જન સદુએ જાણી રે, લટકાળી. ૨
એ ઘોડી દેશ મરાનથી આવી, વરને ભાઈએ મૂલ
ખરચી મગાવી; ભૂષિતને મન ભાંડી રે, લટકાળી. ૩
જોતાં જોતાં ઘણે જતને જડી છે નવરે દીને ઘડનારે
ઘડી છે, ચતુરનાં ચિતમાં ચડી છે રે, લટકાળી. ૪
લક્ષપતિને વહાલી ઘણી લાગી, લાખ સોનેયે તો
મુલતાને માગી, વાહ એની વરણાગી રે, લટકાળી. ૫
ચાલતી હસીને ફહતી હરણી, વિશ્વ કહે એની
ધન્ય વિચરણી; કવિ ન શકે ગુણ વરણીરે, લટકાળી. ૬
ખરીદ કરી ધન ખરચીને ઝાંઝે, કોડીલા રહેલ ને
છખીલાને કાજે; છત્રપતિને જાજે રે, લટકાળી. ૭
મજરની રચના ગામ આ અમે, મહિમા તેના કહેલો
કામકામે, દોડો છે દલપતરામે રે, લટકાળી. ૮

ગીત ૭૬ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે
વરઘોડામાં) ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

સાજનનું ગીત.

“ સુડલા સારી સોખત લાવે. ” એ રાગ.

મળ્યા વરઘોડે જન મોટા, લીધા હાથ ગુલાખના ગોટા,
નથા હારતોરાનાતોટારે, સજની સાજનની ને શાભા. ૧

૧ કન્યાને ગાવું હોય તો “ ઘોડિયે ચઢ્યાં
ચંપાઆઈ સંખાળી, પાનેતરની પલવટ વળી ” એમ
ગાવું. ૨ કન્યાને “ કોડીલી છેલ્લે છખીલીને કાજે. ”
એમ ગાવું.

આવ્યા શહેર સુખા સુલતાન, આવ્યા દિલ હાલા દીવાન;
 આવ્યા બળિયા આહાદુરખાન રે, સગની. ૨
 બન્યા વિચિત્ર બહુ સામેલા, કાઈ મુગલ કે દ્વીરંગી બનેલા;
 કાઈ મરેઠી વેપ ધરેલાં રે, સગની. ૩
 છુટે બહુ વિધ આતસબાહુ, છુટે બંદુક પહુ બહુ ઝાહુ;
 આખું ગામ રત્નું તેથી ગાહુ રે, સગની. ૪
 શોભે રથ ગજ ને મુખમાલ, ધમકે બહુ ધુધર માળ;
 હોરે અદ્ભુત અખિલ શુલાલ રે, સગની. ૫
 આરખી બેરખ મન લાવી, અંગરેહ પલટાણ આવી;
 વાળાં વિલાયતી તે લાવી રે, સગની. ૬
 રથી સોના રૂપાની પુલવાડી, ધરીછે વરરાજા અગાડી;
 બળે કુડી સુરવનની ઝાડી રે, સગની. ૭
 સર્વે જન શુભ જશ પામે, હરે લક્ષ્મી કામોદામે;
 દીર્ઘા આશીર્વાદ દસપતરામે રે, સગની. ૮

ગીત ૭૭ મું.

કન્યાના કુલેકામાં ગાવાનું ગીત:

ચુંદડી વિષે.

“મારી સોરે સવાસોની ચુંદડી.” એ રાગ.

તમે ઓદો ચંપાળાહ ચુંદડી;

એના અજબ તરેહનો રંગ,

સહુણી ઓદો સાહેબનદી ચુંદડી;

ચુંદડીમાં અમરવેલ ચીતરી;

એ તો ઉપજાવે હરમાં હમંગ, સહુણી, ઓદો. ૧

શાણા સસરા તમારા જગતસિંદ;

કરી ખરીદ તે ખરચીને દામ, સહુણી, ઓદો;

શાણી સાચુ પ્રલાદેએ મોકલી;

લડવાઈ તમારે કામ, સહુણી, ઓદો. ૨

એચરસિંદ તમારા જેઠ છે;

શાણી છવકારવડ છે જેઠાણી, સહુણી ઓદો;

દેવીસિંદ તમારા દિગેર છે;

વળા દેવકાર વહુ છે દેરાણી, સહુણી, ઓદો. ૩

વિમળાબાઈ તમારાં નણંદ છે;

એવી સારી છે સાસરવેલ, સહુણી, ઓદો;

ચતુરસિંદ તમારા કંથ છે;

છોગાંવાળા હળીકા છેલ, સહુણી, ઓદો. ૪

તમે પિયર પતોનાં છે પાતળાં;

૧ કન્યાના કુલેકામાં વરરાખની વળાએ ગાવું.

તમે કનકારાણની ખેડી, સહુણી, ઓદો;
 માતા કનકાવતીને હર વર્યાં,
 તમે સદગુણ સંગ્રહ પેડી, સહુણી, ઓદો. ૫
 તમે ધનપાળભાઈનાં બેન છે;
 તમે શુલાખવહુની નણંદ, સહુણી, ઓદો;
 મુખ ચળકે તમારું મનોહરં;
 જેવો ચળકે મુનમનો ચંદ, સહુણી, ઓદો. ૬
 તમે નારસિંદની બાળેછ છે;
 દમગસેન કાકાની બતીછ, સહુણી, ઓદો;
 તમે નીતિના રસની અસરથડી;
 મન ભીંતરમાં રહ્યાં ભીંછ, સહુણી, ઓદો. ૭
 તમે યૌદ ત્રિયા ને ચોસઠ કળા;
 તેનાં બળેછો તત્ત તમામ, સહુણી, ઓદો;
 એવા સદગુણ દેખીને દીક્ષથડી;
 દેછે આશીર્વાદ દસપતરામ, સહુણી, ઓદો. ૮

ગીત ૭૮ મું.

વરને ઘેર લગનિયા લગન લઈને આવે

ત્યારે ગાવાનું ગીત પહેલું.

લગન લાવ્યા વિષે.

“છરે આજ મેંતોં યોળા પર્વણ તોંતયા.” એ રાગ.

છરે આજ મારે આનંદ અતિ ગણો;

આવ્યા કનકાજના ગુરૂ ગુણ ગંભિર,

શુભ લગન લખાવી લાવિયા;

હું તો લક્ષ લગનિયાનાં હરખે ઓવારણાં;

પ્રેમે પાઠ સારી સાકરનું કરી નીર, શુભ. ૧

છરે લગનિયાને આપું લાયક ભેસણાં;

એના સાથીડાને શેવંછ ધીકાર, શુભ;

છરે લગનિયાને આપું હિતરવા ઓરડાં;

એના સાથીડા હિતરશે ધર મોઝાર, શુભ. ૨

એના સાથીડાને નીકું સારી શેલડી;

એનાં યોડાને નીકું નાગરવેલ, શુભ;

આપું લગનિયાને કિચ્છોદક અયોગવા;

અંગે મરદન કરવા આપું તેલ પ્રલેપ, શુભ. ૩

હું તો લગનિયા વળતે જમારું લાપશી;

એના સાથીડાને પગ સારો કંસાર, શુભ;

૧ ને દિગેર કુંવારો દોષ તો “વળી આવતી વહુ છે દેરાણી.” એમ ગાવું.

મારે ઘેર રે આજ સગાં સનેહી સૌ મળ્યાં;
 સ્નેહે કર્યો લગનિયાને સૌએ જુહાર, શુભ. ૪
 વરનાં માતાજીએ લગન વધાવિયું;
 વરના દાદાજીએ વાંચ્યું કરી વિવેક, શુભ;
 જીરે લગનતણે શુભ દિવસ શ્રવણે સાંભળી;
 જીરે રતનપુરીના હરખ્યા લોકે અનેક, શુભ. ૫
 જીરે લગનિયાને આપી શાલો પાંચડી;
 એનાં સાથીડાને પણ સારો શિરપાવ, શુભ;
 જીરે લગનિયા લાવ્યા તે લગન વાંચતાં;
 જીરે રૂઢિયામાં જાહુ રીઝ્યા રાણા રાવ, શુભ. ૬
 જીરે વિવાનું વાગ્ન વિધવિધ વગડાવિયાં,
 જીરે સાકર વેઢે ચી તેનો નહિ શુભાર, શુભ;
 જીરે મંગળ ગીત ગાય મળીને માનની;
 જીરે શોભીતા સંજ્યા સૌએ શણગાર, શુભ. ૭
 જીરે લગનિયાને આપીને વિદાગીરી;
 જીરે કરવા માંડ્યું વર વિવાનું કામ, શુભ;
 જીરે પ્રભુ પ્રતાપે પગરણુ શુભ પૂરું થયે;
 જીરે દીલથી આશીય દેહે દલપતરામ, શુભ. ૮

ગીત ૭૬ મું.

વરને ઘેર લગનિયા લગન લઈને આવે ત્યારે
 ગાવાનું ગીત બીજું.

“ત્રાંખા કુંડી તે નગર સોહામણી.” એ રાગ.

સખી આજ વધાવોરે આવિયો; ઉપજાવિયે રે;
 હરખ અપાર, સખી આજ મંગળ સોહલો;
 મેતો મોઢે મોતીડે વધાવયો; મને ભાવિયો રે,
 આજનો વાર, સખી. ૧
 આજ તોરણુ ટોડે બંધાવિયે; ગવરાવિયે,
 મંગળ ગીત; સખી આજ મંગળ સોહલો;
 ઘેર સ્નેહી સગાને તેડાવિયે; ઉપજાવિયે,
 પૂરણુ પ્રીત, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૨
 ચોખાં મોતીડે ચોક પુરાવિયે; ઓપાવિયે,
 આંગણું આજ, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 વળી મંગળ વસ્તુ મંગાવિયે, સંપડાવિયે.
 શોભીતો સાજ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૩
 આજ ઓરડિયા અજવાળિયે; રૂડા દાળિયે,
 રંગ અમાપ, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 આજ સ્નેહની રીત સંભાળિયે; તેથી ટાળિયે,
 તનતણા તાપ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૪

અંગે શોભીતા શણગાર ધારિયે, ઉચ્ચારિયે,
 સુખદ ઉચ્ચાર, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 વળી વિવિધ વિનોદ વધારિયે; સંભારિયે,
 સરજનહાર, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૫
 રૂડા રંગે હવેલી રંગાવયે; ચીતરાવિયે રે,
 ચિત્ર વિચિત્ર, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 પ્રેમે દીપમાળા પ્રગટાવિયે વગડાવિયે રે,
 વિવિધ વાજ્ર, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૬
 આજ સોના સમી ઘડી જાણિયે; ઉર આણિયે,
 પૂરો પ્રમોદ, સખી આજ મંગળ સોહલો;
 આજ પૂરણુ પુણ્ય પ્રમાણિયે; મીઠી વાણિયે,
 કરિયે વિનોદ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૭
 આજ હરખ દેખું આખા ગામને; મારા ધામને,
 અધિક ધરાય; સખી આજ મંગળ સોહલો;
 દીલે હરખ છે દલપતરામને; શુભ કામને,
 કરવા સદાય; સખી આજ મંગળ સોહલો. ૮

ગીત ૮૦ મું.

વરને ઘેર લગાનયા લગન લઈને આવે ત્યારે
 ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

રતનપુરમાં લગનની ધામધુમનું ગીત.

“તું તો લીલી પીળા પાંખના પોપટારે.” એ રાગ.
 જીરે રતનપુરમાં વાત બધે વિખ્યાત થઈ રે;
 જીરે હરખ ઘણેરો ઉપજ્યો ઘેર ઘેર રે,
 વિવાની શુણી વધામણી રે;
 જીરે કંકુ ઝાંટીને લખી કંકાતરી રે;
 જીરે શણગારવા માંડ્યું મુંદર શહેર રે, વિવાની. ૧
 જીરે મોટેરો રચવા માંડ્યો માંડવો રે;
 જીરે વસ્તુ વહેરી વિવિધ પ્રકાર રે, વિવાની;
 જીરે કારીગર તેડાવ્યા દેશો દેશના રે;
 જીરે સોની એસાર્યા ઘડવા શણગાર રે, વિવાની. ૨
 જીરે જગસિંહ કુંવર કોડે કોડે પરણશે રે;
 જીરે કનકારાણુકેરી કુંવરી સાથ રે, વિવાની;
 જીરે દોલત કલરાશે આખા દેશમાં રે;
 એવો દિન ક્યારે દેખાડે દીનોનાથે, વિવાની. ૩

૧ આ ગીત નામ ફેરફાર કરીને કન્યાના બાપને
 ઘેર પણ ગવાય.

છરે દિલીની^૧ મુલતાન પુછે દીવાનને રે;
 છરે સોનું શાથી બહુ મોંધું^૨ વેચાયરે, વિવા'ની;
 છરે જગસિંહજીરાણુનો પરણે બેટા રે;
 છરે સોનું ઘણું ખરીદ કરે છે રાયરે, વિવા'ની. ૪
 છરે મુલકમાં તેથી સોનું મોંધું થયું રે;
 છરે અચરજ ઉપજ્યું શુણ્ણતાં એવું કાન રે, વિવા'ની;
 છરે મુલતાનને ત્યાં પણ સાકર બેઠી ઘણી રે;
 છરે દીલમાં રાજ બહુ થયા દીવાનરે, વિવા'ની. ૫
 ત્યારે મુલતાનને કાંઈયું રાણા જગસિંહને રે;
 કિરમાં આનંદ અતિ ઉપજ્યો અમને આજરે, વિવા'ની
 જે જે જોઈએ તે વસ્તુઓ મંગાવજો રે;
 મુખે કંઈએ કાંઈ અમ સરખું હોય કાજ રે, વિવા'ની. ૬
 હાથી ઘોડા તથા પેદલ રથ પાલખી રે,
 જે જે અમારાં છે સર્વ તમારાં તેહ રે, વિવા'ની;
 તમે જીવમાં જીવદાર જરી ન જાણ્યો રે;
 ઘણા આપણા છે જીનો અસલનો સ્નેહરે, વિવા'ની. ૭
 મનથી મોટે હરખે મોટા વિવા' માંડજો રે;
 મોટી આજ તમારે ધિરની છે મેર રે, વિવા'ની;
 કહે દલપતરામ શાહે એમ કાંઈયું રે;
 પ્રીતિ પુરવન પરણાવો ફરી પેર રે, વિવા'ની. ૮

ગીત ૮૧ મું.

ગણેશ એસારતાં તથા ગણેશમાટલીઓ
 લેવાં જતાં ગાવાનું ગીત.

“મારે સોના સમોરે સૂરજ ઉગિયો.” એ રાગ.
 મારે આજનો દિવસ અતિ ઉજળો;
 હું તો ગણેશ^૧ વધાવાને જઈશ,
 મારે સોના સમો રે સૂરજ ઉગિયો;
 મોટે હરખે મેં પગરણ માંડિયું;
 હું તો લાગણી લદાવો લેશ, મારે ૧.
 આજ મુખનો રતનાગર રેલિયો;
 આજ લગભીની દીસે લીલાલેર, મારે:

૧ આ ફેકાણે પોતાના રાગનું નામ ગાવું. જે
 મહે, પદવાણમાં હોય તો “છરે રાજ બાલસિંહજી
 પુછે દીવાનને રે.” ૨ આ ફેકાણે રાગનું અને વ-
 રના ગાવનું નામ ગાવું. જેમકે, “છરે બાલસિંહ-
 જીએ કાંઈયું સુંદર રોડને રે.”

૨ જે નાતમાં ગણેશનો ચાલ ન હોય ત્યાં “હું
 તો સગવળ મેળાપમાં જઈશ.” એમ ગાવું.

આજ દશે દિશાઓ દિસે ઉજળી,
 આજ શોભી રહ્યું છે સાંઈ રહેર, મારે. ૨
 હું તો તરિયા તોરણ બંધાવું ટોડે,
 મોંઘાં મોતીરે પૂરાવું ચોક, મારે;
 હું તો વાજાં વગડાવું હેતે હરખનાં;
 લીલા જોવા મળે લાખો લોક, મારે. ૩
 કહાવું બહાલાં સગાંને વધામણી;
 કહું આનંદ બોલ્યો આજ, મારે;
 આજ ધન્ય થી ને ધન્ય દહાડો;
 જાણું આજ મળ્યું ફરું રાજ, મારે. ૪
 મારે આંગણે સાજન મળી આવશે;
 મારાં જઈજલાં જાડકમાળ, મારે;
 એવે ઈંદ્રાપૂરી શા મારા ચોરડા;
 સોના પત્રે મહેલી પરસાળ, મારે ૫
 હું તો સુડલા કોયલડીને વિનવું;
 કરો મારે આંગણે કલ્લોલ, મારે;
 તમે જેસી સોનાને સુંદર પાંજરે;
 જોલો જોલો મધુરા મુખે જોલ, મારે. ૬
 સજની સારી વધામણી સાંભળી;
 મને આનંદ વાધો અગોઅંગ, મારે;
 આજ કોડ દીવાળી જેવો દીન કહું;
 વધો એથી પણ વધતો કિમંગ, મારે. ૭
 આજ ઘેર ઘેર આનંદ છે ઘણું;
 આજ રાણગાયું છે સાંઈ ગામ, મારે;
 એવો કિતમ અવસર જાણીને;
 દેશે આશીર્વાદ દલપતરામ, મારે. ૮

ગીત ૮૨ મું.

બહારથી ગાતાં ગાતાં આવીને ઘરમાં પેસતાં
 ગાવાનું ગીત.

“સાગે ટોડે પેસતાં, ટોડમંત્રાં, રાજશુકન
 બલેશ હોય.” એ રાગ.

ખેલી તે પોળમાં પેસતાં, જોવા સરસ દો,
 દીસે આંગણમાં કિતમ ગાય;
 ત્યાં સુવસુલ જઈ બેસતાં, સોના સરસ દો,
 જોતાં ઉપરે આનંદ અચાગ. ૧
 લંબી લંબી મેડી ને માળિયાં, સોના સરસ દો,
 દીસે જગસિંહજીનો દરબાર;

જેવા જેવાં ગોખ ને જળિયાં, શોભા સરસ હો,
હોભા દેવડિયે છડીદાર. ૨

આંગણે હોભા હાથિયા, શોભા સરસ હો,
વાંજે ત્રંખાળુ નોખત નાદ;

મોતીડે પૂર્યાં સાથિયા, શોભા સરસ હો,
આપે ગુરૂન આશીર્વાદ. ૩

ચંપો મોયેછે ચોકમાં, શોભા સરસ હો,
બોલે મેના શુક મધુરા બોલ;

જેમ દેવ દેવી દેવ લોકમાં, શોભા સરસ હો,
કરે નર નારી એમ કડવોલ. ૪

પાદશાહી પથરણાં પાથયાં, શોભા સરસ હો,
દીસે ગુમ્મર ઝાઝમાળ;

માણુક મોતીનાં તોરણ કયાં, શોભા સરસ હો,
આપ્યા ચીરના ચંદરવા વિશાળ. ૫

ગોરી મળી ગીત રૂંડાં ગાયછે, શોભા સરસ હો,
જાણે કોયલ કરે ટહુકાર;

આનંદ એવજ થાય છે, શોભા સરસ હો,
થાય ઝાંઝરેતો ઝમકાર. ૬

અચરજ પામ્યા સજન સહુ, શોભા સરસ હો,
જાણે લક્ષ્મીનાં અહીંજ નિવાસ;

લક્ષ્મી તે કહિયે શુધકાર વહુ, શોભા સરસ હો,
મુખ પૂરણ ચંદ્ર પ્રકાશ. ૭

ધન્ય ધન્ય જગસિંહરાયને, શોભા સરસ હો,
કોડે કરે પરમારથ કામ;

આખા એના કુટુંબ બંધાયને, શોભા સરસ હો,
દેહે આશીષ દલપતરામ. ૮

ગીત ૮૩ મું.

મોસાળામાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

મોસાળાની જાળ વિષે.

“ મોહનજીએ મોકલ્યું મોસાળું. ” એ રાગ.

મોસાળાંથી મોકલ્યું મોસાળું, રૂંડ દીસે છે કુંડું
રૂંડાળું, મોસાળાંથી મોકલ્યું મોસાળું.

મોસાળામાં માણુક મોતી, જેની જળકળ ઝગમગે
ન્યોત્તી; જાળ લે આપ્યાં મામી પનોતી, મોસાળાંથી. ૧

૧ મામીને બદલે બીજી કોઈએ જાળ લીધી હોયને;

“ જાળ લે આપ્યાં બીજી પનોતી. ” એમ ગાવું.

મહેલી જાળમાં મણિયોની માળા, રૂંડા સોનાના ધાટ
રૂંડાળા, સારા શોભેછે શાલ દુશાલા, મોસાળાંથી. ૨

ચરણ ચોળી ને દખણીનાં ચીર, જેવા ધ્રુવેછે ઉમદા
અમીર; વળી વખાણે બાવનવીર, મોસાળાંથી. ૩

જાળમાં છે પાટણનાં પટોળાં, અમદાવાદી વણાં
ધરચોળાં; જેવા જનનાં મળ્યાં ટોળેટોળાં, મોસાળાંથી. ૪

જાળમાં શોભે સુરતની સાડી, ભભકાદાર ભાત ભળડી,
જેવી શોભે સોનાતણી વાડી, મોસાળાંથી. ૫

જાળ સાથે છે મહાજન મળિયા, જાળ લાવે નાણાંનારે
બળિયા; મારા મનના મનોરથ દળિયા, મોસાળાંથી. ૬

જાળ સાથે છે રાયની સ્વારી, વાળાં વાગેછે મંગળ
કારી; ગીત ગાય છે નૌતમ નારી, મોસાળાંથી. ૭

જાળ લાવ્યા છે જેહને કામે, પૂરૂં આધુન્ય તે બહુ
પામે; દીધી આશીષ દલપતરામે, મોસાળાંથી. ૮

ગીત ૮૪ મું.

મોસાળામાં ગાવાનું ગીત બીજું.

પૃથ્વી રૂપી જાળ વિષે.

“ જનકરાયને માંડવે. ” એ રાગ.

પૃથ્વી રૂપી છે જાળડી, ભરિયાં પાનને ફૂલ;

સર્વે ધાતુંવડે સજ, મુખથી થાય ન મૂલ.

રાય જીવીલીરે જાળ છે. ૧

જેત જવાહીરની ઝગમગે, અગણિત વિધિના આકાર;
ચૈતન્યય ચિત્રો ચીતરાયાં, પશુ પંખી નરનાર. રા. ૨

હોય કટોરાં નીરના, એવા સાગર અનેક;

મેવા મન માન્યા માહી છે, જળિયે હદ વાળી છેક, રા. ૩

સાળુ શેલાં ને સાડિયો, સરસ દુશાલા સહિત;

વસ્ત્રો વિધવિધ વર્ણનાં, પેખી ઉપજે છે પ્રીત, રા. ૪

ગુણમય ગુચ્છ ગુલાબના, ચંપા ચંબેલી જાય;

મનહર ઝમરે ને મોગરે, ગણતાં ગણી ન શકાય, રા. ૫

બુગતિ જોતાં જન જાતને, ચિતમાં ઉપજે વિચાર;

કારીગર એનો કાણ છે, હોપણનો ભંડાર. રા. ૬

હાથી ઘોડાં ને હંસ છે, મેના પોપટ ને મોર;

જળિયો મૂકી છે જાળમાં, ચાતક કોયલ ચંકાર, રા. ૭

જે જે વસ્તુઓ જાણિયે, તે છે તેમાં તમામ;

ધ્યાન ધરે એના દર્શિતું, દૌલમાં દલપતરામ, રા. ૮

ગીત ૮૫ મું.

પરગામ પરણવા જાય ત્યારે વરને ઘેર
ગાવાનું ગીત.

રસ્તામાં જદોખસ્ત રાજવા વિધે.

“માતા લીધ્યા ને શુધ્યા મારા ઝોરડા; માતા પગલાંને
પાડનાર આપો રત્નાદેવ, વાડીમાં રેલછેલ મોગરો.” એ રાગ.

સાઈ ઘરું માણસ સાથે રાખજો;
સર્વે વાંતે સલાહ તેની લેજો,
વરરાજ, પરદેશ જાઓ ન્યાયે પરણવા;
હોય હલકી જગતમાં જેની આજર;
તેને તો અહીંથી જ તણદેજો, વરરાજ, પરદેશ. ૧
વાટે ચેતરના તરકા તમને લાગશે;
સારી છત્રીઓ રાખજો સાથે, વરરાજ, પરદેશ;
સાથે સ્વાર ને પાળા સારા રાખજો;
સારાં હથિયાર હોય જેને હાથે, વરરાજ, પરદેશ. ૨
દેરા તંબુ ને રાવડિયો રાખજો;
તમે અણુવળો મારજો ન જાણો, વરરાજ, પરદેશ;
રસ્તે અસૂરી વેળાએ ન આવશે;
વગડામાં ન રેશે રાતવાસો, વરરાજ, પરદેશ. ૩
રસ્તે નદી નાળાં ઘણાં આવશે;
સારા ડુંગરા દરથી દેખાશે, વરરાજ, પરદેશ;
ગામો ગામથી લેજો નવા ભોમિયા;
તમને તે સીધે રસ્તે લઈ જાશે, વરરાજ, પરદેશ. ૪
ત્યાંના તાલુકદારો મળ્યા આવશે;
તેઓ રોકે તો ઝાઝું ન રોકાશે, વરરાજ, પરદેશ;
રસ્તે ધુતારપાટણ આવશે;
ત્યાંની કાઠાધી ન કાઠાશે, વરરાજ, પરદેશ. ૫
તમે રસ્તામાં હુશિયારી રાખજો;
અનળપાત્રો ન કરશે વિશ્વાસ, વરરાજ, પરદેશ;
માણી દોલી તંબોળી આવે આઘાથી;
તેમાં કાઠને ન કરશે નિરાશ, વરરાજ, પરદેશ. ૬
ભાતું ખાવા કે ભાજન કરવા જ્યાં રહે;
ત્યાં તો બુજ્યાની લેજો સંભાળ, વરરાજ, પરદેશ;
જ્યાં જ્યાં જાઓ ત્યાં કરજો કાંઈ નામના;
કરજો વિશ્વમાં કીરતિ વિશાળ, વરરાજ, પરદેશ. ૭
મુખે મીઠાં ને મનમાં કપટ ધરે;
જોવા સાથે ન પાડશો કામ, વરરાજ, પરદેશ;
સારી વાણીને રહે સર્વે માનજો;
રહે શિખામણ દસપતરામ, વરરાજ, પરદેશ. ૮

ગીત ૮૬ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીત
પહેલું: જન ઉઘલતી વખતે ગાવાનું ગીત.

વરને દાદીની શિખામણ.

“ સુનાયછતી ઘોડલી. ” એ રાગ,

વરને દાદીમા કહેરે, શુણો શીખામણ માર;
પુત્ર પરણવા પધારતારે, રૂઢી રીતે રેજો હુશિયાર,

શાણુ થજો સાસરે.

લાંબી ફલંગે નવ ચાલિયે રે, બહુ ન બોલિયે બોલ;
વણુ પછે વાત ક્યારે રે, તેના તરત ઘટે તોલ, શાણુ. ૨
અદ્ય ક્રમ રીતે રાખિયે રે, હરિયે ન ખડખડ હાસ;
હોયે ઘાટે નહિ ચારિયે રે, મેસીયે નખલુ બાધોપાસ, શા. ૩
સો જન શુણતાં વખોડિયે નહિ, જમતાં જમતાં અન્ન;
કરિયે ન મગકરી કોઠનીરે, મુખે વદિયે ન ફરવચન, શા. ૪
જમતાં અધિક જમિયે નહિ રે, પોતાનું પેટ તણાય;
અતિઓડકાર નખાધેરે, જેથી જરૂરે અદ્યીજણાય, શા. ૫
આજક કે દાસ દાસિને રે, બોલાવીયે દર્ઠ માન;
કરિયે કુંકારનાં હકાઈતેરે, કંઈક થિયેનાં અભિમાન, શા. ૬
પોતાનું કામ સર્વો પછી રે, માગિયે તરત વિદાય;
કામ પિના ન રોકાઈયેરે, જેથી અર્થ વળતવડીજાય, શા. ૭
દિવાનું અંગ ન રાખિયે રે, હોય ઘણું કદી ધામ;
જે અણુવાણે પગે ક્યાંક જશે, દેશે પકોતો દસપતરામ, શા. ૮

ગીત ૮૭ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું

ગીત બીજું.

જનનું વાણુ.

“ બમરો હો રંગ મોહામાં રે. ” એ રાગ.

જાન્યેં જાણે મેડ્યોરે, વાગે છે વાગત વિશાળ, છપા વરની
જનમાં રે;

અમકે જાળો ચાલતાં રે; ધમકે ધુવરમાળ, છપા. ૧
શાણુ સરદાર છે રે; શાણુ અંન વગી રાય, છપા;
હાથે કપાં ધર્યા હેમનાં રે, માથે છે કલગી જડાવ, છ. ૨
વાયક ક્યારે વિવેકથી રે, લાયક લક્ષણવંત, છપા;
જેવા શરૂ જન મદ્યોરે, એવો છે પુરુષવંત, છ. ૩
માગર સહજુજિનણુ રે, નાગર નર છે અનંક, છપા;
નેક નરેશની નાડિયો રે, એકથી કલમ એક, છપા. ૪
વંચન સંભાં તેવું રે, અંજન છે અંજન, છપા;

અરસ દરસ ધંદ્રાણિયોરે, સરસ પોશાકસન્નેલ, છયા. ૫
ચરણે શોભે સોના સાંકળારે, કરણે શોભે કળાફૂલ, છયા;
ન્યોતિતો ઝગમગે ઝાલનીરે, મોતીનુંનકળાયમૂલ, છ. ૬
વાણી મધુરી મુખથી વહેરે, જાણીએ જલકુમારી, છયા;
પરમ પવિત્ર પતિવ્રતારે; ધર્મ રૂઠો ધરનારી, છયા. ૭
નરની સૂરત દીસે શોભતીરે, વરની સાથ દશવીશ, છ;
મલપતી દેખી મંડળીરે; દલપત દેછે આશીપ, છયા. ૮

ગીત ૮૮ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું
ગીત ત્રીજું.

રસ્તામાં ખીજન ગામ આવે તેને પાદર ગાવાનું ગીત.
“લીલુડા વાંસની વાંસળીરે, આડે મારગેચાગતી જાય.”

એ રાગ.

ગામને ગોંદરે ગાજતી રે, આવી જ્યાં વરરાજની જનન;
હાથિયા હાંડે મલપતા રે, જાણે મેઘ ઘટાની સમાન. ૧
ધુધરિયાળા રથ ઘણા રે, તેની ધમધમ ધુધરી થાય;
ગામમાંઅચરજઉપજનુંરે, આતેકિયોરાજન પરણવાજનય. ૨
ટોળે ટોળાં ત્યાં જોવા ગળ્યાં રે, જોઈ વરનું વખાણે રૂપ,
ત્યાંના તલાટીએ પૂછિયુંરે, રાજ ક્યાંનાછો ભારેભૂપ ? ૩
કેઈ માતાને ઉદર વરચારે, ક્રિયા ભાદતણા કુળ દીપ;
પુલાદે માને ઉદર વરચારે, જગસિંહ કુળના અધિપ. ૪
રતનપુરીના રાજિયા રે, જાવું રાજનગર રૂઢે શેહેર;
કન્યા રૂડી છે કુંવારડી રે, રાણા કનકા વેવાધને ઘેર. ૫
શુણીને તલાટી એમ કહેરે, એતો અમારા રાજનામિત્ર;
જેઘડી અહોધાંદાજોકરારે, છાયા વડનીછે વાર વિચિત્ર. ૬
મેવા મીઠાઈ લાવૈને રે, ભલા કીધા તલાટીએ ભેટ;
વેદિયા દશવીશ આપિયા રે, તે તો ઉપાડવાને વેદ. ૭
ત્યાંથીજી જન આગળ વધારે, ત્યાંતો સારાં થાયછેશુકન;
દલપતરામ દેખી કહેરે રે, વરરાજ તને ધન્યધન્ય. ૮

ગીત ૮૯ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીતચોથું.

જનની જુગિત વિખેનું ગીત.

“સરસ્વતિસ્ત્રામીને વિનવું; ગણપતિલાગવુંપાયરે.” એ રાગ.
જુગિત જોઈ રૂડી જનની, માનની પૂછેછે વાતરે;
સ્વાર્સી કિયાસુસાનની ખાનની સેના છે પ્યાતરે. ૧

દેશનો મુખો દેખાયછે, થાયછે અચરજ જોધરે;
ક્યાંનો આ ભૂપ કેંવાયછે ? રાય છે રૂંદરો કોધરે. ૨
કેણે આ કટક જમાવિયું ? આવિયું આ ક્યાંથી આજરે;
સરોવર આપણું શોભાવિયું, લાવિયું શોભાનો સાજરે. ૩
સાથે ઘણા સરવીરછે, ધીર છે રાણીના જયા રે;
મોટામોટા એ અમીર છે, શીર છે જનની છાયા રે. ૪
વિશ્વના લોકે વખાણિયા, તાણિયા તંબુ છે તેવારે;
પૂરીકિમ્મતના પ્રમાણિયા, આણિયા ક્યાંથીએવારે. ૫
પુરૂષ ઘણા પર નાતના, નાતનો નથી પાર રે;
હાથી ઘોડા ભાતભાતના, જાતના ઉત્તમ સાર રે. ૬
સરણાર્ધના સ્વર થાય છે, ગાય છે ગાન્ધરવો ગાનરે;
રતનપુરીતણે રાય છે; જાય છે જોડીને જન રે. ૭
વિદ્વાન જનનો વિશ્રામ છે, નામ છે ચતુર વરરાજરે;
દૌલ ખુશી દલપતરામ છે, કામછે કરવાનું આજરે. ૮

ગીત ૯૦ મું.

જનને સામૈયું કરવા જતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“જનક રાયને માંડવે.” એ રાગ.

અતિ ઉજંગથી આવે છે, જો વરરાજની જનન;
લહાવ લશ્કર સાથે મળ્યું, રાયની સેના સમાન,
પદ્મમ વાગે રસપૂરમાં. ૧
હારો હાર છે હાથિયા, ઉપર અંખાડી સોત;
ચમર દળેછે વરરાયને, ઝગમગજળાહળે જયોત; પદ્મમ. ૨
પડખે ધુમે છે ઘોડલા, અલખેલા છે અશ્વાર;
ખખતર પાખર શોભેખડુ, હાથેધરિયાંહાથિયાર, પદ્મમ. ૩
ધુધરીયાળા છે રથ ઘણા, જેવાં દેવ વિમાન;
ઘંટાં ઝળકે સોનાતણાં, જેવા જેવી છે જન, પદ્મમ. ૪
જોખનવંતી જનગરડિયો, ગાય છે મંગળ ગીત;
જાણે કાયલટલુકા કરે, ચતુરા ચોરી લે ચિત, પદ્મમ. ૫
ત્રાંસાં ત્રંગાણુ ગડગડે, દમદમ દમકે છે ઢોલ;
વાગેદેવનાં દુંદભી, અકળિત નાદ અણતોલ. પદ્મમ. ૬
આવી ગામને ગોંદરે, ઉતર્યા સરોવર ઘાટ;
જોધા રાયના બાગમાં, જુએ સામૈયાની વાટ. પદ્મમ. ૭
માણસ જેવા બહુ મળ્યા, જેઈ વરરાજનું રૂપ;
કહે દલપત સર્વને ગમે, ભાસે કાંકડા ભૂપ. પદ્મમ. ૮

ગીત ૯૧ મું.

જનને સામૈયું કરવા જતાં ગાવાનું ગાતળીજી.

“જોરે હુંરે ક્રાણ્યાલાઈ તમને વિનવું;

તમારી ચોવટમાં ફલાણોભાઈ તેડાવો માણારાજ,
કાંઈ ન જાણું કશી રીતે ચાલવું.” એ રાગ.
મારા વગવાળા વેવાઈએ તમને વિનવું;
ક્યાં રોકાયા આવડા અસુરા શું આવ્યા?
માણારાજ, બંધે પધાર્યા વગવાળા વેવાઈએ;
સાગે ધરચોળાં ધરસાડી શાલો પાધડી;
શેવાદાણધાનું શું દાણીએ અટકાવ્યા? માણારાજ, બંધ
તમને ઉતરવા આપીશું રૂડા ઝોરડા;
વરરાજને રૂડી મેડીએને મેડેલ, માણારાજ, બંધ
ત્યાંતો ગલીયા ને જનજો ઘોઘાઈ છે;
ઉપર ચીતરના ચંદરવા છે બાંધેલ, માણારાજ, બંધ
તમારા ઘોઘલા બંધાવીશું ઘોઘારમાં;
બળદો બાંધવા તમેલા છે તૈયાર, માણારાજ, બંધ
સોના રૂપાની મેળો ઘડાવી છે ઘણી;
તમારા હાથીડા બંધાવો હાથેહાર, માણારાજ, બંધ
તમારે મદન કરવા અતર ને પુલેલ છે;
ઉપ્પોદક મુક્યાં છે કરવાને અંધોળ, માણારાજ, બંધ
તમારે પિતાચંદ્ર મુક્યાં છે રૂડા પહેરવા;
કાંઈ છે લીલાં પીળાં કાંઈ છે રાતાંચોળ, માણારાજ, બંધ
રત્ન જડેલા રૂડા યાજ્ઞ છે બહુ બેસવા;
સરસ ઘડાવ્યા છે સોના રૂપાના થાળ, માણારાજ, બંધ
જળ પીવાને લોટાં કાશીના મગાવિયા;
ચોખાકનક કટોરાં જળકે ઝાકજમાળ, માણારાજ, બંધ
કોળન કરવાને પકવાનો ભાત ભાતનાં;
તેતો તાળ તાળ દીધાં છે તૈયાર, માણારાજ, બંધ
પાન સોપારી સાથે લવિંગ છલાયચી;
હુમ રકાબી પૂરી મુઠ્ઠી છે દળાર, માણારાજ, બંધ
તમારે રમવા રૂડાં સેતરંજ ને સોગટાં;
પાસા પરવાળાના કીધા રૂડી પેર, માણારાજ, બંધ
વાંચો તો રૂડી ચોપડીઓ મુઠ્ઠી વાંચવા;
નવરસનાટકને કવિતાની લાયક કહેર, માણારાજ, બંધ
બમર પલંગ દળાવ્યા છે ત્યાં પર્જીથી પોદવા;
ને ઉપર બીજાવી ગમમગની તળાઈ, માણારાજ, બંધ
હમદા પલંગપોસા ઘોઘાવ્યા છે તે ઉપર;
દલપત કહે ત્યાં રુજની ને રુજમ, માણારાજ, બંધ

ગીત દર મું.

વરને કલવો જમારે ત્યારે ગાવાનું ગીત.

“બર્થો બર્થો રે રત્નાગર ગાજેછેર.” એ રાગ.

પ્રેમે સાસુજીએ પીરસ્યો કલવો;
એતો કલવાનો સ્વાદ અપાર, જમાઈ જતો કલવો રે;
જેવો હોય પંચામૃત કલવો રે;
કર્થો સાસુજીએ એવો શ્રીકાર, જમાઈ. ૧
એમાં સાકર ને ધી ઘણું ઘાલિયાં રે;
તેમાં તાજ તાજ તજ ને તમાલ, જમાઈ;
માંડી ભભકતાં જયજય ભળિયાં રે;
તેવો લવિંગ છલાયચીનો તાલ, જમાઈ. ૨
તેમાં જવંતરી ખસખસ ટોપડે રે;
બહુ ચારણી ને પીરતાં જ્વદામ, જમાઈ;
એમાં ખારેકનું ચૂરણ છે ખડે રે;
તેમાં સરસ તેજનો તમામ, જમાઈ. ૩
જે કાંઈ જનમીને કલવો ન જમિયોરે;
એનો અજ્ઞ ગયો અવતાર, જમાઈ.
તે તો જનમ્યો તે જગમાં ન જનમિયોરે;
તેણે લલવો ન લીધો લગાર, જમાઈ. ૪
જેને દીસે ઘણી દયા જગદીશની રે;
એવા કલવાનો એને આંધકાર, જમાઈ;
જેને બળ નથી દીનનીશની રે;
તે શું જણે કલવાનો પ્રકાર? જમાઈ. ૫
એ તો કલવો છે દુર્લભ દેવને રે;
જેમ સાગરને પુટ કરે સોમ, જમાઈ;
કરે પુટ એમ કલવો અવેવને રે;
એનો રસ પસરે રામ-રામ, જમાઈ. ૬
છત્તે કલવાને શાણા શાણા રાજિયા રે;
છત્તે કલવાને મુળા મુલતાન, જમાઈ;
છત્તે કલવાને કોવિદ કાજિયા રે;
છત્તે પીર ને પેગંબર સમાન. જમાઈ. ૭
જતો કલવો તેને સાખાંથી કહો રે;
જાણી કલવાનું કામ આ કામ, જમાઈ;
જતો કલવો તે ઘણું છવતા રહો રે;
દેહે દુવા એવી દલપતરાગ, જમાઈ. ૮

૧ કલવો પીરસનાર સાસુ ને દોષ ને બીજું
કાંઈ દોષ તો એમ ગાયું કે “કાંઈ સાસુએ મો-
કલવો કલવોરે.”

ગીત ૯૩ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરઘોડામાં ગાવાનું

ગીત પહેલું.

“ભારી સોરે સવાસોની ચુંદડી.” એ રાગ.

અંગે પહેર્યો જામે જરિયાનનો; ખભે શોભે
સોનેરી શાલ, જ્યાવર ચઢ્યા રાયજદા ઘોડલે;
માથે આંધ્યું મેવાડી મોળિયું;
નેઈ અંતર ઉપજે વહાલ, જ્યાવર. ૧
કાન્તિ કલગી તોરાતી હું શી કહું;
ભમે ભમરા લેવાને સુગંધ, જ્યાવર;
જેમાં હેમતી સાથે હીરા જડયા;
શીર આંધ્યો સારો શીરખંધ, જ્યાવર. ૨
આંહિ આંધ્યા બાબુખંધ ખેરખા;
હૈડે પહેર્યો હીરાના હાર, જ્યાવર;
પહેર્યો કીમતી કુંડળ કાનમાં;
મુખ તેજતણો અંખાર, જ્યાવર. ૩
પહેરી પોચે હીરે જડી પોંચિયો;
વેટ વીટીમો નંગ જડાય, જ્યાવર;
જોતાં રૂપ તમારું રાજવી;
દીસે દીસોત જેવો દેખાવ, જ્યાવર. ૪
પ્રીતિ પહેર્યો પિતામ્બર ઓપતાં;
બહુ શોભે બુદ્ધાદાર કોર, જ્યાવર;
કેડે કનકનો કંદોરો કીમતી,
તેને મોદિયે કનકના મોર, જ્યાવર. ૪
પગે પહેર્યો સોનાનાં સાંકળાં;
રૂડી મોજડીઓ મજાદાર; જ્યાવર;
રાખી હેમતી ચાણક હાથમાં;
સજી સરવે સારા શણગાર, જ્યાવર, ૬
અંગે કરતુરીનું મરદન કર્યું;
તેથી પસરેછે સરસ સુવાસ, જ્યાવર;
રાજે હોહ રાતા રળિયામણા;
કરી પાન બીડી સુખવાસ, જ્યાવર. ૭
જન નગરીના સર્વ જેવા મળ્યા;
તે તો રૂપ વખાણે તમામ, જ્યાવર;
રહે જગમાં જુગો જુગ જીવતા;
દેહે આશીષ દલપતરામ, જ્યાવર. ૮

ગીત ૯૪ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરઘોડામાં ગાવાનું

ગીત બીજું.

“ રાજ બનડા.” એ રાગ.

ઓ બનડાજી તમે પરણવા પધારો;
સદગુણથી તન શણગારો, રાજ બનડા;
જો પવિત્રતા રૂપી પિતામ્બર ધારો;
તો શોભે વેપ તમારો, રાજ બનડા. ૧
જો જ્ઞાનતણો ભગમગતો પહેરો જામે;
તો પરણ શોભા પામે, રાજ બનડા;
શિયળ ગુણનો શીરખંધ રૂડો શીર આંધો;
તો વળતી ન રહે વાંધો, રાજ બનડા. ૨
શુભ લક્ષણના તોરા તે પર લટકાવો;
તો સહુને મોહ ઉપજાવો, રાજ બનડા;
જો સત્યપણનો મુખે કરો મુખવાસ;
તો પસરે સરસ સુવાસ, રાજ બનડા. ૩
જો શરમતણો મુરમો આંખોમાં આંજો;
તો કોઠથી કદી ન ગાંજો, રાજ બનડા;
જો મધુર વચનની કંઠે કંઠી પહેરો;
તો ચળકે મુદ્ર ચહેરો, રાજ બનડા. ૪
જો હૈડે ધારો હિમત હીરનો હાર;
તો પ્રગટે તેજ અપાર, રાજ બનડા;
જો પરમારથની પોંચી પોંચે ધારો;
તો શોભે હાથ તમારો, રાજ બનડા. ૫
જો જમા સરૂપી ખડગ ખરું કર ધરશો;
તો જગ જીતી વશ કરશો, રાજ બનડા;
ઉદ્ધોગ સરૂપી ઉત્તમ ઘોડે ચઢશો;
તો રિધ સિધ સર્વ પકડશો, રાજ બનડા. ૫
જો શુભ જશકેશ વાળાં જગમાં વાગે;
તો બીજાં નકામાં લાગે, રાજ બનડા;
જો વિદ્યાની વરણાગી ઓપે અંગે;
તો સાજન રેશે સંગે, રાજ બનડા. ૭
જો અવગુણકેરી કરશો આતસબાજ;
તો રેશે ધશ્વર રાજ, રાજ બનડા,
જો ચઢો તમે ઉત્તમ વરઘોડે આમ;
દે આશીષ દલપતરામ, રાજ બનડા. ૮

૧ વર તોરણ ચઢતાં ગાવાનું ગીત કન્યાના પુલે-
કામાં પણ ગવાય.

ગીત ૯૫ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરપોશમાં ગાવાનું

ગીત ગ્રીભું.

શુભ લગને સાંચરવાનું ગીત.

“એક હાર માંહેલા હીરા; મારી સગી નણંદના
વીરા રે, શુભા મારી મોખત લાવે.” એ રાગ.

લાણુને લાણી કાવે; મને બોજન પાન ન લાવે;
જાણું સાહેબો ક્યારેઆવેરે, સાહ્યા શુભલગનેસાંચરને. ૧
તમે શુણનિધિ છો ગભિરા; મારા હારતણા છો હીરા;
મારી સગી નણંદના વીરા રે, સાહ્યા. ૨
તમે છો સહુ જનથી સારા; મને પ્રાણ થકી પણ પ્યારા;
મારા લોચનના તમે તારા રે, સાહ્યા. ૩
હું તો જનમો જનમ તમારી; તમે નરવર ને હું નારી;
નહિ તો રહું જનમ કુંવારી રે, સાહ્યા. ૪
જેમ ચક્રાર ચંદ્રની પ્રીત; જેવું મચ્છનું જળમાં ચિત;
મારું મન તમમાં એવી રીત રે, સાહ્યા. ૫
મેં તો કર્યું તમ અરથે કાયા; મને લાગી તમારી માયા;
મારી સગી સામુના જાયા રે, સાહ્યા. ૬
મેં તો વાંચ્યાં તમારાં વેણાં; દીવમાં લાગ્યાં મુખ દેણાં;
હવે નિરખવા તરસે નેણાં રે, સાહ્યા. ૭
ધન્ય ધન્ય સતી પતિનો સ્નેહ; જીવ એક ને જીવ દેહ;
કહે દલપત જીવને એક રે, સાહ્યા. ૮

ગીત ૯૬ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરપોશમાં ગાવાનું

ગીત ચોથું.

લાણુની સદેશાનું ગીત.

“આજા ધુંધટ વહુને વ્હાલેરા લાગે.” એ રાગ.

રૂં છે રાયજાદા રૂપ તમારું;
રૂપ તમારું ને કામજીવારું,
ગોઠ પામ્યું છે મન મારું, કેસરિયાલાલ,
રૂં છે રાયજાદા રૂપ તમારું. ૧
કાગળ વાંચી મારું, કાળજી રૂંડિયું,
અંતરમાં વચને વચન કતરિયું,
તમને વરવાનું નક્કી કરિયું,
કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૨
મુખ થશે જ્યારે સાદબો મગધા;

મનના મનોરથ સુંદળ ફળશે;

ત્યાં સુધી મન ટળવળશે,

કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૩

જોશી મૂરખ જેણે લગન જોઈ આપ્યું;

જેહું ન આપ્યું ને વેગળું યાપ્યું;

વગર વિચાર્યું કેમ જાપ્યું?

કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૪

ત્રીસ ધડીના દિવસ પ્રથમ ગણાતો;

દિવસ દીસે છે વર્ષ જેવડો આતો;

શું કહું કે મેં નથી જતો,

કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૫

જલદી પધારો મારી સામુના જાયા;

મુજને લાગી તમારા મુખડાની માયા;

કુર્યાન કીધી મેં તો કાયા;

કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૬

ચોંપ કરીને ત્યાંથી જીત ચલાવો;

સાહ્યા આવી મારું સહેર જાભાવો;

વ્હાલા વેગેથી વ્હેલા આવો,

કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૭

જે સાત પતિ પૂરા સ્નેહ કરેછે;

તેના હપર પ્રજા રાજ રહેછે;

દલપત આશીષ દેછે,

કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૮

ગીત ૯૭ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરપોશમાં ગાવાનું

ગીત પાંચમું.

લાણુની પ્રેમના પત્રનું ગીત.

“હંસા તે વરણી ને મરણા તે નયણી.” એ રાગ.

લાણુ ને લાગતે પત્ર લખે છે,

વ્હેલા પધારવા વિનતી કરેછે;

મળવાને મન તરસેછેરે, રંસ રસિયા,

વ્હાલમ મુજ મન વસિયા. ૧

મુજ મન વસિયા રૂંડા રંગ રસિયા;

હેતે જો દિવસ સામું જોઈ દસિયા;

એવાજ અંતરે દસિયારે, રંગ રસિયા, વ્હાલમ. ૨

આજ ને આજ ઉતાવળા આવો;

વિરલ વિલેગના તાપ સમાધો;

દો દરખ કપાળવોરે, રંગ રસિયા, વ્હાલમ. ૩

વારે વારે ઘણી વાટ જોઈછું;
 ઉડતાં પંખીતિ વાત પૂછુંછું;
 પ્રેમથી પત્ર લખુંછું, રંગ રસિયા, જ્ઞાલમ. ૪
 જીવન તમ સાથે જીવ જડાણો;
 સ્નેહથી સાચો સંબંધ બંધાણો;
 તે તો તમે સર્વ જાણો, રંગ રસિયા, જ્ઞાલમ. ૫
 વિષળ વિજેગતી જીવ જોવી જાય;
 રજની દિવસ દૂર કેમ રેવાય;
 જીવમાં જંપ ન થાયરે, રંગ રસિયા, જ્ઞાલમ. ૬
 જગદીશે જ્યારે મને ઉપજાવી;
 જે હોત પંડમાં પાખો બનાવી;
 ઉડીને મળત હું આવીરે, રંગ રસિયા, જ્ઞાલમ. ૭
 ઉતાવળા આવી મળજો આ દામ;
 માનજો સત્ય મુખ વચન તમામ;
 જે કહે દલપતરામરે, રંગ રસિયા, જ્ઞાલમ. ૮

ગીત ૯૮ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરઘોડામાં ગાવાનું

ગીત છંદુ.

કન્યાના ધર પાસે વરઘોડો આવે ત્યારે
 ગાવાનું ગીત.

“ કેસર કરતુરી કેમકેમ જોતે. ” એ રાગ.

લાયક સખી સાથે લાડણી હરે;
 જ્ઞાલમની કરે વાત, રાજ, મને જ્ઞાલો લાગે વર લાડણી હરે;
 જ્ઞેષ્ઠ અસવારી વરરાજતણી હરે;
 શોભીત સુરપતિ સાક્ષાત, રાજ, મને. ૧
 દોડી આવીને કહ્યું દાસિયે હરે;
 આવ્યો વરઘોડો ધર પાસ, રાજ મને;
 ઉંચી મઠી હું તો અગાસિયે હરે;
 પેખવા મુખનો પ્રકાશ; રાજ, મને. ૨
 ઘોડા ધુમેછે ઘણા જોરથી હરે;
 હાથિયા હોડે હારોહાર, રાજ, મને;
 વાળે ત્રંખાળું ઘણા ઘોરથી હરે;
 પડખમનો નહિ પાર, રાજ, મને; ૩
 ભેર જીંગળ ભાતભાતનાં હરે;
 સૈકડો વાળે સરણાઈ, રાજ, મને;
 જન જોવા મળ્યાં જન જાતના હરે;

નિરખતાં લાગેછે નવાઈ, રાજ, મને. ૪
 કેસર કરતુરી કેવડે હરે;
 ચોટ્ટે ચોટ્ટે ભાંયો છે થાળ, રાજ, મને;
 તાજ સુવાસ ચાલી તેવડે હરે;
 ઉડેછે અખીર ગુલાલ, રાજ મને. ૫
 ફેરેછે વળી રૂડા ફૂલના હરે;
 ગજરા તોરા ને હૈયે હાર, રાજ, મને;
 મોતીના તોરા મોંઘા મૂલના હરે;
 શોરપર ધરે સરદાર, રાજ, મને. ૬
 છેલ છખીલાને છે જાળતું હરે;
 જીવ મોનાનું જીટાદાર, રાજ, મને;
 રૂપ રસિક છે ગિરાજતું હરે;
 અદ્ભુત તેજનો અખાર, રાજ, મને. ૭
 વરઘોડો શું ઘણો વખાણિયે હરે;
 કહી ન શકાય તમામ, રાજ, મને;
 વરજીવ કરી કંઈક વાણિયે હરે;
 દે દુવા દલપતરામ, રાજ, મને. ૮

ગીત ૯૯ મું.

પોંખતી વખતે બન્ને પક્ષની સ્ત્રીઓને
 ગાવાનું ગીત.

“ હળવી હળવી પોખેરે, વેવાણ પોખાં. ” એ રાગ.

તોરણ આવી અલખેલો વર કબા,
 મુંદરીઓ નિરખેછે સારી શોભા;
 જનૈયાએ અંતરપટ આડું ધરિયું,
 લાડણીએ તખોળ જાંટણ કર્યું. ૧
 ઉમંગથી પોંખવા સાસુજી આવ્યા,
 જગજન પોખણનાં રાચ લાવ્યાં;
 ધુશળ મુશળ ને વલ્હોણનો વાંસ,
 ત્રાક તીર શરિયા સંપુટ પાસ. ૨
 કંકનું તલક ક્યું વરને કપાળ,
 ચોખા ચોદયા અંતરમાં ધરી વહાલ;
 પછી પ્રેમે પોંખણું લઈને પ્રત્યેક,
 વરને ઓવારણે કીધું હરેક. ૩
 પ્રથમ તો ધુસડે ઓવારણે કીધું,
 ગાડી ઘોડા સરવસ વારી દીધું;
 મુશળથી રસકસ જેહ કઢાય,
 વરને ઓવારણે તેહ કરાય.
 વાંસ વડે સરવે ગોરસ સાર,

ત્રાકવડે વસો વિવિધ પ્રકાર;
તીરવડે શસ્ત્ર અનેકનો સાજ,
તે-તો કયો વરને ઓવારણે આજ. ૫
શરિયાની લેખણથી નેહ લખાય,
સંપુટથી પેટી. મલુસ સમનય;
ધંડિયાંથી ચુનાનું ચણતર નેહ,
કોડે કયું વરને ઓવારણે તેહ. ૬
પીંડિયાંથી વિવિધ પ્રકાર પકવાન,
વરને ઓવારણે કયું કુરખાન;
કળશભરી નળ ફેરવી રેડી દીધું,
નળે નીળ છવન વારણે કીધું. ૭
નાક સાફ કરી સુત સમ ગણી લીધો;
સંપુટિયા ઉપર વરે પગ દીધો;
રાયવર માંયરામાં બેઠા આવી,
શોભા સારી દસપતને દીલ ભાવી. ૮

ગીત ૧૦૦ મું.

માંયરાનું ગીત. ૧

“લાડી આવડાતે દહાડાં તમે ક્યાં રહ્યો.” એ રાગ.

પ્રેમે માંયરામાં વરરાજ પધારિયા રે,
આપી બેસવાને આસન બેસારિયા રે;
સાસુ સસરાએ મધુપકે પૂજિયા રે,
ગાય ચણીજન ગાન રમુજિયા રે. ૧
કન્યાને મામે ત્યાં કન્યાને પધરાવિયાં રે,
ભારે ભભકા નેતાં સદુને ભક્ષાં ભાવિયાં રે;
પહેયું પાનેતર નદરની કાંચળી રે,
હાથીદાંત તણો ચુડો કરમાં વળી રે. ૨
અંગો અંગે ધર્યાં સારા શણગાર છે રે,
આંખાં ધુધટમાં તેજનો અંધાર છે રે;
ચોખા ચોટેલા છે કંકુપીળ કાંઈ છે રે,
માથે મોહા મૂકી ચુદ્ધી ઓઢાડી છે રે. ૩
પોંચે મીઠળનાં કાંકણ છે જાંધિયાં રે,
વસ્ત્ર છેડા જાંધ્યા નળે રનેહ સાંધિયા રે;
વર કન્યા તણી કોટે વરમાળ ધરી રે,
બન્ને કુળતણા ગોત્રનો ઉચ્ચાર કરી રે. ૪
મળી પ્રાણલે ત્યાં મંગળ અટક ભણે રે,

તે તો સર્વ જન રનેહ ધરીને સુણે રે;
શુભ લગ્ન સમે તાતે કન્યા દાન કયું રે,
ત્યારે મુખથી વચન કહ્યું-મર્મ ભર્યું રે. ૫
કરશે સહાયતા ધર્મ અર્થ કામમાં રે,
માટે ભુદી નવગણુશો કોષ કામમાં રે;
વરે કબજા કયું કે ભુદી નહિ ગણું રે,
એમાં સર્વ અર્થ આપ્યો કહું-શું કહ્યું રે. ૬
ત્યાં તો હરખનાં વાળાં વગડાવિયાં રે,
ગીત મંગળ અનુપમ ગવરાવિયાં રે;
આપે આશીર્વાદ મળી વિપ્ર વેદિયા રે,
ભક્ષા વેદતણા મંત્રના જે બેદિયા રે. ૭
દીધાં નવચકે દાન ભાતભાતનાં રે,
થયાં વખાણ બન્નેનાં માત તાતનાં રે;
મુખ ઉપજ્યું ત્યાં સનજન તમામને રે,
દીલે હર્ષ વખો દસપતરામને રે. ૮

ગીત ૧૦૧ મું.

માંયરાના વણનિતું ગીત.

“યદ વરવોડે ને વાંકે અંબોડે.” એ રાગ.

માંયરામાં વર કન્યા ગિરાજે,
વિવિધ પ્રકારનાં વાજિત્ર વાજે;
ગર્જના તેની તો ગગનમાં ગાજે,
આજ અંતરે હૃયું આનંદે. ૧
વર કન્યાએ પેરી વરમાળાં,
બેસવા બાજક છે રતનાળાં;
મેળવ્યા હાથે હાથ રૂપાળાં,
આજ અંતરે હૃયું આનંદે. ૨
ગોરી મળી ગીત મંગળ ગાય,
દેહમાં હેતું જનો હરખાય;
સમયની શોભા કહી ન શકાય,
આજ અંતરે હૃયું આનંદે. ૩
મંગળ કામનું મુદુરત નળી,
વિપ્રો વડે મુખ મંગળ વાણી;
રાજ થયા રહે રાગને રાણી,
આજ અંતરે હૃયું આનંદે. ૪
બંદી જનો બિરદાવળી બોલે,
રાગજ ધનના ખજાનારે બોલે;
આપે છે દાન ત્યાં તો અસુનેલે,
આજ અંતરે હૃયું આનંદે. ૫

૧-આ ગીત વર-તથા કન્યા બેઠના તરફથી
ગાત્ર શકાય તેવું છે.

ગીત ૧૦૩ મું.

વર કન્યાના હાથ મળ્યા વિવેરું ગીત.

“તું તો ઉતર વેવાણુ હેડી રે.” એ રાગ.

ઢાલા ઢમકયારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
હાથી ચમકયારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
વાળાં વાગ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
જતો જગ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા. ૧

તોપો છુટીરે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
બેડી? ત્રીરે, વર વહુના હાથ મળ્યા;
હંડાં હરખ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
પ્રેમે પરખ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા. ૨

જેમ સજ્જન સજ્જન સાથ મળ્યા,
એમ વર ને કન્યાના હાથ મળ્યા;
જેમ નદી ને નદીના નાથ મળ્યા,
એમ વર ને કન્યાના હાથ મળ્યા. ૩

જેમ દુધમાં સાકર જાય ભળી,
એમ વરને કન્યાની જોડ મળી;
જેમ ફુલમાં હેપિ સુવાસ વળી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ મળી. ૪

જેમ કુંદનમાં જડી હીરાકણી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ બણી;
જેમ ચંદ ને ચંદની ચંદતણી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ બણી. ૫

જેમ શોભે છે હહેરો સાયરામાં,
એમ વર ને કન્યા શોભે સાયરામાં;
જેમ શોભે શીતળતા વાયરામાં,
એમ વર ને કન્યા શોભે માંમરામાં. ૬

જેમ સારસ શોભે સજ્જેડ કરી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ કરી;
જેમ ધ્રુવ ધ્રુવણીની જોડ ધરી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ કરી. ૭

શોભે દેવ દેવી રાણગાર સજ્જ,
એવી વર ને કન્યાની જોડ લજ્જ;
વર કન્યાની જોડ અખંડ રહે,
રૂડી આશીષ દલપતરામ કહે. ૮

ગીત ૧૦૨ મું.

હસ્ત મેળાપ સમે ગાવાતું ગીત.

સંગીત રાગ. ૧

વર કન્યાના હાથ મળ્યા, આનંદ વધ્યો છે આજે;
નોખતના બહુ નાદ થયા, પલટણુની પડખમ વાજે.
કડકડ ધિનાં, કડકડ ધિનાં કડકડ ધિનાં ધિનાંધિનાં
ત્રણધણ ત્રણધણ ત્રાંસાં વાજે, ધિનકટ ધિનકટ ધિનાં.
કડકડ ધિનાં, કડકડ ધિનાં, કડકડ ધિનાં ધિનાં ધિનાં.
સુરવર મુનિવર નરવર સંરવે, રૂઢિયામાં બહુ રાગે;
નિર્મળનારીવૃતકરનારી, થનગનથનગનથનગનનાચકડ. ૨
ઝમઝમ ઝમઝમ ઝાંઝર ઝમકે, ધમ ધમ ધુધરા ધમકે;
ઠમઠમ કાંથી કડલાં ઠમકે, ધમ ધમ ધરણી ધમકે, કડ. ૩
પળમાં તો તે ધુધટ તાણે, પાળમાં ધુધટ ખોલે;
તનનન તાયે તનનન તાયે, તનનન તાયે ખોલે, કડ. ૪
ગડડડડ ધન ધટા ચઢીને, જેમ ગગનમાં ગાજે;
દેડેડેડે ઠમકડમક ઠમ; વડાં ત્રંખાણુ વાજે. કડ. ૫
ઝકુંબ ઝકુંબ ઝકુંબ જૈયાં, વાજે દુકડ મૃદંગ;
ચુકચુકચુકચુકચુકચુકચુક ચુક, વાજે ચંગ ઉપંગ, કડ. ૬
ભરર ભું ભું ભરર ભુંભું, વાજે ભુંગળ ભેર;
ઝણુણુ ઝણુણુ ઝાલર ઝમકે, ધણુણુધુધરી ઘેર કડ. ૭
વર કન્યા શિદ્ધિ ને સિદ્ધિ, મવ નિધિ પણ પામે;
આશીષ ઉત્તમ એવી વિધિ, દીધી દલપતરામે, કડ. ૮

૧ ચોપાયા હંદની હાયામાં પણ ગવાય છે.

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “રાગ હાથ તો તે વખતે બધીવાનને છોડી મૂકે છે.”

ગીત ૧૦૪ મું.

ઝોરીમાં વર તથા કન્યા બન્નેના
તરફથી ગાવાનું ગીત પહેલું.

ઝોરીનું ગીત.

“આજરે ચાંદો તે સૂરજ રમણ ચઢયા વેવાણુ.” એ રાગ.

આજની શોભા સુખકારી, સારી રસ ભરપુર;
વાણીથી શું કહું વિસ્તારી, ધારી ધીરજ ઉર. ૧
ચોકમાં બાંધી છે ઝોરી, ગોરી મંગળ ગાય;
કંકુ વાળી કનક કટોરી, કોરી ઝગમગ થાય. ૨
વર કન્યા વાંકે અખોડે, કોડે વઢે સુવેણુ;
થિર હસતે મુખ થોડે થોડે, જોડે નેણે નેણુ. ૩
ઝળકે છે સોનાની ઝારી, વારી ભયું ગંભિર;
નિરખે છે નેણે નર નારી, ધારી ધારી ધીર. ૪
હેતુ જનનાં હૈયાં હરખે, નિરખે, કોતક કોડ;
પ્રેમ પરસ્પર કરે પરખે, સરખે સરખી જોડ. ૫
જેવા બહુ મળ્યાં નર નારી, ધારી ઉમંગ એહ,
જોધ જોધને જળ છે બલિહારી, સારી શોભા તેહ. ૬
બાંધી પૂર્ણ પરસ્પર પ્રીતિ, નીતિ સહિત અધિક;
સદગુણ વડે દીસે શોભીતી, રીતિ રૂડી રસીક. ૭
સદૈવ શ્રી પ્રભુ સુખમાં સ્થાપે, કાપે કપ્ત તમામ;
આશીષ એવી પ્રભુ પ્રતાપે, આપે દલપતરામ. ૮

ગીત ૧૦૫ મું.

ઝોરીમાં વર તથા કન્યા બન્નેના
તરફથી ગાવાનું ગીત બીજું.

વર કન્યાની જોડનું ગીત.

“રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવતાં.” એ રાગ.

લાડો લાડી શોભે છે સુલક્ષણાં;
લુગતે લુગતી મળી જોડ,
છે ચંપાતો છોડ, જોડું જુગોલુગ છવો;
સદગુણી અને ચતુર શરિભણિ;
નથી એકેમાં બાંધણુ જોડ, કહું વાર કોડ. જોડું. ૧
ધન્ય ધન્ય તેણે સમજણુ ધરી;
બાંધી પૂર્ણ પરસ્પર પ્રીત, રૂડી રસ રીત, જોડું;
જોતાં મનહર મંજુલ મુખ છે;
જોણે આદિત્ય ઈંદુ ઉદીત; છે સરસ શોભીત. જોડું. ૨
જોવાં છે ઇંદ્રાણી છે એપનાં;
વર કન્યાનો એવો છે વેપ, વખાણુ વિશેષ, જોડું;

જેવી મેઘ ઘટા નભમાં દીસે,
એવા કન્યાને શૌર શોભે કેશ, મોતીગુથ્યાં બેશ, જોડું. ૩
દીસે કરમાં ચુડો ગજદંતનો;
મહા મહાનું હેમ મહેલ, એપણીએ એપેલ, જોડું;
નવ ગ્રહ સમ શુભ નવ-રંગનાં;
મણિ માણુક જોત્ય જોડેલ, સુવાટ ધોડેલ, જોડું. ૪
પીળું સરસ પાનેતર ખેરિયું;
હૈયે હીરા મણીના છે હાર, કરેલા શ્રીકાર, જોડું;
દીસે ઝુમણું ઝાલ ને દામણી;
સન્યાં શોભે સુંદર શણગાર, એપે છે અપાર, જોડું. ૫
પગે શોભે છે કલાં ને સાંકળાં;
એપે અણુવટ વીણું આ અધિક, હયાં દીકાદીક, જોડું;
કરમાં છલાં છર્પીટિયાં ને આરશી;
એના નંગનું મૂલ આધીક, નજીણે હણીક, જોડું. ૬
લાડે લલિત પિતામ્બર ખેરિયું;
કાંધે ધારી છે કાશ્મીરી શાલ, છે કરમાં રમાલ, જોડું;
હાથે વેઠ ને વીંટીઓ છે વળી;
કોડે કનક કડાંતણો તાલ, તિલક શોભે ભાલ, જોડું. ૭
નેણુ સહુનાં હરે જોડું નિરખતાં;
જેવા આવી ઉંચુ આખું ગામ, સ્ત્રી પુરૂષા તમામ, જોડું;
સદા રેંજે અખંડ સોહાગણી;
દેહે આશીષ દલપતરામ, કરે રૂપ કામ, જોડું. ૮

ગીત ૧૦૬ મું.

ઝોરીમાં વર તથા કન્યા બન્ને તરફથી
ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

પંચરંગી શોભાનું ગીત.

“રઘુનાથજીની ઘોડલી.” એ રાગ.

લીલા પોપટ પટે પાંજરે, લીલાં તોરણ પણ તે સમાન;
ચાજવું લીલું ગોરા ગાજમાં, લીલાં નાગરવેલનાં પાન,
સુંદર શોભા વરણું. ૧
પીળું કેસર પીળાં કેસુડાં, શોભે પીળો સોનેરી રંગ;
પીળું પાનેતર લાડીનું, વરને પીળું પિતામ્બર અંગ, સુંદર
રાતો દિંગજો સેથે શોભીતો, રાતી કંકનીઆદ કપાળ;
રાતી કન્યાતણી ચુંદરી, રાતો હોદને પગ પણ લાજ, સું. ૩
કાળું કાળજી શોભે આંખમાં વળી દારો કામવેલો વેપ;
કાળાદારી કાળીધનપરદે, એવા કાળાકન્યાનાં છેદેશ, સું. ૪

૧ નવચંદ્રના આપારી.

હાથીના દાંત ને હંસલા, ઘોળાં જાઈજીવનાં કુલ;
 ઘોળાંમોતીનથડીતણારે, ઘોળા હીરાનો હારઅમુલ્ય, સું. ૫
 મધુર સ્વર કાંચલતણો, શુક સારિકા સ્વર સુખ દેણુ;
 મધુરસ્વરવીણાતણારે, એવાં મધુરહેવનિતાનાંવેણુ, સું. ૬
 કામળ જીભ ચકલીતણી, લાગે મોર પીંછે સુવાળાશ;
 કાયાકામળકન્યાતણીરે, જેવાંકામળકમળ કપાસ, સું. ૭
 રંગ રૂઢા પાંચે કલા, કલા મધુર કાંચલ ગુણ આમ;
 સહુથીશોભાસદગુણતણીરે, દીસેલતમ દલપતરામ, સું. ૮

ગીત ૧૦૭ મું.

ચોરીમાં કન્યા તરફથી ગાવાનું ગીત.

“ હૈયા હાથ પુરારે લેજે રે, ” એ રાગ.

હૈયા તેતો છબીલીને છેતરી,
 તું તો પરણ્યો કન્યાને કપટ કરી;
 તારા ચિતમાં તે શી ચતુરાઈ છે ?
 લાડી લાખણી તુંથી ઢાહી છે. ૧
 તારાં સારાં નશીબે તને મળી,
 કન્યા પામ્યો તું કાચની પુતળી;
 તારું સર્વ કુટુંબ શોભાવશે,
 સૌને સમજણુ દૈ સમજાવશે. ૨
 મોઢા કુળની તને ક્યાંથી મળે ?
 કન્યા લીધી છે તે તો કળે કળે;
 આવી કનકારાણુને ખારણુ,
 તારે આપે માગી તારે કારણુ. ૩
 ખુશામત કરી ખોળા પાથર્યા,
 કન્યા માટે કાલાવાલા કર્યા;
 ત્યારે કનકારાણુ કંઈલા કરી,
 દીધી દેવકન્યા જેવી દીકરી. ૪
 તું તો આગણુ આગણુ આથડ્યો,
 તને કન્યા દેનારો ન કોઈ જડ્યો;
 તારું ભાગ્ય ભલું આજ ઉઘડ્યું,
 કન્યા રૂપી રતન તુજને જડ્યું. ૫
 અમે ભાળીછે તારી ભોળામતે,
 તે તો નાવે તોલે ચપાંખામતે;
 સારા કુળમાં મળ્યું તને સાસરું,
 પડ્યું આજ નશીબ તારું પાંસરું. ૬
 પૂરાં પુણ્યનો જયો જામિયો,
 તેથી લાખણી લાડી તું પ્રાપ્તિયો;

છેક છોકરવાદી છૂટી ગઈ,
 તારી લાખણી લાજ હવે થઈ. ૭
 હવે પરણીને ધરધણી તું થયો;
 રૂઢા માણસની ઓળમાં રહ્યો;
 શોભા વધશે હવે તારા ધામની,
 દુવા કર્યો તને દલપતરામની. ૮

ગીત ૧૦૮ મું.

ચોરીમાં વર તરફથી ગાવાનું ગીત પહેલું.

કન્યાના ભાગ્યના વખાણનું ગીત.

“ સવામણ સોનાની દીવી રે, ” એ રાગ.

લાડી તારું તપ પૂરું ફળિયું રે,
 તેથી તને સાડું સાસરું મળિયું રે;
 નહિ તારા પુણ્યમાં ખામી રે,
 તેથી તું તો પતિ સારો પામીરે. ૧
 લાડો તારી નમ્રતા નિરખી રે,
 અમે તને પ્રથમથી પરખી રે,
 માઠી તારા મુખડાની વાણી રે,
 તેથી તને સૌ કંઈ શાણી રે. ૨
 પ્રથમ તેં દેખાડી પ્રીત રે,
 ચોરી લીધું લાડણાનું ચિત રે;
 કનકાજી રાણાની ખેટી રે,
 લાડો તું તો પ્રેમની પેટી રે. ૩
 નિર્મળ છે તારી નીતિ રે,
 તેથી તું જગ મધ્યે જીતી રે;
 લાડા તેં તો પ્રભુ પુરા પૂજ્યારે,
 તેથી તને સદગુણો સંજ્યા રે. ૪
 લાડી તું તો ડહાપણનો દરિયો રે,
 તેં તો વશ કંઈને કરિયો રે;
 લાડી તારી ચળકે છે ચુડી રે,
 રતિ તારા કર્મની રૂડી રે. ૫
 લાડો તારે હેંડ છે હાર રે,
 નહિ તારા પૂણ્યનો પાર રે;
 ભણ્યું તું તો ભણતર ભાવે રે,
 કોઈ તારી તુલ્ય ના આવે રે. ૬
 જગ્યો તારા ભાગ્યનો ભાણુ રે,
 વર મળ્યો ચતુર સુખણુ રે;
 માગતી તું પ્રભુજીની પાસ રે,

પ્રભુએ પૂરી તારી આંશ રે. ૭
 ધન્ય ધન્ય ધન્ય તારી કરણી રે,
 પ્રેમે તું છયા વરને પરણી રે;
 થજો તારા વાંચિત કામ રે,
 દુવા દેછે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૧૦૯ મું.

ચોરીમાં વર તરફથી ગાવાતું ગીત બીજું.

ધુંધટતું ગીત.

“માતા લીધાં ને શું આ મારા ઓરડા.” એ રાગ.

તારાં ધુંધટમાં છે રચના ઘણી; જાણે મન પકડયાની
 મોહનજા, હો લાડણી, તારો ધુંધટ છે સુધડ ઘણો;
 તેમાં તેજ દીસે છે ચંદ્રમાતણી;
 વળી વાસુકી નાગ છે વિશાલ, હો લાડણી, તારો. ૧
 રડા તારા ધુંધટતણા રંગમાં;
 લાડી રંગાયું ચતુર વરતું ચિત, હો લાડણી, તારો;
 એની અસર થઈ તે અંગે અંગમાં;
 પરિપૂરણ હપજ તેથી પ્રીત, હો લાડણી, તારો. ૨
 લાડી શું જાણિયે જે તેં તો શું કહ્યું;
 તેં તો લાડને વશ કરી લીધા, હો લાડણી, તારો;
 આતો રત્ન અમારું રૂડું તેં હર્યું;
 પ્રેમ રસ તેં પાલો અને પીધો, હો લાડણી, તારો. ૩
 ચીત ચોરી લીધું તેં ચતુરાઈએ;
 તારું હાપણ અદ્ભુત દીઠું, હો લાડણી, તારો;
 તું તો છતી તે તારી નમ્રતાઈએ;
 મુખે બોલી વચન મીઠું મીઠું, હો લાડણી, તારો. ૪
 વશીકરણ વિદ્યા છે તારી વાણીમાં;
 તું તો સાસરિયામાં શોભા પામી, હો લાડણી, તારો;
 તું તો ફરી ઉત્તમ દેહરાણીમાં;
 તારી કીર્તિ જગત વિશે જાની, હો લાડણી, તારો. ૫
 તું તો દેખ્યામાં દીસે નાની નાનડી;
 આવા ઉત્તમ ગુણ ક્યાંથી રીખી? હો લાડણી, તારો;
 તેં તો પહેરી છે કાને સોના પાનડી;
 તારી આંખ છે મૃગંદ્રી સરીખી, હો લાડણી, તારો. ૬
 તું તો ભણતર એવું ભણું ક્યાં ભણી?
 દેશે વાક્ય વિવેકનાં વંચાયાં? હો લાડણી, તારો;
 ક્યાંથી સદગુણ લીધા તે ગણી ગણી?
 આવા સારાં લક્ષણ ક્યાંથી આવ્યાં? હો લાડણી, તારો. ૭

હવે ધુંધટવાળી ઘણા વર્ષ તું;
 રાખે સૌભાગ્યવતી જગદીશ, હો લાડણી, તારો;
 હેડે પામજે હર ધડી હર્ષ તું;
 એવી આપેછે દલપત આશીષ, હો લાડણી, તારો. ૮

ગીત ૧૧૦ મું.

ચાર મંગળ વરતવા વિષેનું ગીત.

“રઘુનાથજીની ઘોડલી,” એ રાગ.

પંચની સાક્ષીએ પરણિયારે, પૂરા પરસ્પર પ્રેમ;
 શાસ્ત્રપ્રમાણે વિધિ કરીરે, કુળ વંશ પરંપરા જેમ,
 મંગળ ગાય માનની. ૧
 ગુરનાં વચન પ્રમાણથીરે, ક્યો ઉત્તમ આચાર;
 મગાં સનેહીની સાક્ષિયેરે, વળી વરત્યાંછે મંગળચાર, મં. ૨
 પહેલું મંગળ એમ વરતિયુંરે, અંતર હરખ અપાર;
 મનડાં પરસ્પર મેળવીરે વરકન્યાએ કીધા કરાર, મં. ૩
 કન્યા કરાર એવો કરેરે, સ્વામી હું ખતિ સદાય;
 શુભ ચિંતન કરી કંચનુંરે, સર્વે કામમાં ફરી શસદાય, મં. ૪
 સ્વામી કહે પૂરા સ્નેહથીરે, પાળીશ દેહ પર્યંત;
 જમાનથી જગદીશ છેરે, જો ન પાળું પ્રતિજ્ઞા અત્યંત, મં. ૫
 બીજું મંગળ હવે વરતિયુંરે, એનો અર્થ છે અતોલ;
 કુળ દેવને વચમાં ફરીરે, કર મેળવીને દીધા કાલ, મં. ૬
 ત્રીજું મંગળ ત્યાં તો વરતિયુંરે, શું સમજે લોક લોક!
 સરજ ચંદ્રની સાક્ષિયેરે, ગાડી અંતરમાં પાડી ગાંઠ, મં. ૭
 ચોથું મંગળ ન્યારે વરતિયુંરે, હદ વળી તે કાર;
 દલપતકરુણને મળીરે, રાખ્યા સાક્ષીશ્રી સરજનદાર, મં. ૮

ગીત ૧૧૧ મું.

સમપદીનું ગીત.

“કંકુ છાંટી કંકટતરી મોહકો.” એ રાગ.

માત પગલાં બદલે મુલાગણી; એમાં અર્થ છે હેડો
 અતોલ, કંચર એમાં સાક્ષી છે;
 પગલે પગલે પ્રતિજ્ઞા પતિ કરે;
 જે હું જોણું તે પાળીશ જોડ, દયાર. ૧
 પહેલે પગલે પ્રિયને પાન કરે;
 ખાન પાન પોષણ હું કરીશ, દયાર.

૧ આ ગીત વર કન્યા મેડના તરફથી ગાયવ નેવું.

૨ કીધર દલપતરામ હાથે છે કંકુ પતિના પર
 તરફ કન્યા સાત પગલાં બદલે તેમનાં નામ સમપદી.

બીજે પગલે કહે કંથ કોડથી;
મારે થેર તું માન પામીશ, ઇશ્વર. ૨
ત્રીજે પગલે કહે તને ત્યાં થશે;
વ્રત ઉત્સવ હરખ અથાગ, ઇશ્વર;
ચોથે પગલે કહે ચતુરા શુભો;
મારા વૈભવમાં તારો ભાગ, ઇશ્વર. ૩
પછી પાંચમે પગલે પતિ કહે,
મારાં દોર ઢાંખર તું સંભાળ. ઇશ્વર.
છઠ્ઠે પગલે કહે તારો અંશ છે;
મારે જેને કાંઈ ધન માલ, ઇશ્વર. ૪
વળી સાતમે પગલે સ્વામી કહે;
ધર્મ કર્મમાં કરજે સદાય, ઇશ્વર;
તેથી ધર્મમાં પણ તારો ભાગ છે;
મારી અર્ધાંગના તું સદાય, ઇશ્વર. ૫
પછી હસ્ત ગ્રહણ સ્વામીએ કર્યો;
માગી ઇશ્વર પાસે આશીષ, ઇશ્વર;
દશ પુત્ર પ્રભુ આપજો;
મુખ પામજો દિવસ ને નીશ, ઇશ્વર. ૬
મારાં માત પિતા ભાઈ બહેનને;
થજો રંજનકારી સદાય, ઇશ્વર;
મારી મરજી પ્રમાણે તું ચાલજો;
તારી પૂર્ણ કરીશ ઇચ્છાય, ઇશ્વર. ૭

હાલમાં તે એવી રીતે કરે છે કે ચોખ્ખાની ઢગલીઓ સાત કરીને વર કન્યાના જમણા પગને અંગુઠા પકડીને સાતે ઢગલીઓને અડાડે છે. તે વખતે ગોર વરની વતી સાત મંત્ર ભણે છે. તેના અર્થ આ ગીતમાં છે. તે પછી કન્યાને હાથ જાલે તેના મંત્ર છ છે. તે મંત્ર કોઈ તો કન્યાદાન દેતી વખતે ભણે છે. તે પાણિગ્રહણ સંસ્કાર કહે છે. તે એવી રીતે કે ઇશ્વરની પ્રાર્થનાના છ મંત્ર ભણીને ધીની આહુતિ અગ્નિમાં નાખે છે. તેમાં અર્થ એવો છે કે જે જે વ્યંગે તે આજ્ઞસુધીમાં પાપ કર્યું તે ઇશ્વર માફ કરશે. એની મતલબ એવી જણાય છે કે પરણ્યા પછી કોઈ પ્રકારના અગાઉ કરેલા દોષથી તે કન્યાને તથા સકાય નહિ. વળી લોકમાં કહેવત ચાલે છે કે બાળકના દોષ જોતાઈ દે ત્યારે મટી જાય અને કન્યાના દોષ પરણે ત્યારે મટી જાય. ત્યાં સુધી બાળપણના અજ્ઞાનથી દોષ કર્યો હોય તે મટે છે.

૩ આ ગીત વર તથા કન્યા બેઉ પક્ષવાળાને ગાવા લાયક છે.

પ્રુવ તારો દેખીને કન્યા કહે;
જેવો અચળ છો તું હામ, ઇશ્વર;
પતિ કુળમાં અચળ એવી હું થઈ;
દેખી રીજિયા દલપતરામ, ઇશ્વર. ૮

ગીત ૧૧૨ મું.

વર કન્યા કંસાર જમતાં ગાવાનું ગીત.^૧

“લાડો લાડી જમેરે કંસાર, કે ઉપર વેવાણ
ટળવજેર.” એ રાગ.

લાડો લાડી જમેરે કંસાર, આનંદ આજ અતિ ઘણોરે;
પાસે જેડી સૈયરો બે ચાર, તપાસ રાખે તે તણોરે. ૧
રતે જડિયો આજઠ વિશાળ, મુક્યો છે મુખ આગજેરે;
તે ઉપર સોનાનોશોભીત થાળ, ત્યાં આરીબરીછેજેરે. ૨
સામુછ શુભ સજીને શણગાર, પીરસવાને આવિયાંરે;
ધીની વાટી સાકર તૈયાર, રકાખી ભરી લાવિયાંરે ૩
પીરસતાં મન મલકાય, આનંદ અંગે અંગમાંરે;
ભેગાં બેસી જમે વર કન્યાય, અધિક ઉછરંગમાંરે. ૪
અન્યોન્ય જમારે કરી પ્રીત મર્કલડાં મુખથી કરેરે;
ગોરીમળી ગાય મંગળગીત, આશીષ સહુ એ ઉચરેરે. ૫
જમી રહીને લીધાં આયમન, સામુએ નીર નામિયાંરે
જોઈ જોઈ હરખ્યા સ્વજન, સંતાપ સર્વ પામિયાંરે; ૬
વરકન્યાએ કીધી મુખવાસ, સનજન ભુજેછે સ્નેહથીરે;
સગાં સ્નેહીએ આવીને પાસ, નજરાણો કીધી નેહથીરે. ૭
વરકન્યાનું જોડું જોઈતે હામ, ઉર આનંદ અપાર થયોરે;
હૈલથી આશીષ દીધી દલપતરામ, જગતમાં જયજયકાર થયોરે. ૮

ગીત ૧૧૩ મું.

કન્યા-સાસરાના કુળમાં ભળી તે વિષેનું ગીત.^૨

“એક આરા ઉપર આરીરે.” એ રાગ.

તમે સાંભળો સહુ નરનારીરે,
એતો લાડણા થઈ અમારીરે;
જમી વર સાથે કંસાર રે,
એણે કબૂલ કર્યો સંસાર રે. ૧
કરો આપના કુળથી ભુદાઈરે,
હવે અમારે જોત્રે ગણાઈરે;

૧ વર તથા કન્યા બન્ને તરફથી ગાવા યોગ્ય છે.

૨ આ ગીત માત્ર વર તરફથી ગાવાનું છે.

હવે કહું અમારું કરશે રે,
કહું ગુલાબવદનું કાને ધરશે ? ૨
એ તો થયું માણસ અમારું રે,
અમે કેશું એને વહવારું રે,
થઈ અમારા ધરની ધરણી રે,
એના બાપને ઘેર તે પડણી રે. ૩
અમારે ઘેર ઝોરડામાં માલશે રે,
બાપને ઘેર પરસાળે ચાલશે રે,
અમારે ઘેર પટારા સંભાળશે રે,
બાપને ઘેર બેઠાં અજવાળશે રે. ૪
ધર કંથનું તે પોતાનું પ્રમાણશે રે,
ધર ભાઈનું તે બોબાઈનું બળશે રે,
ઝાઝી પિએરની મમતા છોડશે રે,
છવ સાસરિયા સગાઈએ બેડશે રે. ૫
હવે પિયરમાંથી અમલ ઉતરશે રે,
આબંધી અમલ સાસરિયામાં ઈશે રે,
જેમ પર્વતથી નદી નિકળશે રે,
જઈ સ્નેહથી સાગરને મળશે રે. ૬
બહુ છીપનું મોતી માળિયે રે,
વર્યું રાજના કાનની વાળિયે રે,
એમ કનકાછની દીકરી રે,
વર ચતુર કુંવર સાથે વરી રે. ૭
જેમ કુંદન માંદો હીરાકણી રે,
થઈ સજડ શોભા પામે ઘણી રે,
મુખ પામે સદા દિન બનની રે,
એવી આશીષ દલપતરામની રે. ૮

ગીત ૧૧૪ મું.

કન્યાના વખાણનું ગીત. ૧

“આવ્યા કિનાળાના દહાડા કે, છોડી વીંઝણો
શે ન લાવી ?” એ રાગ.

બાસે તું તો બલો બાગ્યદાણી રે, લાડા પાઓ
તું કન્યા રૂપાણી; ૧
તારી છવકાર બાબી તો કાળી રે, લાડા; ૧
જેવો પાસો હોય પ્રવાળી રે, લાડા; ૨
જેવી કાચની પૂતળી બાળી રે, લાડા; ૨
ચંપાળાછ છે દિલની દયાળી રે, લાડા; ૩
તારી બાબી તો દિલની દયાળી રે, લાડા; ૩

૧ આ ગીત કન્યા તરફથી ગાવાનું છે.

ચંપાળાઈની ચુડી રતનાળી રે, લાડા;
નાકે નિર્મળ મોતીની વાળી રે, લાડા. ૪
ચંપાળાછ છે ચૈદ વિવાળી રે, લાડા;
તારી ભાબી તો રોડ દહાળી રે, લાડા. ૫
ચંપાળાછ છે રૂડા કરમાળી રે, લાડા;
ધીજીવાળી વળી ધરમાળી રે, લાડા. ૬
દીપે દુનિયામાં જેવી દીવાળી રે, લાડા;
નિર્મળ નક્ષત્ર સરળી નિહાળી રે, લાડા. ૭
તેના તેજે જંધી મળ્યા યાળી રે, લાડા;
દાખે દલપતરામ શ્રીમાળા રે, લાડા. ૮

ગીત ૧૧૫ મું.

કન્યાના ઓરડાનું ગીત. ૧

“પેલા વેવાઈના ઝુંપડામાં શું લેશે ?” એ રાગ,
મૂર્વે બનતણી મળી મુંદરી;
મહેલ કનકાછના લેતી બપરે, ચંપાળાઈને ઓરડે;
ચંપાં ત્યાં ઘરિયાળ ઉઠેલીને;
ચક ગોદવતી ત્યાં દેખાય રે, ચંપાળાઈને. ૧
આવો બેસોજી કહીને બેસારિયાં;
સહુને આપિયાં આદરમાન રે, ચંપાળાઈને;
પછી વાલું વગાડી વિલાયતી;
ગાયું ચંપાંએ શુભિલ ગાનરે, ચંપાળાઈને. ૨
ત્યાં તો નાનેરી નણદલે પછિયું;
બાબા આ ક્યાંથી આવિયું ઝાડરે, ચંપાળાઈને;
નણદી એ ઝાડ તો મેં જનાવિયું;
તે તો મોકલવાને મેવાડ રે, ચંપાળાઈને. ૩
બાબી આ પેટીમાં શું બધું હશે ?
એમાં છે કાંઈ બણવા લેગ રે, ચંપાળાઈને;
નણદી એ પેટી બરત ચીતર તણી;
એના હું કંઈ છું ઉપોગરે, ચંપાળાઈને. ૪
બાબી આ નકશો કોણે ચીતર્યો ?
ખરેખત એ તો છે ખગોળ રે, ચંપાળાઈને;
નણદી એ નકશો મેં ચીતર્યો;
જેવું દીકું આકાશમાં ડોળ રે, ચંપાળાઈને. ૫
બાબી આ ગોપરી કવિતાનંખી;

૧ કન્યા કેવી લાયક છે તે જનાવવાને કન્યા તરફની સ્તુતિને ગાવાનું.

૨ રેશમ ગથયા કનને પાળા સાથે ચુર્યોને જનાવેલું ઝાડ.

આવી કવિતાનું કરનાર કોણુ ? ચંપાબાબને;
 નણુદી એમાં છે ઇશ્વરપ્રાર્થના;
 એ તો કવિતા કરી છે મેં ઓણુ રે, ચંપાબાબને. ૬
 બાબી આ તે અક્ષર ક્યાંની છાપના ?
 એ તો ગુટકો કેણે ગુથેલ રે ? ચંપાબાબને;
 હિંદી થાસ્ત્રી ને શરસી અક્ષરે;
 એ તો મેં જ ગુથેલ લખેલ રે, ચંપાબાબને. ૭
 જેવા જેવી બીજી ઘણી વસ્તુઓ;
 ગોઠવેલી દોસે દામો દામ રે, ચંપાબાબને;
 દેખી દેગ થઈ દલપત કહે;
 તેતો જાનની જીવતી તમામ રે, ચંપાબાબને. ૮

ગીત ૧૧૬ મું.

પરણી ઉઠ્યા પછી જાનીવાસે જતાં
 જાનરહીઓને ગાવાનું ગીત.

“અમે છુડરિયો ગઢ છૂતારે, આનંદ ભલા.” એ રાગ.
 અમે આજે લોકો ગઢ લીધો રે, જેજેકાર થયો;
 અમે દેશમાં ડોકો દીધો રે, જેજેકાર થયો;
 આજે ઇચ્છા પુરી થઈ અમારીરે, જેજેકાર થયો;
 આજની ઘડી સૌથી સારી રે, જેજેકાર થયો. ૧
 અમને કનકાજની મળી ભેટી રે, જેજેકાર થયો;
 એ તો છે જવાહીરની પેટી રે, જેજેકાર થયો;
 સર્વે મનના મતોરથ ફળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 આજે ઇશ્વર અઢાળક દળિયા રે, જેજેકાર થયો. ૨
 લોક કેતાણે વર નાનું બાળ રે, જેજેકાર થયો;
 તેણે કીધું છે કામ વચાળ રે, જેજેકાર થયો;
 સગા કનકારાણા જેવા મળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 રાણો પોતાને વચને પળિયા રે, જેજેકાર થયો. ૩
 અમે રાજગાદી જેવું રળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 વરના વેરીનાં કાળજી બળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 અમે રાજનગરમાં મહાધ્યા રે, જેજેકાર થયો;
 રૂંડ રૂંડા લઈ ઘેર ચાલ્યા રે, જેજેકાર થયો. ૪
 હવે લાડી તે ચૈલે અમારી રે, જેજેકાર થયો;
 એના પિયરને મુકશે વિસારી રે, જેજેકાર થયો;
 કોણુ કેશે જંગતસિંહ બૂઠી રે, જેજેકાર થયો;
 એ તો પુત્ર પરણવીને ઉઠ્યા રે, જેજેકાર થયો. ૫
 વાત ધારી તે પાર ઉતારી રે, જેજેકાર થયો;
 પ્રતિપક્ષી રણાં ઝળ મારી રે, જેજેકાર થયો;

ભલું લાડીનું ભાગ્ય ઉઘડિયું રે, જેજેકાર થયો;
 તેથી સાસરે સાસરે જડિયું રે, જેજેકાર થયો. ૬
 આજે અવસર સર્વથી સારો રે, જેજેકાર થયો;
 હરખ્યા હરખ્યા તે લોક હજારો રે, જેજેકાર થયો;
 આજે આનંદની થઈ એ લીરે, જેજેકાર થયો;
 સુખ સાગરની હલેર રેલી રે, જેજેકાર થયો. ૭
 અતિ ઇશ્વરનો ઉપકાર રે, જેજેકાર થયો;
 અમે માનિયે વારંવાર રે, જેજેકાર થયો;
 જેની છાતિ દરી દામો દામે રે, જેજેકાર થયો;
 દીડી દીડી તે દલપતરામે રે, જેજેકાર થયો. ૮

ગીત ૧૧૭ મું.

માંડવે જમવા જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીત

“ત્રાંબા કુંડી તે નગર સોહામણી.” એ રાગ.

ચાલો ચાલો વેવાબને માંડવે; માંડવામાં રે
 મળિયા સાજન, મોતિછાયો વેવબને માંડવો;
 બહુ ઉમદા ગલીયા મિછાવિયા,
 જેઈ મનડું રે, થાય મગન, મોતી. ૧
 ગાદી તકિયા મંડપમાંડી ગોઠવ્યા;
 ગિરાજયાછે રે, રાણા ને રાય, મોતી;
 સોને રૂપે મંડપ શણગારિયો;
 જેતી શાભા રે, કહી ન શકાય, મોતી. ૨
 ઝુલે હાથી વેવાબને આંગણે;
 તેણે સળિયા રે, શુભ શણગાર, મોતી;
 શામે કનક અંબાડી તે ઉપરે;
 કંઠે ધરિયા રે, હેમના હાર, મોતી. ૩
 રૂડી ઇંદ્રાપુરી રળિયામણી;
 એવા મનહર રે, વેવબના મહેલ, મોતી;
 મેના પોપટ કનકને પાંચરે;
 મુખે મધુરા રે, મોક્ષેછે બોલ, મોતી. ૪
 વરની જાનને જમવાને બેસવા;
 રૂડા રંગે રે, ચીત્યાં ચોક, મોતી;
 રત્ન જડિત બાજક મૂક્યા બેસવા;
 જેઈ અચરજ રે, પામે છે લોક, મોતી. ૫
 સોના રૂપાના થાળ સોહામણા;
 માંડી મૂક્યા રે, ત્યાં હારોહાર, મોતી;
 વાર વિસલનગરના વાડકા;
 ચોખી ચાંદીના રે, ચળકે અપાર, મોતી. ૬
 લોટા કાશીના ચીતરેલા ચળકતા;

આખખોરા રે, મુક્યા અનેક, મોતી;
જેને જેમ થટે તેમ ખેસવા;
શાણુ વેવાધએ રે, ક્રોધો વિવેક, મોતી. ૭
વર રાજને ઉત્તમ ખેસણું;
ઠાઠ માઠથી રે, મુક્યું તે કામ, મોતી;
ધન્ય ધન્ય વેવાધના વિવેકને;
દેછે આશીય રે, દક્ષપતરામ. મોતી. ૮

ગીત ૧૧૮ મું.

માંડવે જમવા જતાં વેવાધને ઘર
ગાવાનું ગીત.

“એક લીલી તે લીલી લીલડી.” એ રાગ.
આજ આનંદનો રંગ રેલિયો;
આ દેહમાં હરખ ન માયરે, રંગ રેલિયો;
મળી જનની સરવ સાહેલિયો;
દશે દિશામાં આનંદ દેખાયરે, રંગ. ૧
અમે વેવાધને માંડવે આવિયાં;
માંડ પામવાને સનમાનરે, રંગ;
એક માળણે અમને બોલાવિયાં,
અમે પૂછ્યું એને કરી સાંનરે, રંગ. ૨
હું તો મોટી માળણુ તને વિનવું;
વેવાઈ કનકારાણના ક્રિયા મહેલરે, રંગ;
મોયાં મોતીનું તોરણુ કરી નવું;
મોટે બારણે દીસે છે આંધેલરે, રંગ. ૩
જેવા આવિયાં મંડપ વેવાધને;
જેવા આવ્યાં વેવાધના મોટા મહેલ રે, રંગ;
અમે નિરખિયોરે માંડવો નવાધને;
કરે મેતા પોપટ ત્યાં કલોલરે, રંગ. ૪
જેવા કનકરાણા વેવાધને;
જેવા કનકાવતી વેવાણુરે, રંગ;
જેવા લાડીની શુભાખ બોળવનને;
જેવા ધનપાળસિંહ સુન્નાયરે, રંગ. ૫
કનક જેવા તેમાં શાણા કોણએ;
લગસિંહ જેવા ન જણાયરે, રંગ;
જેવાં વેવાણુ કરીને શું જોઈએ ?
રાણી પૂલદિ તુલ્ય ન ગણાયરે, રંગ. ૬
વેવાઈ ધનપાળસિંહથી બચા ખંડ;
વેવાણુ શુભાખવડેને જણે સદ;
એથી હવકોત્તવદ વખણાયરે, રંગ. ૭

રાજનગરથી રળીયામણું;
શુભવંતું રતનપુર ગામરે, રંગ;
ધણી રીતે તે શું કહિયે ધણું;
દિલે જણે છે દક્ષપતરામરે, રંગ.

ગીત ૧૧૯ મું.

ગોરવનું ગીત પહેલું.^૧

“ધોળકામાં ધરમશી પુલતો, મેઘાડંબર ગાજે.” એ રાગ
ગોરવનાં ગીત ગાઈએ, આવો સૈયર સમાણી;
દેયામાં ખડુ હરખાઈએ, વરો મોટો વખાણી;
પંગતે દાહ્યા છે પાટલા, રૂડા રત્ન જટેલા;
જાણ્યું જે જમવાને આટલા, આદમી છે આવેલા. ૧
કનક કળશ અજવાળિયા, મુક્યા નીર ભરીને,
ધાતુના બાજક દાળિયા, રૂડી ભુગતિ કરીને;
સોનાના ચાળ સોલાવિયા, વાડકા રૂડા રાજે;
જાન લઈ વર આવિયા, જોડા જમવાને કાજે. ૨
પીળાં પીતામ્બર પહેરિયાં, પુરપોએ હમણે;
લલનાએ પેર્યા શ્લેરિયાં, રેશમી રૂડે રંગે;
લાડુ જલેખી ને લાપટી, પેગ બરથી ને પૂરી;
જમવાને વસ્તુ જોતાં કશી, નથી એકે અધુરી. ૩
સારા અમૃત સમાન છે, ઘણું ઘેબર આજનું;
પીરસ્યાં ઘણું પકવાન છે, તે તો તાજનું ને તાજનું;
જામુદી ને દુધપાક છે, ચણી જાત જાત;
સર્વ પ્રકારનાં શાક છે, બધાં દાળ ને બાન. ૪
અમૃત પાક આનંદથી, પંગતે પીરસાયા;
પાપક પૂરણ ચંદ્રથી, વિશેષે વખણાયા;
રાઈતાં રૂડી રીતનાં, અગણિત અથાણાં;
મરવ પ્રકાર સાહિત્યનાં, ભરી મૂંઝાં છે બાણાં. ૫
ગુજાં ને બનિયાંનો ગંજ છે, મુરખા મન ગમના;
ખડુજ રૂપાળો ખિરંજ છે, જેવાં જનનૈયા જમતા;
દુધ કટેલાં લાવતી, પીરસ્યાં ઘણી પ્રીતે;
સાકર માંદો મેળાવતી, રાખેલાં રૂડી રીતે. ૬
પંગે પવન નંજાય છે, પેગી દવરે છે પ્રીત;
જનનૈયા જમતા જાય છે, મોટી માય છે ગીત,
મુખ મંજન જમીને કહે, આખ્યાં પાન સોપારી;
લવિંગ મધાવગી લે મધી, મીઠાં વચન વચારી. ૭
ભુજિનનાં ગોરવ જોઈને, જાન નિમે વચારો,

૧ આ તથા ગોરવનું ગીત બીજું વર તથા
કન્યા ખેડ પ્રમ્મ લગથી માવા લાપક છે.

ઝસર રહી નહિ કોઇને, જન જાતિએ જાણ્યો;
નોતરીને આખા ગામને, રાણે રાખ્યો છે રંગ;
દિશમાં દક્ષપતરામને, આજે અધિકા ઉમંગ. ૮

ગીત ૧૨૦ મું.

ગોરવનું ગીત બીજું.

“ રાતો થોડો રણ પાખરિયો, ત્રેત ધર્યો
શણગાર જોને. ” એ રાગ.

જાનૈયા ખેડા ઉમંગે, સંગે સર્વે તેહ જહેની;
રાયણુ જોવા રાતા રંગે, અંગે માના એહ જહેની. ૧
ભાવે લાગ્યા ભોજન કરવા, ગરવા ગોરવ ટાણે જહેની;
પીરસનારા લાગ્યા કરવા, ભરવા ભોજન ભાણે જહેની. ૨
જમતા જમતાં જમણ વખાણે, જાણે અમૃત જેવું જહેની;
સાતે સુખ મળ્યાં તે ટાણે, આણે ઉરમાં એવું જહેની. ૩
રસ કસ ભોજન રૂડી રીતે, પ્રીતે જમતાં જાય જહેની;
ગોરવનાં રસીલાં ગીતે, ચિતે ચંચળ થાય જહેની. ૪
કોઈ કહે દુધપાક વધારે, વારે વારે લેએ જહેની;
કોઈ કહે ધી જમિયે જ્યારે, ત્યારે તાજ થયે જહેની. ૫
કોઈને સારી લાગે સેવા, મેવા કોઈ માગે જહેની;
કોઈ કહે કરીને રસ જોવા, એવા અવર ન લાગે જહેની. ૬
કોઈ તો રાધતાં શીરાવે, ભાવે કોઈને ભાજી જહેની;
કોઈ તો ભજ્યાં મગાવે, લાવે ત્યાં થાય રાજી જહેની. ૭
થોડું થોડું સર્વે લેવું, એવું કોઈનું ચિત્ત જહેની;
દક્ષપતરામે જોયું જેવું, તેવું ગાયું ગીત જહેની. ૮

ગીત ૧૨૧ મું.

ગોરવનું ગીત ત્રીજું.

“ પાય માણાનો લાડવો રે. ” એ રાગ.

માંડવે મોટા માનથી રે; જમવા ખેડી છે જાન, જુઓ

ગોરી ગામની રે:

ચંદ્રજોવા જગસિંહજી રે; સાથિયો તારા સમાન, જુઓ. ૧
કનકોરાણો જુએ કોડથી રે; મનમાં હરણ ન સમાય, જુ;
ખન્ને વેવાઈના નેણુમારે; હેતની ન્યોતિજણાય, જુઓ. ૨
અરસપરસ ઉચ્ચારીનેરે; વચને કરે છે વિનોદ, જુઓ;
સાંભળતાં સુખ ભજીને રે; પૂરણ ઉપજે પ્રમોદ, જુઓ. ૩
પુલહિ બાઈ વેવાણનેરે; કનકાવતી દે છે માન જુઓ;
ખન્ને વેવાણો થાય છે રે; ગમત કરી ચલતાન, જુઓ. ૪

૧ આ તથા ગોરવનું ગીત ચોથું, નામ દારકર
કરીને ૧૨ તથા કન્યા ખેડના તરફથી ગાવા લાયક છે.

જાણે નવે નિધિ સાંપડી રે; એવો વધ્યો ઉછરંગ, જુઓ;
હેત વધારે હળીમળી રે; સ્નેહી સગાં જનસંગ, જુઓ. ૫
જાણે સગાં સારાં મળ્યાં રે; લાખેણો લીધો લ્હાવ, જુઓ;
દેવિયો દેવની મંડળી રે; દીસે એવો દેખાવ, જુઓ. ૬
સારમાં સાર સંસારમાં રે; ઉત્તમ દિવસ છે આજ, જુઓ;
જાણે તુણે જગનો ધણીરે; આજ મળ્યું રૂડું રાગ, જુઓ. ૭
ધંધર આગળ માગિયે રે; અવસર આપે હમેશ, જુઓ;
દક્ષપતરામના દેવની રે; વિનિતિ કરીને વિશેષ, જુઓ. ૮

ગીત ૧૨૨ મું.

ગોરવનું ગીત ચોથું.

રામણ દીવાનું ગીત.

“ વડુંરે પાટણ વડું ધોળકું, કોઈ માળવે જાયરે. ” એ રાગ.
નવારે નગરના લુહારી, રામણ દીવડો ધડજે રે;
રચના રૂડી રચજે તેમાં, મોતી માણકે મઢજે રે. ૧
ચોક્કર ફરતી પુતળી, રચજે રૂડી રૂપાળી રે;
મોહ પામે મોટા મહીપતિ, ભલો દીવડો ભાળી રે. ૨
ધડજે સુધડ ઘણા ઘાટનું, ચતુરાધથી ચાડું રે;
પત્ર જેવું નહિ પાતળું, જડ જેવું ન જડું રે. ૩
દીવડો મુકોશ મોટા ચોક્કમાં, એથી થશે અજવાળું રે;
એથી દેખાશે આંગણું, ઘણું રૂડું રૂપાળું રે. ૪
દીવડો મુકોશ મારે માંડવે, માંડવાને શોભાવે રે;
ધનપાળભાઈ કુળનો દીવો, જેમ કુળને દીપાવે રે. ૫
દીવડો લેખ કનકાખાઈ. માંડવા મધ્યે મ્હાલે રે;
માથે ધરી મ્હોડ ચુંદડી, માજી મલપતાં ચાલે રે. ૬
જેણે સપુત શિરોમણિ, કુળ દીપક જાયા રે;
ધન્ય એના અવતારને, કરી સારથક કાચારે. ૭
દીવડો દીસે રણિયામણો, હોય વિવા જે ઠામ રે;
દીવડો દીડે દીલકું દરે, દાણે દક્ષપતરામ રે. ૮

ગીત ૧૨૩ મું.

ગોરવનું ગીત પાંચમું.

“ કંકુ છાંટી કંકોતરી મોકલે. ” એ રાગ.

જાણે અમરાપુરી થપી ઉતર્યો; એનું મૂલ
ન કોઈથી કળાય, વીરણનો છે વિંઝણો;
અગમગિયાની આલર અગમગે;

૧ આ તથા ગોરવનું છું ને સાતમું ગીત
માત્ર કન્યા તરફથી ગાવાનું છે.

તે તો દેખતાં દષ્ટિ લોભાય, વીરણુનો. ૧
 શોભે દાંડી સોનાની સોદામણી;
 હીરા માણક મોતી મટેલ, વીરણુનો;
 યુવા યંદન નીર ગુલામનું;
 તેમાં રસ યસ તે તો કરેલ, વીરણુનો. ૨
 વેવાઈ જગસિંહજીને રે શિર દબે;
 સારો શીતળ પસરેછે વાય, વીરણુનો;
 વિંઝણાંમાંથી પસરે સુવાસના;
 ફરતી ગાઉ ગાઉ માંહી ફેલાય, વીરણુનો. ૩
 ધનપાળભાઈના રંગ મહોલનો;
 અતિ અન્ય તરેહનો તેહ, વીરણુનો;
 પ્રેમે નવલા વેવાઈએ પુજિયું;
 ક્યાંથી આપને સાંપડ્યો એહ, વીરણુનો. ૪
 એવું સાંભળી ધનપાળભાઈ કહે;
 રોહે સાંભળો શાણુ વેવાઈ, વીરણુનો;
 અમારે ને અમારા રાયને;
 લક્ષી અસલની ભાઈબધાઈ, વીરણુનો. ૫
 તેથી તે રાજાએ ભેટ મોકલ્યો;
 જેની જગમાં જરે નહિ જોડ, વીરણુનો;
 હીરા પારખું હોય તે જન જાણે;
 કહે મૂલ સોનૈયા કરેડ, વીરણુનો. ૬
 એ તો અમરાપુરીમાંહી ઉપજ્યો;
 એના ભોગી ભડા ભડા ભૂપ, વીરણુનો;
 એ તો તાપ ટાળે તનમનતણા;
 ગુણ એવા છે એમાં અનુપ, વીરણુનો. ૭
 આજ શાણુ વેવાઈએને શિર દબ્યો;
 થયું તે અતિ ઉત્તમ કામ, વીરણુનો;
 આજ આવ્યો સારા ઉપયોગમાં;
 દિલે રીઝિયા દસપતરામ. વીરણુનો. ૮

ગીત ૧૨૪ મું.

ગોરવનું ગીત છું.

સદગુણ રૂપી સુખદાનું ગીત.

“મર્યાં લાલ ગુલાલ, મર્યાં દ્યારે લાલરિયા.” એરાગ.
 સુખમાં સુખરિયાને લાટ, સુખમાં દ્યારે સાકરિયાં.
 ભરીતે મર્યાં મોટાં માટ, સુખમાં દ્યારે સાકરિયાં.
 સુખમાં સદગુણનાં શીકાર, સુખમાં.
 એનો ઉત્તમ સ્વાદ અપાર, સુખમાં. ૧

લાડુ લાયકીના હોય, સુખમાં;
 શરીરે પુષ્ટિકારક સોય, સુખમાં;
 શીરો તો સારો સંતોષ, સુખમાં;
 નિશ્ચે તે તો છે નિદોષ, સુખમાં. ૨
 સેવો સત્યપણું સુખ દેણ, સુખમાં;
 મગદળ તો સુખ મીઠાં વેણ, સુખમાં;
 જાણપણું જાણેથી જાણ, સુખમાં;
 તેનાં થાય વિશેષ વખાણ, સુખમાં. ૩
 વિદ્યા વડાં બધાં વખણાય, સુખમાં;
 શિષ્યકંડ સન્નરનપણું સદાય, સુખમાં;
 પવિત્ર મન તે તો દુધપાક, સુખમાં;
 સહનપણું વિધવિધનાં શાક, સુખમાં. ૪
 સતરંગેણી શુદ્ધ વિચાર, સુખમાં;
 પેડા ખરડી પરોપકાર, સુખમાં;
 ધન્ય ભક્તિ અમૃતપાક, સુખમાં;
 એમાં તો ગુણ દીસે અથાક, સુખમાં. ૫
 શુદ્ધિ સારી તેજ ગિરંજ, સુખમાં;
 ગંભિરતા ખાનનો ગંજ, સુખમાં;
 ઉદાર મન તે મોહન દાર, સુખમાં;
 પાપક પડતણો આચાર, સુખમાં. ૬
 ગુલાબપાક વિવેક ગણાય, સુખમાં;
 તેથી તન મન કંડક થાય, સુખમાં;
 કરણ પાઓ કહેલાં દુધ, સુખમાં;
 એથી રેશે અંતર શુદ્ધ, સુખમાં. ૭
 પીંગ નિરંભણ નીતિ નીર, સુખમાં;
 સાગ્ર તાગ્ર રુંદે શરીર, સુખમાં;
 આવ્યા જમવાને આ કામ, સુખમાં;
 દિલ ખુશ રેજો દસપતરામ, સુખમાં. ૮

ગીત ૧૨૫ મું.

ગોરવનું ગીત સાતમું.

રંગરસનું ગીત.

“માંડવામાં કાણુ કાણુ સાગ્રન બેડા રે.” એ રાગ.
 રંગરસ માંડવામાં ધોળાપરે, રંગરસ સાગ્રનને છંદાયરે;

૧ કવીશ્વર દસપતરામ. લખે છે કે “જનને પહેલામળી
 કરે છે તે દયાદે નયા ગોરવને દલાડે કંઈના રંગ કરીને
 વેવાઈએ અને વેવાઈએ એક ખીમની દારી પીમે છે
 અને કંઈ કહે છે. કંઈનાં રંગનું નામ રંગરસ અને
 તેના બાવાઈ પરપરે પ્રેમના રસ છે. સુખદાનના
 પોથીનો રંગ વિવરણમાં પરપરે કહે છે.”

રંગરસમોધેમૂલેવૈયાયરે, રંગરસરાજ્યળામાંવખણાયરે. ૧
રંગરસ પાવ લાખે પાશેરરે, રંગરસ લાખ ટકનો શેરરે;
રંગરસરંગમહેલમાંબિરાજેરે, રંગરસછેલછપીલીતેછાજેરે;
રંગરસ દેવને દુર્લભ દીઠારે, રંગરસ લાગેછેમનનેમીઠારે;
રંગરસ ભોગવે ભાગ્યશાળી ભોગીરે, રંગરસપામેનનેગી
વિન્નેગીરે. ૩

રંગરસ કન્યાની ચુડીએચળકેરે, રંગરસ વરની પાધડીએ
ઝળકેરે;

રંગરસ શોભે કન્યાને ચુડેરે, રંગરસ વરને છોગલે રૂડેરે. ૪
રંગરસ ગુલાબવહુને ધુધંદેરે, રંગરસ ધનપાળભાધને
દુષ્ટેરે;

જેવો રંગ રાખે ધનપાળભાધરે, એવો રંગ રાખજો
ખેચર વેવાધ રે. ૫

રાખે રંગ કનકાવતી સુગણુરે, એવો રંગ રાખજો
પુલાદે વેવાણુરે;

રાખે રંગ ગુલાબવહુ આજ જેવોરે, રાખજો રંગ
જીવકારવહુ તમે તેવોરે. ૬

રંગરસપામિથેપ્રભુનેપ્રતાપેરે, રંગરસ ધધ્વરીઝીતેઆપેરે;
રંગરસ સંસારમાં છે સારરે, રંગરસસૃષ્ટિતણોશણુગારરે. ૭
રંગરસનીઆજેઉછળેછોળરે, રંગરસ છાંટેનેકરેછેકલોલરે;
રંગરસ પ્રેમનણોપરિણામરે, દેખીદીલરીએદલપતરામરે. ૮

ગીત ૧૨૬ મું.

પહેરામણી કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.^૧

દાયજનું ગીત.

“ધોળકામાં ધરમશી પુલતો, મોઘા ડંખર ગાજે.” એરાગ.

કનકેરાણે પૂર્યો દાયજો, ચાલો જોવાને જૈએ;
અંપાં કુંવરીને અપાયજો, ચાલો જોવાને જૈએ;
શણુગાર્યાં હાથીને ઘોડલા, ચાલો જોવાને જૈએ.
ઉટનાં ઉતમ જોડલાં, ચાલો જોવાને જૈએ. ૧

રથ છે રૂડા ભાતભાતના, ચાલો જોવાને જૈએ,
ખળદ જેવા જેવી જાતના, ચાલો જોવાને જૈએ;
ગાયો ભેંશો દીસે દજતી, ચાલો જોવાને જૈએ,
સંખ્યા તેની નથી સંજતી, ચાલો જોવાને જૈએ. ૨

જડિત પટારા પટારિયો, ચાલો જોવાને જૈએ,
કનકના કળશ ને ઝારિયો, ચાલો જોવાને જૈએ;
સોના રૂપાના થાળ છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
ગોળિયો ગોળા વિશાળ છે, ચાલો જોવાને જૈએ. ૩

પાટલા બાજક ખેસણાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
દીંચણિયાં મુક્યાં છે ઘણાં, ચાલો જોવાને જૈએ;
ઝાજતા છપર પલંગ છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
સાંગા માંચીઓ તે સંગ છે, ચાલો જોવાને જૈએ. ૪

ગાદલાં ગાલમશુરિયાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
ઓશીકામાં રૂ પૂરિયાં, ચાલો જોવાને જૈએ;
સરસ છે સુજની રજાધઓ, ચાલો જોવાને જૈએ,
તકિયા ઓઠાડ તળાધઓ, ચાલો જોવાને જૈએ. ૫

કાંશકિયો હાથીદાંતની, ચાલો જોવાને જૈએ,
આરશિયો ભાત ભાતની, ચાલો જોવાને જૈએ;
વજ્ર છે વિવિધ પ્રકારનાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
શોભીતાં સોનેરી તારનાં, ચાલો જોવાને જૈએ. ૬

હીરા મોતીના હાર છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
આભૂષણુ તે અપાર છે, ચાલો જોવાને જૈએ;
નામ બધા નવ જાણિયે, ચાલો જોવાને જૈએ,
વાહવાહ કહીને વખાણિયે, ચાલો જોવાને જૈએ. ૭

દાખરિયો ને દાખડા, ચાલો જોવાને જૈએ,
ઘાટ કારીગરોએ ઘડયા, ચાલો જોવાને જૈએ;
જોઈ જોઈ વસ્તુ તમામને, ચાલો જોવાને જૈએ,
દોલ ખુશી દલપતરામને, ચાલો જોવાને જૈએ. ૮

ગીત ૧૨૭ મું.

પહેરામણી કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.^૧

સંતોપ રાખવા વિધેનું ગીત.

“ વડુંરે વાટણ વડું ધોળકું, કોઈ માળવે
નય રે. ” એ રાગ.

આપિયે તે સુખથી, એ તો રીત જોવારી રે;
માગે વારે વારે સુખથી, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૧
સંતોપ જે રાખે સહી, એ તો રીત જોવારી રે;
લોભનો થોભ મળે નહિ, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૨
પામે સંતોપ પ્રીતિ વડે, એ તો રીત જોવારીરે;
પૈસાને માટે લડી પડે, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૩
આપ કમાઈએ ઉદર ભરે, એ તો રીત જોવારીરે;
પારકા આશા અંતર ધરે, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૪
પીરસે તે જમે રાટલો, એ તો રીત જોવારીરે;
પેટ ઉપર આંધે પોટલો, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૫
સંપ સગાં સાથે જોડશે, એ તો રીત જોવારીરે;
તુચ્છ માટે સંપ તોડશે, તે તો ભગત ભીખારીરે. ૬

શોભા સંગાને આપશે, એ તો રીત બહેવારી રે;
 ઉલટું જે માન ઉથાપશે, તે તો ભગત ભીખારી રે. ૭
 દલપતનું કહ્યું દીલ ધરે, એ તો રીત બહેવારી રે;
 ઓછું પાતર ઉલટું કરે, તે તો ભગત ભીખારી રે. ૮

ગીત ૧૨૮ મું.

કન્યા વળાવતી વખતે વર તરફથી
 ગાવાનું ગીત.

“આવીછે વડવાણુ ગામતી કોનરે,
 ઝરમરીઆઝાલા.” એ રાગ.

કન્યા વળાવે રૂડી રીતરે, નવલા વેવાઈ;
 ચિંતા ન ધરશે કાંઈ ચિતરે, નવલા વેવાઈ.
 કન્યા રૂપી રૂઠું રતન રે, નવલા વેવાઈ;
 છવ જોડી કરશું જતન રે, નવલા વેવાઈ. ૧
 પાણી માગે ત્યાં દેશું દુધ રે, નવલા વેવાઈ;
 સંભાળ કરશું ભાવ શુદ્ધ રે, નવલા વેવાઈ.
 લાળેણાં લાગવીશું લાડ રે, નવલા વેવાઈ;
 ગણશું તમારો પુરો પાડ રે, નવલા વેવાઈ. ૨
 પ્રીતે ઉછેરી રૂડી પેર રે, નવલા વેવાઈ;
 આપી કન્યા અમારે ઘેર રે, નવલા વેવાઈ.
 કરશે ઉલ્લખ અમારું કુળ રે, નવલા વેવાઈ;
 તરૂને શોભાવે જેમ પુલ રે, નવલા વેવાઈ. ૩
 ગોરી છે રૂડી ગુણવાન રે, નવલા વેવાઈ;
 મળશે અમારે ઘેર માન રે, નવલા વેવાઈ.
 સર્વ કળામાં છે મુજાણુ રે, નવલા વેવાઈ;
 વિધ વિધ પામશે વખાણુ રે, નવલા વેવાઈ. ૪
 માયાળુ મનની છે વિશેષ રે, નવલા વેવાઈ;
 હળી મળી ચાલશે હમેશ રે, નવલા વેવાઈ.
 જાણીશું જેની છવ જન રે, નવલા વેવાઈ;
 માયવશું જેમ ફૂલ પાન રે, નવલા વેવાઈ. ૫
 હેતથી કરીશું હાથે હાંચ રે, નવલા વેવાઈ;
 શંકા ન ધરશે મન માંચ રે, નવલા વેવાઈ.
 તમને વ્હાલી જેની તેહ રે, નવલા વેવાઈ;
 અમને પણ એવી વ્હાલી એહરે, નવલા વેવાઈ. ૬
 જેવો દેવાને હોય દાર રે, નવલા વેવાઈ;
 આળો ઉપર જેવો પ્યાર રે, નવલા વેવાઈ.
 પૂરણુ ધરશું એવો પ્રેમ રે, નવલા વેવાઈ;
 કાઈ દીન દુભાવીશું કમ રે, નવલા વેવાઈ. ૭
 પદ્મવાને મળો રૂડી પેર રે, નવલા વેવાઈ;

કન્યા વળાવી વળો ઘેર રે, નવલા વેવાઈ.
 ઝરૂને સદૈવ સારાં ઠામ રે, નવલા વેવાઈ;
 દે દુવા દલપતરામ રે, નવલા વેવાઈ. ૮

ગીત ૧૨૯ મું.

કન્યાને સાસરે વળાવતાં કન્યાવાળાને
 ગાવાનું માતાના બિરહનું ગીત.

“ભમરા પહેલો વધાવો મારે આવિયો.” એ રાગ.
 ચંપાંગાળને સાસરે વળાવતાં માતા કનકાવતી વદે વેણુરે,
 દોલડાહી દોંકરી, પ્રણીને પિયરથી પધારિયાં;
 દોંકરી જુદાં પડ્યાનું છવમાં લાવતાં;
 મારાં નીરે ભરાઈ આવે છે નેણુરે, દોલડાહી. ૧
 મારી છાતીથી કહી મેં છોડી નથી;
 દોંકરી ધાર્યું મેં તુજ વિધે આનરે, દોલડાહી.
 દોંકરી કદિયે મેં તને તરછોડી નથી;
 દીલમાં જાણી મેં દીકરા સમાનરે, દોલડાહી. ૨
 લાડે ટ્રાડે હું તુજને લડાવતી;
 હું તો જાણતી તુજને છવન પ્રાણુરે, દોલડાહી;
 નિરખી નિરખીને હૈં હર્ષ લાવતી;
 તેતો ચંદ્રને ચંકારી પ્રમાણુરે, દોલડાહી. ૩
 મેં તો હાથે હાથા કરી હેતથી;
 માગ્યું પાણી ત્યાં દીધું લાવી દુધરે, દોલડાહી;
 મેં તો સંભાળી તુજને સચેતથી;
 સદા રાખીને મનમાં ભાવ શુદ્ધરે, દોલડાહી. ૪
 દોંકરી જ્યારે તું શેરીમાં રમવા જતી;
 ત્યારે જે કાંઈ વિશેષ થતી વારરે, દોલડાહી.
 તારું મુખ જોવા કાલી ઘેલી હું થતી;
 હું તો જાણતી હૈયાતણા હારરે, દોલડાહી. ૫
 દોંકરી તારો વિજેગ નહિ વીસરે;
 તારા સદગુણ સાંભરશે સદાપરે, દોલડાહી;
 દોંકરી તુજ વિના દિવસો નહિ નીસરે;
 જેમ વચ્ચે વિજેગ પડી ગાયરે, દોલડાહી. ૬
 દોંકરી એકવાર નેતથી નિદાગ તું;
 તારો રાગવજે સંચરેનો સાચરે, દોલડાહી;
 તારાં ભાઈ જોગજ સામું ખાળ તું;
 તેનાં દેશ તો રેતાં નથી દાયરે, દોલડાહી. ૭
 દોંકરી ચંપાંગા મારી તું જન્મી રહે;
 નરે એકવાર નિરખું નાઈ મુખરે, દોલડાહી;

એમ કહોને માએ કહ્યું, દલપત કહે;
દોકરી પામજો સંપૂર્ણ સુખરે, દોલડાહી. ૮

ગીત ૧૩૦ મું.

કન્યાને સાસરે વળાવતાં કન્યાવાળાને ગાવાનું
માતાની શિષ્યામણુનું ગીત.

“ભદ્રવરાય પરણ્યા રૂકમણી રે.” એ રાગ.
સાસરવાસણીને માતા કહે સ્નેહથી રે;
દોકરી ધરજો મનમાં નારીતણો ધર્મ, મારી
લાડકવાઇ લાખેણી રે;
દોકરી પતિવ્રતાવ્રત પ્રેમે પાળવું રે;
કરવાં કંથ રીઝે એવાં રૂઝાં કર્મ, મારી. ૧
દોકરી ધરધણી તે તો ધરતો રાજ ગણોરે;
દોકરી પ્રેમદા તે ધરતો પ્રધાન, મારી;
દોકરી ધરની સંભાળ સારી રાખવી રે;
સર્વે સાચવીને રાખવો સામાન. મારી. ૨
કરકસરથી ધનને અચાવવું રે;
થવા દેવો નહિ કાંઇ પણ બિગાડ, મારી;
સારી નારી વડે એપે ધર ઉજળું રે;
ગંદો નારી વડે દિસે ગંદવાડ, મારી. ૩
સાસુ સસરાની પ્રતિમા પ્રેમે પાળવી રે;
દ્રાઇને કદિયે નવ કહિયે કરડું વેણ, મારી;
મીઠાં વચનથી મરમ મનાવિયે રે;
જેથી સુણતાં લાગે દીલમા મુખ દેણ, મારી. ૪
આધી પાછી એકે વસ્તુ થવા દેવી નહિરે;
લૈને ગોઠવવી જ્યા હોય જેનું સ્થાન, મારી;
સર્વે સમયનો સાજ હાજર રાખિયે રે;
ખાન પાન તથા સોપારીને પાન, મારી. ૫
આવ્યાં ગયાંને આદરમાન આપિયે રે;
જેથી વિશ્વ વિષે થાય વિવિધ વખાણ, મારી;
દોકરી ઠગારા જનોથી ન ઠગાઇએ રે;
જાદુ જત્ર મત્ર સર્વે જુદા જાણ, મારી. ૬
લખિયે ખાનગી ખરચનો દિસાળ પોતે રે;
સર્વે વસ્તુ તણા લખિયે સારી તોંધ, મારી;
ભરતગીતરની કળા નવ જૂલિયે રે;
ભક્ષા ભજતરનો જૂલિયે ન બોધ, મારી. ૭
ધણી ઉઘમ કરીને ધન ધાન્ય રજે રે;
ધર ધણો ને તો કામનીતું કામ, મારી;

સારી રીતે કરવી સ્વામીને સહાયતા રે;
દેછે શિષ્યામણુ દલપતરામ. મારી. ૮

ગીત ૧૩૧ મું.

પરણીને ઘેર આવતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

માતા લીધ્યા ને ગુપ્ત્યા મારા ઝોરડા.” એ રાગ.
કહે સૈયરને સૈયર સાંભળો; લાડો આવ્યો ને મારે
મન લાવ્યો, સાહેલડી, લાખેણી લાવ્યો લાડણી;
એને ખેચરસિંહ જેવા અંધવે;
પરણાવ્યો ને હૈડે હરખાવ્યો, સાહેલડી લાખેણી. ૧
ધન્ય ધન્ય કહ્યું પુલાદે માતને;
જેનો જાયો તે પૃથ્વીમાં પંકાયો, સાહેલડી લાખેણી;
મળ્યા લાખેણી લોકો તેમાં લાડણી;
દીસે ડાહ્યા તે સર્વથી સવાયો, સાહેલડી લાખેણી. ૨
જો તું સાંભળ આજ એની જાનમાં;
વાળાં વાળે તે ગગનમાં ગાળે, સાહેલડી લાખેણી;
વર કન્યા શોભીતા સારા રથમાં;
છટા છાળે એવી રીતે બિરાળે, સાહેલડી લાખેણી. ૩
હાથી દાંત કેરો કન્યાના હાથમાં;
ચુડો ચળકે ને કાને જાલ લળકે, સાહેલડી લાખેણી;
એનું આજા ધુંધટડામાં મુખકું;
જાડું જળકે વીજળી જેમ ચળકે, સાહેલડી લાખેણી. ૪
જેવા જેવી છે જુગિત જેની જાનમાં;
ખેડા હાથી ઉપર વરના સાથી, સાહેલડી લાખેણી;
કંઈકે અખતરિયા શોભે અખતરે;
શોભે ભાથી તો ભાથાની શોભાથી, સાહેલડી લાખેણી. ૫
લાડો વૃદ્ધ જનોને જહુ વિનવે;
પગે લાગે ને આશિષ તે ભાગે, સાહેલડી લાખેણી;
સૌનો ભાગ્યો તે વિરહ વિન્નેજનો;
જાન જાગે ને વહેમ જેમ ભાગે, સાહેલડી લાખેણી. ૬
સગાં સ્નેહીની સર્વે મળી મુંદરી;
મળવા આવે ને મોતીડે વધાવે, સાહેલડી લાખેણી;
લાડો મિત્ર પોતાના સહુને મળે;
પાન ચાવે ને મુખ મલકાવે, સાહેલડી લાખેણી. ૭
લાડે લાજ વધારી ઘણી લોકમાં;
એને નામે વખાણે હામે હામે, સાહેલડી લાખેણી;
એની કીર્તિ ફેલાવી કવિના કરી;
ગામો ગામે તે દલપતરામે, સાહેલડી લાખેણી. ૮

ગીત ૧૩૨ મું.

પરણીને ઘેર આવતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“ પેલા વેવાઈના હું પડામાં શું જોશો.” એ રાગ.

કુંવર પરણીને પદમણી લાવિયા, સાથે અસવારીના

સારા દાકરે, વર પરણી પધારિયા;

રસ્તા શુદ્ધજળે છંટકાવિયા;

વેધા પુલકાં રૂડાં ઉભી વાટરે, વર. ૧

સામો આવ્યાં સગાં સ્નેહી સૌ મળી;

આવ્યા શહેર સુખા સરદારરે, વર;

ગાય મંગળ માનનિયો મળી;

અંગો અંગ ઉમંગ અપાર રે, વર. ૨

મદ માતા ઘોડા ધૂમે છે ઘણા;

આલે મલપતા મોટા માતંગ રે, વર;

મોટા રથની શોભામાં નથી મળ્યા;

ઉડે વાવટા રૂડા નવરંગરે, વર. ૩

ખડુ કસર કરતુરી ધમધમે;

અતિ ઉડે છે અખીર ગુલાલ રે, વર;

ઘોરી આલે ત્યાં ધરણી ધમધમે;

ઘણી ધમધમે ધુધરમાળ રે. વર. ૪

લાડાલાડીને શિર તો ચમર દળે;

મુખ રવિ શશી તેજ અંધાર રે, વર;

જોવા શરીએ શરીએ જન મળે;

કરે સર્વે આશીષ ઉચ્ચાર રે, વર. ૫

વાળાં વાળે અધિક ઉછરંગનાં;

સોના રૂપાની ઉછળે છે જોળરે, વર;

સર્વે ઉચરે છે વચન ઉમંગનાં;

કરે છે નરનારી કલોલ રે, વર. ૬

આજ સ્નેહી સગાંનાં અંતર ધ્યાં;

જોઈ લાડણી લખમી સ્વસ્થ રે, વર;

મન વાંચિત કારણ સદુ સર્વા;

આજ ગુહ્યા નિહુવન ભૂપ રે, વર. ૭

આજ મોતીરે મેલુલા વરસિયા;

આજ સિદ્ધ થયાં સર્વે કામ રે, વર;

આજ સોનાના કુંગર દરિયા;

દિલે દરખિયા દસપતરામ રે, વર. ૮

ગીત ૧૩૩ મું.

ઝેડીઝેડી રમતી વેળા ગાવાનું ગીત.^૧

“ વર કન્યા બેઠાં છે એક પાટણ.” એ રાગ.

ઝેડી ઝેડી લાડો ને લાડી રમેછેલ,

ગુણ તેના સમજુના મનમાં ગમેછેલ;

જુવતિયો જોવા મળી ટોળે ટોળેલ,

કંકુ કેરી આડ કરીછે કપાળેલ. ૧

વારે વારે કરે છે હાસ્યવિનોદલ,

પેખી પામે છે પૂરા પ્રમેદલ;

વર કન્યા દીસે છે તેવું તેવડાંલ,

માંહી માંહી કરે છે મરકલડાંલ. ૨

આગળ મુક્યો સોનાનો સુંદર થાળલ,

માંહી મુક્યાં માણે છે મોતી પ્રવાળલ;

માંહી દોષળ ખારેકો અખોડલ,

હરખયા રમે કરીને હોડલ. ૩

મુડી વાળી પ્રેમથી લાડો પૂછેલ,

કહો આમાં ઝેડી કે ઝેડી શું છેલ ?

આંગળીએ ઉત્તર લાડણી આપેલ,

એમ અન્યોઅન્યની અક્ષત માપેલ. ૪

ખુશી ભયોં ખેલ કરે છે ખાસોલ,

તરણીએ મળીને નિરળે તમાસોલ;

લાડી પુછે લાડને એવીજ રીતેલ,

પરસ્પર આનંદ પામે પ્રીતેલ. ૫

ગોરી મળી ગીત મંગળ રૂડાં ગાયલ,

મનમાં તો હરખ ન સૈને માપલ;

જીલો જીલો લાડો તે જુગતે જોઈલ,

હારી હારી લાડણી દિમ્મત ખોઈલ. ૬

જીતવાને દેયામાં હઃ નથી ધરનાંલ,

હારે તેથી ખેદ ખચીત નથી કરતાંલ;

હારજીત હસી કાઢયાનો ખેલલ,

રૂંદમાં તો પ્રેમની પસરે રેલલ. ૭

આવે નહિ ઉરમાં અભાવ લગારલ,

ઝેડી રમી એવો લીધો સારલ;

અંતરમાં સર્વ સમજે આમલ,

શીખામણુ દેશે દસપતરામલ. ૮

૧ આ ગીત ગોરા કંદારથી વર લખા કન્યા
એવના તરણી ગાત ચકાષ તેવું છે.

ગીત ૧૩૪ મું.

કંકણદોરો હોડતાં વર તરફથી ગાવાનું ગીત. ૧

“તારે દોરડિયે દશ ગાંઠ, કે લાડી દોરડો નવ છુટે.” એ રાગ.

તારે દોરડિયે દશ ગાંઠ, છખીલી દોરડો નવ છુટે;
 તું તો નીવડી લક્ષણે લાંઠ, છખીલી.
 તેં તો ગોઠવીને ગાંઠ યાળી, છખીલી.
 ઉખળે નહિ કોઇની ઉખાળી છખીલી. ૧
 બાંધ્યું પ્રેમનું બંધન પૂરું, છખીલી.
 નથી એક રતીએ અધૂરું, છખીલી.
 કાંઈ મોહની મંત્ર છે એમાં, છખીલી.
 કાંઈ તંત્રની ભુક્તિ છે તેમાં, છખીલી. ૨
 તારી દીસે પ્રવીણતા પૂરી, છખીલી.
 નથી કોઈ કળાએ અધૂરી, છખીલી.
 તારી ઉમ્મર છે હજી છોટી, છખીલી.
 એવી વિદ્યા તું ક્યાં શીખી મોટી? છખીલી. ૩
 કહે તું ભણી કોની નિશાળે? છખીલી.
 વશીકરણની વિદ્યા વિશાળે, છખીલી.
 પ્રેમ પાસલો છે તુજ પાસ, છખીલી.
 તારો કાણુ કરશે વિશ્વાસ? છખીલી. ૪
 કેવા સાધનથી કામ સાધ્યું? છખીલી.
 કાચે તાંતણે બંધન બાંધ્યું, છખીલી.
 તાંતણે ગાંઠ પડી વજર જેવી, છખીલી.
 તેતો કદીએ ન છુટે એવી, છખીલી. ૫
 તારાં વેણમાં છે વશીકરણ; છખીલી.
 તારાં નેણ દીસે બન હરણ, છખીલી.
 મંત્ર જંત્ર સાચા નથી એકે, છખીલી.
 લાડો વશ કયો વિનય વિવેકે, છખીલી. ૬
 મીઠી વિનય ભરી તારી વાણી, છખીલી.
 વાણી વિનયથી સૌએ વખાણી, છખીલી.
 તારી કીર્તિ જગતમાં જામી, છખીલી.
 તારા સદગુણમાં નથી ખામી, છખીલી. ૭
 ધન્ય ધન્ય તારાં માત તાત; છખીલી.
 વાટે ઘાટે કરે લોકે વાત, છખીલી.
 તેં તો સાસરિયું શોભાવ્યું, છખીલી.
 સોયું દલપતરામે અંતોવ્યું. છખીલી. ૮

ગીત ૧૩૫ મું.

ઉકરડી ઉઠાડતાં ગાવાનું ગીત.

“ઉકરડી ઉઠાડતાં વનમાળીરે.” એ રાગ.

ઉકરડી ઉઠાડિયે, સખી શાણીરે;
 ઝાડિયે જગ્યા ઝપટ, શુણો સખી શાણીરે;
 મેલી જમીન મટાડિયે, સખી શાણીરે;
 કાઢાડિયે ચીચરવટ, શુણો સખી શાણીરે. ૧
 આંગણું આધક ઝોપાંવિયે, સખી શાણીરે;
 વાવિયે નાગરવેલ, શુણો સખી શાણીરે;
 ફૂલના રોપા રોપાવિયે, સખી શાણીરે;
 વાવિયે કોમળ કેળ, શુણો સખી શાણીરે. ૨
 દ્રાખનો માંડવો છાઇએ, સખી શાણીરે;
 પાઇએ જળ ધરી પ્રીત, શુણો સખી શાણીરે;
 હોડામાં અતિ હરખાઇએ, સખી શાણીરે;
 ગાઇએ મંગળ ગીત, શુણો સખી શાણીરે. ૩
 પરણાવ્યાં ચંપાં? બાધને સખી શાણીરે;
 ભાધને જશછે ખચીત, શુણો સખી શાણીરે;
 તેડયા બનેવી જમાઇને, સખી શાણીરે;
 ચાહીને પોતાને ભય, શુણો સખી શાણીરે. ૪
 જશ પસર્યો જન જાતમાં, સખી શાણીરે;
 નાતમાં લીધીછે લહાણ, શુણો સખી શાણીરે;
 સંતોખ્યા સૌના આતમા; સખી શાણીરે;
 વાતમાં થાય વખાણ, શુણો સખી શાણીરે. ૫
 વિવા' તો સૌએ વખાણિયો, સખી શાણીરે;
 બંધિયો જગત મોઝાર, શુણો સખી શાણીરે;
 પંચે મળાને પ્રમાણિયો સખી શાણીરે;
 પ્રાણિયો પોખ્યા અપાર, શુણો સખી શાણીરે. ૬
 જગત બધામાં બેઠએ, સખી શાણીરે;
 કોઇએ ન કરી આવી રીત, શુણો સખી શાણીરે;
 શુણો હૈયે હરખીત હોઇએ, સખી શાણીરે;
 ખોઇએ ખેદ ખચીત, શુણો સખી શાણીરે. ૭
 કનકારણ્યાની હામના, સખી શાણીરે;
 ગામના જન ગુણ ગાય, શુણો સખી શાણીરે;
 દોલ વિષે દલપતરામના, સખી શાણીરે;
 નામના રેશે સદાય, શુણો સખી શાણીરે. ૮

૧ કન્યા તરફથી ગાવું હોય તો થોડો ફેરફાર કરીને ગાઈ શકાય તેવું છે.

૧ વરને ઘેર હોય તો “પરણાવ્યા અતુરબાધને” એમ ગાવું.

ગીત ૧૩૬

માતાને વધામણું દેવા જતાં ગાવાનું ગીત.

“માતા નવમે કળાંતિ વિંજ્યો.” એ રાગ.

જળી વળીને વિનવી મુખે માગિયે;

દેજો મંગળ દિવસ સદાય રે,

દેવ^૧ માતાપિતા તમે સત્ય હો;

દમકે દોલ ને નોખત ગડગડે;

સાથે મંગળ ગીત ગવાય રે, દેવ.

વારે વારે ચતુરભાઈ વિનવે;

હજી પૂરજો કરજો કૃપાય રે, દેવ;

નમી નમીને ચંપાંવડુ એમ કહે;

હરજો સંકટ કરજો સદાય રે, દેવ.

પગે લાગે ને માગે છે પુત્ર દો;

રિદ્ધિ સિદ્ધિ દેજો જગરાય રે, દેવ;

તિથિ ત્રણમે ને સાક છે વર્ષની;

દાહડા સર્વે તે મુખના દેખાયરે, દેવ.

મળજો સ્નેહી સગાંતો મેળાવડો,

સદાસનજનનો દેજો મંગ રે, દેવ;

હાથ ઝાલી નિભાવજો હેતથી;

ચિત્તમાં દેજો અધિક હમંગ રે, દેવ.

રાજ સાજ આયો રણિયામણો;

હાથી ઘોડા ને રથ મુખપાલ રે; દેવ;

નામ રથિયે તમારૂં નેહથી;

રીઝીને કરો અમને નિહાલ રે, દેવ.

શ્રીશળ કાશળ પાન અમરિય;

દાસ બાણી થજો દીલદાર રે, દેવ;

દાનવ દેવને મુનિવર માનવી;

સર્વ જગત તમે અનનાર રે, દેવ.

જીમે ગાંધએ જશ અમે તમતણ;

કાપો કટ થઈ મહેરમાન રે, દેવ;

રાખો અખંડ એવાતણુ ઓપતુ;

રહો રહ્યે તમારૂં ધ્યાન રે, દેવ.

જન જન ને જગત વિધે કરો;

માગ્યાળી લક્ષા હોમોદામ રે, દેવ;

જીરે કરજોડી શુભ કવિતા કરી;

રીઝવે તમને દસપતરામ રે, દેવ.

સીમંતમાં ગાવાનાં ગીત.

ગીત ૧૩૭ મું.

ધેણને પંચમાસીની રાખડી બાંધતાં ગાવાનું

ગીત પહેલું.

રાખડી બાંધવાનું ગીત.

“સાખરમતીએ આવ્યાં પૂર, ભાગો રૂણાં રે.”

એ રાગ.

લાવ્યાં નણુડી ઘડાવીને ઘાટ, ધેણની રાખડી રે;

તેનો કીક બન્યો છે કાક, ધેણની રાખડી રે;

રાખડીમાં છે રૂડાં રતન, ધેણની રાખડી રે;

કરજો છવતી પેરે જતન ધેણની રાખડી રે.

રૂડું રાખડી સાથે છે ખેર, ધેણની રાખડી રે;

કર્યું કનકનું ચિતનું ચોર, ધેણની રાખડી રે;

માંડી નીલમણિ છે જાહેલ, ધેણની રાખડી રે;

સોના સાંકળીઓ ગુચેલ, ધેણની રાખડી રે.

આંધી નણુડીએ બાબીને હાય, ધેણની રાખડી રે;

ઘણો સ્નેહ ધરી દીલ સાથ, ધેણની રાખડી રે;

આપી અંતરથી આશીષ, ધેણની રાખડી રે;

કરજો રક્ષણ શ્રી જગદીશ, ધેણની રાખડી રે.

રૂડો પુત્ર પ્રસવજો પવિત્ર, ધેણની રાખડી રે;

જેનું ચરચાય જગમાં ચરિત્ર, ધેણની રાખડી રે;

રાખડીમાં છે મોટો મર્મ, ધેણની રાખડી રે;

મુચવે છે ધેણનેા ધર્મ, ધેણની રાખડી રે;

પંચમાસી પવિત્ર ગણાય, ધેણની રાખડી રે;

રૂડી રાખડી ત્યારે બધાય, ધેણની રાખડી રે;

ધેણ રાખડી કદે બધું ગામ, ધેણની રાખડી રે;

તેને કાંઈ ન સોંપવું કામ, ધેણની રાખડી રે.

૧ કવીશ્વર દસપતરામ લખે છે ૨ “દેવી ગાનું” હોય તોપણ ગવાય, કમકે પરમેશ્વર પુરુષને કે અર્ચિ આકારે નથી.”

એને જે ઉર ધ્રુજા થાય, ઘેણુની રાખડી રે;
તેવું જોગન તેને અપાય, ઘેણુની રાખડી રે;
રે'યું આનંદ માંહી હમેશ, ઘેણુની રાખડી રે;
ચિત ચિંતા ન ધરવી લેશ, ઘેણુની રાખડી રે. ૬
કરિયે આનંદ ઉર્સવ રંગ, ઘેણુની રાખડી રે;
જેથી અંગમાં ઉપજે ઉમંગ, ઘેણુની રાખડી રે;
ગવરાવિયે મંગળ ગીત, ઘેણુની રાખડી રે;
જેથી થાય પ્રપ્રુલિત ચિત, ઘેણુની રાખડી રે, ૭
જેવું તન મન માનું જણાય, ઘેણુની રાખડી રે;
તેનું સંતાન તેવું થાય, ઘેણુની રાખડી રે;
સર્વ સમજી તો સમજેછે આમ, ઘેણુની રાખડી રે;
દાખે દિગ્બરે દલપતરામ, ઘેણુની રાખડી રે. ૮

ગીત ૧૩૮ મું.

ઘેણુને પંચમોસાની રાખડા ખાંધતાં ગાવાતું
ગીત બીજું.

ઘેણુની સુખસેજના વર્ણનનું ગીત.

“જરે મેડીએથી ચંપાંવહુ ઉતર્યા.” એ રાગ.

રંગ મહેલમાં ચંપાંવહુ પોદિયાં,
નાની નણુદલે પુછ્યું રૂડી પેર;
ભાભી આવા ઢોલિયા ક્યાં નીપજે?
નણુદી ઢોલિયા મળે ધોરાજી શહેર,
તમારા વીરાની સુખ સેજડી. ૧

ભાભી ભરત ભરલો ભલો વિંઝણો,
તેની દાંડી દીસે રૂપાની તમામ;
એવા સારા વિંઝણા ક્યાં સાંપડે?

નણુદી વિંઝણા સાંપડે વીરમગામ, તમારા. ૨

ભાભી રકાળીમાં પાન ને સોપારીછે,
તેમાં સુડીની ભજેછે લલી ભાત;
એવી સારી સુડિયો ક્યાં સાંપડે?

નણુદી સુડી તો પાટણુની પ્રખ્યાત. તમારા. ૩

ભાભી આરસો આ ઉત્તમ પ્રકારનો,
એની નિર્મળતા વખાણું વિશેષ;
એવો રૂડો આરસો ક્યાં નીપજે?

નણુદી આરસો નીપજે ચીનદેશ. તમારા. ૪

ભાભી રૂપાના પાસા સોનાનાં સોગઠાં,
ખાજ રૂડી રંગ મહેલનો શણુગાર;

ખાજ તે બનેલી કિયા શહેરમાં?
નણુદી ખાજ બંતે મુખાઈ મોઝાર. તમારા. ૫
ભાભી સરસ આ અતરની શીશિયો,
એનો સુગંધ વખાણું મુલતાન;
એવું તે અતર ક્યાંથી આવિયું?
નણુદી અતર મળેછે મુલતાન, તમારા. ૬
ભાભી સુંદર દીસેછે આ તો ડાખડા,
એમાં ધરણું મુકાય રૂડી પેર;
એવા ડાખડા ક્યાંથી વસાવિયા,
નણુદી ડાખડા વસાવ્યા સૂરત શહેર, તમારા. ૭
ભાભી આખખોરા લોટા અતિ ઓપતાં,
આવા ચીતરેલા મળે કિયે ગામ?
નણુદલ વાસણુ એવો કાશીનાં,
લાવ્યા સોગાતમાં દલપતરામ, તમારા. ૮

ગીત ૧૩૯ મું.

સીમંતને દહાડે ગાવાતું ગીત.

મામેરાનું ગીત.

“મામેરું મોંધા મૂલતું.” એ રાગ.

ઘેણુને મૈયરથી મામેરું મોકલ્યું;
ઘેણુનીભાભીએ લીધીછે છાપ, મામેરું આવે મલપતું;
છટાદાર વસ્તર ધર્યાં છાપમાં;
બીજા બહુબહુ ભરિયા છે બાપ, મામેરું. ૧

ચરણા ચોળી ને ચીર છે ચળકતાં;
જેમાં ઝગમગે છે જરિયાન, મામેરું;

ધણા શોભે ધુધરવટ ધાધરો;
નાડી રેશમની છે નિંદાન, મામેરું. ૨

ધરચોળાં તથા ધરસાડિયો;
ઝોક ઝોકથી ઉતમ ઝોક, મામેરું;

છટાદાર બનાવટ બહુ ભલી;
એનું મૂલ સોનેયા અનેક, મામેરું. ૩

શેલાં સાણુ દુશાલા ને પાઘડી;
શિરબંધની શોભા અપાર, મામેરું;

જેવા જામો રૂડો જરિયાનના;
બીજા શોભીતા બહુ શણુગાર, મામેરું. ૪

હીરા-મોતી ને હેમના હાર છે;
જાલ ઝુમણાં ઝાંઝર જેડ, મામેરું;

૧ આ ગીતની સાથે ૮૪ મું ગીત પણ ગવાય તેવું છે.

બાળુખંધ છે પોંચીને એરખી;
માંહી મૂક્યાં છે ચુંદડી ને મ્હોડ, મામેરું. ૫
નાડાછડીને કંકુનો પડો ધર્યો;
ધર્યા શીફળ ફાફળ પાન, મામેરું;
ધેણુના શણગાર સરવેછે છાખમાં;
જેવા મળિયાં મુખા સુલતાન, મામેરું. ૬
વાળ વાળેછે વિવિધ પ્રકારનાં;
શોભે સાળન માહાજન સાથ, મામેરું;
ધેણુ રાણી તો રથમાં ખીરાજિયાં;
રંગે રાતા દીસે પગ હાય, મામેરું. ૭
ધેણુ પિયર પતોલી મુભાગણી;
તેના ગુણ ગણે લોક તમામ, મામેરું;
છાપ ભરી તે છખીલીને છાજળે;
દે છે આશીષ દલપતરામ, મામેરું. ૮

ગીત ૧૪૦ મું.

સીમંતને દહારે ગાવાનું ગીત બીજું.

ધેણુ રથમાંથી ઉતરીને પગલાં ભરે ત્યારે ગાવાનું ગીત.
“રંગચોળ, રંગચોળ, માંહી ભર્યારે કપૂર, ચણોડીનાં
ચીર ભારે લાયજારે.” એ રાગ.

સૈયર જોજો, સૈયર જોજો, આ ધેણું સ્વરૂપ,
ધેણુરાણી ધીરે પગલાં ધરે રે;
તેની તોલે, તેની તોલે, નાવે ભક્ષા ભૂપ, ધેણુરાણી. ૧
ધેણુને માથે, ધેણુને માથે છે મોતીનો મ્હોડ; ધેણુરાણી;
ધેણુને કંકુ, ધેણુને કંકુની પીળના કોડ, ધેણુરાણી. ૨
ધેણુને કાન, ધેણુને કાન, ઝળકતી છે કાલ, ધેણુરાણી;
ધેણુને ત્રાણું ધેણુને ત્રાણું, છે ગોરેગાલ, ધેણુરાણી. ૩
ધેણુને નાકે, ધેણુને નાકે, છે નયડી અનુપ, ધેણુ રાણી;
ધેણુના દાંત, ધેણુના દાંત, દારમ ખીજરૂપ, ધેણુ. ૪
ધેણું મુખ, ધેણું મુખ, શશીપૂર્ણ પ્રમાણ, ધેણુરાણી;
ધેણુનાં નેણાં, ધેણુનાં નેણાં, છે તિલાયુ બાણ, ધેણુરાણી. ૫

ધેણુની કોરે, ધેણુની કોરે, એકાવળદાર, ધેણુરાણી;
ધેણુને પાથે, ધેણુને પાથે, ઝાંઝર ઝમકાર, ધેણુરાણી. ૬
ધેણુને હાથે, ધેણુને હાથે, ચળકતો છે ચુડો, ધેણુરાણી;
તેનો રંગ, તેનો રંગ, દીસે ઘણો રંગો, ધેણુ રાણી. ૭
ધેણુનાં સિદ્ધ ધેણુનાં સિદ્ધ, થજે સર્વ કામ, ધેણુરાણી;
દુવા દેછે, દુવા દેછે, દિન દલપતરામ, ધેણુરાણી. ૮

ગીત ૧૪૧ મું.

સીમંતને દહારે ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

ધેણુને તથા તેનાં સાસરિયાંને પેહેરામણી કરતાં
ગાવાનું ગીત.

“ધાળકામાં ધરમસી પુલતો, મેધાડ અરગાળે.” એ રાગ.
આંગણે ધેણુ રાણી આવિયાં, રૂડી રાગવી રીતે;
સામુએ આવી વધાવિયાં, પોતે પુરણ પ્રીતે. ૧
બાજઠ ધરણી ઉપર ધર્યો, ધેણુ ખેડાં તે ટાણે;
કુળનો આચાર ગોરે કર્યો, શુદ્ધ શાસ્ત્ર પ્રમાણે. ૨
ભાવથી ધેણુના ભાદએ, પેહેરામણી કીધી;
સાસરિયાંની સગાઇએ, જેમ લાયક લીધી. ૩
ધેણુના ખોળામાં તે સમે, બાળ લાવી ખેસાયો;
અભરાગી એક એ સમે, એને આપી ઉતાર્યો. ૪
દિયર જુસટિયે આવ્યો, ધેણુને જુસટ મારી;
આપી એને સમજાવ્યો, ચાર મ્હોર વિચારી. ૫
નણુદીએ બાંધેલી રાખડી, તેને પણ રાહ કીધી;
પુલને ટેકાણે પાંખડી, પગે લાગીને દીધી. ૬
સર્વને સંતોષિત કરે, ધરી અંતર ધીર;
જેનારા જન એમ ઉચરે, ધન્ય ધેણુનો વીર. ૭
સૌ જન મુખ ભરપુરથી, હરખ પૂરણ પામે;
આશીષ એવી ઉરથી, દીધી દલપતરામે. ૮

૧ ધેણુના પિયર તરફની બ્રાજો આ પ્રસંગે ૧૨૭
મું ગીત ગાઇ ચકે. ૨ એ પછી ધેણુને ગોત્રનને
પગે લગાડતાં ૧૩૬ મું ગીત ગાવા લાયક છે.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાં મળતાં પુસ્તકોની યાદી.

જીવનચરિત્રો.

૧ અક્ષય ચારિત્ર. કર્તા રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ, સી. આ. ઇ; મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતા તરફથી લાઈબ્રેરી અને ઇનામ માટે મંજૂર. આવૃત્તિ છઠી પૃ. ૧૯૨. કીંમત આઠ આના.

૨ આલંકૃત (મહાન) નું જીવન ચરિત્ર. ઇંગ્લાંડના એન્ડ્રો સેક્લન રાંચ્યોને એકત્ર કરનાર અને ઇંગ્લાંડ પર હસ્તો કરનાર ડેન લોકેને હંધાવનાર. તૈયાર કરનાર. ચુનીલાલ બાપુજી મોદી. ઇનામ માટે મંજૂર. આવૃત્તિ પાંચમી. પૃ. ૭૬ કીંમત પાંચ આના.

૩ ઇન્દિરચંદ્ર વિદ્યાસાગર સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી સુધારકનું જીવનચરિત્ર. બંગાળી - પરથી અનુવાદ કરનાર. કૃપાશંકર દોશતરામ (રૂચિયા. રાજ રામ મોહનરાય વગેરે અંગ્રેજોના લેખક) પુસ્તક સંરણ અને માદી ભાષામાં લખાયું છે. પૃ. ૨૧૦ કીંમત નવ આના.

૪ ઉદ્યોગી પુરૂષો. દુનિયાના બાણીતા મહાન પુરૂષોનાં સંક્ષિપ્ત જીવન વૃત્તાંત. લેખક નારાયણ હેમચંદ્ર. પૃ. ૯૦ કીંમત ચાર આના.

૫ એલિઝબેથ. (માઉન્ટ સ્ટુઅર્ટ) મુંબઈના માણ ગવર્નર સાહેબનું જીવનચરિત્ર. રૂલર્સ એફ ઇન્ડિયા માળામાંનું ભાષાંતર. કર્તા ચુનીલાલ માણેકલાલ ગાંધી. બી. એ. એલ. એલ. બી. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજૂર. પૃ. ૨૬૦ કીંમત બાર આના.

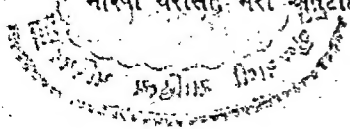
૬ કુમારી કાર્પેન્ટરનું ચરિત્ર. જન સેવામાં પોતાનું જીવન અર્પણ કરનાર ઇંગ્લેજ બાઇનું રસિક અને બોધદાયી જીવનચરિત્ર. લેખક, દેવરામ શિવરામ ત્રિવેદી પૃ. ૧૪૪ કીંમત ત્રણ આના.

૭ જીવજી દાદાજી ચોધરાનું ચરિત્ર. મુંબઈના નિર્જીવસાગર પ્રેક્ષતા માલિકનું ચરિત્ર. એમાં જીવજી શેઠ ગરીબાઈમાંથી તવંગર શી રીતે થયા અને આટલી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી તેનું સુંદર વર્ણન છે. લેખક, જીજ્ઞાસુ વિદ્યારામ રાવળ. પૃ. ૪૦ કીંમત બે આના.

૮ હીમોસ્થનીસનું ચરિત્ર. ઝીસના મહાન વક્તા કે જેનાં ભાષણો દુનિયામાં પ્રસિદ્ધતા આદર્શ રૂપ ગણાય છે તેનું ચરિત્ર મરાઠી ઉપરથી ભાષાંતર કરનાર, પરમાનંદદાસ લોળાલાઈ પારેખ. પૃ. ૯૬ કીંમત એક આના.

૯ ધાર્મિક પુરૂષો. હિન્દુસ્તાનના પ્રસિદ્ધ આચાર્યો અને સાધુ સંતોનાં સંક્ષિપ્ત જીવન વૃત્તાંત. લેખક. નારાયણ હેમચંદ્ર. વિષય. “નાનક, કબીર, કુકાણર, ખિસ્વમંગળ, લાલાચાર્ય, હરિદાસ, ચૈતન્ય, રઘુનાથ સનાતન ગોસ્વામી પરમહંસ રામકૃષ્ણ, તુકારામ.” પૃ. ૯૬. કીંમત ચાર આના.

૧૦ નામાંકિત નાંદીઓ. યુરોપની પ્રસિદ્ધ સ્ત્રીઓનાં જીવનચરિત્ર. ઇંગ્લેજપરથી રચનાર દાવર બહેનો. વિષય. મહારાણી વિક્ટોરીયા, લેડી જેન એ. રૂચિયાની કેથેરિન, રહેનશાહબાનુ બેસશહન, મેરિયા થેરીસ, મેરી આંત્રોઇનટ. વગેરે. પૃ. ૧૧૨. કીંમત છ આના.

૧૧ પ્રેસિડન્ટ લાંડનનું ચરિત્ર, અમેરિકાના પ્રજાસત્તાક મહાન પ્રેસિડન્ટનું બોધદાયી ચરિત્ર, લેખક સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષર ભણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ. બી. એ.; સ્વર્ગ અને નર્કના કર્તા. ભાવનગર રાજ્યના કેળવણી ખાતાના ડીરેક્ટર (પ્રો. બળવંતરાય-ક-કાંકરે. તેનો ઐતિહાસિક ઉપોદ્ધાત લખ્યો છે.) ૫. ૨૦૪. કીંમત બાર આના.

૧૨ પાર્વતી કુંવર ચરિત્ર. ગુજરાતના મહાન સુધારક રા. સા. મહીપતરામભાઈનાં પત્નીનું સુબોધ જીવન વૃત્તાંત. લેખક સુપ્રસિદ્ધ કવિ ગણપતરામ રાજરામ ભટ્ટ. લઘુભારત અને પ્રતાપ નાટકના કર્તા. આ પુસ્તક હરિશ્ચંદ્રના ઇનામના નિબંધોમાંથી પસંદ કરીને છપાવવામાં આવ્યું છે. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. આવૃત્તિ ત્રીજી. ૫. ૬૦ કીંમત ત્રણ આના.

૧૩ ફ્રાન્સિસ જીવનચરિત્ર અને ફ્રાન્સિસ વિરહ. રાસમાળાના લેખક, તે ગુજરાત પત્રોંકયુલર સોસાયટીના સ્થાપનાર. કર્તા-૨. ૬ વિદ્વાન સાક્ષર અને સુખરામ સુધરામ ત્રિપાઠી. શરણસ સાહેબનું નામ સમસ્ત ગુજરાત માં ખાખા બોલનારી આલમમાં જાણીતું છે. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. ૫. ૮૦ કીંમત છ આના.

૧૪ ફ્રાન્સિસ બેકનનું જીવન ચરિત્ર. ઇંગ્લાંડના મહાન તત્ત્વચિંતક અને ઇલીઝબેથ રાણીના ચાન્સેલર-સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન બેકનનું વૃત્તાંત. ઇંગ્રેજ પરથી લખનાર મોતીલાલ છોટાલાલ દેસાઈ, બી. એ. એલ. એલ. બી. લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. ૫. ૩૯૩ કીંમત સવા રૂપિયા.

૧૫ બેન્જામિન ફ્રાંકલિનનું ચરિત્ર. અમેરિકાના મહાન પુરુષનું વૃત્તાંત-અનુક્રમણિકા. પ્ર. ૧ હું. બાળપણ. પ્ર. ૨ હું. જાપાનામાં શાર્ગિદ. પ્ર. ૩ હું. પદ્માયન. પ્ર. ૪ મું. ફિલેડેલ્ફિયાથી લંડન. પ્ર. ૫ મું. લંડનમાં. પ્રકરણ ૬ હું ફિલેડેલ્ફિયામાં પ્ર. ૭ મું. "જન્ટો" મંડળી. પ્ર. ૮ મું. ફ્રાંકલિન અને મેરિડિયની પેઢી. પ્ર. ૯ મું. લગ્ન તથા પુસ્તકાલયની સ્થાપના. પ્ર. ૧૦ મું. અધિપતી અને "ગરીબ રીચર્ડનું" પંચાંગ. પ્ર. ૧૧ મું. જાત કેળવણી. પ્ર. ૧૨ મું. લોક દિવેન્જી સહેરી. પ્ર. ૧૩ મું. વીજળી સંબંધી શોધો વગેરે ૩૪ પ્રકરણો. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. આવૃત્તિ બીજી ૫. ૩૬૨ કીંમત બે રૂપિયા.

૧૬ બોધકચરિત્ર. સદાચરણી પુરુષોનાં વૃત્તાંતો. ચરિત્રશાળી પિંગાળ, ચાર્લસ ડોમેટ, મળરાજ, વગેરેનાં ચરિત્રો. લેખક નારાયણ હેમચંદ્ર ૫. ૨૪૦ કીંમત ચાર આના.

૧૭ મિસ ફ્લોરન્સ નાઈટંગેલ, દુષ્ખી માણસનું દુઃખ નિવારનાર અને દર્દી માંદા મનુષ્યોની સારવાર માટે જાણીતી વિદુષી બાઈનું જન્મ વૃત્તાંત. પુસ્તક બહુ રસિક અને સુંદર ખાખામાં. ગુજરાતનાં પ્રથમ સ્ત્રી ગ્રેન્યુએટ સૌ. શારદા મહેતા, બી. એ.; એ લખ્યું છે. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. ૫. ૧૦૪ કીંમત ચાર આના.

૧૮ રજુજીતસિંહ. પંજાબના સિંહનું ચરિત્ર. (ડૉર્સ ઓફ ઇન્ડિયા સિરિઝનું બાબાંતર) કર્તા. ડાહ્યાભાઈ. બી. દેરાસરી. ૧૨૦ એટલે ૬૦. સરસ પદાર્થ વિજ્ઞાન, જીવજલ્લ, વનસ્પતિ શાસ્ત્ર વગેરેના લેખક. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. આવૃત્તિ બીજી ૫. ૨૪૦ કીંમત બાર આના.

૧૯ રાજા રામમોહનરાયનું જીવન ચરિત્ર. અંગાળાના આદિ સુધારક બાણુ રામમોહનરાયનું જીવન વૃત્તાંત. પ્ર. ૧ પૂર્વજો, માતાપિતા, બાલ્યકાળ. પ્ર. ૨ જી. ઘેર પાછા આવવું, શાસ્ત્ર ચર્ચા. પ્ર. ૩ જી. કલકત્તામાં. પ્ર. ૪ થુ. વેદાન્ત અને વેદાન્ત સુત્રના લાખ્યની પ્રસિદ્ધિ. પ્ર. ૫ મું. ખડિતો સાથે વાદવિવાદ. પ્ર. ૬ ડું. અધ્યકાર. પ્ર. ૭ મું પાદરી સાથે ચર્ચા. પ્ર. ૮ મું. ખ્રિસ્તિ ધર્મની ચર્ચા. પ્ર. ૯ મું. બ્રાહ્મ સમાજની સ્થાપના. પ્ર. ૧૦ મું. સામાજિક ગરબડાત સતીદાહ. પ્ર. ૧૧ મું. અંગાલી ભાષા અને સાહિત્ય. પ્ર. ૧૨ મું. રાજનૈતિક ઉદ્યોગ. પ્ર. ૧૩ મું. વિલાયત જવાનો ઉદ્યોગ. પ્ર. ૧૪ મું. ઈંગ્લાંડ વાસી. પ્ર. ૧૫ મું. સ્વર્ગારોહણ વગેરે. કર્તા કૃપાશંકર દોહલતરામ ત્રવાડી. (ધર્મચંદ્ર વિદ્યાસાગરનું જીવન ચરિત્ર લખનાર). પૃ. ૨૫૬

કીંમત એક રૂપિયા.

૨૦ લૉર્ડ લોરેન્સ. (ફર્સ્ટ બૅન્ડ ઇન્ડિયા સિરિઝ) (જીવનવાન્તર) કર્તા વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈદ્ય. બી. એ. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર. કીંમત બાર આના.

૨૧ સર વિલિયમ વોલેસ. સ્ટોટલાંડના દેશાભિમાની, જન્મ વૃત્તાંત. લેખક જગજીવનભાઈ ભવાનીશંકર કાપડીઆ. પૃ. ૧૦૪. કીંમત બે આના.

૨૨ સદગુણી સ્ત્રીઓ. ઇંગ્રેજી પરથી અનુવાદ કરનાર સૌ. સુમતિ (શાંતિદા, કમળકુમાર વગેરે અર્થેના લેખક) ૧ શારલોટ બ્રોન્ટિ, ૨ લેડી રસલ, ૩ લેડી ફેનશે, ૪ લેડી જોન એ, ૫ મેરીયા થેરીસા, ૬ મીસીસ ગ્રેડસવર્થ ૭ એને કલેક્સ મેન ૮ લેડી મેફીનટોશ. ૯ લેડી હાના મુર. પૃ. ૧૧૨. કીંમત ચાર આના.

૨૩ સીતા દમયંતીનાં આખ્યાન. આદર્શ સતીઓ, અને દમયંતીનાં વૃત્તાંત. લખનાર શાસ્ત્રી, નાગેશ્વર જીજ્ઞાસુ. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર. આવૃત્તિ સાતમી. પૃ. ૬૮. કીંમત અઢી આના.

૨૪ સ્ત્રી બોધક સતી ચરિત્ર. કર્તા સૌ. સચળા ભાનુસુખરામ નિર્મલુરામ સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તક. આગા સીતા, દ્રૌપદી, તારા, દમયંતી, સાવિત્રી વગેરેનાં બોધદાયક જીવન વૃત્તાંતો આપ્યાં છે. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર. પૃ. ૧૦૮. કીંમત ત્રણ આના.

૨૫ શેઠ હરિવલ્લભદાસનું જીવન ચરિત્ર. સુરતના સખી ગૃહસ્થ અને પોતાની સર્વ મિલકત સાહિત્ય પ્રચાર અને ખીલવણી અર્થે ગુજરાત પ્રતીકયુક્ત સોસાયટીને બક્ષિત કરનાર ઉદાર પુરુષનું જન્મ વૃત્તાંત (સચિત્ર) કર્તા. એક સ્નેહી પૃ. ૯૨. કીંમત છ આના.

૨૬ હિન્દનાં મહારાણી અને તેમનું કુટુંબ. આ પુસ્તકમાં મહારાણી વિક્ટોરીયા અને તેમના કુટુંબનો ઇતિહાસ છે. તે સિવાય મહારાણીના રાજ્યમાં હિન્દુસ્તાનમાં થયેલા સુધારાનું ટુંક દિગ્દર્શન આપ્યું છે. લેખક જગજીવનદાસ ભવાનીશંકર. પૃ. ૧૦૪. કીંમત બે આના.

૨૭ હેન્રી ફોર્સેટનું જીવન ચરિત્ર. સુપ્રસિદ્ધ અર્થશાસ્ત્રી હેનરી ફોર્સેટનું જન્મ વૃત્તાંત, બહુ સુંદર અને સરલ ભાષામાં કર્તા. રા. જીવાભાઈ રેવાભાઈ પટેલ, બી. એ. એલ. બી. એ લખ્યું છે. લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર. પૃ. ૨૬૦. કીંમત બાર આના.